LARRY L. WATTS

FEREȘTE-MĂ, DOAMNE, DE PRIETENI

RĂZBOIUL CLANDESTIN AL BLOCULUI SOVIETIC CU ROMÂNIA

LARRY L. WATTS

FEREȘTE-MĂ, DOAMNE, DE PRIETENI...

LARRY L. WATTS

FEREȘTE-MĂ, DOAMNE, DE PRIETENI...

Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România

Traducere din limba engleză
CAMELIA DIACONESCU

editura rao

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
WATTS, LARRY. L
Fereşte-mă, Doamne, de prieteni... / Larry L. Watts;
trad.: Camelia Diaconescu. - Bucureşti: Editura RAO, 2012
ISBN 978-606-609-192-3

I. Diaconescu, Camelia (trad.)

94(498)"1989.12"

Editura RAO
Grupul Editorial RAO
Str. Turda nr. 117–119, Bucureşti, România
www.raobooks.com
www.rao.ro

LARRY L. WATTS
With Friends like These

2012

ISBN 978-606-609-192-3

Pentru Katherine „Kass" Watts, 1929–2008

CUPRINS

LISTA HĂRȚILOR

Mulțumiri

Apariția acestei cărți nu ar fi fost posibilă fără sprijinul familiei mele. Gabriela, soția mea, m-a încurajat bucuroasă, la bine și la greu. Fata mea, Raven Katherine, întreba adesea de ce tata trebuie să lucreze tot timpul, după care a început să mă învețe că, dacă te străduiești cu adevărat, este posibil să scrii chiar și cu un copil de cinci ani care se urcă și coboară la tine în poală.

Tatăl meu, „Big" Larry, a fost răbdarea întruchipată când îmi împrăștiam lucrările prin casa lui, altfel atât de ordonată, la fel ca și sora și cumnatul meu, Lee și Earl Showerman. Lee s-a îngrijit de hrana mea fizică și spirituală în Oregon, în timp ce Earl a creat cel mai efervescent mediu intelectual. Mulțumesc, de asemenea, fratelui meu și cumnatei mele, Gary și Louise Watts, pe care nu i-am putut vedea atât de des pe cât mi-aș fi dorit, dat fiind programul și deplasările noastre. Familia mea din România m-a sprijinit în egală măsură și le datorez multe mulțumiri lui Toader și Mariei Surcel – care m-au găzduit în timp ce scriam prima parte a acestei cărți – și cumnatului meu, Mihail Elian Ulsamer, fără de care publicarea acestei cărți ar fi fost considerabil întârziată.

Conversațiile cu foarte bunul meu prieten Ioan Talpeș s-au dovedit de neprețuit, inspirându-mi unele dintre cele mai surprinzătoare și productive metode de analiză urmate în acest studiu. Marc Cannizzo și Ingmar Söhrman mi-au oferit încurajări, prietenie și asistență pentru unele dintre traducerile mele (dar eventualele erori îmi aparțin în întregime). Dezbaterile continue din jurul lacului Herăstrău nu vor fi uitate curând. Alți prieteni care vor rămâne nenominalizați mi-au oferit un mediu prietenos, cu încurajări și dezbateri intelectuale, dar și critic, pentru procesul scrierii și al menținerii unei judecăți sănătoase.

Cei de la AWA Design au transformat procesul de pregătire a publicării într-o plăcere. Deosebite mulțumiri lui Valer Igna pentru răbdarea și măiestria sa la realizarea hărților, în lipsa cărora acest volum ar fi fost mult mai sărac. Datorez recunoștință și celor de la Pony Espresso, care mi-au permis să le folosesc cafeneaua pe post de birou, în Jacksonville, Oregon, în timp ce beam cele mai bune cafele din Munții Stâncoși. Și, ca să închei, multe dintre abordările mele au fost formulate cu ajutorul nenumăraților mei profesori, printre care: Peter Sugar, Herbert Ellison, Jeremy Azrael, J.F. Brown și Allen Kassof. Vă mulțumesc tuturor!

25 mai 2010

PREFAȚA AUTORULUI

Cercetările pot conduce uneori mult mai departe decât se anticipa. Așa s-a întâmplat și în cazul acestei cărți de care m-am apucat aproape accidental. În 2002, lucram la diverse proiecte legate de reforma serviciilor de informații din România și din fosta Europă de Est, inclusiv la un volum realizat cu contribuția unor profesioniști în domeniul informațiilor și a propriilor mele analize asupra procesului.[1] Într-un timp destul de scurt am ajuns la convingerea că procesul de reformă din România diferea fundamental de oricare alt proces din fostul Bloc Sovietic și că era aproape neinteligibil fără o expunere completă a dinamicii revoluției din decembrie 1989 și a anilor de izolare care i-au succedat.[2] Nu a trecut mult până când am realizat că aceste deosebiri aveau rădăcini mai adânci și că, pentru înțelegerea lor, era necesară o cercetare mai directă a naturii relațiilor din cadrul Blocului Sovietic în perioada Războiului Rece și a celor dintre România și vecinii ei chiar anterior comunismului. Astfel a început un voiaj intelectual care a condus la descoperiri ce uneori m-au surprins, alteori chiar m-au șocat, aducând la lumină relații asupra cărora anterior doar se speculase sau erau total inimaginabile și care, în schimb, au clarificat unele comportamente și atitudini care au persistat mult după ce comunismul și-a dat duhul.

Printr-un mare noroc am început această lucrare tocmai atunci când s-au realizat extraordinare breșe în descifrarea, colaționarea și punerea la dispoziția publicului a unor documente ale Tratatului de la Varșovia de către Institutul „Gauck" (Comisia Federală pentru Păstrarea Arhivelor

---

[1] Câteva capitole din acest proiect au fost publicate, cu permisiunea autorului, de fostul director al Serviciului Român de Informații, Alexandru-Radu Timofte, în *Reforma Serviciului Român de Informații: Argumente și fapte*, București, Editura Academiei Naționale de Informații, 2003. Unele dintre concluziile mele preliminare au apărut în Larry L. Watts, „Intelligence Reform in Eastern Europe's Emerging Democracies", *Studies in Intelligence*, vol. 48, nr. 1 (aprilie 2004), pp. 11-25.

[2] Am abordat acest subiect din perspectiva armatei în *The Military In A Post-Communist Romania*, WD- 5663-USDP, pregătită pentru subsecretarul pentru politica de apărare, Santa Monica, RAND, decembrie 1991, pp. 1-81 și în „The Romanian Army in the December Revolution and Beyond", în Daniel N. Nelson, editor, *Romania After Tyranny*, Boulder, Westview, 1992.

Securităţii de Stat a RDG), Proiectul de Istorie Paralelă pentru Cooperare de Securitate (pe atunci, Proiectul Paralel pentru NATO şi Pactul de la Varşovia) şi Proiectul de Istorie Internaţională a Războiului Rece (CWIHP). Activitatea acestora, faţă de care cartea de faţă are o datorie enormă, coroborată cu declasificările periodice făcute de Agenţia Centrală de Informaţii (CIA), a permis nu numai descrierea şi analiza mecanismelor interne din Alianţa sovietică, dar şi o comparare a modului de gândire şi a comportamentului Tratatului de la Varşovia cu percepţiile din mediul politic şi ale serviciilor de informaţii occidentale.

După părerea mea, una dintre cele mai frapante descoperiri a fost nivelul ostilităţii reflectat – în cadrul consiliilor interne ale Tratatului de la Varşovia – de frecvenţa şi duritatea atacurilor îndreptate împotriva României, practic pe orice subiect referitor la coordonarea din cadrul Blocului Sovietic, de nivelul de atenţie şi de resursele pe care statele loiale Moscovei le-au mobilizat pentru contracararea poziţiilor sale şi de insistenţa contrastantă cu care sursele din Pactul de la Varşovia îşi asigurau interlocutorii occidentali că opoziţia României era iluzorie sau lipsită de consecinţe (sau, paradoxal, ambele variante). Pentru cei interesaţi de scurte instantanee despre gândurile reale ale celorlalte state membre ale Blocului, paginile introductive ale celor nouă părţi ale volumului conţin citate despre atitudinile şi intenţiile foştilor aliaţi ai României din acea perioadă.

Mai 2010

CUVÂNT-ÎNAINTE

Îndeobşte, istoricii îşi şi îţi propun şansa unui demers în care specialistul îţi oferă informaţii suplimentare şi – nu de puţine ori – analizează interpretări care contribuie la perceperea şi înţelegerea mai profundă a unor perioade şi evoluţii din istoria unei comunităţi, popor sau chiar a umanităţii.

Nu puţine au fost şi ofertele pe care Larry L. Watts ni le-a făcut aproape cu dedicaţie pentru înţelegerea unor momente controversate ale istoriei moderne a românilor, din perspectiva şi cu percepţiile altora.

De această dată şi odată cu citirea scandalos de incitantei abordări *Fereşte-mă, Doamne, de prieteni... Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România* ne aflăm în faţa unei provocări ce se rosteşte ca răspuns obligatoriu tuturor formelor de propagandă ştiinţifică, a tuturor formelor de manipulare ce ni s-au prezentat ritos a fi drept adevăruri româneşti pe parcursul a zeci şi zeci de ani, în perioada comunistă şi – dezolant – în cei douăzeci de ani ce s-au scurs de la atât de lamentabila sa prăbuşire.

Decembrie 1989, ca punct de reper major pentru prezentul şi viitorul României – pentru că este evident, explicarea cauzelor şi condiţionărilor momentului ni se dezvăluie a fi preocuparea majoră a lui Larry L. Watts –, ne apare, în sfârşit, în retrospectiva şi perspectiva determinărilor sale istorice de la cucerirea independenţei româneşti în 1878 până la anul de graţie şi dizgraţie 1989. Şi – ce este, în sfârşit, ferm angajat – preocuparea perspectivei şi retrospectivei istorice nu din şi prin viziunea pe care ţi-o oferă documentele şi declaraţiile publice oficiale sau lucrările dedicate slujirii unor opţiuni politice sau a varii interese, ci prin dezvăluirea proiectelor, actelor şi faptelor din umbră.

Ne aflăm, astfel, în faţa adevăratelor cauze şi interese – documentate direct din surse încă neintroduse în circuitul ştiinţific românesc – care au făcut din România anului 1989 să fie „omul bolnav“ al lumii, chiar şi dincolo – şi aceasta este marea realizare a autorului – de traumele proprii unui popor care şi-a găsit drumul exprimării de sine şi pentru sine – adică cel statal – într-un târziu evidenţiat şi marcat şi de tentaţia, şi de dorinţa continuă a celor din jur de a-l exclude şi de a-l refuza memoriei istorice.

În percepţia istoricului Larry L. Watts, exprimările şi explicaţiile ce vor urma să vină în evidenţierea realităţilor ce ne-au configurat proiectaţi în

imagini de coşmar cu tente tragicomice ale unei butaforii politico-militare de esenţă comună atât lui Kafka, cât şi lui Chaplin nu pot fi înţelese în afara evidenţierii contextului geopolitic românesc şi în conexiune şi condiţionare directă cu factorii de presiune externă nemijlocită.

Răspunzându-le tuturor acelora care încearcă să explice momentul decembrie 1989 prin prisma actelor şi faptelor, a incapacităţilor şi blocajelor comunismului românesc de tip ceauşist, a comportamentelor sistemelor de forţe ale statului şi, în primul rând, a naturii şi mentalităţilor de sistem şi de grup ale câinelui de pază a regimului numit Securitate, istoricul ne îndeamnă şi ne sugerează chiar o formulă a paradoxului, nu de puţine ori consemnat ca variantă necesară, chiar indispensabilă, unei şanse istorice: „Fereşte-mă, Doamne, de prieteni pentru că de duşmani mă apăr singur".

Pe fond şi de fond, aşa am înţeles eu acest titlu atât de incitant *With Friends Like These*. Şi nu este vorba de a te afla doar în faţa unui paradox generat uneori de jocuri aleatorii, ci a unuia impus de constatarea că reprezinţi o configurare continuă de interese adversative în jocul raporturilor de putere din zonă care, de fiecare dată, a căutat să rezolve contradicţiile, fie încercând eliminarea ta prin asumarea de control, fie, în situaţiile de nondeterminări evidente de putere, sfârşind prin a-şi acomoda pretenţiile prin compensaţii pe seama spaţiului românesc.

Astfel, printr-o abordare lărgită a determinărilor intercondiţionărilor lui decembrie 1989, Larry L. Watts reuşeşte o fascinantă ofertă în faţa acelor zeci şi sute de căutători ai „adevărului" asupra momentelor respective, prizonieri mai mult sau mai puţin determinaţi, nu de puţine ori nevinovaţi, care încearcă să explice totul prin faptica şi imagistica posibil de a fi accesate şi interpretate.

Avem astfel privilegiul accesului la informaţii deosebite asupra drumului românilor de la starea de geografie etnică asumată la cea de formulă politică stabilă, impusă şi recunoscută, dar continuu contestată şi atacată. O fascinantă asamblare de date şi de informaţii, prognoze şi reacţii româneşti în faţa unor contexte şi realităţi de cele mai multe ori neînţelese sau contrare aranjamentelor geopolitice deja configurate şi asumate de alţii.

De altfel, după ce citeşti primele capitole ale lucrării, nu poţi – indiferent cât de adversativ determinat te-ai simţi sau tocmai pentru aceea – să nu sesizezi că anii 1989–1990 nu s-au deosebit cu nimic de contextualităţile de forţă şi intevenţie ale anilor 1877–1878, 1917–1919, 1939–1940, 1947–1949, 1968. Sau, dacă au fost diferenţe – şi acestea nu pot trece nesesizate –, atunci acestea au constat doar în ponderea factorilor adversativi şi în experienţele tragice care s-au consumat, preţul de sânge plătit de români, cu excepţia lui 1968, fiind mai mic în 1989. Pe acelaşi palier al avantajelor consemnate, consecinţele destabilizărilor şi destructurărilor au fost concretizate

în formule de expresie politico-juridică specifice mutațiilor intervenite în lumea de după 1989, toate componente, în evoluția mai mult sau mai puțin asumată conștient, în programul de globalizare.

Urmărind prospețimea analizelor dedicate tuturor evenimentelor majore care au vizat istoria modernă a românilor, inclusiv a României ca stat – subiect de drept internațional, dar și obiect continuu de dispută teritorială, control politic și economic –, începi să simți tot mai mult șansa unei perspective de-a dreptul fabuloase prin ineditul și valoarea surselor care argumentează exprimările autorului.

Atât de bogate și de noi sunt materialele arhivistice oferite circuitului științific românesc și internațional, atât de vastă literatura de specialitate consultată și abordată, atât de incitante sunt modalitățile de dezbatere, ca și ideile, încât nu poți să nu constați, încă de la citirea cuprinsului lucrării, că, în sfârșit, „cortina de fier" trasă și menținută cu îndârjire pentru acoperirea realităților existenței și opțiunilor poporului român începe să intre în procesul de dezintegrare a tuturor ruginilor și vopselelor ce s-au rostit și încă se mai rostesc pentru a-i ascunde profunzimile. Mă refer la adevăratele profunzimi încontinuu atacate și murdărite, pentru a putea fi falsificate. Spectacolul este fabulos pentru că ne pune în fața nu numai a evoluției istorice, ci ne dă și șansa devoalării și înțelegerii rolului unor subiecți care au marcat memoria trecutului și, implicit, a rădăcinilor vlăstarelor care atacă cu aceeași insolență adevăruri ce le doresc a fi *sinucise*.

Fiecărui cititor i se vor revela imagini șocante ale unor adversități ce s-au rostit necontenit în fața oricărui proiect românesc dedicat exprimării de sine într-un context întotdeauna dominat de alții și în fața unor „prietenii" nu doar refuzate, ci și sufocante.

Un îndemn responsabil la regândirea evoluției noastre, și nu numai.

L-am cunoscut pe Larry Watts într-un timp ce mi se pare a face parte dintr-un trecut tot mai îndepărtat.

Mi-a fost prezentat ca un tânăr istoric doritor de specializare în istoria estului Europei, asta pentru că încă de la primele fraze ar fi fost prea agresiv să te referi la Tratatul de la Varșovia.

De la început am rămas surprins de cunoștințele sale care îi argumentau strălucit cartea de vizită și – mai ales – de nestăvilita dorință de a cunoaște realitățile românești, nu numai cele istorice, ci și pe acelea care ne marcau pașii în marea, incredibila încercare prin care treceam fiecare și cu toții atât în planul mentalităților și al speranțelor, cât și acela, atât de divers, al schimbărilor de sistem.

Am înțeles, nu după mult timp, că mă aflam în fața unui „american" fabulos nu numai prin privire și zâmbet de actor, ci și printr-o capabilitate

de înţelegere şi prin dorinţa de a fi de ajutor, dorinţă ce depăşea cu mult memoria pachetelor sosite pe calea aerului în perioada marii foamete de după cel de-al Doilea Război Mondial.

Şi – odată cu trecerea anilor şi pe parcursul consolidării prieteniei noastre – am găsit în Larry Watts nu numai un partener ştiinţific în abordarea momentelor istorice ale trecutului şi prezentului românesc, ci şi un sfătuitor profesionist în înţelegerea mentalităţilor occidentale, în proiectul de apropiere şi de integrare în NATO şi UE.

Mi-a fost, la un moment dat, când exercitam demnitatea de consilier al preşedintelui pentru probleme de securitate naţională, consilier oficial şi sprijin calificat în abordarea atâtor situaţii la care a trebuit să facem faţă.

Dacă ar fi să spun – şi probabil va veni şi acel timp – cât de mult m-a sprijinit Larry L. Watts, omul, istoricul, analistul, ar trebui să scriu o carte nu pentru a-mi plăti „datoriile“, ci pentru a-i informa pe cei care au avut şi au trăit în speranţa că România va deveni membru NATO, cât de mult şi-a dorit acelaşi lucru şi un profesor american, captivat de provocarea unui proiect ce ne va reconfigura chiar determinările geografice.

Nouă – românilor – şi nu numai.

Ioan Talpeş
1 iunie 2010

ABREVIERI ŞI ACRONIME

AAN	*Archiwum Ackt Nowych* (Arhivele poloneze pentru Documente Noi)
ACC	*Allied Control Comission* (Comisia de Control Aliat)
ACEP	*Advisory Committee for Export Policy, US Department of Commerce* (Comisia Consultativă pentru Politica de Export, Departamentul Comerţului SUA)
ACSI	*Assistant Chief of Staff for Intelligence* (Adjunctul şefului de stat-major pentru informaţii, Statul-Major al Armatei SUA)
AFCIN	*US Air Force of Assistant Chief of Staff for Intelligence* (Biroul Aviaţiei SUA al adjunctului şefului de stat-major pentru informaţii)
AFL-CIO	*American Federation of Labour – Congress of Industrial Organisations* (Federaţia Americană a Muncii – Congresul Organizaţiilor Industriale)
AFP	*Agence France Press* (Agenţia France Press)
AGERPRES	Agenţia Română de Presă
AHF	*American Hungarian Federation* (Federaţia Maghiaro-Americană)
AMAE	Arhiva Ministerului român al Afacerilor Externe
AMVR	*Arhiv Ministerstvo na Vtreshnite Raboti* (Arhiva bulgară a Ministerului de Interne)
ANI	Academia Naţională de Informaţii
ANIC	Arhivele Naţionale de Istorie Centrală
AOHSSR	Arhiva Secţiei de Istorie Orală a Radiodifuziunii Române
AOSPM	Arhiva Organizaţiilor Social Politice din Moldova
APN	Agenţia de Presă Novosti
ARLUS	Asociaţia Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică
ARTA	Unitatea antiteroristă din România, până în 1977
ASB	Arhivele de Stat Bucureşti
ASC	Arhivele de Stat Cluj
ASR	Arhiva Senatului României
ASRI	Arhiva Serviciului Român de Informaţii, după 1989
AVH	*Allamvédelmi Hatóság* (Securitatea de Stat maghiară, după 1949)

AVO	*Allamvédelmi Osztáli* (Securitatea de Stat maghiară, până în 1949)
AVP RF	*Arhiv Vneshnei Politiki Rossiiskoi Federatsii* (Arhivele pentru Politică Externă ale Federației Ruse)
AVP SSSR	*Arhiv Vneshnei Politiki SSSR* (Arhivele pentru Politică Externă ale URSS)
BA-MA	*Bundesarchiv Abteilung – Militärarchiv* (Arhivele militare ale Germaniei Federale)
BfV	*Bundesamt für Verfassungsschutz* (Oficiul Federal pentru Apărarea Constituției din Germania Federală)
BM III	Securitatea de Stat maghiară – Administrația Principală III
BM III/I	Serviciul de Informații Externe maghiar
BM III/II	Contrainformațiile maghiare
BM III/III	Securitatea internă maghiară
BNA	*British National Archives* (Arhivele Naționale Britanice)
BND	*Bundesnachrichtendienst* (Serviciul de Informații al Germaniei Federale)
BStU	*Die Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutsches Demokratischen Republik* (Biroul împuternicitului federal pentru documentele Securității de Stat a fostei Republici Democrate Germane)
CAER	Consiliul de Ajutor Economic Reciproc
CBM	*Confidence Building Measures* (Măsuri de sporire a încrederii)
CC	Comitetul Central
CDM	Committee of Defense Ministers (Comitetul Miniștrilor Apărării al Consiliului Pactului de la Varșovia)
CEE	Comunitatea Economică Europeană
Cheka	*Chrezvychaynaya Komissiya* (Securitatea de Stat sovietică)
CIA	*Central Intelligence Agency* (Agenția Centrală de Informații)
CNA	*Chrezvychaynaya Komissiya* (Arhivele Naționale Cehoslovace)
CNSAS	Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității
COMCEN	*Communications Centre* (Centru de Comunicații)
COMECON	Organizație economică comunistă
COMINTERN	Comuniștii Internaționali
CPC	*Christian Peace Conference* (Conferința Creștină pentru Pace)
CPC	Comitetul Politic Consultativ (organ de conducere al Tratatului de la Varșovia)
CPCz	Partidul Comunist Cehoslovac
CPUSA	*Communist Party of the USA* (Partidul Comunist American)
CSA	*Tsentralen Drzhaven Arhiv* (Arhivele Centrale de Stat bulgare)
CSCE	Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa

CSS	Consiliul pentru Securitatea de Stat a României, 1968–1972
CTK	*Česká tisková kancelář* (Agenţia de presă cehoslovacă)
CWIHP	Cold War International History Project (Proiectul de Istorie Internaţională a Războiului Rece)
Departamentul A	*Dezinformatsia* (Serviciul de dezinformare sovietic, între 1959–1962)
Departamentul D	Dezinformarea cehoslovacă în anii '60
Departamentul IV	Securitatea armatei române (Unitate a DSS)
DGFP	Documente despre politica externă germană
DGIE	Direcţia Generală de Informaţii Externe din România, între 1951–1965
DGSE	*Direction Générale de la Sécurité Extérieure* (Serviciul de Informaţii Externe francez, după 1982)
DGSP	Direcţia Generală de Siguranţă şi Protecţie din România, între 1948–1951
DIA	*Defense Intelligence Agency* (Agenţia de informaţii pentru apărare, Departamentul Apărării al SUA)
DIE	Direcţia de Informaţii Externe din România, 1965–1978
DIM	Direcţia de Informaţii Militare din România
Divizia SE	Divizia CIA pentru Europa de Est şi URSS
DNI	*Director Naval Intelligence, US Navy* (director Informaţii Navale, Marina SUA)
DOD	*US Department of Defense* (Departamentul Apărării al SUA)
DSS	Departamentul Securităţii Statului din România
DST	*Direction de la Surveillance du Territoire* (Contrainformaţiile franceze)
EMGE	*Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület* (Societatea Agricolă Maghiară din Transilvania)
EME	*Erdélyi Múzeum Egyesület* (Societatea Muzeelor din Transilvania)
ETH	Colegiul Tehnologic Elveţian
EUCOM	*United States Army European Command* (Comandamentul European al Armatei SUA)
FAR	Forţele Armate Române
FBI	*Federal Bureau of Investigation* (Biroul Federal de Investigaţii al SUA)
FBIS	*Foreign Broadcast Information Service* (Serviciul de Radiodifuziune pentru Străinătate)
FCD	Direcţia Generală I a KGB
FCO	*British Foreign and Commonwealth Office* (denumirea oficială a Ministerului de Externe britanic)
FNLA	*Frente Nacional de Libertação de Angola* (Frontul Naţional de Eliberare a Angolei)

FO	*British Foreign Office* (Ministerul de Externe britanic)
FOIA	*US Freedom of Information Act* (Legea liberului acces la informații)
FPEP	Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei
FRUS	*Foreign Relations of the United States* (Relațiile externe ale SUA)
GCHQ	*British Government Communications Headqurters* (Sediul central pentru comunicații al Guvernului britanic)
GPU	*Gosudarstvennoe Politicheskoe Upravlenie* (Securitatea de Stat sovietică, 1922–1923)
GRU	*Glavnoe Razvedyvatelnoe Upravlenie* (Serviciul de Informații Militare sovietic)
GS	*General Staff* (Statul-Major General)
GUGB	*Glavnoe Upravlenie Gosudarstvennoi Bezopasnosti* (Securitatea de Stat sovietică, 1934–1943)
HA	*Haupabteilung* (Departamentul central al Stasi)
HA X	Departamentul de dezinformare al Stasi
HCP	*Magyar Kommunista Párt* (Partidul Comunist Ungar, până în 1948)
HPU	Uniunea Populară Maghiară
HSWP	Partidul Socialist Muncitoresc Ungar
HUMINT	*Human Intelligence* (Spionaj prin mijloace umane)
HVA	*Hauptverwaltung Aufklärung* (Administrația centrală de spionaj est-germană)
IAR	Întreprinderile Aeronautice Române
IGJ	Inspectoratul General de Jandarmerie
IH	*Információs Hivatal* (Serviciul maghiar de informații postcomunist)
IIM	*US Interagency Intelligence Memorandum* (Memorandum comun al agențiilor de informații ale SUA)
IMEMO	*Instituta Mirovoi Ekonomiki i Mezhdunarodnikh Otnoshenii* (Institutul sovietic pentru Economie Mondială și Relații Internaționale)
IMINT	*Immagery Intelligence* (Spionaj prin mijloace imagistice)
INO	*Innostranii Otdel* (Spionajul extern sovietic, 1920–1941)
INTERKIT	Deliberările interne ale Blocului Sovietic asupra Chinei
INU	*Innostranioe Upravleniie* (Spionajul extern sovietic, 1941)
IREX	*US International Research and Exchanges Abroad* (Comitetul de Schimburi și Cercetări Internaționale al SUA)
JIC	*British Joint Intelligence Committee* (Comisia reunită de informații din Marea Britanică)
JPRS	*Joint Publications Research Service* (Serviciul reunit de cercetări editoriale)
K.u.K.	*Kaiserlich und königlich* (cezaro-crăiesc)

KBH	*Katonai Biztonsági Hivatal* (Contrainformaţiile militare maghiare, postcomuniste)
KC PZPR	*Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej* (Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Unit Polonez)
KDS	*Komitet za Drzhavna Sigornost* (Comitetul bulgar pentru Securitatea Statului)
KGB	*Komitet Gosudarstvennoi Bezopastnosti* (Comitetul sovietic pentru Securitatea Statului)
KKI	*Kulturális Kapcsolatok Intézete* (Institutul pentru Relaţii Culturale)
KOR	Comitetul polonez pentru Apărarea Muncitorilor
KÜM	*Külügyminisztérium* (Ministerul de Externe ungar)
LWF	*Lutheran World Federation* (Federaţia Mondială Luterană)
MAAG	*Military Assistance Group* (Grupul de asistenţă militară al SUA)
MAD	*Militärische Abschirmdienst* (Contrainformaţiile militare vest-germane)
MBFR	*Mutually Balanced Force Reductions* (Reducere a forţelor mutual echilibrată)
MD	District militar sovietic
MFN	*Most Favoured Nation* (Clauza naţiunii celei mai favorizate)
MfS	*Ministerium für Staatssicherheit* (Ministerul est-german pentru Securitatea Statului)
MGB	*Ministerstvo Gosudarstvennoi Bezopastnosti* (Securitatea de Stat sovietică, 1946–1953)
MI5	Serviciul de contrainformaţii britanic
MI6	Serviciul de informaţii externe britanic
MOD	Ministerul Apărării
MOL	*Magyar Országos Levéltár* (Arhivele de Stat maghiare)
MOPR	*Mezhdunarodnaia Orgánizatsiia Pomoschi Revoliutsioneram* (Crucea Roşie politică sovietică, 1922–1938)
MPA	Administraţia Politică Centrală în armata sovietică
MPLA	*Movimento Popular de Libertação de Angola* (Mişcarea Populară pentru Eliberarea Angolei)
MTI	*Magyar Távirati Iroda* (Agenţia maghiară de presă)
MVSZ	*Magyarok Világszövetsége* (Federaţia Mondială a Maghiarilor)
NARA	*US National Archives and Records Administration* (Administraţia Naţională a Arhivelor SUA)
NASA	*US National Aeronautics and Space Administration* (Administraţia Naţională pentru Spaţiu şi Aeronautică)
NATO	*North Atlantic Treaty Organisation* (Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord)

NBH	*Nemzetbiztonsági Hivatal*. (Serviciul de contrainformații maghiar postcomunist)
NEM	*New Economic Mechanism* (Noul mecanism economic)
NIC	*US National Intelligence Council* (Consiliul Național de Informații al SUA)
NIE	*US National Intelligence Estimate* (Estimare a Consiliului Național de Informații al SUA)
NIO	*US National Intelligence Officer* (Ofițer național de informații al SUA)
NKGB	*Narodnyy Komissariat Gosudarstvennoi Bezopastnosti* (Securitatea de Stat sovietică, 1943–1946)
NKP	*Norges Kommunistiske Parti* (Partidul Comunist Norvegian)
NKVD	*Narodnyy Komissariat Vnutrennikh Del* (Securitatea de Stat sovietică în perioada stalinistă)
NSA	*US National Security Agency* (Agenția de Securitate Națională a SUA)
NSC	*US National Security Council* (Consiliul Național de Securitate al SUA)
OCB	*US State Departament Operations Coordinating Board* (Consiliul de Coordonare a Operațiunilor al Departamentului de Stat al SUA)
OCI	*CIA Office of Current Intelligence* (Biroul CIA pentru informații curente)
OEP	Organizația pentru Eliberarea Palestinei
OER	*CIA Office of Economic Research* (Biroul de Cercetări Economice al CIA)
OGPU	*Ob'edinennoe Gosudarstvennoe Politicheskoe Upravlenie* (Securitatea de Stat sovietică, 1923–1934)
OIRT	Organizația Internațională pentru Radiodifuziune și Televiziune
OMI	Departamentul internațional sovietic pentru perioada războiului (Departamentul de Informații Internaționale, a nu se confunda cu departamentul cu același nume format în 1978, cunoscut și sub numele Departamentul de propagandă politică externă)
OMS	*Otdiel Mezhdunarodnoi Sviazi* (Departamentul de relații internaționale al Cominternului)
ONU	Organizația Națiunilor Unite
OPEC	Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol
OPR	*CIA Office for Political and Regional Analysis* (Biroul CIA pentru analize regionale și politice)
OSA	*Open Society Fund* (Fundația pentru o Societate Deschisă)
OSS	*US Office of Strategic Services* (Oficiul pentru Servicii Strategice al SUA)
PCB	Partidul Comunist Bulgar
PCF	Partidul Comunist Francez

PCM	Partidul Comunist Maghiar, 1945–1948
PCR	Partidul Comunist Român
PCUS	Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
PER	*US Project on Ethnic Relations* (Proiectul SUA pentru relaţii etnice)
PHP	*Parallel History Project on Cooperative Security* (Proiectul de Istorie Paralelă pentru Cooperare de Securitate)
PLA	Armata chineză de Eliberare Naţională
PMR	Partidul Muncitoresc Român
Politburo	Biroul Politic
PR	Secţia de măsuri active a unei rezidenţe KGB
PRO	*Public Records Office* (Biroul pentru dosare publice, Arhivele Naţionale britanice)
PROFINTERN	Internaţionala Sovietică a sindicatelor muncitoreşti
PZRP	Partidul Muncitoresc Unit Polonez
RABCOR	„Corespondenţii muncitori“ pentru spionaj industrial sovietic
RADOR	Societatea Română de Radiodifuziune
RAM	Regiunea Autonomă Maghiară
RAU	Republica Arabă Unită
RDG	Republica Democrată Germania
REL	Radio Europa Liberă
REL/RL	Radio Europa Liberă/ Radio Libertatea
RFG	Republica Federală Germania
RG	*Record Group* (Grup de înregistrare)
RGANI	*Rossiiskii Gosudarstvennyi Arkhiv Noveishei Istorii* (Arhivele Ruse de Stat pentru Istorie Contemporană)
RGASPI	*Rossiiskii Gosudarstvennii Arkhiv Sotsial'noi i Politicheskoi Istorii* (Arhivele Ruse de Stat pentru Istorie Politică şi Socială)
RMA	*Romanian Military Archives* (Arhivele Ministerului Apărării Naţionale)
RMC	Comitetul Militar Revoluţionar bolşevic
ROSTA	Agenţia de presă sovietică, 1918–1935
RPC	Republica Populară Chineză
RPP	Republica Populară Polonă
RPR	Republica Populară Română
RPU	Republica Populară Ungară
RSC	Republica Socialistă Cehoslovacia
RSR	Republica Socialistă România
RSS	Republica Sovietică Socialistă
RSSA	Republică sovietică socialistă autonomă
RSSM	Republica Sovietică Socialistă Moldova

RU	*Razvedupr* (Informațiile militare sovietice)
RUMCHEROD	Comitetul Central bolșevic al sovietelor reprezentanților soldaților, marinarilor, ofițerilor, muncitorilor și țăranilor pentru frontul românesc, flota din Marea Neagră și Districtul militar Odessa
RUMNO	*Razuznavatelno Upravlenie na Ministerstvoto* (Spionajul militar bulgar)
RYAN	*Raketno-Yadernoe Napadenie* (Atac cu rachete nucleare)
SB	*Służba Bespieczeństwa* (Securitatea de Stat poloneză)
Scenariu P-R	Principală amenințare polonezo-română în percepția conducătorilor militari sovietici, 1919–1936
SDECE	*Service de Documentation Extérieure et de Contre-Espionnage* (Serviciul francez de informații și contrainformații, până în 1982)
SDI	*US Strategic Defense Initiative* (Inițiativa de apărare strategică a SUA, cunoscută și sub numele „Star Wars")
SDP	*Sosialidemokraattinen Puolue* (Partidul Social Democrat Finlandez)
SED	*Sozialistiche Einheit Partei* (Partidul Socialist Unit Est-German)
Serviciul A	*Sluzhba Aktivnykh Meropriyatiyl* (Serviciul sovietic pentru măsuri active, 1962–1991)
SHAPE	*Supreme Headquarters Allied Powers Europe* (Comandamentul General al Forțelor Aliate din Europa)
SHIN BET	Contrainformațiile israeliene (cunoscute și sub acronimul SHABAK)
SIE	Serviciul român de Informații Externe, post-1989
SIG	*US State Departament, Senior Interdepartamental Group* (Grupul interdepartamental de experți ai Departamentului de Stat al SUA)
SIGINT	*Signals Intelligence* (Spionaj prin mijloace tehnice)
SIS	Serviciul de Informații Special (Spionajul extern român din perioada interbelică)
SNIE	*US Special National Intelligence Estimate* (Estimare specială a Consiliului Național de Informații al SUA)
SOE	*British Special Operations Executive* (Executivul britanic pentru operații speciale, înființat în 1940)
SOVA	*CIA Office of Soviet Analysis* (Biroul CIA pentru analize sovietice)
SOVINFORM	Agenția de presă sovietică din România, în perioada Stalin
SOVROM	Companii mixte sovieto-române
SRI	Serviciul Român de Informații
SSI	Serviciul Secret de Informații (Spionajul extern românesc, în perioada 1941–1948)
Stasi	*Staatssicherheit* (Securitatea de Stat est-germană)
StB	*Státní bezpečnost* (Securitatea de Stat cehoslovacă)
SVR	*Sluzhba vneshnei razvedki* (Serviciul de Informații Externe rus postcomunist)

TOW	*Tube-launched, Optically-tracked, Wire-guided Missile System* (sistem de rachete)
TsGARA	*Tsentral'nii Gosudarstvennii Arhiv Rossiiskoi Armii* (Arhivele Centrale de Stat ale armatei ruse)
TsKhSD	Centrul rus pentru păstrarea documentelor contemporane, până în 1999 (acum RGANI)
UAF	Forţele armate unite ale Tratatului de la Varşovia
UDMR	Uniunea Democrată Maghiară din România
UM	Unitate militară română
UM 0110	Unitatea română anti-KGB, 1978 – 24 ianuarie 1990
UM 0215	Serviciul de informaţii al Ministerului de Interne, 1990–1998
UM 0920/A	Unitatea română anti-KGB, 1965–1978
UNESCO	*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisations* (Organizaţiile Culturale, Ştiinţifice şi Educaţionale ale ONU)
UNITA	*União Nacional para a Independência Total de Angola* (Uniunea pentru Independenţa Totală a Angolei)
UPM	Uniunea Populară Maghiară
URSS	Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
US ARMA	*US Army Attaché* (Ataşat militar al SUA)
USIB	*United States Intelligence Board* (Comitetul informativ al SUA)
UTC	Uniunea Tineretului Comunist român
VOA	*Voice of America* (Radio Vocea Americii)
VOKS	*Vsesoiuznoe obschestvo kul'turnikh svizei s zagranitsei* (Asociaţia Uniunilor pentru Legături Culturale în Străinătate, 1925–1958)
WARC	*World Alliance of Reformed Churches* (Alianţa Mondială a Bisericilor Reformate)
WCC	*World Council of Churches* (Consiliul Mondial al Bisericilor)
WFDY.	*World Federation Democratic Youth* (Federaţia Mondială a Tineretului Democratic – front sovietic)
WFTU	*World federation of Trade Unions* (Federaţia Mondială a Sindicatelor – front sovietic)
WPC	*World Peace Council* (Consiliul Mondial pentru Pace – front sovietic)
WSI	*Wojskowe Służby Informacyjne* (Serviciile militare de informaţii şi contrainformaţii poloneze, 1990–2006)
WSW	*Wojskowa Służba Wewnętrzna* (Serviciul de contrainformaţii militare polonez, până în 1990)
ZAIG	*Zentrale Aufwärtungs- und Informationsgruppe* (Grupul central de informare şi analiză al Stasi)
ZOMO	*Zmotoryzowane Odwody Milicji Obywatelskiej* (Miliţia motorizată de rezervişti poloneză)

I

INTRODUCERE

Îi asigurăm pe cetățenii României de sentimentele noastre tradiționale de prietenie și bună vecinătate și confirmăm eforturile noastre reale pentru o strânsă cooperare în interesul socialismului și al păcii.[1]

Mihail Gorbaciov, decembrie 1989

Aceste fapte fac lumină asupra declarațiilor ciudate, deplasate și absolut monstruoase făcute de unii... referitoare la faptul că între România, Rusia și Ucraina „relațiile de bună vecinătate" ar fi dominat mereu și peste toate timpurile. Dacă dăm o interpretare atât de largă expresiei „relații de bună vecinătate", atunci diferența dintre război și pace ar dispărea cu totul...[2]

Leon Troțki, august 1921

[Românii sunt] un popor fără istorie... destinați să piară în furtuna revoluției mondiale. ...[Ei sunt] suporteri fanatici ai contrarevoluției și [vor] rămâne astfel până la extirparea sau pierderea caracterului lor național, la fel cum propria lor existență, în general, reprezintă prin ea însăși un protest contra unei mărețe revoluții istorice. [...] Dispariția [lor] de pe fața pământului va fi un pas înainte.[3]

Friedrich Engels, ianuarie 1848

---

[1] „Scurt raport al lui Gorbaciov asupra evenimentelor din România", Televiziunea Moscova, 22 decembrie 1989, radioul pentru emisiuni în străinătate (FBIS)-SOV-89-246, 26 decembrie 1989, p. 32.
[2] Discurs în Sovietul Moscovei, 30 august 1921, din *The Military Writings Of Leon Trotsky*, vol. 4, *1921–1923 Banditry and Famine*, accesibil pe www.marxist.org. (În continuare: *Trotsky*)
[3] Friedrich Engels, „Lupta maghiarilor", *Neue Rheinische Zeitung*, nr. 194, 13 ianuarie 1849, în Karl Marx și Friedrich Engels, *Opere complete*, vol. 8, Moscova, Editura Progres, 1977, p. 229.

CAPITOLUL I

FORȚAREA DEFINIȚIEI DE „PRIETEN"

În toiul revoluției române din 1989, autoritățile sovietice își anunțau dorința și intenția de a acorda o „asistență" masivă statului „vecin prieten" și aliatului din Tratatul de la Varșovia. Moscova anunța că Crucea Roșie sovietică trimisese la frontieră „aproximativ 60 de echipe mobile" de chirurgi și personal medical, multe dintre acestea trecând deja granița în teritoriul românesc și coordonându-și eforturile cu cele ale altor membri ai Pactului.[1] De asemenea, liderii comuniști de la Budapesta anunțau că „un grup de lucru din cadrul Pactului de la Varșovia care este în contact permanent" urma să se întâlnească la Moscova pentru a discuta situația din România.[2]

Aceste declarații de prietenie și preocupare binevoitoare se situau în totală contradicție cu unul dintre cele mai bine păzite secrete ale operațiunilor de spionaj din Europa de Est, ale Tratatului de la Varșovia și erau contrare uneia dintre cele mai surprinzătoare descoperiri din arhivele Blocului Sovietic din timpul Războiului Rece. În perioada revoluției, România a fost ținta operațiunilor de dezinformare timp de mai bine de două decenii.[3] Conform dovezilor aflate acum la dispoziție, Kremlinul a început să trateze România ca pe un teritoriu ostil încă de la sfârșitul anilor '50, sentiment care a fost reflectat parțial de decizia Moscovei de a tăia toate mijloacele de comunicare dintre români și frații lor etnici din RSS Moldova.

---

[1] Știrile TASS în limba engleză din 23-25 decembrie, Radio Moscova Internațional și Radio Moscova în limba rusă. Moscova a pretins, de asemenea, că ar fi instalat în Moldova un spital cu 6 000 de paturi pentru răniții din România.

[2] Ibidem, p.13, „Posibilă întrunire a miniștrilor de externe ai Pactului", Agenția France Press, în limba engleză, 23 decembrie 1989.

[3] Georg Herbstritt, „Eine feindliches Bruderland: Rumänien im Blick der DDR-Staatssicherheit" [Un stat prieten inamic: România în viziunea Stasi], *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik* [Revista bianuală de istorie, literatură și politică sud-est europeană], Berlin, nr. 1 (mai 2004)

Din 1962, Kremlinul a început să trateze România ca pe un stat ostil, atunci când Hruşciov a ordonat statelor membre „aflate în strânsă cooperare“ – URSS, RDG, Ungaria, Cehoslovacia, Bulgaria şi Polonia – să restricţioneze cooperarea în materie de spionaj cu aceasta.[1] În 1963, această animozitate a motivat câteva tentative de asasinat împotriva conducătorului român Gheorghe Gheorghiu-Dej.[2] Ministerul Securităţii de Stat al Germaniei de Est (STASI) avea motive independente pentru ostilitatea faţă de Bucureşti, deoarece acesta refuzase să recunoască divizarea permanentă a Germaniei şi încheiase un acord, negociat în secret, cu Germania de Vest, la sfârşitul anului 1963.[3]

Între 1962–1964, Departamentul Securităţii Statului din România (DSS sau Securitatea) a fost exclus din programul de transformări, asistate de sovietici, ale serviciilor de informaţii, prin care au fost introduse departamentele de dezinformare în RDG, Ungaria şi Cehoslovacia (precum şi în Bulgaria şi în Polonia, la scurt timp după aceea) şi le-a modificat rolul din servicii-satelit, în principal pasive, în operaţiuni active.[4] În 1965, DSS a fost din nou trecut cu vederea atunci când Centrala KGB a introdus „relaţiile operaţionale regulate şi directe“ dintre departamentele de dezinformare, excluzând-o din operaţiunile Blocului de „măsuri active“ (propagandă, dezinformare şi provocare), ca şi din traficul de droguri coordonat de sovietici şi din activităţile de sprijinire a terorismului internaţional.[5] La mijlocul

---

[1] Jan Sejna, *We Will Bury You*, Londra, Sedgwick and Jackson, 1982, pp. 66-67 şi 76; Ladislav Bittman, *The Deception Game: Czechoslovak Intelligence in Soviet Political Warfare*, Siracusa, Syracuse University Research Corporation, 1972, p. 146.

[2] *Intelligence Report on Attempt on Life of Georgiu Dej and Soviet-Romanian Relations*, 1965, Arhivele Naţionale Britanice, FO 371/182729, Ministerul de Externe, Departamentul politic: Corespondenţa generală din 1906–1966, Nordul României (NR). Neavând agenturi în România între 1958–1962, unii analişti CIA au crezut că atentatul din 1963 a provocat cursul independent al Bucureştiului. Vezi: *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (EUR 82–10124), 1 decembrie 1982 (declasificat la 29 ianuarie 2001), pp. 8 şi 19, CIA. Aproape toate documentele CIA, citate sunt disponibile pe: www.foia.cia.gov.

[3] Georg Herbstritt şi Stejărel Olaru, *Stasi şi Securitatea*, Bucureşti, Humanitas, 2005, pp. 80–81. Rapoartele provin de la direcţia STASI de informaţii externe, Hauptverwaltung Aufklärung (Administraţia principală pentru culegere de informaţii) sau HVA.

[4] Sejna (1982), p. 66; Bittman (1972), pp. 17, 89-90 şi 144.

[5] Bittman (1972), pp. 144 şi 157-158, Xiaoyuan Liu şi Vojtěch Mastný, ed., *China and Eastern Europe, 1960–1980s, Proceedings of the International Symposium: Reviewing the History of Chinese-East European Relations from the 1960s to the1980s*, Beijing, 24-26 martie 2004, pp. 108-109, *Parallel History Project on Cooperative Security* (fost: *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact*: PHP), www.isn.ethz.ch/php, cu permisiunea Centrului pentru Studii de Securitate ETH Zürich şi Arhiva Naţională de Securitate de la George Washington University din împuternicirea reţelei PHP (în continuare: PHP).

anului 1965, România a fost „brusc" eliminată cu totul din strategia de război a Pactului de la Varşovia.[1]

Arhivele KGB confirmă că, în 1967, Moscova desfăşura „măsuri active" pentru izolarea României pe plan internaţional şi pentru divizarea conducerii interne.[2] Condamnarea clară a intervenţiei din Cehoslovacia, condusă de sovietici, şi încercările permanente de a ajuta Praga au pus capăt până şi aparenţei de politeţe dintre serviciile de informaţii ale aliaţilor oficiali. Leonid Brejnev, János Kádár, Edward Gierek, Todor Jivkov şi Gustáv Husák au acuzat în mod repetat „trădarea" conducerii din România pe care nu l-au mai numit stat „frăţesc".[3] În perioada care a urmat invaziei Cehoslovaciei, la ordinul Moscovei, serviciile din statele-satelit au stabilit „rezidenţe cu acoperire legală" pe teritoriul românesc, acesta fiind singurul stat membru al Tratatului de la Varşovia care se bucura de o asemenea „atenţie ostilă".[4]

Acţiunile României pe plan internaţional şi din cadrul alianţei sovietice deveniseră atât de inacceptabile, încât celelalte servicii din Pactul de la Varşovia o încadraseră nu numai la categoria statelor socialiste „deviaţioniste" –, precum Iugoslavia, Albania şi China –, cât şi alături de adversarii din NATO.[5]

---

[1] Anterior anului 1965 „Armata a 5-a maghiară trebuia să colaboreze strâns cu Armata a 3-a română în toate manevrele militare şi planurile operaţionale", Imre Okváth, „Hungary in the Warsaw Pact: The Initial Phase of Integration, 1957–1971", Vojtěch Mastný, în Christian Nuenlist şi Anna Locher, editori, *European Cities Targeted for Nuclear Destruction: Hungarian Documents on the Soviet Bloc War Plans*, 1956-1971, 2001 (în continuare Okváth (2001)), PHP.

[2] Christopher Andrew şi Vasili Mitrokhin, *The World Was Going Our Way: The KGB and the Battle for the Third World*, New York, Basic Books, 2005, p. 290.

[3] Înregistrarea întâlnirii dintre Leonid Brejnev şi conducătorii partidelor comuniste din Europa de Est din Crimeea, 2 august 1971 (în continuare: Crimeea 1971), pp. 21-24, în Christian Nuenlist şi Anna Locher, editori, „*China and Eastern Europe from the 1960s to the 1980s*", PHP.

[4] Herbstritt (2004), pp. 1-2; William Totok, „România, o zonă operativă a Stasi. Interviu cu cercetătorul german Georg Herbstritt", nr. 227 (29 iunie–5 iulie 2004), *Observator Cultural*. „Partenerii apropiaţi" au operat sub acoperire în Ungaria în 1956 şi în Cehoslovacia în 1968, şi vor proceda la fel şi în Polonia în 1980–1981. Totuşi, au operat în colaborare oficială cu serviciile locale şi şi-au închis rezidenţele după aceea.

[5] *Komitet Dzhurna Sigornosti (KDS) Planul de măsuri operative al ataşaţilor militari pentru Iugoslavia, România şi Cehoslovacia*, 06/12/1969, Arhivele Ministerului de Interne (AMI), Sofia, fond 2, înregistrarea 3, dosar 356; şi *Fără titlu*, 10/07/1982, AMI, Sofia, fond 1, înregistrarea 12, dosar 434, în Cold War International History Project (CWIHP), www.CWIHP.org, cu permisiunea Woodrow Wilson International Center for Scholars (în continuare: CWIHP).

Centrala KGB și serviciile est-europene subordonate culegeau informații referitoare la sprijinul internațional pentru România (în special, din partea SUA, Germaniei de Vest și a Chinei), la nemulțumirile interne ale muncitorilor și ale minorităților, precum și la opoziția din cadrul partidului comunist, începând să recruteze agresiv elitele românești influente pentru a înlătura conducerea „naționalistă".[1] Această ofensivă clandestină nu s-a limitat doar la planul serviciilor de spionaj. În 1971, Brejnev și alți conducători ai Pactului au considerat că este necesar „să fie identificate acum acele persoane din România pe care ne vom putea baza în viitor" și recrutate prin intermediul „ambasadelor de acolo și prin alte contacte", pentru „a exercita influență asupra evenimentelor din țară".[2] Pentru a evita atragerea atenției opiniei publice asupra disidenței românești, „partenerii apropiați vor continua să se informeze reciproc asupra pozițiilor României în problemele de importanță majoră" și vor decide în secret cum este mai bine „să rezolve situațiile". Liderul sovietic anunța că secretarii Secțiilor internaționale ale Comitetelor Centrale respective se vor întâlni cu partenerii din Secțiile ideologice „pentru a coordona activitatea comună", așa cum făcuseră deja „spre exemplu, în legătură cu România și China".[3]

Brejnev se referea direct la operațiunea INTERKIT – lansată oficial în 1967 sub numele „deliberările interne din China". INTERKIT coordona resursele de propagandă, ideologice, mass-media și științifice ale tuturor „partenerilor apropiați", plus Mongolia (și mai târziu Cuba) prin Secțiile Internaționale ale CC, pentru a submina și discredita regimul maoist și a menține izolarea Beijingului.[4] România reprezenta deja o țintă în cadrul INTERKIT deoarece, după cum formulase liderul bulgar Jivkov, „chinezii se bazau pe România și românii sprijineau politica Chinei".[5] „Partenerii apropiați" au decis acum să lanseze o operațiune similară având drept țintă exclusiv România.

Scala copleșitoare a unui asemenea efort a avut implicații devastatoare într-o țară care nu avea, sub nici o formă, o influență strategică asemănătoare Chinei. Spre exemplu, în cadrul INTERKIT, partenerii își coordonau „orice referire făcută" la conducerea țintă, activitățile de spionaj

---

[1] Christopher Andrew și Vasili Mitrokhin, *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and The Secret History of the KGB*, New York, Basic Books, 1999, pp. 269, 270.
[2] Crimeea 1971, pp. 21-24, PHP.
[3] Ibidem, pp. 40-43.
[4] Prima întrunire INTERKIT, Moscova, Uniunea Sovietică, 14 decembrie 1967, p. 1, PHP.
[5] Crimeea 1971, pp. 21 și 23-24, PHP.

internaționale și „activitățile în scopul diminuării influenței".[1] „Activitățile de propagandă și cercetare științifică ale partidelor frățești", începând cu „presa, radioul, televiziunea, agențiile de presă și editurile" și până la academiile de știință și institutele de cercetare erau coordonate pentru a revigora și focaliza propaganda împotriva țintei.[2] Activitățile coordonate includeau de la „propagandă orală", la articole și emisiuni radio-TV, până la simpozioane științifice bine mediatizate și un plan anual coordonat „pentru publicații și lucrări științifice" pentru fixarea liniei propagandistice, conform adevărului stabilit academic.

Rezultatul tipărit al acestui efort era apoi tradus „în engleză, franceză, spaniolă și arabă" și diseminat „în țări terțe" – tot prin efortul coordonat al partenerilor – „presei, agențiilor de informații și altor organe de propagandă străină".[3] O asemenea operațiune a copleșit serviciile de spionaj occidentale și comunitățile academice, insuficient pregătite pentru a face față, în primul rând, unei dezinformări coordonate și neobișnuite cu dezinformarea la o asemenea scală. Logica sintezelor de spionaj și a analizelor, în general vorbind, a metodologiei de cercetare științifică occidentală, a condus la concluzia că o asemenea multitudine de resurse coordonate, ajungându-se chiar la câteva sute, va conduce, inevitabil, la atenuarea vocii singulare a României.

Falsa independență și lipsa de semnificație strategică

Necesitatea de a explica de ce a constituit România o asemenea țintă este ea însăși elocventă pentru eficacitatea dezinformării coordonate de sovietici. Spre finalul Războiului Rece se crease consensul că regimul din România era „un cal troian sovietic", care își proclama zgomotos aura de independență, în timp ce alții – în special, conducerea din Polonia și Ungaria – erau angajați tăcut în forme mai substanțiale de disidență.[4]

---

[1] A doua întrunire INTERKIT, Berlinul de Est, Germania de Est, 20-31 ianuarie 1969, p. 3, PHP.

[2] Ibidem, pp. 4-7. Aceasta includea propaganda prin „OIRT și Interviziune", deci inclusiv Finlanda.

[3] În plus, corespondenții lor externi colaborau sistematic „referitor la schimbul de informații", fie că erau sau nu ofițeri de informații sub acoperire de jurnaliști.

[4] Analistul Vlad Socor de la Radio Europa Liberă a lansat această teorie în „The Limits of National Independence in the Soviet Bloc: Romania's Foreign Policy Reconsidered", *Orbis*, vol. 20, nr. 3 (toamna 1976), pp. 701-732. A fost preluată de „dezertorul" KGB Anatoliy Golitsyn, *New Lies for Old*, New York, Dodd, Mead & Co, 1984, de David B. Funderburk, *Pinstripes and Reds: An American Ambassador Caught Between the State Department and the Romanian Communists*, 1981–1985, Washington DC, Selous Foundation Press, 1987, și de dezertorul Securității, Ion Mihai Pacepa, *Red Horizons*, Washington DC, Regnery Gateway, 1987.

Această presupusă dependență secretă, combinată cu aserțiuni repetate referitoare la lipsa de importanță strategică a țării pentru politica sovietică și conflictul Est-Vest și-au dovedit succesul în relevarea insignifianței României pentru URSS (și pentru Vest) în percepția occidentală din anii '80.

Descoperirile din arhive, ulterioare Războiului Rece, au scos la iveală o poveste diferită. Opoziția României la preferințele sovietice s-a dovedit a fi fost mult subestimată și, cu excepția Primăverii de la Praga, destul de singulară după 1956, în timp ce disidența altor state membre ale Pactului a fost mult exagerată, dacă nu cumva întru totul fabricată[1]. La consiliile miniștrilor de externe ai Pactului, toți ceilalți membri „au fost constant de acord cu analizele și cu propunerile sovietice" pe toată perioada Războiului Rece, în timp ce România a fost excepția, în permanentă opoziție, care a afectat „aproape toate subiectele de pe agendă".[2] De asemenea, românii au fost singulari, printre conducătorii militari ai Pactului, în contestarea dominației și controlului sovietic, în timp ce Polonia, Ungaria, Germania de Est, Cehoslovacia și Bulgaria au continuat să se alinieze „fără rezerve, în spatele sovieticilor".[3]

Opoziția din partea altor state, în afară de România, la politica Kremlinului era aproape absentă. „Partenerii apropiați" au acționat deseori ca mandatari ai sovieticilor în atacarea României pentru disidență, în timp ce concurau între ei pentru a stabili „cea mai specială relație" cu Moscova.[4] Ca o regulă generală, „disidența" raportată de alți membri ai Tratatului și aparenta simpatie pentru poziția României erau prestabilite cu Moscova pentru a prezenta guvernele loiale sovieticilor drept parteneri mult mai de încredere pentru Occident și pentru a diminua unicitatea opoziției

[1] Arhivele Pactului relevă diferende reale între aliații non-sovietici și Moscova. Cu toate acestea, numai conducerea comunistă a României a refuzat să ofere sprijinul atunci când Moscova a insistat.

[2] Anna Locher, *Shaping the Policies of the Alliance: The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact*, 1976–1990, Înregistrările Comitetelor Miniștrilor de Externe, mai 2002, p. 18, PHP.

[3] Christian Nuenlist, *Cold War Generals: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969–1990* (2001), p. 8; Jordan Baev, „Sfârșitul Tratatului de la Varșovia, 1985–1991: Reflectat de Arhivele bulgare," 2000, p. 6, PHP.

[4] Vojtěch Mastný, *Learning from the Enemy: NATO as a Model for the Warsaw Pact*, Zürich, Zurcher Beiträge zur Sicherheitspolitik und Konfliktforschung nr. 58, 2004, pp. 23 și 28, PHP; Csaba Békés, „Introduction", Înregistrările Comitetelor Miniștrilor Adjuncți de Externe din Tratatul de la Varșovia, PHP, septembrie 2005, pp. 2-3; Christian Nuenlist și Anna Locher, *„At The Roots Of The European Security System: Thirty Years Since The Helsinki Final Act"*, Center For Security Studies, ETH Zürich, noiembrie 2005, p. 4, PHP. Vezi și Csaba Békés, „Hungarian Foreign Policy in the Soviet Alliance System, 1968–1989", *Foreign Policy Review* (Budapesta), vol. 3, nr. 1 (2004), pp. 87-127.

românești și atracția pe care o reprezenta pentru Vest. Aceasta se realiza de multe ori prin atribuirea inițiativelor României altora – din nou, mai ales, Poloniei și Ungariei –, precum, de exemplu, blocarea aderării Mongoliei la Pactul de la Varșovia în 1963 și opoziția la diversele planuri de intervenție militară ale Moscovei.[1]

Lipsa de importanță strategică a continuat să fie citată de istoricii Războiului Rece ca fiind, în același timp, cauză și efect ale presupusei lipse de consecințe pentru Moscova, chiar și după ce strategia „calului troian" a fost demascată drept o mistificare a adevărului.[2] Este semnificativ faptul că rapoartele asupra insignifianței României ieșeau la iveală în perioadele de vârf ale antagonismului sovieto-român. De exemplu, conceptul „cvartetului" de importanță strategică din aripa nordică a Pactului, cuprinzând RDG, Polonia, Ungaria și Cehoslovacia, a fost dat în circulație pentru prima oară în perioada în care media occidentală a început să scrie despre tentativa de asasinat a KGB asupra lui Dej, în 1963.[3] Apoi, conceptul a reapărut în perioada „primului Eșalon strategic" de la jumătatea anului 1965, când armata română a fost brusc exclusă din strategia de război a Pactului de la Varșovia.[4]

Cu siguranță, contribuția militară a României la operațiunile ofensive ale Pactului era lipsită de importanță strategică. După 1965 ea a fost, de fapt, inexistentă. În orice caz, nu se poate spune același lucru despre semnificația țării pentru securitatea sovietică. România fusese considerată una dintre cele două amenințări militare principale (alături de Polonia) de către liderii armatei și ai serviciilor de informații, pe aproape întreaga perioadă interbelică.[5] Ea rămăsese singura cale terestră dintre URSS și Bulgaria

---

[1] Vezi col. Joachim Schroter, fost atașat militar al Germaniei de Est, în Xiaoyuan Liu și Vojtěch Mastný (ed.), *China and Eastern Europe, 1960s–1980s*, Beijing, 24-26 martie 2004, Zürich, Center for Security Studies and Conflict Research, ETH Zürich, noiembrie 2004, p. 140, PHP. Într-o lucrare anterioară, Mastný a atribuit aceasta Poloniei, aparent necunoscând rolul României, Mastný (2001), p. 15.

[2] Mastný (2001), p. 44; Lochner (2002), p. 14; Nuenlist (2001), p. 8. În ciuda descoperirilor din arhive, tema calului troian continuă să fie răspândită de cercetători, altfel serioși. Vezi Charles King, „*Remembering Romanian Communism*", *Slavic Review*, vol. 66, nr. 4 (iarna 2007), pp. 719-720.

[3] *Intelligence Report on attempt on life of Georgiu Dej* [sic.] *and Soviet-Romanian relations* (1965); Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs: Nationalism and Communism in the Balkans*, Garden City, NY, Doubleday and Company, 1969, pp. 305-306.

[4] *Intelligence Study: Warsaw Pact Military Strategy: A Compromise in Soviet Strategic Thinking* (Ref Title: Caesar XXVI), 7 iunie 1965 (declasificat la 27 martie 2007), p. 27, CIA; Okváth (2001), PHP.

[5] Raymond W. Leonard, *Secret Soldiers of the Revolution: Soviet Military Intelligence, 1918–1933*, Westport CT, Greenwood Press, 1999, pp. 15–16, 46, 74, 168–172, 181; David J. Dallin, *Soviet Espionage*, New Haven, Yale University Press, 1955, pp. 14, 25, 305, 393. Bucureștiul a devenit atunci cel mai semnificativ aliat militar al Berlinului de pe frontul de est.

ultraloială şi Balcanii puternic rusofili: o realitate geografică reamintită atunci când România a refuzat trupelor sovietice permisiunea tranzitării ţării pentru exerciţii militare în Bulgaria, după 1963, şi a refuzat forţelor bulgare tranzitul pentru a participa la invazia Cehoslovaciei în 1968. Că Moscova ar fi putut sau ar fi vrut să ignore vreo ţară cu care avea 1 330 km de frontieră şi încă 193 km de ţărm la Marea Neagră – controlată de sovietici – e greu de crezut, mai ales după ce regimurile succesive de la conducerea ţării se opuneau principalelor sale intenţii pe plan internaţional.

De asemenea, Moscova nu putea ignora cele câteva milioane de etnici români din învecinatele Republici Sovietice Socialiste Moldova şi Ucraina, din teritoriile foste româneşti (Basarabia şi Bucovina). Abordând problema într-o manieră asemănătoare cu cea urmată în teritoriile poloneze anexate, Stalin a încercat să schimbe compoziţia etnică a regiunilor, executând mii de conducători ai comunităţilor şi deportând sute de mii de etnici români în Siberia şi Asia Centrală, între anii 1940–1941 şi 1950–1951, cu relocări „voluntare“ ulterioare.[1] Acel efort împreună cu politicile pe termen lung de asimilare forţată, de „rusificare“ şi de negare a identităţii etnice a românilor nu şi-au dovedit succesul deplin, determinând Moscova să închidă relaţiile româno-moldoveneşti în 1958.[2]

La mijlocul anilor '60, autorităţile sovietice erau intens preocupate de impactul „dăunător“ al României asupra acestei regiuni, cauzat de atracţia culturală, modelul independent şi influenţa subversivă activă, prin mass-media sa „antisovietică“ şi publicaţiile care treceau peste graniţă.[3] În 1967, conducătorul Partidului Republicii Sovietice Socialiste Moldova a solicitat o campanie de propagandă care să-i mobilizeze pe „cei mai calificaţi

[1] Dennis Deletant estimează că au fost deportate între 100 000 şi 500 000 de persoane, în I.C.B. Dear şi M.R.D. Foot, editori, *The Oxford Companion to World War II*, Oxford, Oxford University Press, 1995, p. 129.

[2] Fritz Ermath, „*Bodyul Again Attacks Anti-Russian Feeling in Moldavia*,“ 17 martie 1967, Radio Europa Liberă (RFER), caseta 110, Registrul 2, dosarul 163 şi „*Socialist Encirclement is Also Dangerous*“, 29 iulie 1968, USSR/5, RFER, caseta 50, registrul 7, raportul 142, Arhivele Open Society (OSA). Contactele maghiare şi bulgare au devenit „mai frecvente“ şi au primit „o mai mare importanţă“ decât cele româno-moldovene, ca şi cele dintre Moldova – Mongolia şi Moldova –, ţări în curs de dezvoltare, Ermath (1967), p. 5. Din 1968, relaţiile Moscovei cu Finlanda capitalistă, Iran, Afghanistan şi chiar cu membrul NATO, Turcia, erau „cu siguranţă mai bune“ decât cele cu România (1968, p. 1).

[3] Mark Kramer, „Moldova, Romania, and the Soviet Invasion of Czechoslovakia“, *Cold War International History Project (CWIHP) Bulletin*, nr. 12/13 (toamnă/iarnă 2001) p. 326 şi „New Evidence from the Ukrainian Archives“, *CWIHP Bulletin*, nr. 14/15 (iarnă 2003/primăvară 2004), pp. 295-301; Raport al prim-secretarului al Partidului Comunist Moldovenesc despre acţiunile întreprinse pentru a preveni circulaţia presei româneşti în Moldova, 10/04/1968, Arhiva Organizaţiilor Social-Politice a Republicii Moldova, fond 51, inventar 29, dosar 49, foaie 41-42, CWIHP.

intelectuali" și „oficialitățile din conducerea partidului și organele economice" pentru a publica în „ziare, emisiuni de radio și televiziune, cărți, broșuri și alte publicații" astfel încât „copiii noștri și generațiile viitoare" să „știe că părinții lor nu și-au închipuit viața în afara granițelor URSS" și au aspirat dintotdeauna „la unirea cu Rusia și la o reunificare cu statul rus".[1] În 1968, șeful forțelor KGB din regiunea frontierei de vest a URSS plasa politica României vizavi de această zonă în aceeași categorie cu „activitățile subversive sporite ale serviciilor SUA, RFG și Anglia contra URSS".[2] Arhivele KGB au relevat că „intențiile Bucureștiului și activitățile privitoare la regiune erau încadrate la categoria prioritate".[3]

Acest război clandestin a continuat neabătut până la colapsul comunismului. Rapoartele KDS-ului bulgar, de exemplu, excludeau în mod evident România din descrierea colaborărilor „cu organele de securitate din statele frățești".[4] Această absență era cu atât mai notabilă cu cât, pe lângă KGB, serviciile de informații din Ungaria, Polonia, Cehoslovacia și RDG, KDS mai colabora cu „serviciile" frățești din Vietnam, Mongolia, Libia, Benin și Angola.

Instrucțiunile KGB către agenții din România, interceptate de DSS în 1982, au relevat că „România era *lucrată* ca un stat inamic, o abordare care nu numai că a fost perpetuată, ci chiar accentuată după venirea la putere a lui Mihail Gorbaciov".[5] Ultimul director al puternicei Unități 0110 (unitatea anti-KGB) a Securității a declarat în fața unei comisii de anchetă a Senatului că, atunci când a preluat comanda unității, în 1983, și până la

---

[1] Moldavia, 16 februarie 1967; Fritz Ermath, „Bodyul Again Attacks Anti-Russian Feeling in Moldavia", 17 martie 1967, RFER, caseta 110, registrul 2, raportul 163, OSA.

[2] Kramer (2003/2004), pp. 298 și 349, nota de subsol 172; Memorandum nr. 2039-A(Strict Secret) de la Iu. V. Andropov, șef al KGB, către Secretariatul CC al URSS, 30 august 1968, în *Rossiiskii Gosudarstvennii Arkhiv Noveishei Istorii* (RGANI), F. 5, Op. 60, D. 339, Ll 58-6; *On the Position of Romania in connection with the events in Czechoslovakia*, Raport Nr. MB-4809/65 (Strict Secret), de la V. Makashev, secretar-general al Ministerului de Externe sovietic, 16 octombrie 1968, în RGANI, F. 5, Op. 60, D. 339, Ll. 188-194; și *On Romanian attitudes towards the developments in Czechoslovakia (Political Writing)*, Telegrama Nr. 1000 (Strict Secret), *A.V. Basov, ambasadorul sovietic în România, către ministrul de Externe Andrei Gromîko și secretariatul CC al URSS*, 23 septembrie 1968, în RGANI, f. 5, op. 60, d. 339, Ll. 130-154.

[3] Andrew și Mitrokhin (1999), p. 270.

[4] *Information re: KDS collaboration with the „fraternal" security services in 1978*, 15 mai 1979, Arhivele Ministerului de Interne bulgar (MIA), Sofia, fond 1, registrul 10a, dosarul 344. Toate documentele bulgare citate sunt disponibile la CWIHP.

[5] Serviciul Român de Informații (SRI), *Punct de vedere preliminar al Serviciului Român de Informații privind evenimentele din decembrie 1989*, București, Arhiva Senatului României, 1990, p. 27. Vezi și Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România: „Revoluția din decembrie 1989" – o tragedie românească*, vol. 4, partea I, București, RAO, 2004, p. 99.

dizolvarea sa imediat după revoluție, poziția operațională a KGB față de țara sa era „destul de clară". KGB considera România o țintă la fel de ostilă „ca orice stat occidental"[1].

Strategia de disuadare și blocare

Nu era simplu să poți ține ascunsă pentru mult timp adevărata stare de lucruri. De fapt, era imposibil. Veștile despre aceasta puteau fi însă denaturate astfel încât să fie considerate ca situându-se pe o scală care începea de la paranoia excesivă și isterie până la o irațională „teorie a conspirației", pentru inducerea în eroare intenționată. Era necesar un efort concertat al Moscovei și al aliaților loiali din Pactul de la Varșovia pentru a menține România în mod formal în cadrul alianței Blocului Sovietic și a masca gradul și semnificația opoziției sale privitor la scopurile internaționale ale sovieticilor. Strategia acestora de „disuadare și blocare" era simetrică strategiei adoptate de Hrușciov față de Belgrad, la mijlocul anilor '50, când, public, a tratat statul ca pe un prieten și aliat „pentru a evita întărirea legăturilor Iugoslaviei cu Occidentul și a pozițiilor sale neutre", în timp ce, simultan, a desfășurat operațiuni clandestine pentru a obține „izolarea lui Tito".[2]

Readucerea României în corul țărilor socialiste a devenit scopul comun al operațiunilor din regiune ale serviciilor Blocului, în perioada lui Hrușciov și a succesorilor acestuia. După cum explica Hrușciov conducerii cehoslovace, în august 1964, „partidului îi revenea responsabilitatea să oprească România să se retragă din Tratat" și să o reunească apoi cu „familia noastră socialistă".[3] Un deceniu mai târziu, serviciul de spionaj al Germaniei de Est descria „politica externă convenită, vizavi de România, a statelor din Tratatul de la Varșovia" ca făcând presiuni „pentru o mai mare implicare practică a României în activitățile economice și politice multilaterale" pentru a crea „elementele de legare a României la comunitatea socialistă" și pentru a-i îngusta „spațiul de manevră".[4]

---

[1] Stenograma nr. 33, 26 ianuarie 1994, audierea generalului-locotenent Neculicioiu Victor, București, Arhiva Senatului României, 1994, p. 5. Serviciile occidentale cunoșteau antagonismele dintre România și Pact, dar, în general, știau mult mai puțin despre gradul de ostilitate reciprocă. Discuție cu fostul director al MI6, Sir Richard Dearlove, 28 octombrie 2006, Ottawa, și împreună cu analistul CIA David Kanin, New Orleans, 26 noiembrie 2007.

[2] *Stability of the Soviet Satellite Structure (NIE 12-57),* 19 februarie 1957 (declasificat la 22 septembrie 1993), p. 8, CIA.

[3] Sejna (1982), p. 76.

[4] *Relațiile României cu RS China și poziția lor despre politica actuală a conducerii chineze,* Secția Politică, Ambasada din București, 18 decembrie 1972, INTERKIT, PHP.

Brejnev a insistat pentru ca „partenerii apropiaţi" să continue „să încerce influenţarea în acest scop a României".[1] Această politică a rămas constantă în scurta perioadă Andropov şi în cea şi mai scurtă a lui Cernenko, ca şi sub conducerea lui Mihail Gorbaciov, protejatul lui Andropov. După cum menţiona Stasi la începutul anilor '80:

> Statele membre ale comunităţii socialiste (SCS) au încercat şi continuă să încerce să atragă România spre politica lor externă, corelată cu politica de securitate. [...] Utilizarea continuă a tuturor posibilităţilor statelor membre ale comunităţii socialiste pentru a acţiona în Republica Socialistă România, cu scopul menţinerii şi intensificării legăturilor existente dintre România şi Tratatul de la Varşovia şi CMEA, precum şi contactele bilaterale ar trebui avute în vedere în activitatea operaţională politică.[2]

Strategia de disuadare şi blocare a fost în final atât de încununată de succes în întărirea dubiilor opiniei publice din Vest referitoare la sinceritatea disidenţei regimului din România, în perioada anilor '80, încât până şi conflictele frontale sovieto-române au trecut neînregistrate de serviciile occidentale. Totuşi, conform serviciilor de spionaj ale Pactului, strategia a eşuat complet în ţinta sa de modificare a comportamentul României în maniera dorită. După cum menţiona acelaşi raport Stasi în continuare, politica României continua să contravină „intereselor fundamentale de politică externă a statelor din comunitatea socialistă", opunându-li-se „în majoritatea problemelor importante ale evoluţiilor internaţionale (dezarmare, procesul de destindere, conflictul din Orientul Mijlociu), precum şi în colaborarea din cadrul Tratatului de la Varşovia şi CMEA". Bucureştiul s-a angajat „mai intens" în „confruntări publice referitoare la intenţiile" comunităţii şi „s-a aliniat cu politica occidentală, în toate privinţele", astfel încât ceilalţi membri ai Pactului de la Varşovia puteau anticipa „accentuarea predictibilă a poziţiilor speciale adoptate de România".[3] Cu alte cuvinte, România se opunea politicii externe şi de securitate a Pactului, refuza subordonarea în cadrul alianţei, îşi apăra poziţiile care erau suspect de apropiate de ale Vestului şi dădea toate semnele că va continua să procedeze astfel şi pe viitor.

Împreună cu tentativele sale de a evita un conflict deschis şi de reatragere a României în aranjamentele şi politicile de securitate, Pactul a ascuns

---

[1] Minuta discuţiei dintre Todor Jivkov – Leonid I. Brejnev, Reşedinţa Voden [Bulgaria], 20/09/1973, CSA, Sofia, fond 378-B, dosar 360, CWIHP.

[2] Nota informativă a şefului de serviciu referitoare la situaţia actuală din România şi politica acestui stat, Central Administration A, 7th Directorate, Strict secret!, Berlin, 15 decembrie 1983, VII/2/2206/83 din BStU, MfS, ZAIG 6267, pp. 10-12; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 361-362.

[3] Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 361-362 şi 367.

diferendele româno-sovietice. După 1968, Moscova a făcut rareori publice neînţelegerile majore cu Bucureştiul la şedinţele Pactului de la Varşovia, CMEA sau alte întruniri socialiste internaţionale, însă, pe de altă parte, şi-a folosit apropiaţii – de obicei, Polonia, Germania de Est, Bulgaria sau un stat în curs de dezvoltare – în acest scop. Totodată, Moscova a preferat să folosească Ungaria ca purtător de cuvânt pentru atacurile postreuniuni din mass-media. Kremlinul a eliminat consemnările neînţelegerilor fundamentale cu România din rapoartele şi transcriptul şedinţelor, chiar şi atunci când au ajuns la un nivel considerat de miniştrii de Externe ai Blocului ca fiind „o confruntare directă cu linia de politică externă a URSS şi a celorlalte naţiuni din Tratatul de la Varşovia".[1]

Dosarele sovietice nu au înregistrat vetoul Bucureştiului contra utilizării CMEA pentru asistarea clienţilor arabi în timpul şi după războiul arabo-israelian, la fel cum au uitat să menţioneze criticile repetate din cadrul reuniunilor comunităţii socialiste, la adresa invaziei „partenerilor apropiaţi" în Cehoslovacia. Atunci când, spre exemplu, România a respins pregătirile Poloniei pentru extinderea Pactului de la Varşovia, în primăvara lui 1984, „nici o menţionare a dezbaterilor nu a fost inclusă în procesul-verbal", o omisiune uimitoare a unei obiecţii la însăşi continuitatea Pactului.[2] Conducătorii, începând cu Brejnev şi până la Gorbaciov, au apelat la conducerea României pentru a păstra tăcerea asupra diferendelor „în familie" şi au caracterizat declaraţiile sale periodice drept iraţionale.[3] Într-adevăr, cel mai puternic element al strategiei împotriva României, din anii '80, a fost o campanie de denigrare care a condus la asasinarea caracterului naţional care, în privinţa scopului şi a rezultatelor, poate fi cel mai bine comparată cu „Legenda Neagră" folosită pentru izolarea Spaniei de restul Europei medievale. Operaţiunile contra ţintei România erau tratate ca extrem de sensibile şi îndeplinite cu un grad de secretizare extraordinar, fiind aprobate la cele mai înalte niveluri.[4] Cât de secret au acţionat Kremlinul şi „partenerii apropiaţi" poate fi judecat după

---

[1] Vojtěch Mastný, „Editorial Note XVII. Meeting of the PCC, Warsaw, 14–15 mai 1980", PHP. După cum menţionează Mastný, Moscova „nu a făcut publice problemele sale cu românii", în ciuda caracterului lor esenţial, şi a evitat forţarea adoptării controversate a „documentelor în ciuda opoziţiei lor".

[2] Locher (2002), p.18, PHP.

[3] Vezi *Report for the Czechoslovak Party Presidium on the PCC Meeting*, 27 mai 1980, p. 8, „XVII. Warsaw, 14–15 May 1980", şi *Romanian Proposal for Warsaw Pact Reform: Information regarding the Romanian Proposal*, 8 iulie 1988, p. 3, „XXII. Meeting of the PCC, Warsaw, 15–16 July 1988", în Mastný, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP.

[4] Agenţii din rezidenţă „vor trebui să ia măsuri de precauţie mai subtile şi mai numeroase" deoarece expunerea lor „ar avea efecte negative deosebite". Herbstritt şi Olaru (2005), p. 103.

faptul că, deşi operaţiunile au durat peste douăzeci de ani şi au implicat servicii din cel puţin şase ţări, nimic nu a răsuflat până când nu au fost refăcute parţial bazele de date ale dosarelor serviciilor Germaniei de Est, care au fost returnate Germaniei de către SUA la începutul mileniului.[1]

Strădania extraordinară a Moscovei de a menţine această acoperire este reflectată prin ordinul din 1983, de extindere a operaţiunilor Pactului împotriva României.[2] Semnificativ, în RDG acest ordin a fost transmis ca venind direct de la şeful Stasi, Ernst Mielke, prin intermediul şefului ZAIG *(Zentrale Aufwertungs und Informationsgruppe)*, Departamentul de analiză cu 1 000 de persoane, care furniza serviciului est-german „puterea de gândire".[3] Şeful ZAIG a dat instrucţiuni personalului operaţional al HVA să se asigure că „vor fi folosite numai surse de absolută încredere" şi că asupra acestora „se vor impune măsuri severe speciale de păstrare a secretului şi a caracterului conspirativ".[4] De asemenea, a subliniat că „în nici un caz nu trebuie să se observe că Ministerul Securităţii de Stat a luat măsuri specifice" împotriva ţintei România şi a avertizat că „sursele nu trebuie să ia nici un fel de măsuri specifice de spionaj care ar putea permite altor persoane sau organe să descopere sau să recunoască scopurile finale pe care ni le propunem".

Operaţiunea de disuadare şi blocare era considerată necesară nu numai sau în primul rând pentru a evita contramăsuri tactice. Descoperirea unei operaţiuni coordonate a Pactului împotriva României, membră a Tratatului, ar fi relevat o mult mai mare importanţă acordată ţării decât cea pe care campania de dezinformare publică a Moscovei dorea să o recunoască şi ar fi indicat adevăratul grad de ostilitate dintre România şi Pact, aspecte care până atunci fuseseră atât de bine ascunse. O astfel de dezvăluire ar fi năruit legenda „calului troian" şi a „dependenţei ascunse", probabil ar fi împins şi mai mult România spre tabăra occidentală şi, posibil, ar fi încurajat un mai mare angajament al Vestului, într-o perioadă în care succesul „măsurilor

[1] Vezi Herbstritt pentru primele analize ale acestor documente.
[2] Bucureştiul provoca (din nou) furia lui Andropov, negând intenţia SUA pentru un prim atac nuclear (RYAN), respingând înarmarea, refuzând să acuze SUA ca fiind răspunzătoare pentru tensiunile globale şi insistând pentru unilaterala reducere drastică a bugetului militar. În perioada în care Andropov a fost secretar-general, RYAN a rămas prioritatea FCD. Andrew şi Mitrokhin (2001), pp. 213-214; Vojtěch Mastný, „Editorial Note: XVIII. Meeting of the PCC, Prague, 4-5 January 1983", PHP.
[3] David Childs şi Richard Popplewell, *The Stasi: The East German Intelligence and Security Service*, New York, New York University Press, 1996, p. 177. Werner Irmler a fost şeful ZAIG în perioada 1965–1989.
[4] BStU, MfS, ZAIG 7120, pp. 282-283; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 354.

active" impulsiona capitalul vestic să se retragă. Aceasta fusese exact aceeaşi secvenţă de evenimente care a urmat rupturii Tito – Stalin din 1948 şi care avusese drept rezultat o strângere a relaţiilor SUA – Iugoslavia şi o masivă asistenţă politică, economică şi militară acordată de Occident Belgradului. Era de aceea imperativ necesar să se evite o ruptură explicită, care ar fi adus României o asistenţă similară din partea Vestului şi i-ar fi garantat independenţa.[1]

În mod paradoxal, Moscova a avut un mai mare succes în reatragerea Belgradului, considerat de analiştii serviciilor americane şi britanice „vaca sacră" a sfidării antisovietice. La mijlocul anilor '60, Iugoslavia, stat care nu era membru al Tratatului de la Varşovia, era angajată într-o cooperare militară şi de spionaj mult mai strânsă cu Moscova decât aliata din Tratat, România. În 1962, la un an după ce Bucureştiul stopase această practică, Belgradul a început să-şi trimită ofiţerii la academiile militare sovietice pentru instruire şi le-a interzis piloţilor de luptă să înveţe engleza de teamă să nu dezerteze cu tot cu MiG-uri.[2] În 1967 şi 1973, când România a refuzat să ofere sprijin militar şi şi-a închis spaţiul aerian pentru forţele sovietice şi membrele Tratatului în încercarea acestora de a acorda ajutor statelor sprijinite de sovietici din Orientul Mijlociu, Tito a pus la dispoziţia URSS facilităţile Iugoslaviei şi, mai mult, a găzduit chiar un regiment al Diviziei 106 de Asalt Aerian „în aşteptarea intervenţiei în Siria".[3]

Devierea iugoslavă, pe care comunitatea serviciilor americane o interpreta insistent ca nefiind un indiciu al unei întoarceri către Moscova, a impulsionat, la începutul anilor '80, reorganizarea unităţii româneşti anti-KGB în patru direcţii. Două direcţii se ocupau exclusiv de operaţiunile

---

[1] Asistenţa militară din partea SUA pentru Iugoslavia, iniţiată în 1952, a însemnat un ajutor de 750 milioane de dolari până în 1958 şi câteva sute de iugoslavi „au fost antrenaţi în şcolile militare ale SUA", în timp ce armata a fost modernizată cu armament occidental într-o perioadă în care Iugoslavia simţea o ameninţare activă cu intervenţia militară. Era de asemenea de presupus că Iugoslavia ar fi primit asistenţă militară suplimentară în cazul în care ar fi fost atacată. *The Yugoslav Military Elite (U)*, R-2131, februarie 1977, publicaţia RAND pentru Office of Regional and Political Analysis, Central Intelligence Agency, 1 februarie 1977 (declasificată la 22 iunie 2004), pp. 8 şi 28, www.foia.cia.gov. Iugoslavia semnase de asemenea tratate de asistenţă cu membrii NATO Grecia şi Turcia.

[2] Neil Barnett, *Tito*, Londra, Haus Publishing, 2006, p. 138; *The Yugoslav Military Elite (U)* (1977), p. 48.

[3] Steven Zaloga şi James Loop, *Soviet Bloc Elite Forces*, Londra, Osprey, 1985, p. 18. Divizia 103 era deja renumită pentru rolul ei în invazia Cehoslovaciei. „În 1979, Divizia de Desant Aerian 105, sprijinită de elemente ale Diviziei 103, a fost angrenată în atacul Afghanistanului". Ibidem, p. 12. Divizia de Desant Aerian 102 avea baza permanentă la Chişinău.

KGB şi GRU. Una era destinată combaterii operaţiunilor Iugoslaviei şi Ungariei, dar cu deosebiri marcante în privinţa numărului de angajaţi şi resurse dedicate serviciilor maghiare. Ultima direcţie se ocupa de celelalte servicii din statele socialiste, de la Bulgaria, Polonia, Cehoslovacia şi Germania de Est până la regimurile prosovietice din Asia, Africa şi America Latină.

„Relaţia specială" secretă şi arhivele dispărute

Un alt motiv pentru care informaţiile despre relaţia ostilă dintre România şi ceilalţi membri ai Tratatului de la Varşovia au rămas atât de limitate a fost natura secretă a „relaţiei speciale" pe care Bucureştiul o stabilise cu Washingtonul, Beijingul şi Bonnul. În combaterea acestei lupte interne contra unor forţe superioare, începând din 1950 şi până la sfârşitul anilor '70, România a încercat să evite atenţia opiniei publice şi crescânda presiune sovietică pe care o atrăgea inevitabil. Regulile de bază fuseseră stabilite în 1964, când România i-a avertizat pe partenerii din SUA:

> [...] cu cât se va face mai puţină publicitate independenţei României în această perioadă, cu atât mai bine. O atenţie sporită în presa străină ar putea dăuna mai degrabă decât să ajute relaţiilor noastre viitoare. Pentru moment, România ar dori să fie plasată în ochii opiniei publice după Iugoslavia şi Polonia, printre ţările est-europene. Aspiraţiile noastre de independenţă pot fi mult mai bine atinse nu printr-o publicitate insistentă şi zgomotoasă, ci prin dezvoltarea constructivă şi în linişte a relaţiilor României cu Statele Unite şi Occidentul.[1]

Astfel, cu excepţia unor rare scăpări în presă – adesea, rezultat al „acţiunilor inamice" – foarte puţin din încercările sale de mediere a conflictului din războiul SUA – Vietnam şi, practic, nimic din negocierea relaţiilor Chinei cu Italia, Austria, Germania de Vest şi alte ţări din nordul Europei, în a doua parte a anilor '60, nu a fost făcut cunoscut publicului în perioada Războiului Rece.[2] La sfârşitul anilor '70, schimbările de la conducerea României au condus la o pierdere catastrofală a direcţiei strategice

---

[1] *Foreign Relations of the United States, 1964–1968*, volumul XVII, *Eastern Europe*, Washington DC, 1996, registrul nr. 140, citat de Mihai Retegan, *În umbra primăverii de la Praga: Politica externă a României şi criza din Cehoslovacia din 1968*, Iaşi, Centrul de Studii Româneşti, 2000, p. 47.

[2] Vezi şi *The New York Times*, 22 şi 23 noiembrie 1965, „Secretul asupra medierii româneşti din perioada războiului cu Vietnamul".

în campania de subminare a controlului şi influenţei sovietice în regiune. Drept rezultat, relaţia specială a Bucureştiului cu Occidentul a cedat progresiv ca urmare a campaniei de măsuri active pe care Moscova o exercita prin intermediul celorlalţi membri ai Blocului, ca şi prin membrii de facto ai Alianţei, precum Mongolia, Cuba şi Coreea de Nord, şi prin grupul de agenţi sovietici şi ai Pactului, de la preşedintele finlandez Urho Kekkonen până la analista-şefă pentru URSS şi Europa de Est a spionajului vest-german, Gabrielle Gast, şi incluzând chiar persoane din elita politică japoneză şi din Coreea de Sud. Combinaţia dintre secretul autoimpus şi măsurile active externe, alături de iraţionalitatea crescândă a regimului intern au condus la obscurizarea comportamentului României şi a făcut plauzibile chiar şi cele mai extravagante acuzaţii.

În al treilea rând, acest văl a continuat să se dovedească foarte rezistent şi pentru că Moscova a reuşit să sorteze arhivele securităţii din toate ţările loiale. Guvernele de tranziţie ale Germaniei de Est, Poloniei, Cehoslovaciei, Ungariei şi Bulgariei au încheiat acorduri oficiale cu Moscova, permiţând accesul KGB la dosarele serviciilor de spionaj extern, între 1989–1991, cu specificarea dreptului „de a extrage orice material legat de securitatea sovietică".[1] În 1990, personalul KGB a lucrat chiar în paralel cu grupurile cetăţeneşti, sortând arhivele serviciilor de informaţii externe din Cehoslovacia şi Germania de Est. În acelaşi timp, serviciile erau angajate în distrugerea propriilor dosare (mai ales a celor operative).

Efortul a eşuat însă în cele din urmă în cazul Germaniei de Est, din cauza vitezei cu care s-a prăbuşit edificiul de partid şi de stat. În mijlocul colapsului, spionajul SUA care căuta arhivele Stasi a dobândit arhivele *Rosenholz* înainte de a fi expediate la Moscova sau dispersate prin nenumăratele clădiri ale Stasi. Peste 15 000 de saci cu documente Stasi destinaţi arderii au fost recuperaţi de autorităţile din Germania Federală. Baza de date, reconstruită şi decriptată, a arhivei serviciilor secrete externe a scos limpede la iveală relaţia ostilă dintre serviciile României şi ale Tratatului de la Varşovia.[2] Împreună cu dosarele est-germane care au supravieţuit, referitoare la operaţiunea INTERKIT, ele au oferit un ghid care a explicat şi alte informaţii incidentale despre operaţiuni ale KGB asupra României, oferite de foşti ofiţeri de informaţii sovietici, şi au fost ulterior

---

[1] Childs şi Popplewell (1990), pp. 114 şi 229.
[2] Vezi Herbstritt (2004); Herbstritt şi Olaru (2005).

confirmate de rapoartele puternic cenzurate din arhivele celorlalte servicii ale Pactului.[1]

Paradoxal, în ciuda opoziției neabătute față de dominația sovietică din regiune, în anii '80, chiar și după ce România își pierduse orientarea strategică, agenții dubli sovietici din țară au fost capabili să strângă capital din nepopularitatea lui Ceaușescu, să discrediteze toate inițiativele independente de politică externă și de securitate ale României și să exercite controlul temporar asupra instituțiilor și politicilor de securitate, în timpul și imediat după Revoluția din 1989.

Este ilustrativ pentru problemele referitoare la rolul României în Războiul Rece faptul că, în toiul revoluției, agentul sovietic autodenunțat Silviu Brucan a propus și a obținut numirea altor cunoscuți agenți dubli sovietici în posturi-cheie pentru securitatea națională, inclusiv pe ministrul Apărării, Nicolae Militaru (26 decembrie 1989 – 14 februarie 1990), și pe fostul director al Serviciului de Informații Externe Mihai Caraman (13 ianuarie 1990 – 23 aprilie 1992).[2] Era greu de așteptat transparență din partea cuiva care îi declara în septembrie 1990 lui Vadim Zagladin, fost șef

[1] Vezi Oleg Gordievski, *KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, New York, HarperCollins, 1990; Oleg Kalugin și Fen Montaigne, *The First Directorate: My 32 Years in Intelligence and Espionage Against the West*, New York, St. Martin's Press, 1994; Christopher Andrew și Vasili Mitrokhin, *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and The Secret History of the KGB*, New York, Basic Books, 1999; Christopher Andrew și Vasili Mitrokhin, *The World Was Going Our Way: The KGB and the Battle for the Third World*, New York, Basic Books, 2005; Vasili Mitrokhin Archive, *KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980-1982*, aprilie 2004, și colecția de țară din arhiva virtuală a Proiectului pentru Istoria Internațională a Războiului Rece (the Cold War International History Project – CWIHP), www.CWIHP.org, cu permisiunea Woodrow Wilson International Center for Scholars.

[2] Brucan a recunoscut că a complotat cu autoritățile sovietice în anii 1970–1980. Silviu Brucan, *Generație irosită*, București, Universal & Calistrat Hogaș, 1992, p. 188. Brucan și prim-ministrul Petre Roman au luptat cu tenacitate pentru numirea lui Caraman, care a rămas subordonat prim-ministrului din ianuarie 1990 până la adoptarea Legii securității naționale, în iulie 1991. După demiterea sa, în aprilie 1992, Caraman a devenit consilierul pe probleme de securitate al lui Roman. „Armaghedonul spionilor: «Rețeaua Caraman»" *Ziua*, 7 februarie 2005. Efectul numirii lui Brucan a fost enorm. Militaru a reactivat 30 de ofițeri în retragere, majoritatea instruiți în URSS, și a transferat alții, astfel încât, din ianuarie 1990, agenții GRU demascați în anii '70 au fost numiți ministru de Interne, șeful informațiilor militare, șeful Statului Major general. Caraman a reactivat foști adjuncți la Securitate, dintre cei mai notabili fiind Constantin Silinescu, care a încercat să blocheze negocierile pentru integrarea în NATO în 1996–1997, și Ristea Priboi, partener al teroristului condamnat Omar Hayssam. Silinescu și Priboi au devenit consilierii prim-ministrului Adrian Năstase. Vezi „Un grup, cu o clară dependență estică, a încercat împiedicarea integrării României în NATO!", interviu cu senatorul Ioan Talpeș, fost coordonator al Comunității române de informații, *Independent*, 18 ianuarie 2008, pp. 6-7, www.independent-al.ro; O.C. Hogea, „Generalul Silinescu, fost spion, consilier special al prim-ministrului", *Evenimentul Zilei*, 19 ianuarie 2001; L.P., „Năstase: «L-am apărat și îl mai apăr pe Priboi»", *Evenimentul Zilei*, 20 noiembrie 2002.

al Secției Internaționale a Comitetului Central Sovietic, că pentru el lupta împotriva imperialismului american „era mai importantă decât principiile dreptului internațional și directivele ONU".[1]

Negocierea Revoluției, asigurarea continuității

În cele din urmă, spre deosebire de revoluția din România, care a condus la dezintegrarea instituțiilor, la anularea Constituției și la o abruptă și imediată schimbare de putere, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia și Bulgaria și-au negociat schimbarea de guvern. Continuitatea rezultantă a instituțiilor administrative ale statului și continuitatea personalului instituțional au diminuat posibilitatea ca adevăruri surprinzătoare să iasă la suprafață din acele sedii, mai ales în condițiile competiției postcomuniste.

Ca o ironie, cu toate că fusese singura țară care își dizolvase aparatul de spionaj, desființând direcții întregi și concediind peste 60% din personal,

---

[1] Vadim Zagladin, *Note Regarding Discussions with Silviu Brucan (Romania),* 17-22 septembrie 1990, octombrie 1990, Fundația Gorbaciov (Mezhdunarodnii Obshestvennii Fond Sotsialno-ekonomicheskih i Politologicheskih Isledovanii: Fundația Internațională Socială pentru Studii Economico-Sociale și Politice), Moscova, fond 3, opis, 1, dosar 7287, f. 1-8 citat în Alex Mihai Stoenescu, „Adevărata apartenență a lui Silviu Brucan", Vitralii: Lumini și Umbre, București, nr. 2 (martie 2010), pp. 89-90. Autorul dorește să-i mulțumească profesorului Stoenescu pentru că i-a oferit rezumatul original al documentului KGB de opt pagini, folosit de Zagladin. Brucan a insistat că activitatea de cooperare cu americanii (mai ales contra Irakului după ce invadase Kuwaitul) compromitea interesele sovietice și că „legea și moralitatea nu trebuie transformate într-un fetiș". În anii '80, Zagladin considera că „negocierile sau cooperarea cu lumea capitalistă" nu erau numai „inutile, ci chiar periculoase pentru că puteau naște iluzii reformiste". Vezi Gordon H. Hahn, *Russia's Revolution From Above, 1985–2000: Reform, Transition, and Revolution in the Fall of the Soviet Communist Regime,* New Brunswick, NJ, Transaction, 2002, pp. 284-285; Walter C. Clemens, *Can Russia Change? The USSR Confronts Global Interdependence,* New York, Unwin Hyman, 1990, p. 132. Brucan a fost „nașul" Grupului pentru Dialog Social (GDS), organizația pentru drepturi civile care a operat ca un paznic ce a determinat cine erau interlocutorii cuveniți pentru Vest și cine nu. Din februarie 1990 comunitatea de informații americană considera deja acest grup ca o autoritate legitimă („câine de pază") în democratizarea României. Vezi, de exemplu, *Outlook For Eastern Europe In 1990: An Inter-Agency Intelligence Memorandum* (NI IIM 90–10001), 8 februarie 1990 (declasificat la 13 decembrie 1999), p. 28. Câțiva dintre membrii fondatori ai GDS-ului au fost demascați drept colaboratori ai Securității și ai spionajului sovietic, iar alți câțiva au fost complici la acoperirea legăturilor cu Securitatea ai colegilor din GDS. Vezi Deletant (1995), pp. 279-280; www.civicmedia.ro. Pentru o descriere a rezultatelor dezamăgitoare înregistrate de „US aid" cu GDS, vezi Thomas Carothers, *Assessing Democracy Assistance: The Case of Romania,* Washington, Carnegie Endowment, 1996. GDS-ul și membrii săi au rămas principalii beneficiari ai sprijinului societății civile occidentale.

în timp ce celelalte țări și-au asigurat o remarcabilă stabilitate a cadrelor și aranjamentelor instituționale, numai despre România s-a spus că tărăgăna reforma serviciilor.[1] Chiar și Cehoslovacia a optat pentru continuitate până la sfârșitul anului 1990 când, cu sprijin excepțional din partea Marii Britanii, SUA și Germaniei a introdus o reformă radicală. Chiar și acea reformă a lăsat personalul și structurile serviciilor militare de informații practic neatinse și a menținut mare parte din personalul serviciului extern.[2] Continuitatea a fost mult mai clară în Polonia și Ungaria, unde aceleași discuții de la masa rotundă și-au atins strălucit scopul de a face o tranziție pașnică de la sistemul partidului unic la cel pluripartit și au garantat menținerea conducerii armatei și a serviciilor instruite de KGB și GRU.[3]

Raportul Macierewicz, publicat de guvernul polonez în februarie 2007, a detaliat modul în care ofițerii din serviciile militare au continuat să fie instruiți în taberele GRU și KGB, nu numai între 1989–1991 – ultimii ani ai Uniunii Sovietice –, dar și în perioada 1992–1993, de către serviciile succesoare rusești, doar ușor reformate. Numirile și promovările au continuat să se facă dintre cadrele „de perspectivă", aprobate și instruite de Moscova, incluzând trei dintre șefii și patru dintre adjuncții de servicii, până și după intrarea în noul mileniu.[4] Spre exemplu, 301 de instructori sovietici/ruși au activat în Serviciul de informații militare al Poloniei (WSI) între 1991–2006,

---

[1] Larry L. Watts, „Intelligence Reform in Eastern Europe's Emerging Democracies", *Studies in Intelligence*, vol. 48, nr. 1, 2004, pp. 21-22; Jane Perlez, „Touchy Issue of Bigger NATO: Spy Agencies", *The New York Times*, 5 ianuarie 1998.

[2] Kieran Williams și Dennis Deletant, ed., *Security Intelligence Services In New Democracies: The Czech Republic, Slovakia And Romania*, New York, Palgrave, 2001, pp. 64-65, 111; Oldrich Czerny, *Czechoslovak (Czech) Intelligence After the Cold War*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2002, pp. 4-5; Tomas Horejsi, „Minister Tvrdik to Replace Army Intelligence Chief", *Lidove Noviny*, 8 aprilie 2003, http://www.fas.or/irp/world/czech/armyint.html.

[3] Watts (2004), p. 18. Continuitatea serviciilor bulgare, precum și legăturile acestora cu cele sovietice/ruse au fost considerate ca fiind dintre cele mai intense, cu toate că, în 2007, raportul Macierewicz asupra Poloniei și dezvăluirile despre serviciile maghiare din 2008, prezentate mai sus, au indicat continuități similare. Jan Zielonka și Alex Pravda, editori, *Democratic Consolidation in Eastern Europe: Volumul 2: International and Transnational Factors*, Oxford, Oxford University Press, 2001, p. 421, și Nikolai Bozhilov, *Reforming the Intelligence Services in Bulgaria: The Experience of the Last Decade*, studiu pregătit pentru seminarul „Democratic and Parliamentary Oversight of the Intelligence Services", Geneva Centre for Democratic of Armed Forces, 3-5 octombrie 2002, www.dcaf.ch.

[4] *Report on the actions of soldiers and employees of the former Military Intelligence Services (WSI) performing military intelligence and counter-intelligence activity and other actions going beyond the issues of State defense and safety of the Polish Army*, președinte al Comisiei de control, Antoni Macierewicz, coordonator, 16 februarie 2007, pp. 28-64. Printre șefii WSI pregătiți de sovietici se află: Marek Dukaczewski (2001–2006), Kazimierz Głowacki (1996–1997) și Bolesław Izydorczyk (1992–1994).

iar câteva zeci de absolvenţi activau în „eşalonul superior" al structurilor WSI chiar şi în 2006.[1]

Stabilitatea cadrelor din serviciile maghiare, antrenate de KGB şi GRU, a fost chiar mai mare. Atunci când Ungariei i-a revenit şefia Comitetului NATO de contraspionaj a explodat un scandal internaţional pentru că şeful Serviciului de contraspionaj maghiar – Serviciul de securitate naţională (NBH) – petrecuse şase ani şi jumătate la Academia KGB Dzerjinski din Uniunea Sovietică.[2] În acelaşi timp, directorul-general al contraspionajului militar (Serviciul de securitate militară: KBH) şi ofiţeri responsabili cu arhivarea, atât de la KBH, cât şi de la Serviciul de informaţii externe (Serviciul de informaţii: IH), erau absolvenţi ai academiei KGB.[3]

Unii observatori au privit aceste conexiuni ca fiind un câştig, oferind mai multe informaţii asupra serviciilor sovietice/ruseşti, asupra metodelor şi operaţiunilor acestora. Totuşi, după cum menţiona raportul Macierewicz, scopul principal al instructorilor KGB şi GRU era identificarea dependenţelor şi slăbiciunilor studenţilor şi vulnerabilităţile instituţionale ale serviciilor ţărilor de origine, pentru a putea obţine mijloace de contracarare şi direcţii de influenţă de la Moscova. Cel puţin în cazul Bulgariei, reţeaua cooperării clandestine, „construită timp de 45 de ani", a însemnat că personalul superior „diplomatic, de securitate şi militar şi-a păstrat obiceiurile şi practicile de a-şi coordona atitudinile şi practicile" cu Kremlinul.[4] De aceea, este mult mai probabil ca Moscova să fi continuat să-şi exercite influenţa pentru păstrarea secretului asupra operaţiunilor trecute şi să conducă politica curentă, şi în cazul Poloniei şi Ungariei, făcând improbabil faptul ca

---

[1] Raportul Macierewicz a estimat moderat că „cel puţin" 800 de ofiţeri superiori au absolvit stagii la GRU sau KGB între anii 1970–1989. Având în vedere că 127 au frecventat asemenea cursuri numai între 1973–1974, numărul lor poate să fie de două-trei ori mai mare.

[2] Judy Dempsey, „KGB-Trained Hungarian Has NATO Role", *The New York Times*, 4 februarie. Şeful NBH, Sándor Laborc, a preluat conducerea de la un alt absolvent KGB, Lajos Galambos. După cum consemna Jane Perlez un deceniu mai târziu, cu toate că puterea a fost preluată de un guvern de centru dreapta, „după căderea comunismului, serviciile secrete au fost foarte puţin purificate" şi, până în 1998, atât serviciul de informaţii militar maghiar, cât şi cel civil „au fost conduse de oficiali din era comunistă", Perlez (1998).

[3] Şeful KBH, Géza Stefan, era de asemenea absolvent al Academiei KGB Dzerjinski. „Debate over the Hungarian secret services II", *Budapest Analyses*, nr. 177, 8 decembrie 2007, www.budapestanalyses.hu; „The crisis of the Hungarian intelligence services", *Budapest Analyses*, nr. 160, 10 iulie 2007. Ofiţerii KBH şi IH, responsabili cu arhivarea, Miklós Herczeg şi László Hellebrand, au urmat cursuri de pregătire informativă în URSS. „No end to dirty tricks in Hungary's secret services", *Eurasian Secret Services Daily Review*, 08.05.2007.

[4] Zielonka şi Pravda (2001), p. 421.

membri ai conducerii serviciilor să se grăbească să dezvăluie ceva ce Moscova ar fi dorit să păstreze secret.[1]

Probleme care au precedat și au succedat comunismul

Pe lângă continuitatea structurilor, a personalului și a atitudinilor partenerilor „apropiați", existau de asemenea mai multe interese specifice care s-au menținut după colapsul Uniunii Sovietice. În puternic contrast cu relația polonezo-rusă, în care problemele frontierelor, ale identității naționale și ale opțiunilor politice fuseseră rezolvate în mare măsură înainte de sfârșitul Războiului Rece, problemele care au alimentat ostilitatea sovietică și maghiară împotriva României s-au menținut în continuare în noul mileniu. În consecință, cu toate că problemele Basarabiei/Moldovei și Transilvaniei au rămas ținte prioritare ale spionajului ungar sau sovietic încă de la sfârșitul Primului Război Mondial, aproape nimic despre operațiunile maghiare sau sovietice nu a fost declasificat sau publicat.[2] Legea securității naționale a Ungariei, de exemplu, stipulează clasificarea operațiunilor de spionaj pentru o perioadă de până la 90 de ani, făcând improbabilă, pe termen mediu, posibilitatea unor revelații arhivistice, referitoare la perioada comunistă.[3]

---

[1] Fostul șef al US National Security Agency, generalul William Odom, nota în 1998: „Rușii vor avea probabil o capacitate reziduală destul de mare pentru a ne crea probleme serioase". Jane Perlez, „Touch Issue Of Bigger NATO: Spy Agencies", *The New York Times*, 5 ianuarie 1998.

[2] Deși despre România apar informații accidentale în arhivele sovietice, referitoare de exemplu la operațiuni interbelice contra Poloniei, activitățile legate de România rămân închise. Operațiuni sovietice timpurii sunt descrise de fostul șef al spionajului românesc, Zaharia Husărescu, în *Mișcarea subversivă în Basarabia*, Chișinău, Tipografia de Stat, 1925; și Charles Upson Clark, *Bessarabia: Russia and Roumania on the Dniester River*, New York, Dodd, Mead & Co., 1927. Vezi și referințele la România în Dallin (1955). Ofițerii de informații români au publicat un număr de lucrări despre organizațiile și operațiunile spionajului unguresc. Vezi Ioan Dumitru, *Spionajul maghiar în România 1918–1940: Însemnări documentare*, București, Editura Concordia, f.d.; Marian Ureche, *Serviciile secrete maghiare*, București, I.S.I., 1992; Liviu Găitan, *Serviciul de spionaj hortist*, Bran, 1993; Nevian Tunăreanu, *Organizarea și activitatea desfășurată de serviciile de informații maghiare împotriva României în perioada interbelică*, București, 1995; Constantin Aioanei, Nevian Tunăreanu, *Acțiuni ale spionajului ungar împotriva României în perioada 1940–1950*, București, 1996; Traian-Valentin Poncea și Aurel Rogojean, *Spionajul ungar în România*, București, Editura Elion, 2007. Pentru structurile Securității din perioada comunistă a Ungariei, vezi János Kenedi, *Kis állambiztonsági olvasókönyv* [Un ghid concis al Securității de Stat], Budapesta, Magvetõ, 1996; Lászlo Varga, „Watchers and the Watched", *The Hungarian Quarterly*, vol. 38, nr. 146 (vara 1997), pp. 51-77; și Raija Oikari, „On the Border of Propaganda and What Can Be Said" în Ansii Halmesvirta, editor, *Bridge Building and Political Cultures: Hungary and Finland 1956–1989*, Hungarologische Beiträge, vol. 18, Jyväskylä, Finlanda, University of Jyväskylä, 2006, pp. 299-356.

[3] *Magyar Nemzet*, 11 iunie 1999.

Într-adevăr, structurile tradiţionale de cooperare au fost mult întărite prin similarităţile dintre diaspora maghiară postimperială şi mult mai numeroasa diasporă rusă „din vecinătate", după colapsul imperiului sovietic. Ungaria a fost primul stat cu care Rusia a încheiat un tratat bilateral de ţară, în decembrie 1991, pregătit anterior la ambasada Ungariei de la Moscova[1]. Moscova şi Budapesta au stabilit atunci relaţionarea oficială a disputelor etnico-teritoriale cu România, semnând în noiembrie 1992 o declaraţie comună de cooperare pentru *Asigurarea drepturilor naţionale, etnice, religioase şi lingvistice ale minorităţilor*, document desemnat de ambele părţi drept un punct de cotitură în relaţiile ruso-maghiare.[2]

Liderii postcomunişti din Ungaria au susţinut cu insistenţă autonomia teritorială a maghiarilor din Transilvania, reminiscenţă a campaniei revizioniste de decenii, lansată de Budapesta după Primul Război Mondial.[3] Într-adevăr, cei doi care, în 1987, au întemeiat ceea ce urma să devină primul partid conducător al Ungariei postcomuniste – Forumul Democratic Maghiar – au fost Sándor Csoori şi István Czurka, ambii cunoscuţi pentru convingerile lor separatiste şi radicale de dreapta.[4] După 1989, Csoori a devenit preşedinte al Federaţiei Mondiale a Maghiarilor, organizaţie care a fost înfiinţată în 1927 pentru a emite pretenţii teritoriale împotriva României (şi a Cehoslovaciei şi Iugoslaviei). Din fericire, acuzaţiile exagerate de încălcare a drepturilor minorităţilor, asimilare forţată, „genocid cultural"

[1] Interviul publicat de corespondenta *Vlast*, Marina Kalaşnikova, cu fostul ministru adjunct de Externe al URSS, Ivan Aboimov, („Conducerea statului privea RDG-ul ca pe o unitate autonomă") în *Vlast magazin*, 26 aprilie 2005, pe: www.kommersant.ru. Conform lui Aboimov, continuitatea relaţiilor ruso-maghiare cu predecesorul sovieto-maghiar a fost subliniată explicit. Autorităţile maghiare s-au întâlnit mai întâi cu Gorbaciov, care îşi părăsea funcţia, şi imediat după ce a părăsit încăperea, cu succesorul său Elţin.

[2] Jorg K. Hoensch, *A History of Modern Hungary: 1867–1994*, New York, Longman, 1996, p. 334. Deşi proclamat de presă şi în declaraţiile publice ale conducerii maghiare ca o lovitură, acordul este caracterizat de Janusz Bugajski ca impus Budapestei şi stânjenitor pentru acei lideri în *Cold Peace: Russia's New Imperialism*, Westport, CT, Praeger, 2004, p. 152. După cum nota un autor, la mijlocul anilor 1990, „Ungaria poate face presiuni asupra României prin cooperarea cu puternicele state vecine cu care are dezacorduri", şi că „atât Rusia, cât şi Ucraina sunt aliaţii Ungariei atunci când este vorba despre probleme privind România... Acelaşi lucru este valabil şi pentru Bulgaria..." László Maracz, *Hungarian Revival: Political Reflections on Central Europe*, Nieuwegein, Aspekt, 1996, p. 384.

[3] Guvernul Forumului Democratic Maghiar din 1990–1994 a făcut din aceasta un element de bază al politicii sale. Guvernul FIDESZ al lui Victor Orban l-a revitalizat între 1998–2002, prin declaraţia lui Orban că „Budapesta trebuie să sprijine deschis aspiraţiile la autonomie ale minorităţii maghiare din Transilvania ca şi instituţiile adecvate acestei autonomii", specificând că intenţia partidului său „transcende tratatul de bază" dintre Ungaria şi România. *Erdélyi Napló*, 12 august 1997.

[4] Hoensch (1996), pp. 285, 313-314.

şi „etnocid", care păreau plauzibile în perioada izolării României din timpul Războiului Rece, au făcut loc primelor misiuni de supraveghere din partea instituţiilor europene[1].

Transparenţa referitoare la aceste aspecte ale relaţiei sale cu România lipsesc în egală măsură şi în cazul Rusiei/URSS-ului. La începutul anilor '90, Kremlinul era intens preocupat de atracţia pe care o Românie stabilă, orientată spre Vest, ar fi putut să o exercite asupra Republicii Socialiste Moldova. La fel cum URSS-ul propaga imaginea României ca având „o influenţă primitivă şi negativă asupra identităţii moldoveneşti", ceea ce impunea protecţia sovietică împotriva „asimilării româneşti" în perioada Războiului Rece, dezinformarea rusă alimenta acum animozitatea Chişinăului şi Kievului împotriva Bucureştiului, prezentându-l ca având „ambiţii teritoriale faţă de Moldova şi părţi ale Ucrainei pe care le pierduse în favoarea URSS-ului, după cel de-al Doilea Război Mondial", în timp ce descriau Moscova „ca fiind apărătoarea integrităţii teritoriale a vecinilor din nord ai României".[2]

Kremlinul avea motive să se teamă de „ameninţarea românească" referitoare la controlul asupra RSS Moldova. Desigur, nu pentru că Bucureştiul putea forţa chestiunea, ci pentru puternica atracţie pe care ar fi exercitat-o o Românie prosperă şi consolidată asupra rudelor etnice de peste graniţă. La începutul anilor '90, CIA considera că „presiunile separatiste vor continua să crească" în RSS Moldova şi că:

> Sentimentele naţionaliste din Moldova au fost întărite de evenimentele recente din România. E posibil ca ele să se intensifice dacă noul regim român va putea stabiliza ţara şi va începe să introducă un sistem politic democratic, viabil.[3]

CIA a ajuns la aceleaşi concluzii şapte luni mai târziu, după ce a semnat primul său tratat din Europa de cooperare mutuală cu România:

---

[1] Merită menţionat că instituţiile americane şi europene au evitat România în perioada 1989–1993, prelungind efectul unor asemenea acuzaţii. Cu toate acestea, la mijlocul anilor '90, comisarul pentru minorităţi al Consiliului Europei, Max van der Stoel, şi organizaţii independente occidentale au denumit România un model pentru tratarea relaţiilor etnice.

[2] Bugajski (2004), pp. 98, 103-105 şi 216. Moscova a folosit tehnici similare de discreditare a tentativelor guvernului moldovean de a stabili relaţii mai strânse cu România, condamnându-l pentru „românism" şi pentru „încercări de alungare a populaţiei slave peste Nistru". Ibidem, pp. 95-96.

[3] *Perestroika at the Crossroads: An Intelligence Assessment* (SOV 90–10015), 1 martie 1990 (declasificat la 30 ianuarie 2001), pp. vi şi 3, CIA.

În calitate de etnici români, moldovenii aşteaptă din partea Bucureştiului sprijin pentru reanimarea identităţii lor naţionale, mult timp oprimate. Ei speră, de asemenea, să pună bazele unei eventuale reunificări cu România.[1]

Opt luni mai târziu, comunitatea serviciilor de informaţii ale SUA a căzut de acord că, în timp ce Moldova va continua să încerce să obţină independenţa, „o deplasare a României către un mai puternic autoritarism îi va face, probabil, pe moldoveni să-şi dorească să rămână în Uniune".[2] Deci, ipotetic, Moldova sovietică putea fi păstrată şi apropierea Moldova – România putea fi blocată, împiedicând consolidarea autorităţii administrative şi progresul reformelor din România, încurajând turbulenţele, divizarea şi reacţiile autoritare. În cazul în care KGB a tras concluzii privitoare la evoluţia relaţiei Moldova – România similare cu cele ale CIA, atunci este probabil că acesta a identificat un interes pentru continuarea instabilităţii din România.[3] Este sugestiv faptul că peste 25 000 din cei 37 000 de turişti sovietici care au considerat România locul preferat pentru vizite sau tranzit, în cele două săptămâni anterioare revoluţiei din decembrie 1989, au ales să nu mai plece timp de aproape un an, până în octombrie 1990, după ce guvernul român le-a cerut oficial şi insistent să părăsească ţara.[4]

Focalizarea Rusiei pe relaţia Moldova – România a devenit mult mai intensă în 1993, când NATO şi-a deschis oficial uşa pentru noi membri, iar SUA au iniţiat primul program de asistenţă pentru România. O Românie stabilă, prosperă şi sigură ar fi exercitat o atracţie enormă pentru Republica Moldova şi, posibil, chiar şi pentru Ucraina. Evgheni Primakov,

---

[1] „USSR: Moldavia Signs Agreement With Romania" în *National Intelligence Daily*, marţi, 2 octombrie 1990 (declasificat în iunie 1999), p. 11, CIA.

[2] Analiza Consiliului Naţional de Informaţii (NIE–11–18–1990), *The Deepening Crisis in the USSR: Prospects for the Next Year*, 1 noiembrie 1990, p. 4, CIA.

[3] În acea perioadă, agenţii sovietici încă nedemascaţi din cadrul CIA, precum Aldrich Ames şi Harold James Nicholson – ultimul având funcţia de şef al rezidenţei CIA din Bucureşti – este posibil să fi avut posibilitatea să furnizeze direct aceste evaluări KGB.

[4] Ceauşescu a protestat împotriva afluxului brusc de turişti de la Moscova, dintre care nici unul nu stătea la vreun hotel. Vezi Mircea Munteanu, *New Evidence on the 1989 Crisis in Romania, e-Dossier no. 5,* Washington D.C., Woodrow Wilson International Center for Scholars, decembrie 2001, pp. 3-11, CWIHP. Ancheta Senatului României asupra evenimentelor din decembrie 1989 menţionează un salt de la 30 000 de turişti sovietici în 1988 la 67 000 în 1989, precum şi o întârziere inexplicabilă în plecarea acestora. Vezi *Depoziţia lui Petre Roman*, transcript nr. 90/8.03.1994, Arhiva Senatului României, pp. 44-45. Conform prim-ministrului Roman, 30 000 de turişti ruşi au rămas în România peste un an, până când li s-a cerut oficial să plece, în octombrie 1990. Conform lui Roman, şeful SIE, Caraman, l-a informat numai la acea dată despre aceştia. Totuşi, încă din martie televiziunea română relata despre taberele sovietice.

director-adjunct al KGB şi şef al Primului Directorat – redenumit rapid *Sluzba Vneshnei Razvedki:* SVR, la începutul lui octombrie 1991 –, a condus campania împotriva extinderii NATO, insistând că România va trece cu agresivitate la emiterea unor pretenţii teritoriale dacă va fi admisă în Alianţa Nord-Atlantică şi îşi va anexa Moldova.[1] Primakov s-a implicat şi în dezinformările privitoare la discreditarea conducerii independente a României, afirmând, de exemplu, că „Ceauşescu a cerut să fie trimise trupe sovietice în România“ pentru a-l sprijini în timpul revoluţiei.[2] De fapt, conducătorul român protesta energic împotriva inexplicabilului aflux de „turişti“ sovietici din ţară şi ameninţa cu „contramăsuri“.[3]

Kremlinul postcomunist a încercat, de asemenea, să exploateze „eşecul“ stabilirii de relaţii bune cu vecinii – o cerinţă premergătoare pentru statutul de membru NATO – ca pârghie de manevră a tratatului de alianţă cu România. În efortul său de dezbinare a Chişinăului şi Bucureştiului, de exemplu, chiar şi cel mai dezinteresat ajutor şi asistenţă românească au fost etichetate drept amestec în treburile interne ale Moldovei, ajutând evident, în acelaşi timp, separarea regiunii Transnistria şi exercitând puteri monopoliste pentru adjudecarea conflictului Moldova – Transnistria şi a urmărilor acestuia. În acest sens, este sugestiv faptul că Primakov a primit sarcina de a se ocupa de conflictul „îngheţat“ dintre Moldova şi Transnistria după ce a deţinut funcţiile de şef al SVR şi de ministru de Externe.

Emblematică pentru strategia Rusiei a fost condiţionarea tratatului bilateral cu Bucureştiul de includerea unei clauze care să excludă aderarea la alianţa nord-atlantică – condiţie asupra căreia nu a insistat (mult timp)

---

[1] Evgheni Primakov, „Opravdano li rasshirenie NATO? Osoboe mnenie Sluzhby vneshnei razvedki Rossii“ [Este extinderea NATO justificată? Opinie a Serviciului de Informaţii Externe al Rusiei], *Nezavisimaia gazeta*, 26 noiembrie 1993; Black (2000), pp. 8-9, 109-110 şi 157; „Intervenţia lui Primakov“, Bruxelles, NATO HQ (11 dec. 1996), 13 februarie 1998, www.nato.int; Bugajski (2004), p. 218.

[2] Evgheni Primakov, *Russian Crossroads: Toward the New Millenium*, New Haven, Yale University Press, 2004, p. 131.

[3] Vezi Munteanu (2001), pp. 3-11, în CWIHP. Foste surse din spionajul sovietic continuă să ofere justificări creative pentru prezenţa acestor „turişti“. Spre exemplu, corespondentul *Novosti*, Viaceslav Samoskin, aflat în România în perioada revoluţiei, a susţinut că „turiştii“ făceau parte dintr-un acord economic dintre URSS şi Ceauşescu, care solicitase un număr garantat de 35 000 de turişti sovietici anual, „ca să cumpere bunuri româneşti“, şi se întâmplase ca vizita lor să se concentreze la sfârşitul anului. Oana Bălan, „Reporter rus sub gloanţe româneşti“, *Adevărul*, 23 decembrie 2009. Agenţia de Presă Novosti (APN) a fost bine cunoscută ca front al spionajului sovietic, mai ales pentru „măsurile active“ ale Serviciului A al KGB. John Barron, *KGB Today: The Hidden Hand*, New York, Reader's Digest Press, 1983, p. 446.

în tratatele sale cu Polonia, Ungaria sau Cehoslovacia.[1]. Drept rezultat, România a fost singurul stat fost membru al Tratatului de la Varșovia cu care Rusia a refuzat să încheie un astfel de tratat de-a lungul anilor '90. În cele din urmă, Moscova a acceptat să încheie un astfel de tratat, numai în iulie 2003, la aproximativ opt luni *după* ce NATO a anunțat oficial admiterea României și la peste un deceniu după ce Rusia încheiase tratate similare cu Polonia, Ungaria, Cehoslovacia și Bulgaria.[2]

Insistența Rusiei, din 2008–2009, ca SUA să anuleze unilateral acordurile de înființare a unor baze militare în România și continua sa implicare în problemele Moldovei, într-o manieră care descurajează puternic relații mai apropiate cu România, indică persistența unor obsesii strategice foarte similare cu cele care au motivat ostilitățile anterioare ale sovieticilor față de România. Ca urmare, în viitorul apropiat, pare a fi redusă posibilitatea unor interese instituționale care să aducă o clarificare a relațiilor și operațiunilor Moscovei contra României, din perioada Războiului Rece.

Acest studiu examinează geneza transformării României din aliat în inamic al Blocului Sovietic, a eforturilor sale de a ieși de sub dominația sovietică și contramăsurile sovietice și ale Pactului de la Varșovia pentru discreditarea regimului și a politicilor sale independente din perioada Războiului Rece. După ce abordează problema intereselor strategice și a antagonismului cu vecinii ruși și unguri din perioada anterioară comunismului, studiul urmărește procesul de generare a ostilității sovietice și a Pactului de la Varșovia, precum și politicile urmate de URSS și de partenerii ei loiali pentru a curma politicile externe și de securitate independente ale României. Încearcă să pătrundă dincolo de propaganda și dezinformarea referitoare la relațiile intra-Pact, prin examinarea procedurilor interne ale Tratatului de la Varșovia, a rapoartelor serviciilor de informații și a documentelor naționale ale partidelor care au devenit disponibile după colapsul Uniunii Sovietice. În acest fel este scos în evidență impactul dezinformării coordonate de sovietici și al măsurilor active asupra percepțiilor occidentale, mai ales a celor americane, prin corelarea evenimentelor, dezbaterilor și conflictelor din cadrul Pactului de la Varșovia, așa cum au fost consemnate în cadrul consiliilor interne, cu aprecierile generate de comunitățile academice și de informații din Statele Unite.

---

[1] Rusia a avut un remarcabil succes în convingerea observatorilor occidentali că stagnarea în problema tratatului se datora pretențiilor României de condamnare a pactului Hitler – Stalin. De fapt, Bucureștiul își dăduse încă din 1993 acordul pentru condamnarea inofensivă a tuturor „pactelor, dictatelor și invaziilor". Poziția inflexibilă a României pro-Vest și pro-NATO a fost cea care a rămas un litigiu cu Moscova.

[2] Bugajski (2004), p. 98.

II

AMBIŢII IMPERIALE, CONFLICTE COMUNISTE

Cu siguranţă, nu aţi presupus că o să luptăm pentru români, nu?[1]

Comandatul rus al forţelor aliate, generalul Andrei Zaioncikovski, iulie 1916

Am asemenea sentimente încât, dacă Maiestatea Sa (ţarul) mi-ar ordona să trimit cincisprezece soldaţi răniţi în România, în nici un caz nu l-aş trimite şi pe al şaisprezecelea.[2]

Şeful Statului-Major Imperial Rus, generalul Mihail Alekseev, decembrie 1916

[România este] centrul contrarevoluţiei din Sud.[3]

Comisariatul extern sovietic, noiembrie 1918

Principiul fundamental al revoluţiei proletare este împiedicarea imperialismului Antantei să oblige Ungaria să-şi predea teritoriul, alimentele, industria şi materiile prime oligarhiei române.[4]

Béla Kun către Lenin, martie 1919

Până când va sosi momentul potrivit pentru un atac, vor trebui menţinute relaţii paşnice cu România, însă trebuie folosită orice ocazie pentru a o izola diplomatic, iar în Transilvania trebuie să-şi menţină activitatea o organizaţie iredentistă activă.[5]

Amiralul Miklós Horthy, octombrie 1919

---

[1] Glenn Torrey, „The Entente and the Romanian Campaign of 1916", *Rumanian Studies* (Leiden), volumul IV (1979), pp. 13, 188; Geoffrey Jukes, „The Brusilov Offensive", în Peter Young, ed., *History of the First World War*, Londra, 1970, pp. 1576–1578.

[2] C.R.M.F. Cruttwell, *A History of the Great War 1914–1918*, Chicago, Academy Chicago, 1991, p. 295.

[3] *Arhiv Vneshnei Politiki SSSR* (Arhiva de politică externă a URSS), fond 125, opis 1, dosar 11, mapa 2, f. 51-54.

[4] Maria Ormos, *From Padua To The Trianon 1918–1920*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1990, p. 209.

[5] Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy (1919–1945)*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1979, pp. 42-43.

Intensificarea activității comuniste în rândul populației maghiare din teritoriile anexate la Cehoslovacia, România și Iugoslavia pentru autodeterminare și până la secesiunea de statele care le-au anexat.[1]

Al cincilea congres mondial al Cominternului, iulie 1924

Condițiile nu permit realizarea imediată a eliberării Basarabiei de sub jugul burghezo-moșierimii străine, iar lupta URSS-ului[...] se transferă pe câmpul activității diplomatice.[2]

Congresul Societății Basarabene, aprilie 1925

Daco-romanii trebuie să dispară de pe acest teritoriu [al Transilvaniei].[3]

Ziarul *Budapesta populară,* aprilie 1932

[1] Rezoluția celui de-al cincilea congres mondial al Comintern, decembrie 1924–ianuarie 1925; Ionescu (1964), p. 25.

[2] Ia.M. Kopanski, *Obshestvo bessarabtsev v SSSR i soiuz bessarabskikh emigratnoye (1924–1940)* [Societatea Basarabenilor din URSS și Uniunea Emigranților Basarabeni], Chișinău, 1978, p. 27.

[3] *Pesti Hirlap,* Budapesta, 15 aprilie 1932.

CAPITOLUL 2

MOSTRE DE „ALIANȚE" RUSO-ROMÂNE

Independența ca **fait-accompli:** *războiul din 1877–1878*

În anumite aspecte importante, lupta clandestină dintre România și celelalte state membre ale Tratatului de la Varșovia este ecoul unei scheme de comportament cu o durată de peste un secol. Puterile imperiale, direct implicate în regiune – Imperiul Rus, monarhia austro-ungară sau Imperiul Otoman –, nu puteau privi favorabil unificarea și independența principatelor române, Moldova și Muntenia (Valahia), din moment ce acest lucru constituia un impediment major pentru ambițiile imperiale din regiune. În special Rusia țaristă și partea ungară a dualei monarhii se temeau că unirea principatelor ar reprezenta o irezistibilă atracție pentru majoritățile etnice românești din Basarabia (preluată pentru prima oară de Rusia, în 1812, returnată parțial Moldovei, în 1856, și luată din nou, în 1878) și din Transilvania (încorporată în partea ungară a imperiului, în 1867). Astfel de temeri erau bine motivate, dat fiind șovinismul extrem al conducătorilor ruși și maghiari împotriva locuitorilor români, care fuseseră privați de drepturi, în secolele al XIX-lea și XX.[1] Atât Sankt-Petersburgul, cât și Budapesta se temeau că un stat românesc consolidat va constitui un punct de reper pentru mișcările naționale ale popoarelor din Europa de Sud-Est.[2]

În timp ce, peste tot în Balcani, scopurile rusești și austro-ungare se situau pe poziții conflictuale, ele convergeau împotriva unei Românii

---

[1] Șovinismul antivalah a fost utilizat pentru a legitima dominația minorității asupra unei „civilizații inferioare". Vezi Serghei Dimitrievici Urussov, *Memoirs of a Russian Governor: Bessarabia*, New York, Harper and Brothers, 1908, și Charles Boner, *Transylvania. Its Products and Its People*, Londra, Longman, Green, Reader & Dyer, 1865, ambele accesibile pe www.historytext.com.

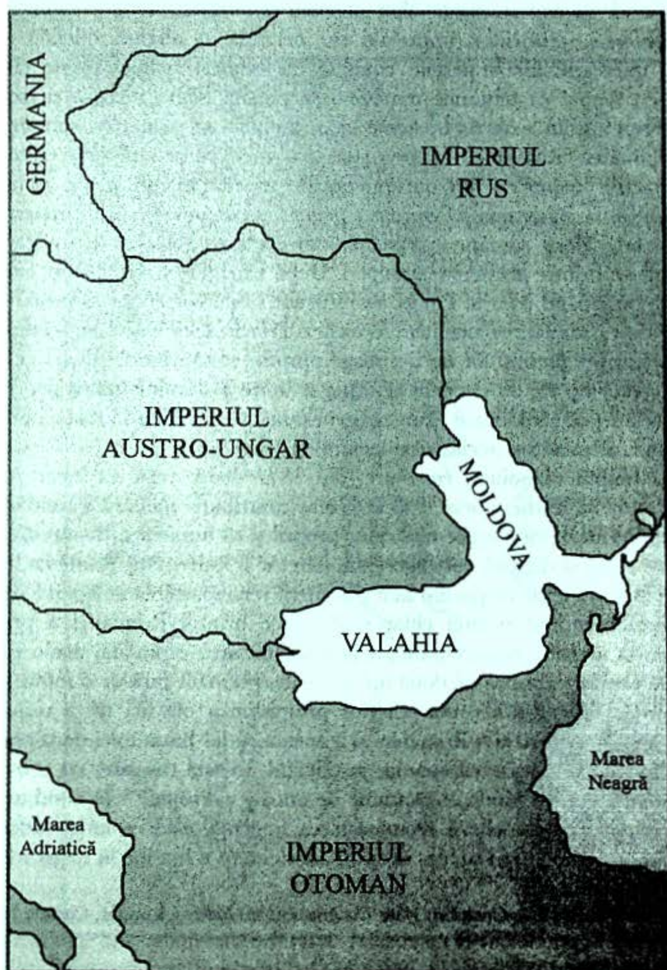
[2] România a sprijinit mișcările de eliberare națională împotriva otomanilor, începând de la jumătatea secolului al XIX-lea. Keith Hitchens, *Rumania 1866–1947*, Oxford, Clarendon Press, 1994, p. 31.

România şi Imperiile înainte de 1878

Harta 1

România şi Imperiile

Harta 2

independente şi unite, cât şi împotriva unei viitoare unificări cu provinciile învecinate, locuite majoritar de români, din Basarabia şi Transilvania. Consolidarea cooperării ruso-maghiare pentru obstrucţionarea consolidării unui stat a cărui existenţă ar fi putut împiedica ambiţiile lor imperiale ar fi inspirat rezistenţa altor popoare din regiune şi ar fi primejduit menţinerea teritoriilor imperiale nu necesita o alianţă oficială. De fapt, interesele lor imperiale comune au inspirat politici foarte similare, cu scopul ca teritoriile româneşti să rămână slabe, divizate şi izolate de vreun sprijin extern. În acest scop, ambele au căutat să submineze credibilitatea României ca potenţial partener pentru puterile externe exploatând neînţelegerile din provinciile locuite majoritar de români, Transilvania, Basarabia şi Dobrogea, pentru a-şi impune propriile pretenţii.[1]

Conducătorii români angajaţi în consolidarea statului au învăţat să navigheze printre aceste constrângeri. După Războiul Crimeii, spre exemplu, atunci când Marile Puteri au returnat Moldovei sudul Basarabiei şi au stipulat continuarea identităţii separate a Principatelor Române, acestea au recunoscut şi dreptul lor de a-şi alege proprii conducători.[2] După ce vor promova timp de un deceniu reforme militare şi administrative pentru a facilita unirea, Moldova şi Muntenia vor pune Marile Puteri în faţa faptului împlinit, alegându-şi acelaşi conducător, în 1859.

În timpul războiului ruso-turc, din 1877–1878, ruşii au încercat cu înfrigurare să restricţioneze şi să ironizeze contribuţia militară a României, să subordoneze forţele acesteia celor proprii şi să împiedice Bucureştiul să câştige statutul de ţară cobeligerantă, care ar fi îndreptăţit România să ia parte la negocierile de pace şi să îi garanteze recunoaşterea independenţei.[3] Ei şi-au menţinut poziţia chiar şi după ce prinţul României a primit comanda armatei ruso-române, a înfrânt apărarea otomană, acolo unde forţele ţarului eşuaseră de două ori, şi a salvat armata rusă de o înfrângere iminentă.[4] Ţarul şi-a retras ulterior promisiunea oficială de a respecta integritatea teritorială a României şi a anexat sudul Basarabiei de la aliatul care tocmai îi salvase campania, justificând această mişcare, cu o ironie neintenţionată, ca fiind „o chestiune de onoare personală". În continuare, el a încercat să blocheze recunoaşterea internaţională a independenţei României, a negat cu succes dreptul acesteia de a lua loc la negocierile

---

[1] Vezi col. Charles Fife-Cookson, *With The Armies of the Balkans*, Londra, Cassell, 1880; Kellogg (1995), pp. 187 şi 204.
[2] Hitchens (1994), pp. 6-7.
[3] Ibidem, p. 45; James Samuelson, *Romania Past and Present*, Londra, Longman, Green & Co., 1882, mai ales capitolul XIV.
[4] Ibidem; Frederick Kellogg, *The Road to Romanian Independence*, West Lafayette, IN, Purdue University Press, 1995, pp. 174-175.

Războiul ruso-turc și urmările lui. 18

de pace și a solicitat drepturi militare de tranzit spre Bulgaria, ocupată de ruși – creată de diplomația rusă pentru a fi un protectorat rus și un „vecin ostil" României –, fiind foarte aproape de provocarea unui război între cei doi „aliați".[1]

Prim-ministrul Ungariei, Kálmán Tisza, a respins cu fermitate independența României. Cu tot protestul ostentativ împotriva mișcării Rusiei, ministrul de Externe maghiar încheiase deja un acord secret cu rușii prin care aprobase anexarea Basarabiei, precum și viitoarea invadare a României de către forțele țariste.[2] Între timp, o forță de gherilă ungară, de 1 200 de oameni, „era organizată în Transilvania, în secret" pentru a întrerupe aprovizionarea și rutele de transport din spatele liniilor românești.[3] Ca parte a încă unui aranjament secret în detrimentul României, generalul maghiar György Klapka a încheiat un acord secret cu marele vizir otoman, Midhat Pașa, prin care turcii urmau „să distrugă calea ferată și să ocupe Bucureștiul", iar ungurii să hărțuiască forțele românești din spate.[4] Autoritățile imperiale de la Viena au interceptat un asemenea „grup înarmat al lui Szekely" în timp ce intrau în Principatele Române din Transilvania.[5] Ca o ironie, țarul rus l-a înșelat pe Andrássy anexând Basarabia și nemaiacordând bonificațiile promise Austro-Ungariei în altă zonă din Balcani.

Linia fină dintre aliați și inamicii imperiali, 1916–1917

Unite din nou în alianța Antantei din timpul Primului Război Mondial, Rusia țaristă și-a reluat tentativele de a impune comanda rusă asupra

[1] Hitchens (1994), pp. 47-53; Kellogg (1995), pp. 115-117, 182-191; Scott W. Lackey, *The Rebirth of the Habsburg Army*, Atlantic Highlands, NJ, Greenwood Press, 1995, p. 45, ft. 137.

[2] Ibidem, pp. 147 și 170; Lackey (1995), p. 71. Gyula Andrássy a fost ministru de Externe al întregului Imperiu Austro-Ungar. Generalul maghiar György Klapka a încheiat și un acord secret cu trimisul otomanilor, Midhat Pașa, prin care turcii „urmau să distrugă calea ferată și să ocupe Bucureștiul". *Documente privind istoria Romaniei. Războiul de independență*, București, Editura Academiei RPR, 1952, vol. I-II, pp. 109-110.

[3] Kellogg (1995), p. 170; Conducătorii unității au fost Szekler Gábor Ugran și colonelul maghiar Gábor Medhyanszki. Poncea și Rogojan (2007), p. 12.

[4] *Documente privind istoria României. Războiul de independență*, București, Editura Academiei RPR, 1952, vol. I-II, pp. 109-110. Ungurii erau pro-turci atât din motive de îndepărtată înrudire etnică, cât și din interese imperiale – rușii fiind cel mai mare concurent din zonă al Imperiului Austro-Ungar.

[5] Lackey (1995), pp. 72-74. Războiul ruso-turc prezenta potențialul de a împărți în două Imperiul Austro-Ungar. Maghiarii își favorizau rudele etnice, turcii, în timp ce numeroase grupuri slave (cu excepția polonezilor) îi favorizau pe ruși. Polonezii, încercând să-și formeze propriul stat, își înființaseră propriile companii militare și plănuiau să distrugă podurile din România pentru a facilita apărarea în fața rușilor.

forţelor militare româneşti, a minimalizat contribuţia militară independentă a României şi a încercat să-şi izoleze aliatul de atenţia şi sprijinul Vestului. În 1916, comandanţii ruşi caracterizau armata română ca fiind „sub orice critică", solicitau ca „întreaga ei comandă" să fie plasată „direct" în mâna Rusiei, pentru a putea fi de vreun folos, şi îi sfătuiau pe corespondenţii de război occidentali „să nu se ducă în România pentru că este un câmp de operaţiuni minor".[1] Şeful Misiunii Militare Franceze din România a fost „stupefiat" atunci când şeful Statului-Major rus a declarat că râul Siret – graniţa istorică dintre cele două principate – constituia „singura linie posibilă de apărare", anunţând prin aceasta intenţiile ţariste de a-i preda inamicului două treimi din România.[2]

Combinaţia dintre intenţiile imperiale şi şovinismul ei antiromânesc au făcut din Rusia un aliat foarte nepotrivit. După cum se adresa retoric comandantul trupelor ruseşti din Dobrogea celorlalţi colegi din Antantă: „Sunt convins că nu se presupune că noi am lupta pentru români, nu?"[3] Şeful misiunii franceze era de părere că trădarea Rusiei era parte componentă a unei „agende ascunse: să fie compensată, la sfârşitul războiului, pe cheltuiala României".[4] Anvergura acelei trădări era sugerată de comandantul german al armatelor Puterilor Centrale inamice, care nota că ruşii „i-au lăsat pe români să fie învinşi, lăsându-i singuri în toate luptele" la care ar fi putut lua parte „cu uşurinţă" şi că „numai acest simplu fapt ne aduce victoria".[5]

După ce două treimi din ţară căzuseră sub ocupaţie germană, austro-ungară şi bulgară, guvernul s-a retras în Moldova, unde cei peste 1 200 000 de soldaţi ai armatelor ruse a IV-a, a VI-a şi a IX-a, concentraţi acolo, au copleşit rămăşiţele armatei române (sub 100 000). După ce au decimat rezervele de alimente ale românilor, pentru a-şi aproviziona propria armată,

---

[1] Norman Stone, *The Eastern Front: 1914–1917*, New York, Scribners, 1975, p. 277; Glenn Torrey, „The Entente and the Rumanian Campaign of 1916", *Rumanian Studies*, volumul IV (1979), p. 175; *British Public Records Office* (în continuare: PRO), Kew, England, Ministerul de Război 106/1084, 28 decembrie, 1916, Telegrama #2, colonel Alfred Knox (Sankt-Petersburg) către Ministerul de Război; Stanley Washburn, *On the Russian Front in World War I: Memoirs of an American War Correspondent*, New York, R. Spelling & Son, 1982, p. 221.

[2] Glenn E. Torrey, *Henri Mathias Berthelot: Soldier of France, Defender of Romania*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 2001, pp. 164 şi 167.

[3] Torrey, (1979), p. 188; vezi şi Glenn E. Torrey, *Romania and World War I*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 1999, p. 170; general Brusilov, *Memoires du General Broussilov: Guerre 1914–1948*, Paris, Hachette, 1920, p. 224; Vladlen N. Vinogradov, *Rumania v Godi Pirvoi Mirovoi Voinii*, Moscova, Izdatelstvo Nauka, 1969, p. 155; C.R.M.F. Cruttwell, *A History of the Great War 1914–1918*, ediţia a 2-a, Chicago, Academy Chicago, 1991, p. 295.

[4] Glenn Torrey, *General Henri Berthelot and Romania: Memoires et correspondance 1916–1917*, Boulder, Westview Press, 1987, p. 45; Torrey (2001), p. 168.

[5] Erich Ludendorff, *Souvenirs de guerre (1914–1918)*, tome premier, Paris, Plon, 1921, p. 347.

rușii au înfometat populația pentru a face imposibilă „orice rezistență în această țară", prin ceea ce Berthelot caracteriza drept „o crimă împotriva umanității".[1] Același lucru era valabil pentru aprovizionarea cu armament despre care șeful Statului-Major Imperial Britanic nota: „România era prost tratată, chiar trădată în privința livrărilor de muniție trimise de Europa Occidentală, care erau oprite deliberat pe căile ferate rusești și întârziate la ordin".[2]

Războiul lui Lenin împotriva României și prima campanie basarabeană, 1917–1918

Bolșevizarea și trădarea ulterioară a aliatului rus, în toiul luptelor din primăvara-vara anului 1917, nu au contribuit în nici un caz la îmbunătățirea relației. Atât comandanții aliați, cât și cei inamici au raportat cum haotica dezintegrare a disciplinei militare ruse a căpătat un aspect de ostilitate fățișă față de autoritățile române.[3] La 1 mai 1917, revoluționarii bolșevici au strâns la Iași – capitala Moldovei – 15 000–20 000 de membri ai trupelor rusești, încercând să răstoarne monarhia română și lansând, imediat după aceea, operațiuni antiromânești de la Odessa. Această tentativă a fost condusă de radicalul bulgar Cristian Rakovski, fondator atât al Federației Balcanice Panslave care încerca separarea Dobrogei de România, cât și al unei forțe importante în stânga radicală românească.[4]

Rakovski a condus inițial două organizații cu sediul la Odessa, care efectuau operațiuni împotriva României – *Comitetul de acțiune social-democrat român* și *Comitetul Central al sovietelor reprezentanților soldaților, marinarilor, ofițerilor, muncitorilor și țăranilor pentru frontul românesc, flota din Marea Neagră și districtul militar Odessa (Rumcherod)*.[5] Planurile ofensive ale ambelor organizații presupuneau controlul trupelor aflate încă în România de către Armata Roșie „pentru cucerirea Iașiului și a Galațiului" – ultimul aflat la joncțiunea dintre România, Basarabia și Dobrogea ocupată – cu scopul de a declanșa

---

[1] Torrey (2001), p. 186.

[2] Sir William Robertson, *Soldiers and Statesmen 1914–1918*, Londra, 1926, vol II, p. 127.

[3] Wolfgang Foerster, *Mackensen: Briefe und Aufzeichnungen*, Leipzig, 1938, p. 338; Glenn E. Torrey, *The Revolutionary Russian Army and Romania, 1917*, Carl Beck Papers No. 1103, University of Pittsburgh, iulie 1995, pp. 40, 53.

[4] Rakovski a fost eliberat din închisoarea românească de la Iași de trupele bolșevice, în timpul atacului din mai 1917, și escortat la Odessa. A fondat Federația Laburistă Balcanică Revoluționară împreună cu Georgi Dimitrov și Vasili Kolarev, în 1915. Aceasta a devenit, în 1918, Federația Comunistă Balcanică.

[5] Rumcherod va exista numai un an, din mai 1917 până în mai 1918. Un alt membru, D.Z. Manuilski, va fi de asemenea un personaj principal în relațiile sovieto-române.

revoluţia.[1] În decembrie 1917, Lenin, Troţki şi Rakovski, acum membru al conducerii sovietice din Petrograd şi director al operaţiunilor contra României, au deplasat un grup de revoluţionari de mărimea unei companii, sub comanda paramilitară experimentată a lui Semion Roshal, pentru a prelua comanda forţelor ruseşti de pe frontul românesc[2]. Conform instrucţiunilor trimise „comisarilor naţionali" de Adolf Abramovici Ioffe, membru al delegaţiei sovietice la negocierile de pace de la Brest-Litovsk, operaţiunea fusese sugerată de generalul german care conducea delegaţia Puterilor Centrale:

> Când tovarăşul Troţki a declarat că consiliul nu putea exercita în nici un fel vreo influenţă asupra Statului-Major român, generalul Max Hoffman (şeful delegaţiei Puterilor Centrale la negocierile de la Brest-Litovsk) a subliniat necesitatea şi posibilitatea trimiterii unor agenţi de încredere în armata română, de arestare a misiunii româneşti de la Petrograd şi de a întreprinde paşi pentru a scăpa de regele României şi de posturile de comandă ale armatei române.[3]

Roshal a reuşit să preia rapid comanda unităţilor Armatei a IV-a ruse de la Bacău, a Corpului de Armată siberian al Armatei a VI-a din Galaţi şi a organizaţiilor soldaţilor şi Comitetului Militar Revoluţionar din Iaşi (CMR), proclamându-l „autoritate supremă a armatei ruse de pe frontul românesc".[4] După cum declara una dintre echipele lui Roshal, ţelul lor era „de a izola Iaşiul prin blocarea Armatei a II-a române pe front" şi de a ocupa apoi capitala şi alte oraşe importante, cu sprijinul Armatei a IV-a ruse, cu un efectiv de 400 000 de oameni.[5] Acea armată urma să „pornească

[1] Vinogradov (1969), p. 207, şi „Dva obraschenii rumînskih sotsial-democratov k revoliutsionnoi Rossi" [Două abordări ale social-democraţiei româneşti faţă de revoluţia rusească], *Voprosi istorii*, 1967, p. 77; Torrey (1995), pp. 18, 19; Francis Conte, *Christian Rakovskii (1873–1941): A Political Biography*, Boulder, East European Monographs, 1969, pp. 95-96 şi 104; Keith Hitchens, „The Russian Revolution and the Rumanian Socialist Movement, 1917–1918", *Slavic Review*, volumul XXVII, pp. 274-279, 285 şi 288.

[2] *Arhiv Vneshnei Politiki SSSR* (AVP SSR), fond 125, opis 1, dosar 6, mapa 1, f. 1-9, 12-18. *Action Committee*, *Rumcherod*, şi sovietul Odessa au cooperat în acest sens. Ibidem, f. 10-11, 20-21. Rakovski a cerut de asemenea intervenţia Rusiei în România, în *Pravda*, 26 noiembrie 1917.

[3] Arhivele de Stat Bucureşti, CC al PCR, fond nr. 50, dosar nr. 477, f. 51-52; George Ciorănescu, „Relaţiile româno-ruse din perioada Primului Război Mondial", Raport de fond nr. 129, Cercetările Radio Europa Liberă, München, 16 iunie 1978.

[4] Torrey (1995), pp. 60-62

[5] Ibidem, p. 63; Ivan Konduruşkin, „Veliki Oktiabr' na rumînskom fronte", *Proletarskaia revoliutsiia*, Moscova, 1922, pp. 429-432 şi 440-441; „Bol'sheviki Moldavii i rumînskogo fronta v bor'be za vlast' sovetov (mart 1917-ianvar' 1918), Dokumenti i materially", Chişinău, 1967, documentele 169, 258, 265, 275, 277, 279 şi 285.

Reduta românească în Primul Război Mondial, dece

Harta 4

Reduta românească în Primul Război Mondial

Marea Baltică

LITUANIA

RUSIA OCUPATĂ

RUSIA

GERMANIA

Puterile Centrale şi cuceririle lor

POLONIA

AUSTRO-UNGARIA

R

ROMÂNIA OCUPATĂ

BOSNIA-HERŢEGOVINA

SERBIA

BULGARIA

MUNTENEGRU

ALBANIA

Marea Neagră

Marea Adriatică

Harta 5

Armata română

apoi în marş spre Iaşi", copleşind prin număr forţele de apărare româneşti, de zece ori mai reduse.

Românii au contracarat prin arestarea lui Roshal şi dezarmarea bolşevicilor, mai întâi la Iaşi şi apoi în toată Moldova, provocând conflicte armate cu corpurile de armată ruseşti, diviziile şi regimentele de la Roman, Bacău, Botoşani, Suceava, Dorohoi şi Galaţi. Ruşii au apelat şi au primit ajutorul pasiv al „inamicilor" austro-ungari şi germani, direct interesaţi în retragerea României din război, cât mai curând posibil.[1] În timp ce rezistenţa României la *bolşevizare* crease confuzie şi frustrare printre conducătorii sovietici, abilitatea de a dezarma mari unităţi ruseşti inspira acum furie şi teamă".[2] Pe 13 ianuarie 1918, după ce a primit noi rapoarte referitoare la succesele românilor împotriva trupelor ruseşti, Lenin a întrerupt relaţiile diplomatice şi i-a arestat pe membrii misiunii diplomatice de la Petrograd, reţinându-i ca ostatici, declarând practic război ţării.[3]

După cum raporta Biroul de Informaţii Britanic, „vechea neîncredere şi aversiune la adresa ruşilor s-au accentuat deosebit, mai întâi ca urmare a trădării guvernului ţarist faţă de România", apoi prin faptul că Rusia bolşevică nu şi-a onorat „promisiunile referitoare la sprijinul militar" şi, în final, prin „indisciplina şi ilegalităţile" produse de trupele ruseşti, „ca pentru a dovedi o contrapondere" la promisiunile bolşevicilor:

> Simplul fapt că bolşevismul este de fapt rusesc în originile sale militează împotriva succesului acestuia în România de astăzi. De aceea, pare probabil că armata română va opune o puternică rezistenţă împotriva oricărei forme de ofensivă bolşevică [...] Sunt mult mai bine organizaţi şi disciplinaţi decât oricare din trupele de care ar putea dispune bolşevici şi au conducători militari capabili.[4]

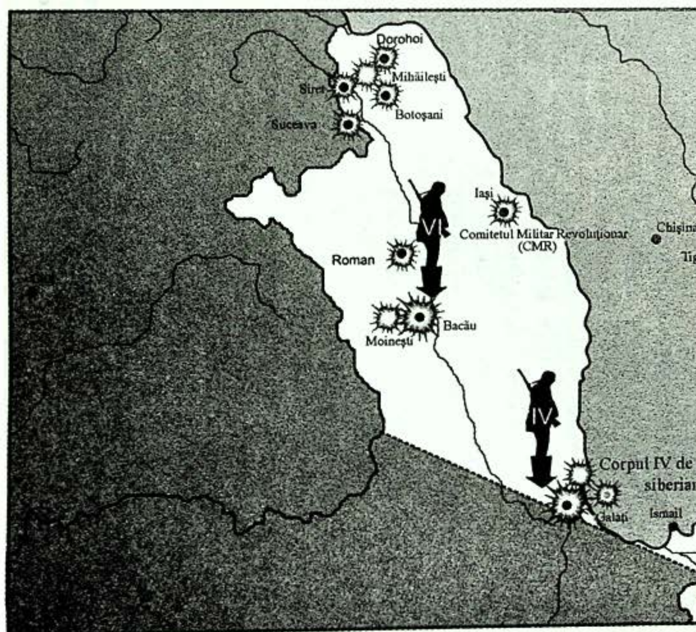
[1] Torrey (1995), pp. 69, 70, 72; Kriegs Arhiv, Viena, Nachtrichtenoffiziere, Fasz. 6284, 5 şi 9 ianuarie 1918, şi 1st ArmeeKmdo, Fasz, 255, 2 februarie.

[2] Presa bolşevică a început să protesteze împotriva „abuzurilor" românilor, la începutul lui ianuarie, când Troţki a ameninţat „elementele criminale din rândul corpului ofiţerilor români şi al aparatului birocratic care îndrăzniseră să ridice mâna împotriva Revoluţiei Ruse".Vezi *Pravda*, 1 şi 5 ianuarie 1918.

[3] George F. Kennan (1989), *Russia Leaves the War: Soviet-American Relations 1917–1920*, Princeton, Princeton University Press, 1989, pp. 330-342. Conform lui Kennan, Ambasada SUA s-a oferit să medieze disputa româno-rusă referitoare la pretinsele abuzuri şi a sugerat existenţa „unei prezentări foarte colorate şi cu puternice descrieri probolşevice a surselor dificultăţilor dintre români şi trupele ruseşti dezafectate, de pe frontul de sud-vest". Ibidem, p. 338.

[4] *Weekly Report on Rumania XX*, 7 februarie 1918, Intelligence Bureau, Department of Information, DRW/020, PRO, FO 371/3147, pp. 412-420.

Ciocnirile militare bolșevico-române, 1917-

Refuzul României de a se comporta ca un stat mic şi subordonat şi abilitatea sa de a reduce prezenţa militară rusă în Moldova –, de la peste 1 200 000 de trupe, la începutul lui noiembrie 1917, până la 50 000 la sfârşitul lui ianuarie 1918 au provocat uluire, furie şi îngrijorare la Kremlin. Îngrijorarea s-a transformat în disperare pe 23 ianuarie, când trupele româneşti au intrat în Basarabia.[1] Combinaţia de teamă şi de furie provenită din convingerea şovinistă că înfrângerile erau provocate de o „civilizaţie inferioară" a împrumutat reacţiei militare a Rusiei o neputinţă iraţională. După cum nota şeful Armatei a IV-a ruse:

> Soldaţii noştri au fost cuprinşi de o teamă incredibilă de regimentele româneşti, la care se uitau mai devreme cu o condescendenţă vecină cu mulţumirea; pentru că trupele române, iritate de comportamentul incalificabil al camarazilor ruşi, i-au pedepsit deseori fără milă [...] O ură adâncă, amestecată cu teamă se răspândeşte printre trupele ruseşti care, pentru prima oară de la revoluţie, au întâlnit un obstacol în calea propriilor excese.[2]

În ianuarie 1918, Rakovski, acum şef al guvernului ucrainean, a primit sarcina să înlăture ameninţarea românească. După ce a organizat o forţă militară pentru „o incursiune pe Dunăre pentru a lupta contra românilor", el a trecut la „coordonarea eforturilor împotriva contrarevoluţionarilor din România şi Ucraina" prin intermediul Rumcherod şi al unui nou format Consiliu Suprem Românesc.[3] Anunţându-şi intenţia de a folosi Ucraina „ca mijloc de declanşare a revoluţiei în Balcani" şi în Europa, Rakovski a trimis trupe în Basarabia pentru a ataca Sfatul Ţării şi a ocupa Chişinăul şi alte centre, numai cu scopul de a alunga armata română.[4]

Pe 8 februarie, „din teamă că era posibil ca armata română să nu se oprească la Nistru, ci să continue incursiunea spre Odessa", Rakovski a încercat să câştige timp apelând la medierea consulilor francez, britanic şi italian din Odessa, cerând între timp întăriri militare de la Lenin.[5] Amabil, acesta a „sprijinit" Armata Roşie de Nord la Consiliul Suprem, prezentând

---

[1] AVP SSSR, fond 125, opis 1, dosar 11, mapa 2, f. 6.

[2] Generalul Nicolas de Monkevitz, *La décomposition de l'Armée russe*, Paris, 1918; Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*, vol. III, Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, nedatat, pp. 32-33.

[3] „An Autobiography", în Cristian Rakovsky, *Selected Writings on Opposition in the USSR 1923–1930*, editată de Gus Fagan, Londra, Allison & Busby, 1980, www.marxists.org; Conte (1969), p. 104; P.I. Harchev şi A.H. Kozhekin, „Rumcherod u Borot'bi z Kontrrevoliutsiieiu ta interventamy u Bessarabii (Kinets' Hrudnia 1917 R-Berezen' 1918 r)", *Ukrains'kii Istorichii Jurnal*, 1988 (11), pp. 78-80.

[4] Torrey (1999), p. 320; *Izvestia*, 26 ianuarie 1919.

[5] Ibidem, p. 324; AVP SSSR, fond 125, opis 1, dosar 12, mapa 2, f. 31-32.

Pregătirile ofensivei bolșevice, ianuarie 1918

Harta 7

„seriozitatea situației de pe frontul ruso-român“ și furnizând „sprijin urgent detașamentelor revoluționare din Basarabia“.[1] Spre sfârșitul lui februarie, conducerea bolșevică acorda Consiliului Suprem al lui Rakovski „autoritatea supremă în toate problemele și chestiunile referitoare la România“.[2] În martie, cursul războiului l-a forțat pe Rakovski să își întrerupă operațiunile, permițând Sfatului Țării din Basarabia să se pună de acord și să voteze unirea cu România. La o săptămână după unire, Rakovski a fost numit de Lenin principalul consilier și responsabil pentru toate operațiunile privitoare la Basarabia.[3]

Din acel moment, operațiunile împotriva României au fost direcționate mai mult spre acțiuni paramilitare, de spionaj, sabotaj și terorism. Prin aprilie 1918, regiunea Chișinău era împânzită de forțe teroriste de partizani cu aproximativ 2 000 de gherile relativ bine înarmate.[4] Misiunile lor includeau atacuri-surpriză împotriva administrației românești și a obiectivelor militare, asasinarea ofițerilor superiori și confiscarea proviziilor alimentare și a munițiilor. Dirijând deja operațiunile din România și puntea slavă din Ucraina, prin Basarabia și Dobrogea spre Bulgaria, Rakovski a încercat să închidă cercul în jurul României, în cooperare cu maghiarul de origine transilvăneană Béla Kun.

Cooperarea ungaro-sovietică în prima campanie transilvăneană, 1918–1919

Béla Kun, ungurul care studiase la Cluj, și-a câștigat renumele recrutând pentru cauza bolșevică prizonieri maghiari, între 1914–1917, în timp ce era încarcerat într-un lagăr țarist pentru prizonieri de război. Este de remarcat că maghiarii constituiau peste o treime din cei 300 000 de prizonieri de război care s-au oferit voluntari să servească în Armata Roșie, în perioada

[1] Ordinul a fost adresat șefilor RUMCHEROD, Consiliului Suprem Român și Secretariatului Poporului Republicii Ucraina pentru comandantul-șef Muraviov și V.A. Antonov-Ovseienko. *Lenin's Collected Works*, Moscova, Progress Publishers, 1971, volumul 36, p. 477, www.marxists.org.

[2] AVP SSSR, fond 125, opis 1, dosar 12, mapa 2, f. 31-33. A anunțat și constituirea unor noi „batalioane revoluționare românești“, inclusiv o unitate navală la Odessa.

[3] Ordinul nr. 1 025 din 2 aprilie 1918, semnat de Lenin și Cicerin în Ibidem, dosar 25, mapa 3, f. 2.

[4] Charles Upson Clark, *Bessarabia: Roumania and Russia on the Dniester*, New York, Dodd, Mead & Co., 1927, capitolul XXVI „Communist Machinations“ http://depts.washington.edu/cartah/texts_archive.

războiului civil rus.[1] În iulie 1918, Lenin și Troțki au făcut apel la „vechii socialiști unguri" și la „mica, dar bine închegata unitate a comuniștilor și socialiștilor maghiari" pentru a apăra revoluția din Moscova.[2] Pe 4 noiembrie, Kun a format „grupul maghiar al Partidului Comunist Rus, primul grup din exil din cadrul partidului bolșevic", și a început pregătirea revoluției ungare care urma să mobilizeze sprijinul popular pentru un regim bolșevic, prin exploatarea pretențiilor asupra fostelor teritorii imperiale.[3]

Planul lui Kun primise acordul lui Lenin și al lui Rakovski, ultimul având încă funcția de „autoritate supremă pentru România" în Consiliul Suprem. Rakovski a angajat legăturile din Federația Balcanică și interesul comun cu al Sofiei pentru o Dobroge autonomă, pentru a negocia premisele unei cooperări a forțelor militare bulgare, care ocupau încă Dobrogea, pentru o mișcare unită împotriva României. Paradoxal, Antanta îi interzisese aliatului său, România, să-și reinstaleze forțele și administrația în Dobrogea după retragerea Germaniei din 1918, permițând, în schimb, Bulgariei să-și extindă autoritatea de ocupație militară și administrativă, care fusese limitată de Germania din cauza practicilor sale de purificare etnică în regiune.[4]

Pe 17 noiembrie, Béla Kun, însoțit de opt compatrioți, a sosit în Ungaria pozând în echipă de chirurgi militari și specialiști medicali ai Crucii Roșii

---

[1] Gábor Szekely, „Hungarians in the Comintern: Some Results of a Research Project". The European Workshop of Communist Studies: *The International Newsletter of Communist Studies*, vol. X (2004), nr. 17, p. 33. Szekely declară că aproximativ 160 000 de prizonieri de război maghiari se aflau în lagărele țariste.

[2] Lev Troțki, *The Military Writings of Leon Trotsky*, volumul I, 1918: How the Revolution Armed, www.marxists.org. Ungurii lui Kun au luptat împreună cu I.I. Vatsetis, ulterior comandant al diviziei letone și viitor comandant-șef al Armatei Roșii Sovietice. Unitățile maghiare au luptat și în bătălia de la Perm.

[3] Paul Lendvai și Ann Major, *The Hungarians: A Thousand Years of Victory in Defeat*, Princeton, Princeton University Press, 2003, p. 369; Peter Pastor, *Hungary Between Wilson And Lenin: The Hungarian Revolution of 1918–1919 And The Big Three*, Boulder, East European Monographs, 1976, capitolul VI „The Vain Search for Allied Support", la www.hungarian-history.hu. Vezi Anthony Cave Brown și Charles B. MacDonald, *On A Field of Red: The Communist International and the coming of World War II*, G.P. Putnam, 1981.

[4] Torrey (2001), p. 272. După cum nota Berthelot: „Până acum, nemții i-au împiedicat pe bulgari să se instaleze ca stăpâni în Dobrogea, în timp ce noi, care am fost dușmanii lor, le permitem să o facă". Ibidem, p. 273. În regiunea Tulcea, de exemplu, populația românească s-a diminuat de la 86 605 în 1914 la 46 505, patru ani mai târziu. Pe lângă sute de crime, o comisie mixtă a acoperit deportarea a 1 484 de români din Tulcea în Bulgaria. Kirițescu (nedatat), vol. III, pp. 160-163.

(sovietice), veniți în ajutorul răniților de război maghiari.[1] Până la colapsul URSS-ului, infiltrarea de echipe clandestine sub acoperirea Crucii Roșii a rămas „un instrument sovietic favorit" pentru transmiterea de ordine și mijloace financiare, infiltrarea de agenți sub diverse acoperiri (cum ar fi cea de prizonieri de război repatriați) și inserarea de echipe pentru acțiuni de sabotaj, „acte teroriste și asasinate".[2] Spionajul francez și cel britanic, observând „numărul mare de maghiari prizonieri de război" care lucrau pentru bolșevici, au dat avertismentul necesar autorităților Antantei de la Budapesta pentru a bloca „misiunea Crucii Roșii" de a repatria mii de agenți sovietici în Ungaria.[3]

În decurs de o săptămână de la sosirea sa, Kun a fondat, la Budapesta, Partidul Comunist Ungar. După o lună, el a înființat și „grupul comunist român", care includea un „grup maghiaro-român" din foști prizonieri de război din Siberia – baza „aripii transilvănene" a comuniștilor.[4] La sfârșitul anului 1918, odată cu sosirea acestor agitatori bolșevici, în majoritate foști prizonieri, operațiunile paramilitare și teroriste maghiare împotriva autorităților române și a populației din Transilvania au căpătat o dezvoltare similară cu operațiunile bolșevice din Basarabia.[5] Similaritățile s-au extins

[1] Anthony C. Sutton, *Wall Street and the Bolshevik Revolution*, 2001, capitolul V, „The American Red Cross Mission in Russia – The International Red Cross and Revolution"; Richard M. Watt, *Bitter Glory: Poland and Its Fate 1918–1939*, New York, Barnes and Noble, 1998, p. 96; Lendvai și Major (2003), p. 368. Printre „chirurgi" se aflau József Rabinovics, Tibor Szamuely, Ferenc Münnich și Mátyás Rákosi. După cum mărturisea un comandant rus, cincizeci de ani mai târziu: „Cu toții știm cine lucrează în Crucea Roșie: spionii". Fred Weir, „Spies Keep Busy As Ever, Quietly", *Christian Science Monitor*, 2 ianuarie 2003.

[2] „Red Leaders in Hungary", *The New York Times*, 25 martie 1919; William R. Corson și Robert T. Crowley, *The New KGB: Engine of Soviet Power*, New York, William Morrow, 1986, pp. 295, 297. Un ofițer GRU a declarat în 1930 că „nucleele OGPU, Spionaj Militar și Comintern există, fără excepție, în toate organismele sovietice din străinătate". Raymond W. Leonard, *Secret Soldiers of the Revolution: Soviet Military Intelligence 1918–1933*, Westport CT, Greenwood Press, 1999, pp. 50, 59. Leonard scrie că Crucea Roșie Sovietică, alcătuită „în grabă" la sfârșitul lui 1917 pentru a înlocui Crucea Roșie Rusă din vechiul regim, era „unul dintre cele mai cinice fronturi utilizate de Departamentul 4 (spionajul militar sovietic) și OGPU".

[3] Pastor (1976), capitolul VIII „From Hope to Defeat". Misiunea Crucii Roșii Sovietice ducea și bani, și materiale de propagandă pentru comuniștii unguri. Membrii misiunii au fost arestați și închiși la Salonic, iar autoritățile Antantei au raportat o diminuare a activității comuniștilor. Polonezii au dus la capăt o misiune similară, executându-i pe membri. Watt (1998), p. 96.

[4] Ghiță Ionescu, *Communism in Rumania 1944–1962*, Oxford, Oxford University Press, 1964, p. 8.

[5] Cu toate că a fost puțin cunoscut în istoriografia occidentală și tratat echivoc, dacă nu evitat cu totul în tratatele maghiare, rapoartele românești și franțuzești indică un fenomen mult mai răspândit decât în Basarabia. În județul Arad, de exemplu, s-au raportat 301 de asasinate, între noiembrie 1918 și februarie 1919. 300 de victime au fost români și un singur ungur. Iar victima maghiară a fost împușcată de gărzile ungare. Preda et. al. (1994), p. 162.

și la personalul implicat, deoarece unitățile care îndeplineau sarcinile erau organizate la fel ca unitățile internaționale din războiul civil rus și din ulterioarele brigăzi internaționale din Spania. În 1956, comuniștii ruși care cereau reabilitarea lui Kun (după ce căzuse în dizgrație și murise în perioada epurărilor lui Stalin din anii '30) se prezentau ca fiind „cei care luptaseră în brigăzile internaționale ale Armatei Roșii maghiare".[1]

Faza inițială de propagandă și de agitație a fost larg comentată la acea vreme. Spionajul românesc, care, la începutul lui decembrie 1918, raporta că 3 000 de agenți aruncau în satele românești foarte mulți bani și „milioane de manifeste împotriva ideii unirii", nota la sfârșitul lunii că 4 000 de socialiști erau angajați într-o campanie de propagandă „pentru demoralizarea armatei române".[2]

Totodată, observatorii francezi și britanici descriau virulenta campanie de propagandă antiromânească a Budapestei și instigările la atrocități destinate să „aducă anarhia în teritoriile ocupate de români" și să provoace represiuni care „ar submina unirea" și „ar discredita administrația românească".[3] Observatorii străini ai acestei campanii de propagandă raportau, de asemenea, apariția bruscă a unor diverse „fronturi" așa-zise românești, dedicate acelorași scopuri, cum erau, de exemplu, Muncitorii Comuniști Români din Budapesta, Facțiunea Internaționalei Socialiste Române din Ungaria, Federația Comunistă Română din Austria, Ungaria, Transilvania și Banat și Grupul Comunist Român din Ungaria și Transilvania.

Statul-Major General român semnala Bucureștiului, la sfârșitul lui ianuarie 1919, că se ajunsese la un asemenea nivel al cooperării militare ungare cu agenții comuniști din Transilvania, încât „toate gărzile maghiare aderaseră la această mișcare" și încercau acum să provoace represalii împotriva populației locale și „pentru salvarea propriei situații". Dacă nu vor reuși să prevină anarhia, avertiza șeful Statului-Major, armata română „urma să aibă tristul rol de a trece la represalii sângeroase împotriva propriilor frați" – exact „scopul urmărit de unguri".[4] Ca pentru a accentua situația, în luna următoare, o brigadă din Divizia Szekler și în jur de 500 de foști prizonieri de război maghiari au organizat un atac la Zalău, în județul Sălaj.[5]

---

[1] Leason, „Béla Kun Rehab A Step Closer", Cercetările Radio Europa Liberă, 21 martie 1956, OSA, caseta 28, dosarul 3, raportul 181; Lendvai și Major (2003), p. 371.
[2] *Arhiva Militară* [AM], dosar nr. 17, comandantul trupelor din Transilvania, buletin de informare, decembrie 26, 28, 29, 1918 și ianuarie 6, 18, 1919; Torrey (1999), p. 370.
[3] Vezi *The Times*, 11 martie 1919; *Le Temps*, 20 februarie 1919.
[4] Preda et. al. (1994), p. 165. După cum raportau francezii la 12 martie 1919, era „cert că guvernul maghiar folosește toate mijloacele, inclusiv bolșevismul, pentru a separa populația transilvăneană, rămasă sub dominația sa, de cauza românească". Ibidem, p. 171.
[5] Preda et. al. (1994), p. 164.

Între timp, Rakovski lansase o revoltă împotriva autorităților române „pe frontul intern al războiului civil" în regiunea Hotin din Basarabia, predominant ucraineană. Similar cu coaliția roșie-albă formată în Transilvania, între militarii unguri și bolșevici, Rakovski a ordonat unităților teroriste de partizani din Odessa să-l sprijine tactic pe liderul naționalist ucrainean, Simon Petliura, care făcea „tot ce se putea în regiunea Hotin pentru a realiza unirea cu Ucraina".[1] Membrii Comsomolului ucrainean au fost apoi instruiți să îi sprijine pe naționaliștii ucraineni, bazându-se pe faptul că, în ciuda anticomunismului lor, „acolo unde se vor îndrepta împotriva românilor – cum ar fi jandarmi, portărei, agenți secreți" – acțiunile lor ar putea fi „de mare ajutor".[2]

Încercuirea ruso-maghiaro-bulgară, 1919

Prin februarie 1919, cooperarea bulgaro-maghiaro-rusă împotriva României ajunsese să fie prezentată sistematic în rapoartele spionajului militar francez și român.[3] Principalul lor obstacol era lipsa contactului fizic între cele trei armate. Pentru a remedia această problemă fundamentală, Moscova și Budapesta au încercat cu disperare să restabilească o legătură în nordul Ungariei, prin Rutenia și coridorul Galiției.

La mijlocul lui martie, Partidul Comunist Ungar a anunțat că scopul forțelor Armatei Roșii din Rusia și Ucraina care intrau în Galiția era să ajungă la granița Ungariei, în timp ce un memorandum trimis la mijlocul lui martie de un membru marcant al Statului-Major General (încă) Regal și Imperial maghiar lăuda patriotismul Rusiei Sovietice în lupta împotriva „imperialismului rapace al Antantei" și ilustra amplitudinea sprijinului ofițerilor superiori pentru cooperarea militară ungaro-sovietică.[4] Celebrarea „Vix note" din 20 martie, prin care Antanta solicita Ungariei să se retragă din Transilvania, a fost mai degrabă ocazia decât cauza pentru alianța ungaro-rusă. Statul-Major General maghiar, social-democrații, președintele Mihály Károlyi (mai târziu, cunoscut sub numele „Contele Cominternului") și ministrul Apărării și de Război, Vilmos Böhm, au decis cu toții, separat

---

[1] Clark (1927), capitolul XXVI.
[2] Ibidem.
[3] Torrey (1999), pp. 375-376.
[4] *Voros Ujsag* (Budapesta), 13 martie 1919; Pastor (1976), capitolul VIII „From Hope to Defeat", pe www.hungarian-history.hu; Oscar Jaszi, *Revolution and Counter-Revolution*, Londra, P.S. King, 1924, p. 87.

şi împreună, să stabilească „o alianţă ideologică şi militară completă" cu Rusia Sovietică.[1]

Adoptarea pretenţiilor teritoriale ale elitei aristocrate ca punct principal în program i-a permis lui Kun să construiască o Armată Roşie „condusă în principal din foşti ofiţeri ai Armatei Regale şi Imperiale".[2] Aceasta a creat o situaţie unică, în care un corp de ofiţeri conservatori a stabilit legături politice cu stânga radicală, în unele cazuri devenind ei înşişi comunişti, în serviciul iredentismului naţionalist. Se crease precedentul pentru viitoare colaborări şi coaliţii alb-roşii, cu acelaşi scop. Kun i-a explicat lui Lenin, în prima zi de guvernare, că în Budapesta „cauza dictaturii proletariatului" era împiedicarea „hoţilor imperialişti din Antantă" să „împartă Ungaria în bucăţi" şi să „pună în mâna oligarhiei române materiile prime, industria, agricultura şi teritoriul", subliniind statutul României de principală ameninţare şi păstrarea în posesiune a Transilvaniei ca scop principal al comunismului maghiar.[3]

În aceeaşi zi, Rakovski a ajuns la Budapesta cu planul unei ofensive pe frontul din estul României.[4] Armata I Roşie ucraineană urma să atace şi să traverseze Bucovina pentru a se uni cu forţele maghiare, între timp o forţă combinată de sovietici şi de voluntari internaţionali urmând să alunge trupele româneşti din Basarabia.[5] Odată ce contactul ruso-ungar era stabilit, planul Rakovski stipula că forţele ucrainene, acum sub comanda lui, vor trece în România „cu flancul drept sprijinit de Ungaria pentru a-i împinge pe români spre mare":

> [...] După ce vom efectua manevrele şi vom captura astfel nordul Moldovei şi părţile principale din Basarabia rusă, va trebui să ne unim cu trupele din Ungaria sovietică ce, până la acel moment, vor trebui să ajungă la Suceava,

---

[1] Ibidem. Béla Kun, deşi de facto şef al guvernului, era oficial numai ministru de Externe şi responsabil direct cu reorientarea politicii externe şi de securitate a Ungariei.
[2] Pastor (1976), capitolul VIII.
[3] Maria Ormos, *From Padua To The Trianon 1918–1920*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1990, p. 209.
[4] RMA, fond 3 381, fără număr de dosar, 1919, poziţia 2 766, f. 571; Rudolf Tökés, *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic: The Origins and Role of the Communist Party of Hungary in the Revolutions of 1918–1919*, Palo Alto, Stanford University Press, 1967, pp. 133-135 şi 200-203; Tibor Hajdu, „Plans of Strategic Cooperation Between the Russian and Hungarian Red Armies", în Peter Pastor, editor, *Revolutions and Interventions in Hungary and its Neighbor States, 1918–1919*, Boulder, Social Sciences Monographs, 1988, pp. 302, 367-368 şi 374.
[5] Tökés (1967), pp. 200-203; ASB, fond Microfilm Franţa, rola 27, cadrele 358-359. Spionajul militar francez considera situaţia „catastrofală" şi prevedea că Armata Roşie va lua Galiţia. Torrey (1999), p. 213.

prin Cârlibaba și Câmpulung*, și să se unească apoi cu grupul nostru din Suceava - Botoșani.[1]

Pentru a stopa înaintarea României în Transilvania și pentru a câștiga timp pentru pregătirea ofensivei, Kun s-a oferit „să medieze diferendele dintre Aliați și Rusia" – pozând ca un mediator Est-Vest – și a promis că „forțele maghiare nu se vor uni cu Armata Roșie rusă și că guvernul nu va disemina propaganda în afara granițelor".[2] Ca urmare a unor aparente succese ale Armatei Roșii în Rusia și a evoluțiilor revoluționare din Europa, conducerea maghiară era extrem de încrezătoare. Contele Károlyi informa guvernul că „era doar o chestiune de săptămâni până când Armata Roșie rusă va străpunge liniile românești și va ajunge la granița estică a Ungariei", în timp ce Kun susținea că „asistența militară imediată va sosi din partea Armatei Roșii ruse, care se află în prezent la poalele Carpaților".[3] Între timp, Rakovski „lua parte activă la sprijinirea revoluției lui Béla Kun, solicitându-le revoluționarilor români să formeze un pod între Ungaria și Rusia".[4]

Importanța primordială a acestui contact a fost recunoscută de toate părțile. Francezii raportau, în prima săptămână a lui aprilie 1919, că România „era amenințată de un posibil atac ungaro-rus, la care s-ar fi putut alătura chiar și Bulgaria care dorea Dobrogea", urmărind „o legătură între forțele rusești și maghiare".[5] În același timp, Lenin îi atrăgea atenția lui Rakovski că „o străpungere în Bucovina" era una „dintre cele mai importante" priorități militare și era necesar „să îi fie dedicate toate eforturile".[6] De asemenea, Lenin le sublinia comandatului-șef al Armatei Roșii, Ioakim Ioakimovici Vatsetis, și șefului spionajului militar, Semion Ivanovici Aralov, că „avansarea în Galiția și Bucovina era esențială pentru contactul cu Ungaria sovietică" și „trebuia să fie realizată cât mai repede", pentru

---

[1] Tibor Hajdu, „Plans of Strategic Cooperation Between the Russian and Hungarian Red Armies", în Peter Pastor, editor, *Revolutions and Interventions in Hungary and its Neighbor States, 1918–1919*, Boulder, Social Sciences Monographs, 1988, p. 368. * Câmpulung a fost transformat în Compulung.

[2] Pastor (1976), capitolul VII.

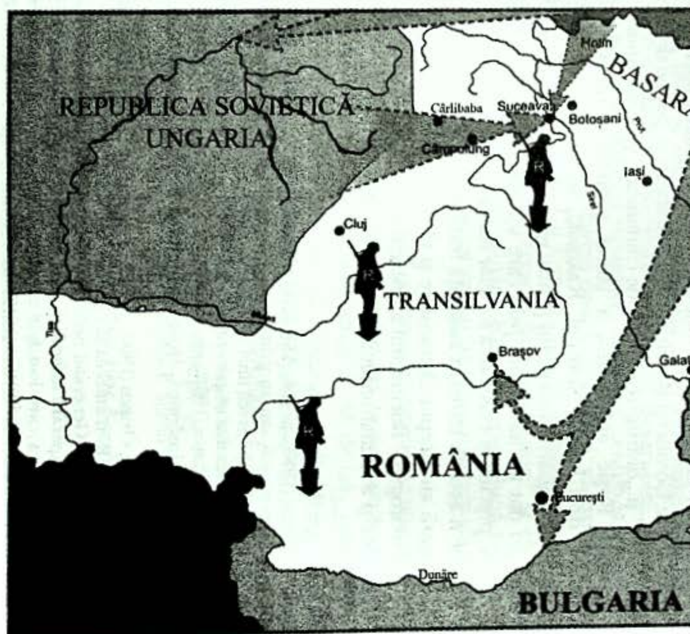
[3] Hajdu în Pastor (1988), pp. 367-368; Tökés (1967), pp. 133-135.

[4] Ionescu, pp. 7-8; V.A. Varga, „Din istoria solidarității revoluționare a maselor populare române și maghiare", *Analele*, nr. 3, mai–iunie 1957. După declarația Sovietului maghiar, colecția de publicații și broșuri tipărită de „Grupul Român al Partidului Comunist" nu reprezenta, în cea mai mare parte, decât „traduceri din articolele și manifestele lui Béla Kun".

[5] Ormos (1990), pp. 228-230.

[6] *Lenin Collected Works*, Moscova, Progress Publishers, 1975, volumul 44, p. 213a, document 300, www.marxists.org.

Planurile ofensivei militare bolşevico-ungare, ma

a „stabili o legătură sigură, pe calea ferată, cu Ungaria sovietică".[1] La mijlocul lui aprilie, şeful Armatei Roşii ucrainene, Vladimir Aleksandrovici Antonov-Oseienov, le ordona comandanţilor: „Concentraţi toate unităţile în Basarabia, pe flancul drept, şi aşteptaţi ordinul meu special" pentru „a ajuta grupul care urma să atace România" şi „a ataca prin Bucovina şi de-a lungul Carpaţilor pentru a stabili contactul cu Ungaria sovietică".[2]

Armata Roşie a început în acea perioadă o serie de atacuri de zi şi raiduri peste Nistru. Între timp, atât forţele regale române, cât şi cele ale Ungariei sovietice pregăteau ofensive în Transilvania. Maghiarii au atacat primii, pe 15 aprilie, dar au fost alungaţi din Transilvania, peste Tisa, până la 1 mai. Această înfrângere a minimizat impactul operaţiunilor lui Rakovski, care folosea trupe regulate în Ucraina şi unităţi de partizani şi de sabotaj în Basarabia românească, unităţi care trebuiau să coincidă şi să ajute ofensiva maghiară. Manifestul care a circulat în Basarabia la sfârşitul lui aprilie ordona „stare de război în toate raioanele"; preluarea „tuturor instituţiilor publice şi a administraţiilor din localităţile respective"; coordonarea operaţiunilor paramilitare dintre Comitetul Revoluţionar Basarabean şi „armatele ucrainene de peste Nistru" şi „distrugerea liniilor de comunicaţii şi de transport".[3]

Armata Roşie ucraineană a lansat prompt o ofensivă împotriva României, de-a lungul Nistrului. Rakovski, în calitate de conducător al Ucrainei, şi comisarul sovietic rus pentru relaţii externe, Gheorghi Vasilievici Cicerin, au dat un ultimatum prin care solicitau returnarea Basarabiei şi Bucovinei, precum şi evacuarea forţelor româneşti şi au specificat că scopul lor era „de a acorda întreaga asistenţă fraţilor unguri sovietici".[4] În acelaşi timp, bulgarii au început să transfere şi să concentreze un mare număr de trupe în Dobrogea.[5] Bucureştiul a dislocat rapid trei divizii de pe râul Tisa în Basarabia şi a anulat ordinul de înaintare spre Budapesta.

---

[1] Ibidem, pag. 215b.

[2] Hajdu în Pastor (1988), p. 368. ASB, fond Microfilm Franţa, rola 27, cadrele 358-359. După ce au interceptat sau au primit aceste comunicări de la francezi, comandanţii români au încercat impunerea unei decizii a aliaţilor „de rezolvare a problemei ungare" pentru a preveni o ofensivă ungaro-rusă. Glenn E. Torrey, „The Romanian Intervention in Hungary 1919", Pastor (1988), pp. 307-308.

[3] Ibidem; Zaharia I. Husărescu, *Mişcarea subversivă în Basarabia*, Chişinău, Tipografia de Stat, 1925.

[4] Torrey (1999), p. 378; Ormos (1990), p. 249. Două zile mai târziu, Rakovski şi Cicerin au emis un ultimatum României ca să evacueze Bucovina.

[5] Ormos (1990), p. 252. Generalul Berthelot prevăzuse aceasta cu o lună înainte, când îi scrisese ministrului Apărării francez că „românii tot nu au primit autorizaţia să ocupe partea din Transilvania care le-a fost acordată la conferinţă. Bulgarii, care văd că rezistenţa ungară nu a condus la represalii imediate, se pregătesc să le urmeze exemplul. Trebuie să ne aşteptăm că România, singurul nostru prieten adevărat din Est, va fi atacată". Torrey (2001), p. 302.

Acest „respiro" le-a permis ungurilor să pregătească și să execute atacul din Slovacia și Rutenia, la mijlocul lui mai, cu scopul „de a crea un coridor terestru direct" către Armatele Roșii rusă și ucraineană din partea cărora „așteptau un puternic sprijin operațional și logistic".[1] Însă, după încheierea unor acorduri separate cu armatele poloneze și cehoslovace, forțele românești au ocupat coridorul galițian și Rutenia, blocând astfel „calea de contact dintre Ungaria sovietică și Rusia sovietică".[2] La sfârșitul lunii mai, batalionul revoluționar român al lui Rakovski și „câteva regimente basarabene" proaspăt formate în Ucraina au trecut râul în Basarabia și au intrat pentru scurt timp în Tighina.[3]

În ciuda priorității pe care Lenin o acordase coridorului galițian, la mijlocul lui iulie 1919, contramăsurile românești (și cooperarea militară româno-poloneză) înlăturau pericolul unei străpungeri maghiare din vest sau a uneia ruso-ucrainene din est. De asemenea, reintrarea românilor în Dobrogea, pe care Antanta a permis-o în cele din urmă, la sfârșitul lui mai, și retragerea pașnică a forțelor bulgare înlăturau pericolul unui contact sovieto-bulgar prin sudul Basarabiei. Neluând în considerare aceste modificări strategice, Kun și-a continuat pregătirile și, la 21 iulie, a dislocat șase divizii de-a lungul Tisei, cărora li se opuneau două divizii românești. Cu Ucraina înapoi în mâinile bolșevicilor, cu Basarabia considerată a fi „ferment de nemulțumiri" și cu o grevă generală pregătită de socialiștii români, Kun a atacat. După trei zile de retrageri tactice, românii au contraatacat, iar armata maghiară sovietică a fost strivită.[4]

Rakovski a încercat încă o dată să devieze forțele românești și să îl ajute pe Kun. Pe 20 iulie 1919, el și comisarul ucrainean sovietic pentru afaceri externe au dat un nou ultimatum de 48 de ore, solicitându-le autorităților române militare și civile „să evacueze imediat Basarabia, să îi predea pe toți conducătorii basarabeni, spre judecare, tribunalului poporului" și să „returneze toate proprietățile aparținând Rusiei și Ucrainei".[5] Totuși, revolta programată să înceapă odată cu acest ultimatum a murit din fașă, deoarece Siguranța i-a arestat prompt pe conducătorii rețelei revoluționare clandestine din Basarabia. Kun îi semnala lui Lenin, la 28

[1] Jorg K. Hoensch, *A History of Modern Hungary 1867–1994*, New York, Longman, 1996, p. 96; Preda, Alexandrescu și Prodan (1994), p. 246.
[2] Torrey (1999), p. 379; Preda, Alexandrescu și Prodan (1994), pp. 249-250; Nicolae Mareș, „Alianța cu România trebuie să existe", *Magazin istoric*, nr. 10, octombrie 1999.
[3] Clark (1927), capitolul XXVI; Kirițescu (nedatat), vol. III, pp. 449-450.
[4] Torrey (1999), p. 382.
[5] Clark (1927), capitolul XXVI.

iulie 1919, că el considera „totala lipsă de cooperare [din Rusia bolşevică] ca fiind motivul înfrângerii noastre de către forţele româneşti, deplasate aici din Basarabia".[1]

[1] Hajdu, în Pastor (1988), p. 374.

CAPITOLUL 3

AMENINȚAREA ROMÂNEASCĂ ȘI COMINTERNUL ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Amenințarea în strategia sovietică

Amenințarea militară românească era deja proeminentă în gândirea sovietică în decembrie 1917, la peste un an de la primele conflicte polone-zo-sovietice, după ce trupele române au început să dezarmeze și să alunge din Moldova trupele rusești, de zece ori mai numeroase. Repetarea acestor acte de eroism în Basarabia, aflată sub ocupație rusă, la scurt timp după ce Petrogradul a instituit starea de război cu România, pe 13 ianuarie 1918, i-a conferit un loc principal printre amenințările externe. Dar imaginea României ca inamic avea rădăcini mult mai adânci.

Dintre acestea, cea mai evidentă a fost moștenirea șovinismului Marii Rusii, de subevaluare și desconsiderare a inconsecvenței românilor și de răzbunare împotriva lor ori de câte ori s-au comportat altfel. Acest șovinism a fost preluat cu atâta ușurință în atitudinea bolșevică de parcă ei ar fi fost cei care l-au inventat. De la predecesorii țariști a fost moștenit și un resentiment strategic din cauză că românii reprezentau singurul obstacol non-slav în „arcul slavic", care se întindea inițial din Rusia, prin Dobrogea, spre Bulgaria, Macedonia, Serbia, Bosnia, Croația și Slovenia. După cum nota un observator, România latină – mereu orientată spre Vest – „nu încăpea" în planul panslav al Rusiei și nu există „nici o legătură și nici un fel de simpatie între cele două țări".[1]

Însă, pentru bolșevici, una dintre cele mai puternice și mai stabile surse de animozitate față de români și-a avut izvorul în șovinismul justificat ideologic născut în revoluțiile din 1848. Conform lui Karl Marx și Friedrich Engels,

[1] C.R.M.F. Cruttwell, *A History of the Great War 1914–1918*, Chicago, Academy Chicago, 1991, p. 292.

între est-europeni numai polonezii şi maghiarii erau „purtătorii standard ai progresului" şi, mai important, popoare „revoluţionare" care „joacă un rol activ în istorie".[1] Românii au fost prezentaţi ca un popor „degenerat", „neviabil", „un popor fără istorie", fără vreo „capacitate de supravieţuire" şi fără vreo speranţă de a obţine „vreun mod de independenţă", destinat numai asimilării.[2]

Încă şi mai rău, românii au fost acuzaţi de atitudine reacţionară atunci când revoluţionarii maghiari conduşi de Kossuth au refuzat să le acorde libertăţi şi drepturi egale. Astfel, pentru Marx şi Engels, ei se dovediseră un „popor contrarevoluţionar", în timp ce ungurii se dovediseră un „popor revoluţionar", demn de emulaţie şi sprijin.[3] Românii (alături de slavii sudici), susţinea Engels, vor deveni negreşit „susţinători standard ai contrarevoluţiei şi vor rămâne astfel până la exterminarea completă sau până la pierderea caracterului naţional", din cauză că „întreaga lor existenţă a fost prin ea însăşi un protest la adresa unei revoluţii istorice măreţe".[4] Revoluţia le va „anihila" până şi numele, „ştergându-i de pe faţa pământului". „Şi aceasta, continua el, ar însemna un pas înainte."[5]

Marx şi Engels i-au acuzat pe români ca fiind „una dintre «naţiunile nonistorice», inerent contrarevoluţionare, vinovate de eşuarea revoluţiei din 1848–1849".[6] Lenin şi Stalin au fost de acord că „toate popoarele reacţionare" trebuie să fie „excluse" pentru binele progresului revoluţionar,

---

[1] Friedrich Engels, „Lupta maghiarilor", *Neue Rheinische Zeitung*, nr. 194, 13 ianuarie 1849, în *Marx and Engels Collected Works* [MECW], vol. 8, *Articles from Neue Rheinische Zeitung: November 8, 1848 – March 5, 1849*, Moscova, Progress Publishers, 1977, pp. 227-235, www.marxists.org.

[2] Ibidem; Friedrich Engels, „Panslavismul democratic", *Neue Rheinische Zeitung*, februarie 1849. Vezi şi Roman Rosdolsky, *Engels and the „Nonhistoric" Peoples: The National Question in the Revolution of 1848*, Glasgow, Critique, 1987. În calitate de coeditor, este evident că Marx împărtăşea opiniile lui Engels în acea perioadă.

[3] În timp ce ungurii şi polonezii au fost desemnaţi „forţe ale iluminării şi ale progresului", românilor li s-a atribuit „rolul întunericului şi al reacţiunii" şi au fost etichetaţi „gunoaie etnice iremediabile" a căror „misiune principală" era să „piară în holocaustul revoluţionar". Walker Conner, *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy*, Princeton, Princeton University Press, 1984, p. 15; Friedrich Engels, „Ungaria şi panslavismul", în *The Russian Menace to Europe*, ed. P. Blackstock şi B. Hoselitz, Glencoe Il, Free Press, 1952, p. 59.

[4] Engels, „Lupta maghiarilor", în MECW (1977), pp. 227-235, www.marxists.org; Jószef Himka, „Introduction", în Rosdolski (1987).

[5] Engels în MECW (1977), pp. 227-235.

[6] Michael Löwy, „Marxists and the National Question", *New Left Review*, nr. 96 (martie–aprilie 1976), p. 84; Roman Szporluk, *Communism and Nationalism: Karl Marx versus Friedrich List*, New York, Oxford University Press, 1988, p. 175.

Granița interbelică a Europei cu URSS: România și Polonia de la Marea Neagră la Marea Baltică

Bucovina de Nord

Harta 9

atunci când erau împotriva intereselor mişcării socialiste mondiale.[1] În timp ce Stalin se pare că a reconsiderat categorisirea slavilor sudici drept „contrarevoluţionari", mai ales datorită performanţei comuniştilor bulgari precum Cristian Rakovski, Gheorghi Dimitrov sau Boris Stefanov, în gândirea sovietică românii au rămas contrarevoluţionari incorigibili – inamici care de-abia aşteptau să-şi manifeste ostilitatea. Deloc surprinzător, acest curent de gândire care împletea interesele strategice imperiale tradiţionale, şovinismul antiromânesc moştenit şi justificările ideologice marxist-leniniste au fost importate de responsabilii din Comintern pentru coordonarea Revoluţiei Mondiale.

Românii nu numai ca erau culpabilizaţi ereditar ca popor, dar reprezentau şi o ameninţare militară. Înainte de sfârşitul lunii ianuarie 1918, conducerea bolşevică din Petrograd a ajuns la concluzia că România transforma Basarabia într-o „platformă" de operaţiuni împotriva revoluţiei ruse.[2] La mijlocul lui noiembrie, Comisariatul Sovietic pentru Relaţii Externe desemna România ca fiind „centrul contrarevoluţiei din Sud" şi reconfirma „starea de război cu România".[3] În timp ce ameninţarea contrarevoluţionară din Nord era atribuită diverselor forţe ale Antantei şi Puterilor Centrale, România era considerată ameninţarea din Sud. Comisariatul proclama, în continuare, că basarabenii făceau, de aceea, subiectul aceleiaşi chemări sub arme „adresate tuturor cetăţenilor din teritoriile ocupate de inamic".[4]

După ce forţele armate române şi poloneze au reuşit să împiedice unirea forţelor sovietice cu Armata Roşie maghiară, în 1919, şi mai ales după începerea războiului sovieto-polonez, în 1920, cele două ţări au fost considerate ca ameninţare militară primordială şi ţintă majoră a operaţiunilor spionajului militar sovietic.[5] Evaluarea oficială a comandantului-şef al Armatei Roşii, Vatsetis, din 1920, menţiona explicit că principala ameninţare militară pentru sovietici este „un atac comun româno-polonez asupra Rusiei

[1] Iosif Stalin, *Foundations of Leninism*, vol. 6, *The National Question*, New York, International Publishers, 1932, p. 77.

[2] AVP SSR, fond 125, opis 1, dosar 11, mapa 2, f. 6.

[3] Ibidem, f. 51-54.

[4] Ibidem. La puţin timp după aceea, bolşevicii au încercat să aprindă revolta în raionul basarabean Ismail. Clark (1927), capitolul XXVI.

[5] Leonard (1999), pp. 16, 46, 74, 115, 167-170, 181, 186; Dallin (1955), pp. 14, 305, 393. România se număra pe lista priorităţilor ale Departamentului extern al Cheka *(Inostrannii Otdel*: INO), însărcinat de la înfiinţarea sa în decembrie 1920 cu identificarea grupurilor contrarevoluţionare şi a organizaţiilor de spionaj care operau împotriva Rusiei, care a numărat capturarea generalului Iurko Tutiunnik, un lider naţionalist ucrainean, printre primele sale succese. Mitrokhin (2000), p. 41-42; Nigel West şi Oleg Ţarev, *The Crown Jewels: The British Secrets at the Heart of the KGB's Archives*, Londra: Harper Collins, 1998, p. 5.

sovietice", o apreciere care va continua să domine planurile strategice sovietice pentru următorii 16 ani.[1] Iar imaginea de inamic va continua să caracterizeze relaţiile ruso-române pe tot parcursul secolului.

Unităţile teroriste de partizani şi dezinformarea din cea de-a doua campanie basarabeană

Această preocupare va conduce, spre mijlocul anilor '20, la o contra-strategie a războiului preventiv de partizani. În calitate de şef al Consiliului Militar Revoluţionar al Frontului de Sud, între 1919–1920, generalul vorbitor de limbă română, Mihail Frunze, a decis reorganizarea bandelor de partizani de-a lungul frontierelor României şi în interiorul ei.[2] Efortul lui Aralov, din martie 1918, în această direcţie, făcuse ca Basarabia să fie practic împânzită de reţele clandestine[3]. Reorganizarea a fost în continuare sprijinită de batalionul revoluţionarilor vorbitori de limbă română şi de unitatea navală, create de Rakovski – care a rămas în Consiliul Militar al lui Frunze, ca şef al directoratului politic. De aceea, România şi, mai ales, Basarabia românească s-au distins ca fiind una dintre principalele probe de foc din care aveau să se nască „unităţile cu destinaţie specială" (*Spetsnaz*).[4]

Efortul a prins practic aripi la sfârşitul lui 1925, începutul lui 1926, când unităţile de securitate, tehnice şi inginereşti din Informaţiile militare sovietice (RU: *Razvedupr*) şi Cheka au fost direct subordonate secţiilor de spionaj ale districtului militar ucrainean (reamintind deci de fosta centralizare a operaţiunilor de spionaj şi militare prin Comitetul pentru Frontul Românesc, Marea Neagră şi Districtul militar Odessa – Rumcherod, între 1917–1918).[5] Scopul acestora era să se pregătească pentru „operaţiuni active de partizani în spatele liniilor unei armate invadatoare", incluzând recrutarea şi antrenarea personalului din satele locale şi depozitarea clandestină a armelor, muniţiei şi proviziilor.

---

[1] Leonard (1999), pp. 46, 115, 167-169; Vladimir Vladimirovici Pozniakov, „The Soviet Intelligence Services and the Government: Information and Military-Political Decisions from the 1920s to the Early 1950s" în Niels Erik Rosenfeldt, Bent Jensen, Erik Kulavig, editori, *Mechanisms of Power in the Soviet Union*, Palgrave Macmillan, 2000, pp. 102-103, 117.

[2] Leonard (1999), p. 16. Tatăl lui Frunze era român din Basarabia.

[3] Ibidem, p. 15; Clark (1927), capitolul XXVI. Vezi şi Husărescu (1925).

[4] Faptul că războiul româno-sovietic se desfăşura subteran cu peste un an înainte de primele confruntări militare sovieto-poloneze ar pleda pentru considerarea frontierei româno-basarabene ca „loc de naştere" al *Spetsnaz*.

[5] Leonard (1999), p. 46. Măsuri similare au fost luate în districtele militare Bielorusia şi Leningrad (DM). DM ucrainean a fost reîmpărţit în DM Odessa şi Kiev, după cel de-al Doilea Război Mondial.

Barajul de atacuri săptămânale, chiar zilnice, din perioada 1920–1924, uneori cu efecte spectaculoase, a deschis drum efortului de construire a infrastructurii partizano-teroriste, spre sfârşitul lui 1925.[1] În octombrie 1925, spre exemplu, militarii români împreună cu Siguranţa au descoperit o reţea de depozite de armament în cinci oraşe, între Bălţi şi Hotin, care ascundeau arme automate, grenade, bombe, „dinamită şi o abundenţă de alte explozive şi muniţie“, iar ciocnirile cu contrabandiştii de arme au continuat pe tot parcursul anului 1926. Conform unei oficialităţi, în unele cazuri, în această regiune erau depozitate mai multe arme decât aveau să primească reţelele de partizani „practic, pe tot parcursul celui de-al Doilea Război Mondial[2].“

Prin ceea ce a devenit cunoscut sub numele de „scenariul P-R“ (polonezo-român), statul-major sovietic şi RU au fost convinse că atacul iminent din partea „coaliţiei contrarevoluţionare“ va fi construit în jurul acestor două state. Coaliţiei urmau să i se alăture apoi alte „state vecine cu Occidentul“, Finlanda, Estonia, Letonia şi Lituania, acoperindu-se astfel întreaga frontieră vestică a URSS-ului.[3] În 1933, detaşamente ale forţelor speciale – însumând „în total 9 000 de bărbaţi şi femei“ vorbitori ai limbii locale şi cu expertiză tehnică – fuseseră formate pentru operaţiuni în România, Polonia, Finlanda şi statele baltice. Conducătorii acestora erau instruiţi de cadre care fuseseră „implicate“ în „revoluţiile“ din Germania, Bulgaria, Estonia şi China. Între timp, unităţile teroriste de partizani fuseseră, de asemenea, reorganizate „într-un număr semnificativ de detaşamente şi grupuri de sabotaj mai mici şi mai uşor de manevrat“. Sarcinile acestor unităţi, după cum au fost descrise în *Regulamentul Armatei Roşii a Muncitorilor şi Ţăranilor, din 1936*, includeau „sabotaje, asasinate, propagandă şi promovarea luptei de clasă“.[4] Moştenirea lăsată de aceste operaţiuni a fost de necrezut. Ca parte a campaniei din 1917 de „teroare în masă“, din statele baltice, Lenin a ordonat să se dea recompense pentru executarea fiecărui „culac, preot sau moşier“. Totuşi, execuţiile trebuiau să pară ca fiind opera „celorlalte părţi“, astfel încât, conform celor spuse de conducătorul bolşevic, „după aceea să dăm vina pe ei“.[5]

[1] De exemplu, la mijlocul lui decembrie 1921, un atac asupra unui sediu al Jandarmeriei române a ucis 100 de ofiţeri şi personal civil. *The New York Times*, 14 decembrie 1921.
[2] Leonard (1999), p. 46.
[3] *Report on Materials* al mareşalului Tuhacevski din 1926 şi *The Future War* al RU din 1928 sunt exemplificări grăitoare ale acestei convingeri. Ibidem, pp. 46, 168.
[4] Ibidem.
[5] Rudolf Pikhoia, „Sunt oponentul arheologiei politice“, *Nezavisimaia gazeta* (Moscova), 31 martie 1993, p. 5.

Atacuri teroriste sovietice, 1920–19

Şi mai impresionant a fost scopul campaniei de dezinformare. Un efort imens a fost depus pentru dezvoltarea „unei campanii de propagandă care ar justifica expansiunea teritorială" în detrimentul României (şi al Poloniei), spre exemplu, prin scoaterea în evidenţă a naturii agresive şi reacţionare a guvernelor acestora şi a „condiţiilor de oprimare" a minorităţilor ce trăiau la graniţele lor. [1] Stalin a fost direct implicat în proiectarea acestei campanii, subliniind explicit că: „Avem posibilităţi unice. Totul se află în mâinile noastre: radioul, cinematograful, presa".[2]

Operaţiunile politice şi de propagandă împotriva României erau coordonate de Secţia basarabeano-română a Agenţiei Cominternului din Odessa (Secţia Odessa), de Secţia română a Cominternului, cu sediul la Paris, şi de Secţia basarabeană a Biroului Balcani, aflat tot în capitala Franţei. În 1937, de exemplu, Secţia Odessa avea trei tipografii, precum şi emisiuni radio în limba română, dedicate „exclusiv propagandei subversive".[3] O importantă ţintă pentru aceste publicaţii şi emisiuni o reprezenta, alături de populaţia românească, opinia publică occidentală, al cărei sprijin a ajutat România să poată contracara planurile de cucerire bolşevice şi de încorporare din perioada războiului. Printre aceste publicaţii se numărau *Zece ani de ocupaţie sângeroasă a Basarabiei* (1928) şi *România în războiul antisovietic* (1928), ambele caracterizând România ca pe „cea mai sălbatică monarhie din Europa".[4] Tipice erau şi emisiunile de la Radio Tiraspol din anii '30:

> Avem pretenţii nu numai în privinţa Basarabiei, dar şi referitoare la unirea cu proletariatul român pentru lupta împotriva capitalismului. Prin ocupaţie şi atitudinea avută faţă de basarabeni, România a demonstrat că minte cu neruşinare, ca şi cum ar avea pretenţii legitime asupra acestei ţări.[5]

> Populaţia basarabeană suferă din cauza sărăciei, mulţi mor, iar cei care sunt bolnavi sunt internaţi în spitale, unde îngrijirea este proastă din cauza lipsei medicamentelor.[6]

---

[1] Leonard (1999), pp. 152-155.

[2] Op. cit, p. 155.

[3] Nota SIS privitoare la reorganizarea Secţiei româno-basarabene a Agenţiei Comintern din Odessa, cu scopul dirijării şi intensificării agitaţiei şi propagandei comuniste în România, 27 ianuarie 1938, ASRI, fond Documentar, dosar 6669, f. 3-4; Vitalie Văratic, *Preliminarii la raptul Basarabiei şi nordul Bucovinei*, Bucureşti, Libra, 2000, document 1, pp. 33-34.

[4] V. Dembo, *Zece ani de ocupare sângeroasă a Basarabiei*, Tiraspol, Editura de Stat a Moldovei, 1928, p. 6; N. Vişoiu, *România în războiul antisovietic*, Tiraspol, Editura de Stat a Moldovei, 1928.

[5] Radio Tiraspol, 12 iulie 1932.

[6] Op. cit., 19 iulie 1932.

Biată Basarabie, aflată sub călcâiul boierilor şi torturată de jandarmi. Dar ziua eliberării de sub jugul asupritor se apropie [...][1]

De asemenea, campania media antiromânească din ziarele *Moldova Socialistă* şi *Krasnaia Basarabia* (care apărea din ianuarie 1926) avea drept ţintă actul unirii Basarabiei cu România, pe care îl votase Sfatul Ţării şi administraţia românească a Basarabiei de după 1918, prezentând în acelaşi timp iredentismul sovietic ca o mişcare de eliberare naţională şi socială care va salva populaţia oprimată, torturată şi supusă la tot felul de abuzuri contra drepturilor omului.[2]

„Societăţile basarabenilor" *de pe frontul sovietic*

În martie 1925, Biroul Politic sovietic a adoptat o rezoluţie *Asupra activităţii din Basarabia*, care stabilea strategia de propagandă regională şi în străinătate pentru redobândirea teritoriului.[3] Nou-creata „Societate a basarabenilor", parte integrantă a acelui efort, era destinată „intensificării luptei de eliberare a Basarabiei de sub jugul străin".[4] La congresul de înfiinţare, din aprilie 1925, au participat 4 000 de membri, numai 15% dintre ei fiind şi membri oficiali ai partidului comunist.[5]

„Condiţiile istorice concrete" impuneau, după cum menţiona congresul, ca societatea să lucreze în tăcere pentru „eliberarea Basarabiei de sub jugul stăpânirii burgheze", în loc să „încerce o realizare imediată a obiectivului", deoarece „lupta URSS pentru o rezolvare a problemei basarabene" se ducea încă la nivel diplomatic.[6] Conform acestui statut, societatea urma să ducă o intensă campanie de propagandă „în URSS şi peste hotare" referitoare la agresiunile şi abuzurile României în regiune şi pentru „eliberarea Basarabiei de sub ocupaţia românească şi reunificarea cu patria sovietică". Deci, urmau să se justifice „pretenţiile referitoare la pierderile materiale urmare

---

[1] Op. cit., 27 aprilie 1933.
[2] Printre cei care au contribuit la *Krasnaia Basarabia* au fost Gheorghi Dimitrov, Mihail Litvinov, Mihail Frunze şi Henri Barbusse.
[3] Vladimir Aleksandrovici Nevezhin, „The Making of Propaganda Concerning USSR Foreign Policy, 1939–1941" în Rosenfeldt et. al. (2000), p. 155.
[4] Ia. M. Kopanski, *Obshestvo bessarabtsev v SSSR i soiuz bessarabskikh emigratnoie (1924–1940)*, [Societatea basarabenilor din URSS şi Uniunea Emigranţilor Basarabeni], Chişinău, 1978, p. 24.
[5] Conform practicii sovietice de tratare a majorităţii române (moldovene) ca pe o minoritate politică, cei peste 60% dintre membrii slavofili şi rusofili ai Societăţii (ruşi, ucraineni, bulgari şi evrei) depăşeau numărul de 30% moldoveni, în proporţie de 2 la 1.
[6] Kopanski (1978), p. 27.

a ocupației românești" și să asigure „tot sprijinul și asistența materială" pentru cauză.[1]

Conform unui raport din 1937 al Special Intelligence Service, referitor doar la campania de propagandă și dezinformare de pe continentul european:

> Centrala sovietică a societăților basarabene, împreună cu secțiile sale externe, editează și distribuie un mare număr de broșuri care denigrează și insultă România în străinătate. Printre aceste broșuri menționăm: *Le rapt de la Bessarabie par l'oligarchie roumaine*, *La Bessarabie et l'union la Roumanie*, *Le Bessarabie et la paix européne*, *Das rumanische Verwassung in Bessarabien*, *Bessarabien und die Vereinigung mit Rumanien*, *Was rumenische Heer in Bessarabien?*, *Historische Rechte un Statistik*. Aceste lucrări au apărut și în limba cehă, la Praga. În Belgia apare periodicul *La Bessarabie Oprimée*, organ al „Asociației emigranților basarabeni" – secția belgiană a Societății Basarabene – și a „Cercului basarabean-belgian".
>
> La Moscova, centrala sovietică a Societății Basarabene editează și distribuie oficialul *Krasnaia Basarabia (Basarabia Roșie)* în întreaga Europă. Coperta publicației reprezintă harta Basarabiei pe un fundal roșu, cu o frontieră de culoare neagră precum silueta unei femei cu mâinile legate la spate, spre care sunt îndreptate, din direcția României, un tun și două baionete. Lozinca „Muncitori din toate țările uniți-vă!" este înlocuită cu textul: „Ocupanți români, jos mâinile de pe Basarabia!"[2]

Societățile basarabenilor din SUA erau conduse de secretul Birou pentru Studierea Problemei Basarabenilor de la Moscova, care includea reprezentanți din Comitetul Central al PCUS, Statul-Major al Armatei Roșii, Comisariatul Străin, Asociația Uniunilor pentru Legături Culturale cu Străinătatea (VOKS), și din conducerea RSS autonomă Moldova, Comintern și Profintern[3]. Pe lângă pregătirea materialelor folosite de Societate în „intensa campanie din străinătate", Biroul era de asemenea responsabil pentru pregătirile operaționale, incluzând mobilizarea tuturor Societăților basarabenilor de peste hotare și a contactelor acestora, „astfel

---

[1] Ibidem. Societăți ale basarabenilor se înființaseră și la New York, și la Chicago, apoi în Saint Louis, San Francisco, Detroit, Philadelphia și Baltimore.

[2] *Arhivele Naționale de Istorie Centrală*, fond Președinția Consiliului de Miniștri – Serviciul Special de Informații, dosar 1/1937. Acest document a apărut în articolul „Marea Neagră «lac rusesc»", *Ziua*, 6 decembrie 2008.

[3] Nota SIS referitoare la reorganizarea și utilizarea de URSS a „Societăților basarabenilor" în scopuri antiromânești, 30 ianuarie 1940, ASRI, fond Documentar, dosar 6666, f. 43-46; Văratic (2000), document 48, pp. 189-190. Biroul se afla pe Ulița Kirov nr. 55, Moscova. Spionajul sovietic a folosit VOKS pentru a stabili și menține contacte cu spionajul și elitele culturale din 47 de țări, prin diverse instituții culturale, societăți de prietenie și cercuri de discuții.

încât să poată fi utilizate imediat, la momentul oportun", precum şi înregistrarea şi mobilizarea „tuturor funcţionarilor şi comuniştilor din URSS", cunoscători de limbă română şi având expertiză basarabeană (mai ales propagandişti) „pentru eventualitatea că vor trebui să urmeze Armata Roşie în Basarabia".[1]

În martie 1940, Societăţile basarabenilor din Statele Unite primiseră misiuni mai specifice, precum:

- câştigarea recunoaşterii dreptului populaţiei basarabene de a se desprinde de România, deoarece „această provincie fusese încorporată prin forţă în Regatul României";
- convingerea opiniei publice americane că o eventuală intervenţie militară sovietică în România ar trebui interpretată ca un caz de „asistenţă armată acordată de URSS, ca urmare a cererii exprese a populaţiei basarabene";
- menţinerea campaniei de presă de prezentare a „situaţiei nefericite din provincie, de înfometare a populaţiei şi necesitatea unei asistenţe externe pentru a o elibera de jugul represiunii româneşti";
- strângerea de fonduri pentru lupta de „eliberare".[2]

Autorităţile sovietice prezentau situaţia ca fiind total opusă. În versiunea Moscovei, ei erau cei atacaţi şi ameninţaţi de militarii români postaţi de-a lungul graniţei comune. În absenţa vreunei motivaţii pentru comportamentul de care îi acuza Moscova, românii erau etichetaţi drept extremişti iraţionali de propagandiştii Kremlinului. După cum a pretins ulterior Hruşciov, „România se comportase extrem de ostil şi de-a dreptul stupid", provocând numeroase incidente la graniţă din cauza repulsiei pe care le-o provoca tot ce era sovietic şi pentru că „România era de fapt veriga slabă din lumea capitalistă".[3]

---

[1] ASRI, fond Documentar, dosar 6666, f. 43-46; Văratic (2000), document 48, pp. 189-190. „Comitetul Editorial" al biroului, format din 5 membri, îl includea pe directorul Crucii Roşii pentru campania din interiorul URSS. Vezi şi Direcţia Principală a Arhivelor, subordonată NKVD, „Ilegalităţile româneşti din Basarabia (1918)", *Krasnii Archiu. Istorischeskii jurnal*, 100, tom 3, 1940, pp. 64-89.

[2] Nota SIS referitoare la acţiunile guvernului sovietic pentru reorganizarea şi revigorarea activităţilor „Societăţilor basarabenilor" din SUA, 2 aprilie 1940, ASRI, fond Documentar, dosar 6666, f. 65-67; Văratic (2000), document 77, pp. 247-249.

[3] Serghei Hruşciov, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Commissar 1918–1945*, volumul 1, Philadelphia, Penn State Press, 2005, p. 221.

Strategia maghiară împotriva ameninţării: Revizionismul deschis şi clandestin

Ca şi în cazul Moscovei, şi Budapestei îi era limpede primatul ameninţării strategice româneşti. În octombrie 1919, perioadă în care îşi consolida încă poziţia în ţară, regentul Miklós Horthy a conceput un memorandum strategic în care argumenta că pentru reintegrarea ungară era necesară distrugerea României. Reluând ideile lui Kun, memorandumul lui Horthy stipula că „inamicul numărul unu" este România, pentru că Ungaria are „cele mai mari pretenţii teritoriale" asupra ei şi pentru că este cel mai puternic dintre statele vecine. România era „ţinta principală" a politicii externe a Budapestei care – continua memorandumul – va fi rezolvată, în cele din urmă, prin recurgere la arme.[1] Totuşi, Horthy a subliniat că:

> Până când va sosi momentul potrivit pentru un atac, vor trebui menţinute relaţii paşnice cu România, însă trebuie folosită orice ocazie pentru a o izola diplomatic, iar în Transilvania trebuie să continue să existe o organizaţie iredentistă activă.[2]

Cu uimitor de puţine modificări, această linie strategică se va menţine pe întreaga perioadă a următorilor 70 de ani.

Ca şi Kun, Horthy a încorporat ofiţeri din armata sovietică ungară în armata naţională (Honved), inclusiv pe şeful de Stat-Major al Corpului I al Armatei Roşii, Henrik Werth, şi consilierul comisarului de război Böhm, Géza Lakatos, pentru a folosi experienţa lor de campanie din Transilvania şi legăturile cu Partidul Comunist ungar, cu care regimul său împărtăşea interesul comun al revizionismului teritorial.[3] În consecinţă, planul său operaţional din 1920 – *Virradat* (Zori) – urmărea să exploateze instigarea bolşevică şi instabilitatea critică din Transilvania, Basarabia şi sudul Rusiei pentru a distruge armata română[4]. *Virradat* presupunea, de asemenea, cooperarea militară cu Rusia Albă şi cu forţele naţionaliste ucrainene, care operau încă în sudul Rusiei, precum şi exploatarea pretenţiilor teritoriale ale Rusiei sovietice, Bulgariei şi Iugoslaviei împotriva României, mobilizând toţi vecinii României pentru a diminua capacitatea acesteia de a se opune operaţiunii maghiare de recuperare a teritoriilor.

---

[1] Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy (1919–1945)*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1979, pp. 42-43.
[2] Ibidem.
[3] Horthy a menţinut relaţiile cu Moscova şi i-a cooptat pe social-democraţi (care au fuzionat cu comuniştii în 1919) în schimbul „contactelor lor internaţionale". Hoensch (1996), pp. 112-113, 120.
[4] Poncea şi Rogojean (2007), pp. 26-28.

Unităţile neregulate şi paramilitare, care operau deja în Transilvania, au jucat un rol-cheie în planul din 1920 al lui Horthy. Un centru de spionaj ungar de la Szeged desfăşura acţiuni teroriste şi de gherilă încă de la începutul anului 1919 şi, până în vară, au început să apară primele grupuri organizate pentru recuperarea Transilvaniei.[1] Până la mijlocul lui noiembrie, odată cu retragerea forţelor de ocupaţie româneşti, comandamentul honvéd a înfiinţat un „birou special" de organizare a unităţilor paramilitare pentru viitoarele operaţiuni din Transilvania.[2] În decembrie, de exemplu, unul dintre agenţii săi organiza „unităţi de diversiune de dimensiunea unei companii" şi „patrule de asalt" formate din cel mult zece combatanţi, dintre foştii ofiţeri maghiari din regiune.[3] În următorii 25 de ani, matricea formată din unităţi teroriste de partizani, de spionaj, neregulate şi paramilitare, care opera în Transilvania, rivaliza în complexitate şi extindere cu aceea construită de Moscova în Basarabia.

Distrugerea forţelor Rusiei Albe şi ale naţionaliştilor ucraineni, în 1921, şi limitările impuse de Antantă asupra forţei militare a Ungariei au obligat Budapesta să se bazeze pe reţeaua sa de elite şi organizaţii maghiare revizioniste din Transilvania, într-un război psihologic pe termen lung. Pentru a aşeza această campanie pe un fundament serios, Budapesta a angajat „toate mijloacele de propagandă ale epocii, de instruire a opiniei publice şi orice formă colectivă de educaţie" pentru a inculca „necesitatea revizuirii tratatului" şi conştientizarea maghiarilor din regiune că se află sub un regim de ocupaţie temporar şi ostil.[4] Instituţiile de învăţământ transilvănene şi bisericile, care preluaseră multe şcoli pentru a împiedica transferarea lor la statul român, au devenit instrumente centrale în această campanile.[5] Spionajul britanic

---

[1] De exemplu, la începutul lui septembrie 1919, o organizaţie a jandarmilor unguri cu sediul la Odorhei a început să opereze în Sighişoara. ASRI, fond „D," dosar nr. 5751, f. 351.

[2] Poncea şi Rogojean (2007), p. 22.

[3] Ibidem, pp. 97-98. Ordine interceptate în aceeaşi perioadă arată că Horthy îi numea în funcţie pe „şeful armatei naţionale de eliberare maghiară" din judeţul Bihor, pe comandantul Gărzilor Naţionale Maghiare, pe prefectul şi primarul din Oradea, toate situate în teritoriile unite acum cu România. ASRI, fond „D", dosar nr. 5751, f. 351. Cei numiţi de Horthy erau generalul Lukacs, lt.-col. Csereny, Kalman Czifra şi György Orly.

[4] *Istoria Ungariei*, vol. 1918–1945, Budapesta, Editura Academiei Ungare de Ştiinte, 1986, p. 423. Aceasta este traducerea în limba română a volumelor din *Istoria Ungariei*, editate de Academia Maghiară de Ştiinţe. La sfârşitul anilor '30, o staţie radio de la Nyiregyhaza a transmis acelaşi mesaj în Transilvania.

[5] Acest lucru a fost uşor de realizat, dat fiind şovinismul elitelor maghiare din Transilvania. Rectorul Universităţii Bolyai din Cluj, de exemplu, s-a făcut responsabil de atacuri împotriva populaţiei române în calitate de comisar-general al „Ungariei de Est", în februarie 1919. Căpitanul francez trimis să-l interogheze a raportat locotenent-colonelului Vix că rectorul a manifestat „un şovinism şi o intransigenţă extrem de pronunţate. Se pare că a fost un agent scrupulos în executarea ordinelor emanate de Budapesta, referitoare la campania antiromânească din Transilvania". Preda et. al. (1994), pp. 163-164.

Pretențiile teritoriale maghiare asupra României în p

raporta că Horthy înfiinţase chiar şi o şcoală de spionaj pentru prelaţi (pe lângă o şcoală avansată pentru spioni şi agenţi informatori, precum şi o şcoală economico-politică pentru spioni).[1]

O asemenea strategie a creat Budapestei posibilitatea perversă să se asigure că relaţiile dintre autorităţile române şi minoritatea maghiară rămâneau la cel mai scăzut nivel, chiar dacă a necesitat provocarea autorităţilor române la represalii împotriva comunităţilor sau/şi blocând dezvoltarea economică şi culturală. Era foarte important să se împiedice dezvoltarea legăturilor româno-maghiare şi mai ales a vreunui sentiment de destin comun, care ar submina percepţia de ocupaţie. De aceea, orice efort românesc de a asigura maghiarilor condiţii de acomodare a fost negat, interpretat ca aranjament de vitrină, fără nici un fel de substanţă, sau reinterpretat ca fiind făcut numai sub presiunea organizaţiilor loiale Budapestei. Pentru ca strategia să funcţioneze era crucial ca maghiarii din Transilvania să creadă că nu au nici un viitor în acea regiune dacă nu era transferată Ungariei, fie direct, fie ca entitate autonomă, sub patronajul Budapestei.[2]

Budapesta îi trata pe toţi maghiarii plasaţi în poziţii utile ca pe potenţiali agenţi. În 1940, deţinea informaţii detaliate asupra a „1 600 de ofiţeri români şi angajaţi civili, căsătoriţi cu etnici maghiari, şi a încă a peste 3 000 de români înrudiţi într-un oarecare grad cu familii de etnie maghiară", precum şi asupra identităţii şi istoricului „tuturor etnicilor maghiari angajaţi în staţiile de cale ferată, depozite şi ateliere feroviare din Transilvania" şi „la toate uzinele electrice şi de apă din Transilvania". Ordinele interceptate prin care se solicitau astfel de informaţii menţionau că ele erau „necesare" pentru „operaţiunile de sabotaj care urmau să se desfăşoare în cazul unui conflict româno-maghiar".[3]

Budapesta excela de asemenea în domeniul propagandei, capacitate dezvoltată iniţial pentru sprijinirea mişcării de independenţă ungare de sub controlul austriaco-habsburgic. Aflată încă sub atenta supraveghere a Antantei, Budapesta a lansat un impresionant efort de propagandă în Slovacia şi Rutenia, finanţat cu bancnote cehoslovace false şi, înainte ca

---

[1] ASRI, fond „D", dosar nr. 5877, f. 26-27; Poncea şi Rogojean (2007), p. 73. Şcoala era amplasată într-o mănăstire catolică de lângă Budapesta şi folosea facilităţi ale complexului industrial de apărare, Mannfred Weiss, de pe insula Csepel.

[2] Pentru început, a fost o sarcină uşoară. Egalitatea culturală, legală şi politică a românilor fusese considerată inacceptabilă. Acum autorităţile române încercau să procedeze la fel ca Franţa în Alsacia şi Cehoslovacia şi Slovacia. O discuţie asupra acestei probleme se poate găsi în Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Ithaca, Cornell University Press, 1995, pp. 29-48 şi 129-187.

[3] Poncea şi Rogojean (2007), pp. 56-57.

manevra să fie descoperită, în 1925, plănuia să își finanțeze întregul program revizionist din străinătate cu franci francezi falsificați.[1] Merită menționat că acestea nu erau operațiuni „tâlhărești“, lansate de indivizi necontrolați, din afara sistemului. Ele erau sponsorizate de prim-ministrul István Bethlen și de fostul prim-ministru Pal Teleki, iar facilitățile Institutului Teleki au fost de importanță majoră pentru succesul acestora.

Aproape imediat după ce Antanta și-a retras supervizorii, în 1927, guvernul a înființat Liga Revizionistă Maghiară și Federația Mondială a Maghiarilor *(Magyarok Világszövetsége*: MVSZ), prin intermediul cărora a cultivat „contacte academice, artistice și diplomatice cu scopul obținerii unei revizuiri a tratatului“.[2] Din august 1927 până în octombrie 1940, Liga a editat 228 de publicații în nouă limbi, dintre care 124 de cărți erau dedicate Transilvaniei (35 în italiană, 35 în franceză, 19 în engleză, 18 în germană și 11 în maghiară).[3] Printre cele mai notabile lucrări publicate de Ligă s-a numărat *Istoria Transilvaniei (Siebenbürgen)* din 1940, cu intenția de a câștiga sprijinul guvernului nazist și al celui fascist italian pentru solicitările ungare.[4]

Liga Revizionistă a adoptat un plan „mult mai extins“ prin care „toate lucrările revizioniste“ erau coordonate prin Federația Mondială a Maghiarilor.[5] Declarația de la primul congres, făcută de președintele Federației Naționale Americane în numele organizațiilor de emigranți, a subliniat „sentimentele de unitate în privința revizionismului maghiar“, idee reluată mai târziu în scrisoarea Federației Ungaro-Americane către președintele Roosevelt, în care se cerea recăpătarea „granițelor Ungariei străvechi“.[6]

Liga și Federația au făcut un lobby asiduu pe lângă Congresul SUA și Parlamentul britanic, uneori cu efecte considerabile. Unii membri ai parlamentului „erau atât de frecvent oaspeți ai guvernului hortist, că până și

---

[1] Honesch (1996), p. 119.

[2] Ibidem, p. 121. Inițial, Liga și-a stabilit secretariate la Berlin, Londra și Paris.

[3] Poncea și Rogojeanu (2007), p. 66.

[4] Vezi Pal Teleki și Hóman Bálint, editori, *Siebenburgen*, Budapesta, Atheneum, 1940. Editată de Teleki și de ministrul Educației, Bálint, ea a fost scrisă de o echipă de istorici condusă de László Mákkai. În 1944 Mákkai a fost autorul *Istoriei Transilvaniei* în limba franceză pentru publicul francez și britanic. În 1986, el a coeditat titlul în 3 volume, cu ediții în franceză (1987) și engleză (1994). Printre coeditori s-a aflat ministrul Educației, Béla Köpeczi.

[5] Mark Imre Major, *American Hungarian Relations 1918–1944*, capitolul VI: „Emigration as an Ally: Hungarians in America“, p. 137. Printre cei 746 de delegați la primul congres al federației din 1929 se numărau 477 de maghiari care trăiau în străinătate, reprezentând 88 de asociații, precum și 269 de „prieteni străini ai Ungariei“.

[6] Ibidem., p. 139.

ambasadorul britanic de la Budapesta a fost stânjenit".[1] Recrutat ca „agent de influență", primul ambasador britanic la Budapesta de după Primul Război Mondial a sprijinit atât de deschis Ungaria, pe motiv că „România multinațională se lupta cu probleme interne și ar fi incapabilă să stopeze atacul Armatei Roșii", încât și-a ruinat cariera.[2] Baronul de presă britanic, Lord Rothermere – recrutat cu promisiunea oferirii tronului Ungariei reconstituite fiului său –, a condus, prin rețeaua sa de 71 de ziare din Marea Britanie, Statele Unite și Canada, o campanie prorevizionistă, făcând la un moment dat lobby ca Hitler să atace România.[3] Și mai remarcabil, Federația Mondială a Maghiarilor – finanțată și subordonată guvernului maghiar – și-a continuat operațiunile din 1927 și în noul mileniu, indiferent de regimul politic de la Budapesta.[4]

Moșteniri imperiale în Comintern și organele de securitate sovietice

De la înființarea sa, la începutul lui martie 1919 și până la dizolvarea sa oficială, în 1943, Cominternul a fost centrul mișcării comuniste mondiale și forul în care erau rezolvate conflictele de partid. Dintre toate partidele din statele care urmau să facă parte din Blocul Sovietic, România era cel

---

[1] Gábor Batonyi, „British Foreign Policy and the Problem of Hungarian Revisionism in the 1930s", p. 6, document prezentat la conferința *British-Hungarian Relations Since 1848*, Londra, School of Slavonic Studies, University of London, 16 aprilie 2004, accesibil pe: www.ssees.ucl.ac.uk/confhung/batonyi.pdf. Praga a încercat să contraatace invitând aceleași persoane „unde vor fi bine primite și li se vor asigura translatori".

[2] Ibidem, p. 3; Dombrády Lóránd, Tóth Sándor, *A Mágyar Királyi Honvédség 1919–1945* [Armata regală ungară 1919–1945], Budapesta, Zrinyi Katonai Kiadó, 1987, p. 21. Ambasadorului britanic în Ungaria i-au fost aduse acuzații similare, chiar înainte de începerea celui de-al Doilea Război Mondial.

[3] Harold Sydney Harmsworth, „Hungary's Place in the Sun", *Daily Mail*, 21 iunie 1927; Neil Tweedie și Peter Day, „When Rothermere urged Hitler to invade Romania", *Telegraph*, 1 martie 2005; și Ignác Romsic, „Hungary's Place in the Sun: A British Newspaper Article and its Hungarian Repercussion", pp. 1-8, document prezentat la conferința *British-Hungarian Relations Since 1848* (2004), accesibil pe www.ssees.ucl.ac.uk/confhung/romsics.pdf.

[4] În perioada tranziției postcomuniste, Federația a fost condusă de Sándor Csoori, renumit pentru iredentismul și șovinismul său. Hoensch (1996), p. 341. Federația urmărea interesele organizațiilor emigranților maghiari din Occident, iar spre sfârșitul anilor '70, atitudinea acestor organizații față de patria-mamă „putea fi descrisă drept loială". Ibidem, p. 274. Oficial, Federația a devenit o entitate independentă în iulie 1989, după 62 de ani, dar a rămas un punct constant în bugetul anual al guvernului maghiar pentru urmărtorii 22 de ani. Pentru anunțul larg promovat referitor la noul statut al Federației, vezi „Pozsgay Announces New Policy Toward Hungarian Diaspora", *Nepszava*, 22 aprilie 1989; *Joint Publications Research Service – East Europe*, JPRS-EER-89-082, 25 iulie 1989, pp. 14-15.

mai slab situată în definirea unei perspective cu caracter național și, cu atât mai puțin, în apărarea unui asemenea caracter. În perioada primilor ani ai existenței Cominternului, România a fost singura care nici măcar nu era reprezentată la congres, cu atât mai puțin în forurile de decizie și în aparatul administrativ. Chiar și după afilierea românilor la Comintern, în 1921, ei au rămas o prezență insignifiantă în comparație cu toți ceilalți viitori „parteneri apropiați" din Tratatul de la Varșovia.[1]

Absența românească era în contrast flagrant cu prezența și influența ungurilor în Comintern. Ei au avut una dintre cele mai largi reprezentări din Europa de Est, formată atât din foști prizonieri de război recrutați de Armata Roșie – un număr de 100 000, adică 33% dintre voluntarii prizonieri de război din războiul civil rus – cât și din refugiați, foști membri ai guvernului Kun.[2] Astfel, un număr extraordinar de „vechi bolșevici" maghiari cu cetățenie sovietică – zeci de mii – au devenit elemente de bază ale aparatului Cominternului și ale altor organe sovietice. Infiltrate larg și adânc în structurile de putere sovietice, datorită rolului avut în stadiile inițiale ale revoluției și războiului civil, rolul și dimensiunea lor le-au oferit o influență enormă asupra politicii sovietice și a Cominternului.

Într-unul din momentele cele mai proaste, ungurii ocupau cel puțin 300 de poziții în aparatul Comintern și erau prezenți la cele mai înalte niveluri de decizie, de la management și până la tâmplari și instalatori la hotelul moscovit Lux, care îi găzduia pe membrii din străinătate ai Cominternului.[3] Prezența lui Kun, Endre Rudiansky și Mátyás Rákosi în conducerea Comintern arată onoarea cu care erau tratați la Moscova.[4] Jenö Varga a

[1] Ultimii veniți, Marcel Pauker și soția lui, Ana Pauker, nu au reprezentat agenda românească, ci mai degrabă au confirmat agendele basarabeană și maghiară.

[2] Viktor Suvorov [Lev Rezun], *Inside Soviet Military Intelligence*, New York, Macmillan, 1984, p. 12; Szekel (2004), p. 33. Szekely subliniază că numărul total de foști prizonieri de război maghiari era în jur de 160 000.

[3] Szekely (2004), p. 33. Szekely dă declarații oarecum contradictorii spunând că „de-a lungul întregii sale existențe 300 de maghiari au fost membri în aparatul Comintern" și că „majoritatea maghiarilor care au lucrat în organizația Comintern în primii săi zece ani de existență, nu au rezistat epurărilor staliniste", oferind mai multe dovezi mai degrabă pentru prima decât pentru a doua concluzie (Ibidem și p. 35). Comuniștii maghiari au fugit și în Austria și Germania, după înfrângerea Ungariei Sovietice în 1919, unde au constituit procente importante din partidele lor comuniste. În 1921, erau 450 de maghiari numai în Partidul Comunist German, deși majoritatea fugiseră în fosta capitală austro-ungară, Viena, care a fost sediul operațiunilor Cominternului pentru Balcani (inclusiv România) până la mijlocul anilor '30.

[4] Foști prizonieri de război maghiari au fost de la bun început membri ai micului (între 3 și 9 persoane) secretariat. Nici o altă țară nu era mai bine reprezentată, cu excepția Rusiei.

condus timp de peste două decenii Institutul de Economie Mondială (mai târziu, și Relații Internaționale – IMEMO) – un centru de informații și think-tank.[1] Jenö Ländler, succesorul lui Bohm la comanda Armatei Roșii ungare, în iulie 1919, a fost unul dintre cei șapte străini interni la Zidul Kremlinului (și singurul din Europa de Est).

Ungurii au avut una dintre cele mai ridicate rate de supraviețuire din perioada purificărilor din anii '30, care i-au eradicat practic pe etnicii polonezi, români și germani din Comintern. Stalin i-a tratat, în perioada lui Ejov, mai degrabă ca pe o naționalitate sovietică decât ca pe trădători „străini".[2] Motivațiile pentru această diferențiere rămân de elucidat. E cert că pe polonezi nu i-a ajutat în fața epurărilor calificarea de popor cu adevărat „revoluționar". Nikolai Ejov însuși a subliniat în diverse ocazii că țintele sale principale erau „polonezii, românii și germanii", în timp ce Stalin stabilea că statele europene implicate în conspirația „zinovevistă-troțkistă" erau Germania, Polonia, România, Finlanda și Statele Baltice – nu Ungaria (sau Bulgaria).[3] Se spune că Béla Kun, care fusese educat în Transilvania, a fost epurat, printre altele, sub acuzația că fusese agent al Securității de Stat din România.[4] Stalin a intervenit chiar, atunci când Ejov l-a reprimat pe directorul IMEMO, Varga, pentru „atitudinea sa extrem de necooperantă" și l-a apărat pe ungur.[5] Paradoxal, Varga a fost arestat

---

[1] Redenumit IMEMO după 1956, institutul lucrează la proiectele date de Departamentul Internațional al PCUS și printre cele mai importante funcții ale sale se numără „planurile strategice și tactice pe termen lung" pentru politica externă sovietică, precum și planificarea și implementarea „în cooperare cu agențiile de informații GRU și KGB" a campaniei de măsuri active. Stanislav Levcenko, „Unmasking Moscow's «Institute of the USA»", Backgrounder nr. 234, *Heritage Foundation*, 17 decembrie 1982, p. 2; *Soviet Covert Action*, „Hearings before the Subcommittee on Oversight of the Permanent Select Committee on Intelligence, House of Representatives, 96th Congress", 6 și 19 februarie 1980, pp. 59-87.

[2] Ungurii arestați și executați au fost urmăriți fie din motive instituționale (de ex. generalii NKVD Karl Pauker și Béla Biro), fie din dușmănii personale (de ex. Béla Kun). Vezi, de exemplu, Marc Jansen și Nikita Petrov, *Stalin's Loyal Executioner: People's Commissar Nikolai Ejov 1895–1940*, Palo Alto, Hoover Institution Press, 2002, p. 61.

[3] Jansen și Petrov (2002), pp. 35, 40, 50, 134.

[4] Roger Faligot și Remí Kauffer, *The Chinese Secret Service: Kang Sheng and the Shadow Government in Red China*, New York, William Morrow and Company, 1989, p. 116.

[5] Stalin a atribuit reticența lui Varga de a-l asista pe Ejov unui „caracter excesiv de încrezător" și unei lipse de înțelegere a situației. Ibidem, pp. 38-39. În 1938, Administrația NKVD pentru Operațiuni Speciale, pe atunci „cea mai mare secție a spionajului sovietic" opera în toate țările din Europa de Est, cu excepția, aparent, a Ungariei. Mitrokhin (2000), p. 100.

pentru scurt timp, dar numai după ce a fost denunţat de conaţionalul său, agentul NKVD, Imre Nagy.[1]

Mai important, Cominternul constituia sediul unei reţele clandestine internaţionale de agenţi, care operau împotriva guvernelor din statele lor de origine, în serviciul „revoluţiei mondiale“ care, prin „centralizarea democratică“, devenise sinonimă cu Moscova. Sarcinile principale ale Cominternului erau finanţarea acoperită, propaganda albă şi neagră şi spionajul direct, toate acestea în scopul construirii unei reţele de partide comuniste necesare pentru doborârea „revoluţionară“ a adversarilor. Operativii Cominternului nu au avut prea multe probleme în realizarea transferului de la conspiraţia politică acoperită, la munca de informaţii oficială. Ei erau deja, în principal, agenţi de informaţii, care operau pentru o putere străină şi foloseau metodele învăţate la Moscova: nume false, documente false, legende, comunicări criptate, căsuţe poştale oarbe, finanţări acoperite, construirea de reţele şi contrafilajul.[2]

Tentativele de a-i exonera pe cominternişti de a fi fost agenţi sovietici, făcând deosebirea între aceştia şi ofiţerii de informaţii sovietici, nu ţine cont de această realitate fundamentală. De exemplu, viitorul conducător maghiar Imre Nagy a fost cominternist şi agent NKVD, cu toate că s-au făcut încercări de negare a ambelor afilieri.[3] Toţi cominterniştii trimişi peste

---

[1] Şeful KGB, Vladimir Kriucikov, către Comitetul Central al CPSU, *About the Archive Materials Pertaining to Imre Nagy's Activities in the USSR*, 16 iunie 1989, „Hungary in the Cold War“, CWIHP.

[2] David McKnight. *Espionage and the Roots of the Cold War: The Conspiratorial Heritage. Studies in Intelligence Series.* Londra, Frank Cass, 2002, pp. 2-4.

[3] Asemenea dezminţiri sunt date, spre exemplu, în: Szekely (2004), p. 35 şi Tibor Hajdu, „The Confessions of János Kádár: The Last Speech“, vol. XLVII, nr. 183 (toamna 2006), *Hungarian Quarterly* pe: www.hungary.com. Hajdu a argumentat că Imre Nagy şi János Kádár nu erau agenţi sovietici pentru că intraseră în coliziune cu orgenele de securitate, când, de fapt, toţi şefii din Securitatea sovietică şi majoritatea celor din Blocul Sovietic intraseră în coliziune cu organele de securitate, în perioada lui Stalin. Activitatea lui Nagy ca agent NKVD este descrisă într-un raport din 16 iunie 1989 al şefului KGB, Kriucikov, către CC al PCUS, reprodus în Johanna Granville, „Imre Nagy, aka «Volodia»: A Dent in the Martyr's Halo?“ *Cold War International History Project Bulletin* 5 (1995), p. 36. Vezi şi *Interview with Miklós Németh*, www.gwu.edu. Tentative de a nega faptul că Valter Roman şi Leon Tismăneanu, cominternişti români, au fost agenţi sovietici au fost făcute individual de membri ai familiilor lor. În cazul lui Tismăneanu, statele de plată ale Cominternului din februarie–iunie 1944 indică faptul că era plătit cel mai bine, dintre cei 26 de agenţi de pe listă surclasând agenţi semnificativi ca Vasile Luca, Iosif Chişinevski sau Valter Roman. Numai Boris Stefanov (nume de acoperire: I. Dragonov) primea la fel de mult ca el, iar acesta era titularul Partidului Comunist Român din acea vreme. Vezi *Rossiiskii Gosudarstvennyi Arkhiv Sotsial'noi i Politicheskoi Istorii* [Arhiva Rusă de Stat pentru Istorie Politică şi Socială: RGASPI], fond 495, opis 286, dosar 55, f. 13.

hotare erau agenţi sovietici. Nu existau graniţe fixe între munca de partid şi cea de spionaj sau între diversele servicii ale tinerei comunităţi de informaţii sovietice, iar cominterniştii treceau constant de la o activitate sau de la organizaţie la alta.[1]

Reţelele de informaţii sovietice erau construite pe scheletul stângii radicale, stabilit mult înainte de 1919 şi fondarea Cominternului.[2] Cei 300 000 de prizonieri de război care au trecut la bolşevici şi s-au oferit voluntari în perioada războiului civil au furnizat bazinul iniţial de recrutări pentru serviciile de informaţii şi cele coercitive sovietice.[3] Suprareprezentarea ungurilor printre voluntarii prizonieri de război s-a oglindit şi în servicii. În Siberia, în anii 1920–1930, ei erau atât de prevalenţi în sistemul de securitate sovietic, încât termenul *vengrii* (cuvântul rusesc pentru ungur) era sinonim cu Cheka.[4]

Béla Kun a fost probabil cel mai cunoscut, dar au existat de asemenea personaje proeminente în organizaţiile succesoare OGPU, GPU şi NKVD.[5] Karl V. Pauker, de exemplu, a fost şef al Serviciului de Gardă NKVD, responsabil cu paza personală a lui Stalin (până la epurările din 1930), şi un intim al dictatorului.[6] Preotul din Biserica Reformată Teodor Maly – unul dintre „cei mai mari ilegalişti", al cărui portret a fost aşezat mai apoi „pe pereţii din camera memorială a KGB" – i-a recrutat între 1936–1937 pe membrii grupului de la Cambridge „Cei cinci magnifici" (iar compatriotului

[1] McKnight (2002), pp. 52, 61; Leonard (1999), pp. 17-18, 43, 57, 60, 97, 141-142, 148; Vladimir Vladimirovici Pozniakov, „The Soviet Intelligence Services and the Government: Information and Military-Political Decisions from the 1920s to the Early 1950s", în Niels Erik Rosenfeldt, Bengt Jensen, Erik Kulavig, editori, *Mechanisms of Power in the Soviet Union*, Palgrave Macmillan, 2000, pp. 101-104.
[2] John J. Dziak, *Chekisty: A History of the KGB* (Lexington: Lexington Books, 1988), pp. 4-5; David McKnight (2002), p. 187; şi Suvorov (1984), p. 7.
[3] Suvorov (1984), p. 12.
[4] Gábor Szekely, „Hungarians in the Comintern: Some results of a research project", The European Workshop of Communist Studies: *The International Newsletter of Communist Studies (INCS)*, vol. X, nr. 17 (2004), p. 34.
[5] Ibidem, p. 35. Szekely îl dă ca exemplu pe generalul Béla Bira. Vezi şi Donald Rayfield, *Stalin and His Hangmen: The Tyrant and Those Who Killed For Him*, New York, Random House, 2004.
[6] Ronald Hingley, *The Russian Secret Police: Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations*, New York, Dorset Press, 1970, p. 164; Jansen şi Petrov (2002), p. 54: Alexander Orlov, The Secret History of Stalin's Crimes, Londra, 1954, pp. 342, 350.

său László Dobos, alias Louis Gibarti, i se atribuie recrutarea inițială a lui Philby, în 1934).[1]

RU a fost primul și probabil cel mai fervent recrutor al „credincioșilor adevărați“ din Comintern. La începutul lui 1918, la simpla solicitare a RU, Cominternul va hotărî ca „un mare număr, uneori sute de comuniști, să devină agenți sovietici secreți“.[2] Eclipsați poate de polonezii și de nemții din RU, ungurii tot s-au putut mândri cu agenți precum Béla Vágó, șeful operațiunii „corespondenții muncitori“ (RABCOR) din Germania, Arthur Koestler și Sándor (Alexander) Rádo de la *Red Orchestra.*[3] Cu toate că avea numai 19 ani când a intrat în Armata Roșie a lui Kun, Rádo era considerat un membru al „vechii gărzi“ din Moscova, se simțea ca acasă „în cele mai înalte cercuri ale Internaționalei Comuniste“ și s-a bucurat de patronajul „președintelui Comintern, Zinoviev“.[4] În 1919, Rádo a organizat prima agenție sovietică de presă (ROSTA) în Haparanda, Suedia, combinând jurnalismul cu munca de informații, ceea ce va deveni „o a doua natură a Rádo“ și o specialitate a spionajului maghiar.

Fostul comisar de război al lui Kun, Vilmos Böhm, operând sub numele de cod sovietic *Orestes*, s-a infiltrat în spionajul britanic (și american) în perioada celui de-al Doilea Război Mondial.[5] În calitate de șef pe probleme militare al lui Béla Kun, în 1919, Böhm i-a convins pe ofițerii britanici și americani că era un anticomunist gata să răstoarne regimul sovietic.[6] Câștigând încrederea serviciilor de informații englez și american, el a fost angajat în Biroul britanic de analiză a presei din Stockholm, unde a influențat evaluările tentativelor aliaților lui Hitler de a părăsi Axa, poziționându-se în același timp ca intermediar pentru ieșirea Ungariei din alianță.[7] Lui Böhm i se atribuie

---

[1] Mitrokhin (2000), p. 83; McKnight (2002), p. 134; Koch (1995), pp. 66, 149-155, 306-307; Appolon Davidson, *South Africa and the Communist International: Bolshevik Footsoldiers to Victims of Bolshevization*, Routledge, 2003, p. xvii; și Gary Kern, *A Death in Washington: Walter G. Krivitsky and the Stalin Terror*, New York, Enigma Books, 2003, p. 414.

[2] Suvorov (1984), pp. 12, 18-19, 36. În același fel, GRU a reușit să își refacă rețelele după masiva devastare cauzată de epurările lui Stalin din 1937, în mare parte „prin efortul special al Cominternului“.

[3] Leonard (1999), pp. 149-150.

[4] Dallin (1955), pp. 184-185.

[5] Vezi și Susanne Berger, „Stuck in Neutral: The Reason Behind Sweden's Passivity in the Raoul Wallenberg Case“, 22 august 2005 www.raoul-wallenberg.asso.fr.

[6] Günter Bischof, Anton Pelinka și Rold Steininger, *Austria in the Nineteen Fifties*, New York, Transaction, 1995, p. 178; Miklós Lojkó, *Meddling in Middle Europe: Britain and the «Lands Between», 1919–1925*, Budapesta, Central European University Press, 2006, pp. 35-36.

[7] Ibidem; Berger (2005); Laura-Louise Veress, *Clear The Line: Hungary's Struggle To Leave The Axis During The Second World War*, Cleveland, Prospero Publications, 1995, pp. 84, 105. Londra l-a lăudat chiar pe Böhm pentru „serviciile neprețuite ale lecturilor și interpretărilor“, C.G. McKay, *From Information To Intrigue: Studies in Secret Service Based On The Swedish Experience, 1939–1945*, Londra, Routledge, 1993, p. 105.

manipularea operaţiunilor lui Raul Wallenberg şi, apoi, facilitarea arestării sale de către autorităţile sovietice.[1]

Cel mai puternic serviciu de spionaj, din punctul de vedere al legăturii directe la ierarhia sovietică, era Departamentul de relaţii internaţionale *(Otdiel Mezhdunarodnoi Sviazi*: OMS) al Cominternului.[2] OMS acţiona ca un centru de coordonare a celorlalte servicii, ducând în acelaşi timp la îndeplinire funcţia de bază, aceea de conducere a partidelor comuniste străine. Acesta distribuia ordine, fonduri şi teme de propagandă partidelor „naţionale", servea drept contact către organizaţiile din ilegalitate, asigura documente false agenţilor Comintern, menţinea contactul cu celelalte organe ale securităţii sovietice şi conducea operaţiunile de spionaj şi culegere de informaţii din străinătate.[3] Fostul şef al operaţiunilor sovietice de spionaj din Europa îl descria drept „inima Cominternului", care îi controla pe liderii „partidelor comuniste autonome din Europa". Pe lângă celelalte funcţii, OMS conducea falsele organizaţii de front Prietenii Uniunii Sovietice şi găzduia organizaţii umanitare şi pentru drepturi civile aşa-zis nonpartizane.[4]

Propaganda OMS şi efortul de dezinformare din Occident erau conduse de Willi Münzenberg şi de mâna sa dreaptă, fostul prizonier de război sovietic, László Dobos, mai bine cunoscut sub numele de cod Louis Gibarti.[5] Münzenberg şi Gibarti au creat o vastă reţea de organizaţii şi camarazi neştiutori care puteau fi mobilizaţi în sprijinul Moscovei, prin ceea

---

[1] Berger (2005), pp. 19, 23; William Agrell, „Raoul Wallenbergs vaen forerrade honom", [Prietenul lui Raoul Wallenberg l-a trădat] *Dagens Nyheter*, 12 mai 2003; Reuters, 05/12/03, 10:00 ET, „Soviet Double Agent May Have Betrayed Wallenberg" www.raoulwallenberg.org.

[2] OMS a desfăşurat „o strictă aplicare practică a muncii conspirative din Comintern", într-o asemenea măsură încât arhivele sovietice referitoare la aceasta au rămas închise. McKnight (2002), p. 60.

[3] Niels Erik Rosenfeldt, *Stalin's Secret Chancellery and the Comintern*, Copenhaga, C.A. Reitzels, 1991, p. 27. Şeful INO, Mihail Trilliser, l-a ajutat pe Osip Piatnitski în înfiinţarea OMS, al cărui şef a devenit în 1925, sub numele Moskvin. McKnight (2002), p. 53; Dziak (1988), p. 42.

[4] Walter G. Krivitsky, *In Stalin's Secret Service*, Home Farm Books, 2007, pp. 51-54.

[5] Fredrik Peterssen, „The League Against Imperialism: The Most Valuable Tool for Bolshevik Propaganda in the «Imperialist» and Colonial World During the Interwar Era? Synopsis of a Doctoral Thesis", *The International Newsletter of Communist Studies Online*, vol. XIII (2007), nr. 20, p. 106. Printre alţi „oameni de bază" şi discipoli ai lui Münzenberg se aflau Otto Katz (Andre Simone), care era omul lui la OMS, şi basarabeanul Ludwig Brecher (Louis Dolivet), care a devenit o forţă în mişcarea Naţiunilor Unite, mentor al lui Orson Welles şi producător de filme la Hollywood (vezi, de exemplu, *Mr. Arkadian* (1955) şi *Around the World with Orson Welles* (1955)).

ce Münzenberg denumea „Clubul Inocenților".[1] Gibarti-Dobos e considerat a fi fondatorul tehnicii împletirii „propagandei cu spionajul și acțiunile sub acoperire" – baza „măsurilor active" – și având o contribuție la inventarea frontului „agențiilor de presă", care puteau „plasa pentru propagandă poveștile fabricate, dorite de aparat, puteau servi ca acoperire pentru agenți și ca acoperire pentru fluxul de informații obținut din spionaj".[2]

În 1924, când Moscova a anunțat crearea Republicii Socialiste Sovietice Autonome a Moldovei – „baza României sovietice" –, care în cele din urmă îi „va elibera pe frații care gemeau sub jugul oligarhiei", centrele sovietice de informații din Odessa și Tiraspol au condus o „revoltă", cu centrul în orașul basarabean Tatar Bunar, care a fost rapid înăbușită de Siguranță și de militarii români.[3] Ca parte a propagandei care justifica invazia sovietică, ziarele sovietice au început să publice așa-zise scrisori din partea grupurilor de țărani basarabeni care cereau formarea unei republici autonome.[4] Münzenberg și Gibarti au montat apoi o campanie „umanitară" internațională împotriva autorităților române pentru eliberarea „țăranilor și muncitorilor nevinovați" aduși în fața tribunalului.

Intelectualii Romain Rolland și Henri Barbusse au fost foarte ușor de înrolat în această campanie, din moment ce colegul lor, secretar la asociația antifascistă Amsterdam-Pleyel, Alex Kellerman (Sándor Nogradi) era tot agent OMS.[5] Similar, Comitetul Mondial pentru Eliberarea Victimelor Germaniei Fasciste *(World Committee for the Relief of the Victims of German Fascism)* al lui Münzenberg i-a reunit pe Barbusse, Arthur Koestler, contele Mihály Károly (șef al secției franceze), pairul Partidului Laburist britanic,

---

[1] Vezi Stephen Koch, *Double Lives: Stalin Willi Münzenberg and the Seduction of the Intellectuals*, New York, Enigma Books, 1995, și Sean McMeekin, *The Red Millionaire: A Political Biography of Willi Münzenberg, Moscow's Secret Propaganda Tsar in the West, 1917–1940*, Yale, Yale University Press, 2004. Dallin îl descrie pe Münzenberg ca fiind „realizator de congrese, ziare, reviste, filme, protector al unor oameni de știință prosovietici, naivi și credincioși". Dallin (1955), p. 310.

[2] Stephen Koch, „Lying for the Truth: Münzenberg & the Comintern", *The New Criterion online*, 12 noiembrie 1992, www.newcriterion.com/archive/12/nov93/koch.htm. Gibarti/Dobos au condus o agenție de presă „naționalistă" pentru frontul sovietic „League Against Imperialism". Ruth Price, *The Lives of Agnes Smedley*, Oxford, Oxford University Press, 2005, p. 167.

[3] Clark (1927), mai ales capitolul XXVIII „The Tatar Bunar Episode", și capitolul XXIX „The Moldavian Soviet Republic".

[4] Vezi și *Plugarul Roșu*, septembrie 1924; Dennis Deletant, *Studii ale istoriei românilor*, București, Editura Enciclopedică, 1991, p. 287.

[5] Szekely (2004), p. 34. Barbusse a venit chiar în România pentru a împiedica procesul. Albert Einstein a fost de asemenea atras în fronturile comuniste 34 între 1937 și 1954. www.foia.fbi.gov/foiaindex/einstein.htm.

Lord Marley (președinte internațional) și Albert Einstein (președinte).[1] Gibarti și șeful lui au activat apoi în SUA, creând nenumărate organizații umanitare, producând filme la Hollywood și adunând semnături ale senatorilor și congresmenilor SUA pe petițiile lor.[2]

Kim Philby a lucrat în 1934 pentru Münzenberg și Gibarti în Frontul de Asistență Internațională pentru Muncitori, de la Viena, pe perioada recrutării sale, fiind aparent curier al viitorului șef al spionajului maghiar, Gábor Péter. Münzenberg a însărcinat-o pe contesa Károly cu strângerea fondurilor și recrutările de la Universitatea Cambridge, în acea perioadă.[3] Legăturile strânse dintre monarhia britanică și cea austro-ungară și apoi cu succesoarea maghiară (încurajate puternic de Liga Revizionistă Maghiară și de Federația Mondială a Maghiarilor) au avut drept rezultat recrutarea pe plan extins a ungurilor pentru spionajul britanic în perioada interbelică și pe durata războiului. Sprijinul Londrei pentru Federația Dunăreană postbelică a fost favorizat de întregul spectru de emigranți maghiari – începând cu aripa de stânga reprezentată de contele Károly până la monarhiștii conservatori și extrema dreaptă a clerico-fasciștilor din Crucea Săgeții –, reflectând vulnerabilitatea la influența maghiară a evaluărilor spionajului britanic (și, deci, a strategiilor britanice) asupra regiunii.[4]

J. Peters (Jószef Péter), veteran al Armatei Roșii maghiare, a condus Departamentul pentru Minorități Naționale al Partidului Comunist din Statele Unite ale Americii (CPUSA) înainte să devină șeful ilegal al

[1] Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, New York, HarperCollins, 1990, p. 187. Albert Einstein, un reformator social înfocat, a fost atras fără voie în 34 de fronturi comuniste între 1937–1954. Vezi www.foia.fbi.gov/foiaindex/einstein.htm. Gibarti a fost informator FBI împotriva lui Einstein până când directorul FBI J. Edgar Hoover l-a „dezmoștenit". Se spune că Gibarti-Dobos, Barbusse și Marley au jucat un rol în crearea Partidului Comunist Spaniol. Victor Alba, *The Communist Party of Spain*, New Brunswick, NJ, Transaction, 1983, p. 189, nota 3.

[2] „Prominent Names Are Used to Raise Funds for Soviet", *The New York Times*, 9 februarie 1922. Departamentul de Justiție al SUA a identificat Friends of Soviet Russia, Russian Red Cross, Medical Relief to Soviet Russia și American Federated Russian Famine Relief Committee ca fronturi ale Cominternului. Șeful unora dintre cele mai importante fronturi (de ex. World Council on Peace) a fost Louis Dolivet, un agent sovietic basarabean considerat a fi „principalul succesor" al lui Münzenberg. Dallin (1995), p. 61.

[3] Andrew și Gordievsky (1990), p. 192; Catherine Károly, *A Life Together*, Londra, Allen & Unwin, 1961, pp. 289-299.

[4] Vezi și discuția despre operațiunea *Intermarium* din Stephen Dorril, *MI6: Inside The Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service*, New York, Touchstone, 2003, pp. 164-176.

Planurile de anexare și operațiunile sovieti

„aparatului secret“ al CPUSA, între 1929 și iunie 1938.[1] Confirmat în funcție de ofițerul de legătură al Cominternului din SUA, John Pepper (fostul comandant în Armata Roșie maghiară, Jószef Pogány), el a lucrat în principal pentru spionajul Cominternului și, deci, cu GRU și NKVD INO.[2] Penetrând Departamentul de Stat al SUA, serviciile armate, Departamentul de Interne etc., Peters a creat rețeaua de spioni care îi includea pe Whittaker Chambers și Alger Hiss și a pus bazele masivei infiltrări a primei agenții de spionaj americane: Biroul pentru Servicii Strategice (Office of Strategic Services – OSS) din perioada războiului[3]. Penetrarea extensivă a secțiilor balcanică și maghiară din Departamentul de analiză și cercetare al OSS a permis Moscovei nu numai să capete o imagine internă inestimabilă asupra percepțiilor și intențiilor SUA, dar să și influențeze percepțiile americanilor și să manipuleze analizele într-o direcție sau alta.[4]

Coalițiile „naționale“ *din Comintern*

Dominația sovietică asupra comunismului basarabean și dobrogean și directul control maghiar asupra stângii radicale din Transilvania s-au transformat într-o schemă complexă și unică de control asupra RCP care s-a menținut din 1918 până mult după venirea la putere a comuniștilor, după al Doilea Război Mondial. Situația s-a complicat din cauza antagonismului adesea deschis dintre „basarabeni“ și „transilvăneni“, pe de o parte, și comuniștii din Vechiul Regat, pe de altă parte. Conducerea Cominternului, deja iritată că singura revoluție victorioasă dintr-o altă țară fusese înfrântă

---

[1] John Earl Haynes, Harvey Klehr, *Venona: Decoding Soviet Espionage in America*, Yale University Press, 2000, pp. 60-62, 65; Allen Weinstein și Aleksander Vassiliev, *The Haunted Wood: Soviet Espionage in America – The Stalin Era*, Modern Library, 2000, pp. 38, 48, 62. De asemenea, Steve Nelson (Meszaros) a condus atât CPUSA de pe Coasta de Vest, cât și aparatul secret în perioada anilor 1930 și a celui de-al Doilea Război Mondial. Este foarte posibil ca Nelson să apară în stenogramele VENONA sub numele „BUTCHER“, traducerea în engleză a numelui său unguresc. Haynes și Klehr (2000), pp. 67, 237-428.

[2] Conform unui raport din 1945 al NKGB, Péter, ca „persoană de mare încredere“ care desfășura operațiuni în SUA, a fost folosit în operațiuni NKVD INO „ocazional până în 1936“ și apoi „a fost folosit foarte intens de operativii GRU“. Ibidem, p. 302; Krivitski (2007), p. 55. Pogány pozase drept anticomunist, împreună cu agentul sovietic Böhm, în fața reprezentanților militari ai Marii Britanii și ai Statelor Unite, în 1919, gata să răstoarne regimul Kun. Vezi, de exemplu, Pastor (1976), capitolul VII: „Allied Missions in Hungary“.

[3] Weinstein și Vassiliev (2000), p. 38; Haynes și Klehr (2000), pp. 60, 67, 194. Aparent, Peters și-a fixat această țintă la recomandarea șefului Profintern, Soloman Lozovski.

[4] Haynes și Klehr (2000), p. 194. În 1949, Peter a fost „deportat în Ungaria comunistă“ și a fost răsplătit cu funcții de conducere în aparatul de partid și de stat maghiar. Ibidem; p. 67.

de armata română, era „furioasă" că românii nu numai că nu duseseră la îndeplinire ordinele specifice „de a-l ajuta pe Kun și de a sabota acțiunile guvernului român", ci îi avertizaseră public pe comuniștii unguri asupra dreptului de a decide destinul țării.[1] După cum subliniau socialiștii români în ziarul lor, în martie 1917, erau avizi să-și câștige „libertatea de a fi stăpânii propriului destin", pe care conducerea comuniștilor maghiari încerca să le-o nege:

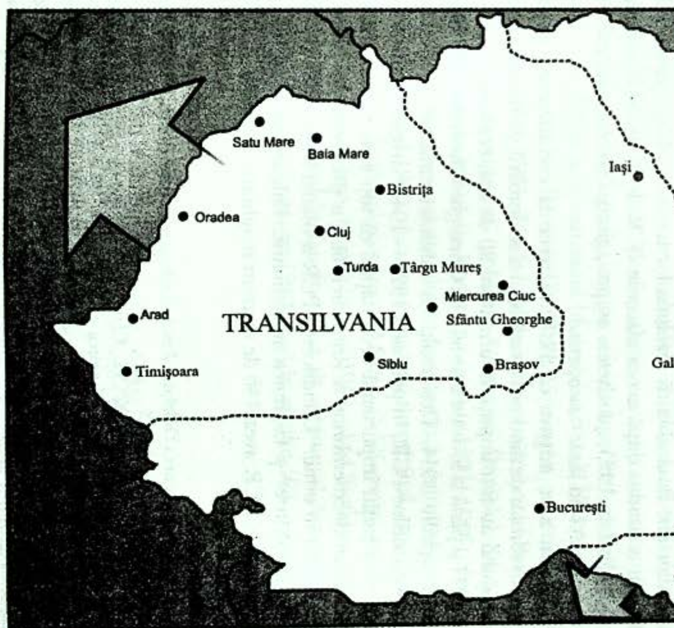
> Permiteți-le să-și aleagă soarta după cum doresc, dar lăsați-ne și nouă același drept. Nu ar trebui să se joace cu socialismul și să compromită idealurile comuniste pentru a-și atinge propriile țeluri naționale; lăsați-i să iasă cinstit și bărbătește în fața lumii și să spună: „Dorim o Ungarie Mare", dar să nu se ascundă în fața ideilor socialiste.[2]

Ulterior, comuniștilor români li s-a atribuit un statut inferior în mișcarea comunistă, nu mult diferit de marginalizarea șovinistă a etnicilor români din perioada imperiilor. Una dintre primele întrebări adresate românilor atunci când au solicitat afilierea la Comintern, în noiembrie 1921, a fost: „Ce au făcut în sprijinul Republicii Sovietice Ungare?" „Aripa transilvăneană", încă ramură a Partidului Comunist Ungar, a refuzat cu ostentație să negocieze afilierea pentru nou-înființatul Partid Comunist Român (PCR), în timp ce partidul bulgar și cel maghiar s-au angajat „într-o campanie pe termen lung împotriva României și a clasei sale muncitoare, în interiorul Internaționalei", acuzând PCR de „deviaționism social-patriotic".[3]

Agendele „basarabeană" și „transilvăneană" erau destul de clar reflectate în linia Cominternului pentru cesiunea de teritorii românești cu afilierea minoritară, mai degrabă decât majoritară la statele vecine. Introdusă oficial la ședința Federației Comuniste Balcanice din decembrie 1923 (la care au participat Rakovski, Dimitrov și Stepanov), anunțarea acestei linii a coincis cu crearea organizațiilor revoluționare dobrogene și basarabene „pentru a acționa ca unități iredentiste revoluționare". În iulie 1924, al 5-lea congres al Cominternului a accentuat influența maghiară, considerând ca fiind „esențială intensificarea activității comuniste în rândurile populației maghiare din teritoriile anexate la Cehoslovacia, România și Iugoslavia" și determinarea „partidelor comuniste din acele țări" să lanseze o campanie care „să cheme la autodeterminare și la secesiune de statele care le

[1] Ionescu (1964), pp. 14, 15.
[2] *Adevărul*, 30 martie 1919. *Adevărul* a fost ziarul socialist din România.
[3] Ionescu (1964), p. 14.

Planurile Cominternului pentru România, 1

anexaseră". Sloganuri similare au fost adoptate pentru separarea Basarabiei şi „a Bucovinei şi a Dobrogei de România".[1]

Cu PCR obligat acum să promoveze divizarea ţării în baza pretenţiilor teritoriale, mai degrabă decât a componenţei etnice, aripa transilvăneană condusă de unguri a „reintrat triumfătoare în partid". În 1924, sub mâna conducătoare a Cominternului, PCR a ţinut al 3-lea congres la Viena – pe atunci sediul central al operaţiunilor de spionaj sovietice din Balcani – şi l-a ales în frunte pe Elek Köblös, veteran al campaniei din Transilvania a Armatei Roşii ungare şi membru recent al Partidului Comunist Ungar (PCU). Avertizându-i pe români că revoluţia lor şi „adevărata independenţă" necesitau mai presus de orice „ca eforturile minorităţilor subjugate să se sprijine pe principiul autodeterminării şi până la secesiunea completă de statul existent", congresul a exprimat totodată speranţa „muncitorilor şi ţăranilor din Basarabia că revoluţia lor naţională îi va uni cu URSS-ul".[2] Köblös a condus după aceea afacerile PCR de la sediul din Târgu Mureş, până când, în 1925, „anchetele asupra agitaţiei revoluţionare din Chişinău, Basarabia" l-au lăsat descoperit.[3]

Pentru a se asigura că PCR va trece la considerarea dezmembrării statului român ca fiind prioritară celei a schimbării de regim, la conducerea partidului au fost impuşi, în următorii 20 de ani, cetăţeni străini, începând cu 1924 şi până la lovitura internă a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej şi a adepţilor lui, în aprilie 1944. Deşi mulţi au subliniat etnicitatea neromânească a conducătorilor PCR, în perioada 1924 – 1944, originea etnică era de fapt mult mai puţin importantă decât faptul că toţi erau reprezentanţi ai intereselor de dezmembrare a României, fără a ţine cont de vreun principiu umanitar sau etnic.[4] Conducerea PCR a oscilat între aripa transilvăneană „Ungaria Mare" şi facţiunea anexaţionistă bulgaro-basarabeană. În 1933, de exemplu, PCR avea 440 de membri maghiari, 380 de membri din aripa

[1] Ibidem, p. 25.

[2] Ibidem, p. 24; Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 1999, pp. 12-13.

[3] Clark (1927), capitolul XXVI. Clark traduce numele acoperit al lui Köblös cu „Vericaş". „Vekas", conform foneticii maghiare, este „Vekaş", ambele pot fi denaturări ale numelui maghiar comun (şi pseudonim) „Farkas" (Lup). Vezi şi Husărescu (1925), p. 249. Husărescu a devenit legendar datorită succesului său împotriva spionajului sovietic din Basarabia şi Transilvania şi mai ales pentru centrele de informaţii create la Odessa, Tiraspol şi Harkov. În 1955, el a fost arestat în Bucureşti şi dus, împreună cu alţi 22 de colegi care supravieţuiseră, la Târgu Mureş, pentru a fi interogat de către anchetatori maghiari. A fost după aceea condamnat pentru „crima de activitate intensă împotriva clasei muncitoare şi a mişcării muncitoreşti" şi „pentru a fi contribuit la împiedicarea începerii revoluţiei în Transilvania".

[4] Vezi şi Deletant (1999), pp. 13-14.

basarabeană (bulgari, ruşi, ucraineni şi moldoveni) şi „numai" 375 de români.[1] Procentul era practic mult mai defavorabil, dat fiind că restul de 370 de membri din alte minorităţi ascundeau faptul că aceştia reprezentau în măsură copleşitoare agendele aripilor transilvăneană (maghiară) şi basarabeană (sovietică).[2]

Chestiunea teritorială şi revizionismul asociat acestora au aliniat Rusia sovietică şi interesele maghiare vizavi de România atât la nivel de partid, cât şi de stat şi s-au dovedit capabile să motiveze chiar şi elitele extrem de conservatoare din Ungaria să coopereze cu comuniştii şi să devină ei înşişi comunişti. Alinierea în această privinţă a programelor comuniste şi naţionaliste în perioada interbelică a facilitat nu numai un nivel de comunicare excepţională între cele două părţi, dar şi complicitate şi coordonare cu diverse ocazii. Elek Köblös, de exemplu, a fost înlăturat de Moscova şi de aripa basarabeană din funcţia de conducător al PCR, la al 4-lea congres românesc de la Harkov, în 1928, pentru „încercarea de a servi interesele guvernului maghiar din Budapesta şi nu pe cele ale Internaţionalei".[3]

Înlocuitorul lui Köblös, ucraineanul basarabean Vitali Holostenko, un protejat al lui Rakovski din Partidul Comunist Ucrainean, a condus PCR din Ucraina, între 1928–1931. El a fost înlocuit de un membru al Partidului Comunist Polonez, ucraineanul polonez Alexander Danieluk-Stefanski, care a condus PCR de la sediul din Berlin, în perioada 1931–1936. Nepotul lui Rakcovski, Boris Stefanov, un secesionist dobrogean, a deţinut funcţia de şef al PCR între 1936 şi 1940, cu toate că diferiţi membri ai aripii transilvănene (Béla Brainer, Jenö Iakobovicz şi Miklos Goldberger) au condus practic activităţile în România, în anii 1938 şi 1940, când Stefanov a lucrat la Moscova. Transilvăneanul Ştefan Foriş, un alt veteran al Armatei Roşii maghiare, a preluat conducerea în 1940 până în aprilie 1944, când a fost eliminat prin forţă.

---

[1] Ibidem, p. 15; RGASPI, fond 495, opis 25, dosar nr. 744.

[2] Redirecţionarea furiei naţionaliste contra „evreilor bolşevici" pentru divizarea României din 1940 a servit scopurilor sovietice şi maghiare, precum şi ale Germaniei naziste, de a le ascunde responsabilitatea pentru trunchierea ţării şi aruncarea vinovăţiei asupra unor persoane care nu aveau nici un interes pentru divizarea teritoriului românesc.

[3] Ionescu (1964), p. 27. Conform lui Ionescu, Congresul a sugerat că „guvernele burgheze ale Ungariei şi Bulgariei foloseau P.C. Român pentru a sprijinii politicile lor antiromâneşti, pentru care e posibil să existe unele dovezi". Congresul l-a acuzat pe Köblös că utiliza propaganda „tip Rothermere", cu referire la magnatul presei Lord Rothermere, recrutat de Budapesta în schimbul promisiunii tronului Ungariei pentru fiul său.

III

STALIN SE FOLOSEȘTE DE PROBLEMA TRANSILVĂNEANĂ

Este limpede că guvernul răspunzător nu poate angaja toate mijloacele necesare pentru a-și atinge scopul, din motive politice. [...] activitatea împotriva românilor din nordul Transilvaniei poate fi efectuată numai de patrioți maghiari fără funcții oficiale, cu sprijinul secret al guvernului maghiar [...] Celor angajați în acțiunile împotriva României trebuie să li se asigure deplina imunitate. [1]

Plan adoptat de guvernul maghiar, decembrie 1941

Soluția rămâne separarea Transilvaniei [...] fie provizoriu, până când vom ajunge la un acord cu Ungaria sau cu România, fie pe termen lung, ținând cont că acest mic stat va avea nevoie de un protector, care nu poate fi decât Uniunea Sovietică [...] Dependența României față de noi va fi și mai mare dacă Transilvania rămâne un stat de sine stătător, iar viitorul acestuia va depinde de noi.[2]

Comisia Litvinov, 1944

Asta nu înseamnă că Transilvania e dată definitiv României.[3]

Iosif Stalin, martie 1945

În primul rând, Ungaria și-a prezentat pretențiile teritoriale față de România. Știm că România a contribuit la victoria lui Hitler prin luptă, în timp ce noi am contribuit la ea numai prin muncă.

---

[1] Arhivele de Stat și Centrul pentru Istorie și Teorie Militară, *23 August 1944: Documente 1939–1943* (în continuare: *23 August 1944, Documente*), vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, document 246, pp. 328, 330-333; ASRI, raport SSI, Rețeaua *Ardeal*, nr. 7350, 25 martie 1944.

[2] T.V. Volokitina, Tofik M. Islamov și Tatiana A. Poliakova, editori, *Problema transilvăneană. Disputa teritorială româno-ungară și URSS 1940–1946. Documente* Moscova, Rosspan 2000, documentele N7 și N8; AVP RF, fond 06, op. 6. Mapa 14. D. 141, Ll. 50; Vasile Șandru, „Conexiunea moscovită a problemei transilvane", *Magazin istoric*, nr. 10 (octombrie), 2000.

[3] *Întâlnire cu tovarășul M. Rákosi*, Arh. St. București, CC al PCR, Relații Externe, dos. IV/1945, f. 100–111: Lucian Nastasă, Andreea Andreescu, Andrea Varga, editori, *Maghiarii din România (1945–1955): Minorități etnoculturale. Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, CRDE, 2002, document 216, p. 803.

[...] Satisfacerea unor pretenții teritoriale maghiare modeste și minimale va servi și interesul democrației românești.[1]

Mátyás Rákosi, august 1945

Idealul comun nu poate fi realizat decât printr-o propagandă bine direcționată [...] Elementele noastre de încredere trebuie să se infiltreze în Partidul Comunist Român, pe orice cale posibilă, unde vor trebui să acționeze intens și în manieră disciplinată pentru a câștiga încredere și a obține funcții importante, și mai ales în administrația de stat.[2]

Guvernul maghiar, 1946

Fără Transilvania nu există nici o Ungarie, pentru că Transilvania a fost întotdeauna adevărata Ungarie.[3]

Poetul maghiar Ady Endre, 1954

O parte din Transilvania trebuie redată Ungariei.[4]

Mátyás Rákosi, septembrie 1954

[1] *Népszabadság*, 13 august 1945; Attila Kóvari, *The Antecedents of Today's National Myth in Rumania, 1921–1965*, Hebrew University of Jerusalem, Ierusalim, 1983, p. 130.

[2] Ordinul nr. 2683/08.09.1946, Direcția pentru afaceri transilvănene, Președinția Maghiară a Consiliului de Miniștri (Biroul Prim-Ministrului) către Legația maghiară, București. ASRI, fond „D", dosar nr. 159, f. 13-14/05081; Lucian Nastasă, Andreea Andreescu, Andrea Varga, editori, *Maghiarii din România (1945–1955): Minorități etnoculturale. Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, Fundația CRDE, 2002, document 167, pp. 546-547.

[3] Ady Endre, *Válogatott cikkei és tanulmányai* [Colecție de articole și texte de Ady Endre], 1954. Cartea a primit aprobarea pentru publicare din partea partidului maghiar și 2 000 de exemplare au fost distribuite în România. Declarații similare au fost făcute în ziarul partidului *Szabad Nép* și *Magyar Nemzet*, 15 octombrie 1954, în ziarul cultural controlat de partid, *Irodalmi újság*, nr. 10/8 mai și nr. 28/15 septembrie 1954.

[4] Nastasă, Andreescu și Varga (2002), documentele 216 și 217, pp. 799-804, 804-809; ASB, CC al PCR, Relații Externe, dosar IV/1945, f. 86.

CAPITOLUL 4

A DOUA CAMPANIE TRANSILVĂNEANĂ
1938–1940

La începutul celui de-al Doilea Război Mondial, chestiunea teritorială basarabeană şi cea transilvăneană erau în strânsă corelaţie în concepţia sovietică. Politica dusă de Comintern, ca România să cedeze acele teritorii împreună cu Bucovina şi Dobrogea, a fost revigorată după criza cehoslovacă din 1938, când Moscova a început să-şi declare sprijinul pentru iredentismul teritorial al guvernului Horthy.[1] Evoluţia a fost predictibilă, date fiind interesele comune ale „Ungariei şi Uniunii Sovietice faţă de România, care au împins cele două ţări una spre cealaltă", după Primul Război Mondial.[2]

Mesajul nu a trecut nerecepţionat la Budapesta. Încă o dată se prefigura formarea unei coaliţii sovieto-maghiaro-bulgare pentru o ofensivă împotriva României. Paradoxal, Berlinul formase deja o coaliţie cu Ungaria şi Bulgaria, iar, în 1939, va face acelaşi lucru cu URSS, ca parte componentă a scopului mai larg al lui Hitler de a redesena frontierele europene şi de a redefini balanţa de putere.

Coaliţia „roşie-albă" *în a doua campanie transilvăneană*

Horthy l-a rechemat imediat pe generalul Henrik Werth de la pensie şi l-a numit şeful Statului-Major al Honvéd. Werth, un veteran al operaţiunilor Armatei Roşii maghiare din prima campanie transilvăneană din 1919, a prezentat planurile unei ofensive militare în Transilvania, prin văile Someşului şi Mureşului, cu alocarea unui rol semnificativ operaţiunilor

[1] Vezi C.A. Macartney, *October Fifteenth: A History of Modern Hungary 1929–1945*, Edinburgh, University Press, 1956, volumul 1, pp. 292, 322, 333-334; Gerhard L. Weinberg, *The Foreign Policy of Hitler's Germany: Starting World War II 1937–1939*, Atlantic Highlands, NJ, Humanities Press, 1994, p. 495.

[2] Studiu introductiv: Volokitina, Islamov şi Poliakova (2000); Şandru (2000).

de sabotaj ale organizațiilor paramilitare care se pregătiseră pentru recuperarea militară a Transilvaniei de la începutul anilor '30. Spre exemplu, membrii Asociației Trăgătorilor de Elită Maghiari *(Országos Magyar Lövész Egyesület)* erau antrenați în ordinele militare ale celor 22 de contingente militare ungare etnice din cadrul armatei române, cu scopul evident al infiltrării și subversiunii.[1] Între 1938 și 1939, spionajul maghiar a organizat, din nou, rețele de partizani pentru a sprijini invazia militară. În toamna lui 1939, Serviciul de Siguranță Internă al României a descoperit astfel de grupuri care operau în Carei, Cehul Silvaniei, Cluj, Hunedoara, Marghita, Miercurea-Ciuc, Odorhei, Satu Mare, Târgu Mureș și Zalău. Grupul Satu Mare, unul dintre cele mai mari, cuprindea 130 de persoane și era condus de clerici catolici și reformați, împreună cu personal militar de la Budapesta, mulți dintre ei fiind instructori în unitatea paramilitară *Rongyos Gárda* (Garda Furioasă).[2]

Rongyos Gárda, formată mai ales din veterani maghiari din Transilvania, și-a câștigat reputația de a fi de o brutalitate excesivă în perioada în care a activat pentru dezmembrarea Cehoslovaciei, ocuparea Ruteniei, invazia germană în Polonia și prin atrocitățile din Serbia.[3] Pe lângă sarcinile principale de provocare a panicii și de îngreunare a retragerii armatei române, ea avea și scopul de a crea un pretext plauzibil, în opinia internațională, pentru intervenția armată a Ungariei. În acest sens, ei au plănuit „arderea satelor germane (șvabe sau săsești)", însoțită de o campanie de propagandă centralizată pentru atribuirea acestor atrocități autorităților române naționaliste.[4]

Intenția Moscovei de a intra în Basarabia, sprijinul față de pretențiile Ungariei și încurajarea pretențiilor Bulgariei asupra Dobrogei au devenit explicite aproape imediat după semnarea pactului Hitler–Stalin, în august

---

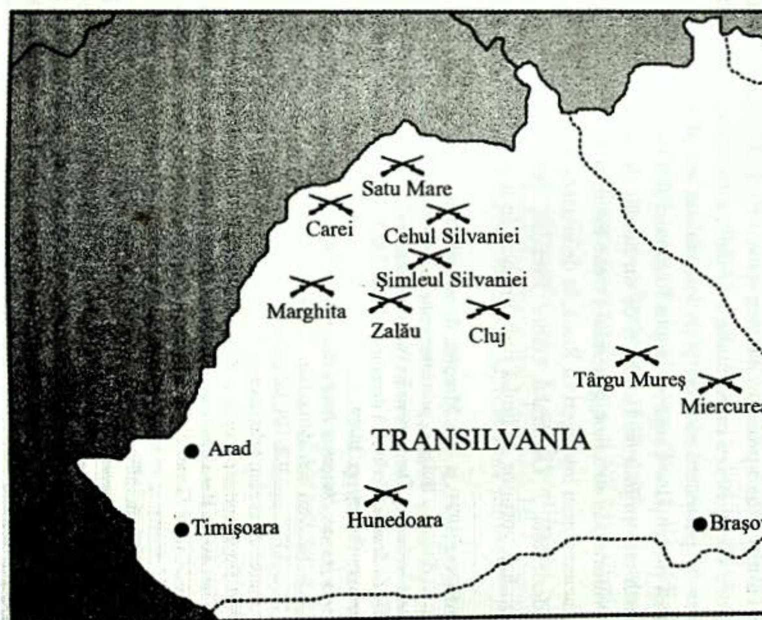
[1] Poncea și Rogojean (2007), pp. 91-92.

[2] ASRI, fond „Y", dosar nr. 118 697, f. 1-2; Arhiva MApN, fond Microfilme, rola P.II, 1.36, cadrele 230-231; Poncea și Rogojean (2007), pp. 107-109. Acest grup, condus de preoții catolici Karol Kopf și Gábor Orosz și ofițerii Honvéd, locotenent-colonelul Czukos și căpitanii Szigetvary și Cserey, avea sediul la seminarul maghiar romano-catolic din Satu Mare, unde păstrau și stația radio. El îi grupa pe preotul reformat János Osvald și diverși doctori, farmaciști și industriași. Din cele 172 de persoane arestate în octombrie 1939, România i-a expulzat pe toți cei 55 de militari.

[3] Vezi *Magyarorszag történte* [Istoria Ungariei], Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1976, vol. III, p. 411; Lojkó (2006), pp. 35-36.

[4] ASRI, fond „Y", dosar nr. 118 697, f. 1-2; Arhiva MApN, fond Microfilme, rola P.II, 1.36, cadrele 232-233. Prim-ministrul Pal Teleki s-a sinucis și din cauză că a utilizat asemenea tactici, afirmând în scrisoarea de adio din aprilie 1941 (referitoare la acuzațiile contra Iugoslaviei) că „nici un cuvânt nu este adevărat în poveștile despre atrocități. Nici măcar cele despre germani, cu atât mai puțin despre maghiari!" Nagy-Talavera (2001), p. 236.

Rețeaua paramilitară maghiară din Transilvania, 1

1939.[1] La începutul lui decembrie, fostul şef al PCR – şi secesionist militant al Dobrogei – Boris Stefanov a publicat un articol în ziarul Cominternului în care sugera cesiunea iminentă a provinciilor româneşti şi pleda pentru necesitatea stabilirii de baze militare sovietice în aceste teritorii.[2] Conform lui Stefanov, autorităţile regale româneşti au dus o politică de „reprimare naţională şi de exploatare monstruoasă a maselor populare din Bucovina, Transilvania, Dobrogea şi Basarabia", în timp ce „avangarda clasei muncitoare româneşti luptase şi va lupta împotriva monstruoasei exploatări şi reprimări a populaţiilor anexate la România, pentru dreptul la autodeterminare a minorităţilor naţionale până la separarea teritorială".[3] Guvernul maghiar şi conducerea armatei „s-au angajat instantaneu în pregătiri militare şi diplomatice fervente", care urmau să le permită să acţioneze la izbucnirea unui conflict româno-sovietic.[4]

Generalul Werth, care întocmise pentru Consiliul Suprem al Apărării al lui Horthy câteva proiecte „ale unei convenţii militare cu Uniunea Sovietică pentru coordonarea momentului atacului", a fost acum autorizat să negocieze cu partenerii sovietici şi „a fost realizat un plan detaliat cu specificarea pretenţiilor Ungariei asupra României şi a condiţiilor intervenţiei".[5] Werth era sprijinit de Horthy şi de un număr de ofiţeri superiori, inclusiv de viitorul său succesor, generalul Ferenc Szombathelyi, „care considera că încheierea unei înţelegeri cu Rusia, în defavoarea României, este şi posibilă, şi dezirabilă".[6] Generalul Gábor Faragho, veteran din Primul Război Mondial, vorbitor de limbă rusă, implicat în negocieri, a fost numit ataşat

[1] Weinberg (1994), p. 495. Moscova, de exemplu, a semnalat intenţia „să stabilească un contact direct cu Bulgaria prin intervenţie în teritoriul românesc".
[2] Boris Stefanov, „The Imperialist War and Rumania", *Communist International*, 2 decembrie 1939; *La Stampa* (Torino), 3 decembrie 1939; *The New York Times*, 6 decembrie 1939.
[3] Stefanov (1939), pp. 36-42.
[4] Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy: 1919–1945*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1979, pp. 168-199. Vezi Volokitina, Islamov şi Poliakov (2000).
[5] Juhász (1979), pp. 168-169. Juhász sugerează că Werth şi alţi ofiţeri superiori au impus guvernului acest plan prin insistenţa cu care au susţinut o convenţie militară ungaro-sovietică. Dată fiind experienţa sa din Armata Roşie şi rolul avut în planurile lui Horthy din 1920 împotriva României, este mai probabil că a fost rechemat şi pus în această funcţie la Statul-Major General, special pentru acest scop. Prim-ministrul Teleki, convins că sovieticii urmau să se mişte, „a dorit să coordoneze propria sa acţiune diplomatică şi, dacă era necesar, militară, pentru a recâştiga Transilvania atunci când sovieticii urmau să acţioneze". Lorand Tilkovsky, „The Late Interwar Years and World War II", în Peter Sugar, editor, *A History of Hungary*, Bloomington, Indiana University Press, 1990, p. 342.
[6] C.A. Macartney, *October Fifteenth: A History of Modern Hungary 1929–1945*, Edinburgh, la University Press, 1957, volumul II, p. 54. Szombathelyi l-a înlocuit pe Werth la 6 septembrie 1942.

militar la Moscova pe 1 iulie 1940, imediat după anexarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord.[1]

În prima parte a anului 1940, ambasadorul german la Budapesta a raportat uluit şi cât de deschis că „ambasadorul sovietic de aici încuraja Ungaria să treacă la acţiune armată împotriva Transilvaniei", idee pe care o exprimase şi faţă de ambasadorul german.[2] De asemenea, ambasadorul german de la Moscova raporta că Molotov, care de obicei nu avea primiri decât la nivel de ambasadori, acum primea şi diverşi unguri de rang inferior. Pe 25 iunie 1940, la numai câteva zile după ce forţele sovietice invadaseră Basarabia şi Bucovina, Molotov l-a informat şi pe ambasadorul Italiei în legătură cu sprijinul Moscovei faţă de „pretenţiile la adresa României" exprimate de Ungaria şi de Bulgaria.[3] Moscova făcea presiuni asupra Bulgariei să solicite întreaga Dobroge, cu scopul evident de a crea o graniţă continuă între Uniunea Sovietică şi Bulgaria.[4] Cu ocazia primirii de felicitări din partea ofiţerilor de informaţii bulgari pentru anexarea Basarabiei, partenerii sovietici le-au transmis că „e posibil să ne mai întâlnim o dată pe Dunăre".[5]

La mai puţin de 24 de ore după trimiterea ultimatumului Moscovei către România, reprezentantul maghiar la Moscova, József Kristóffy, îşi exprima „marea satisfacţie" în faţa adjunctului comisarului sovietic pentru relaţii externe (şi şef al Departamentului extern al NKVD), Vladimir

[1] Faragho a condus Secţia B la biroul ataşatului militar. La începutul războiului, Secţia sau linia B a aripii ofensive (spionajul) de la Statul-Major General (UFK 2) răspundea de operaţiunile de pe frontul românesc. El a fost ataşat la Moscova până la începerea campaniei din Est.

[2] *Documents on German Foreign Policy 1919–1944* (DGFP), seria D (1937–1949), Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1954–1964, volumul IX, p. 76. 22 de ani mai devreme, Germania încurajase trupele ruseşti să atace România „aliată" pentru a o scoate din război.

[3] Vezi şi Jane Degras, *Soviet Documents on Foreign Policy 1933–1941*, Oxford, Oxford University Press, 1953, volumul III, pp. 457-458 (25 iunie 1940); R.J. Sontag şi J.S. Beddie, editori, *Nazi-Soviet Relations 1939–1941*, New York, 1948, pp. 193-194; Geoffrey Roberts, *The Soviet Union and the Origins of the Second World War: Russo-German Relations and the Road to War, 1933–1941*, New York, St. Martin's Press, 1995, p. 124; DGFP, seria D, volumul X, pp. 132 şi 208-209; Yehuda Lahav, *Soviet Policy and the Transylvanian Question (1940–1946)*, studiul nr. 27, Soviet and East European Research Center, Hebrew University of Jerusalem, 1981, pp. 10-11.

[4] D. Sirkov, „Bulgaria's National Territorial Problem During the Second World War", *Bulgarian Historical Review*, nr. 3 (1991), p. 5. Anexarea Basarabiei a adus URSS „atât de aproape de Bulgaria" încât, dacă cea din urmă „ar obţine *întreaga* Dobroge de la România", cele două state slave ar avea graniţă comună, România nu ar mai avea ieşire la Marea Neagră, iar Moscova ar avea „o rută directă pe uscat până la Istanbul". Weinberg (1994), pp. 99 şi 137.

[5] DGFP, seria D, volumul XI, document 130, p. 156.

G. Dekanozov. După solicitarea comisarului-şef Molotov „de a influenţa Iugoslavia să păstreze tăcerea în cazul în care Ungaria va trebui să intre în conflict cu România" pentru anexarea Transilvaniei, ministrul maghiar de externe putea nota cu satisfacţie că „Iugoslavia este calmă şi că el nu crede în posibilitatea ca Iugoslavia să intervină în cazul unui conflict româno-maghiar".[1] De asemenea, ministrul-adjunct de Externe maghiar îl felicita pe ambasadorul sovietic de la Budapesta, afirmând că „(ungurii) sunt mai fericiţi pentru aceasta decât oricare alt stat, deoarece pentru ei însemna lichidarea principiului integrităţii teritoriale a României şi o posibilitate mai facilă de a continua ceea ce (sovieticii) începuseră".

Molotov l-a reasigurat pe Kristóffy că Moscova considera „pretenţiile Ungariei asupra României ca fiind bine fundamentate", adăugând că Budapesta putea conta pe sprijinul Moscovei la „orice conferinţă internaţională la care se va ridica problema pretenţiilor Ungariei".[2] Ministrul maghiar de Externe a exprimat „profundele mulţumiri" ale guvernului său pentru prietenia şi sprijinul Moscovei, informându-l pe ambasadorul sovietic de la Budapesta că, Honvédul fiind total mobilizat, „Ungaria era gata să înceapă războiul". Ca o ironie, aliatul german al Ungariei a oprit-o să atace pentru a-i împiedica accesul la resursele României, arbitrând în schimb transferul nordului Transilvaniei la Ungaria, pe 30 august 1940.

La începutul campaniei din Est, în 1941, Molotov îi reamintea lui Kristóffy sprijinul Moscovei faţă de pretenţiile Ungariei asupra României, precum şi „despre tratatul comercial foarte avantajos dintre cele două ţări", insistând că „nu era necesar ca Ungaria să intre într-un război germano-rus".[3] Kremlinul sublinia că „nu a obiectat niciodată şi nu va obiecta nici acum la pretenţiile revizioniste ale Ungariei privitoare la Transilvania" şi că „Ungaria va putea conta şi în viitor pe sprijinul sovietic în privinţa Transilvaniei" dacă nu va participa militar în campanie.[4] Budapesta a făcut eforturi semnificative pentru a-şi menţine relaţiile cu Kremlinul, propunând chiar Berlinului să menţină legaţia de la Moscova pe perioada războiului, ca un canal de comunicaţie pentru eventuale negocieri de pace dintre al Treilea Reich şi Uniunea Sovietică.[5] Consecvent acestei colaborări împotriva României,

[1] Vasile Şandru, „Conexiunea moscovită a problemei transilvane", *Magazin istoric*, nr. 10 (octombrie) 2000, www.magazinistoric.ro; T.V. Volokitina, T.M. Islamov şi T.A. Pokivailova, editori, *Problema transilvană. Disputa teritorială ungaro-română şi URSS 1940–1946. Documente*, Moscova, Academia de Ştiinţe a Rusiei, 2000.

[2] Ibidem.

[3] Macartney (1957), volumul II, p. 23. Molotov nota în continuare că URSS „«uitase» de aderarea Ungariei la Pactul anti-Comintern".

[4] Juhász (1979), p. 189.

[5] Macartney (1957), vol. II, pp. 22-23.

Stalin a considerat că se cuvenea să acorde un alibi Ungariei, afirmând la sfârşitul războiului că „armata fascistă germană" a avut „pe front numai sprijinul direct al trupelor italiene, române şi finlandeze".[1]

Politicile paralele de deznaţionalizare: reprimarea identităţii româneşti în Basarabia

Pe 27 iunie 1940, Moscova a înaintat un ultimatum României, solicitând cedarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord cu toată populaţia acestora de 3,7 milioane. Între 300 000 şi 400 000 de refugiaţi au năvălit într-un stat aflat în mijlocul colapsului politic şi economic.[2] Toate proprietăţile au fost expropriate şi a fost implementat un program de deznaţionalizare şi rusificare, începând cu interzicerea alfabetului latin, închiderea tuturor şcolilor laice şi confesionale româneşti, inclusiv transferarea Bisericii Ortodoxe de la Mitropolia Română a Basarabiei – din care făcuse parte începând cu secolul al XIV-lea – la Patriarhia Rusă, anulând un element fundamental al organizării comunitare şi al conştiinţei naţionale.[3] Reprezentanţii sovietici susţineau că schimbarea alfabetului a fost necesară deoarece „introducerea grafiei latine fusese utilizată de burghezia romanofilă care dorea separarea RSS Moldova de Uniunea Sovietică şi alipirea la „România Mare".[4]

---

[1] Iosif Stalin, *On the Great Patriotic War of the Soviet Union*, Moscova, Foreign Language Publishing House, 1944, pp. 23, 43. Din contră, Înaltul Comandament al Armatei germane a lăudat zelul unităţilor maghiare. Percy E. Schramm şi Hans-Adolf Jacobsen, editori, *Kriegstagbuch des Oberkommandos der Wehrmacht, 1940–1945*, Frankfurt pe Main, Bernard & Graefe, 1961–1965, volumul II, pp. 374, 376, 387, 395, 401. Stalin a informat, de asemenea, Tribunalul de la Nürnberg că nu era necesar ca amiralul Horthy să fie judecat drept criminal de război, în schimb a insistat ca mareşalul Antonescu să fie executat.

[2] Hitchens (1994), p. 447.

[3] *SSSR-Germaniia. Dokumenti i materiali o sovietskikh-germanskikh otnosheniiakh c aprelia po oktiabr 1939*, [URSS–Germania. Documente şi materiale privind relaţiile sovieto-germane, din aprilie în octombrie 1939] Chast I, Vilnius, Mokslas, 1989, pp. 9, 22-23; Semriaga, M.I., *Sgovor dvukh diktatorov. – Istoriia i Stalinism* [Acordul celor doi directori: istorie şi stalinism], Moscova, Izdatel'stvo politicheskoi literature, 1991, pp. 201-204; Ion Şişcanu, Raptul Basarabiei 1940, Chişinău, AGO-Dacia, 1993, pp. 79-80. Schimbarea alfabetului fusese necesară, au argumentat reprezentanţii sovietici, pentru că „introducerea grafiei latine a fost folosită de burghezia românofilă deghizată, care încerca separarea RSS Moldova de Uniunea Sovietică şi reunificarea cu «România Mare»". A.M. Lazarev [519], *Moldavskaia sovietskaia gosudarstvennost' i bessarabskii vopros* [Statul sovietic moldovenesc şi problema basarabeană], Chişinău, Cartea Moldovenească, 1974, p. 745.

[4] Artem Markovici Lazarev, *Moldavskaia sovietskaia gosudarstvennost' i bessarabskii vopros* [Statul Moldovean Sovietic şi chestiunea basarabeană], Chişinău, Cartea Moldovenească, 1974, p. 745. Lazarev a fost unul dintre activiştii care a participat la deportarea etnicilor români din regiune, în 1949, pe când lucra în raionul Căinari. Şişcanu (1998), p. 106. Lazarev a devenit apoi rector al universităţii, şef al Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi şef al Sovietului Suprem al republicii.

Asaltul asupra identității românești a fost pregătit pe baza unei lungi experiențe în RSS Moldova, unde epurarea politică a elementelor culturale românești din anii '30 a fost urmată de măsuri reparatorii pentru:

> [...] curățarea limbii moldovenești de cuvintele românești galicizate, neinteligibile pentru poporul moldovean, a permis descoperirea a cât mai multor cuvinte moldovenești referitoare la construcția socialismului, precum și neologisme din limbile popoarelor frățești rus și ucrainean. [1]

Școlile în limba română au fost închise, iar instruirea în limba rusă a devenit obligatorie, în timp ce limba și identitatea moldovenească au fost construite pentru „a nega identitatea lingvistică, etnică și culturală a moldovenilor și românilor", pentru „a ascunde faptul că peste 2,5 milioane de români trăiau sub dominația sovietică" și pentru a crea „cea mai artificială naționalitate din URSS".[2] Tradiționalul șovinism rus antiromânesc a primit „o fundamentare de clasă".[3]

Dar cele mai brutale aspecte ale acestei campanii au implicat eliminarea fizică a populației românești din zonă.

Această purificare etnică deghizată a fost regizată de conducătorul Ucrainei, Nikita Hrușciov, care a luat parte activă la „eliberarea" provinciei.[4] Ca un prim pas, legile RSS Ucraina au fost extinse imediat la Basarabia.[5] În prima săptămână de ocupație au fost arestați peste 1 122

---

[1] Michael Bruchis, *One Step Forward, Two Steps Back: On the Language Policy of the Communist Party of the Soviet Union in the National Republics*, Boulder, East European Monographs, 1982, p. 61, citând din *Cuvântelnic ortografic moldovenesc*, Tiraspol, 1939; „Language Policy and Linguistic Trends in Soviet Moldavia", în Deletant (1991), p. 309.

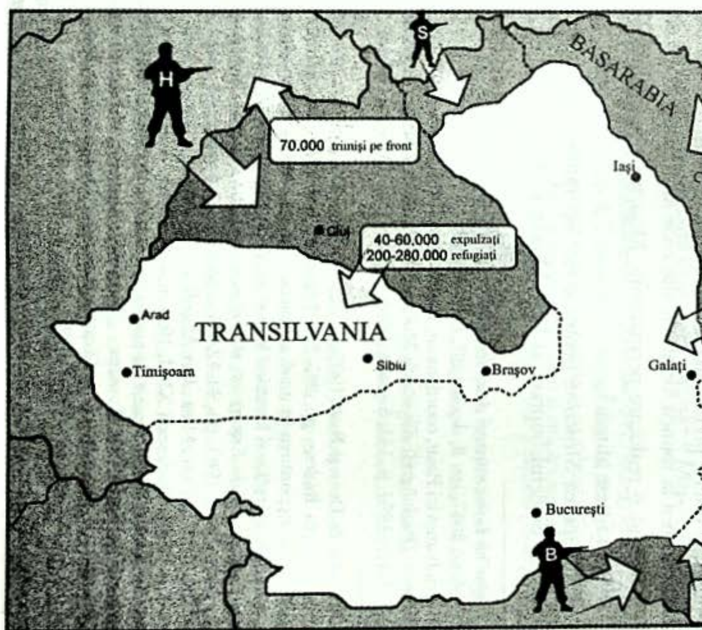
[2] Deletant (1991), p. 304.

[3] După cum scria un lingvist sovietic, curățarea cuvintelor „străine" din moldovenească au făcut limba „poporului moldovean și nu a boierilor români". M.V. Sergievski, *Moldavskie etiudi. Trudi Moskovskogo institute istorii, filosofi i literature* [Studii moldovenești. Lucrarea Institutului pentru Istorie, Filosofie și Literatură din Moscova], Moscova, 1939, vol. V, p. 175-210; Deletant (1991), p. 329. Vezi și Michael Bruchis, *Nations, Nationalities, People: A Study of Nationalities Policy of the Communist Party in Soviet Moldavia*, Boulder, East European Monographs, 1984.

[4] Strobe Talbot, editor, *Khrushchev Remembers*, Boston, Little, Brown & Company, 1970, p. 163.

[5] Art. 58 (1–18) din Codul Penal al RSS Ucraina referitor la „activitățile contrarevoluționare", constituia baza legală pentru represiunile din Basarabia. Molotov, în calitate de șef al guvernului sovietic, a semnat decizia *Cu privire la activitatea curților militare pe teritoriul Basarabiei și al Bucovinei de Nord* lansând anchete pentru „infracțiunile contrarevoluționare" pe 9 iulie 1940. Elena Șișcanu, *Basarabia sub regimul bolșevic* (1940–1952), București, Editura Semne, 1998, p. 92.

Divizarea României, 1940–1941: ocupații, deportă

de români ca „agenți de securitate, polițiști și ofițeri ai armatei române".[1] Aproximativ 4 000 au fost încarcerați în final, în închisorile NKVD din Basarabia „pentru infracțiuni contrarevoluționare" și sute, poate mii, au fost executați de NKVD, începând cu cei care au avut legături cu Sfatul Țării basarabean și cu unirea din 1918, funcționari numiți de București, inclusiv lideri ai comunităților locale, care ar fi putut constitui un nucleu de disidență națională și un obstacol în calea asimilării forțate.[2]

La începutul lui iulie, șeful ucrainean al NKVD, Lavrenti Beria, a solicitat suplimentarea cu un număr de 2 000 a personalului necesar pentru operațiunile din regiune.[3] Cu toate că nu există o înregistrare clară a numărului de deportați, se estimează că între 100 000 și 500 000 de etnici români rămași în aceste teritorii au fost deportați de autoritățile sovietice în Asia Centrală și în Siberia.[4] Multe dintre aceste deportări au fost denumite realocări de muncă și mutări voluntare. De exemplu, în august 1940, 53 365 de tineri și tinere, predominant români (moldoveni) din satele basarabene, au fost trimiși la muncă forțată în alte zone ale Uniunii Sovietice prin ceea ce a devenit o realocare permanentă, Moscova plângându-se că ținta de 77 000 nu fusese atinsă.[5]

Preocuparea Moscovei pentru aceste operațiuni este sugerată de „alegerea" în Sovietul Suprem al RSS Moldova, la începutul lui 1941, a lui

---

[1] *Tsentral'nii Gosudarstvennii Arhiv Rossiiskoi Armii* [Arhivele Centrale de Stat ale armatei ruse], fond 3987, inv. 3, dosar 1307, f. 43; Șișcanu (1998), p. 92.

[2] Valerii Ivanovici Pasat, coordonator, *Trudnie stranitsi istorii Moldovi 1940–1950-e gg. Sbornik dokumentov* [Pagini grele din istoria Moldovei 1940–1950: Colecție de documente], Moscova, Terra, 1994, p. 141; Șișcanu (1998), p. 92.

[3] Ibidem.

[4] Deletant, în Dear și Foot (1995), p. 129; Norman Davies și Martin Macauley, „Deportations", în Ibidem, pp. 295-296. Majoritatea tratatelor de dinainte de 1989 nu menționează deportarea în masă a etnicilor români, deși sunt menționate cele ale polonezilor, lituanienilor și letonilor. Vezi și Stanislaw Swianniewicz, *Forced Labour and Economic Development: An Enquiry into the Experience of Soviet Industrialization*, Londra, Oxford University Press, 1965, pp. 41-42. Alexandru Nicolae estimează că au fost deportați 300 000 între 1940–1941 în „Der Angriff auf die Menschliche Substanz Rumäniens", *Zeitschrift für Geopolitik*, seria XXII, 1951, p. 419. Sursele rusești fixează numai numărul „celor evacuați" din Basarabia de autoritățile sovietice în 1941 la 300 000 (fără specificarea etniei). Vezi și G.A. Kumanev, „The Soviet Economy and the 1941 Evacuation", în Joseph L. Weiczynski, editor, *Operation Barbarossa: The German Attack on the Soviet Union June 22, 1941*, Salt Lake City, Charles Schlacks jr, 1993, p. 175.

[5] *SSSR-Germaniia* (1989), p. 58; Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Moldova (AOSPM), fond 51, inventar 3, dosar 19, f. 63. Între timp, guvernul sovietic convingea populația slavă, în special ruși și ucraineni din Kazahstan, să se stabilească în RSS Moldova.

Stalin, Hrușciov, Molotov, Voroșilov, Kalinin și Timoșenko.[1] În mai 1941, reprezentantul Moscovei în noua RSS Moldova a solicitat „deportarea în alte regiuni a 5 000 de «elemente contrarevoluționare» împreună cu familiile lor".[2] În noaptea de 12 iunie 1941, 5 479 de persoane au fost arestate „ca fiind membri ai organizațiilor contrarevoluționare și alte elemente antisovietice", iar 24 360 de membri ai familiilor acestora au fost deportați.[3] Deportații erau încadrați la categoriile „membri ai organizațiilor contrarevoluționare și elemente antisovietice", „evadați din URSS", „repatriați din România" și persoane care „solicitaseră să fie repatriate în România". Ei au fost trimiși în gulagurile din republicile Kazahstan și Komi, la Altai, Kirov, Krasnoiarsk, Novosibirsk și Omsk.[4] În toată perioada 1940–1960, Moscova a continuat să facă publicitate, oferindu-le emigranților voluntari moldoveni să se stabilească oriunde în „zonele virgine".

Pe 31 august 1940, România a cedat Ungariei nordul Transilvaniei, cu o populație de 2 600 000.[5] Autoritățile maghiare de ocupație au expulzat forțat între 40 000 și 60 000 de etnici români și au trimis alți 70 000 pe frontul rusesc „înrolați în companii de muncă forțată".[6] Metodele utilizate

---

[1] *Sesia întâia a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești (8–12 februarie 1941)*, stenogramă, Chișinău, Editura de Stat a Moldovei, 1941, p. 8. Timoșenko era de fapt singurul din Basarabia.

[2] Pasat (1994), pp. 147-148. Între acestea erau 980 „membri ai partidelor politice burgheze din România", 137 moșieri, 440 polițiști și jandarmi, 64 ofițeri ai armatei române, 1 948 mari oameni de afaceri, 411 mari proprietari imobiliari și primari. Vezi și Șișcanu (1998), p. 93.

[3] Pasat (1994), p. 165; Șișcanu (1998), p. 95.

[4] Ibidem; Șișcanu (1993), p. 82. Un grup de 22 648 persoane, inclusiv 1 958 de copii, au fost îmbarcate în 1 315 de vagoane și deportate ca infractori pe 14 iunie 1941, numai la Novosibirsk. *SSSR-Germania* (1989), pp. 39-44, 46.

[5] Hitchens (1994), p. 450. Peste 200 000 de refugiați înregistrați oficial au trecut în România și se estima că încă 80 000 au venit împreună cu membrii de familie, fără să se înregistreze.

[6] Max Axworthy, Cornel Scafeș și Cristian Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally: Romanian Armed Forces in the European War, 1941–1944*, Londra, Arms and Armour, 1995, p. 15. De asemenea, circa 17 000 „au fost trimiși la muncă forțată în Germania". Randolf L. Braham, *The Hungarian Labor Service System: 1939–1945*, Boulder, East European Monographs, 1977. România nu a răspuns reciproc cu astfel de tratamente față de etnicii maghiari rămași în sudul Transilvaniei. Această moderație a fost consemnată de două anchete germano-italiene (prima sub comanda comună a ministrului Altenburg și a contelui Roggeri, în 1940, iar a doua sub comanda lui Henke și Roggeri, în 1943) asupra abuzurilor și atrocităților comise în Transilvania. Rapoartele anchetelor sunt reproduse în Vasile Pușcaș, *Transilvania și aranjamentele europene (1940–1944)*, Cluj, Fundația Culturală Română, 1995. Vezi și „Report by the Special Italo-German Commission sent to Hungary and Romania", Berlin, 8 februarie 1943, U.S. National Archives and Records Administration (NARA), General Records of the Department of State, Division of Sout-East European Affairs, nr. 871 000/1-3045, consulul SUA din Geneva, Paul Squire, către Secretarul de Stat, 30 ianuarie 1945.

în nordul Transilvaniei şi motivele aflate în spatele lor au fost simetrice celor utilizate de autorităţile sovietice în Basarabia ocupată şi în Bucovina de Nord. Astfel, s-a acordat „prioritate expulzării intelectualilor, specialiştilor şi capilor de familie, care ar fi putut oferi coerenţă oricărei forme de rezistenţă", iar autorităţile maghiare au executat aproximativ 1 000 de români şi au arestat 15 000, în primele trei luni.[1]

Purificare etnică mascată în nordul Transilvaniei, 1940–1944

Cazul baronului Ede Atzél oferă o privire internă asupra modului de gândire situat la baza politicilor de deznaţionalizare şi face puţină lumină în complexul format de revizionism, extrema dreaptă şi ideologiile de stânga, operaţiunile clandestine şi legăturile sovieto-maghiare din nordul Transilvaniei în perioada ocupaţiei maghiare. Atzél era omul de încredere al lui Horthy şi al generalului transilvănean Béla Miklós şi servea drept cancelar militar al lui Horthy şi, uneori, şef al Serviciului de informaţii militare al Statului-Major. După cedarea nordului Transilvaniei, Atzél, având acum sediul la Cluj, a coordonat o operaţiune de informaţii – „Societatea transilvăneană pentru evidenţa populaţiei" sau Biroul de Evidenţă – pentru Secţia a II-a a cabinetului prim-ministrului, centrul nervos al sistemului de informaţii şi operaţiuni clandestine al lui Horthy.[2] Scopul strategic al acţiunii era „colonizarea românilor" prin expulzare, asimilare forţată şi asasinat: purificarea etnică a Transilvaniei.[3]

Atzél conducea, de asemenea, Asociaţia Naţională a Trăgătorilor de Elită, oficial o organizaţie a „cluburilor de vânătoare", dar, de fapt, o organizaţie paramilitară clandestină, în care se predau tehnici militare şi tactici teroriste ale luptei de partizani.[4] Membru al Crucii Săgeata Fascistă, Atzél a menţinut ceea ce el denumea „o colaborare perfectă" cu *Rongyos Gárda*.[5]

---

[1] Ibidem.

[2] Publicaţia comună a Direcţiei Generale a Arhivelor Statului şi a Centrului de Studii şi Cercetare pentru Istorie şi Teorie Militară, *23 August 1944: Documente 1939–1943* (în continuare: *23 August*), vol. I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, document 246, pp. 327-333; Arhivele Statului Bucureşti, colecţia de documente privind mişcarea muncitorească, dosar nr. 43/1941, f. 130-137; ASRI, raport SSI, *Ardeal* Agent Network, nr. 7350, 25 martie 1944.

[3] *23 August 1944*, Vol. I (1984), document 246, p. 328. Atzél nota: „Secţia a II-a a acceptat deja planurile noastre ca mergând la ţintă şi ne apreciază foarte mult activităţile".

[4] *Orszagos Loveszegyesules* includea grupuri precum *Magyar Hazafiak Szabadsag Szovetsege* (Asociaţia Liberă a Patrioţilor Maghiari) şi *Wesselenyi Miklós Lovesz Egylet* (Asociaţia Trăgătorilor de Elită a lui Miklós Wesselenyi), al cărui preşedinte era, de asemenea, Atzél. Macartney (1957), vol. II, p. 202, ft. 1.

[5] *23 August 1944*, vol. I (1984), document 246, p. 328.

La sfârşitul lui noiembrie 1941, Atzél şi comandantul *Rongyos Gárda*, maiorul Ivan Héjjas, au înaintat prim-ministrului László Bárdossy o propunere de acţiune sistematică împotriva „trădătorilor români", care ar consolida poziţia culturală şi economică a Ungariei în Transilvania şi „în acelaşi timp i-ar oprima pe români".[1] Aceasta urma să fie o operaţiune „mascată", neatribuită autorităţilor de la Budapesta. După cum explicau Atzél şi Héjjas:

> Înţelegem că guvernul responsabil nu se poate implica dincolo de un anumit nivel şi nu poate întreprinde măsurile care ar conduce la atingerea scopului, deoarece, din motive politice, aceasta ar fi imposibil... De aceea, activitatea împotriva românilor în nordul Transilvaniei poate fi dirijată şi executată numai de persoane private, de câţiva patrioţi maghiari şi de o societate restrânsă grupată în jurul acestora. Totuşi, o astfel de activitate solicită inevitabil sprijinul secret al guvernului maghiar, altfel autorităţile locale s-ar lovi de un obstacol insurmontabil. De aceea, este necesar ca patrioţii maghiari care desfăşoară astfel de activităţi să acţioneze numai cu aprobarea tacită şi cu sprijinul secret al forurilor superioare.[2]

Cei doi au susţinut, imediat după arbitrajul de la Viena, „necesitatea absolută a unui organism patriotic maghiar împotriva românilor, dirijat de la centru" care va putea „acţiona împotriva acestora din proprie iniţiativă". În acest scop, Biroul de Evidenţă al lui Atzél a stabilit „planul de sancţiuni economice împotriva românilor", care stabilea o structură ruinătoare a impozitelor, special pentru români, revocarea autorizaţiilor industriale şi de monopol şi concedieri masive, pentru înlăturarea acestora „pas cu pas, din toate posturile economice şi înlocuirea lor cu unguri". Cei doi au revenit în mod repetat asupra necesităţii eradicării „intelectualilor români din nordul Transilvaniei – preoţi, profesori, avocaţi, doctori" ca fiind „instrumentele şi depozitarii propagandei româneşti secrete", a căror existenţă împiedica statul maghiar să asimileze „masele româneşti din Transilvania".[3] Aceşti intelectuali trebuiau să fie „smulşi" din comunitate şi alungaţi din nordul Transilvaniei, scop care nu putea fi atins decât prin „măsuri radicale". Aceştia, argumentau ei, trebuiau judecaţi numai prin prisma „înaltelor interese maghiare, în faţa cărora trebuiau date la o parte orice alte consideraţii".

---

[1] Ibidem, p. 327. Héjjas şi-a câştigat reputaţia în 1919, în calitate de comandant al celui mai activ detaşament de ofiţeri responsabili cu „teroarea albă" a lui Horthy, căruia i se atribuie organizarea pogromurilor din Kecskemét, Izsák şi Orgovány. Vezi şi *Magyarország törtènte* [Istoria Ungariei], Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1976, vol. III, p. 411. *Rongyos Gárda* avea propriul săptămânal, *Sorakozo*, editat de fratele mai mic al lui Héjjas, Jenö.
[2] *23 August 1944*, vol. I (1984), document 246, p. 328.
[3] Ibidem, pp. 328-329.

Sancțiunile legale și economice trebuiau să fie combinate cu măsuri mult mai directe, pentru care, după primirea „sprijinului organelor secrete" pentru „colonizarea României", au solicitat coordonarea cu organele de contrainformații și cu agenții Ministerului de Interne din Transilvania, care le-ar fi putut oferi „un sprijin extraordinar".[1] Atzél și Héjjas subliniau că, pentru atingerea acestui țel, fuseseră înființate „numeroase societăți de apărare națională" instruite „în utilizarea armamentului militar" și „Asociația Trăgătorilor de Elită Transilvăneni, unde maghiarii puteau primi instrucția necesară în mânuirea armelor și puteau executa serviciul de supraveghere-spionare fără a atrage atenția", astfel încât, ulterior, să poată executa presiuni asupra românilor. Printre „metodele de presiune" prevăzute de Atzél și Héjjas se numărau jefuirea caselor românilor și „dispariția totală" a liderilor comunității care făceau probleme.[2]

Subliniind că dimensiunea operațiunii solicita confidențialitate și „aprobarea tacită și sprijinul secret al guvernului maghiar responsabil", propunerea includea operațiuni care să permită măsuri deschise mai dure, prin înscenarea unor atrocități atribuite românilor, astfel încât guvernul maghiar să poată apoi atrage atenția „nemților și altor cercuri străine". De exemplu:

> Pentru a justifica represiunile oficiale împotriva românilor, membrii *Rongyos Gárda* vorbitori de română, îmbrăcați în costume naționale românești și dându-se drept români, vor lansa atacuri teroriste împotriva unor grupuri de nemți transilvăneni și maghiari.[3]

Notând că propunerile lor fuseseră aprobate „aproape în întregime" de celula de coordonare a comunității de informații și spionaj a lui Horthy – Secția a II-a, „de Secția specială a Statului-Major a Ministerului de Război, ca și de organele securității naționale interne ale Ministerului Afacerilor Interne", Atzél și Héjjas reveneau la necesitatea păstrării secretului asupra autorității guvernamentale și a resurselor, precum și a amnistierii acțiunilor „de natură foarte serioasă". Vor fi necesare „instrucțiuni confidențiale" către autoritățile administrației locale și, „în anumite cazuri", acordarea de asigurări pentru membrii Asociației Trăgătorilor

[1] Ibidem, p. 329.
[2] Ibidem, p. 330.
[3] Ibidem. Spionajul românesc raporta ulterior că asemenea provocări pot fi folosite „ca pretext pentru proteste diplomatice și pentru intervenția armatei ungare „în apărarea vieților și proprietăților maghiare". *23 August 1944*, vol. I (1984), document 445, pp. 600-602; ASB, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, dosar nr. 45/1943, f. 194-197.

de Elită Transilvăneni și ai *Rongyos Gárda* „că nu vor fi pedepsiți pentru acțiunile întreprinse împotriva românilor".[1]

Este remarcabil cum această strategie nu a fost deloc modificată față de cea promovată de sovietul maghiar al lui Kun, descrisă de spionajul francez în 1919 și de elitele maghiare, cu aproximativ treizeci de ani înainte, așa cum era descrisă de presa ungară a vremii:

> Numai forța brută impresionează masele needucate. Trebuie să acționăm astfel încât masele să simtă că ungurii sunt o forță care ia lucrurile în serios. Trebuie să dezrădăcinăm din Transilvania iedera care produce memorandumuri și proclamații.[2]

Prim-ministrul Ungariei, Bárdossy, a acordat autorizare și resurse financiare pentru toate activitățile, cu excepția campaniei teroriste a *Rongyos Gárda*, rezervă care a fost suspendată de succesorul său, Miklós Kállay, patru luni mai târziu.[3] Pe 12 ianuarie 1942, el i-a chemat pe prefecții din Transilvania la Budapesta și le-a dat „instrucțiuni verbale, confidențiale" pentru sprijinirea lui Atzél și a subordonaților acestuia.[4] Pe parcursul discursului cu ocazia zilei Sfântului Ștefan (8 august) din 1943, reflectând acest program, Atzél și-a atenționat repetat camarazii „trăgători de elită" asupra necesității „exterminării acestor țărani valahi ca pe cei mai mari inamici,

---

[1] Memorandumul din 30 noiembrie 1941 al baronului Atzél Ede și Héjjas Ivan a fost întocmit de Molnár Székely și înmânat lui Bárdossy pe 3 decembrie, într-o întâlnire de o oră și jumătate. Bárdossy a discutat apoi propunerea într-o întâlnire cu secretarul său personal, dr Incze, directorul Secției a II-a, Tibor Pataky, ministrul de Interne, Ferenc Keresztes-Fischer, și un delegat de la Statul-Major General, secretarul-general al Consiliului Apărării, colonelul Antal Náray. Atzél și Héjjas au insistat că „Trianonul și comportamentul de atunci al naționalităților față de statul maghiar trebuie să servească drept amintire eternă oricărui patriot maghiar să lase la o parte orice principii sentimentale" pentru a „asigura prin fier și foc drepturile maghiarilor pentru următorul mileniu, în regiunea carpatică".

[2] *Kolozsvár* (Cluj), 3 august 1891. Aceasta reflecta și politica oficială a Budapestei. De exemplu, conform ziarului *Budapesti Hírlap*, nr. 345, 1891, „Maghiarii care au fondat acest stat trebuie să fie priviți diferit față de alte naționalități. Este normal ca maghiarii să se dezvolte în detrimentul altor naționalități pe care le-au cucerit și asimilat. Nu este deloc în interesul statului ca statutul social al naționalităților să progreseze".

[3] *23 August 1944*, vol. I (1984), documentul 246, p. 333. Bárdossy și-a adnotat aprobările cu mici comentarii, punct cu punct. Într-o perioadă de trei săptămâni, 100 000 de pengö au intrat în contul lui Atzél de la Budapest Bank (pe numele „Erdélyi Ede"). Fostele atrocități ale *Rongyos Gárda* provocaseră probleme guvernului Bárdossy.

[4] Atzél a trimis prefecților, la 10 februarie 1942, o circulară referitoare la întâlnirea din 12 ianuarie cu prim-ministrul. Ibidem, p. 332.

(pe care) trebuie să-i asasinăm", argumentând că mila creştină nu se aplică în cazul acestora şi promiţând o noapte a Sfântului Bartolomeu.[1]

Anchetele italo-germane asupra atrocităţilor antiromâneşti, 1940 şi 1943

Procesul lung de o săptămână, cât a durat operaţiunea de ocupare a Transilvaniei (5–12 septembrie), a constituit un pogrom antiromânesc extrem de brutal, prin care s-a încercat alungarea populaţiei româneşti din teritoriu. Evaluările extrem de conservatoare ale anchetelor germano-italiene, destinate să „albească" responsabilitatea maghiară pentru abuzurile din regiune, sunt relevante pentru politica de ocupaţie ungară. Prima anchetă, din octombrie 1940, descria drept tipică expulzarea şi exproprierea „a 100 de familii de intelectuali români din Oradea" şi numeroasele „crime comise de maghiari" asupra „preoţilor, profesorilor, jandarmilor, poliţiştilor şi agenţilor secreţi români".[2]

Cele mai multe crime în masă au fost comise în localităţile Trăsnea (9 septembrie) şi Ip (13–14 septembrie), unde sute de bărbaţi, femei şi copii „au fost luaţi din satele lor de armata ungară şi executaţi".[3] Comisia a raportat „un număr mai mare de cazuri" şi în Sfântu Gheorghe, raionul Trei Scaune, Zalău din Sălaj, precum şi în alte cinci localităţi unde soldaţii Honvéd au executat un număr mai mic dintre conducătorii comunităţilor locale şi familiile acestora. După ce a verificat 300 de execuţii, comisia a abandonat

[1] Notă informativă din 30 octombrie 1943 a directorului SSI, Eugen Cristescu, către mareşalul Antonescu referitoare la declaraţiile făcute de baronul Eduard (Ede) Atzél, preşedintele Asociaţiei Trăgătorilor de Elită din Ungaria, la Şimleu Silvaniei în 23 August 1944, vol. I (1984), document 445, pp. 600-602; ASB, Colecţia de documente privind mişcarea muncitorească, dos. 45/1943, f. 194–197; Arhiva MAE, fond Transilvania, 1940–1944, volumul 362, filele 39-44.

[2] Vasile Puşcaş, *Transilvania şi aranjamentele europene (1940–1944)*, Cluj, Fundaţia Culturală Română, 1995, pp. 8, 11. Rapoartele comisiilor din 1940, Altenburg–Roggeri, şi din 1943, Roggeri–Hencke, sunt reproduse în volumul lui Puşcaş.

[3] Ibidem. 22 de case ale românilor au fost arse de forţele armatei maghiare, numai la Trăsnea. Comisia „se îndoia" că măsurile de siguranţă „ar fi impus uciderea copiilor şi a femeilor". Autorităţile maghiare au recunoscut uciderea a doar 221 de persoane în cele două localităţi, în timp ce înregistrările româneşti reţin 490 de persoane ucise. Arh. MApN, fond 5 475, dosar f.n., 1940, poziţia 914, f. 3. Direcţia lor sistematică indică o centralizare mai degrabă decât un scurtcircuit la comandă, asociat în general cu atrocităţile. De asemenea, asasinatele repetate contra aceluiaşi gen de grupuri de persoane în diferite sate sugerează premeditarea. Comisia nu a putut găsi dovezi ale rezistenţei româneşti care să justifice măsurile.

această linie de anchetă, considerând-o suficient de clară.[1] În ciuda intenţiei de a atribui vina în mod egal, comisia a concluzionat că „crimele în masă comise de maghiari“ indicau „vina mai mare a acestora“.[2]

A doua comisie, care şi-a finalizat ancheta în februarie 1943, indica efectul şovinismului dur şi deschis:

> Mulţi maghiari, printre care se numără şi persoane cu atribuţii de conducere, şi-au exprimat deschis opinia că românii, atât ca rasă, cât şi cultural, sunt la un nivel mult mai scăzut decât maghiarii şi, de aceea, nu pot pretinde acelaşi tratament ca naţionalităţile statului. Discriminarea serioasă împotriva populaţiei româneşti de către funcţionarii publici maghiari şi persoanele private trebuie să fie atribuite acestei atitudini fundamentale.[3]

Autorităţile maghiare au putut acum revoca toate vânzările de proprietăţi din ultimii douăzeci şi doi de ani şi „au expropriat fără despăgubire“ orice proprietăţi achiziţionate de statul român, începând din luna martie 1939.[4]

> Autorităţile militare, care au fost însărcinate la început cu administrarea teritoriilor reanexate, au ordonat mii de expulzări, exproprieri, revocări ale cărţilor de identitate, închiderea magazinelor şi a atelierelor, transferuri de proprietate („colonizări“) fără compensări şi alte acte în detrimentul românilor. Autorităţile civile care le-au înlocuit pe cele militare au confirmat toate măsurile luate de acestea. După aceea, elementul românesc a fost sabotat în cea mai serioasă manieră în toate domeniile economice, atât prin legi şi ordonanţe noi direcţionate, în primul rând, împotriva populaţiei româneşti, cât şi prin aplicarea discriminatorie a legilor în vigoare.[5]

Comisia cita ca exemplu că „administraţia militară expropriase fără orice compensare populaţia din 20 de sate de colonişti români, luându-le proprietăţile, adesea, în mai puţin de câteva ore, şi împiedicându-i să ia cu ei orice bunuri mobile“.[6] A menţionat, de asemenea, concedierea „tuturor

---

[1] Ibidem, pp. 9-10. Comisia menţiona încă o dată că justificările armatei ungare că ar fi fost atacată „nu explică duritatea cu care s-a acţionat împotriva femeilor şi a copiilor“.
[2] Ibidem, p. 12.
[3] Ibidem, p. 72; 8 februarie 1943, *Raportul Comisiei speciale italo-germane trimis Ungariei şi României*, Berlin, 8 februarie 1943, XXI, Roggeri şi Hencke, Arhiva MAE, fond Transilvania, vol. 128; NARA, General Records of the Department of State, Division of South-East European Affairs, nr. 871 000/1-3045, Consulul SUA din Geneva, Paul Squire, către Secretarul de Stat, 30 ianuarie 1945; Puşcaş (1995).
[4] Puşcaş (1995), p. 55.
[5] Ibidem, pp. 66-67.
[6] Ibidem, p. 69. Raportul sublinia că aceştia „erau proprietari legitimi“ care „plătiseră un preţ de piaţă corect sau îşi achitaseră datoriile“.

funcționarilor publici de origine română" și lipsa de acces la orice mijloace legale, concluzionând că „plângerile acestora către autoritățile locale au fost tratate fără nici o atenție și considerație", astfel încât „nu au putut obține nici măcar o examinare a problemei lor".[1] Împiedicarea accesului la hrană, mai degrabă decât recursul la justiție, a constituit problema în zona Maramureș și Bistrița Năsăud, unde foametea provocată „a obligat" populația românească să „amestece rațiile de făină cu surogate, precum tărâțele și rumegușul, care le distrugeau sănătatea", provocând numeroase decese „care, fără nici urmă de îndoială, pot fi atribuite lipsei hranei". Comisia a refuzat justificările ungurilor, consemnând că „autoritățile au reușit să prevină foametea în comunele maghiare mai sărace, din aceleași zone".[2]

Educația în limba română a fost cu totul desființată în nordul Transilvaniei. Ca urmare a închiderii în masă a școlilor în limba română, la peste 1 200 000 de români au rămas 692 de școli primare și 10 școli gimnaziale (inclusiv un singur liceu), în comparație cu 1 844 de școli primare și 106 gimnaziale pentru o populație maghiară de sub 1 milion.[3] Totuși, comisia a menționat că până și acesta era un artificiu. 3 900 din cei 4 700 de profesori români din școlile rămase au fost fie „expulzați de autoritățile militare ungare, fie expuși la asemenea persecuții de către organele statului maghiar și de către populația ungară" încât au fost forțați să plece. Un „procentaj ridicat" din cei 800 de profesori români au fost pur și simplu „concediați din motive politice", în timp ce majoritatea celorlalți au fost „transferați în vechea Ungarie".[4] Ca urmare, educația „chiar și în cele 692 de școli sau secții destinate minorității române" se făcea „aproape exclusiv de către profesori de naționalitate maghiară" care „în mod frecvent, știau foarte puțin românește".

Românilor nu li s-a permis nici înființarea de școli confesionale, așa cum era prevăzut prin legea maghiară, iar autoritățile ungare au retras recunoașterea a 4 din cele 6 dieceze ortodoxe române și greco-catolice, deposedându-le de proprietăți. Autoritățile nu au reacționat, se menționa

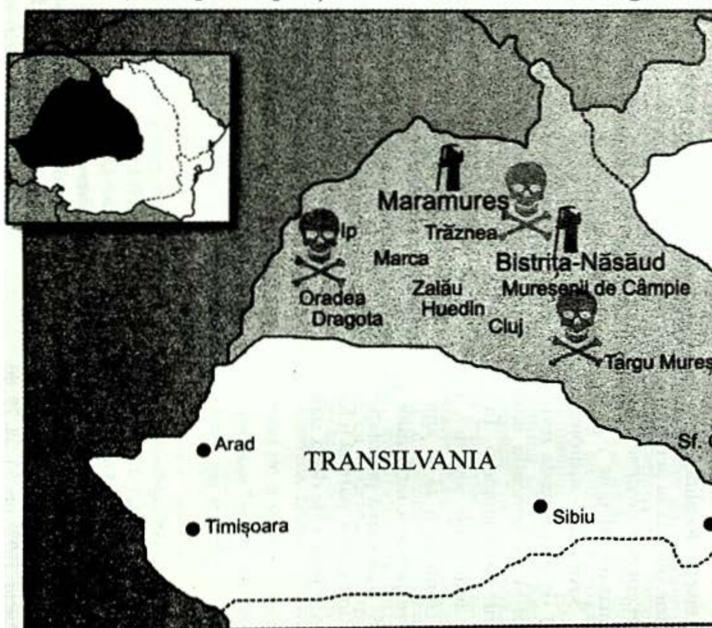
[1] Ibidem, p. 58. Această politică de negare, pur și simplu, a dreptului românilor de a recurge la lege și administrație a fost identică cu cea adoptată de autoritățile provinciale în Basarabia. Vezi, de exemplu, Urrusov (1908).

[2] Pușcaș (1995), pp. 64-65.

[3] Ibidem, pp. 74-76. Românii aveau 17 licee înainte de arbitraj. Raportul nota că Bucureștiul lăsase practic neschimbată structura educațională maghiară din sudul Transilvaniei.

[4] Comisia nota că în sudul Transilvaniei numai o treime din profesorii maghiari au plecat, unii mai degrabă datorită oportunităților mai bune oferite în Ungaria sau în nordul Transilvaniei decât represiunilor. Se mai nota, de asemenea, că Bucureștiul nu a încercat să-i înlocuiască cu români.

Purificări etnice antiromânești, 1940–19
(descoperiri parțiale ale comisiei oficiale germa

în raport, atunci „când numeroase biserici ortodoxe au fost distruse, devastate sau profanate de populația maghiară", închizând peste jumătate din cele 442 de parohii.[1] De asemenea, studenții români au fost excluși din Universitatea de la Cluj, acum în totalitate de limbă maghiară, iar cei câțiva care au încercat să asiste la cursuri au fost supuși abuzurilor și bătăilor.

Comisia raporta și „promovarea activă" și „deschisă" de către autoritățile ungare a maghiarizării numelor românești în toate documentele oficiale, impunând nume maghiare în certificatele de naștere și cele școlare. Totodată, românii au fost forțați să se converteaseă la religia catolică sau reformată pentru a „primi sau a-și păstra slujbele la stat, pentru a primi pensii sau la ieșirea din serviciul militar".[2] Umilirea publică sistematică a fost adesea citată în raportul comisiei. De exemplu, tinerii români obligați să facă instrucția premilitară la Levente erau „înjugați la plug și forțați să tragă sub biciul comandanților și al camarazilor unguri". Comisia era de părere că mai multe oficialități superioare maghiare se aflau în spatele acestor torturi, dând ca exemplu „cazuri analoge acestui tip de abuzuri în diverse localități din nordul Transilvaniei".[3] Deși nu a tras nici o concluzie oficială la acest raport, comisia a notat că „alte exemple de abuzuri precum cele descrise în capitolele precedente pot fi citate *ad infinitum*" și „au rămas nepedepsite".

Șovinismul antiromânesc încurajat de monarhia duală a fost exacerbat de propaganda revizionistă, efortul educațional întreprins de regimul Horthy în perioada interbelică creând un mediu permisiv pentru abuzurile antiromânești. În mod similar, șovinismul rusesc a fost menținut de autoritățile sovietice, încă furioase că România se situa pe poziția să le combată și să le amenințe. Alături de interesul comun ruso-maghiar în reanexarea teritoriilor românești și în modificarea componenței etnice prin realocarea populației, asimilare forțată și execuții în masă, șovinismul antiromânesc pare să fi fost un element de unitate și nu de controverse ideologice între cele două state.

[1] Ibidem, p. 79. Ordinul lui Atzél de distrugere a bisericii ortodoxe din Pântele, de exemplu, este cunoscut. În propunerea sa către Bárdossy, a subliniat „importanța separării românilor de Biserica lor". *23 August 1944*, vol. I (1984), document 246.
[2] Pușcaș (1995), pp. 55, 58, 78, 80.
[3] Ibidem, pp. 73-74.

CAPITOLUL 5

A TREIA CAMPANIE TRANSILVĂNEANĂ
1944–1946

Coaliția „roșie-albă" *în cea de-a treia campanie transilvăneană*

Horthy ar fi încercat să satisfacă solicitarea Moscovei de neimplicare militară în schimbul Transilvaniei, dar directa subordonare a forțelor Honvéd comenzii germane, în perioada 1941–1942, a făcut acest lucru imposibil. Situația s-a schimbat în primăvara lui 1943, odată cu numirea la conducerea Forțelor de Ocupație din Ucraina a veteranului Armatei Roșii, Géza Lakatos. Lakatos, ca fost consilier al comisarului de război Kun – agentul sovietic Vilmos Böhm – avea contactele necesare pentru a negocia înțelegeri de neagresiune cu armata sovietică și cu grupurile de partizani.[1] Directiva Înaltului Comandament Sovietic din ianuarie 1944 adresată „atât Armatei Roșii, cât și grupurilor de partizani din zonă" menționa că „unitățile maghiare nu trebuie să fie atacate".[2] Chiar dacă „ele deschideau focul", unitățile sovietice primiseră ordinul „să le treacă cu vederea și să tragă numai dacă întâmpinau o rezistență puternică și deosebit de persistentă".[3]

La mijlocul lui octombrie 1942, prim-ministrul bulgar, Bogdan Filov, a fost invitat în Ungaria ca parte a efortului Budapestei de a stabili o relație specială cu Sofia, deoarece „cel mai puternic stat danubian" și cel mai mare stat balcanic – acum că România fusese împărțită între ele și URSS – erau

---

[1] Mario D. Fenyö, *Hitler, Horthy, and Hungary: German-Hungarian Relations 1941–1944*, New Haven, Yale University Press, 1972, p. 158. Vezi și Géza Lakatos, *As I Saw It: The Tragedy of Hungary*, Englewood N.J., Universe Publishing, 1993. Conform lui Macartney, Lakatos acționa în conformitate cu ordinele șefului statului-major, Szombathelyi. Macartney (1957), vol. II , p. 189.

[2] Edgar M. Howell, *The Soviet Partisan Movement 1941–1944*, Washington D.C., Department of the Army, 1956, pp. 193-194.

[3] Ibidem, p. 194. Howell notează că românii nu au beneficiat de astfel de ordine.

„menite să colaboreze".[1] În noiembrie, şeful maghiar al statului-major a întors vizita partenerului bulgar la Sofia. Deşi, în istoriografia occidentală au fost considerate ca având rezultate minore, aceste vizite la nivel extrem de înalt reflectau cel puţin politica comună adoptată de cele două state în respingerea cooperării României pentru ieşirea din război. Negocierile româno-maghiare din 1943 s-au dovedit un eşec, iar Filov a informat imediat Berlinul referitor la propunerile Bucureştiului, în perioada iulie-august 1943, „că cele două state ar trebui să le permită anglo-saxonilor să preia peninsula balcanică pentru a o salva de bolşevism".[2]

Moştenirea sau mai bine zis practica repetată a coaliţiei „roşie-albă" a creat posibilitatea pentru Atzél şi alţii ca el de a părăsi Crucea Săgeţii (şi alte asemenea organizaţii fasciste) fără mari dificultăţi şi să fie bine primiţi în Partidul Comunist Ungar, condus de Moscova (care includea din nou aripa transilvăneană ce aparţinuse anterior de PCR).[3] La începutul lui 1944, după încheierea unor acorduri cu forţele sovietice pe frontul de est, conducătorii ungari din jurul lui Horthy au reînnoit tentativele de „a face înţelegeri cu sovieticii şi de a ataca România".[4]

La mijlocul lui martie 1944, un grup de lideri militari, politici şi religioşi transilvăneni a propus un plan prin care Horthy urma să meargă în nordul Transilvaniei, sub protecţia Armatei I „comandourile lui Atzél", în timp ce întreaga comunitate maghiară unită sub Partidul Maghiar Transilvănean şi toate organizaţiile (dintre care multe intraseră deja în partidul comunist sau/şi puseseră bazele unor noi organizaţii „democratice"), inclusiv Armata I şi a II-a, să meargă „*en bloc* la ruşi".[5] În acest scop, Horthy i-a însărcinat pe şeful cancelariei sale militare, generalul Béla Miklós, şi pe generalul Lajos Veres (amândoi originari din satul Dalnic/Dalnok din Covasna,

[1] Macartney (1957), vol. II, p. 58.
[2] Marshal Lee Miller, *Bulgaria During the Second World War*, Standford, Stanford University Press, 1975, pp. 115-117; Bogdan Filov, *Dnevnik*, Sofia, Otechestvenia Front, 1990, însemnările din 28 şi 29 iulie şi 2, 16 august 1943. Miller nota că, în ciuda interesului comun în contracararea dominaţiei Reichului, „Bulgaria a părut mai puţin preocupată de avantajele propunerii lui Antonescu decât de posibilitatea pe care i-o oferea să câştige favorurile Germaniei prin demascarea planurilor lui Antonescu." Italienii refuzaseră o propunere similară la începutul lui 1943, Ciano comentând că „nemţii ar face bine să stea cu ochii pe români, pentru că dorinţa bruscă de a ajunge la o înţelegere cu Ungaria mi se pare ciudată". Galeazzo Ciano, *Diario 1937–1943*, Milano, Rizzoli, 1980, p. 688.
[3] Macartney (1957), vol. II, p. 201, ns. 1.
[4] Ibidem, p. 212. Între timp, Jószef Révai îl îndemna pe Horthy prin staţia Comintern Radio Kossuth să „iasă din alianţa cu Germania şi să atace România" pentru a obţine Transilvania. *Szabad Nép*, 28 aprilie 1946; Nastasă et. al. (2002), document 107, p. 327.
[5] Macartney (1957), vol. II, p. 219.

Transilvania) să comande Armatele I și a II-a și să efectueze transferul.[1] Comuniștii transilvăneni, acceptând acum să „apere cu loialitate interesele Ungariei", au luat parte la plan până la sfârșitul primăverii anului 1944, la fel ca episcopii maghiari din Transilvania și rectorul Universității Cluj, Deszö Miskolczy, care era rezident la Budapesta în 1940, atunci când guvernul hortist i-a numit în funcție.[2]

Imediat după numirea lui Lakatos ca prim-ministru, Horthy l-a trimis pe baronul Atzél, acum comunist, să contacteze autoritățile sovietice.[3] Atzél a plecat la Moscova și s-a întâlnit cu șeful spionajului militar, generalul Feodor F. Kuznețov, obținând asigurări că:

- armatei române nu i se va permite să ocupe nordul Transilvaniei;
- administrația maghiară, poliția și jandarmii nu vor fi înlocuiți de români;
- în Transilvania se va efectua un recensământ;
- Înaltul Comandament Sovietic „va trimite grupuri de partizani în Ungaria pentru a-i ajuta pe maghiari la schimbarea de regim".[4]

Ulterior, Horthy a trimis o delegație la Moscova, condusă de generalul Faragho, pentru a încheia armistițiul.[5]

Comandanții militari sovietici au aprobat cu satisfacție acordul Kuznețov–Atzél, așa cum a fost prezentat în vara lui 1944. Cu toate că

---

[1] Ambii erau secui din satul Dalnok (Dalnic). Numai Miklós a reușit să realizeze transferul, pe 15 octombrie 1944, pentru că Veres a fost arestat preventiv de nemți. Șeful statului-major, Vörös, a trecut de partea cealaltă, la Szeged, două săptămâni mai târziu (iar Faragho și Lakatos au făcut asta mai subtil). Guvernul maghiar provizoriu, aprobat de sovietici, format în decembrie 1944 la Debrețin, sub conducerea lui Miklos, îi includea pe Faragho și pe Vörös (și pe fostul cominternist și agent NKVD Imre Nagy).

[2] Macartney (1957), vol. II, pp. 341-342. Jucătorii-cheie Lakatos, Faragho (acum șeful Jandarmeriei ungare) și șeful de stat-major, Vörös, erau veterani din aceeași generație ai Primului Război Mondial și ai Armatei Roșii a lui Kun. Faragho, Miklos și Veres lucraseră și în spionajul militar, având ca obiectiv România.

[3] Macartney (1957), vol. II, pp. 200-202. Atzél a călătorit împreună cu alți doi comuniști din Transilvania, József Dudás și Imre Faust. Fenyö (1972), p. 221.

[4] Laura-Louise Veress, *Clear the Line: Hungary's Struggle to Leave The Axis During the Second World War*, Cleveland, Prospero Publications, 1995, pp. 271-272. Horthy a realizat contactul și prin contele Zichy în Slovacia, primind o scrisoare datată 24 septembrie 1944, de la locotenent-colonelul Makarov care repeta răspunsul dat de Kuznețov lui Atzél. Vezi și Macartney (1957), vol. II, pp. 200-202; Fenyö (1972), p. 221.

[5] Veress (1995), pp. 271-272; Macartney (1957), vol. II, pp. 200-202; Fenyö (1972), p. 221. Cele mai multe surse subliniază faptul că în condițiile prezentate echipei lui Faragho solicitau retragerea din toate teritoriile acaparate după 1937 și capitularea necondiționată. Totuși, faptul că forțele sovietice au onorat în mare măsură fostele angajamente sugerează că înțelegerea Atzél – Kuznețov era încă în vigoare. Delegația lui Faragho a încheiat negocierile pentru armistițiu la 11 octombrie 1944. Hoensch (1996), p. 158.

scopul sovieticilor de a provoca mari pierderi în rândul armatei române şi mai ales în cadrul corpului ofiţeresc presupunea ca forţele române să intre în nordul Transilvaniei, ele au fost trimise rapid mai departe şi nu li s-a permis nici să se încartiruiască în oraşe şi nici să înlocuiască forţele de ocupaţie din regiune. Cooperând acum cu autorităţile sovietice, aceleaşi oficialităţi şi organizaţii maghiare, care intraseră în nordul Transilvaniei cu girul lui Hitler şi al lui Mussolini şi cu binecuvântarea lui Stalin, erau acum recunoscute ca fiind „combatanţi ilegalişti" care luptaseră împotriva burgheziei şi a guvernului român „burghezo-moşieresc".[1] Atzél a devenit un „lider din rezistenţă".

După cum nota mai târziu un comunist maghiar transilvănean, a existat „un cerc în Transilvania de Nord care, înainte de eliberare, era compus din persoane care formaseră comitete cu fasciştii şi care, de pe o zi pe alta, au devenit mari prieteni ai Uniunii Sovietice, arătând că, în orice caz, Transilvania nu va fi românească".[2] Subliniind că revizionismul, mai degrabă decât opţiunile politice, motivase schimbarea, el a menţionat în continuare că „unii primari, care fuseseră agenţi ai serviciilor secrete [britanice], acum curtau tot ceea ce era sovietic", în timp ce alţii, „precum [Ludovic] Iordache (Lájos Jordáky) şi cei din jurul lui", continuau să predice revizionismul, făcând agitaţie în acest scop „la partid, în şcoli şi oriunde altundeva".[3]

Această redistribuire masivă a agenţilor lui Horthy ca „luptători antifascişti" a permis Budapestei să insiste ca România să admită în sudul Transilvaniei aproximativ 200 000 de maghiari, pe care i-a caracterizat drept „victime" ale „represiunilor naţionale ale regimului Antonescu".[4] Însă comisia germano-italiană a stabilit că numai 60 000 de maghiari (din totalul de 462 000) părăsiseră sudul Transilvaniei şi că „nu toţi pot fi consideraţi refugiaţi":

> Numeroşi maghiari au emigrat în Ungaria după Arbitrajul de la Viena, din proprie voinţă, din motive patriotice, unii dintre ei chiar înainte de intrarea trupelor maghiare în nordul Transilvaniei. Alţii au fost motivaţi de dorinţa

[1] Poncea şi Rogojean (2007), p. 41.
[2] Nastasă et. al. (2002), document 109, p. 349. Declaraţia lui Bányai.
[3] Ibidem.
[4] *Memorandum of the Executive Committee of the Hungarian Popular Union of Northern Transylvania*, Cluj, 12 martie 1945, Nastasă et. al. (2002), document 14, p. 67. Contrastul dintre politica românească pentru un armistiţiu în alb şi politica Cehoslovaciei de marcare a abuzurilor regimului Horthy oferă o puternică ilustrare a relaţiei speciale sovieto-ungare vizavi de România.

de a fi cu familiile lor sau de perspectiva unor avantaje financiare, fără ca autorităţile române să exercite vreo presiune asupra lor.[1]

Autorităţile maghiare locale, acum fie comunişti, fie în coaliţie cu aceştia în „noi" organizaţii democratice (de exemplu, Uniunea Populară Maghiară, formată la 6 octombrie 1944, a absorbit o mare parte din Partidul Maghiar Transilvănean), erau deosebit de încrezătoare în sprijinul sovietic, datorită acordurilor anterioare. Astfel, spre exemplu, atunci când rectorul şi profesorii români, care fuseseră forţaţi să părăsească Universitatea din Cluj în 1940, s-au reîntors în 1944, cu un mandat oficial de preluare a conducerii, ei au fost pur şi simplu refuzaţi de Miskolczy, numitul Budapestei, care se aflase în fruntea eforturilor de „reprimare a culturii" româneşti în timpul războiului.[2] La cererea Ungariei – aceasta se întâmpla pe 14 octombrie 1944, când Ungaria lupta încă alături de Axă împotriva României şi a forţelor sovietice –, şeful de stat-major sovietic al Comisiei de Control Aliate din România (CCA), generalul Vinogradov, a plasat Universitatea şi administraţia acesteia, numită de Budapesta, „sub protecţia Armatei Sovietice" şi a ordonat Bucureştiului să nu se amestece.[3]

Administraţia civilă românească, numită după ce Transilvania a fost eliberată de forţele maghiare şi germane, la sfârşitul lui octombrie, a fost alungată rapid de autorităţile militare sovietice, la 11 noimbrie 1944. Sovieticii au instituit în schimb o administraţie militară bazată pe aceiaşi administratori civili maghiari şi şefi de instituţii numiţi iniţial de regimul de ocupaţie al lui Horthy.[4] În maniera deja cunoscută, Moscova trata România „aliată" ca pe inamic şi stabilea o coordonare „prietenească" împreună cu „inamicul" maghiar din Axă, împotriva ei.

Sprijinul deschis al autorităţilor militare sovietice pentru menţinerea conducerii maghiare a constituit subiectul a sute de rapoarte din regiune, în perioada 1944–1947. Spre exemplu, cu o săptămână înainte de transferul

---

[1] Puşcaş (1995), p. 52. Comisia menţiona că 25 000 de funcţionari oficiali fuseseră transferaţi din Ungaria la posturi din nordul Transilvaniei, înainte de intrarea trupelor maghiare, dar nu oferă nici o indicaţie dacă transferurile fuseseră cerute sau impuse.

[2] Lucian Nastasă, Andreea Andreescu, Andrea Varga, *Maghiarii din România (1956–1968). Minorităţi etnoculturale. Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, CRDE, 2003, pp. 39-40, 96, 98; ASB, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, guvernele Sanătescu – Rădescu, dosar nr. 44/1944, f. 85-87. Nastasă consideră adresa rectorului român Iuliu Haţieganu necivilizată şi „vicioasă", iar complicităţile rectorului ungur şi ale oamenilor săi în abuzuri îi descalifică de orice rol în universitate. Ibidem, p. 40.

[3] Ibidem.

[4] Multe oficialităţi maghiare aflate în slujba dictaturii hortiste anticipau „confirmarea graniţelor de la 30 august 1940" şi nu numai că „nu au plecat odată cu retragerea armatei maghiare", ci au rămas „foarte influente" în nordul Transilvaniei. Ibidem, p. 13.

pur formal al nordului Transilvaniei către autoritatea administrativă a Bucureştiului, spionajul militar raporta prim-ministrului român că activitatea revizionistă ungară „se manifesta pe deplin sub masca comunismului", în timp ce simbolurile naţionale româneşti continuau să fie ţinta ridiculizărilor şi a sancţiunilor legale.[1] Era „interzisă" expunerea drapelului, şi „elevii de liceu care purtau culorile naţionale la butonieră erau arestaţi".[2] Românii erau „obligaţi să folosească numai limba maghiară în relaţiile cu autorităţile", intelectualii erau umiliţi în public şi etichetaţi drept fascişti, iar ofiţerii români şi soldaţii care îşi vizitau familiile erau „arestaţi, escortaţi pe străzi de organele civile ale Poliţiei Populare Ungare şi supuşi la munci forţate umilitoare în văzul populaţiei şi al comandanţilor militari sovietici".[3] Într-adevăr, autorităţile maghiare se bazau deschis pe sprijinul sovietic:

> Cu orice ocazie, ungurii observau simpatia comandanţilor sovietici, căutând să-i convingă prin orice mijloace de sentimentele lor comuniste pentru a obţine diverse avantaje şi a-şi atinge scopurile iredentiste.

Raportul concluziona că „intensa propagandă revizionistă" se manifesta în continuare la reuniunile sindicatelor „democratice" maghiare, în timp ce Poliţia Populară Ungară continua să comită „tot felul de atrocităţi şi ameninţări pentru a forţa populaţia românească să părăsească nordul Transilvaniei".

Controlul sovietic şi realocarea Transilvaniei

Fără ştiinţa conducerii comuniştilor maghiari, Moscova hotărâse deja că, în timp ce Budapesta îşi va menţine privilegiile de supervizare şi intervenţie în nordul Transilvaniei şi, într-o oarecare măsură, chiar şi controlul administrativ, teritoriul nu va fi totuşi unit cu Ungaria. Existau două

---

[1] 1 martie 1945, Raportul nr. 590 201 al Secţiei II a Statului-Major (spionaj) către preşedintele Consiliului de Miniştri în *23 August 1944*, vol. IV, document 1211, pp. 218-219; ASB, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Cabinetul militar Sănătescu-Rădescu, dos. 38/1944–1945, f. 273-274.

[2] Autorul prefeţei la *Maghiarii din România (1945–1968)*, Ákos Egyed, pune sub semnul întrebării credibilitatea documentelor oficiale româneşti şi sugerează că un tablou mai complet necesită consultarea surselor „din cadrul membrilor persecutaţi ai comunităţii maghiare" care „au fost umiliţi adesea şi au suportat multe suferinţe". Nastasă et. al. (2002), p. 5. Din păcate, el nu face aceleaşi recomandări referitor la membrii persecutaţi ai majorităţii româneşti.

[3] *23 August 1944*, vol. IV, document 1211, p. 219. Raportul consemnează că „viceprefectul de Mureş a ordonat ca toată corespondenţa adresată prefecturii să fie scrisă numai în limba oficială maghiară".

motive principale pentru această schimbare de poziţie. În primul rând, URSS, având acum în posesie Basarabia şi nordul Bucovinei prin propriile eforturi, nu mai avea nici o obligaţie faţă de Ungaria şi nici intenţia de a ceda Transilvania fără un câştig corespunzător. În al doilea rând, disoluţia Cominternului redusese drastic influenţa ungurilor asupra politicii sovietice din regiune. Statutul liderilor comunişti maghiari s-a transformat brusc din cel de aproape egali ai camarazilor sovietici de la Moscova, unde participau la formularea strategiilor şi a politicii pentru Estul Europei, într-unul de subordonare clară deoarece, ca şefi ai partidelor naţionale, erau acum executanţi ai politicii Kremlinului. Iar acea politică, în special cea privitoare la realocarea teritoriilor şi la delimitarea frontierelor, era decisă acum doar de Moscova, numai în baza intereselor sovietice.

În 1944, pentru a cerceta problemele ordinii postbelice, Moscova a format comisia Litvinov, compusă din trei comisari-adjuncţi pentru afaceri externe, prim-adjunctul Maxim Litvinov, Solomon A. Lozovski şi Dimitri Z. Manuilski, alături de câţiva experţi.[1] Pe 5 iunie 1944, într-un document denumit *Despre Transilvania*, Litvinov le-a trimis lui Stalin, Molotov, Voroşilov şi Vişinschi evaluările asupra alocării viitoare a teritoriului românesc. „Cea mai bună“ soluţie, argumenta el, era „recunoaşterea statutului de independenţă a Transilvaniei, în afara oricăror alianţe şi federaţii“.

> Astfel, rămânând un sâmbure de conflict între cei doi vecini, România şi Ungaria, ea nu va putea exista fără patronajul unui stat vecin puternic, în acest caz URSS, care are frontieră comună cu aceasta.[2]

Pe 8 iunie, când s-a întrunit comisia, Litvinov a deschis discuţiile menţionând că statu-quoul care acorda Transilvania Ungariei nu putea fi menţinut, din moment ce fusese hotărât de Hitler. Posibilitatea de a ceda întreaga Transilvanie Ungariei era, de asemenea, „exclusă“. România ar putea aspira la ea numai „în schimbul renunţării totale şi definitive la

---

[1] Manuilski era unul dintre colegii lui Rakovski din perioada Rumcherod, 1917–1918, de la Odessa, care condusese operaţiunile împotriva României. La sfârşitul anilor '30, el era autoritatea Cominternului „în problemele referitoare la România şi la Partidul Comunist Român“ şi conducea operaţiunile antiromâneşti legate de Basarabia. Văratic (2000), document 7, p. 60. El era, de asemenea, un „colaborator apropiat“ al lui Ernö Gerö. Szekely (2004), p. 35. Lozovski era bunicul viitorului ministru de Interne, generalul Mangano Deschanels, şi, totodată, asociatul lui József Péter (J. Peters), şeful spionajului maghiar în SUA în perioada 1928–1938. Lozovski a declarat la comisia Litvinov că „a trebuit să omorâm mai multe sute de mii de români în acest război, dar se pare că nu a fost de-ajuns“. Haynes şi Klehr (2000), p. 60; Weinstein şi Vassiliev (2000), p. 38.

[2] Vasile Şandru, „Conexiunea moscovită a problemei transilvane“, *Magazin istoric*, nr. 10 (octombrie), 2000. Vezi şi Islamov şi Poliakova (2000), document N7 şi N8.

Basarabia şi Bucovina" şi „cu garantarea controlului nostru total asupra politicilor viitoare ale României", posibilitate care ar permite URSS „să obţină atât baze [militare], cât şi control" asupra ţării. Litvinov a subliniat că independenţa Transilvaniei „ar putea fi temporară, până când vom ajunge la un acord cu Ungaria sau cu România, sau pe termen lung, ţinând cont că acest stat mic ar avea nevoie de un protector, care nu poate fi altul decât Uniunea Sovietică, cea mai apropiată mare putere".[1] S-a căzut de acord că independenţa era „cea mai bună" soluţie.[2] Rezumând decizia lor, Litvinov a subliniat că „dependenţa României de noi va fi chiar mai mare dacă Transilvania va rămâne un stat de sine stătător, iar transferarea sa viitoare la România va depinde de noi".[3]

După ocuparea nordului Transilvaniei de către Ungaria, în vara lui 1940, Cominternul ordonase tuturor comuniştilor rezidenţi să intre în Partidul Comunist Ungar, resubordonând aripa transilvăneană a PCR la PCM. Moscova a făcut acelaşi lucru pe o bază mult mai selectivă, în privinţa aripii basarabene, ordonându-le, spre exemplu, lui Leonte Răutu şi lui Alexandru Bârlădeanu, acum din nou cetăţeni sovietici, să plece la Moscova.[4] Cominterniştii din Transilvania de Nord aflaţi la Moscova, precum Vasile Luca şi Valter Roman, figuri proeminente în efortul de propagandă sovietic (lui Luca i se atribuie fondarea staţiei de radio în limba română a Cominternului, România Liberă, Roman fiind redactor), erau acum mult mai orientaţi către partidul maghiar. De aceea, nu este surprinzător că Luca milita împotriva reanexării nordului Transilvaniei sau că Roman, la sfârşitul lui iulie 1944, aducea comisiei argumente în favoarea „acordării independenţei Transilvaniei", ca fiind soluţia „cea mai adecvată" şi care nu se putea realiza decât dacă „bazinul dunărean se va afla sub tutela guvernului sovietic".[5]

---

[1] Tatiana Pokivailova, „1944. Transilvania pe Masa Comisiei Litvinov", nr. 1 (ianuarie) 1998, *Magazin istoric*; Volokitina, Islamov şi Poliakova (2000), document N7, 8 iunie 1944.

[2] Ibidem. Lozovski a adăugat că Transilvania era un premiu prea mare, ale cărei „resurse pot restabili forţele slăbite ale României, iar noi nu dorim aceasta".

[3] Litvinov a adăugat în încheiere că „ar corespunde mai bine autodeterminării popoarelor". Discuţia a indicat că, practic, nimeni din Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe nu se simţea deosebit de afectat de înţelegerile acordului de armistiţiu care stipulau restituirea „Transilvaniei (sau a unei mari părţi din ea)" României şi evacuarea teritoriului ocupat de Ungaria.

[4] Deletant (1999), p. 24. Cominterniştii de la Moscova aveau deja cetăţenia sovietică. Bârlădeanu nu s-a întors în România până în 1946.

[5] AVP RF, fond 06 (secretariatul lui V.M. Molotov), op. 6, mapa 14; Scrisoarea deschisă a lui Tofic M. Islamov către Petre Roman, *Novaia I noveisaia istoria*, 19 august 2000. Roman pare să sugereze că „problema este o reminiscenţă a germanilor de pe Volga", „ar putea fi rezolvată în acelaşi fel", adică prin deportări în masă. Pe 29 iulie comisia a reiterat că independenţa „ar fi cea mai bună". Islamov şi Poliakova (2000), document N8.

La mijlocul lui 1944, Stalin încă se juca cu ideea unei federaţii în legătură cu Transilvania, care constituia de asemenea o cedare în favoarea Budapestei, aducându-i suveranitatea parţială în regiune.[1] Ca o ironie însă, fără a se intenţiona aceasta, succesul propagandei maghiare în convingerea cercurilor de la Londra şi de la Washington să sprijine o federaţie Ungaro-Transilvano-Română (Danubiană) a discreditat total ideea în faţa lui Stalin, considerând-o ca fiind o „conspiraţie occidentală".[2] Cu ideea federaţiei pentru nordul Transilvaniei exclusă şi o independenţă totală posibil să provoace viitoare complicaţii internaţionale, singura soluţie rămasă, din perspectiva Kremlinului, a fost protectoratul autonom al cărui statut nepermanent acorda Moscovei continuarea influenţei şi a controlului. Ungaria şi România (ungurii şi românii din Transilvania) vor fi obligaţi să intre în competiţie pentru favorurile sovieticilor dacă vor dori să influenţeze statutul final al regiunii. De aceea, Moscova îşi sprijinea propriile interese şi, în acelaşi timp, îşi demonstra înţelegerea faţă de Budapesta, atunci când într-o întâlnire de 15 minute de la Târgu Mureş, pe 11 noiembrie 1944, autorităţile militare sovietice au înlocuit fără multe vorbe administraţia românească proaspăt instalată şi le-a ordonat „să elibereze întreg teritoriul Transilvaniei".[3] Acum soluţia temporară – administraţia militară sovietică – fusese aplicată.

Făcându-se ecoul concluziilor comisiei Litvinov, Comisarul Poporului pentru Afaceri Externe al RFSFR, anterior însărcinat cu afaceri în România, A.I. Lavrentiev, a subliniat, la 6 decembrie 1944, că dorinţa Bucureştiului de a reîncorpora Transilvania era „singurul factor important de influenţă asupra guvernului", nu numai în privinţa îndeplinirii datoriilor reparatorii, ci şi asupra „politicii interne şi externe a României".[4] Odată intrată în posesia provinciei, influenţa sovietică asupra politicilor sale interne şi externe se va disipa rapid. Această opinie era împărtăşită de agenţii Moscovei din PCR (care formau, probabil, majoritatea conducerii PCR în acea perioadă). După cum sublinia Ana Pauker în faţa reprezentanţilor partidului la Cluj, în ianuarie 1945,

---

[1] Cu toate că a respins o federaţie balcanică între Iugoslavia şi Bulgaria, el i-a spus lui Tito „că o federaţie ar trebui formată între România şi Ungaria". Milovan Djilas, *Conversations with Stalin*, Cambridge MA, Harvard University Press, 1963, p. 177.

[2] Unul dintre cele mai importante proiecte ale federaţiei, realizat cu sprijin britanic semnificativ acordat unor iredentişti şi extremişti maghiari, *INTERMARIUM*, este descris în Dorril (2003), pp. 164-176.

[3] Constantin Hlihor şi Ioan Scurtu, *Armata Roşie în România*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 2000, p. 54.

[4] Hlihor şi Scurtu (2000), pp. 71-72; Arhiva Secţiei de istorie orală a Radiodifuziunii Române, 281, doc. 1 109.

„situația administrativă din nordul Transilvaniei este foarte utilă pentru o democratizare rapidă a regiunii", dar numai „până la integrarea în statul român".[1]

La sfârșitul lunii, autoritățile militare sovietice au început să fluture propuneri referitoare la un protectorat sovietic pe termen lung. Lavrentiev, de exemplu, i-a trimis lui Vișinschi propunerea șefului Directoratului Politic al Frontului Ucrainean II de creare „a unui comisariat în nordul Transilvaniei, numit de autoritățile militare sovietice din rândul populației locale (neromânești)".[2] În decembrie, Statul-Major al Armatei Roșii menționa că, din punct de vedere tactic, „transferul nordului Transilvaniei către România" va înlătura singurul „stimulent" pentru continuarea sacrificiului militar românesc în afara granițelor și, de aceea, „nu este în avantajul nostru". Contribuția militară a României la operațiunile conduse de sovietici va însemna implicarea a peste 538 000 de ostași, care au suferit peste 167 000 de pierderi.

Asalturi deschise, manevre clandestine

Suveranitatea românească asupra Transilvaniei a fost atacată pe diverse fronturi, de la Budapesta, din URSS, de agenți sovietici și unguri și chiar din cadrul PCR. La sfârșitul lui decembrie, reprezentantul PCR din reînființatul Comitet Regional Cluj, Nicolae (Miklós) Goldberger, raporta că „în acest moment nordul Transilvaniei nu aparține nici Ungariei, nici României". Apoi, el acuza „adiministrația trimisă de guvernul de la București" că este „o administrație de colonizare, reacționară și fascistă, ceea ce armata sovietică eliberatoare nu va admite" și pretindea că proletariatul român și cel maghiar solicitau „o Transilvanie independentă care, având frontieră comună cu URSS, ar putea fi inclusă în Uniunea Sovietică".[3] În iunie 1945, ministrul de Interne pregătit de NKVD și șef al organelor de securitate, Teohari Georgescu, informa guvernul român că Transilvania nu va putea

---

[1] ANIC, Fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 3, 1945, f. 7; Tamas Lönhárt și Virgiliu Țârău, „Minorities and Communism in Transylvania (1944–1947)", în Csaba Lévai și Vasile Vese, editori, *Tolerance and Intolerance in Historical Perspective*, Pisa, Plus-Univeristá di Pisa, 2003, p. 29.

[2] Șandru (2000). Tot în decembrie, Statul-Major General al Armatei Roșii nota că, tactic, „apropiatul transfer al nordului Transilvaniei, României" va înlătura singurul „stimulent" pentru continuul sacrificiu românesc de peste frontiere și, de aceea, „nu era în avantajul nostru".

[3] Ibidem.

fi recâştigată decât „ca parte constitutivă a Uniunii Sovietice", primind o dezaprobare puternică din partea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.[1]

La începutul anului 1945, autorităţile maghiare de la Cluj au creat un parlament independent pentru „Nordul Transilvaniei Liber şi Independent".[2] Au fost formate „poliţia populară" maghiară şi organizaţiile rurale de jandarmi, în mare parte prin schimbarea denumirii instituţiilor hortiste care operaseră între 1940–1944.[3] Aceleaşi autorităţi locale au respins administraţia românească şi au solicitat opiniei publice să facă acelaşi lucru, au întreprins raiduri la posturile româneşti de jandarmi şi au revitalizat organizaţiile paramilitare hortiste, în primăvara şi vara lui 1945.[4]

În Zalău, judeţul Sălaj, ţintă principală a eforturilor de colonizare ale guvernului Horthy, prin organizaţiile baronului Atzél, adunarea maghiară din comuna Borla a decis să „nu acorde nici o asistenţă, de nici un fel, jandarmilor români şi autorităţilor locale", avertizând populaţia „să nu le vândă mâncare" şi declarând că aceia care vor încălca embargoul „vor fi consideraţi trădători ai cauzei maghiare".[5] La sfârşitul lui iulie, la Reşiţa, UPM a formulat o plângere către „Comandamentul Sovietic, afirmând că guvernul român sabota dispoziţiile Convenţiei de Armistiţiu referitoare la deconcentrarea trupelor şi că armata română se ascundea în munţi.[6] În august, autorităţile militare sovietice i-au sprijinit pe „muncitorii" maghiari de la Cluj care au atacat un ofiţer care înălţa drapelul românesc, în timpul unei parade militare pentru întoarcerea unei unităţi de pe front.[7]

La mijlocul lui august, mai mulţi şefi ai poliţiei şi comisari din regiunea Trei Scaune şi Sfântu Gheorghe, precum şi fostul primar şi viceprimar din Covasna se numărau în grupul de 10 persoane arestate de jandarmii români,

---

[1] NARA, Modern Military Branch, RG 319, 336 Rumania/section VI, Operations Division, Report of General Schuyler on 6.VI.45, cabinet meeting, 14.VI.45. Schuyler notează că raportul a fost confirmat de „două surse de încredere" şi constituiau „prima sugestie oficială a unui oficial guvernamental că statul român ar profita din pierderea independenţei politice". Raportul a menţionat greşit Transilvania ca Transnistria, şi pe Gheorghiu-Dej ca Ghoorghiu Dej. Groza a protestat, de asemenea.

[2] Nastasă et. al. (2002), documentele 6-9; Arh. St. Cluj (ASC), Serviciul Secret de Informaţii (SSI), Cluj-Turda, Biroul de Cenzură, dos. 9/1944–1947, f. 89-91, 94.

[3] Ibidem, documentele 10, 13–15; ASB, Inspectoratul General al Jandarmeriei (IGJ), dos. 393/1945, f. 5 şi Preşedinţia Consiliului de Miniştri, stenograme, dos. 3/1945, f. 127-153; ASC, SSI, Cluj – Turda, Biroul de Cenzură, dos. 9/1944–1947, f. 105, 108; Arhiva Societatea Muzeului Ardelean, fond Demeter János, nepaginate.

[4] Nastasă et. al. (2002), documente 28, 33, 37, 49, 50, 52, 53. ASB, IGJ, dos. 20/1945, f. 410-413, dos. 25/1945, f. 10, 44, 47, 56 şi dos. 40/1945, f. 118; ASC, Inspectoratul de Poliţie Cluj, fond 209, dos. 160/1945–1946, f. 33.

[5] Ibidem, document 29; ASB, IGJ, dos. 25/1945, f. 111.

[6] Ibidem, document 52; ASB, IGJ, dos. 20/1945, f. 410-413.

[7] Ibidem, document 32; ASB, IGJ, dos. 20/1945, f. 56.

împreună cu o captură de arme, muniție și explozivi care fusese ascunsă în biroul primarului, un birou local al PCR, și la comisariatul de poliție din Târgu Secuiesc. Conform anchetatorilor:

> Organizația – răspândită pe teritoriul regiunilor Ciuc, Odorhei și Trei Scaune – urma să atace armata și autoritățile române în cazul unui conflict armat între marile puteri [...] De asemenea, a întocmit un memorandum către URSS (domnului Viaceslav Molotov) prin care solicita autonomia Transilvaniei sau alipirea acesteia la URSS.[1]

„Armele, muniția și explozivii au fost predate delegatului Consiliului de Control Aliat din România, ca pradă de război, în timp ce arestații au fost eliberați" la intervenția sovieticilor, după ce conducătorul lor „a declarat că armele fuseseră colectate pentru a fi utilizate împotriva fasciștilor".[2] În septembrie, localnici unguri i-au atacat pe jandarmii români din Oradea, apelând la autoritățile sovietice să îi ajute, în timp ce la Carei „au demonstrat cu steaguri ungurești împotriva Maiestății Sale Regele și a armatei române, după care au mers la Comandamentul Sovietic și au cerut înrolarea în armata sovietică".[3]

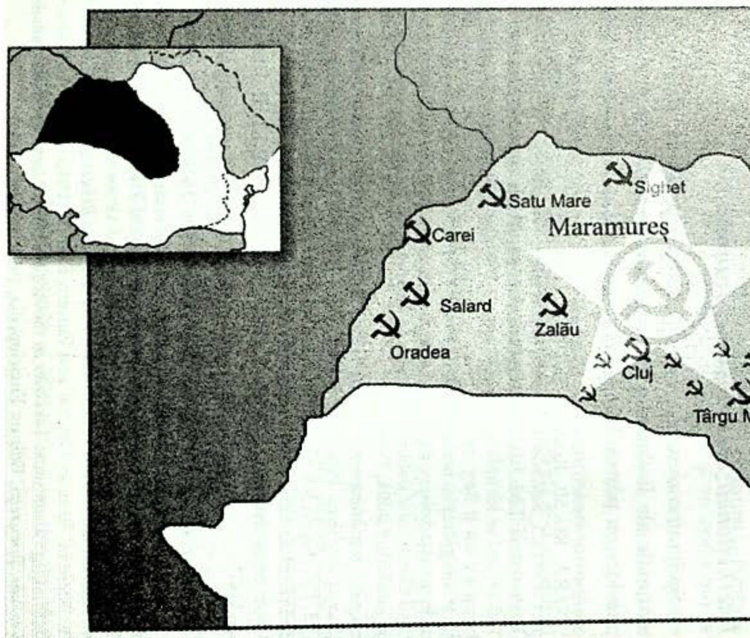
Între timp, autoritățile militare sovietice din Ucraina solicitau alte teritorii românești. Generalul Nikita Hrușciov, care în 1944 era atât șef al Ucrainei, cât și șeful Directoratului Politic de pe Frontul I ucrainean, a recunoscut ulterior că a furnizat suport logistic pentru „detașamentele armate organizate" conduse de militantul cehoslovaco-ucrainean Ivan Ivanovici Turianița, care „a preluat controlul peste câteva regiuni, ce aparținuseră înainte de război de regatul României", pentru a le include în Ucraina sovietică.[4] După ce observa că românii erau „foarte nemulțumiți de acest lucru", Hrușciov a declarat „în glumă" că „Turianița a început să se angajeze în activități expansioniste".[5]

Hrușciov era deosebit de modest. Împreună cu un grup de camarazi, printre care adjunctul său, generalul Leonid Brejnev, șeful NKVD pentru

---

[1] Ibidem, document 52, ASB, IGJ, dos. 20/1945, f. 410-413.
[2] Ibidem. Șeful celulei era István Pilla.
[3] Ibidem, document 52, ASB, IGJ, dos. 20/1945, f. 410-413. Autoritățile române nu au putut stopa aceste incidente care au continuat în 1946 și în 1947. Pe 8 februarie 1947, de exemplu, aproximativ 600 de persoane „au atacat comisariatul de poliție din Gheorgheni-Ciuc și au eliberat cinci criminali de război unguri, inclusiv pe preotul romano-catolic, Ignatiu László, care au fost trimiși la Tribuna Poporului din Cluj". Ibidem, document 121; ASB, Direcția Generală a Poliției, dos. 46/1945, f. 1-49.
[4] Hrușciov (2005), volumul I, p. 610.
[5] Op. cit., p. 611.

Acțiuni separatiste sub administrația militar
1944–1947

Ucraina, Ivan Sevrov, şi generalul A.A. Epişev, a condus o mişcare secesionistă în Maramureş, parte a teritoriului inclus în nordul Transilvaniei ocupate, la graniţa ucraineană.[1] În ianuarie 1945, un autodeclarat „Consiliu al Poporului" al ucrainenilor din regiunea Sighet, cu complicitatea comandantului sovietic din zonă, maiorul Zaharenko, a solicitat anexarea Sighetului la Ucraina şi a ameninţat majoritatea românească existentă că, în cazul în care nu sprijină unirea, „vor fi arestaţi, deportaţi sau ucişi".[2] De asemenea, comuna Salard din Maramureş a cerut autorităţilor militare sovietice să „confirme independenţa Transilvaniei şi alăturarea la Uniunea Sovietică", argumentând că anexarea fie la România, fie la Ungaria „nu va asigura niciodată pacea pentru poporul transilvănean".[3] Autorităţile maghiare nu au fost mai puţin productive. De exemplu, la sfârşitul lui iulie, Uniunea Tineretului Comunist maghiar (UTC) din Sfântu Gheorghe a strâns „semnături prin care se solicita ca nordul Transilvaniei să fie transferat sub protectorat sovietic".[4]

Internaţionalizarea problemei Transilvaniei

Sprijinul consistent acordat de Stalin în perioada interbelică pretenţiilor teritoriale ale Budapestei le-a dat cominterniştilor unguri convingerea că ţara lor „va păstra Transilvania" după război.[5] Menţinerea autorităţii în

[1] NARA, RG 59, Research and Analysis Branch, Office of Strategic Services, Report #3013.5, *Secessionist Movement in Maramureş (Transylvania)*, 24 mai 1945; Scrisoarea deschisă a lui T.M. Islamov către Petre Roman, *Novaia i noveisaia istoria*, 19 august 2000. Toţi cei trei se identificau îndeaproape cu Ucraina. Epişev provenea din Odessa şi atât Hruşciov, cât şi Brejnev şi-au petrecut primii ani din carieră în Ucraina (Brejnev a fost chiar înregistrat ca ucrainean până în 1952). Hruşciov, de asemenea, a fost comisar politic în armata bolşevică pe Frontul de Sud, în perioada Primului Război Mondial, atunci când directoratul politic era condus de Rakovski, iar frontul era comandat de generalul, pe jumătate român, Frunze.

[2] *Sighet – jud. Maramureş*, 8 martie 1945, Documente D.G. Popescu, caseta nr. 1, f. 9-14, Hoover Archives, Palo Alto; NARA, RG 43, Paris Peace Conference, 1946, caseta nr. 123. Condus de Ion Odoviciuk, consiliul a proclamat autoritatea administrativă asupra ţării pe 28 ianuarie 1945 şi a solicitat unirea cu Ucraina.

[3] Volokitina, Islamov şi Poliakova (2000), doc. N81; AVP RF. F. o125, op. 33, D. 22, Ll. 47-51.

[4] Nastasă et. al. (2002), document 30; ASB, IGJ, dos. 20/1945, f. 38.

[5] Ivo Banac, editor, *The Diary of Georgi Dimitrov 1933–1949*, New Haven, Yale University Press, 2003, p. xxxv. Vezi şi László Borhi, *Hungary in the Cold War, 1945–1956: Between the United States and the Soviet Union*, Budapesta, Central European Press, 2004, pp. 77, 86. Borhi subliniază cazul, sugerând că Rákosi et. al. dorea să-şi elimine rivalii prin aceste promisiuni, altfel nu ar fi făcut asta. Vezi şi Csaba Békés, „The Communist Parties and the National Issue in Central and Eastern Europe (1945–1947): An Important Factor Facilitating Communist Takeover in the Region", în *6 Martie 1945: Începuturile comunizării României*, Bucureşti, Editura Enciclopedia, 1995, pp. 245-253.

regiune, ca rezultat al înţelegerilor sovieto-maghiare, i-a favorizat în continuarea atingerii acestui scop, iar comportamentul sovietic în regiune şi la Moscova le-a alimentat aspiraţiile. În consecinţă, atitudinea lor publică referitoare la ceea ce ei considerau „o înţelegere încheiată" nu era falsă. La congresul naţional al partidului din mai 1945, de exemplu, conducătorii acestuia au „utilizat un limbaj naţionalist extrem" în sublinierea pretenţiilor teritoriale asupra Transilvaniei, în ciuda transferului ei formal către administraţia românească, în urmă cu două luni.[1]

În aprilie 1946, Budapesta a solicitat aprobarea lui Stalin pentru a ridica aceste pretenţii pe plan internaţional. Confirmând „posibilitatea ridicării problemei teritoriale", Stalin a adoptat „o atitudine pozitivă" faţă de propunerea prim-secretar Mátyás Rákosi ca „o parte (22 000 de km pătraţi) din Transilvania să fie transferată Ungariei, fără ca România să sufere prea mult".[2] La sfatul lui Stalin şi, credeau ei, cu sprijinul acestuia, conducătorii maghiari au argumentat Bucureştiului că cesiunea voluntară a teritoriului transilvănean va fi spre beneficiul tuturor şi va contribui la „întărirea democraţiei în Ungaria", smulgând „arma revizionismului din mâinile reacţiunii". Budapesta s-a oferit să implementeze transferul în secret, precedându-l cu o campanie de propagandă intensă, astfel încât vestea transferului „să nu cadă ca un trăsnet". Condamnând atitudinea de respingere a României ca fiind „prea rigidă", Budapesta şi-a menţinut părerea că „rectificarea graniţelor este necesară pentru consolidarea regimului democratic din Ungaria".[3]

La începutul lui mai 1946, Ştefan (István) Szirmai, un fost membru al PCR care se transferase în partidul maghiar, a vizitat biroul PCR de la Cluj şi a reafirmat pretenţia Budapestei „pentru câteva zone de pe teritoriul românesc şi autonomie pentru regiunea secuiască".[4] Colegii din PCR au contraargumentat că, de fapt, o astfel de mişcare „ar slăbi democraţia" şi „ar avea drept consecinţă directă expulzarea maghiarilor din România", aşa cum făcuseră cehii cu peste 200 000 de maghiari. Încrezător în sprijinul Moscovei, Szirmai a răspuns că Budapesta „avea motive serioase pentru ridicarea problemei revizuirii frontierelor" şi va continua să ceară

---

[1] Hoensch (1996), p. 165. Vezi şi Martin Mevius, *Agents of Moscow: The Hungarian Communist Party and the Origins of Socialist Patriotism 1941–1953*, Oxford, Oxford University Press, 2005.
[2] Nastasă et. al. (2002), document 135; ASB, CC al PCR Externe, dos. 36/1946, f. 1-7.
[3] Ibidem.
[4] Nastasă et. al. (2002), document 107; ASB, CC al PCR Cancelarie, dos. 36/1946, f. 1-2.

„retrocedarea unor teritorii“.[1] Importanța acestei linii strategice e sugerată de faptul că Szirmai a rămas unul dintre cei mai mari specialiști în agitație și propagandă de la Budapesta, timp de aproape 30 de ani.

Conducerea maghiară a pus la cale o campanie psihologică pe termen lung, foarte asemănătoare cu cea dusă în perioada interbelică de Liga Revizionistă, permițând Federației Mondiale a Maghiarilor, a lui Horthy, să-și continue operațiunile.[2] La sfârșitul lui mai, ambasadorul Budapestei la Moscova a prezentat pretențiile Ungariei asupra Transilvaniei, comisarului-adjunct pentru relații externe, Lozovschi, și a raportat că eforturile paralele de lobby pe lângă alți reprezentanți străini pentru acceptarea necesității transferului de teritoriu nu avuseseră succes pentru că „până acum am repetat constant prietenia și încrederea în guvernul român“, iar o întoarcere „abruptă“ era „dificil de înțeles pentru diplomații străini“.[3]

În timp ce ideea „autonomiei teritoriale“ nu era acceptabilă din cauza exploatării aceluiași motiv de către Hitler în regiunea sudetă din Cehoslovacia, ambasadorul era încrezător că vor „reuși să-i facă pe străini să înțeleagă necesitatea reanexării maghiarilor din zona de frontieră Satu Mare, împreună cu alte orașe“, cu povești și dovezi ale „persecuției“ și prin regizarea campaniei lor ca pe una „de apărare a minorităților“.[4] Conducerea partidului a fost de acord. După cum nota Ernö Gerö, partidul „va trebui să sublinieze mai degrabă drepturile maghiarilor decât cele teritoriale“.[5] Dovezile „privind persecutarea minorităților“, continua ambasadorul, îi vor mobiliza pe diplomații străini, „dar avem nevoie mai întâi de probe“. Până la sfârșitul deceniului, Budapesta a înființat primul grup de studii etnice pentru a produce probele necesare.

---

[1] Ibidem; p. 345. Révai a ridicat pretențiile teritoriale ale Ungariei în discursul publicat în ziarul oficial al partidului *Szabad Nép*, 28 aprilie 1946. În mai 1946, ziarul a fost redenumit *Népszabadság*.

[2] Ambasadorul maghiar a etichetat chemările adresate de Iuliu Maniu, președintele Partidului Național Țărănesc, cetățenilor maghiari – numai în Cluj se stabiliseră circa 30 000 – să se întoarcă în Ungaria și pentru reprezentarea proporțională a românilor în funcții administrative, drept șoviniste, acuzându-l de „incitarea urii româno-maghiare“. Nastasă et. al. (2002), document Ungaria06, pp. 311-312; *Magyar Országos Levéltár* (Arhivele maghiare de stat: MOL), KÜM [Ministerul Afacerilor Externe], XIX-J–1-a-Rom-IV–136–1593–1946, f. 41-57.

[3] Nastasă et. al. (2002), document 110, pp. 357-358; MOL, KÜM, XIX-J–1-a-Rom-IV–135–1540–1946, f. 220-226. El mai nota că statele cel mai puțin informate despre situația din zonă „tind să fie cele mai receptive la solicitările noastre“, identificând America Latină (în special Mexic), Canada, Egipt și Irak.

[4] Ibidem, document 110, pp. 356-357; MOL, KÜM, XIX-J–1-a-Rom-IV–135–1540–1946, f. 220-226.

[5] Mevius (2005), p. 119.

Menţionând că „una dintre metodele de a influenţa opinia publică diplomatică“ era „trimiterea de broşuri către toate ambasadele“, ambasadorul recomanda în continuare tipărirea de broşuri „despre situaţia maghiarilor din Cehoslovacia şi din România“.[1] De fapt, ambasadorul pleda pentru revigorarea campaniei interbelice duse de Budapesta şi de Moscova pentru subminarea legitimităţii administraţiei româneşti din Transilvania, respectiv din Basarabia. În acest context, este foarte interesant de menţionat că interlocutorul ambasadorului, Lozovschi, al cărui nepot va deveni apoi ministru de interne al Ungariei, a fost implicat în operaţiuni practic identice vizavi de Basarabia, ca membru al secţiei române a Cominternului, care conducea secţiunea basarabeano-română de la Odessa, precum şi societăţile basarabene din Europa şi SUA.[2]

Colectarea, crearea şi distribuirea „probelor persecuţiei“ au devenit un element central al demersului Ungariei pentru pretenţiile teritoriale. După cum raporta Inspectoratul General al Poliţiei române, era o practică absolut comună ca plângerile să fie adresate:

> [...] nu autorităţilor române, ci Uniunii Populare Maghiare, care face investigaţii, păstrează originalele plângerilor şi înaintează copiile autorităţilor române. Plângerile sunt în general exagerate sau inventate, fiind utilizate doar ca dovezi ale oprimării maghiarilor. UPM nu monitorizează rezultatul intervenţiilor făcute de autorităţile române.[3]

Şablonul plângerilor extravagante urmate de dezinteresul studiat faţă de reacţia constructivă a României urma să devină ceva obişnuit. În căutarea de a eticheta administraţia românească drept abuzivă, UPM nu a fost deloc interesată de dorinţa acestor autorităţi de a rezolva plângerile maghiarilor

---

[1] Nastasă et. al. (2002), document 110, pp. 357-358; MOL, KÜM, XIX-J-1-a-Rom-IV–135–1540–1946, f. 220-226. Prima publicaţie a fost *Le probleme hongrois par rapport à la Roumanie*, publié par le Minister des Affaires Etrangers de Hongrois, Budapesta, 1946.

[2] Vitalie Văratic, *Preliminarii la raptul Basarabiei şi nordul Bucovinei*, Bucureşti, Libra, 2000, mai ales documentele 7, 48 şi 77, pp. 60, 189-190, 247-249. Vezi şi Ia.M. Kopanski, *Obshestvo bessarabtsev v SSSR i soiuz bessarabskikh emigratnoye (1924–1940)*, [Societatea Basarabenilor din URSS şi Uniunea Basarabenilor Emigranţi], Chişinău, 1978, pp. 24-27. Ca exemplu al activităţii efectuate pentru audienţa internă, vezi Direcţia Generală a Arhivelor, „Ilegalităţi româneşti în Basarabia (1918)“, *Krasnii Archiv. Istorischeskii jurnal*, 100, tom 3, 1940, pp. 64-89. Pe perioada războiului, Lozovski a fost responsabil cu propaganda Axei. Talbot (1970), pp. 259-260.

[3] Nastasă et. al. (2002), document 121, p. 416; ASB, Direcţia Generală a Poliţiei, dos. 46/1945, f. 1-49. Acest lung raport oferă o privire asupra organizaţiilor clandestine ale Ungariei din perioada 1944–1946. Fabricarea de plângeri pentru consumul sovietic era practicată cel puţin din 1945. O bună descriere este oferită în Ibidem, document 52, pp. 177-180.

transilvăneni. Neînregistrând reacția pozitivă oficială, puteau să o prezinte drept ostilă și, implicit, abuzivă.

„Criza de identitate" *maghiaro-transilvăneană*

Pe lângă problemele prezentate de autoritățile militare sovietice și de conducerea locală recalcitrantă, precum și de vicisitudinile preluării comuniste în general, controlul Partidului Comunist Român în nordul Transilvaniei era blocat în continuare atât de rezistența în propriile rânduri, cât și de cea a comuniștilor de la Budapesta. Trecerea „aripii transilvănene" a comuniștilor la PCM, în perioada războiului, nu a fost niciodată anulată de Comintern înainte de disoluția sa formală, făcând aproape imposibilă trasarea unei linii clare între PCR și PCM la venirea în Transilvania, la sfârșitul anilor '40.[1] Pe lângă crearea unei „crize de identitate" cu ramificații politice serioase, această ambivalență a permis Budapestei să recruteze semideschis unguri transilvăneni, cu scopul folosirii lor pentru transferarea suveranității regiunii către Ungaria. Aceste recrutări erau efectuate de membrii transilvăneni ai Partidului Comunist Maghiar, mulți dintre ei fiind la un moment dat membri ai PCR, și de către „vechi bolșevici" (unii dintre ei tot de origine transilvăneană), cunoscuți cu relații influente la Moscova.

În martie 1946, de exemplu, fostul membru al PCR, Szirmai, i-a susținut fervent pe ungurii comuniști de la Cluj în ideea că „organizația transilvăneană nu trebuie să adere la PCR".[2] În aprilie, șeful propagandei maghiare, Jószef Révai, a rememorat în ziarul oficial al PCM că în perioada războiului, la postul Radio Kossuth, condus de Comintern:

> [...] am propus cercurilor conducerii maghiare din acea perioadă să părăsească alianța cu Germania și să atace armat România. Acest prim pas,

[1] Dimitrov include această notă în jurnalul său: „... Morozov, Feodorov, Georgiev despre transferul grupului românesc. Am controlat pregătirile pentru transfer. Confirmarea transferului la 11 iunie". Consemnarea lui Dimitrov (1997) pentru 11 iunie 1943: „Clar, unele grupuri românești au fost transferate de la o entitate la alta, la mijlocul lui 1943, dar nu la Partidul Comunist Român". Dimitrov notează în aceeași zi că NKVD solicitase serviciile de comunicații radio ale Comintern. În acea perioadă, Vsevolod T. Feodorov conducea Direcția Generală 8 a NKVD și Ivan I. Morozov era ofițer superior la GRU. Vezi și Banac (2003), p. xxxvi. Totuși, Feodorov și Morozov sunt nume foarte folosite în Rusia.

[2] Nastasă et. al. (2002), document 109, p. 350; ASB, CC al PCR/Cancelarie, dos. 36/1946, f. 2-35.

indiferent cât de periculos, ar fi însemnat salvarea Ungariei și, chiar mai important, obținerea Transilvaniei.[1]

În timp ce eșecul de a acționa la timp costase Ungaria Transilvania, a continuat Révai, existau speranțe de rectificare la conferința de pace, dacă Ungaria ar obține, în primul rând, „sprijinul Uniunii Sovietice".

Atunci când, la sfârșitul lui mai 1946, Conferința de la Paris a miniștrilor de Externe a anunțat intenția de a anula Pactul Hitler–Stalin și de a returna Transilvania României, Révai a insistat cu îndârjire că hotărârea „nu era definitivă, că numai negocierile de pace vor decide".[2] Totodată, cominternistul Zoltán Vass, membru al CC al PCM, a pretins că, „potrivit tuturor probabilităților, Transilvania va aparține Ungariei".[3] Jószef Dudás, însoțitorul lui Atzél de la negocierile cu Kuznețov, a vizitat sediul de la Cluj al partidului „ca emisar al PCM" și a întrebat: „Este adevărat că vom lupta ca Transilvania să devină republică autonomă?"[4]

Un astfel de blocaj, condus de vechii bolșevici prizonieri de război, care formau o parte a coloanei vertebrale a Cominternului, a avut un sever impact divizant asupra comuniștilor etnici maghiari din Transilvania. Sentimentul general printre membrii maghiari ai PCR era că „noi nu suntem reacționari, dar, dacă asta doresc comuniștii unguri, de ce să nu ne-o dorim și noi?"[5] În martie 1946, de exemplu, Teofil Vescan, unul dintre cei patru instructori desemnați de Comitetul Central al PCR să conducă organizațiile de partid din Transilvania, apăra linia Partidului Comunist Ungar spunând că „Partidul Comunist din Transilvania nu trebuie să

[1] Jószef Révai, „Asupra păcii maghiare", *Szabad Nép*, 28 aprilie 1946; Arh. St. București, CC al PCR Relații Externe, dosar 6.1946, f. 2-9; Nastasă et. al. (2002), document 107, p. 329.

[2] Nastasă et. al. (2002), document 109, p. 341; ASB, CC al PCR, Cancelarie, dos. 36/1946, f. 2-35. Comentariile lui Révai au fost publicate în *Szabad Nép* și *Szabadság*. Prim-ministrul Ferenc Nagy, cofondator al aripii drepte a Partidului Micilor Proprietari, se afla pe aceeași pagină cu liderii comuniști. Într-o declarație publică radiodifuzată din parlament, Nagy afirma că „deciziile luate la conferința miniștrilor de externe nu este definitivă" din moment ce în armistițiul cu România era o clauză „pe baza căreia putem avea pretenții teritoriale". Radio Budapesta, 10 mai 1946, ora 10.00; Valeriu Florin Dobrinescu, *România și Ungaria: De la Trianon la Paris 1920–1947*, București, Viitorul Românesc, 1996, p. 219.

[3] Nastasă et. al. (2002), document 109, p. 343.

[4] Ibidem, p. 350. Dudás fusese de asemenea membru al aripii transilvănene a PCR înainte să treacă la PCM în perioada ocupației din 1940–1944. A devenit din nou cunoscut în 1956.

[5] Nastasă et. al. (2002), document 109, p. 341; ASB, CC al PCR/Cancelarie, dos. 36/1946, f. 2-35.

intre în PCR".[1] Secretarul organizației PCR Cluj, Lajos Jordáky, considerat extremist chiar și de către comuniștii maghiari transilvăneni pentru „șovinismul fățiș" și „atitudinea ostilă chiar și în probleme minore față de populația românească", s-a asigurat ca linia „Transilvania de Nord – o țară independentă" să fie „difuzată până la baza partidului".[2] Miklós (Nicolae) Goldberger, secretarul de regiune al PCR, a mers „cu curentul șovinist ungar", alături de subordonații săi Vescan și Jordáky.[3]

Problema nu se limita în întregime la maghiarii transilvăneni. De ani de zile, aripile dobrogeană și basarabeană, precum și cominterniștii de la Moscova propagau „necesitatea" secesiunii teritoriului românesc, legitimând această poziție în rândurile partidului. Consecința acestei „crize de identitate" transilvănene s-a reflectat deschis în regiune. La Târgu Mureș, de exemplu, autoritățile locale au înălțat un drapel roșu și drapelul Sfântului Ștefan (steagul regatului maghiar), dar nu și pe cel românesc, în timp ce la sediul PCR din Târgu Mureș „era prezent portretul lui Rákosi, dar nu și cel al regelui, obligatoriu pentru instituțiile publice".[4] Demonstrațiile împotriva autorităților administrative și legislative românești au continuat, precum și practica UPM de a face plângeri „în numele populației maghiare din Transilvania și împotriva autorităților române" direct la autoritățile militare sovietice din ACC.[5]

Nici sprijinul manipulativ al lui Stalin pentru agenda Budapestei nu a clarificat situația. Conducătorul sovietic le-a permis autorităților comuniste maghiare să facă deschis lobby în regiune și în exterior, într-o perioadă în care interzisese contactele independente chiar între membrii Blocului.[6] Între 1945–1946, membrii din conducerea Comitetului Central maghiar, precum Vass și șeful organului de securitate, Mihály Farkas, sau Szirmai și Dudás, vizitau autoritățile comuniste locale, adesea fără să informeze Bucureștiul. De asemenea, conducători ai PCR, precum Alexandru Moghioroș, János Vincze (Ion Vinţe), Lajos Jordáky (Ludovic Iordache) și Miklós (Nicolae) Goldberger, se întâlneau cu Rákosi și alți lideri ai PCM în Ungaria, fără aprobarea anterioară a PCR.

Autorizarea de către Stalin a tentativei de a face lobby pentru sprijinul occidental sugerează că este posibil ca el să fi luat în considerare un transfer formal, în cazul în care ar fi existat un câștig politic suficient. În iunie 1946, o delegație condusă de Rákosi și de prim-ministrul Ferenc Nagy a vizitat

---

[1] Ibidem, pp. 348-349.
[2] Ibidem, p. 341.
[3] Ibidem, p. 333.
[4] Ibidem, p. 352.
[5] Nastasă et. al. (2002), document 121; ASB, Direcția Generală a Poliției, dos. 46/1945, f. 1-49.
[6] Ibidem; Djilas (1963), pp. 174-177.

Washingtonul şi Londra, solicitând Vestului să „se alăture Ungariei" în „revizuirea premiului Transilvania, acordat României".[1] Rákosi a evocat oferta lui Stalin din perioada războiului să dea Transilvania, în schimbul neangajării militare, şi apoi a argumentat avantajul mutual al solicitării Budapestei:

> În primul rând, Ungaria şi-a prezentat pretenţiile teritoriale faţă de România. Ştim că România a contribuit la victoria lui Hitler prin luptă, în timp ce noi am contribuit numai prin muncă. Suntem conştienţi de faptul că democraţia din România, care este angajată într-o luptă extrem de dificilă cu forţele reacţionare şoviniste, nu doreşte să suporte povara concesiilor teritoriale. Dar trebuie să fim conştienţi că democraţia din Ungaria este şi ea în aceeaşi situaţie. De aceea satisfacerea unor pretenţii teritoriale modeste şi minimale ar servi cel mai bine şi interesele democraţiei din România.[2]

Delegaţia Rákosi – Nagy propaga o linie de dezinformare pentru a-şi justifica pretenţiile, afirmând fals că, spre deosebire de România, Ungaria nu a contribuit militar la efortul Axei. Spre exemplu, în 1941, comandanţii germani lăudau contribuţia ofensivă a forţelor militare maghiare pe Frontul de Est.[3] Dezinformarea a fost plauzibilă din cauza marii diferenţe dintre contribuţia în trupe dintre România şi Ungaria, în primii ani ai războiului, cu toate că Ungaria a avut o contribuţie mult mai mare la cel de-al Treilea Reich, în anul 1944. [4]

Menţinerea Transilvaniei în joc: scopurile tactice ale sovieticilor

Motivul pentru care Budapesta nu a făcut asemenea presiuni asupra Cehoslovaciei şi a Iugoslaviei a fost acela că Moscova le garantase graniţele, declarând în acelaşi timp România drept pradă, transformând-o astfel în unica ţintă „legitimă" pentru revizionismul maghiar. Révai a fost limpede în această problemă, afirmând că Ungaria „nu ar putea emite pretenţii asupra Iugoslaviei" şi nici „nu poate prezenta Cehoslovaciei solicitări de

---

[1] „Matematică pentru milioane", *Time*, 1 iulie 1946. Vezi şi *The Manchester Guardian*, 19, 20 iunie 1946. Delegaţia a propagat o linie de dezinformare pentru a-şi justifica pretenţiile, afirmând fals că, spre deosebire de România, Ungaria nu contribuise militar la efortul de război al Axei. Din contră, comandanţii germani au lăudat contribuţia ofensivă a forţelor maghiare în 1941. Fenyö (1972), pp. 33-34.

[2] *Népszabadság*, 13 august 1945; Attila Kóvari, *The Antecedents of Today's National Myth in Rumania, 1921–1965*, Hebrew University of Jerusalem, Ierusalim, 1983, p. 130.

[3] Fenyö (1972), pp. 33-34.

[4] Vezi şi Larry L. Watts, *Incompatible Allies: Small State Alliance Behavior in Wartime*, Umeå, Umeå University Press, 2003, mai ales capitolul IV „Military and Economic Contribution", pp. 217-238.

reanexare, nici măcar de modificare a frontierelor", deoarece sovieticii le garantează integritatea teritorială.[1] Stalin a încurajat, cel puțin parțial, pretențiile Ungariei cu scopul de a menține România concentrată în întregime pe problema Transilvaniei, înainte de încheierea tratatului de pace. În chestiune erau două elemente ale participării României în război care, dacă nu erau dirijate cu atenție de Moscova, ar fi putut complica serios controlul sovietic postbelic asupra țării.

Primul era faptul că Moscova nu reușise să încheie un tratat internațional care să legalizeze invadarea și anexarea Basarabiei și a nordului Bucovinei din iunie 1940 (așa cum făcuse, spre exemplu, cu anexările finlandeze în Tratatul de la Tartu din martie 1940).[2] Ca o ironie, din iunie 1940 până în aprilie 1941, românii au insistat să încheie un asemenea tratat pentru a preveni ulterioare solicitări teritoriale sovietice (spre exemplu, forțele sovietice au anexat câteva insule dunărene românești, în octombrie 1940), dar Moscova intenționa să obțină noi teritorii în Bucovina, Moldova și Dobrogea.[3] Când Kremlinul a decis să oficializeze anexările, în primăvara lui 1941, era prea târziu. După cum semnala Bucureștiul ambasadorului său de la Moscova:

> [...] este preferabil ca raptul Basarabiei și al nordului Bucovinei să rămână în categoria unui act de forță pe care România nu l-a acceptat. Noi nu avem

---

[1] Implicarea clară e dovedită prin faptul că România nu a fost protejată printr-o astfel de garanție. József Révai, „Asupra păcii maghiare", *Szabad Nép*, 28 aprilie 1946; Nastasă (2002), document 107, p. 329; ASB, CC al PCR, Cancelarie, dos. 36/1946, f. 1-2. De asemenea, Gerö a declarat că Budapesta nu ar fi neobedientă la comanda Moscovei dacă se emiteau pretenții legate de Praga. Mevius (2005), pp. 118-119.

[2] Refuzul României de a anexa teritoriul sovietic, în ciuda insistenței lui Hitler, a complicat în continuare sarcinile de propagandă ale sovieticilor, la sfârșitul războiului. NARA, State Department Records, Office of Strategic Services Research and Analysis Report #1518, *Rumania: The Present Situation*, 17 decembrie 1943, p. 14; Erich von Manstein, *Verlorene Siege*, Bonn, Athenäum-Verlag, 1955, pp. 210-212; și Deutsche Heeresmission in Rumänien, memorandum, n.d., CRS, DHMR 76152 citat în Alexander Dallin, *Odessa, 1941–1944: Studiu de caz asupra teritoriului sovietic sub ocupație străină*, Iași, Centrul de Studii Românești, 1998, pp. 57-60.

[3] *Documents on German Foreign Policy (DGFP)*, seria D (1937–1945), volumul XI, Washington D.C., Government Printing Officer, 1954-64, Document 75, pp. 126-128, și documentele 81, 130, 236, 328, 380, 381, 403. În 1940 sovieticii „amânau stabilirea frontierelor astfel încât să poată avansa mai departe în teritoriul românesc și să influențeze trasarea frontierelor cât mai mult în favoarea lor". Ibidem, document 380, pp. 654-672. Vezi și *Foreign Relations of the United States*, 1941, volumul I, Washington, D.C., Government Printing Office, 1958, pp. 274-275 și Ibidem, '40, volumul I, *Soviet Relations with Other Powers*, pp. 507-512; Dallin (1942), p. 239; Gerhard L. Weinberg, *A World At Arms: A Global History of World War II*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994a, pp. 99, 137; Geoffrey Roberts, *The Soviet Union and the Origins of the Second World War: Russo-German Relations and the Road to War, 1933–1941*, New York, St. Martin's Press, 1995, pp. 125-126.

> nici un interes să legalizăm acest act, oferind sovieticilor un titlu legal pentru menţinerea acestor provincii [...] Nu este intenţia guvernului român să renunţe la poziţiile de principiu şi să recunoască unilateral soluţiile sovietice.[1]

Aceasta a creat două probleme: prima, referitoare la pretenţiile sovieticilor pentru acele teritorii, şi a doua, referitoare la pretenţia României că a dus un război just – *jus ad bellum* – care i-ar fi acordat, în mod normal, statutul de victimă mai degrabă decât de cel de agresor. România a fost, de fapt, singurul aliat din Axă care a avut o cauză legitimă, conform legilor internaţionale, pentru a intra în campania din Răsărit. De aceea, devenise imperativ ca România să recunoască formal Basarabia şi nordul Bucovinei ca teritorii sovietice, *înainte* de campania estică, atât în armistiţiu, cât mai ales în tratatul de pace.[2] Ameninţarea României cu pierderea Transilvaniei a fost un argument puternic pentru a convinge Bucureştiul să accepte solicitările sovietice, redefinind astfel retroactiv România drept stat agresor şi anulând pretenţiile sale legale faţă de Basarabia şi de nordul Bucovinei.

A doua problemă serioasă a fost creată de reintrarea României în război de partea Aliaţilor, după ce forţele germane au început să bombardeze Bucureştiul, pe 24 august 1944.[3] Acest fapt a fost considerat de Moscova un rău necesar, dar util, pentru că puterea armatei române era prea mare ca să

---

[1] MAE, fond 71, URSS, vol. 136, 1940, f. 338; Grigore Gafencu, *Jurnal 1940–1942*, Bucureşti, Globus, 1996, pp. 88-89. Conducerea comunistă a Republicii Moldova insista încă din 2008 ca România să accepte includerea stipulărilor Conferinţei de Pace de la Paris ca o precondiţie pentru un tratat bilateral, în scopul resuscitării dezinformării sovietice că ar fi existat un tratat şi că România ar fi comis o agresiune împotriva Moldovei în război.

[2] Moscova a insistat pentru o astfel de recunoaştere încă din 1941. S-a privit cu uşurinţă faptul că Secretarul de Stat al SUA, Cordell Hull, i-a semnalat lui Averill Harriman la Moscova, referitor la armistiţiu că, din moment ce Moscova „luase poziţia fermă că aceste provincii se situau în interiorul «frontierei de stat sovietice stabilite în 1940 de un tratat între Uniunea Sovietică şi România»", şi din moment ce părea „să existe disponibilitatea din partea românilor de a considera pierderea acestor provincii ca inevitabilă", Departamentul de Stat „nu doreşte să introducă această problemă în actualele discuţii pentru armistiţiu". NARA, Department of State Records, 740.00119EW/8-2744, telegrama nr. 2 073, 27 august 1944.

[3] După avertizarea repetată a Bucureştiului că cele două ţări se vor despărţi dacă nu va fi menţinut frontul, la 23 august 1944, Bucureştiul a oferit, şi comandantul german de la Bucureşti, generalul Ernst Gerstenberg, a acceptat, un termen de retragere de 15 zile. Aceeaşi ofertă a fost ulterior făcută de Mannerheim şi acceptată de comandantul german din Finlanda, generalul Lothar Rendulic. Spre deosebire de Rendulic din Finlanda, Gerstenberg şi-a călcat cuvântul şi a bombardat capitala, provocând reintrarea instantanee a României în război împotriva forţelor germane şi maghiare. Legenda „trădării" româneşti a fost după aceea propagată de ceilalţi membri ai Tratatului (mai ales de maghiari şi est-germani), iar duplicitatea generalului neamţ Gerstenberg a fost îngropată foarte adânc.

fie lăsată acasă şi destul de importantă ca să poată da un ajutor serios mai departe în lupte. România a trimis pe front 538 536 militari şi a suferit 167 525 de pierderi în această campanie de opt luni, un efort militar care l-a depăşit pe cel al aliatului francez sau chiar şi pe cel al Italiei cobeligerante.[1] De fapt, contribuţia militară la cauza aliată s-a situat pe locul patru pentru întreaga perioadă a războiului, depăşită numai de URSS, Marea Britanie şi SUA, şi ar fi trebuit să îi aducă statutul de stat cobeligerant.[2]

Cobeligeranţa i-ar fi adus un loc la masa negocierilor, lucru pe care autorităţile sovietice – ca şi predecesorii ruşi la 1878 şi 1918 – au luptat să-l evite cu orice preţ. În contrast cu situaţia din acele două războaie, Moscova subordonase direct forţele române sub comanda sa şi le ţinea total izolate de aliaţii occidentali, care nu doreau în nici un caz să intre în dizgraţia sovieticilor şi să pună în pericol cooperarea postbelică. De aceea, au pus veto la propunerile aliate de acordare a cobeligeranţei şi au impus un embargo asupra discuţiilor referitoare la contribuţia militară a României, care a rămas în vigoare peste un sfert de secol.[3] Din nou, Transilvania a părut o monedă de schimb acceptabilă pentru cobeligeranţă care, dată fiind prezenţa covârşitoare a forţelor sovietice în ţară, nu ar fi putut avea consecinţe prea mari.

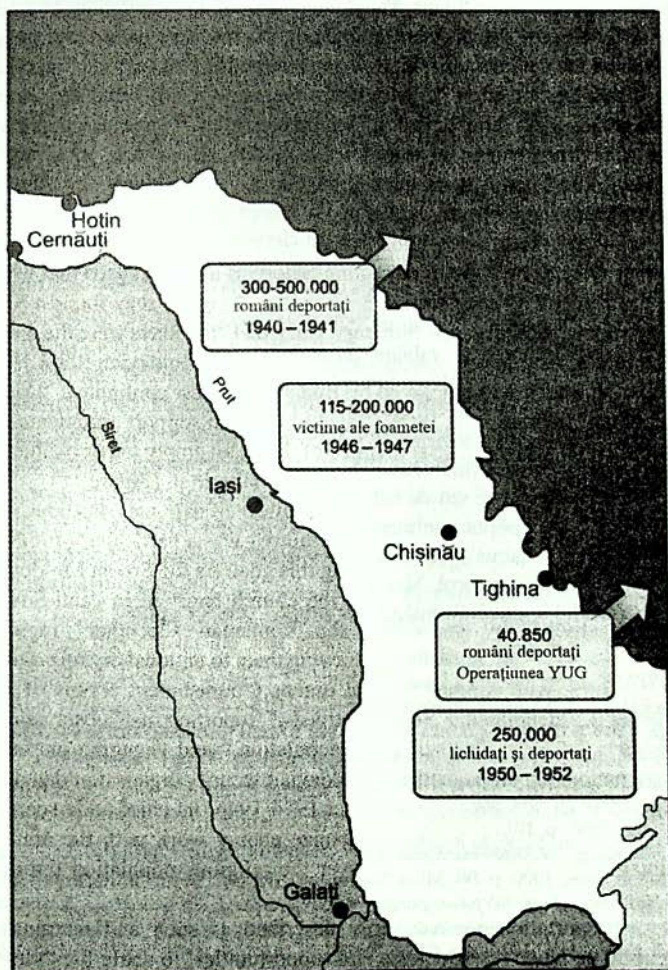
Şi distragerea atenţiei de la eforturile de a schimba compoziţia etnică din acea parte a Basarabiei care rămăsese în RSS Moldova se poate să fi fost o cauză a sprijinului oferit de Moscova pretenţiilor Ungariei. Negarea identităţii şi a etnogenezei româneşti – percepută de sovietici ca o justificare legitimă pentru separarea de România a teritoriilor şi a populaţiei – a fost un element central în acest efort. Un secretar al Comitetului Central moldovenesc se plângea, în 1945, că trebuiau să facă presiuni serioase cu argumentul că „locuitorii originari ai Moldovei până în secolul al XV-lea au fost slavi", teză susţinută cu încăpăţânare de istoricii sovietici care afirmau că, atunci când au sosit strămoşii vorbitori de latină ai moldovenilor, aceştia „au găsit pe teritoriul Moldovei o populaţie slavă", astfel încât „slavii erau

[1] Regatul României, Memorandum asupra contribuţiei militare şi economice a României la războiul împotriva Germaniei, Bucureşti, Ministerul Afacerilor Externe, 1945, p. 13. Forţele româneşti au luptat şi în Austria, şi în Cehoslovacia. Vezi şi Axworthy et. al. (1995), pp. 185-218.

[2] Chiar dacă cele 400 000 de trupe poloneze folosite în URSS s-ar adăuga la cele 195 000 trimise pe Frontul de Vest de Polonia (fără a lua în considerare cele două divizii de români formate în URSS), pierderile poloneze pe câmpul de luptă au rămas semnificativ mai mici decât pierderile armatei române.

[3] Neacceptarea cobeligeranţei a negat efectiv şi efortul României în favoarea Aliaţilor. În 1995, România nici măcar nu a fost invitată la cea de-a 50-a aniversare a victoriei aliate.

Purificări etnice sovietice pe „bază de clasă“ în Basarabia: 1940–1952

Harta 18

strămoşii direcţi ai moldovenilor pe teritoriul RSS Moldova".[1] Aceasta a servit şi argumentelor maghiare contra continuităţii daco-romane pe teritoriul Transilvaniei şi pentru stabilirea ungurilor în secolul al X-lea, dacă nu pe un teritoriu gol, măcar pe unul nelocuit de români.

Biserica, depozitarul tradiţional al conştiinţei naţionale în timpul îndelungatei perioade de suzeranitate otomană, constituia un pericol deosebit pentru atingerea acestui scop. După cum nota şeful securităţii moldoveneşti (sovietice) în iunie 1946, Biserica se angajase „într-o activitate duşmănoasă antisovietică", sprijinind regimul de ocupaţie românesc, românizând populaţia prin atragerea în organizaţii naţionale, colaborând cu organele legale române („organe de pedeapsă ale ocupantului"), „denunţând activiştii sovietici", raportând „observaţiile asupra stării de spirit a populaţiei" şi angajându-se „într-o propagandă naţionalistă antisovietică".[2] Securitatea moldovenească a lichidat 17 grupări religioase şi organizaţii între 1944 şi 1946, şeful acesteia subliniind „tendinţa clericilor de a organiza activitatea inamică cu scopul menţinerii influenţei româneşti asupra populaţiei credincioase, prin intermediul Bisericii".[3]

Deportările, atât cele declarate, cât şi cele deghizate ca realocări de muncitori, şi oportunităţile de stabilire „în terenuri virgine" au continuat în ritm rapid. De exemplu, în 1945, a fost solicitată deportarea a 5 000 de chiaburi (*kulak* în limba rusă).[4] Între 1946–1947, în Ucraina aflată încă sub conducerea lui Hruşciov, autorităţile sovietice au provocat foametea, direcţionând-o mai ales asupra etnicilor români (moldoveni).[5] Între 115 000 şi 200 000 de ţărani moldoveni au murit de foame sau de boli provocate de aceasta.[6] Dat fiind că definirea românilor ca „popor contrarevoluţionar" intrinsec, a cărui „dispariţie" ar însemna „un pas înainte" pentru cauza revoluţionară, fusese inclusă în ideologia comunistă timp de un secol, Moscova a putut înscrie acum epurarea etnică şi chiar genocidul împotriva românilor la rubrica „luptă de clasă".[7]

---

[1] AOSPM, fond 51, inventar 3, dosar 242, f. 49; N.A. Mokhor, *Ocherki istorii moldavsko-russko-ukrainskikh sviazei* [O scurtă istorie a contactelor moldoveano-ruso-ucrainene], Chişinău, Ştiinţa, 1961, p. 23. Vezi şi Mokhor, *Ocherki istorii formirovania moldavskovo naroda* [O scurtă istorie a formării poporului moldovean], Chişinău, Cartea Moldovenească, 1978.
[2] Pasat (1994), p. 599; Şişcanu (1998), p. 109.
[3] Pasat (1994), pp. 584, 588.
[4] Şişcanu (1998), p. 101.
[5] Charles King, *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture*, Palo Alto, Hoover Institution Press, 2000, p. 96; Mihai Gribincea, „Deportările staliniste din Basarabia", în Adrian Pop, editor, *Sub povara graniţei imperiale: Românii de dincolo de Prut de la ultimatumul anexării la proclamarea independenţei de stat*, Bucureşti, Editura Recif, 1993, p. 47.
[6] Ibidem; *Ani grei de colectivizări*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1990, pp. 227-229.
[7] Vezi Friedrich Engels, „Lupta maghiarilor", *Neue Rheinische Zeitung*, nr. 194, 13 ianuarie 1849, în Marx şi Engels (1977), p. 229.

CAPITOLUL 6

IMPLEMENTAREA SUBORDONĂRII, STABILIREA PÂRGHIILOR 1946–1955

Ofensiva clandestină maghiară

După ce, la conferința de pace, sprijinul sovietic decisiv nu a sosit și, nereușind să atragă o susținere semnificativă din partea americană și britanică, Budapesta a părut să își ia soarta în propriile mâini. Guvernul Rákosi – Nagy a aprobat acum operațiunile de infiltrare împotriva PCR. Spionajul românesc a interceptat un ordin din septembrie 1946, de la Directoratul ungar pentru afaceri transilvănene la biroul președinției Consiliului de Miniștri către agenții săi din Uniunea Populară Maghiară, să adune „date cât mai precise referitoare la situația economică și socială a fraților din Transilvania, semnalând imediat abuzurile săvârșite de guvernul român", deoarece „numai printr-o propagandă bine direcționată" se poate „realiza idealul comun". În continuare se recomanda ca:

> Elementele noastre de încredere să infiltreze PCR pe orice cale posibilă, unde să acționeze apoi intens și într-o manieră disciplinată pentru a câștiga încrederea și a obține funcții importante mai ales în administrația de stat. Dacă este posibil, frații noștri pierduți, care colaborează actualmente cu partidele democratice românești, trebuie să fie convinși să dea concurs cauzei noastre, prin voturile lor.[1]

[1] Ordinul nr. 2683/08.09.1946 în ASRI, Fond „D", dosar nr. 159, f. 13–14/05081; Poncea și Rogojean (2006), p. 137. UPM a primit ordin „să furnizeze date precise referitoare la situația economică și socială a fraților noștri din Transilvania", adică aceeași misiune cu spionajul hortist.

Autoritățile din Ungaria priveau în mod clar organizațiile politice și culturale „democratice" din Transilvania ca pe creațiile sale. Budapesta a ordonat conducătorilor Societății Agricole Maghiare din Transilvania [EMGE] și Societății Muzeelor din Transilvania [EME] să mențină „cele mai strânse contacte" cu liderii de încredere ai Frontului Popular Democratic Maghiar din Cluj și a sfătuit ca „atât conducătorii, cât și membrii organelor noastre patriotice EMGE și EME" să nu creeze incidente electorale, datorită promisiunii obținute „că atunci când autonomia locală va putea fi asigurată în favoarea populației maghiare din Transilvania, situația elementelor noastre va fi mai mult decât satisfăcătoare în toate domeniile".[1] În același timp, autoritățile maghiare au dat instrucțiuni ca tineretul progresist să adopte o atitudine militantă în favoarea autonomiei, ca parte a ceea ce Budapesta denumea „mișcarea de rezistență", care necesita o riguroasă „și atentă verificare a cadrelor".[2]

Pe parcursul anul 1947, operațiunile de spionaj ale Statului-Major General al armatei maghiare au fost „deosebit de intense". Spionajul român a identificat „grupuri de rezistență" înființate de acesta și care operau la Cluj, Timișoara, Oradea, Târgu Mureș, Miercurea-Ciuc, Arad, Rodna, Sfântu Gheorghe, Zalău, Salonta, Sebeș, Sibiu, Mehadia, Petroșani, Alba Iulia, Dej, Turda, Târnăveni, Copșa Mică, Satu Mare, Baia Mare, Bistrița, Gheorgheni, Odorhei, Covasna și Brașov.[3] Confruntarea aproape directă dintre spionajul român și cel maghiar nu se va aplana până în 1948, când noul sistem impus de sovietici va schimba radical fața serviciilor ungare și a celor românești, centralizând operațiunile în *Allamvédelmi Osztáli* (AVO) și în Direcția Generală de Siguranță și Protecție (DGSP).

Între timp, programul de schimbare a compoziției etnice sau măcar a aparenței acesteia, introdus de Horthy, a continuat și în 1947. Pe primul loc și cele mai importante au fost eforturile continue de colonizare a unui

---

[1] Alții au notat că, spre exemplu, EME era un agent instituțional al naționalismului maghiar. Vezi Borbála Zsuzsanna Török, „The Ethnic Design of Scholarship: Learned Societies and State Intervention in 19th Century Transylvania", în Victor Karady și Borbála Zsuzsanna Török, editori, *Dimensiunea culturală a formării elitelor din Transilvania (1770–1950)*, Cluj-Napoca, Fundația EDRC, 2008, pp. 115-137.

[2] Nastasă et. al. (2002), document 167, pp. 546-547; ASB, Direcția Generală a Poliției, dos. 92/1947, f. 101-102.

[3] Maiorul Korondy de la Serviciul de spionaj al forțelor terestre (cu biroul pe Verres Pálne nr. 2, în Budapesta) a fost deosebit de activ în înființarea acestor grupuri. „Harta organizatorică a serviciului ungar de informații asupra teritoriului țării, bazată pe indicațiile obținute până la 15 septembrie 1947", în *Studiu asupra activității serviciilor de informații streine pe teritoriul țării în perioada aprilie–septembrie 1947*, Biblioteca Academiei Naționale de Informații, cota II, nr. 51797; Poncea și Rogojean (2007), pp. 137-140. Academia este instituția de formare a SRI.

coridor majoritar maghiar care ar fi putut constitui o legătură directă între Ungaria și regiunea secuiască, prin satele din județul Sălaj (mai târziu județul Satu Mare) în care nemții fie abandonaseră casele, odată cu retragerea Wehrmachtului, fie acceptaseră, sub amenințarea deportării, să se înregistreze ca maghiari (de exemplu, în Batoș, județul Sălaj).[1] Circa 60 000 de secui din zonele Ciuc și Covasna au fost deplasați în acest scop.

Totodată, românii și țiganii/romii au fost presați să se înregistreze ca maghiari.[2] Agitația și propaganda continuă pe ideea că Transilvania se va întoarce curând la Ungaria a servit țelului de intimidare a non-ungurilor ca să se înregistreze fals, pentru a nu suferi aceeași reprimare brutală care fusese aplicată „trădătorilor" de către forțele de ocupație ale lui Horthy, în 1940. Pentru a sprijini aceste eforturi, dioceza romano-catolică din Alba Iulia a primit instrucțiuni „să treacă urgent la efectuarea unui recensământ" pe baza căruia guvernul ungar să poată întocmi un memorandum referitor la pretențiile teritoriale de la statul român. Recensământul trebuia să includă:

> [...] nu numai cetățenii români de origine maghiară, dar și pe cei de alte naționalități (români, germani etc.), căsătoriți cu maghiari, precum și copiii rezultați din aceste căsătorii. De asemenea, cetățenii români de alte naționalități decât cea maghiară (cehi, slovaci, polonezi, germani, italieni, francezi etc.), care sunt de religie romano-catolică, inclusiv evreii care s-au convertit la una dintre religiile maghiare (romano-catolică, reformată, evanghelică sau unitariană) vor fi, de asemenea, înregistrați [ca maghiari].[3]

Manevrele referitoare la un transfer teritorial au persistat și după încheierea tratatului de pace din 1947.[4] Autoritățile militare sovietice, foarte numeroase în nordul Transilvaniei din cauza planului de dislocare a trupelor sovietice, au continuat să trateze zona drept protectorat sovietic și autoritățile maghiare ca pe însărcinații lor speciali. În 1948, la întoarcerea dintr-o călătorie la Moscova, Vasile Luca a sugerat că „ar fi mai bine ca

---

[1] Nastasă et. al. (2002), documentele 73, 82, 91, 93; ASB, IGJ, dos. 64/1946, f. 32, 122, 193-194. 368-370. Vezi și documentele 51, 67, 68, 81 și 114.

[2] Ibidem, documentele 55 și 68. Românilor li se spunea că „ar fi mai bine pentru ei" atunci când teritoriul va fi predat Ungariei, dacă se vor înregistra ca maghiari. Vezi și documentele 34, 58, 73 și 82.

[3] Ibidem, document 167, p. 547; ASB, Direcția Generală a Poliției, dosar nr. 92/1947, f. 101-122.

[4] Ibidem și documentele 160, 164; ASRI, fond D, dos. 4277, f. 337-338, 346-349; ASC, Legiunea de jandarmi Turda, dos. 424/1948, f. 42; Pokivailova (1998), www.magazinistoric.ro.

România să fie încorporată în Uniunea Sovietică".[1] De fapt, în nici un moment, începând cu ocupația ungară din 1940 și până după retragerea sovietică din 1958, România nu și-a exercitat suveranitatea deplină în regiune.

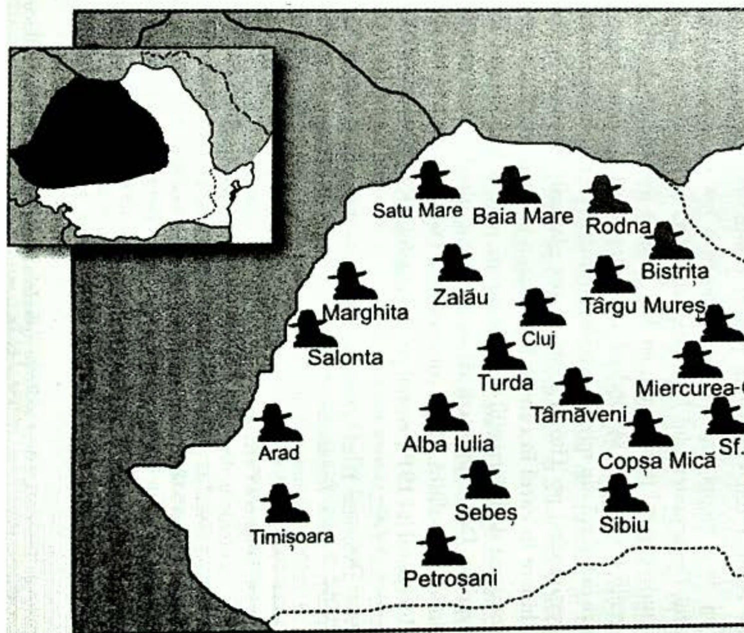
Lupta pentru putere din interiorul partidului și campania anti-Tito

Aceste contorsionări ale *politicii reale* au apărut într-un context a ceea ce a fost considerat, întemeiat, cel mai brutal și mai exploatator regim de ocupație sovietic din Europa de Est, al cărui scop părea să fie distrugerea identității statului român independent. După cum raporta CIA în 1949, „e de așteptat ca tendința spre o dominație sovietică completă în România să continue", țara apropiindu-se „din ce în ce mai mult de încorporarea în URSS[2]." Aspectul național al luptei interne pentru puterea comunistă a constituit unul dintre elementele esențiale, reflectând agendele imperiale/naționale pe care le adoptaseră Uniunea Sovietică și Ungaria comunistă. Aripa basarabeană, aripa transilvăneană și „Biroul Moscova" (combinând elemente ale celor două) – ai căror conducători erau legați direct de Moscova ca agenți sovietici – fuseseră suporteri ardenți ai secesiunii Transilvaniei, Basarabiei, Bucovinei și Dobrogei. Grupul național era mai puțin caracterizat de astfel de dependențe sovietice directe, și câțiva dintre conducătorii săi cheie erau de fapt etnici români, Gheorghe Gheorghiu-Dej și adjunctul său Nicolae Ceaușescu fiind printre cei mai notabili.

Concurenții lui Dej pentru conducerea PCR formau un grup dur. De exemplu, Vasile Luca luptase alături de Armata Roșie din Ungaria împotriva României în 1919 și condusese partidul în ilegalitate la Brașov, la sfârșitul anilor '20. În iunie 1940, se afla în arest la Cernăuți, capitala Bucovinei – pe atunci românească –, când a fost eliberat de trupele de ocupație sovietice și a fost numit viceprimar al Cernăuțiului. În această funcție, Luca a răspuns direct de organizarea deportării a circa 30 000 de „dușmani de clasă", în majoritate români, precum și de nenumărate execuții într-un pogrom

[1] Mircea Chirițoiu, „În Biroul Politic despre presă: Atentatul contra lui Dej – România Republica Sovietică", *Magazin istoric*, nr. 5, mai 1999 www.magazinistoric.ro. Aceasta s-a relatat în ședința Biroului Politic al CC din 7 decembrie 1961, de Ștefan Voitec, și a fost confirmată de Dej, care a menționat că propunerea să devină republică sovietică „numărul nu știu cât" fusese făcută și Iugoslaviei.
[2] *Satellite Relations with the USSR and the West: Intelligence Memorandum No. 248*, 7 noiembrie 1949 (declasificat la 21 iunie 2000), p. 14, la www.foia.cia.gov. Raportul sublinia că „subordonarea bunăstării economice a statelor satelit intereselor sovietice" provocase „resentimente populare considerabile, chiar și în cercurile comuniste".

Rezistența separatistă maghiară, 194

antiromânesc, rivalizând cu ceea ce trupele lui Horthy implementaseră în nordul Transilvaniei, cu două luni mai devreme.[1]

Dej nu era un concurent de categorie ușoară când s-a ajuns la acea competiție pe viață și pe moarte, dar suferea de o vulnerabilitate serioasă. Cominterniștii supraviețuiseră sub Stalin prin dezvoltarea unor capacități profunde de servilism și trădare. Veteran al politicii clandestine din România, lui Dej nu îi era străină trădarea. Însă, ca și Tito, servilismul nu constituia partea sa tare și avea tendința să-și exprime opinia fără să aștepte o aprobare anterioară, chiar și atunci când provoca inconveniente. Aceasta i-a provocat o cădere temporară și potențial catastrofală din grațiile lui Stalin, în 1948, atunci când a intervenit în favoarea unui dialog cu Tito, după ce Stalin a semnalat o ruptură irevocabilă și se aștepta ca partidele-satelit să-l sprijine fără rezerve.

Pusă la cale de Luca și de Ana Pauker, ca parte a încercării lor de a-l elimina din competiția pentru conducerea partidului, tentativa lui Dej de a media ruptura Tito – Stalin a fost caracterizată de Jdanov – șeful Departamentului Internațional al CC al PCMS – și de Stalin ca o „autoamăgire" periculoasă, iar Dej însuși a fost obligat de Moscova și de agenții ei din PCR să conducă atacul împotriva lui Tito.[2] Dej a evitat ruptura definitivă din relațiile iugoslavo-române, pe care o intenționa Moscova, avertizându-l pe Tito în secret despre planurile lui Stalin de înlăturare și lichidare în cazul în care ar fi participat la întrunirea Cominform (Biroul Comunist de Informații) de la București, unde a avut loc atacul.[3] Acum în dizgrație, Dej și suporterii săi au adoptat o atitudine retrasă pentru a evita eliminarea politică. După cum povestea Dej mai târziu, la sfârșitul lui 1948 și începutul lui 1949, zvonul pe care și șeful NKVD „Lavrenti Beria avea un

---

[1] Vezi și Valentin Toma, „Teroarea stalinistă în România: fața reală a «Democrației Populare»", *New International*, vol. 14, nr. 1 (septembrie 1948), pp. 213-215; Nastasă et. al. (2002), Document 5, p. 133; ASC, SSI Cluj – Turda, Biroul de Cenzură, dos. 9/1944–1947, f. 77. Luca s-a dus ulterior la Moscova și a devenit deputat în Sovietul Suprem. Deoarece Cernăuțiul și tot nordul Bucovinei au fost transferate RSS Ucraina și nu RSS Moldova, deportările sovietice și execuțiile românilor nu au atras atât de mult atenția postcomunistă precum cele din fosta Basarabie.

[2] Ioan Scurtu, „PMR și criza iugoslavă", în *Dosarele istoriei*, nr. 3 (1998), pp. 34-41. După eliminarea facțiunii Pauker – Luca – Georgescu, Dej menționa că Moscova furnizase toate materialele care puteau fi folosite în atac, în timp ce titlul – *Partidul Comunist Iugoslav pe mâna criminalilor și a spionilor* – îi fusese dictat de Stalin personal la telefon. Chirițoiu (1999), stenograma ședinței Biroului Politic al CC al Partidului Muncitoresc Român, 7 decembrie 1961.

[3] Cristian Troncotă, *Istoria securității regimului comunist din România*, vol. I, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2003, p. 180.

interes să-l răspândească" circula „în lung și în lat" că „soarta lui Dej este pecetluită, că este arestat, că este titoist".[1]

Operațiunea anti-Tito oferă o privire asupra măsurii controlului exercitat de sovietici în PCR și asupra serviciilor de informații la sfârșitul anilor '40, începutul anilor '50.[2] Secția Internațională a CC al PCUS (DI) fusese formată după dizolvarea Cominternului din mai 1943 pentru a-i prelua sarcinile, printre care controlul și finanțarea acoperită a partidelor comuniste străine, crearea și diseminarea propagandei scrise și radio, dezinformare, managementul grupurilor internaționale de pe front și al comitetelor antifasciste, comunicare și relații externe, și spionaj direct.[3] În timp ce rețelele OMS ale Cominternului fuseseră împărțite între GRU și NKVD, DI a păstrat multe dintre funcțiile de spionaj acoperit, inițiind, supervizând și coordonând campaniile de măsuri active și operațiunile de dezinformare.[4]

Șefii naționali ai DI se aflau astfel în fruntea lanțului informațional, în directă legătură cu Kremlinul, posedând acoperirea perfectă ca specialiști în politică externă și diplomați. Cu toate că, mai târziu, miniștrii de Externe din Blocul Sovietic au fost subordonați secretariatelor propriilor Departamente Internaționale, situația din România între 1945 și 1951 a urmat precedentul creat de Béla Kun în Republica Sovietică Ungară, unde șeful era de fapt ministru de Externe. Astfel, Ana Pauker a păstrat Ministerul de Externe unde fusese numită în guvernul de tranziție al lui Groza, controlând în același timp legăturile informative cu Moscova și toate celelalte contacte străine ale României.

Acesta a eliberat-o pe Pauker de sarcinile administrative și organizatorice, pentru care până și conducătorii ei sovietici recunoșteau că avea

---

[1] Chirițoiu (1999), transcript, www.magazinistoric.ro.

[2] DGSP a fost înființată în 1948, sub conducerea ofițerului sovietic NKVD, Pantelei Bodnarenko (Gheorghe Pîntilie). Aripa sa de spionaj extern, DGIE: Direcția Generală de Informații Externe, a fost înființată în 1951 sub conducerea ofițerului sovietic NKVD, Vasili Vulko (Vasile Vâlcu).

[3] În perioada războiului, DI a funcționat sub numele Departamentul de Informații Internaționale (OMI) sub comisarul politic șef al lui Stalin, Șerbakov, cu Dimitrov și Manuilski ca adjuncți. Vezi și însemnările pentru 19, 21, 31 mai, 10, 12, 14, 16-17, 19 iunie și 1 iulie 1943 în Georgi Dimitrov, *Dnevnik (9 mart 1933-6 fevruari 1949)*, Universitetsko Izdatelstvo „Cv. Kliment Okhridski", Sofia, 1997. După război, DI a fost condusă de Jdanov, Boris Ponomarev (1955–1986), fostul ambasador în SUA, Anatolii Dobrînin (1986–1988), și propagandistul Valentin Falin (1988–1991). Un departament separat de relații externe a fost departajat numai în 1957 cu Iuri Andropov ca prim-șef. Departamentul de relații externe a fost reabsorbit în 1988.

[4] Banac (2003), p. xxxvi; Niels Erik Rosenfeldt, „The Importance of the Secret Apparatus of the Soviet Communist Party during the Stalin Era", în Rosenfeldt, Jensen și Kulavig (2000), pp. 47-52; Dziak (1988), pp. 150-151, 162; Knight (1990), p. 286.

puţin talent, operaţiunile zilnice fiind conduse de secretarul DI, Alexandru Moghioroş, şi de adjuncta sa, Ghizela Vass.[1] Împreună, cei trei reprezentau unirea simbolică dintre aripile basarabeană şi transilvăneană, cu Pauker membru în conducerea celei dintâi, Moghioroş al celei de-a doua şi „basarabeanca Vass“, măritată cu ilegalistul maghiar Ladislau Vass.[2]

Concomitent cu anunţul campaniei anti-Tito de la întrunirea Cominform de la Bucureşti, Kremlinul coordona şi propaganda multinaţională, şi ofensiva de spionaj. Aşa-zisa operaţiune românească a fost condusă de secretarul-adjunct al DI, Ghizela Vass, şi coordonată direct de fosta colegă a lui Tito de la Moscova, Pera Popovida, căreia Vass îi raporta regulat.[3] Vass, care furniza deja Moscovei informaţii referitoare la cadrele de conducere din România, răspundea acum de campania anti-Tito și, împreună cu şeful centrelor de emigranţi anti-Tito – conduse de Ata Opoevici, de contraspionajul împotriva Iugoslaviei din România și de operațiunile clandestine contra regimului Tito pe teritoriul iugoslav.[4]

Ruptura Tito – Stalin a trecut rapid de la barajele propagandistice la „acţiuni concrete economice şi diplomatice“ deoarece sfidarea lui Tito ameninţa controlul sovietic al sateliţilor şi încuraja „deviaţionismul naţionalist“. Conform CIA, atacul condus de sovietici „era dus la îndeplinire de Ungaria şi de Albania şi sprijinit puternic de Bulgaria“ şi includea concentrări de trupe şi incidente provocate de-a lungul frontierelor albaneze, bulgare şi ungare cu Iugoslavia, intensificarea activităţii de spionaj maghiare, intenţia exprimată de bulgari „să încurajeze activităţile subversive din Iugoslavia“ şi întărirea blocadei economice.[5] Spionajul SUA credea că Moscova va încerca să-l intimideze pe Tito prin intensificarea mişcărilor de trupe, „activităţi de sabotaj şi subversive“, prin propagandă „destinată să submineze poziţia internă şi externă a lui Tito“, „presiuni economice continue“ şi „hărţuiri

---

[1] RGASPI, fond 575, opis 1, dosar 33, f. 67.

[2] Printre numeroasele legături clandestine dintre „basarabeni“ şi „transilvăneni“ se numărau şi cele de natură personală şi familială. De exemplu, Pauker avea o relaţie intimă cu liderul aripii transilvănene (şi al PCR), Elek Köblös, şi era rudă cu membrul aripii transilvănene, Jenö Jakubovicz. Ionescu (1964), p. 209.

[3] Troncotă (2003), pp. 179-180. Vass lega grupul anti-Tito cu Direcţia Internaţională a CC (denumită şi Secţia Externă), în care erau incluşi Lidia Lăzărescu, Olga Deutsch şi Andrei Goanţă.

[4] Ibidem. La sfârşitul lui ianuarie 1955, cu puţin înainte de amnistierea dată de Dej, în România erau închişi pentru spionaj 181 de cetăţeni iugoslavi. ASRI, fond „D“, dosar nr. 10 277. Rapoartele lui Vass către Moscova din 1948–1949 se află la RGAPSI, Moscova, fond 575, opis 1, dosar 239, f. 4 şi dosar 240, f. 31-65.

[5] CIA, *The CFM Meeting: Eastern Europe – Party Purges; Anti-Catholic Drive; Polish CH*, 24 iunie 1949 (declasificat pe 18 noiembrie 2004), p. 7.

prin forţele de gherilă, în special în Macedonia iugoslavă".[1] În perioada luptei propagandistice ce a urmat, ambele părţi „au acordat un rol deosebit acuzaţiilor că partea adversă oprima diversele minorităţi naţionale şi le refuza drepturile", cu toate că acuzaţiile „erau rareori făcute în termeni etnici expliciţi", iar sporirea numărului unor astfel de atacuri era interpretată de CIA ca indicând că „ambele părţi renunţaseră la prudenţă în dorinţa de a o ataca pe cealaltă".[2]

Rebeliunea Gheorghiu-Dej – Bodnăraş

Prin 1949, când conducerea PCR era în continuare disputată între facţiunea Dej şi diverse grupuri legate, invariabil, mai strâns de Moscova, şi consilierii sovietici care exercitau controlul asupra tuturor instituţiilor coercitive româneşti şi cu toate întreprinderile economice semnificative (cele 16 companii mixte sovietice le depăşeau ca număr pe cele ale oricărui alt stat membru al Blocului), Bucureştiul nu era în poziţia de a exercita suveranitatea în aproape nici un domeniu. Printre ofiţerii de informaţii sovietici care erau infiltraţi semideschis în conducerea României se aflau şeful spionajului şi al Securităţii, secretarul personal al lui Dej, „şeful gărzii personale" şi şeful de cabinet.[3] Moscova putea conta, de asemenea, şi pe noi grupuri de agenţi semioficiali din România, formaţi prin recrutări locale în instituţiile militare şi ale securităţii, precum şi pe angajaţi români motivaţi economic ai Sovromurilor, agenţiilor comerciale sovietice şi chiar ai armatei sovietice. Aceşti agenţi se bucurau de „privilegii extrateritoriale" şi de beneficii materiale „care adesea le depăşeau pe acelea ale conducătorilor comunişti", făcând problematică loialitatea acestora faţă de centrul românesc al PCR.[4]

În mijlocul acestei dominaţii sovietice copleşitoare, Dej şi susţinătorii săi au reuşit să iniţieze o epurare a elitelor dependente de sovietici şi o „românizare" parţială a conducerii.[5] Acest lucru a fost făcut cu atenţie,

---

[1] CIA, *Eastern Europe – Yugoslavia; Tito-Kremlin Conflict*, 2 septembrie 1949 (declasificat pe 18 noiembrie 2004), p. 5.
[2] CIA, *Analysis of Soviet and Satellite Propaganda Directed To or About Yugoslavia*, 1 septembrie 1950 (declasificat pe 11 decembrie 1998), p. 5.
[3] Dennis Deletant, *Ceauşescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965–1989*, Londra, Hurst & Company, 1995, pp. 15–17. În afară de adoptarea de nume româneşti, nu a existat nici o încercare de a-i deghiza pe ofiţerii sovietici plasaţi la conducerea instituţiilor româneşti. Accentul rusesc şi slaba cunoaştere a limbii române au constituit un simbol al puterii şi intimidării mai degrabă decât al răspunderii politice.
[4] Ionescu (1964), p. 212.
[5] Ibidem, p. 209; Ithiel de Sola Poole, *Satellite Generals*, Stanford, Hoover Institute, 1955, p. 87.

evitându-se tonurile antisovietice, antisemite și antimaghiare, în ciuda faptului că au fost investigate și curățate și Comitetul Maghiar, din partea căruia Luca primea un sprijin important, și Comitetul Democratic Evreiesc, subordonat acestuia ca parte a aripii transilvănene.[1] Contextul favorabil a fost oferit de epurările efectuate de șeful NKVD, Beria, care i-a vizat la început pe veteranii Războiului Civil din Spania, luând apoi un caracter antisemit, și de relația lui Dej cu consilierul spionajului KGB din România, Aleksandr Mihailovici Saharovski.[2]

În primă instanță, Dej i-a apărat pe supraviețuitorii celor 500–600 de veterani ai războiului civil, majoritatea dintre ei ocupând poziții de conducere în partid. Membrii-cheie ai aripilor transilvăneană și basarabeană, precum Petre Borilă și Valter Roman, au fost atrași către Dej de agenda sa mai accentuat românească, aceasta fiind de fapt singura lor salvare, sporindu-le radical loialitatea față de partid. Borilă și Roman au explicat mai târziu, pe larg, cum Pauker și Luca, „urmând linia Stalin – Rákosi", vedeau „potențiali Rájks în toți foștii voluntari din Spania și îi tratau ca pe suspecți și spioni", recunoscând că Dej i-a protejat „atunci când erau atacați, salvându-le practic viața".[3] Pentru a nu fi alături de tangenta antisemită a lui Stalin, Dej a apelat la cadrele conducătoare de etnie evreiască din aripa ucraineano-basarabeană, a cărei influență la Moscova era acum în scădere.[4]

Însă Dej datora probabil cea mai mare parte a abilității de a acționa împotriva „Biroului Moscova" lui Emil Bodnăraș, șeful de facto al armatei, pe care Moscova îl considera agent de încredere. În 1933, ca locotenent de artilerie al armatei regale române, în vârstă de 27 de ani, Bodnăraș a dezertat în Ucraina care suporta încă efectele Marii Foamete.[5] După ce a petrecut trei ani făcând contabilitate la Moscova și Astrahan, el a fost recrutat de

[1] Vojtěch Mastný, *The Cold War and Soviet Insecurity: The Stalin Years*, New York, Oxford University Press, 1996, p. 141; Documente referitoare la deviaționismul de dreapta din Partidul Muncitoresc Român, București, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1952; Ionescu (1964), p. 209.

[2] Alți factori, precum decesul lui Jdanov în august 1948, unul dintre presupușii șefi ai lui Pauker, slăbirea poziției promaghiarului Lozovski (care va fi curând arestat și executat de Stalin) și căderea bruscă din grații a lui Beria în 1952, care a legitimat protejarea de Dej a țintelor purificării lui Beria din România, au contribuit de asemenea la modificările fundamentale din corelarea forțelor în cadrul PCR.

[3] Ionescu (1964), p. 53.

[4] Acesta pare să fie cazul lui Iosif Chișinevschi, care s-a situat de partea lui Dej contra lui Pauker în 1952.

[5] Numărul trupurilor ucrainenilor victime ale foametei a devenit atât de mare încât Bucureștiul și Moscova au încheiat acorduri pentru îngroparea morților din zona graniței, pentru diminuarea riscului epidemiilor.

OGPU şi antrenat la prestigioasa şcoală Karol Szerewicz pentru războiul de partizani.[1] Aceste cunoştinţe l-au făcut cel mai bun specialist militar şi în informaţii din PCR, precum şi principalul contact al Moscovei în probleme militare şi de spionaj, mai ales în anii 1944–1945. Cu toate că cei doi au părut a fi mai mult concurenţi decât colaboratori în perioada 1947–1952, începând cu 1944, Bodnăraş l-a sprijinit pe Dej în toate momentele critice.[2]

„Biroul Moscova" reprezenta într-o manieră foarte concretă mecanismul de control sovietic în România.[3] Faptul că nici unul dintre ei nu era etnic român era trivial, în comparaţie cu faptul că erau loiali mai degrabă

[1] RGASPI, fond 575, opis 1, dosar 33, f. 59. În dosarul de partid a fost trecută legenda prin care Bodnăraş ar fi fost într-o închisoare românească în perioada războiului, acoperindu-se astfel legăturile şi instruirea sovietice. Trădarea lui este extrem de improbabilă. Cazurile de dezertare ale ofiţerilor români din întreaga perioadă a războiului pot fi numărate pe degetele de la o mână, iar Bodnăraş ar fi unicul care a dezertat în Ucraina devastată de foamete. Aceste consideraţii, alături de dezinteresul său evident pentru ideologie şi rolul său principal în apărarea intereselor naţionale contra dorinţelor sovieticilor, conduc la un consens în rândul profesioniştilor serviciilor române de informaţii şi al istoricilor că dezertarea a fost acoperirea unei misiuni de spionaj militar care nu a mai avut scop odată cu înfrângerea ţării. Aceasta explică, probabil, protecţia pe care a acordat-o Bodnăraş prinţesei Ileana, sora regelui Mihai, într-atât încât a avertizat-o pe prinţesă că unii dintre principalii ei colaboratori îi trădaseră activitatea clandestină chiar acelor autorităţi pe care le reprezenta Bodnăraş. Vezi Ileana, Princess of Romania, *I Live Again*, New York, Rinehart & Company, 1952, mai ales capitolele 20 şi 21.

[2] Bodnăraş l-a denunţat de fapt pe Dej la Moscova, în 1947. G. Muraşko, editor, *Vostochnaia Evropa v dokumentakh rossiiskikh arkhivov, 1944–1953 gg.* tom 1, 1944–1948 [Europa de Est în arhivele ruseşti 1944–1953, vol. 1, 1944–1948], Moskva-Novosibirsk, Sibirskii Khronograf, 1997, pp. 636-641. Nu este clar dacă mişcarea lui Bodnăraş a fost dictată de lupta pentru putere din cadrul partidului sau de consideraţii mult mai subtile. Vezi şi Florin Şperlea, *De la armata regală la armata populară: Sovietizarea armatei române (1948–1955)*, Bucureşti, Ziua, 2003, pp. 183-185. Bodnăraş a avertizat-o şi pe prinţesa Ileana că unii dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai ei dădeau informaţii despre ea autorităţilor comuniste, din care el făcea parte. Ileana, Princess of Romania, *I Live Again*, New York, Rinehart and Company, 1950, www.tkinter.smig.net/PrincessIleana/ILiveAgain/Chapter 25.htm.

[3] Agenţii sovietici/Comintern Ghizela Vass, Sorin Toma, Chivu Stoica, Leontin Sălăjan (Ignacy Szilágy), Valter Roman, Leonte Răutu, Cristian Pârvulescu, Alexandru Moghioroş, Alexandru Drăghici, Miron Constantinescu, Iosif Chişinevski şi Alexandru Bârlădeanu raportau toţi Moscovei, independent de conducerea lui Dej şi de agenda lui. RGASPI, fond 575, opis 1, dosar 33, f. 58-71; dosar 206, f. 230-239; dosar 239, f. 4; dosar 241, f. 262-264; dosar 272, f. 2. Moghioroş şi Vass dădeau Kremlinului informaţii despre nomenclatura comunistă, facilitând astfel eforturile de recrutare ale sovieticilor.

Uniunii Sovietice şi Ungariei decât României. Ministru de Externe şi fostă cominternistă, Ana Pauker a dirijat (prin Moghioroş şi Vass) Secţia de relaţii internaţionale a CC al PCR, controlând astfel toate relaţiile externe ale României şi ale partidului cu Uniunea Sovietică. Ministrul de Interne instruit de NKVD, Teoharie Georgescu, conducea aparatul de spionaj şi securitate cu o autoritate atât de extinsă încât se ocupa chiar şi de monitorizarea conducătorului partidului, Dej. Fostul cominternist Vasile Luca, ministru de Finanţe, era principalul contact al administratorilor sovietici care conduceau cele 16 Sovromuri din industria strategică românească. Luca, Moghioroş şi Vass erau, de asemenea, partizani în confruntarea intra-partid asupra suveranităţii Transilvaniei.

Bodnăraş, coleg apropiat al lui Saharovski, l-a sfătuit pe Dej să solicite consilieri militari şi de informaţii sovietici, pe care Moscova oricum intenţiona să-i trimită. Această iniţiativă l-a făcut pe Dej să prevină dezvoltarea organizaţiilor de informaţii sovietice şi a operaţiunilor acestora din ţară şi i-a conferit o oarecare influenţă asupra rapoartelor acestora, nivel pe care l-a extins ulterior, plasând prezenţa acestor consilieri şi experţi pe o bază mult mai oficială, în acorduri bilaterale.[1] Dej a fost apoi capabil să utilizeze această influenţă asupra rapoartelor GRU şi KGB, care contracarau rapoartele făcute de Ana Pauker direct contactelor ei de la Moscova.

Măsura în care Dej şi Bodnăraş au reuşit să îi câştige pe consilierii sovietici de partea lor este reflectată în raportul celui din urmă, din ianuarie 1952, către centrul KGB. Membrii coruptului „Birou Moscova" (Pauker, Luca şi Georgescu), raporta Saharovski, erau „înconjuraţi de persoane dubioase", duceau o viaţă luxoasă, „nu îi acordau sprijinul necesar tovarăşului Gheorghiu-Dej şi îi creau dificultăţi în activitate".[2] Greutatea opiniei sale şi importanţa strategică a României pentru Moscova pot fi deduse din faptul că, un an mai târziu, Saharovski a devenit şeful spionajului extern al KGB

[1] Pe 8 iulie 1949 şi 5 februarie 1950 au fost încheiate acorduri între guvernele român şi sovietic „referitoare la transferul unor experţi sovietici în Republica Populară Română". Arh. MApN, fond Direcţia Financiară, dosar 6372, f. 102-106 şi 114-116; Hlihor şi Scurtu (2000), pp. 245-248.

[2] Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete româneşti: De la Cuza la Ceauşescu*, Bucureşti, Editura Ion Cristoiu, 1999, p. 349. Pauker, Luca şi Georgescu erau deosebit de corupţi, rezervându-şi o parte semnificativă din bugetul de stat pentru ei înşişi.

(Direcţia I), post pe care l-a păstrat timp de două decenii, fiind cel mai longeviv şef din istoria KGB.[1]

Poliţa de asigurare a lui Stalin: Regiunea Autonomă Maghiară

Deşi influenţat evident de aceste rapoarte şi ocupat cu propriile epurări, Stalin a rămas preocupat de controlul sovietic asupra României, care ar fi putut suferi sub conducerea lui Gheorghiu-Dej, singurul conducător din Blocul Comunist care nu era vechi bolşevic sau fost cominternist. Astfel, când Dej a eliminat „Biroul Moscova" din controlul asupra afacerilor României, conducătorul sovietic a „impus" Regiunea Autonomă Maghiară (RAM), instituţionalizând statutul de facto de protectorat al Moscovei.[2] Problema autonomiei maghiare, pe care Moscova o ridicase în septembrie 1951 şi Bucureştiul o parase, a reapărut la sfârşitul lui martie 1952, la acelaşi comitet politic în care Dej îşi prezentase primele acuzaţii împotriva lui

---

[1] Saharovski a fost numit oficial şef al Direcţiei I a KGB în 1956, dar practic a condus direcţia şi în perioada 1953–1956. Primul consilier sovietic KGB de la Bucureşti, Dimitri Gheorghievici Fedicikin, şi-a câştigat de asemenea un loc de onoare în galeria comemorativă a KGB pentru activitatea din România (şi pentru măsurile active din Vest). Andrew şi Gordievsky (1990), p. 354. Carierele lui Hruşciov, Brejnev şi Cernenko reflectă de asemenea preocuparea sovietică pentru România şi Basarabia. Hruşciov a lucrat sub conducerea lui Cristian Rakovski între 1919 şi 1920. În calitate de prim-secretar al Ucrainei, a luat parte activă în 1940 la „eliberarea Basarabiei" pentru „a ne recâştiga drepturile istorice, care ne-au fost violate de monarhia română după revoluţia din octombrie". Talbot (1970), p. 163. El a deţinut răspunderea directă pentru deportările din Basarabia şi nordul Bucovinei deoarece ambele teritorii se aflau sub jurisdicţie ucraineană. În 1944, Hruşciov era atât şeful Ucrainei, cât şi comisar politic şef pentru Frontul I ucrainean, angajat în „sovietizarea Ucrainei de Vest", cu Leonid Brejnev ca adjunct şi Ivan Serov ca şef al NKVD-ului ucrainean. Ibidem, pp. 115, 136-149. În 1944–1945 Hruşciov, împreună cu Brejnev, Serov şi A.A. Epişev au condus o operaţiune ucraineană secesionistă în România. Între 1950 şi 1952 Brejnev a devenit prim-secretar al Moldovei responsabil cu încorporarea şi sovietizarea teritoriilor româneşti. Şeful propagandei sale din Moldova era Konstantin Cernenko, „Alter Ego", revista *Time*, 11 decembrie 1978. Date fiind operaţiunile antiromâneşti conduse de Lenin şi de Stalin, 5 din cei 6 conducători sovietici de dinaintea lui Gorbaciov fuseseră direct implicaţi în anexarea teritoriilor româneşti şi în deznaţionalizarea populaţiei româneşti.

[2] Stefano Bottoni, „The Creation of the Hungarian Autonomous Region in Romania (1952): Premises and Consequences", *Regio-Minorities, Politics, Society*, nr. 1 (2003), Teleki László Intezet, pp. 71, 73, 75. T.M. Islamov şi T.V. Volokitina, editori, *Vostochnaia Evropa v dokumentakh rossiiskikh arkhivov, 1944–1953 gg.* tom 2, 1949–1953 [Europa de Est în documentele arhivelor ruse, 1944–1953, vol. 2, 1949–1953], Moskva-Novosibirsk: Sibirskii Khronograf, 1998, 185. Doc. 530-532; T.V. Volokitina, editor, *Sovietskii faktor v Vostochnoi Evropa 1944–1953*. T. 2. 1949–1953 [Factorul sovietic în Europa de Est, 1944–1953, vol. 2, 1949–1953] Moscova, Rosspen, 2002, document 213.

Luca.[1] Proiectul de Constituţie, trimis la Moscova la mijlocul lui mai, a fost „reformulat de Stalin şi de Molotov" în sensul înfiinţării RAM. După cum se stipula în noua Constituţie stalinistă (articolul 19), RAM cuprindea „zona locuită în bloc compact de populaţia secuiască maghiară şi care are o conducere administrativă independentă, aleasă de locuitorii RAM".[2] Această preocupare sovietică pentru transplantarea structurilor „regiunii autonome" a fost total unică în cadrul Blocului Sovietic.[3]

Foarte puţini de la Bucureşti au fost încântaţi de această limitare a suveranităţii, Dej mai puţin decât oricine.[4] Instituţionalizarea influenţei sovietice era deosebit de transparentă pentru că amendamentele lui Stalin nu recunoşteau România ca „stat unitar" şi stabileau precedentul oferirii autonomiei administrative unor blocuri etnice „compacte", sporind posibilitatea creării unor alte zone autonome şi a federalizării României.[5] Stalin a mai solicitat ca în Constituţie să fie introdus un „preambul" în care să se specifice că România îşi datora existenţa „istoricei victorii a Uniunii Sovietice" şi „eliberării de către glorioasa armată sovietică".[6]

Încă o dată, oficialităţilor locale române li se cerea să-şi părăsească posturile în timp ce le lua locul noua conducere maghiară etnică, „numită de adjunctul ministrului de interne, ungurul János Vincze (Ion Vinţe)".[7] Din nou, conducerea maghiară locală a început să-i excludă pe români din poziţiile cu influenţă politică, sub nivelul proporţional de reprezentare în rândul populaţiei.[8] Încă o dată, românii au devenit „străinii insultaţi sau ameninţaţi public" de extremiştii din majoritatea locală, iar Bucureştiul nu era capabil să intervină în vreun fel.[9]

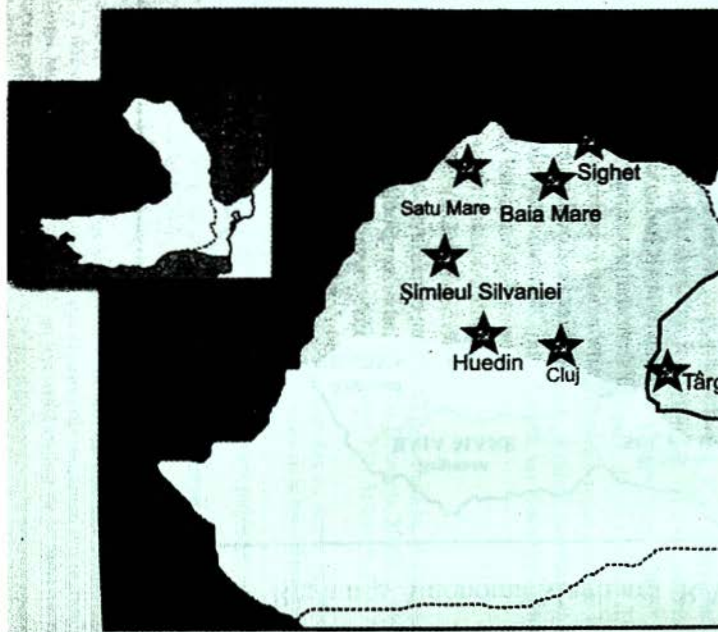
---

[1] Bottoni (2003), pp. 77-80. Propunerea înfiinţării RAM a fost prezentată lui Dej de consilierii sovietici P. Arhipov şi P. Tumorov pe 7 septembrie 1951. Troncota (2003), p. 217.
[2] Bottoni (2003), p. 80; Islamov şi Volokitina (1998), document 771. Articolele 20 şi 21 din Constituţie se ocupau de asemenea de RAM.
[3] Într-adevăr, România a fost „singura ţară în care a fost introdus un sistem de organizare administrativă similar cu structurile administrative sovietice de la nivelul uniunii". Lõnhart Tamás în Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), p. 943.
[4] Bottoni (2003), pp. 80-81. RAM a fost pentru prima oară anunţată public pe 18 iulie 1952, spre stupefacţia generală.
[5] Constituţia stalinistă a fost adoptată pe 27 septembrie 1952. *Buletinul Oficial al Marii Adunări Naţionale*, nr. 1, septembrie 1952.
[6] Hlihor şi Scurtu (2000), p. 93.
[7] Bottoni (2003), p. 85.
[8] Ibidem, p. 86. În 1952, existau organizaţii de partid în 351 din cele 428 de sate din RAM. Cele 77 fără organizaţii se aflau în principal în „aşezările româneşti din regiunile Reghin şi Târgu Mureş". Românii din regiune au fost astfel excluşi de la exercitarea vreunei influenţe politice locale.
[9] Ibidem, p. 87.

Regiunea Autonomă Maghiară (RAM) 195

Comandamente militare şi GRU sovietice în nord

Lajos Csupor, conducător al RAM de-a lungul întregii sale existenţe, a menţinut un contact strâns cu reprezentanţii militari şi cu consulul sovietic din Cluj (în acelaşi timp ofiţer KGB), Albert Petrovici Akulov, precum şi cu diplomaţii maghiari.[1] De exemplu, militarii sovietici aveau comandamente în Târgu Mureş, Sfântu Gheorghe, Miercurea-Ciuc, Cluj, Oradea, Satu Mare, Baia Mare, Sighet, Şimleu Silvaniei şi Huedin.[2] Paradoxal, Csupor se plângea de unii dintre aceiaşi „cetăţeni maghiari", foşti membri ai partidului Crucea Săgeţii şi susţinători ai „regimului Horthy", care batjocoriseră autorităţile române de la Cluj, inclusiv pe fostul rector al Universităţii Cluj, Deszö Miskolczy, acum lector la universitatea în limba maghiară de la Târgu Mureş, aceloraşi autorităţi sovietice care îi protejaseră înainte să se mute în RAM.[3]

„Mica Ungarie" creată de Stalin nu a întărit nici loialitatea maghiară faţă de România şi nici nu a liniştit Budapesta. Nici nu fusese aceasta intenţia lui Stalin.[4] Autorităţile din RAM au rămas dependente de

---

[1] Ibidem, pp. 91-93. Akulov a devenit unul dintre experţii KGB pentru probleme ungaro-finlandeze. Andrew şi Gordievsky (1990), p. 572. Specializarea a rezultat din afinităţile lingvistice şi factorii istorici. Conducătorii regimurilor sovietice finlandeze şi maghiare, Otto Kuusinen, Béla Kun şi Mátyás Rákosi, au fost împreună în conducerea Comintern. La sfârşitul anilor '40, Jdanov a folosit adesea acţiunile comuniştilor maghiari ca model pentru comuniştii finlandezi. Un alt formidabil expert ungaro-finlandez, Iuri Andropov, a luptat sub Kuusinen la graniţa finlandeză în cel de-al Doilea Război Mondial, şi apoi ca ambasador sovietic la Budapesta, jucând un rol cheie în preluarea puterii de către Kádár în 1956, după care i-a devenit şef. *CIA Intelligence Report: The KGB's Role in Soviet Politics*, 1 aprilie 1972 (declasificat pe 19 august 2003), pp. 84-88, anexă, p. A-3; *The Impact of Soviet Political Succession on Moscow's Policy Toward Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (Biroul de Analiză Sovietică coordonat cu Consiliul Naţional de Informaţii), 1 iunie 1983 (declasificat pe 29 ianuarie 2001), pp. 3-5, 7. Finlanda şi Ungaria au fost preferate de Centrala KGB pentru „legendarea" agenţilor sovietici în drum spre Vest. Suvorov (1984), p. 79. Încă un expert pe probleme ungaro-finlandeze, Ivan Aboimov, a fost numit secretar-general al Pactului de la Varşovia la mijlocul anului 1989 şi şef al celulei de criză pentru România în timpul revoluţiei din 1989, după care a devenit ambasador sovietic la Budapesta.

[2] Hlihor şi Scurtu (2000), p. 54. Această listă nu este exhaustivă. De exemplu, armata sovietică a menţinut birouri ACC la Braşov, Timişoara, Arad şi Sibiu.

[3] Csupor l-a desemnat special pe profesorul Putnoky „ca membru al Crucii Săgeţii până în 1944" şi pe fostul rector al Universităţii Cluj, Dezso, cunoscut pentru aroganţa sa şi activităţile iredentiste. Bottoni (2003), p. 90; Islamov şi Volokitina (1998), document 318.

[4] Bottoni (2003), p. 93. Bottoni este prea generos când afirmă că RAM a fost o tentativă eşuată de „rezolvare a unei chestiuni naţionale adânc înrădăcinate". O astfel de rezoluţie ar fi fost contraproductivă pentru ţelurile sovietice din acea vreme. RAM a fost un protectorat sovietic destinat menţinerii influenţei asupra Bucureştiului.

„protectorii" sovietici, populația maghiară a devenit și mai puțin atașată de orice identitate civică românească, iar Ungaria nu numai că și-a menținut privilegiile de supervizare asupra unei părți a populației României, dar a continuat să facă presiuni pentru concesii teritoriale la frontiere și o autonomie mai extinsă, echivalentă cu statutul de independență pentru RAM. Dacă Stalin ar fi dorit să încurajeze armonia etnică, ar fi putut interzice Budapestei să mai facă presiuni pentru teritorii românești și să intervină în relația internă minoritate – majoritate, așa cum făcuse vizavi de Cehoslovacia și de Iugoslavia.

Cât de puțin a avut de-a face crearea RAM cu protejarea minorităților se poate întrezări din tratamentul aplicat de sovietici, în aceeași perioadă, etnicilor români din acea parte a Basarabiei încorporată în RSS Moldova. În aprilie 1949, guvernul comunist al Moldovei a hotărât să deporteze alte 11 280 de familii – 40 850 de persoane.[1] De fapt, pe 6–7 iulie 1949 au fost deportate 11 342 de familii moldovenești în cadrul *Operațiunii Sud („Yug")*.[2] Resursele dedicate operațiunii, condusă de generalul Rogov și adjunctul KGB estonian, colonelul Mihailov, au fost impresionante, cuprinzând „4 012 membri ai KGB sosiți din alte regiuni", „484 colaboratori ai securității moldovenești", 13 705 membri ai trupelor de securitate și 24 705 de activiști de partid.[3] Concomitent au continuat programele de muncă forțată și de stabilire „pe terenuri virgine".

Între 1950 și 1952, Leonid Brejnev, ca prim-secretar al Moldovei, a avut mandatul specific de a încorpora fostul teritoriu românesc în Uniunea Sovietică și de sovietizare (rusificare) a populației moldovenești.[4] Pentru a atinge aceste scopuri, Brejnev a trecut la o serie de lichidări și deportări care au redus populația de etnie română cu 250 000, aducându-i lui Brejnev

---

[1] Decizia Consiliului de Miniștri al RSSM, nr. 509 ss (strict secret), *Referitor la deportarea din RSS Moldova a familiilor de chiaburi, foști moșieri și industriași*, 6 iulie 1949. Gribinceanu în Pop (1993), p. 47; *Ani grei de colectivizări* (1990), pp. 227-229.

[2] King (2000), p. 96. Detaliile deportării semnate de șeful KGB din Moldova, I.L. Mordovets, au fost furnizate de prim-secretarul Moldovei, Nikita G. Koval, la ședința Comitetului Central din 9 iulie 1949, a cărei stenogramă a fost publicată în *Basarabia* (Chișinău), nr. 1, 1991.

[3] Pasat (1994), pp. 446, 449, 554. Unul dintre activiștii implicați în deportări a fost A.M. Lazarev, care lucra în raionul Căinari. Șișcanu (1998), p. 106. Lazarev a devenit ministrul moldovean al Educației și expert în „etnogeneza slavă" a poporului moldovean și al „eternei lor aspirații" de a fi parte a Rusiei.

[4] Per Ronnås și Nina Orlova, *Moldova's Transition to Destitution*, Gothenburg, Swedish International Development Cooperation Agency, 2000, studii SIDA, nr. 1, p. 87.

porecla „Măcelarul Moldovei".[1] Faptul că Malenkov, Beria, Suslov și alții din Comitetul Central de la Moscova au fost „aleși în unanimitate" în Sovietul Suprem al Moldovei în 1951 este un indiciu al atenției pe care Moscova continua să o acorde regiunii.[2] În instrucțiunile lui Brejnev din august 1952, de a duce o muncă intensă de fundamentare a limbii moldovenești ca limbă diferită de română, a cărei dezvoltare era dependentă de legăturile ei cu Rusia, erau evidente influențele expansionismului din secolul al XIX-lea și ale șovinismului antiromânesc. „Relațiile cu poporul rus", afirma Brejnev, erau sursa de educație „pentru toate personalitățile eminente din Moldova", de la care „își trăseseră înțelepciunea".[3]

Disputele cu Rákosi și Nagy asupra Transilvaniei

Detensionarea momentană din perioada de tranziție post-Stalin a oferit posibilitatea pentru toți membrii Blocului să-și renegocieze relațiile cu Moscova (și pentru populații să ridice pretențiile până atunci reprimate). Pe fondul primelor revolte antisovietice din Germania de Est și Cehoslovacia, toate statele socialiste „frățești" au căutat un nou modus vivendi. Budapesta, cu sprijinul aparent al unor conducători sovietici, și-a revitalizat pretențiile asupra teritoriului României. În septembrie 1954, atât Rákosi, cât și prim-ministrul Imre Nagy s-au plâns Bucureștiului că relațiile bilaterale erau „reci" și „nesatisfăcătoare" și deveniseră „tot mai slabe" și mai distante.[4]

Rákosi a apelat la Valter Roman, un vechi tovarăș din Comintern, ca să se plângă de problema Transilvaniei. Recunoscând deschis că avusese tentative insistente să-l convingă pe Stalin „că o parte din Transilvania trebuia retrocedată Ungariei", Rákosi a pretins chiar și că îl convinsese pe Stalin că „în Transilvania erau mai mulți unguri decât români", pretenție care a provocat riposta promptă a interlocutorului său că pentru a susține

[1] A existat puțin interes academic pentru activitățile lui Brejnev din acea perioadă, cu toate că unele dintre ordinele lui au fost publicate, spre exemplu cele privind aprobarea deportării a mii de Martori ai lui Iehova din Moldova, în februarie 1951. Pasat (1994), pp. 614-616, 619-620, 630, 632, 635. Ceaușescu, pe care Brejnev îl considera liderul inamicilor pactului, în 1971, a anunțat o investigare a crimelor lui Brejnev din Moldova, dar nu există vreo dovadă a unei asemenea anchete.

[2] Sesia I-a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești (legislatura II-a), stenogramă, Chișinău, 1948, p. 12.

[3] AOSPM, fond 51, inventar 9, dosar 47, f. 32; Șișcanu (1998), p. 129.

[4] Acest schimb a fost propus într-o scrisoare pe care Nagy i-a trimis-o lui Dej prin Zoltán Vass, pe 16 septembrie 1954, care a fost repetată apoi, aproape cuvânt cu cuvânt, de Rákosi lui Valter Roman, câteva zile mai târziu. ASB, CC al PCR, Relații Externe, dosar IV/1945, f. 86; Nastasă, Andreescu și Varga (2002), document 216, pp. 799-804 și document 217, pp. 804-809.

o asemenea minciună sfruntată trebuia să fi folosit „statisticile revizioniste ale lui Horthy". Rákosi a continuat însă neabătut să descrie tentativele pe care le avusese în perioada conferinței de pace de la Paris pentru „«rezolvarea» problemei Transilvaniei, în sensul ca o parte a ei să fie atribuită Ungariei".[1]

Aparent neinfluențat de reacția antagonică a interlocutorului său, conducătorul Partidului Comunist Ungar a susținut că sosise momentul propice pentru cele două părți să rezolve „problema" prin „schimb de populații și corectarea frontierelor". Dacă anterior, când opțiunile politice ale Ungariei și ale României erau nesigure, „era imposibil să ridicăm chestiuni teritoriale", a explicat Rákosi, „acum, când ambele țări merg pe calea socialismului, problema ar putea fi rezolvată într-un spirit frățesc" prin negocierea secretă a transferurilor necesare între conducerile celor două partide.[2] Roman i-a raportat lui Gheorghiu-Dej, adăugând că în perioada în care activase în Comintern, la Moscova, Rákosi, Révai, Imre Nagy și alți tovarăși maghiari îi solicitaseră sprijinul în repetate rânduri pentru ca Transilvania sau părți din teritoriul ei să fie transferate Ungariei după război, Rákosi și Révai favorizând soluția frontierelor trasate prin „arbitrajul" lui Hitler.

Problema a fost întreținută până în 6 aprilie 1955, când o delegație a PCR, formată din Bodnăraș, ministrul de Externe Simion Bughici (înlocuitorul lui Pauker) și János Fazekas, s-a întâlnit cu conducătorii Partidului Comunist Ungar, Rákosi, Gerö și András Hegedús, la Budapesta.[3] Delegația română i-a condamnat pe maghiari pentru că ridicaseră pretenții teritoriale, precum și refuzul insistent al Budapestei de a recunoaște fără echivoc frontierele stabilite prin tratatul de pace, cât și pedalarea insistentă a lui Rákosi pe „problema Transilvaniei" în conferințele și articolele sale, ca și cum problema posesiei ar fi fost nerezolvată.[4] Cum era posibil, au întrebat românii, ca presa, industria filmului și teatrele, toate controlate de comuniști, să facă aserțiuni iredentiste de genul „Transilvania este inima Ungariei și, fără ea, Ungaria nu poate trăi", că „cel mai puternic scut al națiunii maghiare eterne este Transilvania", iar „Transilvania este fortăreața salvării Ungariei" și „fără

---

[1] Rákosi s-a referit în mod distinct la vizita pe care i-o făcuse prim-ministrului Clement Attlee, dar nu a menționat și vizita lui de la Washington.

[2] Nastasă, Andreescu și Varga (2002), document 216, pp. 799-804; ASB, CC al PCR, Relații Externe, dosar IV/1945, f. 100-111.

[3] Nastasă, Andreescu și Varga (2002), document 217, pp. 804-809; ASB, CC al PCR, Cancelarie, dos. 46/1962, f. 2-11.

[4] Vezi și Mátyás Rákosi, *Válogatott beszédek és cikkek* [Discursuri și articole selectate], ediția a 3-a, Budapesta, Szikra, 1952, pp. 93-96 (din care 500 de exemplare au fost trimise în România). Prelegerea lui Rákosi din noiembrie 1954 s-a intitulat *Înființarea Partidului Comunist Ungar și lupta pentru victoria revoluției proletare.*

Transilvania nu există Ungaria pentru că Transilvania a fost întotdeauna adevărata Ungarie?"[1]

Tipic pentru această problematică a fost solicitarea Ambasadei Ungariei din România ca o hartă a Regiunii Autonome Maghiare să fie inclusă ca anexă la harta Ungariei, într-un atlas geografic aflat în pregătire. Ministrul român de Externe a întrebat dacă Ungaria considera că Regiunea Autonomă Maghiară era parte integrantă a României sau o anexă a Ungariei. Şi mai îngrijorător a fost refuzul Budapestei de a închide Biroul de paşapoarte de la Cluj – în ciuda solicitării oficiale a României şi a acordului formal al Ungariei – care fusese înființat în 1949 pentru a facilita transferul zecilor de mii de cetățeni maghiari stabiliți în Transilvania în perioada ocupației hortiste.[2] Dimpotrivă, biroul încuraja şovinismul maghiar şi „îşi asuma rolul de a monitoriza respectarea drepturilor minorității".[3] „Singura justificare pentru menținerea acestui birou," a declarat Ministerul de Externe român, era „menținerea iluziei și a speranței că problema Transilvaniei nu era definitiv rezolvată", poziție care dăuna atât României, cât şi Ungariei „şi nu folosea decât duşmanilor noştri".

Practic, ungurii au cedat în toate problemele, excepție făcând poziția lui Rákosi că era corect ca scriitorii maghiari să se ocupe de Transilvania (la care românii au răspuns că într-adevăr aşa era, dar problema apare atunci când scriitorii maghiari se ocupă exclusiv de Transilvania). Blamând sub diverse forme naționalismul prim-ministrului Imre Nagy şi pretinzând „independența" scriitorilor şi a ziarelor şi un control insuficient din partea partidului, conducătorii PCM au căzut de acord că „problema Transilvaniei trebuie considerată închisă".[4] De asemenea, au promis că tratatul de pace şi frontierele actuale vor fi prezentate ca „juste pe fond" în noua istorie a partidului, aflată în pregătire la Budapesta.

---

[1] Prima afirmație a fost făcută de actorul care juca rolul lui Lajos Kossuth într-un film despre 1848. Celelalte au apărut în ziarele partidului *Szabad Nép* şi *Magyar Nemzet*, din 15 octombrie 1954, în revista literară controlată de partid, *Irodalmi újság*, nr. 10/8 mai şi nr. 28/15 septembrie 1954, şi în Ady Endre, *Válogatott cikkei és tanulmányai* [O colecție de articole şi studii], 1954, care au primit aprobarea partidului şi din care au fost distribuite în România 2 000 de exemplare.

[2] Nastasă, Andreescu şi Varga (2002), Document 217, p. 805. Pentru detalii referitoare la Biroul de paşapoarte vezi ASB, CC al PCR, Relații Externe, dos. IV/1945, f. 91-98.

[3] Fazekas a fost acela care a făcut această critică, observând că, doar cu patru zile înainte, biroul dăduse o recepție la Cluj, la care participaseră prim-secretarii ai partidului din Cluj, Târgu Mureş şi Hunedoara, fără ca invitațiile să fi fost trimise prin canale oficiale.

[4] Nastasă, Andreescu şi Varga (2002), document 217, pp. 806-809.

Europa de Est postbelică

Harta 22

IV

Ieşirea de sub tutela Moscovei în perioada Hruşciov

Acordaţi autonomie Transilvaniei.[1]

János Kádár, octombrie 1956

Guvernul român nu consideră că este necesar ca trupele sovietice să staţioneze pe teritoriul său [...] De asemenea, guvernul sovietic ar trebui să ia în considerare problema rechemării consilierilor sovietici care lucrează la diverse instituţii din Republica Populară Română [...][2]

Instrucţiuni ale Biroului Politic, octombrie 1956

Apelativul „consilieri sovietici" *nu corespunde rolului pe care îl joacă aceştia şi ar putea induce ideea greşită că aceştia se amestecă în afacerile interne ale României.*[3]

Nikita Hruşciov, ianuarie 1957

În România, chiar şi printre oficialii Partidului Comunist, se dezvolta o atitudine nesănătoasă, naţionalistă şi antisovietică, care trebuia retezată de la rădăcină. [...] Mamaliznikii nu sunt o naţiune, ci o curvă.*[4]

Nikita Hruşciov, septembrie 1960

---

[1] Transcript al întâlnirii din 2.XI.1956 cu comandorul Aurel Mălnăşan şi Valter Roman în Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), document 27, p. 224.

[2] Corneliu Mihai Lungu şi Mihai Retegan, 1956 *Explozia. Percepţii române, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 148.

[3] Vezi Scrisorile Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS) din 14 ianuarie 1957 şi 9 septembrie 1958 către CC al Partidului Muncitoresc Român (PMR), ANIC, fond CC al Partidului Comunist Român (PCR), Secţia Relaţii Externe, dosar 6/1955, f. 373-374, 719-720; Hlihor şi Scurtu (2000), pp. 255-257, 277-278.

[4] Arkadi Şevcenko, *Breaking with Moscow*, Alfred A. Knopf, New York, 1985, p. 97.

* „Mamaliznikii" era un termen depreciativ folosit de ruşi pentru a face referire la românii din Moldova şi Ucraina, încă din secolul al XIX-lea.

Într-un stat socialist, nu păstrezi rețelele de informații din interiorul partidului decât dacă ești convins că te afli într-o poziție de supremație, [iar] celălalt în poziție de subordonat [...] nu reprezintă numai o încălcare a suveranității, ci dovedește ceva mai greu de definit, relația dintre stăpân și sclav [...] Noi am pus problema ca ei să nu aibă rețele de agenți în nici o țară socialistă, iar acest lucru l-a determinat pe Hrușciov să ne numească „nemernici".[1]

Gheorghe Gheorghiu-Dej, august 1963

Încercările românilor de a-și declara independența din punct de vedere economic față de CAER ar putea fi tolerate, însă, dacă sunt atât de nechibzuiți încât să încerce să părăsească Tratatul de la Varșovia, atunci soldații noștri [...] vor avea ultimul cuvânt [...] Întreaga situație din Balcani ar putea deveni de necontrolat dacă România ar decide să urmeze Iugoslavia și Albania în tabăra antisovietică.[2]

Nikita Hrușciov, august 1964

Transilvania a fost întotdeauna maghiară [...] limba și cultura maghiară sunt predominante acolo.[3]

Nikita Hrușciov, 1964

---

[1] Petru Otu: „În Biroul Politic, despre agentura sovietică: Vin vremuri grele", *Magazin istoric*, nr. 7, iulie 1999, www.magazinistoric.ro.
[2] Jan Sejna, *We Will Bury You*, Londra; Sidgwick & Jackson, 1982, ppΔ. 75-76. Sejna a fost apropiat al liderului Partidului Cehoslovac, Antonin Novotni, și responsabilul pentru probleme militare și securitate, în calitatea sa de șef al Consiliului Militar.
[3] Serghei Hrușciov, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Reformer, 1945–1964*, volumul 2, Philadelphia, Penn State Press, 2006, pp. 231-232.

CAPITOLUL 7

CONTRACARAREA MECANISMULUI DE CONTROL SOVIETIC 1953–1959

Presiunea exercitată pentru a dobândi controlul asupra aspectelor economice ale României își are începuturile la numai două zile după decesul lui Stalin. La 7 martie 1953, Gheorghiu-Dej informa Comitetul Central că consilierii sovietici care controlau economia „trebuie să predea funcțiile pe care le-au deținut până acum unor reprezentanți din țara noastră“.[1] Gheorghiu-Dej era convins că Sovromurile erau menite numai să exploateze și nu erau cu nimic mai bune decât instituțiile capitaliste, opinie care i-a creat probleme încă din 1947.[2] În decurs de un an, Gheorghiu-Dej a abordat Occidentul, s-a oferit să rezolve pretențiile britanice și a sporit comerțul cu Statele Unite.[3] La mijlocul anului 1954, România a devenit primul membru al Blocului care și-a „răscumpărat“ Sovromurile (cu excepția a două care se ocupau cu extracția de petrol și uraniu și la care Moscova a refuzat să renunțe până în 1957).

Forțele armate române

Deși influența sovietică bazată pe ideologia comună era și ea importantă, controlul politic se exercita asupra instituțiilor coercitive – armata, serviciul

[1] Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), București, România, fond CC al PCR, Cancelarie, dosar nr. 20/1953, f.2; Mihai Retegan, *In the Shadow of the Prague Spring: Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia, 1968*, Iași, Centrul de Studii Românești, 2000, p. 18.

[2] Șperlea (2003), p. 183; Murașko (1997), pp. 636-641.

[3] NARA, NND 862903, caseta 1854, dosar: 411/6631?17–1554, p. 1; Joseph F. Harrington, „American-Romanian Relations, 1952–1965“, document prezentat la Conferința Asociației Americane pentru Studii Slave Avansate, Chicago, 2 noiembrie 1989. Vezi și Joseph F. Harrington și Bruce J. Courtney, *Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American–Romanian Relations*, New York, Columbia University Press, 1990.

de securitate și poliția (miliția) – și asupra liderilor partidului, printr-o rețea de ofițeri și agenți sovietici infiltrați în instituțiile respective și în jurul liderilor respectivi. Primul pas pentru preluarea controlului a fost constituirea în URSS a Diviziei „Tudor Vladimirescu" (1943) și a Diviziei „Horia, Cloșca și Crișan" (1945), cu contingente masive de comisari politici. Comisarii politici principali ai acestor divizii Dumitru Popescu, Petre Borilă, Valter Roman și Mihai Florescu, erau cu toții veterani ai Războiului Civil spaniol și cetățeni sovietici. Aceștia au revenit la Moscova împreună cu șeful GRU, Jan Berzin – care transferase temporar activitățile externe ale GRU în Spania, pe perioada Războiului Civil, cât timp a condus Brigada Internațională –, ca agenți ai GRU.[1] După ce diviziile formate în Uniunea Sovietică au sosit în România, la sfârșitul războiului, ofițerii politici au fost imediat instalați în funcții de comandanți adjuncți, în peste 200 de unități ale armatei regale române. În decembrie 1947, acești adjuncți au preluat comanda de la 30 de generali, 49 de colonei, 65 de locotenent-colonei și 61 de maiori.[2]

Situația era confuză din cauză că armata luptase alături de forțele militare sovietice (de fapt, în fața acestora), în ultimele opt luni ale războiului, și deoarece orientarea bazată pe interese naționale românești era mai pronunțată în cadrul armatei decât în orice altă instituție. „Soluția" pentru această problemă îmbina activități ce vizau slăbirea influenței anumitor ofițeri, exercitarea unui control strict din partea comisarilor politici și un influx masiv de consultanți și experți sovietici. Această ultimă măsură s-a reflectat în protocolul secret al Tratatului româno-sovietic de asistență mutuală, încheiat în februarie 1948, care, la articolul 2, stipula asistența suplimentară din partea a „2 500 de experți militari sovietici, între care 300 de ofițeri superiori, 700 de ofițeri inferiori și 1 500 de instructori tehnici".[3]

Inițial, acești experți și instructori nu erau considerați ca făcând parte din misiunea sovietică de consultanță. În perioada 1949–1958, echipa oficială de consultanți militari sovietici, condusă de atașatul militar sovietic din cadrul Statului-Major al Armatei române, generalul Konstantin S. Kolganov, era formată din 40 de persoane: 8 generali, 13 colonei, 8 locotenent-colonei, 2 maiori și 9 ofițeri inferiori.[4] La aceasta se adăuga Misiunea Militară de

[1] Suvorov (1984), pp. 12, 23, 36; Mihai Pelin, *Culisele spionajului românesc: DIE 1955–1980*, București, Evenimentul Românesc, 1997, p. 178; Florin Șperlea, *De la armata regală la armata populară: sovietizarea armatei române (1948–1955)*, București, Ziua, 2003, pp. 47-52, 64, 78-79, 267.
[2] Șperlea (2003), p. 64.
[3] Adrian Pop, „1950. Legația SUA informează: Dominația URSS asupra României nu poate fi slăbită", *Magazin istoric*, nr. 4 (aprilie 2001), www.magazinistoric.ro; NARA, Arhiva Națională de Microfilme LM103, rola 1, cadrele 101–109, Ronald E. Schoenfeld, București pentru Departamentul de Stat, 7 aprilie 1950.
[4] AMR, fond 3 027, dosar nr. 2 014, f. 75-76; Pop (2001), www.magazinistoric.ro.

Colaborare a Tratatului de la Varşovia stabilită la Bucureşti odată cu înfiinţarea acestei alianţe sovietice, în 1955. Aproape toţi ofiţerii sovietici detaşaţi în cadrul misiunilor de consultanţă şi ale Tratatului erau membri GRU. Pe lângă Bucureşti, Serviciul de informaţii al armatei sovietice îşi conducea reţelele şi din Iaşi, în Moldova, şi din Constanţa, în Dobrogea, acolo unde GRU crease o vastă structură organizaţională, în primii ani de ocupaţie, când forţele sovietice izolaseră complet aceste două regiuni de restul României.[1]

Acest control a fost menţinut şi extins printr-o verificare foarte strictă asupra cadrelor. Pregătirea militară sovietică a ofiţerilor superiori reprezenta un element evident de menţinere a controlului, ca şi recrutarea agenţilor, oferindu-se în mod făţiş un anumit statut, privilegii şi sponsorizări, care veneau odată cu statutul de membru al „cadrelor de perspectivă" – ofiţerii aprobaţi de sovietici care ocupau poziţiile superioare. De obicei, recrutul era „selectat" de ofiţerii sovietici şi agenţii lor români, aflaţi deja în ţară, şi apoi era invitat pentru pregătire în cadrul instituţiilor militare sovietice. Moscova avea o reţea-paravan de programe de patru şi cinci ani pentru a camufla pregătirea şi recrutarea în GRU. De fapt, după cum relata un ofiţer GRU, după ce petrecea un an într-o „academie militară normală unde studia artileria sau tancurile", recrutul era transferat într-o „locaţie secretă a Facultăţii a Patra a Academiei Armatei Sovietice, unde rămânea în următorii trei sau patru ani".[2] La absolvire, recruţilor li se eliberau diplome de la instituţia-paravan, „de exemplu, Academia Militară de Tancuri", iar frecventarea cursurilor Academiei Armatei Sovietice rămânea secretă.

Chiar şi în timpul recrutărilor şi al pregătirii, ofiţerii est-europeni erau priviţi cu suspiciune şi supravegheaţi îndeaproape. Scopul pregătirii lor nu era să li se ofere acces la informaţii utile sau la noi tehnici pe care le-ar fi putut folosi în ţările de provenienţă (mai ales în detrimentul URSS, în cazul în care vreunul s-ar fi dovedit a fi informator). Din contră, acestor recruţi li se asigura în general o pregătire de bază, precum şi „cunoştinţe academice ieşite din uz", dar li se cerea să îi ajute pe sovietici să consolideze controlul sovietic asupra lor şi a instituţiilor din ţările de provenienţă.[3] Astfel, spre exemplu, „li se cerea să descrie procedurile şi detaliile operaţionale ale armatei sau serviciului din care proveneau" şi să ofere informaţii privind

---

[1] Cel mai activ era consulatul sovietic din Iaşi, Strada Păcurari 10. Troncotă (1999), p. 479. Forţele sovietice întrerupseseră toate conexiunile de telegraf şi telefon ale Moldovei cu restul României şi chiar instalaseră linii ferate cu ecartament larg, specific sovietice. Hlihor şi Scurtu (2000), pp. 37, 52-53.

[2] Suvorov (1984), p. 165.

[3] Bittman (1984), pp. 163-164.

propriile „obiceiuri și dependențe" astfel încât GRU (sau KGB) să le poată identifica punctele vulnerabile și alte oportunități pentru recrutare.[1]

Membrii acestei „elite" de „viitoare cadre", licențiați ai academiilor tehnice și militare sovietice, afișau în general o atitudine arogantă față de colegii lor instruiți în cadrul instituțiilor din țara de proveniență, care nu beneficiaseră de atenția consilierilor sovietici. După cum relata generalul Marin Pancea, care în 1978 a fost plasat într-o funcție fără perspective la Brăila, deoarece întreținuse relații prea apropiate cu personalul sovietic în perioada în care activase ca atașat în Franța, majoritatea ofițerilor invitați pentru pregătire în URSS:

> [...] erau o pradă ușoară pentru serviciile sovietice de spionaj. După revenirea în țară în cadrul armatei, ei mențineau legăturile cu consilierii sovietici care, fără excepție, erau implicați în activități de spionaj pe teritoriul României, în serviciul agențiilor sovietice. Aceștia comunicau fără translator, astfel că transmiterea informațiilor se făcea fără dificultate.[2]

Pancea uită să menționeze că, după revolta din 1956 din Ungaria, ofițerilor pregătiți la Moscova li se solicita să accepte oficial subordonarea față de Moscova, prin semnarea unor angajamente de loialitate. Totodată, deveneau vulnerabili la șantaj în cazul în care și-ar fi reconsiderat loialitatea. La sfârșitul anilor '70, Moscova a început să le acorde și cetățenia sovietică acestor agenți, oferind astfel o posibilitate cvasilegitimă pentru a interveni direct, în cazul în care ar fi fost demascați ca spioni împotriva propriei țări.

Un alt element de control a fost adăugat prin căsătoriile dintre ofițerii pregătiți în URSS și localnice, care erau fără excepție agenți ai serviciilor de informații sovietice și își păstrau cetățenia sovietică.[3] Aceste „supraveghetoare"

---

[1] Vezi dezbaterea acestui aspect în Antoni Macierewicz, coordonator, *Report on the actions of soldiers and employees of the former Military Intelligence Services (WSI) performing military intelligence and counter-intelligence activity and other actions going beyond the issues of State defense and safety of the Polish Army*, Varșovia, Comisia de verificare, 16 februarie 2007, secțiunea „Russian Penetration: the Threats for Internal and External Safety of the State", în special pp. 28-64.

[2] Cristian Troncotă, *Istoria securității regimului comunist din România*, vol. I, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2003, pp. 74-75; Marin Pancea, *Armata. Securitatea. Populația. Decembrie 1989 – Revoluție sau lovitură de stat* (interviu cu fostul șef al Direcției de Informații a Armatei realizat de Grațiela Bârlă), București, Holding Reporter, 1999, p. 19.

[3] Troncotă (1999), p. 482, Macierewicz (2007), p. 44. Această tehnică datează încă de pe vremea Romei și a Greciei antice. A fost folosită și în cazul armatei române pe vremea conflictelor imperiale din regiune în secolele al XIX-lea și XX. Spre exemplu, un studiu din 1908 al Statului-Major General aducea argumente împotriva trimiterii ofițerilor la studii în Prusia, deoarece astfel întrerupeau legătura cu țara, unii pretinzând chiar că „au uitat limba română", în timp ce alții „se întorceau cu soții nemțoaice" și implicații financiare (legate, de exemplu, de proprietăți), și „foarte mulți, cu datorii în Germania". General Radu Rosetti, *Mărturisiri 1907–1914*, Volumul II, București. I.E. Torouțiu, 1941, pp. 13-14.

aveau un rol mult mai important decât simpla dirijare şi motivare a consorţilor români (sau polonezi, cehoslovaci etc.). La momentul potrivit, ele puteau justifica o eventuală intervenţie sovietică menită să-i protejeze pe cetăţenii aflaţi în străinătate. Înainte de încheierea Primăverii de la Praga, de exemplu, se pare că autorităţile sovietice plănuiau asasinarea soţiilor de naţionalitate sovietică ale cetăţenilor cehoslovaci, pentru a-i putea „acuza de aceste crime pe contrarevoluţionari" şi a-şi justifica astfel intervenţia armată.[1]

Serviciile de informaţii şi securitate

Controlul exercitat de Moscova asupra noilor servicii de informaţii şi securitate era cu atât mai mare cu cât acestea erau create în întregime de mai-marii sovietici. Primul serviciu de informaţii (Direcţia Generală de Siguranţă şi Protecţie: DGSP) a fost înfiinţat în 1948 şi condus de trei ofiţeri sovietici MGB/KGB: directorul Pantelei „Pantiuş" Bodnarenko, sub numele conspirativ Gheorghe Pintilie, şi doi adjuncţi, Alexandru Nicolschi, un basarabean rusofil, şi Vladimir Mazurov (Mazuru), ucrainean din Bucovina. Atât Bodnarenko, cât şi Nicolschi au acţionat pe teritoriul României sub acoperire şi au fost închişi pentru aceasta, înainte şi în timpul războiului.[2]

Serviciul de informaţii externe (Direcţia de Informaţii Externe: DIE), fondat în martie 1951 sub conducerea consultantului-şef sovietic pe probleme de informaţii, Saharovski, era, din punct de vedere organizaţional, copia fidelă a serviciului sovietic de informaţii externe (deşi cu mai puţine zone geografice de responsabilitate). Conducerea era compusă aproape în întregime din ofiţeri ruşi, unguri, bulgari, ucraineni şi germani, care nu deţinuseră până atunci cetăţenia română şi care acumulaseră experienţă în serviciul Cominternului.[3] Era o structură de conducere total diferită de cea a serviciilor de informaţii din Ungaria, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia sau Germania de Est (unde a durat ceva mai mult ca acest serviciu să fie creat), o consecinţă a faptului

---

1 Andrew şi Mitrokhin (2000), p. 334; Frantisek August şi David Rees, *Red Star Over Prague*, Londra, Sherwood Press, 1984, pp. 140-141.

2 Dennis Deletant, *Ceauşescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965–1989*, Londra, Hurst and Company, 1995, pp. 14-18; Troncotă (1999), pp. 32, 334.

3 Troncotă (2003), pp. 28-31; Florin Bratu, „Direcţia I Informaţii Externe (DIE). Atribuţii şi organizare (1951–1956)", *CNSAS, Studii*, vol. I, *Totalitarism şi rezistenţă, teroare şi represiune în România comunistă*, Bucureşti, 2001, pp. 43-46. Ofiţerii catalogaţi ca „evrei" erau aproape invariabil rusofili sau ungarofili asimilaţi. În această perioadă, personalul DIE număra 359 de persoane: 297 ofiţeri, 14 sergenţi şi 48 de angajaţi civili.

că, în perioada interbelică, conducerea PCR provenise din afara României. În celelalte state ale Blocului, cetăţeni ai ţării respective formau cea mai mare parte din conducerea serviciilor de informaţii, alături de consilierii sovietici.

Secţia specială dedicată inducerii unei „stări de neîncredere şi suspiciune generală" în rândul organizaţiilor emigranţilor români, cu „scopul de a le distruge", era o noutate în cadrul Blocului, deoarece serviciile din Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria şi Germania de Est încercau „să se folosească de emigranţi pentru a promova în secret interesele propriilor state".[1] Şi aceasta era o consecinţă a politicii sovietice interbelice, ceea ce a influenţat şi structura majorităţii societăţilor basarabene şi transilvănene înfiinţate în Occident şi care promovau o politică antiromânească.

Primul şef al DIE a fost Vasili Vulko (Vasile Vâlcu), comunist bulgar şi ofiţer al serviciului sovietic de informaţii externe, urmat de ucraineanul Mihail Gavriliuk (Mihail Gavriliuc). Prim-adjunct a fost ungurul Wilhelm Einhorn, comisar politic în timpul Războiului Civil spaniol şi mai târziu ofiţer INU (fost INO) şi OMS, implicat în recrutarea prizonierilor de război în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. Einhorn a activat ca şef al Direcţiei Regionale de Securitate Cluj din cadrul DGSP, în perioada 1948–1951, înainte de a fi transferat la DIE, iar aceste transferuri între serviciile de securitate din ţară şi cele străine au devenit ceva obişnuit în cadrul Departamentului Securităţii Statului (DSS).

Al doilea adjunct a fost ungurul Adalbert Iszaek, ofiţer INU.[2] Şeful Direcţiei Contraspionaj era ofiţerul ucrainean din cadrul NKVD, Piotr Gonciaruk (Petre Popescu), care fusese încarcerat în România pentru spionaj, în perioada în care aceasta se retrăsese din război. Mai târziu, Gonciaruk a devenit adjunctul agentului GRU Serghei Nikonov (Sergiu Nicolau), primul şef al Direcţiei de Informaţii a Armatei.[3]

---

[1] Troncotă (2003), pp. 28, 30. S-a dovedit că, în timp ce în cazul anumitor grupuri de emigranţi [polonezi sau unguri, de exemplu] „infiltrarea comunităţilor de exilaţi avea scopul de a identifica eventuali recruţi pentru diverse acţiuni de culegere de informaţii", în cazul altora [români, de exemplu] scopul era acela de „a-i discredita sau de a interveni în activităţile lor". Haynes şi Klehr (2000), pp. 257, 259.

[2] Din întâmplare, Iszaek (Ijac) şi Einhorn erau evrei, dar această identitate nu avea nici o legătură cu interesele pe care amândoi le reprezentau şi era şi mai puţin importantă decât afilierea lor maghiară, dacă ne gândim la problemele privind controlul asupra serviciilor de informaţii române. Acelaşi lucru era valabil şi pentru rusofilii asimilaţi din Basarabia, ca de exemplu: Gavrilă Birtaş, Mişu Dulgheru, Ion Crişan, Matusei Andriescu, Sergiu Nicolau, Victor Nicolau, Petre Petrescu, Grigore Naum şi Alexandru Guţan.

[3] Troncotă (2003), pp. 48-49.

Pe lângă consilierii şi experţii militari sovietici ai generalului Kolganov şi cei ai generalului Saharovski pe probleme de securitate şi culegere de informaţii, consilierul-şef sovietic din cadrul Ministerului de Interne, generalul Ivan S. Matuşenko, dirija diverşi consilieri şi experţi din cadrul miliţiei, gărzii de frontieră etc., cei mai mulţi ocupând funcţii care se suprapuneau celor din DSS. Iniţial, aceşti consilieri au avut puteri aproape absolute. După cum observa un şef din cadrul serviciului de informaţii al armatei, până la retragerea trupelor sovietice din 1958 „nu a existat nici o situaţie în care Ministerul Afacerilor Interne să transmită vreun ordin unui eşalon inferior, fără a avea aprobarea unui consilier sovietic".[1] La aceasta se adăugau personalul şi şefii sovietici din cele 16 Sovromuri, din cadrul asociaţiei de prietenie româno-sovietică (de fapt, Asociaţia Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică – ARLUS), din Asociaţia Uniunilor pentru Legături Culturale cu Străinătatea (VOKS), din Sovinform (care furniza ştiri presei româneşti) şi din asociaţiile străine de corespondenţă.[2]

Controlarea cadrelor serviciilor române era o chestiune mult mai simplă, din moment ce natura sau locul pregătirii lor în URSS nu mai era un subiect tabu. Pentru a avea acces într-un post de comandă în cadrul serviciilor de informaţii şi securitate era obligatoriu să ai calitatea de membru al partidului şi să fi absolvit „un curs de specializare la Institutul Felix Dzerjinski din Moscova", precum şi programele adiacente create special pentru aliaţii sovietici.[3] Absolvenţii acestor cursuri – iniţial cu durata de doi ani şi apoi scurtate la unul, cu seminarii speciale mai scurte de un an – se bucurau de o ascensiune rapidă în carieră şi puteau accede la cele mai înalte funcţii.

Din perspectiva profesională a serviciilor interne, participarea la cursurile de pregătire sovietice era „o pierdere de timp", serviciile de informaţii sovietice „neavând vreo intenţie de a le împărtăşi cele mai noi experienţe sau cele mai moderne tehnici de spionaj" presupuşilor aliaţi.[4] În schimb, Moscova considera aceste cursuri „de o importanţă extraordinară" pentru a obţine informaţii în scopul controlării serviciilor partenere. De un interes deosebit erau „profilul politic, slăbiciunile şi punctele forte" ale

---

[1] Ibidem, p. 73. Iniţial, Gheorghiu-Dej era supravegheat îndeaproape. În 1948, secretara sa personală era Nina Nikonova, soţia lui Serghei Nikonov, ofiţerul serviciilor sovietice care a condus Serviciul Special de Informaţii până la desfiinţarea acestuia în 1951 şi care a fost apoi numit la conducerea Direcţiei de Informaţii a Armatei. Şeful său de cabinet era ofiţer MGB/KGB (Mihail Gavrilovici), ca şi cel responsabil de siguranţa sa (Valerian Buhikov). Ibidem, p. 75.

[2] NARA, Arhiva Naţională de Publicaţii Microfilm LM103, rola 1, cadrele 101-109, Ronald E. Schoenfeld, Bucureşti, 7 aprilie 1950; Pop (2001), www.magazinistoric.ro.

[3] Troncotă, (1999), p. 337.

[4] Bittman (1972), p. 163. Bittman era maior în StB-ul cehoslovac.

ofiţerilor individuali, identificarea ofiţerilor pe „al căror sprijin putea conta regimul sovietic" şi a celor care manifestau „tendinţe antisovietice".[1]

În afară de aceste cadre de nădejde, numeroşi oficiali ai partidului, printre care Moghioroş/Mogyóros, Vass, Chişinevski, Constantinescu, Pârvulescu, Bârlădeanu, Stoica, Sălăjan (Szilágy) etc. erau agenţi sovietici şi raportau direct Moscovei. Totuşi, în general, cadrele de nădejde de la vârful piramidei partidului, mai ales după moartea lui Stalin, nu au fost recrutate direct de serviciile sovietice.[2] În timp ce oficialităţile partidului şi „cadrele de nădejde" ale tineretului comunist (UTC) care participau la cursurile sovietice făceau, în general, subiectul unor asemenea abordări, recrutarea lor era o afacere mult mai subtilă, efectuată mai degrabă de organele partidului comunist sovietic decât de KGB sau GRU, dat fiind că erau în joc relaţiile de partid. Cel puţin teoretic, liderii partidului şi ai Uniunii Tineretului Comunist puteau opune rezistenţă la recrutări folosindu-se de loialitatea faţă de partid, excepţie făcând cei ale căror vulnerabilităţi individuale îi transformau în posibile victime ale şantajului.[3]

Începerea retragerii trupelor sovietice

La scurt timp după ce Gheorghiu-Dej a eliminat-o pe Ana Pauker, în 1951–1952, au început să se înregistreze mişcări în cadrul forţelor armate române, al căror comandant suprem era Bodnăraş. Din 1951, ofiţerii de informaţii militare au început să depună plângeri împotriva tentativelor repetate ale consilierilor GRU „de a se amesteca în problemele interne ale Direcţiei de Spionaj Militar şi de a se substitui conducerii acesteia".[4] În primăvara anului 1952, ca reacţie la trădarea a cinci aviatori care au zburat cu un avion militar în Iugoslavia, câţiva ofiţeri instruiţi de sovietici au fost demişi, printre care şi miniştrii adjuncţi, general-maior Constantin

[1] Op. cit., p. 164.

[2] De exemplu, este semnificativ faptul că Kremlinul şi-a extins protecţia asupra lui Silviu Brucan, în 1989, instruindu-l pe corespondentul *Pravda*, Stanislav Petuhov, să îl viziteze periodic. Deletant (1995), p. 363. Ofiţerii KGB foloseau adesea acoperirea de corespondenţi TASS, *Novosti* şi, după 1978, *Pravda*. Acelaşi tip de protecţie a fost extins şi asupra poetului Mircea Dinescu, care acceptase oferta sovietică de a vizita URSS-ul, unde l-a atacat pe Ceauşescu, dar nu şi regimul comunist, la Radio Moscova. Moscova a retransmis emisiunea de cel puţin două ori în România. Deletant (1995), p. 279; Michael Shafir, „A Light from the East: A Romanian Writer Hails Perestroika on Radio Moscow", RFE Research, Romanian SR/11 (16 septembrie 1988), p. 28.

[3] Spre exemplu, conducătorii Uniunii Tineretului Comunist participau sistematic la taberele de instruire din URSS, unde erau deosebit de vulnerabili la recrutare, dat fiind comportamentul neglijent.

[4] Troncotă (1999), p. 350. Troncotă a fost rectorul Academiei Naţionale de Informaţii, şcoala de pregătire pentru Serviciul Român de Informaţii.

Doncea şi general-maior Villiam Suder (care fusese şi inspectorul-general al armatei).[1]

Doncea, contemporan şi rival al lui Gheorghiu-Dej, a fost eliminat, iar Suder a fost iniţial trimis „în producţie", ca ministru al Industriei miniere (aflată sub control sovietic ca parte a structurilor Sovrom) şi apoi demis.[2] Acest model al trimiterii unui ofiţer superior mai întâi în producţie şi apoi al demiterii a devenit modul românesc de a scăpa de ofiţerii GRU din forţele armate, pe parcursul întregului Război Rece. Eliminarea lui Doncea şi a lui Suder, deşi subiect al unor diverse interpretări, a fost probabil legată de reinstaurarea autorităţii „naţionale". Este cert că la sfârşitul anului 1953 au început să apară în Occident rapoarte despre epurări ale ofiţerilor politici comunişti – aceia fără pregătire sau experienţă militară – şi despre eforturile concurente „de a recruta ofiţeri de carieră care fuseseră anterior eliminaţi ca periculoşi".[3]

La 14 mai 1955, Moscova a semnat tratatul prin care se încheia ocupaţia Austriei şi, de aceea, nu mai exista baza legală pentru a putea păstra forţe pe teritoriul României (aceea de a proteja legăturile de comunicaţii cu trupele din Austria). În august 1955, folosindu-şi instinctul de supravieţuire dezvoltat în deceniul de ocupaţie stalinistă, Dej, susţinut de CC al PCR, a decis să ceară retragerea trupelor sovietice şi a înscenat chiar un marş de protest al studenţilor pentru a pregăti terenul.[4] Mai târziu, Hruşciov şi-a justificat reacţia violentă atunci când Bodnăraş i-a cerut „părerea despre retragerea trupelor din România" – moment în care liderul sovietic i-a acuzat pe toţi că sunt „naţionalişti şi antisovietici" şi că doresc „să ne dea afară" – punând-o pe seama faptului că a fost uimit şi se afla încă sub „influenţa politicii lui Stalin".[5] Cu toate că furia sa era întru totul veritabilă, cu siguranţă el nu a fost luat prin surprindere.

Imediat după încheierea tratatului austriaco-sovietic, URSS a anunţat înfiinţarea Tratatului de la Varşovia, convocând în grabă, la Moscova, reprezentanţi din România, Polonia, Ungaria, RDG, Cehoslovacia,

---

[1] de Sola Pool (1955), pp. 87-88.
[2] Op. cit., p. 88.
[3] Op. cit., pp. 88-90.
[4] Ioan Scurtu, coordonator, *România. Retragerea trupelor sovietice. 1958: Culegere de documente*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1996, documentele 39, 40. Protestele şi „reacţiile lui Hruşciov în faţa acestora au fost intens mediatizate" în presa română a vremii. Retegan (2000), p. 19.
[5] *Khrushcev Remembers*, Strobe Talbot, editor, Boston, Little, Brown and Company, 1970, p. 514; Scurtu (1996), pp. 221-222. În 1957, agentul sovietic Iosif Chişinevski a încercat să dea naştere unui conflict între Bodnăraş şi Dej, acuzându-l pe acesta din urmă că l-a „forţat" pe Bodnăraş să înainteze această solicitare, în loc să facă acest lucru personal. Bodnăraş, care vorbea în numele partidului, vorbea fluent rusa, pe când Dej nu.

Bulgaria şi Albania, pentru a-l putea semna în aceeaşi zi cu tratatul austriaco-sovietic, creând astfel o nouă bază legală pentru menţinerea trupelor sovietice în zonă. Cu numai zece zile înainte de vizita sa la Bucureşti, din luna august, Hruşciov a propus într-o scrisoare personală reducerea numărului trupelor sovietice din România (de la 250 000 la 210 000), încercând evident să prevină discuţiile legate de o eventuală retragere.[1] Cu toate acestea, Bucureştiul a ridicat problema retragerii complete, cauzând un „blocaj" în relaţiile româno-sovietice, din august până în noiembrie 1955. La aniversarea Revoluţiei sovietice din Octombrie, mai mult pentru a ameliora relaţiile decât pentru a-şi lua un angajament solid, Hruşciov l-a informat pe Bodnăraş că Moscova avea să-şi retragă trupele. Însă liderul sovietic a subliniat faptul că acest lucru avea să se întâmple „nu" pentru că Bucureştiul o ceruse, „ci pentru că am ajuns la concluzia că este necesar să ne retragem".[2]

Acordul Moscovei a generat o corespondenţă intensă pe această temă, deşi retragerea propriu-zisă nu urma să aibă loc mai devreme de doi ani şi jumătate. Cererea a fost făcută pe fondul următoarelor aspecte: memoria colectivă a celor 40 de ani (în valuri succesive) de ocupaţie militară rusească, în prima jumătate a secolului al XIX-lea; prezenţa prelungită a trupelor ruseşti după războiul ruso-turc din 1877–1878, pentru a „asigura comunicaţiile" cu forţele din Bulgaria; ocupaţia militară rusă de facto din Moldova, în perioada 1916–1917; evacuarea forţată a trupelor bolşevice din perioada 1917–1918 (al căror comportament distructiv a fost criticat chiar şi de social-democraţii de atunci); şi regimul de ocupare brutal al lui Malinovski, din 1944–1945. Aceste evenimente – care constituiau numai o mică parte din experienţa imperială a Rusiei – erau elemente centrale ale conştiinţei româneşti, astfel încât ideea retragerii trupelor era extrem de agreată.

Paradoxal, serviciile de informaţii americane au trecut cu vederea această dramă atunci când, în ianuarie 1956, au prezis că trupele sovietice vor fi retrase din România până la finalul deceniului. Fără a cunoaşte detaliile conflictului intracomunist româno-sovietic şi dinamica sovieto-ungaro-română, serviciile de informaţii americane au concluzionat că, dată fiind consolidarea puterii comuniste în România şi necesităţile militare în faţa conflictului dintre Est şi Vest, Moscova nu mai avea nevoie de trupe în zona

---

[1] Hlihor şi Scurtu (2000), pp. 172–175; Retegan (2000), pp. 18-20.

[2] Ibidem; Lavinia Betea, *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, 1995, p. 264.

aceea.[1] Astfel, retragerea din 1958 a fost interpretată ca fiind determinată de politica internă sovietică – şi nu ca un rezultat al iniţiativei româneşti – şi a fost greşit interpretată ca având un impact marginal asupra României, mai mult la nivel psihologic.[2]

Impertinenţa solicitării, care sosea în mijlocul luptei pentru succesiune la Kremlin, a atras imediat atenţia sovieticilor asupra Bucureştiului. Pentru a înfrâna alte viitoare iniţiative ale Bucureştiului, generalul Aleksei A. Epişev, partenerul lui Hruşciov în *sovietizarea* Ucrainei de vest şi în operaţiunile de secesiune din Transilvania, a fost imediat trimis ca ambasador în România, la finele anului 1955, şi a rămas în această funcţie pentru următorii cinci ani. Apropiat al lui Hruşciov, sinistrul Epişev deţinea o putere impresionantă la Moscova şi cunoştea foarte bine „situaţia" României.[3] În calitate de director-adjunct al KGB, în perioada 1951–1953, Epişev a supravegheat epurarea din România (prin ambasadorul Anatoli I. Lavrentiev, numit la Bucureşti după ce a supravegheat purificarea din Praga) şi s-a asigurat ca persoanele eliminate să fie „înlocuite cu numeroase" persoane cu legături în Ucraina.[4] Ochiul format al unui fost director-adjunct al KGB, cu o experienţă bogată în operaţiuni clandestine, reprezenta un impediment major pentru plecarea românilor din rezervaţia sovietică.

Liderii români aveau de rezolvat trei sarcini importante pentru a putea prelua controlul din mâinile Moscovei. Trebuiau să scape de omniprezenţa evidentă a puterii sovietice: trupe şi consilieri. Trebuiau să neutralizeze influenţa exercitată prin cetăţenii români sau cu dublă cetăţenie, cunoscuţi ca agenţi sovietici şi aflaţi în poziţii-cheie, în cadrul partidului sau al aparatului de stat, în special cei din instituţiile de putere coercitivă, o problemă ce avea legătură cu – dar era infinit mai complicată decât – desfiinţarea „Biroului de la Moscova". Şi, în cele din urmă, trebuiau să identifice şi să neutralizeze reţelele de agenţi secreţi sovietici şi să limiteze puterea Kremlinului de a recruta noi agenţi şi de a construi reţele.

---

[1] *National Intelligence Analysis: Probable Evolutions of the European Satellites Up To 1960,* 10 ianuarie 1956, NARA, Washington D.C., Record Group 263, CIA/NIE, cutia 3, dosarul 86, p. 14; Retegan (2000), p. 21.

[2] Washingtonul a considerat retragerea ca fiind „lipsită de importanţă" şi „fără vreun impact semnificativ". Sergiu Verona, *Military Occupation and Diplomacy: Soviet Troops in Romania 1944–1958,* Durham, Duke University Press, 1992, p. 143. Vezi şi pp. 80-85, 144-148.

[3] Şeful Comitetului militar şi de informaţii al partidului cehoslovac şi legătura sa la Tratatul de la Varşovia l-a descris pe Epişev nu doar ca fiind „sinistru" şi „nemilos", ci şi drept „cel mai înspăimântător rus pe care l-am întâlnit vreodată". Sejna (1982), p. 42. Pentru o descriere mai blândă, care relatează şi influenţa lui Epişev în România, vezi Verona (1992), pp. 135-137.

[4] Mastný (1996), p.141. Epişev a rămas un personaj-cheie chiar şi după căderea lui Hruşciov şi a condus echipele militare de recunoaştere în Cehoslovacia chiar înainte ca aceasta să fie invadată în 1968, şi apoi în Afghanistan înainte de invazia sovietică din 1979.

Pericolele şi oportunităţile din 1956

Fiecare dintre aceste ţinte presupunea o restricţionare a legăturilor dintre armatele şi serviciile de informaţii române şi sovietice, la scurt timp după ce Moscova anunţase o nouă „comandă unificată“ a noii sale alianţe militare şi în momentul în care (martie 1956) directorul KGB, Ivan Serov, convocase o şedinţă a tuturor serviciilor din ţările Tratatului, pentru a ajunge la un acord de colaborare strânsă. Directorul KGB a făcut apel pentru „unificarea forţelor“ serviciilor Tratatului de la Varşovia împotriva „principalelor guverne agresoare, cele ale Statelor Unite şi ale Angliei“, prin coordonarea activităţii fiecărui serviciu cu Moscova, desfăşurarea de operaţiuni comune împotriva SUA şi a Marii Britanii, făcând schimb de informaţii şi analize privind operaţiunile Vestului împotriva statelor membre ale Tratatului de la Varşovia şi „coordonând culegerea de informaţii din transmisiuni şi din serviciile tehnice operaţionale“.[1]

Dacă atenţia sovieticilor nu ar fi fost distrasă de aglomerarea de conflicte violente din interiorul şi din exteriorul Blocului, Bucureştiul s-ar fi confruntat cu dificultăţi mult mai mari în încercarea de a-şi atinge obiectivele. În iunie 1956, protestele polonezilor care cereau reforme economice şi retragerea din Tratatul de la Varşovia au avut drept consecinţă 53 de morţi, făcând necesară intervenţia politică sovietică şi numirea lui Władisław Gomułka. La sfârşitul lunii octombrie, agitaţia populară din Budapesta a condus la numirea fostului prim-ministru şi agent NKVD, Imre Nagy, în fruntea partidului, după care acesta, la numai trei zile, a cerut retragerea din alianţa sovietică. Reversul neaşteptat şi surprinzător al lui Nagy a fost urmat aproape imediat de izbucnirea războiului israeliano-arab pentru Canalul Suez.

Modul în care a fost soluţionată situaţia din Ungaria a cauzat îngrijorare în România. În Budapesta, pe lângă sloganurile antisovietice, se auzeau apeluri repetate pentru redefinirea graniţei dintre Ungaria şi România şi anexarea Transilvaniei, apeluri care îşi găseau ecou în Regiunea Autonomă Maghiară, acolo unde numeroşi membri ai elitei de etnie maghiară considerau că autonomia era doar o primă treaptă spre reintegrarea în Ungaria.[2] În cadrul campaniei de dezinformare menite să izoleze România de partenerii

---

[1] David E. Murphy, Serghei A. Kondraşev şi George Bailey, *Battleground Berlin: CIA vs KGB in the Cold War*, New Haven, Yale University Press, 1997, p. 295; „Report of Warsaw Pact Intelligence Service Conference“, 7–11 martie 1956, Moscova, *Arh. Sluzhba vneshnei razvedki* (SVR: Serviciul de Informaţii Externe al Federaţiei Ruse), dosarul 504 456, vol. 1, pp. 70-78.

[2] Bottoni (2003), p. 87. În opinia lui Bottoni, autonomia „pare să fi produs un reflex condiţionat la unii unguri care credeau că acesta este pasul spre anexarea la Ungaria“, ca şi „anexarea Ţinutului Secuiesc la Ungaria în 1940, care era foarte proaspătă în conştiinţa colectivă“.

occidentali, Hruşciov (şi sursele sale ungare) a susţinut ulterior că liderii PCR erau „nerăbdători" să susţină înăbuşirea revoltei de către trupele sovietice şi ar fi oferit chiar ajutor militar pentru a participa la această operaţiune.[1] Dimpotrivă, măsurile luate de Bucureşti erau în totalitate defensive şi erau menite să împiedice revizionismul violent din Transilvania.[2] Înainte cu numai o săptămână, la 28 octombrie 1956, Gheorghiu-Dej şi Tito semnaseră un comunicat comun, făcând apel la „neamestecul în afacerile interne ale altui stat", care avea să devină curând un laitmotiv al politicii externe a României.[3]

Deoarece raza de acţiune şi metodele propagandei şi serviciilor de informaţii ungare faţă de România nu suferiseră modificări esenţiale din timpul Primului Război Mondial, România avea motive serioase să fie preocupată de intenţiile Budapestei. La 1 noiembrie, cu numai câteva ore înainte ca János Kádár să dispară pentru a forma pe teritoriul sovietic un guvern aprobat de Moscova, care avea să ceară „asistenţă" militară sovietică şi să justifice astfel invazia, ambasadorul român în Ungaria, Aurel Mălnăşan, şi Valter Roman, aflaţi la Bucureşti pentru consultări, au avut o întrevedere cu mai mulţi lideri ungari. Chiar în mijlocul adunării, Zoltán Vass „a avertizat cu insistenţă" că „se va declanşa un val de proteste antiromâneşti". Vass, a relatat Mălnăşan, a declarat că ungurii „ne urăsc" şi „au lansat deja sloganul *nem, nem, soha* [Nu, nu, niciodată], fostul slogan ungar şovinist-iredentist, şi ne putem aştepta la izbucnirea unui val şovinist iredentist antiromânesc".[4]

Vass a subliniat în faţa interlocutorilor săi că:

> Încă aveţi o problemă pe care credeaţi că aţi rezolvat-o, dar nu este aşa. Până la urmă, forma acestei autonomii nu este de fapt autonomie şi ar trebui să vă gândiţi foarte bine, pentru că nu trebuie să uitaţi că ungurii de acolo

[1] Talbot (1970), p. 420; Béla Király, „The Hungarian Army Under Soviet Control", în Ignác Romsics, editor, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Boulder, Social Science Monographs, 1995, p. 295.

[2] Vezi, de exemplu, întrunirile Comitetului Central din 24 şi 30 octombrie 1954 în Nastasă (2003), documentul 14, pp. 183-186; Corneliu Mihai Lungu şi Mihai Retegan, *1956. Explozia: Percepţii române, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996, pp. 143-145.

[3] Hlihor şi Scurtu (2000), p. 179. Acest lucru a fost posibil deoarece Moscova introdusese un paragraf similar în acordurile sale bilaterale, deşi interpretarea rămânea la latitudinea oficialilor sovietici.

[4] Nastasă (2003), documentul 27, pp. 219-220; ASB, CC al PCR, Cancelarie, dos. 171/1956, f. 2–16; Lungu şi Retegan (1996), pp. 166-180.

ascultă Radio Budapesta, că *Ludas Matyi* [săptămânalul satiric maghiar] este distribuit [în țara voastră], că ungurii se îndreaptă în această direcție.[1]

Roman le-a explicat colegilor săi de partid că nu își puteau permite să închidă ochii în fața „atitudinii vădit antiromânești din rândul conducerii comuniste maghiare". După ce a remarcat că exista o anumită „presiune din mase privind Transilvania", el a explicat că aceasta se datora insistentei propagande interne de la Budapesta și a refuzului ei de a adopta „o poziție fără echivoc în problema Transilvaniei", prin care să o recunoască drept parte componentă a României, și să descurajeze clar elementele separatiste. „Din contră, a subliniat Roman, Budapesta încuraja astfel de manifestări." Pentru a exemplifica acest lucru, el a descris cum s-a desfășurat întâlnirea lor de bun-rămas cu Kádár:

> [...] și, chiar și în această situație disperată, în loc să spună să fiți puternici și mai știu eu ce, Kádár – am reținut câteva cuvinte de-ale lui – a spus: „Dați autonomie Transilvaniei". Este exact ceea ce a spus. Ce înțelegea el prin asta, nu am avut posibilitatea să discutăm. Chiar și în aceste condiții, aflându-se în toiul contrarevoluției, în loc să spună: „Țineți cu dinții de Transilvania", el a spus: „Dați autonomie Transilvaniei".[2]

Bucureștiul s-a aliniat celorlalte state socialiste, inclusiv China și Iugoslavia, și chiar cu Finlanda, în susținerea intervenției sovietice propuse de Kádár. La cererea sovieto-ungară, PCR a trimis la Budapesta 2 000 de activiști de etnie maghiară pentru a ajuta la reconstrucția partidului. Șederea lor nu a ajutat însă deloc la ameliorarea problemei identității maghiare din Transilvania.

Beneficiile României de pe urma acestei cooperări au fost importante, chiar dacă au fost de scurtă durată. Pentru prima dată după război, Moscova a permis contactul între România și cei peste 2 milioane de etnici români din Moldova, dându-le posibilitatea miilor de membri de familie separați de graniță să se vadă pentru prima dată după 10 ani. De atunci și până în 1959, Chișinăul a susținut că „RSS Moldova are cele mai apropiate relații cu România".[3] Un alt beneficiu temporar a fost declarația făcută de către Kádár, în timpul vizitei sale în România din februarie 1958, potrivit căreia

---

[1] Ibidem.
[2] Nastasă (2003), documentul 27, p. 224.
[3] „Socialist Encirclement is Also Dangerous", URSS/5: Afaceri interne, Radio Europa Liberă, 29 iulie 1968, Open Society Arhives (OSA), caseta 50, dosar 7, raport 142, pp. 2-3.

Ungaria nu avea nici o pretenție teritorială asupra României: prima – și ultima – declarație a unui lider comunist ungar.[1]

Alungarea trupelor și a consultanților sovietici

În data de 31 octombrie 1956, doar cu câteva zile înainte ca forțele sovietice să înăbușe revolta maghiară, Comitetul Central al PCR i-a dat indicații prim-ministrului de la vremea respectivă, Gheorghe Stoica, ca – în cadrul următoarei reuniuni a Tratatului de la Varșovia din noiembrie-decembrie de la Moscova – să facă presiuni privind retragerea trupelor și a consultanților.[2] Susținând încă o dată argumentul din 1955, potrivit căruia prezența trupelor sovietice avea rolul de a produce disensiuni pe plan intern, transformând România într-o țintă ușoară a atacurilor politice din afară, Comitetul Central a dorit să reamintească Moscovei că „nu considera necesară staționarea trupelor sovietice pe teritoriul său" și a sugerat posibilitatea „rechemării consultanților sovietici prezenți în diferite instituții".[3] Nefiind la curent cu cererea Bucureștiului de retragere a forțelor sovietice, misiunea diplomatică a SUA a interpretat greșit interesul și scopul autorităților române, raportând exact opusul: că „regimul de la București va ține piept presiunilor populare pentru îndepărtarea trupelor sovietice".[4]

Impunerea acestor argumente era un demers delicat în acel context când, chiar a doua zi, Hrușciov vizita România pentru a o informa despre decizia de a interveni cu forțe militare în Ungaria. În cele din urmă, o mulțime de factori printre care se numărau, cu siguranță, obiectivele de politică externă ale liderului sovietic, faptul că prezența trupelor acționa ca un paratrăsnet pentru insatisfacția populară, impactul militar secundar

[1] Acest lucru nu a pus capăt declarațiilor apărute în presa scrisă și vorbită (inclusiv filme și desene animate), potrivit cărora Transilvania ar fi a lor de drept, iar românii ar fi dușmanii lor. Vezi Nastasă, (2003), documentul 80, pp. 547-562 și documentul 81, pp. 565, 572-578, 586-601.

[2] Retegan (2000), p. 178. Drept urmare, liderul maghiar Imre Nagy i-a cerut sfatul lui Gheorghiu-Dej în seara zilei de 2 noiembrie, după ce Moscova se hotărâse să invadeze. *Notes of a Secure Phone Call from the USSR Ambassador in Romania, A.A. Epișev,* 3 noiembrie 1956, *TsKhSD*, F. 3, Opis 12, D. 1005, Ll. 67-69, strânse de V. N. Malin în Buletinul CWIHP 8-9, p. 397. Translatorul a presupus că Bucureștiul s-a folosit de Epișev pentru a trimite aceste mesaje, ceea ce este plauzibil, ținând cont de circumstanțele respective. Dar toate comunicațiile oficiale din interiorul Tratatului de la Varșovia erau direcționate prin Moscova, grație „generoaselor" echipamente sovietice de transmitere „securizată" către partenerii lor. Fostul șef adjunct al KGB, Epișev, la vremea respectivă ambasador în România, era pe lista scurtă pentru că primea comunicații din România.

[3] Lungu și Retegan (1996), p. 148.

[4] *Current Intelligence Bulletin: The Hungarian Situation (Information as of 1700, 6 November 1956)*, 7 noiembrie 1956 (declasificat la 6 octombrie 1997), p. 13, www.foia.cia.gov.

asupra unui potențial conflict Est-Vest și costurile semnificative ale invaziei din Ungaria, unde sovieticii înregistraseră 2 260 de victime (669 de morți, 1 540 de răniți și 51 de dispăruți), erau argumente suficiente pentru a influența Moscova.[1] Între ianuarie 1957 și aprilie 1958, într-o serie de scrisori pentru conducerea PCR, în care inițiativa era prezentată ca aparținându-le, Kremlinul și-a exprimat acordul să își retragă consultanții.[2]

Bucureștiul a menținut presiunea, raportând sârguincios greșelile personale, politice și profesionale ale consultanților sovietici pe probleme de informații. Hrușciov, care înțelegea logica rechemării lor, a declarat faptul că era:

> [...] practic imposibil să supraveghem activitatea fiecărui expert sovietic care lucrează în România. Deși experții sunt foarte bine pregătiți în domeniul lor de activitate, unii dintre ei nu se pot adapta situației politice și caracteristicilor naționale ale statului respectiv. Drept urmare, apar neînțelegeri, care nu sunt în favoarea relațiilor noastre prietenești.[3]

Pentru a proteja sistemul de „consultanți" prin reorganizarea lor oficială ca „ofițeri de legătură", liderul sovietic încerca să mențină activitatea acestora, afirmând, de exemplu, că termenul de „consultanți sovietici" nu corespunde rolului pe care aceștia îl joacă și că ar putea transmite ideea greșită că aceștia se amestecă în afacerile interne ale României. Această afirmație a fost demontată – și cea susținută de România validată – de reclamațiile primite chiar de la unii reprezentanți sovietici, aflați la post în alte state din Europa de Est.[4] De exemplu, în timpul ședinței CC despre situația din Polonia și Ungaria, de la sfârșitul lui octombrie 1956, conducătorul polonez Władisław Gomułka „a încercat să convingă delegația sovietică de faptul că

---

[1] G.F. Krivoșeev, editor, *Grif sekretnosti sniat: Poteri Vooruzhennikh Sil SSR b voinakh, boevikh deistviyakh i voennikh konfliktakh* [Îndepărtarea sigiliului secret: numărul victimelor forțelor armate ale URSS în război, acțiuni de combatere și conflicte militare], Moscova, Voienizdat, 1993, pp. 397-398.

[2] Vezi și Constantin Hlihor și Ioan Scurtu, *The Red Army in Romania*, Iași, Centrul pentru Studii Românești, 2000, pp. 255-257, 277-278. Hrușciov s-a oferit să retragă trupele din Ungaria, dar Kádár a solicitat rămânerea acestora pentru a-și întări regimul. *Minutes of the HSWP Political Committee Meeting Held on May 16, 1989 (Excerpt)*, PHP.

[3] ANIC, fond CC al PCR, Secția Relații externe, dosar 6/1995, f. 719-720; Hlihor și Scurtu (2000), pp. 277-278.

[4] Vezi, de exemplu, scrisoarea din 14 ianuarie 1957 trimisă de Comitetul Central (CC) al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS) către CC al Partidului Muncitorilor din România (PMR), ANIC, fond CC al Partidului Comunist Român (PCR), Secția Relații externe, dosar 6/1955, f. 373-374; și scrisoarea din 9 septembrie 1958 trimisă de CC al PCUS către CC al PMR, Ibidem, f. 719-720. Hlihor și Scurtu (2000), pp. 255-257, 277-278.

o mare parte din vină o purtau cei 50 de consilieri pe probleme de securitate din Polonia şi numeroşii generali şi ofiţeri superiori din armata poloneză care deţineau încă cetăţenie sovietică".[1] Anterior, chiar şi directorul KGB, Ivan Serov, criticase „Departamentul de consultanţi" din Germania de Est, afirmând că „derulează o activitate nesatisfăcătoare" şi „nu oferă nici un fel de sprijin organelor MVD (Ministerul de Interne) din Germania". Serov a respins justificările consultanţilor sovietici, potrivit cărora „cea mai mare parte a oficialilor din RDG MfS [Stasi] nu pot încă lucra independent.[2]

Având în vedere faptul că România a exploatat concesiile poststaliniste ale lui Hruşciov pentru a-şi extinde propria autoritate naţională, Kremlinul a trebuit să se bazeze din ce în ce mai mult pe agenţii şi reţelele de informaţii clandestine pentru a contrabalansa pierderea influenţei militare directe şi reducerea numărului oficial de consultanţi şi experţi.[3] Moscova a avut la dispoziţie o rezervă numeroasă de unde a putut alege recruţi în România. Prima generaţie de reţele şi agenţi sovietici includea foşti membri ai Cominternului şi veterani ai Războiului Civil din Spania; foşti prizonieri de război (POW), recrutaţi în timpul detenţiei la sovietici şi apoi întorşi în 1944, împreună cu Diviziile „Tudor Vladimirescu" şi „Horia, Cloşca şi Crişan", cetăţeni sovietici rezidenţi şi persoane rezidente în zonele de graniţă româno-sovietică. Au fost constituite noi reţele formate din ofiţeri de armată şi de informaţii (precum şi din activişti de partid), instruiţi în URSS începând cu anul 1945 şi ulterior numiţi în funcţii de conducere, precum şi din angajaţi români ai organizaţiilor sovietice din România.

Stabilirea modelului interacţiunii ostile sovieto-române

În cadrul reuniunii CAER din mai 1958, care a avut loc cu două zile înaintea întrunirii Tratatului de la Varşovia, unde Hruşciov urma să anunţe retragerea trupelor din România, PCR a lansat provocarea care avea să blocheze planurile sovieticilor de integrare economică est-europeană şi va dejuca integrarea militară a Blocului.[4] Kremlinul nu putea aprecia prima contestare publică (din interiorul Blocului) de către România a autorităţii

---

[1] *Account of a Meeting at the CPSU CC, on the Situation in Poland and Hungary*, 24 octombrie 1956, Virtual Archive: „1956 Polish Crisis", CWIHP.

[2] Murphy, Kondraşev şi Bailey (1997), p. 289.

[3] Majoritatea acestora se derulau în afara consulatului sovietic (Str. Păcurari nr. 10) din Iaşi, aproape de graniţa româno-sovietică, şi includeau „efectiv o armată de spioni secreţi (neoficiali)". Troncotă (1999), p. 479.

[4] Vojtěc Mastný, „Second Meeting of the PCC: 24 May 1958, Moscow: Editorial Note", Înregistrări de la Comitetul Tratatului de la Varşovia: Înregistrări ale Consiliului Politic Consultativ, august 2001, p. 2, CWIHP.

supranaționale, decât ca pe o confirmare a necesității de extindere a rețelei de informații, care să acopere pierderea multor mecanisme directe de control. Faptul că Moscova a fost prinsă nepregătită în momentul în care Gheorghiu-Dej a lansat provocarea a reprezentat o greșeală a serviciilor de informații și este posibil ca ea să fi contribuit la căderea lui Serov.[1] KGB și majoritatea liderilor de partid au privit decizia lui Hrușciov de retragere a trupelor, în pofida acestui „steguleț roșu", ca pe cea mai mare greșeală a sa.

Contramăsurile nu au întârziat să apară. Aproape imediat, Moscova a închis granița dintre România și RSS Moldova, iar contactele politice și culturale înfloritoare, considerate acum ca „deviaționism naționalist", au fost întrerupte.[2] 1959 a fost ultimul an în care Chișinăul s-a referit la relațiile sale cu Bucureștiul ca fiind „deosebit de apropiate". Scriitorii, lingviștii, antropologii și etnologii moldoveni care îndrăzniseră să recunoască similarități cu cultura română au fost acuzați de „propagandă naționalistă", iar unii dintre ei au plătit chiar cu viața.[3] Din acel moment, Moscova s-a asigurat ca Ungaria și Bulgaria să mențină „cele mai apropiate" relații cu Chișinăul, ca mijloc de eliminare a influenței românești, iar RSS Moldova a fost transformată într-o bază pentru operațiunile clandestine împotriva României.[4]

Încercările Kremlinului de a-și recâștiga dominația anterioară după retragerea trupelor sovietice s-au confruntat cu eforturile românilor de a elimina în totalitate acel control. Frecvența confruntărilor a crescut, deoarece în timp ce KGB și GRU încercau să-și extindă rețelele de agenți în interiorul țării, autoritățile române îi expulzau agresiv pe ofițerii de informații ai agenților de la Moscova. Un caz tipic a fost cel din ianuarie 1959, al consultantului naval sovietic nou-venit, care:

> [...] a început rapid să dea o raită prin instituțiile românești pentru a recruta agenți din cadrul personalului român instruit anterior în URSS. Atunci când a fost chemat de către generalul Ioniță și i s-a ordonat să înceteze, ofițerul sovietic a ascultat „ca o pasăre care se uită la o cobră" și în cele din urmă

[1] Pe lângă cauzele politice, căderea lui Serov s-a datorat numeroaselor greșeli și dezertări.

[2] „Socialist Encirclement is Also Dangerous", URSS/5: Afaceri Interne, Studiu Radio Europa Liberă, 29 iulie 1968, OSA, caseta 50, dosarul 7, raportul 142, p. 3.

[3] Ibidem. Acesta a fost subiectul principal al celui de-al 9-lea plen al Comitetului Central al RSS Moldova în septembrie 1959. *Sovietskaia Moldavia*, 24 și 26 septembrie 1959.

[4] Într-adevăr, din 1959 relațiile dintre RSS Moldova și Republica Mongolia au fost „mult mai strânse" decât cele cu România. „Socialist Encirclement Is Also Dangerous", URSS/5: Afaceri Interne, RFER, 29 iulie 1968, OSA, caseta 50, dosarul 7, raportul 142, p. 3.

a avut o singură întrebare: „Dacă ar mai fi măcar un regiment sovietic pe pământ românesc, ai avea curajul să mă tratezi în acest mod?"[1]

Liderii de la Kremlin au luat personal această animozitate și acest resentiment față de o țară care fusese considerată atâta timp o zonă a expansionismului rus și sovietic și s-au implicat direct în a hotărî destinul acesteia în momentele de vulnerabilitate.[2] Ieșirea nervoasă a lui Hrușciov și înghețarea relațiilor sovieto-românești imediat după propunerea Bucureștiului de retragere a forțelor sovietice, din august 1955, dovedesc o parte din această bădărănie. Atmosfera de la bordul navei *Baltica*, ce transporta delegațiile sovietice, maghiare, bulgare și românești spre New York în septembrie 1960 – când liderul maghiar János Kádár a apărat cu loialitate invazia sovietică din 1956 la Națiunile Unite –, reda cu acuratețe această situație.

Toate celelalte delegații aveau o atitudine rezervată față de Gheorghiu-Dej și de români, care, la rândul lor, păstrau distanța față de aceștia, în timp ce Hrușciov, Kádár și liderul bulgar, Todor Jivkov, afișau o camaraderie destul de strânsă, cu numeroase sesiuni private de băutură.[3] La un moment dat, Hrușciov s-a plâns că „în România, și chiar în rândul Partidului Comunist, se dezvoltau atitudini distructive naționaliste și antisovietice, care trebuiau tăiate de la rădăcină", înainte de a adresa injurii la adresa poporului român, pe care l-a numit „nu o națiune, ci o târfă".[4] Se pare că Hrușciov a considerat incidentul atât de sensibil, încât ulterior a negat chiar și că românii s-ar fi aflat la bord, susținând, în ciuda unor declarații ale martorilor, că delegația română nu s-a prezentat în ziua plecării și ar fi „călătorit în America pe cont propriu".[5]

---

[1] *US State Department Memorandum of Conversation between Emil Bodnăraș, Vice President Romanian Council of State, and Harry G. Barnes, American Ambassador to Romania*, Ambasada SUA, București, 17 mai 1974, CWIHP. Generalul Ion Ioniță era șeful Statului-Major al Forțelor Armate Române.

[2] David J. Dallin, *Soviet Espionage*, New Haven, Yale University Press, 1955, pp. 14, 25, 305 și 393.

[3] Arkadi Șevcenko, *Breaking with Moscow*, New York, Alfred A. Knopf, 1985, pp. 97-98; Tibor Hajdu, „Soviet Foreign Policiy Towards Hungary, 1953–1956", în Ignác Romsic, editor, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995, pp. 269 și 275-276.

[4] Șevcenko (1985), p. 97.

[5] Serghei Hrușciov, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Statesman, 1953–1964*, volumul 3, Philadelphia, Penn State Press, 2007, p. 259. Șevcenko, care fusese martor al prezenței românilor, a defectat în SUA, cu această informație, în 1978. Hrușciov murise în 1971.

CAPITOLUL 8

NEUTRALIZAREA REȚELELOR SOVIETICE DE INFORMAȚII 1956–1963

Demontarea rețelelor de spionaj, blocarea penetrărilor instituționalizate

La scurt timp după retragerea trupelor, românii au început să dea la iveală rețele de informații ungare și revizioniste, pe care armata sovietică le sponsorizase sau le acceptase. În anii de început ai comunismului, când consultanții sovietici subordonaseră direct serviciile de informații, instituțiile militare și polițienești, guvernul român nu avea voie sau nu putea să deruleze propriile activități de contraspionaj sau contrainformații în nordul Transilvaniei și, ulterior, în Regiunea Autonomă Maghiară (RAM). Acest lucru s-a schimbat odată cu revolta maghiară din 1956. Potrivit anchetelor derulate de Securitate, organizațiile clandestine care operau în România încercau:

- să trezească sentimente naționalist-revizioniste în rândul etnicilor maghiari;
- să submineze autoritățile regimului comunist prin intermediul unor acte de sabotaj, panică și propagandă;
- să izoleze populația de naționalitate maghiară de cea română și să îi canalizeze sentimentele către Ungaria;
- să solicite autorităților statului român pretenții pe care acestea nu le puteau satisface, în vederea facilitării propagandei revizioniste a diasporei maghiare din Occident, având ca scop compromiterea regimului comunist din România;
- să promoveze ideea autonomiei din Transilvania, urmărind ca mai târziu să o alipească Ungariei prin intermediul unui curent revizionist activ și coordonat;

• să creeze o stare de instabilitate în zonele locuite de etnici maghiari şi saşi pentru a impresiona forurile internaţionale şi pentru a încerca în acest fel să îi influenţeze să ia decizii împotriva intereselor României.[1]

De exemplu, în 1957–1958, preotul reformat Kálámán Sass, fost membru al *Rongyos Gárda*, a fost arestat, judecat, condamnat şi executat de către Tribunalul Militar din Cluj pentru „complot împotriva statului, spionaj în favoarea Ungariei, posesie ilegală de arme şi participare la activităţi ale organizaţiilor ilegale iredentiste".[2] Sass fusese implicat în „ingineria" creării coridorului etnic care conecta ţinutul secuiesc cu Ungaria, prin reaşezarea etnicilor maghiari din centrul regiunii în sate şi comune care, practic, nu aveau populaţie maghiară, prin maghiarizarea forţată a locuitorilor nemaghiari (de exemplu, prin manipularea recensămintelor) sau prin eliminarea acestora din zonă, în diverse alte moduri.[3] Împreună cu un fost ofiţer al serviciului de spionaj al armatei ungare din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, István Hollós, Sass a pus bazele grupării Mişcarea de Rezistenţă la instrucţiunile centrului de informaţii de la Debreţin, Ungaria, în apropierea graniţei cu România.[4] Cei doi au recrutat o reţea de 31 de etnici maghiari a căror misiune era să lanseze ziarul *Viitorul Maghiar*, să facă rost de arme şi să formeze un grup de comando gata să acţioneze la momentul potrivit pentru restituirea Transilvaniei către Ungaria.[5]

În 1960, gruparea Mâna Neagră, formată iniţial la Universitatea din Cluj, în 1953, a fost descoperită că opera în afara oraşului Târgu Mureş, sub

[1] ASRI, Fond „D", dosar nr. 4207, f. 20-21; Troncotă (2003), pp. 220-221.

[2] Troncotă (2003), p. 221. Două decenii mai devreme, Sass era membru al organizaţiei secrete paramilitare Autoapărarea *(Magyar Önvédelmi Szervezet)* din nordul Transilvaniei, când a fost arestat pentru plănuirea unor atacuri teroriste. Autorii maghiari au privit activitatea ca eroică şi patriotică, eludând impactul distructiv al activităţilor acestora asupra armoniei etnice generale şi, în particular, asupra indivizilor care nu erau etnici maghiari (mai ales români). Vezi, de exemplu, János Antal, editor, *Coping With The Past*, Oradea, Eparhia Reformată de pe lângă Piatra Craiului, 2002 (www.proteo.hu); Péter Hámor, „Magyar társdalomszervezési kísérletek Észak-Erdélyben" [Tentative de organizare a societăţilor maghiare din nordul Transilvaniei 1938–1944], *Korall: Társadalomtörténeti journal* [Coral: Ziarul pentru istorie socială], nr. 18 (2004), pp. 65-97.

[3] Antal (2002), pp. 31-32; Nastasă, Varga, Andreescu (2002), documentele 55, 68, 73, 82, 91, 93, 160, 164 şi 167.

[4] Centrul de informaţii de la Debreţin a fost responsabil pentru coordonarea operaţiunilor împotriva României şi de aceea a suscitat un interes permanent al interesului serviciilor de informaţii din România.

[5] Ibidem. O altă grupare a fost formată de către un fost ofiţer al serviciului de informaţii al armatei ungare din rândul forţelor de ocupaţie din nordul Transilvaniei, László Sipos, militând pentru unificarea teritoriului cu „viitorul stat ungar liber". ASRI, fond „X", dosar nr. 174 651, vol. 1.

conducerea lui Czimbalmos Blaziu, membrii ei jurând „să lupte până când Transilvania va fi alipită Ungariei sau declarată autonomă".[1] Gruparea intenţiona să ia măsuri împotriva activiştilor de partid şi autorităţilor oraşului Târgu Mureş în timpul manifestărilor de la 23 august, să-l asasineze pe preşedintele Consiliului Popular al comunei Tulgheş şi pe şeful cooperativei agricole de producţie din comuna Lăsarea, să fure dinamită din cariera de cuarţ de lângă acea comună şi să incendieze simultan recolta, precum şi staţiunea de maşini şi tractoare.[2]

O altă grupare descoperită în octombrie 1960, Tinerii Iubitori de Libertate, fusese formată în timpul evenimentelor din 1956. Raportul DSS arăta o oarecare îngrijorare din cauză că nu fusese descoperită în cei patru ani de când opera, în ciuda faptului că „existaseră denunţuri" care indicau „faptul că naţionalismul şovin reprezintă o bază solidă pentru organizarea unor operaţiuni subversive".[3] Organizatorul grupării, profesorul Iosif Kun, a declarat în timpul interogatoriului că fusese recrutat de AVH, în Ungaria, în timp ce se afla la Budapesta, în 1956, cu scopul principal de „a organiza activităţi subversive în Republica Populară Română" Recrutorul lui Kun îl contactase, de asemenea, şi pe un informator al Securităţii cu nume de cod *COVACI*, care, conform raportului, nu îi informase pe agenţii săi despre existenţa organizaţiei timp de patru ani, şi o făcuse doar din cauza unei dispute personale cu Kun.

Ancheta care a urmat a scos la iveală o organizaţie de aproximativ 103 membri, dintre care doar 23 erau adulţi, cu vârsta peste 20 de ani (ceilalţi 83 fiind cu vârste între 14 şi 20 de ani). Cu toate acestea, „autorii morali ai acestei organizaţii" erau consideraţi a fi profesorii de la Şcoala Gimnazială nr. 4 din Oradea, care discutau frecvent despre „cele mai eficiente metode de îndoctrinare a elevilor de etnie maghiară cu idei şi teze şovinist-naţionaliste şi revizioniste".[4] Această grupare, se preciza în raport, „hotărâse schimbarea programelor de studiu stabilite de către Ministerul Educaţiei cu altele, în conformitate cu scopurile pe care aceştia le urmăreau", o activitate surprinzător de facilă din cauza lipsei de control a materialelor în limba maghiară.

---

[1] ASRI, fond „Y", dosar nr. 47 584, vol. 2. Liderul iniţial fusese arestat în 1956.
[2] Ibidem.
[3] ASRI, fond „D", dosar nr. 10 526, f. 120-124.
[4] Ibidem. Raportul semnala numele profesorilor Kun, A. Andras, Anton Vanhz şi Maria Kesztheijugi. Registrele maghiare tind să eludeze şovinismul antiromânesc al elitelor maghiare, precum şi extinderea şi gradul în care etnicii români erau privaţi de drepturile cetăţeneşti, de autorităţile centrale şi locale maghiare, în perioada antebelică şi în timpul ocupaţiei din 1940–1944, prezentându-i pe agenţi/militanţi ca apărători ai drepturilor maghiarilor şi victime ale represiunii româneşti ilegitime.

După retragerea din 1958 a trupelor sovietice, intensificarea şi diversificarea activităţilor grupării a devenit extrem de îngrijorătoare:

> De la preocupările iniţiale, limitate în special la acte de teroare şi graffiti, au trecut la problema organizării întregii populaţii maghiare a Republicii Populare Române. Au început să întocmească hărţi ale regiunilor locuite de populaţii maghiare şi să împartă responsabilităţile de muncă în zonele respective. În aceeaşi perioadă, au ridicat chestiunea legăturilor cu organizaţiile naţionaliste maghiare din Occident, în special cu cele din Republica Populară Ungaria.[1]

În ciuda prevederilor Tratatului de la Varşovia, care stipulau o consultare prealabilă, în timpul crizei de la Berlin, Kremlinul a mobilizat forţele armate române (şi altele din Tratat) prin intermediul agenţilor loiali – miniştrii Apărării şi comandanţii recrutaţi de ofiţerii sovietici şi instruiţi în URSS – ceea ce indica exact dorinţa şi capacitatea lor de exercitare a presiunii asupra instituţiilor coercitive când şi cum le convenea lor. Această ofensă se adăuga insultei de la Moscova, care ignora complet poziţia lui Gheorghiu-Dej de a se opune construirii Zidului Berlinului.[2]

Ca reacţie imediată, Bucureştiul a grăbit o epurare în masă a corpului de ofiţeri din armată şi din serviciul de informaţii şi a limitat radical folosirea modelelor instituţionalizate prin care se păstra influenţa sovietică în cadrul celor două organizaţii. 1961 a fost ultimul an în care DSS şi-a trimis agenţii de informaţii la Institutul Felix Dzerjinsky (şi programele aferente) din Moscova al KGB pentru instruire. Ofiţerii DSS care urmaseră anterior cursurile de instruire KGB erau acum „obligaţi să urmeze cursuri de reciclare în ţară".[3] Acest lucru a fost urmat rapid de o restricţie similară în cadrul armatei române, care a pus capăt instruirii ofiţerilor superiori la instituţiile militare sovietice.[4] Astfel, principala cale de pătrundere a influenţei sovietice instituţionalizate în cadrul instituţiilor de aplicare a legilor statului a fost

---

[1] ASRI, fond „D", dosar nr. 10 526, f. 136; Troncotă (2003), pp. 224-225.

[2] Vezi Hope M. Harrison, *Driving the Soviets Up the Wall: Soviet-East German Relations, 1953–1961*, Princeton, Princeton University Press, p. 169.

[3] Troncotă (1999), p. 482.

[4] Alex Aleviev, *Romania and the Warsaw Pact: The Defence Policy of a Reluctant Ally*, P6270, Santa Monica, RAND Corporation, 1979, p. 17. În schimb, ofiţerii cehoslovaci au urmat în continuare cursurile academiilor şi institutelor sovietice, până la destrămarea URSS – 66 au absolvit în vara anului 1991, alţi 8 fiind nominalizaţi pentru instruire în 1992. Thomas S. Szanya şi James B. Steinberg, *Civil-Military Relations and National Security Thinking in Czechoslovakia*, Santa Monica: RAND, 1992, p. 18. Ofiţerii polonezi şi maghiari au continuat şi după 1991 în instituţiile ruseşti până în anul 1993. Vezi, de exmplu, Macierewicz (2007).

închisă, iar principalul instrument de control al sovieticilor a fost eliminat. În afară de Albania, care era proscrisă, nici un alt membru al Tratatului de la Varşovia nu a luat o astfel de decizie majoră, iar instruirea sovietică a continuat să fie, până la căderea comunismului 30 de ani mai târziu, o condiţie obligatorie pentru a ocupa funcţii înalte din armată, serviciile de securitate şi de informaţii din Polonia, Germania de Est, Cehoslovacia, Ungaria şi Bulgaria.

Bucureştiul a trecut rapid de la restricţionarea posibilităţilor sovietice de recrutare a personalului din armată şi serviciul de informaţii, până la eliminarea surselor identificabile de influenţă sovietică din cadrul acestor servicii. Ofiţerii DSS şi ulterior cei din armată, care se întorseseră de la cursurile de instruire cu soţii rusoaice/sovietice – toate păstrându-şi cetăţenia sovietică şi legăturile secrete – aveau posibilitatea fie de a divorţa şi de a le trimite înapoi, fie de a părăsi serviciul.[1] În acest context, la sfârşitul anului 1961, Gheorghiu-Dej declara public că organele de securitate ale epocii staliniste – conduse şi controlate covârşitor de către ofiţeri sovietici – „nu erau sub controlul conducerii partidului".[2] Supravegherea şi ascultarea de către organele de securitate fusese atât de extinsă, a subliniat acesta, încât „nici măcar secretarul-general al Comitetului Central al Partidului nu fusese scutit".

Războiul istoricilor

Pe un alt front, România a reacţionat sever la noile afirmaţii potrivit cărora armata sovietică eliberase Bucureştiul în al Doilea Război Mondial şi, în mod surprinzător, a avut câştig de cauză, punctul său de vedere fiind recunoscut până la sfârşitul anilor '70 în publicaţiile istorice ale armatei sovietice.[3] Toate ţările non-sovietice, membre ale Blocului, au început să abandoneze interpretarea istorică ideologică stalinistă, pe la sfârşitul anilor

---

[1] Troncotă (1999), p. 482. Informaţii despre aceste restricţii au circulat prin toate ţările semnatare ale Tratatului de la Varşovia. Sejna, 1982, p. 67. Se pare că aceste măsuri nu au fost universale în armată, dacă soţia era de o altă etnie decât cea rusă, o deosebire care nu era de altfel foarte semnificativă în ceea ce priveşte legăturile cu serviciile de informaţii sovietice.

[2] *Scînteia* (Bucureşti), 7-9 decembrie 1961; Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania: 1944–1962,* Oxford, Oxford University Press, 1964, pp. 333-334. Aceste declaraţii au fost făcute la plenara partidului din 28 noiembrie–5 decembrie 1961, prima în care discursurile au fost publicate ulterior.

[3] Vezi V.B. Uşakov, *Hitlerite Germany's Foreign Policy,* Moscova, Editura Institutului de Relaţii Internaţionale, 1961, p. 230, şi analiza lui A. Niri, „V.B. Uşakov – Politica externă a Germaniei hitleriste", *Analele Institutului de Istorie a partidului de pe lângă Comitetul Central al partidului de muncitori romînesc,* nr. 5, 1962.

'50. În România, acest lucru a fost resimțit chiar mai puternic întrucât aranjamentele și interesele comune sovieto-ungare i-au deformat istoriografia mai mult decât oricărei alte țări, nu doar prin prezentarea panteonului de eroi naționali ca dușmani ai poporului, ci chiar prin atacarea etnogenezei poporului român.

Una dintre primele cărți apărute sub noile reguli, *Din istoria Transilvaniei*, a provocat un protest maghiar imediat – nu pentru că i-ar fi denigrat pe unguri sau i-ar fi prezentat drept dușmani, ci pentru că susținea continuitatea daco-romană pe acest teritoriu. În martie 1961, directorul editurilor Ministerului Culturii din Ungaria, Béla Köpeczi, s-a plâns atașatului cultural român de la Budapesta, spunând că această carte „nu ar fi trebuit să apară" deoarece avea „o influență negativă asupra relațiilor româno-ungare" și era „o manifestare a naționalismului românesc".

Conform raportului atașatului cultural român:

> În general, cei cu care a discutat Köpeczi sunt de părere că Republica Populară Română irosește degeaba energie și bani pentru a elucida probleme care sunt oricum închise. Noile relații dintre Republica Populară Română și Republica Populară Ungaria consemnează situația de facto, fiind recunoscut faptul că Transilvania aparține poporului român și se știe că majoritatea populației din provincie este de origine română. Nu mai este necesar ca istoricii și antropologii români să „piardă" timp căutând probe cu privire la formarea poporului român și continuitatea populației daco-romane pe teritoriul Daciei.[1]

Răspunzându-i lui Köpeczi, după ce a menționat că lucrarea se ocupase în special de concepțiile eronate și prezenta noile descoperiri (în special așezarea dacică din apropierea orașului Orăștie), atașatul a întrebat dacă „ar fi mai bine ca afirmațiile false ale unor istorici să rămână cunoscute, în timp ce informațiile concrete pe care le infirmă să rămână închise într-un sertar?" După ce a replicat că „nici un alt cercetător în afară de români și unguri nu acordă prea multă importanță acestor lucruri", Köpeczi a criticat lucrarea „pentru că a uitat să menționeze tendința permanentă a prinților din Transilvania... de a realiza unificarea cu Ungaria". Nu mai avea nici un rost să „fie scoase acum la iveală probleme din trecutul îndepărtat" cu scopul de a descoperi probe care nu sunt necesare, din moment ce situația actuală „rezolvase" problema, a afirmat directorul editurilor din Ungaria.[2] În afară de contradicțiile prezente în plângerea lui Köpeczi, existau motive

[1] Nastasă (2003), documentul 98, p. 672; ASB, CC al PCR, Cancelarie, dos. 71/1961, f. 6-10.
[2] Ibidem.

întemeiate care puneau la îndoială poziția sa. Sub conducerea lui de atunci (și ulterior, pe când era ministru al Culturii), aceleași edituri au publicat o serie de volume, care au culminat cu masiva operă în trei volume, din 1986, *Istoria Transilvaniei*, editată chiar de Köpeczi, a cărei temă centrală ataca ideea de continuitate daco-romană și punctul de vedere românesc asupra propriei lor etnogeneze.[1]

Eliminarea consultanților pe probleme de informații

Conflictele dintre serviciile de informații au primit un caracter oficial, în prima parte a anului 1962, atunci când Gheorghiu-Dej a ordonat crearea unui mic „nucleu" de ofițeri de contraspionaj și contrainformații, care trebuiau să descopere agenții și rețelele sovietice.[2] În timp ce „nucleul", a cărui existență a fost ținută secretă chiar și în cadrul Departamentului de contrainformații, își desfășura activitatea, Hrușciov a efectuat o vizită secretă, la jumătatea anului 1962, încercând să aducă din nou România pe linie. Liderul sovietic s-a confruntat însă cu și mai multe divergențe în ceea ce privește colaborarea instituțională și politica externă.

În loc să retragă sprijinul acordat Chinei și statelor balcanice recalcitrante, Gheorghiu-Dej, împreună cu Emil Bodnăraș și Nicolae Ceaușescu au avut o dispută cu liderul sovietic privind recrutarea de agenți de către KGB și GRU pe teritoriul României.[3] Liderul român a explicat faptul că, dacă operațiunile acestora de recrutare au fost justificate în perioada în

[1] Au fost pregătite ediții în franceză și engleză, în 1987 și 1994. Dintre coeditorii săi fac parte publicistul ungar al Ligii Revizioniste, László Mákkai, același care a condus echipa de istorici care a publicat (împreună cu Pal Teleki și Homan Balint în calitate de editori) *Siebenburgen*, în 1940, pentru a convinge al Treilea Reich și Italia fascistă că Ungariei ar trebui să i se dea Transilvania, și *Istoria Transilvaniei* din 1944 pentru publicul francez și britanic. Vezi, de asemenea, Gábor Vékony *Dacians-Romans-Romanians*, A. Kosztin, *The Daco-Roman Legend*, Louis Lote, editor, *Transylvania and the Theory of Daco-Roman Continuity*, și Elemér Illyés, *Ethnic Continuity in the Carpatho-Danubian Area*. Un argument frecvent în aceste opere, conform căruia dovezile continuității daco-romane în Transilvania sunt puține, tinde să ignore faptul că dovezile prezenței lor în altă parte sunt la fel de puține.
[2] Cristian Troncotă, *Duplicitarii: O istorie a Serviciilor de Informații și Securitate ale regimului comunist din România*, București, Elion, 2004, p. 19. Monitorizarea la nivel „neoficial" a început odată cu retragerea trupelor sovietice, în 1958, și a fost prima alocare de personal și de resurse destinate acestei activități. După cum observă Troncotă, munca lor era „extrem de secretă, nimeni, nici chiar ofițerii de la alte structuri de contraspionaj, nu trebuia să afle sau să suspecteze cu ce se ocupau ei".
[3] Petru Otu, „În Biroul Politic, despre agentura sovietică: Vin vremuri grele", *Magazin istoric*, nr. 7, iulie 1999, pp. 20-21; Troncotă (2004), p. 20; Interviu cu fostul ministru de Externe Ștefan Andrei, emisiunea „Miezul problemei", Național TV, 28 februarie 2007, ora 22.00.

care victoriile socialiste ale României erau amenințate de „reacții dure", în anii '40 și '50, în situația actuală, beneficiind de „puterea poporului" și de „organismele de combatere a reacțiilor" care funcționează corespunzător, astfel de operațiuni și de structuri nu își mai găsesc rostul. Hrușciov a reacționat cam în aceeași manieră ca și în 1955 și 1960, acuzând conducerea României că este „irațională, egoistă și plină de sine".[1]

Dându-și seama că un progres în acest domeniu nu poate apărea în urma unui acord mutual, după plecarea lui Hrușciov, Gheorghiu-Dej a făcut o mutare rapidă, punându-i în fața faptului împlinit și declarând în fața Comitetului Central că „această situație trebuie să înceteze". Comportamentul ofițerilor de informații sovietici pe teritoriul României, a adăugat el, indica preferința Moscovei pentru o „relație între stăpân și sclav".[2] Nu a mai durat mult până la apariția în presa internațională a știrilor privind purificarea, împreună cu criticile sovietice legate de „semnele naționalismului românesc".[3] Șeful DSS și ministrul de Interne, Alexandru Drăghici, i-au informat pe consultanții sovietici pe probleme de informații, care rămăseseră în România, despre faptul că prezența lor „nu mai era necesară" și cu siguranță „nu mai era cazul să stea aici doar pentru a citi ziarele", fiind invitați să se retragă.[4] Potrivit relatării lui Drăghici:

> [...] Consultantul sovietic m-a întrebat când poate pleca. I-am răspuns că poate să plece chiar a doua zi. Mi-a spus că va pleca doar cu permisiunea guvernului. I-am zis că acesta era punctul nostru de vedere. A început să-mi spună că noi avem un dușman comun și că ar trebui să ne unim forțele. I-am răspuns că această situație ar trebui să se termine. Am ridicat problema încrederii reciproce și a unui alt tip de relație și l-am asigurat că eram de acord să cooperăm cu ei.[5]

---

[1] Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs: Nationalism and Communism in the Balkans*, Garden City, NY, Doubleday and Company, 1969, p. 305.

[2] Otu (1990), pp. 21-24. Una dintre cauzele „disputei (cu Tito) fusese exact aceasta – faptul că poliția politică sovietică insistase, în ciuda protestelor iugoslave, să-și recruteze proprii agenți de pe terenul lui Tito... «în toate cartierele, de la membrii Comitetului Central până la funcționarii responsabili de comunicațiile criptate pentru partid și aparatul de stat»". Ronald Hingley, *The Russian Secret Police: Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations*, New York, Dorset Press, 1970, p. 208.

[3] *The Times*, 27 iunie 1963. Potrivit lui Ghiță Ionescu, „Dej și o mare parte a echipei sale s-au angajat în operațiunea de îndepărtare din aparat a oficialilor instruiți la Moscova [...] acordând o atenție specială aparatului de securitate". Ionescu (1964), p. 340.

[4] Conversația dintre Drăghici și consultantul sovietic I. Kuzmici Jegalin este prezentată în Hlihor și Scurtu (2000), p. 190-191. Troncotă (1999), p. 484.

[5] ANIC, fond CC al PCR, Secția Cancelarie, dosar 20/1963, f. 4-6; Hlihor și Scurtu (2000), p. 190-191. Subliniind faptul că „aici consultanții nu mai au nimic de făcut", Drăghici a criticat „impertinența lor uimitoare, nemaiîntâlnită" și a explicat faptul că „i-a prins când încercau să fure" documente ale DSS din 18 cazuri separate și chiar „au provocat pierderi de vieți omenești" din rândul serviciului român.

Capacitatea României de a-şi promova agenda în acest domeniu era incontestabil susţinută de implicarea Kremlinului în confruntarea cu SUA, din Cuba, precum şi de faptul că era doar unul dintre numeroasele dezacorduri sovieto-române. În acelaşi timp, Bucureştiul încerca să medieze conflictul chino-sovietic, cu toate că acest lucru atrăgea dezaprobarea Kremlinului. Susţinea deschis statele renegate ale Blocului, Iugoslavia și Albania. Exista o dispută publică cu Moscova privind integrarea economică transnaţională. Şi se implica într-o serie îngrijorătoare de comunicări cu Washingtonul, Bonnul şi Parisul (în principal, pe probleme de cooperare economică). Indiciile potrivit cărora România punea capăt legăturilor operaţionale de informaţii cu alte servicii ale Tratatului de la Varşovia au atras atenţia Centralei KGB. În 1962, Stasi a fost forţat să pună punct unei operaţiuni comune RDG – România, de răpire şi execuţie a emigranților și a dezertorilor, care se derula încă din anii '50 *(Dosarul Balcanilor)* deoarece România refuza să mai coopereze.[1]

Moscova a reacţionat imediat. Sperând să-i intimideze pe renegaţi şi să mobilizeze o facţiune loială Moscovei, Kremlinul a trimis un avertisment destul de explicit prin intermediul directorului KGB, Vladimir Semiceastni, în care îşi exprima dezaprobarea faţă de omologul său de la DSS. În acelaşi timp, Hruşciov le-a semnalat celorlalţi lideri ai Blocului Sovietic, prin scrisori personale, faptul că serviciile lor trebuiau să îşi limiteze „schimburile de informaţii cu românii", interzicându-le acestora să dezvăluie orice „informaţie detaliată despre NATO" sau partidele social-democrate europene şi le-a ordonat să „nu le mai transmită informaţii despre China şi partidele şi guvernele prochineze", cu precădere cele din Iugoslavia şi Albania.[2] Aşa cum remarca un fost ofiţer de informaţii din Tratat, după 1962, cooperarea dintre România şi celelalte servicii din Blocul Sovietic a început să „degenereze până când s-a rezumat doar la contacte oficiale, formale, dar neproductive".[3]

În prima jumătate a anului 1963, întrucât Moscova încerca să „împiedice" procesul de eliberare a României de sub mecanismele de control sovietice, Gheorghiu-Dej a autorizat transformarea „nucleului" într-o

[1] BStU, MfS, AOP 4288/65, vol. I, p. 21; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 66. În acel moment, Dosarul Balcanilor avea 19 volume.
[2] Sejna (1982), p. 66. Hruşciov l-a informat pe Novotný, printr-o scrisoare personală, cerându-i ca StB să îşi limiteze schimbul de informaţii cu Bucureştiul la „evaluări generale ale Europei Occidentale".
[3] Bittman (1972), p. 146.

mică unitate, în cadrul Direcţiei de contraspionaj.[1] Pe lângă identificarea agenţilor şi reţelelor sovietice, aceasta era de asemenea responsabilă pentru combaterea activităţilor serviciilor de informaţii sovietice pe teritoriul României. Cunoscută iniţial sub denumirea de „Biroul Ţărilor Socialiste", această unitate a evoluat ulterior în unitate pentru Serviciile de Informaţii Socialiste (sau unitatea anti-KGB), devenind astfel principala ţintă a spionajului sovietic.[2] Biroul monitoriza activităţile şi contactele personalului de la ambasada sovietică şi desfăşura operaţiuni de supraveghere asupra principalilor recruţi, concentrându-se în această perioadă de început pe foştii comintemişti şi pe veteranii războiului civil spaniol care, „fără excepţie", fuseseră iniţial recrutaţi şi instruiţi ca agenţi de informaţii sovietici, dar a căror loialitate actuală nu mai era garantată.[3]

Percepţiile serviciilor de informaţii americane în perioada Eisenhower şi Kennedy

Comunitatea de informaţii americană a fost destul de reticentă în a accepta ca fiind real comportamentul independent al României şi disputele cu Uniunea Sovietică. În parte, acest lucru s-a întâmplat din cauza prejudecăţii din analiza SUA realizată asupra regiunii, la începutul Războiului Rece, în urma observaţiilor OSS în România în perioada 1944–1946. Din 1949, CIA a fost de părere că în timp ce Polonia putea fi „bucăţica cel mai greu de digerat de către Moscova", România era „cea mai puţin capabilă" să „se separe de stăpânii ei de la Kremlin".[4] Cu toate că Departamentul de Stat a început să privească România cu alţi ochi la sfârşitul anilor '50, aprecierea României ca fiind „cea mai sovietică dintre toţi sateliţii" reitera aceste concluzii, astfel că rapoartele privind comportamentul independent,

[1] Unitatea a fost condusă în perioada 1963–1965 de către ofiţerul de contraspionaj Aurel Mirce. Unele dintre operaţiunile sale, de la începutul anilor '60, sunt descrise în memoriile foştilor ofiţeri de contrainformaţii. Vezi, de exemplu, Gheorghe Manea, *Labirintul vieţii prin „sârma ghimpată": Biografie-memorii-amintiri*, Bucureşti, Editura UMC, 1998. Colonelul Constantin Iosif, care l-a înlocuit pe Mirce, în 1965, a ocupat funcţia până în 1978, când a fost descoperit ca fiind agent sovietic în urma dezertării lui Pacepa.

[2] Unitatea era cunoscută oficial doar prin denumirea sa de unitate militară secretă (UM), UM 0920/A, din 1969 până în 1978, şi UM 0110 după aceea. Protestatarii români ai „societăţii civile" au cerut dizolvarea oficială a UM 0110 în timp ce mărşăluiau în faţa comandamentului său rămas secret până în acel moment, la data de 24 ianuarie 1990. De unde au ştiut despre UM 0110 şi locaţia acesteia sau de ce a fost considerată o ameninţare la democraţie, rămâne încă de stabilit.

[3] Troncotă (1999), pp. 480-482: Pelin (1997), p.178.

[4] CIA, *Satellite Relations with the USSR and the West: Intelligence Memorandum No. 248* (1949), p. 8.

întocmite de către membrii misiunilor diplomatice de la București, erau pur și simplu respinse.[1]

Se pare că, între administrația SUA, Departamentul de Stat și comunitatea de informații americană exista un dezacord mai mare decât în cazul oricărui alt stat al Tratatului de la Varșovia, cu privire la evaluarea progreselor făcute de România, cauzat inițial de dezinformarea sovietică intensivă, care continua propaganda rusă de atacare a caracterului românesc, din secolul trecut, dar și de lipsa de personal din țară, cât și de prioritatea scăzută pe care i-o acorda strategia americană. În noiembrie 1955, președintele Eisenhower i-a cerut șefului misiunii diplomatice de la București, Robert Thayer, „să creeze o demarcație între români și sovietici".[2] Primele întrevederi ale lui Thayer cu liderii români l-au convins de dorința acestora „de a ieși de sub" influența sovietică. Totuși, la întoarcerea la Washington, Departamentul de Stat s-a arătat neîncrezător în analiza lui Thayer cu toate că – sau poate chiar din această cauză – acesta era fost ofițer CIA, calitate în care condusese rezidența de la Paris.[3]

Pe lângă tendința evidentă de a discredita existența disidenței românești, un alt efect al acestei tendințe a fost perceperea (sau presupunerea) unei disidențe în special în partea nordică a Tratatului de la Varșovia, chiar când nu exista așa ceva. Presupunerea unei disidențe generale est-europene a fost modalitatea prin care unii analiști sceptici au explicat disidența improbabilă a României.[4] Vrând-nevrând, aceasta a avut drept efect negarea oricărei calități speciale a disidenței românești timpurii.

În februarie 1958, de exemplu, serviciile de informații americane au admis că:

> De la revolta din Ungaria, regimul românesc a depășit într-un fel ceilalți sateliți mai ortodocși în ce privește direcția reformei poststaliniste. De

---

[1] *Foreign Relations of the United States*; volumul IV, Washington DC, US Government Printing Office, 1956, p. 1230. Pornind de la rapoartele serviciului de informații, declasificate și publicate până acum, a existat o tendință de descriere mai degrabă peiorativă decât neutră a României, în comparație cu descrierile neutre sau pozitive folosite în cazul altor membre ale Blocului (cu excepția Albaniei). Vezi *Satellite Relations with the USSR and the West: Intelligence Memorandum No. 248* (1949) și *Outlook for Stability In the Eastern European Satellites (NIE 12-58)*, 4 februarie 1958 (declasificat la 22 septembrie 1993).

[2] Biblioteca Dwight D. Eisenhower, transcrierea 243, Robert Thayer intervievat de către John Luter, 12 iunie 1972, p. 27.

[3] *FRUS*, volumul IV (1956), p. 1230; Richard Harris Smith, *OSS: The Secret History of America's First Central Intelligence Agency*, Guilford, CT, Lyons Press, 2005, p. 345.

[4] Vezi, de exemplu, *Rumania's Position In The Soviet Bloc*, Evaluare CIA, 22 aprilie 1964 (declasificat la 16 aprilie 2001), p. 5, și *Changing Patterns In Eastern European Satellites (NIE 12-58)* (1958), pp. 6-7.

exemplu, se pare că a făcut eforturi considerabile de a îmbunătăţi nivelul de trai şi de a intensifica apoi comerţul cu Occidentul. Mai mult, relaţiile României cu Iugoslavia au fost considerabil mai bune decât ale celorlalţi sateliţi, iar campania pentru a îmbunătăţi relaţiile cu SUA, abordată înainte de revolta din Ungaria, a fost reluată.[1]

Aceeaşi evaluare respingea rapoartele din Polonia şi Ungaria, conform cărora România „încerca pe cont propriu să se îndrepte spre autonomie", şi susţinea că această atitudine ar fi explicabilă „mai satisfăcător în alţi termeni", deoarece „o autonomie mai mare" putea fi dobândită numai „sub auspiciile Moscovei", respectiv cu aprobarea prealabilă a sovieticilor. Evaluarea reamintea convingerea comunităţii de informaţii în apariţia unei „disidenţe" comuniste poloneze – un mit care a persistat de la izolarea lui Tito din 1948, până la sfârşitul anilor '60 –, reconfirmând că „Polonia este singurul satelit care poate încerca să devină o altă Iugoslavie".[2] Sincronizarea românească nu era nici ea ideală. De exemplu, oferta făcută de premierul român, la sfârşitul lui februarie 1958, de a achiziţiona echipament industrial în valoare de 100 de milioane de dolari, înainte de retragerea trupelor sovietice, a fost interpretată ca iniţiativă sovietică.[3]

O schimbare majoră în strategia SUA a apărut în mai 1958 când Consiliul Naţional de Securitate (NSC) a concluzionat că „experienţa demonstrase" că neangajarea şi ostracizarea sunt contraproductive. Din contră, sublinia NSC în constatarea 5811/1:

Acum este evident că extinderea considerabilă a contactelor directe ale SUA cu cetăţenii acestor naţiuni şi, prin astfel de contacte, exercitarea unor presiuni populare asupra guvernelor, pentru sporirea libertăţii interne şi independenţei faţă de controlul sovietic, poate fi dobândită numai prin relaţii mai active ale SUA cu aceste guverne. Astfel de relaţii vor ajuta Statele Unite să studieze atent, în cadrul birocraţiei de partid şi guvernamentale, pe acei indivizi sau grupuri care demonstrează tendinţe de independenţă în gândire, aspiraţii naţionaliste sau dorinţa de a-şi folosi influenţa pentru a modifica relaţiile de subordonare dintre ţara lor şi Uniunea Sovietică.[4]

---

[1] *Outlook For Stability In The Eastern European Satellites (NIE 12-58)* (1958), pp. 6-7.
[2] Ibidem.
[3] *The New York Times*, 25 februarie 1958.
[4] *Statement of US Policy Toward The Soviet-Dominated Nations In Eastern Europe*, Raportul Consiliului Naţional de Securitate (NSC 5811/1), Washington DC, 24 mai 1958, în *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1958–1960*, vol. X, partea 1 (Eastern Europe, Soviet Union and Cyprus), Electronic Research Collection: FRUS Volumes and Summaries, www.state.gov.

România s-a evidenţiat prin atitudinea activă în realizarea unor relaţii mai bune şi mai ample cu Statele Unite „fiind, prin urmare, excepţional de receptivă în ceea ce priveşte contactele cu Occidentul".

Momentul acestei Declaraţii a fost oportun, coincizând exact cu primul conflict deschis dintre România şi Moscova. Întrunirile din 1958 ale CAER şi ale Tratatului de la Varşovia, unde Bucureştiul a combătut rolul supranaţional al instituţiilor Blocului economic şi a contestat legitimitatea dominaţiei sovietice au început în aceeaşi zi în care a fost emis NSC 5811/1.[1] În iulie 1959, Consiliul de Coordonare a Operaţiunilor Departamentului de Stat a îndemnat personalul american:

> Să facă orice efort pentru a menţine o legătură strânsă şi continuă cu Guvernul României la cel mai înalt nivel posibil. Reprezentanţii Statelor Unite trebuie să folosească orice ocazie pentru a explica autorităţilor române perspectiva Statelor Unite asupra problemelor internaţionale importante şi a le încuraja să ia în considerare această perspectivă.[2]

Totuşi, în ciuda seriei neîntrerupte de conflicte publice sovieto-româneşti asupra coordonării politicii economice supranaţionale din următorii cinci ani, comunitatea de informaţii a SUA (după cum rezultă din documentele declasificate până acum) a continuat să respingă ideea că atitudinea Bucureştiului a fost singulară.[3] O *Evaluare a serviciului naţional de informaţii* din 1962, de exemplu, a clasificat atitudinea liderului român, Gheorghiu-Dej, ca fiind aparent la fel de „curajoasă" precum cea a lui Gomułka şi Kádár, loiali Moscovei, afirmând că astfel de acţiuni „nu pot fi considerate o provocare la adresa autorităţii Moscovei şi probabil că sunt făcute chiar cu acordul lui Hruşciov şi al Partidului Sovietic".[4] După cum a relatat reprezentantul diplomatic al SUA la Bucureşti, neîncrederea americanilor faţă de faptul că „românii se opuneau presiunilor sovietice" l-a

---

[1] Vojtěch Mastný, „Second Meeting of the PCC: 24 mai 1958, Moscow: Editorial Note", Arhivele Comitetului Tratatului de la Varşovia: Arhivele Consiliului Consultativ Politic, august 2001, p. 2, www.CWIHP.org.

[2] *Operations Plan For The Soviet-Dominated Nations in Eastern Europe*, Raportul Consiliului de Coordonare a Operaţiunilor (OCB), Washington, 2 iulie 1959, Ibidem.

[3] De exemplu, în 1960, regimul Gomułka a convins Washingtonul să acorde Poloniei Clauza naţiunii celei mai favorizate, de care a beneficiat pe tot restul perioadei Războiului Rece, în ciuda implicării deschise în activităţi antiamericane şi chiar şi după ce a participat la invadarea Cehoslovaciei. Deşi diverse administraţii americane au promis României acordarea acestei clauze, încă de la începutul anilor '60, ea i-a fost acordată doar în 1974.

[4] *Political Developments In The USSR And The Communist World (NIE 11-5-62)*, 21 februarie 1962 (declasificat la 4 aprilie 1959), p. 20.

determinat să îşi dedice „aproape două treimi" din timpul său convingerii „Departamentului de Stat că lucrurile se schimbau într-adevăr" şi „că nu era nimeni în spate care să manevreze păpuşile pe sfoară, numai pentru efectul optic".[1]

Pe lângă problemele referitoare la credibilitatea sursei, capacitatea analitică sau simpla justificare birocratică a evaluărilor precedente, această atitudine reflectă şi prejudecăţile profesionale normale. De fapt, serviciile de informaţii considerau voluntarii sau „breşele" ca probabile provocări şi nu îi acceptau sau nu aveau încredere în ei aşa cum aveau în recrutările proprii la faţa locului, identificate, planificate şi cultivate atent. Cum România era deja considerată ca fiind incapabilă de un comportament cu adevărat independent, neîncrederea s-a accentuat mai ales când Bucureştiul a intrat în conflict deschis cu Moscova, insistând pentru contacte suplimentare cu SUA. Paradoxal, cu cât disidenţa românească era mai deschisă şi mai evidentă, cu atât se considera mai puţin că reflecta dezacorduri reale şi importante.

Calul troian I: Eforturile sovietice pentru discreditarea României

KGB şi-a stabilit rapid strategia de „măsuri active" pentru a exploata această neîncredere, proiectând o imagine a României de cal troian sovietic, a cărui independenţă declarată masca până şi o mai mare loialitate decât cea a celorlalţi membri ai Tratatului. Germenii acestei dezinformări fuseseră deja plantaţi la mijlocul anilor '50, imediat după ce Bucureştiul şi-a trimis primii emisari în Marea Britanie şi în SUA, şi la scurt timp după ce a solicitat retragerea trupelor sovietice. În aproape aceiaşi termeni, teoria calului troian a ieşit periodic la iveală în următoarele trei decenii.

Tema calului troian a fost prezentată pentru prima oară, ca o lovitură în materie de informaţii, în raportul unui ataşat pentru ambasadorul SUA de la Bucureşti, care l-a transmis Washingtonului în februarie 1956:

> Rolul României este acela de a deveni „un exemplu model" al comunismului, în încercarea de a arăta celor din Occident că poate funcţiona comunismul şi, astfel, să promoveze scopul final al internaţionalismului comunist. Pentru ca acesta să fie mai convingător pentru occidentali, se fac încercări continue de a împământeni mitul independenţei româneşti.

---

[1] Biblioteca John F. Kennedy, William Crawford intervievat de William Moss, stenogramă, 12 martie 1972, p. 12.

Dizolvarea Sovromurilor, în 1954 şi 1955, a fost un pas în această direcţie. Cu un gest suprem, la momentul oportun, sovieticii îşi vor retrage trupele. Probabil, cea mai importantă parte a planului de a face din România o „vitrină" a comunismului este ridicarea prestigiului românesc peste graniţe.[1]

Realitatea era mai bine reflectată într-o plângere a lui Hruşciov din aceeaşi perioadă, care spunea că „românii continuă să promoveze în ţara lor propaganda împotriva Uniunii Sovietice".[2] Regimul comunist de la Bucureşti nu a condus aşa-zisa campanie de propagandă antisovietică într-o manieră destinată proiectării în exterior a imaginii de falsă independenţă. Spre exemplu, ea nu a fost promovată în ziare, reviste, cărţi, la radio sau TV, ci doar în discursurile conducătorilor de partid, în discursurile ţinute în faţa organizaţiilor locale ale partidului pe întreg teritoriul ţării. Conducătorii românii se adresau poporului şi nu audienţei străine.

Coetnicitatea analiştilor de informaţii care se ocupau de România şi de Europa de Est a contribuit probabil la menţinerea acestei prejudecăţi analitice. Experţii est-europeni erau deseori membri ai unor grupuri regionale etnice, care urmăreau în primul rând interesul ţărilor de origine (şi care erau recrutaţi de agenţiile de informaţii deoarece cunoşteau limba). Faptul că România avea una dintre cele mai mici rate de emigrare în SUA, iar Polonia şi Ungaria unele dintre cele mai mari, explică de ce comunitatea analitică reflecta aceste tendinţe demografice, având o anumită tendinţă asupra simpatiilor proprii.

Spre exemplu, în perioada critică a revoluţiilor din 1989 şi a primilor ani ai tranziţiei postcomuniste, probabil cea mai influentă autoritate care se ocupa de interpretarea acelor evenimente era Divizia Uniunea Sovietică/ Europa de Est a CIA, care-l avea ca şef de operaţiuni pe Steve Weber, născut

---

[1] NARA, nr. de înregistrare 59, dosar 766.00/2–1456, nr. 233, Legaţia Americană, Bucureşti, pentru Departamentul de Stat, 14 februarie 1956; Verona (1992), p. 149. Verona a fost indusă în eroare total de această dezinformare, care a fost reintrodusă de dezertorul sovietic Anatoli Goliţîn, în 1961, şi mai târziu de Ion Mihai Pacepa, în 1978. Anatoli Goliţîn, *New Lies for Old: The Communist Strategy of Deception and Disinformation*, New York, Dodd, Mead&Co., 1984, pp.183-194. Aceeaşi analiză constituie tema centrală în cartea lui Ion Mihai Pacepa, *Red Horizons*, Washington DC, Regenery Gateway, 1987.
[2] Vezi Hruşciov (2007), pp. 711-716.

şi crescut în Ungaria.[1] Analistul CIA responsabil de „contul" românesc era, de asemenea, un imigrant din Ungaria.[2] Statele Unite, o ţară de imigranţi, resping criteriul etnicităţii sau al ţării de origine ca factori de apreciere a aptitudinilor profesionale, şi foarte puţine oficialităţi guvernamentale şi din domeniul informaţiilor cunoşteau disputele care caracterizaseră relaţiile din Europa de Est, de-a lungul secolelor. Era foarte dificil de perceput existenţa unor „loialităţi conflictuale" atunci când acestea influenţau chestiuni fără influenţă directă asupra intereselor SUA – precum disputa teritorială între terţe părţi, fără vreo importanţă strategică (în acea perioadă).

Impactul prejudecăţilor antiromâneşti a fost deosebit de puternic în cazul maghiar, unde dezideratul teritorial continuă să figureze printre ţelurile principale ale celor mai influente organizaţii ale emigranţilor

---

[1] Milt Bearden şi James Risen, *The Main Enemy: The Inside Story of the CIA's Final Showdown with the CIA*, New York, Random House, 2003, pp. 115, 369, 387-288 şi 406. Atunci când a trădat în Statele Unite, în 1957, Weber era o oficialitate ungară, care a ajuns ulterior să ocupe „cea de-a treia funcţie în cadrul Diviziei Europa sovietică din cadrul *Agenţiei*". Tim Weiner, „CIA Officer's Suit Tells Tale of Betrayal and Disgrace", *The New York Times*, 1 septembrie 1996. Un fost angajat al CIA, David S. Sullivan, l-a denunţat FBI-ului drept cârtiţă sovietică pe Weber în 1994, cu suspiciunea că „se poate să fi fost agent încă de la început" Ibidem; Mark Riebling, *Wedge: From Pearl Harbor To 9/11, How the Secret War Between the FBI and CIA has Endangered National Security*, New York, Touchstone, 1994, p. 446. Sullivan a susţinut că Weber lucra pentru sovietici încă dinaintea lui Aldrich Ames, de la începutul anilor '60, şi s-a ocupat de toate operaţiunile eşuate împotriva Uniunii Sovietice şi a Germaniei de Est. Cazul Weber e încă foarte controversat.

[2] Ofiţerul Mary Fischer, deşi era măritată cu un alt ofiţer CIA, fusese amanta lui Weber de la sfârşitul anilor '80. Conform lui Weiner, în perioada investigaţiei FBI din 1994, în cazul Weber, ea era „legată sentimental de un fost şef al spionajului maghiar", ceea ce ar fi trebuit să fie un semnal de alarmă pentru Langley şi Washington. Weiner (1996). Deşi Weiner nu-l nominalizează pe fostul şef al spionajului, Sandor Rajnai, un specialist în probleme româneşti care a condus serviciul în perioada 1967–1976, s-a mutat în Statele Unite (Detroit) după 1989, unde a şi murit în 1994. Fenomenul „loialităţilor conflictuale" a fost un factor semnificativ în spionajul împotriva SUA, din cauza compoziţiei sale etnice. Un studiu asupra cetăţenilor SUA care au comis acte de spionaj împotriva ţării lor a ajuns la concluzia că în condiţiile globalizării post-Războiul Rece, procente şi mai mari dintre cei care spionaseră pentru puteri străine din 1990 erau cetăţeni naturalizaţi cu ataşamente străine şi loialităţi împărţite. „Loialităţile conflictuale" au fost „unica motivaţie" în 16% din cazuri şi „cea mai importantă" în alte 18%. Katherine L. Herbig şi Martin F. Wiskoff, *Espionage Against The United States By American Citizens 1947-2001*, Monterrey, CA, Defense Personnel Security Research Center, iulie 2002, p. xiv, 62. Problema „loialităţilor conflictuale" este chiar mai complicată pentru ţările mai mici, membre ale Uniunii Europene, unde loialitatea este distribuită/disputată între ţară, Europa şi ţările de origine ale minorităţilor.

maghiaro-americani.[1] Un exemplu în acest sens este cazul fostului prim-ministru ungar, Ferenc Nagy, care s-a angajat în efortul coaliției „alb-roșii", alături de Mátyás Rákosi, pentru a face lobby la Washington în scopul transferării Transilvaniei către Ungaria, în 1946. Ulterior, el a părăsit Ungaria și a devenit lider al emigrației maghiare din SUA și o figură centrală a eforturilor anticomuniste din Comitetul Europa Liberă și de la Radio Europa Liberă. De asemenea, Andor Gellért, fostul reprezentant al Ligii Revizioniste Maghiare de la Berlin din perioada 1941–1942 (și apoi omul de contact al lui Horthy cu agentul triplu Vilmos Böhm), a devenit unul dintre conducătorii secției maghiare de la Radio Europa Liberă (și, se pare, responsabil pentru provocările emise de REL în timpul revoltei din 1956).

Dincolo de aceste considerații de circumstanță, comunitățile de emigranți erau considerate de sovietici și de serviciile de informații aliate „vehicule importante pentru penetrarea Congresului și a altor agenții federale importante, cum ar fi Departamentul de Stat, Departamentul Apărării, Biroul Federal de Investigații și Agenția Centrală de Informații".[2] Odată aflați în interior, agenții puteau să culeagă informații, să impună analize distorsionate și să influențeze interpretări în direcțiile dorite. Acestea au fost unele dintre rezultatele operațiunilor lui J. Peters, din perioada interbelică, și ale penetrărilor ulterioare ale agenților maghiari ai OSS din secțiile ungară și balcanică din timpul războiului.[3]

Între timp, relațiile dintre serviciile de informații din România și serviciile țărilor semnatare ale Tratatului de la Varșovia s-au degradat rapid. Stasi a evitat să împărtășească tehnologia de supraveghere șefului DSS, cu ocazia vizitei acestuia din aprilie 1963. Delegația HVA (Stasi) care a venit

[1] Și în primul deceniu al noului mileniu, cea mai influentă organizație a emigranților maghiari, Federația Ungaro-Americană, a continuat să solicite pe site-ul său abrogarea Tratatului de la Trianon prin care Transilvania a fost recunoscută ca parte a României. Acceptarea și propagarea pozițiilor luate la conferința de înființare a Ligii Revizioniste Maghiare, printre indivizi și organizații de frunte au influențat atitudinea comunității americano-maghiare în general, de o manieră ostilă față de România.

[2] Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider View*, Washington, Pergamon-Brassey's, 1985, p. 28. Un agent special al FBI, responsabil de serviciile de informații maghiare (AVO) din Cleveland, nota în 1955 că „AVO era o organizație de informații foarte activă și eficientă" în SUA, probabil „a doua după serviciile de informații sovietice". Edward Gazur, *Alexander Orlov: The FBI's KGB General*, p. 225.

[3] Vezi Haynes și Klehr (2000), p. 194. OSS a constituit o țintă și a fost penetrată la numeroase niveluri de spionajul sovietic, cum a fost Secția America Latină sub agentul sovietic Maurice Halpern (nume de cod: HARE). Halpern a distorsionat sistematic rapoartele OSS cu dezinformări sovietice și s-a folosit de dreptul de acces la camera de cifru pentru a fura informații pentru Moscova, despre o largă varietate de subiecte.

la Bucureşti două luni mai târziu a fost „vizibil iritată şi deranjată" când, după o vizită de lucru de cinci zile, gazdele de la DSS au refuzat să încheie vreun acord concret.[1] Pe 13 mai 1963, Gheorghiu-Dej i-a dat, în sfârşit, ordin şefului serviciului de informaţii să răspundă scrisorii de avertizare de la Centrala KGB din 1962, afirmând că „în circumstanţele actuale, menţinerea celor doi consilieri în serviciul Ministerului de Interne nu mai este necesară şi că, pe viitor, cooperarea dintre cele două ministere va avea loc numai la cel mai înalt nivel".[2] Consilierii au fost „avertizaţi" că până la plecare nu mai aveau voie „să participe la nici o întâlnire la care nu sunt invitaţi în mod special, nici să contacteze direct vreun ofiţer pentru obţinerea de informaţii", ci „să apeleze numai la ministru".[3] DSS-ul a fost instruit să nu furnizeze nici o informaţie brută acestor consilieri, numai sinteze ale produsului de analiză, fiind interzis prin urmare orice transfer direct de informaţii brute către Centrala KGB. Consilierii care insistau să aibă acces neautorizat la informaţii sau la persoane trebuiau raportaţi direct lui Gheorghiu-Dej.

În decurs de două săptămâni, generalul Epişev şi Nikolai Podogornîi au venit la Bucureşti în încercarea de a-i pune pe români la punct.[4] Epişev, fost adjunct al şefului KGB, fost ambasador în România şi, la data respectivă, şef al Administraţiei Politice Centrale (MPA), responsabil de supravegherea loialităţii politice a armatelor sovietice şi ale Tratatului, a înaintat o propunere pentru crearea unei organizaţii centralizate MPA. Cum serviciile de informaţii nu mai prezentau o bază solidă (cel puţin temporar), sovieticii s-au axat pe restabilirea controlului asupra armatei. Preocupat în aparenţă de politica economică – în legătură cu care erau multe de discutat –, Podogornîi era şi o somitate în materie de securitate şi, mai târziu, avea să conducă (împreună cu Brejnev şi Kosîghin) Consiliul de Apărare al Biroului Politic sovietic.

Ambii au fost blocaţi de unitatea dintre liderii partidului şi cei din instituţiile de stat, cuprinzând spectrul militar, politic şi economic. Frustrarea lor a fost accentuată de abilitatea românilor de a folosi argumente marxist-leniniste şi angajamentele oficiale sovietice, ceea ce a fost numit de un observator cu experienţă „o despicare a firului în patru, minunat de

[1] BstU, MfS, Bundel 3112, nepaginat: Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 67 şi 257-259.
[2] Protocolul întâlnirii din 13 mai 1963 a Biroului Politic al CC al Partidului Muncitoresc Român, ANIC, din arhiva CC a PCR, Secţia Cancelarie, dosar 10/1963, f.1-3; Hlihor şi Scurtu (2000), p. 280.
[3] Sejna (1982), p. 67.
[4] Ionescu (1964), p. 341.

ingenioasă", pentru a-și apăra politicile.[1] Când misiunea Epișev-Podgornîi a eșuat, Moscova și-a retras și ultimii doi consilieri din țară.

Liderii Departamentului de informații externe al KGB au confirmat omologului lor de la Stasi, Markus Wolf, că „începând cu 1963 n-a fost nici un reprezentant oficial al celor două servicii secrete, așa-numiții ofițeri de legătură, în România sau în Uniunea Sovietică" Singurele „schimburi sporadice de informații privind politicile militare și externe" veneau „prin intermediul Ambasadei României la Moscova".[2] De-a lungul anilor '60 a fost menținut numai schimbul de informații nominale, DSS-ul retrăgându-se „din ce în ce mai mult" și fiind „exclus de la întâlnirile referitoare la probleme de securitate".[3]

Bucureștiul a întreprins primele acțiuni directe de închidere a rețelelor KGB și GRU. În august, Biroul Țărilor Socialiste a prezentat Comitetului Central o listă cu 149 de persoane identificate ca „agenți sovietici infiltrați în România". Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceaușescu și Emil Bodnăraș au reamintit discuțiile din iunie 1962 cu Hrușciov și măsurile luate începând de atunci. Ridicând problema închiderii rețelelor de agenți sovietici din România în fața „delegației sovietice conduse de tovarășul Hrușciov",

---

[1] Henry L. Roberts, *Eastern Europe: Politics, Revolution and Diplomacy*, New York, Alfred A. Knopf, 1970, p. 188. Roberts era în cadrul echipei OSS care a intrat în București înainte de sosirea forțelor sovietice în 1944.

[2] Markus Wolf, Discuțiile cu Comitetul pentru Securitatea Statului, care au avut loc între 3-6 aprilie 1967 în Moscova, BstU, MfS, SdM 1432, pp. 2 și 8; Herbstritt și Olaru (2005), p. 94. Dezertorul român Ion Pacepa susține că abia în decembrie 1964 a fost retras contactul său sovietic. Dacă este adevărat, contactul său făcea probabil parte dintr-una din subcategoriile de „experți" care au rămas pe loc sub control strict până la plecare. Totuși, deoarece Pacepa a recunoscut că de-a lungul carierei sale în DSS a fost agent sovietic, contactul s-ar putea să fi fost clandestin. Vezi Ion Mihai Pacepa, „Russia Hid Saddam's WMDs", *The Washington Times,* 2 octombrie 2003, și Jamie Glazov, „Symposium: KGB Resurrection (Continued)", 30 aprilie 2004, la www.frontpage.com. Ioan Talpeș, șef al Serviciului de Informații Externe (SIE) postcomunist, între 1992–1997, susține că Pacepa a avut motive să pretindă că nu era trădător pentru că el își păstrase statutul de ofițer de informații sovietic în cadrul Securității, încă din momentul când Moscova îi finanțase studiile, chiar înainte de recrutarea sa formală în aparatul de securitate, nou-creat de oficialii sovietici. De aceea, el poate fi mai bine descris prin termenul „cârtiță" decât prin cel de „trădător". Vezi Ioan Talpeș, *În umbra marelui Hidalgo,* București, Vivaldi, 2009, pp. 77-107.

[3] Sejna (1982), p. 66. În primul său raport în calitate de șef al KGB, Andropov a lăudat serviciile poloneze și ungare pentru „ajutorul" lor și a precizat că cooperarea cu România s-a „limitat la un schimb minor de informații". Raportul anual al KGB 1967, 6 mai 1968, CWIHP. Conform declarațiilor fostului șef al Departamentului de informații externe al KGB, chiar și schimburile formale, superficiale, s-au încheiat complet până în 1971. Oleg Kalugin, „A Window of Opportunity", august 2002, pe www.cicentre.com/Documents/ DOC Kalugin WindowOp 01.htm.

triumviratul s-a autodemarcat ca inamic al Moscovei.[1] Ceauşescu a continuat, sintetizând starea de lucruri descoperită în ultimele luni:

> [...] ne-am îndreptat atenţia asupra organizării reţelelor de informaţii sovietice şi asupra modului în care acestea îşi desfăşoară activitatea. Din discuţiile mele cu câţiva dintre cei implicaţi reiese că ei continuă chiar şi acum să recruteze agenţi pentru reţelele de informaţii sovietice. Continuă să recruteze cetăţeni români pentru reţelele de agenţi sovietice pentru a-i folosi şi în această ţară, şi în străinătate.
> Un grup de tovarăşi din partid şi din Ministerul de Interne a vorbit cu câţiva dintre aceşti oameni, despre care am informaţii că au lucrat în acele reţele de agenţi, cum este cazul celor care au făcut parte din Divizia „Tudor Vladimirescu", şi din discuţii a reieşit că majoritatea au fost recrutaţi şi au lucrat în reţelele sovietice de agenţi. Unii au spus că şi-au încetat activitatea în 1949–1950. Alţii au spus că încă mai continuă să lucreze. În mod sigur, nu a fost uşor pentru aceşti oameni să ne spună asta. Cu toate acestea, ei au venit şi ne-au dat această informaţie. De exemplu, [liderul local de partid] Munteanu, de la Suceava, a fost recrutat şi trimis la Cernăuţi, întorcându-se cu un aparat de radio-emisie. La fel s-a întâmplat şi cu Găneţ, fostul preşedinte de consiliu din Galaţi.
> Dintre cei care au fost aici înainte – Pintilie, Nicolau, Gavrilovici – toţi au continuat aceeaşi activitate după 23 august [1944].[2] Contactul clandestin era Pintilie, el menţinea legătura şi cu ceilalţi. Era o întreagă reţea la Comitetul Central şi, mai târziu, a fost organizată o reţea în localităţile unde se aflau trupele sovietice şi au fost păstrate şi continuă [să funcţioneze].
> A reieşit, de asemenea, că aşa-numiţii „consilieri" şi-au desfăşurat munca de organizare a activităţilor de informaţii pe întreaga perioadă în care au fost aici. Am vorbit cu membrii acelor reţele. Nu am discutat asta cu Pintilie, deşi am fi putut vorbi şi cu el. Unii dintre ei au declarat că au fost recrutaţi să colaboreze la diferite activităţi de informaţii ale lui Pintilie. Ieri-dimineaţă, un tovarăş pe nume Chiriţă s-a prezentat şi a spus că se teme de repercusiuni din partea celorlalţi membri [ai reţelei]. Există informaţii că Pintilie, Poşteucă şi Babenco se întâlnesc chiar acum, în timp ce, într-o discuţie cu un cetăţean, Pintilie a spus: „Ne aşteaptă zile grele". În orice caz, este evident că sovieticii nu numai că au avut reţele de informaţii aici, ci ele încă mai activează.

---

[1] Stenograma întâlnirii Biroului Politic din 30 august 1963 privind reţelele de informaţii sovietice este reprodusă de Petru Otu, „În Biroul Politic, despre agentura sovietică: Vin vremuri grele", *Magazin istoric*, nr. 7, iulie 1999, www.magazinistoric.ro.

[2] Gen.-lt. Gheorghe Pintilie a fost numele conspirativ al ofiţerului sovietic NKVD/MVD Pantelei Bodnarenko, şeful Direcţiei româneşti de securitate (DGSP) în 1948. Sergiu Nicolau a fost numele conspirativ al fostului ofiţer OGPU gen.-lt. Serghei Nikonov, şeful Serviciului de informaţii externe românesc (atunci SSI), din 1948 până în 1951, şi apoi al informaţiilor militare, din 1954 până în 1960. Mihail Gavrilovici era un ofiţer sovietic MGB/KGB care a ocupat funcţia de şef de cabinet al lui Gheorghiu-Dej în 1948.

> Toți cei care au susținut că au lucrat numai până în 1949–1953 au susținut că li s-a spus să își păstreze contactele cu Pintilie, chiar și după ce au întrerupt activitatea.[1] Se pare, de fapt, că acesta a fost un pas spre transformarea lor în „ilegali". Am explicat acestor oameni că trebuie să se subordoneze partidului și că prin aceasta vor rămâne membri ai partidului cu drepturi depline. Pe această bază, oamenii au venit și ne-au informat. Îi anunțăm că nu acceptăm sub nici o formă continuarea acestor rețele de agenți. Propunem să vorbim și cu cei care au avut roluri de conducere.[2]

Gheorghiu-Dej a fost și mai dur, nefăcând nici un efort să-și ascundă indignarea.[3] El a îndemnat Biroul Politic să autorizeze „distrugerea oricăror urme ale unei astfel de activități" deoarece „prezența organizațiilor de spionaj sovietice" și „a rețelelor de agenți nu servesc nici unui scop" și nu puteau avea nici o justificare, nici „chiar atunci când sistemul de clase sociale nu fusese lichidat". Liderul român s-a plâns de practicile Moscovei într-un mod care a subliniat inegalitatea fundamentală și subjugarea tuturor membrilor non-sovietici ai Tratatului.[4] Conform celor spuse de Gheorghiu-Dej, chiar după cel de-al 22-lea congres al PCUS, în care fuseseră condamnate metodele de teroare ale lui Stalin, se ridicase cu persistență o întrebare în rândurile PCR:

> [...] este drept, este principial să existe rețele de informații pe teritoriul unei țări prietene, unde Partidul Muncitoresc Român a desfășurat o activitate intensă pentru prietenia cu URSS... [și] consideră că unul dintre cele mai mari succese ale sale este că am reușit să câștigăm simpatia poporului român pentru poporul Uniunii Sovietice? A fost aceasta o realizare a rețelelor lor de

---

[1] Gheorghiu-Dej a subliniat: „Așa cum a spus tovarășul Ceaușescu, acești agenți și-au întrerupt activitatea. Dar de ce li s-a spus să se prezinte la acea persoană? Ei au continuat și încă mai continuă să mențină contactul cu oamenii pentru care au făcut servicii în trecut".

[2] Otu (1999) www.magazinistoric.ro, Gheorghiu-Dej a fost împotriva abordării directe a agenților sovietici care conduceau rețelele de agenți. Ceaușescu a observat că toți românii recrutați în rețele care au fost intervievați au afirmat că „liderul grupului era Ana Pauker, totuși, nici chiar asta nu poate fi foarte sigur".

[3] Bodnăraș a fost relativ tăcut în timpul acestei prezentări. Fie din întâmplare, fie că acesta era planul, acest fapt a contat în evaluările făcute de KGB și de serviciile subordonate Tratatului, acesta fiind considerat mai „realist" în ce privește necesitatea unor relații româno-sovietice bune – însemnând că el putea fi determinat să accepte o influență mai mare a sovieticilor asupra politicii românești. Se pare că a fost dimpotrivă.

[4] Tirada lui Gheorghiu-Dej s-a îndreptat repetat asupra acelorași subiecte. În versiunea prezentată aici declarațiile sale sunt reordonate pentru claritate. Pentru a vedea ordinea originală, vezi Otu (1999).

agenţi sau rezultatul muncii politice, a agitaţiei şi a propagandei desfăşurate de partidul nostru?

[...] Dacă menţii structurile de informaţii la fel ca pe teritoriul ţărilor inamice, rişti să strici relaţiile dintre ţările şi partidele în cauză. Hruşciov a fost întrebat cum se poate ca Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, cu experienţa sa bogată, să aibă nevoie să organizeze reţele de agenţi în interiorul unei ţări socialiste şi în interiorul unui partid din aceeaşi familie? De ce să abandonezi relaţiile normale care trebuie să existe între partide din aceeaşi familie? Nu mai există încredere între aceste partide? Aceasta pune un semn de întrebare asupra relaţiilor dintre partide.

[...] În loc să se tragă concluziile adecvate din această situaţie, ei au continuat [spionajul] şi ce au făcut? Deoarece principiul egalităţii există numai în cuvinte, de fapt, noi nu suntem egali, noi nu avem reţea de agenţi pe teritoriul Uniunii Sovietice, noi nu putem să facem vizite la mai mult de 40 de km de Moscova... [în timp ce ei sunt liberi să se mişte nestingheriţi şi să „meargă oriunde“ neanunţaţi]

[...] Menţinerea reţelelor de agenţi de informaţii în interiorul partidului, într-un stat socialist, este ceva ce faci când nu ai încredere, când consideri că eşti într-o poziţie de supremaţie şi consideri că celălalt este un subordonat în care nu poţi avea încredere şi organizezi reţele de agenţi de informaţii. Este de neimaginat cum faci asta într-un stat socialist, unde este un partid care militează pentru aceeaşi cauză. Consider că aceasta este o dovadă de neîncredere, o încălcare nu numai a suveranităţii, ci care indică ceva mult mai dificil de calificat, relaţia dintre stăpân şi sclav.[1]

Subliniind această lipsă de încredere şi aroganţă şovinistă, Dej menţiona că serviciile de informaţii sovietice „au instalat chiar şi dispozitive de ascultare“ pentru a trage cu urechea la conversaţiile liderilor Partidului Comunist Român. „Ştiţi cum erau ascultate telefoanele noastre pentru a ne afla chiar şi cele mai intime gânduri.“ Chiar şi consilierii sovietici, „aşa-numiţii specialişti“, recunoscuseră această supraveghere necontrolată şi nelimitată. Gheorghiu-Dej a povestit în faţa Biroului Politic „cât de încet mi-a spus şeful acelor consilieri: «Nu ar fi mai bine să mergem în altă parte?»“[2]

Gheorghiu-Dej a iniţiat un demers sortit de la început eşecului şi i-a sugerat lui Hruşciov să termine cu toate operaţiunile de informaţii şi de spionaj în ţările socialiste, ca un punct de plecare pentru relaţiile viitoare:

Am ridicat problema ca ei să nu mai aibă reţele de agenţi în nici o ţară socialistă. Ca să pună bomboana pe colivă, Hruşciov ne-a numit „bastarzi“

---

[1] Otu (1999), www.magazinistoric.ro.
[2] Într-o digresiune ulterioară, Gheorghiu-Dej a recunoscut că a fost informat că Holban – ofiţerul sovietic Boris Bruchman – dădea ordine pentru supravegherea sa.

înainte chiar [să înceapă] să enumere dezacordurile dintre sovietici și noi. Nu ar trebui să avem îndoieli că suntem ascultați în toate țările socialiste, oriunde ne-am duce. Când i-am subliniat asta lui Hrușciov, a încercat să justifice existența acestor rețele de agenți, argumentând că oamenii sunt preocupați de ceea ce se întâmplă în relațiile dintre România și Uniunea Sovietică [...] Să spunem, de dragul conversației, că odată ce nemulțumirile noastre au ieșit la iveală, ei au crezut că noi nu suntem sinceri și, astfel, au organizat aceste rețele de agenți. Dar, de fapt, ei recrutau cu mult înainte și au continuat să o facă fără întrerupere.[1]

Gheorghiu-Dej a povestit în continuare cum a încercat să explice că, prin renunțarea la relațiile deschise în schimbul unora sub acoperire, informațiile liderului sovietic despre România puteau fi mai ușor denaturate, deoarece țelurile personale, interesele și ambițiile surselor sale acoperite ar fi denaturat informațiile transmise. El i-a spus lui Hrușciov: „Dacă preferi să-i consideri purtătorii de cuvânt ai prieteniei româno-sovietice faci o mare greșeală".[2]

Liderul român a expus apoi o metodă foarte eficientă de a distruge rețelele sovietice, pe care o concepuse împreună cu Bodnăraș și Ceaușescu. Din nefericire, în timp ce aceasta urma să distrugă încrederea sovieticilor în agenții lor, ea nu va elimina problema unor eventuale redezertări, care avea să apară un deceniu mai târziu și care va deveni endemică în anii '80. Informându-l pe Hrușciov că Bucureștiul cunoștea rețelele, pe membrii acestora și activitățile lor, Gheorghiu-Dej a propus:

[...] spuneți-le acestor oameni: „Am discutat problema și cu Hrușciov. Credeați că vă făceați datoria și pe atunci problema a fost ridicată în astfel. Totuși, după ce puterea poporului a fost instalată ați fi putut să vă considerați eliberați de angajamentele în care erați implicați". [Țineți minte asta] în cazul unor camarazi a fost folosit șantajul. Ar trebui să împărtășim discuțiile pe care le-am avut cu tovarășul Hrușciov în termeni largi, spunându-le principiile care trebuie să formeze fundamentul relațiilor noastre și că nu este corect ca aceste rețele de agenți să existe... Să le spunem: „Sunteți membri ai partidului, aceasta este atitudinea pe care trebuie să o luăm chiar și în fața tovarășului Hrușciov".

---

[1] Otu (1999), www.magazinistoric.ro.

[2] Paradoxal, Statele Unite, Marea Britanie și Germania au căzut în aceeași cursă în perioada care a precedat revoluția din decembrie 1989 și în perioada de tranziție, bazându-se pe persoane care se declarau anticeaușiste, disidenți și reformiști plasați de Moscova și de o aripă prosovietică din fosta Securitate, în loc să se angajeze în discuții directe cu conducerea postcomunistă (singura etichetată în continuare ca fiind „ex- sau neocomunistă"). Aceasta a menținut România izolată de Vest mai mult decât orice alt regim postcomunist (care nu se afla în război), până în 1993.

Această problemă trebuie ridicată într-un mod uman. Trebuie să le deschidem inimile şi să apelăm la sentimentul de devoţiune faţă de partid şi de popor, explicându-le că, prin continuarea îndeplinirii angajamentelor pe care şi le-au luat, ei nu vor servi cauzei partidului. „Trebuie să vă consideraţi eliberaţi şi dacă încă mai apelează la voi, veniţi şi noi le vom spune să termine cu aceste încercări. Apoi, dacă cineva vă abordează, trebuie să spuneţi: «Lasă-mă să mă gândesc şi ne întâlnim după aceea», şi apoi aduceţi problema direct în atenţia Comitetului Central".[1]

Conducerea era conştientă că puterea de a-i proteja pe aceşti agenţi „dubli" (sau în cazul recrutărilor sovietice din serviciile româneşti, „tripli") trebuia să pară cât mai convingătoare pentru ca strategia să aibă succes. Aşadar, ei combinau un „morcov" – iertarea totală a greşelilor din trecut, protecţie fizică şi chiar onoruri – cu un „băţ" – promisiunea unor repercusiuni severe în cazul unei abateri ulterioare:

Să vorbim cu toţi acei [agenţi] pe care îi ştim, ceilalţi vor veni singuri să ne informeze. Trebuie să le spunem clar că trebuie să fie devotaţi partidului nostru şi nu unui alt organ care ameninţă să-i împuşte. Putem să facem la fel: „Vă vorbim cu frumosul, dar, dacă vă prindem, să vă ferească Dumnezeu! Dacă veţi continua să vă îndepliniţi îndatoririle faţă de ei, atunci ne vom îndeplini şi noi îndatoririle faţă de partid, aviz tuturor celor care vor să comită o ilegalitate".[2]

Această manevră trebuia să fie făcută bine şi organizată sistematic pentru a asigura eficienţa şi pentru a da impresia că se poate oferi o protecţie instituţională eficientă (despre care vorbitorii au sugerat că nu era cazul). Gheorghiu-Dej a precizat că partidul şi oficialii din Ministerul de Interne:

[...] nu trebuie să preseze, ci trebuie să vorbească cu ei uman, pentru că se află într-o situaţie delicată. Persoana trebuie să aibă încredere în cuvântul nostru că nu i se va întâmpla nimic. Dacă, după ce s-a ajuns la o înţelegere cu [un agent] el face altceva, atunci îşi asumă responsabilitatea integral. Absolut nimeni nu va suporta consecinţele faptelor anterioare [...] Oamenii trebuie să ştie unde să se adreseze, în mod organizat, astfel încât să nu rămână nimic care să le apese sufletul. Dacă aţi făcut ceva în virtutea faptului că aţi fost recrutaţi, trebuie să ne spuneţi ce v-au cerut şi cu cine aţi avut contact, ca să ştim şi noi. Nu trebuie să le spunem mai mult decât i-am spus lui Hruşciov.

[1] Otu (1999), www.magazinistoric.ro.
[2] Ibidem.

Trebuie să li se explice în termeni amănunţiţi, astfel încât oamenii să simtă că s-au eliberat de povară.[1]

Ceauşescu, vorbind din experienţa personală, a adăugat că era mult mai probabil să fi fost recrutaţi „aceia care au fost trimişi la studii în URSS" şi ar trebui să fie printre primii avertizaţi de noua situaţie. Viitorul conducător al partidului pusese punctul pe i. La începutul anilor '60, recrutarea ofiţerilor de informaţii şi de armată care urmau programe de pregătire în URSS nu mai era o simplă probabilitate; era la fel de inevitabilă ca moartea. Totuşi, membrii de frunte ai partidului şi tineretului comunist continuau să participe la cursuri de instruire în URSS şi, de aceea, nu doreau să-şi compromită propriile cariere prin stigmatizarea lor generală (inclusiv a celor care nu erau de tip militar sau de spionaj) a pregătirilor la sovietici.

Gheorghiu-Dej a povestit cum dăduse peste Pintilie cu o săptămână înainte, la recepţia cu ocazia zilei naţionale a României şi i se adresase deschis cu diminutivul numelui său real:

„Hei, ce mai faci, Pantiuşa?" Nu a zis nimic, dar s-a uitat la mine de parcă, dacă ar fi avut un pistol, m-ar fi împuşcat. Mi-a strâns mâna, a mormăit ceva şi a plecat repede.[2]

Referindu-se la remarca făcută de Pintilie către un camarad, că „vin vremuri grele", Gheorghiu-Dej a observat că ofiţerul de informaţii sovietic, în „şmecheria lui, a înţeles" imediat care e problema. Discuţia s-a încheiat cu concluzia clară că „această stare de lucruri trebuie oprită cu orice preţ".

[1] Ibidem.
[2] Ibidem.

CAPITOLUL 9

PRESIUNEA SOVIETICĂ ŞI RĂSPUNSUL ROMÂNESC 1962–1964

Măsurile sovietice de contraatac

Răspunsul Moscovei la veştile proaste date de Hruşciov în timpul vizitei din 1962, care se adăugau faptului că Bucureştiul se implicase deja în medierea nedorită a disputei chino-sovietice, a fost aproape imediat. După ce i-au furnizat conducătorului român un avion sovietic şi echipajul necesar pentru vizita sa în Indonezia, din a doua jumătate a anului 1962, Kremlinul i-a trimis pe o rută peste Himalaya şi pe deasupra teritoriului chinez, fără a obţine aprobarea Beijingului pentru tranzit. Drept urmare, autorităţile militare chineze au ameninţat că doboară avionul.[1] Gheorghiu-Dej remarca amar atunci când ajungea pe pământ românesc: „Hruşciov avea nevoie de cadavrul meu ca să dovedească lumii că dreptatea e de partea lui, în disputa cu Mao".[2]

După ce, în 1962, la întâlnirea CAER, contestase deschis organizaţia economică supranaţională, în 1963, România a încheiat primele acorduri economice bilaterale cu China şi cu Franţa, precum şi unul cu Germania de Vest, care a fost „ţinut foarte secret", determinând partidul est-german să-i acuze pe români de naţionalism şi de „egoism economic".[3] O preocupare

[1] Interviu cu ministrul de Externe Corneliu Mănescu realizat de Lavinia Betea, „Conexiunea moscovită a problemei transilvane", *Magazin istoric* nr. 12, decembrie 2000.
[2] În 1959, liderii români au zburat cu o aeronavă şi cu echipaj sovietic pentru o întâlnire la Moscova. Avionul s-a prăbuşit la aterizare în Moscova, omorându-l pe Gheorghe Preoteasa şi rănindu-l pe Nicolae Ceauşescu. Dej trebuia să fie la bord şi a decis în ultimul moment să nu meargă. Suspiciunile au fost foarte mari din cauza relaţiilor tensionate şi a faptului că Preoteasa îi înfuriase pe sovietici promiţând drepturi de vizitare ONU lui Imre Nagy când era ţinut în ţară în 1956–1957, ceva ce Moscova nu permitea.
[3] Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 80-81.

majoră era refuzul Bucureştiului de a susţine ideea permanenţei divizării Germaniei. Est-germanii erau furioşi deoarece, după ce se opusese vehement propunerii sovietice de a construi Zidul de la Berlin, în 1961, Gheorghiu-Dej acceptase acum „fără probleme" Berlinul de Vest ca parte a Republicii Federale Germania.[1]

De-a lungul primăverii lui 1963, liderii români au denunţat organizaţia supranaţională din cadrul CAER în mod public şi în scris. Din mai, Bucureştiul a început să închidă instituţiile care popularizau Uniunea Sovietică în România – furnizând serviciilor de informaţii sovietice o bază largă de recrutare – începând cu Librăria Cărţii Ruse şi limitarea drastică a activităţilor asociaţiei de prietenie româno-sovietică (ARLUS). În timp ce evenimentele artistice au continuat, activităţile sovietice de propagandă au fost reduse, prin limitarea numărului de conferinţe, reorientarea revistei ARLUS – *Veac nou* –, ca revistă culturală independentă, şi prin micşorarea drastică a supradimensionatei ARLUS.[2]

În şedinţa Biroului Politic de la începutul lui aprilie, Gheorghiu-Dej a abordat problema reţelelor de spionaj sovietic, subliniind că nu erau necesare şi puneau o umbră asupra relaţiilor româno-sovietice, mai ales de când consilierii sovietici începuseră să strângă materiale „despre o persoană sau alta", inclusiv „tot soiul de calomnii", la fel cum „făcea şi Beria".[3] Revolta maghiară din 1956, a subliniat el, „nu a fost provocată de lipsa consilierilor sovietici, ci de alţi factori". Conducătorul român a relatat apoi ce îi spusese lui Hruşciov:

> Considerăm că, în general, este incorect să organizaţi puncte de spionaj pe teritoriul statelor socialiste, fără a avea cea mai mică justificare. Ştim multe, dar am închis ochii. Să nu vă imaginaţi că aceia la care apelaţi vă vor da informaţii mai bune decât vă dau organele noastre de partid şi de stat.[4]

Ambasada Ungariei la Bucureşti a menţinut legături strânse cu omologii sovietici, referitor la comportamentul românilor, pe care reprezentantul sovietic l-a caracterizat ca o „tendinţă periculoasă". Ca o dovadă a strânselor legături sovieto-ungare, secretarul sovietic i-a spus omologului ungur

---

[1] Ibidem, p. 82.
[2] Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), document 110, p. 738; Mikló Barity, şeful secţiei Budapesta către Ferenc Csaba, Ambasada Ungariei, Moscova, 19 iunie 1963 în MOL, KÜM, XIX-J-I-j-Rom-5/c-004718-1963, f. 3-5.
[3] Stenograma şedinţei Biroului Politic al Partidului Muncitoresc Român, 3 aprilie 1963, în CWIHP Document Reader *Romania and the Warsaw Pact, 1955–1989*, vol. 1, strânse de Mircea Muntean pentru Conferinţa internaţională „România şi Pactul de la Varşovia", 3–6 octombrie 2002, Bucureşti, România, pp. 157-159, CWIHP.
[4] Op. cit., p. 159.

că „scriitorul transilvănean István Nagy – care îi este un bun prieten – l-a asigurat în şoaptă de faptul că «el şi mulţi alţii» au luptat şi vor lupta până la sfârşit, alături de Uniunea Sovietică".[1] În iunie, bulgarii şi-au revenit brusc din „uitarea completă" a fostului şef al PCR, „căzut în dizgraţie", Boris Stefanov, un avocat al bazelor militare sovietice în România şi militant activ pentru secesiunea de România a Transilvaniei, Basarabiei, Bucovinei de Nord şi Dobrogei.[2] Radio Sofia îl prezenta pe „eroul" redescoperit şi insista că el a „fost prim secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, în perioada 1935–1940" şi apropiat colaborator al liderului bulgar (şi al Cominternului) Gheorghi Dimitrov. Ca nu cumva mesajul să fie prea subtil, la sfârşitul lui august, Radio Sofia a anunţat că lui Stefanov i-a fost acordată cea mai mare decoraţie a Bulgariei – Ordinul Gheorghi Dimitrov.[3]

Bucureştiul era acum angajat în plin program de derusificare, închizând instituţii sovietice aşa-zis culturale, biblioteci, departamente lingvistice şi „asociaţii de prietenie" răspândite de-a lungul ţării, care fuseseră veriga principală pentru colectarea de informaţii de către sovietici şi pentru operaţiunile de recrutare. Având în vedere loviturile pe care le primeau în domeniul militar, de informaţii, politic, economic şi cultural, Kremlinul a decis că Bucureştiului nu trebuie să i se permită să lovească mai tare. În toamna anului 1963, Kremlinul a pus la cale diverse atentate, se pare că şi cel puţin o tentativă de asasinat, împotriva lui Gheorghiu-Dej, cu scopul eliminării acestuia.[4]

---

[1] Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), document 110, p. 738; Magyar Országos Levéltár (MOL), K ÜM, XIX-J-I-j-Rom-5/c-004718–1963, f. 3-5.

[2] KDK/RN, „Români căzuţi în dizgraţie, decoraţi în Bulgaria", unitate bulgară, 4 septembrie 1963, studiu al Radio Europa Liberă, OSA, cutie 108, dosar 5, raport 153, pp. 1-2.

[3] Ibidem. Conform analiştilor, „brusca apariţie publică a lui Stefanov şi accentul pus de Radio Sofia pe faptul că a fost prim-secretar al CC-ului românesc, atunci când ar fi trebuit să se fi cunoscut faptul că era căzut în dizgraţie în Partidul Comunist Român" a fost făcută special pentru a irita Bucureştiul, iar acordarea celor mai mari onoruri bulgăreşti avea „mai multe implicaţii decât o simplă diferenţă pe care o făcea Sofia faţă de Bucureşti, în recunoaşterea meritelor unui om aflat în uitare".

[4] Raport secret privind atentatul împotriva lui Gheorghiu-Dej [*sic*] şi relaţiile sovieto-române, 1965, FO 371/182729, Biroul extern, Departamentul politic: corespondenţă generală din 1906–1966, Nord, România (NR), www.nationalarchives.uk. MI 5-ul britanic a raportat multiple încercări de acest fel. Unii analişti CIA aparent credeau că atentatul la viaţa lui Gheorghiu-Dej a avut o influenţă asupra cursului independent al României. Vezi, de ex., *Instabilitatea şi schimbarea în Europa de Est dominată de sovietici: O evaluare informativă (EUR 82-10124)*, 1 decembrie 1982 (declasificat la 29 ianuarie 2001), pp. 8 şi 19, www.foia.cia.gov.

Hruşciov începuse deja să-şi facă griji serioase în privinţa posibilităţii „pierderii" României. Momentul ales pentru această tentativă a fost extrem de sugestiv deoarece coincidea cu încercările României de a scoate de sub influenţa sovietică sistemul propriu de securitate şi de informaţii. În noiembrie 1963, echipe comune formate din reprezentanţi ai Secţiei militare a Comitetului Central şi membri ai Biroului Ţărilor Socialiste discutaseră deja cu fiecare dintre persoanele identificate ca fiind agenţi români ai KGB şi GRU, îi informaseră cu privire la schimbările petrecute, îi avertizaseră să rupă „orice contact de natură informativă" cu agenţii lor sovietici şi le asiguraseră protecţia.[1]

Aşa cum descria adjunctul şefului Secţiei militare de pe atunci, Ion Stănescu, acest proces, agenţii au fost chemaţi la Comitetul Central şi nu la sediul Ministerului de Interne şi li s-a transmis următorul mesaj:

> Sunteţi cetăţeni români. Trebuie să încetaţi orice fel de activităţi şi orice gen de contact cu autorităţile sovietice, cu instituţiile lor de informaţii. De acum înainte, faptele dumneavoastră se află sub incidenţa legilor penale româneşti.[2]

Aparent, „majoritatea au înţeles şi s-au alăturat programului", iar monitorizarea continuă a confirmat faptul că „majoritatea acestora nu şi-au reluat relaţiile" cu organele de stat sovietice.[3] Majoritatea, dar nu toţi.

Paradoxal, dat fiind că nu existau nici un fel de mijloace pentru a îndepărta definitiv acele persoane fără a provoca o reacţie sovietică gravă (excluzând eliminarea lor fizică, pe care oricum românii nu au luat-o în discuţie), această soluţie a creat premisa pentru o nouă „criză de identitate" în cadrul instituţiilor româneşti, opunându-i pe internaţionalişti – agenţi şi colaboratori sovietici – „naţionaliştilor" români. Aceste curente adversative şi-au pus amprenta asupra politicii interne şi externe româneşti.

---

[1] Alături de Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceauşescu, şeful Secţiei militare Vasile Patilineţ şi adjunctul acestuia Ion Stănescu au contribuit la luarea acestei decizii. Troncotă (2004), p. 20; Cosma Neagu şi Ion Stănescu, *În anul 1968 a fost programată şi invadarea României: Informaţii inedite din interiorul Serviciilor Speciale ale României*, Bucureşti, Paco, 1999, p. 26.

[2] Interviu cu fostul director al Securităţii, Ion Stănescu, de Lavinia Betea, „Securitatea – scutul şi pavăza partidului", *Jurnalul Naţional*, 5 aprilie 2007.

[3] Stănescu remarcă îndeosebi cazul lui Leon Tismăneanu, o parte din documentele care atestă plăţile efectuate de Comintern către acesta se află la RGASPI, dosar 51, p. 55 şi dosar 55, pp. 2 şi 3. Înregistrările privind agenţii sovietici erau păstrate în Secţiunea de contrainformaţii a Direcţiei pentru Informaţii Externe (fostul DIE, actualul SIE). Lavinia Betea, „Ion Stănescu: Războiul întregului popor", *Jurnalul Naţional*, 10 aprilie 2007. Termenul de membru al Comintern şi cel de agent sovietic sunt acceptate, în general, ca fiind sinonime. McKnight (2002), pp. 1-5, 37, 187; Dziak (1988), pp. 4-5.

Odată cu reformele lui Gorbaciov de la sfârşitul anilor '80 şi, mai ales, cu ocazia apropierii dintre URSS (a Pactului de la Varşovia şi CAER) şi SUA (a NATO şi Piaţa Comună), reprezentanţii „naţionalişti" au căzut într-o confuzie totală din cauza gafelor monumentale comise de Ceauşescu şi a poziţiei critice în care adusese ţara. În acelaşi timp, reformele lui Gorbaciov au fost utilizate pentru redistribuirea „internaţionaliştilor socialişti" în rolul „globaliştilor," suporteri ai economiei de piaţă şi ai transformărilor democratice, chiar şi anticomunişti fervenţi, cu toate că propriile biografii şi moştenirea de familie indica exact contrariul. Într-una dintre cele mai aberante răstălmăciri interpretative, „naţionaliştii" au fost prezentaţi (şi trataţi de Occident) ca susţinători ai comunismului şi oponenţi ai ideilor şi programelor de occidentalizare, ai economiei de piaţă şi ai democratizării.

Cazul lui Corneliu Mănescu ilustrează câteva dintre ambiguităţile create. Mănescu a fost comisar politic pregătit la Moscova şi condusese o perioadă, în anii '50, Direcţia Politică a armatei. Semnificaţia instruirii lui Mănescu în URSS este deschisă interpretărilor, mai ales că şi Ceauşescu petrecuse câteva luni acolo, fără nici un detriment asupra orientării sale naţionale. Însă, conform unor rapoarte, Mănescu „urmase o şcoală specială de securitate din Uniunea Sovietică", după care „a colaborat strâns cu Alexandru Drăghici la Ministerul de Interne" în perioada celor mai negri ani ai stalinismului.[1] Mănescu a deţinut apoi funcţii de conducere în aparatul de partid al armatei, în perioada 1948–1954, după care, în 1954, a devenit şef al Direcţiei Politice, iar, în 1960, a trecut în diplomaţie.[2]

În martie 1962, Secretarul de Stat Dean Rusk, fiind informat de poziţia României cu privire la problema germană şi dorind să sublinieze interesul româno-american comun, l-a abordat pe ministrul de Externe, Corneliu Mănescu, cu comentariul că chestiunea Berlinului (pentru care Moscova făcea presiuni să fie recunoscut ca teritoriu est-german) era una dintre politicile sovietice care „scăpau de sub controlul Bucureştiului". Mănescu şi-a surprins interlocutorul şi a contrazis poziţia adoptată până atunci de România, exprimată deja cu fervoare în cadrul Tratatului de la Varşovia, susţinând că SUA „nu ar trebui să atribuie Moscovei vederile la care aderau ei; şi că ei (românii) împărtăşeau aceleaşi păreri [ca şi sovieticii] despre Berlin".[3]

---

[1] Rumanian Unit, „Corneliu Mănescu", 19 septembrie 1967, OSA, caseta 50, dosarul 6, raportul 107, p. 1.

[2] Şperlea (2003), pp. 50, 54, 113, 183, 188.

[3] *Foreign Relations, 1961–1963,* volumul XVI, Eastern Europe; Cipru, Grecia, Turcia, document 10, *Memorandum of a conversation,* Geneva, 20 martie 1962. Mănescu a fost un comisar politic cu pregătire sovietică, conducătorul unei organizaţii între 1948 şi 1954 şi şeful Direcţiei politice a armatei în 1954–1955. Şperlea (2003), pp. 50, 54, 113, 183, 188.

Câțiva ani mai târziu, Mănescu avea să contrazică informațiile oferite Washingtonului în mod oficial de serviciile românești cu privire la presiunea pe care o exercita partea sovietică asupra țării sale în urma invaziei Cehoslovaciei.[1] În martie 1989, el a revenit în atenție ca semnatar al „Scrisorii celor șase“, care i-a conferit lui și celorlalți cinci „comuniști din vechea gardă“ statutul de „disidenți reformiști“ (Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Silviu Brucan, Constantin Pârvulescu și Grigore Răceanu).[2] Toți, cu excepția lui și a lui Apostol, fuseseră cominterniști și cetățeni sovietici. Iar Apostol nu numai că fusese identificat de Stasi ca deschis pentru colaborare, dar a și recunoscut ulterior că lucrase cu agenții sovietici. Pentru câteva zile, în mijlocul revoluției din decembrie 1989, Mănescu a fost prezentat cu insistență ca șef al nou-înființatului Front al Salvării Naționale, de presa și televiziunile maghiare și sovietice.[3] A existat cel puțin un camion din care s-a anunțat la un megafon pe străzile Bucureștiului că el era noul conducător.[4]

Măsurile preventive luate de autoritățile de la București au zădărnicit eforturile simultane ale serviciilor de informații sovietice de a elimina conducerea română prin mobilizarea agenților săi din DSS, din Statul-Major General al Armatei și din aparatul de partid. Un observator, la rândul său refugiat în urma invaziei Ungariei din 1956, a concluzionat mai mult decât optimist că: „Era prea târziu să se încerce infiltrarea și răsturnarea conducerii“.[5] În decembrie 1963, Gheorghiu-Dej a numit un nou șef al

---

[1] Telegrama 232256, 4 septembrie, 1968, rapoartele Iugoslaviei și României privind mișcările de trupe. (Departamentul de Stat, Central Files, POL 27–1RUM) și București 2477, telegrama din 6 septembrie, care raporta temerile României vizavi de intențiile sovietice, Johnson Library, National Security File, Country File.

[2] Vezi Vladimir Tismăneanu, „Dubioasa convertire a lui Silviu Brucan“, *Revista 22*, nr. 864 (29 septembrie–5 octombrie 2006).

[3] Pentru rapoartele iugoslave, maghiare și sovietice care îl numeau conducătorul FSN, vezi FBIS-SOV-89-245, p. 18; Nikolai Moruzov, „The Situation in Romanian Radio and Television: A Headquarters for the Rising is Being Created“, Moscova, TASS, Serviciul internațional în limba rusă, 22 decembrie 1989, în FBIS-SOV-89-246, p. 9; șeful Departamentului Internațional, Valentin Falin, „The New World Disorder?: The Collapse of Eastern Europe: Moscow's View“, *New Perspectives Quarterly*, vol. 7, nr. 2 (primăvara 1990), p. 22.

[4] Pentru acest episod vezi Celestine Bohlen și Clyde Haberman, „Revolt in Rumania: Days of Death and Hope – A Special Report: How the Ceausescu's Fell: Harnessing Popular Rage“, *The New York Times*, 7 ianuarie 1990. Mănescu însuși nu a emis nici un fel de pretenții pentru conducerea Frontului Salvării Naționale, a cărui înființare a fost anunțată de Ion Iliescu pe 22 decembrie 1989.

[5] Lendvai (1969), pp. 305-306. Lendvai susține că: „Este indubitabil faptul că o importantă conspirație sovietică a eșuat și acest lucru indică extrem de clar tuturor celor interesați faptul că s-a pus problema supraviețuirii conducerii românești“.

serviciului de informaţii militare, generalul Dumitru I. Dumitru, şi i-a trasat sarcina de a purifica, de asemenea, organizaţia.[1] În următorii cincisprezece ani, spionajul militar românesc, independent de Securitate şi cel mai izolat de influenţa sovietică, a evoluat într-un canal principal de cooperare al României cu parteneri occidentali selectaţi.

Acţiunile sovietice de dezinformare aveau menirea de a distrage atenţia de la Bucureşti, în această perioadă. O parte din acestea constau în lansarea de afirmaţii conform cărora, pentru Moscova, România nu avea o importanţă strategică, în timp ce „Cvartetul" strategic din zona de nord a Tratatului – Republica Democrată Germană, Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia – era de importanţă capitală.[2] Mai mult, activitatea sovietică de dezinformare încerca să mascheze opoziţia extraordinară a României, atribuind acţiunile disidente altor ţări membre ale Tratatului sau atribuind anumite acţiuni altora, de obicei Poloniei şi Ungariei. Aceasta a fost situaţia, de exemplu, în cazul aderării Mongoliei la Tratatul de la Varşovia, în 1963, o mişcare menită să acorde Tratatului responsabilităţi în afara zonei sale de activitate şi să se folosească de această aderare, cel puţin în mod simbolic, în confruntarea dintre China şi Rusia, şi, de asemenea, să pună capăt relaţiei speciale dintre China şi România.[3] Deşi ceilalţi membri ai Tratatului s-au alăturat poziţiei României – posibil la comanda Moscovei –, nici o altă ţară nu protestase înainte ca România să o facă. Moştenitorii „trustului Münzenberg" au atribuit această acţiune de mare risc Poloniei, negând cu totul rolul României, ceea ce a devenit, de altfel, ulterior, punctul de vedere occidental.[4]

Ridicarea problemei dreptului de proprietate asupra Transilvaniei

Disputa naţional-teritorială transilvăneană a revenit în atenţie în octombrie 1963.[5] La sfârşitul anului, după vizita lui Gheorghiu-Dej la Belgrad,

---

[1] Troncotă (1999), pp. 327-328.

[2] *Intelligence Report on attempt on life of Gheorghiu Dej* [sic.] *and Soviet-Romanian relations* (1965); Lendvai (1969), pp. 305-306.

[3] Vezi lucrarea fostului ataşat militar german col. Joachim Schrotter în Xiaoyuan Liu şi Vojtěch Mastný (ed.), *China and Eastern Europe, 1960s–1980s*, Beijing, 24–26 martie 2004, Zürich, Center for Security Studies and Conflict Research, ETH Zürich, noiembrie 2004, p. 140, PHP.

[4] Vojtěch Mastný, de exemplu, afirmă faptul că ministrul de Externe polonez „Rapcki şi-a folosit toată puterea de convingere pentru a para aceste acuzaţii", negând orice rol al României în această acţiune. Mastný (2001), p. 15.

[5] A fost marcat prin apariţia atlasului etnic maghiar (cu un mare capitol despre Transilvania) şi o colecţie ale documentelor lui Horthy, în librăriile din Budapesta. Jószef Kovacsics, *Demografia istorică a Ungariei* (1963), şi *Horthy Miklós titkos iratai* (1963).

unde s-a adresat Parlamentului şi a încheiat un acord cu Tito pentru construirea hidrocentralei de la Porţile de Fier, Hruşciov a lansat în presă ideea modificării paşnice a graniţelor.[1] Propunerea lui Hruşciov ridica posibilitatea discuţiei privind separarea celor două Germanii şi modificarea graniţei dintre România şi Ungaria.

Gheorghiu-Dej şi-a exprimat îndoiala în faţa biroului politic referitor la faptul că aceste evenimente erau simple coincidenţe: „Cred că sunt legate de vizitele repetate ale tovarăşului Hruşciov în Ungaria, cu discuţiile pe care le-a purtat acolo, şi apoi cu discursul ţinut la Leipzig, în Republica Democrată Germană".[2] Gheorghiu-Dej a spus că Hruşciov:

> [...] prezintă problema ca şi cum „Germania va rămâne mereu aşa cum este astăzi", divizată în două state. Din perspectiva Kremlinului, mesajul lui Hruşciov marchează intenţia de a obţine un cec în alb pentru teritoriul smuls Germaniei după cel de-al Doilea Război Mondial. [...] [în ceea ce priveşte Germania] în loc să disloce populaţia, aşa cum s-a întâmplat în alte teritorii, ceea ce a obţinut Uniunea Sovietică, ca să spunem aşa, este o serie de poziţii avansate prin crearea Republicii Democrate Germania, pentru că acest stat este în tabăra noastră.[3]

Pactul dintre Hitler şi Stalin din 1939, a continuat acesta, a reprezentat în primul rând „o înţelegere pe seama Poloniei" şi apoi „a survenit povestea Dictatului de la Viena" şi a României. Deşi a susţinut poziţia Moscovei conform căreia trebuia făcut tot posibilul pentru „a câştiga bunăvoinţa poporului ungar, îndeosebi după situaţia din 1956", Gheorghiu-Dej a subliniat că „trebuie să se facă totul, dar nu pe socoteala altora".

> Nu discutăm doar despre istorie. Aceasta nu este o controversă între istorici. Discutăm despre o stare de fapt pe care ei au creat-o, ceea ce a complicat extrem de mult lucrurile, într-o asemenea manieră încât nu putem fi de acord cu prima dintre ideile susţinute de Hruşciov, cu acele incursiuni ale lui în istorie.[4]

În acelaşi timp, Ambasada României de la Moscova a informat despre proaspătul interes al profesorilor şi cercetătorilor sovietici pentru problema Transilvaniei „în conexiune cu speculaţiile apărute privind poziţia ţării

[1] TASS, 31 decembrie 1963, republicat ca „Mesajul lui N.S. Hruşciov adresat şefilor de state şi guverne", *Scînteia*, 5 ianuarie 1964.
[2] Mircea Chiriţoiu, „Hruşciov umblă la Cutia Pandorei: Graniţele", *Magazin istoric* nr. 8, august 1999, www.magazinistoric.ro.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.

noastre referitor la problemele CAER, polemica chino-sovietică și Porțile de Fier."[1] Mai mult, academicienii sovietici din Moscova, Kiev și Tbilisi au început să emită opinia că anexarea Basarabiei de către Uniunea Sovietică reprezenta o „despăgubire de război" legitimă, în schimbul participării României la războiul împotriva URSS și nu un *casus belli*, inversând din nou cauza și efectul. Punctul lor de vedere față de pretențiile teritoriale ale Ungariei era și mai îngrijorător:

> [...] Transilvania este o regiune aflată doar temporar sub control românesc, o regiune care nu aparține, de fapt, României. Asemenea schimburi de idei sunt, pentru moment, strict verbale, alimentate de studenți, de cadre științifice maghiare din URSS, dar și de cetățeni ai Uniunii Sovietice care dețin materiale din surse ungare.[2]

Tradiționalul șovinism antiromânesc a realimentat politicile naționaliste sovietice și rusificarea Republicii Sovietice Socialiste Moldova, unde limba „moldovenească" a fost redusă la statutul de „limbă de bucătărie". După cum raporta Ambasada României de la Moscova: „Explicația dată pentru predarea cursurilor în limba rusă este că limba moldovenească este «săracă» și nu permite predarea științelor și a subiectelor culturale".[3]

Ulterior, Hrușciov s-a răzgândit în public, afirmând că „problema modificării granițelor nu ar trebui să fie ridicată între țările socialiste".[4] Totuși, la începutul anilor '60, se pare că Moscova a întreprins mici raid-uri peste frontierele României, în sudul Bucovinei, „luând locuitori din sate întregi" – sub pretextul că îi „readucea" în patriile lor RSS Ucraina și RSS

---

[1] Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (MAE), fond 1964 URSS 220, Direcția I: *Manifestări negative despre RPR în URSS 1964* (scrisoarea nr. 18, 10 ianuarie 1964, de la Gheorghe Stoian către MAE), p. 2.

[2] Ibidem (Informare cu privire la unele probleme ce s-au ridicat cu prilejul șederii în URSS a tovarășului N.N. Constantinescu, fără dată), p. 8.

[3] Ibidem, p. 5.

[4] Hrușciov (2007), p. 543. Este interesant că Hrușciov a susținut în aceeași declarație că ridicarea unei asemenea probleme „ar intensifica disputele dintre Bulgaria și România pentru regiunea Dobrogea". De fapt, Bucureștiul nu a disputat pierderea Dobrogei, după al Doilea Război Mondial. În perioada interbelică, parlamentarii români au ridicat sistematic posibilitatea cedării sale unilaterale a Dobrogei (pe care o câștigaseră în 1913, în războiul balcanic) către Bulgaria, deoarece avea o bază etnică redusă și reprezenta sursa unei animozități inutile între România și Bulgaria. Anexarea la Bulgaria a unei părți din acel teritoriu, deși a fost sprijinită și de Hitler, și de Stalin, a fost însoțită de un schimb complet de populații și precedată de un tratat internațional. Alegațiile bulgare ulterioare, referitoare la intențiile expansioniste ale României, au ieșit la iveală numai în momentele de tensiune sovieto-române.

Moldova.[1] În 1964, forțele românești au oprit un al treilea raid în Moldova românească; persoanele responsabile au fost, în cele din urmă, predate Moscovei pentru a fi pedepsite, cu sugestia foarte transparentă că eventuale incursiuni viitoare vor provoca un scandal internațional.[2] În memoriile sale, Hrușciov și-a expus poziția partizană față de Ungaria, susținând că „Transilvania fusese întotdeauna ungurească, că limba și cultura maghiară sunt predominante acolo" și că „românii întorseseră totul cu susul în jos în tentativa de a eradica tot ceea ce mai rămăsese unguresc în regiune".[3] Rareori exprimată public sau atât de explicit, această situație reflecta poziția constantă sovietică, de la crearea Rusiei bolșevice și până la colapsul URSS, în 1991.

Persistența acestor atitudini și politici iredentiste și șoviniste moștenite din perioada precomunistă în Ungaria și în Imperiul Țarist, l-a convins pe Gheorghiu-Dej că România trebuie să dea un răspuns în mod oficial. După cum sublinia acesta: „Nu trebuie să ne enervăm, trebuie să rămânem calmi pentru că dreptatea este de partea noastră"[4] Astfel, s-a decis să se urgenteze publicarea *Notelor despre români* scrise de Karl Marx.[5] Notele lui Marx au reprezentat nu numai prima mențiune, după 1947, a faptului

---

[1] *Intelligence Report on attempt on life of Georgiu* [Gheorghiu] *Dej and Soviet Romanian relations*, 1965, BNA, PRO, FO 371/182729. Britanicii nici nu au acceptat fără comentarii și nici nu au respins aceste rapoarte. În privința evaluării sursei, un fost prizonier politic și membru al curții regelui Mihai era o persoană de încredere, dar oficialii români care îi dăduseră această informație erau priviți cu suspiciune. Vezi „Reports on Meeting with Baron Styrcea and Note on Styrcea's Character and Background", 22 septembrie 1965, p. 6 în Ibidem.

[2] Ibidem.

[3] Hrușciov (2006), pp. 231-232. Insinuând că românii erau naționaliști-extremiști, Hrușciov a pretins că „făceau spume la gură" când susțineau că „Transilvania era provincie românească din timpuri străvechi". Nici analiștii sofisticați nu aveau cunoștință despre această confruntare puternică. Spre exemplu, la sfârșitul anilor '80, unul dintre ei afirma că „niciodată în perioada anilor 1960 și, de fapt, nici de atunci încolo Kremlinul nu a sprijinit iredentismul maghiar, iar Budapesta nu a solicitat niciodată clar reajustări teritoriale ale Transilvaniei". Stephen Fischer-Galati, „Smokescreen and Iron Curtain: A Reassessment of Territorial Revisionism vis-a-vis Romania since World War I", *East European Quarterly*, vol. 22, nr. 1. martie 1988, pp. 50-51.

[4] Chirițoiu (1999). George Schöpflin a inversat cauza cu efectul, acuzând România că ridicase pretenții teritoriale asupra Basarabiei, ca parte a resurecției naționale, forțând astfel Moscova să adopte contramăsuri prin redeschiderea problemei Transilvaniei. George Schöpflin, *Les Hongrois de Roumanie*, Paris, Groupement pour les Droits des Minorités, 1979, p. 21.

[5] Karl Marx, *Însemnări despre români*, București, Editura Academiei, 1964. Notele au fost descoperite la sfârșitul anilor '50, în arhivele olandeze, de un cercetător polonez care și-a informat colegii români.

că Basarabia era teritoriu românesc, dar subliniau, de asemenea, faptul că Rusia şi Ungaria unelteau împreună.[1]

Publicarea notelor lui Marx, urmată curând de publicarea lucrărilor lui Engels, în care erau discutate, de asemenea, abuzurile ruseşti comise împotriva românilor, a provocat un cutremur de proporţii în Blocul Sovietic şi în comunitatea socialistă. Era imposibil să îi ignori pe părinţii comunismului care făceau declaraţii fără echivoc, cum ar fi:

> Basarabia este românească, şi Polonia poloneză. Nu se poate vorbi în aceste cazuri de reunirea unor grupuri etnice care au fost împrăştiate, dar pot fi numite ruseşti şi sunt înrudite; aici avem de-a face cu o cucerire flagrantă, cu forţa, a unor teritorii străine; avem de-a face, pur şi simplu, cu un furt.[2]

Pe lângă faptul că analizau politicile de *rusificare*, din acel moment, şi negare a identităţii româneşti, lucrările lui Marx şi Engels au permis şi autorităţilor de la Beijing să se alăture cauzei României, înfruntând „centrul de comandă" al comunismului, în numele unei autorităţi superioare şi mai pure ideologic. Aproape imediat, protejatul lui Brejnev, prim-secretarul moldovean, Ivan Bodiul, a lansat o contraofensivă, iar RSS Moldova a devenit, din nou, un important centru de operaţiuni împotriva României.

Criza rachetelor din Cuba şi mesajul trimis de Gheorghiu-Dej lui Kennedy

Ofensiva extinsă desfăşurată de Moscova împotriva României includea atacuri împotriva liderilor şi ameninţări cu reconfigurarea graniţelor, dar şi atacuri împotriva identităţii poporului. Toate acestea, alături de aroganta supremaţie sovietică, dovedită încă o dată prin convocarea unilaterală a armatelor statelor membre ale Tratatului de la Varşovia, au determinat autorităţile de la Bucureşti să se ralieze politicilor strategice ale SUA.[3]

---

[1] Chiriţoiu (1999). Un alt participant a descris pregătirile pentru realizarea unei culegeri a lucrărilor lui Marx privind Transilvania care au fost întârziate din lipsa unui articol care a „dispărut" înaintea publicării sale într-un ziar britanic după ce ajunsese „în mâinile consulului rus din Londra". După cum îi explica lui Engels într-o scrisoare, se pare că, pentru gusturile ruseşti, Marx fusese „prea favorabil populaţiei româneşti din România".

[2] Friedrich Engels, *Politica externă a ţarismului rus*, în Karl Marx şi Friedrich Engels, *Opere*, volumul 22, Bucureşti, Editura Politică, 1965, pp. 28-29. Vezi, de asemenea, Marx (1964), pp. 105-106.

[3] Autorităţile de la Bucureşti s-au opus celor de la Moscova în această privinţă, considerând mobilizarea armatelor Blocului de către Uniunea Sovietică în 1948, 1961, 1963 ca fiind un capitol încheiat şi afirmând pentru prima dată faptul că forţele armate române se aflau numai sub comanda autorităţilor române. Alexandru Oşca şi Vasile Popa, *România: O fereastră în Cortina de Fier*, Focşani, Vrantop, 1997, pp. 167-168; *Poziţia ministrului forţelor armate române la întâlnirea şefilor de stat-major ale statelor membre ale Tratatului de la Varşovia*, februarie 1966, Moscova, Arhiva MApN, fond V2, dosar 4/34, f. 5-6.

Aproape imediat, tentativa de mobilizare generală din timpul crizei rachetelor din Cuba a determinat autoritățile de la București să restabilească imediat controlul național exclusiv asupra forțelor sale armate.

Prin urmare, deși comunitatea de informații americană privea cu reticență independența autorităților de la București, administrația americană a decis să ignore opinia majoritară din mediul de informații și să acorde asistență României. La sfârșitul lui iulie 1963, președintele John F. Kennedy a declarat faptul că SUA „sunt dispuse să susțină decizia României de a urma o cale independentă".[1] Foarte rar s-a întâmplat ca o astfel de decizie să se dovedească justificată atât de rapid și fără echivoc.

După mai puțin de trei luni, în octombrie 1963, Gheorghiu-Dej i-a transmis președintelui Kennedy faptul că țara sa nu susținea decizia sovietică privind amplasarea de rachete și nu va participa la nici un conflict armat provocat de Moscova. El a subliniat faptul că România nu fusese consultată înaintea luării acestei decizii, iar obligațiile sale, conform prevederilor Tratatului de la Varșovia, erau strict în sensul apărării și se limitau la zona europeană. Gheorghiu-Dej a exprimat dorința țării sale de a nu fi considerată inamic într-un conflict provocat de sovietici și intenția sa de a nu permite amplasarea de armament nuclear sovietic pe teritoriul său, oferind „SUA posibilitatea să folosească orice metodă pentru a proba aceste declarații".[2] Dat fiind că aceste declarații confirmau informațiile deținute deja de SUA, nu au fost întreprinse nici un fel de verificări în plus.

Comunicatul autorităților românești din 1963 a fost considerat atât de sensibil, încât administrația nu l-a transmis aliaților SUA și, se pare, nici serviciilor de informații în detaliu.[3] Deși comunicatul era o sfidare „șocantă" a politicii sovietice, acesta nu reprezenta o „încălcare" a obligațiilor impuse de alianță, cum au interpretat unii membri ai administrației.[4] Din contră, grija cu care România și-a formulat poziția astfel încât să fie în conformitate cu

---

[1] John F. Kennedy Library, NSF; Co: Rumania General 7/1/63- 8/6/63, caseta 155, from State to Bucharest, 31 iulie 1963, pp.1-3. Este la fel de interesant de remarcat de ce nu s-a luat această decizie cu 3, 4 sau 5 ani înainte.

[2] Raymond L. Garthoff, „When and Why Romania Distanced Itself from the Warsaw Pact", *Cold War International History Project Bulletin* nr. 5, primăvara 1995, p. 35.

[3] Prin urmare, se pare că nu a fost folosit pentru a evalua poziția strategică a României și nu se reflectă în rapoartele CIA și estimările naționale de securitate declasificate începând cu anul 2006. Garthoff sugerează că este posibil să nici nu fi fost arhivată copia mesajului, ceea ce ar fi avut consecința neintenționată de a ascunde elitelor politice de la Washington existența cooperării dintre România și SUA.

[4] Garthoff (1995), p. 35. Se pare că Garthoff a fost victima „măsurilor active" sovietice care prezentau opoziția remarcabilă, chiar eroică, pe care România a manifestat-o față de Moscova în apărarea prerogativelor sale naționale, ca fiind o dovadă de lipsă de loialitate și în sensul unui posibil comportament față de alți potențiali parteneri.

documentele aprobate deja de Kremlin a constituit unul dintre principalele sale atuuri. Preambulul Tratatului prevedea clar caracterul său european şi defensiv, iar Moscova încălcase în mod clar articolul 3 atunci când, fără a-i consulta pe ceilalţi membri anterior luării deciziei, hotărâse amplasarea armamentului şi mobilizarea forţelor Tratatului de la Varşovia.

Prin această acţiune fără precedent, România anunţa că nu va participa la pregătirile de ofensivă sovietice sau la transformarea Tratatului de la Varşovia dintr-o alianţă defensivă într-una ofensivă, transformare începută încă din 1962.[1] Sugera, de asemenea, faptul că autorităţile de la Bucureşti aveau mai multă încredere în intenţiile strategice ale SUA (şi NATO) decât în cele ale Kremlinului şi ale propriilor aliaţi. Autorităţile româneşti au transmis în mod şi mai clar acest mesaj, în cursul aceluiaşi an, când au refuzat cererile sovietice de sporire a bugetului militar, aducând un contraargument „periculos"; ele au arătat că, „în opinia lor, nu este necesară o expansiune militară, dat fiind că nu considerau că există un pericol real de agresiune dinspre Occident".[2]

Primăvara de la Bucureşti, aprilie 1964

„Primăvara de la Bucureşti", din 1964, se găseşte undeva la mijloc între încercarea neaşteptată şi superficială a Ungariei de a părăsi Tratatul în 1956 şi încercarea din 1968, mult mai precaută, condusă de elita de la Praga, de a-şi schimba politica internă în cadrul alianţei sovietice. Acţiunea românească încerca o distanţare de influenţa sovietică şi măsuri interne de liberalizare, cu caracter limitat. După cum remarca CIA:

> Obţinând un sprijin atât de important şi de entuziast, Partidul Comunist Român şi-a permis o relaxare prudentă a controlului politic, spre exemplu, prin eliberarea unui număr mare de deţinuţi politici şi să arate mai multă toleranţă în privinţa răspândirii artei şi culturii occidentale şi a discuţiilor pe marginea acestora.[3]

Privită dintr-o altă perspectivă, mişcarea românească a avut un caracter mult mai radical din punctul de vedere al scopului său strategic decât revolta

---

[1] După un sfert de veac, purtătorul mesajului, ministrul de Externe Corneliu Mănescu, a micşorat până la absurd importanţa mesajului, relevând numai că fusese instruit să explice faptul că România nu „era un partener entuziast al Tratatului de la Varşovia". Mircea Suciu, „The Cuban Missile Crisis and the Romanian – American Rapprochement", *Dosarele istoriei* (Bucureşti) nr. 6/1997, p. 30.

[2] Sejna (1982), p. 67.

[3] *Special Memorandum No. 10-65: Prospects for Independence in Eastern Europe*, CIA Office of National Estimates (1965), p. 16.

ungară sau Primăvara de la Praga, în sensul că, în loc să încerce să se retragă de sub dominația militară, politică, economică și socială sovietică, a încercat reducerea controlului sovietic, în toată regiunea, ca premisă pentru dezvoltarea sa independentă. Manifestările de independență nu numai că sfidau Moscova și „împiedicau planurile Blocului de a integra economiile sovietice și ale statelor-satelit" și refuzau deschis „să urmeze linia sovietică" în probleme de politică externă și de securitate care serveau influenței și expansiunii sovietice, ci „erau de o manieră deschis antisovietică".[1]

Aspectul cu adevărat unic al Primăverii de la București a fost că România și-a redactat „declarația de independență", din 26 aprilie 1964, în așa fel încât să aibă priză la cât mai mulți membri ai comunității socialiste, în încercarea de a contrabalansa presiunile de la Moscova. Declarația, care a afirmat „relațiile de tip nou" dintre statele socialiste, bazate pe principiile „neamestecului în treburile interne, independenței și suveranității naționale, al drepturilor egale și avantajului reciproc", „menținerea integrității teritoriale", respingea în mod explicit autoritatea supranațională în relațiile internaționale și propunea o comunitate socialistă în care să fie incluse și China, Iugoslavia și Albania.[2] Concentrându-se asupra unor principii generale, autoritățile de la București nu urmăreau doar să își sporească gradul de independență. Ele atacau dominația sovietică asupra Europei de Est și în cadrul comunității socialiste extinse.

Moscova a încercat să ascundă scopul „declarației" și să îi diminueze apelul, prezentând-o ca pe o propunere egoistă făcută în avantajul României. Dar, după cum remarca CIA ulterior, principalul scop al „experimentului" românesc nu era „gradul de control sovietic și gradul de libertate național, ca în 1956", ci mai degrabă „înlăturarea controlului sovietic".[3] După cum declara Bucureștiul: „Nu există și nu poate exista un partid «părinte» și «un

[1] Memorandumul lui Sherman Kent pentru guvernatorul W. Averell Harriman, subsecretar pentru afaceri politice, Departamentul de Stat, *Recent Trends in Eastern Europe*, 20 ianuarie 1964 (declasificat iulie 2003), CIA. Din contră – potrivit lui Kent, care este considerat „părintele" analizei profesionale în comunitatea informațională americană – poziția Pragăi „nu conținea nimic antisovietic". *Intelligence Memorandum: Czechoslovakia's New Policy in the Soviet Bloc*, Office of Current Intelligence, 16 decembrie 1964 (declasificat la 8 septembrie 1997), p. 9, CIA.

[2] Atât specialiștii în informații, cât și cercetătorii din domeniul academic american au considerat că declarația a prevestit sfârșitul integrării economice în CAER, *Changing Patterns in Eastern Europe* (1964), p. 11, www.foia.cia.gov, și William E. Griffith, *Sino-Soviet Relations, 1964–1965*, Cambridge, MIT Press, 1967, p. 32.

[3] *Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe*, CIA Board of National Estimates, Office of Current Intelligence, 21 martie 1968 (declasificat la 21 martie 2001), p. 5. Subliniere în original.

partid fiu» sau partide «superioare» şi partide «subordonate», ci doar partide «cu drepturi egale»".[1]

> Încă din ultimul stadiu de existență al Cominternului, a devenit evident că soluționarea problemelor dintr-o țară sau alta, de la un centru internațional, nu mai este adecvată. [...] Metode eronate, amestec în treburile interne ale partidelor comuniste extins până la înlăturarea şi înlocuirea cadrelor din conducerea partidului și chiar a unor întregi comitete centrale, şi până la impunerea unor conducători din afară, prin înlocuirea unor conducători distinşi din diverse partide, precum şi cenzura şi chiar dizolvarea unor partide comuniste. În acea perioadă și partidul nostru a fost supus unor procese dificile din cauza amestecului în treburile interne [...]
> Stricta respectare a [...] drepturilor egale, a principiului neintervenției în treburile interne ale altor partide, a dreptului exclusiv al fiecărui partid de a-şi rezolva propriile probleme politice şi organizatorice, de a-şi numi conducătorii, de a da orientarea membrilor săi în probleme de politică internă şi internațională, este o condiție esențială pentru rezolvarea corectă a chestiunilor în care există divergențe. [...] Nu îi este permis nici unui partid să treacă peste capetele conducătorilor dintr-o țară sau alta şi cu atât mai puțin să lanseze apeluri pentru înlăturarea sau schimbarea conducerii unui partid.[2]

Deşi atenția Occidentului s-a concentrat îndeosebi asupra aspectelor economice ale declarației, mai ales din cauza criticii acerbe, în plen, a planului Valev, când a fost citită declarația, dar şi în întâlnirile ulterioare din cursul lunii mai, când aceasta a fost explicată membrilor de partid şi publicului larg, aspectele militare şi informative ale acesteia au fost la fel de evidente. Citind materialul transmis de Gheorghiu-Dej, şeful DSS, Drăghici, a informat partidul că eforturile de recrutare ale forţelor de spionaj sovietice „nu îşi mai găseau justificarea" din moment ce „fusese instaurată o dictatură proletară sub conducerea partidului":

> Care a fost reacția sovieticilor? Au reactivat vechile reţele de agenţi şi le-au completat cu noi recruţi. Au speculat sentimentele pozitive existente faţă de URSS şi învăţăturile [prosovietice] ale partidului. Noi am crezut în declaraţiile lor de prietenie, în sinceritatea lor, în timp ce ei lucrau împotriva noastră, prin reţelele lor de agenţi.[3]

[1] *Scînteia*, 23 aprilie 1964.
[2] Ibidem.
[3] Troncotă (1999), p. 480.

În mod similar, Ion Gheorghe Maurer a informat audienţa cu privire la faptul că rachetele au fost amplasate în Cuba fără cunoştinţa României, iar comandamentul general de atunci al Tratatului de la Varşovia:

> [...] a ordonat tuturor armatelor care aparţineau acestui grup de forţe să intre în stare de alertă. Există un articol 3 în Tratatul de la Varşovia care obligă toate ţările semnatare să se consulte reciproc în privinţa problemelor internaţionale importante. Vă întreb, oare aceste probleme nu necesită consultare? Sau, cel puţin, nu ar fi necesară consultarea statelor înainte de a ordona armatelor acestora să intre în stare de alertă? [...] Ordinele au fost date, acţiunile implementate şi nimeni nu a fost consultat. Cel puţin, noi nu am fost consultaţi.[1]

Aceste şedinţe au avut un caracter extrem de direct şi de complex referitor la tratamentul inadecvat aplicat României, poporului său şi partidului de puterea sovietică. Au fost analizate multe dintre „momentele de asistenţă nesolicitată din partea Moscovei şi de amestec nedorit al autorităţilor sovietice în problemele interne ale partidului şi ale statului, începând din anii '20 şi sfârşind cu anii '60“, precum şi „furtul“ comis prin Sovromuri, problema Basarabiei, dar şi furtul impresionantului tezaur românesc trimis în Rusia pentru a fi păstrat, în timpul Primului Război Mondial.[2] Mai mult, declaraţia lansa câteva întrebări în direcţia Moscovei, într-o serie de probleme de securitate care justificau dominaţia sovietică asupra Europei de Est, cât şi a comunităţii socialiste mai largi. De exemplu, se solicita încheierea „tratatului german de pace“ şi transformarea Balcanilor „într-o zonă a păcii şi cooperării internaţionale“ (fără a face referire la o zonă liberă de arme nucleare) şi susţinea chiar „să i se acorde neîntârziat Republicii Populare Chineze locul din cadrul Naţiunilor Unite“.[3]

Raportul detaliat al acestor întâlniri publice a provocat furie la Moscova, precum şi surprindere şi neîncredere la Washington şi Londra.[4] Deşi se arăta încă neîncrezătoare în posibilitatea ca România să îşi asume cu adevărat asemenea riscuri, CIA a concluzionat că autorităţile de la Bucureşti „se convinseseră, aparent, de faptul că URSS nu poate exercita presiuni politice serioase sau sancţiuni economice şi că aceasta nu va

[1] Oşca şi Popa (1997), pp. 167-168.
[2] Retegan (2000), p. 40.
[3] *Scînteia*, 23 aprilie 1964.
[4] Vezi, de exemplu, raportul diplomatului britanic John McGhie de la Bucureşti din data de 8 iunie 1964 în PRO, FO 371/177622; Retegan (2000), pp. 42-46.

intervenі pe cale militară".[1] Este izbitor contrastul față de aprecierea pe care o făcuse CIA atitudinii sfidătoare a Iugoslaviei din 1949. Despre Tito se aprecia că intenționa să reziste, fiind motivat de credința că va putea să se opună intervenției sovietice până când avea să sosească ajutorul promis al Occidentului. Despre România, căreia nu i se promisese nici un fel de ajutor occidental, se aprecia că nu avea intenția să reziste. Deci, urmând logica eronată, sfidarea ei era motivată de convingerea că nu urma să aibă loc nici o intervenție.

Incitarea tensiunilor etnice și emiterea pretențiilor teritoriale

Furia Moscovei era cu atât mai mare, cu cât Hrușciov insistase ca Gheorghiu-Dej să își prezinte clar strategia de a evita crearea unor neînțelegeri suplimentare în cadrul relațiilor româno-ruse. Reacția sovietică s-a reflectat în notorietatea bruscă dobândită de Béla Kun, în aprilie 1964. Cu mare fast, în Leningrad, o stradă și o școală au primit numele acestui aliat al Moscovei în bătălia pentru Transilvania și Basarabia din 1919.[2] Indicând foarte clar de partea cui se află Moscova în cadrul disputei național-teritoriale, Hrușciov a ales acest moment pentru a-i conferi personal lui Kádár medalia „Erou al Uniunii Sovietice" și „Premiul Lenin" cu însemne de aur, în timp ce Kádár îl numea pe liderul sovietic „prieten și frate mai mare".[3]

În același timp, în timpul unei vizite în Austria, Kádár și ministrul maghiar de Externe, János Péter, au resuscitat ideea Federației Danubiene care includea, în mod tradițional, Transilvania. Această cooperare danubiană trebuia să includă Austria, Cehoslovacia, Ungaria și Iugoslavia – „națiunile localizate în bazinul dunărean" – care, după cum afirma

---

[1] *Romania's Position in the Soviet Bloc*, evaluare CIA, 22 aprilie 1964 (declasificat 16 aprilie 2001), p. 7, www.foia.cia.gov.

[2] Comuniștii ruși „care au luptat în brigada internațională din Armata roșie ungară" au solicitat reabilitarea lui Kun, cu acordul lui Rákosi, în 1956. Rákosi a lansat eforturile de reabilitare în ediția din decembrie 1955 a *Voprosy Istorii*, iar Jenö Varga a încercat același lucru în *Pravda*, 21 februarie 1956. Leason, „Béla Kun Rehab A Step Closer", Studiu al Radio Europa Liberă, 21 martie 1956, OSA, caseta 28, dosarul 3, raportul 181. „Bătrânul bolșevic", Ferenc Münnich, fost șef al Departamentului politic în armata roșie a lui Kun și fost comandant al Brigăzii internaționale 11 din Spania, a scris reabilitarea definitivă (pe atunci) a lui Kun pe care autoritățile sovietice au publicat-o în *Pravda*, 23 octombrie 1957.

[3] Andrew Felkay, „Hungary and the Soviet Union in the Kádár Era, 1956–1988", în Iganc Romsic, editor, *20th Century Hungary and the Great Powers*, *Highland Lakes*, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995, p. 275.

Kádár, „împărtăşeau o soartă comună".[1] În discuţiile private, oficialii maghiari insistau în faţa interlocutorilor occidentali că Transilvania era majoritar catolică şi protestantă, în paralel cu măsurile active maghiare prin care se insista că statisticile „reale" arătau că maghiarii erau la fel de numeroşi, dacă nu chiar îi depăşeau pe etnicii români din Transilvania.[2] Conform unui analist, conflictul provocat de „diferenţele de abordare dintre Kádár şi Ceauşescu a rolului Uniunii Sovietice în problemele comunismului, de diverse probleme ideologice şi organizatorice", „de chestiunea Transilvaniei" şi de promovarea de către România a unui „proiect de cooperare balcanică", a făcut ca includerea acesteia în proiectul «Kádár – Péter» să devină nerealistă".[3]

De fapt, nu există nici un fel de dovadă că Budapesta ar fi intenţionat sau ar fi dorit vreodată să includă România în proiect. Din contră, ministrul de Externe, Péter, i-a propus şefului Departamentului Internaţional, Komócsin, aranjamentul de cooperare regională, ca răspuns la iniţiativa României pentru o colaborare care includea nu numai Ungaria, Iugoslavia şi Bulgaria, dar şi Austria, Belgia, Danemarca, Finlanda şi Suedia. După cum sublinia Péter, Ungaria prevenea astfel „abuzul" unei asemenea cooperări prin informarea Moscovei şi a celorlalţi „parteneri apropiaţi" despre „orice s-ar fi întâmplat în acest cadru".[4]

---

[1] Charles Andras, „Neighbors on the Danube: New Variations on the Old Theme of Regional Cooperation", RFER, 13 decembrie 1967, OSA, caseta 33, dosarul 5, raportul 1, pp. 62-64; William F. Robinson, „Hungary and European Security: Hunting with the Hounds", RFER, 31 octombrie 1973, OSA, caseta 114, dosarul 4, raportul 228, pp. 12, 16. Ministrul de Externe, Péter, a introdus pentru prima oară acest concept în aprilie 1964. Kádár a ridicat problema în decembrie 1964, apoi în februarie 1965, când s-a adresat Parlamentului şi apoi la al 9-lea congres al partidului, la sfârşitul anului 1966, oficialităţile, media şi ziarele continuând să-l menţină în atenţie pe tot parcursul anului 1967. Cartea comandată de guvern pentru a demonstra interdependenţa economică a bazinului dunărean a apărut în 1969.

[2] Succesul pe care l-a avut această linie de dezinformare este foarte elocvent exprimat de Samuel P. Huntington, în „The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs*, vol. 72, nr. 3 (vara 1993), pp. 22-49. Huntington consideră Transilvania, care este predominant ortodoxă, ca fiind în majoritate catolică şi protestantă, fiind astfel asimilată de Vest. El plasează restul României de cealaltă parte a civilizaţiei, alături de Rusia ortodoxă şi de islamism, sugerând că era mai degrabă orientată spre Estul rusesc decât spre Vestul european şi transatlantic. Aparent, Huntington a folosit ca premisă de lucru ideea că în Transilvania exista o majoritate maghiară.

[3] Andras (1967), p. 120.

[4] Propunerea ministrului de Externe făcută Comitetului politic al HSWP asupra cooperării, securităţii şi păcii europene, 17 ianuarie 1967, p. 5, în Békés şi Locher (2003), PHP.

János Péter fusese identificat de autorităţile americane drept agent al Kremlinului încă din 1954, când operase în calitate de „cleric spion" în Consiliul Mondial pentru Pace şi la Conferinţa de Pace Creştină, ambele fiind organizaţii de faţadă sovietică.[1] De pe această platformă el a participat în calitate de episcop reformat la întâlnirile organizaţiilor ecumenice internaţionale legitime, precum Consiliul Mondial al Bisericilor, unde susţinea că în ţara sa există libertate religioasă, în perioada celei mai cumplite represiuni, şi a apărat chiar intervenţia sovietică în Ungaria din 1956 ca fiind o necesitate de neevitat provocată de „amestecul Occidentului".[2] Conform autorităţilor americane, el avea „un caracter alunecos, nedemn de încredere, care îşi merita porecla germană *Schwarzer* [Negrul] Péter".[3] Imediat după revolta din 1956, Kádár l-a transferat din înalta poziţie pe care o ocupa la vârful Bisericii Reformate, la Ministerul de Externe, tocmai pentru a rezolva problema de imagine prin exploatarea autorităţii morale a liderilor bisericilor occidentale.[4]

De asemenea, în acea perioadă, au fost desfăşurate campanii de lansare a unor zvonuri, prin care se transmitea că „Transilvania ar trebui să aparţină Ungariei", şi provocări etnice în regiunea autonomă.[5] După cum raporta prim-secretarul ungar din regiune:

---

[1] Péter a fost unul dintre clericii folosiţi de autorităţile comuniste „pentru a-l acuza pe cardinalul Mindszenty de colaborare cu «imperialiştii» americani". Mevius (2005), pp. 237-238.

[2] *Investigation of Communist Takeover and Occupation of Hungary. Fifth Interim Report of Hearings Before the Subcommittee on Hungary of the Select Committee on Communist Aggression,* House of Representatives, Eighty-third Congress, Second Session, Under authority of H. Res. 346 and H. Res. 438, Hungary, Washington, U.S. Government Printing Office, 1954, www.archive.org; declaraţie a reverendului János Péter, episcop al Bisericii Reformate maghiare şi membru al Consiliului Mondial pentru Pace din partea Comitetului Maghiar pentru Pace, 18 noiembrie 1956; Fostul prim-ministru ungar Ferenc Nagy către oficialii Departamentului de Stat al SUA, Memorandum al discuţiei, Washington, 10 septembrie, 1964, document 105, *Foreign Relations of the United States 1964–1968,* vol. XVII.

[3] *Memorandum from Helmut Sonnenfeldt of the National Security Council Staff to the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger),* Washington, 26 iunie 1972, document 127, *Foreign Relations 1969–1976,* vol. XIV, p. 297. Ambasadorul americano-maghiar de la Budapesta îl considera, de asemenea, „un caracter alunecos" ale cărui declaraţii „trebuie privite cu prudenţă". *Telegram From the Embassy in Hungary to the Department of State,* Budapest, 14 mai 1971, document 114, op., cit, vol. XXIX, p. 277.

[4] Gough (2006), p. 152; Tökés (1996), p. 226. Guvernul Kádár nu a fost recunoscut de comunitatea internaţională sau americană până în 1963, după ce preşedintele finlandez (şi agent KGB) Urho Kekkonen a vizitat Budapesta, evident la instrucţiunile Moscovei. Kekkonen şi-a repetat rolul în Cehoslovacia, în 1969, măsurile active sovietice desemnându-l drept un excelent om de stat şi iubitor al păcii.

[5] Vezi, de exemplu, Nastasă (2003), documentele 115-117, 119.

Zvonurile sugerau îndeosebi:
• cedarea Transilvaniei către Republica Populară Ungară, până la data de 23 august (ca urmare a relațiilor excelente dintre URSS și RPU).
• ruperea relațiilor dintre țara noastră și URSS ca urmare a intensificării relațiilor comerciale cu statele capitaliste, îndeosebi cu SUA [...] și a distribuirii loturilor de teren de la stat, a promovării unei politici de românizare și a anulării drepturilor populației ungare.[1]

Prim-secretarul a amintit patru incidente recente din patru localități diferite, precum și zvonul că „de acum înainte oricine va putea calomnia în mod deschis politica de partid și de stat și va putea lansa provocări, pentru că legea nu le mai pedepsește". Și acestea, cu toate că de la 1 ianuarie până la 30 aprilie 1964 au existat peste 59 de cazuri „mai elocvente" de manifestări naționaliste maghiare, iar între 1 mai și 15 iulie au fost 142 de cazuri.[2]

Într-unul dintre cazuri, în timpul primului val de liberalizări din România, activiștii unguri au imitat ostentativ memorandumul din secolul al XVIII-lea al majorității etnice române, care fusese privată de drepturi (de vot, de așezare în orașe, de recunoaștere a religiei etc.) și prin care se atrăsese atenția la nivel internațional asupra situației românilor.[3] Se susținea că prin acest memorandum „etnicii maghiari își pierdeau aproape toate drepturile și libertățile civile" din cauza „unei politici de asimilare forțată a minorităților maghiare și secuiești; prin care ungurii erau alungați din Transilvania; și prin care limba română era impusă cu forța în școli, licee și universități".[4] Cu toate că a existat un efort concentrat pentru a răspunde la demersul lui Hrușciov de a redeschide problema Transilvaniei, însoțit de agitația Budapestei de la sfârșitul anului 1963 și pe parcursul lui 1964, judecând după rapoartele declasificate ale ambasadorilor maghiari în România din perioada 1964–1968, tendința reală a fost de liberalizare generală și de

---

[1] Ibidem, document 119, p. 764, Iosif Banc, Târgu Mureș, 24 iulie 1964, către secretariatul CC al Partidului Muncitoresc Român, București; ASB, CC al PCR, Cancelarie, dos. 100/1964, f. 1-4.

[2] Ibidem, p. 765. Afirmația că „legea nu mai pedepsește" reprezintă încercarea de a specula pe marginea amnistiei generale pe care Gheorghiu-Dej a acordat-o prin Decretul nr. 411.

[3] *Supplex libellus siculi hungarorum* a fost redactat pe 7 iunie 1964 și urma să fie trimis Guvernului Republicii Populare Ungare, înainte de a fi interceptat de Securitate. Deși se dezbate încă pe larg în ce măsură au fost încălcate drepturile minorităților în perioada comunistă, ungurii nu au fost privați de drepturi oficial, așa cum fuseseră privați românii înainte de 1919 și între anii 1940 și 1945.

[4] Troncotă (2003), p. 226; ASRI, fond „X", dosar nr. 174 651, vol. 3, f. 134.

acordare a unor noi libertăţi şi oportunităţi pentru exprimarea culturală a etnicilor maghiari.[1]

Contând în mod evident pe lipsa cunoştinţelor despre regiune a celor din Occident, se afirma faptul că: „În timp ce între 1940 şi 1944 era obligatorie studierea limbii române în şcolile secundare maghiare din nordul Transilvaniei, în prezent limba maghiară nu figurează în programă, iar studenţilor unguri le este interzis să discute în limba maghiară". Lăsând de o parte atrocităţile comise de administraţia maghiară, politica explicită de asimilare forţată (maghiarizarea) şi închiderea învăţământului secundar pentru populaţia majoritară românească, între 1940 şi 1944, românii aveau doar 692 şcoli elementare aproape fără nici un profesor vorbitor de limba română.[2] În 1964, existau 922 de şcoli elementare cu predare numai în limba maghiară şi 124 cu predare atât în limba română, cât şi în maghiară.[3]

---

[1] Vezi rapoartele pentru 1963–1968 prezentate în: Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), mai ales documentele 110, 112, 115, 123, 128-129, 131, 133-134, 136-137, 140-141, 143-146, 148-149. Acelaşi model general a apărut şi după mult mai scurtul atac care a însoţit criza din 1956, din Ungaria. Vezi: Nastasă, Andreescu şi Varga (2002).

[2] Vezi rapoartele Comisiei speciale de anchetă germano-italiană, cunoscută sub numele comisiile Altenburg – Roggeri şi Henke – Roggeri, din 1940 şi 1943. Puşcaş (1995). Vezi şi capitolul 2 al acestui volum. Tendinţa de a eluda abuzurile Budapestei şi de a acorda credibilitate statisticilor şi explicaţiilor sale, în timp ce statisticile româneşti şi observatorii independenţi erau respinşi, a constituit trăsătura comună a acestor interpretări. Vezi de ex. Lóránt Tilkovsky, „Cultural Policy Concerning the Nationalities", în Ferenc Glatz, ed., *Hungarians and Their Neighbors in Modern Times*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995, p. 166.

[3] Robert King, *Minorities Under Communism: Nationalities as a Source of Tension Among Balkan Communist States*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1973, p. 153.

V

De la Primăvara de la București, la Primăvara de la Praga

Nu mai este adecvată o centrală internațională [...] Nici unui partid nu îi este permis să treacă peste capetele conducătorilor dintr-o țară sau alta și cu atât mai puțin să lanseze apeluri pentru înlăturarea sau schimbarea conducerii partidului.[1]

Declarația de independență a PCR, aprilie 1964

Dacă ar fi după România, nu ar face parte din nici un pact, inclusiv Pactul de la Varșovia, și nu s-ar preocupa decât de apărarea propriilor frontiere [...] România își menține fără entuziasm alianțele militare și singura grijă este apărarea propriei țări.[2]

Ofițeri ai armatei române, noiembrie 1964

Armatele țărilor socialiste din Europa sunt subordonate [Moscovei] în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia și a Comandamentului unificat. Intenționăm să schimbăm această stare de lucruri.[3]

Ceaușescu către Deng Xiaoping, iulie 1965

---

[1] *Scînteia*, 23 aprilie 1964.
[2] *Telegram From the Embassy in Romania to the Department of State* [Telegramă de la Ambasada din România către Departamentul de Stat], București, 24 noiembrie 1964, 11 a.m., document 145, *Foreign Relations of the United States, 1964–1968*, vol. XVII. Ambasadorul american s-a referit la raportul atașatului militar al SUA pentru Pentagon, cu observația că a fost prima discuție de acest gen despre „participarea României" la Tratatul de la Varșovia și că cei doi ofițeri care făcuseră comentariile „rareori spuneau ceva care să se abată de la linia partidului".
[3] Stenogramă a discuției cu delegația Partidului Comunist Chinez la cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român, 26 iulie 1965, ANIC, CC al PCR, Cancelarie, dos. nr. 105/1965, f. 2-15. Vezi și Stenograma convorbirii Ceaușescu – Deng, „Documente", în Dennis Deletant, Mihail E. Ionescu și Anna Locher, „Romania and the Warsaw Pact: Documents Highlighting Romania's Gradual Emancipation from the Warsaw Pact, 1956–1989", martie 2004, PHP.

[România a încercat] să paralizeze alianța și să-i transforme organismele în cluburi beligerante de discuții.[1]

Ministrul de Externe polonez, februarie 1966

Ceaușescu a rostit numeroase discursuri în care declara că România, alături de celelalte țări din Blocul Socialist, va continua să lupte împotriva agresiunii imperialiste. Aceasta este, cu siguranță, doar o fațadă. Totul pare să indice că românii intenționează să rupă orice legătură cu țările din cadrul Blocului. Nu putem exclude posibilitatea [...] ieșirii lor din Tratatul de la Varșovia.[2]

Leonid Brejnev, iulie 1967

Care este linia urmată de conducerea României? Contrarevoluționară, antisovietică! În favoarea cui este o asemenea linie politică? Cine le permite conducătorilor României să se joace cu soarta clasei muncitoare din România, cu interesele sistemului nostru socialist, pentru care s-a luptat atâția ani? Cine le-a permis asta, cine le-a dat un asemenea drept?![3]

Todor Jivkov, martie 1968

[Conducătorii României] salută evenimentele din Cehoslovacia, în speranța că și-ar putea găsi aliați în lupta împotriva Uniunii Sovietice, a CAER și a Tratatului de la Varșovia.[4]

János Kádár, iunie 1968

---

[1] Vojtěch Mastný, *Learning From The Enemy: NATO as a Model for the Warsaw Pact*, Zürich, Center for Security Studies and Conflict Research, ETH Zürich, mai 2001, p. 22, adjunctul ministrului de Externe polonez, Marian Naszkowski, către ministrul de Externe Adam Rapacki, 17 februarie 1966.

[2] Înregistrarea poloneză a întâlnirii de la Budapesta dintre conducătorii Blocului Sovietic (și Tito), 11–12 iulie 1967), Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Polonez [Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej: KC PZPR], XI A/13, Arhivele poloneze pentru Documente Noi [Archiwum Ackt Nowych:AAN], Varșovia, în James G. Hershberg, The Soviet Bloc and the Aftermath of the June 1967 War: Selected Documents from Polish and Romanian Archives, CWIHP *e-Dossier No. 13.*

[3] Înregistrare a plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, Sofia, 29 martie 1968 [extrase] în Jordan Baev, „Bulgaria and the Political Crises in Czechoslovakia (1968) and Poland (1980/1981)", *CWIHP Bulletin*, no. 11 (iarna 1998), p. 100.

[4] Hungarian National Archives *(Magyar Országos Levéltár*: MOL), MKS, 288, fond 4, dosar nr. 92, pp. 13-33; Retegan (2000), pp. 139-140.

Capitolul 10

Natura amenințării românești din anii '60

Amenințarea la adresa independenței României

Furia sovieticilor nu a fost deloc atenuată de discuțiile dintre prim-ministrul român, Ion Gheorghe Maurer, și președintele francez, Charles de Gaulle, la sfârșitul lunii iulie 1964, despre care s-a aflat imediat la Kremlin datorită gradului deosebit de infiltrare sovietică în cercurile de conducere franceze.[1] Prin politica sa de antagonism atât față de NATO, cât și față de statele membre ale Tratatului de la Varșovia, de Gaulle a acordat sprijin francez României pentru a „deveni membră a Comunității Economice Europene", oferind nu numai arme pentru a reduce gradul de dependență față de Uniunea Sovietică, dar și „ajutor în cazul în care ar fi fost invadată de trupele statelor membre ale Tratatului de la Varșovia".[2] Prima reacție a ministrului Apărării sovietic (fostul comandant al forțelor de ocupație din România), Rodion Malinovski, a fost făcută într-un limbaj „imposibil de redat" și a promis că, în cazul în care „de Gaulle va încerca să se țină de promisiune, vom ști despre asta înainte ca ordinele sale să ajungă la comanda armatei franceze". Comentariul lui Hrușciov a fost la fel de amenințător: în timp ce Moscova ar putea „tolera" independența economică a României față de CAER, „dacă vor fi atât de orbi încât să încerce să părăsească Tratatul de la Varșovia, atunci soldații noștri și nu cei ai lui de Gaulle vor avea ultimul cuvânt".[3]

---

[1] Andrew și Mitrokhin (2001), pp. 460-485. Vezi și Oleg Kalugin cu Fen Montaigne, *The First Directorate: My 32 Years in Intelligence and Espionage Against the West*, New York, St. Martin's Press, 1994, și Andrew și Gordievsky (1990).
[2] Sejna (1982), p. 75.
[3] Ibidem.

În ochii Moscovei, o asemenea mişcare a României ar fi subminat politica sa din Balcani, ar fi creat probleme în RSS Moldova şi ar fi slăbit poziţia Uniunii Sovietice în comunitatea socialistă şi la nivel internaţional şi ar fi produs un efect tulburător asupra celorlalte state membre ale Tratatului de la Varşovia. Potrivit CIA:

> Acţiunile României au demonstrat că există o alternativă viabilă la dominaţia sovietică, printr-o politică de independenţă, sprijinită moral şi economic de Occident. Românii au arătat, de asemenea, că şi o ţară mică deţine arme psihologice puternice, arme care şi-au demonstrat deja eficienţa împotriva unei mari puteri.[1]

Iniţial, relaţiile dintre România şi SUA s-au desfăşurat cu foarte multă discreţie, aproape sub monopolul administraţiei din momentul în care Gheorghiu-Dej a trimis acea scrisoare lui Kennedy în timpul crizei rachetelor. Vizita delegaţiei României la nivel înalt în SUA, din mai 1964, a reconfirmat punctul de vedere al Bucureştiului că, „în acest moment, este mult mai bine dacă se face mai puţină publicitate în legătură cu independenţa României".

> Prea multă atenţie din partea presei străine ar putea dăuna relaţiilor noastre pe viitor. Pentru moment, România ar dori să fie plasată după Iugoslavia şi Polonia, în rândul ţărilor est-europene. Dorinţa noastră de libertate nu va putea fi împlinită prin acţiuni publice şi insistente, ci prin dezvoltarea cu discreţie a unor relaţii constructive între România, pe de o parte, şi SUA şi Occident, de cealaltă parte.[2]

Pe măsură ce sporea independenţa Bucureştiului, se limita şi gradul de cooperare cu ţările membre ale Tratatului de la Varşovia. Aceasta a devenit o preocupare strategică, dacă nu o obsesie a liderilor sovietici în următorii douăzeci de ani. Când Novotný a propus ca României să i se permită să părăsească alianţa din cauza atitudinii sale obstrucţioniste în august 1964, Hruşciov a respins ideea ca fiind „complet greşită şi dezastruoasă". „Este

---

[1] *Special Memorandum No. 10-65: Prospects for Independence in Eastern Europe*, CIA Office of National Estimates (1965), p 17, www.foia.cia.gov.

[2] *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1964–1968*, volumul XVII, *Eastern Europe*, Washington DC, 1996, dosarul nr. 140, citat în Retegan (2000), p. 47. Preşedintele Johnson a făcut pentru prima dată referire la posibilitatea de a folosi serviciile României în vederea medierii relaţiilor cu Asia (apropierea de China şi încheierea unui acord cu Republica Laos) în timpul unei discuţii cu şeful delegaţiei Gaston Marin şi Dean Rusk pe 23 mai 1964, la bordul iahtului LBJ. Interviu cu Gaston Marin de Lavinia Betea, „De la Kremlin spre Vest şi Casa Albă", *Jurnalul Naţional*, 6 martie, 2007.

exact ceea ce îşi doresc liderii români", a explicat liderul sovietic, pentru că „întreaga situaţie din Balcani ar ieşi de sub control dacă România ar urma Iugoslavia şi Albania în tabăra antisovietică".[1] „Partidul, a subliniat Hruşciov, trebuie să împiedice România să părăsească Tratatul."[2]

Într-adevăr, în cadrul forţelor armate şi al partidului în România exista un curent puternic favorabil retragerii ţării din Tratatul de la Varşovia. Malinovski era înfuriat de noua istoriografie militară a României care îi nega rolul de „eliberator", în calitatea sa de fost comandant militar al forţelor sovietice de pe frontul românesc, la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial. Pretinzând că eliberarea era meritul sovieticilor, Malinovski insista că:

> Nu imperialiştii anglo-americani, ci fraţii sovietici lipsiţi de egoism au venit în ajutorul popoarelor din Balcani, aducându-le eliberarea de sub jugul fascist.[3]

În noiembrie 1964, ambasada americană la Bucureşti informa despre certuri şi „incidente petrecute între ofiţerii români şi cei ruşi în timpul vizitei unei delegaţii militare sovietice" conduse de comandantul forţelor armate ale Tratatului de la Varşovia, mareşalul Andrei Greciko, inclusiv „ignorarea intenţionată" de către armata română a recepţiei date în onoarea revoluţiei sovietice din octombrie.[4] Curând după aceasta, doi ofiţeri de informaţii din cadrul Biroului de legături externe din Ministerul Apărării – amândoi foşti ataşaţi militari – i-au spus ataşatului militar american:

> [...] dacă România ar putea acţiona după cum doreşte, nu ar fi membră a nici unui tratat, nici a Tratatului de la Varşovia, şi ar asigura numai apărarea propriilor graniţe. Ei au încheiat arătând că România este nevoită să menţină

[1] Sejna (1982), p. 76.
[2] Ibidem.
[3] *Pravda*, 20 august 1964; Richard Cook, „Malinovsky's Sharp Reminder to Rumania", RFER, 21 august 1964, OSA, caseta 50, dosarul 2, raportul 55, p. 3. Analistul, conformându-se aprecierilor generale că România nu putea să reziste presiunilor sovietice, afirma că Malinovski dezumflase „prestigiul regimului român într-o problemă importantă" şi că „românii trebuie să realizeze deplin" că Moscova nu îi va „dezaproba pe Malinovski şi *Pravda* aşa cum făcuseră recent cu planul profesorului Valev".
[4] *FRUS, 1964–1958*, volumul XVII, document 145, *Telegram From the Embassy in Romania to the Department of State*, Bucureşti, 24 noiembrie 1964, ora 11.00. Rapoartele respective erau telegrama 524 de la Bucureşti, 11 noiembrie 1964, Departamentul de Stat, Central files, POL RUM-USSR, şi Joint Weeka nr. 23, 7 noiembrie 1964, Ibidem., POL 2-1 RUM.

alianţele militare încheiate şi că singura lor preocupare o reprezintă propria lor ţară.[1]

Bucureştiul, fiind tot mai puţin obligat să continue colaborarea pe linie informativă, şi-a redus brusc contribuţia informativă către Moscova în ceea ce priveşte NATO şi aliaţii săi. Înainte de 1964, DSS-ul transmitea „în întregime serviciului de informaţii sovietic" toate informaţiile referitoare la NATO. Apoi, Serviciul Român de Informaţii oferea centrului KGB şi GRU „numai sinteze" şi „informaţii filtrate" care au devenit „tot mai rare şi mai sumare".[2] Cu toate acestea, în acest caz infiltrarea sovietică avea să creeze în continuare probleme.

Între timp, Bucureştiul a încetat toate acţiunile de cooperare informativă formale sau informale cu reţeaua informativă a Tratatului, blocând noile scheme de coordonare sovietice în momentul lansării lor şi încercând să prevină integrarea sub egida sovietică. După primirea unui raport al Direcţiei de Informaţii Militare (DIM) privind diferite propuneri în acest sens, la sfârşitul anului 1964, prim-ministrul Maurer a dispus ca DIM:

> [...] să nu permită crearea în acest mod a unui nou organism cu atribuţii de coordonare. În general, nu trebuie să creăm organisme cu atribuţii de coordonare generală. Legăturile bilaterale sunt mai indicate în acest caz.[3]

În decembrie, la un an şi jumătate după ce îi sugerase lui Hruşciov ca Moscova să îşi retragă reţelele clandestine de spionaj de pe teritoriul statelor socialiste, Bucureştiul a şocat din nou Moscova declarând public că se simte „nevoia" de schimbare în procesul decizional care implica statele membre al Tratatului de la Varşovia.[4]

Analiştii considerau că Bucureştiul devenise mult mai independent faţă de Moscova decât Belgradul şi era deja pe cale să stabilească legături

---

[1] În raportul ambasadorului care făcea referire la raportul ataşatului militar către Pentagon, se remarca: „Este pentru prima dată când ataşatul militar al SUA îi aude pe ofiţerii de legătură străini discutând despre Tratatul de la Varşovia sau despre participarea României la acesta. Se întâmplă foarte rar ca aceşti doi ofiţeri să nu respecte indicaţiile trasate de partid".

[2] Pelin (1997), pp. 51, 63; ASRI, fond „D", dosar 11200, volumul 37, f. 3-5. De fapt, infiltrarea sovietică în Serviciul Român de Informaţii Externe era atât de eficientă încât autorităţile de la Moscova au continuat să primească toate informaţiile despre NATO până la sfârşitul anilor 1960, când DSS-ului i s-a ordonat să înceteze culegerea de informaţii cu privire la ţintă.

[3] Ion Dohotaru, coordonator, *Direcţia Informaţii Militare între ficţiune şi adevăr*, Bucureşti, Romcart, p. 146.

[4] *The New York Times*, 19 decembrie 1964.

militare mai „lejere".[1] Românii nu numai că zădărniceau controlul sovietic, dar se pare că erau hotărâţi să îl submineze şi în interiorul Blocului. În iulie 1964, CIA care, în mod obişnuit, era destul de precaută când venea vorba de România a afirmat că „succesul înregistrat de aceasta în încercarea sa de a-şi apăra interesele naţionale poate inspira acţiuni similare din partea statelor est-europene".[2]

Şase luni mai târziu, pe măsură ce repercusiunile asupra regiunii deveneau tot mai evidente, Langley a afirmat că „se arăta calea" spre „năruirea, puţin câte puţin, a dominaţiei sovietice" şi că alte state membre ale Tratatului „ar putea fi foarte tentate să urmeze calea străbătută de România", concluzionând în manieră destul de optimistă că „e foarte posibil ca pe termen lung să îi urmeze toate exemplul".[3] Pentru a contracara aceste tendinţe, Hruşciov a lansat o politică de dezinformare pentru a aduce România înapoi sub controlul său sau, cel puţin, să o izoleze de statele din Occident; se încerca acest lucru prezentând situaţia ca şi cum România s-ar fi întors sub control sovietic, astfel încât aceasta să rămână în continuare vulnerabilă în faţa Uniunii Sovietice până în momentul în care s-ar fi „găsit" o conducere mai adecvată.

Preocuparea Uniunii Sovietice în privinţa României a trecut brusc (chiar dacă nu în totalitate) de la poziţia geostrategică a ţării – ca unică punte de

---

[1] William Griffith, unul dintre cei mai de seamă analişti americani ai lumii comuniste, a declarat că autorităţile de la Bucureşti sunt „în mod clar cel puţin la fel de independente precum cele de la Moscova sau Belgrad". Griffith (1967), p. 34. CIA considera că gradul acesteia de independenţă este similar cu cel al Iugoslaviei. *Prospects for Independence in Eastern Europe: CIA Office of National Estimates Special Memorandum No. 10-65* (1965), pp. ii şi 14, www.foia.cia.gov. Solicitarea autorităţilor de la Bucureşti din 1964 adresată celor de la Washington pentru ca România să fie clasată „după Iugoslavia şi Polonia", în timp ce urmărea să obţină un grad şi mai mare de independenţă sugerează că depăşise de fapt Belgradul. *Foreign Relations of the United States, 1964–1968*, volumul XVII, *Eastern Europe*, Washington D.C., 1996, dosarul nr. 140.

[2] *Changing Patterns in Eastern Europe* (1964), p.12, www.foia.cia.gov.

[3] *Special Memorandum No. 10-65: Prospects for Independence in Eastern Europe*, CIA Office of National Estimates, 18 februarie 1965 (declasificat 16 august 2000), pp. ii şi 12-13, www.foia.cia.gov. Peste douăzeci de ani, analiştii americani puteau afirma fără urmă de îndoială că: „Toate statele din Europa de Est au beneficiat de pe urma faptului că România a insistat ca fiecare membru să aibă dreptul de a avea o opinie independentă în cadrul consiliilor Blocului Sovietic". *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment (EUR 82–10124)*, 12 ianuarie 1982 (declasificat 29 ianuarie 2001), p. 20, www.foia.cia.gov. „Rezistenţa deosebită" a României şi contraatacurile îndreptate împotriva încercărilor Uniunii Sovietice de a impune supranaţionalismul „au contribuit enorm în sensul obţinerii libertăţii statelor din estul Europei" chiar dacă „nimeni nu le-a mulţumit pentru acest lucru; puţini au fost pregătiţi să o recunoască; însă toţi au avut de câştigat de pe urma acestei poziţii". J.F. Brown, *Surge to Freedom: The End of Communist Rule in Eastern Europe*, Durham, Duke University Press, 1991, p. 20.

legătură terestră cu Bulgaria, având o graniță extinsă cu URSS și peste 3 milioane de conaționali în învecinata Republică Sovietică Socialistă Moldova și Ucraina – la comportamentul și atitudinea ei fermă. Statutul de principală țintă pentru serviciile secrete sovietice nu mai era o simplă „moștenire“, un rezultat al poziției geografice, ci un „drept“ obținut prin opoziția permanentă manifestată față de principalele obiective strategice ale Kremlinului.[1]

La începutul anilor 1960, conflictele deschise pe tema integrării (a se citi: exercitarea controlului) economice, militare și a serviciilor secrete au determinat Moscova să recurgă la măsuri unilaterale și la operațiuni secrete bilaterale cu țările Tratatului de la Varșovia pentru a preîntâmpina demersurile României. În ianuarie 1965 însă, într-un „moment de cotitură al istoriei“, țările partenere care aveau o „cooperare strânsă“ au organizat prima lor întrevedere „postîntrevedere“ pentru a discuta despre autoritățile de la București ca despre „un obstacol real în calea oricărei strategii de coordonare“.[2] Pentru „prima, dar nu și pentru ultima dată“, adepții politicii de la Moscova au rămas, după plecarea delegației române, pentru a discuta nu doar despre cooperarea lor în lupta împotriva Chinei, despre continuarea procesului de integrare a altor state membre ale Tratatului de la Varșovia și despre întocmirea unui Plan strategic pe termen lung (în privința căruia au insistat mai ales Gomułka, Kádár și Novotný), ci și despre modalitățile de gestionare a opoziției României.[3] Principalele obiective vizate de Planul Strategic al Kremlinului erau izolarea Statelor Unite și destrămarea NATO, integrarea în Blocul Sovietic și izolarea Chinei, în timp ce obiectivele secundare se refereau la coordonarea strategiilor din Orientul Mijlociu și din țările în curs de dezvoltare. Era evident că Bucureștiul acționa în direcții diametral opuse pe toate aceste fronturi.

Medierea din Vietnam pentru președintele Johnson

Președintele Lyndon B. Johnson, care cunoștea mesajul lui Gheorghiu-Dej către Kennedy privind criza rachetelor din Cuba, a adus pentru prima oară în discuție folosirea serviciilor României în vederea medierii problemei

[1] România, Polonia și țările baltice s-au aflat în fruntea listei de priorități a serviciilor secrete sovietice și în timpul anilor 1920–1930. Vezi Dallin, 1995, pp. 14, 25 și 305.
[2] Douglas Selvage, *The Warsaw Pact and Nuclear Non-Proliferation 1963–1965*, aprilie 2001, Cold War International History Project, Working Paper Series, Woodrow Wilson International Center for Scholars, p. 21. Selvage remarcă faptul că acesta a reprezentat „un punct de cotitură în istoria alianței est-europene“.
[3] Sejna (1982), p. 104. Proiectul acestei strategii a fost denumit oficial „Planul Strategic pe termen lung pentru următorii 10–15 ani și pentru viitor“. Vezi și Dziak (1988), pp. 150-151.

asiatice (un acord cu Laos şi reconcilierea cu China) în cadrul unei discuţii cu şeful delegaţiei române, Gaston Marin, şi cu Dean Rusk, la 23 mai 1964, la bordul iahtului lui L.B. Johnson.[1] În 1965, în timp ce se purtau discuţii pentru medierea conflictului americano-vietnamez, s-au „scurs" în presă informaţii care păreau să aibă ca scop blocarea implicării României.[2] Moscova, care furniza masiv armament Vietnamului prin intermediul partenerilor săi „apropiaţi de cooperare" (în special, Polonia, Cehoslovacia şi Ungaria), era interesată să menţină deschis conflictul SUA – Vietnam. A reuşit cu maximă eficienţă să pună Statele Unite într-o lumină nefavorabilă în faţa opiniei publice, la aceasta contribuind şi operaţiunile derulate de mişcările pacifiste pe frontul sovietic (de exemplu, Consiliul Internaţional pentru Pace).

Demersurile României, cărora administraţia Johnson le-a dat numele de cod PACKERS după numele echipei americane de fotbal campioane, au continuat prin ofensiva Tet din 1968.[3] După primele negocieri concrete legate de propunerea Statelor Unite şi după refuzul Vietnamului, Johnson a descris evaluările României ca fiind „echilibrate şi, în opinia noastră, corecte".[4] Bucureştiul a obţinut o victorie importantă când a convins Beijingul să nu se mai opună negocierilor dintre Washington şi Hanoi.[5] Şeful echipei PACKERS, ambasadorul plenipotenţiar W. Averell Harriman, a fost „impresionat" de abilitatea României de a obţine răspunsuri de la liderii

---

[1] Interviul luat lui Gaston Marin de Lavinia Betea, „De la Kremlin spre Vest şi Casa Albă", *Jurnalul Naţional*, 6 martie 2007.

[2] *The New York Times*, 22 şi 23 noiembrie 1965. Încercările Ungariei şi Poloniei de a se implica la ordinul Kremlinului au fost zădărnicite de faptul că „iniţiativele acestora au făcut iniţial obiectul consultărilor cu Moscova". După cum îi mărturisea, în 1967, secretarul de partid chinez Liu Ningyi secretarului de partid polonez Zenon Kliszko, Polonia „aplica o politică de servitute faţă de revizionismul sovietic", plasând alte ţări de „partea cealaltă a baricadei". Liu şi Mastný (2004), pp. 78-79, www.css.ethz.ch.

[3] Vezi, de exemplu, *FRUS 1964–1968*, volumul V, documentul 411; volumul VI, Vietnam, ianuarie–august 1968, Kent Sieg, redactor, Washington DC, Office of the Historian, Bureau of Public Affairs, 2002, www.state.gov, documentele 3, 5, 8-9, 18, 23-24, 203-206, 211-216. Preşedintele Johnson prezintă pe scurt rolul României în memoriile sale. Lyndon Baines Johnson, *The Vantage Point: Perspectives of the Presidency 1963–1969*, New York, Holt, Reinhart and Winston, 1971, pp. 268, 387 şi 589-590.

[4] Johnson (1971), p. 269.

[5] *CIA Intelligence Information Cable*, 14 octombrie 1967 (declasificat 21 iulie 1995), re: Vizita secretă a prim-ministrului român, Maurer, la Hanoi, în căutarea unei formule pentru a pune capăt Războiului din Vietnam este urmată de vizita unor ofiţeri chinezi de rang înalt, 01383, Virtual Vietnam Archive, Texas Tech University.

nord-vietnamezi de la Hanoi, precum şi de „meticulozitatea“ şi „claritatea“ prezentărilor, elaborate astfel încât „să evite orice posibile confuzii“.[1]

Importanţa acestor eforturi este subliniată de declaraţiile din ianuarie 1968 ale lui Dean Rusk şi Harriman către adjunctul ministrului de Externe, George Macovescu – negociatorul-şef în Vietnam. Cei doi au afirmat că succesul le va aduce lui şi guvernului său Premiul Nobel pentru Pace la recomandarea Statelor Unite, la care Macovescu a răspuns că românii „nu tânjesc după un premiu şi că pacea ne-ar fi de ajuns“.[2] Câteva zile mai târziu, preşedintele Johnson a trimis un mesaj de mulţumire guvernului lui Ceauşescu pentru eforturile depuse în direcţia „găsirii unei soluţii onorabile şi paşnice“.[3] În 1968, după alegerile din Statele Unite, România a continuat să depună eforturi de mediere la solicitarea lui Richard M. Nixon.

În ianuarie 1968, pe baza rezultatelor operaţiunii PACKERS, Washingtonul a început să caute locaţii adecvate pentru negocierile oficiale de pace. Persoanele de la CIA, implicate în proces, au susţinut cu ardoare ca Bucureştiul să fie gazda convorbirilor, din următoarele motive:

> A) România, spre deosebire de alte state comuniste, este sinceră în dorinţa de a se găsi o rezolvare definitivă a conflictului din Vietnam. Totodată, privind aspectul mai puţin altruist, s-ar bucura nu numai de prestigiul pe care l-ar câştiga prin găzduirea convorbirilor, dar, şi mai important, de recunoaşterea internaţională a oricăror contribuţii pe care le-ar avea de-a lungul discuţiilor [...]
> B) Statele Unite pot fi sigure de completa cooperare şi imparţialitate a României de la discuţiile preliminare. România ar oferi orice sedii sau alt sprijin logistic dorit, permiţând chiar şi bruierea sălilor de conferinţe. [şters]
> C) După începerea convorbirilor, se poate conta pe România că va oferi orice servicii de mediere, bune oficii şi consiliere care ar putea fi necesare pentru a facilita acordul. România are recomandări excelente pentru un asemenea rol. Prim-ministrul Ion Gheorghe Maurer [...] cunoaşte bine modul de gândire al Hanoiului, nu numai datorită numeroaselor vizite

[1] *FRUS, 1964–1968*, volumul VI, documentul 5, *Record of Meeting*, Washington, 5 ianuarie 1968, Library of Congress, Manuscript Division, Harriman Papers, Special Files, Public Service, Kennedy-Johnson, Subject Files, M-Man. Secret; Nodis; PACKERS.
[2] Ibidem, *Memorandum of a conversation*, 11 ianuarie, 5.15 p.m.; NARA, RG 59, Central Files 1967–1968, POL 27–14 VIET/PACKERS.
[3] *FRUS, 1964–1968*, volumul VI, telegrama 98490, preşedintele Lyndon Johnson către însărcinatul cu afaceri, Neubert, 14 ianuarie 1968.

întreprinse la Hanoi, dar și din rapoartele unor emisari de rang înalt pe care i-a trimis acolo, aproximativ o dată pe lună [...]
D) Presa și radioul din România nu vor crea o atmosferă nefavorabilă Statelor Unite odată cu începerea convorbirilor și nu se vor întoarce împotriva SUA dacă discuțiile se vor poticni în anumite chestiuni. Mass-media își va menține poziția imparțială. Mai mult, România va permite accesul fără restricții al reprezentanților presei internaționale și va garanta că nu vor fi cenzurate rapoartele.[1]

Președintele Johnson și Departamentul de Stat au insistat să nominalizeze Bucureștiului ca locație, cerându-le ambasadorilor Statelor Unite din străinătate să se pregătească pentru a face această alegere (în timp ce încercau să păstreze tăcerea cu privire la eforturile de mediere ale României).[2] Johnson a respins categoric și în mod repetat propunerea făcută de Moscova (și de Hanoi) de a nominaliza Varșovia – pe unde sovieticii trimiteau importante transporturi de armament către Hanoi – sau Paris, un critic fervent al Washingtonului și totodată un susținător al regimului de la Hanoi. McGeorge Bundy, adjunctul Secretarului de Stat, a motivat că Bucureștiul era „preferat în detrimentul Varșoviei", deoarece trecutul său diplomatic era „nepătat și nepărtinitor", România era „în mod evident cea mai independentă din estul Europei", deținea președinția Adunării Generale a ONU, furnizase nord-vietnamezilor numai „simbolic" echipamente de apărare și nu fusese atinsă nici de cenzura mediatică (antiamericană), nici de antisemitismul care marcase Polonia.[3]

Dean Rusk a fost încă și mai explicit de ce Bucureștiul era singura locație acceptabilă din Blocul Sovietic. Eforturile maghiare de a se interpune ca „mediator", conduse de ministrul de Externe, János Péter, au fost „pură

[1] *CIA Intelligence Information Cable, Proposal of Bucharest as Site for American-Vietnamese Talks* [Telegramă CIA, Propunere ca Bucureștiul să găzduiască tratativele americano-vietnameze], 19 aprilie 1968 (declasificată la 24 iunie 1992), 01267, Virtual Vietnam Archive, Texas Tech University. Telegrama a fost distribuită către Thomas L. Hughes, Departamentul de Stat; generalul Carroll, DIA; generalul Yarborough, Army ACSI; amiralul Fluckey, Navy DNI; generalul Thomas, Air Force AFCIN și generalului Carter, NSA. În telegramă se mai afirma că „ar reprezenta o mare lovitură" pentru Statele Unite dacă România ar fi gazda convorbirilor.
[2] NARA, RG 59, Central Files 1967-1969, POL 27-14 VIET/CROCODILE, memorandumul din 20 aprilie 1968. Motivul care a stat la baza acestei alegeri l-a reprezentat efortul susținut al României „de a juca un rol constructiv" în acest proces.
[3] *FRUS, 1964–1968*, volumul VI, Vietnam, ianuarie–august 1968, documentul 203, memorandumul trimis de adjunctul Secretarului de Stat pentru Asia de Est și Pacific (Bundy) către Secretarul de Stat Rusk, Washington, 22 aprilie 1968; NARA, RG 59, Central Files 1967-69, POL 27–14 VIET/CROCODILE. Secret; Nodis; Crocodile.

fraudă", în timp ce atitudinea Poloniei ar fi fost de asemenea caracterizată „mai puțin decât constructivă".[1] Inițiativa României era, dimpotrivă, „serioasă și sobră", iar mediatorii români erau considerați de Rusk „responsabili și rezonabili".[2]

Pe parcursul iernii și al primăverii lui 1968, locația unde urmau să se desfășoare negocierile ce aveau să capteze atenția întregii lumi și să confere prestigiu țării-gazdă a rămas mărul discordiei. De la bun început, a fost limpede că Moscova va încerca să împiedice cu orice preț nominalizarea României. La un moment dat, Kremlinul l-a convins pe premierul britanic, Harold Wilson, să-i transmită președintelui Johnson că Bucureștiul nu prezenta încredere, susținând că românii nu aveau nici un contact la nivel înalt printre nord-vietnamezi.[3] În răspunsul său, președintele Johnson a precizat că este „consternat" de atitudinea Uniunii Sovietice, argumentând că este „ciudat faptul că Kosîghin pare să susțină poziția împotriva canalului de comunicare, dar că nu are de spus nimic în privința substanței discuțiilor" și că, „probabil, Moscova este informată în legătură cu identitatea acestui canal de comunicații și nu este prea încântată de el" [4] Deși Johnson a continuat să facă presiuni pentru ca negocierile de pace din mai 1968 să se desfășoare în România, Moscova și Hanoi au dat un ultimatum comun, insistând ca locația să fie Varșovia sau Parisul, fiind ales acesta din urmă deoarece reprezenta varianta răul cel mic.[5]

---

[1] Transcript, Dean Rusk Oral History Interview II, 9/26/69, de Paige E. Mulhollan, Internet Copy, LBJ Library, banda 1, p. 14. Disponibil pe www.lbjlib.utexas.edu.

[2] Ibidem. Rusk a subliniat ulterior că inițiativele românești erau luate serios în calcul pentru că românii își câștigaseră reputația de intermediari serioși. Banda 2 în op. cit., p. 4.

[3] Înaintea discuțiilor dintre Wilson și Kosîghin, din ianuarie 1968, Wilson a fost informat cu privire la „existența unui «canal de comunicare» cu Hanoi (chiar dacă nu a fost dezvăluit faptul că era vorba de România)". *FRUS, 1964–1968*, volumul VI, Vietnam, ianuarie–august 1968, documentul 24, Telegrama președintelui Johnson către premierul Wilson, Washington, 24 ianuarie 1968, 0530Z; Johnson Library, National Security File, Head of State Correspondence, Marea Britanie, vol. 7. Secret.

[4] Ibidem. Cât privește acuzația lui Kosîghin potrivit căreia acest canal nu prezenta încredere, Johnson a remarcat că „avem toate motivele să credem că am stabilit contacte cu Pham Van Dong și Trinh, ministrul de Externe. Aceasta rezultă atât din surse interne, cât și din surse externe, coreländ declarațiile particulare cu cele oficiale ale autorităților de la Hanoi și interpretarea mai multor zvonuri obținute pe cale diplomatică cu privire la reprezentanții Hanoi".

[5] *FRUS, 1964–1968*, volumul VI, Vietnam, ianuarie–august 1968, documentele 206 și 211-216. Canalul românesc a fost redeschis (nu inițiat) la solicitarea lui Nixon, după inaugurarea sa în 1969. Nixon (1978), pp. 281, 395 și 546-547.

Scoaterea Chinei din izolare

Bucureştiul dezaproba încă şi mai mult obiectivul strategic al Uniunii Sovietice legat de China. În octombrie 1965, la întrunirea de la Moscova a Consiliului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia, Brejnev a declarat că Beijingul urmărea să aibă relaţii mai strânse cu Washingtonul „pentru a contrabalansa" Uniunea Sovietică. Totodată, a susţinut că „o înţelegere între America şi China ar reprezenta cea mai serioasă ameninţare posibilă la adresa mişcării comuniste" şi că „ar trebui împiedicată cu orice preţ".[1] Aceasta a devenit o prioritate majoră, care presupunea în primul rând blocarea accesului Beijingului la asistenţă economică din partea Statelor Unite şi la tehnologii avansate.

În aceeaşi perioadă, şeful Departamentului pentru Operaţiuni de Dezinformare al KGB, generalul Ivan Agayants, l-a informat pe omologul său cehoslovac că intră „în atribuţiile lor să împiedice, de acum încolo, pătrunderea elementelor chineze în mişcarea internaţională comunistă, iar, în relaţiile cu puterile occidentale, să avertizeze asupra faptului că cea mai mare ameninţare actuală şi viitoare o reprezintă China".[2] Astfel, KGB a început să se preocupe de relaţia româno-chineză şi de posibila relaţie incipientă dintre Beijing şi Washington, încercând să remedieze problema prin subminarea credibilităţii Chinei în faţa Occidentului. Potrivit CIA, aparentele „eforturi de reconciliere" dintre China şi Uniunea Sovietică şi încercările de negociere au servit drept paravan pentru aceste obiective mai puţin onorabile. Chiar şi când întindea ramuri de măslin Beijingului, Moscova continua demersurile „de izolare a Chinei din punct de vedere ideologic" şi „de încurajare a excluderii ei din Comunitatea Internaţională" cu scopul vădit de a o „controla" şi de a spori „vulnerabilitatea Chinei în faţa presiunii militare şi politice a Uniunii Sovietice".[3]

În loc să sprijine acest proiect, România a contracarat cu înverşunare tentativele Kremlinului de a izola China şi a blocat eforturile Uniunii Sovietice de a folosi Tratatul de la Varşovia sau mişcarea comunistă şi muncitorească internaţională în aceleaşi scopuri. În timp ce Moscova încerca să „consolideze forţele desfăşurate de-a lungul graniţei cu China" şi să sprijine „grupările adversare Chinei din ţările vecine pentru atingerea obiectivului final de împrejmuire a Chinei cu un *cordon sanitar alcătuit din naţiuni ostile*", Bucureştiul făcea tot posibilul să se opună oricărui ajutor

[1] Sejna (1982), pp. 120, 151-153.
[2] Bittman (1972), p. 158.
[3] *Sino-Soviet Relations After a Year of Talking*, CIA Directorate of Intelligence Special Report (SR), Weekly Review, 23 octombrie 1970, declasificat la 14 iulie 2000, p. 9, CIA.

din partea Europei de Est (şi a altor ţări socialiste).[1] În 1963, de exemplu, România a fost prima ţară care s-a opus propunerilor Uniunii Sovietice de a acorda Mongoliei drepturi de membru al Tratatului de la Varşovia, demers care ar fi dat membrilor alianţei responsabilităţi în afara regiunii şi care ar fi plasat alianţa chiar la graniţa confruntărilor militare dintre China şi Uniunea Sovietică.[2] Şi-a asumat acest rol cel puţin în alte două ocazii, recurgând la acelaşi argument – şi anume că Tratatul de la Varşovia era o alianţă *europeană* cu atribuţii în domeniul apărării – pentru a submina astfel încercările sovieticilor de a dirija asistenţa militară asigurată de Tratat şi către alte ţări în curs de dezvoltare.[3]

Dar Bucureştiul nu s-a mulţumit să aplice doar aceste practici obstrucţioniste. La mijlocul lui 1965, îndemna Belgradul să-şi reconsidere relaţiile cu Beijingul, în timp ce sugera Beijingului că iniţierea unor discuţii cu Belgradul ar fi utilă pentru ambele părţi.[4] Bucureştiul a dat cea mai grea lovitură strategiei Moscovei de a izola China prin demersurile întreprinse în Occident în numele Beijingului.

România recomandase Beijingului să-şi reevalueze relaţiile cu anumite state (de exemplu, Statele Unite şi Iugoslavia) încă din prima parte a anilor 1960. Atunci când China şi-a rechemat toţi ambasadorii în timpul Revoluţiei Culturale, România şi-a asumat rolul de ambasadă neoficială a Chinei în faţa Occidentului.[5] La mijlocul şi spre finele anilor 1960, Bucureştiul a reuşit să medieze relaţiile Chinei cu Austria, Italia şi „câteva

---

[1] Sejna (1982), p. 107; Liu şi Mastný (2004), p. 175.

[2] Vezi fostul ataşat militar al Germaniei de Est, col. Joachim Schroter în Liu şi Mastný (2004), p. 140. Lin Yanshun, fostul ambasador în Polonia, declară că „România, ca şi Austria şi Iugoslavia, nu se baza pe Uniunea Sovietică din punct de vedere politic şi militar" şi nu erau „membri ai «marii familii» sau aliaţi şi parteneri ai Uniunii Sovietice". Ibidem, p. 175.

[3] Sejna (1982), p. 64; J.F. Brown, *Surge to Freedom; The End of Communist Rule in Eastern Europe*, Durham, Duke University Press, 1991, p. 20; Nuenlist, 2001, p. 7. România a acordat cel mai mic ajutor militar pentru ţările în curs de dezvoltare dintre toate statele membre ale Tratatului, numai 64 milioane de dolari în perioada 1955–1977, în comparaţie cu cele 117 milioane acordate de Bulgaria, cele 24 de milioane ale Ungariei şi incredibila sumă de 1,4 miliarde din partea Cehoslovaciei. Ibidem., pp. 21–22, tabelul 6. *Soviet and East European Economic Assistance Programs in Non-Communist Less Developed Countries, 1982 and 1983: A Research Paper* (GI 84–10182), 1 noiembrie 1984, declasificat 29 ianuarie 2001, p. 5.

[4] Stenograma discuţiilor purtate cu delegaţia Partidului Comunist Chinez la al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român, 26 iulie 1965, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dos. 105/1965, f. 2-15, PHP.

[5] China a mulţumit României cu ocazia vizitei efectuate de Ceauşescu în 1971 la Beijing. *Stenograma şedinţei Comitetului Executiv al CC al PCR*, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 72/1971, f. 10-58, PHP.

țări europene nordice", inclusiv cu Germania de Vest, într-un moment în care printre principalele obiective strategice ale Kremlinului se număra și cel de a ține China complet izolată de Occident.[1] După cum declara un diplomat chinez, Bucureștiul a depus „eforturi susținute pentru a convinge unele țări occidentale să stabilească legături diplomatice cu China", motiv pentru care aceasta era „extrem de recunoscătoare".[2]

Relațiile dintre București și Beijing datau încă de la mijlocul anilor 1930, când Emil Bodnăraș s-a împrietenit cu Kang Sheng, unul dintre conducătorii delegației chineze la Comintern, cu care a fost coleg de clasă la școala Karol Szerewicz de sabotaj și luptă partizană din URSS.[3] Kang colaborase strâns cu Zhou Enlai la controlul securității și informațiilor pentru Partidul Comunist și a condus apoi aparatul de spionaj și informativ din ilegalitate, în Kuomintangul Chinei, în prima parte a deceniului.[4] De la sfârșitul anilor 1930, Kang Sheng a devenit un membru permanent al cercului lui Mao Zedong și șef al serviciului de informații și securitate al Chinei.

Relația celor doi a fost decisivă pentru ca România să-și asume rolul de mediator între Uniunea Sovietică și Republica Populară Chineză aproape imediat după retragerea trupelor sovietice din România, în 1958, într-o perioadă când suspiciunile și ostilitatea sovieticilor față de București erau în continuă creștere.[5] Este puțin probabil ca Moscova să fi acceptat ca România să medieze conflictul dintre China și Uniunea Sovietică în lipsa unei solicitări din partea Beijingului. China a sprijinit atunci Bucureștiul,

---

[1] Liu și Mastný (2004), pp. 98, 112, 132-133 și *Evaluarea de către Ambasada Germaniei de Est la București a vizitei lui Ceaușescu în China*, 11 iunie 1971, (în text: Vizita în China din 1971), ambele la PHP.

[2] Liu și Mastný, 2004, p. 112.

[3] RGASPI, fond 575, opis 1, dosar 33, f. 59; Roger Faligot și Remi Kauffer, *The Chinese Secret Service: Kang Sheng and the Shadow Government in Red China*, New York, William Morrow and Company, 1989, pp. 94-96, 102, 114-115; Troncotă, 2004, p. 25. Pentru a sublinia complexitatea relațiilor comuniste, aceeași școală antrena în același timp agenți români sub acoperire, care acționau în direcția secesiunii Basarabiei, nordului Bucovinei, Transilvaniei și Dobrogei.

[4] Pentru detalii despre Kang, vezi Faligot și Kauffer (1989), John Byron și Robert Pack, *The Claws of the Dragon: Kang Sheng – The Evil Genius Behind Mao And His Legacy of Terror in People's China*, New York, Simon & Schuster, 1992. Activitățile de început ale lui Kang, antisovietice și anti-Comintern sunt descrise din perspectiva sovietică în: Peter Vladimirov, *The Vladimirov Diaries, Yenan, China: 1942–1945*, Garden City, Doubleday, 1975.

[5] Troncotă, 1999, p. 478. Ambii erau persoane educate, care cunoșteau cel puțin două limbi străine germană și rusă. Bodnăraș era parțial neamț, iar Kang urmase o școală germană în China. Înainte de a intra în partidul comunist, Kang fusese profesor la o școală, în timp ce Bodnăraș urmase liceul militar, pe care îl absolvise ca șef de promoție, și apoi Facultatea de Drept de la Universitatea Iași.

încurajându-i „decizia de a nu ceda în fața presiunilor sovietice" pe parcursul următoarelor trei decenii, în timp ce România s-a opus cu fermitate excluderii Chinei din sânul comunității statelor socialiste și a îndemnat-o să își asume pe plan internațional un rol care să consolideze poziția ambelor țări în fața Moscovei.[1] Astfel, Bucureștiul putea exercita probabil mai multă influență asupra Beijingului decât orice altă capitală a lumii.[2]

Neașteptatul rol pe care și l-a asumat Bucureștiul, de mediator în relațiile Chinei cu Europa, care a reprezentat prima breșă în zidul construit de Moscova pentru a izola China, a prins Kremlinul pe picior greșit. Succesele repurtate nu au contribuit deloc la îmbunătățirea relațiilor României cu serviciile de informații din Polonia, Cehoslovacia, Germania de Est sau Ungaria, care au avut unele responsabilități pentru Germania de Vest și care au fost prinse și ele pe picior greșit. Budapesta era probabil cea mai nemulțumită, deoarece „principalele arii de concentrare" pentru organele securității din Ungaria includeau „Austria, Italia, Republica Federală Germană și Vaticanul", practic, toate zonele în care Beijingul făcuse progrese cu ajutorul României.[3] În încercarea de a împiedica îmbunătățirea relațiilor, spre sfârșitul anilor 1960, serviciul de informații și diplomația sovietică au demarat o campanie prin care, „la început indirect și ulterior direct", a avertizat guvernele Austriei, Italiei și Germaniei de Vest prin multiple canale „să nu stabilească relații diplomatice" cu Beijing.[4] După cum declara un oficial rus, numai o izolare „totală" și „completă" ar „convinge liderii chinezi să-și abandoneze «politica nesăbuită»".[5]

---

[1] Ibidem, p. 25; Faligot și Kauffer, 1989, pp. 281-282, 383.

[2] William Bundy afirmă că Pakistanul era mediatorul „ideal" în negocierile dintre China și Statele Unite, deoarece era „preferat de Nixon" încă din anii 1950, avea „legături strânse" cu Beijingul încă de la „începutul anilor 1960", fusese sprijinit de China în 1965 și nu fusese „afectat de Revoluția Culturală". William Bundy, *A Tangled Web: The Making of Foreign Policy in the Nixon Presidency*, New York, Hill and Wang, 1998, p. 105. Cu excepția vechii relații cu Nixon, România întrunea toate aceste criterii (având relații chiar mai îndelungate cu Beijingul), acordase Beijingului sprijinul său în perioade de criză și împărtășea aceeași ideologie comunistă, fiind mai degrabă un partener decât un protejat al Chinei.

[3] Bittman, 1972, p. 146.

[4] *Directorate of Intelligence, Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement* (titlu de referință: ESAU LI), februarie 1971, autorul Arthur A. Cohen, p. 14, CIA. Moscova încerca din toate puterile să descurajeze și Canada, și Belgia.

[5] Ibidem, p. 27. Oficialul se referea la conflictele din 1969 dintre China și Uniunea Sovietică provocate de Moscova pe râul Ussuri și pe care URSS-ul le descrisese ca fiind agresiuni ale Chinei, având în vedere faptul că Beijingul era slab reprezentat în afară.

România era la fel de insistentă și în campania dusă în favoarea „recâștigării drepturilor Chinei în cadrul Națiunilor Unite“, făcând lobby pe lângă alte țări pentru a-și atinge scopul.[1] Simultan, Bucureștiul încerca să-i convingă pe liderii de la Beijing că această mutare va fi și în beneficiul Chinei. După cum avea să relateze, ulterior, Emil Bodnăraș ambasadorului SUA, Harry Barnes jr, „România insista de mult timp pe lângă chinezi să intre în ONU, dar Pekingul a considerat mult timp că o să se descurce mai bine din afară“.[2]

Chiar dacă era exasperant pentru Moscova, susținerea dreptului unei țări socialiste de a participa la lucrările Națiunilor Unite reprezenta unul dintre cele mai ușor de justificat afronturi ale Bucureștiului. Demonstrându-și încă o dată capacitatea de a crea coaliții alb-roșii la nevoie, Moscova a mers până acolo încât a apelat la serviciile organizațiilor naționaliste anticomuniste chineze pentru a împiedica Statele Unite să sprijine această măsură.[3] Fiind pe deplin conștientă că Beijingul avea să fie un „oponent înverșunat“ al strategiilor sovietice, Moscova a încercat să convingă Statele Unite și statele membre ONU din Europa Occidentală că, odată admisă, China avea să se „comporte în mod «nesăbuit»“.[4]

Apropierea chino-americană din perioada administrației Johnson

Capacitatea Bucureștiului de a-și pune în aplicare majoritatea planurilor sub monitorizarea sovietică era uimitoare, ținând cont de faptul că eforturile sale de mediere a conflictului chino-sovietic și a celui dintre Statele Unite și Vietnam erau de domeniul public. Faptul că Moscova a fost depășită de situație sugerează efectele negative ale „șovinismului ei de mare putere“ în ceea ce privește posibilitățile și potențialul statelor mai

[1] Fostul ambasador chinez în Iugoslavia și Ungaria, Zhou Ankang, în Liu și Mastný, 2004, p. 112. Vezi, de exemplu, Liu și Mastný, 2004, pp. 98, 112 și 132.
[2] *Bodnăraș – Barnes Conversation* (1974), p. 6, CWIHP.
[3] *Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement*, 1971, pp. 11-13, 62. Relația secretă dintre Moscova și Taipei a fost inițiată la sfârșitul lui 1967 și presupunea coordonarea mijloacelor de propagandă și schimbul de informații secrete „potrivit unei politici nescrise menite să sprijine revizionismul rus“. Pentru formalizarea relației, în 1968, Uniunea Sovietică a propus încheierea unui acord comercial indirect prin intermediul „unui stat terț“, având în vedere că „un acord direct ar fi fost «necorespunzător».“
[4] *Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement*, 1971, p. 62.

mici, în special ale României.[1] Mai mult, România inițiase o campanie de mediere a relațiilor chino-americane, o continuare firească a demersurilor sale anterioare, iar apoi s-a angajat în această cauză timp de câțiva ani fără ca Kremlinul să aibă cunoștință de acest fapt. După 1963, Bucureștiul a insistat ca Statele Unite și China să-și reconsidere relațiile, ținând cont de politica intervenționistă agresivă a sovieticilor din timpul crizei rachetelor din Cuba.[2]

În octombrie 1965, Maurer l-a avertizat pe ambasadorul Statelor Unite care tocmai își terminase mandatul că America „nu ar trebui să ignore" China, pe care Bucureștiul o caracteriza ca fiind mai puțin agresivă și mai demnă de încredere decât URSS-ul.[3] La scurt timp după aceea, în decembrie, Departamentul de Stat a ridicat o parte dintre restricțiile impuse Republicii Populare Chineze în ceea ce privește călătoriile în străinătate. În martie 1966, administrația Johnson a semnalat o schimbare a strategiei Statelor Unite, atunci când vicepreședintele Hubert Humphrey a susținut oficial o nouă politică de „constrângere fără izolare", în cazul Chinei.[4] Chiar dacă nu este încă prea clar în ce măsură Bucureștiul a reușit să influențeze liderii Statelor Unite și ai Chinei, este limpede, așa cum a confirmat și fostul ambasador chinez la București, Chen Denlai, că în anii 1960 România sprijinea „cu entuziasm" apropierea dintre Statele Unite și China,

[1] La fel, CIA nu se gândise că atenția deosebită acordată de China României ar fi putut indica o puternică influență. Directorate of Intelligence, *Intelligence Report: The International Liaison Department of the Chinese Communist Party* (POLO XLIV), decembrie 1971, pp. v, 14-17, 20.

[2] Aceste acțiuni discrete au coincis cu reevaluarea strategiei Statelor Unite. De exemplu, George Kennan a afirmat că Statele Unite au dat dovadă de „nesăbuință" atunci când au „ignorat conflictul dintre China și Uniunea Sovietică" și „nu au știut să profite" de el, în *The New York Times*, 22 noiembrie 1964.

[3] Mircea Răceanu, *Cronologie comentată a relațiilor româno-americane*, București, Silex, p. 196. După cum afirma președintele Nixon în cadrul unei discuții cu directorul CIA Richard Helms, în august 1969, la o reuniune a Consiliului de Securitate Națională: „Am presupus întotdeauna că guvernul chinez este adeptul unei politici intransigente și că rușii sunt mai rezonabili. Dar cred că aceasta rămâne o chestiune deschisă... Ceaușescu afirmă că rușii sunt mai inflexibili și mai agresivi decât chinezii". Helms a fost de acord. *FRUS, 1964–1968*, volumul XXX, China, documentul 74, p. 221, *Stenograma reuniunii NSC*, San Clemente, 14 august 1969.

[4] Termenul a fost utilizat pentru prima dată de un expert în problema Chinei, A. Doak Barnett, la dezbaterile privind strategia americană referitoare la China, desfășurate în cadrul Comisiei pentru Relații Externe a Senatului în aceeași lună. *Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement*, 1971, p. 3. Beijingul era mult mai greu de convins decât Washingtonul în privința reconcilierii, iar România acționa foarte subtil, insistent, dar nu agresiv.

„sperând din tot sufletul că relaţiile dintre cele două ţări se vor normaliza cât mai curând cu putinţă".[1]

Ulterior, Beijingul a emis un comunicat oficial în care transmitea recunoştinţa sa Bucureştiului pentru sprijinul acordat în privinţa Naţiunilor Unite şi mulţumea românilor pentru că „îi ajutase să-şi consolideze relaţiile cu alte ţări".[2] Ei au apreciat aceste eforturi, mai ales pentru că „fuseseră preocupaţi de problemele lor interne şi nu au fost capabili să se ocupe şi de aspectele internaţionale". Acum însă, se puteau ocupa şi de „acele aspecte" care reprezentau o povară periculoasă pentru Bucureşti, acesta arătându-se dornic şi bucuros să scape de ele.[3]

Date fiind obiecţiile manifestate de Bucureşti faţă de controlul sovietic asupra Blocului Comunist, influenţa sa subversivă asupra RSS Moldova şi iniţiativele sale antisovietice din domeniul politicii externe şi de securitate, în special, dar nu numai, în ceea ce privea China, nu a surprins pe nimeni că, atunci când Iuri Andropov a devenit şeful KGB în mai 1967, „neliniştile existente în Centrala de la Moscova" în privinţa aliaţilor sovieticilor „au vizat în primul rând România".[4] La sfârşitul aceleiaşi luni, KGB considera informaţiile referitoare la zvonurile despre „negocierile secrete" dintre SUA şi China desfăşurate în afara Tratatului de la Varşovia, „drept o prioritate absolută în activitatea de culegere a informaţiilor".[5] România,

---

[1] Liu şi Mastný, 2004, pp. 132-133. România avea să transmită ulterior mesajul lui Nixon potrivit căruia Statele Unite erau pregătite să negocieze cu China „prin orice canale, în orice locaţie şi în orice moment". Interesul aproape exclusiv manifestat după Războiul Rece în mediul academic din Statele Unite în privinţa demersurilor de reconciliere întreprinse în timpul administraţiei lui Nixon, în perioada 1968–1971, precum şi în privinţa rolului jucat de România şi de Pakistan în medierea acestui conflict nu a dat rezultatul scontat. România a fost promotor şi mediator al reconcilierii dintre China şi America, acţionând adesea ca mesager între cele două ţări. Rolul Pakistanului a fost doar cel de mesager. Pentru informaţii suplimentare privind rolul Pakistanului, vezi F.S. Aijazuddin, *From a Head, to a Head, through a Head*, Oxford, Oxford University Press, 2000.

[2] Stenograma şedinţei Comitetului Executiv al CC al PCR, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dos. 72/1971, f. 10-58.

[3] Ibidem.

[4] Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, *KGB: The Inside Story*, New York, Harper Collins, 1990, p. 481.

[5] Directiva KGB privind „orientările" referitoare la *Unele aspecte ale politicii SUA în ceea ce priveşte PCR*, 26 mai 1967, conform unui raport informativ al CIA cu titlul: *Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement*, titlu de referinţă: ESAU LI, februarie 1971, pp. 7-9. Investigaţiile oficiale desfăşurate de Ministerul de Externe sovietic şi de KGB în rândul americanilor cu privire la posibile tratative secrete care ar fi avut loc între diplomaţi americani şi chinezi în perioada 1967–1971 au evidenţiat această preocupare.

„oaia neagră" a lui Andropov, cu care acesta întâmpinase mult mai multe dificultăți decât în mod normal, în calitatea sa de șef al Departamentului de Legătură cu Statele Comuniste al Comitetului Central în perioada 1957–1967, a devenit imediat ținta suspiciunilor sale, din motive întemeiate.[1]

În iunie 1967, exact la o lună după ce Andropov a emis un ordin al KGB de documentare cu privire la zvonurile referitoare la „negocierile secrete" purtate în scopul reconcilierii chino-americane, președintele Johnson i-a solicitat oficial premierului român Ion Gheorghe Maurer sprijinul țării sale în medierea relațiilor dintre Republica Populară Chineză și SUA.[2] Conform unei minute a întâlnirii:

> Johnson i-a spus lui Maurer că SUA nu doresc un război cu China, nu vor să schimbe sistemul de guvernământ din China, nu au nici un plan cu privire la teritoriul Chinei și doresc doar să dezvolte schimburi comerciale cu China și să mențină bune relații în măsura în care China avea să permită acest lucru. El a declarat că ar dori să discute cu partea chineză despre încheierea unui tratat de neproliferare și să „stabilească niște reguli de bază pentru evitarea războiului nuclear".[3]

Lyndon B. Johnson i-a spus lui Maurer, cu acel prilej, că „are libertatea de a relata conversația lor și de a cita orice remarcă a lui Johnson, dacă acest lucru ar fi util".[4] Maurer avea deja autorizarea Bucureștiului și a acceptat pe loc propunerea.

Instrucțiunile Ministerului de Externe transmise tuturor ambasadelor și secțiilor consulare din străinătate, precum și discuțiile purtate de diplomații români în general au dezvăluit entuziasmul unanim în ceea ce privește consolidarea relațiilor cu SUA, considerate drept „o rază de speranță" și „un

---

[1] *The KGB's Role in Soviet Politics: CIA Intelligence Report*, 1 aprilie 1972, declasificat 19 august 2003, CIA. Andropov a fost primul șef al Comitetului de legătură, recent desprins din Departamentul Internațional și care a dobândit un statut mult mai independent.

[2] Deși acest demers a avut un caracter secret în perioada președinției lui Johnson și, ca atare, nu este menționat în memoriile acestuia, a fost dezvăluit în rapoarte declasificate ulterior ale CIA și ale Departamentului de Stat. Vezi, de exemplu, *Rumanian Reaction to the Johnson – Maurer Meeting of 26 June 1967*, declasificat 17 decembrie 2003, CIA, și *FRUS, 1964–1968*, vol. XVII, pp. 430-435.

[3] *FRUS, 1964–1968*, vol. XVII, documentul 271, Notă editorială, pp. 430-435.

[4] Beijingul, convins că intențiile americanilor sunt ostile, a rămas sceptic, iar succesul acestei prime abordări a constat în acceptarea unei posibile apropieri ca subiect curent de discuții între București și Beijing.

izvor de lumină" pentru ţara lor.[1] Ulterior, România a transmis Beijingului oferta americană de asistenţă economică şi tehnică, faţă de care Moscova îşi exprimase opoziţia expresă.[2] Era în joc nu doar încheierea izolării Chinei, ci şi modificarea raportului de forţe de pe scena internaţională, iar România era foarte conştientă de acest lucru. Dar, ca şi în cazul Vietnamului, implicarea României avea caracter secret şi ca urmare ţara nu ar fi beneficiat de susţinere din partea Congresului SUA sau a opiniei publice americane. Independenţa României era bine cunoscută, dar contribuţia ei la îndeplinirea obiectivelor pe care le împărtăşea cu SUA rămânea, în continuare, secretă.

După cum descria chiar Maurer, motivaţia implicării ţării sale în aceste medieri era desprinderea acesteia şi a Europei de Est de sub dominaţia sovietică. Dar capacitatea României (şi a celorlalte state) de a fi stăpânul „propriului destin" era ameninţată de existenţa unor crize care erau controlate din umbră de alte puteri:

> [...] să îşi unească forţele, să renunţe la unele dintre prerogativele de suveranitate şi de independenţă şi să se supună conducerii altui stat. Prim-ministrul a afirmat că aceste acţiuni ar pune în pericol ceea ce România a câştigat deja şi ceea ce dorea să păstreze cu orice preţ. Doar aceste considerente fac ca România să se amestece în probleme ce nu o privesc şi să încerce să le şi rezolve.[3]

După ce a subliniat eficienţa demersurilor lor anterioare, la sfârşitul anului 1968, preşedintele Johnson, care urma să predea mandatul, „i-a spus lui Nixon că era dispus să continue aceste măsuri pe propria răspundere" dacă preşedintele ales era de acord. Nixon i-a recomandat însă lui Johnson

---

[1] La Bucureşti se luase deja decizia stabilirii unei strânse colaborări cu SUA. „Discuţiile" privind această reorientare politică purtate înainte de întâlnirea dintre Johnson şi Maurer sunt menţionate în *CIA Intelligence Information Cable: Romanian Diplomats' Comments on Relations with the United States and the Communist World*, 19 iulie 1967, declasificat la 17 decembrie 2001, şi *Views of Premier Ion Gheorghe Maurer as the Result of his Meeting with President Johnson*, 24 iulie 1967, declasificat la 26 iunie 1997.

[2] Liu şi Mastný (2004), pp. 132-133, PHP. Viceprim-ministrul României a transmis mesajul lui Nixon conform căruia Statele Unite erau dispuse să negocieze cu China „pe orice canal, în orice locaţie şi în orice moment".

[3] *FRUS, 1964–1968*, vol. XVII, Eastern Europe, document 157, Notă de discuţii, Washington, 26 iunie 1967.

„să nu întreprindă astfel de acțiuni și să predea noii administrații răspunderea în această privință, pentru a gestiona situația cum considera adecvat".[1]

Din păcate, considerațiile de politică internă nu l-au motivat pe Nixon să recunoască public rolul președintelui Johnson și al administrației democrate în lansarea unei inițiative care, în final, avea să aducă credit atât lui, cât și administrației republicane. În consecință, nu a avut prea mare interes să atragă atenția asupra continuității acțiunilor și eforturilor României anterioare administrației lui și se pare că a încercat să reatribuie semnificația canalelor dezvoltate de el, în special Pakistanului.[2]

Diplomația română și-a demonstrat abilitatea cu mult înainte de unificarea și consolidarea statului din secolul al XIX-lea, în perioade când statul era înconjurat, vasal sau sub ocupația a trei imperii, toate împărtășind un interes comun, acela de a împiedica unificarea și consolidarea statului român. Interesul României în acțiuni de natură să diminueze dominația sovietică reprezenta o atracție în plus pentru Washington. Cu toate acestea, principalul aspect ce făcea ca implicarea României să fie atât posibilă, cât și dezirabilă era independența sa în cadrul lagărului socialist.

România era considerată un insider (din punctul de vedere al Statelor Unite), fără a fi însă o marionetă, acesta din urmă fiind un neajuns care a făcut ca eforturile întreprinse de Polonia și de Ungaria în Vietnam să fie sortite eșecului. România se afla în situația de a cunoaște terenul politic dificil și avea o motivație puternică pentru a acționa pe acest teren. Astfel, SUA au solicitat sprijinul Bucureștiului în Asia de Sud-Est și în China la mijlocul anilor 1960, la fel cum procedase și Tel Aviv-ul în 1956, pentru medierea discuțiilor israeliano-arabe.[3]

Eforturile sovietice de sabotare a medierii românești

Dacă faptul că identificarea sursei și a locației negocierilor secrete chino-americane devenise prioritatea informativă a KGB nu a demonstrat măsura îngrijorării Moscovei, cu siguranță demersurile ulterioare „fără

[1] Bundy (1998), p. 103. Declarațiile și acțiunile lui Nixon cu privire la rolul României în acest dialog depindeau în mare măsură de situația de pe scena politică americană din acea perioadă.

[2] Analizele despre apropierea SUA–China tind să eludeze eforturile de pregătire făcute de Administrația Johnson și, adesea, trec cu vederea în întregime rolul României. Vezi Yukinori Komine, *Secrecy in US Foreign Policy: Nixon, Kissinger and the Rapprochement with China*, Aldershot, Ashgate, 2008, pp. 23, 28-29.

[3] Israelul s-a adresat Ambasadei României la Varșovia la o săptămână după ce capitala României se oferise să sprijine ONU cu forțe de menținere a păcii după criza Suezului. Arhiva MAE, fond Telegrame Varșovia, dosar 25/1956, telegrama nr. 29017, 15 noiembrie 1956; Retegan (2000), p. 25.

precedent", întreprinse de sovietici „la cel mai înalt nivel, pe lângă guvernele ţărilor occidentale", prin care Moscova solicita ca „ţările membre NATO – fostul «inamic» – să ajungă la o înţelegere" împotriva Pekinului – fostul „prieten" – au reuşit acest lucru.[1] Serviciile de informaţii ale statelor membre ale Tratatului, pentru care Bucureştiul reprezenta, se pare, deja o ţintă, monitorizaseră „numeroasele vizite la nivel înalt" ale oficialilor români la Beijing şi raportaseră că scopul deplasării lui Maurer din 1967 era acela de a-i informa „pe chinezi în legătură cu conţinutul discuţiilor sale anterioare cu Johnson".[2]

KGB a lansat imediat o operaţiune complexă cu scopul deteriorării relaţiilor româno-chineze, printre măsurile luate numărându-se întocmirea unor rapoarte false referitoare la o întâlnire dintre Zhou Enlai şi conducătorii români, în care premierul chinez îl „desfiinţa pe Ceauşescu", numindu-l „un parvenit lipsit de cultură", care nu avea o influenţă reală în Politburo.[3] În aceste note false Maurer era numit „adevăratul conducător" al ţării, urmat ca importanţă de Emil Bodnăraş, adjunctul său, care, pretindeau ele, „îl ura pe Ceauşescu".[4]

Centrala KGB era convinsă că falsificarea acestor note nu numai că ar fi compromis relaţiile Bucureştiului cu Beijingul, dar ar fi provocat şi o luptă pentru putere ce putea conduce la căderea lui Maurer, considerat al doilea după Ceauşescu în ceea ce priveşte naţionalismul său independent. KGB spera, de asemenea, să provoace excluderea lui Bodnăraş, care, în opinia Moscovei, putea fi recrutat în scopuri prosovietice dacă era determinat să se alăture opoziţiei.[5] KGB-ul a încercat să îl discrediteze pe Bodnăraş, susţinând că acesta este agent al Serviciului Special Chinez, folosindu-se de relaţia acestuia cu Kang Sheng.[6]

Kremlinul a încercat permanent să blocheze „rolul de mediator al Bucureştiului" recurgând la colaborarea voluntară sau involuntară a unor agenţi pentru a submina, la Washington, Bonn, Londra şi Paris, capacitatea Bucureştiului de a-şi asuma acest rol, punând sub semnul întrebării discreţia şi credibilitatea României, contestând motivaţia autorităţilor române. Demersurile sale au fost atât de asidue încât chiar şi analizele instituţiilor de prestigiu din Occident au considerat că Bucureştiul urmărea

---

[1] *Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement* (1971), p. 11.
[2] BStU, MfS, ZAIG 5481, pp. 1-38.
[3] Mitrokhin şi Andrew (2005), p. 290.
[4] Ibidem.
[5] Herbstritt şi Olaru (2005), p. 261.
[6] Faligot şi Kauffer (1989), p. 102. Moscova pretindea că şi Maurer era agent chinez. Sejna (1982), p. 66.

să se „strecoare“ în nişte relaţii în care se presupunea că nu avea ce căuta.[1] În realitate, ostilitatea faţă de implicarea Bucureştiului în tratativele de mediere, fie în conflictul chino-sovietic, fie în sud-estul Asiei sau în Orientul Mijlociu, era manifestată doar de Moscova şi de ţările subordonate acesteia sau de partenerii săi cointeresaţi. Deşi România a iniţiat deseori tratative de reconciliere între state, încurajând părţile să comunice, ea s-a implicat în medierea propriu-zisă a discuţiilor numai la solicitarea expresă a celor implicaţi şi, de cele mai multe ori, cu o reţinere nedisimulată (în special, în ceea ce priveşte conflictul dintre Statele Unite şi Vietnam). Principalul obiectiv al României, acela de a contracara dominaţia sovietică, făcea necesară participarea la negocieri, dar nu şi implicarea sa ca mediator oficial.

În ciuda faptului că au existat momente în care relaţia dintre China şi România a cunoscut o îmbunătăţire, serviciile de informaţii americane nu au dat o prea mare importanţă acestui lucru, chiar şi atunci când şi-au dat seama de ţelurile strategice care motivau România. De exemplu, în martie 1968, Langley a apreciat că Bucureştiul sprijină Beijingul „nu pentru că îi simpatizează pe chinezi sau consideră Revoluţia Culturală altceva decât o absurditate, ci pentru că Mao echilibra raportul de forţe în relaţia cu

[1] Ex. Mircea Munteanu, „Romania and the Sino-American Rapprochement, 1969–1971: New Evidence from the Bucharest Archive“, *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 16, 2008, pp. 403-409, CWIHP. Munteanu considera că România avea în primul rând rolul de mesager „care concura pentru a obţine controlul asupra relaţiei cu Beijingul“, şi nu a reuşit să stabilească prima întâlnire cu delegaţia lui Nixon în 1972 din cauza unei decizii inexplicabile a Bucureştiului. Dar principalul interes al României consta în realizarea reconcilierii pentru a contrabalansa puterea sovietică şi mai puţin în obţinerea aprecierii opiniei publice pentru întâlnire. Aceeaşi strategie a adoptat-o şi în cazul negocierilor arabo-israeliene, unde rolul său a fost făcut public de participanţii arabi, israelienei şi americani. În acelaşi timp, ambasadorul României în SUA din acea perioadă, Corneliu Bogdan, era „persoană de interes“ pentru unitatea anti-KGB. El fusese numit ambasador în ciuda faptului că fusese căsătorit cu un ofiţer de informaţii sovietic, fosta soţie a unuia dintre primii „consilieri“ sovietici de informaţii de după război. De aceea, este posibil ca Bogdan să fi întârziat din proprie i iţiativă transmiterea mesajului. Conform unui fost şef al serviciilor de informaţii româneşti, Bogdan a fost identificat drept cea mai dăunătoare penetrare sovietică. Interviu cu generalul Ioan Talpeş, 30 decembrie 2009. Această afirmaţie că Bogdan ar fi fost agent dublu are deosebită greutate dat fiind că generalul Talpeş a fost arhitectul integrării României în NATO şi UE, în calitate de consilier pe probleme de securitate şi director al Serviciului de Informaţii Externe sub două administraţii prezidenţiale, de viceprim-ministru pentru integrare europeană într-o a treia, şi apoi şef al Comisiei pentru Apărare şi Securitate Naţională din Senat. De asemenea, a fost singurul şef de serviciu de informaţii care nu se mai afla în funcţie şi care a fost distins de NATO la ceremonia de înfiinţare a comunităţii sale de informaţii.

Brejnev".[1] Într-o serie de rapoarte ulterioare, CIA a ignorat aproape în totalitate această relaţie, concluzionând, de exemplu, că, „în urma Revoluţiei Culturale, singurii aliaţi ai Chinei erau albanezii".[2] Paradoxal, chiar dacă CIA a remarcat atenţia deosebită pe care China o acorda României, nu a formulat concluzia că acest lucru este o dovadă a unei relaţii excelente între cele două ţări.

Subliniind diferenţa dintre evaluările făcute de administraţie şi de comunitatea de informaţii, diferenţă rezultată în primul rând din nivelul exagerat de secretizare atribuit relaţiilor administraţiei americane cu România, precum şi eforturile depuse de România în vederea atingerii unor obiective comune încă din timpul mandatului lui Kennedy, aceste evaluări difereau în mare măsură de analizele mai complexe realizate de consilierii prezidenţiali. De exemplu, după alegerea lui Nixon, Henry Kissinger l-a informat pe preşedinte în legătură cu modul în care România a luat partea Chinei împotriva atacului virulent al lui Mihail Suslov, din timpul reuniunii ţărilor membre ale Tratatului de la Varşovia, care a avut loc în februarie 1968 la Budapesta şi apoi, anul următor, împotriva „atacului dur al lui Brejnev, care se lansase într-o diatribă amplă şi înverşunată".[3] Într-adevăr, reprezentantul delegaţiei române la prima întâlnire a părăsit sala „nemulţumit", considerând „atitudinea celorlalţi membri ai Tratatului de la Varşovia ca fiind de un servilism abject, deoarece aceştia urmau linia trasată de Moscova".[4]

Acest episod şi atitudinea României, în general, nu au stârnit interesul CIA. Faptul nu este surprinzător, având în vedere atenţia deosebită acordată

---

[1] *Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe*, CIA Board of National Estimates coordinated with Office of Current Intelligence, 21 martie 1968 (21 martie 2001), Abbot Smith, preşedinte, p. 9, www.foia.cia.gov. România a fost, într-adevăr, copleşită de obiectivele şi violenţa Revoluţiei Culturale, dar nu a făcut nici o referire publică la acest subiect, pe care îl considera în afara sferei sale de interes sau înţelegere.

[2] Directorate of Intelligence, *Intelligence Report: The International Liaison Department of the Chinese Communist Party* (POLO XLIV), decembrie 1971, pp. v, 14-17, 20. În acelaşi raport se arată, de exemplu, că „Partidul Comunist Chinez a menţinut relaţii cu PCR (în perioada 1966–1967), dar acestea nu au fost mult mai strânse decât relaţia cu alte partide comuniste est-europene". În continuare, raportul menţiona: „În afara spaţiului asiatic, China era preocupată să menţină relaţii bune cu România (în perioada 1969–1971), considerând-o „o relaţie de prietenie de dată relativ recentă". Ibidem, pp. 14-20. De asemenea, Agenţia nu a acordat o importanţă deosebită faptului că Sheng, membru marcant al cercului de apropiaţi al lui Mao, era prezent la toate vizitele oficiale întreprinse de Ceauşescu, Bodnăraş sau Maurer.

[3] „Establishment of the Kissinger – Dobrînin Channel: Dialogue on the Middle East; and the Sino-Soviet Dispute, April 23–December 10, 1969", *FRUS, 1969–1971*, volumul XIII, pp. 218-221.

[4] Drept urmare, la iniţiativa Poloniei, participanţii la întâlnire au încercat să formuleze o „condamnare oficială" a României.

de Statele Unite Uniunii Sovietice şi tendinţa de a privi ţările Europei de Est prin prisma sovietică, dar a făcut ca strategia românească să fie opacă pentru cei de la Langley.[1] În consecinţă, relaţiile dintre România şi China au fost interpretate de agenţiile de informaţii americane ca fiind rezultatul politicii externe aplicate de Beijing după Revoluţia Culturală, şi nu ca o importantă cauză care a dus la aplicarea politicii respective.[2]

[1] Yukinori Komine analizează puternica idee preconcepută a Departamentului de Stat în favoarea precedentului sovietic asupra relaţiilor SUA cu China (şi Europa de Est), în Komine (2008).
[2] De exemplu, *Intelligence Report: The International Liaison Department of the Chinese Communist Party* (1971) nu menţionează rolul bine-cunoscut jucat de România în conflictul chino-sovietic şi nu face nici o referire la eforturile de mediere a relaţiilor chino-americane, arătând în schimb că „principala calitate a Partidului Comunist Român [din punctul de vedere al Chinei] este independenţa şi rezistenţa sa în faţa vecinului sovietic". Ibidem, p. 20.

Capitolul 11

Subminarea dominației sovietice în cadrul Blocului Comunist 1965–1967

Potrivit afirmațiilor făcute de generalul Jan Sejna, unul dintre participanții la întâlnirile pe tema Planului strategic, integrarea în cadrul Blocului Sovietic a fost probabil „cel mai important" obiectiv pe care Moscova nu a reușit să îl îndeplinească.[1] Analiștii occidentali împărtășesc punctul de vedere exprimat într-o serie de surse din arhiva Tratatului de la Varșovia în privința rolului unic jucat de România în reușita acțiunii de „sabotare" a planurilor Kremlinului de integrare economică a țărilor din Blocul Comunist în perioada 1958–1964.[2] Aceeași unitate de opinie se manifestă și în privința rolului României ca principal obstacol în calea „integrării" militare sau, așa cum interpretau autoritățile române termenul utilizat de Moscova, în calea „dominației" militare.

Aceeași intenție a fost clar exprimată cu ocazia unei întâlniri care a avut loc în iulie 1965 cu Deng Xiaoping și Kang Sheng. Admițând că integrarea în Tratatul de la Varșovia era o altă „problemă importantă", așa cum fusese și integrarea în CAER, Ceaușescu și Maurer le-au explicat colegilor chinezi că România intenționa, cu toate acestea, să se opună controlului militar al Forțelor Armate Unificate sovietice asupra armatelor statelor membre ale Tratatului de la Varșovia și să ia toate măsurile necesare pentru a „împiedica impunerea unui mecanism de control supranațional asupra acestor țări".[3] Răspunzând unei observații a lui Sheng, potrivit căreia în academiile militare sovietice se învăța că pe timp de război armatele statelor

[1] Sejna (1982), p. 102.
[2] Griffith (1967), p. 32. Vezi și *Changing Patterns in Eastern Europe* (1964), p. 11; BstU, MfS, ZAIG 5481, pp. 1-38; și Herbstritt și Olaru (2005), p. 260.
[3] Stenograma discuțiilor purtate cu delegația Partidului Comunist Chinez la al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român, 26 iulie 1965, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dos. 105/1965, f. 2–15; Virtual Archive: „Romania in the Cold War", CWIHP.

membre ale Tratatului de la Varşovia se subordonează armatei sovietice, Ceauşescu a recunoscut că aceasta nu era doar o teorie academică, având în vedere că „armatele celorlalte ţări socialiste din Europa sunt în momentul de faţă subordonate" autorităţii militare a Uniunii Sovietice. El a subliniat apoi că România depunea eforturi susţinute pentru „a pune capăt acestei situaţii".[1]

Acest subiect a generat una dintre cele mai aprinse dispute sovieto-române din perioada Războiului Rece, autorităţile de la Bucureşti refuzând să facă orice concesii de natură să permită preluarea de către Uniunea Sovietică a controlului asupra forţelor armate ale statelor membre ale Tratatului de la Varşovia.[2] Deşi Kremlinul a încheiat o serie de acorduri bilaterale, acorduri de tip „ţările Tratatului de la Varşovia minus unu" şi chiar acorduri între „şapte state prietene", în care Mongolia a înlocuit România, autorităţile de la Bucureşti au refuzat permanent să recunoască sau să respecte aceste acorduri, prevalându-se de principiul unanimităţii stipulat în Tratatul de la Varşovia. Aparatul de dezinformare de la Kremlin a depus eforturi susţinute pentru ca aceste conflicte să nu fie cunoscute în Occident şi ulterior pentru a prezenta refuzurile repetate ale României de a accepta propunerile Uniunii Sovietice ca fiind ridicole, lipsite de importanţă şi iraţionale.

În consecinţă, în iunie 1965, unul dintre cele mai semnificative şi mai clare semnale ale izolării României în cadrul Tratatului de la Varşovia a trecut practic neobservat în Occident, România fiind atunci eliminată „pe neaşteptate" din strategiile de planificare militară ale Tratatului de la Varşovia (mai puţin ca ţintă a operaţiunilor Tratatului).[3] Cu toate acestea, poziţia României în cadrul alianţei şi implicit vederile sale radical-reformiste cu privire la viitorul acesteia au fost tratate cu indiferenţă, după cum o atestă o evaluare elaborată de CIA la vremea respectivă:

---

[1] Sheng se referea la cea de-a doua ediţie, recent publicată, a *Strategiei Militare* a mareşalului Sokolovski.

[2] România a semnalat pentru prima dată această divergenţă de opinii, dezvăluind neoficial poziţia sa cu privire la „necesitatea identificării unor noi strategii" de luare a deciziilor în cadrul Tratatului de la Varşovia către publicaţia *The New York Times*, 19 decembrie 1964.

[3] Înainte de 1965, „Armata a 5-a a Ungariei trebuia să coopereze îndeaproape cu Armata a 3-a română în realizarea tuturor planurilor operaţionale şi manevrelor militare". Imre Okváth, „Hungary in the Warsaw Pact: The Initial Phase of Integration, 1957–1971", în Vojtěch Mastný, Christian Nuenlist şi Anna Locher, editori, *European Cities Targeted for Nuclear Destruction: Hungarian Documents on the Soviet Bloc War Plans, 1956-1971*, PHP.

Probabil cu excepția României, țară rămasă practic în afara „primului eșalon strategic" al Tratatului (termen lansat recent de purtătorii de cuvânt ai armatei cehoslovace și ai celei din RDG, care pare să fie o continuare a conceptului de „cvartet" adoptat în 1963), slăbirea relațiilor politice dintre țările membre ale Tratatului care s-a produs în ultimii ani a avut, în mod surprinzător, un efect nesemnificativ asupra politicii aplicate în materie de strategii militare.[1]

În timp ce CIA și Pentagonul au continuat să includă România în evaluările lor pe tema planificării tactice din cadrul Tratatului de la Varșovia până în 1990, pentru celelalte țări membre ale Tratatului era evident că autoritățile de la București nu erau dispuse să accepte un statut special în cadrul organizației și să permită Moscovei să le excludă din conducerea Tratatului. Din contră, România s-a implicat activ în eforturile de „slăbire, sau chiar de desființare, a alianței".[2]

Utilizarea în scop politic a Transilvaniei și Basarabiei, în perioada Brejnev

În afara aducerii în discuție a posibilității de a ceda Transilvania, Kremlinul nu putea ridica problema drepturilor minorităților naționale, în condițiile în care practicile sale în domeniu îl făceau să fie extrem de vulnerabil. Autoritățile de la București erau în măsură să întâmpine orice referire la eventualele motive de îngrijorare ale Uniunii Sovietice cu o serie de critici bine întemeiate la adresa politicii aplicate de Uniunea Sovietică în RSS Moldova în ceea ce privește populația majoritară română. Atâta timp cât această bătălie se desfășura pe terenul retoricii, Moscova era permanent în defensivă. Nu numai că argumentele sale istorice erau în întregime false, dar și insistența sa asupra etnogenezei slave a moldovenilor putea conduce la dezbateri cu caracter general pe tema reprezentării etnice – moldovenii

---

[1] *Intelligence Study: Warsaw Pact Military Strategy: A Compromise in Soviet Strategic Thinking* (titlu de referință: Caesar XXVI), 7 iunie 1965 (declasificat la 27 martie 2007), p. 27, CIA. Raportul remarcă „interesul tot mai scăzut al României față de apartenența la Tratatul de la Varșovia" după căderea lui Hrușciov, o indicație că autorii lui n-au fost informați despre mesajul adresat de Gheorghiu-Dej președintelui american Kennedy, în 1963.
[2] Vojtěch Mastný, *Learning from the Enemy: NATO as a Model for the Warsaw Pact*, Zürich, Center for Security Studies and Conflict Research, ETH Zürich, mai 2001, p. 16, PHP. În opinia lui Mastný, reprezentantul Poloniei „a pus punctul pe i" când a afirmat că autoritățile de la București „urmăreau nici mai mult, nici mai puțin decât «paralizarea alianței»". Ibidem, p. 22.

fiind lipsiți de numeroase drepturi civile chiar și după standardele sovietice – cu consecințe imprevizibile pentru alte republici sovietice multietnice.[1]

După revenirea neașteptată a lui Boris Stefanov în prim-planul atenției în vara anului 1963, urmat de Béla Kun în 1964 – doi dintre cei mai fervenți susținători ai fragmentării României – Gheorghiu-Dej s-a grăbit să susțină criticile dure exprimate de Karl Marx la adresa ocupării Basarabiei de către Rusia țaristă, care condamnau și alianța ruso-ungară împotriva apelului României la recunoaștere egală, lansat în 1848.[2] Așa cum observa CIA, „îndrăzneala de care a dat dovadă România punând pe tapet problema sensibilă a Basarabiei s-a dorit a fi un atu și un avertisment adresat URSS".[3]

La mijlocul anului 1966, János Kádár a făcut pe neașteptate o referire publică la „dictatul de la Versailles și Trianon, impus de imperialiști, care a amputat teritoriul Ungariei".[4] Acesta era un domeniu în care Kádár – altfel extrem de vulnerabil la acuzațiile de subordonare față de o putere străină – putea valorifica „sentimentele naționale maghiare în avantajul său" și se putea elibera de „stigmatul de marionetă a Uniunii Sovietice".[5] URSS

---

[1] Autoritățile de la Budapesta susțineau teoria prezentată de sovietici, potrivit căreia originea poporului român era alta decât cea daco-romană, pentru a-și justifica pretențiile teritoriale mai vechi asupra Transilvaniei, aducând în sprijinul acestei idei și unele argumente sovietice. De asemenea, asocierea expresă a politicii naționale a României cu șovinismul intolerant a devenit o practică frecventă, aplicată ori de câte ori se făcea referire la această politică. Vezi, de exemplu, Elemér Illyés, *Ethnic Continuity in the Carpatho-Danubian Area*, Boulder, East European Monographs, 1988.

[2] Karl Marx, *Însemnări despre români*, București, Academia de Științe a Republicii Populare Române, 1964. Însemnările lui Marx fuseseră descoperite în arhivele olandeze la sfârșitul anilor 1950. Ulterior, România a descoperit și publicat însemnările realizate în 1888 de Engels pe aceeași temă.

[3] *Special Memorandum No. 10-65: Prospects for Independence in Eastern Europe*, CIA Office of National Estimates, 18 februarie 1965 (declasificat la 16 august 2000), p. 17, CIA. Deși nu puteau aborda deschis problema tratamentului acordat moldovenilor de teamă să nu atragă repercusiuni asupra acestora (așa cum se întâmplase în 1959), autoritățile de la București erau sincer preocupate de situația acestora și au folosit adesea argumente de ordin istoric referitoare la legitimitatea posesiunii sovietice asupra teritoriului, atrăgând furia Moscovei în întregime asupra sa.

[4] Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs: Nationalism and Communism in the Balkans*, Garden City, NY, Doubleday and Company, 1969, p. 343. Kádár se pare că a făcut această declarație într-un interviu pentru un corespondent al United Press International (UPI). Shafir (1985), p. 184.

[5] *Changing Patterns in Eastern Europe*, 22 iulie 1964 (declasificat la 15 iulie 1993), pp. 7 și 9, CIA. Câțiva analiști au afirmat că Moscova susținea o serie de „revendicări naționale și chiar naționaliste", în special „revendicările teritoriale emise de Ungaria la adresa României", astfel încât partidul „să apară drept o adevărată forță politică națională". Csaba Békés, *The Communist Parties and the National Issue in Central and Eastern Europe (1945–1947)*, www.coldwar.hu/html/en/cv/bekes.html. Martin Mevius susține același lucru în Mevius (2005). Vezi și *Népszabadság*, 13 august 1945; Nastasă (2002) și capitolele III și IV ale prezentei lucrări.

„a încurajat în secret Ungaria să ia atitudine cu privire la poziţia României în Transilvania", la fel cum a încurajat Bulgaria în disputa cu Iugoslavia pe tema Macedoniei sau s-a implicat în disputa dintre Polonia şi Germania de Est pe marginea liniei Oder-Neisse (şi a susţinut Albania în disputa cu Kosovo în perioada 1948–1960), pentru a exploata „ostilităţile tradiţionale dintre aceste ţări în scopul promovării propriilor interese".[1] Doar Ungaria şi Bulgaria au fost scutite de această încercare, fiind singurele ţări din Tratatul de la Varşovia de la care Moscova nu acaparase nici un teritoriu după al Doilea Război Mondial.

O consecinţă a acestui fapt a fost aplicarea în 1967 a unei vaste reforme administrative care a eliminat şi ultimele vestigii ale autonomiei teritoriale impuse de Stalin în Transilvania.[2] Aşa cum remarca un specialist în domeniu, „relaţia dintre două regiuni relativ îndepărtate, dar în egală măsură disputate ca Basarabia (şi Bucovina) şi Transilvania" avea la bază utilizarea de către sovietici a minorităţii maghiare ca „pârghie de presiune" asupra României.[3] Ungaria, „susţinătoare înfocată a politicilor sovietice" şi „critic asiduu" al României şi Chinei pentru „devierile lor naţionaliste", şi-a îndreptat atacurile „nu la adresa statutului minorităţii maghiare", ci la adresa „sfidării Moscovei" de către România.[4]

Spre exemplu, chiar înainte ca János Kádár să se plângă că Trianonul „dezmembrase teritoriul Ungariei", şeful Departamentului Internaţional, Zoltán Komócsin, a lansat un atac împotriva tuturor argumentelor României pentru autonomia partidului, căruia Moscova i-a asigurat apoi o

---

[1] *Prospects for Independence in Eastern Europe: CIA Office of National Estimates Special Memorandum No. 10-65,* 18 februarie 1965 (declasificat la 16 august 2000), pp. 10 şi 17, CIA.

[2] În 1960, România a reorganizat Regiunea Autonomă Maghiară, care a devenit Regiunea Autonomă Maghiară Mureş, eliminând aspectele extrateritoriale ale acesteia. P.R.W., „Few Real Changes in Rumanian Territorial Reorganization: Borders of Hungarian Autonomous Changed", RFER, 24 decembrie 1960, OSA, caseta 31, dosarul 1, raportul 12, şi „A Large Country Proposed for the Rumanian Szecklers", RFER, 13 decembrie 1967, OSA, caseta 50, dosarul 6, raportul 1.

[3] Lendvai (1969), p. 363. Vezi şi Stephen Fischer-Galati, „Smokescreen and Iron Curtain: A Reassessment of Territorial Revisionism vis-à-vis Romania since World War I", *East European Quarterly*, vol. 22, nr. 1 (primăvara 1988), pp. 37-53. Alţi experţi maghiari au respins această asociere. Vezi, de ex., Andrew Ludanyi, „Programmed Amnesia and Rude Awakening: Hungarian Minorities in International Politics, 1945–1989", în Ignác Romsics, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Boulder, Social Science Monographs, 1995, p. 334.

[4] Lendvai (1969), pp. 342-343.

largă circulație.[1] La unul dintre puncte a citat din discursul lui Kádár de la cel de-al 23-lea congres al PCUS (aprilie 1966):

> Oricât de ciudat ar părea, sunt încă unii care, autointitulându-se marxiști-leniniști autentici, încearcă să încurajeze atitudini antisovietice. Comuniștii maghiari rămân la părerea că fundamentul internaționalismului a fost și continuă să fie relația tovărășească și principială cu Uniunea Sovietică. Comunismul antisovietic nu a existat și nu va exista niciodată.[2]

Komócsin a etichetat demonstrarea unei „atitudini naționaliste" din partea unui stat socialist ca fiind „o mare problemă", cauzată de „slăbiciunile naționale specifice" ale „revoluției socialiste", care o împiedicau să ajungă la „o soluție leninistă pentru problema națională". Asemenea „supraviețuitori ai naționalismului" erau considerați „cea mai serioasă dintre toate problemele contemporane". Ungaria, a subliniat el, va continua „să respingă orice naționalism să promoveze o soluție totală și finală la problema națională, în spiritul internaționalismului proletar".[3] După cum menționa un analist, articolul tipărit în secțiunea ziarului *Pravda* „rezervată celor mai importante declarații internaționale" era țintit clar împotriva României și reflecta activarea conflictului național româno-maghiar și intervenția sovietică în favoarea Ungariei".[4]

Diplomații au fost adesea actori principali în aparatul de măsuri active, iar rapoartele lor erau adesea înmânate direct oficialilor responsabili pentru conceperea și direcționarea operațiunilor împotriva României.[5] La momentul respectiv, Ambasada Ungariei la București transmitea rapoartele sale șefului Secției externe Zoltán Komócsin, propagandistului și confidentului lui Kádár, György Aczél, fostului membru PCR István Szirmai și altor câtorva persoane. Într-un raport strict secret din iunie 1967, un oficial al ambasadei a consemnat afirmația unui interlocutor al său maghiaro-român

---

[1] Zoltán Komócsin, „Patriotism, National Interest, Internationalism", *Problems of Peace and Socialism: World Marxist Review*, nr. 6 (1966); *Népszabadság*, 24 martie 1966; Shafir (1985), p. 184. În acea vreme, Komócsin era considerat în Ungaria și în Occident ca moștenitorul lui Kádár.

[2] Zoltán Komócsin, „National Interests and Proletarian Internationalism", *Pravda*, 18 septembrie 1966; Fritz Ermarth, „Komócsin's Article in Pravda – Excerpts & Comments", RFER, 21 septembrie 1966, OSA, caseta 33, dosarul 3, raportul 105, pp. 3-4.

[3] Ibidem.

[4] Ermarth (1966), p. 5.

[5] Spre exemplu, rapoartele Ambasadei Ungariei erau trimise șefului Departamentului Internațional, Zoltán Komócsin, lui György Aczél, colaborator apropiat al lui Kádár și șef al propagandei, lui István Szirmai, șeful Departamentului Ideologic (și fost membru al PCR) și ministrului maghiar de Externe, Frigyes Puja.

potrivit căreia „nici o ţară nu reuşise până atunci să rezolve problema minorităţilor", la care oficialul în cauză, dr József Németh, neavând se pare cunoştinţă de cele peste 150 de naţionalităţi pe care Kremlinul le distrusese intenţionat în epoca lui Stalin, a obiectat că, „cu toate acestea, Uniunea Sovietică a înregistrat cele mai mari realizări", încurajând „cele peste 100 de naţionalităţi din rândurile sale să obţină rezultate de renume mondial".[1] Interlocutorul său maghiaro-român a ripostat:

> Uniunea Sovietică nu a reuşit să rezolve problema naţionalităţilor; să luăm, de exemplu, cazul Basarabici, unde populaţia majoritară este şi astăzi de naţionalitate română, chiar dacă funcţionarii de partid şi de stat sunt ruşi, se utilizează alfabetul chirilic etc. Un fenomen similar se petrece în Ucraina şi în alte regiuni.[2]

Chiar dacă strategia ulterioară de dezinformare a încercat să nege imprudenta declaraţie publică lansată de Kádár în 1966 cu privire la revendicările teritoriale faţă de România (îndreptând atenţia opiniei publice asupra unei afirmaţii relativ nevinovate menţionate şase luni mai târziu), de fapt, politica Budapestei cu privire la Transilvania şi la minoritatea maghiară din această regiune nu se schimbase.[3] Kádár a continuat să aplice o politică menită să asigure loialitatea populaţiei din Transilvania faţă de Budapesta şi să prevină crearea unei identităţi maghiaro-române care să încurajeze minoritatea maghiară să-şi făurească un destin comun cu populaţia majoritară de naţionalitate română. Pentru aceasta, populaţia trebuia să fie în continuare nemulţumită de România, iar relaţiile dintre liderii maghiari locali şi autorităţile de la Bucureşti trebuiau să rămână tensionate. Prin urmare, la fel ca în trecut, sprijinul acordat populaţiei de autorităţile române a fost discreditat şi denaturat, localnicii de naţionalitate maghiară care aveau legături cu compatrioţii lor români erau catalogaţi drept „trădători" şi uneori erau

---

[1] Nastasă (2003), documentul 142, pp. 875-876; MOL, KÜM, XIX-J-1-j-Rom–16/b-sz.n.–1945–1968, f. 257-262. Anexă strict secretă (*Szigorúan titkos*) la raportul ambasadorului József Vincze în urma discuţiei purtate de József Németh, Ambasada din Bucureşti, 5 iunie 1967, redactat în 7 exemplare pentru Zoltán Komócsin, István Szirmai, György Aczél, Frigyes Puja, Sándor Lakatos, Pál Ilku şi un exemplar pentru dosar.

[2] Ibidem.

[3] Budapesta a încercat mai târziu să nege acest lucru, reluându-şi revendicările, dar aducând ca argument central drepturile minorităţii maghiare. Eforturile de dezinformare întreprinse de autorităţile ungare i-au convins şi pe unii analişti de la Radio Europa Liberă să „desfiinţeze" protestele României. Vezi Alfred Reisch şi Judith Pataki, „Hungarian-Romanian Polemics Over Transylvania Continue", Radio Europa Liberă (RFER), 15 noiembrie 1982, OSA, caseta 36, dosarul 7, raportul 183, p. 3. Vezi şi *Népszava*, 29 noiembrie 1966; MTI (Agenţia Maghiară de Presă), 26 octombrie 1982.

puse la cale provocări al căror scop era să mențină rivalitatea dintre cele două părți.[1]

Lupta pentru suzeranitate asupra etnicilor maghiari din Transilvania

Toate aceste realizări au fost obținute sub pretextul plauzibil al preocupării pentru drepturile minorităților. Politica aplicată de Ungaria era contrară oricăror uanțe din Blocul Sovietic, iar faptul că acest aspect nu a fost remarcat de Occident este o dovadă a eficienței aparatului de dezinformare sovieto-ungar. Asumarea unilaterală a unei „responsabilități comune" pentru literatura și scriitorii maghiari din Transilvania, în vara lui 1968, când conform ambasadorului Ungariei în România, politicile pentru naționalități se liberalizau, iar literatura în limba maghiară era mai prolifică decât oricând, sugerează efortul autorităților din Ungaria de a exploata și redirecționa acea liberalizare în scopuri total opuse.[2]

Ambasadorul Bulgariei la București, informat de omologul său maghiar că Uniunea Scriitorilor din Ungaria își arogase în mod public drepturi depline asupra „literaturii minorității maghiare din România" ca fiind „parte integrantă a literaturii ungare", a arătat că „în ultimă instanță literatura minorităților este o parte componentă a culturii țării în care există acea minoritate".[3] Iată ce a raportat oficialul Ambasadei Ungare la Budapesta:

> Mi-a mărturisit, cerându-mi să păstrez confidențialitatea datelor, că în Bulgaria trăiesc aproximativ 800 000 de persoane de naționalitate turcă, adică fiecare al zecelea cetățean bulgar e de naționalitate turcă. Numeroși autori își publică operele în limba turcă. Pentru ei ar fi ceva de neacceptat dacă

---

[1] Această politică a Ungariei nu avea să dispară decât odată cu intrarea României în Uniunea Europeană în 2007. Pentru prima dată după 1918, era posibilă, dar nu neapărat garantată stabilirea unor relații normale între maghiarii și românii din România și între București și Budapesta.

[2] Vezi de ex. raportul din 13 mai 1968 al ambasadorului maghiar Jozsef Vincze în Nastasă, Andreescu și Varga (2003), documentul 148, pp. 908-910; MOL, KÜM, XIX-J–1-j-Rom–16/b-szn–1945–1968/II, f. 297-299. Vezi și raportul Ambasadei Ungariei din 3 iulie 1968 către adjunctul Departamentului Internațional, András Gyenes (Ibidem, documentul 149, pp. 911-922) și raportul din 15 august 1968 către șeful ideologic, István Szirmai, șeful Departamentului Internațional, Zoltán Komócsin, adjunctul său András Gyenes, și șeful propagandei György Aczél (documentul 151, pp. 930-933).

[3] Nastasă (2003), documentul 149, anexa 2, Discuția purtată cu ambasadorul bulgar [Bogdanov] despre problemele legate de literatura naționalităților, 2 iulie 1968, pp. 921-922; MOL, KÜM, XIX-J–1-j-Rom–16/b-szn–1945-68.II, f. 339-345.

literatura turcă din Bulgaria ar fi privită [oficial] ca parte a literaturii turceşti din Turcia.[1]

Insistenţa publică şi privată a Budapestei a făcut ca autorităţile române să-i privească bunăoară cu suspiciune pe intelectualii de etnie maghiară, provocând un răspuns reciproc. Budapesta a continuat prin instituţionalizarea unor structuri care „să se ocupe de situaţia comunităţilor maghiare din ţările vecine".[2] Curând după aceea, Bulgaria şi-a lansat politicile de asimilare forţată şi deznaţionalizare a minorităţii turce, recurgând în final la violenţe letale.

Până în 1966, acţiunile de dezinformare întreprinse de sovietici s-au soldat cu un succes remarcabil. S-a creat un cadru interpretativ bazat pe două premise diferite: interesul Ungariei pentru Transilvania era inofensiv şi admirabil, în timp ce interesul României pentru Basarabia era retrograd şi condamnabil. La sfârşitul anilor 1960, situaţia se prezenta astfel: dacă Budapesta ridica problema Transilvaniei, serviciile de informaţii americane interpretau acest lucru ca fiind o dovadă de preocupare „legitimă" pentru drepturile minorităţilor. În schimb, dacă România ridica problema Basarabiei, acest lucru era văzut în cel mai bun caz ca o „revanşă" faţă de URSS, dar de cele mai multe ori era considerat drept o manifestare „agresivă" a unor pretenţii teritoriale. Teoria lansată de aparatul propagandistic/de dezinformare, prezentată iniţial de ambasadorul ungar la Moscova în 1946 şi susţinută ulterior de Ernö Gerö, potrivit căreia campania de revendicare teritorială avea să fie încununată de succes dacă era prezentată ca o formă de „apărare a minorităţilor", dăduse roade.[3] În 1964, un raport al CIA arăta că „se fac deja simţite tensiuni între regimurile comuniste din Ungaria şi România pe tema tratamentului minorităţii maghiare din Transilvania".[4] Problema teritorială a rămas nemenţionată.

La scurt timp după aceasta, cele două interpretări divergente au început să circule în paralel. De exemplu, într-o evaluare din 1966, comunitatea de informaţii din Statele Unite considera că:

---

[1] Ibidem. Insistenţa oficialităţilor de la Budapesta asupra acestui aspect urmărea să determine autorităţile române să protesteze şi să îi privească apoi cu mai multă suspiciune pe intelectualii de naţionalitate maghiară, provocând aceeaşi reacţie.

[2] Tomas Niklasson, *Regime Stability and Foreign Policy Change: Interaction Between Domestic and Foreign Policy in Hungary 1956–1994*, Lund, Lund Political Studies 143, Lund University, 2006, p. 94.

[3] Nastaşă et. al. (2002), documentul 110, pp. 357-358; MOL, KÜM, XIX-J-1-a-Rom-IV-135-1940-1946, f. 220-226; Mevius (2005), p. 119.

[4] *Changing Patterns in Eastern Europe*, 22 iulie 1964 (declasificat la 15 iulie 1998), p. 9.

Regimul din România se confruntă în continuare cu o gravă problemă în ceea ce priveşte minoritatea maghiară din Transilvania. Încercările de „românizare“ a celor 1,6 milioane maghiari au atras nemulţumirea populaţiei minoritare, după cel de-al Doilea Război Mondial şi au condus la permanente disensiuni între guvernele Ungariei şi României pe această temă. Una dintre sursele disensiunilor româno-sovietice a fost reprezentată de vederile iredentiste ale României cu privire la Basarabia (care acum face parte din RSS Moldova).[1]

Această specificaţie este deosebit de interesantă ca ilustrare a succesului asaltului uneia dintre cele mai reuşite căi de propagandă a Moscovei împotriva motivaţiilor României. Moscova mai folosise o singură dată denumirea Basarabia pentru întreg teritoriul dintre Prut şi Nistru, în 1812, atunci când ţarul îl utilizase pentru a emite pretenţii asupra sa şi a anexa întreaga regiune.[2] În realitate, majoritatea regiunii făcuse parte din Moldova românească, cele trei ţinuturi sudice corespunzând mai mult sau mai puţin Republicii Autonome Găgăuze de astăzi, parte constitutivă a Basarabiei istorice.[3] Ulterior, diplomaţia sovietică a insistat în capitalele occidentale că Basarabia reprezenta numai partea sudică a teritoriului dintre Prut şi Nistru – parte pe care Stalin o transferase Ucrainei simultan cu impunerea Regiunii Autonome Maghiare, în 1952 – şi acuza România că extinde termenul asupra întregului teritoriu al Republicii Sovietice Socialiste Moldova, „dovedind“ astfel iredentismul ei agresiv.[4]

Propunerea reformei radicale a Pactului de la Varşovia şi căutarea unor aliaţi

La 6 mai 1966, cu ocazia celei de-a 45-a aniversări de la fondarea Partidului Comunist Român, Ceauşescu a criticat în termeni categorici

[1] *Anti-Communist Resistance Potential in the USSR and Eastern Europe (NIE 11-66)*, 27 ianuarie 1966 (declasificat la 19 noiembrie 1999), pp. 10–11. În mod paradoxal, serviciile de informaţii americane au văzut minoritatea maghiară ca pe un posibil aliat în rezistenţa anticomunistă împotriva României, care fusese exclusă din planurile de război împotriva Occidentului ale Tratatului de la Varşovia, şi devenise ţinta atitudinii ostile a acestuia.

[2] Robert R. King, „Debate Between Rumanian and Soviet Historians Over Bessarabia Continues“, 15 iunie 1976a, RFER, RAD Background Report/137, OSA, caseta 115, dosarul 5, raportul 288, p. 8; Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, *Viaţa politică în România 1918–1921*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Politică, 1976, pp. 1-7.

[3] Autorităţile ruse l-au mituit pe reprezentantul autorităţii locale otomane (Dragoman) că să transfere teritoriul moldovenesc, aflat atunci sub suzeranitate otomană, ca fiind „basarabean“, faptă pentru care Dragoman a plătit ulterior cu capul.

[4] Această confuzie intenţionată, promovată iniţial de Moscova, domină chiar şi în mediile academice şi politice româneşti, în care, din diverse motive, denumirea Basarabia continuă să fie folosită pentru a desemna întreg teritoriul dintre Prut şi Nistru. A devenit standardul academic în Vest şi este utilizată astfel şi de acest autor.

politica interbelică a partidului, care a negat statutul României de stat unitar și a susținut secesiunea Transilvaniei, Basarabiei, Bucovinei de Nord și Dobrogei.[1] El a subliniat și a condamnat în repetate rânduri faptul că această linie strategică îi fusese impusă partidului din România de structura supranațională a Cominternului.[2] La câteva zile după aceste declarații, Brejnev a efectuat o vizită neprogramată la București, ale cărei detalii au rămas până astăzi necunoscute.

O săptămână mai târziu, România a transmis presei occidentale o luare de poziție, în care arăta că „prezența trupelor sovietice în Europa de Est nu mai este necesară și justificată și că această problemă trebuie soluționată în conformitate cu o serie de acorduri bilaterale încheiate cu URSS".[3] Întrucât aceste forțe de ocupație nu mai erau necesare, oficialitățile de la București nu intenționau să le mai subvenționeze și, în schimb, își propuneau să opereze reduceri unilaterale ale efectivelor. Dar cel mai uluitor atac la adresa prerogativelor și sensibilităților Uniunii Sovietice l-a reprezentat propunerea României de aplicare a unui mecanism de rotație la comanda supremă a forțelor militare ale Tratatului de la Varșovia, astfel încât aceasta să fie deținută de toate statele membre ale Tratatului, nu numai de Uniunea Sovietică (argument adoptat ulterior și de promotorii reformei militare din Cehoslovacia, care au declanșat Primăvara de la Praga). De asemenea, autoritățile de la București au făcut apel la întărirea rolului statelor membre ale Tratatului într-un domeniu din care fuseseră anterior excluse, cel al elaborării politicii sovietice în materie de arme nucleare. Pentru că nu se bucurase de nici o audiență atunci când a propus aceste reforme, la întrunirea Pactului de la Varșovia, din februarie 1966, conducerea României a decis să apeleze la o audiență mai largă. De asemenea, Bucureștiul a solicitat o voce mai puternică pentru membrii non-sovietici ai Pactului într-un domeniu din care fuseseră excluși anterior, formularea strategiei sovietice în domeniul armelor nucleare. Propunerile de reorganizare înaintate de România aveau o trăsătură comună: toate subminau dominația Uniunii Sovietice. Această „provocare lansată de România la adresa integrității alianței sovietice depășea orice încercare cu care se confruntase vreodată NATO", iar aparenta „toleranță" a Kremlinului a fost considerată de analiști „extraordinară".[4] Între timp, România a continuat să își consolideze controlul național asupra propriilor forțe armate, introducând o nouă

---

[1] *Scînteia*, 7 mai 1966.
[2] Ibidem. Ermarth (1969), p. 49.
[3] Această luare de poziție a făcut obiectul unor intense dezbateri în mai multe numere ale publicației *The New York Times*. *The New York Times*, 14–18 și 22 mai 1966 (în special, în numărul din 16 mai). Vezi și *The Times* (Londra), 16 mai 1966.
[4] Mastný (2001), p. 26.

reformă majoră în Constituţia din 1966, care stipula că numai organele de stat din România erau în măsură să angajeze armata română în luptă.[1]

Din nou, autorităţile de la Bucureşti nu s-au mulţumit să respingă propunerile sovieticilor şi să îşi susţină propriile idei, ci au căutat să creeze subalianţe în rândul celorlalte ţări membre ale Tratatului, precum şi în cadrul Blocului Socialist în ansamblu, pentru a contracara dominaţia sovietică în aproape toate domeniile.[2] Acest şir de provocări la adresa autorităţii Kremlinului a avut acelaşi impact asupra ţărilor din Blocul Sovietic ca şi cum România acţiona deliberat în favoarea lor, complicând în acelaşi timp strategia Moscovei de control asupra RSS Moldova. Astfel, atitudinea subversivă a României a devenit una dintre principalele obsesii ale Kremlinului.

Cel mai evident răspuns al sovieticilor a fost să mărească nivelul de reprezentare al Pactului de la Varşovia, la Bucureşti, trimiţându-l pe general-colonelul Gheorghi Pavlovici în locul general-locotenentului Romanov. Acesta fusese timp de trei ani prim-adjunct al comandantului Districtului Militar Moscova, unul dintre cele mai sensibile posturi militare din punct de vedere politic, din URSS.[3] Romanov făcuse din Garnizoana Bucureşti principalul său obiectiv şi a reuşit ca, în scurt timp, comandantul acesteia să (re-)devină agent GRU.

Conştiente de nemulţumirea provocată de acţiunile întreprinse de sovietici în Germania de Est şi în Polonia în 1953 şi în Ungaria în 1956, precum şi în alte ţări membre ale Tratatului în 1961–1963, autorităţile de la Bucureşti au încercat să creeze o coaliţie neoficială cu conducerile comuniste ale acestor ţări pentru a contrabalansa autoritatea Moscovei. Din nefericire, vecinul cel mai apropiat, Ungaria, era scos din discuţie (deşi România nu a înţeles

---

[1] Decretul nr. 1017, 1966, în *Buletinul Oficial*, 23 ianuarie 1967.

[2] Declaraţia României din aprilie 1964 solicita adoptarea unui „nou tip de relaţii" între statele socialiste, bazate pe independenţa şi egalitatea lor, temă pe care a repetat-o în următorii 25 de ani. România a aplicat aceeaşi strategie împotriva Berlinului în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, încercând să formeze o „Axă Latină" cu Italia, Spania şi Portugalia, o „Mică Antantă" cu Slovacia şi Croaţia şi un Bloc balcanic cu Bulgaria. În toate aceste cazuri, potenţialii parteneri au preferat să îşi urmărească propriile interese prin iniţiative independente. În cazul alianţei balcanice, iniţiativa i-a fost dezvăluită lui Hitler de guvernul bulgar. Vezi, de ex., F.W. Deakin, *The Brutal Friendship: Mussolini, Hitler and the Fall of Italian Fascism*, Garden City, NY, 1966, pp. 139-141 şi 311-316; Marshal Lee Miller, *Bulgaria During the Second World War*, Stanford, Stanford University Press, p. 115-117.

[3] „Greciko's Man in Bucharest", [Omul lui Greciko la Bucureşti] RFER, 20 mai 1966, OSA, caseta 50, dosarul 5, raportul 130, p. 1; „Obituary: Col General G.P. Romanov," *Krasnaia Zvezda*, 9 ianuarie 1988, p. 6, FBIS, Joint Publications Research Service, Soviet Union, Military Affairs, JPRS-UMA-88-004, 29 februarie 1988, p. 13.

acest lucru decât după 1968). Aceasta se datora în primul rând „relaţiei speciale" sovieto-ungare şi loialităţii lui Kádár faţă de Moscova şi mai puţin disputei teritoriale întreţinute artificial. Uşurinţa cu care Kádár şi-a transferat loialitatea dinspre „prietenul şi părintele" său, Nikita Hruşciov, spre arhitectul răsturnării acestuia, Leonid Brejnev – pe care românii îl porecliseră „Măcelarul Moldovei" –, a evidenţiat devotamentul fără margini al lui Kádár pentru Moscova, indiferent de cine se afla la Kremlin.[1] Oficialii români numeau întâlnirile dintre aceştia „Convenţii ale măcelarilor", având în vedere că şi Kádár îşi câştigase renumele de „Măcelarul Budapestei" din cauza brutalei strategii de „normalizare" aplicate după revolta din 1956.[2]

După „numeroase întâlniri şi îndelungi consultări", în cadrul unei serii de acţiuni publice de „consolidare a prestigiului", întreprinse la sfârşitul anului 1966, Brejnev a ţinut să „elogieze calităţile de conducător ale lui Kádár" cu ocazia lansării la Budapesta a Noului mecanism economic (NEM).[3] Susţinerea arătată de acesta pentru „reformele neortodoxe" ale liderului maghiar, precum şi aprobarea şi susţinerea exprimate de şeful Biroului de legătură Iuri Andropov (care avea să devină la scurt timp după aceea director al KGB) şi de adjunctul său, expertul pe probleme maghiare Vladimir Kriucikov (care l-a succedat la KGB), a reprezentat o „recunoaştere a loialităţii nestrămutate a lui Kádár".[4]

Acest sprijin nu a fost o surpriză. Andropov, în calitatea sa de ambasador în Ungaria în 1956, şi Kriucikov, ca secretar al acestuia, au jucat un rol decisiv în înlocuirea lui Imre Nagy cu Kádár, iar Andropov a rămas unul dintre principalii susţinători ai lui Kádár până la moartea sa în 1984.[5] Reformele economice din Ungaria au fost ulterior catalogate de aparatul de dezinformare sovietic drept o iniţiativă „acceptată cu greu", Kádár fiind astfel prezentat drept „disident" şi câştigând credibilitate ca partener de dialog

---

[1] Andrew Felkay, „Hungary and the Soviet Union in the Kádár Era, 1956–1988", în Ignác Romsic, editor, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995, p. 276.

[2] John Moody, „Hungary Building Freedoms Out of Defeat: János Kádár has transformed his country", *Time. CNN*, 11 august 1986.

[3] Andrew Felkay, „Hungary and the Soviet Union in the Kádár Era, 1956–1988", în Ignác Romsic, editor, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995, p. 277.

[4] Ibidem; *CIA Intelligence Report: The KGB's Role in Soviet Politics*, 1 aprilie 1972 (declasificat la 19 august 2003), p. 84; Knight (1990), p. 123, CIA. Vezi, de ex., V. Kriucikov, „Piatiletnii plan razvitiia Vengerskoi Narodnoi Respubliki (1961–1965)", *Planovoe khoziastvo*, nr. 2 (1962), pp. 83-86, şi K. Ivanov şi Vladimir A. Kriucikov, *Vopleschchenie mechti k 20-letiiu osvobozhdeniia vengrii*, Moscova, Znanie, 1965.

[5] *The Impact of Soviet Political Succession on Moscow's Policy Toward Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (1983), p. 7, CIA.

cu Occidentul și ca sursă independentă de informare cu privire la politica internă din cadrul Tratatului de la Varșovia.[1] De fapt, cu sprijinul lui Brejnev și al lui Andropov, atât în calitate de director KGB, cât și de lider al partidului după Brejnev, și ulterior cu sprijinul lui Gorbaciov, NEM a înregistrat progrese „fără amestecul sau supravegherea atentă a Kremlinului".[2]

Sprijin pentru unificarea Germaniei

Un alt motiv de dispută în cadrul Blocului Sovietic (care a trezit în special animozitatea Germaniei de Est) a fost sprijinul acordat de România pentru reunificarea Germaniei. După ce și-a exprimat opoziția față de construirea Zidului Berlinului în 1961, România a refuzat să fie semnatară a unei decizii a Tratatului de la Varșovia care consfințea separarea inexorabilă a celor două țări sau care declara că Berlinul de Vest aparține teritoriului Germaniei de Est. În privința acestui subiect, Polonia, Germania de Est și Cehoslovacia erau aliați devotați ai Kremlinului împotriva României. Unul dintre participanții la reuniunea de la București a statelor membre ale Tratatului de la Varșovia din 1966 a declarat după eveniment: „Ceea ce nu înțeleg românii este că divizarea Germaniei și a amenințării germane reprezintă miezul problemei".[3] De fapt, poziția României era determinată tocmai de o înțelegere mai profundă a situației.

Importanța unificării a constat în faptul că, în lipsa unui tratat de pace cu Germania după al Doilea Război Mondial, care ar fi pus capăt acestei divizări, Europa de Est se supunea încă prevederilor armistițiului de la Potsdam, care stipulau divizarea Germaniei și acordarea dreptului „țărilor

---

[1] Nu fusese un lucru ușor de înfăptuit. Politica brutală de „normalizare" desfășurată de Kádár după 1956, când au existat cazuri de copii ținuți în închisoare mai mulți ani, până la vârsta majoratului, astfel încât să poată fi executați, l-au transformat în persona non grata în Occident și au blocat recunoașterea Ungariei de către ONU până în 1963. Transformarea sa din dictator înverșunat în 1956 în „disident" liberal un deceniu mai târziu este încă o dovadă a gradului de sofisticare și eficiență al tehnicilor de dezinformare sovietice și maghiare.

[2] Felkay în Romsics (1995), p. 278; Vezi de ex., *CIA Intelligence Report: The KGB's Role in Soviet Politics* (1972), pp. 84-88; *CIA Special Analysis, USSR – Hungary: Interest in the Hungarian Example*, 22 mai 1982 (declasificat la 29 iulie 1999), pp. 10-12; *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment (EUR 82-10124)*, 1 decembrie 1982 (declasificat la 29 ianuarie 2001), pp. vii și 33 și *The Impact of Soviet Political Succession on Moscow's Policy Toward Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (Office of Soviet Analysis (SOVA) în colaborare cu National Intelligence Council (NIC)), 1 iunie 1983 (declasificat la 29 ianuarie 2001), pp. 3-5, CIA.

[3] *The Economist*, 8 iulie 1966; Fritz Ermarth, *Internationalism, Security and Legitimacy: The Challenge to Soviet Interests in East Europe*, 1964–1968, Memorandum RM-5909-PR, Santa Monica, The RAND Corporation, martie 1969, p. 37.

învingătoare în cel de-al Doilea Război Mondial de a interveni împotriva foștilor inamici".[1] Așa cum i-a explicat mai târziu Ceaușescu lui Henry Kissinger, prin includerea deciziilor de la Potsdam în articolul 53 al Cartei sale, ONU nu a făcut decât să dea legitimitate amestecului Uniunii Sovietice „în treburile interne ale foștilor inamici", prevedere căreia i se putea da „orice interpretare". În schimb, reunificarea Germaniei ar fi pus capăt stării de război conform dreptului internațional și „ar fi desființat baza legală care permitea intervenția Uniunii Sovietice în țările Europei de Est".[2] Astfel, autoritățile de la București au continuat să blocheze consolidarea și consacrarea în dreptul internațional a prerogativelor Uniunii Sovietice de amestec în treburile altor state, susținând că decizia cu privire la unificare sau la separarea permanentă trebuie să aparțină poporului german, nu unui alt stat sau grup de state.

Această dispută a atins punctul culminant în perioada 1965–1967, când a fost asociată într-o manieră mai explicită cu eforturile Uniunii Sovietice de a controla relațiile tuturor statelor membre ale Tratatului cu Germania de Vest (și, la nivel simbolic, cu Vestul în general), eforturi care „s-au izbit de opoziția categorică a României".[3] Probabil că și presiunile venite din partea Moscovei pe această temă l-au determinat pe Ceaușescu să condamne, în mai 1966, politica interbelică a PCR și amestecul Cominternului. La un moment dat, liderul român a lansat un avertisment cu privire la „anumite demersuri realizate de structurile comuniste străine în vederea stabilirii de contacte secrete cu grupuri sau persoane din propriul său partid", făcând o aluzie fără precedent la implicarea Moscovei în căutarea unor alternative de guvernare.[4] Insistența cu care Ceaușescu susținea că unificarea „nu este o chestiune pe care să o decidem noi, ci poporul german" și poziția oficială a României potrivit căreia era „o greșeală" ca guvernul Germaniei de Vest să fie considerat „fascist" au atras atacuri dure din partea „coridorului nordic" și a URSS.[5]

---

[1] Henry Kissinger, *Years of Renewal*, New York, Touchstone, 2000, p. 661.

[2] Ibidem, pp. 661-662. Ceaușescu a subliniat într-o discuție cu președintele Ford în 1975 că nu trebuie să se simtă direct vizat de acuzațiile „antiimperialiste", întrucât acestea aveau „o aplicabilitate mai mare" în cazul Moscovei.

[3] Ermarth (1969), pp. 37-38, 43. De o importanță deosebită a fost eșecul Moscovei în „a impune condiții" asupra desfășurării relațiilor dintre România și RFG, condiții pe care autoritățile de la București „nu aveau nici cea mai mică intenție să le accepte".

[4] *Scînteia*, 7 mai 1966; Ermarth (1969), p. 49; *NATO and Allied Consultations on Czechoslovakia Crisis and Possible Soviet Removal of President Ceausescu of Romania*, 1968, FCO 28/57 N2/35, ENR 3/329/3, 1 ian. 1970 – 31 dec. 1970, Foreign Office and Foreign and Commonwealth Office, National Archives, UK.

[5] Radio Moscova, 2 februarie 1967; *Neues Deutschland*, 3 februarie 1967; *Scânteia*, 6 februarie 1967; Ermarth (1969), pp. 43-47, 56-59.

Kremlinul a demonstrat importanța pe care o acorda acestei chestiuni stabilind ca precondiție pentru încheierea oricărui pact de neagresiune cu Bonnul recunoașterea explicită a „legitimității regimului est-german" și a „caracterului irevocabil al granițelor europene".[1] Pentru a sublinia importanța acestor condiții, Moscova a făcut publică o declarație în care făcea referire la obligațiile asumate la Potsdam și prevăzute în Carta Națiunilor Unite, arătând că „URSS va continua să își exercite dreptul învingătorilor în cel de-al Doilea Război Mondial de a lua măsuri împotriva forțelor «militarismului și neonazismului» din Republica Federală", în timp ce alte documente date publicității în același timp „reluau declarațiile Uniunii Sovietice potrivit cărora Berlinul de Vest nu face parte din Republica Federală".[2]

Poziția României a avut la bază atât calcule reci, cât și o pronunțată componentă sentimentală. Așa cum i-a explicat ulterior Emil Bodnăraș ambasadorului american Harry Barnes jr, sursa divergențelor dintre Uniunea Sovietică și România o reprezenta lipsa de interes a sovieticilor în ceea ce privește încheierea unui tratat de pace cu Germania și obiceiul acestora de a respinge „fără drept de apel" orice discuții pe tema „Prusiei de est, a unității Germaniei și a altor probleme spinoase". În schimb, deviza sovietică era că „«problema Germaniei fusese rezolvată, separarea era permanentă, iar politica lui Brandt [*Ostpolitik*] era garanția sa», ceea ce l-a determinat pe Bodnăraș să remarce: «Ca și cum germanii din est și din vest nu se vor uni în cele din urmă!»"[3] Bodnăraș a subliniat apoi că sprijinul pentru unificarea Germaniei reprezenta una dintre acele rare strategii de politică externă care beneficia de o puternică susținere populară în țară, având în vedere că „separarea Germaniei în două «așa-numite» națiuni" era „comparabilă cu încercarea de a prezenta Moldova drept o entitate separată de România".

Medierea procesului de pace din Orientul Mijlociu

În a doua jumătate a anilor 1960, România s-a implicat în acțiuni de subminare a Planului Strategic al Uniunii Sovietice cu privire la Orientul Mijlociu. Țara a fost chemată pentru prima dată să medieze criza din regiune la jumătatea lui noiembrie 1956, după ce a pus la dispoziția ONU forțe de menținere a păcii pentru soluționarea crizei Suezului, iar ulterior Israelul

---

[1] Ermarth (1969), p. 58.

[2] Ibidem. *Izvestiia*, 13, 14 iulie 1968.

[3] *Bodnăraș – Barnes Conversation* (1974), pp. 2-3, CWIHP. România nu considera Germania (sau orice alt stat membru NATO) o amenințare și a fost singurul stat din Europa de Est care a protestat împotriva acordului postbelic al Marilor Puteri privind deportarea cetățenilor de naționalitate germană în URSS la muncă silnică.

i-a solicitat în mod discret să medieze tratativele de pace cu Egiptul.[1] Această capacitate aparent surprinzătoare de a juca un rol important în Orientul Mijlociu se datora în mare măsură „prezenței" sale notabile în regiune, care se făcuse deja simțită înainte de cel de-al Doilea Război Mondial datorită industriei petroliere. La începutul anilor 1960 și timp de încă două decenii, România a fost pe locul doi în lume la exportul de utilaje pentru foraj și rafinării și pe locul trei la producția de astfel de echipamente, motiv pentru care se bucura de o prezență importantă în regiune, pe care nici suprafața teritorială, nici interesele sale politice nu i-ar fi putut-o garanta altfel.[2]

Industria petrolieră intensivă a României oferea oportunități politice surprinzătoare. Spre exemplu, în 1963, Coreea de Nord a renunțat la dependența față de Moscova pentru expertiza în domeniul prospecțiunilor petroliere, crezând că sovieticii „căutaseră intenționat petrol acolo unde nu era" și, în schimb, au cerut asistență României.[3] Aceasta i-a oferit posibilitatea de a întreprinde eforturi de mediere pentru SUA (deși o combinație dintre rezistența Coreei de Nord și sabotajul Blocului Sovietic – în special maghiar – a blocat orice progres real). În timpul regimului Ceaușescu, România a beneficiat chiar și de statutul de observator OPEC.

Faptul că prezența sa era independentă de controlul sovietic – ținând cont și de interesele comune manifestate de Iugoslavia și de Uniunea Sovietică în regiune – a devenit evident în timpul războiului arabo-israelian din 1967, când România a refuzat să rupă relațiile cu Israelul, așa cum făcuseră celelalte țări din Blocul Sovietic.[4] Dialogul purtat în iunie 1967, în cadrul căruia președintele Johnson a solicitat în mod deschis asistența României pentru medierea unui acord chino-american, a avut ca principală

---

[1] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (MAE), fond Telegrame Varșovia, dosar nr. 25/1956, telegrama nr. 29017, 15 noiembrie 1956; Retegan (2000), p. 25.

[2] *Communist Aid to the Third World Oil Industries (ER RP 73–12)*, 1 iunie 1973 (declasificat la 18 noiembrie 1999), pp. 2-3, CIA. Exportul de echipamente petroliere explică și influența exercitată de România în America Latină la sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970.

[3] *Report, Embassy of Hungary in North Korea to the Hungarian Foreign Ministry*, 26 august 1963, documentul nr. 32, „New Evidence on North Korea", Bernd Schäfer, „Weathering the Sino-Soviet Conflict: The GDR and North Korea, 1949–1989", *CWIHP Bulletin*, nr. 14/15 (iarna 2003–primăvara 2004), p. 130; MOL, XIX-J–1-j Korea, 5. doboz, 5/bc, 0034/RT/1963.

[4] După boicotarea reuniunii din iunie 1967, când Moscova, țările partenere „cooperante" și Iugoslavia au condamnat Israelul și au rupt relațiile diplomatice cu statul evreu, România a participat la reuniunea din decembrie a Tratatului de la Varșovia, unde a refuzat să condamne Israelul ca fiind „un instrument al promovării intereselor SUA". Vezi, de ex., *Report by the Bulgarian Foreign Minister on the Ministerial Meeting in Warsaw Regarding the Situation in the Middle East, 19-21 December 1967,* 01/04/1968, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Bulgariei, raportul 23, dosarul 3722a, pp. 69-79, CWIHP.

temă politica din regiunea respectivă. După ce a exprimat convingerea țării sale că Statele Unite manifestau „o atitudine rezonabilă față de conflictul din Orientul Apropiat", prim-ministrul Maurer i-a explicat lui Johnson că „răspunderea pentru provocarea conflictului din Orientul Apropiat îi revine în mare măsură Uniunii Sovietice" România, a subliniat Maurer, „nu poate să se ralieze poziției Moscovei pe tema Orientului Apropiat deoarece Uniunea Sovietică desfășoară în acea parte a lumii o politică intervenționistă periculoasă, amestecându-se fără menajamente în treburile interne ale țărilor arabe".[1]

Cu ocazia unei întâlniri convocate în iulie 1967 la Budapesta pentru a condamna Israelul și Statele Unite, la care a participat Iugoslavia, dar nu și România, Brejnev a subliniat acest dezacord fățiș. România nu numai că refuza să rupă relațiile cu Israelul sau să condamne Statele Unite, dar își „folosea dreptul de veto" în CAER pentru a bloca acordarea de asistență economică țărilor arabe aliate Moscovei.[2] Poziția României a fost cu atât mai surprinzătoare și ofensatoare – în ochii sovieticilor pentru că Moscova primea un mai mare sprijin politic de la Paris decât de la București. După cum sublinia o delegație est-germană de nivel înalt în fața conducătorilor nord-coreeni, cu de Gaulle aliniat la poziția sovietică, „România se afla practic la dreapta Franței", solicitând ca „Israelul și națiunile arabe să negocieze direct între ele, manieră în care ONU [a se citi: URSS] ar fi exclusă din proces".[3] Brejnev a relatat, aprobând evident, că Irakul „face apel la lumea arabă să rupă relațiile diplomatice cu România și să includă România pe «lista neagră»", alături de „Statele Unite, Anglia și RFG, pentru sprijinul acordat Israelului".[4]

---

[1] *Rumanian Reaction to the Johnson-Maurer Meeting of 26 June 1967*, raportul CIA, 26 iunie 1967 (17 decembrie 2001), p. 1. Vezi și *Romanian Diplomats' Comments on Relations with the United States and the Communist World: CIA Intelligence Information Cable*, 19 iulie 1967 (declasificat la 17 decembrie 2001), CIA.

[2] Liderul maghiar János Kádár a subliniat acest fapt. Vezi *Polish Record of Meeting of Soviet-bloc Leaders (and Tito) in Budapest* (excerpts), 11–12 iulie 1967, KC PZPR, XI A/13, AAN, Varșovia, în James G. Hershberg, *The Soviet Bloc and the Aftermath of the June 1967 War: Selected Documents from Polish and Romanian Archives*, CWIHP *e-Dossier No. 13*. Vezi și Dumitru Preda, editor, *România – Israel: Documente Diplomatice*, vol. 1, 1948–1969, București, Editura SYLVI, 2000.

[3] *Memorandum on a meeting with a delegation from the Supreme People's Assembly of the DPRK on 3 July 1967*, documentul nr. 4, Schäfer (2003–2004) p. 45, CWIHP. Membrul Biroului Politic al RDG, Hermann Matern, și secretarul Departamentului Internațional, Hermann Axen, au subliniat ironia sprijinului acordat pentru poziția Moscovei de ministrul de Externe francez, Couve de Murville – „un nobil francez" –, în contrast cu opoziția ministrului român de Externe – „membru al Partidului Comunist".

[4] Ibidem. TASS, 12 iulie 1967.

România îndrăznise chiar să obstrucționeze operațiunile Uniunii Sovietice și ale Tratatului de la Varșovia, interzicându-le aliaților să îi survoleze teritoriul. Rezumând deciziile adoptate în cadrul conferinței, Brejnev a abordat o problemă mai confidențială vizând România, rugându-i pe ceilalți lideri socialiști „să nu ia notițe“. După o scurtă trecere în revistă a celor mai recente acte de nesupunere, Brejnev a afirmat că România „s-a distanțat de alte țări socialiste“; „a adoptat o poziție diferită cu ocazia sesiunii speciale a Adunării Generale a ONU“; „a întreprins acțiuni extinse“ la New York „fără să contacteze alte țări socialiste sau să le informeze despre activitățile sale“; „a vizitat China ignorând cu desăvârșire Moscova“ și „nu și-a informat camarazii din alte țări socialiste cu privire la rezultatele respectivei vizite“ Mai mult, Brejnev a continuat:

> Marea Adunare Națională se va întruni la data de 24 iulie și va adopta, se pare, o serie de decizii de o deosebită importanță. În ultima perioadă, Ceaușescu s-a dovedit a fi foarte activ, a rostit numeroase discursuri (peste 70, 14 într-o singură săptămână!), afirmând că România, alături de toate țările Blocului Socialist, va lupta împotriva agresiunii imperialiste. Aceasta este, cu siguranță, o fațadă. Totul pare să indice că românii intenționează să rupă relațiile cu țările din cadrul Blocului. Nu putem exclude posibilitatea ca această declarație senzațională să însemne ieșirea din Tratatul de la Varșovia.[1]

Brejnev a subliniat încă o dată caracterul confidențial al subiectului respectiv, amintind tuturor celor prezenți că „era necesară păstrarea celui mai strict secret“ și „evitarea oricăror scurgeri de informații“, arătând că se preconiza o abordare mai serioasă decât o simplă scrisoare comună de protest.[2]

---

[1] James G. Hershberg, *The Soviet Bloc and the Aftermath of the June 1967 War: Selected Documents from Polish and Romanian Archives*, CWIHP *e-Dossier No. 13*. Sugestia lui Hershberg cum că preocuparea lui Brejnev față de o posibilă ieșire a României din Tratatul de la Varșovia era doar o „bârfă diplomatică“ pare să fie contrazisă de documentele pe care le prezintă.

[2] Ultimele remarci ale lui Brejnev referitoare la caracterul confidențial au fost formulate astfel încât să facă referire la întreaga reuniune. Dar, întrucât au urmat imediat după comentariile referitoare la România, în privința cărora a cerut în mod special să nu se consemneze nimic – chiar făcând abstracție de neobișnuita insistență asupra păstrării secretului –, preocuparea sa era destul de clară. Raportul polonez, care se pare că a fost conform cu dorințele lui Brejnev, a menționat printre măsurile care trebuiau luate că se va face doar „o plângere“ la adresa României, ceea ce nu merita deloc restricțiile de secretizare impuse de Brejnev.

Capitolul 12

Originea „măsurilor active" antiromânești coordonate

Excluderea României din aparatul de „măsuri active"

Pe măsură ce legăturile României cu celelalte țări membre ale Tratatului se dizolvau, KGB-ul a pus în mișcare un aparat multinațional de „măsuri active" capabil să prejudicieze relațiile externe și stabilitatea internă a adversarilor săi prin generarea și diseminarea de informații false și provocări deliberate. Astfel de metode provocatoare de „manipulare" făcuseră parte integrantă din repertoriul comunist chiar și înainte de victoria bolșevică din Rusia și de crearea Cominternului.[1] Dar în 1959 s-a înființat o nouă structură în cadrul KGB, Departamentul A *(Dezinformatsia)*, menit să asigure „continuitatea dintre măsurile active și politica și strategia partidului, precum și o viziune pe termen lung care să permită aparatului Securității de Stat să își atace inamicii".[2] Până în 1962, Departamentul A fusese transformat în Serviciul A *(Slujba Aktivnik Meropriatil* sau Serviciul de Măsuri Active), ca o unitate de supraveghere, evaluare și planificare.

Serviciul A a lucrat în strânsă legătură cu Departamentul Internațional al CC (ID) – cunoscut și ca Departamentul de Relații Externe sau Secția externă –, unitate creată în 1943 pentru a prelua funcțiile Cominternului de propagandă externă, dezinformare și finanțări secrete.[3] ID a acționat ca „un stat-major" pentru operațiunile sovietice de „măsuri active", asigurând

[1] McKnight (2002), p. 37.
[2] Dziak (1988), p. 162.
[3] Ivo Banac, *The Diary Of Georgi Dimitrov 1933–1949,* New Haven, Yale University Press, 2003, p. xxxvi; Jeffrey Richelson, *Sword and Shield: Soviet Intelligence and Security Apparatus,* Cambridge, Ballinger, 1986, p. 24; Niels Erik Rosenfeldt, *Stalin's Secret Chancellery and the Comintern,* Copenhaga, 1991, p. 52; Dallin (1955), pp. 50-57 și 316. ID este cunoscut și ca Departamentul, Comitetul sau Secția de Afaceri sau Relații Externe.

„coordonarea strategiilor şi iniţiativelor la nivel general", precum şi „coordonarea şi direcţionarea" operaţiunilor de dezinformare.[1] Departamentul de Propagandă al CC, presa scrisă şi audiovizuală şi Academia Sovietică de Ştiinţe au completat acest „aparat" de dezinformare.

Personalul Serviciului A a fost plasat în secţiile de ştiinţe sociale şi umane din cadrul Academiei, pentru a asigura interpretarea „corectă" atât a evenimentelor istorice, cât şi a celor contemporane, şi a format „o secţie întreagă" la APN (Agenţia de Presă Novosti) pentru a asigura diseminarea eficientă a interpretărilor respective, aşa cum proceda şi reţeaua extinsă de ofiţeri, agenţi şi informatori ai KGB.[2] ID, în colaborare cu KGB, a coordonat organizaţii-paravan de menţinere a păcii, organizaţii religioase şi de protecţie a drepturilor omului, ca parte a reţelei de dezinformare.

Acest aparat de „măsuri active", care era compus din Serviciul de dezinformare (cu întregul personal de informaţii), Departamentul Internaţional şi de Propagandă al Comitetului Central, instituţiile de presă şi secţiile Academiei de Ştiinţe, a fost exportat mai întâi în Ungaria, Germania de Est şi Cehoslovacia în perioada 1963–1964, iar apoi în Bulgaria şi Polonia până în 1965.[3] Deşi fiecare dintre serviciile aflate în „strânsă cooperare" şi-a creat planuri proprii pentru operaţiunile de dezinformare, acestea au fost formulate în conformitate cu cele realizate de Serviciul A al KGB şi perfectate cu ajutorul consilierilor sovietici, care au rămas în serviciile de informaţii respective de-a lungul Războiului Rece.[4] Au fost stabilite legături strânse între instituţiile fiecărui serviciu şi Departamentul Internaţional din subordinea acestuia, după modelul celor dintre KGB şi Departamentul Internaţional al Comitetului Central Sovietic.[5]

---

[1] Knight (1990), p. 286; Dziak (1988), pp. 150-151, 162.

[2] John Barron, *KGB Today: The Hidden Hand*, New York, Reader's Digest Press, 1983, p. 446.

[3] Prioritatea acordată Ungariei, determinată cel puţin parţial de abilităţile dovedite în domeniu, s-ar putea datora şi faptului că adjunctul şefului Departamentului de dezinformare din cadrul serviciului KGB, Agayants, colonelul Grigorenko, fusese consilier de securitate al Ungariei în perioada 1954–1955 şi era specialist în operaţiuni de migrare. În 1965, cu ocazia primei sale vizite la departamentele de dezinformare ale ţărilor partenere cu care avea „o strânsă colaborare", Agayants a decis să se deplaseze la Budapesta şi la Pankow înainte de a vizita Praga, în ciuda convingerii fundamentate potrivit căreia acţiunile de dezinformare ale Cehoslovaciei erau la momentul respectiv depăşite numai de cele ale Uniunii Sovietice. Bittman (1972), pp. 144, 156-157.

[4] Bittman (1972), p. 45.

[5] Knight (1990), p. 286. După ce petrecuse câteva decenii la Washington, unde problemele est-europene erau abordate prin prisma relaţiilor dintre SUA şi Uniunea Sovietică, ambasadorul sovietic Anatoli Dobrînin ştia care sunt aşteptările, opiniile şi îndoielile SUA în ceea ce priveşte România şi era în măsură să le exploateze în momentul numirii în funcţia de şef al Departamentului Internaţional în 1986.

România a fost exclusă din această inovație structurală din cauza politicii sale independente și a „răcirii relațiilor dintre serviciile române și cele ale statelor membre ale Blocului Sovietic de după 1962“.[1] Importanța acestei excluderi era descurajatoare, având în vedere că misiunea de dezinformare, după cum o descriau chiar cei care o practicau, consta în „otrăvirea opiniei publice“, înscenarea de „jocuri murdare“ și în general manipularea percepției publice asupra realității, în detrimentul adversarilor desemnați, categorie în care se încadra și România.[2] La nivel internațional, misiunea era aceea de a „distruge credibilitatea unui lider sau a unei națiuni“ și de a submina relațiile acesteia cu partenerii externi, pentru a o izola și pentru a o face mai vulnerabilă. Pe plan intern, scopul urmărit era de a „distruge relațiile dintre guvernele inamice și populație, intensificând disputele existente și instigând la altele noi“. Scopul acestei acțiuni era acela de a compromite „oficialitățile antisovietice din guvernele străine“ și de a le înlocui cu persoane loiale sovieticilor.[3] Nefiind supuse nici unor constrângeri de natură etică sau legală, „măsurile active“ au exploatat toate vulnerabilitățile, punctele slabe, erorile, „disputele și divergențele“ [4]

Încă de la început, s-a produs o diviziune a muncii în rândul țărilor partenere aflate în „strânsă cooperare“. De exemplu, serviciul bulgar KDS, StB-ul din Cehoslovacia și Stasi din Germania de Est s-au implicat mai mult în operațiunile sovietice desfășurate în mod fățiș în țările în curs de dezvoltare din Asia, Orientul Mijlociu și Africa, asigurându-le sute și mii de „experți“. Stasi era influent în special în Orientul Mijlociu, unde nemții se bucurau de considerație de pe vremea când kaizerul Wilhelm al II-lea pretinsese că s-ar fi convertit la islam și a încercat să inspire un jihad

---

[1] Bittman (1972), p. 147.

[2] Stanislav Levcenko, *On the Wrong Side*, Washington, Pergamon-Brassey's, 1988, p. 236; Josef Frolik, *The Frolik Defection: The Memoirs of an Intelligence Agent*, Londra, Corgi, 1975, p. 77; Knight (1990), p. 284. Principala lor valoare „rezidă în faptul că este dificil să verifici adevărul informațiilor primite și să identifici sursa lor reală“. Arhiva Vasili Mitrokhin, *KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980-82*, aprilie 2004, CWIHP.

[3] Ladislav Bittman, *The Deception Game: Czechoslovak Intelligence in Soviet Political Warfare*, Siracusa, Syracuse University, 1972, pp. 90, 130; Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider's View*, Washington, Pergamon-Brassey's, 1985, pp. 44-47; Frolik (1975), pp. 78-79; David E. Murphy, Sergei A. Kondrașev și George Bailey, *Battleground Berlin: CIA vs. KGB in the Cold War*, New Haven, Yale University Press, 1997, p. 315. Vezi și Congresul SUA, House Permanent Select Committee on Intelligence, *Soviet Covert Action: The Forgery Offensive* (1980) și *Soviet Active Measures* (1982), publicate de U.S. Government Printing Office în Washington.

[4] Bittman (1972), p. 130; Bittman (1985), pp. 78-79. Pentru o descriere completă a operațiunilor sovietice de dezinformare vezi Congresul SUA, House Permanent Select Committee on Intelligence, *Soviet Covert Action: The Forgery Offensive* (1980) și *Soviet Active Measures* (1982), publicate de către U.S. Government Printing Office în Washington.

împotriva imperiului britanic, înainte de Primul Război Mondial.[1] Între timp, serviciul ungar AVH a dezvoltat anumite structuri (create inițial ca parte a eforturilor sale revizioniste clandestine în perioada interbelică), care aveau rolul de a dezinforma opinia publică occidentală. Pentru aceasta, era necesară păstrarea unui profil mult mai discret, care să garanteze credibilitatea operațiunilor.[2]

Avantajele comparative au fost întotdeauna exploatate. Astfel, activitatea Stasi a fost mai eficientă în Germania de Vest și, sub „steagul fals" al Germaniei de Vest, în SUA și în Europa. De asemenea, Stasi a colaborat îndeaproape cu AVH în Austria, unde ungurii ajunseseră în cercurile politice și sociale aflate la conducere încă din perioada imperiului, și s-a alăturat serviciilor AVH și SB, orientarea lor religioasă nonortodoxă înlesnindu-le accesul în organizații religioase din Occident.[3] AVH-ul își dezvoltase rețele în Scandinavia, unde erau exploatate legăturile lingvistice fino-ugrice, și în Asia, unde exista o înrudire lingvistică îndepărtată cu Coreea de Nord și Japonia. Totodată, experiența Ungariei cu organizațiile separatiste și campaniile din perioada interbelică a oferit AVH-ului autoritate în conexiunile pe care le avea cu grupurile radicale separatiste, de exemplu, cu separatiștii uiguri (considerați de unii ca fiind înrudiți cu hunii) din China, cu bascii și irlandezii, precum și cu italienii din Tirolul de Sud.

Retragerea din operațiunile împotriva Vaticanului și emigrației

Stasi s-a alăturat AVH-ului, SB-ului și StB-ului în activitățile din organizațiile religioase din Occident, fiind favorizat de rădăcinile catolice și

---

[1] Vezi Peter Hopkirk, *Like Hidden Fire: The Plot to Bring Down the British Empire*, New York, Kondansha International, 1994.

[2] John Barron, *The KGB*, New York, Bantam, 1974, pp. 223-224; Bittman (1972), pp. 106-122, 130; Bittman (1985), pp. 193-197; Frolik (1975), p. 79. Racolarea magnatului de presă Lord Rothermere ca agent de influență în anii 1920 și, implicit, utilizarea influenței celor 71 de ziare deținute de acesta în Marea Britanie, SUA și Canada, în schimbul promisiunii ca fiul acestuia să dobândească tronul, reprezintă unul dintre cele mai convingătoare exemple ale acestei activități. Vezi, de exemplu, Neil Tweedie și Peter Day, „When Rothermere urged Hitler to invade Romania", *Telegraph*, 1 martie 2005.

[3] Sediul central al Cominternului pentru operațiunile desfășurate împotriva României s-a aflat la Viena în anii 1920 și până la venirea la putere a lui Hitler, când și-a mutat sediul la Paris. *Soviet Religious Propaganda: Apparatus and Operations*, Office of Soviet Analysis, coordinated with the Directorate of Operations and FBI, 1 februarie (declasificat la 17 aprilie 2002), pp. 38-40, 60-62, CIA.

protestante.[1] Un asemenea caz a fost episcopul maghiar Zoltán Káldy, agent AVO/AVH, care a devenit președinte al Federației Mondiale Luterane.[2] Succesul său a fost însă mult depășit de cel al episcopului maghiar Károly Tóth, agent KGB/AVH, care a deținut mult timp șefia Conferinței Creștine pentru Pace.[3] Tóth a devenit un membru marcant al Consiliului Mondial al Bisericilor, al Alianței Mondiale a Bisericilor Reformate și al altor organizații creștine, poziții care i-au oferit posibilitatea (cu sprijinul agenților sovietici) să influențeze politicile și pozițiile acestora, astfel încât să fie conforme cu dorințele sovieticilor.

SB și AVH erau cea mai potrivită alegere pentru desfășurarea de operațiuni împotriva Vaticanului, (unde StB și Stasi aveau, de asemenea, performanțe „admirabile" din perspectiva KGB-ului). Ungurii chiar își câștigaseră o reputație pentru „infiltrarea în ierarhia de la Vatican" și erau considerați „cei mai activi și probabil cei mai eficienți în ceea ce privește infiltrarea în rândul clericilor catolici atât din Ungaria, cât și din străinătate", înainte de alegerea papei Ioan Paul al II-lea.[4] Pentru că proveneau dintr-o țară predominant ortodoxă, sovieticii erau dezavantajați la Roma și i-au

---

[1] Vezi *Soviet Religious Propaganda: Apparatus and Operations*, Biroul pentru analize sovietice coordonat cu Direcția de Operațiuni și cu Biroul Federal de Investigații, 1 februarie 1990 (declasificat la 17 aprilie 2002), pp. 38-40, 60-62, CIA; *Changes in Eastern Europe Create Upheaval in Soviet Front Groups*, Office of Global Affairs, 7 martie 1990 (declasificat la 17 aprilie 2002), p. 2, CIA; Joseph Pungar, „Protestantism in Hungary: The Communist Era", în Sabrina P. Ramet, editor, *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia*, Duke University Press, 1992, pp. 140-143, 145; Juliana Geran Pilon, „At the U.N., Soviet Fronts Pose As Non-Governmental Organizations", Backgrounder #549, Heritage Foundation, 1 decembrie 1986, pp. 1-3, 8-11. Ungurii conduceau și frontul sovietic reprezentat de Federația Mondială a Sindicatelor (prin Sándor Gáspar), pe care o foloseau pentru a finanța partidele comuniste neguvernamentale, și Federația Mondială a Tineretului Democratic (György Szábo).

[2] Edward E. Plowman, „Code Name Pecsi: Secret Police Records Reveal that the Former President of the Lutheran World Federation was a Communist Secret Agent", *World Magazine*, 11 noiembrie 2006, www.worldmag.com; Interview of Tormod Engelsviken in *Vart Land* (Oslo), 5 octombrie 2006 [interviu cu Oivind Ostang, *Ecumenical News International*].

[3] *Soviet Religious Propaganda: Apparatus and Operations* (1990), pp. 38-40, 60-62, CIA; *Changes in Eastern Europe Create Upheaval in Soviet Front Groups* (1990), p. 2, CIA; Edmund W. Robb și Julia Robb, *The Betrayal of the Church: Apostasy and Renewal in the Mainline Denominations*, Westchester, IL, Crossway Books, 1986, Appendix I, http://cmpage.org/betrayal/appendix.html.

[4] Bittman (1985), p. 32; Bittman (1972), p. 146.

desemnat pe maghiari ca „responsabili pentru toate operaţiunile serviciilor secrete" ale Tratatului de la Varşovia împotriva Vaticanului. [1]

Aceasta a reprezentat încă o zonă în care Bucureştiul a intrat în conflict cu ceilalţi parteneri, în special cu Moscova şi Budapesta. La conferinţa de la Budapesta, din iulie 1967, a serviciilor de informaţii ale Pactului referitoare la operaţiunile împotriva Vaticanului, România a fost singura care s-a opus „să acţioneze împotriva Vaticanului, în strânsă legătură cu activitatea împotriva adversarului principal".[2] Ceilalţi parteneri au sprijinit cu entuziasm Ungaria, care conducea operaţiunea şi era mai entuziastă decât toţi ceilalţi.

Paradoxal, poziţia contrară a României nu avea nimic de-a face cu vreun ipotetic sentiment pro-Vatican. Din contră, Emil Bodnăraş era atât de orbit de ura împotriva Bisericilor romano-catolică, greco-catolică şi ortodoxă, încât nu mai vedea dezavantajele pe care o asemenea ostilitate le aducea liniei naţionale independente pe care o susţinea cu atâta insistenţă.[3] Punctele majore de divergenţă erau în legătură cu faptul că această campanie anti-Vatican servea întăririi influenţei sovietice (în timp ce ostilitatea lui Bodnăraş şi a „internaţionaliştilor" din PCR era direcţionată împotriva catolicismului din România şi nu împotriva a ceea ce făcea Vaticanul în alte zone) şi ajuta autorităţile maghiare să-şi sporească influenţa asupra Bisericii Unite – denumită de Vatican „Biserica estică".

Biserica Unită avea o ramură extinsă în Ucraina, România şi Cehoslovacia, dar fusese scoasă în afara legii de autorităţile instaurate de sovietici, imediat după război, şi obligată să activeze într-o manieră subterană. Stalin a preferat însă să nu scoată în ilegalitate minuscula Biserică Unită din Ungaria, care

---

[1] Întâietatea Ungariei în operaţiunile împotriva Vaticanului a fost recunoscută de KGB, la Budapesta, în 1970. *The KGB vs Vatican City. Folder 29. The Chekist Anthology*, Arhiva Mitrokhin CWIHP. Stefano Bottoni, „A Special Relationship: Hungarian Intelligence and the Vatican (1961–1978)" în *NKVD/KGB Activities and its Cooperation with Other Secret Services in Central and Eastern Europe 1945–1989*, Bratislava, Nation's Memory Institute, 2008, p. 155.

[2] Andrew şi Mitrokhin (2001), pp. 499-500. Reprezentanţii KGB-ului s-au referit la conferinţa care a discutat „activitatea împotriva Vaticanului şi a susţinătorilor săi; şi a măsurilor care să exacerbeze diferendele din cadrul Vaticanului şi dintre Vatican şi ţările capitaliste", în „Activitatea ostilă a clericilor catolici şi uniţi" şi „Aspecte ale muncii operative împotriva instituţiilor Vaticanului".

[3] Vezi Cristian Vasile, „The Suppression of the Romanian Greek Catholic (Uniate) Church", *East European Quarterly*, vol. 36 (2002); Cristian Vasile, *Între Vatican şi Kremlin: Biserica Greco-Catolică în timpul regimului communist*, Bucureşti, Curtea Veche, 2003. Atitudinea ostilă a lui Bodnăraş împotriva greco-catolicilor şi a romano-catolicilor a fost una dintre politicile comune cu Kremlinul, care a blocat orice fel de legături funcţionale cu o religie pe care o considera un pericol principal.

a devenit astfel principala cale de contact a Vaticanului cu bisericile ilegale şi a fost adusă curând sub controlul organelor de securitate maghiare. Printr-o operaţiune comună AVH-KGB, ultimul conducător independent al Bisericii Unite maghiare, episcopul Miklos Dudás, care avea reşedinţa în Ungaria şi reprezenta congregaţia Vaticanului pentru Biserica estică, a fost cultivat cu succes de agenta POTOCHINA.[1] Succesorul lui Dudás, episcopul Imre Timko, a fost el însuşi agent maghiar, la fel ca şi, practic, orice cleric ungur care avea contact cu Vaticanul (inclusiv cardinalul primat catolic László Lékai şi viitorul cardinal László Paskai, precum şi 10 dintre cei 13 membri ai Conferinţei Episcopilor Maghiari).[2] În cele din urmă, organele de securitate sovietice şi maghiare au reuşit să-şi plaseze agenţii în orice punct de contact dintre Vatican şi România.

Românii au refuzat chiar şi să participe la conferinţa de urmare a Pactului de la Varşovia privind operaţiunile împotriva Bisericii, care a avut loc în februarie 1975, referitoare la operaţiunile contra Bisericii. Scopul acelei conferinţe era creşterea gradului de penetrare a agenţilor la Vatican (unde polonezii, cehoslovacii şi maghiarii raportau succese semnificative) şi împotriva Consiliului Mondial al Bisericilor (unde sovieticii şi ungurii erau cei mai avansaţi).[3] La începutul anilor 1980, succesul penetrărilor Consiliului Mondial al Bisericilor şi al altor organizaţii internaţionale va permite partenerilor din „cooperarea strânsă" să le manipuleze în serviciul campaniilor de măsuri active împotriva României. Paradoxal, ostilitatea evidentă afişată de Bodnăraş faţă de romano-catolicii şi greco-catolicii din propria ţară a obscurizat faptul că România a fost singura membră a Tratatului de Varşovia care nu s-a angajat în atacul clandestin contra Vaticanului şi a Bisericii Romano-Catolice internaţionale. Aceeaşi ostilitate a conferit plauzibilitate măsurilor active întreprinse de Ungaria contra României, pe tema represiunii religioase, chiar în perioada în care

[1] Op. cit., p. 501. În aprilie 1969, KGB-ul a ordonat agenţilor săi din Biserica Ortodoxă rusă, inclusiv mitropoliţilor Aleksei şi Nikodim (nume de agent ADAMANT) „să provoace disensiuni între organizaţiile Vaticanului, precum Congregaţia pentru Biserica Estică, Secretariatul pentru Unitatea Creştină şi Comisia pentru Pace şi Dreptate".

[2] Alături de cardinalii Lékai şi Paskai (nume de cod TEACHER), episcopul catolic de Kalocsa, József Ijjas; episcopul de Eger, Pál Brezanóczy; episcopul unit de Hajdudorogh, Imre Timkó; episcopul de Györ, Kornél Pataki (nume de cod KEREKES); şi toţi rectorii Institutului Pontifical Maghiar de la Roma din 1965 (György Zemplén, nume de cod KARL WITTMAN; Árpád Fábián, nume de cod LUDWIG BERON; István Bagi, nume de cod BLANC şi Dankó István, nume de cod KÖRMÖCZI) au fost agenţi ai serviciului de spionaj maghiar. Bottoni (2008), pp. 152-153, 158-159, 162.

[3] Andrew şi Mitrokhin (2001), p. 503; *By the Church Gates. Folder 1. The Chekist Anthology*, Arhiva Mitrokhin, CWIHP. Cubanezii au participat şi ei.

Budapesta conducea „partenerii apropiați" în campania secretă împotriva Vaticanului.[1]

În SUA, Canada și Marea Britanie, SB, AVH și StB au beneficiat de prezența unor comunități mult mai mari de emigranți în cadrul și prin intermediul cărora puteau să acționeze.[2] Serviciile poloneze, de exemplu, câștigaseră respectul KGB-ului prin penetrarea agresivă „a cercurilor largi de emigranți polonezi, pe care îi foloseau pentru a fura secrete militare, tehnice și comerciale din Occident".[3] Una dintre deosebirile definitorii dintre serviciile de informații poloneze și ungare și celelalte servicii ale țărilor din Pact a constituit-o preocuparea lor extensivă pentru operațiunile privitoare la emigrație.[4]

De exemplu, în anul 1980, deși mult mai mică decât cea de 9 milioane de americano-polonezi, comunitatea maghiară număra 1,8 milioane persoane, fiind de cinci ori mai numeroasă decât comunitatea română de emigranți. Agenților le-a fost mult mai ușor să se infiltreze în comunitățile mai mari de emigranți.[5] Fie din mândrie națională, fie din teama pentru situația membrilor de familie rămași în țara de origine, unii emigranți puteau fi determinați să spioneze pentru serviciile respective și erau considerați „instrumente de bază în măsură să se infiltreze în cadrul Congresului și al unor agenții federale importante, cum ar fi Departamentul de Stat, Departamentul Apărării, Biroul Federal de Investigații și Agenția Centrală de Informații".[6] Odată infiltrați, agenții puteau atât să culeagă informații, cât și să denatureze analizele și interpretările în scopurile dorite.

---

[1] Importanța țintei Vatican pentru spionajul sovietic este sugerată de faptul că János Bogye, rezident AVH la Roma între 1960 și 1965, a devenit în 1976 șef al AVH-ului. Bogye i-a succedat lui Sandor Rajnai la șefia serviciului de spionaj maghiar, Rajnai primind sarcina să conducă operațiunile din România, în calitate de ambasador la București, în perioada 1978–1982.

[2] Bittman (1985), p. 28. Imigrația germană era un tot unitar, deoarece data de la fondarea Statelor Unite și era bine asimilată. De aceea, a fost adesea exploatată sub „steag fals" de agenții est-germani.

[3] Kalugin și Montaigne (1994), p. 189.

[4] Andrzej Paczkowski, „Civilian Intelligence in Communist Poland, 1945–1989: An Attempt At a General Outline", *InterMarium* (Columbia University East Central European Center), vol. 10, nr. 1 (2007), p. 2, 5-6, accesibil pe: www.sipa.columbia.edu. Paczkowski notează că focusarea pe operațiunile asupra Vaticanului și emigrației a constituit „*differentia specificae* a serviciilor poloneze".

[5] Edward Gazur, *Alexander Orlov: The FBI's KGB General*, New York, Carroll & Graf, 2002, p. 225.

[6] Bittman (1985), p. 28. „Penetrarea instituțiilor economice, politice și militare ale SUA, Anglia, RFG, Franța și NATO [și] crearea unor poziții puternice pentru rețelele de agenți", constituiau un element principal al înțelegerilor bilaterale dintre StB, Stasi, și AVH cu KGB-ul. Vezi: *Coordination of Soviet and Czechoslovak Intelligence Operations. Folder 80. The Chekist Anthology*, Arhiva Mitrokhin, CWIHP.

Excluderea din rețeaua de terorism și de trafic de droguri

Un alt domeniu în care partenerii apropiați au fost extrem de activi începând cu anii 1960 și din care România a fost exclusă a fost traficul de droguri împotriva Occidentului. Implicarea departamentelor internaționale și a serviciilor de spionaj în comerțul de droguri sovietic a avut două scopuri: subminarea societății occidentale și finanțarea operațiunilor de aprovizionare cu armament a teroriștilor. Departamentul Internațional al PCUS, sub conducerea lui Boris Ponomarev, a fost „principala agenție de sprijinire a terorismului", asistată de KGB și GRU, acesta din urmă deținând responsabilitatea principală pentru traficul de narcotice.[1] Această implicare a contribuit la coruperea regimurilor comuniste și le-a transformat în complici la uciderea miilor de victime ale traficului de droguri. Se estimează că Erich Honecker, conducătorul RDG, a realizat un profit personal situat între 75 și 93 milioane de dolari, în timp ce Bulgaria, „un actor principal în traficul de arme în schimbul drogurilor", a câștigat „miliarde de dolari" pentru vârfurile ierarhiei regimului Jivkov.[2]

Terorismul dirijat de la Moscova a fost încă un domeniu al cooperării intrapact la care România nu a participat.[3] Ponomarev a utilizat Institutul

---

[1] Richard Pipes, „International Terrorism: The Soviet Connection", în *Proceedings of The Jerusalem Conference on International Terrorism*, Ierusalim, The Jonathan Institute, 1979, p. 14 și remarcile lui Ray Cline, pp. 20-21. Vezi și Benjamin Netanyahu, *International Terrorism: Challenge and Response – Proceedings of the Jerusalem Conference on International Terrorism Held Under the Auspices of the Jonathan Institute*, Ierusalim, The Jonathan Institute, 2-5 iulie, 1979, și *International Terrorism: The Darkening Horizon*, Ierusalim, The Jonathan Institute, 1979.

[2] John M. Kramer, „Drug Abuse in Central and Eastern Europe", în James R. Millar, Sharon L. Wolchik, *The Social Legacy of Communism*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, p. 173. Nu există „nici o îndoială" că Moscova era deplin informată de implicarea lui Honecker. *The Washington Post*, 8 martie 1990, A27. Pentru implicarea Ungariei, vezi: US Congress, House, Select Committee on Narcotics Abuse and Control, *International Study Missions Summary Report 1984*, Washington D.C., US GPO, 1984. Pentru Bulgaria vezi *Bulgarsko Telegrafna Agentsiia* (BTA), Sofia, 7 martie 1990, în FBIS-EEU, 21 martie 1990, 9; BTA, 6 august 1991, FBIS-EEU, 7 august 1991, 5; US Drug Enforcement Agency, „The Involvement of the People's Republic of Bulgaria in International Narcotics Trafficking", US Congress, Senate, *Drugs and Terrorism 1984*, audiere în fața Subcomitetului pentru alcoolism și abuz de droguri a Comitetului pentru muncă și resurse umane, 2 august, 1984, Washington D.C., US GPO, 1984. Vezi și Joseph D. Douglass, jr și Jan Sejna, „International Narcotics Trafficking: The Soviet Connection", *Journal of Defense and Diplomacy*, decembrie 1986.

[3] Vezi Joseph Douglass, jr, *Red Cocaine: The Drugging of America*, Dunwoody, Ga.: Clarion House, 1990 și ediția revăzută *Red Cocaine: The Drugging of America and the West*, Londra și New York, Edward Harle, 1999. Moscova a desemnat acțiunile de trafic de droguri, crimă organizată și terorism ca operațiuni strategice în 1954–1956, implicându-și „partenerii apropiați" la sfârșitul anilor 1960.

de Studii Sociale, care aparţinea de Departamentul Internaţional şi Şcoala Internaţională de Marxism-Leninism (Institutul Lenin), precum şi Universitatea de Prietenie Patrice Lumumba din Moscova drept baze de îndoctrinare şi instruire „în războiul psihologic şi de propagandă, precum şi în tehnicile militare şi în războiul de gherilă" cu antrenament special pentru terorişti furnizat în centrele din Odessa, Simferopol, Baku şi Taşkent.[1] Spionajul occidental a identificat URSS-ul, Cehoslovacia, Germania de Est, Ungaria şi Bulgaria ca fiind puternic implicate în înarmarea şi antrenarea teroriştilor pe propriul teritoriu, Praga, Berlinul şi Sofia fiind implicate semiacoperit şi în Orientul Mijlociu.[2]

Prin măsurile active sovietice din acea vreme şi prin afirmaţiile din perioada postcomunistă făcute de foşti ofiţeri KGB s-a susţinut la unison că URSS-ul a evitat cu scrupulozitate implicarea în acţiunile teroriste şi era extrem de nemulţumită de „sprijinul est-european care fusese acordat teroriştilor internaţionali, de genul lui Carlos".[3] Ei au fost însă contrazişi explicit de observările occidentale ale eforturilor sovietice „de a penetra şi de a controla mişcarea palestiniană, încă din anii 1960", de mărturia unui ofiţer Stasi care a afirmat că KGB-ul ordonase să le fie furnizate adăpost şi resurse teroriştilor, precum şi de materialele din arhivele sovietice care arătau că şeful KGB-ului, Iuri Andropov, se lăuda lui Brejnev cu abilitatea organizaţiei sale de a influenţa şi de a controla operaţiunile teroriste prin agenţii pe care KGB-ul îi avea în conducerea acestora încă din 1970.[4]

Pe parcursul a peste un deceniu Ungaria a fost sediul unuia dintre cei mai activi lideri terorişti împotriva ţintelor occidentale, Carlos „Şacalul".[5] Polonia, aparent neimplicată în activităţile teroriste, a servit încă de la început şi până la sfârşitul anilor 1980, drept sediu pentru şi mai sângerosul

---

[1] Pipes în *Jerusalem Conference on International Terrorism* (1979), p. 14; Cline în Ibidem, pp. 20-21.
[2] Claire Sterling, *The Terror Network: The Secret War of International Terrorism*, Holt, Rinehart şi Winston, 1981, p. 14; Ray Cline, care îl citează pe dezertorul KGB, V.N. Saharov, în *Jerusalem Conference on International Terrorism* (1979), pp. 21-22.
[3] Vezi, de exemplu, Kalugin şi Montaigne (1994), pp. 174–176.
[4] Cline în *Jerusalem Conference on International Terrorism* (1979), pp. 21-22; Sterling (1981), p. 14; Andrew şi Mitrokhin (2005), pp. 207, 249-250. Dosarele KGB menţionează că teroriştii Haddad erau antrenaţi la Institutul KGB Red Banner – redenumit anterior Institutul Andropov – între 1976 şi 1978. Op. cit., p. 255. Vezi şi: Patrick Seale, *Asad of Syria*, p. 305. KGB-ul a sprijinit toate grupările palestiniene de orientare marxistă care au apărut după Războiul de şase zile din 1967.
[5] Rene Backmann şi Serge Raffy, „The End of the Road for Carlos", *Le Nouvel Observateur*, 18 august 1994; László Bencsics, „The Lost Flight – MALEV 240", *Airliners*, 23 mai 2003, www.airliners.net.

Abu Nidal și rețeaua sa de finanțare a terorismului.[1] Dacă Abu Nidal a vizitat Romania, el a făcut-o pentru a-și exercita activitățile teroriste – iar oamenii lui au făcut așa ceva de câteva ori – și nu pentru a primi sprijin.[2] Serviciile de informații ungar și cehoslovac s-au alăturat și ele partenerilor cubanezi și nord-vietnamezi în antrenarea și echiparea grupului terorist „The Weathermen" din Statele Unite.[3]

Efortul fostului șef al KGB-ului, Oleg Kalughin, de a înrola România în lista statelor care au sprijinit terorismul, alături de alte trei state defuncte – Germania de Est, Cehoslovacia și Iugoslavia –, prin așa-zisa „descoperire" făcută de o echipă KGB, la mijlocul anilor 1970, că „acestea acordau ajutor unor diverse grupări teroriste", omițând însă total URSS-ul, Bulgaria, Ungaria și Polonia, poartă însemnele moștenirii operațiunilor de măsuri active.[4] În nici una dintre investigațiile care au urmat atacurilor teroriste dinainte de 1981 nu au fost găsite urme de armament sau muniție românești, în Europa sau în Orientul Mijlociu. În schimb, au fost descoperite cu regularitate urme de muniție bulgărească, ungurească, cehoslovacă sau poloneză în anchetele care au urmat atacurilor.[5]

---

[1] Elaine Sciolino, „U.S. Says Poland Aided Terrorists", *The New York Times*, 25 ianuarie 1988; John Tagliabue, „Poland Says It Expelled Reported Abu Nidal Aide", *The New York Times*, 26 ianuarie 1988; David M. Daystych, „Abu Nidal's Polish Trail", *Canada Free Press*, 22 august 2002; Ryszard Kaminski și Rafal Plesniak, „Skola zbrodni" [Școală pentru crimă], *Wprost* (Varșovia), nr. 39 (octombrie 2001), http://www.wprost.pl.

[2] Pentru asasinatele și atentatele desfășurate de gruparea Abu Nidal pe teritoriul României și împotriva unor ținte românești din exterior, vezi *Terrorism Review*, 29 iulie 1985 (declasificată la 7 iulie 1999), p. 21, CIA și *Terrorism Review din 13 ianuarie 1987* (declasificată la 7 iulie 1999), p. 13, CIA. Relația României cu Carlos, la începutul anilor 1980, și implicarea în atacul sediului Radio Europa Liberă este tratată în volumul II. Ofițerul KGB responsabil de operațiunile anti-REL de la sfârșitul anilor 1970 și-a asumat responsabilitatea atacurilor în diverse ocazii, după 1989. Kalugin și Montaigne (1994), pp. 195-196. Carlos a fost găzduit la Budapesta atât în perioada planificării atacurilor, cât și în timpul lor și a rămas după aceea în Ungaria pentru încă patru ani și jumătate.

[3] Peter Schweizer, *Reagan's War*, New York, Doubleday, 2002, p. 53. Reprezentantul Congresului SUA, Jack Kemp, observa că teroriștii palestinieni erau „antrenați sub supravegherea KGB-ului în Ungaria și Bulgaria" în remarcile sale din *Jerusalem Conference on International Terrorism* (1979), p. 32.

[4] Kalugin și Montaigne (1994), p. 176.

[5] *The USSR and Its Allies: A Global Presence: An Intelligence Assessment*, 1 decembrie 1983, p. 7, CIA. CIA nota că scopurile românilor în lumea în curs de dezvoltare „difereau radical de cele ale URSS și nu serveau intereselor sovietice", în timp ce alți membri ai Pactului „sprijineau națiunile din Lumea a Treia și mișcările de insurgență" în „strânsă cooperare cu URSS-ul". *Soviet Military Capabilities to Project Power and Influence in Distant Areas (NIE)*, 1 octombrie 1979 (13 martie 1996), pp. 21-22, CIA.

Capacităţile de dezinformare ale Ungariei

Capacitatea Ungariei de a exploata potenţialul comunităţilor de emigranţi în scopul desfăşurării unor acţiuni de dezinformare a luat un avânt considerabil în timpul şi după revolta din anul 1956, întrucât mulţi agenţi maghiari şi agenţi KGB au făcut parte din valul masiv al celor peste 200 000 de refugiaţi (în final).[1] Majoritatea acestora s-au stabilit în cele din urmă în SUA (şi o mare parte în Marea Britanie şi în Canada).[2] Deşi majoritatea acestora erau refugiaţi din motive economice, în scop propagandistic tuturor li s-a acordat statutul de „luptători pentru libertate", o calitate dezirabilă pentru a activa în organizaţiile de emigranţi şi alte foruri care desfăşurau operaţiuni în Europa de Est.[3] Se estimează că KGB a avut cel puţin 200 de agenţi proprii infiltraţi printre emigranţii din primul val, fără a-i lua în calcul şi pe agenţii AVO, despre care FBI „ştia foarte bine" că profitaseră de situaţie, „introducând în valul mare de refugiaţi care părăsea Ungaria emigranţi ilegali şi agenţi AVO".[4] Conform spuselor unui fost ofiţer GRU, în anii 1960 şi 1970, serviciile de informaţii sovietice au continuat să folosească „luptătorii pentru libertate" maghiari drept paravan pentru a-şi plasa agenţii în SUA, de obicei după o scurtă şedere în Austria şi în Germania, pentru a-şi fabrica „legenda".[5]

După modelul stabilit în taberele de refugiaţi din Austria, AVH a continuat în mod agresiv recrutarea de „noi candidaţi pentru activităţi de spionaj" din interiorul acestor comunităţi şi a lansat provocări, care au avut scopul de a

---

[1] Gazur este de părere că serviciile de informaţii maghiare „au fost încântate să profite de ocazie pentru a introduce agenţi în valul de refugiaţi, unde riscul de a fi descoperiţi era mult mai mic". Gazur (2002), p. 226.

[2] Mai mult de 21 000 persoane au ajuns aici direct; aceştia au fost urmaţi de alţi 15 000 şi apoi de grupuri mai mici. Unii agenţi au recurs la o „şedere mai îndelungată" într-o terţă ţară, pentru a elimina eventualele suspiciuni. Gazur (2002), p. 567.

[3] CIA, *Analysis of the Hungarian Revolt*, 17 ianuarie 1957 (declasificat la 4 aprilie 2006); William R. Corson şi Robert T. Crowley, *The New KGB: Engine of Soviet Power*, New York, William Morrow, 1986, pp. 268-270. Se pare că Andropov îşi dobândise deja reputaţia cu mult înainte de a deveni şeful KGB, datorită acestei conjuncturi favorabile.

[4] Corson şi Crowley (1986), p. 269; Gazur (2002), p. 567. AVO a fost precursorul AVH-ului. Într-un efort de „rebranding" al Securităţii de Stat maghiare ca mult mai liberală şi chiar inexistentă, au fost propagate cu mult succes temele măsurilor active, susţinând că vechiul AVO fusese dizolvat în 1956 şi înlocuit de reformatul AVH. De fapt, AVO fusese înlocuit de AVH în 1949, şi după reorganizarea structurilor şi operaţiunilor AVH ca urmare a revoltei din 1956 a continuat să existe în cadrul Ministerului de Interne până în 1990.

[5] Suvorov (1984), p. 79.

influența relațiile externe ale țării-gazdă.[1] Având în vedere reprezentarea sa în Occident și cei aproximativ 1,6 milioane de etnici maghiari din România, AVH a beneficiat de un avantaj în cazul operațiunilor desfășurate împotriva României, în timp ce Stasi putea acționa în rândul comunităților de origine germană din țară, exercitând totodată o puternică influență în RFG și în special în mass-media din Germania de Vest.[2] Asociațiile care încercau să limiteze relațiile dintre SUA și România erau ținta preferată a KGB și AVH, în vederea infiltrării de agenți. Diverse „asociații transilvănene", formate aproape în totalitate din membri ai minorităților naționale care urmăreau obținerea autonomiei regionale, au preluat modelul și obiectivele „societăților basarabene" conduse de Comintern în perioada interbelică, ce au atacat asiduu legitimitatea administrației românești în regiune și credibilitatea Bucureștiului în fața partenerilor occidentali.

Serviciul ungar AVH era specializat în operațiuni speciale de „influență pozitivă" vizând America, NATO și alte ținte similare; serviciul realiza dezinformări prin intermediul agenților proprii și al unor „cetățeni străini care acționau în secret", cu scopul de a influența indivizi, partide și guverne.[3] Într-una din cele mai de durată operațiuni, agenții AVH au înlocuit scrisorile transmise zilnic de ascultătorii postului Radio Europa Liberă (REL) cu unele false, scrise aparent de o rețea vastă de studenți, casnice, ingineri și muncitori, pentru a manipula percepția postului de radio cu privire la interesele și prioritățile populației maghiare.[4] Scopul urmărit era ca postul de radio să se concentreze asupra problematicii culturale, și nu asupra celei politice, și să determine crearea unui curent de opinie preocupat

---

[1] Bittman (1972), p. 146. Vezi și Johanna Granville, „Of Spies, Refugees and Hostile Propaganda: How Austria Dealt with the Hungarian Crisis of 1956", (2006), pp. 62-90; Osterreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Vienna, Bundeskanzleramt/Auswartige Angelengenheit, Zl 217.836-Pol 57, Karton 461, *„Ungarsiche Agitation und Spionage in Osterreich"*, 15 martie 1957; Zl. 5035A-Pol, München, *„Spionagekampf um Fluchtlingslisten"*, 27 martie 1957; Zl 222.481 Pol 57, Karton 448, *„Zeitschrift! „Ute s Cel", Schadingung der aussenpolitischen Interessen Osterreichs durch nationalsozialistische und antisemitisch Schreibweise"*, 20 iulie 1957; și Zl 225-311-Pol 57, Karton 458, *„Angebliche politische Provokation von oesterreichischem Gebeit"*, 26 septembrie 1957, citat în Granville (2006).

[2] Și Cehoslovacia putea să se folosească de agenții slovaci de etnie maghiară din România, așa cum procedase în Ungaria, în 1956. Anexarea de către Bulgaria a sudului Dobrogei în 1940 a fost însoțită de schimbul de populație, motiv pentru care Sofia nu avea la dispoziție comunități mari de emigranți pe care să le folosească drept paravan pentru operațiunile desfășurate în țară. Totuși, a recrutat individual ofițeri de informații din rândul comunității etnicilor români vlahi, mai ales din zona Dunării și din Valea Timocului.

[3] Arhiva Mitrokhin, *KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980–1982,* aprilie 2004, CWIHP.

[4] Bittman (1972), p. 148.

de presupusele abuzuri comise de români asupra populaţiei maghiare din Transilvania. La fel ca în perioada interbelică şi în cea a Cominternului, maghiarii s-au specializat în influenţarea mijloacelor de informare în masă. Astfel, AVH s-a implicat atât în campanii pe termen lung, considerate „prea dificile pentru a fi imitate" de alte servicii, precum şi în operaţiuni pe termen scurt, cum ar fi furnizarea „de materiale de dezinformare provenite de la KGB" anumitor jurnalişti occidentali, care să le publice sub semnătura lor.[1]

Capacitatea serviciilor de informaţii maghiare de a „transmite informaţii denaturate cercurilor guvernamentale din Occident" era de nepreţuit pentru Centrala KGB care transmitea în mod regulat „subiecte propuse de Serviciul A" către şeful Departamentului de dezinformare al AVH, pentru „a fi puse în practică".[2] Astfel de operaţiuni necesitau o procedură specială de lucru şi de protecţie pentru a fi eficiente. În vreme ce Departamentul de dezinformare maghiar se plângea omologilor săi de la StB, la mijlocul anilor 1960, de resursele financiare reduse, de deficitul de personal şi de sfera limitată a activităţilor, este posibil ca acest departament să nu fi fost dispus şi nici autorizat să „dezvăluie toate atuurile şi deficienţele" operaţiunilor sale de dezinformare, nici măcar partenerilor cu care colabora îndeaproape. La fel ca în cazul Bulgariei, operaţiunile şi realizările ungare au beneficiat de protecţia Moscovei, fiind astfel „dificil de evaluat", chiar şi de partenerii lor din comunităţile de informaţii finanţate de sovietici.[3] În timp ce măsurile active ale StB erau concentrate în Lumea a Treia, operaţiunile ungare, precum cele ale departamentului condus de Agayants, vizau în primul rând „strategiile de influenţă pe termen lung în încercarea de a manipula nu doar opinia publică, ci şi factorii de decizie" din principalele state occidentale.[4]

Faptul că nu există referiri la legăturile serviciilor de informaţii maghiare cu conducerea KGB e un caz clasic de „câine care nu latră noaptea".[5] Până la dezvăluirile lui Mitrokhin (şi publicarea raportului anual din 1967 de către Andropov), sursele sovietice nu făceau practic nici o referire la cooperarea dintre serviciile de informaţii maghiare şi cele sovietice.[6] Această lipsă de informaţii caracterizează şi memoriile dezertorilor sovietici, şi ale ofiţerilor KGB în rezervă, care relatează de obicei în amănunt relaţia dintre KGB şi fostul Stasi, subliniază faptul că relaţiile cu serviciul bulgar DS

[1] Andrew şi Mitrokhin (2005), p. 162.
[2] Ibidem.
[3] Bittman (1972), pp. 145-147, 151.
[4] Ibidem, p. 157.
[5] Ladislav Bittman a fost singurul dezertor din timpul Războiului Rece care a scris despre operaţiunile serviciilor ungare de informaţii.
[6] Mitrokhin Archive, *KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980–1982* (2004), www.CWIHP.org; Iuri Andropov, *KGB Annual Report*, 6 mai 1968, CWIHP.

erau chiar mai strânse (deși nu furnizează detalii), menționează cooperarea cu serviciul cehoslovac StB și cu cel polonez SB, dar omit orice referire la serviciul ungar AVH.[1] În acest sens, este sugestivă maniera similară în care conducătorii sovietici și KGB-ul îi protejau pe Kádár și pe președintele finlandez Urho Kekkonen, ambii veniți la putere în anul 1956, cu un grad mai mare sau mai mic de sprijin din partea sovieticilor, și care au acționat ca agenți ai Moscovei.[2]

Prejudiciile pe care le-ar fi avut cunoașterea la scară mai largă a cooperării dintre serviciile de informații sovietice și cele ungare asupra credibilității Budapestei și asupra capacității sale de a fi un mijloc de propagare a dezinformării sovietice către Occident făceau necesar ca această cooperare să fie atent gestionată. Așadar, faptul că serviciile de informații maghiare erau unul dintre cele mai valoroase elemente ale Centralei KGB a fost păstrat la fel

---

[1] Kalugin și Montaigne (1994), pp. 171–191. Kaludhin observă că șefului KGB, Kriucikov, îi plăcea să-și petreacă vacanța în Ungaria, împreună cu omologul său. Ibidem, pp. 246-247; Andrew și Gordievsky (1990), pp. 621-622. Gordievski a comentat că, după prăbușirea comunismului în 1989, KGB „nu mai putea să conteze automat" pe serviciile din Germania de Est, Polonia sau Bulgaria, dar nu a făcut nici o referire la serviciile ungare. Același lucru este valabil și în cazul memoriilor care menționează în treacăt cooperarea est-europeană. Vezi, de exemplu, Victor Cherkashin (și Gregory Feifer), *Spy Handler, Memoir of a KGB Officer: The True Story of the Man Who Recruited Robert Hanssen and Aldrich Ames*, New York, Basic, 2005, p. 118. Generalul KGB Vadim Kirpicenko, „«negociatorul» lui Evghenii Primakov", este excepția care confirmă regula. Kirpicenko menționează Ungaria și o plasează înaintea Poloniei, dar nu dă nici o indicație referitoare la importanța sa pentru modul în care a pasat dezinformări în cercurile NATO și ale elitei occidentale. Vezi remarcile lui Allen Weinstein în *Panel III „Espionage and Counterintelligence"*, 20 noiembrie 1999, pp. 16-17, CIA. Vezi și Vadim Kirpicenko, *It arkhiva razvedchika* [Din arhiva unui ofițer de informații], Moscova, Mezhdunarodiie Otnosheniia, 1993, și *Veterani vneshnei razvedki Rossii* [Veteran ai spionajului extern rus], Moscova, Sluzhba Vneshnei Razvedki, 1995.

[2] Se pare că CIA știa din 1961 că Kekkonen era agent sovietic. Tennent H. Bagley, *Spy Wars: Moles, Mysteries, and Deadly Games*, New Haven, Yale University Press, 2007, p. 8. Vezi și Sejna (1985), pp. 125-126; Andrew și Gordievsky (1990), pp. 430, 432-435; Kalugin și Montaigne (1994), pp. 169-170; Max Jacobsen și Jukka Tarkka, „Finland's Security Policy After the Second World War", în Ermei Kanninen et. al., *Aspects of Security: The Case of Finland*, Vaasa, Finnish Military History Commission, 1985, pp. 257-258; Talbot (1970), pp. 416, 423, 428; Șevcenko (1985), pp. 98-100; Mikhail Gorbachev, *Memoirs*, New York, Doubleday, 1995, pp. 472-485. Vezi și Kimmo Rentola, „Kekkonen and Kádár in the Soviet Sphere of Influence", în Ansii Halmesvirta, editor, *Kádár's Hungary – Kekkonen's Finland*, Hungarologische Beiträge, vol. 14, Jyväskylä, Finlanda, University of Jyväskylä, 2002, pp. 108-109. Vezi și Vares Vesa, „Foes Who Grew Better With Time: The Image of János Kádár and Urho Kekkonen in the West from 1956 to the End of the 1960s", Op. cit., pp. 15-60; Vesa Vares, „Moral and Stability: The Image of János Kádár and Urho Kekkonen in the West from 1956 to the early 1970s", în Halmesvirta (2006), pp. 137-200.

de secret cum a fost și faptul că România era considerată o țintă inamică. Este posibil ca relațiile de cooperare dintre serviciile de informații sovietice și cele ungare în anumite domenii să fi fost ținute secrete și față de ceilalți parteneri cu care se aflau în relații de „strânsă colaborare“.[1] Cu toate acestea, în opinia unui agent special FBI responsabil cu contracararea activităților serviciilor din Blocul Sovietic, AVH era „o organizație de informații de nivel superior și extraordinar de activă“, a cărei rază de acțiune în Statele Unite era „întrecută doar de cea a serviciului de informații sovietic“.[2]

Pe lângă prejudecățile adânc înrădăcinate și posibilele infiltrări de agenți, subestimarea constantă a disidenței române și impresia la fel de constantă cu privire la presupusa disidență a altor lideri ai țărilor membre ale Tratatului se datora probabil eficienței strategiilor sovietice de dezinformare și procesului de „consolidare a prestigiului“. Autoritățile sovietice au căutat deseori să „îmbunătățească imaginea unora dintre liderii est-europeni“, în principal a lui Gomułka, Kádár și Jivkov, „ca și cum aceștia ar fi fost membri ex officio ai elitei sovietice“.[3]

Puterea distructivă a dezinformărilor

Atât Kekkonen, cât și Kádár erau prezentați drept mediatori importanți „între Est și Vest“, dar aceștia au lansat dezinformări și au cules informații din alte țări, la comanda Moscovei. Kekkonen urma instrucțiunile unui ofițer de caz al KGB și, în cadrul unor discursuri și conversații private, a transmis informații denaturate și teme de dezinformare „pregătite de către Departamentul Internațional al Comitetului Central și înmânate lui de către rezidentul [KGB]“.[4] Kádár primea instrucțiunile direct prin telefon de la liderul sovietic și raporta în același fel.[5]

---

[1] Se pare că mediul academic maghiar nu a știut de ruperea relațiilor de cooperare ale serviciilor secrete cu România de la începutul anilor 1960. Vezi, de exemplu, maior Tibor Babos, *Regulating the Intelligence System and Oversight in the Hungarian Constitutional Democracy*, Monterey, Naval Postgraduate School, iunie 2003, p. 9.

[2] Edward Gazur, *Alexander Orlov: the FBI's KGB General*, New York, Carroll & Graf, 2002, pp. 225 și 567. El remarcă în continuare faptul că KGB a menținut „o relație strânsă de colaborare“ cu AVH și a exercitat „un control puternic asupra“ AVH.

[3] *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment (EUR 82–10124)*, 12 ianuarie 1982 (declasificat la 29 ianuarie 2001), p. 20, www.foia.cia.gov.

[4] Kalugin și Montaigne (1994), pp. 169–170; Andrew și Gordievsky (1990), p. 433. Vezi și Hannu Rautkallio, *Laboratorio Suomi. Kekkonen ja KGB 1944 – 1962* [Laboratorul Finlanda. Kekkonen și KGB-ul 1944–1962]. Juva 1996, și *Agenda Suomi. Kekkonen – SDP – NKP* [Agenda Finlanda. Kekkonen – SDP – NKP], Juva 1999.

[5] Miklós Kun, *Prague Spring – Prague Fall: Blank Spots of 1968* (editată de Peter Tamasi), Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1999, p. 220. Este de menționat că predecesorul lui Kádár, Mátyás Rákosi, a avut în casă un specialist în comunicații pentru a-i asigura legătura directă cu Kremlinul.

O combinaţie corectă de dezinformări, instigări şi provocări poate avea efecte devastatoare. În toamna anului 1964, serviciul de informaţii StB a iniţiat o operaţiune în Indonezia, cu sprijinul KGB, care, după ce şi-a îndeplinit scopul de a eradica influenţa SUA asupra guvernului Sukharno, a instigat la lovitură de stat partidul comunist local şi, conform surselor serviciilor de informaţii occidentale, a dus la o reacţie armată violentă, soldată cu 50 000 de morţi.[1] În aceeaşi perioadă, serviciul cehoslovac a încurajat apariţia unor tensiuni de natură etnică şi a unui conflict la graniţă între Austria şi Italia în zona disputată a Tirolului de Sud.[2] „Bombardamentele şi distrugerea liniilor de alimentare cu energie electrică din zonele rurale cu populaţie de origine germană din nordul Italiei" realizate de StB, precum şi distribuirea unor fluturaşi cu mesaje instigatoare provenind de la aşa-zise grupuri de disidenţi au dus la declanşarea unui conflict la graniţa austro-italiană.[3] În acelaşi timp, StB-ul a fost implicat într-o operaţiune de discreditare a Germaniei de Vest, pentru fascism şi antisemitism, parţial prin mâzgălirea cu însemne naziste şi distrugerea cimitirelor evreieşti.

Cea mai simplă şi ieftină modalitate de dezinformare „din om în om" – răspândirea de zvonuri – putea fi foarte eficientă în Occident, unde cultura informaţiei era predominantă şi existau standarde de transparenţă destul de ridicate. Tehnica era extraordinară în simplitatea ei. După cum a explicat un dezertor KGB, Moscova pur şi simplu a ordonat fiecărui ofiţer să repete „aceleaşi informaţii fiecărui american pe care îl întâlnea", fie că era vorba despre informaţii tehnice despre armament, ştiri despre rivalităţile de la Kremlin sau despre personalitatea şi preferinţele liderilor sovietici şi est-europeni (de ex., Andropov era prezentat ca „reformator" proamerican şi amator de jazz, Sadat, Zia ul-Haq şi Ceauşescu ca tirani sângeroşi şi imprevizibili etc.)[4] Implicaţiile acestei acţiuni sunt copleşitoare dacă se ţine cont că în primul an când a deţinut conducerea KGB-ului, Andropov a trimis în delegaţii în Occident şi grupuri de turişti „378 de oameni ai KGB-ului", peste „2 200 de agenţi" şi „4 400 de persoane de încredere". Dacă zeci şi

[1] John Barron, *The KGB: The Secret Work of Soviet Secret Agents*, New York, Bantam, 1974, pp. 223-224; Bittman (1972), pp. 106-122, şi Bittman (1985), pp. 193-197. Fostul şef al Departamentului de dezinformare al StB a remarcat: „Noi înşine am fost surprinşi de proporţiile monstruoase la care a ajuns provocarea". StB a estimat numărul victimelor la o jumătate de milion.

[2] Frolik (1975), p. 79. Propunerea de a arunca în aer un monument austriac (al lui Andreas Hofer) „pentru a agrava tensiunea naţionalistă" a fost respinsă doar după ce mass-media a menţionat o posibilă implicare a comuniştilor. Bittman (1972), p. 130.

[3] Frolik (1975), p. 79.

[4] Mark Reibling, *Wedge*, New York, Touchstone, 2002, p. 350.

sute de surse confirmă aceeași informație, nu e surprinzător că analiștii occidentali au ajuns la concluzia că „trebuie să fie adevărată".

KGB a introdus o a doua modificare importantă în 1965, când a inițiat relații operative „directe și periodice" la nivel de departament între serviciile- satelit din Germania de Est, Ungaria, Cehoslovacia, Bulgaria și Polonia în domeniile dezinformării, contrainformațiilor și operațiunilor contra Statelor Unite. În timp ce Moscova și-a menținut rolul coordonator, serviciile erau încurajate să coopereze în mod direct, „excluzând România", din cauza „politicii externe independente a acesteia față de Occident și a relațiilor de prietenie cu Republica Populară Chineză".[1] Într-o perioadă în care cooperarea României cu celelalte agenții de informații din Blocul Sovietic se reducea la „o simplă formalitate", departamentele lor de dezinformare făceau în mod activ schimb de „informații de fond pentru proiecte speciale" și își acordau asistență „reciprocă pentru a derula operațiuni în străinătate".[2] Acum nu mai era vorba „doar" de o sută de ofițeri KGB care repetau aceeași informație, ci de câteva sute de surse, aparent diferite, din cel puțin 6 țări care o confirmau, ceea ce, în interpretarea Occidentului, îi demonstra veridicitatea.

DSS nu a creat un astfel de departament de dezinformare și nu a făcut niciodată parte din rețeaua de dezinformare. Nici nu a dispus de personalul sau resursele necesare pentru a face acest lucru. Într-una dintre cele mai de succes operațiuni de dezinformare sovietică desfășurate împotriva României – și sunt multe de genul acesta – KGB a descris serviciul român de securitate drept o organizație „masivă", cu siguranță una dintre cele mai mari din Blocul Sovietic, cu ochi, urechi și informatori peste tot. De fapt, România avea unul dintre cele mai mici (poate chiar *cel* mai mic) servicii de securitate și, raportat la populația țării, din cadrul Tratatului de la Varșovia. Personalul său, format din 15 312 membri, era mai mic decât cel al serviciului cehoslovac, StB, care avea 17 000 de membri, al celui polonez, care avea

[1] Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider's View*, Washington, Pergamon-Brassey's, 1985, p. 33. Conform spuselor unui fost ofițer de contrainformații militare polonez, Gomułka a fost înlăturat de o facțiune a poliției secrete poloneze în 1968 pentru că Moscova „se temea că, în anumite circumstanțe, Polonia ar putea deveni o altă Românie sau chiar o Iugoslavie". Michael Checinski, *Poland: Communism, Nationalism, Anti-Semitism*, New York, Karz-Cohl, 1982, p. 171.

[2] Bittman (1972), p. 144.

34 000 de membri sau al serviciului din Germania de Est, Stasi, care avea în jur de 100 000 membri.[1]

Același lucru este probabil adevărat și în privința AVH-ului și KDS-ului care deserveau state cu o populație pe jumătatea României.[2] Conform estimărilor maghiare, AVH-ul avea între 11 000 și 20 000 de persoane.[3] După modelul obișnuit, este dificilă obținerea de informații detaliate despre serviciile din Ungaria și Bulgaria, care se bucurau în cel mai înalt grad de protecția Moscovei, dar se estimează că exista cel puțin un ofițer AVH sau KDS (sau DS) la 1 000 de locuitori, ceea ce reprezenta un procent mai mare pe cap de locuitor decât DSS-ul românesc.[4] Conform unui fost ofițer StB, aparatul de informații maghiar era de două ori mai mare decât cel românesc, la sfârșitul anilor 1960, în timp ce, chiar și Bulgaria, cu o populație mai mică cu 60% decât cea a României, avea un aparat de informații cu 20% mai mare.[5] Mult reclamatele eforturi ale României de a manipula opinia publică s-au limitat, de fapt, la promovarea imaginii lui Ceaușescu în exterior, desfășurată de birourile din cadrul fiecărui departament special, un efort care s-a dovedit nu numai în zadar, dar și contraproductiv. România era, prin urmare, nepregătită să înțeleagă și cu atât mai puțin să combată „măsurile active" pe care Tratatul le-a adoptat pe termen lung la adresa sa.

---

[1] Larry L. Watts, „Intelligence Reform in Europe's Emerging Democracies: Conflicting Paradigms, Dissimilar Contexts", *Studies in Intelligence*, vol. 48, nr. 1 (aprilie 2004), p. 21; Dennis Deletant, „The Successors to *Securitate*", în Kieran Williams și Dennis Deletant, *Security Intelligence Services in New Democracies*, Basingstoke, Palgrave, 2001, pp. 215-217. Cifrele poloneze includ și peste 24 000 de membri ai SB-ului și 10 000 de colaboratori interni ai informațiilor militare (în România, un departament al Securității), dar nu și cele 12 566 de cadre de la ZOMO. Trupele de Securitate, formate în 1968, erau de fapt militari fără nici un antrenament în domeniul spionajului și al contraspionajului. Trupele de 7 000–9 000 de soldați comandați de ofițeri care nu fuseseră instruiți de sovietici fuseseră constituite special pentru a reprezenta o apărare certă contra unei invazii sovietice. Ceilalți deserveau securitatea instalațiilor și a clădirilor.

[2] Ungaria și Bulgaria au menținut separat, pe lângă AVH și KDS, și servicii de securitate și contrainformații ale armatei, de dimensiuni încă nespecificate.

[3] Vezi „Állambiztonsági tisztek listája" [Ofițerii Securității de Stat pe Listă (1956–1989)], *HVG* (Budapesta), 12 aprilie 2005, www.hvg.hu.

[4] Cu excepția perioadei staliniste când recruți din armată au fost postați în număr extrem de mare la Securitate, DSS a deținut un procent de 1:1 000 numai la sfârșitul anilor 1970 – începutul anilor 1980, când personalul era în număr 20 000 și 23 000. Însă, pentru a ajunge la asemenea dimensiuni, se baza puternic pe recruți proaspeți (20 459). Lavinia Stan, „Inside the Securitate Archives: A Review of the Current State of the Archives of the Romanian Securitate", Cold War International History Project, 4 mai 2003, CWIHP.

[5] Bittman (1985), p. 33.

Moldova şi cea de-a treia campanie basarabeană 1965–1968

În anul 1965, prim-secretarul RSS Moldova şi protejatul lui Brejnev, Ivan Ivanovici Bodiul, a acuzat autorităţile române de răspândirea unor „minciuni şi denaturări despre Moldova", calificând chiar publicarea însemnărilor lui Karl Marx cu privire la anexarea Basarabiei de către Rusia ţaristă drept o „propagandă naţionalistă".[1] La sfârşitul anului 1966, şeful KGB din RSS Moldova, Serghei Romanovici Savcenko, care mai târziu a jucat un rol esenţial în atragerea forţelor din Blocul Sovietic în campania de invadare a Cehoslovaciei în 1968, a remarcat că „principala lui sarcină fusese de a combate propaganda verbală şi scrisă din străinătate, în special pe aceea provenită direct de peste graniţă".[2] „Propaganda" ofensatoare a fost de fapt noua abordare românească a istoriei, bazată pe documente, care a atras şi protestele Budapestei. La sfârşitul lui 1966, în timpul celui de-al 9-lea congres al partidului muncitoresc maghiar, ideologul şef István Szirmai (fost membru al PCR) a lansat un atac împotriva „activităţii unor istorici din ţările vecine Ungariei, care nu ţin cont de sensibilităţile naţionale ale celorlalte popoare," care a fost preluat în ziarul oficial al partidului.[3]

Bodiul şi-a reînnoit plângerea într-un raport către plenara din februarie 1967 a Comitetului Central, afirmând că Rusia a acţionat întotdeauna în favoarea libertăţii politice şi sociale „chiar şi în condiţiile exploatării ţariste".[4] Cu toate acestea, din nefericire:

> [...] indivizii cad cu uşurinţă pradă influenţei propagandei de dezinformare, deseori devenind promotorii acesteia, fără a avea de suportat vreo consecinţă. Este necesar să spunem că tăcerea şi pasivitatea noastră sunt folosite de către falsificatorii burghezi ai istoriei care, în publicaţiile lor, în mod conştient [...] suprimă faptele şi evenimentele care au caracterizat aspiraţiile străvechi ale poporului moldovean pentru uniunea cu Rusia şi pentru reunirea cu statul rus.[5]

Prezentând administraţia românească drept total criminală, postul Radio Moscova în limba română descria aşa-zisele „atrocităţi" comise de românii în timpul răscoalei din Tatar Bunar, afirmând că „zeci de alte sate" au fost „rase din temelii" de „jandarmii români şi trupele de ocupaţie" în 1924, în timp ce „mii de rebeli au fost omorâţi şi trupurile le-au fost aruncate

[1] Kramer (2001), p. 326.
[2] *Sovetskaia Moldavia*, 20 decembrie 1966.
[3] Vezi Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), documentul 136, p. 834; MOL, KÜM, XIX-J-1-j-Rom-16/b-sz.n.-1945-1968/II, pp. 413-418.
[4] Fritz Ermarth, „Bodyul Again Attacks Anti-Russian Feeling in Moldavia", RFER, 17 martie 1967, OSA, caseta 110, dosarul 2, raportul 163, p. 1.
[5] *Sovetskaia Moldavia*, 16 februarie 1967.

în Nistru".[1] Unul dintre „inocenții" lui Willi Münzenberg din campaniile de front cominterniste, Henri Barbusse, a fost lăudat pentru articolele sale „demascatoare" despre „tragedia de la Tatar Bunar" care „au umplut de revoltă în inimile oamenilor din întreaga lume" și „au luat apărarea victimelor care protestau împotriva teroarei și a violenței din Basarabia", aflată sub administrare românească".[2] Și RSS Ucraina a publicat lucrări care demonizau administrația românească, afirmând că, după ce „înșfăcaseră Bucovina, ocupanții români instituiseră un regim sălbatic de teroare și de opresiune politică și economică".[3]

Pentru a combate efectele subversive ale literaturii și ale „emisiunilor radio [române] ostile", venite de peste graniță, Bodiul a făcut apel la inițierea unor măsuri de „contrapropagandă", în care să se implice în egală măsură „academicieni și oameni de cultură, precum și înalte oficialități ale partidului, ale Sovietului și organisme economice", coordonate cu campanii desfășurate prin intermediul unor „ziare și jurnale, transmisii radio și TV, cărți, broșuri și alte publicații".[4] Șeful propagandei moldovene, V.K. Barbulat, pe care Bodiul l-a criticat dur pentru neîndeplinirea obligațiilor, a fost eliberat din funcție. Protejații „moldoveni" ai Moscovei au considerat acest lucru deosebit de frustrant din moment ce România fusese împiedicată să aibă vreun contact cu populați din RSS Moldova, după 1958, inclusiv prin interzicerea micului trafic de frontieră dintre satele din zonă și miile de familii divizate, și totuși identificarea „moldovenilor" cu românii a continuat.

Îndreptându-și aparent atenția asupra istoricilor occidentali, o autoritate sovietică în domeniul istoriei românești interbelice și din perioada războiului a demascat campania împotriva „falsificatorilor" istoriei, în iulie 1967:

> În lupta ideologică împotriva comunismului, împotriva unității statelor socialiste, apologeții imperialismului exploatează constant arma otrăvită a naționalismului. Aceasta se manifestă clar în interpretarea pe care o dau istoriei burghezo-moșierimii din România. În anii din urmă au apărut în Occident

[1] P.T.O., „Moscow Claims Bessarabia Was «Illegally Attached to Romania»", RFER, 28 iulie 1967, OSA, caseta 50, dosarul 6, raportul 138, p. 1.
[2] Ibidem. Charles Upson Clark oferă o evaluare mult mai obiectivă a administrației române în *Bessarabia: Roumania and Russia on the Dniester*, New York, Dodd, Mead & Co., 1927, mai ales în capitolul XXVI „Communist Machinations", capitolul XXVIII „The Tatar Bunar Episode" și capitolul XXIX „The Moldavian Soviet Republic", pe http:// depts.washington.edu/cartah/texts_archive.
[3] Vezi de ex. V. Kurylo et. al., *Pivnichna Bukovina, ii minule I suchasne*, Uzhorod, Karpaty, 1969, p. 92.
[4] P.T.O. (1967), p. 1; Ermarth (1967a), p. 3.

nu puţine cărţi ale unor autori care denigrează politica externă a sovieticilor faţă de România.[1]

Această istoriografie şi practicienii ei erau acuzaţi de prezentarea tendenţioasă şi chiar pur şi simplu de falsificarea politicii sovietice din perioada interbelică şi din timpul războiului pentru a „semăna discordie între popoarele Uniunii Sovietice şi Republica Socialistă România".[2] Elitele româneşti, susţinea autorul, erau „orbite" de „ura de clasă" împotriva URSS-ului, de „natura fascistă" a politicilor interbelice şi de „perfidia" democraţiei. După cum sublinia un analist occidental, inserarea Transilvaniei în acest atac aparent istoric implica faptul că „abilitatea României de a menţine Transilvania ca parte componentă era minimizată în proporţie egală cu respingerea unor bune relaţii cu URSS-ul".[3]

La doi ani de la lansarea acestei campanii, impactul „dăunător" exercitat de România asupra acestei regiuni din perspectiva atracţiei culturale, a modelului independent pe care îl reprezenta şi a influenţei subversive active transmise prin intermediul mass-media şi al publicaţiilor „antisovietice" a continuat să preocupe autorităţile moldovene (şi pe cele ucrainene).[4] În aprilie 1968, prim-secretarul moldovean a condamnat conducerea română pentru „poziţia sa singulară şi aducătoare de prejudicii vizavi de o gamă largă de probleme importante, legate de mişcarea comunistă şi muncitorească internaţională" şi pentru „opoziţia sa asiduă faţă de măsurile luate de cele cinci state socialiste de a pune capăt contrarevoluţiei din Cehoslovacia". Faptul că „presa română a publicat materiale şi declaraţii ale unor autori români şi străini care erau ostili faţă de Uniunea Sovietică şi faţă de alte ţări

---

[1] Nikolai Ivanovici Lebedev, „Some Questions of the Foreign-Political History of Rumania in the Light of Bourgeois Historiography", *Novaia i noveshaia istoriia*, nr. 3 (1967), p. 146 ff; Fritz Ermarth, „Soviet Historian on Rumania's Prewar Foreign Policy", RFER, 17 iulie 1967b, OSA, caseta 50, dosarul 6, raportul 146, p. 3.

[2] Ibidem. Următorii falsificatori „tendenţioşi" ai istoriei şi lucrările lor au intrat sub acest atac: Stephen Fischer-Galati, editor, *East-Central Europe Under The Communists: Rumania*, New York, Praeger, 1957; Ghiţă Ionescu, *Communism In Rumania 1944–1962*, Oxford, Oxford University Press, 1964 şi David Floyd, *Rumania: Russia's Dissident Ally*, New York, Praeger, 1965.

[3] Ermarth (1967b), p. 4. Lebedev susţinea că URSS-ul s-ar fi opus realocării nordului Transilvaniei pe care, de fapt, Moscova o susţinuse cu asiduitate.

[4] Mark Kramer, „Moldova, Romania and the Soviet Invasion of Czechoslovakia", *Cold War International History Project (CWIHP) Bulletin*, nr. 12/13 (toamnă/iarnă 2001), p. 326 şi „New Evidence from the Ukrainian Archives", *CWIHP Bulletin*, nr. 14/15 (iarnă 2003/primăvară 2004), pp. 295, 301.

socialiste și a preluat materiale antisovietice de la organele de presă străine, inclusiv organele de presă burgheză", era, în opinia sa, condamnabil.[1]

În mai 1968, lideri ai partidul ucrainean și KGB au afirmat că românii (și cehoslovacii) promovau idei contrarevoluționare și alimentau speranța că Cehoslovacia, Polonia și Ungaria „se vor desprinde de URSS, așa cum făcuse deja România".[2] Introducerea în Uniunea Sovietică a unor documente românești „dăunătoare din punct de vedere ideologic" a devenit un laitmotiv în rapoartele KGB.[3] În august 1968 șeful forțelor KGB din districtul de la granița de vest a plasat politica română în aceeași categorie cu „activitatea subversivă intensă a serviciilor de informații din SUA, RFG și Anglia, orientată împotriva URSS".[4]

China și România, ținte în INTERKIT, 1962–1969

Aparatul înființat de Moscova pentru a gestiona problema Chinei a fost unul dintre cele mai ample. Conform spuselor unuia dintre participanții polonezi, în prima jumătate a anilor 1960 în ambasadele sovietice din Europa Centrală și de Est și în alte regiuni au fost plasați sinologi „cu scopul de a supraveghea atent toate relațiile țării-gazdă cu China".[5] A fost înființat un sistem de „contacte periodice" între acești specialiști, partid și instituțiile statului, în special serviciile de informații, departamentele internaționale

---

[1] Ibidem. *Report for the First Secretary of the Moldavian Communist Party on actions taken to prevent the circulation of Romanian Press in Moldavia,* 10/04/1968, Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova, fond 51, inventar 29, dosarul 49, f. 41-42, CWIHP, Virtual Archive, Romania in the Cold War

[2] Kramer (2003/2004), pp. 295, 301.

[3] Ibidem, p. 349, ft. 172. Natura încă sensibilă a operațiunilor desfășurate de Moscova și aliații săi împotriva României este indicată de faptul că documentele „referitoare la rolul României în timpul crizei din 1968 au fost «reclasificate» (făcute din nou secrete)" în aprilie 1993. Kramer (2001), p. 331, n.s. 9

[4] Kramer (2003/2004), p. 298. Vezi și Ibidem, p. 349, ft. 172: Memorandum nr. 2039-A (Top Secret) de la Iu. V. Andropov, președintele KGB, către Secretariatul CPSU, 30 august 1968, în *Rossiiskii Gosudarstvennyi Arkhiv Noveishei Istorii (*RGANI*)*, F. 5, D. 339, Ll 58-60; *On the Position of Romania in Connection with the Events in Czechoslovakia,* raportul nr. MB-4809/65 (Top Secret), de la V. Makașev, secretar-general adjunct al Ministerului de Externe sovietic, 16 octombrie 1968, în RGANI, F. 5, Op. 60, D. 339, Ll. 188-194 și *On Romanian Attitudes Towards the Developments in Czechoslovakia (Political Writing),* Cable No. 1000 (Top Secret), A.V. Basov, ambasadorul sovietic în România, către ministrul de Externe sovietic, Andrei Gromîko, și Secretariatul CPSU, 23 septembrie 1968, în RGANI, F. 5, Op. 60, D. 339, Ll. 130-154 (citat în Kramer (2003/2004).

[5] Fostul ambasador al Poloniei la Beijing, Rowiaski, în Liu și Mastný (2004), pp. 108-109, PHP. Rowiaski semnalează că aceștia erau „de obicei membri importanți (consilieri, prim-secretari)". Pentru detalii despre INTERKIT vezi www.isn.ethz.ch/php/conferences/PreviousEvents/2004_beijing_docs.htm.

ale Comitetului Central (și departamentele ideologice și de propagandă), Academia de Științe și mass-media, cu alte cuvinte, o organizație clasică de „măsuri active"

Conform spuselor unui fost ofițer StB, în perioada 1962–1965 serviciile de informații ale țărilor aflate în „strânsă cooperare" din cadrul Tratatului de la Varșovia și-au limitat activitățile referitoare la China la investigarea influenței și activităților subversive ale acesteia, primind acordul pentru „operațiuni speciale împotriva Chinei" abia în anul 1965.[1] În decembrie 1967, „la inițiativa sovieticilor", operațiunea a fost transformată într-un:

> [...] sistem de consultări periodice și a fost instituit un plan de măsuri conjugate în legătură cu politica față de China (INTERKIT). Acesta includea statele Tratatului de la Varșovia, cu excepția României, și Mongolia. Direcțiile importante au fost trasate la reuniunile periodice ale secretarilor CC. Planurile detaliate și coordonarea erau responsabilitatea conducerii departamentelor de relații externe ale CC. [...] Au fost înființate grupuri speciale și echipe pentru activități de propagandă, cercetare științifică și editare de publicații.[2]

Alături de China, România a devenit o țintă, de la începuturile INTERKIT. Acest fapt a devenit evident la întâlnirea din septembrie care a precedat primul INTERKIT, când Kádár „a intercalat acuzații evident valabile numai contra Chinei cu cele împotriva României" și și-a asumat conducerea unei „campanii împotriva «pseudointernaționaliștilor» români, cu cele mai ezoterice acuzații făcute vreodată de un conducător de partid".[3] Într-adevăr, o operațiune a KGB-ului de distrugere a relației București – Beijing, cu documente falsificate despre care se pretindea că fuseseră scrise de Zhou Enlai, fusese pusă la cale înainte de ședința inițială. După cum a observat liderul bulgar Jivkov, ulterior, la o întrunire a statelor partenere aflate în „strânsă cooperare", „chinezii se bazează pe România, și românii sprijină politicile Chinei".[4] La aceeași întâlnire, făcând referire la INTERKIT ca la un model pentru o campanie la nivelul întregului Tratat împotriva României, Brejnev a propus coordonarea „activităților noastre comune" prin intermediul secretarilor Departamentelor Internaționale și Ideologice

---

1 Bittman (1972), pp. 157-158.
2 Ambasadorul Rowiaski, în Liu și Mastný (2004), pp. 108-109, și INTERKIT, PHP.
3 Fritz Ermarth, „Will the Real János Kádár Please Stand Up!", RFER, 22 septembrie 1967a, OSA, caseta 33, dosarul 5, raportul 192, pp. 1-3. Ermarth a observat că intercalarea atacurilor antichineze și antiromânești te lăsau perplex, pentru că nu erau numai foarte diferite, ci și mutual exclusive.
4 *Record of the Meeting Between Leonid Brezhnev and East European Party Leaders in the Crimea*, 2 august 1971, pp. 21, 23-24, Nuenlist și Locher (2004), PHP.

ale Comitetelor Centrale, după cum se proceda deja „de exemplu în ceea ce privește China și România".[1]

Amploarea deosebită a unui astfel de demers a avut implicații devastatoare pentru o țară care nu avea nici pe departe resursele materiale sau umane ale Chinei. INTERKIT coordona „orice referire" la conducerea țării vizate și toate activitățile întreprinse pentru a-i „diminua" influența, având capacitatea de a anihila o țară mică, precum România.[2] Coordonarea „activităților de propagandă și cercetare științifică" din șapte țări (neluând în considerare agenții de diseminare), de la „agențiile de presă, posturi de radio, TV și edituri" la academiile de știință și institutele de cercetare de stat, putea să suprime orice mesaj sau direcție politică pe care Bucureștiul ar fi dorit s-o propage.[3] Coordonarea centrală a „propagandei din om în om", a articolelor, emisiunilor radio și TV, simpozioanelor „științifice", împreună cu un plan anual unificat „pentru publicații și lucrări științifice" au condus la stabilirea unei direcții de propagandă care avea valoare de adevăr științific (și popular) și imposibil de negat.

INTERKIT a tradus acest plan „în engleză, franceză, spaniolă și arabă" și l-a transmis printr-un efort coordonat prin „presă, agențiile de informații și alte organe de propagandă străine", inclusiv prin intermediul unui număr mare de agenți sovietici, est-germani, maghiari, polonezi, cehoslovaci, bulgari și mongoli, și mai târziu și cubanezi (apărând sub „steaguri false" ca provenind din toate țările din Europa, America de Sud și Asia).[4] Acest proiect desfășurat pe o perioadă lungă de timp – INTERKIT a funcționat din 1967 până în anii 1980 – a copleșit serviciile de informații occidentale (și mediul academic), neobișnuite cu campanii de dezinformare de lungă durată și incapabile să îi înțeleagă proporțiile. Concluziile cercetătorilor și analiștilor occidentali au arătat că astfel de strategii de dezinformare vor reapărea în produsele analitice ale serviciilor de informații și vor copleși sau

---

[1] Ibidem, pp. 40-43.

[2] Second INTERKIT Meeting, East Berlin, East Germany, 20-31 ianuarie 1969, p. 3, PHP.

[3] Ibidem, pp. 4-7. Aceasta includea și propaganda prin „OIRT și Intervision", care a inclus și Finlanda. În perioada Războiului Rece, o proporție semnificativă din media și din intelectualii angajați de academie erau adjuncți ai serviciilor comuniste de informații. Vezi: „Bulgarian Science Academy Swarming With State Security Agents", Agenția de știri Sofia, 9 februarie 2010, www.novinite.com; „Communist Ties Drive Honorary B[ulgarian] A[cademy of] S[ciences] Member Away", Agenția de știri Sofia, 5 martie 2010, www.novinite.com; și „Bulgarian Printed Media Swarming With State Security Agents", Agenția de știri Sofia, 17 februarie 2010, www.novinite.com.

[4] În plus, corespondenții lor străini au cooperat în mod sistematic „în activitățile de culegere și schimb de informații", fie că erau sau nu ofițeri de informații sub acoperire de jurnaliști.

chiar monopoliza canalele de informaţii pe care se bazează. Un cor de sute de voci care se exprimau la unison a acoperit cu uşurinţă vocea izolată şi discordantă a României.

Calul troian II: Goliţîn şi „mitul" independenţei

Paradoxal, capacitatea comunităţii de informaţii a SUA de a evalua situaţia din România a fost serios compromisă în anii 1960 de către primul dezertor din noul serviciu de dezinformare al KGB. Anatoli Goliţîn a dezertat în decembrie 1961, lansând o teorie care îl avantaja şi susţinând de la bun început că toţi dezertorii care îi vor călca pe urme vor fi agenţi de dezinformare, trimişi să discrediteze informaţiile valoroase şi compromiţătoare pe care le deţinea. De îndată ce a obţinut sprijinul şefului Departamentului de contrainformaţii al CIA, James Jesus Angleton, teoria sa a căpătat un şi mai mare potenţial distructiv.[1] Teoria susţinută de Goliţîn şi de Angleton a paralizat efectiv operaţiunile de spionaj împotriva URSS, a făcut ca toate „intrările" *(walk-ins)* agenţilor sovietici şi din Europa de Est să fie refuzate, a afectat relaţiile cu serviciile prietene (cu norvegienii şi cu francezii, de exemplu), a avut impact negativ şi asupra celor mai apropiaţi aliaţi (în special Marea Britanie) şi a demoralizat CIA pe parcursul anilor 1960 şi la începutul anilor 1970.[2]

Deşi nu este încă clar dacă şi în ce măsură informaţiile furnizate de Goliţîn erau reale şi utile, declaraţiile în mod evident false ale acestuia cu privire la o pretinsă conspiraţie au avut cel mai puternic impact negativ asupra percepţiei Statelor Unite şi Marii Britanii cu privire la România în perioada 1963–1969.[3] Evoluţia lui Goliţîn ca dezertor a cunoscut două etape. În timpul primei etape, din decembrie 1961 până în martie 1963, informaţiile sale „nu au fost niciodată contestate", iar avertismentele sale în

---

[1] David C. Martin, *Wilderness of Mirrors*, Guildford, CT, The Lyons Press, 2003, pp. 193-194; Milt Bearden şi James Risen, *The Main Enemy: The Inside Story of the CIA's Final Showdown with the KGB*, New York, Ballentine, 2003, pp. 21-23.

[2] Bearden şi Risen (2003), pp. 22-23; Martin (2003), p. 193-201; Stephen Dorril, *MI6: Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service*, New York, Touchstone, 2002, p. 714; Andrew şi Mitrokhin (2000), p. 242.

[3] Pentru curentul de opinie pro-Goliţîn, vezi Tennent H. Bagley, *Spy Wars: Moles, Mysteries, and Deadly Games*, New Haven, Yale University Press, 2007. O analiză amănunţită este oferită de Richard J. Heuer, jr, „Nosenko: Five Paths to Judgement", în H. Bradford Westerfield, *Inside CIA's Private World: Declassified Articles from the Agency's Internal Journal 1955–1992*, New Haven, Yale University Press, 1995, pp. 379-414. Goliţîn dovedeşte o predilecţie pentru sofism şi raţionamentul circular în *New Lies For Old: An Ex-KGB Officer Warns How Communist Deception Threatens Survival of the West*, New York, Dodd, Mead & Company, 1984.

privința strategiei sovietice de dezinformare erau în concordanță cu documentele pe care le-a furnizat privind Departamentul de dezinformare al KGB.[1] Devenind nerăbdător și nemulțumit de CIA, Golițîn a părăsit SUA împreună cu familia sa, stabilindu-se aparent definitiv în Marea Britanie.[2]

După întoarcerea sa neprevăzută în august 1963 (informații privind prezența sa în Marea Britanie ajunseseră în mass-media încă din luna iulie), el a început să afirme că, de fapt, conflictul chino-sovietic era o înșelătorie și independența României o minciună, adăugând ulterior, la începutul anului 1968, că „Dubček și revolta cehoslovacă" au fost regizate, toate acestea având același scop, acela de a determina SUA să ofere ajutor Chinei, României și Cehoslovaciei, „ajutor care ar fi fost apoi folosit pentru a slăbi și a exploata Statele Unite".[3] Golițîn a afirmat același lucru despre conflictul sovieto-iugoslav și cel sovieto-albanez. El a pretins de asemenea că W. Averell Harriman, omul de stat american care cunoștea îndeaproape rolul asumat de România în numele Statelor Unite în Vietnam, în relațiile cu China și în Orientul Mijlociu, era spion sovietic.[4] Astfel, orice problemă majoră în care Bucureștiul intervenea pentru a diminua dominația sovietică era minimalizată, iar unul dintre puținii adevărați aliați ai României în cercurile înalte de la Washington era contestat de Golițîn. „Era ca și cum, comenta un observator, stabilindu-și buna-credință cu ocazia primei sale șederi în Statele Unite", Golițîn „revenea acum pentru a-și executa misiunea de dezinformare."[5]

Influența teoriei Golițîn – Angleton a fost remarcabilă. De exemplu, în 1961 CIA a intrat în posesia a peste 1 600 de documente chinezești în Tibet care confirmau conflictul chino-sovietic, Biroul CIA pentru informații curente și biroul omolog aparținând MI6 analizau îndeaproape acest conflict, iar fotografiile realizate de U-2 indicau o „grupare masivă de forțe militare la granița Rusiei cu China" (chiar înainte de ciocnirea din martie 1969

[1] Martin (2003), p. 204.

[2] Christopher Dobson și Ronald Payne, *The Dictionary of Espionage*, Londra, Grafton, 1986, p. 114.

[3] Martin (2003), pp. 203-207; Dorril (2002), p. 714.

[4] Martin (2003), pp. 202, 207. Ancheta CIA referitoare la Harriman a avut numele de cod Operațiunea *Dinozaurul*. Temeiurile acuzației emise de Golițîn erau atât de nejustificate încât directorul CIA Richard Helms a refuzat cererile insistente ale lui Angleton de a-l informa pe președinte. Harriman fusese ambasador în URSS și în Marea Britanie, guvernator al New Yorkului și secretar al Departamentului de Comerț.

[5] Martin (2003), p. 204. Martin constată că există dovezi indirecte, chiar dacă nu foarte solide, care indică faptul că acesta ar fi putut fi trimis. Ibidem, pp. 203-204. O altă posibilitate ar fi ca, după ce „luna sa de miere" cu CIA a luat sfârșit, Golițîn, deziluzionat și nesigur, să fi fost recrutat din nou în timpul deplasării sale în Marea Britanie.

de pe râul Ussuri).[1] Totuși, chiar pe parcursul negocierilor dintre Nixon şi Kissinger pe tema reluării relațiilor cu China în 1969, Angleton a organizat un seminar unde Golițîn urma să prezinte analiza sa privind „falsul“ conflict chino-sovietic, eveniment denumit imediat de către participanți „Conferința Pământului Plat“.[2] Într-o manieră la fel de şocantă, Golițîn a susținut ideea că experimentul „socialismului cu față umană“ din Cehoslovacia a fost o minciună care nu avea să determine niciodată o invazie sovietică, chiar şi după ce tancurile lor începuseră să intre în Praga.[3]

Ideea că independența României era o minciună a fost, de asemenea, vehiculată. Nu numai că existau dovezi clare privind conflictul chino-sovietic și ostilitățile cehoslovaco-sovietice, dar în 1969 nu mai puțin de şapte dezertori cehoslovaci aparținând eșaloanelor superioare ale aparatului de securitate și de informații cehoslovac, printre care şi generalul Jan Sejna, confidentul lui Novotný, maiorul Ladislav Bittman, adjunctul şefului Biroului pentru dezinformare al StB (Departamentul 8), și colegul acestuia, maiorul Jan Frolik, au confirmat ostilitatea demonstrată de Uniunea Sovietică și de membrii Tratatului față de România.[4] Trădătorii sovietici de mai târziu au confirmat, de asemenea, că ostilitatea sovieticilor vizavi de România era considerabilă în 1960, în paralel cu derularea conflictului chino-sovietic și chiar înainte de apariția conflictului sovieto-albanez.[5] Cu toate acestea, profesioniștii cu experiență în domeniul informațiilor, inclusiv fostul şef pe probleme de cercetare și contrainformații pentru CIA şi principalul contraspion al MI5, au fost cuceriți de teza lui Golițîn în asemenea măsură încât au intrat într-un consiliu editorial în vederea publicării acesteia mai bine de zece ani mai târziu, după ce Praga fusese adusă la „normalitate“ în mod brutal, cooperarea militară chino-americană se derula cu rapiditate,

---

[1] Ibidem, p. 203; Dorril (2002), p. 714.
[2] Mark Reibling, *Wedge*, New York, Touchstone, 2002, p. 320.
[3] Martin (2003), p. 203. Date fiind legăturile extrem de strânse dintre conducătorul partidului Dubček şi Kremlin, Primăvara de la Praga a decepționat, dar insistența lui Golițîn că nu a existat niciodată vreun pericol pentru invazia sovietică a servit clar scopurilor de dezinformare ale Kremlinului şi, de aceea, este suspectă.
[4] Sejna (1982), pp. 66-68, 75-76; declarația lui Josef Frolik în fața Congresului SUA, a Comisiei Juridice a Senatului, *Communist Bloc Intelligence Activities in the United States*, Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1975; Jeffrey T. Richelson, *Sword and Shield: Soviet Intelligence and Security Apparatus*, Cambridge, MA, Ballinger, 1986, p. 210; Bittman (1972), pp. 144, 147, 185; Bittman (1985), pp. 32-33.
[5] Vezi de ex. Şevcenko (1985), pp. 97-98.

iar România achiziționa în secret armament sovietic sofisticat pentru Statele Unite.[1]

Mai multe puncte incluse în teza lui Goliţîn, ce au legătură cu România, merită amintite, deoarece acestea apăreau frecvent în acțiunile de dezinformare sovietice. În primul rând, el afirmă că naționalismul a afectat într-adevăr Polonia și Ungaria în „ultimii ani de viață ai lui Stalin și după moartea acestuia", dar că „regimurile din China, România, Iugoslavia și Cehoslovacia nu au fost motivate de diverse categorii de comunism cu caracter național", ci mai degrabă de „ideologia leninistă" și de deservirea „intereselor și obiectivelor pe termen lung ale Blocului Comunist", așa cum erau acestea dictate de la Moscova.[2] Astfel, ceea ce Occidentul consideră o motivație admirabilă este rezervat pentru regimurile loialiste sovietice de la Varșovia și Budapesta, în timp ce statele care înfruntau Moscova erau considerate agenți sovietici loiali sub acoperire.

Insistând asupra „mitului independenței României", Goliţîn afirmă că toate „pretinsele diferențe dintre România și alte țări comuniste" pot fi explicate ca fiind „rezultatul unei operațiuni de dezinformare în bloc".[3] Gândirea antisovietică a liderilor români este subliniată în repetate rânduri ca fiind „artificial creată pentru a servi scopurile unei strategii pe termen lung".[4] „Independența mitică" a României, explică el, a fost calculată pentru a da autenticitate conflictelor chino-sovietic și sovieto-albanez apărute anterior, dar toate acțiunile și demersurile sale „primeau anticipat binecuvântarea Blocului Sovietic" și erau „întreprinse cu știința sovieticilor"

[1] Fostul ofițer CIA, Scott Miler, și fostul ofițer MI5, Arthur Martin, și-au pus chiar semnătura în prefață. Goliţîn (1984), p. xvi. Referitor la cooperarea româno-americană în domeniul informațiilor militare, cu privire la armamentul sovietic vezi Benjamin Weiser, „Ceaușescu Family Sold Soviet Military Secrets to US" și „One That Got Away: Romanians Were Ready to Sell Soviet Tank", *The Washington Post*, 6 mai 1990. Interesant este faptul că Weiser a fost apoi îndemnat să scrie un articol ca reacție patru ani mai târziu, în care afirma că Polonia era „factorul cu cea mai semnificativă contribuție", chiar dacă s-a implicat mult după România și a fost mai curând un instrument al corupției decât al politicilor, așa cum a fost România. Benjamin Weiser, „Poland Helped US Buy Soviet Weapons: At Cold War's Peak, Pentagon Gained Access to East Bloc's Secrets", *The Washington Post*, 14 februarie 1994. Paralela făcută între eroica „Polonie" și corupția lui „Ceaușescu" – contrastând prin comparația dintre un popor și un om, asimilând implicit un alt popor cu omul – reia în mod evident una dintre temele predilecte ale acțiunilor sovietice de dezinformare.

[2] Golitsyn (1984), pp. 83-84.

[3] Ibidem, p. 184. Goliţîn citează informații confidențiale „aflate la dispoziția autorului" atunci când afirmă că Gheorghiu-Dej era „agent al serviciilor de informații sovietice", ceea ce ar fi putut fi adevărat înainte ca el să pună capăt acțiunilor serviciilor de informații sovietice în România.

[4] Ibidem, p. 90.

pentru a le „conferi partidului şi liderilor acestuia o imagine de naţionalism şi independenţă în ochii opiniei publice interne şi externe", în aşa fel încât să contribuie la „îndeplinirea obiectivelor Blocului de intensificare a comerţului şi obţinere a unor credite pe termen lung şi de achiziţionare de tehnologie avansată din Occident, într-un mod mai eficient decât dacă ar fi acţionat ca un membru obişnuit al Blocului".[1]

Merită să comparăm teoria lui Goliţîn exprimată în „România ca un cal troian" cu varianta originală a acesteia, aşa cum a apărut în 1956. Această primă ediţie a fost prezentată în februarie 1956 în raportul unui ataşat SUA către ambasadorul de la Bucureşti, care a înaintat-o mai departe la Washington:

> Rolul României este să devină o „vitrină" a comunismului într-o încercare de a arăta celor din Occident că regimul comunist este funcţional şi, astfel, de a contribui la atingerea obiectivului final al comunismului internaţional. Pentru ca acest lucru să fie convingător în ochii occidentalilor, se fac în continuare încercări de consolidare a mitului independenţei României. Dizolvarea Sovromurilor în 1954 şi 1955 a reprezentat un pas în această direcţie. Este posibil ca sovieticii să îşi retragă trupele într-un moment prielnic, ca o dovadă supremă. Probabil partea cea mai importantă a acestui plan ce urmărea să transforme România într-o „vitrină" a comunismului este creşterea prestigiului României în străinătate.[2]

Potrivit afirmaţiilor lui Goliţîn, „independenţa României era un mit" creat de nou-înfiinţatul serviciu de dezinformare, ale cărui obiective erau:

- să sprijine alte acţiuni de dezinformare privind dezintegrarea Blocului;
- să sporească „prestigiul intern şi internaţional al Partidului Comunist Român şi al liderilor acestuia";
- să califice România pentru „ajutoare occidentale de natură tehnică şi economică mai generoase";
- să permită României „să profite în numele Blocului de oportunităţi diplomatice şi comerciale";
- să pregătească România „pentru un rol strategic special";

---

[1] Golitsyn (1984), pp. 187, 190, 194.

[2] NARA, Record Group 59, Decimal File 766.00/2–1456; nr. 233, Legaţia Americană, Bucureşti, Departamentul de Stat, 14 februarie 1956; Verona (1992), p. 149. Verona a fost pe deplin convins de această acţiune de dezinformare, care a fost reiniţiată de trădătorul Andrei Goliţîn în 1963, 1968 şi 1981 şi mai târziu de Ion Mihai Pacepa în 1978 şi 1987. Anatoliy Golitsyn, *New Lies for Old: The Communist Strategy of Deception and Disinformation*, New York, Dodd, Mead & Co, 1984, pp. 183-194. Vezi de asemenea Ion Mihai Pacepa, *Red Horizons*, Washington D.C., Regnery Gateway, 1987.

• să poată spori credibilitatea acesteia în ochii Occidentului „ca potențial aliat sau confident în lumea comunistă“.[1]

Singura diferență între cele două este motivația declarată ca fiind în spatele subterfugiului României. În prima variantă, lansată înainte să se întrevadă posibilitatea unui ajutor occidental și a încheierii de relații diplomatice cu țările membre ale Blocului, autorii teoriei nu puteau să invoce motivul tendinței de acaparare și, prin urmare, s-au limitat la afirmația destul de neconvingătoare că independența României era un „joc al aparențelor“ menit să contamineze capitalismul occidental. În 1968, când Golițîn și-a prezentat teza scrisă, exista un motiv concret de suspiciune și o temă perfectă de dezinformare, având în vedere incapacitatea occidentalilor de a „urmări fondurile“ din spatele Cortinei de Fier.

[1] Golitsyn (1984), p. 194. Conform editorilor, manuscrisul a fost foarte puțin modificat după ce le-a fost prezentat pentru prima dată de Golițîn în 1968. Ibidem, p. xv.

CAPITOLUL 13

MANIPULAREA RELAȚIILOR DIN CADRUL PACTULUI DE LA VARȘOVIA FEBRUARIE – AUGUST 1968

Influența exercitată de planul conspirației globale – așa-zisul „monster plot" – al lui Golițîn și Angleton asupra interpretării evenimentelor în general din interiorul Blocului Sovietic și în special a celor privind China, România și Cehoslovacia a fost puternică și îndrăzneață, dar nu și unitară. În ciuda șirului nesfârșit de lovituri date teoriei „România ca un cal troian" pe parcursul anilor 1960 – de la „declararea independenței" în 1964 și propunerile publice ale Bucureștiului privind reorganizarea radicală a Tratatului de la Varșovia în 1966, la refuzul de a pune la dispoziția țărilor Tratatului dotări militare sau refuzul de a condamna Israelul și SUA în timpul războiului arabo-israelian din 1967 –, aceasta a continuat să influențeze importante tendințe de gândire în interiorul comunității de informații americane și britanice. Prin urmare, în paralel cu o serie de evaluări destul de obiective ale comportamentului României, a existat o predilecție puternică pentru negarea sau subestimarea nivelului opoziției românești față de Moscova (și supraevaluarea disidenței altor țări), astfel minimalizând amenințarea pe care URSS-ul o putea reprezenta pentru aceasta.

Minimalizarea amenințării sovietice era importantă pentru a prezenta Occidentului un *fait accompli*, așa cum fusese cazul invaziei Cehoslovaciei. În acel caz, preferința Occidentului pentru evitarea conflictului militar sporise greutatea unor argumente mai degrabă neîntemeiate și conform cărora preocuparea Moscovei pentru obiectivele sale externe, în special pentru destinderea relațiilor, trecea înaintea oricărei intervenții militare și încuraja iluziile Occidentului. Într-o relatare făcută după intervenția sovietică în Cehoslovacia, un analist CIA remarca faptul că prin măsurile de inducere în eroare Moscova lăsa să se înțeleagă că „situația nu era gravă," că națiunea

„nu consideră că interesele sale vitale erau amenințate" sau că „relațiile sale cu potențiala victimă erau destul de bune".[1]

În general asemenea măsuri se luau după ce mijloacele politice de găsire a unei soluții eșuaseră și fusese luată deja o decizie pentru realizarea unui atac surpriză sau, cel puțin, pentru pregătirea forțelor militare pentru un astfel de atac, prin minimalizarea situației prin acțiuni de propagandă și pe canale diplomatice. Moscova era maestră în „dezinformarea politică", tocmai datorită „controlului complet pe care îl deținea asupra presei și a caracterului secret al procesului decizional"[2]. Spre deosebire de părerea CIA, din acea vreme, că durata campaniilor de dezinformare era „scurtă, de doar câteva săptămâni", adjunctul șefului Departamentului de dezinformare din StB raporta, la scurt timp după aceea, că ele se desfășurau, în general, pe o perioadă de 3–5 ani, în unele cazuri durând și decenii.[3]

Construirea coalițiilor intra-Bloc *și loialiștii Moscovei I*

În timp ce linia de dezinformare sovietică insista asupra lipsei de semnificație a tentativelor României de creare a unor coaliții anti-Bloc, Kremlinul și ceilalți membri ai Tratatului au văzut, în mod evident, o amenințare serioasă în coaliția București – Praga – Belgrad.[4] Șeful GDR, Ulbricht, insista că scopul acestei coaliții este acela de a „desprinde Cehoslovacia de Uniunea Sovietică și de toată comunitatea socialistă".[5] Conform Stasi, Bucureștiul făcea eforturi similare la Budapesta și la Varșovia, punându-și „mari speranțe" în evenimentele din Cehoslovacia „deoarece ei anticipau că aceste evenimente vor avea ecouri în celelalte țări socialiste", în special în „Ungaria și Polonia", unde credeau că forțe asemănătoare „lucrau pentru elaborarea unei strategii naționale mai independente".[6]

Din nefericire, atitudinea antisovietică a populației ungare și poloneze nu era împărtășită de liderii comuniști ai acestora decât ca un mijloc prin care își puteau câștiga legitimitate pe plan intern. Aceeași moștenire cu caracter conspirativ, care inițial conferea partidelor comuniste trăsăturile clandestine ca putere străină aflată în serviciul „revoluției mondiale", era

---

[1] Cynthia M. Garbo, „Soviet Deception in the Czechoslovak Crisis: A Study in Perspective", CIA *Studies in Intelligence*, pp. 20-21.
[2] Ibidem.
[3] Bittman (1985), p. 45; Bittman (1972), p. 89. În interesul „fairplay-ului" trebuie să fie subliniat că studiul lui Grabo analiza specific un eveniment militar tactic.
[4] Kieran Williams, *The Prague Spring and Its Aftermath: Czechoslovak Politics, 1968–1970*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, p. 111.
[5] Kramer (2003/2004), p. 367, ft. 366.
[6] BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 270.

valabilă cu atât mai mult în cazul liderilor de partid luaţi individual. Fie că lucraseră sau nu vreodată în mod oficial ca agenţi ai serviciilor sovietice de informaţii (şi majoritatea au lucrat fie ca agenţi ai Cominternului – ca în cazul lui Gomułka, Nagy şi Rákosi –, fie în cadrul aparatului de informaţii direct subordonat Moscovei, cum a fost cazul lui Kádár), cu singura excepţie a românilor după ce au eliminat cadrele militare sau agenţii de informaţii sovietici care îi controlau, toţi liderii de partid din ţările membre ale Tratatului de la Varşovia erau agenţi voluntari ai Moscovei. Ei nu erau doar complici, ci răspundeau direct pentru faptul că serviciile de informaţii şi instituţiile militare din ţările respective rămâneau subordonate autorităţii unui stat străin.[1]

Liderul polonez Władisław Gomułka, de exemplu, deşi apreciat ca lider naţionalist în 1956, a devenit unul dintre cei mai loiali satrapi ai Moscovei la mijlocul anilor 1960. Gomułka a denunţat energic Bucureştiul, Belgradul şi Praga ca fiind unite de „înclinaţiile lor prooccidentale, dorinţa lor comună de a se desprinde de tabăra socialistă pentru a crea un fel de alianţă specială restrânsă".[2] Kremlinul nu a avut niciodată îndoieli în privinţa liderului partidului ungar János Kádár, care a fost „instalat" de Moscova în 1956. Kádár „îşi construise o reputaţie foarte bună la Centru [KGB]" până la mijlocul anilor 1960 cu sprijinul „AVH şi al tinerilor carierişti din Partidul (comunist) Socialist al Muncitorilor din Ungaria, care credeau în munca desfăşurată în interiorul sistemului sovietic".[3]

Partidul lui Kádár a avertizat, de asemenea, că tendinţa autorităţilor de la Praga de a aplica modelul românesc sau iugoslav „ar spori numărul dificultăţilor în interiorul sistemului socialist mondial, ar încuraja naţionalismul şi ar conduce la formarea unei Mici Antante Socialiste bazate pe naţionalism şi la o colaborare mai strânsă între Iugoslavia, România şi Cehoslovacia".[4] Liderul ucrainean era şi mai îngrijorat, exprimându-şi părerea că Statele Unite intenţionau „să creeze o Mică Antantă care să

---

[1] Ierarhia de comandă conform indicaţiilor partidului mergea de la serviciile de informaţii la Ministerul de Interne, dacă acestea nu erau combinate, la Comitetul Central şi în cele din urmă la liderul de partid. În cazul unor ţări, ca de exemplu Cehoslovacia, serviciile erau subordonate într-un mod şi mai direct liderului de partid în calitatea acestuia de şef al guvernului sau al statului. Vezi de ex. Bittman (1972), pp. 158-159.

[2] Mihai Retegan, *In the Shadow of the Prague Spring: Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia, 1968*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 2000, p. 114; Williams (1997), p. 114.

[3] Gordievsky şi Andrew (1990), p. 481.

[4] Retegan (2000), pp. 127-128: *Raport al delegaţiei Partidului Muncitoresc Maghiar la Comitetul Politic, 22 mai 1968*, Arhivele Naţionale Ungare (Magyar Országos Levéltár: MOL), MKS, 288, fond 5, dosarul 456, f. 52. Jivkov avea o părere similară. Vezi MOL, MKS, 288, fond 5, dosarul 455, f. 32-33 şi 37.

includă România, Cehoslovacia, Iugoslavia și RFG, stabilind astfel hegemonia americană în Europa".[1] În toate aceste formule, factorul-cheie îl constituia România. Era singura țară care avea relații cu SUA, Germania Federală, Iugoslavia și Cehoslovacia.

Influența exercitată de România în zona Balcanilor și capacitatea sa de a contracara strategia sovietică în Sud a constituit o preocupare majoră pentru liderii sovietici încă din vremea lui Lenin. Hrușciov a fost cel mai explicit în această privință în 1964, și Brejnev va reveni asupra acestui subiect în mod repetat. Și totuși dezinformarea sovietică a reușit să îndepărteze atenția de la încercarea scandaloasă a Bucureștiului de a constitui o coaliție, în așa măsură încât chiar și analiștii serioși o catalogau ca fiind „bârfă diplomatică".[2]

Ostracizarea României – ținta Radio Europa Liberă

Până în 1967 Bucureștiul își crease o reputație internațională ca fiind capabil și dispus să înfrunte deschis Moscova. Conducerea comunistă din România, după ce se eliberase de controlul sovietic și își construise relații internaționale independente cu Washingtonul, Parisul, Londra și Bonnul, rămânând în același timp membră a Tratatului, putea să cunoască intențiile și mișcările sovietice în interiorul Blocului, în Europa și la nivel internațional și înclina să colaboreze cu Occidentul (și Estul) pentru a limita extinderea puterii Uniunii Sovietice. În timp ce Moscova controla și coordona mesajele transmise de celelalte membre ale Tratatului de la Varșovia, România avea o poziție unică și era motivată să „spună adevărul puterii" din Occident privind acțiunile principalului adversar al acestuia. Eliminarea acestei capacități a României a devenit astfel o prioritate de prim ordin pentru Kremlin și pentru serviciile sovietice de informații.

Kremlinul a întreprins măsuri active pentru a discredita țara și regimul său în Occident, în principal ridicând semne de întrebare cu privire la politicile independente ale României, la libertatea față de Kremlin și la rezistența față de sarcinile impuse de sovietici, descriind în cele din urmă întregul program independent al acesteia ca pe o operațiune de dezinformare de inspirație sovietică. Kremlinul a utilizat, de asemenea, rețeaua sa de agenți de influență în relațiile cu cercurile de conducere de la Washington, Londra, Bonn și Paris pentru a contracara informațiile transmise de România și pentru a submina poziția acesteia în relația cu partenerii din Vest.

---

[1] Kramer (2003/2004), p. 321.

[2] Vezi de ex. James G. Hershberg, *The Soviet Bloc and the Aftermath of the June 1967 War: Selected Documents from Polish and Romanian Archives*, CWIHP, *e-Dossier No. 13*.

Între timp, Moscova a continuat tentativele de debarcare a lui Ceaușescu, iar acesta a reacționat la măsurile sovietice avertizându-i public pe sovietici „să nu se mai amestece în afacerile interne ale României, prin tentativele de a promova opoziții" în cadrul conducerii partidului și să renunțe la „presiunile economice" în scopul influențării „cursului politicilor României".[1]

Controlul virtual asupra modului în care era privită conducerea României a constituit un succes timpuriu al spionajului sovietic, deși rămâne o întrebare încă deschisă care a fost gradul de realizare a acestui obiectiv prin „agenți de influență conștienți sau nu". În ianuarie 1964, agentul sovietic dublu Mihai Caraman, pe atunci ofițer al spionajului extern românesc (DGIE), aflat sub acoperire diplomatică la Paris, a raportat că Biroul din Paris al Radio Europa Liberă (REL) primise instrucțiuni de la centrala pentru Europa, cu sediul în SUA, să încurajeze „tendințele independente ale României".[2] Interesant este că, într-o perioadă în care CIA finanța și coordona încă operațiunile REL, Biroul din Paris a refuzat sec. Acest refuz a determinat sediul REL de la München să emită o circulară prin care se reafirma că România se angajase pe un „curs real de independență față de URSS, atât din punct de vedere economic, cât și politic". Biroul de la Paris a răspuns, urmând linia Golițîn, că independența României era, de fapt „o inițiativă a URSS-ului în scopul derutării Occidentului și analiza biroului de la München nu corespundea realității".[3]

Deși, temporar, a fost reimpus un mai mare grad de conformitate cu directivele SUA, sprijinind regimul de la București, în 1965, prin reinstaurarea în funcție a lui Noel Bernard, ca director al secției române de la München, a fost reinstaurată o politică editorială total negativă față de conducerea României și a politicilor sale, care urma destul de clar liniile de dezinformare sovietică.[4] Începând cu Bernard și practic nemodificată de succesorii acestuia, redactorii români de la REL s-au angajat într-o „ofensivă polemică neîncetată" împotriva conducerii României de o asemenea ferocitate încât secția se afla printre cele mai frecvent „citate pentru violarea

---

[1] R. Salloch, „Themes of Three Years: Before Budapest... And After", RFER, 8 martie 1958, OSA, caseta 134, dosarul 1, raportul 171, p. 26; *Scînteia*, 7 mai 1967.

[2] Maior Caraman, U.M. 0123/1, C.22-/116, 30 ianuarie 1964 în arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității: CNSAS, fond SIE, dosar nr. 16, p. 110; Florian Banu și Liviu Țărău, *Aprilie 1964. Primăvara de la București: Cum au adoptat „Declarația de Independență" a României*, București, Editura Enciclopedică, 2004, pp. 3-4; CWIHP.

[3] CNSAS, fond SIE, dosar nr. 16, p. 111; Banu și Țărău (2004), pp. 292-293; CWIHP.

[4] Arch Puddington, *Broadcasting Freedom: The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty*, University Press of Kentucky, 2003, pp. 212, 239. Bernard a fost șef al secției române între 1955 și 1958 și 1965–1981.

restricțiilor postului de radio împotriva exceselor retorice și a vituperațiilor".[1] Un exemplu tipic pentru acest gen de abordare a fost o analiză nesemnată a articolului ziaristului David Binder, publicat în iulie 1964 în *The New York Times*, în care secția susținea că acesta „exagerase" nemulțumirea sovietică față de independența României și ajungea la concluzia că, din moment ce „e posibil ca sursele sale să fi fost românești, e de imaginat că avem de-a face cu un alt exemplu al suprareacției României la declarații sovietice pe teme sensibile".[2]

Politica editorială a lui Bernard intra în contradicție nu numai cu analizele pertinente ale REL realizate de specialiști în zonă, precum Jim Brown, Fritz Ermarth și Robert R. King, dar și cu politica SUA. „Maniera mult prea personală și încărcată de prejudecăți utilizată pentru criticarea membrilor conducerii României" era în completă contradicție cu tratamentul acordat de secțiile REL care emiteau pentru celelalte state membre ale Blocului Sovietic și a atras plângeri frecvente din partea guvernului SUA.[3] Este demn de amintit că această politică anti-Ceaușescu a fost adoptată într-o perioadă în care regimul promova încă liberalizarea (pe lângă acțiunile de sfidare a Moscovei).[4]

În timp ce administrația SUA încerca să îmbunătățească relațiile cu Bucureștiul, ceea ce necesita o imagine publică acceptabilă pentru a obține sprijinul și aprobarea Congresului, redactorii de la secția română a REL îl tratau pe Ceaușescu ca pe „Inamicul Numărul Unu".[5] Spre exemplu, un memorandum din 1974 al Departamentului de Stat nota că:

> Politica Statelor Unite este de „sprijinire a poziției independente a României" și ambasada se străduiește să câștige încrederea diverselor oficialități ale Guvernului României. Această sarcină nu este deloc ușurată dacă REL are o

---

[1] Puddington (2003), p. 239. Unul dintre acești succesori, Emil Georgescu, fusese procuror comunist în timpul celei mai brutale represiuni staliniste, după care a intrat în cea mai privilegiată elită comunistă, în calitate de procuror-șef al Bucureștiului, între 1967 și 1971. La numai câteva săptămâni după trădarea sa din 1974, el lucra la secția română a REL.

[2] „Comment on Binder Article «Rumania Moving Towards Freedom»", RFER, 6 iulie 1964, OSA, caseta 50, dosarul 2, raportul 87; David Binder, „Rumania Moving Towards Freedom", *The New York Times*, 6 iulie 1964.

[3] Puddington (2003), p. 212.

[4] Într-o altă evidentă ilustrare a impactului dezinformării sovietice, Puddington justifică politica lui Bernard prin antedatarea în anii 1960 a comportamentului lui Ceaușescu de încălcare a drepturilor omului.

[5] Puddington (2003), p. 239.

abordare excesiv de critică sau *ad hominem* față de conducerea ei, care se întreabă dacă „guvernul american“ este „duplicitar“.[1]

Volens nolens, politica diverșilor șefi ai secției române a servit scopurilor sovietice de izolare a României și de creare a unei breșe între conducerea ei și populație.

Nici că putea exista un contrast mai flagrant față de tratamentul deosebit de înțelegător cu regimul Kádár de la Budapesta, manifestat de secția maghiară a REL, în aceeași perioadă.[2] Directorul secției maghiare, Joseph Szabados, și-a instruit personalul să „nu-l critice“ pe János Kádár, ci să-i laude politica, indiferent de faptul că acesta rămăsese „un susținător de nădejde“ al politicilor externe și de securitate ale Kremlinului.[3] Nu numai că secția maghiară a REL a promovat agenda Budapestei, dar Szabados se întâlnea discret cu unele dintre cele mai înalte oficialități maghiare, inclusiv cu propagandistul-șef al lui Kádár, György Aczél, care putea fi cu greu considerat un liberal reformator.[4]

Dintr-un post minor din Ministerul Culturii, Aczél controla toate producțiile literare și culturale din Ungaria și conducea efortul de propagandă al Budapestei în exterior.[5] Combinat cu efortul AVH-ului de a influența programele REL printr-o masivă rețea de falși „ascultători“, existența acestui acces direct a reprezentat o lovitură majoră.[6] Radio Europa Liberă a oferit astfel regimului Kádár un lobby de facto și agenți de influență semiconștienți, prin care putea să-și transmită cel puțin câteva dintre dezinformările pregătite, în special analiștilor occidentali care se bazau pe cercetările REL pentru a-și forma opiniile.[7] Dat fiind faptul că o serie de analiști ai REL au devenit consilieri superiori ai factorilor de decizie și ai legiuitorilor din SUA (de ex. Fritz Ermarth, Robert L. Hutchings, Robert

---

[1] Op. cit., p. 212.

[2] Puddington (2003), p. 256.

[3] Ibidem.

[4] Puddington scrie că aceste întâlniri „discrete“ aveau loc în general la Viena sau la Roma, două locații unde spionajul maghiar era deosebit de bine reprezentat.

[5] Pentru o descriere a operațiunilor lui Aczél și ale propagandei maghiare, vezi Oikari în Halmesvirta (2006), pp. 209-356.

[6] Bittman (1972), p. 148.

[7] Puddington (2003), p. 256. În 1983, nou-numitul director al REL, George Urban, un americano-maghiar care înțelegea ce spuneau redactorii de la secția maghiară, a încercat să stopeze „orientarea pro-Kádár a radioului“ și a început să scoată în evidență și „eșecurile lui Kádár“, și pe acelea ale regimului comunist, în general. I s-au opus consilierul președintelui Reagan pentru probleme sovietice, John Matlock, și ambasadorul de origine maghiară al SUA în Ungaria, Nicholas Salgos. Op. cit., p. 264.

R. King, Ronald D. Asmus), asemenea influențe au avut uneori implicații profunde pentru percepțiile americane.

Secția poloneză a REL a adoptat, încă din 1956, o atitudine similară față de Władisław Gomułka, oferindu-i un „sprijin esențial“ și exercitând „o influență tranchilizantă“ asupra populației poloneze.[1] Cu toate că, în cele din urmă, comportamentul lui Gomułka nu a confirmat reformismul său independent, succesorul acestuia, Edward Gierek, s-a bucurat de același sprijin nemeritat.[2] După cum observa ulterior un fost analist al REL, „Gierek a avut o influență exagerată asupra SUA“.[3]

Politica Tratatului urmărea să implice România cât mai mult posibil în activitățile alianței, neglijând în același timp sau ignorând complet conflictele României cu Moscova și restul alianței, în asemenea grad încât acestea nu erau incluse în stenogramele întâlnirilor țărilor membre ale Tratatului de la Varșovia.[4] Întrunirea de la Budapesta, din februarie 1968, a țărilor membre ale Tratatului de la Varșovia a fost un exemplu uimitor; neexistând

---

[1] Op. cit., p. 120. Principalul emisar al Varșoviei, Oskar Lange, a susținut că REL trebuia să-l sprijine pe Gomułka deoarece criticile nu ar face „decât să împingă regimul spre o alianță mai strânsă cu sovieticii“. Paradoxal, șeful secției poloneze, Jan Nowak, era convins că Gomułka era un manipulator cinic.

[2] Puddington (2003), p. 256. Jim Brown îl declarase pe Gierek „șarlatan“ încă din 1973, cu aproape cinci ani înainte de guvernul SUA. Între 1965 și 1968, Varșovia s-a bucurat de un puternic sprijin din partea ambasadorului SUA, John Gronouski. Gronouski, cu descendență poloneză, a apărat fervent Polonia să nu piardă clauza națiunii celei mai favorizate, chiar când a hărțuit personalul ambasadei, l-a comparat pe președintele Johnson cu Hitler și a acuzat SUA de atrocități naziste și angajare într-un antisemitism oficial. Gronouski a argumentat că pierderea clauzei națiunii celei mai favorizate va dăuna relației SUA – Polonia și va submina credibilitatea Statelor Unite de partener de încredere. Vezi de ex. U.S. State Department, Foreign Relations of the United States, *Telegram From the Embassy in Poland to the Department of State*, Gronouski, Varșovia, 20 iunie 1966, document 122; Gronouski, Varșovia, 21 octombrie 1967, document 129; și Memorandum al discuției, 28 mai 1968, Document 133. Și succesorul lui Gronouski a susținut menținerea clauzei, în ciuda participării Poloniei la invazia din Cehoslovacia. Nici unul din ambasadorii SUA în România nu a avut origini românești.

[3] A. Ross Johnson și Barbara Kliszewski, *United States Policy Toward Poland: A Conference Report*, R-3545-FF, Santa Monica, The RAND Corporation, aprilie 1987, p. 20. Deși recunoștea că secția română era caracterizată de o ostilitate „nedisimulată“, Washingtonul vedea un pericol mai mare vizavi de secția poloneză pentru că aceștia puteau mobiliza în sprijinul lor „cercurile polonezo-americane“, „Congresul și alte cercuri din opinia publică“. *Briefing Memorandum Prepared by the Bureau of European Affairs for Secretary of State Kissinger*, Washington, iulie 27, 1976, document 17, volumul E-15, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976, *FRUS, 1969–1976.*

[4] Vezi de ex. *Analysis of Romanian-Chinese Relations by the East German Embassy in Bucharest*, 18 decembrie 1972, pp. 2-3, 9, PHP; *Informational Note drawn up by the Chief of the Service regarding the current situation and policy of Romania*, Berlin, 15.12.1983, BStU, MfS, ZAIG 6267, S. 9-11. Vezi și: Vojtěch Mastný, „Editorial Note: XVII. Meeting of the PCC, Warsaw, 14–15 May 1980“, în Mastný, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP.

nici o agendă, sovieticii au încercat să își impună preferințele, folosindu-se de șeful Departamentului Internațional ungar, Zoltán Komócsin, pentru a trece peste aceste subiecte fără nici o dezbatere, ca la o licitație publică: „Până în momentul în care primul punct urma să fie discutat, președintele terminase cu cel de-al treilea punct".[1] Organizatorii maghiari au aranjat lucrurile în așa fel încât românii să fie ultimii care vorbesc, „după ce toată lumea dispăruse" Cea de-a doua zi a început cu o nesfârșită serie de atacuri indirecte, ceea ce l-a determinat pe șeful delegației României, Paul Niculescu Mizil, să comenteze următoarele:

> [...] Tovarăși, modul lor de a aborda situația a fost pur și simplu dezgustător. Expresia „lingușire josnică" surprinde atitudinea lor servilă față de Uniunea Sovietică și față de Partidul Comunist din Uniunea Sovietică.[2]

Mizil avea motive să fie furios. Bucureștiul fusese de acord să participe la această întrunire numai după ce Budapesta, prin Komócsin, acceptase ca „singurele subiecte discutate să fie cele trecute în agendă, înainte de deschiderea ședinței, de acord comun", că nu vor exista tentative de „excomunicare" a vreunui partid și că „situația internă a Partidului Comunist Chinez nu poate constitui temă nici a conferinței consultative de la Budapesta, nici a conferinței internaționale" a partidelor comuniste care va urma în 1969.[3] Ceaușescu a contraatacat cu „o adevărată declarație de război ideologic", chemându-i în mijlocul nopții pe toți ambasadorii țărilor socialiste participante la conferință și spunându-le să înceteze atacurile verbale, altfel delegația României urmând să plece, „deoarece refuzăm să participăm la o reuniune unde nu există condițiile unui schimb liber și democratic de opinii".[4]

După inevitabila plecare a românilor, polonezii, est-germanii și sirienii au propus „o rezoluție publică oficială de condamnare a României", indiciu clar privind intențiile organizatorilor.[5] Spre exemplu, Honecker a subliniat că „loialitatea față de URSS și PCUS era pilonul adeziunii partidului la

---

[1] Retegan (2000), p. 66.

[2] ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 31/1968, f. 18-22. O traducere ușor diferită este dată în Retegan (2000), p. 68.

[3] Robert R. King, „Rumania and the Sino-Soviet Conflict", RFER, East Europe, 26 mai 1972a, OSA, caseta 114, dosarul 1, raportul 68, pp. 14–15. Pentru acordul maghiar la aceste solicitări, vezi declarația lui Komócsin în *Népszabadság*, 24 decembrie 1967, și *Partelet*, decembrie 1967. După această întrunire și în timp ce se pregătea conferința internațională a partidelor comuniste, Ceaușescu a reiterat public acest acord, subliniind astfel duplicitatea Moscovei și a Budapestei, în timp ce Kremlinul, prin directorul TASS și șef al centrului de presă al conferinței, l-a negat pur și simplu, susținând că: „Nu a fost încheiat niciodată un asemenea acord". Vezi Ibidem și *Scînteia* și *CTK* din 7 iunie 1969.

[4] Ibidem.

[5] Retegan (2000), p. 71.

marxism-leninism", iar „cei care se pronunțau împotriva colaborării strânse cu PCUS își slăbeau astfel propria poziție și întreaga noastră mișcare".[1] Prin comunicatul CC al PCR s-a replicat că nu exista intenția să se legitimeze în vreun fel „practici deosebit de dăunătoare" de „impunere a dorinței unor partide altor partide" prin a „continua să ia parte la discuțiile de la Budapesta".[2]

Crearea legendei de mediator a lui Kádár

Ungaria a avut un rol central în aceste manevre. Nu numai că avea experiența și interesul de a fi în competiție cu România pentru a câștiga „mintea și sufletul" Occidentului privind statutul și dreptul de posesiune asupra Transilvaniei, dar Ungaria construise, de asemenea, ample rețele de informații în regiune și își infiltrase proprii agenți în interiorul Comitetului Central român în ultimii douăzeci și patru de ani.[3] Dimensiunea activităților de propagandă din Finlanda, inițiate în 1950 de fostul cominternist și șef al serviciilor de securitate maghiare, Ferenc Münnich, sugerează concentrarea de atenție și resurse dedicate acestei misiuni.[4] Ele includeau finanțarea acoperită și controlul societăților de prietenie „independente", înregimentarea unor intelectuali și politicieni influenți (printre care soția lui Kekkonen și colaboratori apropiați) prin oferirea unor onoruri, excursii gratuite în Ungaria și acorduri de înfrățire între orașe.[5]

Până în primăvara anului 1968, „scurgerile de informații" din interiorul Blocului care ajungeau la serviciile SUA includeau frecvent referiri la liderul ungar János Kádár și la disidența acestuia în cadrul Tratatului, astfel încât acest lucru a devenit un adevăr general acceptat atât în rândul lucrătorilor de informații, cât și în rândul analiștilor din mediul academic.[6] În același timp, Budapesta a acționat în anii 1960 și 1970 ca principal agent

---

[1] *ADN*, 2 februarie 1968; Salloch (1968), p. 31. De asemenea, revista lunară poloneză *Nowe Drogi* a făcut responsabil Bucureștiul pentru că refuzase să „facă front comun împotriva agresiunii SUA, Israel și vest-germane".
[2] Agerpres, 2 martie 1968.
[3] Anumiți factori implicați în acest efort, cum ar fi Asociația Mondială Ungară, înființată inițial de Horthy în 1927 pentru a coordona în primul rând aspectele internaționale ale campaniei revizioniste împotriva României, au continuat să își desfășoare activitatea pe toată durata regimului comunist.
[4] Oikari în Halmesvirta (2006), pp. 299-356.
[5] Ibidem. Vehiculele cele mai importante erau Societatea Ungaro-Finlandeză, Noul Cerc de Prietenie (*Új baráti kör*) și Cercul Petőfi Circle (*Petőfi kör*).
[6] Acest lucru era generalizat în așa măsură încât putem găsi această interpretare în orice analiză publicată sau desecretizată din perioada respectivă. Vezi de ex. Ermarth (1969), pp. 54-55, 81. Era, cu siguranță, interpretarea uzuală întâlnită în presă. Vezi de ex. *The New York Times*, 12 mai 1968.

al Kremlinului în atacarea României pentru că îşi susţinea independenţa şi egalitatea în drepturi a statelor socialiste, pentru că nu condamnase „agresiunea“ Statelor Unite şi pentru rolul său de mediator în Orientul Mijlociu şi în relaţiile dintre SUA şi China.[1]

În cadrul „relaţiei lor speciale“, al cărei secret Moscova şi Budapesta se străduiau să îl păzească, Ungaria avea printre sarcinile sale şi pe aceea de a „neutraliza“ opiniile divergente din cadrul Tratatului de la Varşovia „în numele Uniunii Sovietice“.[2] Legenda „disidenţei“ lui Kádár era deja în curs de formare în 1956, existând poveşti inventate privind tortura pe care el à îndurat-o din partea autorităţilor staliniste în timp ce se afla în închisoare înainte de a-l înlocui pe Nagy.[3] Hruşciov a protestat chiar că liderul ungar n-ar fi fost „marioneta noastră“.[4] Acest efort mergea mână în mână cu descrierea noului mecanism economic al lui Kádár ca fiind o iniţiativă independentă cu greu tolerată de Moscova, în timp ce Hruşciov, Brejnev şi Andropov nu erau doar entuziaşti în privinţa acestui mecanism, ci erau informaţi de fiecare pas întreprins cu mult înainte şi periodic elogiau public mecanismul economic şi rezultatele sale.[5]

---

[1] K.K., „Party and State on Hungarian Foreign Policy; Parliamentary Speeches by Komócsin and Peter Analysed“, Hungary/52, RFER, 13 octombrie 1969, OSA, caseta 112, dosarul 2, raportul 177, pp. 1-16.

[2] Retegan (2000), p. 96; Christian Nuenlist şi Anna Locher, „At the Roots of the European Security System: Thirty Years Since the Helsinki Final Act“, noiembrie 2005, p. 4 în PHP/CWIHP; Csaba Békés, „Hungarian Foreign Policy in the Soviet Alliance System, 1968–1989“, *Foreign Policy Review* (Budapesta), vol. 3, nr. 1 (2004), pp. 87-127.

[3] Se spune că AVH i-ar fi smuls unghiile de la mâini şi apoi l-ar fi castrat. Vezi de ex. „The Strange Case of Kádár“, revista *Time*, 14 ianuarie 1957. Se pare că tortura lui constase într-un „ton extrem de aspru, ameninţător“. Pentru corecturi aduse referitor la această operaţiune de „consolidare a prestigiului“ vezi John Reed, „Former Hungarian Secret Police Official Reveals His Role in Purges“, RFER, RAD Background report/11, 24 ianuarie 1989, OSA, caseta 120, dosarul 2, raportul 124; Tibor Fischer, „In the Goulash“, *Times Literary Supplement*, 6 decembrie 2006; şi în special Roger Gough, *A Good Comrade: János Kádár, Communism and Hungary*, Londra, I.B. Tauris, 2006.

[4] Hruşciov (1970), p. 428.

[5] Patronajul lui Andropov exercitat asupra lui Kádár şi asupra politicii sale economice sunt discutate în *CIA Intelligence Report: The KGB's Role in Soviet Politics*, 1 aprilie 1972 (declasificat la 19 august 2003), pp. 41-43, 84-88; *CIA Special Analysis, USSR–Hungary: Interest in the Hungarian Example*, 22 mai 1982 (declasificat la 29 iulie 1999), pp. 10-12; *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (Office of Soviet Analysis (SOVA) coordonat cu Consiliul Naţional pentru Informaţii (NIC), 1 iunie 1983 (declasificat la 29 ianuarie 2001), pp. 3-5. Conform spuselor lui Andrew Felkay, Kádár „nu a intenţionat niciodată“ să se opună Moscovei şi „s-a asigurat întotdeauna că informează Kremlinul cu privire la schimbările de politică“, chiar şi în domeniul politicii interne. „Hungary and the Soviet Union in the Kádár Era, 1956–1988“, în Ignác Romsic, editor, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995, pp. 276-282.

În ciuda faptului că într-adevăr Kádár era agentul Moscovei în relațiile sale cu liderii disidenți din cadrul Tratatului în timpul Primăverii de la Praga, campania de dezinformare care îl prezenta ca pe un disident a avut un succes remarcabil.[1] Până la sfârșitul lui 1967, atât britanicii cât și americanii, ai căror ambasadori erau asiduu cultivați de liderii ungari, nu numai că aveau convingerea că „Kádár nu va permite să fie forțat să opteze să urmeze modelul ceh sau să-l atace direct“, dar îl considerau o sursă de informații de încredere despre evoluția situației.[2] „Medierile“ erau atât de des „dezvăluite“ încât erau acceptate de observatorii britanici și americani ca rolul „uzual“ al Ungariei.[3]

Moscova și Budapesta, cu asistența celorlalte servicii ale Pactului de la Varșovia, i-au construit liderului maghiar o imagine „de inamic destul de abil să-și înșele stăpânii sovietici“ când, de fapt, Kádár identifica interesul național al țării sale cu cel al URSS-ului și se ghida strâns după principiul că „nu există nici un fel de comunism antisovietic și nici nu va fi“.[4] Ceea ce nu au înțeles Washingtonul și Londra – și ceea ce măsurile active ale Pactului făceau să nu fie de înțeles – era că János Kádár „nu căuta nici o oportunitate să se distanțeze de Moscova“, că „liberalizarea foarte limitată a Ungariei nu însemna neapărat o respingere a politicilor sovietice“ (de fapt, însemna exact opusul), iar poziția prosovietică a guvernului maghiar era tot o problemă de „convingere personală“ a lui Kádár și a colegilor săi.[5]

Kádár excela în ambiguități. El recomanda întotdeauna o atitudine moderată și avea permisiunea stăpânilor săi sovietici să facă acest lucru până în momentul în care Moscova decidea în ce direcție să se îndrepte,

---

[1] Retegan (2000), p. 96.

[2] Vares în Halmesvirta (2006), pp. 180-181; Ks. esim. From Berlin to Secstate, 31.3.67. FCO 28/170, PRO; British Embassy to FO 25.4.68.; H.F.T. Smith to Mr. Hayman, Minutes, 21.11.67, G.E. Millard to H.F.T. Smith 8.2.68, British Embassy, Budapesta, to George Brown 9.9.67, P.J. Goulden, *Minutes, Soviet-Hungarian Friendship Treaty*, 25.9.67. FCO 28/181, PRO; *Telegramă de la Legația din Ungaria către Departamentul de Stat* / 1 / A–137. *United States-Hungarian Governmental Relations*. Pentru însărcinatul cu afaceri a.i. Richard W. Tims, consilier de legație. Budapesta, august 31, 1965. *FRUS*, http://www.state.gov/www/about_state/history/vol_xvii/_n.html; P.J. Goulden, *Minutes, Ambassador's conversation with Mr. Kádár*, 6.6.68. FCO 28/179, PRO.

[3] Rentola în Halmesvirta (2002), p. 108; *Ambassador G.E. Millard's report on an international Communist meeting in Budapest*, 28 noiembrie 1968, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 28/580, Public Record Office (PRO).

[4] Vares în Halmesvirta (2006), p. 164; Lászlo Borhi, „Kádár and the United States in the 1960s“ în Halmesvirta (2002), pp. 64-65; Andrew Felkay, *Hungary and the USSR, 1956–1968: Kádár's Political Leadership*, New York, Greenwood Press, 1989, p. 184.

[5] Borhi în Halmesvirta (2002), pp. 82, 84; Anssi Halmesvirta, „Editor's Introduction“ în Halmesvirta (2002), pp. 9-10.

direcție al cărei adept Kádár devenea în mod invariabil.[1] Ca urmare, deși este posibil ca pozițiile pe care le adopta să fi corespuns, uneori, preferințelor sale personale, acestea reprezentau întotdeauna fie starea de indecizie asupra unei probleme, fie indicațiile intenționat greșite oferite de sovietici, și niciodată nu reprezentau opoziția față de Kremlin.[2] De fapt, Kádár „a dat dovadă de loialitate politică necondiționată Moscovei".[3]

Înaintea fiecăreia dintre „discuțiile sale spontane" cu Dubček din timpul crizei cehoslovace, Kádár primea instrucțiuni „telefonice" de la Brejnev, care adesea includeau sfaturi, avertismente sau observații pe care Kádár avea să le ofere lui Dubček ca fiind „propria sa părere bine intenționată".[4] După aceste discuții, liderul ungar îi furniza lui Brejnev un „raport detaliat" asupra reacțiilor liderului cehoslovac. Kádár servea astfel ca agent sub steag străin; Konstantin Katiușev, succesorul lui Andropov la conducerea Departamentului CC pentru legătura cu țările socialiste, „observa cu cinism" referitor la acțiunile lui Kádár că acestea reprezentau un complot al conducerii sovietice.[5] O conversație între Brejnev și Kádár care a avut loc la mijlocul lunii martie a subliniat vulnerabilitatea lui Dubček prin aceea că avea încredere în „prieteni" care lucrau mână în mână cu „dușmanii":

> Se putea observa că [Dubček] era nerăbdător să se întâlnească cu tovarășul Kádár, îi plăcea ideea deoarece relația lor este foarte bună și încrederea este totală. Conform spuselor tovarășului Brejnev, această întâlnire va fi foarte avantajoasă, tovarășul Kádár va putea vorbi despre ideile comune și va pregăti terenul pentru reuniunea lărgită a celor patru.[6]

---

[1] Fritz Ermarth, „Will the Real János Kádár Please Stand Up", RFER, 22 septembrie 1967; Ermarth (1969), pp. 54-55.

[2] Vezi de ex. reacția pozitivă a lui Brejnev la ceremonia organizată cu ocazia vizitei lui Dubček la Budapesta în iunie 1968, când Kádár a putut să îl asigure pe Dubček „de sprijinul său, arătându-i de asemenea posibilele pericole și sarcini pornind de la experiența ungară". MOL, fondurile 288, dosarul 47, unitatea 743; Miklós Kun, „Kádár and the Prague Spring", *The Hungarian Quarterly*, vol. XXXIX, nr. 152 (iarna 1998), www.hungarianquarterly.hu.

[3] Csaba Békés, „Hungarian Foreign Policy in the Soviet Alliance System, 1968–1989", *Foreign Policy Review* (Budapesta), vol. 3, nr. 1 (2004), pp. 87-127.

[4] Kun (1999), p. 220.

[5] Ibidem. Vezi și Kun (1998).

[6] MOL, fonduri 228, dosarul 47, unitatea 743; Kun (1998). La Plenara Comitetului Central sovietic din 21 martie, Brejnev a sugerat că erau solicitate măsuri puternice de către conducerea ungară atunci când menționa că la întâlnirea Pactului de la Varșovia de la Sofia, care avusese loc în acea lună, „tovarășii Jivkov și Kádár ni s-au adresat cu rugămintea să întreprindem unele acțiuni pentru normalizarea situației din Cehoslovacia". Jordan Baev, „1968 – A Bulgarian Perspective", p. 4, *Journal of History, International Relations and Security*, www.imos.96plus.net/imos_en/publ_en.htm. Jivkov a raportat după întâlnirea de la Sofia că „noi am declarat categoric tovarășilor Brejnev și Kosîghin că trebuie să fim pregătiți să ne punem în acțiune armatele". CSA, Sofia, fond 1-B, înregistrare 58, dosar 4, pp. 96-99 citate în Ibidem Gomułka a fost unul dintre „cei mai severi critici" ai Pragăi.

Descoperind că János Kádár s-a întâlnit cu el „la instrucțiunile lui Brejnev“, Dubček a recunoscut plin de amărăciune că liderul ungar era la fel de aservit Moscovei ca și presupușii „radicali“ (Ulbricht, Gomułka și Jivkov).[1]

Trădarea lui Kádár și sprijinul lui Ceaușescu

La scurt timp după aceea, „cei cinci membri ai Tratatului de la Varșovia – toți membrii cu excepția României și a Cehoslovaciei – s-au întâlnit pentru a-și discuta opțiunile privind Cehoslovacia și România, care era acum percepută ca element instigator. Jivkov, care exprima întotdeauna punctul de vedere al Moscovei ca aparținându-i, a explicat necesitatea alegerii unor „metode care ne vor permite să restabilim ordinea în Cehoslovacia, România și, ulterior, în Iugoslavia“.[2]

Din nou, plenul partidului din România a atacat dur modul de acțiune al acestui club tot mai exclusivist și apoi a făcut publică poziția sa conform căreia cei cinci „nu aveau nici un drept să se întâlnească, mai ales atunci când scopul lor era să exercite presiuni asupra cehoslovacilor cu privire la situația internă din Cehoslovacia“.[3] CIA a fost de acord, raportând că încurajările oferite de România Cehoslovaciei și atragerea altor membri ai Tratatului „pentru a urma exemplul României“ inspirase „cel puțin unora dintre liderii sovietici“ teama că „Cehoslovacia ar putea deveni o altă Românie“.[4] În prima zi a acelei primăveri teribile din 1968, Langley a explicat faptul că aspectul „potențial exploziv“ al problemei românești consta în aceea că urmărea, de fapt, nu *lărgirea spațiului de manevră sub control sovietic*, ci *eliminarea definitivă a acestui control.*[5] Într-adevăr, eforturile României de a aduna laolaltă un grup independent format din foștii săi parteneri din „Mica Antantă“, Cehoslovacia și Iugoslavia, devenise un subiect de discuție public.[6]

Campania de dezinformare pozitivă ce avea ca țintă în principal publicul occidental reușise deja să creeze și să răspândească imaginea disidenței lui Kádár, care era general acceptată în Vest. În consecință, au trecut practic

---

[1] Alexander Dubček, *Hope Dies Last: The Autobiography of Alexander Dubček* (editată de Jiri Hochmann), New York, Kodansha International, 1993, p. 173.
[2] Günther Bischof, Stefan Karner și Peter Ruggenthaler, editori, *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*, Lanham, Lexington Books, 2010, p. 12.
[3] ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 67/1968, f. 143.
[4] *Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe*, CIA Board of National Estimates coordinated with Office of Current Intelligence, 21 martie 1968 (declasificat la 21 martie 2001), Abbot Smith, Chairman, Board of National Estimates, pp. 4, 8, 11.
[5] *Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe* (1968), p. 5.
[6] Vezi de ex. RFE/RL *Situation Report*, 27 martie 1968 OSA, caseta 300/60/1/44.

neobservate criticile deschise aduse de Kádár poziţiei României, în discursul din aprilie din Marea Adunare Naţională, sau avertismentul, publicat în *Pravda*, adresat de şeful secţiei ideologice, István Szirmai, împotriva pericolului reprezentat de neglijarea obligaţiilor internaţionaliste, de dragul interesului naţional.[1] De la începutul lui mai 1968, CIA a început să raporteze că liderii maghiar, român şi iugoslav „îşi vor exercita cu siguranţă întreaga influenţă pentru a se opune vreunei intervenţii în problemele interne ale Cehoslovaciei".[2]

Influenţată evident de dezinformarea sovietică, agenţia din Langley a raportat chiar că „ungurii şi, probabil, bulgarii erau mai puţin dornici" să cedeze tacticilor de presiune sovietică „decât ceilalţi".[3] După întâlnirea de la Moscova din mai 1968 – la care nici Dubček, nici Ceauşescu nu au fost invitaţi – CIA a trecut Ungaria şi Iugoslavia pe aceeaşi listă cu România ca sprijinind independenţa Pragăi contrar opiniilor Kremlinului.[4] În realitate, Moscova nu avea nici o teamă legată de sprijinul acordat de Ungaria Pragăi. Încurajările României erau însă o cu totul altă problemă. După cum spunea, în acel mai, Andrei Gromîko Biroului Politic sovietic „cel mai bun scenariu" în cazul continuării contrarevoluţiei de la Praga ar însemna „o a doua în România, ceea ce ar fi de ajuns pentru colapsul întregului Pact de la Varşovia".[5]

Au ieşit la iveală simultan în presa din SUA şi din Europa „scurgeri de informaţii" privind disidenţa lui Kádár.[6] Bucureştiul era, de asemenea, indus în eroare, fiind informat de o sursă poloneză că „se propunea o intervenţie

---

[1] *Népszabadság*, 19 aprilie 1968; Shafir (1985), p. 184.
[2] *Situation Report As of 4:00 PM EDT*, 10 mai 1968 (declasificat la 17 octombrie 2002), p. 4, CIA.
[3] *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia as of 10:00 A.M. EDT*, 19 mai 1968 (declasificat la 17 octombrie 2002), p. 2, CIA. După cum menţiona un analist, Jivkov mima doar simpatia faţă de Praga, în timp ce insista la Moscova asupra ameninţării reprezentate de Cehoslovacia şi necesitatea „de a pune în acţiune armatele". Jordan Baev, „1968 – A Bulgarian Perspective", pp. 2-5, *Journal of History, International Relations and Security*, www.imos.96plus.net/imos_en/publ_en.htm.
[4] Vezi de ex. *Report As of 4:00 PM EDT*, 10 mai 1968 (declasificat la 17 octombrie 2002), p. 4, CIA; *Intelligence Memorandum: The Situation In Czechoslovakia as of 10:00 AM EDT*, 19 mai 1968 (declasificat la 17 octombrie 2002), p. 2.
[5] Carole Fink, Phillip Gassert şi Detlef Junker, ed., *1968: The World Transformed*, New York şi Cambridge, Cambridge University Press, 1998. pp. 136-137.
[6] Vezi de ex. UPI, 11 mai 1968, NYT, 12 mai 1968. Vezi de asemenea Ermarth (1969), p. 81.

armată exclusivă", dar că „nu era de acord Kádár".[1] Între timp, reîntoarsă la Budapesta, conducerea partidului ungar ataca politica românească drept „inacceptabilă" și „în mod obiectiv îndreptată împotriva Uniunii Sovietice și a politicii noastre corecte". Bucureștiul era condamnat pentru blocarea „încercărilor de unificare a mișcării muncitorești internaționale", pentru a fi cultivat relațiile cu Occidentul în detrimentul „relațiilor cu țările socialiste" și pentru încurajarea forțelor antisovietice".[2]

După summitul ungaro-cehoslovac de la mijlocul lunii iunie, CIA cita „relatări plauzibile conform cărora János Kádár îi avertizase pe sovietici cu privire la exercitarea unei presiuni masive asupra guvernului de la Praga" și acordase „sprijin moral" conducerii de la Praga.[3] Conform arhivelor ungare, Kádár l-a mințit pe Dubček referitor la agenda întâlnirii de la Moscova și apoi a raportat la Moscova că Programul de acțiune al lui Dubček „nu reprezintă nimic".[4] De asemenea, el a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a otrăvi relațiile dintre Praga și București, susținând că sprijinul românesc pentru experimentul cehoslovac nu era credibil și nu putea fi acordat doar „pentru că ei presupun că și-ar putea găsi aliați împotriva Uniunii Sovietice, împotriva CAER și împotriva Tratatului de la Varșovia".[5] Această temă a măsurilor active că ajutorul României era suspect și blamabil a fost, ulterior, propagată în media occidentală (de exemplu, în *The Economist*).[6]

Imediat după întâlnirea de la mijlocul lunii iulie de la Varșovia, CIA a informat că Kádár „a încercat, se pare, să recomande rezervă sovieticilor, așa cum

[1] Retegan (2000), pp. 124, 138; AMAE, fond Telegrame Berlin (mai 1968), telegrama nr. 43 253/15 mai. Bucureștiul constata că rapoartele cehoslovaco-ungare „vorbeau tot mai mult despre rolul lui Kádár ca mediator cu sovieticii pe de o parte și cehoslovacii pe de altă parte". AMAE, fond Telegrame trimise (mai 1968), telegrama nr. 01/002793/24 mai.

[2] MOL, MKS, 288, fond 5, dosar nr. 47, f. 18 și dosar nr. 456, f. 37-53; Retegan (2000), p. 112, 127-128; Williams (1997), p. 114.

[3] Office of National Estimates, *Special Memorandum no. 12-68: Czechoslovakia: The Dubček Pause*, 13 iunie 1968 (declasificat la 20 ianuarie 1995), cu Biroul pentru operațiuni curente de informații, p. 9.

[4] Conform lui Mark Kramer, la această întâlnire, Dubček „a sesizat că Kádár era mai degrabă interesat să îi convingă să vină la Varșovia decât să servească drept intermediar real". Mark Kramer, „Ukraine and the Soviet-Czechoslovak Crisis of 1968 (Part 2): New Evidence From the Ukrainian Archives", în *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 14/15, p. 365, nota de subsol 347.

[5] MOL, MKS, 288, fond 4, dosarul nr. 92, f. 13-33; Retegan, pp. 139-140.

[6] „Czechs On Their Own", *The Economist*, 4 mai 1968. Alegațiile că sprijinul României aveau o motivație cinică și că „sprijinul lui Ceaușescu pentru liberalizările lui Dubček era o mascaradă politică" și-au găsit popularitatea și patru decenii mai târziu. Vladimir Tismăneanu, „În spatele fațadei regimului Ceaușescu", Radio Europa Liberă, 28 iunie 2008. Ceaușescu l-a sprijinit pe Dubček ca să-și urmeze propria cale, nu pentru liberalizare în sine.

făcuse în mod evident și cu alte ocazii".[1] Acțiunile sovietice de dezinformare au reușit în așa măsură să convingă Washingtonul că Budapesta se opune Moscovei (și chiar, într-o oarecare măsură, Poloniei) încât Departamentul de Stat al Statelor Unite intenționa să organizeze „consultări politice preliminare" privind planurile sale de a împiedica intervenția sovietică „cu alți aliați, cu alte țări interesate, cu țări neutre și cu România, Iugoslavia, Ungaria și eventual Polonia".[2] La momentul respectiv, deja Kádár exprima disponibilitatea țării sale de „a lua parte la toate acțiunile comune".[3] Liderul ucrainean Piotr Shelest remarca, de asemenea, declarația lipsită de ambiguitate a lui Kádár că „Partidul Socialist Muncitoresc din Ungaria și Guvernul sunt gata pentru orice acțiune necesară în scopul blocării contrarevoluției în Cehoslovacia" [4]

În schimb, Partidul Comunist Român a publicat în ziua de 12 iulie denunțul său „privind tentativa unor țări socialiste de a se amesteca în problemele partidului comunist și ale poporului cehoslovac".[5] Acest moment a fost urmat de mai multe adunări publice la mijlocul lunii iulie, ocazii cu care oficialii de partid și-au exprimat „solidaritatea deplină cu poporul cehoslovac și partidul comunist din această țară"; ei condamnau intervențiile externe în treburile interne ale altor țări și au insistat că Tratatul de la Varșovia „nu a fost creat pentru a justifica implicarea în treburile interne ale altor state".[6] Ziarul partidului, *Scînteia*, a publicat aceste comentarii alături de poziția oficială de susținere față de Praga împotriva intervenției străine, la data de 16 iulie 1968.

---

[1] Office of National Estimates, Abbot Smith, *Memorandum for the Director, The Czechoslovak Crisis*, 17 iulie 1968 (declasificat 8/20/1999), p. 4. Două zile mai târziu, ziarul partidului maghiar declara că „simpatia Budapestei pentru Cehoslovacia" fusese înlocuită de grija pentru „punerea în pericol a cuceririlor socialiste", *Nepszabadsag*, 19 iulie 1968. O săptămână mai târziu, un memorandum al Casei Albe sugera că „românii sau iugoslavii" ar putea fi abordați în efortul de a mobiliza celelalte partide comuniste „să facă apel la sovietici să nu se mai amestece în afacerile interne ale unui partid comunist și ale unei națiuni fraterne". Pp. 1-2, punctele 3-4. *Czechoslovak Contingencies*, 12 iulie 1968, memorandum from Nathaniel West to Walt W. Rostow, Casa Albă, p. 1-2, punctele 3 și 4, CIA. După cu nota West, totuși, relația SUA „cu sovieticii prevalase întotdeauna, iar interesul pentru Europa de Est fusese secundar".

[2] *FRUS*, 1964–1968 vol. XVII, doc. 67, 22 iulie 1968.

[3] Kun (1999), pp. 229-231.

[4] Kramer (2003/2004), p. 324.

[5] ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 120/1968, f. 4; R, pp. 115-116.

[6] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 3, București, 1969, pp. 327-328 și 334. La începutul lui august, prim-ministrul Maurer l-a contactat pe omologul său de la Praga și s-a oferit să trimită o delegație „de comandanți din diviziile de grăniceri" pentru a întreprinde o „vizită de prietenie" dacă „guvernul cehoslovac consideră că o astfel de vizită este necesară". Retegan (2000), p. 165. Praga a refuzat această propunere de cooperare militară în scop de apărare.

Bucureştiul a avut grijă să informeze Comitetul Central al Partidului Comunist Sovietic şi toate partidele comuniste europene cu privire la poziţia sa, asigurând în continuare Praga de sprijinul său şi condamnând „politica de intervenţie a Moscovei şi a aliaţilor acesteia".[1] Acest lucru a dus la sistarea imediată a oricărei cooperări în domeniul informaţiilor între România şi celelalte ţări membre ale Tratatului. Documentele Stasi arată o reorientare a serviciilor partenere „care cooperau îndeaproape", acestea adoptând de la începutul primăverii o poziţie activ ostilă vizavi de România. În aprilie, şeful Stasi, Ernst Mielke, a interzis tuturor lucrătorilor de informaţii deplasarea în România, indiferent dacă scopul era personal, de plăcere sau profesional şi, începând din iulie 1968, nu a mai avut „nici un schimb real de informaţii" cu serviciile româneşti de informaţii.[2] Din acel moment până în ianuarie 1973, când relaţiile pe linie de informaţii dintre Pankov şi Bucureşti se limitau doar la ostilitate activă, România a furnizat serviciilor de informaţii est-germane doar 18 rapoarte.[3] Pentru a plasa aceste date în context, în aceeaşi perioadă serviciul bulgar KDS a transmis Stasi 130 de rapoarte, celor de la AVH 197 şi serviciului StB 389.

Contrastul dintre sprijinul perfid acordat de conducerea partidului ungar experimentului din Cehoslovacia şi „sprijinul ferm" oferit de Bucureşti este bine ilustrat în reacţiile diferite la publicarea manifestului „2 000 de cuvinte" al lui Ludvík Vaculík, care preamărea virtuţile democratice ale perioadei Masaryk şi Beneš.[4] Urmând orientarea sovietică stabilită cu mai bine de o lună înainte, prin care Masaryk era acuzat de a fi complotat în vederea asasinării lui Lenin, Kádár a fost atât de enervat de articol şi de tenta „contrarevoluţionară" a acestuia încât a cerut HSWP să trimită un protest scris la Praga.[5] Atunci când generalul sovietic Mihail Romanov l-a

[1] AMAE, fond Telegrame ieşite, telegrama nr. 01/003443/12 iulie de la Ambasada din Praga, f. 2; Retegan (2000), pp. 117-118; Cezkoslovenske Krize, vol. 4/1, dosarul nr. 89.
[2] BstU, MfS, dosar BdL/Dok, p. 1, *Letter from 11.04.68;* BstU, MfS, dosar AS 312/83, pp. 1, 89, 102.
[3] Herbstritt şi Olaru (2005), p. 72.
[4] Ermarth (1969), p. 82. Manifestul lui Vaculik, apărut în *Mlada Fronta*, 27 iulie 1968.
[5] Kun (1999), pp. 212, 229-230; MOL, fond 288, fişier 11, unitate 2436. Pentru acuzaţiile sovietice la adresa lui Masaryk vezi M. Shiriamov, „Ale cui interese a apărat preşedintele Masaryk", *Sovetskaia Rossiia*, 14 mai 1968. Vezi de asemenea *Pravda*, 21 iunie 1968. De fapt, Moscova a fost suspectată de asasinarea lui Masaryk, determinând Kremlinul să nege „alegaţiile de implicarea a sovieticilor în moartea lui Jan Masaryk". TASS, 7 mai 1968. Vezi şi: *Pravda*, 12 aprilie, 21 iunie şi 11 iulie, *Literaturnaia Gazeta*, 10 iulie, şi *Neues Deutschland*, 11 iulie 1968. De asemenea, conducerea partidului din Bulgaria a trimis o „scrisoare foarte severă" care caracteriza articolul drept „o provocare" împotriva URSS-ului şi a celorlalţi membri ai Blocului Sovietic. Jordan Baev, „1968 – A Bulgarian Perspective", p. 8, *Journal of History, International Relations and Security*, www.imos.96plus.net/imos_en/publ_en.htm.

informat pe şeful statului-major al armatei române Ion Gheorghe că va fi necesară o luptă din moment ce Cehoslovacia „se îndepărta“ de Tratatul de la Varşovia şi „se întorcea la vremea lui Masaryk şi Beneš“, el a primit un răspuns oarecum diferit.[1]

După ce a eliminat ideea unui răspuns în forţă ca fiind produsul „unei minţi bolnave“, ofiţerul român a arătat că Cehoslovacia sub Beneš şi Masaryk „avea un regim democratic dezvoltat într-o perioadă în care alte ţări erau conduse de fascişti“. Gheorghe i-a amintit colegului său sovietic că „Novotný nu a fost îndepărtat de nici un partid din opoziţie sau printr-o lovitură de stat“, ci „de către Comitetul Central al Partidului Comunist Cehoslovac“ din cauza nemulţumirii vădite a populaţiei faţă de un regim „sub care încă existau lagăre de concentrare“. Concluzia lui Gheorghe era că cehoslovacilor trebuie să li se permită „să construiască socialismul conform propriilor lor metode“.[2]

La începutul lunii august 1968, autorităţile române au oferit Cehoslovaciei o cooperare militară demonstrativă pentru descurajarea intervenţiei externe, făcând astfel noi paşi spre resurecţia unei „Mici Antante“ de care Moscova se temea atât de mult. Prim-ministrul Maurer l-a contactat pe omologul de la Praga şi s-a oferit să trimită în Cehoslovacia o delegaţie „a comandanţilor diviziilor de grăniceri“ în „vizită de prietenie“, dacă „guvernul cehoslovac considera că era necesar“.[3] Decizia în legătură cu propunerea asupra căreia se decisese într-un cerc foarte restrâns, format din Ceauşescu, Bodnăraş şi Maurer, nu fusese luată uşor.

Oferta fusese generată de plângerile făcute de Brejnev lui Dubček, în timpul întâlniri de la Černa nad Tisou, că forţele armate şi de securitate ale Cehoslovaciei nu mai erau capabile să-şi apere graniţele de vest şi nord-vest cu Germania de Vest, alegaţii pe care Moscova le folosea pentru justificarea

1 AMR, fond Direcţia Operaţii, dosar nr. 3, vol. 1, f. 250; Retegan (2000), p. 120. Deşi conversaţia a avut loc la Moscova, generalul Romanov era ofiţerul de legătură sovietic pentru Cartierul General din România al Forţelor Armate Unificate ale ţărilor Tratatului de la Varşovia.

2 AMR, fond Direcţia Operaţii, dosar nr. 3, vol. 1, f. 250-252; Retegan (2000), pp. 120-121. Această ipostază poate fi remarcată în special în linia trasată de Moscova pentru aliaţii ei, de condamnare a „elementelor antisocialiste“ de la Praga, care sub masca „democratizării“ şi a „liberalizării“ subminau rolul partidului în efortul de a restabili „Cehoslovacia lui Masaryk şi Beneş“. *Pravda*, 12 aprilie 1968; *Chronology of Czechoslovak Events: January-August 1968*, 6 august 1968, p. 4, „Strategic Warning and the Role of Intelligence“ (2010), CIA.

3 Retegan (2000), p. 165.

„sprijinului" acordat de „aliații" din Tratatul de la Varșovia.[1] Între timp, aliații loialiști susțineau că fuseseră descoperite numeroase „depozite de arme" de-a lungul granițelor vestice ale Cehoslovaciei, iar „agenții subversivi ai Germaniei de Vest intrau în număr mare în Cehoslovacia, deghizați în turiști, și grănicerii cehoslovaci nu le controlau nici măcar portbagajele mașinilor".[2] După cum își amintea ulterior fostul ministru de Externe, Corneliu Mănescu:

> După ce a primit informația, Maurer i-a adresat o scrisoare prim-ministrului Cehoslovaciei, prin care, cu solicitudine, bunăvoință și în spiritul „internaționalismului proletar", despre care se spunea că nu-l avem, am propus să trimitem o delegație din partea unităților de grăniceri. Le ofeream, astfel, în spirit frățesc, asistență [militară]![3]

Praga a declinat propunerea de cooperare pentru asigurarea securității. În schimb, „cei cinci din Pactul de la Varșovia" au declarat că apărarea socialismului în fiecare țară reprezenta o datorie pentru întreaga comunitate socialistă, stabilindu-se astfel „Doctrina Brejnev" Între timp, în cadrul întâlnirii de la Černa nad Tisou, Moscova a obținut din partea unui membru supleant al Comitetului Central cehoslovac prima solicitare de sprijin împotriva „forțelor antisovietice și antisocialiste" care preluaseră controlul partidului.[4]

Atunci când Brejnev și-a informat partenerii implicați în preconizata invazie că operațiunea era pe punctul de a fi declanșată, Kádár a acceptat fără ezitare faptul că „nu există alternative politice". După o ultimă întâlnire avută cu Dubček două zile mai târziu, la solicitarea liderului sovietic, Kádár a descris atitudinea liderului cehoslovac ca fiind „ambarasantă și fără efect".[5]

Abia întors din vizita efectuată la Praga în perioada 15–16 august, Ceaușescu a relatat în aceeași zi că problemele de la Praga „erau cauzate

---

[1] De exemplu, Ambasada SUA de la Praga a raportat despre „îngrijorarea" manifestată deschis de sovietici în privința frontierelor cu „Germania de Vest și Austria unde nu exista control pentru a opri intrarea spionilor și a sabotorilor". Ambasada SUA de la Praga, 24 iulie 1968, p. 2, punctul 5, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From The 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia", 13 aprilie 2010, CIA.

[2] Vezi de ex. *Pravda*, *Krasnaia Zvezda* (Moscova) și *Rabotnichesko Delo* (Sofia), 21 iulie 1968. Câteva zile mai devreme, *Pravda* (19 iulie) raportase pentru prima oară despre un „depozit de armament" occidental și susținuse că Moscova era în posesia unor documente NATO și CIA despre „un complot împotriva țărilor est-europene, în special Cehoslovacia și Germania de Est". *Chronology of Czechoslovak Events: January-August 1968*, 6 august 1968, pp. 12-13, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From The 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia" (2010), CIA.

[3] Betea (2008), p. 578.

[4] Ibidem; G.V. Ivanova, coordonator, *Pensionarii puterii*, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 188.

[5] MOL, MKS, 288, fond 4, dosar nr. 94, f. 9-10,12; Retegan (2000), pp. 179, 181.

de amestecul în treburile sale interne", de refuzul sovieticilor de „a-și retrage trupele din Cehoslovacia" și de faptul că sovieticii „au mulți oameni care desfășoară activități organizate împotriva cehoslovacilor pe teritoriul Cehoslovaciei".[1] În plus, intervențiile directe ale oficialităților române pe lângă ambasadorul sovietic la Praga, de „a-i lăsa în pace", nu s-au soldat cu succes, în principal din cauza faptului că Moscova „nu era dispusă să îi lase să își vadă liniștiți de treabă." Praga, a conchis Ceaușescu, avea nevoie de sprijinul României:

> Trebuie să îi ajutăm în continuare pe tovarășii cehoslovaci. Trebuie să ne străduim să găsim modalități de a-i sprijini, nu direct, ci în general, și să o facem în așa fel încât alții să înțeleagă că acest popor își dorește sincer să își rezolve singur problemele.[2]

Sprijinul acordat de România cehoslovacilor împotriva agresiunilor externe avea antecedente încă din 1919, când cele două țări au colaborat în plan militar (așa cum au făcut-o, de asemenea, armatele română și poloneză), pentru blocarea creării unui coridor bolșevic ruso-ungar prin Rutenia și Galiția. La momentul Acordului de la München din 1938, Bucureștiul s-a dovedit a fi ultimul și cel mai bun prieten al autorităților de la Praga, ceea ce a determinat Radio Praga să afirme că „Cehoslovacia nu va uita niciodată probitatea și loialitatea de care a dat dovadă poporul român".[3] Exprimându-și „profunda gratitudine față de guvernul român", ziarul praghez *Narodnii listi* afirma la vremea respectivă:

> Politica României a dat dovada unui autentic spirit cavaleresc în acest moment dificil pentru Cehoslovacia. Trebuie să spunem de la început că această atitudine nu ne surprinde, dat fiind că am avut ocazia să constatăm anterior această virtute a României. Atunci când am discutat probleme economice și politice, am avut de-a face cu adevărați gentlemeni. Prietenul adevărat la nevoie se cunoaște. Solidaritatea și loialitatea demonstrate de România

[1] Stenograma ședinței Comitetului Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 17 august 1968, ANIC, Fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, f. 27-36, PHP.
[2] ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 131/1968, f. 6; Retegan (2000), p. 177.
[3] Radio Praga, 3 noiembrie 1938; Viorica Moisuc, „Evoluția situației politico-militare a României în anii 1938–1940", în *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938–mai 1940*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, pp. 77-78. Misiunea diplomatică a Cehoslovaciei de la București a publicat o declarație la fel de cordială cu o săptămână înainte. *Lumea Românească*, 27 octombrie 1938.

reprezintă o adevărată consolare pentru națiunea cehă și cea slovacă, în aceste vremuri potrivnice.[1]

La sfârșitul războiului, liderii cehoslovaci s-au revanșat pentru sprijinul primit, intervenind pe lângă Aliați pentru recunoașterea statutului de țară cobeligerantă în cazul României și arătând că, în calitate de victimă a agresiunii sovietice din 1940, România nu trebuie plasată în aceeași categorie cu Ungaria.

Paradoxul iugoslav

Pe lângă duplicitatea evidentă a lui Kádár, și sprijinul Belgradului pentru Praga era mai mult o chestiune de formă și nu de fond.[2] Se pare că Tito încercase să determine o anulare a vizitei, insistând în ultimul moment pentru o extindere considerabilă a amplorii, obiectivelor și duratei acesteia. După eșuarea acestei tentative, el a insistat pe lângă gazde ca vizita să nu aibă aspecte de natură „să ofenseze celelalte țări socialiste".[3] Subliniind că Cehoslovacia avea nevoie de „sprijinul Uniunii Sovietice", Tito a afirmat că „democrația nu poate fi aplicată elementelor anarhice, pentru că s-ar crea o stare de haos" și a recomandat ca Dubček să nu încurajeze „elementele progresiste", ci să le liniștească.[4]

Existau destule motive pentru a pune la îndoială sinceritatea lui Tito. În 1967, el acționase de bunăvoie „sub steag străin", ca agent al Moscovei pe lângă Nasser. În fața a cinci membri ai Tratatului de la Varșovia, Brejnev i-a cerut lui Tito să-i prezinte lui Nasser poziția Kremlinului ca fiind propria lui opinie, urmând ca Moscova să dea un comunicat oficial „care să nu contrazică ceea ce va spune tovarășul Tito".[5] Tito a acceptat imediat, spunându-i lui Brejnev să „redacteze scrisoarea" și promițându-i că o va prezenta „în numele Iugoslaviei" și „în numele țărilor nealiniate".[6] Această

---

[1] *Narodnii listi* (Praga), 27 octombrie 1938.
[2] Vezi Retegan (2000), pp. 167-169.
[3] Ibidem, p.168.
[4] Ibidem, p.169.
[5] Iugoslavii se arătaseră anterior „dornici să-și folosească influența în lumea subdezvoltată, în special în Africa, în numele pozițiilor internaționale sovietice". *National Intelligence Estimate: Prospects for the International Communist Movement* (NIE 10-2-64), 10 iunie 1964, p. 8, CIA.
[6] *Polish Record of Meeting of Soviet-bloc leaders (and Tito) in Budapest (excerpts), 11–12 July 1967,* KC PZPR XI A/13, AAN, Varșovia, în James G. Hershberg, *The Soviet Bloc and the Aftermath of the June 1967 War: Selected Documents from Polish and Romanian Archives,* CWIHP *e-Dossier No. 13.* Vezi și Dumitru Preda, editor, *România – Israel: Documente diplomatice,* vol.1, 1948–1949, București, Editura SYLVI, 2000.

poziţie a fost apoi răspândită şi prezentată de serviciile de informaţii occidentale ca fiind „o iniţiativă iugoslavă".[1]

Contrastul dintre reticenţa manifestată de Tito la Praga şi mesajul tranşant transmis de Ceauşescu, cu ocazia vizitei întreprinse în perioada 15–16 august, nici că putea fi mai mare. Liderul român a declarat direct gazdelor sale că „aprobarea automată a anumitor propuneri ale Uniunii Sovietice sau ale Partidului Comunist Sovietic" era „evident depăşită şi era cazul ca interesele României şi ale mişcării comuniste (naţionale) să fie luate în considerare".[2] După ce a condamnat controlul supranaţional de ordin economic şi militar şi a apreciat că „Cehoslovacia a ales drumul corect", Ceauşescu a pus punctul pe i:

> Atunci când Partidul Comunist Român şi-a dat seama că problemele Republicii Socialiste Cehoslovacia ar putea fi rezolvate prin intervenţia militară a unor forţe armate străine, a informat Uniunea Sovietică şi celelalte state socialiste cu privire la necesitatea neamestecului în treburile interne ale Republicii Socialiste Cehoslovacia. Atrag atenţia asupra faptului că Tratatul de la Varşovia a fost creat împotriva ţărilor imperialiste şi nu pentru a fi utilizat în scopul intervenţiei în treburile interne ale ţărilor socialiste.[3]

Persistenţa dezinformării: remodelarea eroilor şi a ticăloşilor

Imediat după invazie, echipa lui Dubček s-a interesat „dacă România, ţară membră a Tratatului de la Varşovia, ar putea întreprinde ceva". După ce a constatat cu regret că cehoslovacii s-au decis să nu se opună intervenţiei, Ceauşescu a propus „să se adreseze imediat celor cinci state" şi să condamne această „încălcare gravă a prevederilor Tratatului de la Varşovia", evidenţiind faptul că în Cehoslovacia „conducerea de partid deţine controlul absolut şi că nu împărtăşim opinia potrivit căreia în ţara respectivă există elemente contrarevoluţionare, iar intervenţia militară în Cehoslovacia este o eroare gravă".[4] Acest punct de vedere a fost comunicat

---

[1] Vezi, de exemplu, *DI Intelligence Report: Soviet Policy and the 1967 Arab – Israeli War* (Titlu de referinţă: Caesar XXXVIII), 16 martie 1970 (declasificat la 27 februarie 2007), pp. 38, 44.

[2] Arhivele Naţionale ale Cehoslovaciei, SUA, A UV KSK, f.02/1, P 4750, p. 12, citat în Retegan (2000), pp. 173-174. De asemenea, el a criticat în termeni categorici planul Valev din 1964, care ar fi condus la divizarea României în 3 regiuni economice, una cu Ucraina, una cu Ungaria şi una cu Bulgaria.

[3] Arhivele Naţionale ale Cehoslovaciei, SUA, A UV KSK, f.02/1, P4750, pp. 13-14: Retegan (2000), p. 174.

[4] ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, f. 6-18.

„tuturor țărilor socialiste“ și „de asemenea tuturor partidelor comuniste și muncitorești“ din lume.

Budapesta a continuat să pozeze ca partener „disident“ al Bucureștiului și să fie prezentată ca atare în strategia sovietică de dezinformare, atitudine care părea plauzibilă românilor, având în vedere nemulțumirea populară față de invazie ce se putea observa în Ungaria (și în rândul ungurilor din afara țării). În luna octombrie, o serie de reprezentanți români au apreciat ca „semnificativ“ faptul că Budapesta a respins inițial ideea potrivit căreia statutul Tratatului de la Varșovia urma să confere Moscovei drept de control asupra armatelor naționale.[1] Cu toate acestea, după cum a comunicat Kádár Comitetului politic al partidului, el nu făcea altceva decât să respecte instrucțiunile „consilierilor săi sovietici“, care au fost de părere că „ar fi bine ca unul dintre noi să sugereze, înaintea românilor, să se renunțe“ la articolele deranjante, astfel încât să abată atenția de la reacția singulară de opoziție a Bucureștiului și să confere o notă de disidență regimului său.[2] Cunoscând poziția Bucureștiului, Moscova i-a cerut lui Kádár să estompeze opoziția românilor, prin distragerea atenției de la aceasta și oferirea unui argument în susținerea strategiei de dezinformare privind „disidența lui Kádár“, care avea să fie apoi „divulgată“ din diferite surse, acceptarea ulterioară de către conducerea Ungariei a opțiunii sovietice urmând să fie complet ignorată.

Mitul sprijinului acordat de Kádár lui Dubček a devenit un element intrinsec al analizelor realizate de serviciile de informații și de comunitatea academică cu privire la această situație de criză, precum și un factor care a contribuit la credibilitatea ulterioară a Budapestei în fața Washingtonului. Este remarcabil că participarea Ungariei la invadarea și ocuparea Cehoslovaciei „nu a distrus imaginea lui Kádár din Occident – chiar din contră“.[3] Britanicii și americanii au continuat să creadă că el participase numai din motive de forță majoră, preferând „să adopte el postura lui Dubček“. De aceea s-a considerat „esențial“ ca Occidentul, să nu facă nimic ce ar putea blama sau dăuna poziției Ungariei“, pentru a-i întări independența față de Moscova pe termen lung.[4] Pe tot restul perioadei Războiului Rece, înalte oficialități maghiare

[1] Raport transmis de ministrul Forțelor Armate ale Republicii Socialiste România lui Ion Gheorghe Maurer, președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România, 30 octombrie 1968: MApN, fond V2, vol. 3, dosar nr. 15/29, f. 71-75.

[2] Raportul prim-secretarului Partidului Socialist Muncitoresc din Ungaria (János Kádár) privind reuniunea Comitetului Politic Consultativ din 17 martie 1969, prezentat la ședința Comitetului Politic al Partidului Socialist Muncitoresc, 24 martie 1969, CWIHP.

[3] Vares în Halmesvirta (2006), pp. 182-183.

[4] Op. cit., p. 183; P.R. Fearn to P.J. Goulden 4.9.68. FCO/172, PRO, Relations with Hungary. H.F.T. Smith 4.9.68, R.H., Minutes, 4.9., D. Greenhill 4.9., Minutes, Millard to Smith 12.8.68, Anglo-Hungarian Relations post-Czechoslovakia, Millard to Stewart 17.9.68. FCO 28/179, PRO.

aflate în cele mai strânse relații cu Moscova au furnizat Statelor Unite și Marii Britanii ceea ce Washingtonul și Londra au considerat informații mai mult sau mai puțin „bune“ despre evoluțiile din Europa de Est, din Balcani și, mai ales, referitoare la România.[1]

Budapesta a beneficiat chiar de o poziție de prim rang grație acestui presupus sprijin, evitând astfel orice consecințe negative importante ca urmare a participării sale la invazie. Aceasta a primit chiar o turnură pozitivă pentru că reprezenta loialitatea față de alianță, în contrast cu lipsa de fidelitate a României. La sfârșitul anului 1968, comunitatea americană de informații considera că reformiștii de la Praga „au alarmat regimurile est-german, polonez și sovietic, dar au fost încurajați de Ungaria și România (și Iugoslavia)“.[2] Același lucru s-a întâmplat și în cazul Poloniei, a cărei contribuție militară semnificativă la invazie nici măcar nu a atras o amenințare cu pierderea clauzei națiunii celei mai favorizate acordate de SUA, clauză neacordată până atunci României, care nu se bucura de o emigrație îndeajuns de consistentă.[3]

Acesta a fost un succes de proporții al strategiei de dezinformare coordonate de sovietici. Sprijinul imaginar acordat lui Dubček în defavoarea Moscovei, prezentat ca fiind mai consistent și mai valoros decât cel acordat de România, a conferit regimului Kádár superioritate morală și o mai mare credibilitate, elemente critice în ulterioara campanie antiromânească a Budapestei legată de pretinsele represiuni împotriva etnicilor maghiari din Transilvania. Aceeași evaluare a CIA, care considera Ungaria ca principal

[1] Puținele voci care au avertizat asupra acestei situații au fost reduse la tăcere de numeroasele și repetatele confirmări ale acestor aprecieri furnizate de operațiunile de măsuri active ale Pactului. De exemplu, un subsecretar din Foreign Office observa că: „Enigma legată de Kádár se menține: cum de a fost capabil să combine trecutul său de strânsă asociere cu Uniunea Sovietică (în 1956 și în alte momente) cu aparența unui conducător național?“ Vares, în Halmesvirta (2006), p. 185; P.T. Hayman, Minutes, 13.6.68. FCO 28/179, PRO.

[2] *Soviet and Eastern European General Purpose Forces* (NIE 11-14-68), 12 decembrie 1968 (declasificat la 13 martie 1996), p. 25, CIA. În timp ce, în general, țările sunt plasate în ordine alfabetică, poziționarea Ungariei, care participase la invazie, sugerează o alăturare la România și Iugoslavia, care o condamnaseră clar.

[3] Gomułka a fost, de fapt, unul dintre cei mai mari campioni ai intervenției militare din Europa de Est, iar guvernul și media poloneze au prezentat tot felul de alegații împotriva Pragăi pentru că se „angajase într-o campanie antipoloneză“, că era dominată „de forțe reacționare, sprijinite de centrele subversive imperialiste“, că reprezenta o amenințare pentru socialism din partea unui grup constituit din „forțe imperialiste externe, forțe interne de reacție și forțe revizioniste care cooperau activ cu acestea“. Acuzațiile oficiale ale Varșoviei din 10 martie în *Chronology of Czechoslovak Events: January-August 1968*, 6 august 1968, pp. 3, 11, 16, „Strategic Warning and the Role of Intelligence“ (2010), CIA; *Tribuna Luda*, 14 iulie, și *Zolnierz Wolnosci* (ziarul armatei poloneze), 26 iulie, 1968.

susținător al Cehoslovaciei, a fost reluată aproape ad litteram în analizele ulterioare.[1] Analiștii susțineau adesea, chiar și la sfârșitul anilor 1990, nu numai că Budapesta a acordat un sprijin hotărât Cehoslovaciei și că doar Kádár „l-a susținut cu adevărat pe Dubček în 1968", ci și că sprijinul oferit de România a fost limitat, „axat pe propriile interese" și lipsit de consecvență.[2]

Problema dependenței de surse maghiare în privința comportamentului României a fost demonstrată elocvent de șeful Consiliului Național de Studiere a Arhivelor Securității (CNSAS), etnic maghiar și membru al principalului partid maghiar din România, în 2008.[3] La cea de-a 40-a aniversare a invaziei conduse de sovietici, el a afirmat la Praga, în fața unei audiențe internaționale, că „dictatorul român a creat, de fapt, o înșelătorie monumentală" „prin comportarea atât de spectaculoasă, de condamnare publică și fără ambiguități a invaziei sovietice."[4]

---

[1] Vezi, de ex., *Soviet and Eastern European General Purpose Forces* (NIE 11-14-68), 12 decembrie 1968 (declasificat la 13 martie 1996), p. 25, și documentul cu același titlu elaborat exact un an mai târziu, *Soviet and Eastern European General Purpose Forces* (NIE 11-14-69), 12 decembrie 1969 (declasificat la 13 martie 1996), p. 27.

[2] Rudolf L.Tökés, *Hungary's Negotiated Revolution: Economic Reform, Social Change and Political Succesion*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 53. Tökés îl critică pe „«independentul» Ceaușescu" pentru faptul că nu ar fi „ajutat un tovarăș reformator atunci când un astfel de sprijin ar fi putut opri intervenția Moscovei", cu excepția „unor afirmații ocazionale de susținere, care urmăreau atingerea propriilor interese". Un alt analist pretinde că „sprijinul lui Ceaușescu pentru liberalizarea lui Dubček a fost o mascaradă politică", orientarea lui națională „mai degrabă pretinsă" și sfidarea publică doar un mijloc „cinic" de a-și face autopublicitate. Vladimir Tismăneanu, „În spatele fațadei regimului Ceaușescu", Radio Europa Liberă, 28 iunie 2008. Vezi și Vladimir Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons*, Berkeley, University of California Press, 2003, p. 187, și *Reinventing Politics*, New York, Free Press, 1992, pp. 83-84.

[3] Ladislau Csendes a fost obligat să demisioneze în decembrie 2009, după ce s-a descoperit că directorul său de cabinet era cetățean ungar și în urma unor afirmații că asupra unor dosare se instituia embargoul, în timp ce altele erau alterate sau dispăreau cu totul. Cristi Ciupercă, „Ladislau Csendes s-a retras din cauza ineficienței", *Evenimentul Zilei*, 22 decembrie 2009; Victor Roncea, „Dinescu dă o altă lovitură de palat: la CNSAS", *Curentul*, 22 decembrie 2009.

[4] Csendes a susținut că înșelătoria ar fi fost „destul de evidentă" pentru oricine ar fi avut acces la dosarele pe care le controla. Ladislau Antoniu Csendes, „The Prague Spring, Seen Through Romania's *Securitate* Archives, January 1968–December 1970", document prezentat la Conferința internațională despre „Aparatul Securității, propagandism și primăvara de la Praga", Praga, 7–9 septembrie 2008, găzduit de Institutul ceh pentru Studierea Regimurilor Totalitare. Documentele conferinței au fost publicate în *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro* [Aparatul Securității, propagandism și Primăvara de la Praga], Praga, ÚSTR, 2009. Remarcile lui Csendes nu au fost publicate ori popularizate în România sau reproduse în limba română.

Utilizarea de către sovietici a unor agenți din rândul diplomaților români, pentru a distorsiona mesajele Bucureștiului și a-i compromite imaginea în Occident, s-a dovedit, de asemenea, un „izvor nesecat“ de beneficii. Un exemplu relevant a fost ambasadorul României în Franța din anii 1960, Victor Dumitriu, despre care s-a descoperit ulterior că era agent sovietic.[1] În 1996 Dumitriu a readus în discuție teoria calului troian, declarând că Ceaușescu era de fapt „omul de încredere al serviciilor de securitate ale armatei sovietice“ și s-a deplasat la Praga cu unicul scop de a-l „intoxica“ pe Dubček cu „temele de dezinformare furnizate de Moscova, care negau orice plan de intervenție militară a URSS împotriva Cehoslovaciei“ și de a se asigura că acesta „nu va lua nici o măsură defensivă“.[2]

De fapt, Ceaușescu a adus cu el la Praga un raport de mare acuratețe al serviciilor de informații cu privire la intențiile sovieticilor, tradus în limba rusă, astfel încât „să i-l poată înmâna lui Dubček, pentru a-l pune în gardă“. Așteptând până în momentul în care au rămas între patru ochi, la aeroport, chiar înaintea întoarcerii sale, șeful partidului român a fost luat prin surprindere atunci când Dubček a afirmat: „Dacă vor veni tovarășii sovietici, îi vom primi cu flori“.[3] După cum a remarcat ministrul român de Externe într-o discuție cu Secretarul de Stat american Dean Rusk la scurt timp după aceea, „una dintre adevăratele tragedii“ a fost că Dubček „îi considera în continuare pe sovietici ca fiind cei mai buni prieteni ai lor“, atitudine nerealistă pe care liderul cehoslovac a demonstrat-o „foarte clar“ în timpul vizitei lui Ceaușescu.[4] După ce a reușit în încercarea de a convinge Praga să aibă încredere în Moscova, campania sovietică de dezinformare se putea concentra acum pe un alt obiectiv, acela de a convinge Occidentul că nu trebuie să aibă încredere în România.

---

[1] CNSAS, fond Documentar, dosar nr. 3447, vol. 1, f. 120-126; Liviu Țăranu, editor, *Ion Mihai Pacepa în Dosarele Securității 1978–1980*, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București, Editura Enciclopedică, 2009, p. 365.

[2] Victor Dumitriu, *Urcuș pe cascade înghețate*, București, Editura Albatros, 1996. În consecință, faimosul discurs ținut de Ceaușescu pe 21 august 1968 a fost un „camuflaj“.

[3] Interviu cu fostul președinte al DSS, Ion Stănescu, realizat de Lavinia Betea, „Ion Stănescu: « Războiul întregului popor»“, *Jurnalul Național*, 10 aprilie 2007.

[4] *FRUS 1964–1968*, vol. XVII: Eastern Europe, document 170, Memorandum al discuției, SecDel/MC/13, New York, 1 octombrie 1968 (întâlnire din timpul dineului oficial oferit de Rusk la Waldorf Towers, Delegația Secretarului la cea de-a 23-a sesiune a Adunării Generale a ONU, septembrie-octombrie 1968).

VI

1968:

„Turiști", prieteni și dezamăgiri

Suntem obligați să luăm măsuri pentru a introduce ordinea în Cehoslovacia, precum și în România. După aceea, vom face ordine și în Iugoslavia.[1]

Todor Jivkov, martie 1968

[România] trebuie sau să respecte linia, sau să suporte consecințele.[2]

Generalul Wojciech Jaruzelski, august 1968

De două ori în viața dumneavoastră și a mea, războaiele mondiale au venit peste noi, provocate de evenimentele din Europa de Est. ... Aș dori ca guvernul dumneavoastră să se abțină în cazul în care este planificată vreo acțiune militară împotriva României sau a oricărei alte țări din Europa de Est [...][3]

Lyndon B. Johnson către Aleksei Kosîghin, august 1968

[Peste 100 de] ofițeri sovietici îmbrăcați în haine civile au sosit sub acoperirea de turiști [pentru a prelua controlul asupra aeroportului]... Cu aproximativ zece zile înainte, ofițeri sovietici îmbrăcați în haine civile au fost trimiși în Cehoslovacia ca „turiști" în operațiuni de recunoaștere la cele mai

---

[1] Înregistrarea plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, Sofia, 29 martie 1968, [extrase] în Jordan Baev, „Bulgaria and the Political Crises in Czechoslovakia (1968) and Poland (1980/81)", *Buletin CWIHP*, nr. 11 (iarna 1998), p. 100.

[2] *Immediate Warsaw, Telegrama nr. FOE 144 către MOD DI 3*, 19 noiembrie 1968 (adresată COMCEN Londra), BNA, PRO, PREM 13/2638.

[3] Telegramă de la asistentul special al președintelui (Rostow) către președintele Johnson, în Texas, 31 august 1968, 1801Z, document 91, *FRUS, 1964–1968*, vol. XVII, Eastern Europe.

importante obiective militare. În noaptea de 20 spre 21 august, şi-au schimbat hainele civile cu uniformele militare şi şi-au dus la îndeplinire misiunea.[1]

Raport informativ românesc, septembrie 1968

Săptămâna trecută au fost pregătite ordinele pentru invadarea României de către trupele sovietice, poloneze şi maghiare, pe 22 noiembrie la ora 4.00 [...] ordinele se referă la o invazie, şi nu la un exerciţiu.[2]

Spionajul militar olandez, noiembrie 1968

Nu putem exclude posibilitatea ca ruşii să facă pregătiri pentru acţiuni militare rapide împotriva României. [...] Credem că este corect ca românii să fie informaţi despre aprecierile noastre. Acest lucru ar trebui făcut la cel mai înalt nivel posibil şi în strictă confidenţialitate.[3]

Ministrul de Externe britanic, noiembrie 1968

În acea vreme aveau planuri mari, nu numai împotriva Cehoslovaciei, ci şi împotriva voastră şi a Iugoslaviei. Dacă sunteţi pregătiţi, se vor teme de voi. [...] Noi îi ajutăm pe cei care luptă împotriva invaziilor.[4]

Mao Tzedun către Nicolae Ceauşescu, iunie 1971

---

[1] ASRI, fond „D“, dosar nr. 10 141, vol. I, f. 123-130; Troncotă (2004), p. 178. În acelaşi timp, „bulgarii şi-au intensificat brusc activităţile turistice, mai ales tineri bărbaţi, atletici, tunşi scurt şi care erau evident militari“, care se adunau în apropierea Ministerului Apărării. Comunicat al fostului şef al Statului-Major, generalul Ion Gheorghe, în Retegan (2000), p. 193.

[2] Telegrama nr. FOE 144 către MOD DI 3, 19 noiembrie 1968, Ameninţarea atacului Tratatului de la Varşovia împotriva României şi Iugoslaviei, ca urmare a invaziei din Cehoslovacia. BNA, PRO, PREM 13/2638.

[3] Telegrama urgentă nr. 638 de la ministrul de externe Michael Stewart, către Bucureşti, 22 noiembrie 68, op. cit., BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 16a.

[4] Minută a convorbirii dintre Nicolae Ceauşescu şi Mao Tzedun la Beijing, 3 iunie 1971, în Munteanu (2008), document nr. 10, pp. 444-445.

CAPITOLUL 14

PREGĂTIRILE PACTULUI DE LA VARŞOVIA PENTRU INVAZIE, IULIE – AUGUST 1968

Un element principal al dezinformării sovietice privind România a constat în falsul argument că nu a fost invadată militar în 1968 din cauza lipsei sale de importanţă pentru Moscova, o lipsă de importanţă dovedită prin faptul că Moscova chiar nu a invadat.[1] Un laitmotiv al acestei teme a fost acela că opoziţia României nu a fost „contagioasă“ şi, deci, nu a avut o largă semnificaţie.[2] De fapt, oficialităţile din Cehoslovacia s-au referit frecvent la poziţiile României de independenţă şi suveranitate atât ca inspiraţie, cât şi ca model pentru propria lor primăvară şi vară din 1968, iar rolul Bucureştiului de model pentru Praga a fost menţionat explicit de spionajul occidental din acea vreme.[3]

Faimosul „Memorandum Gottwald“, elaborat în comun de două dintre academiile militare de vârf ale Cehoslovaciei, relua terminologia de independenţă, suveranitate şi drepturi egale pe care România o utiliza încă

---

[1] Vezi, de exemplu, Aurel Braun, *Romanian Foreign Policy Since 1965: The Political and Military Limits of Autonomy*, New York, Praeger, 1978, pp. 104-105. Braun afirmă şi că Bucureştiul nu a perceput ameninţarea reală cu invazia, în 1968. Op. cit., pp. 43, 128. Vezi şi Stephen F. Larrabee, „The Rumanian Challenge to Soviet Hegemony“, *Orbis* 19 (1973), p. 227.

[2] Vezi şi remarcile lui Aurel Braun din *The Warsaw Pact and The Question of Cohesion: A Conference Report*, Washington D.C., The Wilson Center, Kennan Institute for Advanced Russian Studies, mai 1985, p. 46. Braun descrie România ca reprezentând „mai degrabă o iritare minoră decât o provocare semnificativă pentru hegemonia sovietică în Europa de Est“.

[3] Cehoslovacii afirmau că politica Bucureştiului „servea ca model pentru ei“ şi că „urmau calea României“. Ashby Crowder, *Legacies of 1968: Autonomy and Repression in Ceausescu's Romania, 1965–1989*, Ohio University, Master's Thesis, august 2007, pe www.ohiolink.edu, pp. 77-78. Vezi şi pp. 56-64.

din 1964.[1] Reînnoirea „Micii Antante" a fost, de asemenea, sugerată ca direcție posibilă în strategia cehoslovacă de apărare din „Memorandumul Gottwald".[2] Generalul Václav Prchlik a aprobat Memorandumul în termeni împrumutați direct din discursul românesc, criticând arbitrariul staționării forțelor pe teritoriul cehoslovac, solicitând „formularea unei doctrine militare cehoslovace" bazate pe interesul național și cerând „egalitatea reală" în cadrul „alianței" Tratatului de la Varșovia, în care dominau „mareșalii, generalii și ofițerii de rang mai mic", în timp ce restul aliaților nu dețineau nici o poziție de reală răspundere și nu aveau nici o influență „în luarea deciziilor".[3] Pe un alt plan, noua abordare se făcea simțită și asupra locuitorilor din RSS Moldova, inspirându-i să solicite să li se permită utilizarea limbii române (moldovenești) „ca primă limbă", înlocuirea alfabetului chirilic impus de Moscova cu cel latin original, în cărți și ziare, și deținerea mai multor posturi în autoritățile publice, corespunzător cu raportul lor în numărul total al populației.[4]

---

[1] Memorandum al corpului academic al Academiilor Militare Cehoslovace asupra doctrinei de apărare cehoslovace, 4 iunie 1968, document nr. 50, în Vojtěch Mastný și Malcom Byrne, editori, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact*, 1955–1991, Budapesta, Central European Press, 2005, pp. 270-278; Crowder (2007), pp. 58-64.

[2] Remarcile lui Christopher D. Jones în *The Warsaw Pact and The Question of Cohesion* (1985), pp. 22-23.

[3] Mark Kramer, „The Kremlin, The Prague Spring, And the Brezhnev Doctrine", p. 31, at CIA FOIA – Special Collections: Czech Invasion, www.foia.cia.gov/Czechinvasion.asp. Kramer notează că „majoritatea recomandărilor lui fuseseră propuse deja de conducătorii români", dar evită să concluzioneze că acțiunile României inspiraseră solicitările lui Prchlik. Practic, în același moment în care Prchlik a emis pentru prima oară declarația sa, pe 15 iulie, Ceaușescu își exprima public sprijinul pentru conducerea de la Praga, *Scînteia*, 15 iulie 1968. În timp ce Moscova îl ataca pe Prchlik și îl acuza de „trădare", Bucureștiul își „exprima serioasa îngrijorare" față de „tendințele de intervenție" în Cehoslovacia și, după cum se afirma în titlul unui articol, sublinia „Deplina încredere în poporul cehoslovac și partidul său comunist", *Scînteia*, 21 iulie 1968; *Krasnaia Zvezda*, 23 iulie 1968; Ambasada SUA de la Praga, 24 iulie 1968, p. 2, punctul 6, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" [Avertisment strategic și rolul spionajului] (2010), CIA. Chiar și după ce autoritățile cehoslovace au fost obligate să denunțe oficial afirmațiile publice din 15 iulie ale lui Prchlik, România a continuat să-și exprime simpatia pentru „înnoirile și transformările țării prietene, Cehoslovacia". *CTK*, 27 iulie 1968; *Scînteia*, 31 iulie 1968; *Chronology of Czechoslovak Events: January-August 1968*, 6 august 1968, pp. 16-17, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA.

[4] George Ciorănescu, *Aspects des Relations Russo-Roumaines. Rétrospectives et Orientations*, Paris, Minard, 1967, pp. 227-239; Ermarth (1967a), pp. 1-5; *Moldova Socialistă*, 16 februarie 1967; *Sovietskaia Moldavia*, 23-24 decembrie 1965 și 5 ianuarie 1966.

În prezent, se ştie clar că Moscova a intenţionat, de fapt, să intervină în România în mai multe momente distincte, în perioada 1968–1971.[1] Cu toate acestea, la momentul intrării în Praga a forţelor sovietice, est-germane, poloneze, ungare şi bulgare, o astfel de operaţiune devenise mult mai complicată pentru a fi aplicată şi României. Măsurile de contracarare întreprinse de români, aflate deja în curs de desfăşurare, cu mai mult de o lună înainte de invazie, ca urmare a unei informaţii primite în mod neaşteptat, au creat elemente majore de nesiguranţă pentru strategii sovietici. În primul rând trebuia avută în vedere atitudinea Beijingului care a promis imediat şi oficial că va susţine Bucureştiul în lupta împotriva „imperialismului socialist" sovietic.[2] La rândul lor, SUA, Marea Britanie, Germania de Vest şi NATO, spre deosebire de reacţiile relativ moderate (sau inexistente) pe care le-au avut cu privire la Cehoslovacia, au avertizat Moscova să evite orice intervenţie armată în România, angajându-se, chiar dacă foarte limitat, într-o cooperare de securitate cu Bucureştiul.[3]

Chilipirul polonez şi intervenţia ostilă a Pactului de la Varşovia

Începând din luna mai, Bucureştiul a primit informaţii de la un ofiţer al serviciului de informaţii polonez, membru al grupului de intervenţie din cadrul Tratatului de la Varşovia, cu privire la o acţiune programată „în două etape", care viza invadarea României, la două săptămâni după operaţiunea programată asupra Pragăi.[4] Familia ofiţerului fugise în România, la începutul celui de al Doilea Război Mondial, din calea invaziei armatei germane,

---

[1] Vezi, de exemplu, evaluările serviciului de informaţii şi ale guvernului britanic în PREM 13/2638, *Threat of Warsaw Pact attack on Romania and Yugoslavia following invasion of Czechoslovakia*, 27 august 1968–19 martie 1969, BNA, în special pp. 13-22, precum şi evaluarea serviciului de informaţii est-german în *Informational note referring to the existence of a Soviet plan for military intervention in Romania to Comrade Minister*, 23 februarie 1970, BstU, MfS, SdM 352, S. 1-2.; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 287-288.

[2] Liu şi Mastný (2004), p. 111.

[3] PREM 13/2638, pp. 13-22 şi *NATO and Allied Consultations on Czechoslovakia Crisis and Possible Soviet Removal of President Ceausescu of Romania*, 1968, FCO 28/57 N2/35, ENR 3/329/3, 1 ianuarie 1970–31 decembrie 1970, BNA; *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 1964–1968, volumul XVII, documentele 91 şi 165; Retegan (2000), pp. 192-197.

[4] Cristian Troncotă, *Duplicitarii: O istorie a Serviciilor de Informaţii şi Securitate ale regimului comunist din România*, Bucureşti, Elion, 2005, pp. 127-129; Neagu Cosma şi Ion Stănescu, În anul 1968 a fost programată şi invadarea României: Informaţii inedite din interiorul Serviciilor Speciale ale României, Bucureşti, Paco, 1999, p. 56. La 12 aprilie 1968, comandantul sovietic a primit materialul cu titlul *Înaintarea forţelor armate pe teritoriul Republicii Socialiste Cehoslovacia pentru a opri sau, la nevoie, a zdrobi contrarevoluţia din ţară*, ale cărui planuri se pare că erau în curs de desfăşurare încă din luna februarie. Vezi Kun (1999).

împreună cu alţi peste 60 000 de refugiaţi. Deoarece a crescut şi a frecventat şcoala aici, a considerat România drept „a doua sa ţară".[1] Întâmplător, după ce a ocupat un post ca ataşat militar la Viena, s-a întors la Varşovia, în timp ce unul dintre prietenii săi din copilărie, acum ofiţer sub acoperire diplomatică al Serviciului Român de Informaţii Externe, a fost trimis la post, la Ambasada României din capitala Poloniei. La sfârşitul lunii mai, ofiţerul polonez l-a contactat pe prietenul său din copilărie, oferindu-i „informaţii venite din partea unui prieten care lucra ca ofiţer de legătură în ţările semnatare ale Pactului de la Varşovia, potrivit cărora ruşii ar pregăti invazia".[2]

Printr-o altă întâmplare fericită, la scurt timp după aceea, ofiţerul polonez a fost trimis la Cartierul General din Moscova al ţărilor semnatare ale Tratatului de la Varşovia şi a fost inclus în micul grup format de personalul de comandă al ţărilor semnatare ale Tratatului de la Varşovia, responsabil cu elaborarea planurilor de intervenţie. El a transmis informaţii mai detaliate despre invazia ce se avea în vedere pentru luna iunie. Prima reacţie a lui Ceauşescu a fost una de scepticism şi uimire, exclamând că Brejnev ar fi „nebun" să facă aşa ceva. În acelaşi timp, liderul român a ordonat atât DSS-ului, cât şi Serviciului de informaţii al armatei să „cerceteze aceste informaţii amănunţit pentru a se asigura că nu este vorba despre o capcană, despre o intoxicare a ruşilor" şi să le verifice „cu cea mai mare atenţie".[3] La sfârşitul lui iunie, Ambasada României de la Berlin a obţinut un raport care confirma informaţiile, sub forma unui document intern al Partidului Comunist Est-German, referitor la „necesitatea" ca sovieticii, polonezii şi est-germanii „să intre prin forţă în Cehoslovacia".[4]

Pe 10 iulie, ofiţerul polonez a solicitat o întâlnire urgentă cu colegul român, pe care l-a informat că liderii sovietici, cu participarea directă atât a lui Brejnev, cât şi a şefului KGB, Andropov, intenţionau să invadeze nu numai Cehoslovacia, ci şi România şi chiar şi Iugoslavia.[5] Invazia avea să se desfăşoare în două etape. În prima etapă, forţele sovietice, poloneze, ungare, est-germane şi bulgare urmau să ocupe Cehoslovacia, plasându-şi totodată

---

[1] Troncotă (2004), p. 128.

[2] Acest lucru s-a petrecut cam în acelaşi timp în care comandantul suprem al Forţelor Armate Unite (UAF) ale ţărilor semnatare ale Tratatului de la Varşovia l-a informat pe ministrul Apărării cehoslovac, generalul Martin Dzur, că unităţile sovietice vin să „întreprindă misiuni de cercetare, să instaleze noduri de comunicaţii, centre de comandă şi să identifice anumite capacităţi ale personalului responsabil cu paza aeroporturilor şi frontierelor". Retegan (2000), p. 139: *Ceskoslovenske krize*, vol. 6, Praga-Brno, dosarul nr. 60.

[3] Interviu al fostului şef al DSS, Stănescu, în Betea (2007).

[4] Crowder (2007), p. 72.

[5] Troncotă (2004), p. 128.

unităţile pe poziţii, în jurul României. După un interval de două sau trei săptămâni, „avea să urmeze o intrare a tuturor acestor forţe în România (şi apoi în Iugoslavia)".[1] Ofiţerul polonez a oferit detalii care cuprindeau „grafice, planuri, modul în care erau concentrate trupele [şi] cum erau trimise în prealabil echipe, sub acoperirea de turişti". Trupele speciale aeropurtate, staţionate permanent la Chişinău şi Tiraspol, în RSS Moldova, în Districtul militar Odessa, aveau misiunea de a ocupa aeroporturile, televiziunea, radioul, poşta, sediul Comitetului Central şi Marea Adunare Naţională (Parlamentul).[2]

Începând din martie 1968, conducătorii partidelor loialiste făcuseră chemări pentru invadarea României, precum şi a Cehoslovaciei. Conducerea Bulgariei fusese un avocat entuziast al intervenţiei militare, încă de la începutul acelei luni, declarându-se „categoric" gata să-şi mobilizeze forţele într-o acţiune împotriva Cehoslovaciei.[3] Şeful partidului, Jivkov, şi-a repetat angajamentul în faţa plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, de la sfârşitul lui martie, completându-l cu un atac entuziast împotriva României care sugera includerea ei în planurile de intervenţie ale Pactului:

> [...] suntem obligaţi să luăm măsuri pentru introducerea ordinii în Cehoslovacia, ca şi în România. După aceea, vom face ordine şi în Iugoslavia. [...] Care este linia urmată de conducerea României? Contrarevoluţionară, antisovietică! În favoarea cui este o asemenea linie politică? Cine le permite conducătorilor români să se joace cu soarta clasei muncitoare din România, cu interesele sistemului nostru, pentru care ne-am luptat atâţia ani? Cine le-a permis asta, cine le-a dat acest drept?! [...] trebuie să acţionăm. Suntem o organizaţie revoluţionară care foloseşte forţe revoluţionare, iar metodele noastre coincid cu interesele cauzei noastre.[4]

---

[1] Cosma şi Stănescu (1999), p. 56. Cosma era fostul şef al Serviciului Român de Contrainformaţii. Stănescu (Silagy) era fostul preşedinte DSS şi ministru de Interne. Deşi Stănescu a fost implicat, în 1971, într-un complot prosovietic împotriva lui Ceauşescu, iar în 1978 s-a descoperit că era agent sovietic, mărturia sa privind un atac planificat este confirmată de surse din ţările semnatare ale Tratatului de la Varşovia şi NATO, precum şi de membri ai serviciului de contrainformaţii al DSS.

[2] Betea (2007). În 1962, exerciţiul comun al trupelor asupra teritoriului României (ultimul) oferise armatei române ocazia să cunoască unităţile disponibile în Districtul militar Odessa şi desemnate să întreprindă operaţiuni în ţara lor (oferind, evident, oportunităţi excelente de recunoaşterea forţelor respective).

[3] Baev în *CWIHP Bulletin*, nr. 11 (iarna 1998), p. 96.

[4] Înregistrarea plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, Sofia, 29 martie 1968, [extrase] în Jordan Baev, „Bulgaria and the Political Crises in Czechoslovakia (1968) and Poland (1980/81)", *Buletin CWIHP*, nr. 11 (iarna 1998), p. 100.

În luna iulie a aceluiași an, Brejnev sublinia în fața Comitetului Central al PCUS că regimul Ceaușescu depășise mult limita:

> Conducerea României s-a grăbit să se disocieze de acțiunea colectivă a partidelor frățești cât de repede a putut. Conducerea României joacă un joc dubios, ca să ne exprimăm cu blândețe. Bucureștiul își arată simpatia față de conducerea Partidului Comunist Cehoslovac și o aplaudă pentru abordarea unui așa-zis drum politic independent. Conducătorii Partidului Comunist Român intenționează clar să acționeze critic față de acțiunile convenite de partidele frățești referitor la evoluțiile din Cehoslovacia. Trebuie să spunem clar, tovarăși, că această poziție, care corespunde cu linia politică generală a conducătorilor români, se află la distanță kilometrică de internaționalismul proletar.[1]

În consecință, în România s-a format un grup de criză, alcătuit din membri marcanți ai Comitetului Central – Ceaușescu, Bodnăraș și Maurer, împreună cu ministrul Apărării, generalul Ioniță, șeful de stat-major, generalul Gheorghe, șeful DSS, Stănescu, și șeful (vicepreședintele) Comitetului de Stat pentru Planificare responsabil cu rezervele de stat. Informațiile venite din alte surse românești și de la diverse servicii de informații occidentale cu care se dezvoltase o cooperare neoficială, începând de la jumătatea anului 1967 (când România a devenit primul stat socialist care a stabilit relații diplomatice depline cu Germania de Vest și când a refuzat să întrerupă relațiile cu Israelul) confirmau sursa poloneză. Moscova manifesta dorința „clară" de a interveni în România dacă împrejurările o permiteau. Bucureștiul a început imediat să informeze China cu privire la intențiile sovieticilor, prin Emil Bodnăraș și prin ambasadorul Chinei la București, precum și prin ambasadorul român de la Beijing și Zhou Enlai.[2]

Pregătirile de apărare

Grupul pentru situații de criză a adoptat o serie de măsuri militare și specifice culegerii de informații pentru a pregăti mijloacele de reacție la o intervenție sovietică, incluzând atât acțiuni organizatorice interne, cât și abordarea posibililor aliați, în speranța că vor împiedica Moscova să recurgă la intervenția armată. Diferențele dintre România și Cehoslovacia erau numeroase și fundamentale. Kremlinul infiltrase în armata cehoslovacă o conducere

---

[1] Reprodus în Jaromír Navrátil, *The Prague Spring 1968: A National Security Archive Documents Reader*, Budapesta, Central European University Press, 1998, p. 257.

[2] Fostul ambasador chinez în Iugoslavia și Ungaria, Zhou Ankang, consemnează că, în această perioadă, „România a informat China de mai multe ori cu privire la iminenta invazie sovietică, în speranța de a afla poziția Chinei". Liu și Mastný (2004), p. 111.

superioară loială, instruită de sovietici și aproape sigur recrutată de GRU. Începând cu 1964, Moscova îi obligase pe toți ofițerii care aspirau la posturi de nivel superior să urmeze mai întâi o pregătire sovietică (unde să fie supuși recrutării GRU și KGB). Serviciul de informații al armatei cehoslovace și serviciile omoloage din Polonia, Ungaria, Germania de Est și Bulgaria erau, la rândul lor, direct subordonate GRU.[1] Același lucru era valabil și pentru StB, SB, AVH, Stasi și KDS. Faptul că cehoslovacii erau „frățiorii" slavi, iar în țară erau ample prezențe culturale sovietice au reprezentat, de asemenea, o piedică pentru constituirea unei poziții unitare împotriva Moscovei.

Totodată, armata cehoslovacă era pe deplin integrată în sistemul Tratatului de la Varșovia – începând cu recrutarea, instruirea și promovarea personalului superior până la achizițiile și logistica pentru unitățile sale și chiar desfășurările de forțe și strategia militară, dirijate în totalitate de sovietici. În mod firesc, Moscova cunoștea în detaliu capacitățile armatei, nivelurile de mobilizare și desfășurările de forțe ale Cehoslovaciei. Armata cehoslovacă era dispusă în formație de luptă, exclusiv împotriva unei amenințări occidentale, lăsând deschise granițele către URSS (și către Polonia și Ungaria). Nu mai puțin important a fost faptul că Moscova avea trupe considerabile pe teren, ale ei și ale partenerilor credincioși, precum și că participa la „manevrele militare".

Multe dintre aceste elemente fuseseră valabile și pentru România, până la mijlocul anilor 1960, cu câteva diferențe foarte importante. Trecuseră șapte ani de când ultimul ofițer superior, fie din armată, fie din cadrul serviciilor secrete, fusese trimis în URSS pentru pregătire (deși trecuseră doar trei ani de când ultimul se întorsese dintr-un program de pregătire „militară" de patru ani). Conducerea superioară a armatei române nu mai era loială Moscovei (chiar dacă ministrul Apărării, Ion Ioniță – care s-a pregătit în URSS – a fost ulterior recrutat sau „reactivat" de GRU, angajându-se în conspirații prosovietice, la mijlocul anilor 1970). Deși Kremlinul avea o influență clară asupra armatei române, nu putea exercita control asupra ei, iar același lucru era valabil și pentru Departamentul Securității Statului. Nici URSS, nici ceilalți parteneri „care cooperau îndeaproape" nu aveau trupe acolo. Românii nu aveau legături etnice sau motive de ordin emoțional pentru a colabora cu Moscova, iar politicile de derusificare de la începutul anilor 1960 privaseră Kremlinul de oportunități importante de recrutare.

---

[1] Excluzând în mod explicit România, fostul ofițer GRU Lev Rezun afirmă că serviciile de informații ale armatei erau „vasali deplini ai GRU" și „chiar răspunzătoare conform legii" în fața Moscovei, întrucât fiecare era „subordonat șefului său de stat-major, șeful de stat-major fiind, la rândul său, subordonat șefului de stat-major al țărilor semnatare ale Tratatului de la Varșovia". Suvorov (1984), pp. 34, 42.

Forţele Armate Române (FAR) erau deja independente în ceea ce priveşte recrutarea, pregătirea şi politica de cadre, precum şi în privinţa planificării strategice şi a desfăşurării de forţe. În aprilie 1968, Bucureştiul a pus capăt dependenţei de echipamentele sovietice, care fusese declarată „nu numai incompatibilă“ cu poziţia militară independentă, „ci chiar a interzis-o, deoarece furnizorul exclusiv al ţării era, din întâmplare, şi potenţialul agresor“.[1] Astfel, achiziţiile armatei române s-au reorientat către sursele non-sovietice şi către echipamentele care erau în acord cu misiunea de apărare teritorială întreprinsă pe plan intern. La sfârşitul anului 1968, erau în desfăşurare discuţii cu furnizori britanici şi francezi, urmate la scurt timp de negocieri cu Iugoslavia, China şi Germania. Schimbările din organizarea şi strategia militară, iniţiate în primăvara anului 1968, au amplificat şi mai mult această diferenţă.

Au fost emise imediat ordine pentru înfiinţarea mai multor unităţi militare noi, în zona subcarpatică din centrul ţării, pentru a beneficia de o rezistenţă susţinută în faţa atacului sovietic, a început imediat punerea în practică a ordinelor de mobilizare în caz de urgenţă şi s-au luat măsuri pentru îmbunătăţirea vitezei de reacţie. S-au format noi unităţi de forţe speciale (Vânătorii de Munte), au fost pregătite liniile de retragere către munţi şi au fost înfiinţate două noi divizii mecanizate, luându-se măsuri speciale pentru apărare în Dobrogea – zona cea mai expusă atacului sovietic pe mare şi pe uscat. De asemenea, românii au pus bazele unei forţe militare interne separate – opt batalioane de trupe de Securitate – pentru organizarea unor rezistenţe în cadrul marilor oraşe şi pentru combaterea forţelor de desant inamice. Bodnăraş a primit sarcina de a reînfiinţa Gărzile Patriotice – o „miliţie a cetăţenilor“ pe care a iniţiat-o şi a condus-o în timpul preluării puterii de către comunişti în 1944–1946, acum transformată în nucleul unei armate populare de gherilă.[2]

[1] Alexander Aleksiev, „The Romanian Army“, în Jonathan R. Adelman, *Communist Armies in Politics*, Boulder, Westview Press, 1982, p. 159; *Informational Note no. 110/73, referring to Yugoslav-Romanian collaboration in the domain of armament production*, 9 februarie 1973; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 313, ft. 77.

[2] Numite iniţial „formaţiuni pentru luptă patriotică“, s-au format în iunie 1944 pentru a atrage sub controlul puterii centrale micile unităţi partizane de comando, care operaseră lângă frontul româno-sovietic începând cu 1943. S-a format o Gardă a Muncitorilor la 5 noiembrie 1956, imediat după invazia sovietică a Ungariei. Având drept membri muncitori cu vârste între 25 şi 45 de ani din întreprinderi din industria grea din toată ţara, misiunea sa era să prevină contrarevoluţia şi să descurajeze intervenţia externă în general şi o mişcare dinspre Ungaria către Transilvania în special. General Alexandru Petricean, *Gărzile Patriotice: Componentă a Sistemului Naţional de Apărare*, Bucureşti, Editura Militară, 1983, pp. 22-42. Vezi şi col. Leonida Loghin şi col. Alexandru Petricean, *Gărzile Patriotice din România*, Bucureşti, Editura Militară, 1974. Petricean era fostul comandant al Gărzilor Patriotice.

De asemenea, FAR au început să îşi redispună în formaţie de luptă majoritatea forţelor şi să îşi mute armamentul şi proviziile astfel încât să se poată apăra împotriva unei ofensive venite din trei direcţii, în jurul graniţelor sale. Având la dispoziţie doar cinci săptămâni şi o zi pentru implementarea acestor măsuri, din 11 iulie până în 21 august, operaţiunea s-a dovedit dificil de finalizat la termen, în noiembrie (iar celelalte au fost definitivate în anul următor). Cu toate acestea, chiar şi la sfârşitul lui august unităţile şi personalul erau în mişcare şi nu mai erau unde „ar fi trebuit să fie", complicând sarcina strategilor militari sovietici şi ai Tratatului.

O măsură de prevedere importantă în ceea ce priveşte serviciile de informaţii a fost schimbarea tuturor codurilor de stat, precum şi punerea urgentă pe microfilm şi mutarea unei părţi semnificative a arhivei serviciilor de informaţii în munţi, unde au rămas ascunse până la sfârşitul lui noiembrie 1968.[1] Această ultimă mutare a fost motivată de experienţa trăită după ultimul război, când sovieticii au vizat în mod special arhivele române şi apoi le-au transferat, împreună cu cataloagele şi registrele lor, la Moscova, unde se află şi în ziua de astăzi. A fost acordată prioritate maximă dosarelor de spionaj şi de contraspionaj privind reţelele cunoscute de agenţi sovietici.

În acelaşi timp, spionajul românesc a raportat o concentrată atenţie sovietică faţă de „potenţialul militar al României" şi masarea unor „numeroase trupe şi concentrări de armament de-a lungul graniţei de nord".[2] Diplomaţi de la ambasadele Pactului de la Varşovia au fost observaţi că „acţionau ca agenţi acoperiţi, culegând informaţii despre situaţia internă a României", în timp ce un număr disproporţionat de turişti a început să treacă graniţa din Bulgaria.[3]

Prin urgenţa şi seriozitatea cu care au fost puse în practică aceste măsuri, importanţi observatori occidentali au fost convinşi că intenţia României de a se împotrivi era sinceră. De exemplu, achiziţionarea din Germania de Vest, prin Serviciul Român de Informaţii Externe, a unui vehicul cu transmiţător radio suficient de puternic pentru a se putea continua transmisia către populaţie după retragerea anticipată în munţi a avut efectul direct de a convinge serviciul de informaţii vest-german că intenţia românilor de a opune rezistenţă este sinceră. După ce au fost convinşi, Bonnul a început, de asemenea, să furnizeze Bucureştiului informaţii despre mişcările sovieticilor.

---

[1] Serviciul de informaţii al armatei şi-a mutat în acelaşi mod arhiva.

[2] Crowder (2007), p. 83, ft. 231.

[3] Ibidem. ANIC, SC a CC al PCR, 6 august 1968, nr. 2411/6; Liviu-David Grigorescu şi Constantin Moraru, „Trupe în apropierea frontierei şi turişti în interior", *Magazin istoric*, vol. 32, nr. 7 (1998), p. 29.

Invadarea Cehoslovaciei

La 20 august, cu puţin înainte de ora 23.00 (22.00 la Praga), serviciul de informaţii al armatei române a raportat o activitate neobişnuită pe aeroportul Ruzyne din Praga. Vicepreşedintele DSS, Nicolae Doicaru, a descris ulterior acest lucru:

> La 20 august, în jurul orei 21.30, 80 de ofiţeri sovietici înarmaţi şi îmbrăcaţi în haine civile au sosit sub acoperire, ca turişti, cu zborul de linie Varşovia – Praga, cu un avion Iliuşin (IL) 80. După ce au primit vizele de intrare şi şi-au luat bagajele personale, s-au împrăştiat prin aeroport fără a-l părăsi însă. După aproximativ 15 minute, o altă aeronavă sovietică IL-80 a solicitat permisiunea de a ateriza forţat din cauza unor probleme tehnice, iar cererea i-a fost aprobată. Imediat după aterizare, a sosit o a treia aeronavă fără a avea nici o aprobare. Aproximativ încă 80 de aşa-zişi turişti care erau, la rândul lor, ofiţeri sovietici înarmaţi au debarcat din ultimele două avioane.[1]

Apoi, acest grup a preluat rapid controlul asupra comunicaţiilor aeroportului şi asupra zborurilor, a blocat ieşirile, anulând toate zborurile obişnuite şi dirijând transporturile de trupe şi echipamente sovietice. În acelaşi timp, pe principiul cea mai bună apărare este atacul, prin măsurile active sovietice se prezenta cum CIA şi NATO „infiltraseră ţara pentru a organiza contrarevoluţia“, iar *Pravda* şi alte mijloace mass-media sovietice afirmau că „mii de soldaţi ai NATO, deghizaţi în turişti, invadaseră Praga“.[2]

La 0.30, pe 21 august (20 august, 23.30 la Praga), la cinci minute după ce şeful de stat-major al forţei de ocupaţie sovietice, generalul Iamşikov (până atunci persoana de legătură la Praga a ţărilor semnatare ale Tratatului de la Varşovia), şi comandantul forţei de ocupaţie sovietice, generalul Pavlovski, au informat autorităţile militare cehoslovace că preluaseră comanda forţelor

---

[1] Raport prezentat de general-maior Nicolae Doicaru, vicepreşedinte al Comitetului de Stat al Securităţii cu ocazia unei conferinţe a unităţilor centrale şi teritoriale ale Securităţii, referitoare la evenimentele din Cehoslovacia şi situaţia internă, 30 septembrie 1968. ASRI, fond „D“, dosar nr. 10 141, vol. I, f. 123–130; Troncotă (2004), p. 178.

[2] Kalugin şi Montaigne (1994), p. 107. Prin măsurile active sovietice se va face acelaşi lucru în timpul revoluţiei române din 1989, iar linia conform căreia CIA ar fi fost activ implicată în acele evenimente a fost deosebit de populară printre jurnaliştii francezi. Vezi şi interviul lui Catherine Durandin în programul *Pieces convinction*, TV France 3, 6 martie 2003, 23.35. Vezi şi afirmaţiile lui Durandin în documentarul lui Susan Brandstatter. Pentru comentarii critice, vezi Richard Hall, *The 1989 Romanian Revolution as Geopolitical Parlor Game: Brandstatter's „Checkmate“ Documentary and the Latest Wave in a Sea of Revisionism*, 2004, pe www.hompage.mac.com/khalbobo/RichardHall. Hall a fost analistul CIA pentru România, între 2000–2001.

armate cehoslovace și că forțele sovietice, est-germane, poloneze, ungare și bulgare trecuseră granița. Serviciul de contrainformații al armatei române a raportat același lucru șefului DSS. Stănescu împreună cu șeful Serviciului de contrainformații al DSS i-au contactat apoi pe Ceaușescu, Bodnăraș și Maurer.

Cei trei se aflau deja în ședință atunci când sovieticii au trimis un curier pentru a anunța intervenția, la „cererea autorităților cehoslovace", la ora 3.30. Ei s-au pus rapid de acord să condamne imediat invazia, anunțând public formarea Gărzilor Patriotice, că se vor opune prin forță oricărei acțiuni similare împotriva României și solicitând sprijinul Chinei. De asemenea, au hotărât să mențină legăturile cu Dubček și autoritățile cehoslovace și să continue să le ajute. A fost convocată o ședință a Comitetului Executiv, la ora 6.30.

Administrația SUA, informată de autoritățile sovietice aproximativ în același timp, a fost luată complet prin surprindere. La întrunirea de urgență a Consiliului Național de Securitate, care a avut loc două ore mai târziu, reprezentantul Pentagonului, generalul Wheeler, a raportat fără menajamente că nu era posibilă „nici o acțiune militară", pur și simplu, pentru că SUA „nu dispuneau de forțele necesare pentru punerea ei în practică". După cum a remarcat Dean Rusk, „nu era mare lucru" de făcut atâta timp cât cehoslovacii se abțineau și de la a solicita ajutor, și de la a se opune deschis invaziei.[1] Dezinformarea sovietică, influența încă apreciabilă a axei Golițîn – Angleton și iluziile destul de mari privind prioritatea acordată de Moscova relaxării relațiilor între state – *detênte* – au prins pe picior greșit aproape toate puterile occidentale. În seara invaziei, autoritățile de la Londra și Washington citeau „rapoartele strict secrete despre Cehoslovacia, care menționau că «nu va avea loc nici o invazie»", în timp ce Golițîn îi asigura pe toți cei care erau dispuși să îl asculte că nimic nu era adevărat.[2]

Cei douăzeci și șase de participanți la ședința Comitetului Executiv al PCR nu au ezitat să denunțe mișcarea orchestrată de sovietici.[3] Participanții au condamnat în fel și chip invazia „imperialistă", ca un act „ticălos",

---

[1] *Notes of Emergency Meeting of the NSC*, 20 august 1968, 10.15 p.m., documentul 81, *FRUS, 1964–1968*, vol. XVII, Eastern Europe.
[2] Dorril (2002), p. 726.
[3] Înregistrare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoare la situația din Cehoslovacia, 21 august 1968, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, f. 6-26. Pe lângă varianta originală în limba română sunt disponibile diverse traduceri în limba engleză. Vezi, de ex., Retegan (2000), pp. 211-225; CWIHP și PHP, www.isn.ethz.ch/php/documents/collection 14/08211968 2.htm . La ședință au participat douăzeci și șase de persoane, printre care trei – Apostol, Stoica, Bârlădeanu – considerați de Moscova ca fiind prosovietici și identificați mai târziu de către Serviciul Român de Contrainformații, împreună cu alți doi participanți – Fazekas și Răutu – ca agenți străini ostili.

„îngrozitor“, „murdar“, „inuman“, „barbar și criminal“, de „agresiune“, a cărui „brutalitate“ și „imens cinism au fost fără precedent în istorie“.[1] Sovieticii și cei patru satrapi loiali au fost etichetați drept „naziști“ și „mai răi decât fasciștii“, „amenințând însăși existența țărilor și popoarelor“.[2] A existat o anumită ironie în aceste accese de furie, întrucât una dintre justificările menționate în scrisoarea trimisă pentru a anunța intervenția a fost aceea că cehoslovacii „începuseră să publice materiale în care politica țărilor socialiste era identificată, oricât de monstruos ar părea acest lucru, cu politica lui Hitler, în timp ce presa țărilor fraterne era pusă pe picior de egalitate cu mecanismul propagandistic al lui Goebbels“.[3]

Unul după altul, membrii comitetului au subliniat că nu puteau avea încredere în „cele cinci semnatare ale Pactului de la Varșovia“, indiferent de subiect. Invazia oferea pur și simplu:

> [...] încă o dovadă că Uniunea Sovietică și celelalte patru state socialiste ce făceau pact comun cu ea, care continuă să urmeze linia politică a PCUS și a Uniunii Sovietice, nu pun deloc preț pe părerea altora și sunt în stare de orice. Aceasta este încă o dovadă a faptului că nu se vor opri aici și că sunt capabile să încalce orice tip de acord sau declarație.[4]

Un alt participant a arătat că aceiași „tovarăși sovietici“ care „nu încetează niciodată să vorbească despre necesitatea de a lua măsuri defensive împotriva Statelor Unite și a Germaniei de Vest“ sunt „cei care au intervenit în Cehoslovacia; nici SUA, nici Germania de Vest nu au intervenit, ci Uniunea Sovietică și celelalte patru state socialiste“.[5]

Conflictul cu Kremlinul era deschis și clar. Șeful KGB, Andropov, i-a condamnat pe „naționaliști“ în fața colegilor săi, ofițeri KGB:

> Inamicul oferă sprijin direct și indirect elementelor contrarevoluționare, se angajează în sabotaj ideologic, înființează tot felul de organizații antisocialiste, antisovietice și alte organizații ostile și încearcă să ațâțe focul naționalismului.

[1] Op. cit.
[2] Op. cit.
[3] Scrisoare de la Comitetele Centrale ale partidelor comuniste bulgar, est-german, ungar, polonez și sovietic referitoare la intervenția Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia, 21 august 1968, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, f. 27-36.
[4] Înregistrare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoare la situația din Cehoslovacia, 21 august 1968, ANIC, fond CC al PCR/ Cancelarie, dosar nr. 133/1968, f. 20-21.
[5] Ibidem, f. 25-26.

O confirmare elocventă a acestui fapt o reprezintă evenimentele din Cehoslovacia, unde poporul muncitor, datorită fraternităţii internaţionale a naţiunilor din comunitatea socialistă, a înăbuşit din faşă o încercare a contrarevoluţionarilor de a abate Cehoslovacia de la calea socialistă.[1]

Hotărârea României de a lupta

Conducerea Partidului Comunist Român a hotărât aproape în unanimitate să se opună intervenţiei militare şi să mobilizeze poporul „pentru a lua toate măsurile necesare în vederea asigurării securităţii României", în urma invaziei. Comitetul Central şi Guvernul aveau să facă front comun pentru a chema „întregul popor să apere integritatea teritorială a României şi să respingă orice amestec în afacerile interne ale ţării noastre" şi pentru a aduce această poziţie „la cunoştinţa ONU". Ceauşescu a recunoscut că nu îşi face vreo iluzie cu privire la reuşită, dar a subliniat că „nu există nici o alternativă" Orice efort, inclusiv forţa armelor, era necesar „pentru apărarea suveranităţii şi independenţei noastre naţionale".

Dacă se ajunge la o confruntare militară, forţa poate birui în cele din urmă, dar nu se pune problema să cedăm şi să acceptăm subjugarea ţării.[2]

A existat o susţinere copleşitoare în favoarea rezistenţei armate, considerată „singura cale" şi „unica posibilitate". Emil Bodnăraş a explicat că rezistenţa este „singura direcţie corectă" care „corespunde poziţiei principiale pe care am adoptat-o de ani de zile, încă de când ne-am eliberat din captivitatea anumitor influenţe."[3] Deşi unii şi-au exprimat dezamăgirea legată de lipsa rezistenţei cehoslovace, alţii au insistat că „trebuie să facem tot ce putem pentru a apăra Cehoslovacia", chiar în timp ce înfruntăm „pericolul care planează asupra ţării noastre". România, susţineau ei, ar putea servi drept punct de regrupare a forţelor şi „ca exemplu pentru poporul cehoslovac şi pentru alte popoare dacă vom lua măsuri care să ne permită să facem faţă oricărei situaţii".

Un alt membru a amintit de tactica sovietică de la sfârşitul războiului, remarcând că:

---

[1] Discurs din 23 octombrie 1968, retipărit în Iu.V. Andropov, *Izbrannie rechi i stat'I*, Moscova, Politizdat, 1983, p. 121; Knight (1990), p. 291.
[2] Înregistrare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoare la situaţia din Cehoslovacia (1968), f. 18-19.
[3] Op. cit.

Nu avem nici o garanție că ceea ce i s-a întâmplat Cehoslovaciei azi-noapte nu ar putea lovi și România într-o altă noapte. Prin urmare, trebuie să luăm măsuri în domeniul militar, precum și în alte sfere. [...] Nu există nici cea mai mică garanție că, dacă Cehoslovacia va fi ocupată și nu va opune rezistență, într-o zi sau două, ori într-o săptămână, România nu va fi ocupată la rândul ei, mai ales că de mult timp am reprezentat ținta unor astfel de atacuri.[1]

Șase participanți au subliniat că, având în vedere politica României, „ne putem aștepta să se perpetueze o anumită agresivitate și împotriva țării noastre", arătând că „din păcate, suntem înconjurați de țări care au participat la această acțiune sordidă". În acest context, Ceaușescu a propus să se anunțe „reconstituirea" oficială a Gărzilor Patriotice, „ca unități armate ale clasei muncitoare, menite să apere cuceririle revoluționare ale poporului". Șeful Comitetului militar al CC, Vasile Patilineț, a răspuns raționamentului lui Ceaușescu privind utilitatea rezistenței, chiar și într-o dispută atât de inegală:

Spre deosebire de cehi, trebuie să fim pregătiți să manifestăm rezistență armată prin toate mijloacele posibile – militare, civile, în întreprinderi etc. Aceasta ar putea influența și împiedica o acțiune îndreptată împotriva țării noastre și, chiar dacă nu o putem preveni, nu există altă alternativă decât să apărăm ființa națională a țării noastre. Acest fapt ar putea exercita o influență uriașă asupra celorlalte partide comuniste, asupra celorlalte state.[2]

Prima notă discordantă a fost oferită de Alexandru Bârlădeanu – fost agent Comintern, identificat de Stasi, la vremea respectivă, ca fiind o persoană deschisă spre colaborare cu Moscova.[3] Bârlădeanu a motivat zădărnicia susținerii acestor măsuri:

Este o mare putere și, când i te opui, aceeași nenorocire ar putea să se abată și asupra ta. Aceasta este soarta oricui gândește altfel și, în primul rând, a noastră.[4]

O altă notă discordantă în acel cor de voci a venit dinspre cealaltă extremă. În ciuda virulenței acțiunii de denunțare a „celor cinci", a existat

---

[1] Ibidem.
[2] Ibidem, f. 25-26.
[3] *Situation of the Socialist Republic of Romania and the Imperialist Influence on This Country*, 7 februarie 1969, BstU, MfS, ZAIG 5481, S.1-38, Herbstritt și Olaru (2005), p. 261; Betea (2007).
[4] Înregistrare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoarea la situația din Cehoslovacia (1968), f. 9.

o înţelegere comună că retragerea din Tratatul de la Varşovia ar atrage aproape sigur o reacţie din partea armatei sovietice. Într-adevăr, cu numai câteva săptămâni înainte de invazie, mareşalul Greciko a informat Biroul Politic de la Moscova că România se gândea serios să se retragă din Pactul de la Varșovia și că alianța sovietică „nu va putea suporta pierderea".[1] Cu toate acestea, János Fazekas, identificat mai târziu de serviciul român de contrainformaţii drept unul dintre agenţii unguri instruiţi de Budapesta pentru a se alătura PCR și a urca pe scara ierarhică, a recomandat următoarele:

> Nu am avut niciodată încredere în Tratatul de la Varşovia. Prin urmare, propun Prezidiului Permanent să ia în considerare poziţia noastră viitoare faţă de acest Tratat. Ar fi mai indicat să nu fim parte semnatară dacă ceilalţi membri ne pot ataca, fără scrupule, în acelaşi mod în care au făcut-o fasciştii.[2]

Cealaltă problemă cu abordarea lui Fazekas o constituia faptul că nu exista nici o alternativă la semnarea Tratatului în afară de izolarea completă și vulnerabilitatea absolută. În ciuda intervenţiilor şi declaraţiilor puternice de sprijin din partea Washingtonului, SUA nu au luat niciodată în considerare să acorde României acelaşi nivel de asistenţă economică şi militară pe care îl dăduse Iugoslaviei cu un deceniu înainte. Iar ajutorul economic acordat Bucureştiului nu s-a apropiat niciodată de cel oferit Poloniei începând din 1960.

Pregătirea pentru invazia secretă

Posibila trădare din partea agenţilor sovietici infiltraţi în conducerea partidului a generat la rândul său o preocupare intensă. Aceştia ar fi putut recurge la acţiuni organizate de instigare pentru a deschide calea unei intervenţii. Mai mulţi agenţi sovietici din conducerea Partidului Comunist – Constantin Pârvulescu şi Alexandru Bârlădeanu, de exemplu – dovediseră

---

[1] Matthew J. Ouimet, *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, Chapel Hill, University of Northern California, 2003, p. 17; Crowder (2007), p. 89.

[2] Înregistrare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoare la situaţia din Cehoslovacia (1968), f. 26. Fazekas a intrat în reţeaua GRU a generalului Militaru care a conspirat să-l răstoarne pe Ceauşescu în anii 1970 şi cu câteva ocazii în anii 1980. Împreună cu ambasadorul maghiar Pal Szücs, Fazekas a încercat să submineze relaţiie româno-israeliene, insistând pe lângă ambasadorul israelian la Bucureşti că regimul de la Bucureşti îi reprima brutal pe unguri, era angajat într-un antisemitism de tip hitlerist şi era responsabil pentru valul de terorism „defensiv" la care etnici maghiari fuseseră nevoiţi să recurgă. Yosef Govrin, *Israeli-Romanian Relations at the End of the Ceauşescu Era*, New York, Routledge, 2002, p. 129.

deja cui îi erau loiali. Alții, ca Alexandru Drăghici, Chivu Stoica și George Apostol, erau în acest moment doar suspecți. Atenția era cu atât mai necesară cu cât Moscova era angajată într-o campanie de repunere a liderilor din generația lui Gheorghiu-Dej pe calea „corectă" – toți fiind rivali ai lui Ceaușescu la șefia partidului –, insistând cu laude aduse „regretatului lider al partidului".[1] Tactica folosită a vizat publicarea și difuzarea în limba română, la Radio Moscova, a discursurilor lui Gheorghiu-Dej dinainte de 1963, în care preamărea „fraternitatea tradițională de arme", veche de secole, pe când „trupele române și ruse luptau cot la cot", spre exemplu atunci „când armata rusă a ajutat poporul român să își obțină independența de stat".[2]

După cum a remarcat unul dintre participanții la adunarea convocată, era aproape sigur că „vor apărea persoane șovăitoare", ceea ce făcea necesară „luarea de măsuri în vederea consolidării unității partidului". Decizia de a provoca oarece crize și de a apela la agenți sovietici care să solicite ajutorul Moscovei constituise un element esențial în economia planurilor de invazie sovietică din Ungaria și din Cehoslovacia, către care au fost transmise diverse solicitări la indicațiile sovieticilor. La jumătatea lunii iulie, ambasadorul Cehoslovaciei la Varșovia l-a informat pe omologul său român că operațiunile secrete ale sovieticilor aveau drept scop crearea unei situații dificile care să ducă la:

> [...] înrăutățirea deliberată a situației conducerii partidului pentru a o determina să solicite ajutorul Uniunii Sovietice în vederea rezolvării actualelor probleme. Cunoscând obiectivele sovieticilor, suntem hotărâți să nu solicităm nici un ajutor politic sau militar Uniunii Sovietice.[3]

Scrisoarea „celor cinci semnatare ale Tratatului de la Varșovia", care anunța invazia, a fost, de asemenea, o amenințare clară la adresa conducerii României reprezentată de Ceaușescu, Bodnăraș și Maurer. Astfel, se vorbea direct despre aceeași litanie cu acuze care erau îndreptate frecvent către București, de la adoptarea „unor poziții de dreapta și revizioniste, dacă nu total antisocialiste", până la animarea „imperialismului american și

---

[1] Ca parte a tacticii „dezbină și cucerește", Biroul Politic al PCUS a discutat în ședință extraordinară despre construirea unei statui a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la Moscova, fapt care avea să fie urmat de alte oportunități de influențare și recrutare la nivelul conducerii române a partidului. *Intelligence Report: The Politburo and Soviet Decision-Making*, aprilie 1971 (declasificat la 6 ianuarie 2005), p. 33, CIA.

[2] P.T.O., „Moscow Claims Bessarabia Was «Illegally Attached to Romania", RFER, 28 iulie 1967, OSA, caseta 50, dosarul 6, raportul 138, p. 1.

[3] MAE, fond Telegrame Varșovia (iulie 1968), telegrama nr. 89438/11 iulie; Retegan (2000), p. 146.

vest-german, în scopul intensificării activităţilor de subminare a sistemului socialist mondial din interior şi din exterior".[1]

Înainte de invazie, Serviciul de Informaţii al armatei române a raportat derularea unor operaţiuni „subversive" de amploare, iniţiate de mai multe servicii din ţările semnatare ale Tratatului de la Varşovia. De exemplu, „organele serviciului de informaţii est-german, folosind aceeaşi acoperire (turişti etc.), s-au prezentat ca vizitatori vest-germani şi au organizat discuţii publice în scopul instigării populaţiei împotriva Partidului Comunist".[2] Erau atent monitorizaţi „ofiţerii serviciilor de informaţii sovietice care foloseau diverse acoperiri, în special ca turişti, dar şi ca membri ai numeroaselor delegaţii ce soseau simultan, pe diferite rute", în scopul organizării unor „grupuri ilegale de agenţi de informaţii".[3] Odată înfiinţate aceste grupuri, agenţii recurgeau la diverse acţiuni de instigare. Raportul intern menţiona, de exemplu, că „reprezentanţii serviciilor sovietice de informaţii şi contrainformaţii s-au răspândit pe întreg teritoriul cehoslovac, instigând populaţia să ceară dizolvarea miliţiei populare – gărzile muncitoreşti din Cehoslovacia" [4]

Comitetul Executiv subliniase că măsurile de contracarare din România trebuiau puse în practică „discret, pentru a împiedica acţiunile unor elemente iresponsabile, deoarece autorii acestei acţiuni se pot întoarce foarte bine împotriva noastră".[5] Un participant le-a amintit colegilor săi de campania de provocare asemănătoare care a precedat invadarea şi ocuparea Basarabiei de către sovietici în 1940, pentru a sublinia necesitatea de „a acorda atenţie actelor de provocare". Amintindu-şi de importanţa acordată apelurilor pentru ajutorarea cetăţenilor ţărilor respective, considerate drept justificare pentru intervenţiile trecute, Ceauşescu a anunţat ca primă măsură „protejarea ambasadelor acelor ţări, explicându-le de ce am luat măsura respectivă, şi anume, pentru a evita orice provocare".[6]

Ceauşescu era preocupat de dejucarea unei invazii, prin diverse subterfugii. Serviciul Român de Informaţii observase îndeaproape modul în

---

[1] Scrisoare de la Comitetele Centrale ale partidelor comuniste bulgar, est-german, ungar, polonez şi sovietic referitoare la intervenţia Tratatului de la Varşovia în Cehoslovacia, 21 august 1968, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, PHP.

[2] Troncotă (2004), p. 178; Andrew şi Mitrokhin (2000), pp. 255-256.

[3] ASRI, fond „D", dosar nr. 10 141, vol. I, f. 123–130; Troncotă (2004), anexa 2, p. 181.

[4] Ibidem.

[5] Înregistrare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoare la situaţia din Cehoslovacia (1968), f. 6-26.

[6] Ibidem. Se pare că KGB plănuise, dar nu a dus până la capăt asasinarea soţiilor de origine sovietică ale ofiţerilor cehoslovaci, ca motiv suplimentar pentru invazie. Andrew şi Mitrokhin (2000), p. 334.

care Serviciul Sovietic de Informații și forțele speciale sovietice au fost folosite în primele atacuri pentru ocuparea „principalelor obiective din Praga – aeroportul civil Ruzyne, sediul Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac, Președinția Republicii și cea a Consiliului de Miniștri, Ministerele de Interne și Externe, Parlamentul, Radioul, Televiziunea și oficiile de poștă-telefon-telegraf".[1] După cum a explicat el, luarea „tuturor măsurilor care să ne permită să împiedicăm ocuparea țării noastre" însemna, în primul rând, „că aeroporturile ar trebui, de asemenea, puse sub pază".[2] Presupunea totodată monitorizarea atentă a „turiștilor" sovietici și a celor din țările semnatare ale Tratatului, ca aceia care preluaseră controlul asupra aeroportului din Praga.[3] Statul-Major militar sovietic se infiltrase în Cehoslovacia într-o manieră similară:

> Aproximativ cu zece zile înainte, ofițeri sovietici, îmbrăcați civil, au fost trimiși în Cehoslovacia ca turiști, cu scopul efectuării unei recunoașteri a celor mai importante obiective și facilități militare. În noaptea de 20–21 august, ei și-au schimbat hainele civile cu uniforme militare, îndeplinind funcțiile de ofițeri de stat-major. De asemenea, generalul Pavloski, comandantul forțelor de ocupație, se afla în acea perioadă la Praga, împreună cu statul său major.[4]

Ulterior, șeful Marelui Stat-Major, generalul Ion Gheorghe, a observat că:

> Brusc, bulgarii și-au intensificat activitățile lor „turistice". În marea lor majoritate, bărbați tineri, cu constituție atletică, tunși scurt și care evident erau soldați, „turiștii" bulgari puteau fi adesea văzuți sosind cu autocare la magazinul Adam, situat, pe vremea aceea, în apropierea Ministerului Apărării Naționale, pe strada Valter Mărăcineanu.[5]

Pentru prima dată de la preluarea sa de către comuniști, serviciul de informații militare din România și-a fixat ca obiectiv Uniunea Sovietică. Așa cum a relatat șeful Statului-Major, în urma discuțiilor cu Bodnăraș și Maurer când au stabilit că „dispun de forța și mijloacele necesare", Ceaușescu a aprobat noul obiectiv operațional, înlăturând astfel o interdicție

---

[1] ASRI, fond „D", dosar nr. 10 141, vol. I, f. 123-130; Troncotă (2004), anexa 2, p. 181.
[2] ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, f. 6-26.
[3] ASRI, fond „D", dosar nr. 10 141, vol. I, f. 123-130; Troncotă (2004), p. 178. Primele sosite au fost forțele GRU *Spetsnaz*, urmate de unitățile celei de a 103-a Divizii de apărare antiaeriene. Zaloga și Loop (1985), pp. 12, 14.
[4] ASRI, fond „D", dosar nr. 10 141, vol. I, f. 123-130; Troncotă (2004), p. 178.
[5] Retegan (2000), p. 193. Prin urmare, ministerul a fost mutat departe de centrul Bucureștiului într-o locație izolată de punctele comerciale și de recreere.

veche de peste douăzeci de ani.[1] Spionajul sovietic nu avusese niciodată vreo astfel de interdicţie vizavi de România.

Provocarea militară

La 21 august 1968, partidul a emis *Directivele privind apărarea integrităţii statului prin interzicerea invaziei trupelor străine.* Prin intermediul acestor directive, erau autorizate oficial măsurile discret pregătite din luna iunie. Cea mai importantă măsură era închiderea „drumurilor de acces şi invazie din Transilvania şi Moldova", în special trecătorile montane şi capetele de pod de pe râul Prut, şi blocarea debarcării forţelor militare ostile şi a punctelor de frontieră de pe Dunăre, în Dobrogea. Această capacitate de reacţie rapidă se datora faptului că măsurile stipulate în directive erau, în multe privinţe, similare măsurilor luate împotriva unui atac de pe trei fronturi, iniţiat de vecinii sovietici, unguri şi bulgari, care a constituit unul dintre principalele scenarii de luptă ale Statului-Major General din România, în perioada interbelică.[2] Forţele navale, aeriene şi terestre au primit această sarcină şi au fost ajutate de poliţia de frontieră, care era subordonată armatei pentru a servi drept forţă de observare înaintată.

Trupele au fost aprovizionate cu muniţie de luptă, o raritate în Blocul Sovietic ai căror lideri de partid erau extrem de suspicioşi în privinţa forţelor lor armate – şi, după o primă tentativă de „avertizare a trupelor străine cu privire la faptul că au încălcat teritoriul României", aveau ordinul „de a deschide focul fără alte ordine de la superiori, dacă trupele străine continuă să avanseze".[3] Acelaşi ordin era valabil pentru marină (care putea acţiona de-a lungul coastei române pe o distanţă de cinci mile) şi, artileria antiaeriană. Au fost săpate câmpuri de mine antiinfanterie şi antitanc, precum şi şanţuri, au fost minate tunelurile feroviare de-a lungul potenţialelor căi de invazie, în scopul distrugerii acestora, şi au fost adoptate planuri de apărare pentru aeroporturile din România, inclusiv distrugerea lor „pentru a nu putea fi utilizate de către forţele inamice".[4]

---

[1] Lucrarea generalului Ion Gheorghe, prezentată la simpozionul „Armata română în contextul evenimentelor din august 1968", organizată de Uniunea Naţională Alexandru Ioan Cuza a Cadrelor Militare în Rezervă şi în Retragere, citată în Retegan (2000), p. 191.

[2] Aceste planuri sunt prezentate mai detaliat în lucrarea lui Ioan Talpeş, *Diplomaţie şi apărare: Coordonate ale politicii externe româneşti 1933–1939*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988.

[3] Retegan (2000), p. 194.

[4] Ibidem, p. 207.

Numărul şi modul de dispunere a trupelor Tratatului de la Varşovia erau menite să intimideze statul vizat. De-a lungul râului Prut, de la frontiera româno-sovietică, vizavi de oraşul românesc Albiţa, forţele sovietice „desfăşurau activităţi similare celor de recunoaştere şi pregătire" a unui atac. În apropierea oraşului Reni, unităţile sovietice de geniu „făceau în fiecare noapte exerciţii de lansare de pe docuri, în scopul extinderii podului de peste Prut". „În Sud, bulgarii exersau traversări nocturne peste Dunăre, de la Giurgiu la Oinacu, în timp ce, în Vest, ungurii făceau diferite exerciţii în apropierea punctelor de frontieră de la Borş, judeţul Bihor, şi Petea, judeţul Satu Mare."[1]

Într-o informare către ofiţerii de informaţii şi contrainformaţii de la nivel central şi local, adjunctul şefului DSS a atras atenţia asupra faptului că sovieticii concentraseră aproximativ 235 000 soldaţi, de diferite arme, la frontiera de nord-est a ţării, subordonate următoarelor trei comandamente:

- Comandamentul de sud, cu cartierul general la Odessa, şi un efectiv de aproximativ 80 000 soldaţi, precum şi importante forţe navale şi aeriene.
- Comandamentul de nord, cu cartierul general în Lvov, şi un efectiv de aproximativ 75 000 soldaţi.
- Comandamentul central, cu cartierul general la Kiev, şi un efectiv de aproximativ 80 000 soldaţi.[2]

În acelaşi timp, a explicat şeful spionajului, „unităţi ale flotei militare sovietice, printre care forţe speciale de debarcare navală şi nave de desant, staţionează deja în afara apelor teritoriale, pe partea dreaptă a Deltei Dunării şi a coastei româneşti", în timp ce „în Ungaria au loc concentrări masive de trupe ungare şi sovietice".[3]

---

[1] Ibidem, p. 193.

[2] Troncotă (2004), p. 181.

[3] Ibidem. Corpul V de armată ungar din Szekesfeher desfăşurase multe unităţi lângă frontiera română de la Szolnok, în vreme ce unităţile Corpului III de armată erau dispuse la nord, în Cegled şi Eger, acestea din urmă fiind responsabile cu frontiera de est. Trupele ungare aveau propriile lor batalioane de recunoaştere (forţele speciale, şi anume al 24-lea „Bournemissza Gergely" în Eger, al 34-lea „Bercesnyi Lászlo" în Szolnok, ambele foarte familiarizate cu desfăşurarea de operaţiuni pe teritoriul României. În 1989, Batalionul 24 de Recunoaştere a discutat cu forţele speciale franceze o eventuală pătrundere în Transilvania. Pe 22 decembrie 1989, ambasadorul Franţei în România a oferit noilor şi confuzelor autorităţi române un contingent de 80 soldaţi antitero, aflat deja în Ungaria, dincolo de graniţa cu Arad, însă acesta a fost refuzat. Sergiu Nicolaescu, *Revoluţia. Începutul adevărului: Un raport personal*, Bucureşti, Topaz, 1995, p. 225. Nicolaescu a primit telefonul ambasadorului. În calitate de senator în Parlamentul României, în 1991, el a condus prima comisie senatorială de investigare a evenimentelor din decembrie 1989. Ulterior, Batalionul 24 şi forţele speciale franceze au efectuat exerciţii comune anuale cu 80 de participanţi. Se pare că nu toţi cei 80 au fost francezi, nici acum, nici în 1989. Vezi, *Xinhua*, 8 noiembrie 2005. Potrivit foştilor ofiţeri de informaţii români, majoritatea echipei a fost formată din maghiari în uniforme franceze, care erau priviţi cu prietenie de români.

Existau extrem de puțini specialiști occidentali în probleme de informații sau din mediul academic care să cunoască faptul că România a reprezentat pentru Moscova una dintre principalele amenințări militare și, totodată, un obiectiv informațional major, în perioada interbelică.[1] De altfel, nu era cunoscut nici faptul că acest interes pe termen lung al sovieticilor privind derularea unor operațiuni în fostele teritorii românești a avut ca o consecință crearea unor capacități regionale de intervenție militară și informativă dincolo de granițele României mult mai mari și mai dezvoltate decât cele din jurul „blajinului frățior" slav, Cehoslovacia.

Desfășurarea semipermanentă a celor 12 divizii din Districtul militar Odessa în oraș și zona adiacentă, Marea Neagră, la comandamentul de luptă al districtului din RSS Moldova și capitala sa, lângă granița cu România, a ascuns Occidentului obiectivele sovieticilor (și, aparent, dimensiunea acestora).[2] Printre acestea, se aflau unități speciale de desant aerian și *Spetsnaz*, care aveau cunoștințe de limbă română (moldovenească).[3] Realitatea a fost aceeași și pentru trupele sovietice din Grupul Forțelor de Sud, cu baza permanentă în Ungaria, inclusiv la Debrețin, la mai puțin de 100 km de granița cu România.

Întrucât forțele militare sovietice pregătite pentru operațiuni împotriva României erau deja desfășurate semipermanent sau simultan, în timpul operațiunii din Cehoslovacia, monitorizarea acțiunilor ulterioare îndreptate împotriva României, care urmau un model similar, inclusiv redesfășurări de trupe identificabile și separate, ample exerciții ale Tratatului în interiorul țării etc., a avut tendința de a ignora deja instituita capacitate ofensivă sovietică. Căutând copaci noi, analiștii nu au observat că se aflau în mijlocul pădurii. Încurajate de dezinformarea sovietică răspândită de agenții și membrii Pactului de la Varșovia în țările neutre și membre NATO din Europa, serviciile de informații americane aveau falsul sentiment că absența unor pregătiri militare identice însemna lipsa unei amenințări serioase.

---

[1] Vezi de ex. Dallin (1955), pp. 14, 305, 393. Vezi și Leonard (1999), pp. 16, 46, 74, 115, 167-170, 181, 186.

[2] Districtul militar Odessa era format, în final, din două armate de arme combinate, având aproape 12 divizii, inclusiv o Divizie de luptă și atac aerian, cu baza permanentă în Chișinău.

[3] Divizia de asalt aerian 103 a aterizat pe aeroportul din Praga, după capturarea sa de către un grup GRU *Spetsnaz* în august 1968; în 1979, Divizia 105 de Asalt Aerian, susținută de Divizia de Asalt Aerian 103, a aterizat la Kabul, Afghanistan. Steven Zaloga și Loop, *Forțele de elită ale Blocului Sovietic*, Londra, Osprey, 1985, p. 12. Importanța elementelor de atac aerian pentru lupta nonliniară a sovieticilor este analizată de David Glantz, *A History of Soviet Airborne Forces*, Londra, Routledge, 1994, pp. 372-374, 305, 321, 389-392.

Exercițiii ale Pactului de la Varșovia la granița României, 1968

Cel puțin 8 divizii
(>80.000 trupe)

Kiev

Districtul militar
Kiev

POLONIA

Districtul militar
Carpați

7 divizii sovietice
(> 75.000 trupe)

CEHOSLOVACIA

Cel puțin 6 divizii de gărzi
(>80.000 trupe)

4 divizii sovietice
6 divizii maghiare

Petea

Borș

Iași

Albița

Districtul militar
Odessa

ROMÂNIA

Reni

Giurgiu

IUGOSLAVIA

12 divizii bulgărești

Marea
Neagră

 Exercițiile flotei sovietice Zona de excludere vestică

Harta 23

Capitolul 15

Aliați au vrut, aliați au găsit
21–30 august

Denunțarea invaziei

Continuarea acțiunilor trupelor sovietice și ale membrilor Tratatului la frontierele române a făcut ca parada militară, programată pentru 23 august, să cuprindă și modificări prin includerea unităților Gărzilor Patriotice, ceea ce indica intenția clară a guvernului român de a opune rezistență. După o constatare explicită că nu exista nici o posibilă justificare pentru invadarea militară a unui stat socialist și că, printr-o astfel de acțiune, URSS și aliații săi „încălcau flagrant independența și integritatea altui stat", constituindu-se într-o „gravă amenințare la adresa păcii în Europa" și a „socialismului mondial", Ceaușescu a făcut următoarea declarație:

> S-a spus că în Cehoslovacia există pericolul unei contrarevoluții. Probabil că mâine cineva va afirma că această întrunire are tendințe contrarevoluționare. Dacă se va întâmpla așa, avertizăm pe oricine că poporul român nu va permite niciodată, nici unei forțe străine, să ne ocupe țara [...] începând de astăzi, am hotărât să înființăm gărzile patriotice armate, formate din muncitori, țărani și intelectuali, a căror menire este aceea de a apăra independența patriei noastre socialiste.[1]

Agenții sovietici din țară și din afara ei au început să propage zvonuri și informații care negau hotărârea României de a rezista și, în schimb, insistau că Ceaușescu „s-a lăsat dus de val" și a devenit „irațional" în luările sale de

[1] „Cuvântul tovarășului Nicolae Ceaușescu", *Scînteia*, 22 august 1968.

poziție.[1] În contrast cu o astfel de imagine, spionajul american a evaluat performanța lui total diferit, raportând că după ce își exprimase „totala solidaritate cu poporul cehoslovac și cu Partidul Comunist Cehoslovac" și a declarat limpede că „nimic nu poate justifica intervenția armată" și „violarea flagrantă a suveranității naționale", „Ceaușescu a apelat la populație să fie calmă, dar fermă și vigilentă și gata să apere în orice moment patria socialistă, România", după care a anunțat înființarea „Gărzilor Patriotice".[2]

Este interesant că, deși a îndeplinit întocmai instrucțiunile lui Ceaușescu referitoare la angajamentul României de a se apăra, Ion Gheorghe Maurer, care nu luase parte la ședința Comitetului Executiv al PCR, a fost puternic afectat de fermitatea declarațiilor și, ulterior, a afirmat că:

> O asemenea atitudine violentă era pur și simplu o provocare inutilă. Printre altele, i-a amenințat pe ruși că, dacă vor intra în țară, întreaga populație se va ridica împotriva lor. Asta a fost pur și simplu o invitație la invazie, cu o opoziție care oricum nu avea nici o șansă de succes! [...] Prin ceea ce a făcut, Ceaușescu a creat doar un risc enorm pentru țară. Ar fi putut să condamne invadarea Cehoslovaciei, dar în niște termeni mult mai diplomatici și mai raționali.[3]

Dezinformarea intenționată a fost sprijinită de diplomații români care au perceput enormele riscuri, dar nu au înțeles nici mecanismele de descurajare sau importanța „semnalelor" transmise în politica internațională. Unii dintre acești diplomați, fie din teamă, fie din alte motive, au încercat chiar să amelioreze pe cont propriu ceea ce ei considerau a fi o gravă eroare.[4] În

---

[1] Brucan și Bârlădeanu au insistat pe această direcție, după 1989. Vezi Silviu Brucan, *Generația irosită*, București, Editura Hogistra, 1993, și interviul cu Bârlădeanu în Betea (2008), p. 162. Bârlădeanu afirmă că Ceaușescu „își pierduse controlul" și nu era momentul ca, „după ce ai înfruntat tigrul, să-l mai tragi și de coadă".

[2] *USSR Resorts to Invasion in Czechoslovak Crisis*, 23 august 1968 (declasificat la 14 martie 2007), p. 5, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From The 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia", 13 aprilie 2010, CIA.

[3] Vezi interviul lui Ion Gheorghe Maurer în Betea (2008), pp. 332-333. După 1989, Maurer, influențat evident de convingerea sa că Ceaușescu încercase să-l omoare în 1972, a recunoscut cu greu că „riscul enorm" pe care și-l asumase Ceaușescu a adus „mari beneficii" României și a ajutat-o să împiedice invazia sovietică.

[4] Spre exemplu, reprezentantul României la ONU, Corneliu Mănescu, a recunoscut că el a fost cel care a sugerat să nu se facă mare propagandă la ONU, referitor la invazie. Vezi interviul lui din Betea (2008), p. 585. Conform lui Mănescu, Paul Niculescu Mizil și alții au afirmat eronat în scrierile post-1989 că se decisese în Comitetul Executiv să nu se facă valuri „când el fusese de fapt acela care propusese asta". De asemenea, Mănescu i-a sugerat lui Ceaușescu să-l trimită pe Maurer la Cluj „ca să domolească afirmațiile agresive și senzaționale" din discursul său, din 22 august. Op. cit., p. 584. Maurer a primit cu siguranță instrucțiuni să nu intre neapărat în conflict cu Moscova, iar misiunea lui a fost aceea de a întări poziția României împotriva invaziei și hotărârea să se apere.

consecinţă, dezinformarea că Ceauşescu realizase cât de mare era eroarea făcută şi bătea în retragere a fost sprijinită de iniţiativele oficialilor români şi a devenit curând un truism al interpretărilor occidentale.[1]

În realitate, aprecierile lui Ceauşescu erau mult mai moderate decât cele ale Comitetului Executiv. Ele nu conţineau nimic care să nu fi fost deja susţinut în perioada lui Gheorghiu-Dej şi au fost prezentate oficial în publicaţiile partidului, pe tot parcursul anului 1968 şi 1969. Opinia publică a coincis cu linia partidului, ceea ce sugera că organele de partid promovau o politică într-adevăr românească. Dezinformarea concertată deforma ceea ce reprezenta un indiciu clar al determinării şi obiectivele comune ale conducerii şi ale poporului român, indicând că era vorba despre o „isterie" a lui Ceauşescu, mai degrabă ridicolă decât demnă de admiraţie.

Participanţii la invazie erau furioşi din cauza faptului că, în loc să fie copleşit de demonstraţia forţei lor militare, regimul de la Bucureşti condamna public acţiunea, atât în presa română, cât şi în forumurile internaţionale. La plenara comună a Comitetului Central al Partidului Socialist Muncitoresc Ungar (PSMU) şi a guvernului ungar din 23 august, reacţia partidului a instituit ceea ce va reprezenta elementul central al unei campanii de dezinformare pe termen lung:

> Comitetul Central al Partidului Comunist Român a publicat o declaraţie prin care condamnă această acţiune. La Bucureşti, în faţa a peste 80 000 de oameni, Ceauşescu a protestat vehement şi pe un ton isteric. El a anunţat înfiinţarea armatei unite a muncitorilor, ţăranilor şi intelectualilor, care va apăra patria şi socialismul. În această privinţă, ne întrebăm: să le apere de ce?[2]

Stasi-ul est-german a fost mai puţin aluziv, declarând făţiş că regimul de la Bucureşti „a înfiinţat imediat aşa-numitele miliţii, formate din muncitori, ţărani şi intelectuali, constituite în mod clar sub forma unor trupe de luptă, cu scopul evident de a se opune oricăror măsuri întreprinse de ţările socialiste".[3]

China se alătură

Pentru a rezista presiunilor militare exercitate de sovietici şi de membrii Tratatului, era nevoie de aliaţi. Este relevant faptul că regimul de la

---

[1] Kramer (2001), p. 327. Kramer, încercând să înţeleagă atât dezinformările, cât şi înregistrările oficiale, a sfârşit prin a admite că au existat anumite respingeri şi dezaprobări, şi că Ceauşescu „a încetat să mai critice public intervenţia" menţinându-şi opinia negativă care era reflectată în media românească. Dezinformarea sovietică a accentuat tema că „se lăsase dus de val" şi impusese astfel statutul de politică oficială.

[2] MOL, MKS, 288, fond 4, dosar nr. 94, f. 16; Retegan (2000), p. 189.

[3] Raportul privind situaţia Republicii Socialiste România şi influenţa imperialistă asupra acestei ţări, BstU, MfS, dosar ZAIG 5481, f. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005).

Bucureşti a abordat în primul rând Republica Populară Chineză, de fapt, singura putere căreia guvernul român i-a cerut în mod direct sprijinul:

> În seara zilei de 21 august 1968 – menţiona un fost ambasador chinez –, Bodnăraş i-a solicitat însărcinatului cu afaceri chinez o întrevedere urgentă, în cadrul căreia ne-a informat că trupele sovietice invadaseră Cehoslovacia şi că România se afla în faţa unei forţe sovietice enorme. Românii credeau că un război era iminent şi erau hotărâţi să reziste până la sfârşit. Astfel că ei doreau să ştie dacă se pot baza pe sprijinul guvernului chinez sau nu.[1]

Ambasadorul României la Beijing a continuat discuţiile mai detaliate privitoare la „sprijinul chinez", cu premierul Zhou Enlai, iar conducerea chineză a acceptat să acorde sprijin României, sprijin pe care românii îl considerau vital pentru o „viitoare poziţie a României faţă de evenimentele din Cehoslovacia şi relaţiile cu Uniunea Sovietică".[2]

Curând, Guvernul de la Bucureşti a simţit nevoia unui sprijin şi mai direct, întrucât trupele sovietice, bulgare şi ungare începeau să se concentreze şi se pregăteau ostentativ pentru acţiuni ofensive la graniţele României. Moscova controla mai mult de patru cincimi din frontiera de 3 150 km a României, fie direct – frontiera sovieto-română de 1 330 km şi coasta Mării Negre de 193 km controlată de sovietici, fie indirect – prin forţele militare subordonate Moscovei din Ungaria şi Bulgaria, la graniţa comună cu România de 1 079 km.[3] După cum observa şeful de atunci al Statului-Major, Ion Gheorghe, nu numai că armata română era depăşită numeric şi împresurată, dar „adversarii prezumtivi ne cunoşteau bine forţa şi dispersarea forţelor armate".[4] Serviciile de informaţii elveţiene i-au contactat urgent pe omologii lor de la Bucureşti, confirmându-le ceea ce armata română ştia deja, şi anume că 14–15 divizii sovietice, 2–3 divizii ungare şi 4–5 divizii bulgare au fost mobilizate la frontierele române.[5]

Imediat după parada din 23 august, Bodnăraş l-a contactat pe ambasadorul chinez la Bucureşti, solicitând o declaraţie publică privind sprijinul guvernului chinez, cu scopul de a domoli presiunile militare tot mai mari ale sovieticilor. În acelaşi scop, ambasadorul român la Beijing i-a solicitat urgent lui Zhou Enlai o întrevedere. Deşi vicepreşedintele Congresului

[1] Liu şi Mastný (2004), p. 111. Declaraţia lui Zhou Ankang, fost ambasador în Iugoslavia şi Ungaria.
[2] Ibidem, p. 44. Declaraţia lui Aurel Budura, fost ambasador în China.
[3] „România avea 1 500 mile de duşmani" şi „150 mile de coastă marină ce nu putea fi apărată", în timp ce forţele Tratatului de la Varşovia derulau manevre la scară largă, la frontierele României, între 26 august şi 6 septembrie 1968. Lendvai (1969) p. 366.
[4] Retegan (2000), p. 192.
[5] Ibidem.

Poporul Chinez urma să participe la celebrarea zilei naţionale a României, organizată la Ambasada română din Beijing, Mao a decis să îl trimită pe Zhou. Potrivit unui diplomat chinez care a activat în regiune:

> După consultări cu preşedintele Mao, premierul Zhou Enlai a decis să participe la recepţia organizată de Ambasada română cu ocazia zilei naţionale a României. La recepţie, Zhou a condamnat Uniunea Sovietică şi a exprimat ferm sprijinul Chinei pentru lupta dreaptă a poporului cehoslovac. Totodată, el a subliniat faptul că România se confruntă cu pericolul unei intervenţii şi agresiuni străine şi că poporul chinez este ferm hotărât să sprijine lupta dreaptă a poporului român.[1]

Paradoxul relaţiilor româno-iugoslave

La şedinţa Comitetului Executiv din 21 august, câţiva participanţi au cerut insistent iniţierea unui contact cu Belgradul, în scopul coordonării reacţiei lor la potenţiala ameninţare militară sovietică. Deşi era ezitant, Ceauşescu a fost de acord. Aceste ezitări erau dublu motivate. Întrucât guvernul român a negat public „rolul de lider" şi autoritatea supranaţională a URSS, Belgradul a perceput această acţiune ca fiind cea a unui concurent egal în ceea ce priveşte relaţiile cu lumea nealiniată şi, în special, cu SUA, pe care guvernul iugoslav le considera ca fiind cruciale pentru propria politică independentă.[2] Iugoslavii îşi făceau griji justificate, mai ales că influenţi observatori politici americani deja considerau că Bucureştiul este „în mod clar cel puţin la fel de independent de Moscova ca şi Belgradul" şi

[1] Liu şi Mastný (2004), p. 111. Ulterior, Maurer a spus că „declaraţia lui Zhou a reprezentat cel mai important sprijin acordat României într-unul dintre cele mai mari momente de cumpănă a ţării". Declaraţia lui Zhou Ankang, fost ambasador chinez în Iugoslavia şi Ungaria.

[2] Comitetul a remarcat că guvernul iugoslav şi-a deteriorat relaţiile cu SUA, acestea devenind „nesemnificative", din cauza faptului că era orientat spre menţinerea unor relaţii separate şi strânse cu URSS şi ţările est-europene, că „a rupt" „anumite relaţii de care depind în mod direct de SUA – porumb şi alte produse agricole, livrări de produse militare, credite pentru investiţii" şi, parţial, din cauza distanţei geografice. Deşi nu exista o strategie vizibilă, această atitudine nega ceea ce era foarte evident la sfârşitul anilor 1950, respectiv „lipsa unei cooperări practice cu SUA", pe de o parte, şi „relaţiile tot mai strânse cu URSS şi alte state socialiste", pe de altă parte. *Raport privind relaţiile RSFI–SUA şi concluziile Comitetului Federal Executiv*, 18 iulie 1964, arhivele iugoslave, fond nr. VOT, dosar nr. IX, tema nr. 109-V 1964, CWIHP, „Iugoslavia în Războiul Rece".

că va depăși Belgradul foarte curând din punctul de vedere al distanțării pe plan militar.[1]

În iulie 1964, Comitetul Executiv Federal al lui Tito a constatat că „SUA începeau să dezvolte contacte intensive cu țările din estul Europei", în timp ce relațiile dintre Belgrad și Washington coborâseră chiar sub nivelul existent înainte de *détente*. Guvernul american devine tot mai dezinteresat de Iugoslavia, în primul rând datorită independenței crescânde a unor țări est-europene, România fiind prima dintre ele cu care SUA au inițiat „numeroase și fructuoase contacte".[2] Comitetul a concluzionat că Iugoslavia nu-și putea permite să fie înlocuită în aprecierile americane din cauza faptului că „succesul relațiilor cu SUA" era vital pentru „poziționarea sa internațională, ca stat independent" și „într-o mare măsură", responsabil pentru prestigiul și influența Iugoslaviei față de „Uniunea Sovietică și alte state est-europene".

Lui Tito i s-a amintit că relațiile Belgradului cu URSS erau „în principal, relații de dependență" și nu se refereau la „sinceritatea comună în efortul de construire a socialismului", ci la „forța poziției internaționale" a Iugoslaviei. De aceea, era absolut necesar ca Belgradul să-și mențină „avantajul" în relațiile cu Washingtonul, „mai ales" într-o perioadă în care alte state socialiste „inițiau eforturi deloc discrete pentru îmbunătățirea relațiilor cu SUA". Altfel spus, în pofida sentimentelor prietenești ale Iugoslaviei față de România, România era mai mult o țară-problemă, decât un partener.

Riscul ca România să ia locul Iugoslaviei, de partener privilegiat al Washingtonului, era real. Iată ce se menționa într-un raport pentru directorul CIA elaborat cu câteva săptămâni înainte:

> Dată fiind intensificarea relațiilor România–SUA, înrăutățirea relațiilor româno-sovietice și renașterea cu vigoare a naționalismului românesc, sprijinit de guvern, Statele Unite trebuie să fie precaute pentru a se evita cazul în care inițiativele americane și răspunsul Bucureștiului vor depăși limitele tolerate de Blocul Sovietic. [...] Problema în privința relațiilor SUA – Iugoslavia nu

---

[1] William E. Griffith, *Relațiile chino-sovietice, 1964–1965*, Cambridge, MIT Press, 1967, p. 34; *Perspectivele independenței Europei de Est: CIA, Biroul pentru Estimări Naționale, Memorandum special nr. 10-65*, 18 februarie 1965 (declasificat la 16 august 2000), *pp. ii și 14*, www.foia.cia.gov.

[2] Raport privind relațiile RSFI – SUA și concluziile Comitetului Federal Executiv (1964), CWIHP. „Declarația de independență a României", din aprilie 1964, și discuțiile la nivel înalt între oficialii români și administrația Johnson, în mai, privind relația Est-Vest și evenimentele din interiorul Blocului, precum și relatările internaționale din perioada respectivă. Interesant, Belgradul considera că „nivelul modest de înțelegere" cu SUA privind „o serie de problematici mondiale" constituia doar un factor „restrictiv" al cooperării americano-iugoslave.

este cea de construire a punţilor de comunicare, ci de a le reface pe cele subminate de Congresul SUA, în ultimii patru ani, ca reacţie la neutralitatea prosovietică a Belgradului.[1]

La rândul său, Ceauşescu manifesta reticenţă faţă de ţara vecină, de altfel, prietenă, din cauza faptului că Iugoslavia avea un cu totul alt tip de relaţie cu Moscova. Moştenirea comună slavă şi o istorie bogată în ceea ce priveşte sprijinul masiv acordat de Rusia împotriva otomanilor au influenţat relaţiile Moscova – Belgrad, uneori în mod deschis, alteori în mod subtil. Tito se temea cu adevărat de Moscova, mai ales în urma experienţelor din 1948–1951. În acelaşi timp, el simţea că are o legătură adevărată cu ruşii, ceea ce contrabalansa sentimentul de frică. Fără să aibă astfel de legături etnice sau istorice, românii aveau mai multe motive să se teamă de Moscova.

În mod paradoxal, în chestiuni de securitate şi politică externă, Iugoslavia independentă a lui Tito era mult mai apropiată de URSS decât România.[2] Aşa cum remarca CIA, după decesul lui Stalin, Tito se alinia cu Moscova împotriva Washingtonului referitor la „aproape orice problemă de politică externă".[3] De asemenea, Departamentul de Stat se plângea de „atitudinea tot mai ostilă a Belgradului" faţă de Washington referitor la „aproape orice problemă internaţională care implica interesele naţionale ale SUA".[4] În chestiuni de importanţă vitală pentru Moscova şi Washington, cum erau relaţiile cu China, Războiul din Vietnam, Orientul Mijlociu, Tito era de partea URSS, în timp ce Ceauşescu era de partea Statelor Unite.

Un paradox şi mai mare este faptul că legăturile Iugoslaviei cu Moscova în domeniul cooperării militare erau mult mai strânse, deşi, formal, România era aliatul militar al URSS, iar Iugoslavia nu. În 1962, la mai puţin de un an de când România pusese capăt practicii de a trimite ofiţeri români la Moscova pentru stagii de instruire pe probleme militare şi de securitate, Iugoslavia a început să-şi trimită ofiţerii la instruire în URSS.[5] În 1965, Belgradul nu achiziţiona şi nici nu primea arme de la guvernul american – o schimbare radicală faţă de situaţia existentă în urmă cu un

[1] „Bridges to Eastern Europe", Memorandum către DCI, 25 iunie 1964, anexele G şi H, pp. 16-17, CIA.

[2] De exemplu, Tito era „unul dintre cei mai puternici suporteri ai Moscovei în disputa chino-sovietică". *National Intelligence Estimate: Prospects for the International Communist Movement* (1964), p. 7, CIA.

[3] Biroul pentru Informaţii Curente, *Raport Special: Politica Iugoslaviei faţă de Lumea Comunistă*, 21 mai 1965 (declasificat la 02.05.2002), p. 7, CIA.

[4] Telegrama Ambasadei SUA la Belgrad către Departamentul de Stat, Belgrad, 29 decembrie 1967, 165Z , document 187, *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, vol. XVII.

[5] Raport Special: politica Iugoslaviei faţă de lumea comunistă (1965), p. 5, CIA; Barnett (2006), p. 138.

deceniu –, în timp ce Moscova devenise singurul furnizor de echipamente militare moderne al Iugoslaviei.[1] Între timp, Bucureştiul îşi lansa propria industrie de armament şi îşi diversifica sursele de aprovizionare, cu scopul de a-şi reduce dependenţa de URSS (şi, curând, va solicita arme de la SUA).

MAAG, grupul de asistenţă militară al SUA, a avut o influenţă predominantă la Belgrad în perioada rupturii dintre Tito şi Stalin. Acum, serviciile de informaţii americane raportau o înmulţire a misiunilor de pregătire ale sovieticilor, în timp ce România a refuzat categoric instruirea sovieticilor pe teritoriul său (sau în altă parte).[2] Astfel, în timp ce Bucureştiul nu a permis aliatului său sovietic să utilizeze facilităţile portuare de la Marea Neagră (ceea ce nu era o pierdere prea mare, dat fiind că sovieticii aveau facilităţi în vecinătate), Belgradul a acordat, în mod generos, navelor sovietice drepturi şi servicii portuare.[3] După ce i-a declarat lui Kennedy în 1963 că România nu se va alătura URSS în nici un război provocat de aceasta şi după ce a fost lăsată în afara planurilor de război ale Tratatului de la Varşovia în 1965, este limpede că Guvernul de la Bucureşti considera URSS ca pe un agresor periculos.

Spre mijlocul anilor 1970, într-un discurs adresat ofiţerilor cehoslovaci, Tito a făcut următoarele afirmaţii:

> Noi nu suntem membri oficiali ai Tratatului de la Varşovia. Însă, atunci când cauza socialismului, comunismului şi a clasei muncitoare va fi în pericol, vom şti ce atitudine să luăm. Obiectivele noastre sunt comune cu ale Uniunii Sovietice.[4]

După cum explica Emil Bodnăraş ambasadorului american la Bucureşti, în aceeaşi perioadă:

> [...] România s-a gândit să se retragă din Pactul de la Varşovia, la fel cum făcuseră şi albanezii în 1968, dar a ajuns la concluzia că era mai bine să rămână la consiliile Pactului unde, deşi nu avea nici o influenţă în

---

[1] Ibidem. Vezi şi *The Yugoslav Military Elite*, publicaţia RAND pregătită de Biroul pentru analize politice şi regionale, CIA, 1 februarie 1977 (declasificat la 22 iunie 2004), CIA.
[2] Simbolic pentru această schimbare este faptul că, imediat după „excluderea Iugoslaviei din Cominform, în 1948, a fost înfiinţat un program de schimb de informaţii militare între SUA şi Ministerul iugoslav al Apărării“, dar „înţelegerea a fost anulată în august 1955 când Belgradul şi-a normalizat relaţiile cu Moscova“. *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia and Rumania (As of 1500 EDT)*, 4 septembrie 1968 (declasificat în septembrie 2004), p. 4, „Strategic Warning and the Role of Intelligence“ (2010), CIA.
[3] Nora Beloff, *Tito's Flawed Legacy*, Londra, Victor Gollanz, 1985, p. 173.
[4] Beloff (1985), p. 176.

conducerea problemelor militare, putea măcar să pună întrebări și să se mențină informată.[1]

Adesea, politica externă a Iugoslaviei era în conflict cu cea promovată de România, mai ales în ceea ce privește confruntarea URSS – SUA și relațiile Est – Vest. Și competiția dintre cele două state est-europene era uneori fățișă și acerbă, în ceea ce privește interesele lor în țările în curs de dezvoltare. Belgradul își pierduse protejatul egiptean, Nasser, în 1969, iar înlocuitorul acestuia, Anwar As Sadat, era un aliat apropiat al României, fapt care a dus la un considerabil resentiment. Această concurență și afinitățile politice iugoslavo-sovietice s-au manifestat cu claritate în perioada războiului arabo-israelian din 1967. România a refuzat Moscovei orice ajutor militar – material sau drept de tranzitare a teritoriului –, în schimb Tito i-a acordat dreptul de survolare a teritoriului, folosire a căilor ferate, a aeroporturilor și a porturilor, și chiar dreptul de staționare temporară pentru unitățile armatei sovietice (Divizia 106 de atac aerian, în Belgrad) în eventualitatea unei redesfășurări a trupelor în regiune pentru a-i sprijini pe clienții arabi.[2] Mai mult, Belgradul a participat la întrunirile ministeriale ale Tratatului de la Varșovia de la care Bucureștiul a fost exclus, unde a condamnat Israelul și SUA și a aprobat tacit atacarea României pentru atitudinea sa lipsită de spirit „frățesc".[3] Tito a mers și mai departe, asumându-și rolul de agent „sub steag străin", în manipularea lui Nasser.[4]

Analizele științifice și evaluările serviciilor de informații americane, referitoare la Iugoslavia, nu au luat în considerare posibilitatea ca între Moscova și Belgrad să fie mai mult decât ceea ce se vedea, mai ales în ceea ce privește domeniile militar și cel al informațiilor.[5] Deși analiștii

[1] Discuția Bodnăraș – Barnes (1974), p. 4, CWIHP.

[2] Spre deosebire de România, Iugoslavia „a declarat că este întru totul de partea arabilor, în timpul și după terminarea războiului din iunie, adesea opunându-se intereselor SUA în regiune" și „a adoptat în regiune politici care adesea coincideau și le completau pe cele ale URSS". *Iugoslavia: O evaluare informativă (ca reacție la NSSM 129)*, CIA, Biroul de Estimări Naționale, reprezentanți ai comunității de informații care au apărut la principalele dezbateri ale comunității, 27 iulie 1971 (declasificat la 21 septembrie 1999), p. 52, CIA.

[3] Ambele părți au avut aceleași poziții în timpul războiului din octombrie 1973, din Orientul Mijlociu.

[4] Înregistrările poloneze ale Întrunirii liderilor Blocului Sovietic (și Tito), la Budapesta, 11–12 iulie 1967, KC PZPR, XI A/13, AAN, Varșovia, James G. Hershberg, *Blocul Sovietic și consecințele războiului din iunie 1967: Documente selecționate din arhivele poloneze și românești*, CWIHP *e-Dossier No. 13*.

[5] Se pare că exista o cooperare în domeniul informațiilor mult mai strânsă decât se credea. Neil Barnett, *Tito*, Londra, Haus Publishing, 2006, p. 138.

au remarcat existența unei înțelegeri sovieto-iugoslave, fără excepție, interpretările exprimate au găsit o altă explicație decât cea a unei colaborări strânse. Acest lucru a dăunat în special României, în analizarea poziției sale, întrucât mulți dintre analiștii care au evaluat ambele țări au sfârșit prin a minimaliza independența sa în fața Moscovei și a concluziona că România încerca o apropiere de URSS.[1]

De exemplu, într-o evaluare din 1965 CIA admitea că Moscova era „unicul furnizor de echipamente militare moderne al Iugoslaviei“, că nu doar cadrele militare iugoslave „se instruiau în URSS“, ci și echipe sovietice se instruiau în Iugoslavia, și că Belgradul era de acord cu Moscova „în majoritatea problemelor de politică externă“.[2] În pofida unor astfel de indicii, potrivit aceleiași evaluări, se concluziona că „nu s-au găsit dovezi solide în favoarea unei înțelegeri între URSS și Iugoslavia privind intensificarea cooperării bilaterale și asistența reciprocă în probleme de natură militară“.[3] Asemenea evaluări erau în totală contradicție cu rapoartele despre practicile de recrutare folosite de sovietici în rândul participanților străini la programele lor de instruire militară.

Mai mult, după cum menționa un memorandum ulterior al comunității informative a SUA, grupurile de asistență militară sovietice ofereau atât „beneficii deschise, cât și unele acoperite“, sporind dependența de „consilierii și tehnicienii lor, în conjuncție cu marile livrări de armament sofisticat“, perpetuând prezența sovietică și prin includerea unor „alte genuri de consilieri (precum specialiștii în informații ai KGB)“, și prin folosirea grupurilor „pentru a furniza informații, pentru atragerea de aliați și citirea pulsului de nemulțumire al armatei“.[4] Memorandumul sublinia că se căutau îndeosebi „relațiile din sfera informativă“, deoarece ofereau „acces la organizațiile

[1] Acesta a fost un fenomen obișnuit în perioada Războiului Rece, când comunitățile academice și cele informative includeau toate statele comuniste non-sovietice într-o singură categorie, de „est-europene“, cu subcategoria „balcanică“, urmând modelul instituțiilor și practicilor sovietice. Astfel, „specialiștii est-europeni“ erau responsabili pentru toate statele comuniste non-sovietice, cu „specialiști balcanici“ responsabili pentru Ungaria, România, Bulgaria, Iugoslavia și Albania, în ciuda diferențelor extreme de ordin cultural, politic, economic și lingvistic pe care foarte puțini specialiști le stăpâneau.

[2] CIA, Office of Current Intelligence, Raport Special: politicile Iugoslaviei în lumea comunistă, 21 mai 1965 (declasificat la 02.05.2002), pp. 5, 7.

[3] Ibidem, p. 7. CIA a menționat în acest raport că „aparenta determinare a Belgradului de a evita o situație dificilă în ceea ce privește alinierea cu armata sovietică“ poate fi zdruncinată de eșecul ei în a încheia cu SUA acorduri satisfăcătoare privind piese de schimb și echipamente noi“. Se pare că CIA a ignorat aceste implicații când Belgradul a eșuat în următorii ani.

[4] *Soviet Foreign Military Assistance: Interagency Intelligence Memorandum* (NI IIM 87-10004C), mai 1987 (informare din 1 aprilie 1987), pp. 18-19, CIA.

informative din ţara-gazdă" care permiteau penetrarea sovietică şi neutralizarea „uneia dintre metodele de control al guvernelor cliente asupra activităţilor subversive sovietice".[1]

Deşi relaţiile româno-iugoslave au rămas bune până la moartea lui Tito, cooperarea dintre cele două ţări este adesea condiţionată şi nu a permis niciodată ca Belgradul să nu fie privit în Statele Unite ca unicul stat european socialist independent de Moscova. La rândul său, concluzionând că diminuarea importanţei Iugoslaviei pentru SUA se datora „noilor posibilităţi pe care SUA le-au câştigat în relaţiile cu lumea socialistă", în principal cu România, Belgradul şi-a concentrat eforturile spre limitarea acestor posibilităţi, astfel încât Washingtonul să rămână interesat de Belgrad.[2]

Întâlnirea Ceauşescu – Bodnăraş – Tito

Această condiţie a ieşit repede la iveală în timpul întrevederii dintre Tito şi Ceauşescu, din 24 august 1968, de la graniţa româno-iugoslavă. Întâlnirea a fost stabilită atât de confidenţial încât nici măcar prim-ministrul, Ion Gheorghe Maurer, nu a fost informat.[3] Ceauşescu, însoţit de Emil Bodnăraş, a adus rapoartele informative cu privire la planurile sovieticilor de a interveni în România, şi apoi în Iugoslavia, pornind de la premisa că cei doi „vor trebui să lupte împreună". El a evidenţiat coeziunea internă din România, în ceea ce privea condamnarea acţiunii sovietice, refuzul de a adopta soluţia capitulării asemenea Cehoslovaciei şi rezistenţa militară „în faţa oricărei tentative de pătrundere pe teritoriul ţărilor lor".[4]

De asemenea, el i-a formulat lui Tito a solicitare precisă. Precizând că „nu e chiar egală corelarea forţelor" şi că ţara sa depinde „într-o anumită măsură" de sprijinul Chinei – care a afirmat de două ori că „România poate conta pe sprijinul poporului chinez pentru apărarea independenţei sale" –

---

[1] Ibidem.

[2] Raport privind relaţiile RSFI – SUA şi concluziile Comitetului Federal Executiv, 18 iulie 1964, arhivele iugoslave, fond nr. VOT, dosar nr. IX, tema nr. 109-V 1964, CWIHP, Iugoslavia în Războiul Rece. Spre sfârşitul anilor 1970, păstrarea „avantajului Iugoslaviei" în relaţiile cu SUA însemna colaborarea cu Moscova şi Budapesta pentru limitarea relaţiilor româno-americane (şi a legăturilor României cu Occidentul, în general).

[3] Maurer şi-a exprimat ulterior surprinderea şi opoziţia faţă de această întâlnire. Betea (2008), pp. 332-333. Nici ministrul de Externe, Mănescu, nu a fost informat. Op. cit., pp. 584-585.

[4] O stenogramă a discuţiei este reprodusă de Ioan Scurtu, în „Unanimitate deplină pentru condamnarea intervenţiei", în *Dosarele istoriei* nr. 8 (24)/1998, Bucureşti, pp. 50-58. O versiune scurtă este realizată de Ioan Scurtu, „Ceauşescu către Tito: Suntem hotărâţi să apărăm independenţa ţării", *Magazin istoric*, nr. 2, 1998, la www.magazinistoric.ro.

Bodnăraş şi Ceauşescu l-au întrebat pe Tito dacă pot conta pe el în ceea ce privea asigurarea unicei căi de aprovizionare.

Bodnăraş: Având în vedere cum au procedat în Cehoslovacia, nu putem exclude posibilitatea ca ei să procedeze la fel şi cu noi. Aşa cum a explicat tovarăşul Ceauşescu, decizia noastră este fără echivoc. Vom lupta cu armele în mână... În cazul unui atac împotriva României trei frontiere vor fi atacate. Singurul nostru flanc deschis este cel cu Iugoslavia.

Tito: Poate vom fi în spatele frontului.

Bodnăraş: Vom face tot ce ne stă în putinţă, cu toate mijloacele pe care le avem, ca acest flanc să rămână deschis. Avem în vedere sectorul Timişoara – Turnu Severin. În eventualitatea unor evenimente neprevăzute, am vrea să ştim dacă putem conta pe voi că acest culoar va rămâne deschis şi va fi apărat.

Tito: La ce vă referiţi când spuneţi ca acest culoar să fie apărat?

Bodnăraş: Dacă se ajunge la asta, nu ştim dacă se vor opri pe teritoriul României. Dispunem de forţe care li se vor opune pe teritoriul nostru. Cu toate acestea, ne temem că poate fi o acţiune surpriză care să cuprindă şi teritoriul Iugoslaviei.

Tito: Nu vom permite un astfel de lucru. Sunteţi convinşi că şi noi suntem vizaţi?

Ceauşescu: Aceasta este problema. Prin urmare, aş vrea să încheiem această discuţie cu asigurarea că avem o legătură sigură cu voi, întrucât este singura rută prin care ne putem aproviziona cu arme, mijloace de luptă şi alte mijloace.

Tito: Este în regulă.[1]

Apoi, Tito a făcut o altă digresiune, punând în discuţie acceptul său privind coridorul de aprovizionare. El a citat acordurile juridice internaţionale privind predarea armelor de către soldaţii români în cazul în care aceştia pătrund pe teritoriul Iugoslaviei, astfel încât URSS-ului „să nu i se ofere pretextul" de „a ne ataca şi pe noi", provocând următoarele discuţii:

Bodnăraş: Noi nu intenţionăm să părăsim teritoriul nostru. Vom lupta. Coridorul nu este pentru retragerea noastră.

Tito: Pur şi simplu, vorbesc din perspectiva reglementărilor juridice internaţionale. Mă gândesc la armamentul greu. Cred că putem controla Dunărea.

[1] Ibidem.

Bodnăraș: Tovarășul Ceaușescu s-a referit la această legătură, pentru orice eventualitate. Termenul „coridor" nu este tocmai adecvat. Mai precis, dorim să avem contact cu Iugoslavia socialistă.

Ceaușescu: Desigur, principala problemă pentru noi este că trebuie să luptăm, întrucât am luat decizia de a apăra independența țării noastre, în orice condiții. Cu siguranță, acest lucru va necesita eforturi deosebite și, poate, sub diverse modalități. Din multe puncte de vedere, relieful nostru este avantajos, avem Carpații...

Tito: Nu discutam despre asta. Mă refeream doar la eventualitatea retragerii voastre, având armament greu, și analizam această situație din perspectiva reglementărilor juridice internaționale.

Bodnăraș: Nu am cunoștință despre nici o lege care să împiedice partizanatul.

Tito: Să nu vorbim așa, să fim realiști. Mă refer la artileria grea care nu a încăput pe mâinile lor și care, atunci când sosește pe teritoriul nostru, nu trebuie să fie utilizată de noi, pentru a nu le oferi pretextul de a începe un război și împotriva Iugoslaviei. [...]

Ceaușescu: Dacă România va fi atacată, mai devreme sau mai târziu, și Iugoslavia va fi atacată. [...] [1]

Se pare că Tito nu a acceptat concluziile serviciilor române de informații, potrivit cărora o pătrundere pe teritoriul României va cuprinde și Iugoslavia, și nici asigurările lor că linia de retragere era în România, în munții Carpați. Cu toate acestea, la sfaturile „colaboratorilor săi militari", el a cerut „restabilirea contactelor dintre serviciile de contrainformații" și instituționalizarea „schimbului de informații". Ceaușescu a fost de acord, insistând asupra intențiilor agresive ale URSS și asupra necesității unei mai ferme cooperări militare româno-iugoslave. Din nou, Tito a amânat răspunsul, spunând că va aștepta „să vadă cum evoluează situația în următoarele zile". Apoi, și-a exprimat temerile cu privire la invadarea Iugoslaviei de forțele NATO și ale Tratatului de la Varșovia.

> Trebuie să vă spun că, pentru noi, situația la frontiera cu Italia este foarte dificilă. Trebuie să ne întărim forțele acolo. Avem informații potrivit cărora armata italiană crede că, în cazul în care Iugoslavia are probleme, va putea

[1] Ibidem.

redobândi teritoriile iugoslave pe care le-am luat de la ei, la sfârşitul războiului [...] De asemenea, avem informaţii că Italia se bazează pe Albania. În Albania se duce o campanie pro-Kosovo şi trebuie să ne păstrăm trupele acolo, în continuare. Mai mult, trebuie să ne concentrăm forţele împotriva Bulgariei şi a Greciei, aşadar, situaţia noastră nu este mai bună decât a voastră.[1]

Competiţia pentru titlul de erou

Liderul iugoslav a oferit apoi interlocutorilor săi români sfaturi în interes propriu, prin care urmărea să-şi întărească poziţia de unic opozant al Moscovei, în Balcani, contribuind în acelaşi timp la campania sovietică de dezinformare, deja demarată împotriva României, prin care guvernul de la Bucureşti era prezentat ca fiind ezitant în acţiunea sa de condamnare a invaziei, că se reconciliase cu Moscova şi revenise în Blocul Sovietic. Tematica acestei dezinformări se va regăsi în cele mai importante studii şi lucrări occidentale din următorii 40 de ani. În ceea ce priveşte atitudinea lui Tito, acesta a sfătuit România să-şi diminueze opoziţia publică faţă de Moscova:

> Cred că ar fi mai bine pentru voi să adoptaţi poziţii pozitive, ca ţară socialistă, oricât de des aveţi ocazia, şi în privinţa tipului de relaţii pe care doriţi să le aveţi cu statele socialiste, de o aşa manieră încât nimeni să nu vă poată acuza de comportament negativ, ceea ce ar crea pretexte pentru ceva. Trebuie să confirmaţi fidelitatea voastră faţă de Tratatul de la Varşovia, fără a menţiona, pentru moment, necesitatea unor progrese, astfel ca ei să nu aibă nici un pretext. Nu li se va oferi nici un pretext pentru a lua măsuri. Ştim că presa bulgară, ungară şi sovietică va inventa, va spune minciuni. Trebuie să arătaţi în presa voastră că nimic din ce spun ei nu este adevărat.[2]

Ceauşescu a încheiat discuţia refuzând invitaţia lui Tito de a rămâne să ia masa împreună, pentru discuţii detaliate, dată fiind presiunea evenimentelor.

Apoi Tito l-a prevenit, „cu toată sinceritatea", fără a-i da explicaţii despre sursa informaţiei: „Ai grijă de tine, de siguranţa ta, chiar şi la Bucureşti".

A doua zi, Ceauşescu nu a cugetat prea mult la întâlnirea pe care a avut-o cu Tito. În particular, şi-a exprimat dezamăgirea că liderul iugoslav

---

[1] Ibidem.

[2] Ibidem. Oficialul iugoslav a subliniat diferenţa dintre atitudinea şovăitoare a României şi cea consecventă a Iugoslaviei, generalizând o schimbare inexistentă a politicii, pe baza absenţei demonstraţiilor în masă. Vezi D. Hanekovic în *Vjesnik* (Belgrad), 28 septembrie 1968.

i-a oferit în loc de solidaritate, azil.[1] Însă, în faţa Comitetului Executiv a declarat doar că iugoslavii:

> [...] Ne-au spus că sunt de acord cu noi, dar că ar trebui să avem grijă şi să dăm dovadă de cumpătare, singura diferenţă fiind că ei fac exact invers. [...] Ne-au explicat că şi ei se află într-o situaţie dificilă de care italienii ar putea profita, aceştia având unele pretenţii teritoriale, precum şi albanezii şi grecii, care ar putea profita de o anumită stare de fapt.[2]

Nu după mult timp, evaluările şi rapoartele făcute de serviciile secrete americane au început imediat să trâmbiţeze pe tema „rezistenţei îndârjite a iugoslavilor şi privind baterea în retragere a României".[3] Faptul era cu atât mai uimitor cu cât remarcile liderului român fuseseră mult mai „îndrăzneţe" şi neechivoce în condamnarea invaziei decât expresiile „mai blânde" de „îngrijorare" pe care le folosise Tito până în acel moment.[4] Era o mare discrepanţă între protestele zgomotoase ale lui Tito din Occident şi acţiunile discrete făcute de Ceauşescu în sprijinul Cehoslovaciei şi cu scopul de a pune piedici URSS. În tot acest timp, Bucureştiul condamna invazia, însă în mod repetat, dar nu mass-media occidentală, ci la consiliile Tratatului de la Varşovia, în interiorul comunităţii socialiste, şi la sesiunile de lucru ale ONU. Discrepanţa a fost reflectată şi de atacurile din media sovietică în care

---

[1] Conform lui Corneliu Mănescu, preşedinte al Adunării Generale a ONU în acea perioadă, promisiunea lui Tito de „a ne deschide graniţele, a ne dezarma şi a oferi azil politic" era echivalentă cu „internarea în lagăre, fără a folosi cuvântul lagăr". Betea (2008), p. 584.

[2] Stenograma întâlnirii Comitetului executiv al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, 25 august 1968, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 135/1968, f. 6-29.

[3] Ermarth (1969), p. 120. Belgradul s-a aliniat chiar ostentativ la poziţia Statelor Unite, solicitând o întâlnire a Consiliului de Securitate al ONU pe această temă, la care România se opusese dată fiind împotrivirea conducerii Cehoslovaciei (care din cauza lipsei unei alternative imediate, i-au retras temporar pe Dubĉek şi pe Svoboda). Belgradul şi-a retras apoi tacit sprijinul pentru o asemenea reuniune, distanţându-se aparent de poziţia Bucureştiului.

[4] Vezi *USSR-Czechoslovakia (Information of 2300 EDT)*, 22 august 1968 (declasificat la 15 ianuarie 2004), p. 3; *USSR Resorts to Invasion in Czechoslovak Crisis* (1968), p. 5, ambele în colecţia „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA. CIA l-a scuzat pe Tito pentru linia sa „mai moderată" ca fiind probabil „o reflecţie a îngrijorării că mişcările s-ar fi putut răspândi în Iugoslavia". Deci se sugera faptul că liderul român nu împărtăşea griji similare. Se pare că SUA l-au întrebat pe Tito în legătură cu această linie mai moderată, astfel încât el l-a informat pe ambasadorul american de la Belgrad, curând după aceea, „că Iugoslavia va intensifica negreşit condamnarea puternică a intervenţiei sovietice".

Ceauşescu a fost „atacat direct, în termeni foarte critici, de presa maghiară şi sovietică", în timp ce Tito nu a fost „atât de expus".[1]

Era o şi mai mare contradicţie între rapoartele despre reconcilierea româno-sovietică, presiunile militare sovietice constante şi măsurile economice punitive. Moscova nu a exercitat nici un fel de presiune economică asupra Iugoslaviei în urma protestelor politice ale lui Tito. Dimpotrivă, la finele anului 1968, când, după toate aparenţele, „atitudinea ostilă manifestată de Uniunea Sovietică faţă de Iugoslavia atinsese un nivel nemaiauzit de la excomunicarea din Cominform, cu 20 de ani în urmă", Belgradul şi Moscova au încheiat un acord „în vederea unei creşteri semnificative a comerţului în spaţiul iugoslav, cu ţările semnatare ale Tratatului de la Varşovia", acord ce prevedea un schimb de mărfuri de bază cu URSS cu 30% peste nivelul estimat pentru 1968".[2] În plus, „se pare că URSS şi aliaţii săi dădeau garanţii că vor menţine relaţii normale", indiferent de opoziţia manifestată public de Tito faţă de invazie, sugerând că aceasta nu avea de ce să deranjeze cât de puţin Moscova, după cum se anticipase în Occident.

În acest timp, un grup de înalţi oficiali ai Departamentului de Stat analizau febril împrejurările ce făceau trimitere la o invazie a României de tipul invaziei Cehoslovaciei, date fiind probele ce indicau comasarea trupelor militare sovietice şi ale ţărilor Tratatului de la Varşovia la graniţele sale, precum şi „războiul economic declanşat de sovietici împotriva României", probe care indicau cu totul altceva decât o reconciliere.[3] Evaluările SUA excludeau posibilitatea ca Iugoslavia să fie complicele Kremlinului. Anomalia nu a condus la o reexaminare mai atentă a relaţiei economice care se îmbunătăţise semnificativ. În schimb, CIA descria relaţia ca fiind „puţin afectată de înrăutăţirea relaţiilor politice după invazia Cehoslovaciei",

---

[1] *Czechoslovak Crisis Inflames Divisions in Eastern Europe, Weekly Summary*, 30 august 1968 (declasificat la 29 septembrie 2008), p. 7, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From The 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia" (2010), CIA. Greul atacurilor împotriva României a fost dus de „presa din URSS, Ungaria şi Bulgaria".

[2] Ermarth (1969), p. 120; *Intelligence Memorandum: Economic Relations between Yugoslavia and the Warsaw Pact Countries (ER IM 69-5)*, 1 ianuarie 1969 (declasificat la 11 decembrie 1998). Analiza economică sovietică, Biroul de cercetare economică, coordonat de Biroul de informaţii, p. 15, CIA. Comerţul cu ţările membre ale Tratatului, programat să crească de la 900 milioane USD în 1968, la 1,1 miliarde USD în 1969 a sporit de fapt mai mult, în timp ce schimbul de mărfuri cu URSS a crescut la 500 milioane USD.

[3] Nota preşedintelui Grupului Regional Interdepartamental pentru Afaceri Europene (Leddy) către subsecretarul de Stat (Katzenbach), Washington, 1 octombrie 1968, documentul 23, *FRUS*, 1964–1968, Eastern Europe, vol. XVII.

datorită „deciziei URSS de a nu exercita presiuni economice", prezentând, astfel, îmbunătățirea semnificativă a relațiilor ca o lipsă a sancțiunilor.[1]

Intervenția președinției americane

În mod paradoxal, în timp ce căuta sprijinul Beijingului, în cadrul comunității socialiste, Bucureștiul a primit ajutorul nesolicitat al Washingtonului, care ar fi putut fi decisiv în schimbarea intențiilor Moscovei de a interveni în România, în perioada august–octombrie 1968.[2] Evaluând intențiile URSS, la o întâlnire a Consiliului de Securitate Națională, pe 23 august, directorul CIA, Richard Helms, a declarat că România „a adoptat una dintre cele mai ferme poziții publice luate de vreun guvern în ce privește Cehoslovacia", fie el din Orient sau Occident, și că există „temeri bine întemeiate" că URSS ar putea să reacționeze.[3] Și președintele Johnson era convins de acest lucru. Imediat, ambasadorul României a primit acces permanent la Secretarul de Stat, Dean Rusk, și i s-a spus „că-l poate suna pe secretar direct, în caz că era nevoie".

În aceeași zi, Rusk îl sunase pe ambasadorul Anatoli Dobrînin pentru a se interesa cu privire la intențiile Moscovei față de România și a lansa un avertisment în acest sens:

> În ultimele ore, am primit numeroase informații alarmante cu privire la o posibilă invazie sovietică în România. Secretarul de Stat a subliniat că aceste informații nu vin de la partea română. Cu siguranță că ambasadorul cunoaște consecințele pe care o asemenea acțiune le-ar avea asupra punctului de vedere al Statelor Unite, mai ales că vine după recenta acțiune sovietică din Cehoslovacia [...] Acesta a întrebat dacă Dobrînin are informații pe această temă.[4]

---

[1] *Intelligence Memorandum: Economic Relations Between Yugoslavia and the Warsaw Pact Countries* (1969), p. 15. Vezi și *Soviet Use of Economic Relations for Political Purposes*, 9 mai 1983 (declasificat la 21 februarie 2001), pp. 5-6, CIA.

[2] O propunere a Casei Albe din iulie 1968 pentru coordonarea cu România și Iugoslavia în scopul descurajării acțiunii militare împotriva Cehoslovaciei ridică posibilitatea ca asemenea discuții neoficiale să fi existat, chiar și anterior.

[3] Rezumatul întâlnirii, Cabinet Room, Washington, 23 august 1968, documentul 85, *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, vol. XVII. Reprezentantul Pentagonului, generalul Wheeler, a subliniat teama Moscovei de a pierde controlul din moment ce „pierduse deja Iugoslavia, iar România devenise complet independentă în partea de politică externă".

[4] Minuta discuției, 23 august 1968, documentul 87 în op. cit. Dean Rusk a constatat că „Dobrînin a declarat că nici nu a văzut, nici nu a auzit de vreo intenție a URSS privind o acțiune împotriva României și că nici nu crede aceste informații. Dimpotrivă, Moscova i-a trimis urări călduroase cu ocazia Zilei Naționale".

Dobrînin își amintește că Rusk l-a avertizat „oarecum pe neașteptate" să nu invadeze România, afirmând că „ar fi fost prea mult" și peste puterea administrației SUA de a controla „opinia publică".[1]

Moscova nu a dat nici un răspuns. Între timp, Comitetul Executiv din România s-a întrunit din nou pe 25 august pentru a discuta noile mișcări ale URSS și ale trupelor aliate.[2] Deosebit de îngrijorătoare erau mișcările celor două divizii sovietice și ale trupelor ungare din estul Ungariei, de la Debrețin către granița cu România, precum și mișcările diviziilor sovietice staționate permanent în RSS Moldovenească, la Chișinău, și pregătirile evidente pe care le făceau acestea pentru a trece pe teritoriul românesc.[3] Doi dintre participanți, Gheorghe Stoica și Gheorghe Apostol, și-au exprimat îngrijorarea vecină cu panica, astfel încât Bodnăraș a încheiat ședința afirmând „pentru liniștea lor" că fuseseră luate „toate măsurile" necesare pentru a preîntâmpina un atac militar surpriză din partea celor cinci state membre ale Tratatului de la Varșovia.

Pe 27 august Comitetul Politic al Partidului Socialist Muncitoresc Ungar (HWSP) observa că:

> Atât iugoslavii, cât și românii au protestat față de guvernele celor cinci țări socialiste cu privire la invazia trupelor aliate pe teritoriul Cehoslovaciei și ambele țări au făcut demersuri militare. Aceste demersuri au un scop politic pe plan intern, dat fiind că sunt menite să vină în sprijinul politicii adoptate de conducere, dar, dintr-o perspectivă obiectivă, acestea sprijină politica antisovietică și propaganda imperialiștilor. Efectivele forțelor armate și natura activității lor indică faptul că atât România, cât și Iugoslavia se pregătesc în scopuri defensive.

Politica Ungariei față de ambele țări a fost de „respingere fermă a atacurilor nedrepte în apărarea pozițiilor noastre corecte" și să se angajeze în

---

[1] Anatoly Dobrynin, *In Confidence: Moscow's Ambassador to Six American Cold War Presidents*, Seattle, University of Washington, 2001, p. 181.

2 Stenograma întâlnirii Comitetului Executiv al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, 25 august 1968, ANIC, Cancelarie, dosar nr. 135/1968, f. 6-29.

[3] Forțele SUA responsabile de criză au menționat „o varietate de rapoarte" privitoare „la posibilitatea unei mișcări militare sovietice împotriva României", „inclusiv deplasarea unor forțe sovietice și maghiare între râul Tisa și frontiera României". *Situation Report, 0600 hours EDT*, 24 august 1968, Department of State Czech Task Force, în „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA. Însă, prin categorisirea rapoartelor ca având diverse grade de „credibilitate", raportul implica faptul că nivelul de încredere era redus reducând importanța observației din același raport că anumite „servicii de informații sunt neliniștite de rapoartele despre mișcări de trupe ale Pactului de la Varșovia înspre România" și anularea unei vizite oficiale sovietice „la București din cauza «unor mari evenimente care vor avea lua curând acolo»".

luarea de măsuri „pentru a dezvolta şi normaliza relaţiile noastre bilaterale în domeniul social, cultural, economic şi comercial". Comitetul Politic al HWSP a ajuns la concluzia că: „Trebuie să-i informăm pe conducătorii român şi iugoslav, într-o manieră corespunzătoare, că propaganda Occidentului privind ameninţarea unui atac iminent este neîntemeiată".[1]

Două zile mai târziu, pe 29 august, Statele Unite, NATO, serviciile de informaţii ale României şi Iugoslaviei au informat la unison că trupele URSS, ale Ungariei şi Bulgariei şi-au intensificat pregătirile de a se desfăşura de-a lungul graniţelor cu România. În consecinţă, colectivul Cehoslovacia din Departamentul de Stat a fost convins „să includă planurile pentru evoluţiile care ar afecta România", inclusiv pregătirile pentru „planurile corespunzătoare de contingenţă în eventualitatea unei acţiuni militare sovietice în România".[2] Cât de serios lua în considerare această posibilitate administraţia Johnson este reflectat de faptul că însuşi consilierul preşedintelui a luat chiar măsura extraordinară de a întocmi proiectul unei declaraţii de condamnare a atacului împotriva României:

> Lumea este şocată de vestea că Uniunea Sovietică şi câţiva dintre sateliţii săi au întreprins încă o agresiune brutală împotriva unui stat independent din Europa. Atacul împotriva României şi invazia Cehoslovaciei, care l-a precedat, dovedesc o ignorare gravă a integrităţii şi a suveranităţii unor naţiuni independente. Această acţiune este total opusă declaraţiilor repetate ale guvernului sovietic care condamnă amestecul în afacerile interne ale altor state.[3]

Acest mesaj reitera că „atacul asupra României din partea Uniunii Sovietice şi a aliaţilor săi ridica probleme adânci şi grave" şi va genera un răspuns internaţional.

Pe 30 august, ambasadorii sovietici acreditaţi în cele patru state importante membre NATO şi-au programat întâlniri simultane pentru a doua zi. O mişcare similară a precedat anunţul privind acţiunea militară din Cehoslovacia după ce aceasta se afla deja în plină desfăşurare de câteva ore. Semnalele primite de Agenţia Naţională de Securitate arătau şi ele dovezile unei posibile „mişcări a sovieticilor în România" pentru „a-l aduce pe Ceauşescu pe linie":

---

[1] Retegan (2000), pp. 203-204; M-K-S, 288, fond 5, dosar nr. 471, f. 50-51 şi 62.
[2] *Expansion of Czechoslovak Task Force to Include Romanian Contingency*, Dean Rusk, Memorandum pentru preşedinte, 29 august 1968, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From The 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia" (2010), CIA.
[3] Ibidem, p. 2.

> Casa Albă a fost preocupată de această posibilitate încă de pe data de 23. România a dus o politică externă independentă încă din 1964, iar în timpul crizei din Cehoslovacia a sprijinit guvernul Dubček (singura din Blocul Sovietic). Mişcările de trupe sovietice din zonele periferice României pot fi interpretate ca reprezentând o ameninţare pentru această ţară.[1]

Administraţia Johnson a decis să preîntâmpine acţiunea Kremlinului cu angajamente răspicate şi credibile că va declanşa represalii grave. Rusk l-a convocat urgent pe Dobrînin la o întâlnire, în cursul aceleiaşi seri (la ora 21.00). Cu o oră înaintea întâlnirii, într-o declaraţie televizată, preşedintele Johnson a făcut o referire cu privire la Europa de Est, avertizând că vor fi repercusiuni cumplite în cazul în care Moscova ar „elibera câinii războiului", cu referire directă la „temerile legate de posibilitatea ca sovieticii să intervină în România".[2] Ulterior, Rusk i-a informat pe români că Washingtonul primise „informaţii complexe în cursul acelei zile care nu ne-au plăcut deloc" şi, prin urmare, a fost obligat să acţioneze rapid.[3]

Rusk a trecut direct la subiect cu reprezentantul sovietic, indicând lipsa unui răspuns la solicitarea formulată de SUA privind exprimarea intenţiilor pe care le avea URSS. Dimpotrivă, a evidenţiat Rusk:

> [...] noi primim în continuare informări deranjante şi în ultimele 24 de ore am primit numeroase rapoarte privind mişcarea trupelor, incidente la frontieră etc. El a întrebat dacă ambasadorul avea vreo justificare să-i dea asigurări că nu intenţionau să declanşeze o acţiune împotriva României [...] Secretarul a afirmat că, dacă se avea în vedere o asemenea acţiune, atunci, în numele întregii lumi, îi cere să nu o ducă la bun sfârşit. Consecinţele unei asemenea acţiuni asupra afacerilor internaţionale ar fi inimaginabile.[4]

---

[1] Thomas R. Johnson, *American Cryptology during the Cold War, 1945–1989,* Book II: *Centralization Wins, 1960–1972*, National Security Agency, Center for Cryptologic History, 1995 (declasificat la 9 iulie 2007), p. 462, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 260, www.gwu.edu.

[2] Textul discursului apare în *Public Papers of the President of The United States: Lyndon B. Johnson, 1968 –1969*, Book II, pp. 917-920; Doc. 166, Telegrama Departamentului de Stat către Ambasada SUA în România, 31 august 1968, Conversaţia Bogdan – Leddy, semnată de Rusk, transmisă şi la Moscova, Belgrad, Praga.

[3] Minuta discuţiei, SecDel/MC/13, New York, 1 octombrie 1968, documentul 170 în op. cit. despre întâlnirea pe tema situaţiei din Europa de Est dintre Rusk, ambasadorul Buffin, asistent Sisco, Kaplan EUR/EE, DeSeabra (translator), ministrul de externe Mănescu, adjunctul ministrului de Externe Maliţa, ambasadorul Bogdan, ambasadorul la ONU Diaconescu, Celac (translator).

[4] Minuta discuţiei, 30 august 68, 9 p.m., documentul 165 în op. cit. Ambasadorul Llewellyn Thompson, un mare suporter al politicilor Departamentului de Stat concentrate pe sovietici, a participat de asemenea la întâlnirea Rusk – Dobrînin.

Încercând să îndepărteze temerile cu privire la isteria iscată în jurul României, „Dobrînin a întrebat dacă românii sunt de aceeaşi părere", răspunsul primit fiind că Washingtonul „nu deţine nici un fel de informaţii de la români".

„Pentru a face ceea ce era corect", preşedintele Johnson „a emis un avertisment public către URSS, în prima săptămână din septembrie", iar „invazia asupra României nu a mai avut loc".[1]

Într-adevăr, Rusk a informat Consiliul Naţional de Securitate, la şedinţa din 4 septembrie, că, deşi sovieticii bătuseră în retragere imediat după discursul preşedintelui Johnson, „nu putem fi siguri că sovietici nu vor ataca Berlinul sau România în zilele următoare". Generalul Wheeler a împărtăşit şi el această îngrijorare, explicând că:

> 19 divizii sovietice vor putea intra în România în decurs de două-trei zile. Această forţă poate înăbuşi rapid orice opoziţie românească. Vor exista puţine informaţii ale serviciilor de spionaj. Vom putea însă să detectăm mişcările avioanelor sovietice.[2]

Intenţiile Pactului de la Varşovia vizavi de hotărârea României

Peste câţiva ani, deşi negând intenţia „serioasă" privind o eventuală invazie şi denaturând dezacordul sovietic cu Bucureştiul ca fiind limitat la „refuzul acestuia de a lua parte la acţiunea comună a Pactului împotriva Cehoslovaciei", ambasadorul sovietic a confirmat că existau motive legitime de îngrijorare. Dobrînin, care avea să părăsească în sfârşit Washingtonul, în anul 1986, pentru a conduce Departamentul Internaţional care coordona şi superviza operaţiunile de dezinformare, a informat că trupele sovietice erau într-adevăr „angajate în manevre tactice demonstrative" de-a lungul frontierei cu România, care erau „atent monitorizate" de serviciile secrete occidentale, astfel încât „informaţiile cu privire la acestea au ajuns repede la preşedintele Johnson".[3]

---

[1] Johnson (1995), p. 462. Dobrînin „a spus că el nu primise nici un fel de instrucţiuni în acea privinţă", dar, ca un punct de vedere personal, considera că Moscova „nu va face nici o mişcare împotriva României", ca urmare a avertismentului lui Rusk. Vezi Walt Rostow către preşedinte, 30 august 1968, CIA, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From the 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia" (2010), CIA.

[2] Note din cea de-a 59-a şedinţă a Consiliului Naţional de Securitate, septembrie 4, 1968 (extrase), Washington, 7.25 p.m., documentul nr. 125, în Navrátil (1998), p. 494. Vezi şi *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, vol. XVII, Washington DC, US GPO, 1996, pp. 272-278. Rusk a subliniat din nou că „românii nu lansaseră poveşti despre false ameninţări".

[3] Dobrynin (1995), pp. 178-183.

Cu siguranță, așteptările legate de o mișcare împotriva României erau larg răspândite în rândul forțelor sovietice și ale statelor membre ale Tratatului de la Varșovia care au participat la invazia Cehoslovaciei. Pe 26 august, ministrul polonez al Apărării, generalul Wojciech Jaruzelski, a declarat auditoriului său de la Academia Statului-Major General al Poloniei că România va avea de suferit pentru lipsa de obediență și că „trebuie să se supună ordinelor sau să suporte consecințele".[1] Aproape patruzeci de ani mai târziu, pe când susținea că nu a făcut parte din grupul de decizie și strategie al Tratatului de la Varșovia, Jaruzelski și-a amintit că „la timpul respectiv și, de asemenea, ulterior, s-au vehiculat unele informații potrivit cărora forțele noastre se puteau folosi de un «fir» pentru a invada România și pentru a scăpa de Ceaușescu", informații care „probabil" că „reprezentau intențiile unor persoane".[2] Recunoașterea lui Jaruzelski este și mai interesantă având în vedere că el a respins în mod repetat propunerea României de a se uni pentru a contrabalansa dominația sovietică, a denaturat frecvent pozițiile (militare și politice) ale României în fața conducerii partidului și guvernului polonez și lucra, se pare, pentru spionajul militar sovietic.[3]

Un fost ofițer GRU, aflat la vremea respectivă la comandă, considera că era „destul de evident" că armata sovietică „va invada România".[4] Motivele pentru care s-au întors atât de rapid împotriva ei erau „foarte convingătoare". Acestea conțineau denunțarea de către România a intervenției în Cehoslovacia ca fiind „un act de agresiune", refuzul ei de a permite trupelor statelor Tratatului de la Varșovia să desfășoare misiuni pe teritoriul său, declarația că, „în eventualitatea unui război în Europa, va decide în mod independent dacă va intra sau nu în război și de partea cui"

[1] Comentariul lui Jaruzelski așa cum a fost citat în *Immediate Warsaw, Telegram no. FOE 144*, 19 noiembrie 1968, BNA, PRO, PREM 13/2638.

[2] Răspunsul dat de generalul Jaruzelski lui David Dastych, Varșovia, 14 iunie 2007, la întrebarea pusă de autor. Amintirile lui Jaruzelski trebuie analizate cu grijă. Este interesant totuși că el a reafirmat dezinformarea sovietică privind o ofensivă din Occident (Germania), a justificat invazia și că opoziția României față de Moscova, chiar „în aspecte minore", a fost ridicolă, înainte de a afirma că regimul lui Ceaușescu era „regim stalinist, dur și caracterizat de cultul personalității", fapt neadevărat în 1968, când Ceaușescu era încă pe linia deschisă de Gheorghiu-Dej a liberalizării. Afirmația lui Jaruzelski că „ungurii au unele motive să se opună lui Ceaușescu" a fost în deplină conformitate cu dezinformarea că ostilitatea a fost dirijată împotriva liderului român și nu a politicii independente și antisovietice atât de populare.

[3] Vezi de ex. interviul colonelului Ryszard Kuklinski la CIA, „Jaruzelski's Attitude, Behavior and Style", (publicat parțial: HR70-14, 19 august 2008), p. 47, în „Preparing for Martial Law: Through the Eyes of Colonel Ryszard Kuklinski", CIA; Marek Jan Chodakiewicz, „The Jaruzelski Case: The Ascent of Agent «Wolski»", *World Politics Review*, 12 decembrie 2006, „The General's Dark Past", *Warsaw Voice*, 15 iunie 2005.

[4] Viktor Suvorov, *Inside the Soviet Army*, New York, Berkeley Books, 1982, p. 7.

și exercitarea dreptului de veto pentru crearea unei legături pe teritoriul său între URSS și Bulgaria pentru transferul trupelor.[1] Astfel, este ușor de înțeles de ce administrația Johnson a depus eforturi atât de mari „pentru a sublinia gravitatea acestei probleme".

Potrivit arhivelor Departamentului de Stat, Rusk a declarat că Washingtonul „era foarte îngrijorat", iar Dobrînin „nu ar trebui să interpreteze greșit atitudinea lor moderată". Statele Unite doreau să specifice clar, „în cei mai duri termeni", că se așteptau ca Uniunea Sovietică „să nu mai ia în calcul pe viitor utilizarea forței militare împotriva oricăror țări din estul Europei".[2] Dobrînin își amintește că Rusk și-a exprimat îngrijorarea în termeni emoționali: „În numele omenirii, vă cerem să nu invadați România, deoarece consecințele vor fi imposibil de prevăzut" și „vor fi dezastruoase pentru relațiile sovieto-americane și pentru întreaga lume".[3]

A doua zi, într-un mesaj urgent, asistentul special al președintelui observa că, „dacă avea să se întâmple ceva în România, acest lucru se putea întâmpla în prima săptămână a lunii septembrie", altfel spus, exact conform planificării furnizate Bucureștiului de către ofițerul polonez din grupul de strategie al Tratatului de la Varșovia.[4] Mesajul era însoțit de o scrisoare a președintelui Johnson adresată șefului statului, Aleksei Kosîghin, invocând posibilitatea unui al treilea război mondial în cazul în care Moscova invada România:

> De două ori în decursul vieții dumneavoastră și al vieții mele ne-am confruntat cu un război mondial, provocat de evenimente care s-au petrecut în estul Europei [...] Așa cum secretarul Rusk sublinia în discuția cu

---

[1] Op. cit., p. 8. Oportunitatea nu reprezenta o problemă deoarece, spre deosebire de Cehoslovacia care avea graniță cu NATO (și cu Austria, care era neutră), „România nu avea nici speranța teoretică de a primi ajutor din partea Occidentului".

[2] Memorandum al discuției, 30 august 1968, documentul 165, *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, volumul XVII.

[3] Dobrynin (2001), p. 183.

[4] Nota a fost întocmită de Secretarul de Stat Rusk și de secretarul Apărării, Clark Clifford. O săptămână mai târziu, președintele Johnson și Dean Rusk au informat conducerea Congresului că se părea că „sovieticii ar putea intra în România", după care Johnson a transmis avertismente publice și private și „asigurarea verbală" a ambasadorului Dobrînin că forțele sovietice nu vor intra în România (sau Berlin). Secretarul Clifford a explicat că, în timp ce „nu exista nici o dovadă despre vreo intervenție imediată în România", Pactul își arătase capacitatea de a se deplasa rapid și existau „șapte divizii în Ungaria, 12 în Bulgaria" și „18 în URSS". Președintele Johnson a adăugat apoi că administrația rămânea îngrijorată „că poate vor dori să facă curățenie în același timp în Iugoslavia, România și Cehoslovacia". *Notes on President's Meeting with House Leadership on Monday, September 9, 1968*, pp. 1-2, 4, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA.

Pregătirile defensivei românești, 1968–1969

ambasadorul Dobrînin, sper că guvernul dumneavoastră se va abţine, dacă se pune problema unei intervenţii militare în România sau în orice altă ţară din Europa de Est.[1]

În acelaşi timp, Rostow i-a comunicat preşedintelui Johnson că, deşi „există puţine informaţii adiţionale" asupra ameninţării militare sovietice la adresa României:

> Reţeaua meteorologică a forţelor aeriene sovietice a difuzat condiţiile meteorologice din România şi Iugoslavia, începând din 28 august, sugerând prin aceasta că se aşteaptă să fie efectuate zboruri în Balcani [...] În acelaşi timp, rapoartele meteorologice despre Cehoslovacia s-au diminuat considerabil. [2]

În 24 de ore, Dobrînin s-a întors cu răspunsul oficial al URSS, însă nu scris, ci verbal. Se declara oficial, pentru prima dată de la începutul crizei, în urmă cu 10 zile, că „temerile şi informaţiile privind intervenţia militară a URSS împotriva României erau total nefondate".[3] Dobrînin se referă la atacul indirect al Moscovei asupra credibilităţii României în declaraţia sa că „rapoartele despre viitoare deplasări de forţe sovietice în România sunt create special de anumite cercuri pentru a induce în eroare guvernul american şi ele nu corespund realităţii".[4] Operaţiunile deschise de recunoaştere şi pregătirile pentru traversarea frontierei cu România s-au oprit într-o săptămână.

Ulterior, Rusk le-a spus românilor că au avut „patru cărţi" de jucat împotriva Moscovei. Din păcate, primele două – „conştiinţa sovieticilor şi a aliaţilor din cadrul Tratatului de la Varşovia" şi „reacţia furioasă a

---

[1] Telegrama de la asistentul special al preşedintelui (Rostow) adresată preşedintelui Johnson, în Texas, 31 august 1968, 1801Z, documentul 91, *FRUS*, 1964–1968, Eastern Europe, Vol. XVII. Scrisoarea către Kosîghin, marcată „secret, sensibil, personal", era aprobată de Departamentul de Stat şi de cel al Apărării. Deşi nu se ştie dacă scrisoarea a fost vreodată trimisă, date fiind amintirile lui Dobrînin privind avertismentele formulate de SUA, mesajul pe care îl conţinea a ajuns în mod cert la destinatar.

[2] *Cele mai recente aprecieri asupra situaţiei din Europa de Est (As Of 8:30 AM EDT)*, 31 august 1968, Walt Rostow către preşedinte, p. 2, punctele 7 şi 8, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From The 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia" (2010), CIA.

[3] Telegrama de la asistentul special al preşedintelui (Rostow) adresată preşedintelui Johnson, 1 septembrie 1968, 0344Z, documentul 167 în op. cit. Telegrama a fost primită la ferma lui LBJ pe 31 august, ora 11.01 pm. De asemenea, în răspuns se arăta că „nu se vor întreprinde astfel de acţiuni nici împotriva Berlinului", dat fiind că SUA şi-au exprimat îngrijorarea în această privinţă.

[4] Dobrynin (2001), p. 183.

opiniei publice mondiale" – se dovediseră deja inutile în cazul Cehoslovaciei.[1] Celelalte două cărţi, unitatea şi „atitudinea poporului român" şi „faptul că o invazie în România ar risca o rupere a relaţiilor dintre URSS şi Occident" (la care Rusk a adăugat asigurarea sa „că o repetare a acţiunii sovieticilor în România ar provoca o reacţie mult mai puternică din partea Occidentului decât în cazul Cehoslovaciei") au fost cele care au constituit, într-adevăr, atuurile României.[2]

După cum se menţiona în unul din rapoartele CIA ulterioare invaziei, controlul sovietic asupra sateliţilor săi funcţiona numai dacă erau îndeplinite patru precondiţii:

- Partidul Comunist trebuie să deţină monopolul puterii.
- Dorinţa sovieticilor de a interveni militar trebuie să fie credibilă.
- Legătura dintre partid şi popor trebuie să fie ruptă. [şi]
- Conducerea locală trebuie să fie capabilă de divizare.[3]

Primele două precondiţii – sau vulnerabilităţi din perspectiva regimului-ţintă – existau cu siguranţă şi în cazul României. Ultimele două au reprezentat ţinta „măsurilor active" sovietice pe tot parcursul Războiului Rece. Chinezii aveau o opinie similară în privinţa importanţei unităţii românilor. La observaţia lui Maurer că România era doar o ţară mică, Kang Sheng a ripostat: „India este o ţară mare, dar nu este unită; România este o ţară mică, dar este unită. În acest caz, care dintre ele este mai mare?"[4]

[1] Memorandum al discuţiei, SecDel/MC/13, New York, 1 octombrie 1968, documentul 170, *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, vol. XVII.
[2] Ibidem. Rusk a mai adăugat şi un al cincilea atu, „puterea conducerii Partidului Comunist". Fără îndoială un atu în 1968 avea să devină un joker 20 de ani mai târziu.
[3] *Intelligence Memorandum: Czechoslovakia. The Problem of Soviet Control (Reference Title*: ESAU XLIV), 16 ianuarie 1970, analiştii James Ogle, John Kerry King, Chief DD/I Special Research Staff, p. ii, CIA.
[4] Munteanu (2008), doc. 8, p. 429, Minutele discuţiilor dintre delegaţia română la funeraliile lui Ho Şi Min, condusă de Ion Gheorghe Maurer, şi delegaţia chineză, condusă de Zhou Enlai, 11 septembrie 1969, ANIC, fond CC al PCR – Departamentul politică externă, dos. 72/1969, f. 35-65, în Budura (2005), pp. 963-982.

CAPITOLUL 16

ÎNŞELĂTORIA SOVIETICĂ ŞI EVALUĂRILE OCCIDENTALE

Crearea căilor de acces: coridoare şi aplicaţii militare comune

Presiunile sovietice pentru a-şi asigura mijloacele militare prin care să controleze România au continuat fără reţinere în toată această perioadă. Pe lângă condamnarea clară a invaziei, România a refuzat să acorde drept de tranzit forţelor bulgare participante la agresiune, împiedicând astfel o operaţiune desfăşurată sub umbrela Tratatului de la Varşovia şi accentuând importanţa faptului că România controla singura cale terestră care lega Bulgaria de stăpânul sovietic.[1]

Nu este deloc surprinzător că una dintre solicitările Moscovei se referea la o *carte blanche* pentru drepturile de tranzit către Bulgaria. Această solicitare, precum şi încercarea de a câştiga indirect controlul asupra teritoriului României, prin „extrateritorialitate", se conforma întocmai politicii ţariste din 1878 şi politicilor Moscovei din perioada celor două războaie mondiale. Ea a constituit o temă recurentă a discuţiilor bilaterale sovieto-române – invariabil critice cu atitudinea Bucureştiului faţă de proprii ei aliaţi – care ar fi oferit un prilej excelent pentru introducerea trupelor Pactului de la Varşovia pe teritoriul României, cu aprobarea oficială a conducerii partidului.

Pe lângă privilegiile de tranzit, Moscova a continuat să facă presiuni pentru a beneficia de privilegiul neîngrădit de a-şi desfăşura trupele pe teritoriul unui stat membru al Tratatului, în baza unui vot majoritar al membrilor săi, insistând ca România să găzduiască trupele ţărilor membre cât mai curând posibil. La sfârşitul lunii septembrie, Ceauşescu declara că orice decizie legată de iniţierea de operaţiuni militare sau desfăşurarea de trupe

---

[1] Trupele bulgare erau „transportate pe calea aerului în Ucraina" cu mijloace sovietice. Carole Fink, Phillip Gassert, Detlef Junker, ed., *1968: The World Transformed*, Cambridge şi New York, Cambridge University Press, 1998, p. 164.

impunea necesitatea unanimității. Aceasta l-a determinat pe șeful Statului-Major al Forțelor Armate Unificate ale Tratatului de la Varșovia, generalul Ștemenko, să intervină brutal și să-l acuze indignat pe conducătorul român că încearcă să introducă „dreptul de VETO", ceea ce și făcuse Ceaușescu. Deloc impresionat de răbufnirea generalului, Ceaușescu a subliniat că, din rațiuni politice, românii solicită să cunoască în amănunt și în întregime „motivele pentru care își trimiteau soldații la moarte"; că, din punct de vedere juridic, unanimitatea era o cerință a relațiilor internaționale, iar din punct de vedere tehnic, nici o altă abordare nu era de luat în calcul:

> Desfășurarea unei armate într-o țară străină nu este o călătorie de plăcere (deoarece implică probleme de transport, cheltuieli etc.). Trebuie reglementată printr-un acord clar care trebuie respectat întocmai. Fără un acord clar care să stipuleze obligația guvernelor în această chestiune, trupele nu vor avea nici o garanție a securității. (Ca exemplu, el a enumerat ce ar trebui să asigure Republica Populară Bulgară trupelor Republicii Socialiste România – cazare, mâncare, asistență medicală, transport etc.)[1]

Apoi, Ștemenko a cerut imperios să afle ce trebuie să facă Bulgaria vizavi de desfășurarea trupelor în alte țări membre ale Tratatului. „Nimic, a replicat Ceaușescu, dacă vorbim despre relațiile bilaterale. Totul, dacă este vorba de acțiunile derulate sub jurisdicția Tratatului de la Varșovia".

Manipularea percepțiilor occidentale asupra rezistenței României

Acțiunile de dezinformare promovate de sovietici la adresa României pot fi considerate ca un succes fără precedent al acestei perioade. Extrapolând evoluțiile reale și erorile logice, efectul dezinformării era menit să transforme lipsa demonstrațiilor publice și încercările de a reduce discuția la un compromis de substanță și conținut, printr-o diminuare a manierei retorice și conciliante. Printre temele diseminate cu insistență în perioada Războiului Rece, se numărau următoarele: România a ezitat să adopte o poziție contrară intervenției, în timp ce alte state membre au fost mai ferme; condamnarea invaziei de către România și susținerea cauzei celor de la Praga au fost de scurtă durată; România nu s-a confruntat cu o amenințare reală din partea URSS dată fiind lipsa ei de importanță strategică; România nu ar fi opus rezistență dacă armata sovietică ar fi intervenit într-adevăr și, prin urmare, nu merita să fie sprijinită; România a adoptat o opoziție ostentativă

---

[1] Col.-gen. Ion Gheorghe, Notele discuțiilor dintre Nicolae Ceaușescu, gen. S.M. Ștemenko și mareșalul I.I. Iacubovschi, 28 septembrie 1968, AMR, fond V2, vol. 3, dosar 13/37, f. 64-70.

cu privire la unele aspecte minore, în timp ce alte țări din cadrul Tratatului s-au angajat într-o opoziție discretă cu un conținut mai profund etc.

Succesul acestor teme de dezinformare a fost foarte bine ilustrat în perioada ce a urmat crizei din 30 august, când președintele Johnson a menționat posibilitatea declanșării unui al treilea război mondial, în cazul în care forțele sovietice ar fi intrat în România. Într-un memorandum emis a doua zi, referitor la *Posibila amenințare sovietică la adresa României*, CIA a abordat problema cu scepticism, din perspectiva: „Există oare dovezi clare că se va produce invazia sovietică?“, în loc să se întrebe agnostic dacă „Există indicații compatibile cu pregătiri de intervenție din partea sovietică“, și care *volens nolens* ar duce la concluzia că astfel de intenții nu au fost dovedite.[1] Conform CIA:

> În seara zilei de 30 august, au fost primite câteva rapoarte alarmante care sugerează iminența unei intervenții militare sovietice în România. Nu putem exclude o asemenea acțiune din partea Moscovei și nu putem respinge posibilitatea unei asemenea invazii, dar informațiile noastre sunt contradictorii și nu conduc neapărat la concluzia că URSS-ul, alături de aliații ei, va intra în România.[2]

Aceasta reflecta mai degrabă o prejudecată instituțională decât o analiză determinată politic. În pofida faptului că Dean Rusk a declarat ulterior că nu a crezut posibilă o intervenție, în acel moment, el și președintele Johnson s-au comportat exact ca și cum ar fi perceput cu claritate această amenințare. Luând măsura extremă de a ridica posibilitatea unui al treilea război mondial, în cazul în care forțele sovietice ar fi pătruns în România (susținuți și de măsurile luate de liderii chinezi, britanici și vest-germani,

---

[1] Spre exemplu, așa cum raporta CIA pe 3 septembrie, nu exista „nici o dovadă concludentă a intențiilor sovietice de a pătrunde cu forța armată în România“, *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia and Rumania (As of 0700 EDT)*, 3 septembrie 1968 (aprobat: septembrie 2004), p. 1, „Strategic Warning and the Role of Intelligence“ (2010), CIA. Desigur, singura dovadă concludentă este o invazie reală. După cum observa comunitatea informativă a SUA, într-o evaluare ulterioară a performanțelor sale referitoare la invazie, în timp ce „acoperirea crizei a fost adecvată până la momentul deciziei de invadare a Cehoslovaciei“, „intenția de a invada nu a fost cunoscută decât după ce ea a avut loc“, iar „lipsa abilității de a aprecia probabilitatea acestei intenții a fost motivul eșecului informativ în criza cehoslovacă“. *Memorandum for the Director of Central Intelligence: Post-Mortem on Czech Crisis*, Strategic Warning Working Group, 22 noiembrie 1968 (declasificat la 1 februarie 2006), p. 2, „Strategic Warning and the Role of Intelligence“ (2010), CIA.

[2] *Intelligence Memorandum: Possible Soviet Military Threat to Rumania*, 31 august 1968 (declasificat în noiembrie 2001), p. 1, CIA.

ca şi de măsurile defensive româneşti), efortul de descurajare a intervenţiei militare sovietice a fost, în final, încununat de succes.

Memorandumul continua apoi să combată indiciile unei ameninţări armate. De exemplu, memorandumul CIA menţiona propriile descoperiri legate de: „existenţa unor manevre militare în regiunile Kiev şi Odessa, în vecinătatea României"; „mişcarea unui larg convoi" de trupe „în partea centrală a Districtului militar Carpaţi", înspre graniţa cu România; şi concentrări de „trupe de transmisiuni şi logistice în nord-estul Bulgariei", de-a lungul frontierei cu România (inclusiv deplasarea a 107 avioane bulgăreşti), dar lista cu rapoartele „despre concentrările de trupe sovietice şi bulgăreşti" era precedată de menţiunea: „informaţii de presă neconfirmate".[1]

Ca un contraindiciu important, memorandumul cita „rapoartele ataşaţilor militari occidentali din Ungaria" care, în ciuda „frecventelor deplasări la frontiera ungaro-română", nu au găsit „nici o dovadă a vreunei acumulări de forţe sovietice în zonă".[2] Deşi unii ataşaţi militari occidentali furnizau adesea informaţii militare preţioase, nici unuia nu i s-a permis accesul liber la frontiera vreunei ţări membre a Blocului, aşa cum sugera raportul, ei constituind ţinta primară a operaţiunilor de dezinformare. De aceea, autoritatea acestor rapoarte era de fapt mult mai redusă decât se sugera în analiză.

De abia la punctul 5, memorandumul aborda existenţa unui potenţial pentru o intervenţie a Pactului de la Varşovia:

> 5. În vestul URSS există suficiente trupe terestre şi aeriene disponibile în cazul în care sovieticii şi aliaţii din Pactul de la Varşovia decid să intre în România. Există cel puţin şase divizii terestre în Districtul militar Odessa, adiacent României, şi cel puţin opt divizii în Districtul militar Kiev, din nord. De asemenea, există câteva divizii în Districtul militar Carpaţi, care nu au fost deplasate în Cehoslovacia şi ar putea fi disponibile. [...]
>
> 6. În Ungaria sunt patru divizii sovietice, pe lângă cele şase divizii maghiare. Bulgaria are 12 divizii [...]
>
> 7. Trei armate tactice aeronautice, una în Ungaria şi câte una în districtele militare Odessa şi Carpaţi, ar putea oferi acoperire aeriană adecvată operaţiunilor terestre din România.[3]

---

[1] Op. cit., pp. 1-2. Menţionat în secţiunile 3 şi 4, secţiunea 2 fiind ştearsă.

[2] Ibidem. Raportul sugerează că ultimele sale informaţii datau din 28 august, cu două zile înainte de criză. Spre exemplu, în cazul ataşatului din Bulgaria se menţiona că raportul data din 27 august.

[3] *Intelligence Memorandum: Possible Soviet Military Threat to Rumania* (1968), p. 2, CIA. Vezi şi *Intelligence Information Cable, Status of Warsaw Pact Forces in Czechoslovakia*, sfârşitul lui septembrie 1968 (20 noiembrie 1997), p. 1, CIA.

Conform memorandumului CIA, cea mai „elocventă indicație" a fost considerată aceea că înșiși diplomații români „nu își imaginau posibilitatea intervenției sovietice în țara lor", iar „ministrul de Externe [Corneliu] Mănescu le-a comunicat oficialităților americane că guvernul său nu era îngrijorat în legătură cu posibilitatea intervenției rusești".[1]

Două zile mai târziu, CIA confirma că „activitatea militară din Bulgaria" se „intensificase" prin „începerea unor exerciții ale forțelor terestre ale armatei bulgare, în zona de est a țării" și de-a lungul frontierei româno-bulgare.[2] Preocupată de majora criză Est-Vest, provocată de invadarea Cehoslovaciei, CIA nu a considerat ca indiciu al unei amenințări iminente faptul că Bulgaria a inițiat manevre militare în apropierea frontierei cu România – zonă la care se făcea repetat referire într-un raport CIA ca fiind „nord-estul Bulgariei", fără să se menționeze că se afla la granița cu România – în care erau implicate câteva divizii bulgărești și forțe aeriene semnificative (precum și manevre navale importante, încă nereflectate de rapoartele care au fost declasificate până în acest moment) și care au durat mai mult decât orice alt set de manevre bulgărești de la momentul rupturii Tito – Stalin.[3] Iar la două zile după aceasta, pe 4 septembrie, CIA raporta:

> Sovieticii au refuzat să acorde permisiunea pentru deplasarea unui atașat militar al SUA care urma să viziteze diverse locații din sud-vestul URSS, inclusiv la Chișinău și Odessa. Ambele orașe se află în districtul militar de la granița cu România.[4]

Acest raport, în substanța sa (cel puțin partea care nu a fost ștearsă), nega raportul – despre care se afirma că provenea de la români – și pe care ministrul de Externe iugoslav îl înmânase ambasadorului SUA de la Belgrad, referitor la mișcările suplimentare de trupe sovietice, în Bulgaria și Ungaria. În loc să analizeze dacă cele 2–3 divizii bulgare erau angajate în manevre de intimidare prin traversări ale fluviului și exerciții de asalt la frontiera României sau dacă cele 4–5 divizii maghiare continuau aplicațiile similare de-a lungul graniței comune, memorandumul a deplasat discuția spre întrebarea dacă divizii sovietice suplimentare intraseră în Bulgaria și Ungaria

---

[1] *Intelligence Memorandum: Possible Soviet Military Threat to Rumania* (1968), p. 3, secțiunea 9, CIA.
[2] *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia and Rumania (As of 1130 EDT)*, 2 septembrie 1968 (declasificat în octombrie 2000), pp. 4-5, CIA.
[3] Ibidem.
[4] *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia and Rumania (As of 1800 EDT)*, 4 septembrie 1968 (declasificat în octombrie 2002), p. 6, CIA. Este interesant că aceasta a apărut la sfârșitul raportului (două pagini fiind șterse).

(mişcări care oricum nu ar fi fost necesare pentru o invazie în România, dată fiind dispunerea de la acel moment a trupelor sovietice). Ambasadele americane din ambele ţări au negat categoric acel aşa-zis raport românesc – ambasada americană de la Budapesta raportând că „prin supravegherea continuă şi sistematică din partea ataşaţilor militari occidentali, de la începutul lunii august nu s-a putut confirma prezenţa nici măcar a unei singure divizii sovietice adiţionale în această ţară".[1]

Pe de altă parte, spionajul militar al Statelor Unite observa că trupele sovietice continuau să se deplaseze spre vest, din diverse districte militare, spre (şi în) Europa de Est şi, în special, că „singura divizie" care se retrăsese din Cehoslovacia era Divizia 35 de motorizate din grupul sudic de forţe sovietice, care se întorsese în Ungaria şi se afla acum „la o distanţă de 100 km atât faţă de România cât şi de Iugoslavia."[2] În plus, fusese activat un nou aerodrom la Mezokovesd, Ungaria, în timp ce mişcările de trupe spre vest indicau „o continuă comasare de forţe în zonă". Printre factorii care indicau sau favorizau „o acţiune ofensivă a Pactului de la Varşovia" în viitorul apropiat, spionajul militar american menţiona:

A. Toate unităţile sovietice importante – cu o singură excepţie, Divizia 35 de motorizate – erau în continuare desfăşurate (şi nici una „nu se întorsese în URSS").
B. În Cehoslovacia rămăseseră mult mai multe unităţi decât era necesar.
C. Modelul logistic şi de aprovizionare era adaptat unor operaţiuni susţinute.
D. Continua mobilizarea rezerviştilor şi nu existau decât „indicii limitate" că o parte dintre ei ar fi fost lăsaţi la vatră.
E. „Cel puţin încă o lună vremea va fi favorabilă pentru operaţiuni".
F. „Lipsa de reacţie a NATO la invazia din Cehoslovacia".

[1] Op. cit., pp. 2-3. Acelaşi raport menţiona în termeni admirabili abordarea Belgradului care nu exagera ameninţarea şi observa că „forţele armate iugoslave continuă să rămână în alertă şi şi-au pregătit poziţiile pentru defensiva terestră împotriva Ungariei şi a Bulgariei".

[2] *USAREUR Weekly Watch Report*, Nr. 36/68, 23 septembrie 1968 (declasificat: 22 iunie 1994), p. 1, punctul 2, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA. Deoarece Divizia 35 de motorizate se întorcea la baza permanentă din Ungaria, lângă frontiera cu România, ea nu a intrat în categoria noilor amplasamente. Spionajul militar american era mai preocupat de districtele militare Bielorus, Baltic şi Carpatic din „flancul de nord", decât de mişcările din Districtul militar Odessa, unde erau staţionate forţele specializate pentru intervenţia în România şi în Balcani. Astfel, s-a observat că „elemente din districtele militare Carpaţi, Bielorus şi Baltic fuseseră introduse în zonă şi rapoarte din 22 septembrie indică o continuă mişcare de provizii şi echipament, spre vest."

G. Statele Unite erau preocupate de Războiul din Vietnam, iar lumea liberă nu avea o opinie comună în această privinţă.
H. „Uşurinţa cu care se realizase ocuparea Cehoslovaciei era cauzată parţial de dorinţa lui Dubček de a se înţelege cu sovieticii."[1]

La mijlocul lui septembrie, comunitatea informativă a SUA căzuse de acord că Moscova va tolera „recalcitranţa" României în problemele Tratatului de la Varşovia pentru că aceasta nu ameninţa politica şi planurile sovietice din Europa, în timp ce „trădarea sau chiar lipsa de cooperare a unui stat mai nordic ar submina chiar fundamentul acelei politici şi, deci, nu putea fi tolerată.[2] Reducând varietatea ameninţărilor pe care Bucureştiul le prezenta pentru URSS doar la „naţionalismul românesc", estimarea *National Intelligence* presupunea că Moscova îl privea ca pe un „păcat ce putea fie iertat" spre deosebire de „cel mortal" reprezentat de „liberalizarea regimului cehoslovac".[3] În acest fel, din moment ce serviciile de informaţii americane minimalizau importanţa strategică a României şi considerau politicile sale naţionaliste lipsite de semnificaţie, ameninţarea sovietică a fost considerată nulă.

Caracterizări negative similare ale acţiunilor României sunt prezente şi în documentul de strategie pentru scenarii posibile, întocmit la începutul lunii octombrie 1968 de grupul de experţi seniori ai Departamentului de Stat (SIG: *Senior Interdepartmental Group*). „Principalul scenariu" era acela al unei „invazii de tipul celei care s-a petrecut în Cehoslovacia", dat fiind faptul că:

> Capacitatea sovietică de a invada România cu orice efectiv sau cu orice mijloace militare venite din oricare sau din toate cele patru direcţii – Ucraina, Moldova, Ungaria (plus forţele dislocate în Cehoslovacia), Bulgaria şi Marea Neagră – este impresionantă.[4]

Un al doilea scenariu, o „lovitură de stat orchestrată de URSS", era considerat de grupul de experţi ca fiind probabil cel mai eficient mod de a reinstaura controlul Moscovei, din moment ce SUA şi aliaţii acestora nu prea ar mai fi avut ce face dacă s-ar fi confruntat cu o schimbare internă a conducerii, iar noile autorităţi s-ar fi opus acordării de asistenţă. Un al

---

[1] Ibidem.
[2] *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia and Rumania (As of 1800 EDT)* (1968), p. 11, CIA.
[3] Ibidem.
[4] Nota primită de la preşedintele Grupului Regional Interdepartamental pentru Afaceri Europene (Leddy) de subsecretarul de stat (Katzenbach), Washington, 1 octombrie 1968, documentul 23, *FRUS*, 1964–1968, Eastern Europe, vol. XVII.

treilea scenariu se referea la „dezmembrarea României", prin care forțele armate conduse de sovietici ar fi „desprins Transilvania și ar fi predat-o Ungariei loiale".[1] Ajutorul nonmilitar acordat de SUA ar fi putut fi extins numai în cazul unei invazii de tipul celei din Cehoslovacia și numai cu două condiții: ca România să-l solicite și ca ea să opună rezistență intervenției militare sovietice. Admițând că românii ar trebui ajutați dacă rezistă, atunci ajutorul ar fi condiționat și de modul în care au rezistat, specificând că ar fi nevoie de o „rezistență neașteptat de fermă din partea românilor". Planul prevedea că o asemenea rezistență impunea acordarea ajutorului:

> Nici capacitatea militară românească, nici experiența istorică a românilor nu indică posibilitatea unei rezistențe militare prelungite, a unui război de gherilă sau chiar a unor șantaje de tipul celor făcute de cehoslovaci la începutul invaziei sovietice.[2]

Pentru a se ajunge la o concluzie, decizia de a lupta luată de conducerea României pe plan intern și exprimată public în fața unei populații care în mod cert o susținea, și care a convins Beijingul, Belgradul, Bonnul, Londra și Budapesta, a fost respinsă ca fiind nerealistă. În mai puțin de șase săptămâni, dezinformarea sovietică concertată a reușit să remodeleze imaginea foarte populară a României, care sfida deschis Moscova, în cea a unei țări fragile și gata să capituleze. Și a reușit să vândă această imagine celor mai înalți experți din Departamentul de Stat al SUA.

Lansarea stereotipurilor

Trebuie subliniat faptul că atacurile propagandistice la adresa atitudinii ferme a României fuseseră lansate de conducerea țaristă în timpul războaielor ruso-turce și al Primului Război Mondial și, ulterior, de conducerea sovietică, ca o modalitate de izolare a țării de ajutorul și atenția Occidentului.[3] Conform unor observatori direcți occidentali și turci,

---

[1] În raport nu se precizează dacă dezmembrarea era considerată ca fiind plauzibilă în lipsa unei invazii de tipul celei din Cehoslovacia sau a unei lovituri de stat orchestrate de URSS. Se recomanda „ca Moscova să fie dur criticată" în cazul în care proceda astfel.

[2] Ibidem.

[3] Pentru războiul ruso-turc, vezi Samuelson (1882), mai ales capitolul XIV. Vezi și col. Charles Fife-Cookson, *With The Armies of the Balkans*, Londra, Cassell, 1880. În Primul Război Mondial, comandanții ruși îi sfătuiau asiduu pe corespondenții de știri din Occident „să nu se deplaseze deloc în România, deoarece era un câmp de operațiuni lipsit de importanță". Norman Stone, *The Eastern Front: 1914–1917*, New York, Scribners, 1975, p. 277; Stanley Washburn, *On the Russian Front in World War I: Memoirs of an American War Correspondent*, New York, R. Spelling&Son, 1982, p. 221.

intervenţia României salvase Rusia de la înfrângere în războiul ruso-turc.[1] În acelaşi timp, capacitatea României de a-şi reveni după o înfrângere aparent catastrofală, în timpul Primului Război Mondial, şi de a-şi menţine linia frontului împotriva forţelor combinate ale puterilor centrale, în „ultima mare bătălie de pe Frontul de Est", în 1917, a fost considerată un miracol militar atât de adversarii germani şi austrieci, cât şi de aliaţii francezi, englezi şi americani.[2] Numai numărul victimelor, 335 000 de morţi pe câmpul de luptă şi aproape 400 000 de morţi din rândul civililor, indica o rezistenţă mai mare decât îşi puteau imagina experţii americani din SIG.[3]

Când a fost întrebat „care dintre trupele neaparţinând Germaniei" – finlandezii, croaţii sau ungurii – „erau cei mai buni soldaţi" din cadrul Axei, fostul general al Wehrmachtului şi ulterior şef de Stat-Major NATO, Hans Speidel, a răspuns: „Nici unii. Românii. Daţi-le nişte ofiţeri de treabă şi sunt cei mai buni soldaţi pe care îi puteţi avea".[4]

Speidel nu a fost singurul care a făcut o astfel de apreciere. Fostul comandant german din Creta, generalul Heinrich Kreipe, care condusese o divizie de pe frontul din Kuban, unde îi văzuse în acţiune pe români, şi-a exprimat aceeaşi părere remarcabilă despre performanţa militară a României, ca răspuns la întrebarea similară a unui ofiţer britanic, referitoare la cine a fost cel mai bun aliat militar al nemţilor:

> A, românii, desigur! Au fost neînfricaţi în atac şi dacă trebuiau să apere o poziţie erau ca nişte câini de pază! Rezistau uneori până la ultima suflare.[5]

---

[1] Vezi citatele colonelului austriac Anton Springer, generalului britanic V. Baker, ministrului turc de Externe Savfet Paşa şi ale istoricului turc T. Yilmaz, în Ciorănescu (1977), pp. 3, 12-14. Benjamin Disraeli, Lord Beaconsfield, a recunoscut relele tratamente aplicate românilor din partea fostului aliat rus, observând că „în politică, ingratitudinea este adesea răsplata serviciilor strălucite". La fel cum a făcut şi Bismarck, care şi-a exprimat regretul în faţa principelui român că acordurile de pace „nu erau pe măsura serviciilor armatei Maiestăţii Voastre Regale" din cauza „puterii forţelor care înconjoară România".

[2] Glenn E. Torrey, „The Redemption of an Army: The Romanian Campaign of 1917", *War & Society*, volumul 12, nr. 2 (octombrie 1994), pp. 30-31; Erwin Rommel, *Infantry Attacks*, Washington, 1944, p. 113; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, Berlin, 1942, volumul XIII, p. 182; şi Kriegsarchiv, *Osterreich-Ungarns Letzter Krieg*, Osterreichischen Bundesministerium für Heereswesen, Viena, 1936, volumul VI, p. 364.

[3] Martin Gilbert, *The First World War*, New York, Henry Holt, p. 1994, pp. 540-541.

[4] Cyrus L. Sulzberger, *A Long Row of Candles*, Toronto, Macmillan, 1960, p. 74.

[5] Patrick Leigh Fermor şi Artemis Cooper, *Words of Mercury*, Londra, John Murray, 2004. Autorul, ofiţer britanic în trupele de comando din cel de-al Doilea Război Mondial, menţionează că rezistenţa încăpăţânată a fost cea care a caracterizat trupele româneşti în atacul lui Mackensen de la Mărăşeşti, din Primul Război Mondial.

Autoritățile sovietice s-au străduit din răsputeri să discrediteze public capacitatea românilor de a lupta, într-o asemenea măsură încât o puneau în opoziție cu pretinsa performanță a ungurilor, diametral opusă față de declarațiile ofițerilor germani care serviseră pe Frontul de Est. Hrușciov, spre exemplu, afirma că trupele românești se prăbușiseră la „prima lovitură", în timp ce ungurii „rezistaseră cu încăpățânare".[1] De asemenea, istoriografia militară sovietică a făcut tot posibilul să caracterizeze contribuția românească la cauza Alianței, din timpul ultimelor nouă luni de război (peste 538 000 de combatanți), ca fiind șovăielnică, insignifiantă și ineficientă, în principal pentru a justifica refuzul Moscovei de a-i acorda României statutul de cobeligerant.[2] Dar chiar și admițând că Speidel și Kreipe ar fi exagerat, faptul că România a avut peste 167 000 de victime în lupta de partea Aliaților (sovietici), cu peste 50% morți, indică din nou o disponibilitate mai mare de a intra în luptă decât susțineau experții americani sau acțiunile de dezinformare sovietice.[3] Cu excepția URSS-ului, Marii Britanii și SUA, pierderile României în timpul ultimelor nouă luni de război, când a luptat de partea Aliaților, au depășit pierderile oricărei alte părți beligerante pe parcursul întregului război.

La mijlocul lunii octombrie 1968, ministrul de Externe al lui de Gaulle, Michel Debre, s-a gândit că ar fi util să încerce să-l convingă pe Secretarul de Stat Rusk că ar fi o deosebire fundamentală „între o acțiune sovietică îndreptată împotriva României și orice altă acțiune asemănătoare împotriva Berlinului de Vest, împotriva Iugoslaviei sau a Austriei". Debre susținea că o invazie a României avea o importanță minoră și că nu era cazul să fie considerată motiv de îngrijorare disperată și de reacții riscante. Recunoscând că există această diferență, Rusk a arătat că „intervenția

[1] Hrușciov (2005), p. 329. Hrușciov s-a referit în mod repetat la această așa-zisă „lipsă de credibilitate", a dorinței de a rezista, al unui comportament agresiv și ostil, și la „dreptatea istorică" făcută prin încorporarea Basarabiei în URSS. În schimb, ungurii au fost tot timpul puși într-o lumină pozitivă. Vezi de ex. pp. 261-262, 264, 431, 446, 448, 450, 596. Conducătorul sovietic își exprima un punct de vedere total diferit, în discuțiile private, vizavi de armata maghiară, informându-l pe un tovarăș că aceasta era „«eroică» numai în privința cruzimii față de civili și pasivă până la «autodistrugere»". Ivan Volgyes, „Hungary", în Daniel N. Nelson, editor, *Soviet Allies: The Warsaw Pact and the Issue of Reliability*, Boulder, Westview, 1984, p. 196; Keljko Micunović, *Moscow Diary*, New York, Doubleday, 1980, pp. 153-154.

[2] Tratamentul ridicol aplicat de „istorici", care întâmplător se aflau în topul ierarhiei militare sovietice, indica natura oficială a campaniei. Vezi, de ex., Andrei Antonovici Greciko, editor, *Osvoboditel' naia missiia Sovetskich Vooruzhenikh Sil v vtoroi mirovoi voine*, Moscova, Voenizdat, 1974; Alexei Alekseevici Antosiak, *V boiakh za svobodu Rumînii*, Moscova, Voenizdat, 1974; și Serghei Mihailovici Ștemenko, *The General Staff in the War Years*, în traducerea *Joint Publications Research Service*, 1975.

[3] Mark Axworthy, *Third Axis, Forth Ally: The Romanian Army in World War II*, Londra, Arms and Armour, 1996, pp. 185-218.

sovietică în România ar putea fi foarte bine plănuită pentru a pregăti o eventuală intervenție împotriva Iugoslaviei" și și-a exprimat neîncrederea sa față de convingerea lui Debre că sovieticii „nu vor interveni deoarece pun preț pe dezghețarea relațiilor *(deténte)*", exact argumentul care făcuse Occidentul și America să închidă ochii și să desconsidere amenințarea la adresa Cehoslovaciei.[1]

Realitatea contrastantă din spatele acestor afirmații includea pregătirile militare sovietice constante, dublate de ofensiva secretă extinsă a serviciilor de informații din țările membre ale Tratatului. Până în octombrie 1968, ca parte a eforturilor coordonate de sovietici, Departamentul de informații externe al Stasi – HVA *(Hauptverwaltung Aufklärung)* – a transformat statutul României de partener „comunist, prieten, chiar fratern" într-unul de stat dușman și și-a înființat „un post sub acoperire legală" la Ambasada Germaniei de Est, la București.[2] România devenea astfel „singura țară din sfera de influență sovietică unde HVA a decis să-și înființeze un post prin care să desfășoare activități de spionaj", în timpul Războiului Rece.[3] Până la sfârșitul lunii octombrie, Stasi făcea liste cu toți cetățenii Germaniei de Est care aveau relații cu România, cu mențiunea „dacă persoanele respective ar putea fi recrutate sau făcute colaboratori neoficiali" pentru operațiunile derulate acolo.[4]

Între timp, autoritățile sovietice din RSS Moldova și Ucraina s-au aliat împotriva impactului „distructiv" pe care îl reprezenta România în regiune, prin modelul ei independent și influența subversivă exercitată prin „publicațiile și mass-media contrarevoluționară și antisovietică".[5] În octombrie, prim-secretarul moldovean, Ivan Bodiul, a condamnat conducerea României pentru „poziția dăunătoare față de un larg set de probleme importante pentru mișcarea muncitorească și comunistă internațională" și pentru „opoziția fermă față de măsurile luate de cele cinci state socialiste pentru a stopa contrarevoluția din Cehoslovacia".[6] Faptul că „presa românească publica materiale și declarații ale unor autori români și străini

[1] Memorandum al discuției, 12 octombrie 1968, documentul 25, *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, vol. XVII.

[2] Georg Herbstritt, „Eine feindliches Bruderland; Rumänien im Blick der DDR–Staatssischerheit", *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, Berlin (mai 2004).

[3] Ibidem. Herbstritt și Olaru (2005), p. 101.

[4] BstU, MfS, Haupabteilung XX/1, 29.10.1968, *Lista cetățenilor din RDG care mențin relații cu România, Iugoslavia și China*; Herbstritt și Olaru (2005), pag. 83. Sunt 17 nume care au legătură cu România pe prima listă.

[5] Kramer (2001), pp. 326-327 și Kramer (2003-2004), pp. 295-301.

[6] Raportul prim-secretarului Partidului Comunist Moldovean asupra măsurilor luate pentru a împiedica circulația presei românești în Moldova, 4 octombrie 1968, AOSPRM, fond 51, inventar 29, dosar 49, f. 41-42, „Romania in the Cold War", CWIHP.

care erau ostile Uniunii Sovietice și celorlalte țări socialiste și republica materiale antisovietice din presa străină, inclusiv din organele de presă burgheze", a fost considerat deosebit de condamnabil.[1]

În consecință, în lunile august-noiembrie, ziarele românești au fost „reținute și distruse" de autoritățile sovietice pe motivul că propagau „dezinformări care îi induceau în eroare pe cititori și dăunau eforturilor de a promova punctul de vedere comunist în rândul populației din republică". Solicitările repetate ale Bucureștiului pentru „retragerea imediată a trupelor celor cinci state" din Cehoslovacia, apărarea constantă a „corectitudinii poziției românești" față de invazie și comparația periculoasă cu Ludovic al XIV-lea a marxiștilor care clamau *„Marxisme c'est moi"* („Marxismul sunt eu"), precum și nenumăratele discursuri împănate cu teme „de un naționalism veninos" erau considerate deosebit de „ofensive".[2]

Intervenția britanicilor și a NATO

La începutul lunii septembrie, subliniind caracterul complicat al relației sale cu Moscova și cu Bucureștiul, Tito a întrebat Londra ce măsuri va lua „dacă România va fi invadată, Iugoslavia angajându-se să vină în ajutorul vecinei sale".[3] Pe 6 septembrie, premierul britanic, Harold Wilson, ministrul Apărării, Denis Healy, și ministrul de Externe, Michael Stewart, au luat în discuție planurile de a trimite „unități militare britanice de genul celor utilizate în cel de-al Doilea Război Mondial pentru a-i ajuta pe partizani, dacă Iugoslavia va fi direct amenințată". Healy și Stewart „au convenit cu premierul că o invazie rusească în România putea foarte bine reprezenta prima etapă care ar precede o astfel de amenințare".[4]

---

[1] Ibidem; Raportul prim-secretarului Partidului Comunist Moldovean asupra măsurilor luate pentru a împiedica răspândirea presei românești în Moldova, 10/04/1968, arhiva organizațiilor social-politice a Republicii Moldova, fond 51, inventar 29, dosar 49, f. 41-42, CWIHP.

[2] Ibidem. Cu toate că Bodiul susținea furios că „circula prea multă literatură românească" în republică și că era primită de un număr uriaș de moldoveni, de fapt, așa cum i-a explicat o altă autoritate moldoveană, numărul de ziare și reviste se redusese drastic în 1967 și se limita acum la aproximativ 500. Stenogramă a ședinței biroului CC al Partidului Comunist din Moldova, 11 octombrie 1968, AOSPRM, fond 51, inventar 29, dosar 49, f. 4 și 10–15, CWIHP.

[3] De fapt, Tito a refuzat să intre în orice aranjament de acest tip, dar, afirmând contrariul la Londra, el și-a sporit creditul de aliat de încredere și a fost capabil să influențeze sprijinul englez pentru România care micșora și propria vulnerabilitate la o posibilă intervenție sovietică.

[4] Martin Bright, „Revealed: Britain on Brink of War with Soviet Union in 1968", *Guardian*, http://www.guardian.co.uk/freedon/story/0,,195193,00.html), 9 ianuarie 2000. Pe 4 septembrie 1968, Moscova a încheiat „o pauză de nouă zile din presa sovietică fără atacuri la adresa României" cu un articol din *Pravda* împotriva criticilor permanente ale României referitoare la invazie. Între timp, forțele bulgărești și-au continuat exercițiile la granița cu România. *Rumania*, 6 septembrie 1968 (declasificat 19 mai 2003), p. 7, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA.

Astfel, în luna septembrie, au început o serie de discuții „disperate“ între Wilson, Stewart și Ceaușescu, determinate de „mișcările constante de trupe sovietice la granița României“, care au generat motive serioase de îngrijorare la Londra și la Washington. La începutul lunii octombrie, Londra a informat Washingtonul că este de părere că acest *Nervenkrieg* împotriva României și Iugoslaviei este parte a unui plan militar sovietic în care „trupele se vor deplasa din Ungaria prin România pentru a ocupa Belgradul și podurile principale de la Novi Sad și Panchevo“.[1] Ajungând la concluzia că o invazie în România ar fi dezastruoasă pentru britanici și pentru interesele NATO în zona Mediteranei, Londra monitoriza îndeaproape misiunile sovietice la frontieră.

În a doua săptămână a lunii noiembrie, mișcările trupelor sovietice și ale țărilor Tratatului, precum și traficul semnalelor din România au început să capete o formă alarmantă. Concluzionând în septembrie că era necesară o poziție clară a NATO, pentru a proteja nu numai Iugoslavia și alte țări neutre, dar și pe membrii NATO din Sud, Londra a convins Washingtonul să convoace o întâlnire urgentă a Consiliului de strategie și apărare al NATO și a Consiliului ministerial.[2] Întâlnirea programată pentru mijlocul lui decembrie a fost devansată pentru mijlocul lui noiembrie.

Întrunirea de urgență a Consiliului de strategie și apărare al NATO din 14 noiembrie, urmată de sesiunea ministerială din 15–16 noiembrie au trimis un „avertisment explicit URSS“ privind „situația gravă generată de intervenția armată în Cehoslovacia și ocuparea acesteia de către forțele Uniunii Sovietice și de patru dintre aliații din Tratatul de la Varșovia“.[3] Liderii URSS, ai Poloniei, Germaniei de Est, Ungariei și Bulgariei încălcaseră în mod deliberat legislația internațională și plasaseră intențiile URSS și eventuala recurgere la forță și în alte cazuri care se dovedeau „periculoase pentru securitatea europeană“ într-un con de incertitudine

---

[1] Ibidem. Londra evoca „războiul nervilor“ purtat inițial de sovietici împotriva Iugoslaviei lui Tito, începând cu 1948, prin care s-a încercat în mod deschis răsturnarea acestuia de la putere, dacă nu din interior, atunci printr-o invazie, dar conflictul a fost stins cu ajutor masiv de natură militară, economică și politică, venit din partea britanicilor și a americanilor.

[2] În 6 septembrie 1968, ministrul britanic al Apărării, Healy, l-a informat pe prim-ministrul Wilson și pe ministrul de Externe Stewart că o eventuală invazie a României avea o semnificație dincolo de politica britanică vizavi de Iugoslavia și de zona Mediteranei, subliniind faptul că, „în cazul în care NATO nu se opunea expansiunii sovietice, ar încuraja Rusia să acționeze împotriva unor țări precum Finlanda, Suedia, Iran și posibil chiar și împotriva altor membri ai Alianței, cum ar fi Grecia și Turcia“. Martin Bright, „Revealed: Britain on Brink of War with Soviet Union in 1968“, *Guardian*, http://www.guardian.co.uk/freedon/story/0,,195193,00. 9 ianuarie 2000.

[3] Comunicat final, Consiliul Atlanticului de Nord, Bruxelles, 15–16 noiembrie 1968, www.nato.int.

îngrijorătoare. NATO a subliniat că orice intervenție sovietică în Europa sau în zona Mediteranei „va genera o criză internațională cu grave consecințe" și-i va determina pe aliați să treacă imediat la acțiune.

Berlinul a fost direct invocat într-un comunicat NATO, iar Iugoslavia indirect, dar faptul că presiunile militare, politice și economice sovietice erau îndreptate în principal împotriva României făcea să fie evidentă care era cauza proximă a avertismentului. În discuțiile din cadrul alianței Atlanticului de Nord, care au precedat comunicatul, Dean Rusk a specificat că „o amenințare din partea Pactului de la Varșovia contra României, Iugoslaviei sau Austriei ar constitui o amenințare pentru NATO".[1] Totuși, dat fiind comportamentul sovietic din trecut, britanicii aveau dubii privind eficiența acestuia. „Poziția URSS în Europa de Est este atât de solidă", conchideau serviciile secrete britanice câteva zile mai târziu, încât „este de așteptat ca URSS să poată acționa împotriva României fără teamă de consecințe, în ciuda recentului comunicat al NATO".[2]

Evaluări contradictorii: viziunea britanică și cea americană asupra amenințării la adresa României

În timp ce serviciile secrete britanice consemnau în continuare că erau indicii privind o acțiune împotriva României la începutul toamnei, americanii respingeau aceste informații ca nefiind credibile. Aceste percepții atât de diferite se datorau, parțial, surselor relativ puține pe care CIA le deținea în estul Europei. CIA nu a avut agenți în România în 1968 sau în 1988–1989 (în afară de șeful misiunii de la București care, în ultimă instanță, s-a dovedit a fi și agent sovietic).[3] În consecință, o mare parte din rapoarte provenea de la atașații militari ai SUA. Iar țările-gazdă controlau strict mișcările

[1] Vezi remarcile lui Stefan Karner în Günter Bischof și Peter Ruggenthaler, *Summary of Proceedings of Symposium „Prague Spring and Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968"*, 3–4 aprilie 2008, H-German, 17 aprilie 2008, www.h-net.org.

[2] Telegramă a Ministerului de Externe britanic nr. 637 către București, 21 noiembrie 1968, BNA, PRO, PREM 13/2638. Totodată, CIA a observat rolul României în emiterea comunicatului, cu toate că ulterior i-a acordat o importanță minoră pentru comunitatea informativă a SUA: „În acea perioadă era absolut limpede că Statele Unite și ceilalți se preocupau de problema așa-numitelor zone gri din Europa și erau mult mai preocupați de securitatea viitoare a Iugoslaviei și Austriei și, într-un context oarecum diferit, și de cea a României". *Yugoslavia: An Intelligence Appraisal* (ca răspuns la NSSM 129), Office of National Estimates, 17 iulie 1971 (declasificat la 21 septembrie 1999), p. 52, CIA.

[3] Bearden și Risen (2003), pp. 369, 387-388 și 406. Vezi și Robert M. Gates, *From the Shadows*, New York, Simon and Schuster, 2006.

atașaților, în timp ce serviciile de informații se străduiau să le manipuleze percepțiile, adesea în coordonare cu eforturile „partenerilor apropiați".[1]

Pe de altă parte, din 31 august până în noiembrie, CIA (și comunitatea informativă a SUA, în întregul ei) a repetat că sovieticii nu vor interveni în România din cauza lipsei de semnificație strategică și a lipsei de consecințe a comportamentului acesteia. Aceasta face aprecierile informative ulterioare susceptibile la o patologie informativă comună, cunoscută ca „prejudecată retrospectivă", prin care concluzii precedente, chiar și cele bazate pe informații eronate, sunt încorporate din obișnuință în noile analize.[2] În timp ce britanicii au perceput pregătirile militare împotriva României, SUA luaseră o decizie politică total opusă, influențându-i pe analiștii de informații americani să evite astfel de interpretări. Comunitatea de informații a SUA, în *Estimarea Consiliului Național de Informații*, din 7 noiembrie 1968, aprecia că:

> Presiunile exercitate asupra României, incluzând și indicii privind misiunile militare și pretinsele mișcări de trupe suplimentare ale țărilor Tratatului de la Varșovia pe teritoriul românesc, vor continua probabil atâta timp cât Bucureștiul va insista să se comporte independent și, uneori, să fie chiar ostil. Probabil că sovieticii nu au în vedere nici o acțiune militară directă împotriva României, parțial din cauza calculelor privind costurile politice și pentru că nu consideră că România are aceeași importanță strategică precum Cehoslovacia.[3]

Astfel construită, concluzia a canalizat analiza spre interpretarea indiciilor legate de misiunile militare și mișcările de trupe suplimentare ale țărilor Tratatului de la Varșovia pe teritoriul românesc ca fiind, în final, menite

---

[1] Spre exemplu, KDS-ul executa acțiuni de influență asupra atașatului militar britanic, Sanford, a atașatului SUA, Whitmore și adjunctului său, Day, precum și împotriva atașatului francez, turc și italian. Vezi *Măsuri propuse pentru influențarea atașaților militari occidentali de la Sofia*, 7 decembrie 1968, AMVR, Sofia, fond 2, Record 3, File 356, „Bulgaria in the Cold War", CWIHP. Este de presupus că atașații vest-germani erau supravegheați în continuare de *Stasi*.

[2] Richards J. Heuer, jr, *Psychology of Intelligence Analysis*, Washington DC, Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 1999, pp. 161-163. Interpretarea relațiilor româno-sovietice dintre România și Pact era deosebit de problematică din cauza sciziunii evidente din cadrul CIA referitoare la faptul dacă neînțelegerile erau reale sau de fațadă, încă de la mijlocul anilor 1950. Lucrurile erau și mai complicate de influența liniei Golițîn – Angelton, predominantă în 1968 și la începutul anilor 1970, care susținea cu îndârjire că antagonismul româno-sovietic era fals.

[3] *Eastern Europe and the USSR in the Aftermath of the Invasion of Czechoslovakia, National Intelligence Estimate (NIE – Estimare a Consiliului Național de Informații), nr. 12 – 68* (CIA, asistat de Consiliul de conducere pe probleme de informații al SUA), 7 noiembrie 1968 (declasificat la 19 noiembrie 1999), pp. 1-4.

mai curând să exercite presiune ca răspuns la comportamentul deranjant al României decât ca mijloace de realizare a intervenției militare. Urmând această logică, absența lor indica o renunțare la politica independentă a României. În acest fel, NIE confirma fără voie două teme ale dezinformării sovietice. Prima, că rezistența militară românească era exclusă (observând că Moscova s-a răzgândit numai din cauza „costurilor politice“, ignorând eventuale complicații militare) și a doua, că Moscova considera această țară și atitudinea ei ca fiind atât de lipsită de importanță din punct de vedere strategic, încât nu avea nici un interes să intervină.[1] În realitate, Bucureștiul își anunțase public decizia de a rezista, care fusese întâmpinată de un suport popular covârșitor, și luase măsurile necesare pe plan militar. Iar, conform surselor cehoslovace, poloneze, bulgare și GRU, Moscova plănuia de ceva timp o acțiune militară directă împotriva României.

Pe 18 noiembrie 1968, serviciul secret olandez a primit informații privind o iminentă invazie a României, de la o sursă de încredere din Polonia, și a făcut cunoscute aceste informații partenerilor britanic, german și american, la sediul NATO. Sursa olandeză, un dactilograf civil angajat la Statul-Major al Armatei Populare Poloneze, informa că: „Săptămâna trecută s-au dat ordinele pentru invadarea României de către trupele sovietice, poloneze și ungare, pe 22 noiembrie la ora 4“.[2] Dactilograful a furnizat, de asemenea, informații concrete privind contingentul polonez, inclusiv mijloacele de transport folosite și numele comandantului.[3] Interogată în detaliu, sursa a infirmat dezinformarea sovietică prin care se susținea ideea că trupe ale Tratatului de la Varșovia se pregătesc pe teritoriul României și sunt în alertă pentru sfârșitul lunii noiembrie, menționând că, „ordinele se referă la o invazie și nu la manevre militare“.

Serviciul de informații militare olandez a raportat faptul că „invazia este confirmată“ de către un lector al Academiei Militare Poloneze care era prieten cu sursa. Delegația britanică la NATO a raportat ulterior la Londra că:

---

[1] Lăsând la o parte lunga frontieră cu URSS și problemele național-teritoriale cu RSS Moldovenească, chiar Jivkov a recunoscut, ulterior, față de Castro că Bulgaria „depindea“ de București din cauza necesității tranzitării României către Uniunea Sovietică și „a liniilor de electricitate și a conductelor de gaze care traversau România pe legătura URSS – Bulgaria“. Minuta întâlnirii dintre Jivkov și Fidel Castro la Sofia, 11 martie 1976, Arhivele Statului, Sofia, fond 1 B, dosar 60.

[2] *Immediate Warsaw*, telegrama nr. FOE 144 către MOD DI 3, 19 noiembrie 1968 – Departamentul de informații al armatei, Londra, COMCEN, informații primite de la atașatul militar al Olandei în *Threat of Warsaw Pact attack on Romania and Yugoslavia following invasion of Czechoslovakia*, BNA, PRO, PREM 13/2638.

[3] Potrivit sursei olandeze, „Trupele poloneze care vor participa fac parte din Divizia 6 Aeropurtată, două regimente Fishbed și MIG 24, tancuri, trupe de comunicații și poliție militară“.

Trupe sovietice, ungare și poloneze, în număr total de 150 000, vor pătrunde în România pe 22 noiembrie, ora 4.00. În compunerea contingentului polonez intră: un batalion de tancuri, șase companii de semnalizare, trei companii de poliție militară, două regimente aeropurtate.[1]

La rândul lor, românii identificaseră 235 000 de militari doar la granița de nord-est cu URSS.

În ciuda asigurărilor olandeze că sursa „s-a dovedit de încredere în trecut", cu precizarea că sursa avea tendința să greșească cifrele, raportul a fost considerat neverosimil de către SUA.[2] Bucureștiul, care începuse de curând să facă schimb de informații privind mișcările armatei sovietice cu aliații NATO și care nu dorea să-și pună în pericol legăturile la nivelul serviciilor de informații ale armatei poloneze, în cadrul Tratatului de la Varșovia, nu a transmis informațiile privind planurile de invadare. Totuși, chiar dacă sursele britanice și americane nu au confirmat intențiile sovietice (de precizat că SUA aveau foarte puține surse HUMINT în Europa de Est), informațiile primite au generat convingerea JIC (Comisia reunită de informații din Marea Britanie) că Moscova se pregătea să intre în România.

Motivul principal pentru care raportul a fost „slab cotat" (în 24 de ore de la primirea raportului original) a fost acela că „nu se cunoaște motivarea dactilografului de a face cunoscute acele informații confidențiale" și, „dacă ar fi fost reale, ar fi furnizat și alte informații decât cele citate".[3] Necunoscând raționamentul urmat de evaluator, pare ciudat că motivarea unei surse deja dovedite credibile poate fi pusă la îndoială numai din cauza insatisfacției față de mulțimea detaliilor oferite de informator. Desigur, aprecierea comportamentului uman este mai mult artă decât știință, dar problemele ridicate nu păreau a fi de genul celor care puteau fi respinse atât de categoric. Motivațiile par mai puțin misterioase în cazul unei dactilografe însărcinate să transcrie ordinele referitoare la o operațiune care fusese obiect de speculații timp de săptămâni și care puteau provoca un război. În orice caz, evaluarea informativă din surse deja verificate pe subiecte de interes imediat este condiționată de considerații de poziționare și acces. Odată ce credibilitatea a fost stabilită, chestiunea esențială este dacă sursa (sau vreo subsursă) era sau nu în poziția să obțină acel gen de informații.

---

[1] Document PREM, Telegrama nr. 144, 19.11.1968 – Informațiile militare la Londra, COMCEN, informațiile provenite de la atașatul militar olandez.

[2] O notă scrisă de mână pe telegramă afirmă: „Această poveste *nu* este considerată deloc probabilă de experți". Alte rapoarte din dosar sugerează că spionajul britanic nu înlătura deloc posibilitatea.

[3] Varșovia, Telegrama nr. FOE 144 către MOD DI 3, 19 noiembrie 1968 (adresată COMCEN Londra, BNA, PRO, PREM 13/2638).

De fapt, evaluatorul a ignorat chestiunile de natură motivațională și s-a concentrat exclusiv pe problema accesului, atunci când a decis să nu ia în considerare informațiile de la cea de-a doua sursă:

> Lectorii Academiei Statului-Major General nu au acces la asemenea informații, dar „confirmarea" sa se poate referi la discursul lui Jaruzelski ținut în fața Academiei pe 26 august, în care a spus că și alte țări (altele decât Cehoslovacia) trebuie să se conformeze sau să suporte consecințele.[1]

Din nou, obiecțiile ridicate par exagerate, mai ales că evaluatorul nu cunoștea identitatea lectorului. Deși principala sursă era un civil, având în vedere că cea de-a doua era profesor în cadrul Academiei Statului-Major General a unei țări comuniste, exista probabilitatea ca lectorul să fie un ofițer polonez cu experiență, relații și prieteni, ceea ce înseamnă că se afla în apropierea celor care aveau „acces la astfel de informații" Chiar dacă nu era autorizat pentru deținerea acestor informații, un ofițer superior care preda la Academie nu putea fi considerat un outsider, mai ales că toată lumea recunoaște că practica vorbelor aruncate pe coridor este universală.

În sfârșit, analistul a sugerat un scenariu conform căruia lectorul a deformat o remarcă mai inocentă atunci când a citat din discursul ministrului apărării Jaruzelski, unde se făcea referire la „alte țări", evitând faptul că a vizat în special România, singura din Pactul de la Varșovia care a condamnat invazia. Remarcile lui Jaruzelski nu au fost făcute în fața unui auditoriu intern, format numai din subordonații săi din armată, ci se adresau unei delegații la nivel înalt a comandamentului Tratatului de la Varșovia, în timpul unei gale de celebrare a succesului invaziei comune.[2] Este rezonabil să presupunem că ministrul Apărării dintr-o țară membră a Tratatului de la Varșovia, o țară care a avut cea mai mare contribuție cu trupe la invazia Cehoslovaciei, după cea a URSS, nu ar fi făcut astfel de afirmații gratuit.

Jaruzelski a pretins ulterior că el nu făcuse parte din celula de planificare a invaziei, din cadrului Pactului de la Varșovia. Însă, conform documentelor din arhive, făcute publice după Războiul Rece, Jaruzelski fusese recrutat de GRU, în 1943, sub numele de agent WOLSKI și a fost considerat îndeajuns de loial ca să conducă rezidența GRU din 1946, continuându-și activitatea

---

[1] Ibidem.

[2] Benjamin Weiser, *A Secret Life: The Polish Colonel, His Covert Mission, And The Price He Paid To Save His Country*, New York, PublicAffairs, 2005, pp. 48-49.

pentru spionajul militar sovietic, cel puţin până la începutul anilor 1970.[1] Deci este foarte probabil ca ministrul Apărării polonez să fi ştiut exact despre ce era vorba, iar cuvintele sale să reflecte întocmai planurile Pactului de la Varşovia.

Pe 19 noiembrie, CIA a transmis mesajul că existau zvonuri că „militari sovietici intră în România", menţionând că „rapoartele provin din diferite zone din Europa şi afirmă că trupe sovietice şi ale Tratatului de la Varşovia, cu un efectiv de 150 000 de membri, vor intra în România pe 22 noiembrie".[2] Cifra de 150 000 provenea, evident, din raportul olandez, unde fusese menţionată ca un număr al efectivelor sovietice, maghiare şi poloneze, cu menţiunea că cifrele precise erau „călcâiul lui Ahile" pentru sursa în dezbatere. Raportul olandez nu considera posibilă participarea Germaniei democrate sau a Bulgariei, deşi, de exemplu, cea din urmă dislocase deja 2–3 divizii în apropierea frontierei cu România, încă din luna august, şi avea încă 9–10 disponibile.

Evaluări britanice şi americane contradictorii – noiembrie 1968

Lipsa de informaţii la nivelul CIA privind dispunerea trupelor faţă de România, cuplată cu dezinformările conform cărora aceasta bătea în retragere au determinat ignorarea semnalelor că sovieticii urmau să invadeze ţara. Conform memorandumului din 19 noiembrie 1968:

> Ordinele militare actuale şi mişcările politice din URSS nu indică o ameninţare imediată la adresa României. [...] pregătirile militare necesare pentru o intervenţie de tipul celei din Cehoslovacia nu au fost identificate. Credem că o invazie condusă de sovietici în România este puţin probabilă în acest moment. Deşi în perioada crizei cehoslovace o serie de trupe sovietice au fost mobilizate la graniţa României, [şters] probele obţinute la jumătatea lunii septembrie nu demonstrează un potenţial suficient pentru o intervenţie militară, iar de atunci nu s-au obţinut informaţii şi din alte surse care să confirme ipoteza.[3]

Această concluzie era oarecum diferită de avertizarea generalului Wheeler, din septembrie, că trupele amplasate în apropierea frontierelor cu

---

[1] Vezi şi Marek Jan Chodakiewicz, „The Jaruzelski Case: The Ascent of Agent «Wolski»", *World Politics Review*, 12 decembrie 2006, „The General's Dark Past", *Warsaw Voice*, 15 iunie 2005; *Fakty*, TVN (Varşovia), 8 iunie 2005. Documentele descoperite de Institutul polonez pentru memoria naţională indică efortul concertat pentru ştergerea tuturor urmelor activităţii de informaţii a lui Jaruzelski, din anii 1970.

[2] *CIA Intelligence Memorandum: Rumors of Soviet Military Move into Romania*, 19 noiembrie 1968 (declasificat la 5 noiembrie 2001), CIA.

[3] Ibidem.

România, în districtele militare Odessa, Kiev și Carpați, ar putea intra în țară în decurs de două-trei zile, fără prea multe „avertismente din partea serviciilor de informații".[1] De asemenea, părea să fie diferită și de propriile concluzii ale CIA, din 31 august, că sovieticii „aveau suficiente forțe terestre și aeriene disponibile la granița vestică a URSS", dispersate în districtele militare Odessa și Carpați, pentru „a intra în România", la care se puteau adăuga până la cinci divizii maghiare (a șasea fiind amplasată în Cehoslovacia) și douăsprezece divizii bulgărești (pentru că la invazie participaseră numai două regimente).[2] Fiecare dintre cei trei vecini aveau cel puțin câteva divizii amplasate permanent, la o distanță de două ore de granița cu România, nefiind necesară comasarea acestora la frontieră.

La începutul lui septembrie, analizele CIA au început să insiste pe rapoartele ambasadelor din zonă și mai ales ale atașaților militari care urmăreau amplasările de trupe la frontiera cu România. De exemplu, despre atașații occidentali din Ungaria se aprecia că asiguraseră „o acoperire permanentă și sistematică" a frontierei maghiaro-române, unde nu văzuseră nici o „dovadă" a vreunor pregătiri militare ostile, la sfârșitul lui august, începutul lui septembrie.[3] La sfârșitul lui noiembrie, atașați militari occidentali neprecizați au fost citați de CIA în aprecierea că „nu exista nici o dovadă a vreunor concentrări de trupe la frontierele cu România" nici în Ungaria, nici în Bulgaria.[4]

Atașații occidentali ai Apărării, aflați în acea perioadă la post în țările din Blocul Sovietic, aveau în subordine puțin personal, reprezentat de o mână de oameni care observau cum puteau mai bine evoluțiile militare și detaliile acestora – număr de unități, dimensiuni, deplasări. În special în Ungaria, practic toate frontierele sale cu URSS, Cehoslovacia, România,

---

[1] Navrátil (1998), p. 494; *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, vol. XVII, Washington DC, US GPO, 1996, pp. 272-278. Această părere a fost împărtășită și de evaluarea SIG asupra capacităților militare regionale ale Pactului de la Varșovia. Mișcările flotei aviatice erau, din contră, ușor de urmărit, cu ajutorul mijloacelor tehnice. Spre exemplu, spionajul SUA raportase că flotila bulgărească fusese redislocată la granița cu România de la sfârșitul lunii august 1968. *Intelligence Memorandum: Possible Soviet Military Threat to Rumania* (1968), pp. 1-2, CIA; *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia and Rumania (As of 1130 EST)*, 2 septembrie 1968 (declasificat în octombrie 2000), pp. 4-5.

[2] *Intelligence Memorandum: Possible Soviet Military Threat to Rumania*, 31 august 1968 (declasificat în noiembrie 2001), pp. 1-2, CIA.

[3] Vezi *Intelligence Memorandum: Possible Soviet Military Threat to Rumania* (1968), p. 2, CIA; *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia and Rumania* (As of 1800 EDT) (1968), p. 3, CIA. În memorandumul din septembrie, CIA specifica faptul că „Ambasada SUA de la Budapesta" insistase pe acoperirea informativă asigurată de atașații occidentali.

[4] *Intelligence Memorandum: The Rumanian Situation as of 1200 EST*, 23 noiembrie 1968 (declasificat în noiembrie 2001), p. 1.

Iugoslavia şi Austria prezentau interes în perioada crizei, iar cea mai mare atenţie era îndreptată spre primele două graniţe. Fizic, ataşaţii Apărării erau incapabili să asigure acoperirea sistematică pretinsă de Ambasada SUA.

De fapt, în pregătirea amplei aplicaţii *RODOPI* a Tratatului de la Varşovia, din Bulgaria şi Marea Neagră, din anul anterior, contrainformaţiile bulgare au declanşat o operaţiune specială – *MULNIA* (TRĂSNETUL) – destinată să neutralizeze acţiunile de strângere de informaţii ale ataşaţilor militari ai NATO, din zonele în care urma să aibă loc aplicaţia.[1] În consecinţă, ataşaţii militari ai Marii Britanii, Greciei, Italiei şi Turciei au fost supravegheaţi îndeaproape şi intoxicaţi cu informaţii „inexacte".[2] Raportul despre operaţiunea TRĂSNETUL se încheia cu concluzia că:

> Datele strânse de partea inamică şi aprecierile lor referitoare la începerea aplicaţiei, forţarea Dunării, paraşutările din zona Ruse şi Sarafovo şi Ziua Z din Sozopol sunt foarte departe de adevăr. [...] Chiar şi acum ataşaţii militari nu ştiu mai nimic despre importantele operaţiuni aeriene de la Kondofrei şi Bezmer [...][3]

Înaltul nivel de încredere acordat de CIA gradului de acoperire asigurat de ataşaţii militari a fost la fel de nemeritat şi în privinţa Ungariei. Spre exemplu, la mijlocul anilor 1980, Moscova şi-a sporit trupele din Ungaria cu 35% – aproximativ cu două divizii – „într-un secret aproape absolut".[4] Deci deplasarea câtorva divizii a scăpat observaţiei ataşaţilor militari ai NATO şi capacităţilor occidentale SIGINT şi IMINT în timpul unei perioade liniştite, fără crize, când atenţia nu era concentrată în alte zone, sub presiunea evenimentelor.

Pentru că învăţase din experienţă, doisprezece ani mai târziu, CIA a adoptat o poziţie interpretativă diferită în timpul crizei din Polonia, când SUA au avut un sistem de alarmare şi avertizare mult mai bine pus la punct. După trecerea crizei iniţiale şi cu toate că „măsurile de alertă" din cadrul

---

[1] Jordan Baev, „The Communist Balkans Against NATO In The Eastern Mediterranean Area, 1949–1969", p. 10, *Journal of History, International Relations and Security*, www.imos.96plus.net/imos_en/publ_en.htm.

[2] Op. cit., p. 11. Aceasta a fost descrierea făcută în raportul contrainformaţiilor militare pentru Ministerul de Interne şi cel al Apărării din Bulgaria.

[3] Ibidem. Arhiva bulgară a Ministerului de Interne (AMVR), fond 1, opis 10, dosar 258, pp. 112–138.

[4] Zoltan D. Barany, *Soldiers and Politics in Eastern Europe, 1945–1990: The Case of Hungary*, New York, St. Martin's Press, 1993, p. 145. Multe dintre aceste trupe au fost deplasate în jumătatea estică a Ungariei, spre România. Budapesta şi Moscova mascau la fel de bine amplasamentul rachetelor nucleare în Ungaria, despre care erau informaţi numai o mână dintre conducătorii Partidului Comunist Maghiar.

armatei sovietice se relaxaseră, CIA a subliniat că „activitățile recente legate de mobilizare și pregătirea elementelor unei potențiale forțe de invazie au îmbunătățit pregătirea generală și capacitatea să răspundă rapid unor evoluții ulterioare", iar pregătirile recente au demonstrat dorința Moscovei de a „interveni militar".[1] Aceleași condiții existaseră evident și în noiembrie 1968.

[1] *Poland's Prospects Over the Next Six Months: Special National Intelligence Estimate (SNIE 12.6-81),* 30 ianuarie 1981 (declasificat la 4 februarie 1994), p. 13, CIA.

CAPITOLUL 17

LEGITIMIZAREA INTERVENȚIEI, DESCURAJAREA ACORDĂRII SPRIJINULUI

România este confundată cu Cehoslovacia

Problema de interpretare devine mult mai dificilă atunci când în combinație sunt introduse elemente care nu reprezintă o directă implicare militară. Intervențiile sovietice au evoluat de la invazia militară directă și costisitoare din Ungaria, în noiembrie 1956, la invazia armată mult mai ieftină și bazată pe sisteme informative din Cehoslovacia, în august 1968, până la cea și mai economică (în termeni de costuri directe în vieți omenești), condusă prin mijloace informative, din Afghanistan, în decembrie 1979. În perioada ulterioară anului 1956, invazia militară directă a fost adoptată de URSS ca metodă de acțiune numai după ce potențiala rezistență militară (și populară) fusese deja neutralizată.

Parametrii intervenției sovietice în România erau destul de diferiți de cei valabili în cazul Cehoslovaciei. În primul rând, șefii regimului nu erau nici subordonați, nici mari prieteni ai Kremlinului (și nu au declarat constant că fac „ceea ce credeau că este necesar“, așa cum făcea Dubček.) De aceea, sprijinul politic sau o aprobare a intervenției erau excluse.

În al doilea rând, nici corpul de ofițeri nu era subordonat comandanților militari sovietici, nici organele Securității de Stat nu erau subordonate KGB-ului (deși GRU și KGB aveau agenți dubli în cadrul acestora). În plus, armata română primise ordinul să se opună forțelor invadatoare și să tragă prin propria decizie, fără să mai fie necesar să aștepte direcția politică de la București. În cazul unei invazii, Moscova nu ar fi putut neutraliza răspunsul armat prin intermediul câtorva trădători care ar fi apărut la vârful ierarhiei de partid. Iar din partea armatei române nu se putea aștepta să faciliteze intervenția militară directă, fără să dea o ripostă adecvată, având în vedere

mai ales măsurile de mobilizare și pregătirile logistice care se desfășurau în ultimele luni.

Un al treilea factor care complica situația era acela că, în căutarea sprijinului popular, regimul de la București devenise oarecum prizonierul politicii de apărare. Populația României, ostilă în mod normal agresiunii din partea vecinilor săi, s-a aliniat la politica guvernului tocmai datorită exprimatei intenții de a rezista. Conducerea sovietică nu se putea aștepta la acceptul din partea opiniei publice de genul varietății de păreri cehoslovace. Iar conducerea României nu avea cum să-și mențină autoritatea, în cazul în care s-ar fi răzgândit brusc și ar fi capitulat.

Printr-o campanie de intimidare, purtată împotriva Cehoslovaciei, era de așteptat să fie înfrântă opoziția, în contextul unei conduceri servile a partidului, și să fie neutralizate forțele armate și de securitate. Un același gen de campanie, direcționat împotriva României, ar fi avut un efect exact contrar, fiind interpretat și de lideri, și de populație ca o confirmare a înțelepciunii măsurilor de apărare deja luate și ca un indiciu al unei prime lovituri într-o luptă pentru care românii se pregăteau. Planurile de invazie trebuiau să aibă în vedere probabilitatea unor pierderi mult mai mari decât cele din perioada revoltei ungare, precum și un inamic care era format atât din detașamentele ostile și motivate ale armatei, cât și din populația care fusese înarmată, prin noul sistem de Gărzi Patriotice.

O astfel de operație nu putea fi realizată peste noapte, ar fi implicat costuri politice mult mai mari decât operațiunile anterioare și ar fi putut avea ca rezultat o situație de blocaj devastator, pe termen lung, de genul celei din Finlanda sau Iugoslavia (sau Vietnam). Spre deosebire de fostele operațiuni desfășurate contra membrelor Pactului de la Varșovia, când comunitatea internațională se ținuse ostentativ la distanță, Beijingul, Washingtonul, Londra și NATO avertizaseră explicit Kremlinul împotriva intervenției din România. Moscova nu-și putea permite să le ignore, având în vedere șansele ca măcar una dintre forțele care emiseseră avertismentul să acorde și sprijin militar direct. O asemenea evoluție ar fi schimbat natura confruntării și ar fi necesitat un set de parametri de planificare total diferiți.

Judecând după rapoartele declasificate, CIA nu a sesizat aceste diferențe. Rapoartele sale anterioare și estimarea National Intelligence din 7 noiembrie au negat, în esență, că ar fi existat vreunele (din contră, a constatat că Cehoslovacia avea cu o divizie mai mult decât România și mai multe erau gata de luptă). În consecință, agenția a căutat dovada existenței aceluiași

gen de pregătiri care fuseseră făcute înainte de invadarea Cehoslovaciei. La sfârşitul lui noiembrie, a ajuns la concluzia că:

> România nu s-a pregătit cu un atac de propagandă special sau concertat. Credem că în cazul în care sovieticii ar avea în plan să acţioneze sever împotriva României, precum o invazie sau forţarea unei aplicaţii pe scară largă pe teritoriul României, ar exista o anumită acţiune de propagandă. De aceea, tragem concluzia că, în această privinţă, indiciile sunt negative.[1]

Două dintre cele trei elemente centrale pentru care CIA trăsese concluzia că sovieticii nu vor interveni în România – că nu existau concentrări de trupe pe scară largă la frontieră, similare cu cele care au precedat invadarea Cehoslovaciei şi că mass-media din ţările Pactului de la Varşovia îşi „redusese atacurile propagandistice împotriva“ României, spre deosebire de campania ostentativă pe care o dusese la adresa Cehoslovaciei – se bazau pe premise false sau discutabile. Al treilea element, care susţinea că România cedase sub presiunea sovietică şi acceptase să găzduiască manevre militare pe teritoriul său, se baza pe o dezinformare intenţionată.

Manevre militare ca acoperire pentru intervenţia armată

În perioada înăbuşirii Primăverii de la Praga se observase importanţa manevrelor militare pentru oferirea unei legitimităţi plauzibile concentrării de forţe, în vederea intervenţiei, precum şi importanţa operaţiunilor clandestine. CIA a subliniat ulterior că Moscova „va încerca să maximalizeze ambiguităţile“ oricărei intervenţii militare „prin folosirea pretextului «exerciţii» pentru a minimiza posibilitatea rezistenţei armate pe scară largă“ şi a „micşorării costurilor internaţionale“.[2] Foarte semnificativ, comunitatea informativă a SUA a admis că „e posibil să nu fie în stare să distingă clar sau la timp între manevrele de amploare“ şi „pregătirile care s-ar

---

[1] *Intelligence Memorandum: Rumors of Soviet Military Pressure on Rumania*, 21 noiembrie 1968 (declasificat în noiembrie 2001), pp. 1-2, CIA.
[2] *Poland's Prospects Over the Next Six Months: Special National Intelligence Estimate* (1981), p. 14, CIA.

face pentru introducerea" forțelor sovietice pentru intervenții, „sub masca unor exerciții".[1]

Acesta a fost cazul și în august 1968 când, urmărind dislocările de trupe, „sovieticii și aliații lor din Pactul de la Varșovia au început aplicații care reprezentau repetiția pentru intrarea trupelor în Cehoslovacia".[2] Românii au monitorizat cu atenție modalitățile prin care conducerea militară sovietică intimidase Praga ca să accepte manevrele militare *Shumava*, în vara lui 1968, și, folosindu-se de acestea, pentru a deplasa numeroase forțe în Cehoslovacia, pe teritoriul căreia, până în acel moment, nu se aflau trupe staționate.[3] Deplin conștientă de această linie de atac, conducerea României a refuzat cu încăpățânare să găzduiască aplicații militare, pe tot parcursul anului 1968, și a decis să nu mai aprobe niciodată manevre militare ale Tratatului de la Varșovia.

Bucureștiul era conștient și de pregătirile secrete, după ce observase infiltrarea agenților secreți sub acoperirea de „turiști" pentru a pregăti terenul pentru intervenția din Cehoslovacia și excesul de „turiști bulgari", cu aspect milităros, care intraseră în România și se concentrau în apropierea Ministerului Apărării. Pe data de 22 noiembrie era așteptată la București vizita a 150 de ofițeri din Pactul de la Varșovia, pentru pretinsa pregătire a ședinței Comitetului Politic Consultativ de la Budapesta, programată pentru martie 1969.[4] Mai târziu, în timpul crizei din 1980–1981, agentul CIA din armata poloneză va raporta, de asemenea, că armatele prietene trimiseseră ofițeri în Polonia, „îmbrăcați în civil", pentru a întreprinde „măsuri de recunoaștere a rutelor de invazie, precum și distanțele din teren pentru operațiunile viitoare".[5]

---

[1] Ibidem, pp. 14-15. CIA nu se aștepta ca armata poloneză, a cărei conducere era total subordonată Moscovei și care nu avea nici structura și nici poziția necesare pentru a rezista unei incursiuni sovietice, să „opună forță armată sub conducerea autorității centrale, deși unități izolate și comandanți individuali ar fi putut reacționa la mișcarea sovietică. O astfel de rezistență nu ar fi reprezentat un obstacol serios sau de lungă durată pentru îndeplinirea obiectivelor militare sovietice în Polonia".

[2] *Soviet Troop Movements*, 23 august 1968 (declasificat în 2001), p. 1, CIA.

[3] Ministrul adjunct al Apărării din Cehoslovacia i-a spus delegatului militar român la acele manevre că le acceptaseră pentru „a nu provoca un conflict, pentru că sovieticii insistaseră". RMA, fond DO, dosar nr. 3, vol. 1, f. 317; Retegan (2000), p. 143.

[4] *Intelligence Memorandum: The Rumanian Situation as of 1200 EST*, 23 noiembrie 1968 (noiembrie 2001), p. 2, CIA.

[5] Raportul colonelului Kuklinski, semnat „Jack Strong", către CIA, 1 decembrie 1980, www.kuklinski.us.

Suspiciunile României au fost confirmate de spionajul vest-german. La mijlocul lui ianuarie 1969, ataşatul german din Atena i-a împărtăşit colegului său român informaţia că Kremlinul intenţiona să folosească:

> [...] manevrele militare comune ale trupelor de la Varşovia, programate pentru martie-aprilie 1969, pe teritoriul României, la fel cum făcuse şi în Cehoslovacia, pentru staţionarea permanentă a trupelor sovietice şi înlocuirea câtorva membri din conducerea partidului şi a statului care se opuneau în vreun fel sau altul liniei sovietice. [...] [În cazul în care nu se reuşea], planul alternativ al conducerii sovietice era instigarea şi realizarea de diversiuni, în rândul populaţiei, pentru înfiinţarea unor facţiuni prosovietice care să se opună măsurilor luate de guvernul român, atât pe plan intern, cât şi extern.[1]

Exerciţiul-fantomă şi avertismentul Londrei, 19–22 noiembrie

Cu scopul evident de a furniza explicaţii plauzibile pentru prezenţa trupelor sovietice în România, începând de la mijlocul lui septembrie 1968, măsurile active sovietice au alimentat Occidentul cu dezinformarea că Bucureştiul acceptase să găzduiască pe teritoriul său manevre militare ale Pactului de la Varşovia, de un nivel redus, pe 21–22 noiembrie 1968, care coincideau cu vizita planificată pe 22 noiembrie a ofiţerilor Pactului (data fiind sugerată de raportul spionajului militar olandez). CIA ar fi primit cu scepticism vestea unor aplicaţii de anvergură, dar acceptase ca probabil ca românii să fi cedat presiunii sovietice şi să accepte o aplicaţie de mică anvergură, bazându-se pe informaţia provenită dintr-o „sursă sigură". Conform unui memorandum CIA din 19 noiembrie:

> Alte rapoarte neconfirmate sugerează că, în această lună, s-ar putea să aibă loc un exerciţiu al trupelor Pactului de la Varşovia. Am observat o activitate de mică anvergură în România, care ar putea fi legată de o aplicaţie comună, minoră sau alt tip de cooperare militară. Scala şi tipul acestei activităţi nu indică un exerciţiu militar extins. Şi nici Bucureştiul nu a dat semne că se aşteaptă ca astfel de aplicaţii să fie iminente. [...] Dacă începând din 22 noiembrie ar urma să aibă loc vreo aplicaţie în România, şeful partidului şi al statului, Ceauşescu, ar fi făcut o campanie de pregătire a populaţiei

[1] Raportul general-colonelului Ion Gheorghe, şef de Stat-Major şi ministru adjunct al Apărării către Nicolae Ceauşescu, secretar-general al CC al PCR, referitor la informarea primită de la ataşatul militar român din Atena, RMA, fond 467, dosar nr. 38/1969, f. 4-6, CWIHP. Ataşatul militar vest-german a trimis această informaţie omologului său român, în ianuarie 1969. Ionescu şi Deletant (2004), pp. 86-87.

pentru acest eveniment. [...] Nu există nici o dovadă a unei astfel de campanii. [...] Mai mult, deținem informația că, luna trecută, s-a ajuns la un acord sovieto-român pentru organizarea de manevre ale Pactului în România, în 1969.[1]

Pe 20 noiembrie 1968, un membru din conducerea unui serviciu de informații afiliat Tratatului, din cadrul delegației la ONU, a raportat că negocierile militare româno-sovietice privind „prezența trupelor Tratatului de la Varșovia în România" au ajuns într-un „punct critic".

În cadrul acestor negocieri, care au inclus și o vizită recentă (29–30 octombrie 1968) la Moscova a ministrului român al Apărării, generalul Ion Ioniță, și discuții simultane la Moscova și București, URSS a formulat următoarele solicitări:

- Dreptul de a staționa trupe permanent, pe teritoriul României.
- Dreptul de tranzit al trupelor sovietice, prin România, la solicitarea URSS.
- Dreptul de a organiza exerciții ale Tratatului de la Varșovia, în România, în viitorul apropiat.[2]

Conform delegatului, Moscova a susținut continuu că România „este obligată să colaboreze cu ceilalți membri ai Tratatului de la Varșovia" prin organizarea unor aplicații militare pe teritoriul românesc „în viitorul apropiat". A insistat, de asemenea, ca Bucureștiul „să nu amâne" măsurile menționate, pentru că ele constituie elemente esențiale ale „dispozițiilor militare necesare pentru securitatea zonei Tratatului de la Varșovia împotriva oricăror «posibile acțiuni militare din direcția Iugoslaviei»". Bucureștiul, spune sursa, s-a pus într-o poziție „foarte dificilă" prin refuzul de a organiza exerciții pe teritoriul său.[3]

---

[1] Washingtonul, acordând atenție acestor concluzii, a convocat Comitetul informativ al SUA (USIB „Watch Committee") la o ședință care a durat toată noaptea. Britanicii au raportat că: „USIB e în ședință de la ora 8, dar încă nu au ajuns la nici o concluzie. Imediat ce o vor face, ea va fi transmisă și Londrei. Președintele și domnul Rusk sunt informați în permanență asupra evenimentelor, dar Departamentul de Stat spune că se așteaptă concluziile USIB și că nu a fost întreprinsă nici o acțiune diplomatică și nu pare probabilă în viitorul imediat dacă nu apare vreo nouă evoluție". *Immediate Washington to Foreign and Commonwealth Office*, telegrama nr. 3403, 21 noiembrie 1968, BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 16.

[2] *Intelligence Information Cable*, București, 21 noiembrie 1968, documentul 171, *FRUS 1964–1968*, volumul XVII. Un raport despre „O posibilă invazie a Pactului de la Varșovia în România" a fost primit pe 20 noiembrie 1968.

[3] Ibidem.

Comisia Reunită de Informaţii din Marea Britanie (JIC) a ajuns la o concluzie mult mai alarmantă, susţinând că „informaţiile primite pe 21 noiembrie indică foarte clar repoziţionarea trupelor sovietice şi bulgare" spre România, cu „posibilitatea participării trupelor poloneze sau ungare, sau a trupelor sovietice în Polonia/Ungaria":

> Mai mult, în Europa de Est se înregistrează mişcări neobişnuite, dar fără să poată fi considerate semnificative ca atare, ci doar în contextul politico-militar existent.
>
> • Un punct de frontieră dintre Polonia şi URSS a fost închis.
>
> • Şefii celor trei misiuni ale armatei sovietice în Republica Federală Germană îşi părăsiseră postul simultan [...]
>
> • Generalul Ştemenko, şeful de Stat-Major al Tratatului de la Varşovia, s-a deplasat în Bulgaria.
>
> • Conform rapoartelor, mareşalul Greciko, comandantul Tratatului de la Varşovia, s-a deplasat în sudul URSS, nu departe de România, la Chişinău.
>
> • În plus, ministrul de externe al URSS se ocupa cu transmiterea continuă de lungi mesaje cifrate, către toate ambasadele sovietice.[1]

De interes erau deplasările lui Ştemenko în Bulgaria, în ultimele două săptămâni, fără nici o justificare oficială evidentă, dar şi prezenţa lui Greciko în Districtul militar Odessa, la baza cea mai înaintată spre graniţa românească în Chişinău, unde se aflau permanent cel puţin patru batalioane de desant aerian. Londra a făcut conexiunea logică dintre pregătirile evidente ale Pactului de la Varşovia pentru „exerciţiu" şi negările României că acesta ar fi fost programat:

> [...] informaţiile pe care le avem la dispoziţie indică pregătiri pentru o manevră militară a Pactului de la Varşovia, care este posibil să înceapă în noaptea de 21/22 noiembrie. Totuşi, opinia publică din România nu a fost anunţată despre o asemenea manevră. Reamintindu-ne acumularea de evenimente neobişnuite, nu putem exclude posibilitatea că aceste mişcări ar putea însemna pregătirea unei acţiuni armate împotriva României.[2]

---

[1] *Flash Foreign and Commonwealth Office Telegram no. 637 to Bucharest*, 21 noiembrie 68, „Telegrama nr. 573 din 21 noiembrie din partea secretarului JIC" în *Threat of Warsaw Pact attack on Romania and Yugoslavia following invasion of Czechoslovakia*, BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 13.

[2] Ibidem.

Londra a împărtăşit concluziile sale Statelor Unite şi a decis să acorde României un statut de cvasialiat (autorizând vânzarea a trei jeturi Bucureştiului şi semnând în secret un acord de colaborare pentru construirea unui avion de luptă în care era implicată și Iugoslavia).[1]

Mai târziu, în aceeaşi zi, CIA îşi reitera convingerea că o intervenţie era improbabilă, în ciuda „numeroaselor rapoarte și zvonuri" despre pregătirile Pactului de la Varşovia şi a solicitărilor sovietice de a se organiza aplicaţii şi de a fi staţionate trupe pe teritoriul României.[2] Memorandumul CIA, din 21 noiembrie, insista că nu existase „nici un semn recent al înăspririi atitudinii sovietice" sau al vreunui „atac special al propagandei". De asemenea, a anulat „cele câteva indicații despre activități militare neobişnuite" – printre care „starea de alertă a armatei bulgare", numeroase rapoarte despre „posibile aplicații militare românești într-o perioadă atât de târzie din an" şi restricţiile impuse pentru călătoriile ataşaţilor militari, în „districtele militare aflate la frontiera României" – și a reiterat convingerea CIA că acestea nu reprezentau indiciile vreunei „acţiuni iminente împotriva României".[3]

Memorandumul nu făcea referire la telegrama pe care Agenția o primise cu o zi înainte, referitoare la refuzul României de a găzdui manevre militare pe teritoriul său sau la dificultăţile pe care le întâmpina Bucureştiul din cauza acestui refuz. În schimb, memorandumul susținea că:

> Sunt posibile anumite exerciţii comune de mică anvergură. Rapoartele de la Bucureşti indică faptul că ofiţeri din cadrul Pactului de la Varşovia se întâlnesc acum la Bucureşti pentru a planifica exercițiile, dar până acum nu există indicii când vor avea loc. Rapoarte anterioare din surse de încredere arată că românii au cedat presiunii sovietice și au acceptat să găzduiască manevre ale Pactului de la Varşovia, la începutul anului 1969.[4]

---

[1] Vezi BNA, FCO 28/57, Consultările NATO şi ale Aliaţilor privind criza din Cehoslovacia și posibila îndepărtare a lui Ceaușescu de la putere de către sovietici, 1968, Biroul de afaceri externe: Departamentul de Nord şi Departamentul pentru Europa de Est şi URSS, dosare înregistrate (seriile N şi EN).

[2] *Intelligence Memorandum: Rumors of Soviet Military Pressures on Rumania*, 21 noiembrie 1968 (declasificat în noiembrie 2001), p. 1, CIA.

[3] Ibidem, p. 2. Cu toate că raportul nu menţiona restricţiile de călătorie de la frontiera româno-sovietică, propoziţia care enumera „câteva indicaţii" a fost parţial ştearsă, iar restricţiile au fost menţionate în memorandumul CIA care a precedat şi a urmat acestui raport.

[4] Ibidem.

Diferența între aprecierile americane și britanice (ca și ale spionajului militar vest-german) a fost fundamentală. Mai devreme în aceeaşi zi, JIC a emis o estimare care indica pregătiri pentru o intervenție sovietică iminentă, în România.[1] Această apreciere și „o serie de indicii" referitoare la „mişcările de trupe" l-au convins pe prim-ministrul Harold Wilson, pe ministrul de Externe Michael Stewart și pe ministrul Apărării Denis Healy să-i avertizeze pe „români că se punea ceva la cale" și să-l interpeleze pe ambasadorul sovietic în legătură cu intențiile țării sale, sporind în același timp „vigilența informativă" și „cooperarea cu americanii".[2] Pe 22 noiembrie 1968, la prima oră, Stewart semnala de urgență Ambasadei britanice de la București:

> Am analizat cele mai recente informații avute la dispoziție și am ajuns la concluzia că nu se poate exclude posibilitatea ca ruşii să facă pregătiri pentru o acțiune militară împotriva României foarte curând. [...] Credem că este corect ca românii să fie informați despre aprecierea noastră. Aceasta va trebui făcută la cel mai înalt nivel și în strictă confidențialitate. [...] Pentru informarea dumneavoastră, Nayman i-a telefonat ambasadorului sovietic [Smironovski] la ordinul meu și i-a spus că „există niște zvonuri în acest sens". Nayman l-a întrebat dacă poate să ne confirme aceste zvonuri. Smironovski și-a exprimat surpriza și a spus că „nu ştie nimic despre asemenea zvonuri".

Pe lângă închiderea graniței polono-sovietice observatorilor străini și mişcările inexplicabile ale comandanților militari sovietici, în dimineața zilei de 22 noiembrie, spionajul britanic a raportat din Ungaria apariția „unor grupuri ale Poliției Militare și a concentrărilor mici de polițişti civili, în zona podurilor, care ar putea fi indiciul că se intenționează deplasări ale unităților militare."[4]

În toate alertele și analizele s-a avut în vedere faptul că, după invazia din Cehoslovacia, un analist CIA descria drept „evidentă" lipsa efortului sovietic de a încerca să dezinformeze Occidentul cu privire la ținta atacului

---

[1] JIC (68)(SA)52 din 21 noiembrie 1968 citat în BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 19.
[2] Ibidem.
[3] Telegrama nr. 638 de la ministrul de Externe, Michael Stewart, către Bucureşti, 22 noiembrie 68, *Amenințări legate de atacul Pactului de la Varşovia împotriva României și a Iugoslaviei, în urma invadării Cehoslovaciei*, BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 16a.
[4] Telegramă de la Budapesta către Ministerul de Externe (Foreign and Commonwealth Office), tel. nr. 410, 22 noiembrie 1968, BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 17.

sovietic.[1] Pregătirile sovietice „erau atât de clar îndreptate împotriva Cehoslovaciei încât nu exista vreun motiv de alarmare a Vestului, în ciuda amplorii concentrărilor armate", iar această țintă unică, ostentativă a constituit „una dintre cele mai notabile caracteristici" ale invaziei. Analistul nu a luat în considerare posibilitatea ca efortul propagandistic concertat al sovieticilor pe scenariul „unic Cehoslovacia" să servească acoperirii pregătirilor pentru operațiuni ulterioare mai extinse.[2] Personalul SUA din Ungaria era ocupat să observe „deplasările importante de unități sovietice spre frontiera nordică a Cehoslovaciei" și raporta restricțiile parțiale care fuseseră impuse vizitelor în zonă, dar nu a fost la fel de atent la granița estică a României, așa cum ar fi presupus o acoperire „sistematică".[3]

„Reconcilierea" *ca acoperire pentru aplicații militare*

În ceea ce privește acțiunile de la Budapesta, în 1956, și de la Praga, în 1968, Moscova a considerat foarte important ca intervenția sovietică să se facă la cererea de „asistență" a unor membri ai partidului de guvernământ și ai conducerii statului. În 1956, Kádár a făcut o astfel de solicitare și a colaborat cu liderul ucrainean Piotr Shelest și cu fostul șef al KGB în RSS Moldova, Serghei Savcenko, în vederea obținerii unei astfel de solicitări și din partea Cehoslovaciei, de la șeful Departamentului Internațional al Partidului Comunist Cehoslovac, Vasil Bilak.[4]

Atunci când Moscova a intimidat regimul Dubček să accepte exerciții de amploare ale trupelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia, pentru a evita un „scandal", numeroși membri ai Comitetului Central au dat curs unei cereri de asistență sovietică.[5] Solicitarea de asistență din partea celor

---

[1] Cynthia M. Grabo, „Soviet Deception in the Czechoslovak Crisis: A Study in Perspective", *Studies in Intelligence*, vol. 14, nr. 1 (primăvara 1970), p. 32. Acest studiu a rămas secret pe parcursul Războiului Rece.

[2] Ibidem. Într-adevăr, nivelul extrem de redus al propagandei antiromânești din această perioadă era anormal în comparație cu retorica Pactului, anterioară primăverii lui 1968. Concluzia lui Grabo că „practic nu exista nici o indicație că URSS avea vreo tentativă să întreprindă măsuri militare care să ne înșele cu privire la scala, locația sau scopul acțiunii militare sau a momentului posibil al invaziei" poate fi considerată adevărată numai dacă sunt ignorate pregătirile de la frontierele României.

[3] Op. cit., p. 25.

[4] Kun (1999), pp. 71-73, 90; Mark Kramer, ed., „Ukraine and the Soviet-Czechoslovak Crisis of 1968 (Part 1): New Evidence from the Diary of Petro Shelest", *CWIHP Bulletin*, nr. 10 (martie 1998), pp. 234-247.

[5] RMA, fond DO, dosar nr. 3, vol. 1, f. 317; Retegan (2000), p. 143.

de la Praga a fost considerată plauzibilă deoarece erau cunoscute relațiile apropiate ruso-cehoslovace, moștenirea slavă comună, divizarea din interiorul partidului și al guvernului și încrederea de care se bucura Dubček, care fusese educat la Moscova.

România n-a împărtășit nici una dintre aceste moșteniri și legături. Dimpotrivă, exista o neîncredere reciprocă și profundă între Kremlin şi cei trei actori importanți din conducerea țării – Ceauşescu, Bodnăraş şi Maurer. Animozitățile publice și personale cunoscute făceau prea puțin credibilă o eventuală cerere de asistență, aceasta fiind mai degrabă pusă pe seama acțiunii agenților sovietici, iar refuzul autorităților de la Bucureşti de a permite desfășurarea de exerciții pe teritoriul național sau refuzul de a participa la astfel de exerciții în străinătate au constituit o piedică în calea strategiei care urmărea mascarea invaziei sovietice sub forma unor exerciții militare pe teritoriul românesc.

Pentru a se oferi credibilitate „invitației" de a organiza exerciții în România, ar fi fost necesară o schimbare radicală în percepțiile Occidentului față de relația București – Moscova. Moscova trebuia să creeze impresia că tensiunile s-au diminuat drastic și că starea recunoscută de conflict dintre cele două țări a fost înlocuită cu una de acomodare din rațiuni pragmatice – unul dintre motivele pentru care a fost special creată strategia insidioasă, de inducere în eroare. În același timp, campaniile de dezinformare prezentau România ca partener indezirabil și în care nu se putea avea încredere pentru a obține izolarea țării de susținătorii săi din Vest.

Sfatul lui Tito să amelioreze ciocnirile retorice antisovietice era, poate, de bună-credință, dar a și fost folosit de liderul iugoslav pentru a da impresia că țara sa merită relații cu SUA mai privilegiate decât România. Şi e posibil ca Moscova să fi folosit întâmplător acest element ca parte a campaniei sale de dezinformare. Dar este posibil ca informația să fi fost transmisă de Tito Bucureştiului la sugestia Moscovei, aşa cum făcuse cu Nasser pentru Brejnev în 1967. În orice caz, sfatul a devenit un element de bază în informările serviciilor americane şi britanice – uneori folosind aceleaşi cuvinte –, care demonstra o lipsă de coloană vertebrală a României în comparație cu Iugoslavia, care trebuia să se bucure de o încredere sporită în SUA.

Este interesant că atitudinea unor diplomați români de frunte – şi nu a liderilor de la Bucureşti – a fost încorporată în această temă a măsurilor active, deşi sunt necesare investigații mai profunde pentru a stabili dacă într-adevăr diplomații au transmis cu adevărat aceste mesaje sau dacă informațiile au fost manipulate altundeva pe linie de comunicații, fiind apoi preluate în rapoartele CIA. Spre exemplu, CIA raporta la sfârşitul lunii august, în plină criză, că „ministrul de Externe [Corneliu] Mănescu le

spusese oficialilor americani că guvernul său nu era îngrijorat de posibilitatea intervenției rusești".[1] Zeci de ani mai târziu, Mănescu declara că o făcuse din proprie inițiativă, fiind în conformitate cu convingerea exprimată de prim-ministrul Maurer, că Ceaușescu făcuse o eroare extrem de periculoasă, în august 1968, atunci când se opusese Moscovei.[2]

De asemenea, pe 22 noiembrie, CIA raporta că „ministrul adjunct de Externe, Macovescu, în convorbirile cu ambasadorul britanic, a negat zvonurile despre amenințările la adresa României".[3] Într-adevăr, diplomații români „n-au exagerat posibilitatea unei intervenții sovietice în țara lor", după 23 august, iar unii chiar negau că ar fi existat o asemenea posibilitate.[4] Ambasadorul român la Washington, Corneliu Bogdan, a susținut pur și simplu că, deși „auzise zvonurile", el nu avea nici o „informație despre amenințarea cu invazia sau despre convorbiri sovieto-române legate de manevre militare".[5] Chiar înainte de întâlnirea Ceaușescu – Bodnăraș Tito, din dimineața zilei de 24 august, Bogdan și-a dezinformat interlocutorii americani referitor la natura și nivelul amenințării, negând existența „mobilizării generale în România" și a afirmat că țara sa „nu avea nici o intenție să se retragă din Pactul de la Varșovia".[6] De fapt, forțele armate române se aflau în mobilizare generală, iar prezidiul permanent a discutat în termeni destul de expliciți posibilitatea retragerii din Tratatul de la Varșovia.[7]

---

[1] *Intelligence Memorandum: Possible Soviet Military Threat to Rumania* (1968), p. 3, CIA.

[2] Betea (2008), pp. 332-333, 584-585.

[3] *Intelligence Memorandum: The Situation in Rumania (As Of 4:00 PM EST)*, 22 noiembrie 1968 (declasificat în noiembrie 2001), pp. 1-2, CIA.

[4] Ibidem.

[5] *Intelligence Memorandum: The Rumanian Situation as of 1200 EST*, 23 noiembrie 1968 (noiembrie 2001), p. 1, CIA.

[6] *Situation Report, 0600 hours EDT*, 24 august 1968, Department of State, Czech Task Force, p. 1, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From The 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia" (2010), CIA. Bogdan a mai afirmat și că „nu avea informații despre zvonuri referitoare la mișcările de trupe", ceea ce, deși e puțin probabil, poate că era adevărat.

[7] Bogdan a devenit „persoană în atenția" unității anti-KGB a DSS-ului, după ce această unitate a fost reformată ca urmare a fugii lui Pacepa din 1978. Totuși, în perioada în care făcuse acele afirmații neadevărate, responsabilitatea pentru afacerile externe ale României era împărțită în prooccidentalul Ion Gheorghe Maurer și Secția externă a CC a PCR, condusă de agenta sovietică Ghizela Vass, de la sfârșitul anilor 1950 și până la înlocuirea sa în 1975 (când a continuat să exercite o influență considerabilă ca adjunctă, responsabilă cu legăturile și cu „mișcările și organizațiile revoluționare", până la înlăturarea sa, în 1983). Astfel, indiferent de loialitățile ulterioare ale lui Bogdan, este posibil ca el să fi urmat instrucțiunile de la o autoritate legitimă, dar compromisă, în 1968. Că acesta a fost cazul este sugerat de constanța cu care reprezentanții principali ai României peste hotare au repetat teme similare. Variabila care creează confuzie este aceea că un număr de diplomați români aflați la post au fost demascați ca agenți sovietici, fostul ambasador în Franța fiind unul dintre aceste cazuri.

Oricare ar fi fost motivația pentru aceste induceri în eroare, faptul că diplomații români au fost evident nesinceri cu oficialitățile americane prietene a împiedicat dezvoltarea relațiilor SUA – România și a avut ca efect descurajarea sprijinului american. De asemenea, ele au fost în conformitate cu cel de-al doilea val al temelor măsurilor active – primul susținând că România nu va rezista și bătea în retragere – care a continuat să iasă la suprafață în analizele occidentale, pe tot parcursul următoarelor decenii. Conform acestei teme, „zvonurile recurente" despre planurile de intervenție ale Moscovei în România erau „neîntemeiate", iar regimul Ceaușescu nu-și făcuse „niciodată" griji în această privință.[1] O temă înrudită care a reapărut în analizele occidentale – ca urmare a insinuărilor lui Dobrînin că veștile despre planurile de invazie erau doar rodul imaginației isterice a Bucureștiului –, sugerând chiar că regimul exploatase cu cinism invadarea Cehoslovaciei pentru a „exagera conștient amenințarea la adresa României", ceea ce reprezenta exact opusul comportamentului României.[2] După cum a subliniat Dean Rusk, în mai multe rânduri, în fața Consiliului Național de Securitate, Bucureștiul nu a furnizat informații referitoare la potențiala invazie, iar românii „nu exageraseră temerile cu amenințări false".[3]

Invazie? Ce invazie?

Propagarea continuă a dezinformării, prin folosirea unor surse variate, a creat un efect de „multiplicare în oglinzi paralele", bine cunoscut în cadrul strategiilor de manipulare. Faptul ca regimurile polonez și ungar au lucrat constant împotriva politicii și intereselor SUA, de exemplu, prin invadarea Cehoslovaciei, a devenit mai puțin relevant în analizele americane decât simpatia față de SUA și neîncrederea în Moscova pe care liderii de la Varșovia si Budapesta au exprimat-o în particular cu interlocutori americani – un fenomen cunoscut (și crezut) ca „opoziția clandestină" a Poloniei și Ungariei. Această „opoziție clandestină" a fost plauzibilă din cauza problemelor reale create în rândurile militarilor trimiși în Cehoslovacia,

[1] Vojtěch Mastný, „The Warsaw Pact As History" în Vojtěch Mastný și Malcom Byrne, editori, *A Cardboard Castle: An Inside History of the Warsaw Pact, 1955–1991*, New York, Central European University Press, 2005, pp. 37-38.

[2] F. Stephen Larrabee, *The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Romania, Hungary, East Germany*, R-3190-AF, Santa Monica, RAND, decembrie 1984, pp. 27-28.

[3] Note de la cea de-a 590-a ședință a Consiliului Național de Securitate, 4 septembrie 1968 (extrase), Washington, 4 septembrie, 1968, 5-7.25 PM, document nr. 125 în Jaromír Navrátil, editor, *The Prague Spring 1968: A National Security Archive Documents Reader*, Budapesta, Central European University Press, 1998, p. 494. Vezi și *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, vol. XVII, Washington DC, US GPO, 1996, pp. 272-278.

dar nu a reprezentat sentimentele sau atitudinile șefilor militari și politici ca Jaruzelski care, în timpul unei întâlniri de „gală" comemorând succesul invaziei la care au participat comandanți din Pactul de la Varșovia sosiți de la Moscova, a declarat că „el a fost mândru să trimită trupele poloneze peste granița aliatului său".[1]

Din cauza rapoartelor provenite din surse multiple care indicau că România se comportă astfel din motive cel puțin discutabile și uneori culpabile, ajutorul activ pe care regimul comunist din București l-a acordat Statelor Unite și conflictele sale deschise cu Moscova au fost minimalizate. Comportamentul și performanțele reale ale României nu au mai fost considerate criteriul principal de evaluare, bătălia mutându-se pe terenul relațiilor publice și al controlului asupra fluxului informativ și imagistic, un teren care a putut fi dominat total de aparatul de dezinformare al Blocului Sovietic coordonat de Moscova. În consecință, promisiunile din Ungaria și Polonia au devenit, încet-încet, mai prețuite decât performanța României.

Totodată, din cauza alegerilor prezidențiale din noiembrie 1968, atenția Washingtonului a fost distrasă de la evoluțiile din interiorul Pactului de la Varșovia. Natura foarte contestată a acelei curse electorale a provocat amânarea – până atunci fără precedent – anunțării rezultatelor alegerilor cu 24 de ore. Totuși, în ciuda concluziilor serviciilor de informații americane, pe 22 noiembrie, administrația Johnson, încă în funcție până la instaurarea în funcție a președintelui Nixon, în ianuarie, l-a avertizat încă o dată pe Dobrînin că atât administrația actuală, cât și cea viitoare erau de aceeași părere. Citind „zvonurile despre activități militare sporite în Europa de Est" care îi fuseseră aduse la cunoștință, administrația întreba „dacă se mai putea baza pe asigurările primite din partea lui Dobrînin, la sfârșitul lui august, cu privire la alte mișcări sovietice posibile în Europa de Est, ulterior invadării Cehoslovaciei".[2]

Diferența de percepție a gradului de amenințare, dintre Casa Albă și CIA, era uimitoare. În aceeași zi, agenția a elaborat un alt raport care respingea orice amenințare și insista că:

> Activitatea militară din România și din țările vecine se menține la un nivel redus, fără semne evidente de alarmare. [...] Nu există nici o informație

[1] Weiser (2005), pp. 48-49.

[2] Telegrama 276992 de la Departamentul de Stat către ambasada din Uniunea Sovietică, Washington, 23 noiembrie 1968, 1926Z, document 172, *FRUS 1964–1968*, volumul XVII. Telegrama a fost trimisă și la reprezentanțele SUA de la NATO, Londra, București și Belgrad.

nouă care să confirme indicaţiile anterioare că este posibil să se desfăşoare manevre în Districtul militar Odessa, Bulgaria, Ungaria şi România.[1]

După ce a fost lansată vestea unei invazii imediate, la prima oră a zilei de 22 noiembrie, Londra şi-a diminuat gradul de alarmare, dar nu într-o manieră categorică. Oficialii din serviciile britanice au subliniat cât de mult s-a bazat reevaluarea lor pe rapoartele speculative despre „reconcilierea" româno-sovietică. La lumina zilei însă, Londra a refuzat să nege indiciile referitoare la intenţiile sovietice ostile, la adresa României:

> [...] Parţial, analiza noastră că un atac sovietic asupra României pare improbabil se bazează pe impresia că tensiunile româno-sovietice par să se fi diminuat. Dar, desigur, noi ştim mult mai puţine decât alţii.
> 6. În acest context, există numeroase zvonuri despre aplicaţiile Pactului de la Varşovia, care se vor desfăşura în România. Am observat dezminţirea publică [din partea Bucureştiului] (transmisă de AFP) că astfel de manevre sunt iminente.
> 7. De asemenea, am auzit speculaţii că acum se poartă negocieri asupra unor viitoare exerciţii ale Pactului de la Varşovia în România, spunându-se că Moscova solicitase drept de tranzit al teritoriului românesc şi de staţionare a trupelor.[2]

În acelaşi timp, continua Londra, un atac sovietic rămânea o posibilitate, chiar dacă nu „iminentă":

> 2. Totuşi noi rămânem în continuare îngrijoraţi în legătură cu zvonurile despre invazie. În această situaţie culegem diverse informaţii adiţionale, la zvonul original despre o invazie în dimineaţa zilei de 22 noiembrie.
> 3. Avem situaţia în care ataşaţii militari occidentali nu au voie să se deplaseze într-o anumită zonă din Polonia, de la graniţa cu URSS. Ea pare serioasă dacă este coroborată cu unele rapoarte neconfirmate, despre unele mişcări de trupe în interiorul Uniunii Sovietice şi, în această împrejurare, raportul din *Steaua Roşie [Krasnaia Zvezda]* cum că mareşalul Greciko a vizitat Chişinăul ridică probleme.
> 4. Similar, noi nu cunoaştem ce a făcut şeful de Stat-Major al Pactului de la Varşovia, generalul Ştemenko, în vizita sa prelungită din Bulgaria (din 7 noiembrie).

---

[1] *Intelligence Memorandum: The Situation in Rumania (As Of 4.00 PM EST)* (1968), pp. 1-2, CIA.
[2] *Immediate Washington, Telegram No. 3423, to Foreign and Commonwealth Office*, 22 noiembrie 1968, BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 21.

La câteva ore după ce s-a confirmat faptul că proiectul nu s-a materializat, ministrul de Externe român în exercițiu le-a transmis mulțumiri britanicilor „în numele guvernului român“, subliniind faptul că s-au primit „informații similare din partea altor guverne“ și „am aflat din surse proprii zvonul că o invazie ar fi urmat să se producă în ziua precedentă“.[1] Macovescu, care avusese în mod evident acces la informațiile oferite de britanici, a corectat o greșeală în raportul JIC, menționând că „mișcările de trupe sovietice, bulgare și poloneze“ s-au produs în septembrie-octombrie, în contextul în care trupele românești fuseseră amplasate pe poziții defensive din august-septembrie, iar de atunci nu se mai înregistrase nici o modificare. Informațiile privind deplasările lui Greciko și Ștemenko nu erau însă cunoscute la București, care a început atunci să monitorizeze mai atent mișcările șefilor din Pactul de la Varșovia.

În noiembrie 1968, chiar și cooperarea minoră în domeniul informațiilor dintre România și ceilalți membri ai Tratatului devenise o excepție. Deși ruptura oficială în ceea ce privește schimbul de informații dintre România și omologii săi din cadrul Tratatului se va produce doar în 1971, de fapt, România făcea un schimb limitat de informații doar cu Bulgaria (care făcea parte din strategia sa în zona balcanică), neavând nici un fel de cooperare de facto cu ceilalți aliați, în perioada 1968–1970.[2] Prin urmare, doar Bulgaria a fost în postura să „tatoneze“ Bucureștiul referitor la cunoștințele pe care le avea despre amenințările și mișcările de trupe din Pactul de la Varșovia, sub acoperirea informării Bucureștiului despre interesul sporit al Turciei față de mișcările neobișnuite de trupe din jurul granițelor României.[3] Intențiile reale ale KDS pot fi înțelese prin prisma planului operativ din

---

[1] PREM – 22 noiembrie 1968, telegramă-fulger de la București către Ministerul britanic de Externe, nr. 553, 22 noiembrie 1968, BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 19. Macovescu a continuat să minimalizeze amenințarea împotriva României, sugerând că, potrivit raportului britanic, pregătirile armate făceau parte din noile mișcări împotriva Cehoslovaciei. Aceasta ridică posibilitatea ca Macovescu să fi indus în eroare cu bună știință, din însărcinarea Bucureștiului, din proprie inițiativă sau la indicațiile unei alte părți.

[2] Vezi și Markus Wolf, *Discuția cu Comitetul pentru Securitatea Statului [KGB] care a avut loc în perioada 3-6 aprilie 1967, de la Moscova*, BStU, MfS, SdM 1432, S. 2, 8; Herbstritt și Olaru (2005), p. 94; Sejna (1982), p. 66; Kalugin (2002). În primul său raport în calitate de șef al KGB-ului, Andropov sublinia că, cooperarea cu serviciul român „se limita la un schimb minor de informații“. Raportul din 1967 al KGB-ului (1998), pp. 215, 218, CWIHP.

[3] Scrisoare de la gen. Angel Solakov către gen. I. Stănescu despre interesul serviciilor militare turcești referitor la România, 25 noiembrie 1968, Arhiva Ministerului de Interne, Sofia, fond 1, dosar 10, p. 538, CWIHP, arhiva virtuală, „Bulgaria în Războiul Rece“.

1969, împotriva atașatului militar român (precum și împotriva atașaților cehoslovac și iugoslav), menit să compromită relația acestora cu omologii lor din cadrul NATO.[1]

[1] *KDS Plan for Operational Measures Toward Yugoslav, Romanian, and Czechoslovak Military Attachés*, 6 februarie 1969, AMVR, Sofia, Fond 2, Record 3, File 356, „Bulgaria in the Cold War", CWIHP. Aceste operațiuni au încercat să influențeze relațiile cu partenerii din SUA, Marea Britanie, Italia, Franța și Turcia. Atașatul maghiar Csordas a fost utilizat special drept contact pentru atașații român și cehoslovac.

VII

DUPĂ INVAZIE – TIRUL PE ROMÂNIA

Moscova va folosi aplicațiile comune [din Romania] pentru a încerca să obțină, așa cum a făcut în Cehoslovacia, staționarea permanentă a trupelor sovietice și, de asemenea, înlocuirea unor înalte oficialități de partid și de stat care s-au opus, într-un fel sau altul, liniei sovietice [...] Planurile conducerii sovietice prevăd instigări și diversiuni în rândul populației și formarea unor facțiuni prosovietice care să se opună măsurilor luate de guvernul român, atât în plan intern, cât și extern.[1]

Serviciul de spionaj militar al Germaniei de Vest, ianuarie 1969

România refuză să ia parte la măsurile militare comune ale Pactului de la Varșovia și solicită restructurarea Comandamentului Unificat al Forțelor Armate, ceea ce ar însemna, de fapt, dezintegrarea forțelor armate și o reală slăbire a puterii lor de atac.[2]

Raport Stasi, februarie 1969

Desigur, noi nu încercăm în nici un caz să provocăm un conflict. Noi încercăm să găsim un limbaj comun cu Uniunea Sovietică [...] bazat pe un set de principii. Dacă Uniunea Sovietică încearcă să facă în România ceea ce a făcut în Cehoslovacia, vom riposta. Desigur, nu avem pretenția să zdrobim armata sovietică, să ajungem la Moscova și să dictăm Kremlinului pacea. Nu putem face asta, dar vom lupta în România în același mod ca vietnamezii. [3]

Ion Gheorghe Maurer lui Zhou Enlai, septembrie 1969

---

[1] Raportul general-colonelului Ion Gheorghe, șeful Statului-Major și prim-adjunct al ministrului Forțelor Armate, către Nicolae Ceaușescu, secretar-general al CC al PCR, referitor la informațiile primite de la atașatul militar român din Atena, RMA, fond 467, dosar nr. 38/1969, f. 4-6; Ionescu și Deletant (2004), pp. 86-87, CWIHP.

[2] BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 272-274.

[3] Proces-verbal al discuției dintre Ion Gheorghe Maurer, Paul Niculescu-Mizil, Zhou Enlai și Li Xiannian, 7 septembrie 1969, document 6 în Munteanu (2008), p. 423; ANIC, fond CC al RCP, Relații Externe, dos. 72/1969, f. 4-30; Ioan Romulus Budura, editor, *Relațiile româno-chineze, 1880–1974*, București, 2005, pp. 943-959.

De unde i-a venit lui Zhou Enlai ideea că ar exista vreo amenințare împotriva României, când noi, care suntem vecinii României, nu știm de așa ceva [...] Poate România nu dorește să mai facă parte din Pactul de la Varșovia?[1]

Leonid Brejnev, mai 1970

Tovarășii români critică în continuare acțiunile țărilor socialiste (de invadare a Cehoslovaciei) chiar în timpul congreselor celorlalte partide, cu toate că a trecut atâta timp de atunci. Desigur, aceasta nu face decât să complice relația dintre popoarele noastre.[2]

Leonid Brejnev, iunie 1971

[Călătoria lui Ceaușescu la Beijing] a fost îndreptată împotriva unității și solidarității statelor din Tratatul de la Varșovia și a coeziunii mișcării muncitorești și comuniste internaționale [...] Nu este exclus ca Republica Socialistă România, în timpul acestei vizite, să-și fi asumat un rol de „mediator“ *în relația dintre China și SUA, precum și cu Republica Federală Germania.*[3]

Serviciile de spionaj ale Germaniei Democrate, iunie 1971

[1] Brejnev către delegația Partidului Comunist Român, în vizită la Moscova, 18–19 mai 1970. Expunerea nr. 10 a ședinței Biroului Executiv al CC al PCR, 20 mai 1970, în Deletant, Ionescu și Locher (2004), „Romanian și Pactul de la Varșovia“, PHP; ANIC, fond CC al PCR, dos. 59/1970, f. 2-3, 5-27.

[2] Secretarul pentru Relații Externe, Paul Niculescu-Mizil, și Emil Bodnăraș au relatat această parte a diatribei lui Brejnev în fața Comitetului Executiv. Stenograma ședinței Comitetului Executiv al Comitetului Central al CC al PCR, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 72/1971, f. 10-58, PHP.

[3] Evaluare a Ambasadei Germaniei de Est asupra vizitei lui Ceaușescu în China, 11 iunie 1971, pp. 1-3, „Documentare generală“, Nuenlist și Locher (2004), PHP.

CAPITOLUL 18

LANSAREA TEORIEI „RECONCILIERII" ROMÂNO-SOVIETICE 1968–1970

Strategia de „disuadare şi blocare"

Kremlinul a încercat să limiteze independenţa României angajându-se simultan în strategia de „disuadare şi blocare", pentru a o readuce în sfera de influenţă sovietică şi pentru a o izola de ajutorul extern prin măsuri active. Politica de „disuadare şi blocare" a avut un triplu scop: crearea unor premise plauzibile pentru implicarea şi prezenţa sovietică în ţară, discreditarea independenţei în Occident (şi în orice altă zonă) şi sporirea accesului şi a influenţei sovietice asupra conducerii statului şi răsturnarea regimului. Această abordare a fost aproape o copie la indigo a celei adoptate de URSS, în a doua jumătate a anilor 1950, împotriva Iugoslaviei. CIA a descris obiectivul sovietic din acea perioadă ca fiind „în mod clar, cel de reatragere a Iugoslaviei în Blocul Socialist" şi prin care a înregistrat un succes imediat. După cum se menţiona la Langley, „întreaga campanie a stimulat neîncrederea Vestului în Iugoslavia, făcând Belgradul mult mai dependent de URSS".[1]

Între timp, prin ofensiva măsurilor active, România era prezentată ca incapabilă de rezistenţă, oscilantă în sfidarea sa şi ca un partener care nu merita încrederea şi sprijinul Vestului. În particular, faptul că, în Bucureşti, nu au mai avut loc demonstraţii publice masive de condamnare a invaziei din Cehoslovacia a fost interpretat ca o schimbare a politicii şi o reînnoire a vechilor angajamente. Campania a avut un succes uimitor, răsturnând opinia analiştilor americani, într-un timp extrem de scurt.

[1] Biroul pentru informare curentă, *Soviet Staff Study: The Failure of the Soviet-Yugoslav Rapprochement* (Titluri de referinţă: CAESAR V-B şi VI-A-58), 3 noiembrie 1958 (declasificat la 27 februarie 2007), p. 5, CIA.

Gradul în care campania a reușit să modifice interpretarea comportamentului României poate fi observat comparând analizele postinvazie cu concluzia președintelui Consiliului CIA pentru Prognoze Naționale, din martie 1968, care a surprins cu o admirabilă acuratețe dinamica româno-sovietică, așa cum a fost ea reflectată în arhivele sovietice și ale membrilor Tratatului de la Varșovia:

> [...] pentru a pondera ceea ce va face în viitor România, trebuie luate în calcul chiar posibilități, deseori fanteziste și improbabile. Pare adesea că românii au mers cât de departe au putut; atât de des, încât observatorii ar putea fi surprinși. Acum este clar – dincolo de cerințele unei minime prudențe – că românii nu au stabilit nici un fel de limite asupra a ceea ce intenționau să facă; sovieticii erau cei care trebuiau să impună limite sau măcar să încerce. Într-adevăr, regimul Ceaușescu consideră URSS, în multe privințe, ca fiind obstacolul principal pentru atingerea țelurilor naționale ale României și se comportă în consecință.
>
> Trebuie spus că ambițiile României merg mai departe decât independența națională (care a și fost atinsă în cea mai mare parte). Bucureștiul acționează, uneori, în moduri care subminează politicile sovietice, în domenii care relaționează doar indirect cu problema suveranității. (Așa pare a fi cazul, spre exemplu, în Orientul Mijlociu.)
>
> Anii de compromisuri și tentative eșuate de a-i împinge pe români pe un curs mai „constructiv" i-au înfuriat pe sovietici [...] Poate că au decis, de fapt, că este timpul să încerce izolarea României sau, măcar, să reducă influența României asupra politicilor și dorințelor celorlalte state est-europene. Dacă despre asta este vorba, atunci sovieticii și-au fixat o țintă cam ambițioasă.[1]

„Retragerea"-*fantomă: aprecieri occidentale și ale Stasi asupra tenacității României*

La sfârșitul lui august, după mai puțin de șase luni, analiștii occidentali apreciau că independența României fusese îngrădită semnificativ.[2] „Teama"

---

[1] Memorandum special 6-68: URSS și Europa de Est (1968), pp. 8-11, CIA. Șeful Departamentului pentru Estimări Naționale, Abbot Smith, a considerat că URSS va fi obligată să accepte „schimbări de substanță" în regiune „dacă nu dorea să facă uz de forță". Op. cit., p. 21.

[2] Vezi J.A. Johnson, „Speculații despre România", România/16, RFER, 6 noiembrie 1968, OSA, caseta 111, dosarul 4, raportul 146; documentul 173, *FRUS, 1964–1968,* volumul XVII. Johnson a prevăzut că Moscova ar fi putut să caute „slăbirea unității României și eventuala înlocuire a lui Ceaușescu de un individ (sau grup) mai dispus să urmeze linia politică de la Moscova" și anume „supraviețuitori ai epocii Gheorghiu-Dej, precum Emil Bodnăraș, Chivu Stoica și Gheorghe Apostol care, cu încurajări de la Moscova, ar forma nucleul unei grupări anti-Ceaușescu" (pp. 3, 6).

Bucureştiului de „puterea militară sovietică" era percepută ca „dând roade politice pentru Moscova", iar românii, la presiunea sovietică, „acceptaseră repede să abandoneze poziţia critică la adresa invaziei sovietice", adoptând „o poziţie mult mai cooperantă", reducând „relaţiile cu Germania de Vest" şi intensificând chiar „cooperarea din cadrul Tratatului de la Varşovia, sub forma unor manevre comune pe teritoriul acestora".[1] România era acum percepută ca dovedindu-se „vulnerabilă la presiunile care i-ar putea forţa reintegrarea parţială în sistemul sovietic şi în Europa de Est".[2]

O justificare parţială a concluziei, în sensul existenţei unei retrageri a României, se baza pe marea publicitate pe care Moscova o făcuse participării ministrului român al Apărării la şedinţa Pactului, din octombrie 1968.[3] De fapt, ministrul Apărării menţinuse poziţia României împotriva conferirii de puteri supranaţionale Moscovei, care, după cum menţionase cu câteva luni înainte, probabil vor face necesară „poziţionarea României în afara structurilor militare comune ale Tratatului de la Varşovia, fără să declare formal părăsirea Pactului", poziţie care a fost adoptată ulterior de Bucureşti, de-a lungul întregului Război Rece.[4]

Evaluată acum ca bătând în retragere şi „reintegrându-se în Bloc", aşa-zisa „laşitate" a României era juxtapusă opoziţiei constante a Iugoslaviei, despre Tito şi ţara lui considerându-se că se confruntau cu o ameninţare sovietică mult mai mare. Reflectând interpretarea aproape universal acceptată în Occident, un analist îi descria pe români că „se retrăgeau rapid, la presiunea sovietică", spre deosebire de iugoslavi care „condamnaseră imediat

---

[1] Vezi Ermarth (1969), p. 119. La 15 luni după ce pronosticase o reîntoarcere a României la gruparea sovietică, Johnson a ajuns la concluzia diametral opusă că: „Până acum nu există absolut nici o indicaţie – anumite speculaţii de presă nefiind susţinute – a vreunei slăbiri sau flexibilităţi în poziţia României", J.A. Johnson, „Rumanian-Soviet Polemics: An Escalation of Pressures on Bucharest", Rumania/9, RFER, 22 aprilie 1970, OSA, caseta 112, dosarul 3, raportul 77, p. 20.

[2] Ermarth (1969), p. 120. Opiniile şi percepţiile lui Ermarth erau influente. Ulterior, a ocupat funcţia de ofiţer naţional de informaţii al SUA (NIO) pentru URSS şi Europa de Est, de preşedinte al Consiliului Naţional de Informaţii al CIA şi asistent special al preşedintelui şi director pentru Afaceri Sovietice şi Europene al Consiliului Naţional de Securitate, în Administraţia Reagan.

[3] Ibidem. Vezi TASS, 30 octombrie 1968.

[4] Raport al general-colonelului Ion Ioniţă, ministru al Forţelor Armate, către Nicolae Ceauşescu, secretar-general al CC al PCR şi preşedinte al Consiliului de Stat, asupra conţinutul proiectului de statut elaborat de Comanda Unificată a Forţelor Armate Unite ale statelor membre ale Tratatului de la Varşovia, 3 iunie 1968, RMA, fond V2, vol. 3, dos. 12/35, f. 11, PHP; Dennis Deletant şi Mihail Ionescu, „România şi Pactul de la Varşovia: 1955–1989", Proiectul de Istorie Internaţională a Războiului Rece, notă de lucru nr. 43, aprilie 2004, pp. 80, 83-84, CWIHP.

ocupația sovietică a Cehoslovaciei și continuau să o facă".[1] Atacurile din media sovietică, îndreptate asupra Belgradului – care semănau cu cele din perioada rupturii Tito – Stalin – erau considerate dovezi ale ostilității sovietice, care prevesteau „măsuri hotărâte, poate chiar militare", în timp ce despre determinarea și pregătirile iugoslave „de a se apăra, în caz de atac, până în fortărețele din munți" se aprecia că reușiseră să convingă Moscova că, spre deosebire de București, „ar avea puțin de câștigat prin concesii politice", prin presiune și amenințare.[2] Spionajul SUA a menționat că liderul român și regimul său erau ținta atacurilor directe ale mass-mediei din țările Pactului de la Varșovia, în special din URSS și Ungaria, în timp ce nici Tito și nici regimul său nu erau atât de asaltați, dar nu s-a ajuns la concluzia că Bucureștiul atrăgea mai multă animozitate din partea sovietică decât Belgradul.[3] De aceea, Iugoslavia a fost identificată în mod greșit ca fiind „cealaltă țintă majoră a doctrinei Brejnev", după România.

De fapt, „măsurile dure" luate împotriva lui Tito au condus, la sfârșitul anului 1968, la acorduri comerciale mult mai avantajoase pentru țara lui, cu sovieticii și Tratatul de la Varșovia, urmate de declarația publică a ministrului sovietic de Externe, Andrei Gromîko, la mijlocul anului 1969, că doctrina Brejnev nu se aplica Iugoslaviei – pe care URSS o recunoștea ca fiind o țară socialistă în toată regula, în ciuda diferendelor ocazionale.[4] În plus, bulgarii încetaseră și ei atacul mediatic împotriva Macedoniei, ministrul de Externe negând chiar public că „țara sa ar avea vreo pretenție teritorială asupra Macedoniei iugoslave".[5] România, din contră, era subiectul unui „conflict economic deschis" din partea Uniunii Sovietice și a fost adusă în atenția Sovietului Suprem, de Gromîko, „de mai multe ori, în contextul apartenenței la Tratatul de la Varșovia și la tabăra socialistă" pentru a sublinia că, fiind semnatară a Pactului, ea constituia acum *ținta* doctrinei Brejnev.[6]

---

[1] Vezi Ermarth (1969), p. 120.

[2] Ibidem. Ermarth a dat exemplul lui Iuri Gheorghiev, care scria în *Kommunist*, nr. 15, 1968, pp. 82-97.

[3] Spre exemplu, CIA menționa că Moscova „domolise criticile directe împotriva regimului" de la Belgrad, „în timp ce Bucureștiul nu era deloc cruțat". *Yugoslavia and Rumania are Targets of Russian Polemics, Weekly Summary*, 11 aprilie 1969 (declasificat la 6 martie 2007), „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA.

[4] *Memorandum secret: Relațiile economice dintre Iugoslavia și țările Pactului de la Varșovia* (1969), pp. 1, 15, CIA; documentele 65, 66, *Foreign Relations, 1969–1976,* volumul XII, pp. 197-198, 201-202.

[5] *Yugoslavia and Rumania are Targets of Russian Polemics, Weekly Summary* (1969), p. 10, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA.

[6] Memorandum de la președintele Grupului Regional Interdepartamental pentru Afaceri Europene (Leddy) către subsecretarul de stat (Katzenbach), Washington, 1 octombrie 1968, documentul 23, *FRUS,* 1964–1968; documentele 65 și 66, *FRUS,* 1969–1976, volumul XII, pp. 197-198, 201-202.

Pe lângă faptul că insistența asupra principului nonconfruntării, în materie de drept internațional, era caracteristică pentru metodele Bucureștiului pentru apărarea independenței, chiar înaintea invaziei, sfatul lui Tito a jucat un rol mult mai important decât presiunea sovietică, în diminuarea escaladărilor retorice.[1] Înregistrarea ședinței Comitetului Executiv român și cea a întâlnirii dintre Ceaușescu și ambasadorul sovietic, Aleksandr Vasilievici Basov, pe parcursul căreia acesta din urmă și-a ieșit din fire destul de urât, sunt foarte clare în această privință.[2] Lipsa demonstrațiilor de masă împotriva incursiunii Moscovei și „suveica" dezinformării sovietice au reușit să-i convingă pe analiștii occidentali că intervenția lui Basov fusese cea care determinase schimbarea.[3]

Între timp, Maurer evidenția în fața lui Zhou Enlai că România era hotărâtă să lupte – dacă era necesar –, dar, dacă era posibil, ar fi preferat să evite conflictul armat:

> Desigur, noi nu încercăm în nici un caz să provocăm un conflict. Noi încercăm să găsim un limbaj comun cu Uniunea Sovietică [...] bazat pe un set de principii. Dacă Uniunea Sovietică încearcă să facă în România ceea ce a făcut în Cehoslovacia, vom riposta. Desigur, nu avem pretenția să zdrobim armata sovietică, să ajungem la Moscova și să dictăm Kremlinului pacea. Nu putem face asta, dar vom lupta în România în același mod ca vietnamezii.[4]

Dezinformarea referitoare la abandonarea poziției critice a României față de invazie și a instituirii unei reapropieri de Moscova, de teama unei

---

[1] Retragerea era planul lui Tito, nu al lui Ceaușescu sau Bodnăraș. Ambii se pregăteau de război, în timp ce Tito încerca „să evităm pași exagerați sau provocatori, pentru că intenționam să menținem bunele relații cu Uniunea Sovietică". Totuși, Belgradul era înfățișat ca opunându-se constant Moscovei, în timp ce Bucureștiul dădea înapoi. Scurtu (1998), pp. 34-41; Ioan Scurtu, „Unanimitate deplină pentru condamnarea intervenției", *Dosarele istoriei*, nr. 8 (24)/1998, pp. 50-58, și „Ceaușescu către Tito: Suntem hotărâți să apărăm independența țării", *Magazin istoric*, nr. 2, 1998.

[2] Vezi Stenograma ședinței Comitetului Executiv al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, 25 august 1968, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 135/1968, f. 6-29.

[3] Vezi Robert R. King, „Romania and the Soviet Union: Assessing the Balance", RAD Background Report/226, 3 noiembrie 1976b, RFER, caseta 52, dosarul 4, raportul 32, p. 3.

[4] Proces-verbal al convorbirii dintre Ion Gheorghe Maurer, Paul Niculescu-Mizil, Zhou Enlai și Li Xiannian, 7 septembrie 1969, documentul 6, în Munteanu (2008), p. 423; ANIC, fond CC al RCP, Relații Externe, dos. 72/1969, f. 4-30; Budura (2005), pp. 943-959. Când Zhou Enlai a afirmat că „toți conducătorii sovietici actuali sunt la fel și sunt nebuni cu toții", Maurer a adăugat „cu cât sunt mai nebuni", „cu atât mai periculoasă" devenea Uniunea Sovietică.

intervenții sovietice, s-a impus repede și a dominat analizele, nu numai la începutul anilor 1970, dar și treizeci de ani mai târziu. De exemplu, unul dintre analiști afirma că „sfidarea românească s-a diminuat rapid“, la sfârșitul lui 1968, începutul lui 1969, românii „reducându-și criticile asupra invaziei“ și „chiar minimizând alte teme“ de confruntare.[1] În timp ce admitea posibilitatea unui flirt scurt cu Beijingul, în iunie-august 1971, un alt analist aprecia, în 1973, că România devenise „semnificativ mai puțin sfidătoare cu Uniunea Sovietică, începând din 1968“, nu din motivul că ar fi făcut „concesii majore conducătorilor sovietici“, ci pentru că „autonomia României vizavi de Moscova nu se extinsese“.[2]

Surse din serviciile de spionaj ale Pactului de la Varșovia, precum și convorbirile lui Brejnev cu „partenerii apropiați“ relevă însă o situație mult diferită.[3] În fapt, succesul acestei linii de dezinformare sovietică a avut implicații practice imediate. Spre exemplu, CIA a respins rapid concluziile Comisiei reunite de informații (JIC) britanice referitoare la o posibilă invazie, în noiembrie 1968, ținând cont în primul rând de presupusa reapropiere, postinvazie, a Bucureștiului de Moscova.[4]

O comparare a concluziilor serviciilor est-germane și a diplomaților SUA ilustrează adânca prăpastie dintre dezinformare și realitate. În decembrie 1968, Ambasada SUA de la București raporta despre solicitările sovietice ca România să-și integreze unitățile militare, să „ofere“ o mai mare putere comandantului-șef al Pactului de la Varșovia, „să fie sporite efectivele forțelor armate românești“, să se standardizeze echipamentul militar românesc conform normelor sovietice și să găzduiască, cât mai curând posibil, manevre ale Tratatului.[5] După ce se exprima opinia că o renunțare,

---

[1] Kramer (2001), p. 327; Kramer (2003/2004), p. 368, nota de subsol 377.

[2] Robert R. King, „Nicolae Ceausescu and The Politics of Leadership“, 29 martie 1973, RFER, Rumania/3, OSA, caseta 52, dosarul 1, raportul 300, p. 25.

[3] Vezi BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; și Înregistrarea întâlnirii dintre Leonid Brejnev și conducătorii partidelor est-europene, din Crimeea, 2 august 1971, Nuenlist și Locher (2004), PHP.

[4] Vezi *Rumors of Soviet Military Move into Rumania*, 19 noiembrie 1968 (declasificat la 5 noiembrie 2001), CIA; *Threat of Warsaw Pact attack on Romania and Yugoslavia following invasion of Czechoslovakia*, BNA, PRO, PREM 13/2638; Bright (2000). Celălalt motiv pentru scepticismul CIA era lipsa mișcărilor de trupe similare celor care precedaseră operațiunea din Cehoslovacia. *Rumors of Soviet Military Pressures on Rumania*, 21 noiembrie 1968, CIA; *The Situation in Rumania (As of 4:00 PM EST)*, 22 noiembrie 1968 (declasificat la 5 noiembrie 2001), CIA. Totuși, sovieticii nu desfășuraseră forțe semnificative de-a lungul graniței Cehoslovace, de la război, așa cum făcuseră vizavi de România. Cehoslovacii erau priviți cu simpatie, ca frați slavi, nu antagoniști, precum problematicii români.

[5] Documentul 173, *FRUS, 1964–1968*, volumul XVII. Raportul afirmă că România ar fi făcut măcar parțial anumite concesii asupra multora din cererile sovietice când, de fapt, nu făcuse absolut nici una.

cât de cât semnificativă, la „controlul național asupra forțelor armate" era improbabilă, raportul trăgea concluzii contradictorii:

> Este probabil ca românii să răspundă, într-o oarecare măsură, unora dintre aceste solicitări, iar acordul României de a strânge legăturile în cadrul Tratatului de la Varşovia este de fapt o concesie, din moment ce românii ar prefera să nu existe deloc blocuri în Europa şi, neputându-se asta, şi-ar dori un Pact cât mai inactiv posibil [...] Mai mult, considerăm că, în compensare pentru acceptul de a se conforma în anumite privințe, românii fac presiuni pentru o voce est-europeană mai puternică în problemele Tratatului de la Varşovia.[1]

Raportul considera ca fiind „cu siguranță adevărat" faptul că independența României „suferise deja anumite îngrădiri", măcar şi numai „pentru faptul că românii nu mai spun clar şi limpede ce părere au despre Cehoslovacia".[2]

În schimb, serviciile de informații est-germane raportau, două luni mai târziu, că acțiunile antisovietice ale Bucureştiului şi condamnarea invaziei deveniseră şi mai intense. Conform Stasi, comportarea antagonistă „se revigorase, mai ales *după* evenimentele din Republica Socialistă Cehoslovacia", exact când serviciile occidentale primeau rapoarte despre o radicală batere în retragere, cel puțin retorică, a românilor. În loc să bată în retragere, Bucureştiul respingea deschis rolul conducător al URSS în mişcarea comunistă:

> Acest lucru a fost dovedit din nou prin faptul că, după 21.08.1968, România a luat inițiativa convocării unei conferințe a partidelor comuniste europene, la Praga, cu scopul de a folosi evenimentele care au avut loc în Republica Socialistă Cehoslovacia, pe de o parte, pentru a condamna Uniunea Sovietică şi pe ceilalți [parteneri], iar pe de altă parte, pentru a atrage participanții la conferință în programe de asistență pentru Cehoslovacia. Evident, numeroasele contacte bilaterale pe care PCR le menține, nu

---

[1] Ibidem.

[2] Paradoxal, Raportul Davis a enumerat apoi o serie de acțiuni care îi contraziceau teza că fuseseră făcute concesii, începând cu „respingerea categorică, făcută de Ceauşescu în discursul său din 29 noiembrie, a oricărei renunțări la suveranitate în cadrul Pactului de la Varşovia (Bucureşti, 3174, 2 dec.)". Totodată, menționa că exercițiile asupra cărora „se căzuse de acord, în principiu", pentru 1969, nu erau de fapt deloc stabilite şi au rămas „subiectul unui acord interguvernamental care să specifice durata exactă şi locația aplicațiilor, precum şi dimensiunea forțelor care vor participa", ceea ce sovieticii au refuzat să semneze. Raportul Davis concluziona admițând relațiile independente cu Germania de Vest, Israel, China şi lumea noncomunistă, în general, continuau să fie „normale", în timp ce acelea cu SUA „se îmbunătățiseră".

numai cu alte partide comuniste şi organizaţii antiimperialiste, dar şi cu partide democrate occidentale, şi care vor fi utilizate, în mod clar, pentru consolidarea poziţiei PCR relativ la Uniunea Sovietică, se încadrează în acelaşi standard comportamental.[1]

România, se plângea Stasi, adusese „controversa în faţa ONU" şi atacase „măsurile de asistenţă ale celor cinci state socialiste" atât în plenul ONU, cât şi „în comisiile pentru autodeterminare şi suveranitate naţională", plasând astfel URSS în categoria statelor imperialiste agresoare.[2] „Teoria românilor, că statele mici şi mijlocii trebuiau să joace un rol independent în relaţiile internaţionale, pentru a crea o atmosferă de colaborare" a însemnat „de fapt, refuzarea rolului conducător al Uniunii Sovietice în politica de pace a ţărilor socialiste". Mai mult, declaraţia Bucureştiului, de la Organizaţia Naţiunilor Unite, „că ţările mici şi mijlocii din Europa trebuie să dezvolte contacte şi colaborări ce transcend Războiul Rece, indiferent de convingerile filosofice, politice sau militare, elimină complet caracterul de clasă al politicii externe socialiste".[3]

Conform spionajului est-german, de-a lungul celei de-a 23-a sesiuni a Naţiunilor Unite din septembrie-decembrie 1968, România a insistat pe „indivizibilitatea dreptului internaţional", pentru „a condamna acţiunile de ajutorare [ale Pactului] în favoarea Republicii Socialiste Cehoslovacia" şi ca mijloc pentru a „facilita dreptul Naţiunilor Unite de a se implica în relaţiile dintre statele socialiste".[4] Cu alte cuvinte, Bucureştiul insista, cu mult curaj, ca URSS şi celelalte membre ale Blocului Sovietic să constituie subiect al dreptului internaţional.

Totodată, Bucureştiul nu a încercat să diminueze importanţa altor subiecte de dispută. Conform rapoartelor Stasi, România nu era dispusă să-şi sporească potenţialul militar „prin achiziţii de armament din Uniunea Sovietică", care ar fi făcut-o „dependentă de aceasta". Mai mult:

> România refuză să participe la măsurile militare comune ale Pactului de la Varşovia şi solicită restructurarea Comandamentului Unificat al Forţelor Armate, ceea ce ar însemna, de fapt, dezintegrarea forţelor armate şi o slăbire obiectivă a forţei de atac.[5]

---

[1] *Situaţia Republicii Socialiste România şi influenţa imperialistă asupra acestei ţări*, 7 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 268.
[2] Op. cit., pp. 272 şi 274-275.
[3] Ibidem.
[4] BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 276.
[5] Op. cit., pp. 272-274.

De asemenea, Bucureștiul submina și integrarea economică din cadrul Blocului, direcționată de sovietici:

> Politica [României] față de CAER se bazează pe teza fundamentală că suveranitatea statelor asupra economiei este indivizibilă [...] Folosește modelul decizional al CAER nu numai pentru a se poziționa împotriva hotărârilor comune, dar și pentru a împiedica punerea în aplicare a acestora, pentru că se adoptă perspectiva că toate deciziile luate, cu votul negativ al României, sunt ilegale. În această perioadă, România încearcă să nu mai fie dependentă de materiile prime din Uniunea Sovietică. [1]

Reflectând îngrijorarea comună a URSS-ului și a partenerilor loiali, Stasi afirma că „cele mai mari divergențe“ existau „fără îndoială, în domeniul securității europene“. România respingea „pericolul reprezentat de imperialismul vest-german“, refuza să susțină divizarea permanentă a Germaniei, „nu punea nici un fel de condiții asupra relațiilor diplomatice cu Germania de Vest“ și respingea solicitările de îmbunătățire a capacității de atac a Pactului, ca răspuns la amenințarea NATO și a RFG, caracterizând obsesia Pactului ca fiind „aproape isterică“, într-o eră a destinderii *(détente)*, „dată fiind, mai ales, politica față de Est *(Ostpolitik)* a Bonnului“.[2] Și nici nu dădea înapoi în problema Basarabiei, respingând istoriografia Moscovei „de tip Lisenco“ referitoare la relațiile dintre Rusia imperialistă și România și trata subiectul „fără a ține cont de poziția de clasă, considerându-le analoge cu relațiile actuale“.[3]

Faptul că România își păstrase, practic, neschimbat comportamentul a devenit clar și un an mai târziu, în mai 1970, când Brejnev a protestat pentru că „România aducea daune prin poziția adoptată“ de condamnare, în continuare, a invaziei. Argumentând că „partenerii apropiați“ (minus Praga) „acționaseră numai pentru a ajuta Cehoslovacia“ să „normalizeze“ situația, liderul sovietic și-a reiterat plângerile:

> Tovarășii români critică în continuare acțiunile țărilor socialiste, chiar în timpul congreselor celorlalte partide, cu toate că a trecut atâta timp. Desigur, aceasta nu face decât să complice relația dintre popoarele noastre [...]

[1] Ibidem.
[2] Op. cit., pp. 272, 278.
[3] Op. cit., p. 270.

Partidul Comunist Român nu ar trebui să mai folosească acest punct de vedere pentru propagandă.[1]

În loc să caute să dezamorseze sau să evite confruntarea, renunţând la obiecţiile sale, Ceauşescu a subliniat că „noi, chiar şi acum, ne menţinem părerea că intervenţia în Cehoslovacia a fost o greşeală", că lucrurile „nu reveniseră la normal", ci erau de fapt „foarte departe de normal" şi continuau să se înrăutăţească.

Respingerea statutului Pactului de la Varşovia

Textul din 1955 al Tratatului de la Varşovia devenise piatra de moară atârnată de gâtul Kremlinului. Scris în mare grabă, într-un efort de ultim moment de legitimare a prezenţei militare sovietice în Europa de Est şi ca un exerciţiu de propagandă pentru a reconfigura dominaţia sa asupra Blocului într-o alianţă liberă, în sprijinul unor ţeluri comune, textul tratatului sugera insistent asocierea voluntară a unor parteneri egali. Dar, cu siguranţă, nu existase intenţia să se reordoneze relaţiile de putere dominante din Europa de Est, mai ales cele referitoare la primatul sovietic şi la subordonarea statelor non-sovietice, care era atât de clară.

Neţinând cont de intenţia Kremlinului, România a considerat textul Tratatului de la Varşovia ca prescriptiv şi l-a folosit pentru a-şi apăra egalitatea şi a se opune propunerilor de integrare militară, cu care nu era de acord, îndemnând şi celelalte state semnatare să procedeze la fel. Sovieticii au răspuns încercând să anexeze tratatului un *Statut de război*, care le-ar fi dat dreptul de a decide în numele tuturor aliaţilor, în caz de război, şi, apoi, să-şi asume comanda directă a forţelor armate naţionale pentru a se opune ameninţării, aşa cum o percepeau ei. Opoziţia continuă şi explicită a României a forţat Moscova să se îndrepte spre acorduri bilaterale suboptimale pentru a atinge, în fapt, acelaşi scop. Dar lipsa unui asemenea document le submina poziţia referitoare la potenţiale mutări împotriva României sau împotriva oricărui alt aliat, fără să se expună criticilor seci ale României sau ale altor membre ale comunităţii socialiste (precum China şi Iugoslavia) şi, posibil, chiar ale unor membri ai Alianţei. Pe lângă alte „fixaţii", Kremlinul a încercat în mod repetat, până la sfârşitul comunismului, să impună Statutul (ultimul efort fiind făcut de Gorbaciov, în octombrie 1988), ceea ce indică importanţa semnificativă pe care i-o acorda Moscova.

---

[1] Secretarul pentru Relaţii Externe, Paul Niculescu-Mizil, şi Emil Bodnăraş au relatat această parte a diatribei lui Brejnev, în faţa Comitetului Executiv. Stenograma şedinţei Comitetului Executiv al CC al PCR, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 72/1971, f. 10-58, PHP.

Determinat, în parte, de refuzul României de a participa la invazia Cehoslovaciei, acest efort a devenit mult mai intens, în perioada imediat următoare. Pe 19 ianuarie 1969, mareșalul Iacubovschi s-a întâlnit cu Ceaușescu și Maurer pentru a obține acordul lor asupra unui Statut al Pactului de la Varșovia, care ar fi oferit Moscovei puterea unilaterală de a declara starea de război și de a mobiliza, apoi, forțele Tratatului de la Varșovia. În ciuda tehnicilor de intimidare sovietice, românii au refuzat să permită ca desfășurarea, tranzitul și staționarea trupelor, precum și existența stării de război să fie decise prin vot majoritar și nu unanim. Ceaușescu a susținut cu tărie că „ordinele date de comandantul-șef al Pactului" nu puteau fi obligatorii pentru cei care nu erau de acord cu ele, insistând pe consultarea anterioară a autorităților naționale, pentru orice operațiune militară românească, din moment ce partidul și populația doreau „să știe de ce ar trebui să-i trimitem pe oameni să moară".[1]

Confruntați cu dilema de a prezenta un aspect care nu ar constitui o amenințare la adresa României, dar implicându-se simultan în mișcări de trupe amenințătoare – dificil de ascuns românilor – discursul conducătorilor militari sovietici lua adesea un caracter schizofrenic. Iacubovschi și ministrul adjunct de Externe sovietic au insistat, în timpul unei cine cu ministrul de externe, Corneliu Mănescu, și cu ministrul Apărării, generalul Ion Ioniță, că era necesar să fie strânse „unitatea și coeziunea comunității statelor socialiste și a solidarității lor internaționale, în conformitate cu principiul «Toți pentru unul și unul pentru toți»", în special în domeniul acțiunilor militare comune și, mai ales, „în împrejurările actuale, când comploturile agresive ale imperialismului se intensificau puternic".[2] Ministrul de Externe a fost de acord că tensiunile sau conflictele dintre țările socialiste erau „de neconceput" și, apoi, a punctat imediat cât de „nefiresc" era ca România „să fie înconjurată de-a lungul frontierelor" de armatele aliaților săi.[3]

Conform lui Mănescu, „10–12 mari unități [de dimensiunile unor divizii] sovietice, 4–5 mari unități maghiare și 2–3 unități bulgărești erau angajate în manevre de intimidare și diversiune de-a lungul frontierelor".[4] La ultima cină oferită de Mănescu, la care a participat conducerea superioară militară sovietică, Iacubovschi a bolborosit: „Numai un trăsnit s-ar putea gândi la

[1] Procesul-verbal al convorbirii dintre Nicolae Ceaușescu, secretar-general al CC al PCR, I. G. Maurer, președinte al Consiliului de Stat, și I.I. Iacubovschi, comandant suprem al Forțelor Armate Unite ale Tratatului de la Varșovia, 19 februarie 1969, RMA, fond D, dosar V2, vol 3C, f. 2-26; Alexandru Duțu, op.cit., pp. 11-17.
[2] Memorandum al convorbirii, 1 martie 1969, Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP.
[3] Ibidem; „Convorbiri neterminate cu Corneliu Mănescu", în Lavina Betea, *Partea lor de adevăr*, București, Compania, 2008, p. 588.
[4] Interviu cu Mănescu, în Betea (2008), p. 588.

atacarea României!"[1] Ofițerul sovietic a continuat ideea cu exclamația că „un conflict între state frățești" era „imposibil".[2]

Obiecția singulară a României, de la ședința Pactului din martie 1969, de la Budapesta, a blocat din nou Moscova să promoveze *Statutul*, care i-ar fi conferit responsabilitatea unilaterală pentru deciziile de deplasare și staționare a trupelor.[3] Relatând negocierile de la Budapesta, în fața Comitetului Executiv, Ceaușescu a arătat cum Moscova a insistat pe tema „agresivității în creștere a imperialismului", „pericolul iminent de război" și necesitatea întăririi Pactului de la Varșovia.[4] Cu o mutare extraordinară, la miezul nopții dinaintea deschiderii conferinței, Brejnev și alte oficialități sovietice au vizitat delegația română cu scopul de a argumenta necesitatea să fie sprijiniți în condamnarea Beijingului pentru incidentele de graniță cu URSS-ul, temă pe care ei au prezentat-o ca fiind „principala problemă" în discuție. După cum s-a exprimat Ceaușescu, conducătorii sovietici „scriau istoria după cum doreau", dar românii s-au dovedit de neclintit.

Atacurile sovietice la adresa discuțiilor independente cu noua administrație a SUA s-au lovit de replica lui Ceaușescu că Nixon și „partenerii lui din NATO" sprijineau destinderea și că discuțiile dintre SUA și România erau, în mod sigur, mult mai rare decât cele dintre Moscova și Washington. Când sovieticii au reproșat legăturile dintre Bonn și București, conducătorul român a subliniat că în Germania existau și „forțe neonaziste", dar și „forțe democratice". Întâlnirea a fost întreruptă după ce el și Maurer au refuzat clar să condamne China. Ceaușescu a spus în glumă: „Ne-am dus la culcare fără nici o grijă", înainte de a admite pe un ton mai serios: „E adevărat că n-am dormit prea bine".[5]

A doua zi, încercarea sovieticilor de a obține acordul României „că trebuia respinsă pretenția RFG-ului asupra Berlinului" a fost, de asemenea, refuzată. După cum a explicat Ceaușescu, „ar fi însemnat ca noi să hotărâm

---

[1] Memorandum al convorbirii, 1 martie 1969, Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP.
[2] Epișev a emis, practic, aceeași idee – că „era de necrezut să fie luată în considerare intervenția de Comitetul Central sovietic" – față de cehi, în perioada în care el făcea recunoaștere în Cehoslovacia, în pregătirea invaziei. *Prace* (ziarul sindicatelor cehoslovace), 7 mai 1968. Epișev a îndeplinit aceeași sarcină în România – împreună cu un grup de ofițeri superiori, pentru planurile de invazie care nu au mai fost implementate – și în Afghanistan, cu puțin timp înainte de invazia din decembrie 1979.
[3] Pentru a-și sublinia poziția, Bucureștiul a înființat Consiliulului Național de Apărare – instituție care nu se subordona Comitetului Central și nu avea echivalent în Tratatul de la Varșovia – ca singurul factor de decizie în toate problemele legate de apărare în timp de pace sau de război. *Scînteia*, 15 martie 1969.
[4] Stenograma ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR, 18 martie 1969, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, DR, vol. 1, pp. 470-479, CWIHP.
[5] Ibidem.

cui aparține Berlinul", când o asemenea decizie ar trebui luată numai după încheierea formală a păcii (și reunificarea Germaniei).[1] Apoi, mareșalul Iacubovschi a prezentat Statutul, deja în formă broșată, pentru semnare fără amendamente, ca și cum toți membrii Pactului ar fi fost de acord cu el.

Românii au evitat și această capcană. Ceaușescu a subliniat că, din moment ce „nu fuseseră clarificate încă problemele din proiect", țara sa „nu este încă de acord cu formularea", dar:

> Pentru că documentele fuseseră deja tipărite, am căzut de acord cu toții să le semnăm în acea formă, iar paginile respective să fie retipărite ulterior (au venit cu documentele legate cu un șnur și gata de semnare). Când ne-au prezentat documentul la semnat, am tăiat pagina cu stiloul ca să fiu sigur că o să fie retipărită. (râsete) Păi bine, ce era să fac dacă ei s-au purtat în felul ăsta.[2]

La sugestia lui Bodnăraș că românii „salvaseră celelalte țări socialiste să nu se predea", Ceaușescu a admis că nu era obligatoriu să fi „salvat" pe cineva, din moment ce „erau liberi să se predea" separat și secret, așa cum o făcuseră și în trecut.[3] Într-adevăr, noul tratat de prietenie sovieto-cehoslovac obliga Praga să participe „la orice război la care Uniunea Sovietică devenea parte, inclusiv un război chino-sovietic", așa cum au făcut-o și ulterioarele tratate reînnoite cu ceilalți „parteneri apropiați", violând astfel articolul 4 al Tratatului și extinzând „obligația asistenței mutuale în afara Europei", în ciuda insubordonării României.[4] Dezinformarea sovietică și cea maghiară

---

[1] Polonezii, acționând ca paravan al sovieticilor, au respins cererea României de a fi oprite „demonstrațiile de forță și manevrele militare".

[2] Când Bodnăraș a întrebat: „De asta râdeai când ai semnat?", Ceaușescu a răspuns: „Hotărâsem înainte că pagina respectivă o să fie retipărită, dar ca să fiu sigur că nu o să uite să o facă, am tăiat-o". Stenograma ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR, 18 martie 1969, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, DR, vol. 1, pp. 470-479, CWIHP.

[3] Pentru Kissinger asupra opoziției României vezi Memorandum de la consilierul președintelui pe afaceri de securitate națională (Kissinger) către președintele Nixon, W, 23 iulie 1969, documentul 71 în *Foreign Relations, 1969–1976*, volumul XII, pp. 218-221. Kissinger afirma că „un observator obiectiv ar fi trebuit să ajungă la concluzia că la conferința din 1969 se marcase un nou stadiu în declinul autorității sovietice asupra colegilor comuniști de peste hotare".

[4] Vernon V. Aspaturian, „The Metamorphosis of the «Socialist Commonwealth»", în Richard Lowenthal și Hannelore Horn, editori, *Sozialismus in Theorie und Praxis: Festschrift fur Richard Lowenthal zum 70. Geburtstag am 15. aprilie 1978*, Berlin, Walter de Gruyter, 1978, pp. 305-306. Aspaturian a scos în evidență că inabilitatea Moscovei de a „restructura Tratatul de la Varșovia pentru a asimila noua doctrină" se datora în primul rând „opoziției deschise față de România". Dezinformarea că Varșovia și Budapesta combăteau discret impostura sovietică este reflectată în referirea la „opoziția mascată a Poloniei și Ungariei".

au prezentat întâlnirea din 1969, de la Budapesta, ca pe un triumf în consolidarea Tratatului de la Varşovia – chiar şi România, după proteste iniţiale, admiţând să semneze documentul final, fără modificări.[1]

Moscova nu reuşeşte să intimideze

La începutul lui septembrie 1969, referindu-se la pericolul persistent al unei intervenţii sovietice, Zhou Enlai l-a întrebat pe prim-ministrul Maurer dacă România ar fi capabilă să reziste presiunilor sovietice de a găzdui, pe teritoriul său, manevre ale Pactului de la Varşovia. Maurer a reamintit că, după ani de discuţii „aprinse", conducerea ţării reuşise deja să abroge „dreptul unilateral al sovieticilor de a face aproape orice" şi „impusese punctul de vedere românesc, că trupele nu pot fi dislocate de pe teritoriul unui stat pe teritoriul celuilalt, fără acordul acestuia".[2] Conducerea Tratatului de la Varşovia primise „dreptul să organizeze aplicaţii comune", dar, a subliniat prim-ministrul român, nu primise puterea să hotărască unilateral momentul, locaţia sau maniera organizării.

În consecinţă, Bucureştiul fusese capabil să preîntâmpine solicitările, din anii 1968–1969, de a găzdui exerciţii, cu răspunsul că „exerciţiile militare sunt excluse" şi se vor limita pe viitor la „aplicaţii ale statelor-majore, numai cu comandanţii, pe hărţi, fără trupe". Maurer a explicat că românii nu aveau intenţia să mai permită vreodată accesul trupelor sovietice sau ale Pactului de la Varşovia şi erau „hotărâte să amâne mereu aplicaţiile militare, care ar fi implicat prezenţa trupelor pe teritoriul nostru", până la „calendele greceşti".[3]

Două zile mai târziu, la încercarea de a organiza un exerciţiu comun în România, programat pentru octombrie 1969, şeful Statului-Major român, Ion Gheorghe, l-a informat pe generalul Ştemenko, partenerul său din partea sovietică, că „nu mai era posibil să se organizeze o aplicaţie comună", pe teritoriul României, în acel an. Generalul român a propus în schimb să aibă loc „o aplicaţie pe hartă, în 1970", împreună cu Uniunea Sovietică şi Bulgaria. Făcând aluzie la planurile militare ale Ungariei de a intra în Transilvania, ca parte a invaziei anulate din noiembrie 1968, Gheorghe sublinia în raportul către Ceauşescu că: „Nici eu, nici generalul de armată

---

[1] Rapoartele poloneze, în Mastný (2001), pp. 30-31.
[2] Munteanu (2008), documentul 6, Proces-verbal al convorbirii dintre Ion Gheorghe Maurer, Paul Niculescu-Mizil, Zhou Enlai şi Li Xiannian, 7 septembrie 1969, p. 425; ANIC, fond CC al RCP, Relaţii Externe, dos. 72/1969, f. 4-30; Budura (2005), pp. 943-959.
[3] Ibidem.

Ştemenko nu am făcut nici o referire la participarea Republicii Populare Ungaria, deşi el a observat că nu fusese o simplă scăpare din partea mea".[1]

Ştemenko a obiectat hotărât, explicând că înlocuirea aplicaţiilor cu trupe, cu aplicaţii teoretice, pe hartă, „era fără precedent" şi ar da „prilejul unor speculaţii referitoare la ruptura existentă în cadrul Tratatului de la Varşovia". URSS, s-a plâns el, ar fi obiectul reproşurilor din partea celorlalte state membre ale alianţei, pentru că ele găzduiseră asemenea operaţiuni, iar România nu, „ca şi cum aceasta ar fi avut un regim favorizat".[2] Deşi au refuzat să renunţe la exerciţiile din toamna lui 1969, Ştemenko şi Iacubovschi au părut să accepte propunerea unor aplicaţii „fără trupe", în 1970. Totuşi, ambii au insistat „că acestea ar trebui să aibă loc în primăvara lui 1970 (în lunile martie şi aprilie), nu mai târziu", astfel încât să poată fi prezentate ca fiind aplicaţiile amânate din 1969.

Gheorghe a lansat apoi şi cea de-a doua pretenţie a Bucureştiului. „Conform legilor ţării noastre, a adăugat el, convenţiile bilaterale dintre participanţi care stabileau detaliile şi parametrii unor asemenea exerciţii trebuiau, anterior, aprobate de parlamentul român" (Marea Adunare Naţională).

În timp ce Moscova făcea presiuni pentru a obţine dreptul de a decide dislocarea şi staţionarea trupelor Pactului şi forţa Bucureştiul să accepte aplicaţii comune, pe teritoriul românesc, serviciile de informaţii ale „partenerilor apropiaţi" lucrau cu sârguinţă pentru a submina contactele militare româneşti cu alte state. Planul operaţional al KDS-ului bulgar, spre exemplu, includea o serie de măsuri destinate să saboteze şi să neutralizeze activităţile ataşatului militar român de la Sofia cu parteneri occidentali şi regionali.[3] Între timp, spionajul românesc folosea aceeaşi cale a autodotării, urmată de forţele armate romane, la mijlocul anilor 1960. Stasi a fost luat prin surprindere, la mijlocul lunii decembrie 1969, când guvernul român a decis

---

[1] Până în acest moment au fost făcute publice foarte puţine din documentele de arhivă româneşti, referitoare la momentele de maximă sfidare la adresa Moscovei, probabil din cauza faptului că unele documente au fost distruse în timpul Revoluţiei şi imediat după. De exemplu, ministrul Apărării, Nicolae Militaru, fost agent GRU demascat, a pus la cale distrugerea dosarelor privitoare la trădarea lui şi eliminarea persoanelor care îl demascaseră. Imediat după invazia din 1968, s-a zvonit mult că Ungaria îşi dăduse acordul să participe numai cu condiţia că îşi va putea conduce mare parte din forţe în Transilvania, în timpul invaziei programate a României. A se vedea A. Stuart, „Ceauşescu's Land", *Survey*, nr. 76 (1970), p. 115; Shafir (1985), p. 185.

[2] Scrisoarea şefului de Stat-Major şi ministru adjunct al Forţelor Armate, general-colonelul Ion Gheorghe, către Nicolae Ceauşescu, 9 septembrie 1969, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 135/1969, f. 38-42. DR, vol. 1, pp. 497-504, CWIHP.

[3] Planul KDS de măsuri operaţionale contra ataşaţilor militari ai Iugoslaviei, României şi Cehoslovaciei, 6 decembrie 1969, Arhivele Ministerului de Interne, Sofia, fond 2, înregistrarea 3, dosar 356, CWIHP.

să construiască propriile fabrici, controlate de Securitate, pentru producerea de echipament tehnic pentru contracararea activităţilor de spionaj inamice, domeniu care fusese anterior monopolizat de URSS şi Germania de Est. Pentru Stasi, devenise acum „mult mai evident" că Bucureştiul intenţiona să-şi restabilească independenţa totală, faţă de „celelalte state ale Tratatului de la Varşovia".[1]

Liderii militari sovietici, frustraţi de refuzurile permanente ale românilor, mult mai slab dotaţi din punct de vedere militar, au recurs adesea, în convorbirile lor, la ameninţări, făcând aluzii că trebuie să ţină cont de ce se va întâmpla atunci când, „inevitabil", îşi vor desfăşura trupele în România. Pe 11 februarie 1970, generalul Ştemenko i-a spus reprezentantului la Comandamentul general al Forţelor Armate Unificate, de la Moscova, că legea din România care impunea convenţii bilaterale pentru exerciţii nu corespundea Statutului Pactului de la Varşovia. Exasperat, ofiţerul sovietic a strigat:

> Legi, legi, legi! Dar dacă trupele ar fi pe teren, ar mai întreba de legi? Şi Dubček a avut legi şi cine l-a mai întrebat de asta?[2]

Propovăduim cooperarea şi plănuim invazia

Începând din 1968, NATO primise confirmări despre planurile sovietice de invadare a României. Un raport semnat de şeful spionajului extern al Stasi, Markus Wolf, referitor la interesul NATO pentru România, nota că spionajul militar grecesc furnizase alianţei „planul complet de intervenţii", elaborat de URSS, precum şi informaţii despre contramăsurile româneşti, mai exact, despre reţeaua „de depozite de armament din întreaga ţară, destinate înarmării formaţiunilor de partizani şi luptătorilor din rezistenţă".[3] Dar, se pare că aceasta nu reprezenta nimic nou pentru Comandamentul General al Forţelor Aliate din Europa (SHAPE), care a considerat că asemenea planuri erau făcute în mod curent de Moscova, „pentru orice eventualitate":

---

[1] Herbstritt şi Olaru (2005), p. 69.

[2] Raportul generalului-maior Florian Truţă, adjunctul român al şefului de Stat-Major al Forţelor Armate Unite de la Moscova, referitor la discuţiile cu generalul armatei sovietice, M.S. Ştemenko, din 9 februarie 1970, 11 februarie 1970, RMA, fond 467, dosar nr. 11/ 1970, f. 85-86, CWIHP.

[3] Generalul Markus Wolf, Notă informativă către tovarăşul ministru, referitoare la existenţa unui plan sovietic de intervenţie militară în România, 23 februarie 1970, BstU, MfS, dosar SdM 352, f. 1-2; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 287.

După cum s-a putut vedea dintr-un comentariu SHAPE pe acest raport, pentru personalul SHAPE era deja clar că un asemenea plan există. Conform afirmaţiilor SHAPE, acest raport reprezenta a doua confirmare a faptului că Uniunea Sovietică elaborase planuri de intervenţie, în timp ce România elaborase planuri de apărare.[1]

Pentru dezinformarea sovietică a devenit o preocupare majoră să convingă membrii NATO și, mai ales SUA, că asemenea planuri sau intenţii nu existau.

Kremlinul nu avea nici o intenţie sau interes să-şi limiteze opţiunile militare negociind convenţii bilaterale cu Bucureştiul, chiar şi dacă nu ar fi ţinut cont de precedentul nedorit, pe care l-ar fi reprezentat pentru „partenerii apropiaţi", deocamdată obedienţi. Cum se apropia data programatei aplicaţii amânate – stabilită acum pentru aprilie 1970 – Gheorghe a condus o delegaţie militară care s-a întâlnit cu Ştemenko şi Iacubovschi. Când şeful de Stat-Major român a insistat, din nou, să fie încheiată o înţelegere, comandanţii Tratatului de la Varşovia l-au contrazis, argumentând că o asemenea înţelegere nu e conformă „cu practica existentă" şi era absolut fără precedent.[2] Nu conta că solicitările României, din 22 august 1968, erau precedente Statutului „aprobat de conferinţa de la Budapesta, din martie 1969", au argumentat ei, pentru că nici Statutul, nici legile sovietice nu permiteau asemenea convenţii. Astfel, Ştemenko a afirmat, puţin inspirat, că „nici Ştemenko, nici Iacubovschi, nici Grechco" nu ar putea, nici măcar, propune guvernului sovietic să încheie vreuna.[3]

Iacubovschi, care, ca majoritatea autorităţilor sovietice, obişnuia să abordeze atitudini de uimire şi indignare în faţa unor reacţii uşor de înţeles motivate de comportamentul sovietic repetat, a insistat că „încheierea unei convenţii între cele două guverne e de neimaginat". El şi Ştemenko constatau, ulterior, evidenţa: că aplicaţiile comune au fost amânate „sub diferite pretexte" deoarece, după cum raporta ministrul român al Apărării:

> [...] noi, de fapt, nu dorim ca, pe teritoriul ţării noastre, să aibă loc aplicaţii ale trupelor celorlalte armate. Dacă în 1969 au înţeles de ce exerciţiul comun nu a putut avea loc, acum sunt de părere că este premeditată condiţionarea executării sale, cu scopul vădit de a nu avea loc.[4]

Mai precis, cei doi ofiţeri sovietici au reproşat refuzul României de a participa „la aplicaţiile trupelor din iulie 1970, din Ungaria" şi la „viitoarele

---

[1] Ibidem.
[2] Scrisoare a ministrului Forţelor Armate, general Ion Ioniţă, către Nicolae Ceauşescu, 4 aprilie 1970, RMA, fond V2, vol. 3, dosar nr. 15, f. 80-85. DR, CWIHP.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.

exerciţii din Republica Democrată Germană, din septembrie 1970“ şi ambii s-au plâns de faptul că Bucureştiul nu le-a furnizat nici „comentarii scrise, la propunerea de statut, referitor la puterile şi responsabilităţile comandantului suprem al Pactului de la Varşovia“, nici „datele necesare pentru protocolul de dezvoltare a forţelor armate ale Tratatului, pentru perioada 1971–1975“.[1] Au criticat şi respingerea de către Bucureşti a regimului comun de lucru cu secretele Pactului şi refuzul de a stabili „instrucţiuni comune de lucru, cu materialele clasificate“, împreună cu ceilalţi membri ai Tratatului.

Gheorghe a subliniat, apoi, că articolul 10 al Tratatului de la Varşovia impunea comandantului suprem să organizeze exerciţii „cu acordul miniştrilor Apărării şi – dacă era nevoie – şi al guvernelor“ şi a reafirmat că „nu pot avea loc nici un fel de exerciţii comune“ pe teritoriul României, fără existenţa unei convenţii bilaterale. Când Iacubovschi a insistat că solicitarea efectuării de aplicaţii, „fără vreo convenţie“, va fi convenită direct cu Ceauşescu, Gheorghe i-a replicat că nu putea să-şi imagineze „nici o posibilitate de executare a aplicaţiei comune“ în lipsa unei convenţii.[2]

La întâlnirea bilaterală de la Moscova, din mai 1970, Brejnev l-a acuzat direct pe Ceauşescu şi pe colegii săi de partid că încercau să părăsească Alianţa. Bucureştiul, a afirmat liderul sovietic, făcea „o politică duplicitară“ faţă de Tratat, semnând „toate documentele“, fără a avea vreo intenţie „să pună deciziile în aplicare“, în schimb, nu numai că semnala că „nu dorea să participe la exerciţii“, dar ridica şi „problema renunţării totale la aplicaţii comune“:

> Poate că România nu doreşte să mai participe la Tratatul de la Varşovia. În acest caz, ar fi mai bine să o spună deschis. (Ni s-a sugerat că ar fi mai bine să părăsim Tratatul.) [...] Poate că românii doresc să se reorienteze spre Vest.[3]

Mai târziu, în acea lună, la întâlnirea de la Sofia a miniştrilor Apărării, opoziţia fără ambiguităţi a României a obligat Pactul să abandoneze planurile pentru „o comandă navală unită în Marea Baltică şi Marea Neagră“.[4]

[1] Ibidem.
[2] Ibidem.
[3] Şedinţa Comitetului Central al Partidului Comunist Român 1445/1970, 20 mai, Rezumat nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR (1970), p. 6, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP; ANIC, Fond CC al PCR, dos. 59/1970, f. 2-3, 5-27. Brejnev a încercat să-şi prindă aliatul în capcană pe probleme economice, spunând că, dacă „România doreşte să se reorienteze către Vest“, ar trebui „să o spună clar“.
[4] Raport asupra celei de-a doua sesiuni a Comitetului Miniştrilor Apărării, 23 mai 1970, PHP; Arhivele Federale ale Germaniei, Secţia militară (BA-MA), Freiburg i. Br., DVW 1/71025.

Chiar şi neţinând cont de moştenirea şovinistă a Marii Rusii, nu este deloc surprinzător că liderii la nivel înalt, militari şi civili, de la Moscova, ajunseseră să îi urască şi să îi dispreţuiască pe români. Ceilalţi membri ai Pactului ridicaseră numai obiecţii minore şi timide, pe care le-au abandonat rapid, la cel mai mic semn de neplăcere, şi nici unul nu a îndrăznit să contrazică sau să insiste asupra punctelor lui de vedere, ca şi cum ar fi fost vasali şi nu parteneri egali. Aşa cum relata unul dintre membrii GRU, ofiţerii sovietici nutreau un resentiment profund numai „la ideea" că românii „ar putea face orice" şi „şi-ar lua orice libertăţi ar dori", menţinându-şi „propriile opinii" şi împroşcând conducerea sovietică cu „abuzuri violente", până şi „schimburi de îmbrăţişări cu inamicii noştri înverşunaţi, chinezii".[1] De la începutul anilor 1960, vârful ierarhiei militare sovietice, incluzându-i pe Malinovschi, Epişev, Grechco, Iacubovschi şi Ştemenko, îşi pierduse răbdarea în încercări eşuate repetat, de a-i intimida pe conducătorii militari şi civili români.

În pofida puterii militare, conducătorii armatei sovietice se bucurau de prea puţin respect în România, în ciuda abilităţilor dovedite, în mod repetat, de a pedepsi fizic ţara şi populaţia ei. Emil Bodnăraş, de exemplu, era „usturător de dispreţuitor cu conducerea militară sovietică", pe care a descris-o ambasadorului SUA ca fiind „cea mai înapoiată din toate ţările est-europene".[2] Ofiţerii sovietici, a explicat Bodnăraş, nu aveau „nici un fel de simţ politic" şi „credeau că numai în termeni de forţă şi putere brută îşi pot atinge scopurile".[3] Într-adevăr, o mare parte din frustrarea sovietică rezulta chiar din faptul că românii, popor înconjurat de-a lungul istoriei de imperii deloc prietenoase, arareori au gândit în termeni de forţă brută. În schimb, ei s-au luptat cu arme puţin familiare liderilor militari sovietici şi împotriva cărora acei comandanţi nu ştiau cum să se apere, atunci când erau împiedicaţi să folosească forţa. Totuşi, la Kremlin, alte personaje erau perfect capabile să pună totul la inimă şi să se întoarcă împotriva românilor.

---

[1] Viktor Suvorov (1982), *Inside the Soviet Army*, New York, Berkeley Books, 1984, pp. 7-8.

[2] Bodnăraş a spus că era „sigur că, dacă guvernul Dubček ar fi luat hotărârea să lupte în 1968" şi ar fi făcut pregătirile corespunzătoare, sovieticii ar fi dat înapoi. Bodnăraş (1974), p. 3.

[3] Ibidem. Bodnăraş a fost, de asemenea, categoric că „politica României va fi în continuare aceea de a se opune manevrelor Pactului pe teritoriul României, cu excepţia aplicaţiilor pe hartă şi a exerciţiilor de apărare aeriene".

CAPITOLUL 19

LUPTA PENTRU ISTORIE, TERITORIU ȘI ETNICITATE 1968–1971

Ațâțarea neliniștilor etnice, reînvierea pretențiilor teritoriale

Întrebat de Zhou Enlai, cu ocazia înmormântării lui Ho Și Min, din septembrie 1969, dacă România era vulnerabilă la „anumite pretexte" și provocări de genul celor întreprinse împotriva Cehoslovaciei, Maurer a admis că, fiindu-le acum dificil forțelor Tratatului să „vină din afară cu tancurile", ca să le dea o lecție, sovieticii ar fi putut foarte bine „să se reorienteze și să încerce să organizeze ceva din interior".[1] Maurer a admis că „posibilitățile principale" ale Moscovei de a provoca o lovitură internă se aflau în exploatarea clivajelor din rândurile populației și din cadrul partidului.[2] În ceea ce privea partidul, prim-ministrului i se părea „imposibil să provoace ceva", deoarece nu existau diferende majore; „nici în partid, în general, nici în interiorul conducerii" și nici între partid și populație. Situația, a afirmat el, „nu fusese niciodată mai bună", pentru că populația „se strânsese în jurul partidului", într-o „unitate de granit", împotriva amenințărilor și amestecului sovietic.

Ațâțarea tensiunilor etnice era o altă chestiune, întrucât teoretic „se putea specula" pe „divergențele" cu ungurii și nemții, dar, practic, nu era ușor, date fiind strategiile României de a-i coopta. După cum, superoptimist, sublinia Maurer:

> Am analizat cu mare atenție statutul acestor naționalități și putem spune că, din acest punct de vedere, ațâțarea lor este imposibilă. Reminiscențele

[1] Minuta convorbirii delegației române la înmormântarea lui Ho Și Min, condusă de Ion Gheorghe Maurer, și delegația chineză, condusă de Zhou Enlai, 11 septembrie 1969, documentul 8, Munteanu (2008), p. 430: ANIC, fond CC al PCR – Departamentul politică externă, dos. 72/1969, f. 35-65; Budura (2005), pp. 963-982.
[2] Ibidem.

naţionalismului şovin care, poate, au existat între naţionalităţile României au acum semnificaţie nulă.[1]

Tentativele sovietice de instigare a tensiunilor naţionale au devenit mai pronunţate, odată cu invazia Cehoslovaciei. De exemplu, pentru a crea animozităţi antiromâneşti în Bulgaria, în perioada august-noiembrie 1968, serviciile de informaţii ale Pactului au folosit „elemente special instruite, pentru a răspândi zvonul că România are trupe pregătite pentru invadarea Cadrilaterului" o regiune din Bulgaria care aparţinuse României, în perioada 1913–1940.[2] În aceeaşi perioadă, DSS-ul menţiona că „activitatea iredentistă se intensifică în Ungaria", iar AVH-ul făcea agitaţie în emigraţia maghiară pe ideea „că sosise vremea ca Transilvania să fie luată României şi anexată la Ungaria" Operaţiunile de spionaj sovietice şi maghiare, din interiorul ţării, erau concentrate pe contracararea acţiunilor româneşti de abordare a etnicilor maghiari. După cum raporta un lider DSS:

> Aceleaşi date indică faptul că au fost trimişi emisari în Transilvania din rândul persoanelor cu responsabilităţi şi vederi iredentiste, pentru a crea o stare de spirit inadecvată în rândurile populaţiei maghiare din România. Ştim că autorităţile maghiare acţionează şi prin intermediul celor care au rude în Transilvania, încurajându-le să meargă în vizită, cu scopul de a strânge informaţii referitoare la starea de agitaţie a populaţiei şi la amplasarea unităţilor militare româneşti. Prin această campanie, organele sovietice şi maghiare încearcă să contracareze măsurile adoptate de conducerea de partid a României, cu ocazia recentelor vizite din Transilvania.[3]

În acelaşi timp, în perioada ulterioară invaziei Cehoslovaciei, Uniunea Scriitorilor Maghiari, subordonată partidului, a lansat public teoria „responsabilităţii duble" sau „comune" faţă de producţiile literare ale etnicilor maghiari, din întreaga lume.[4] Acum, într-o dezvoltare complet *sui-generis*, conducerea partidului ungar anunţa că:

> Nici un popor nu-şi poate rupe legăturile de părţile care i-au fost smulse, care vorbesc aceeaşi limbă şi au o istorie şi o cultură comune [...] Avem datoria inalienabilă să păstrăm şi să cultivăm aceste relaţii.[5]

---

[1] Ibidem. România a avut „momente dificile" în trecut cu mari „categorii sociale" (muncitori, ţărani şi intelectuali), dar nu avusese experienţa „nici unui fel de insatisfacţii largi răspândite în clasa muncitoare, nici un fel de manifestaţie din partea sindicatelor nemulţumite – printre muncitori sau ţărani, sau intelectuali".
[2] ASRI, fond „D", dosar nr. 10 141, vol. I, f. 123-130; Troncotă (2004), pp. 182-183.
[3] Ibidem.
[4] *Elet és Irodalom*, 18 mai şi 15 iunie 1968; Shafir (1985), p. 185.
[5] *Népszabadság*, 10 octombrie 1968; Shafir (1985), p. 185.

Cu o duplicitate cinică înfiorătoare, Moscova încuraja Ungaria să-şi clameze dreptul de a interveni în favoarea coetnicilor de peste hotare, în baza unui principiu pe care refuzaseră să-l admită în cazul României, referitor la coetnicii din RSS Moldova (sau RSS Ucraina). Oriunde în Blocul Sovietic, orice menţiune negativă la tratamentul coetnicilor, care erau cetăţeni ai statelor vecine, era strict *interzisă* (RDG-ul şi Bulgaria, cu marea sa minoritate turcă, fiind foarte vulnerabile). În 1968, problemele culturale şi de învăţământ erau considerate probleme interne ale statelor, chiar şi în Vest, şi se menţinuseră astfel încă din urmă cu treizeci de ani, când Hitler folosise agenţi germani sudeţi ca pe o „a cincea coloană", pentru a contribui la dezmembrarea Cehoslovaciei.

Interesul special al serviciilor de spionaj ale „partenerilor apropiaţi" faţă de fricţiunile etnice din România a fost reflectat de un raport Stasi. În perioada ce a urmat invaziei, spionajul est-german confirma atât preocuparea Pactului faţă de chestiunea naţionalităţilor din România, cât şi eforturile Bucureştiului de a le rezolva. Conform HVA:

> O problemă politică internă, specială este aceea că România nu este un stat naţional şi există regiuni în care trăiesc minorităţi naţionale puternice, mai ales maghiari, germani şi sârbi. Recentele vizite ale lui Ceauşescu în aceste regiuni şi neobişnuitul accent pus pe devoţiunea conducerii de partid şi de stat faţă de minorităţi arată clar că există o problemă în această privinţă.[1]

Ambasada SUA raporta, de asemenea, despre eforturile oficiale ale României pentru a concilia şi coopta populaţia minoritară, notând că:

> În spatele recentelor măsuri referitoare la minorităţi se află şi încercarea de a obţine un sprijin sporit de la acestea. După plenara PCR din octombrie, s-au înfiinţat consilii centrale şi regionale ale maghiarilor şi germanilor. (Există, de asemenea, consilii regionale sârbeşti şi ucrainene.) Cu toate că atribuţiile lor au fost definite doar vag în discursurile oficiale, acesta constituie un gest de o semnificaţie deosebită.[2]

Eforturile României de a reduce şi apoi de a dizolva enclava de inspiraţie stalinistă din Transilvania, prin atragerea maghiarilor (şi a germanilor, sârbilor şi ucrainenilor) în sistemul românesc, acordându-le o voce şi o

---

[1] BStU, MfS, ZAIG 5481, pp. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 265.
[2] Telegramă a ambasadei din România, către Departamentul de Stat, A-517, Bucureşti, 9 decembrie 1968. Prezentare a situaţiei din România pentru consultantul Comitetului pentru Relaţii Externe al Senatului, James Lowenstein, 28-30 nov., semnată de ambasadorul Richard Davis şi retransmisă către USNATO, München, Londra, Bonn, Paris, Belgrad, Praga, Varşovia, Budapesta, Sofia, Berlin şi Moscova, documentul 173.

participare mai puternice (în cadrul contextului restrictiv comunist), erau portretizate la unison, prin campania de dezinformare a Pactului – mai ales cea maghiară – ca fiind menite mai degrabă să reprime decât să coopteze minoritatea maghiară. De fapt, Moscova alimenta periodic tensiunile etnice din Transilvania, încă de la începutul anilor 1960 (așa cum făcea și conducerea comunistă de la Budapesta, din 1946, adoptând, de fapt, aceeași strategie pusă în practică, inițial, de amiralul Horthy, în 1920).[1] Strategia sovietică și a Pactului referitoare la tensiunile etnice din România se conforma, îndeaproape, cu operațiunile similare împotriva Iugoslaviei, din perioada rupturii dintre Tito și Stalin, când „Albania și-a reînnoit vechile tactici ale protestelor diplomatice și represalii pentru presupuse rele tratamente ale conaționalilor din Iugoslavia", iar „Bulgaria s-a alăturat Albaniei, redeschizând atacurile asupra politicii «șovine» din Macedonia", în timp ce Moscova „ataca Belgradul pentru așa-zise discriminări împotriva cetățenilor sovietici în procedurile vamale".[2]

În anii 1970, Kremlinul elaborase, împreună cu „partenerii apropiați" din Pact, planuri ample cu privire la „exploatarea problemei naționale" în scopul „restaurării controlului sovietic asupra Iugoslaviei", în cazul unei schimbări a conducerii.[3] Ca și în România (și cum se implementase, de fapt, în Ungaria, în 1956, și în Cehoslovacia, în 1968), „planul favorit" al Moscovei era formarea unei facțiuni prosovietice, căreia Moscova i-ar fi acordat generos ajutorul său, „inclusiv asistență militară". În cazul în care o facțiune provestică ar câștiga controlul și „s-ar feri de acțiunile provocatoare – perspectiva cea mai nedorită din punctul de vedere sovietic", sovieticii intenționau să împartă țara, prin promovarea pretențiilor teritoriale ale vecinilor săi, „de exemplu, unificarea Macedoniei și a Bulgariei".[4] Era „clar" – raporta CIA în 1971 – că Bulgaria era „atentă la orice oportunitate ca Belgradul să poată slăbi controlul asupra regiunii, în perioada post-Tito", și „că presiunile bulgărești în Macedonia – incluzând acțiuni subversive, spionaj și propagandă – aveau tendința să se accentueze atunci când tensiunile

---

[1] Vezi *Népszabadság*, 13 august 1945; Békés în *6 Martie 1945* (1995), pp. 245-253; *Changing Patterns In Eastern Europe* (1964), pp. 7, 9, CIA; *Special Memorandum nr. 10-65: Prospects for Independence in Eastern Europe* (1965), pp. 10, 17, CIA; *Anti-Communist Resistance Potential In The USSR And Eastern Europe* (NIE 11-66), 27 ianuarie 1966 (declasificat la 19 noiembrie 1999), pp. 10-11, CIA.

[2] *Soviet Staff Study: The Failure of the Soviet-Yugoslav Rapprochement* (Reference Titles: CAESAR V-B și VI-A-58), 3 noiembrie 1958 (declasificat la 27 februarie 2007), pp. 12, 21, CIA.

[3] Sejna (1982), pp. 120 și 137-138.

[4] Op. cit., p. 139.

dintre Belgrad şi Moscova atingeau un maximum".[1] Este la fel de clar că, în anii 1960–1970, Moscova manevra „problema Transilvaniei".[2]

În scopuri similare se folosesc tactici similare. Sovieticii erau angajaţi în măsuri active împotriva Iugoslaviei, cu scopul de „a-şi menţine amestecul în politica internă iugoslavă, pentru a încuraja sentimentele prosovietice printre elementele nemulţumite din rândul populaţiei, pentru a crea dificultăţi între Belgrad şi Occident şi pentru a avea posibilitatea de a exploata orice noi oportunităţi, care li s-ar ivi în perioada succesiunii". Conform comunităţii de informaţii a SUA, Moscova răspândea materiale destinate „atât uzului intern, cât şi extern", care „combinau criticile generale ale practicilor eretice ale Belgradului, cu accente asupra politicii actuale iugoslave şi a slăbiciunilor economice" Totodată, spionajul sovietic angaja „grupuri ale emigraţiei ostile – grupuri care puteau lucra printre cei peste jumătate de milion de iugoslavi, care munceau în străinătate", inclusiv „diverse grupuri de emigranţi iugoslavi, ultraconservatori şi fascişti din Occident" care ofereau acoperire pentru coaliţii alb-roşii intenţionate sau neintenţionate, în timp ce „diplomaţii Pactului de la Belgrad" erau folosiţi pentru a răspândi dezinformări printre colegii lor occidentali.[3]

Observatorii occidentali au remarcat, încă de la începutul anilor 1960, corelarea de către Moscova a problemei Transilvaniei, în cele din urmă, reformulată ca „problema minorităţii maghiare", cu „problema basarabeană" pentru a servi în disputa sovieto-română.[4] În cea de-a doua jumătate a deceniului, problema frontierei româno-ungare şi a etnicilor maghiari din Transilvania a reapărut, în contextul politicilor româneşti, care ameninţau să „diminueze considerabil" influenţa sovietică.[5] De-a lungul deceniului, „tensiunile şi încordările" din relaţiile româno-maghiare nu au fost provocate de „statutul minorităţii maghiare, ci din cauza sfidării la adresa Moscovei", iar guvernul Kádár, loial Moscovei, ataca la comandă sovietică „deviaţionismul naţionalist" al României.[6]

---

1 *Yugoslavia: An Intelligence Appraisal (in response to NSSM 129)* (1971), p. 52, CIA.

2 Vezi Tamás Lönhárt, „Problema minorităţii maghiare şi relaţiile interstatale româno-maghiare în cadrul Blocului Sovietic, 1945–1968" în Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), pp. 946-948; Ignác Romsics, *Magyarország története a XX. Században* [Istoria Ungariei în secolul XX], Budapesta, 2002, p. 516.

3 *Yugoslavia: An Intelligence Appraisal (in response to NSSM 129)* (1971), pp. 45-47, CIA.

4 Paul Lendvai a fost unul dintre cei care a scos în evidenţă „relaţionarea" dintre Transilvania şi Basarabia. Lendvai (1969), p. 343.

5 Lönhárt în Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), pp. 938, 943, 947-948.

6 Lendvai (1969), pp. 342-343. Vezi afirmaţia lui Kádár îndreptată spre România, făcută după războiul arabo-israelian, din 1967: „Cel care se întoarce împotriva Uniunii Sovietice nu poate fi numit comunist sau internaţionalist şi nici măcar progresist". *Népszabadság*, 8 septembrie 1967.

Ameninţarea teritoriului sub pretextul datoriei

Alimentarea neliniştilor etnice se desfăşura în paralel cu atacurile împotriva drepturilor de posesie ale Bucureştiului asupra Transilvaniei şi cu afirmaţiile voalate la drepturile sovietice asupra părţii din Moldova rămasă încă între frontierele României. Până în 1968, coordonarea sovieto-maghiară în problema naţional-teritorială a Transilvaniei fusese îndeajuns de explicită, spre exemplu, printr-o serie de articole care indicau decizia Moscovei „de a revigora ambiţiile Ungariei în Transilvania, ca mijloc de a face presiune asupra României".[1] Pe 29 noiembrie, cu două zile înainte de cea de-a 50-a aniversare a unirii din 1918 a Transilvaniei cu România şi la numai o săptămână după ce presiunile NATO şi ale Chinei determinaseră Kremlinul să renunţe la intervenţia militară, Moscova ataca încorporarea regiunii în România, ca fiind ilegitimă.[2] Transilvania era din nou „pusă în joc".

Articolul alinia făţiş „interesele maghiare şi sovietice" – redefinind Mica Antantă interbelică dintre România, Cehoslovacia şi Iugoslavia ca pe o alianţă antisovietică (fusese destinată apărării împotriva revizionismului sponsorizat de germani), care proteja posesia „ilegală" a teritoriilor – şi atacând relaţiile apropiate dintre Bucureşti, Praga şi Belgrad, pe atunci percepute „ca o ameninţare potenţială la adresa Uniunii Sovietice".[3] Afirmând că legitimitatea unirii Transilvaniei era condiţionată de „înlocuirea regimului burghezo-moşieresc", studiul sugera că România îşi pierduse dreptul asupra regiunii din cauză că „înăbuşise mişcarea revoluţionară din Transilvania" şi întreprinsese operaţiuni militare împotriva Republicii Sovietice Ungare a lui Béla Kun.[4] Într-o recenzie aproape la fel de lungă ca şi studiul, ziarul Partidului Comunist Ungar afirma că pretenţiile „rapace" ale României erau sprijinite de Occident, cu scopul de a o transforma într-un „avanpost anti-URSS".[5]

---

[1] „Iazkova despre Mica Antantă: Răspunsul românesc şi cel maghiar", RFER, 10 februarie 1969, OSA, caseta 65, dosarul 2, raportul 219, p. 4. Kádár a revitalizat implicarea Budapestei, în mai 1966, când a făcut referire la „dictatele de la Versailles şi Trianon, impuse de imperialişti, care au amputat teritoriul Ungariei". Lendvai (1969), p. 343.

[2] „Iazkova despre Mica Antantă" (1969), pp. 1-7; Alla Iazkova în *Novoie Vremia*, 29 noiembrie 1968. O versiune modificată a apărut în ediţia în limba engleză *New Times* nr. 48, 29 noiembrie 1968, pp. 12-14.

[3] „Iazkova despre Mica Antantă" (1969), pp. 1, 5-6.

[4] Op. cit., p. 3; *Novoie Vremia/New Times*, 29 noiembrie 1968.

[5] Ibidem; *Népszabadság*, 5 decembrie 1968; Raport asupra situaţiei Ungariei/83, RFER, 12 decembrie 1968.

Luând în batjocură, în mod invariabil, curentul principal din istoriografia occidentală care sprijinea interpretarea românească, Moscova își folosea incursiunile istoriografice ca mijloc de a ataca politica externă de reorientare către Vest a Bucureștiului, atitudinile vizavi de Uniunea Sovietică și statutul României de stat unitar consolidat. Atacurile asupra etnogenezei poporului român și asupra înrudirii sale cu „moldovenii", precum și repetatele accente puse pe așa-zisul statut de „stat agresor" și „imperialist", din timpul celor două războaie mondiale, toate au servit pentru apărarea pretențiilor și privilegiilor sovietice. Măsurile active coordonate de sovietici au respins cercetarea istorică românească prin interpretarea acesteia ca fiind un artefact al autoidentificării insistente a lui Ceaușescu cu „lupta națională" a domnitorilor români, chiar și înainte de formarea statului național. Într-adevăr, multe dintre aceste lucrări au fost prejudiciate și uneori serios compromise de impunerea condiției ca liderul să fie citat în primele pagini (și chiar mai mult, prin exagerarea grotescă a rolului stângii radicale în istoria României). Însă publicarea unor documente din arhive, de mult clasificate, au făcut posibilă, pentru prima dată, umplerea spectaculoasă a „petelor albe" impuse de sovietici în cadrul Blocului.

Regimul comunist ungar urmărea cu mare atenție descoperirile istorice românești, cu scopul de a vedea cum pot fi combătute cât mai eficient. După cum raporta ambasadorul maghiar de la București, la începutul anului 1968, noua istoriografie utiliza „cercetări arheologice și istorice intense" și „argumente științifice solide" pentru a-și justifica „ofensatoarele" concluzii nonideologice.[1] Printre aceste „ofense" se numărau aducerea „la lumină a vestigiilor perioadei romano-geto-dacice, precum și legătura dintre aceștia și români", dovada continuității „prezenței românilor pe teritoriul Transilvaniei" și focalizarea pe „lupta pentru unitate" a tuturor principatelor române.[2]

---

[1] József Vincze către Zoltán Komócsin, István Szirmai, Pal Ilku; György Aczél, Frigyes Puja, Sándor Jakob, Sándor Lakos, 10 ianuarie 1968, *Subiect: Grija pentru trecutul istoric și definirea caracteristicilor națiunii în presa românească*, documentul 145, Nastasă, Andreescu și Varga (2003), pp. 899-900; Raport din 10 ianuarie 1968. MOL, KUM, XIX-J-1-j-Rom-16/b-1945-68/II, f. 311-314. Vicepreședintele Academiei Române de Științe scria: „Se fac ample lucrări în domeniul istoriei și arheologiei, așa cum o evidențiază cele peste 30 de volume de colecții documentare, numeroase monografii arheologice, precum și *Istoria României* care este prevăzută să apară în 6 volume, dintre care patru au și fost publicate". Ibidem; *România Liberă*, 28 decembrie 1967.

[2] Ibidem. Pentru o discuție profundă a *mitului* etnogenezei daco-romane și a aspectului său politic vezi: Katherine Verdery, *National Ideology Under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*, Berkeley, University of California Press, 1995, mai ales capitolul 1, „Antecedants: National Ideology and Cultural Politics in Presocialist Romania", pp. 27-71.

Cu toate că acestea erau etichetate drept şovine de autorităţile maghiare, mai ales în conversaţiile lor private cu interlocutorii occidentali, şovinismul sau intoleranţa nu erau evidente în aceste lucrări şi nici nu erau caracteristice mediului în care fuseseră scrise. Într-adevăr, în acelaşi timp, ambasadorul maghiar raporta că noua istoriografie românească avea un efect exact contrar:

> Viaţa literară maghiară s-a revigorat, după experienţa ultimilor ani, a devenit mai complexă, lucru care se manifestă nu numai printr-un mare număr de publicaţii, dar şi prin activităţi literare mai diverse. [...] Pe scurt, notăm că dezvoltarea literaturii maghiare din România şi publicarea de cărţi este legată, pe de o parte, de politica literară, generală, de aici (reevaluarea literaturii interbelice, apariţia unor curente literare mai moderne etc.) şi, pe de altă parte, de schimbările produse în domeniul politicii faţă de naţionalităţi. [1]

Atacarea României pentru abandonarea abordării ideologice a istoriei

Un aspect particular sui-generis al abordării româneşti a fost folosirea autorităţii inatacabile ideologic, pentru a sprijini interpretarea istoriei, independent de aspectul de clasă. Cu alte cuvinte, a fost utilizată o metodologie mai apropiată de cercetarea istorică occidentală decât de interpretarea de ideologie comunistă.[2] După cum se plângea Stasi, în februarie 1969, „politica oportunistă de dreapta, naţionalistă“ era „impregnată cu un antisovietism camuflat“, prin aceea că:

> [...] prezintă faptele istorice referitoare la relaţiile dintre Rusia ţaristă şi România, fără aprecieri ale poziţiei de clasă, şi le consideră analoge cu relaţiile contemporane. Aceasta a început prin publicarea, fără comentarii, a lucrării *Note asupra românilor*, de Karl Marx.[3]

---

[1] József Vincze către Pal Ilku, György Aczél, Miklós Ovari, Frigyes Puja, Endre Rosta, 13 mai 1968, documentul 148 (2003), pp. 908-910; Magyar Országos Levéltár, KÜM [Arh. St. Budapest, Ministerul de Externe], XIX-J-1-j-Rom-16/b-szn-1945–1968/II, f. 297-299.

[2] Lucrul nu era universal valabil în România, unde puteau fi găsiţi istorici serioşi şi activişti de gen Lisenco care abordau teme istorice. Lucrările citate aici reflectă cercetări documentate. Generalul Ilie Ceauşescu şi-a pus semnătura pe lucrări istorice serioase (la care poate a contribuit sau nu), precum şi pe diverse fragmente polemice care au apărut în ziarele partidului. De exemplu, aserţiunea că Ilie Ceauşescu era un ideolog a pus în umbră rolul conducător pe care l-a avut în livrarea de armament sovietic sofisticat americanilor, printr-o operaţiune clandestină care s-a desfăşurat între 1979 şi 1989, ca politică secretă de stat. Vezi Weiser (1990).

[3] *Situaţia Republicii Socialiste România şi influenţa imperialistă asupra acestei ţări*, 7 februarie 1969, BStU, MfS, dosar ZAIG 5481, f. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 270.

Mai degrabă decât o dezbatere pur academică, acesta era un punct de fricțiune major între conducătorii români și cei sovietici. De exemplu, în mai 1970, Brejnev protesta că istoricii români „reașezau relațiile dintre Rusia și România, subapreciind rolul Rusiei în Balcani", „redeschizând discuția despre evenimentele anterioare celui de-al Doilea Război Mondial" și subestimând „rolul Armatei Roșii în război și pentru eliberare".[1] Aceste interpretări puneau la îndoială legitimitatea prezenței sovietice în regiune, justificarea pentru ca Moscova să fie „centrul conducător" și posesia sovietică a unor teritorii, de-a lungul frontierei europene a URSS, o abordare care ar fi putut găsi simpatii periculoase și în alte zone ale Europei de Est sau chiar în Moldova și republicile baltice.

La acuzațiile lui Brejnev, Ceaușescu a răspuns că intrase de mult în practica sovietică să respingă contribuția României în Balcani, iar istoricii mai degrabă corectau acest neajuns. Exemplifica apoi acest punct de vedere citând scrisoarea prin care comandantul forțelor țariste, marele duce Nicolae, solicita cu disperare ajutorul militar românesc pentru forțele sale de la Plevna, în timpul Războiului ruso-turc din 1877–1878, lucru pe care istoriografia sovietică îl ignora cu totul.[2] Referindu-se la insistența sovietică (și mai ales moldovenească sovietică) asupra așa-zisului „rol eliberator social și politic" pe care Rusia îl jucase întotdeauna în Moldova, Ceaușescu ar fi putut să citeze lucrările lui Marx și Engels, publicate acum (în câteva ediții în limba română) – care o contraziceau –, însă a preferat să se refere la însuși fondatorul Uniunii Sovietice:

> Noi nu negăm rolul armatei rusești în Balcani, dar nu este posibil să negăm nici rolul armatei române. Avem cimitire de soldați români care au căzut acolo, precum și scrisoarea prin care ni se cerea ajutorul. Desigur, oricine este liber să interpreteze aceste lucruri în propriul mod. Dar mi se pare surprinzător că există discuții asupra rolul progresist al țarismului și nu aș vrea să încep să-l citez pe Lenin, referitor la acel rol.[3]

[1] Stenograma ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 72/1971, f. 10-58, PHP.

[2] Telegrama din 19 iulie 1877 a marelui duce Nicolae: „Turcii, care și-au concentrat mare parte a trupelor în fața Plevnei, ne zdrobesc. Vă rog adunați-vă armata, organizați o demonstrație și, dacă e posibil, treceți Dunărea, în conformitate cu dorințele dumneavoastră". George Ciorănescu, „Cooperarea româno-rusă în contextul aniversării centenarului Independenței", RFER, 11 august 1977, Background Report nr. 163, în *Basarabia: tărâm disputat între Est și Vest,* München, Jon Dumitru Verlag, 1985, p. 59.

[3] Ședința Comitetului Central al Partidului Comunist Român 1445/1970, 20 mai Rezumat nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR (1970), p. 6, în Dennis Deletant, Mihail E. Ionescu și Anna Locher, ed., „Romania and the Warsaw Pact: Documents Highlighting Romania's Gradual Emancipation from the Warsaw Pact, 1956–1989", 2004, PHP; ANIC, fond CC al PCR, dos. 59/1970, f. 2-3, 5-27.

Mai mult, adăuga Ceauşescu, istoricii sovietici continuă să subestimeze contribuţia României la lupta împotriva nazismului – cel de-al patrulea contingent ca mărime al Aliaţilor.[1] Într-o referire surprinzător de pozitivă la regele Mihai din partea unui lider PCR, Ceauşescu sublinia insistenţa istoriografiei sovietice în a ignora că românii eliberaseră singuri Bucureştiul şi sudul României, înainte de sosirea trupelor sovietice:[2]

> Apreciem participarea armatei sovietice, a Uniunii Sovietice. Din nefericire, nu se poate spune că faptele sunt prezentate cu respectarea în întregime a adevărului în privinţa României, cu toate că rolul ei este cunoscut, iar regele României a fost printre puţinii şefi de stat decoraţi cu Steaua Victoriei pentru contribuţia sa.[3]

Chiar înainte de această şedinţă, ziarul Partidului Comunist Moldovenesc publica recenzia unei cărţi, în care îi ataca pe autorii occidentali şi emigranţi români, pentru „falsificarea" istoriei regiunii, pentru ca apoi să-şi îndrepte tirul împotriva „unui număr de lucrări ale istoricilor din Republica Socialistă România", care conţineau „interpretări noi, subiective şi nedemonstrate, ale evenimentelor din 1918 şi 1940".[4] Acestor „concepte neştiinţifice ale

---

[1] Axworthy (1996), pp. 185-218. De-a lungul Războiului Rece, istoriografia sovietică a minimalizat contribuţia României împotriva Axei, în perioada august 1944 – mai 1945. Vezi şi Serghei Mihailovici Ştemenko, „Eliberarea României" în Andrei Antonovici Greciko, editor, *Osvoboditel'naia missiia Sovetskikh Vooruzhenikh Sil v vtoroi mirovoi voine*, Moscova, Voenizdat, 1974, mai ales pp. 156, 164; Aleksei Alekseevich Antosiak, *V boiakh za svobodu Ruminii*, Moscova, Voenizdat, 1974, p. 148; şi Serghei Mihailovici Ştemenko, *The General Staff in the War Years*, Book II, tradusă de *Joint Publications Research Service*, nr. 65733, 33 septembrie, 1975, p. 105. Vezi şi Aleksei A. Antosiak, *Osvoboditel'naia missiia Sovetskikh Vooruzhennikh Sil na Balkanakh* [Misiunea de eliberare dusă de forţele armate sovietice în Balcani], Moscova, Nauka, 1989.

[2] Forţele sovietice au ignorat pur şi simplu acest fapt şi au „reeliberat" Bucureştiul. Axworthy (1996), p. 191. Afirmând că sunt „Eliberatorii Bucureştiului" (eveniment pentru care au bătut chiar şi o medalie), sovieticii au respins „afirmaţia repetată constant de români, că ei înşişi îi alungaseră pe nemţi din ţară". NARA, M 1198/39, telegrama nr. 749, 14 decembrie 1944, caserta (Kirk) via Napoli către Secretarul de Stat. Cei care au susţinut asemenea pretenţii au fost ţinta sistematică a măsurilor active de discreditare, prin care au fost discreditaţi desemnaţi falsificatori, şovinişti şi fascişti.

[3] Rezumat nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR (1970), p. 6, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP; ANIC, Fond CC al PCR, dos. 59/1970, f. 2-3, 5-27. Loialiştii sovietici au fost mobilizaţi să ia în derâdere poziţia României ca pe o „falsificare". Vezi criticile est-germane împotriva conducătorilor nord-coreeni în Memorandum asupra unei întâlniri cu o delegaţie a Adunării Populare Supreme a Republicii Populare Democrate Coreene, din 3 iulie 1967, documentul nr. 4, în „New Evidence on North Korea", Schäfer (2003-2004), p. 46.

[4] *Kommunist Moldavii*, nr. 5, 1970, p. 78; „Reluarea polemicilor deschis antiromâneşti", documentar Radio Libertatea, 11 iunie 1970, OSA, caseta 112, dosarul 3, raportul 17, pp. 1-2.

falsificatorilor istoriei", continua ziarul, autorii sovietici „le opun adevărul istoric, autenticitatea ştiinţifică şi înţelepciunea partidului".[1]

Punerea la îndoială a dreptului Bucureştiului asupra Moldovei româneşti

Angajând istoria în atacul împotriva politicii externe româneşti de la acea vreme, o carte din 1971 despre relaţiile interbelice sovieto-române, editată de Artem M. Lazarev, specialist în etnogeneza „slavă" a moldovenilor, ataca „întregul arsenal de argumente al istoriografiei româneşti, naţionalist-burgheze, antebelice", folosit „pentru a justifica politica externă antipopulară a oligarhiei româneşti", adică a orientării ei către Occident.[2] Ca de obicei, se aprecia în mod deosebit „linia internaţionalistă a Partidului Comunist Român în problema basarabeană", în anii 1920–1930, când propagase solicitările Cominternului de împărţire a ţării. Criticii repetau, de asemenea, tema „România, stat agresor şi imperialist", o condamnau pentru atacarea „trupelor revoluţionare ruseşti, de pe frontul rus [din România] şi pentru acapararea teritoriului Basarabiei sovietice" şi denunţau Mica Antantă (pe aceeaşi linie cu atacurile împotriva „micii antante socialiste" din perioada 1968–1970).[3]

Acuzaţiile sovietice că România era „un stat imperialist" tipic, care „ocupa teritorii străine", erau general recunoscute în Occident ca referiri la Basarabia şi Transilvania (şi Dobrogea), pe care Cominternul le desemnase explicit „teritorii ocupate". Mai puţin înţeleasă era imputarea ce se aducea României, din partea iredentismului sovietic, a unui caracter imperialist şi în legătură cu teritoriul Moldovei româneşti.[4] „Specialiştii" sovietici, secondaţi adesea de partenerii maghiari, insistau să susţină că „moldovenii"

---

[1] Acesta a fost primul dintr-o serie de atacuri asupra „noii istoriografii" româneşti şi a realinierii la metodele istoriografiei occidentale („burgheze"). Vezi „Polemici sovietice cu istoricii români", RFER, Communist Area, 18 ianuarie 1971, OSA, caseta 113, dosarul 2, raportul 358; „Istoricii sovietici îi critică pe colegii români", RFER, Communist Area, 26 ianuarie 1971, caseta 113, dosarul 2, raportul 349; şi RRG „Moldova ridică, din nou, zilnic problema basarabeană", 24 septembrie 1971, RFER, OSA, caseta 51, dosarul 3, raportul 45.

[2] R.R.G. (1971), OSA, caseta 51, dosarul 3, raportul 45, pp. 1-2. Lazarev, una dintre figurile conducătoare ale campaniei de distrugere a etnicităţii româneşti în RSS Moldova, a participat la deportarea etnicilor români din RSS Moldova, în 1949.

[3] Op. cit., pp. 2-3; Ia. M. Kopanski şi I.E. Levit (A.M. Lazarev ed.), *Relaţiile româno-sovietice 1929–1934: De la semnarea protocolului la stabilirea relaţiilor diplomatice*, Moscova, Editura Nauka, 1971, recenzie semnată de M. Janovsky în *Sovietskaia Moldavia*, 3 august 1971.

[4] După cum scria un istoric, „implicaţiile erau periculoase: dacă moldovenii ar fi într-adevăr o naţiune separată, atunci soarta Moldovei româneşti era pusă în discuţie". Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, volumul 2, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, p. 377.

și „moldovenii români“ aveau origine slavă și de aceea erau mai bine asimilați ca parte componentă a URSS în RSS Moldova.[1] Aceasta a conferit o semnificație foarte contemporană insistenței României asupra calității de „stat național unitar“ și a falselor „aserțiuni din documentele Internaționalei a III-a [Comintern]“, care categoriseau România ca „imperialistă“, ca „un stat tipic cu multe națiuni, creat pe baza ocupării unor teritorii străine“.[2]

Copleșitoarea dezinformare sovietică a reușit să ascundă această luptă chiar și privirii celor mai fini observatori. Rapoartele analitice de la Radio Europa Liberă, din această perioadă, monitorizau plictisitor retorica ambelor părți, dar, în general, nu reușeau să identifice amenințarea exprimată împotriva posesiei continue a Transilvaniei și Moldovei românești de către România. Din contră, referirile la statutul său de „stat unitar“ și condamnarea politicilor Cominternului erau considerate o expresie a pretențiilor asupra Basarabiei.[3] Astfel, în loc să observe că apărau integritatea teritorială și se opuneau dominației sovietice, acele poziții erau interpretate ca reprezentând intenții expansioniste și potențiale agresiuni. Analiștii serviciilor de informații occidentale, ale căror cunoștințe despre istoria regiunii fuseseră cel mai adesea căpătate prin studierea superficială a României, aveau tendința să rămână „total în ceață“ când se confruntau cu asemenea referiri. Însă conducătorii români care supraviețuiseră perioadei Cominterniste nu aveau nici o dificultate în a le descifra înțelesurile.

În general vorbind, Occidentul nu avea tendința să împovăreze și mai mult relațiile Est-Vest prin asemenea dezbateri, aparent, pur istorice. Astfel, printr-o conveniență curioasă, unul dintre cele mai stridente cazuri de deznaționalizare etnică din perioada Războiului Rece era adesea exclus din studiile occidentale despre naționalitățile sovietice. Spre exemplu, o autoritate în materie îi excludea pe etnicii români din categoria naționalităților „străine“ din URSS, a căror „patrie națională se afla dincolo

---

[1] Până în anii 1980, în contrast cu opiniile despre originea slavă a moldovenilor, istoriografia sovietică acceptase că valahii erau descendenți ai dacilor și romanilor, în timp ce ungurii le atribuiau și ei origini slave, inclusiv o descendență slavă sudică.

[2] Mihai M. Petrescu, „Partidul a dat națiunii noastre o unitate de granit“, *Scînteia*, 6 aprilie 1971. Acesta repeta discursul lui Ceaușescu din 1967. Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, București, Editura Politică, 1968, volumul I, pp. 335-415.

[3] Robert King, de exemplu, a interpretat repetat referirile la caracterul „național unitar“ al României ca fiind o pretenție iredentistă asupra Basarabiei. Vezi, de exemplu, Robert R. King, „România își reafirmă pozițiile de politică externă“, Rumania/16, RFER, 6 mai 1971a, p. 10, nota de subsol 22; Robert R. King „Conferința națională a partidului“, Rumania/14, 31 iulie 1972c, OSA, caseta 51, dosarul 4, raportul 111, p. 1; Robert R. King, „Escaladarea polemicilor istorice sovieto-române asupra Basarabiei“, RAD Background Report/38, RFER, 12 februarie 1976c, OSA, caseta 115, dosarul 5, raportul 164, p. 2.

de frontierele sovietice", asimilându-i, în schimb, cu grupul naționalităților care „aparțineau tradiției creștin-ortodoxe", care „nu aveau un fundament cultural propriu" și era improbabil „să reziste, pe termen lung, asimilării de către ruși".[1] Asemenea concluzii preluau, în mod remarcabil, descrierea făcută „micului popor de țărani români", de Marx și Engels, ca fiind „un refuz național", care „ar trebui asimilat".[2] De fapt, Occidentul majoritar protestant sau catolic trecea permanent cu vederea lupta dintre Bisericile ortodoxe rusă și română, în care prima o eliminase complet pe cea de-a doua din Basarabia, când fusese anexată URSS-ului. Se presupunea în mod eronat că relațiile prietenești ale Bisericilor ortodoxe sârbă și bulgară cu patriarhia Moscovei caracterizau și relațiile ortodoxe româno-ruse.[3]

Moldovenii români din RSS Moldova erau singura naționalitate majoritară dintr-o republică sovietică care se învecina cu rudele sale etnice și care, atunci când li se permisese, își demonstraseră cu putere apartenența. Erau numeric mai mulți decât etnicii maghiari din România (de fapt, mai mulți decât minoritatea maghiară din România și Cehoslovacia împreună). Frontiera sovieto-română, practic impenetrabilă, divizase mai multe familii românești decât fuseseră familiile ungurești separate de granița ungaro-română, relativ mai permisivă. Iar prin toate măsurile de natură culturală, economică, politică, în special cele referitoare la învățământ și la folosirea oficială a limbii materne, erau mult mai dezavantajați decât minoritatea maghiară din Transilvania, în ciuda statutului lor de majoritate oficială a republicii. Bucureștiului nu i se permisese să aibă nici un fel de ambasadă, consulat sau birou de reprezentare în republica sovietică.

Totuși, în timp ce preocuparea Budapestei referitoare la Transilvania era considerată o îngrijorare legitimă pentru coetnicii săi și o roată motrice naturală a politicii ungare vizavi de România, analiștii considerau îngrijorarea României față.de Basarabia mai degrabă ca „un barometru decât ca

---

[1] S. Enders Wimbush, „Introduction: The Ethnic Costs of Empire", în S. Enders Wimbush, editor, *Soviet Nationalities in Strategic Perspective*, Londra, Croom Helm, 1985, p. xxii. E foarte interesant că un alt autor scria în același volum că moldovenii „ocupă un loc unic în spectrul republicilor sovietice, prin aceea că au o opțiune statală aflată la graniță" și rămân „etnic, cultural și lingvistic români". Daniel C. Matuszewski, „Empire, Nationalities, Borders: Soviet Assets și Liabilities", în Wimbush (1985), p. 85.

[2] Erik Van Ree, „Stalin as Marxist: The Western Roots of Stalin's Russification of Marxism", în Sarah Davies și James Harris, ed., *Stalin: A New History*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, p. 173.

[3] Această eroare a fost cel mai bine reflectată în cartea lui Samuel P. Huntington „The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs*, vol. 72, nr. 3 (vara 1993), pp. 22-49. Atribuirea de către Huntington a Transilvaniei, majoritar ortodoxe, Vestului catolic și protestant, pare a fi încă o reflectare a dezinformării.

un factor care contribuia la relaţiile sovieto-române".[1] De aceea, referirile româneşti la aceasta erau interpretate, mai degrabă, ca un iredentism slab deghizat decât ca îngrijorare îndreptăţită faţă de fraţii de aceeaşi etnie. Între timp, guvernul comunist de la Budapesta se angajase într-o campanie paralelă cu cea a maeştrilor sovietici, de negare a etnogenezei daco-romane a românilor şi de atribuire a unei origini slave (deşi în cazul „valahilor" din Transilvania originea este mai curând sudică, decât slavă estică), ca mijloc de afirmare a pretenţiilor prioritare asupra teritoriului. În cadrul Tratatului de la Varşovia, identitatea etnică a românilor era singura care făcea obiectul unui atac coordonat din partea celorlalte guverne comuniste.

Utilizarea istoriografiei pentru influenţarea relaţiilor externe

Lupta cu privire la interpretarea istoriei, mai ales aşa cum era aceasta reflectată în programa de învăţământ, constituia un aspect fundamental al strategiei sovietice de determinare a relaţiilor aliaţilor cu Moscova şi pe cele dintre aliaţi. Astfel, contactele ruse şi sovietice erau prezentate doar ca eliberatoare şi benefice, în timp ce relaţiile tradiţionale şi persoanele din blocul sovietic care se opuseseră Moscovei, în orice mod, erau etichetate drept retrograde, „imperialiste" şi chiar „criminale".[2] Sprijinirea de către România a Micii Antante, cu ecourile ei recente din timpul Primăverii de la Praga, era atacată în mod predilect, la fel ca şi relaţiile ei tradiţionale din Balcani, de sprijinire a mişcărilor de eliberare naţională ale sârbilor, bulgarilor şi albanezilor de sub Imperiul Otoman. Istoria României era prezentată în totalitate ca venală, iar politicile sale ca jefuitoare, în parte pentru a asigura ca acele relaţii ce erau independente de controlul Moscovei să nu mai poată fi refăcute, dar şi pentru a nu repune anatema pe ţelurile strategice sovietice.

---

[1] Referitor la preocuparea maghiară pentru minoritatea sa, ca factor major în relaţiile bilaterale, vezi, spre exemplu, Robert R. King, „Foreign Policy Aspects of the 11th Rumanian Party Congress," RFER, Rumania/20, 9 decembrie 1974, OSA, caseta 115, dosarul 2, raportul 14, pp. 8-10, şi practic tot ceea ce a produs Secţia maghiară de la Radio Europa Liberă, începând cu ultima parte a anilor '60. Referitor la Basarabia şi etnicii români din RSS Moldova, ca factor nesemnificativ, vezi King (1976b), pp. 1, 7, 20; Robert R. King, „Soviet Party Leader Brejnev Pays First Friendship Visit to Romania", RFER, RAD Background Report/247, 2 decembrie 1976d, OSA, caseta 116, dosarul 1, raportul 90, pp. 1, 7, 20; şi Patrick Moore, „Soviet-Romanian Relations: The Balance for 1977", RFER, RAD Background Report/216, 10 noiembrie 1977, OSA, caseta 116, dosarul 2, raportul 75, p. 2.

[2] Budapesta a adoptat o linie similară, cunoscută sub numele „Şcoala Révai", care prezenta partea maghiară a Imperiului Austro-Ungar ca pe o forţă progresivă şi iluministă în Balcani, ignorând complet politica de asimilare necruţătoare dirijată împotriva etnicilor români (şi a celorlalte naţionalităţi).

Relațiile sale istorice cu alte state, mai ales cu cele din Vest, erau supuse unui tir concentrat, Bucureștiul fiind înfățișat ca partener ce se dovedise, în mod repetat, de neîncredere și, de aceea, nedemn de cooperare și parteneriat. Un caz interesant a fost cel al relațiilor finlandezo-române și al mareșalului Carl Gustav Mannerheim, considerat de poporul finlandez fondatorul Finlandei independente și erou al celor două războaie mondiale. Mannerheim luptase în România, în perioada Primului Război Mondial, și s-a alăturat României, în calitatea sa de șef al statului finlandez, în 1941, în ofensiva Axei contra URSS, după ce aceasta a invadat și și-a anexat teritorii din ambele țări, în 1939 și 1940. Mannerheim și dictatorul militar al României și-au acordat reciproc cele mai înalte onoruri ale țărilor lor, iar o unitate specială de vânători de munte a luptat chiar pe frontul finlandez. Oficialitățile comuniste au ținut să depună o coroană la monumentul lui Mannerheim, cu ocazia vizitei oficiale de la Helsinki, din 1968, provocând furie atât conducerii URSS, cât și președintelui Kekkonen.

Ungaria – pentru care Finlanda reprezenta un obiectiv major de propagandă și influență și împotriva căreia lansase o largă varietate de măsuri active, sub rubrica înrudirii fino-ugrice – a abordat subiectul Mannerheim în completă conformitate cu interpretarea Kremlinului. Astfel, oficialitățile ungare nu l-au tratat niciodată pe Mannerheim într-o manieră pozitivă și, în tratatele lor istorice, l-au portretizat chiar ca pe un ticălos.[1] Budapesta s-a aliniat, de asemenea, la linia Moscovei, condamnând tratamentul acordat de România eroului finlandez. După cum se menționa într-un raport al Partidului Muncitoresc Ungar, din martie 1968, în timpul vizitei de la Helsinki:

> Prim-ministrul Maurer a propus să fie depuse coroane la monumentul lui Mannerheim. A doua zi, președintele Kekkonen l-a sunat pe ambasadorul sovietic și a refuzat această acțiune. El a declarat că atâta timp cât el va fi președinte, nici un membru al guvernului finlandez nu va participa la o astfel de ceremonie. Iar în ceea ce privește depunerea de coroane, ministrul sovietic de Externe i-a trimis un mesaj ambasadorului român de la Moscova, în care se arăta că Mannerheim fusese un inamic al poporului sovietic, un aliat al lui Hitler și Antonescu și, în consecință, un dușman al poporului român. Partidul Comunist Român nu a reacționat la această remarcă.[2]

„Afacerea Mannerheim" a devenit o *cause celebre* printre conducătorii sovietici. La plenara din 1968 a Comitetului Central al PCUS, conducătorul partidului ucrainean, Piotr Șelest, l-a atacat pe Maurer pentru vizita la mormântul lui Mannerheim și a declarat că prim-ministrul era „cel puțin

[1] Rentola, în Halmesvirta (2002), p. 112.
[2] Retegan (2000), p. 137.

suspect, în calitatea lui de comunist".[1] În confruntarea sa, din mai 1970, cu conducătorii români, Brejnev le-a reproșat în mod repetat „ofensa" adusă prin depunerea de coroane la monumentul lui Mannerheim, insistând că „nu putea fi considerată o simplă problemă de protocol" (din moment ce se știa că Kekkonen o descurajase).[2] Îngrijorarea lui Brejnev reflecta sensibilitatea la aprecierea favorabilă a unor personaje istorice care se opuseseră Moscovei. Acesta era cazul, în special, atunci când relațiile existente anterior comunismului aveau ca bază comună întărirea independenței micilor state și rezistența la dominația sovietică.

Chestiunea Mannerheim a mai adăugat un element, prin faptul că se opunea dezinformării sovietice referitoare la desemnarea României ca partener în care nu se putea avea încredere. În 1969, de exemplu, când Stasi a criticat că România folosea arhivele străine pentru a-și dezvolta interpretarea istorică „fără caracter de clasă", a citat clar folosirea arhivelor finlandeze, care dezvăluiau că ofițerii finlandezi din armata țaristă evaluaseră comportamentul și capacitățile aliatului român ca fiind mai bune decât ale colegilor ruși.[3] De fapt, evaluarea lui Mannerheim – în care acesta nota că, în timp ce ofițerii ruși îi disprețuiau deschis pe ofițerii români, din propria lui experiență, el le aprecia mult curajul, abilitățile tactice și disciplina – fusese adusă la cunoștința publicului finlandez de mai bine de un deceniu.[4]

---

[1] Bischof, Karner și Ruggenthaler (2010), p. 149.
[2] Rezumat nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR (1970), p. 6, în Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP; ANIC, Fond CC al PCR, dos. 59/1970, f. 2-3, 5-27. Din cauza unei greșeli de transcriere din originalul românesc – „Manenheim" în loc de „Mannerheim" – versiunea engleză a tradus greșit numele conducătorului finlandez ca fiind orașul german „Mannheim".
[3] „Martori finlandezi ai războiului din 1877/78", *Anale* (București), nr. 4 (1968).
[4] Vezi Stig Jägerskiöld, *Gustaf Mannerheim 1906–1917*, Stockholm, 1965, pp. 253-254; Gustaf Mannerheim, *Minnen*, vol. 1, Stockholm, 1952, p. 182. Vezi și Ingmar Söhrman, „Mannerheim și Romania", *Romanian Civilization*, vol. 9, nr. 3 (iarna 2000-2001), pp. 33-43.

CAPITOLUL 20

DISCREDITAREA ROLULUI DE MEDIATOR, SABOTAREA PARTENERIATELOR

Compromiterea eforturilor de mediere din perioada administrației Nixon

Începând cu luna iunie a anului 1969, când președintele Richard M. Nixon și-a anunțat vizita din luna august în România – prima vizită postbelică a unui președinte american într-o țară comunistă – Moscova a montat o campanie „în forță“ de discreditare a independenței României la Washington. Au ieșit imediat la suprafață o serie de „scăpări“ privitoare la medierea de către România a relațiilor chino-americane, inițial, ca speculații în presa poloneză și maghiară, și apoi ca informații diplomatice de la Praga, în prima jumătate a lui iulie 1969.[1] Naționaliștii chinezi, angajați în cooperarea în materie de spionaj și propagandă cu Moscova în scopul izolării Beijingului, au interpelat imediat Washingtonul dacă există vreun temei pentru zvonurile potrivit cărora „vizita președintelui Nixon în România va avea implicații pentru relațiile SUA cu China comunistă și Statele Unite doreau ca România să intermedieze îmbunătățirea contactelor cu Pekinul“.[2] Ca și în cazul scăpărilor din 1965, referitoare la medierea

[1] *Magyarorszag*, 6 iulie 1969; Radio Varșovia, 8 iulie 1969; Robert F. Maloney, „Reacția est-europeană inițială la planificata vizită a lui Nixon în România“, RFER, East Europe/2, 14 iulie 1969, OSA, caseta, 112, dosarul 2, raportul 298, pp. 4-6; Memorandum de la Lindsey Grant și Hal Saunders din stafful Consiliului Național de Securitate pentru consilierul președintelui (Kissinger), 21 august 1969, documentul 26, China, 1969–1972 – *Foreign Relations, 1969–1976*, volumul XVII, p. 69. Vezi și Telegrama 1812 de la Praga, 10 iulie și Telegrama 1863 de la Praga, 15 iulie; National Archives, RG 59, Central Files 1967-69, POL 7 US/NIXON.

[2] Memorandumul discuției Kissinger, John H. Holdridge, membru superior al staffului și ambasadorul Chow Shu-kai, 6 august 1969, documentul 21, în *Foreign Relations, 1969–1976*, volumul XVII, p. 53. Intermedierea a fost făcută de secretarul personal al lui Chiang Kai-Șek.

României cu Vietnamul, oficialii Departamentului de Stat „au replicat că nu exista nici urmă de adevăr în asemenea speculaţii".

În timp ce menţinea o tăcere ostentativă faţă de viitoarea vizită a lui Nixon, Moscova a trimis Bucureştiului un avertisment clar, prin ministrul de Externe Gromîko, care a scos de câteva ori România în evidenţă, pe parcursul discursului său semestrial din Sovietul Suprem, subliniind că doctrina Brejnev era valabilă pentru toţi membrii Pactului.[1] După cum explica directorul CIA, Richard Helms, specificând că Tratatul de la Varşovia „nu va permite niciodată să se aducă atingere securităţii statelor semnatare şi cuceririlor socialismului din aceste ţări" şi accentuând calitatea de stat membru a României, Gromîko semnalase, mai explicit ca niciodată, cine era ţinta doctrinei Brejnev.[2]

Naţionaliştii chinezi şi-au menţinut şi ei presiunea, reiterând cererile referitoare la „conversaţiile secrete" sub auspicii româneşti, „pe subiectul deschiderii convorbirilor cu China comunistă", imediat după vizita lui Nixon. Ca de obicei, Kissinger a replicat că „nu avusese loc nici un astfel de dialog". De fapt, pe lângă eforturile anterioare ale României de a face acelaşi lucru în perioada preşedintelui Johnson, Nixon solicitase oficial un asemenea sprijin, pe 2 august 1969, la Bucureşti. Afirmând că SUA doresc „să deschidă canalele de comunicare şi să stabilească relaţii" şi că „nu vor intra într-un bloc care să izoleze China", Nixon a încheiat solicitându-i lui Ceauşescu: „Dacă serveşte intereselor dumneavoastră şi ale guvernului dumneavoastră, noi am aprecia dacă aţi juca un rol de mediatori între noi şi China".[3] Ceauşescu a replicat că ţara sa va continua să activeze în sprijinul apropierii chino-americane, aşa cum făcuse şi în trecut.[4]

Destinderea şi relaţiile sovieto-americane „ameninţate" *de România*

Odată ce a constatat că tentativele sovietice de a opri intervenţiile României, prin dezvăluiri şi compromitere, nu au condus la vreun rezultat, Moscova a început să-i semnaleze Washingtonului, prin diverşi oficiali sovietici şi agenţi de influenţă – conştienţi sau inconştienţi – că relaţiile

---

[1] Memorandum de la consilierul preşedintelui pentru probleme de securitate naţională (Kissinger) către preşedintele Nixon, Washington, 10 iulie 1969, documentul 65, *Foreign Relations, 1969–1976,* volumul XII, p. 197.

[2] Op. cit., pp. 198 şi 201-202: Memorandum de la directorul CIA, Helms, către Secretarul de Stat Rogers [instrucţiunile secrete ale lui Gromîko], Washington, 14 iulie 1969, documentul 66, *Foreign Relations, 1969–1976,* volumul XII.

[3] *Foreign Relations, 1969–1976,* volumul XVII, pp. 51-53; Notă editorială: 24 iulie – 3 august 1969 vizita lui Nixon. Memorandumul discuţiei dintre preşedintele Nixon şi preşedintele Ceauşescu, 2 august 1969, documentul 20, op. cit., p. 52.

[4] Ibidem.

Statelor Unite cu România nu erau numai direct responsabile pentru ruptura din relațiile sovieto-americane, dar amenințau însăși politica de destindere *(détente)*.[1] O temă a măsurilor active care avea să se repete la sfârșitul anilor 1980 înfățișa România ca un obstacol în calea păcii mondiale (și, eventual, chiar o amenințare la securitatea globală). O abordare de o asemenea duritate sublinia dramatic importanța pe care Kremlinul o acorda ruperii legăturilor independente dintre Washington și București, izolării României de Occident. În paralel, Moscova a instituit un embargo complet asupra oricărei referiri în presa proprie la vizita lui Nixon în România sau la relațiile româno-americane. Făcând aceasta, Kremlinul evita să atragă atenția asupra acțiunilor românești și dădea o mai mare plauzibilitate măsurilor active, care răspândeau aserțiunea că demersul Bucureștiului era direcționat, în secret, de la Moscova.

Măsurile diplomatice sovietice indicau însă un fapt total diferit. Aproape imediat după întoarcerea lui Nixon din vizita din România, ambasadorul SUA la Moscova a raportat că un număr de „vizitatori recenți și diverși colegi de-ai mei" primiseră „semnale oficiale de nemulțumire ale sovieticilor". El a adăugat că oficialitățile sovietice semnalaseră aceeași nemulțumire „referitoare la sosirea președintelui la București", prin „colegii germani, austrieci și indonezieni".[2] Conform lui Henry Kissinger, exprimarea de „îndoieli" – după optimismul anterior „referitor la relațiile sovieto-americane" – devenise o „temă sovietică standard", spre sfârșitul lui septembrie, iar „sursele îndoielilor sovietice" îl constituiau „politica Statelor Unite față de China și vizita în România".[3]

Solicitarea, din aceeași zi, a ambasadorului sovietic, Dobrînin, de a vorbi cu Kissinger a fost considerată de Helmut Sonnenfeldt, membru al Consiliului Național de Securitate, ca fiind motivată tot de „îndoielile sovietice asupra intențiilor președintelui" referitoare la „politica față de China" și de „vizita din România", ca și de posibilitatea întâlnirii ministrului de Externe, Gromîko, cu președintele, după ce Nixon îl primise pe ministrul

---

[1] O linie similară a apărut în timpul Revoluției din 1989, de exemplu, când Mannfred Woerner a fost întrebat: „Ceea ce se întâmplă în România vi se pare că ar putea compromite climatul general de destindere dintre Est și Vest?" Woerner a răspuns: „Sper că nu. Sper că nu... nu putem permite ca România să distrugă acest climat de destindere și cooperare". „Interviu al lui Woerner despre evenimentele din România", Serviciul intern de la Paris, în limba franceză, 0720 GMT, 20 decembrie 1989, *Foreign Broadcast Information Service*, FBIS-WEU-89-246, 20 decembrie 1989, p. 1.

[2] Telegramă de la Ambasada Uniunii Sovietice către Departamentul de Stat, Moscova, 11 august 1969, documentul 72, *Foreign Relations, 1969–1976*, volumul XII, p. 222.

[3] Memorandum de la consilierul președintelui pentru probleme de securitate națională (Kissinger) către președintele Nixon, Washington 26 septembrie 1969, documentul 83, op. cit., p. 254.

adjunct de externe român.[1] Asigurându-l pe Kissinger de „interesul continuu al Moscovei pentru îmbunătățirea relațiilor cu SUA", Dobrînin s-a plâns că „devenise dificil să convingem Moscova de bunăvoința noastră".[2] El a continuat imediat prin a-i solicita lui Kissinger să pledeze pentru o întâlnire Gromîko – Nixon și s-a interesat cine fusese persoana de la Casa Albă care „se gândise" la vizita de la București.[3]

Preocuparea sovietică față de dezvoltarea relațiilor Washington – București și activitățile de mediator ale României deveniseră un laitmotiv la consiliile Pactului și era exprimată și mai vehement la ședințele INTERKIT îndreptate împotriva Chinei și României. Într-o oarecare măsură, Kremlinul a fost capabil să folosească prejudecățile profesionale naturale ale specialiștilor pe zona sovietică din Departamentul de Stat, Consiliul Național de Securitate și CIA, pentru a deplasa atenția și focalizarea americană înapoi spre Moscova – și, indirect, pentru a le distrage de la China și România – revenind la cursul „normal". De exemplu, Moscova l-a convins ușor pe ambasadorul SUA în URSS să solicite ca Dobrînin să fie informat „despre concluziile convorbirilor SUA – China, înainte ca ele să fie date publicității", din moment ce, în perioada administrației Johnson, fusese „o practică standard" ca înregistrări detaliate ale convorbirilor să fie oferite Moscovei.[4]

La sfârșitul lui 1969, Dobrînin a reiterat că „guvernul sovietic aborda relațiile cu guvernul american cu deschidere și cu bunăvoință, dar se întâmplaseră câteva lucruri foarte stranii" care provocau îndoieli la Moscova. După enumerarea diferendelor în securitatea europeană, comerț, controlul armamentelor și Orientul Mijlociu, Dobrînin concluziona:

> Ministrul adjunct de externe al României, Macovescu, a fost primit la Casa Albă, iar Gromîko nu. Trebuie să reamintesc Statelor Unite că în Uniunea Sovietică

---

[1] Memorandum de la Helmut Sonnenfeldt, din stafful NSC, pentru consilierul președintelui pentru probleme de securitate națională (Kissinger), 26 septembrie 1969, documentul 84, op. cit., pp. 256-257.

[2] Memorandum al discuției, Washington, 27 septembrie 1969, documentul 85, op. cit., pp. 258-259.

[3] Transcriptul convorbirii telefonice dintre președintele Nixon și consilierul său pentru probleme de securitate națională (Kissinger), Washington, 27 septembrie 1969, documentul 86, op. cit., pp. 260-261.

[4] Memorandum de la Helmut Sonnenfeldt, din stafful NSC, pentru consilierul președintelui pentru probleme de securitate națională (Kissinger), Washington, 11 decembrie 1969, documentul 105, *Foreign Relations, 1969–1976*, volumul XII, p. 319.

deciziile nu sunt luate de un singur om, ca în Statele Unite, ci de unsprezece; și toate aceste semnale, adunate, au creat o impresie foarte proastă.[1]

Pentru a pune punctul pe i, el a subliniat că „neîncrederea dintre Washington și Moscova" permite „unui număr de țări să manevreze printre noi", sugerând că România juca de ambele părți.[2]

Acționând pentru a conecta Washingtonul de Moscova pe un subiect de importanță strategică pentru URSS și pentru a bloca relațiile directe, Kremlinul a făcut presiuni insistente pentru ca SUA să se angajeze în discuții bilaterale, la Conferința pentru Securitate Europeană din noiembrie 1969 – ianuarie 1970. Washingtonul a evitat capcana, care ar fi condus la un dezastru în cadrul NATO și ar fi lăsat Europa de Est exclusiv în grija sovietică. După cum nota Sonnenfeldt:

Dintre toate puterile occidentale, noi ar trebui să fim ultimii care să lăsăm mână liberă Moscovei în Europa de Est (mai ales, din moment ce suntem pe cale să dezvoltăm o relație specială cu România); și, cu siguranță, nu avem nici un interes să negociem dezmembrarea alianței occidentale cu Moscova.[3]

De asemenea, menționarea pozitivă a lui Ceaușescu în „Primul raport anual asupra politicii externe pentru anii 1970", prezentat de Nixon în fața Congresului, la mijlocul lui februarie 1970, a provocat protestele sovietice. Sperând să obțină o modificare de ultim moment, Dobrînin s-a plâns că prin menționarea a „numai doi lideri străini" în raportul anual – „președintele Thieu și președintele Ceaușescu" – se putea „indica populației o cale greșită".[4] Pe la jumătatea anului, ambasadorul sovietic a emis o nouă pretenție, explicându-i lui Kissinger că „perioada de speranță relativă" în relațiile sovieto-americane fusese „umbrită de vizita în România", ceea ce „a condus la o perioadă de stagnare".[5] În acest set de măsuri active era inclusă desemnarea explicită a României ca un factor perturbator, care

[1] Memorandum al discuției dintre consilierul președintelui pentru probleme de securitate națională (Kissinger) și ambasadorul sovietic (Dobrînin), Washington, 22 decembrie 1969, Tab A, op. cit., p. 336.

[2] Op. cit., p. 338. În loc să se refere direct la România, Dobrînin a dat exemplul neplauzibil și mai degrabă contraproductiv al Marii Britanii.

[3] Memorandum de la Helmut Sonnenfeldt, din stafful NSC pentru consilierul președintelui pentru probleme de securitate națională (Kissinger), Washington, 8 ianuarie 1970, documentul 117, op. cit., p. 352.

[4] Memorandumul discuției, Washington, 18 februarie 1970, documentul 135, op. cit., p. 402. Raportul a fost publicat în *Public Papers: Nixon, 1970,* pp. 116-190.

[5] Memorandumul discuției, Washington, 10 iunie 1970, documentul 168, op. cit., p. 515.

complica inutil cooperarea sovieto-americană și submina intenționat relația dintre Moscova și Washington.

Simultan, Kremlinul și-a continuat tentativele de a intimida Bucureștiul cu scopul de a-și întrerupe relațiile cu Washingtonul. În timpul vizitei lui Ceaușescu la Moscova, din mai 1970, spre exemplu, Brejnev a acuzat România că „cochetează“ cu imperialismul. Conducătorul sovietic a numit vizita lui Nixon, din august 1969, „o lovitură primită drept în față de mișcarea progresistă“, care „provocase o prăbușire a prestigiului României“, și s-a plâns că Moscova era ținută în ceață în privința schimburilor româno-americane.[1] Ceaușescu a ripostat că „prestigiul“ țării sale era „foarte bun, mulțumim mult“. „În privința vizitei lui Nixon“, a continuat conducătorul român, dacă Moscova „dorește să știe ce s-a discutat“, atunci și românii „ar putea întreba care a fost subiectul discuțiilor de la Viena dintre Uniunea Sovietică și Statele Unite, din moment ce noi nu avem nici o idee cu privire la ce s-a pus în discuție și nici nu am fost consultați“.[2]

Această replică l-a prins pe Brejnev total cu garda jos – și nu numai pentru că nici un alt membru al pactului nu ar fi îndrăznit să pună vreodată în discuție legitimitatea controlului Moscovei asupra politicii externe. Deși îl exprimase doar în trecere – Ceaușescu a vorbit la această întâlnire fără să aibă vreo notiță –, comentariul a pus în evidență o strategie sovietică fundamentală: aceea de a controla relațiile internaționale ale Blocului, convingând Washingtonul că ar trebui să trateze Europa de Est numai din punctul de vedere al relațiilor bilaterale cu Moscova. Scopul sovietic era să se asigure că SUA priveau relațiile cu statele individuale din regiune prin prisma Moscovei și ca o anexă a relațiilor americano-sovietice. După cum nota unul dintre membrii delegației române, interlocutorii lor sovietici „s-au înverzit“ la sugestia lui Ceaușescu și „au respirat ușurați“ numai după ce „au auzit că nu aveam de gând“ să cerem detalii despre convorbirile sovieto-americane.

Presiunea sovietică pentru o focalizare exclusivă pe relația sovieto-americană, în scopul de a contrabalansa relația aproape remarcabilă SUA – România – și posibilitatea înfricoșătoare a unor legături directe și nesancționate cu alți membri ai Pactului – a devenit evidentă la Washington, pe parcursul anului 1971, mai ales începând din luna aprilie, când *The New York Times* a anunțat

---

[1] Rezumatul nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR (1970), în Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP; ANIC, fond CC al PCR, dos. 59/1970, f. 2-3, 5-27. Brejnev a subliniat efectele negative ale vizitei „într-o perioadă în care este război în Vietnam, când americanii fac una și alta în Vietnam“, la care conducătorul român a răspuns că țara sa continuă să acorde Vietnamului cel mai important ajutor nemilitar, după URSS și China, și că Polonia și RDG-ul au relații economice mult mai dezvoltate cu SUA.
[2] Ibidem.

că România fusese un actor „principal" în apropierea chino-americană.[1] După cum îi scria Secretarul de Stat, William Rogers, președintelui Nixon, în noiembrie 1971:

> În Europa de Est, este posibil ca sovieticii să spere că insistența asupra relației sovieto-americane va tinde să minimizeze importanța politicilor independente ale României și, poate, să facă SUA mai puțin dornice să-i cultive pe est-europeni, în moduri despre care Moscova are tendința să considere că îi subminează poziția în zonă.[2]

Ca parte a acestui efort, Moscova a continuat să compromită credibilitatea României, ca partener, comunicând, spre exemplu, Washingtonului că aflase de negocierile SUA – China, prin intermediul României, în toamna lui 1970.[3] De fapt, Moscova era mai îngrijorată că Bucureștiul ar putea „scăpa" secrete ale Pactului de la Varșovia, o alegație despre care a pretins, ulterior, în fața celorlalți membri ai Tratatului că o putea dovedi.[4] Între timp, ea a continuat să poziționeze Ungaria și Polonia pe locuri mai atractive, ca parteneri „disidenți" pentru Washington.[5] La începutul anului 1972, Consiliul Național de Securitate a raportat că invitația adresată lui Nixon, de a vizita Polonia, de către prim-secretarul polonez, Gierek, „se bănuiește că are aprobarea sovietică" pentru că „era aproape sigur făcută cu intenția" de a „micșora importanța poziției speciale a Românei", pe termen lung.[6] Aceasta a constituit aproape singura recunoaștere explicită, din partea autorităților americane, că Moscova folosea alți membri ai Pactului de la Varșovia pentru a compromite relațiile României cu Washingtonul.

Crescând atât de mult costul unei „relații speciale" cu România („soarta destinderii"), Moscova a reușit să deplaseze atenția Washingtonului și a Bonnului de la București (și de la alți membri ai Blocului Sovietic), spre ea

[1] *The New York Times*, 27 aprilie 1971. Articolul, parte dintr-o serie despre reapropierea și reapariția Chinei la ONU, a primit o ripostă imediată prin realocarea creditului principal către Pakistan, Franța și Suedia. *The New York Post*, 29 aprilie 1971. Vezi și King (1971a), pp. 2-4.

[2] Memorandum de la Secretarul de Stat Rogers către președintele Nixon, Washington, 10 noiembrie 1971, documentul 11, *Foreign Relations, 1969–1976*, volumul XIV, pp. 31-32.

[3] Walter Isaacson, *Kissinger: A Biography*, New York, Simon and Schuster, 1992, p. 339.

[4] Vojtěch Mastný, „Pactul de la Varșovia ca istorie", în Mastný și Byrne (2005), p. 42.

[5] CIA a raportat că Moscova încerca „să îmbunătățească statutul" conducătorilor polonezi „ca și cum ar fi fost membri ai elitei sovietice". *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment (EUR 82–10124)*, 12 ianuarie 1982 (declasificat la 29 ianuarie 2001), p. 20, CIA. Kádár a primit un ajutor similar de „sporire a prestigiului". Op. cit., p. 17.

[6] *Foreign Relations, 1969–1976*, volumul XIV, documentul 75, p. 240.

însăşi. Faptul a devenit evident mai ales în tezele *Ostpolitik* ale lui Brandt, care se transformau din „curtarea în primul rând a Europei de Est, în al doilea rând, a URSS-ului și în al treilea, a Germaniei de Est", la „tratarea URSS ca partener de discuții dominant".[1] Deşi conştientă de jocul Moscovei şi respingându-l inițial, până la urmă administrația Nixon a căzut pradă încet-încet acestei tactici, credibilitatea partenerului român fiind subminată permanent, prin dezinformări venite din surse multiple.[2]

Exploatarea prejudecăților CIA, blocarea legăturilor economice

„Măsurile active" sovietice împotriva Românei se întindeau pe un spectru larg. Pe de o parte, KGB-ul și serviciile partenere au încercat să „relativizeze" şi să minimalizeze devierea României, ca insignifiantă, de neremarcat şi fără nici un merit special. Pe de altă parte, acelaşi deviaționism era prezentat ca o operațiune de dezinformare – „un cal troian" sovietic – şi amplificat ca având un sens total negativ asupra intereselor SUA. Această idee corespundea conservatorismului profesional şi prejudecăților spionajului SUA la fel cum se întâmplase, spre exemplu, în 1958, când CIA a respins ideea că România „încerca din proprie inițiativă să facă paşi spre autonomie", cu argumentul că acest lucru nu putea fi realizat decât „sub auspicii sovietice"; și în 1962, când a judecat comportamentul curajos al Bucureştiului ca fiind posibil „numai cu aprobarea lui Hruşciov şi a Partidului Comunist Sovietic".[3] Chiar și cu ocazia remarcabilei „declarații de independență", din aprilie 1964, CIA nu a putut înțelege comportamentul României decât ca parte a unei tendințe generale, postulând că și ceilalți membri ai Pactului făceau, „probabil", acelaşi lucru, dar mai în linişte şi cu mai multă circumspecție (iluzie împărtăşită în acea vreme şi de conducerea lui Gheorghiu-Dej).[4]

Comportamentul Bucureştiului din timpul Primăverii de la Praga a provocat o reevaluare radicală în comunitatea de informații a SUA, care recunoştea acum „constantele" încercări sovietice de „a obliga România să se conformeze, să diminueze independența României", încercând, în

[1] Ermarth (1969), p. 121.
[2] La solicitarea SUA, România a acționat ca intermediar în relațiile SUA – Coreea de Nord. Ungaria, la instrucțiunile sovietice, exploata o înrudire îndepărtată cu Coreea cu rolul de a le strica.
[3] *Outlook For Stability In The Eastern European Satellites (NIE 12-58)*, 4 februarie 1958 (declasificat la 22 septembrie 1993), p. 6, CIA; *Political Developments In The USSR And The Communist World (NIE 11-5-62)*, 21 februarie 1962 (declasificat la 4 aprilie 1994), p. 20, CIA.
[4] *Rumania's Position In The Soviet Bloc*, evaluare CIA, 22 aprilie 1964 (declasificat la 16 aprilie 2001), p. 5, CIA; *Changing Patterns In Eastern Europe* (1964), p. 12, CIA.

primul rând, „să o izoleze". În același timp însă, ei au continuat să interpreteze antagonismul față de sovietici ca fiind unul pasiv, iar independența României atât de fragilă, că până și dacă Bucureștiul, încercând să evite implicarea „în orice conflict Est-Vest", i-ar fi forțat pe sovietici să „intre în România ca ocupanți", rezistența reală se aprecia ca „probabilă să apară numai atunci când înfrângerea sovietică va fi sigură".[1]

Împreună cu serviciile „partenerilor apropiați", KGB și GRU au prezentat deformat natura și gradul de cooperare a României cu Pactul, făcând astfel jocul scepticismului occidental. Succesul a fost impresionant, mai ales în domeniul economic. Aici, dezinformarea avea drept scop să prevină apariția vreunui interes economic american semnificativ în România și să blocheze accesul ei la asistența economică occidentală și la tehnologii avansate, care i-ar fi consolidat, pe viitor, independența. Acest lucru a fost realizat, parțial, prin crearea unui univers paralel, în care România își menținea în secret legături economice strânse cu URSS-ul și se angaja în transferul tehnologiilor occidentale către Moscova, ceea ce corespundea opiniilor preconcepute, conservatoare, ale Departamentului de Comerț și ale Biroului de Cercetări Economice al CIA (OER) și era conform cu practicile curente ale aliaților loiali Moscovei. Același scop a fost îndeplinit prin mobilizarea elementelor din importantele grupuri de emigranți est-europeni, membri în uniunile sindicale americane, să se opună comerțului româno-american, ca fiind dăunător muncitorilor Statelor Unite.

De exemplu, în aprilie 1965, tentativa României de a cumpăra capacități de producție pentru cauciuc sintetic de la Firestone s-a terminat brusc din cauza campaniei organizate împotriva vânzării.[2] La puțin timp după aceea, Statele Unite s-au opus vânzării de tehnologie pentru construcția unei centrale nucleare, din teama ca aceasta să nu fie transmisă ulterior și Moscovei. În loc de aceasta, România a cumpărat tehnologia canadiană, care nu a apărut nici în vreo altă țară din Blocul Comunist, nici la vreunul dintre clienții Moscovei din țările în curs de dezvoltare.[3] Motivarea pentru unele dintre aceste eșecuri a fost cel puțin năucitoare. După cum a relatat mai

---

[1] *Anti-Communist Resistance Potential In The USSR And Eastern Europe (NIE 11-66)*, 27 ianuarie 1966 (declasificat la 19 noiembrie 1999), pp. 10-11, CIA.

[2] Retegan (2000), p. 83. Vezi și Ryan Floyd, „For Want of Rubber: Romania's Affair with Firestone in 1965", *East European Quarterly*, vol. 38 (2004).

[3] La un deceniu după vânzarea reactorului CANDU României, nici un fel de tehnologie CANDU nu a apărut în vreun alt stat socialist și nici pe întreaga durată a Războiului Rece. CIA a menționat că „exceptând România, care se pare că a optat pentru reactorul canadian CANDU, toate celelalte state est-europene membre CAER își bazează programele nucleare pe tehnologie și combustibil sovietic". *Soviet Energy Policy Toward Eastern Europe – A Research Paper*, 1 iunie 1980 (declasificat la 21 februarie 2001), p. 22, CIA.

târziu fostul secretar pentru interne, Stewart Udall, referitor la respingerea solicitării României de a cumpăra tehnologie pentru rafinarea petrolului, în 1966–1967, inițial, atât departamentul său, cât și Departamentul Apărării, Departamentul de Stat și președintele, cu toții au sprijinit solicitarea, însă Departamentul Comerțului – care, în mod normal, ar fi trebuit să fie cel mai interesat de asemenea tranzacții – a reușit să blocheze decizia.[1]

În 1971, România și-a liberalizat legea comerțului exterior și a făcut presiuni pentru „cooperarea americano-română în domeniul exploatării petrolului din platoul Mării Negre", pentru cooperarea în domeniul modernizării tehnologiei de foraj și pentru cooperarea în „construirea rafinăriilor petroliere".[2] (Tehnologia românească permitea forajul la o adâncime de numai o treime din performanța atinsă de tehnologia americană, iar rezervele estimate ale țării situate la aceste mari adâncimi erau uimitoare.) Aceasta contravenea direct cu strategia energetică a Moscovei în relațiile internaționale, mai ales referitoare la petrolul din Marea Neagră, care era considerat „propriul ei domeniu". OER a rămas neechivoc în aprecierea că nici una dintre țările estice nu ar fi putut refuza vreo solicitate sovietică de tehnologie sau echipamente care fuseseră achiziționate din Occident, „indiferent de propria lor dorință". Pe viitor ar fi și mai puțin probabil ca doleanțele sovietice să fie respinse, dată fiind estimarea că Moscova „își sporea constrângerile politice și economice, atât în cadrul CAER, cât și pe plan bilateral".[3]

Într-o ilustrare deloc impresionantă a puterii sale de analiză, OER prezenta apoi „dovada" pentru concluziile sale:

> Două exemple ale unor astfel de diversiuni sunt: o declarație a [nume şters] că, dacă URSS ar solicita vreun echipament făcut în Cehoslovacia sub licență vestică, echipamentul ar fi fost furnizat URSS, și o declarație a [nume şters] că personalul tehnic și științific sovietic făcea vizite periodice în România, pentru a obține tehnologia pe care România o cumpărase din Vest. Chiar dacă nu am fi avut asemenea exemple, noi credem că achiziția se dorește a fi făcută deoarece solicitările sovietice de echipament şi tehnologie occidentale sunt considerabile, iar achiziția via alte țări est-europene este unul dintre modurile prin care URSS poate intra în posesia doritei tehnologii vestice.[4]

---

[1] Stewart L. Udall, interviu înregistrat de W.W. Moss, 7 aprilie 1970, pp. 79-80, John F. Kennedy Library Oral History Program.
[2] King (1971a), pp. 9-10; *The New York Times*, 2 mai 1971.
[3] *Soviet Interest in the Middle East/North African Oil and Soviet Acquisition of Western Technology and Equipment from Eastern Europe*, 5 mai 1971 (declasificat la 27 iunie 2002), Memorandum pentru președinte, Comitetul operațional ACEP, Departamentul Comerțului, de la *Task Force Report on Catalytic Breaking*, semnat de şeful Biroului pentru cercetări economice, p. 2, CIA.
[4] Ibidem.

Evidenta ignorare a tensiunilor dintre Moscova și București din partea oficiilor guvernamentale era cauzată și de efectul măsurilor active sovietice, dar și de neatenție. Moscova a promulgat cu insistență câteva teme pentru a descuraja parteneriatul economic SUA – România, inclusiv că Bucureștiul ar fi fost implicat în furtul de tehnologie americană pentru Moscova și, contradictoriu, că e posibil ca românii să nu-și onoreze promisiunea de a le furniza Moscovei. Ulterior, Hrușciov a exprimat această abordare în memoriile lui, afirmând că „bunul echipament de foraj" al României era rezultatul „proiectelor furate de la americani" și că Bucureștiul promisese că „va da [Moscovei] proiectele pentru acest echipament", dar că exista „o mare diferență" între promisiunile României și îndeplinirea lor.[1]

Lipsa de atenție la antagonismul sovieto-român din partea comunității de informații a SUA demonstra dificultatea de a traduce cooperarea dintre cei câțiva lideri din Washington și București în relații bilaterale, mai strânse, SUA–România, în absența unei comunități organizate de emigranți, care „să facă munca de salahor" în locul Statelor Unite.[2] În timp ce afirmau că Bucureștiul fura tehnologie occidentală pentru Kremlin, măsurile active sovietice „deturnau" refuzul României de a colabora în domeniul achiziției de tehnologie vestică și cooperare militară, ca fiind dovada că numai „purul naționalism" o împingea să-și încalce obligațiile din cadrul Alianței și o transforma, inerent, într-un partener de neîncredere.[3] Realitatea era însă destul de departe de descrierile făcute prin intermediul măsurilor active sovietice și de înțelegerea ulterioară a OER.

Bucureștiul implementa decizia politică de a nu coopera cu URSS în aceste domenii foarte sensibile atât pentru a înlătura orice dependență de Moscova, cât și pentru a deplasa spre Vest parteneriatele de securitate (inclusiv în partea occidentală care trecea prin Israel). Într-adevăr, un „adevărat scandal" a izbucnit la Moscova, când centrala GRU a descoperit că Bucureștiul transfera în secret tehnologie sovietică Israelului – în

[1] Sergei Khrushcev, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Reformer, 1945–1964*, volumul 2, Philadelphia, Penn State Press, 2006, p. 225. Hrușciov i-a descris în repetate rânduri pe români drept lipsiți de recunoștință pentru așa-zisa larghețe sovietică și ca trădători iraționali care au violat „clar obligațiile Tratatului". Vezi op. cit., p. 229, și Serghei Hrușciov, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Statesman, 1953–1964*, volumul 3, Philadelphia, Penn State Press, 2007, pp. 711-713, 717.

[2] În 1965, de exemplu, după eșuarea afacerii Firestone, un membru al staffului Consiliului Național de Securitate a trimis un raport consilierului McGeorge Bundy, în care observa că: „nici secretarul pentru Comerț, nici secretarul Mann nu au privit cu atenție problemele României pentru a examina caracteristicile care o disting de alte țări comuniste". Retegan (2000), p. 83.

[3] Vezi Khrushcev (2006), p. 229; Khrushcev (2007), p. 717. Conform lui Hrușciov, „asemenea violări erau de nepermis".

cazul respectiv, părți din tancurile sovietice capturate în timpul războiului arabo-israelian.[1] Scandalul a devenit „și mai mare" după ce România a achiziționat elicopterul militar franțuzesc *Alouette* (și, apoi, *Puma*). După cum menționa un fost ofițer GRU, „elicopterele erau de mare interes pentru spionajul militar sovietic", dar românii „nu le permiteau experților noștri să le examineze, nici măcar de la distanță".[2]

Subminarea cooperării germano-române

În mod paradoxal, în timp ce politicile României o făceau mai dependentă decât orice alt aliat „apropiat" de sprijinul economic și politic extern din partea Statelor Unite, a Germaniei de Vest și a Franței, întotdeauna au existat alți membri ai Pactului care s-au bucurat de un avantaj mult mai mare decât Bucureștiul în ceea ce privește accesul la decidenții politici din oricare dintre aceste state occidentale. Această stare de lucruri avea rădăcini istorice adânci, din moment ce germanii, polonezii, ungurii și chiar cehii fuseseră parte din moșteniri imperiale europene, iar România nu. Astfel, spre exemplu, din douăzeci de familii nobiliare din Franța, patru erau de origine etnică poloneză, două erau maghiare și peste alte zece aveau rude în aristocrația ungară. Legăturile tradiționale, mult exagerate, dintre București și Franța păleau în comparație cu cele ale Varșoviei și ale puternicei comunități poloneze, de 400 000 de emigranți, de la Paris.

Totodată, în calitate ipotetică de partener, Franța era problematică, din cauza înaltului nivel de penetrare atins de KGB și GRU în cercurile politice, militare și de informații, încă din perioada interbelică. Conform unor foști ofițeri KGB, situația ajunsese la un punct în care serviciile franceze deveniseră obiectul ironiei profesioniștilor din serviciile de informații sovietice.[3] Chiar înainte de înființarea NATO, șeful rezidenței din Paris, Ivan Agayants, pionier al dezinformării, era mândru să descrie spionajul francez ca fiind „prostituata pe care o am în buzunar".[4]

În Germania de Vest, RDG-ul poseda avantajul natural, cultural și etnic, astfel încât cercurile de conducere guvernamentale, militare și de

---

[1] Viktor Suvorov, *Inside the Soviet Army*, New York, Berkeley Books, 1984, p. 7.
[2] Ibidem.
[3] Andrew și Gordievsky (1990), p. 405. Kalughin scrie că spionajul francez era „atât de adânc infiltrat" încât devenise complet „ineficient", apreciind că, „fără îndoială, spionajul francez era cel mai slab și mai nechibzuit dintre toate serviciile ostile cu care ne-am confruntat". Kalugin (1994), p. 169.
[4] Christopher Andrew și Vasili Mitrokhin, *The Sword and the Shield*, New York, Basic Books, 2001, p. 152.

informații (inclusiv NATO) erau adânc penetrate de Stasi.[1] Strategia consecventă, angajată de organele de informații controlate de sovietici, era să influențeze și să monopolizeze sursele de informații oficiale și neoficiale, furnizate autorităților germane (și Statelor Unite, Marii Britanii și Franței), referitoare la dezvoltările regionale. Scandalul Günter Guillaume, din 1974, care a condus la demisia cancelarului Willy Brandt, când colaboratorul apropiat al cancelarului a fost demascat ca agent Stasi/sovietic, pozând în refugiat est-german, a fost unul dintre cele mai clare exemple, mai ales dată fiind preocuparea lui Guillaume pentru *Ostpolitik*, în care relația Germania Federală – România se situa în prim-plan.

Spionajul maghiar era deosebit de bine dotat pentru astfel de operațiuni cu falși refugiați. În scopul propagandei anticomuniste, Vestul hotărâse să-i eticheteze pe toți cei care părăsiseră Ungaria, în timpul revoltei din 1956, ca „luptători pentru libertate", oferind prin aceasta acoperire pentru agenții care au continuat să se asimileze acestui grup, de-a lungul a două decenii.[2] Oricum, exista deja un mit referitor la loialitatea maghiară față de aliații germani care deriva, paradoxal, din internaționalizarea ideologiei naziste în corpul ofițeresc maghiar, care a continuat să lupte de partea lui Hitler în ciuda tentativelor lui Horthy de a părăsi al Doilea Război Mondial. În această privință, România se afla în dezavantaj clar. Retragerea sa din Axă și trecerea de partea cealaltă era privită de Hitler ca trădare, fiind proiectată de „măsurile active" sovietice ca o dovadă a imposibilității de a avea încredere în România.[3]

Moștenirea etnică și culturală comună a celor două Germanii și deschiderea Republicii Federale au făcut serviciile de informații și de securitate ale Bonnului extrem de vulnerabile la penetrarea Stasi. În termenii luptei clandestine dintre România și Pactul de la Varșovia, cazul ofițerului și analistului Serviciului de Informații al Germaniei Federale *(Bundesnachtrichtendienst*: BND*)*, Gabriele Gast, a fost încărcat de consecințe, deoarece aceasta primea adesea sarcina, din partea coordonatorilor ei est-germani, să ofere informații despre România.[4] Recrutată în 1968, Gast a devenit analistul-șef al BND pentru Uniunea Sovietică și Europa de Est și locțiitoare a șefului

[1] Childs și Popplewell (1990), pp. 142-173; Andrew și Mitrokhin (2001), pp. 437-459.
[2] Deciziile și motivele din spatele acesteia se găsesc în *Analysis of the Hungarian Revolt* (1957), CIA.
[3] Pentru o discuție detaliată vezi și Watts (2003). România și Finlanda și-au anunțat retragerea din război în termeni identici, dar, în timp ce comandantul german din Finlanda a respectat termenii, omologul său din România a lansat imediat un atac total asupra Bucureștiului, declanșând ostilitățile româno-germane.
[4] BStU, MfS, HVA/MD/2-5, SIRA-TDB 11-14, și HVA/MD/3, SIRA-TDB 12; Herbstritt și Olaru (2005), p. 109. Spionarea României din partea lui Gast a fost înregistrată prin diversele ei nume de cod și numere ca XV/22/65 (Denkmal), XV/378/68 (Gerald), și XV/3331/77 (Reinhard).

Departamentului politic pentru Blocul Sovietic. Din această poziție, nu numai că a furnizat Centralei KGB „un tablou exact al cunoștințelor și analizelor occidentale referitoare la întregul Bloc Estic“, ci a plasat în analizele ei și dezinformările furnizate de Serviciul A al KGB.[1]

Această capacitate a permis Moscovei să ia măsuri profilactice împotriva tendințelor disidente din cadrul Pactului de la Varșovia și împotriva planurilor Vestului de a promova „diferențieri“. Gast a fost una dintre cele mai prolifice surse din Germania de Vest despre România, iar datele pe care le oferea asupra situației interne și politicii externe erau clasificate de „extremă importanță“.[2] Cele 147 de rapoarte ale ei despre România către spionajul est-german au fost depășite, ca volum, numai de cele 150 de rapoarte făcute Stasi de colegul ei de la BND, Ludwig Spuhler.[3]

Fiind expertul-șef al spionajului vest-german pentru Blocul Sovietic, analizele lui Gast erau încărcate de autoritate și ajungeau chiar „pe masa lui Kohl“, influențându-i astfel pe decidenții politici de la Bonn, Bruxelles și Washington.[4] Rapoartele ei confirmau dezinformările propagate prin alte surse din Europa de Est, controlate mai direct de sovietici. Cu toate că nu era un analist cu acces la înalt nivel, Rainier Rupp, angajat al Departamentului de planificare al NATO – care a livrat spionajului est-german *Manualul de criză al NATO, Planul Forțelor Armate* și *Documentul final despre măsurile preventive* –, a furnizat, la solicitarea Stasi, și detalii referitoare la relațiile și intențiile NATO privitoare la România, permițând Moscovei să ia măsuri adecvate de contracarare.[5]

---

[1] Markus Wolf (cu Anne McElvoy), *Man Without A Face*, Londra, Jonathan Cape, 1997, pp. 157-162. Wolf o considera agentul lui cel mai apropiat.

[2] Numai 2% din rapoartele aflate în baza de date Stasi aveau mențiunea „de extremă importanță“, șapte dintre ele fiind rapoarte ale lui Gast despre România. Vezi BStU, MfS, HVA/MD/3, SIRA-TDB 12, sub XV/3331/77 („Reinhard“). Rapoartele lui Spuhler au fost înregistrate ca XV/96/72 (Peter) în BStU, MfS, HVA/MD/2-5, SIRA-TDB 11–14. Printre alții, Stasi îi avea și pe oficialii Ministerului de Externe vest-german Hagen Blau (Merten), Herbert Kemper (Harry), Ludwig Pauli (Adler) și Klaus Kurt von Raussendorff (Brede) care informau despre România. Herbstritt și Olaru (2005), p. 105.

[3] Ibidem. Bernd Schäfer, „Stasi Files and GDR Espionage Against the West“, Oslo, Institute for Defence Studies, 2002, p. 8 în „Stasi and NATO“, PHP. Rapoartele lui Spuhler despre România au fost înregistrate sub numărul XV/96/72 (Peter) în BStU, MfS, HVA/MD/2-5, SIRA-TDB 11–14.

[4] Andrew și Mitrokhin (2001), p. 451. James O. Jackson, „Germany: A Mountain of Moles“, *Time*, 22 octombrie 1990. Gast „a trimis copii ale acestor rapoarte la Stasi, uneori chiar înainte să le vadă [Helmut] Kohl“, ceea ce a asigurat uimitoarea precizie a spionajului est-german.

[5] Georg Herbstritt, „Eine fiendliches Bruderland: Rumänien im Blick der DDR-Staatssicherheit“ [Un stat frățesc ostil: România din perspectiva securității de stat a RDG], *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, Berlin nr. 1 (mai 2004); Wolf (1997), p. 334. Soția lui Rupp, Anne-Christine, a lucrat la și a spionat NATO. Informațiile lui Rupp au fost înregistrate în dosarele Stasi sub: XV/333/69 (Topas).

Canibalizarea legăturilor franco-române

Măsurile KGB de izolare a României, prin sabotarea relațiilor cu partenerii occidentali, au atins primul succes total în Franța. În ciuda penetrării adânci a cercurilor politice, militare și de spionaj franceze, relațiile franco-române deveniseră atât de apropiate încât, în 1964, de Gaulle a oferit sprijin militar, în cazul în care România „ar fi fost invadată de trupele Tratatului de la Varșovia" și a promis sprijinul francez pentru a introduce România în Comunitatea Economică Europeană.[1] La sfârșitul anilor 1960, aceste relații se aflau într-un declin precipitat, în timp ce Bucureștiul încerca să strângă legăturile cu Washingtonul și Bonnul, și intrase în conflict deschis cu Kremlinul, iar Parisul cultiva Moscova în asemenea măsură, încât se afla pe punctul să considere legitime incursiunile ei în Europa de Est.[2]

În cadrul întâlnirii din octombrie 1968 pe care a avut-o cu cancelarul german Kiessinger, de Gaulle „a repetat aproape cuvânt cu cuvânt" dezinformarea sovietică conform căreia Bonnul era cel care „trebuia condamnat" pentru invazie, din moment ce „Germania de Vest era pe punctul de a atrage Cehoslovacia în sfera ei de influență", iar diplomații francezi repetau „aproape oricui dorea să asculte că intervenția sovietică în Cehoslovacia era de înțeles", dată fiind „ofensiva comercială vest-germană, în Europa de Est."[3] De Gaulle insistase chiar, imediat după invazie, „că nu exista nici un motiv să presupunem că sovieticii au avut vreo intenție să comită o agresiune, iar solicitarea vest-germană de întărire a NATO era exagerată". Aceasta l-a determinat pe cancelarul german să riposteze disperat că, dacă sovieticii vor începe să mărșăluiască, „veți avea Europa pe care ați visat-o, o Europă de la Atlantic la Urali, dar sub control sovietic".[4]

Deux ex machina prin intermediul căruia Moscova a distrus relațiile franco-române a fost ofițerul DIE Mihai Caraman, aflat la post, sub acoperire diplomatică, la Paris, din 1959 până în 1969. Dacă nu cumva a fost o cârtiță sovietică de la bun început, Caraman a fost în mod sigur agent dublu, recrutat

---

[1] Sejna (1982), p. 75.

[2] Ministrul francez de Externe, Michel Debré, a încercat să convingă Washingtonul de distincția fundamentală dintre „o mișcare sovietică împotriva României și orice astfel de mișcări împotriva Berlinului de Vest, Iugoslaviei sau Austriei", prima având consecințe și o importanță marginală. *FRUS, 1964–1968*, volumul XVII, doc. 25.

[3] *Intelligence Information Cable: Ahlers' Off-The-Record Comments On De Gaulle's Visit To Bonn*, 7 octombrie 1968 (declasificat la 29 august 2002), pp. 6-7, CIA.

[4] Op. cit., p. 8.

în perioada cât a fost instruit de sovietici, între 1950–1951.[1] Dimpreună cu serviciile de informaţii franceze, penetrate, KGB-ul l-a utilizat ca paravan pentru a transfera Moscovei informaţii NATO, în perioada 1962–1968.[2] Gradul penetrării sovietice în serviciile franceze este sugerat de cazul lui Phillipe de Vosjoli, şeful secţiei occidentale a spionajului francez (SDECE), cu baza la Washington, din această perioadă. De Vosjoli a fost obligat să demisioneze, s-a ascuns şi s-a refugiat în SUA, când, după transmiterea unor informaţii de la un dezertor KGB, evident provenit dintre superiorii săi din SDECE, a fost avertizat că „va fi asasinat la întoarcerea în Franţa".[3]

După retragerea franceză din structurile militare NATO şi relocarea sediului NATO de la Paris la Bruxelles, Caraman şi-a pierdut valoarea ca acoperire pentru operaţiunile sovietice, anti-NATO. Însă, prin redistribuirea sa, nu ca agent dublu sovietic, ci ca strălucit agent român care îşi servise ţara cu loialitate, a căpătat o valoare considerabilă pentru compromiterea atât a relaţiei franco-române, cât şi a germenilor cooperării dintre Bucureşti şi membri-cheie ai Alianţei Nord-Atlantice. Într-o frapantă atestare a penetrării, francezii au lansat o campanie de presă, sprijinită prin citarea unor ofiţeri de informaţii sovietici, „care dezvăluiau" daunele pe care spionajul românesc le provocase NATO.[4] Faptul că fuseseră aduse mari prejudicii era destul de adevărat (cu toate că poate ameliorase paranoia sovietică prin confirmarea naturii defensive a pregătirilor NATO), dar ele nu se puteau atribui exclusiv sau, în principal, României. Scandalul, care erupsese într-un moment al intensificării relaţiilor România – SUA şi al unui foarte intens antagonism sovietic, servea atât ca acoperire a cooperării informative franco-sovietice, cât şi ca mijloc de a discredita România ca partener pentru statele NATO.

De fapt, NATO a încetat să mai fie o ţintă ostilă pentru spionajul românesc, în toamna anului 1963, când Gheorghiu-Dej disociase

---

[1] Ancheta internă a DSS-ului a ajuns la concluzia că Mihai Caraman „fusese recrutat de serviciile de informaţii sovietice, pentru care a continuat să lucreze după ce s-a întors din Franţa, în sediul central DIE". Dosar privind problemele ridicate în materialul referitor la generalul-maior Mihai Caraman, 22 iunie 1979, Arhiva Serviciului Român de Informaţii (ASRI), fond „D", dosar 11200, vol. 37, f. 2-5, reprodus în Pelin (1997), pp. 272-276. Caraman a fost considerat „talentat" şi selectat de ofiţerii sovietici pentru instruire la Institutul Felix Djerjinschi de la Moscova în 1951, înainte de a fi recrutat formal de DSS.

[2] Pelin (1997), pp. 49-52 şi 63-66; Troncotă (2004), pp. 105–110.

[3] Michael Holzman, *James Jesse Angleton, the CIA, and the Craft of Counterintelligence*, University of Massachusetts Press, 2008, p. 214.

[4] Unul dintre aceşti ofiţeri a colaborat chiar la publicarea, în 1971, a unei cărţi des citate. Pierre Accoce şi Daniel Pouget, *Le Reseau Caraman l'Roumains ont fait trembler l'OTAN* [Reţeaua Caraman: românii care au făcut NATO să tremure], Paris, Fayard, 1972.

România de mişcările provocatoare ale Moscovei din Cuba şi adoptase poziţia că Alianţa Vestică nu avea proiecte agresive în Europa. Deşi nu a întrerupt operaţiunile în curs la acea vreme, conducerea României a dat instrucţiuni explicite ca Securitatea să nu furnizeze „experţilor" sovietici – invitaţi recent să plece – nici un fel de informaţii brute, ci numai sinteze foarte generale. Ofiţerii de informaţii români nu trebuiau să accepte sub nici o formă să execute sarcinile Moscovei. Caraman a fost unul dintre ofiţerii superiori ai DIE care totuşi a continuat să lucreze clandestin pentru stăpânii sovietici.[1]

O investigaţie DSS lansată aproape un deceniu mai târziu menţiona că rezultatele lui Caraman „se bucuraseră de o înaltă apreciere atât la DIE, cât şi din partea unor servicii de informaţii străine, mai ales în Franţa", unde era considerat unul dintre „cei mai mari spioni contemporani".[2] Deoarece „se ştia" că informaţiile pe care le obţinuse de la agenţii lui din NATO „au fost transmise oficial, în întregime" Moscovei, până în 1963, după care au primit aprobarea să fie trimise numai scurte sinteze, „în cadrul schimbului de informaţii cu serviciile sovietice", investigaţia arăta că existau suspiciuni puternice că Mihai Caraman continuase să le dea şefilor sovietici copii a tot ceea ce obţinuse. Pentru a-şi asigura utilizarea independentă a lui Caraman, KGB-ul şi GRU au stabilit „contacte directe" cu el, independente de vreo supervizare românească:

> Drept urmare, în ţara noastră, au avut loc un număr de discuţii între consilierul sovietic din acea perioadă, Şkomorohin, şi generalul-maior Mihai Caraman, la care nu a participat nici un alt membru al DIE. De asemenea, generalul Mihai Caraman a fost invitat singur la Moscova, unde a avut câteva discuţii cu conducerea serviciilor sovietice, iar un membru al acestor

[1] ASRI, fond „D", dosarul 11200, vol. 37, f. 2-5; Pelin (1997), pp. 273-274.

[2] După 1989, primul director postcomunist al spionajului intern (SRI), Virgil Măgureanu, şi primul premier, Petre Roman, au repetat această propagandă, mai degrabă unică, în favoarea unui agent sovietic anti-NATO. Roman, de exemplu, afirma că Mihai Caraman a fost „cu adevărat, unul dintre cei mai străluciţi spioni pe care îi cunoscuse lumea vreodată". *Ziua*, 11 februarie 2005. Măgureanu fusese sub supravegherea unităţii anti-KGB, înainte de revoluţia din 1989. Victor Roncea, „Minciunile lui Măgureanu", *Ziua*, 23 august 2008; Realitatea TV, 21 august 2008, 22.58. Roman şi Silviu Brucan au luptat pentru numirea lui Caraman ca şef al Serviciului de Informaţii Externe postcomunist, sub coordonarea lui Roman, din ianuarie 1990 până la adoptarea Legii Securităţii Naţionale, din iulie 1991, prin care a fost resubordonată Preşedinţiei României.

servicii l-a vizitat chiar la Paris pe generalul-maior Mihai Caraman, cât timp s-a aflat la post în Franţa.[1]

Şi mai strigătoare la cer era extraordinara „înţelegere" arătată lui Caraman de serviciile de informaţii franceze încă de la începuturile marelui său succes, la mult timp după ce erori fundamentale îi demolaseră în mod repetat acoperirea.[2] De exemplu, Caraman „făcea paradă" ostentativ, în jurul capitalei franceze, cu primul său agent, funcţionarul argentinian la NATO, Robert van der Veille, în limuzina Ambasadei române:

> Cu toate că argentinianul era cunoscut de poliţia franceză ca homosexual, generalul-maior Mihai Caraman îl vizita la casa lui de lângă Paris, fără să informeze ambasada, şi, de multe ori, rămânea şi peste noapte. De asemenea, el nu a ezitat să-şi viziteze agentul nici la biroul acestuia de la NATO. Lucrul nu ar fi putut să scape atenţiei contrainformaţiilor franceze şi nici nu poate fi explicat de o oarecare toleranţă din partea acestor organe pentru ţara noastră pentru că, în acea perioadă, activitatea românilor aflaţi la post în Franţa era urmărită cu un interes şi o atenţie particulare, inclusiv prin măsuri active de supraveghere.[3]

Ancheta a relevat şi că acoperirea lui fusese „dezvăluită" francezilor, într-o manieră definitivă, în 1962, după ce Caraman aranjase ca van der Veille, care se pregătea să părăsească postul de la NATO, să-l prezinte succesorului său feminin. Când „superspionul" român a făcut abordarea:

> [...] ea nu numai că a refuzat colaborarea, dar a şi divulgat contrainformaţiilor franceze identitatea agentului argentinian şi a generalului-maior Mihai Caraman. Drept rezultat, agentului argentinian i-a fost întinsă o capcană şi, după ce l-a contactat pe Mihai Caraman, a fost arestat şi condamnat.[4] Totuşi, împotriva diplomatului român nu au fost luate nici un fel de măsuri. Din contră, în loc să-şi intensifice activităţile de supraveghere împotriva românilor aflaţi la post, după acest eveniment, serviciile

---

[1] Dosar referitor la problemele rezultate din materialele referitoare la generalul-maior Mihai Caraman, Ministerul de Interne, Departamentul Securităţii de Stat, Strict Secret, 22 iunie 1979 [în continuare: Dosarul Caraman (1979)], ASRI, fond „D", dosarul 11200, volumul 37, f. 3-5.
[2] Raportul detalia şi o serie de scandaluri răsunătoare pe care le provocase Caraman la scurt timp după ce sosise în Franţa, care indicau adevărata lui poziţie în ierarhia ambasadei.
[3] Dosarul Caraman (1979), ASRI, fond „D", dosar 11200, volumul 37, f. 3-5.
[4] Românii nu au putut niciodată să confirme dacă van der Veille a fost într-adevăr la închisoare.

de contrainformații franceze au suspendat măsurile de filaj care fuseseră luate până atunci.[1]

Anomaliile au continuat să se adune după dezertarea, în 1969, a colegului său staționat la Paris, ofițerul DIE Ion Iacob (Iacobescu), care s-a predat nu autorităților franceze, ci Ambasadei britanice de la Paris. Deși atât spionajul francez, cât și șeful DIE, Nicolae Doicaru, l-au acuzat pe Iacob că l-ar fi expus pe Caraman, francezii nu au solicitat niciodată expulzarea lui Caraman. De asemenea, centrala DIE nu a luat „nici un fel de măsuri urgente" pentru a-și proteja personalul rămas în Franța, ale cărui identități acoperite au fost și ele dezvăluite de Iacob. Ancheta a găsit „uimitor" că, dimpotrivă, șefii DIE îi permiseseră lui Caraman „să ofere o recepție în saloanele Ambasadei de la Paris". Probabil a fost și mai uimitor că la recepția de bun-rămas a unui spion în dizgrație „participaseră personalități de vârf din guvernul și Ministerul de Externe francez".[2]

DSS-ul a considerat necesar să reevalueze toate fostele „succese" ale lui Caraman, deoarece „fuseseră înregistrate într-o perioadă în care Charles de Gaulle își propusese ca obiectiv distrugerea NATO", considerând că „americanii erau mult mai periculoși pentru Europa de Vest decât sovieticii". De Gaulle, raporta ancheta DSS, nu numai că nu fusese deranjat de penetrarea Alianței Nord-Atlantice de către Caraman, dar o găsise chiar „convenabilă" planurilor sale „de a destrăma NATO și de creare a unei Europe unite sub tutelaj franco-german, cu acordul Uniunii Sovietice", care ar fi exclus Statele Unite. Ancheta concluziona despre principalul agent al lui Caraman, Francis Rousilhe, că:

> [...] agentul francez care furnizase ofițerului român informații referitoare la NATO și la planurile Alianței acționa la ordinul serviciilor de informații franceze, care, pentru a submina poziția NATO în Franța, erau în acord cu – și facilitate de – scurgerea de informații referitoare la planurile și bazele militare americane către URSS, prin intermediul serviciilor secrete românești.[3]

---

[1] Dosarul Caraman (1979), ASRI, fond „D", dosar 11200, volumul 37, f. 3-5.

[2] După cum menționa DSS-ul, „în loc să ceară" expulzarea lui Caraman, francezii au scris „lungi articole în presa cotidiană" *[L'Express]* și „chiar o carte despre activitatea lui, de parcă ar fi fost vorba despre un ofițer francez și nu de un român". ASRI, fond „D", dosar 11200, vol. 37, f. 2-5; Pelin (1997), pp. 273-274.

[3] ASRI, fond „D", dosarul 11200, volumul 37, f. 3-5; Pelin (1997), pp. 273-275.

Afacerea d'Abzac: tentative de asasinat pe teritoriul României

În ciuda intensei penetrări sovietice, serviciile de informații franceze nu fuseseră compromise în întregime și exista destul atașament rezidual față de România pentru a face Franța să opună inițial rezistență în a-l ataca pe, până recent, principalul ei aliat în colaborarea pe probleme de securitate est-europeană. Mai mult, dată fiind politica independentă a lui de Gaulle (antiamericană și anti-NATO), dezvăluirea operațiunilor lui Caraman nu l-a făcut antipatic publicului francez. De aceea, informațiile sovietice au recurs la o metodă mult mai directă de a întrerupe relațiile franco-române.

Metoda folosită pentru a forța mâna Parisului și pentru a asigura o ruptură publică dureroasă de București, precum și tăierea completă a legăturilor informaționale a fost asasinarea colonelului Cheyron d'Abzac, ofițerul de informații militare francez, însărcinat cu zona „Levantului" – regiune care includea partea sudică a Pactului de la Varșovia, celelalte state balcanice și Turcia –, în timp ce se afla într-un turneu de inspecție în România.[1] D'Abzac și șoferul lui au fost uciși într-un „accident" de circulație înscenat pe șoseaua București – Ploiești, la Băneasa, la sfârșitul verii lui 1969, când au fost loviți frontal de un camion cu însemne și numere de înmatriculare militare.[2] Date fiind circumstanțele asasinării – o coliziune frontală pe un drum din România foarte puțin circulat atunci cu un vehicul aparținând, aparent, Forțelor Armate române, produsă la scurt timp după închiderea rețelei informative a lui Caraman –, complicitatea Bucureștiului era în mod inerent plauzibilă, iar aparatul sovietic de dezinformare a lucrat din plin pentru a-i asigura această interpretare.

Atunci când ministrul de Externe, Mănescu, a solicitat să afle cum putea fi armata implicată în provocarea unei asemenea lovituri catastrofale pentru politica de securitate românească, ministrul apărării, generalul Ioniță, i-a răspuns furios și „foarte ferm" că acel camion nu aparține Forțelor Armate române, sugerând că Securitatea era cea responsabilă.[3] De fapt, investigațiile ulterioare au dezvăluit că vehiculul fusese adus în țară pe la frontiera sovieto-română de serviciile de informații sovietice și fusese

---

[1] Vezi Jean Rochet, *Cinq ans à la tête de la DST: 1967–1972: la mission impossible* [Cinci ani în fruntea DST: 1967–1972: misiune imposibilă], Paris, Plon, 1985, mai ales capitolul VII.

[2] Vezi interviul cu ministrul de Externe Corneliu Mănescu, în Betea (2008), pp. 521-522.

[3] Betea (2008), pp. 521-522. Conform lui Mănescu, Securitatea acuza armata și viceversa, aceasta provocând, din perspectiva sovietică, o ruptură binevenită între cele două servicii, care a deschis noi oportunități pentru recrutări.

revopsit și dotat cu plăcuțe de înmatriculare românești de agenții lor aflați în țară.[1] Din nefericire, comunicatul oficial românesc ulterior, prin care d'Abzac era identificat ca şef al spionajului militar francez pentru „Levant" (în loc de, pur și simplu, superiorul atașatului militar francez la București) a fost considerat de Paris o dovadă a vinovăției României.[2]

Relațiile franco-române în domeniul informațiilor – care deja sufereau din cauza cooperării franco-sovietice în problemele Est-Vest, ceea ce afecta Bucureștiul, și din cauza cooperării americano-română, care afecta Parisul, ca și din cauza scandalului Caraman – fuseseră sever distorsionate.[3] Ele aveau să rămână astfel, cu câteva excepții, până când Serviciul de Informații Externe postcomunist avea să ofere partenerilor francezi dosarul asasinării atașatului.[4] Înstrăinarea serviciilor franceze de partenerii români a permis agenților sovietici și „partenerilor apropiați", care penetraseră în Franța, să dețină un cvasimonopol asupra evaluării evenimentelor din regiune, pentru tot restul perioadei Războiului Rece. Asasinatul a zguduit și ceea ce mai rămăsese din relația de stat bilaterală, grăbind transformarea ei din una atât de intimă – în care un președinte de stat francez pleda pentru ca forțele franceze să apere teritoriul României împotriva unui atac al Tratatului de la Varșovia, într-una atât de antagonică – în care un alt președinte francez sprijinea trunchierea teritoriului ei, în favoarea altui membru al Pactului, loial Moscovei.[5]

---

[1] Interviu cu dr Ioan Talpeș, director SIE între 1992 și 1997, 14 iunie 2007. Mai târziu, Mănescu a evitat întrebările referitoare la posibilitatea ca GRU sau KGB, să fi fost amestecate în acest asasinat. Betea (2008), p. 522.

[2] Vezi Rochet (1985), capitolul VII. Este foarte interesant că, în filmul din 2010 despre spionul Vetrov, care a furnizat francezilor informații despre operațiunile KGB pe linie de știință și tehnologie – *Codename: Farewell* –, agentul sovietic îi relatează contactului său francez că descoperirea sa va fi urmată de un „accident de camion" regizat.

[3] Așa a fost cazul, spre exemplu cu ofițerul de informații francez Phillipe Rondot, pe atunci adjunct al rezidenței de la ambasada din București, care i-a privit pe români ca dușmani de moarte (cel puțin pentru un timp limitat).

[4] Acest lucru a fost făcut în 1994 de directorul SIE, Ioan Talpeș. Interviu cu dr Talpeș, 14 iunie 2007. Conform lui Corneliu Mănescu, incidentul nu a fost rezolvat niciodată în timpul Războiului Rece, ci doar „îngropat", permițându-i să supureze timp de 25 de ani. Betea (2008), p. 522.

[5] Sejna (1982), p. 75; Pierre Hassner scrie că „România fusese favorită sub de Gaulle, Polonia sub Giscard d'Estaing și Ungaria sub Mitterrand", în „The View from Paris", Lincoln Gordon, editor, *Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe*, Washington, Brookings, 1987, p. 214.

Şi „afacerea Caraman", şi asasinarea lui d'Abzac au avut doar un impact marginal asupra relaţiilor cu Statele Unite.[1] Totuşi, au pus încă o cărămidă la zidul dezinformării, destinat să compromită relaţia româno-americană. Izbucnind la două luni după vizita lui Nixon şi cu cinci luni înainte de prima vizită a lui Ceauşescu în Statele Unite, au confirmat temerile alimentate de sovietici la Washington, despre penetrarea României de KGB, şi a contribuit, probabil, la distanţarea constantă care a apărut apoi în perioada succesivelor administraţii republicane.[2]

Ulterior, informaţiile sovietice şi-au perfecţionat metoda „accidentelor de circulaţie" din România şi nu au mai lăsat diverse indicii ale implicării lor – folosind, de exemplu, mijloace de transport obişnuite în locul deghizărilor uşor penetrabile şi alegând vehicule nemodificate, pentru greutatea şi structura lor standard robustă, în loc să lase urme relevante ale unor dotări speciale. Spre exemplu, aceeaşi tehnică aproape a curmat viaţa lui Ion Gheorghe Maurer pe drumul dintre Covasna şi Sfântu Gheorghe, în 1972. Ironic, ea şi-a dovedit succesul chiar dacă a dat greş, îndepărtându-l, cu ajutorul măsurilor active, pe acel guru al relaţiilor internaţionale de lângă Ceauşescu. Maurer, care s-a retras în 1974, în ciuda insistenţei lui Ceauşescu de a rămâne prim-ministru, a crezut, până în ziua morţii, că liderul român îi înscenase accidentul pentru a scăpa de el.[3]

Mai remarcabil este că nici Ambasada română de la Paris, nici conducerea DSS nu au iniţiat vreo anchetă asupra „afacerii Caraman", oferind explicaţia că dezertarea lui Iacob era responsabilă pentru demascarea acoperirii lui Caraman şi au acceptat, tacit, responsabilitatea României pentru ceea ce fusese o operaţiune sovietică acoperită împotriva NATO şi a Statelor Unite. O explicaţie posibilă pentru acest aparent dezinteres poate fi gradul în care serviciile sovietice penetraseră spionajul extern românesc. Ancheta DSS, lansată un deceniu mai târziu, a concluzionat că şeful DIE, Nicolae Doicaru, era agent sovietic, iar şeful DSS, Ion Stănescu, era şi el puternic

---

[1] Vezi *Soviet Foreign Policies and the Outlook for Soviet-American Relations: NIE 11-72*, 20 aprilie 1972 (declasificat la 4 februarie 1994), pp. 20-21, CIA; şi *The USSR and the Changing Scene in Europe: NIE 12-72*, 26 octombrie 1972 (declasificat la 4 februarie 1994), pp. 11, 16-18, CIA.

[2] Se spune că Nixon criticase spionajul României contra NATO, în timpul vizitei lui Ceauşescu. Mai mulţi membri ai administraţiei Nixon au raportat îngrijorări referitoare la penetrarea KGB în privinţa rolului României în medierea apropierii chino-americane. Vezi Munteanu (2008), CWIHP.

[3] Betea (2008), p. 351. Este posibil ca accidentul să se fi dovedit util şi în recrutarea lui Károly Király, în caz că nu era deja agent ungaro/sovietic. Király, pe atunci prim-secretar de judeţ, se afla pe scaunul din spate.

suspectat. Același lucru era adevărat și în privința ambasadorului român în Franța, Victor Dumitriu.[1] Caraman însuși a fost numit într-un post la Securitatea municipiului București, de pe care urma să-și încheie cariera, și i-au fost luate funcțiile din Ministerul Afacerilor Externe, pierzându-și eligibilitatea pentru posturi în afara țării.[2] Însă căderea lui nu avea să aibă un caracter permanent.

[1] CNSAS, fond Documentar, dosar nr. 3447, vol. 1, f. 120-126; Țăranu (2009), p. 365. Dumitriu reproduce cu acuratețe toate temele banalizate ale dezinformării sovietice, în Dumitriu (1996).
[2] Pelin (1997), p. 83; Deletant (1995), p. 91.

CAPITOLUL 21

REMOBILIZAREA AGENȚILOR LUI STALIN 1968–1971

Lupte dure pentru a forța schimbarea conducerii

Poate Kremlinul se afla în căutarea unei conduceri alternative, capabile să provoace schimbări politice, încă din anii 1950, atunci când, la Moscova, s-a produs prăbușirea unui avion cu echipaj sovietic, având la bord o delegație de partid din România, în care și-a pierdut viața Gheorghe Preoteasa și a fost rănit Nicolae Ceaușescu (Gheorghiu-Dej renunțase să mai facă parte din delegație, cu numai câteva minute înainte de decolare).[1] Bucureștiul nu avea nici cea mai mică îndoială asupra faptului că stabilirea culoarului de zbor al unei delegații române deasupra teritoriului chinez, în 1962, fără a solicita, în prealabil, acordul de survol al autorităților chineze, a fost intenționată, urmărind să-i determine pe chinezi să deschidă focul, atingându-și astfel scopul.[2] Cu siguranță, în 1963, KGB-ul dorea impunerea unei schimbări la conducere, când, conform rapoartelor serviciului secret britanic, atașatul militar sovietic și fiica sa au încercat să-l asasineze pe Gheorghiu-Dej.[3]

---

[1] Avionul s-a prăbușit pe aeroportul din Moscova în vara anului 1959. Echipajul sovietic a murit în accident.

[2] Până în 1963, România a fost nevoită să se bazeze pe echipamentul aerian și echipajele sovietice, din cauză că infrastructura sa de transport aerian fusese confiscată în totalitate de Moscova, la sfârșitul războiului.

[3] Până în acel moment, românii număraseră trei tentative de asasinare a lui Gheorghiu-Dej, neincluzând accidentele de avion. Raport informativ asupra atentatului împotriva lui Gheorgiu-Dej și relațiile româno-sovietice, 1965, NA, PRO, FO 371/182729. Vezi și *Moartea lui Gheorghiu-Dej*, 1965, NA, PRO, FO 371/182736, și *Sănătatea lui Gheorghiu-Dej și propunere pentru un acord reciproc pe probleme de sănătate*, 1965, NA, PRO, FO 371/182734.

Aceste tentative au constituit motivul pentru care, în aprilie 1964, în „declarația de independență“, România a afirmat ca „nici unui partid nu îi este permis să scurtcircuiteze conducerea de partid din orice altă țară, cu atât mai puțin să lanseze apeluri în scopul schimbării conducerii, în alt partid“.[1] În 1966, Ceaușescu a avertizat, în mod public, Moscova să nu recruteze din nou membri ai PCR, iar în 1967 a reproșat Moscovei încercarea de a mobiliza opoziția internă din România împotriva politicii PCR.[2] Printre acțiunile sovieticilor care au determinat aceste reproșuri s-au aflat și „măsurile active“, inițiate de KGB în 1967, cu scopul de a diviza conducerea României – de o parte prim-ministrul, Ion Gheorghe Maurer, și vicepremierul, Emil Bodnăraș – de cealaltă Ceaușescu.[3]

La începutul lui 1968, KGB și GRU și-au „reactivat“ agenții în încercarea de a construi o serie de provocări credibile, față de politica de independență națională a României. La plenara CC din 14 februarie 1968, unul dintre foștii cetățeni sovietici, Constantin Pârvulescu, a proslăvit „internaționalismul proletar“ condus de Moscova, criticând totodată sprijinul acordat de România Beijingului. Repetând orbește linia trasată de sovietici, Pârvulescu a susținut că „China a deviat serios de la mișcarea revoluționară, adoptând tendințe, mai degrabă, naționaliste“ și a argumentat că „noi nu putem să ne îndepărtăm de mișcarea comunistă și muncitorească internațională“.[4]

Ceaușescu a încercat să evite atacul, afirmând că nu aveau nici informațiile necesare și nici dreptul să judece China ori să se amestece în afacerile sale interne, atrăgându-i atenția fostului cominternist să respecte ordinea de zi. Când Pârvulescu a continuat să insiste, susținând că România „ar trebui să intervină, altminteri noi vom fi aceia care vor fi excluși din lumea comunistă“, Ceaușescu l-a contrat cu o dojană care a uimit, întrebându-l pe vechiul agent sovietic de ce este de părere că românii „ar trebui să uite“ faptul că ideea unui centru conducător a murit odată cu Cominternul, o organizație care, împreună cu succesoarele sale, a fost implicată în mod

[1] *Scînteia*, 23 aprilie 1964; Griffith (1967), p. 32. Vezi și *Changing Patterns In Eastern Europe* (1964), p. 11, CIA. Declarația menționa că ideea unui „centru“ conducător fusese discreditată în perioada Cominternului, când „amestecul în problemele interne ale partidelor comuniste mersese până la înlăturarea și înlocuirea cadrelor de conducere din partid, și chiar a unor întregi comitete centrale, și suprimarea unor distinse cadre de conducere din diverse partide...“

[2] *Scînteia*, 7 mai 1966 și 7 mai 1967.

[3] Andrew și Mitrokhin (2005), p. 290.

[4] ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 21/1968, f. 38-40 și 44-45; Retegan (2000), pp. 62-64.

major în instrumentarea unor procese regizate şi a unor execuţii în rândul partidelor comuniste, la indicaţiile Moscovei.[1]

De remarcat că aparatul de dezinformare sovietic a înregistrat un succes în relansarea lui Pârvulescu ca disident reformist, la sfârşitul anilor 1970, atunci când acesta a lansat un al doilea atac frontal, brutal, împotriva lui Ceauşescu, în timpul Congresului al 12-lea, televizat în direct. Conform unor studii anterioare folosite de oficialii americani, spre exemplu, „acest atac fără precedent venea din partea unui om care nu putea fi acuzat de sentimente prosovietice, pentru că fusese un apărător înfocat al autonomiei PCR".[2] Deşi nimeni nu i s-a raliat lui Pârvulescu, el a fost unul dintre numeroşii agenţi sovietici timpurii, din rândul liderilor mai vârstnici ai partidului, a căror loialitate era destul de precară – mai ales în perioada intenselor presiuni sovietice, atunci când agenţii Moscovei răspândeau zvonuri cu privire la o posibilă răsturnare iminentă, prin forţă, a conducerii româneşti.[3]

Recrutarea rivalilor lui Ceauşescu

Cea mai promiţătoare categorie pentru recrutările sovietice o constituiau rivalii la conducerea partidului din generaţia lui Gheorghiu-Dej, în special Chivu Stoica, Gheorghe Apostol şi Alexandru Drăghici, precum şi – cel puţin teoretic – Emil Bodnăraş şi Ion Gheorghe Maurer, toţi fiind identificaţi, în diverse perioade, ca posibili candidaţi la succesiune. Moscova încuraja asemenea rivalităţi, dezvoltând un „cult" al lui Gheorghiu-Dej după moartea acestuia, lăudând meritele unui lider pe care încercaseră să-l elimine, difuzând în ţară discursurile sale, anterioare anului 1963, în care apăra „internaţionalismul proletar" şi subordonarea faţă de conducerea sovietică.[4] Conducătorii sovietici din Biroul Politic au discutat chiar planurile ridicării unei statui a lui Gheorghiu-Dej la Moscova.[5]

---

[1] Ibidem.

[2] Vezi Ronald D. Bachman, ed., *Romania: A Country Study*, Washington DC, US Government Printing Office for the Library of Congress, 1989, www.countrystudies.us/romania/. La plenara partidului din 1961 Pârvulescu li s-a alăturat tovarăşilor agenţi sovietici Miron Constantinescu şi Iosip Chişinevschi, pentru a-l ataca pe Gheorghiu-Dej după ce acesta denunţase teroarea şi controlul stalinist asupra partidului. Plenara a cerut revizuirea statutului acestora de membri de partid. Ionescu (1964), p. 333.

[3] Vezi RGASPI, Moscova, fond 575, opis 1, papka 239, f. 4; papka 240, f. 31-65; papka 33, f. 67.

[4] PTO (1967), p. 1.

[5] *Intelligence Report: The Politburo and Soviet Decision-Making*, aprilie 1971 (declasificat la 6 ianuarie 2005), p. 33, CIA.

În 1967, printre principalele personalități-țintă ale recrutării, reactivării sau înlocuirii se numărau secretarul-general al partidului, Ceaușescu, prim-ministrul (președinte al Consiliului de Stat), Ion Gheorghe Maurer, și viceprim-ministrul Emil Bodnăraș, precum și secretarul pe probleme externe, Paul Niculescu-Mizil, și ministrul de Externe, Corneliu Mănescu. În timp ce Ceaușescu și Maurer se aflau în topul preferințelor pe lista-țintă a Moscovei, Kremlinul continua să alimenteze speranțele că Bodnăraș ar fi putut fi convins să adopte o poziție mai „realistă" și să concureze la funcția lui Ceaușescu. Această luare în vizor a fost confirmată de șeful informațiilor externe al Stasi, în lungul său raport din 1969:

> Principalul exponent al liniei naționaliste din PCR este secretarul-general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, care a înțeles să reprime forțele internaționaliste din conducerea partidului, fără să-i elimine totuși pe toți. El este sprijinit, în primul rând, de președintele Consiliului de Miniștri, Maurer, de Niculescu-Mizil, membru al Prezidiului Permanent și responsabil cu relațiile externe ale PCR, și de ministrul de Externe, Mănescu.[1]
>
> După conferința națională a PCR, din decembrie 1967, influența forțelor internaționaliste a continuat să se diminueze. Președintele Consiliului de Stat al RSR, tovarășul Chivu Stoica, a fost eliberat din funcție la această conferință și înlocuit cu Ceaușescu. [...] Printre forțele care gândesc realist pot fi menționați actualul președinte al Uniunii Sindicatelor, Apostol, Bodnăraș, membru al Prezidiului Permanent, precum și Bârlădeanu, până de curând reprezentant la CAER (Bârlădeanu a fost eliberat din funcție din motive de sănătate la plenara PCR din decembrie 1968). Fostul ministru de Interne, Drăghici, care ar putea fi de asemenea inclus în acest grup, a fost exclus din partid [...][2]

KGB-ul a dat o lovitură considerabilă atunci când l-a recrutat pe fostul președinte al Consiliului de Stat, Alexandru Drăghici, însurat cu o agentă maghiară a AVH, după ce a fost demis din funcția de șef al Securității

---

[1] *Situația Republicii Socialiste România și influența imperialistă asupra țării*, 7 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, f. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 261. Mănescu primise un oarecare instructaj în URSS la sfârșitul războiului. În 1954, a devenit șef al Departamentului politic al Forțelor Armate Române (DSPA). Șperlea (2003), p. 188.

[2] BStU, MfS, ZAIG 5481, f. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 261. Din cele cinci persoane considerate prietene de Moscova, patru – Stoica, Apostol, Bârlădeanu și Drăghici – au fost identificate ca spioni sovietici în anii 1970. Stasi s-a înșelat numai în privința posibilei recrutări a lui Bodnăraș. După 1989, Apostol a recunoscut că a conspirat cu agenți ai GRU, iar Drăghici a fugit în Ungaria ca să evite un proces pentru omor.

și din Biroul Politic, în primăvara anului 1968.[1] Drăghici fusese prezentat ca aflându-se la originea reorganizării independente a informațiilor românești, în perioada 1961–1964. Și mai important, el prezidase crearea biroului din cadrul Direcției de contraspionaj, însărcinat cu „verificarea și supravegherea informativă a tuturor celor asupra cărora planau suspiciuni că ar fi aparținut serviciilor de spionaj ale URSS", care, mai târziu, a devenit cunoscută sub numele de unitatea anti-KGB.[2] Legăturile sale cu personaje-cheie din DSS, în special cu șeful DIE, Nicolae Doicaru, și cu fostul său adjunct și succesor, Ion Stănescu (care își schimbase numele din cel unguresc „Szilágy"), a conferit spionajului sovietic un acces și o influență incredibile, într-un sector cheie, implicat în confruntarea sovieto-română, permițându-le să submineze operațiunile unității anti-KGB, la câțiva ani de la crearea ei și peste 12 ani după aceea.[3]

Ținte prioritare: personalul diplomatic și din serviciile de spionaj

Clar obișnuit să exercite influență politică prin serviciile partenere, Stasi s-a plâns că subordonarea instituțiilor de coerciție ale statului, autorităților naționale și inculcarea ideologiei „naționaliste" au creat o situație sui-generis care făcea dificil de exploatat aceste pârghii tradiționale ale cooperării internaționaliste. În loc să fie deschis la influență și control din partea partenerilor din Tratatul de la Varșovia, Stasi nota cu indignare că DSS-ul le aborda solicitările în aceeași manieră ca pe un atac imperialist.

> Tendințe similare sunt manifestate de organele de securitate ale Republicii Socialiste România, ale căror măsuri operative sunt dependente – în cazuri

---

[1] În 1990, Drăghici, care ordonase și participase la numeroase execuții ca șef al Securității, în perioada 1952–1967, a primit azil din partea guvernului Forumului Democratic Maghiar de la Budapesta, care a refuzat solicitările de extrădare pentru a fi judecat în România. A fost condamnat în lipsă pentru numeroase crime.

[2] Troncotă (1999), p. 483; Pelin (1997), p. 205.

[3] Identitatea maghiară a lui Stănescu a fost dezvăluită public, după 1989 (Herbstritt și Olaru (2005), p. 87), înainte ca el să o recunoască, într-un interviu din 2006. Justificarea lui a fost conformă cu dezinformările sovietice referitoare la șovinismul românesc, că pentru promovarea în cadrul partidului era necesară identitatea etnică română. Lucru contrazis de componența Comitetului Central și de conducerea serviciilor de informații. Drăghici (Draghich), care condusese DSS-ul timp de 13 ani, era de origine slav sudic. Generalul Dumitru I. Dumitru, șeful Serviciului de informații militare timp de 15 ani, din 1963 până în 1978, avea strămoși țigani/rromi, și Ion Mihai Pacepa, adjunct al DIE pentru 9 ani, din 1969 până în 1978, era slovac de origine. Pacepa sugerează o origine slovaco-maghiară, în interviul dat televiziunii ungare „Confesiunile unui spion-șef", DUNA TV, Budapesta, 24 februarie 2004a, 01.00; Agenția de presă RADOR (București), 24 februarie 2004.

individuale – de aprobarea organelor de partid corespunzătoare. Acțiunile întreprinse împotriva membrilor PCR trebuiau, în principiu, să aibă aprobarea organelor de partid. Activitatea organelor de securitate este orientată, în general, numai asupra „acțiunilor subversive" din exterior, la fel și pentru activitățile de spionaj, fără să facă nici cea mai mică diferențiere între țările imperialiste și cele socialiste.[1]

Într-adevăr, structurarea serviciilor de informații (și a celor militare) ale partenerilor din Bloc, astfel încât să fie operaționale numai într-o singură direcție, era una dintre măsurile de siguranță absolută ale Centralei KGB, la fel ca radarele sovietice care detectau numai aeronavele care veneau din Vest, nu și din Est. Cu excepția supravegherii României (și, temporar, în timpul crizei din 1956 – Ungaria și în 1968 – Cehoslovacia), serviciile de informații ale „partenerilor apropiați" funcționau numai împotriva „statelor imperialiste" din Vest și erau total vulnerabile împotriva operațiunilor și a penetrării sovietice, garantate prin controlul exercitat de Moscova asupra politicilor de personal și a evoluției carierei ofițerilor superiori.

Pe de altă parte, faptul că practic toți ofițerii superiori ai DSS, din anii 1960, fuseseră selecționați, recrutați și antrenați de serviciile sovietice, în perioada 1945–1961, ridica serioase semne de întrebare cu privire la loialitatea lor fundamentală. Până la sfârșitul anului 1961, când România s-a eliberat de acest sistem de control sovietic, „pentru a fi numit într-un post de conducere, era absolut necesar să fii membru de partid și să fii absolvit un curs de specializare la Institutul Felix Djerjinschi, din Moscova".[2] În special spionajul extern (DIE) era dominat de controlul sovietic direct, inițial, până la moartea lui Stalin, existând o corelare unu-la-doi între experții și consilierii sovietici și angajații români. După ce au servit cu bună-știință Moscova, la un moment dat, și au moștenit beneficiile acelui serviciu, era cel mai probabil că aceste persoane se vor întoarce la bază, în cazul în care se creau condiții propice pentru aceasta.

O altă categorie de interes special era constituită din toate acele persoane direct responsabile de menținerea legăturilor României cu partenerii occidentali și însărcinate cu implementarea politicilor externe și de securitate prooccidentale. Este posibil ca, în perioada când a fost făcut raportul Stasi, din 1969, Corneliu Mănescu să fi fost deja recrutat/reactivat de spionajul

[1] BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 236.
[2] Troncotă (1999), p. 337. Același lucru a continuat să fie adevărat pentru serviciile de informații din Polonia, Ungaria și Bulgaria și după prăbușirea Uniunii Sovietice. Cehoslovacia a oprit practica pentru ofițerii de informații externe, în 1990, în timp ce ofițerii de informații militare au continuat să participe la programele de instruire sovieto/ruse cu „partenerii apropiați".

sovietic. În 1962, el a prezentat deformat la Washington politica Bucureştiului, ca fiind nefavorabilă reunificării Germaniei, ceea ce a făcut ca România să rateze şansa de a încuraja cooperarea într-un domeniu de convergenţă SUA – România.[1] În 1968, în perioada crizei din Cehoslovacia, Mănescu a refuzat să confirme rapoartele care fuseseră împărtăşite de spionajul românesc partenerilor din SUA, referitoare la provocările militare sovietice şi ale Pactului, iar apoi a negat că Moscova trimisese ultimatumuri (citându-l în acest caz ca autoritate pe Ceauşescu, chiar dacă acesta fusese cel care aprobase trimiterea de informaţii contrare).[2]

De asemenea, Silviu Brucan, care fusese ambasador în SUA în perioada anilor 1950, a admis că a conspirat cu lideri de la Kremlin pentru răsturnarea lui Ceauşescu şi menţinerea unui regim comunist (presupus, mai prosovietic) în România.[3] Translatorul de la ambasada din Washington, Sergiu Celac, era fiul unui Cominternist, numit direct de autorităţile sovietice prefect al Craiovei, după cel de-al Doilea Război Mondial, şi „persoană aflată în atenţia" unităţii anti-KGB.[4] Corneliu Bogdan, ambasador în SUA, între 1967 şi 1978, a fost căsătorit cu o bine-cunoscută Cominternistă şi fostă soţie a unui consilier de informaţii sovietic, din anii 1950, şi era, de asemenea, „persoană în atenţie". Alţii, precum Victor Dumitriu, ambasador în Franţa, se pare că a ajutat la acoperirea lui Caraman, la Paris, şi a propagat temele măsurilor active ale KGB, spre exemplu, aceea că Bucureştiul lucra

---

[1] Memorandum al discuţiei, Geneva, 20 martie 1962, Document 10, *Foreign Relations, 1961–1963,* volumul XVI, Eastern Europe; Cipru, Grecia, Turcia.

[2] Telegramă de la ambasada din România către Departamentul de Stat, Washington, 6 septembrie, 1968, document 169, *Foreign Relations, 1964–1968,* volumul XVII, Eastern Europe.

[3] Silviu Brucan, *Generaţia irosită. Memorii,* Boulder, Westview, 1993, p. 188; Deletant (1995), p. 365; Pelin (1997), p. 133. Brucan se pare că a lucrat ca agent sovietic când era redactor-şef la ziarul partidului, *Scânteia,* unde KGB-ul şi-a menţinut una dintre principalele reţele. Vezi Andrew şi Mitrokhin (1999), p. 270. Este clar din conversaţiile lui cu oamenii Kremlinului că nu s-a simţit constrâns – nici legal, nici moral – în antiamericanismul său. Vadim Zagladin, *Note Regarding Discussions with Silviu Brucan (Romania), 17-22 septembrie 1990,* octombrie 1990, Fundaţia Gorbaciov *(Mezhdunarodnii Obshestvennii fond sotsialno-ekonomicheskih i politologicheskih isledovanii:* Fundaţia Internaţională Socială pentru Studii Economico-Sociale şi Politice), Moscova, fond 3, opis, 1, dosar 7287, f. 1-8, citat în Alex Mihai Stoenescu, „Adevărata apartenenţă a lui Silviu Brucan", *Vitralii: Lumini şi Umbre,* Bucureşti, nr. 2 (martie 2010), pp. 89-90.

[4] Pelin (1997), p. 133. Celac senior şi-a „repatriat" familia în URSS timp de câţiva ani, în perioada anilor 1950. Informaţia că Celac a fost „persoană aflată în atenţia" unităţii anti-KGB de la fostul director al informaţiilor externe, Ioan Talpeş. După iulie 1978, Sergiu Celac a fost o sursă importantă care a confirmat toate informaţiile date de dezertorul Pacepa, dovedite ulterior complet eronate. Vezi, de exemplu, întrevederi cu Sergiu Celac în John Sweeney, *The Life and Evil Times of Nicolae Ceausescu,* Londra, Hutchinson, 1991.

mână în mână cu Moscova în perioada invaziei din Cehoslovacia, pentru a-i induce lui Dubček un sentiment fals de securitate.[1] Indiferent de gradul în care aceste persoane au servit mai degrabă regimul sovietic decât interesele românești, nici una dintre ele nu ar fi trecut de procedurile normale de verificare *(vetting)* care se efectuează uzual de guvernele democratice.

Serviciile sovietice și cele ale Pactului nu și-au limitat, în nici un caz, activitățile de recrutare ale diplomaților români la cei care se aflau la post în Vest. De exemplu, în august 1963, sovieticii și ungurii îl cultivau în comun pe reprezentantul român în Coreea de Nord, într-o perioadă în care Kim Il Sung îl considera pe Gheorghiu-Dej „ca fiind singurul lider de partid și de stat din Europa" cu care ar „putea negocia de pe poziția unui partener egal".[2] Ambasadorul sovietic și-a instruit colegii maghiari „să aibă grijă de ambasadorul român" și „să-l conducă pe direcția corectă".[3]

Diplomații recrutați de sovietici au furnizat la Washington, Londra, Paris etc. informații consistente, avizate spre diseminare de controlorii din KGB, la un loc cu dezinformări neverificabile, valoarea și bonitatea celor dintâi asigurând credibilitate și celorlalte, precum și propria lor valoare de „active" occidentale".[4] Atâta timp cât Bucureștiul a rămas izolat, nu a dezvoltat relații externe extinse și nu a provocat interacțiuni pe o scală mai largă între oficialii români și partenerii occidentali – permițând verificarea prin intermediul canalelor multiple – Moscova a putut filtra și manipula, dacă nu chiar controla în întregime, informațiile care veneau pe puținele canale de comunicare.

Conducerea DSS: călcâiul lui Ahile românesc

Recrutarea sovietică a rețelelor de agenți devenise atât de agresivă, încât conducerea României a abordat subiectul direct cu Brejnev, în timpul vizitei de la Moscova, din mai 1970. Nici unul dintre ceilalți membri ai

---

[1] Vezi Dumitru (1996). Vezi și evaluarea contrainformațiilor românești prin care este identificat ca probabil trădător, la scurt timp înainte de dezertare, în CNSAS, fond Documentar, dosar nr. 3447, vol. 1, f. 120-126; Țăranu (2009), p. 365.

[2] Raport, Ambasada Ungariei în Coreea de Nord către Ministerul de Externe al Ungariei, 26 august 1963, document nr. 32, „New Evidence on North Korea", Bernd Schafer, „Weathering the Sino-Soviet Conflict: The GDR and North Korea, 1949–1989", *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 14/15 (2003–2004), p. 130; MOL, XIX-J-1-j Korea, 5. doboz, 5/bc, 0034/RT/1963.

[3] Ibidem. Relatarea ambasadorului maghiar, Jószef Kovács, referitoare la discuția cu ambasadorul sovietic, V.P. Moskovski, despre ambasadorul român, Bodnăraș.

[4] De exemplu, Brucan, Celac și Bogdan erau considerați de SUA surse de încredere, chiar valori. Doi membri ai familiei Bogdan au emigrat în SUA și au devenit cetățeni americani.

Pactului nu ridicase vreodată un asemenea subiect sensibil în faţa liderilor de la Kremlin, cu atât mai puţin să provoace o confruntare asupra lui. Cu toate că Gheorghiu-Dej, Ceauşescu şi Bodnăraş făcuseră acelaşi lucru cu Hruşciov, acum era prima oară când Brejnev, Suslov şi ceilalţi conducători sovietici experimentau abordarea francă a Bucureştiului asupra unei teme, de obicei, interzise.

Relatând ulterior discuţia în faţa Comitetului Central, Ceauşescu a descris felul cum a ridicat problema, ca din întâmplare:

> Referitor la problema activităţilor de informaţii, le-am spus că eu mă gândisem să nu abordez subiectul, dar tovarăşii mei din delegaţie insistaseră să o fac. I-am întrebat care este motivul pentru care o serie de reprezentanţi sovietici contactau cetăţeni români şi solicitau informaţii despre o serie de subiecte. Dumneavoastră ştiţi foarte bine că am ridicat aceeaşi problemă în 1964 şi mai târziu, iar dacă vă interesează anumite probleme, faceţi solicitarea prin canalele oficiale şi vă vom spune totul. Nu ne face plăcere să luăm măsuri împotriva diverşilor cetăţeni.[1]

Conducătorul sovietic l-a întrerupt imediat, protestând că URSS-ul „nu face asta nici măcar cu China“, că ei „nu mai fac asemenea lucruri“ şi că „o decizie a Biroului Politic sovietic, pe acest subiect“ interzice asemenea practici. „De fapt, a continuat conducătorul român, a fost singura dată când Brejnev m-a întrerupt în mijlocul unei propoziţii.“[2] Ceauşescu i-a cerut apoi lui Brejnev „să dea instrucţiuni cetăţenilor [sovietici] să nu mai facă asemenea lucruri pe viitor“, menţionând că românii vor face la fel. Această incursiune bruscă într-un domeniu care nu mai fusese abordat astfel le-a supărat atât de tare pe gazde încât, după ce echipa lui Brejnev a mai tras încă o concluzie – numai ca să nu „încheie discuţia cu problema reţelelor de agenţi“ –, s-a luat o pauză de douăzeci de minute.

După ce au vorbit un timp de Nixon şi de China, sovieticii s-au întors la „problema referitoare la culegerea de informaţii“, subliniind că „îşi menţin afirmaţia că ei nu efectuează nicăieri asemenea activităţi“. Delegaţiei române i s-a spus că: „Dacă avem cunoştinţă despre vreun provocator român sau sovietic, putem lua împotriva lui orice măsuri dorim“. Secretarul

---

[1] Proces-verbal nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR (1970), în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP; ANIC, fond CC al PCR, dos. 59/1970, f. 2-3, 5-27. Gheorghiu-Dej a adoptat această poziţie cu Hruşciov în timpul vizitei de la sfârşitul lui iunie 1962. A fost explicată Biroului Politic în noiembrie 1963 şi organizaţiilor locale de partid în perioada 1963–1964.

[2] Ibidem.

pe probleme externe, Niculescu-Mizil, a subliniat că membrii conducerii partidului trebuie:

> Să ia notă de declarația lor: s-au dat instrucțiuni că nu vor mai avea loc, nicăieri, asemenea activități. Dacă prindeți un provocator român sau sovietic, luați măsuri.[1]

Exact așa cum reproșul lui Ceaușescu a fost o replică în oglindă a celui al lui Gheorghiu-Dej, la fel a fost și răspunsul KGB-ului: o tentativă de asasinat asupra conducătorului român.[2] Intențiile Moscovei, chiar și anterioare acelei întâlniri, nu fuseseră niciodată mai benigne. Trei luni mai devreme, agenți de penetrare Stasi la NATO raportau „planul complet de intervenție" al Moscovei, în România.[3] Desigur, conducerii sovietice nu-i trecuse niciodată prin minte să stopeze operațiunile de spionaj asupra României. Din contră, deoarece o intervenție deschisă devenea din ce în ce mai complicată, din cauza contramăsurilor militare românești și a parteneriatelor internaționale, Kremlinul se baza tot mai mult pe metode clandestine de a explora alternative ale serviciilor de spionaj, aceeași strategie pe care o adoptaseră față de Iugoslavia și de China și implementată apoi în Afghanistan.

Abordarea românească pentru neutralizarea rețelelor informative sovietice, așa cum a fost formulată în 1962–1963, a conținut o fărâmă de geniu. Știind că o epurare deschisă a agenților sovietici cunoscuți va provoca, probabil, o contrareacție copleșitoare, Bucureștiul s-a gândit să coopteze cât mai mulți posibil și să-i neutralizeze, în același timp, pe cei rămași loiali KGB-ului și GRU. Prin confruntarea deschisă a tuturor agenților sovietici de cetățenie română și oferindu-le un trecut curat, dacă erau de acord să lucreze în serviciul țării lor și să informeze apoi Moscova că făcuseră asta, încrederea Kremlinului în propriile rețele a fost subminată complet. Chiar și agenții nedescoperiți au fost, cel puțin temporar, compromiși, fiind extrem de complicat și de laborios pentru Moscova să stabilească dacă fuseseră și ei deturnați sau nu.

Pe de altă parte, o asemenea abordare – chiar dacă una mai bună nici nu ar fi fost de imaginat – a lăsat în urmă un cancer netratat, care putea

[1] Ibidem.

[2] Lendvai (1969), pp. 305-306; FCO 28/1048, *Presupusa tentativă de asasinat împotriva președintelui Ceaușescu*, 1970 (1 ianuarie-31 decembrie 1970), ENR 1/1), BNA. Până la acest moment, CIA nu a declasificat nici un document referitor la asemenea rapoarte.

[3] Generalul Markus Wolf, Notă informativă către tovarășul ministru, referitoare la existența unui plan sovietic de intervenție militară în România, „Raport NATO despre România", 23 februarie 1970, BstU, MfS, SdM 352, S. 1-2; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 287-288.

exploda în forţă, cu o malignitate agresivă, în condiţii adecvate. Atâta timp cât independenţa României a adus avantaje palpabile şi un sprijin occidental şi internaţional crescând (posibil critic în împiedicarea sovieticilor de a folosi termenul *force majeur* în perioade de criză), Bucureştiul s-a putut baza chiar şi pe loialitatea celor mai oportunişti şi mai ambiţioşi oficiali, care spionaseră pentru sovietici în trecut. Dar, în cazul în care România devenea izolată şi vulnerabilă în faţa acţiunii directe a sovieticilor, aceiaşi oportunişti vor fi foarte motivaţi să trădeze din nou, chiar şi numai pentru a se proteja de pedeapsa sovietică. Dacă izolarea internaţională a României era însoţită de nemulţumiri populare, atunci ei şi-ar fi putut prezenta trădarea ca eroism sau „reformism".[1]

Reactivarea agenţilor GRU: Afacerea Şerb

Gradul în care România era încă vulnerabilă la capriciile acestor „foşti şi viitori" agenţi dubli a fost ilustrat, frapant, câteva luni mai târziu, când ofiţerul de legătură din Bucureşti al Comandamentului Unificat al Tratatului de la Varşovia, generalul Gheorghi Pavlovici Romanov, l-a reactivat pe agentul sovietic, generalul Ion Şerb, comandant al garnizoanei militare Bucureşti. Şerb se încadra în multe categorii ridicate de risc, despre care Gheorghiu-Dej, Bodnăraş şi Ceauşescu avertizaseră conducerea PCR în august 1963. După ce se înrolase voluntar în armată la sfârşitul războiului, a fost trimis în URSS pentru a se instrui ca ofiţer într-o „academie militară". În timp ce era la academie, Şerb, deşi însurat, s-a încurcat cu o sovietică şi a avut un copil cu ea, amănunte care nu au fost dezvăluite superiorilor lui militari din România, ci folosite pentru a-l şantaja. Mai mult, pentru că urmase cursuri de instruire în domeniul informaţiilor în Uniunea Sovietică, el a făcut carieră în Securitate, ajungând până la funcţia de adjunct al şefului Consiliului pentru Securitatea Statului, precum şi ministru-adjunct de interne, sub Alexandru Drăghici, înainte de căderea acestuia în dizgraţie, după care a fost reîncadrat ca ofiţer, în forţele armate române.

Şerb şi Romanov se aflau în termeni foarte buni. Romanov, care fusese prim-adjunct al comandantului Districtului militar Moscova (garnizoana Moscova), înainte de numirea sa, în mai 1966, la Bucureşti, cunoştea foarte

---

[1] Apostol, Bârlădeanu, Brucan, Pârvulescu, Mănescu şi fostul Cominternist Grigore Ion Răceanu s-au reinventat ca „reformişti" anti-Ceauşescu, în mult-discutata „Scrisoare a celor şase", din 1988. Se spune că grupul nu l-a contactat pe Ion Gheorghe Maurer, cu siguranţă cel mai prestigios fost conducător membru al CC, cunoscut şi respectat în Vest, mai ales de oficialii administraţiei SUA şi diplomaţii superiori. Maurer a fost unul dintre arhitecţii politicii de independenţă şi antisovietice. Vezi Cristina Petrescu, „Scrisoarea celor şase: despre (sub) cultura elitei comuniste româneşti", *Studia Politica: Revista de ştiinţe politice*, vol. 2, nr. 5 (2005), pp. 355-383.

bine slujba și responsabilitățile lui Șerb. Șerb a susținut în timpul interogatoriilor că Romanov îl abordase la recepția de la Ambasada sovietică, dată cu ocazia aniversării revoluției bolșevice din noiembrie 1970, la un moment de vârf al campaniei de presiune (și dezinformare), exercitată de sovietici asupra României, referitor la participarea la manevrele Tratatului. Câteva luni mai târziu, Romanov i-a înmânat „o listă de cumpărături". După aceea, Șerb s-a întâlnit cu Romanov la Constanța, la o inspecție a Diviziei 9 de tancuri, unde i-a dat lui Romanov informații asupra „recentei înființări a două mari unități de mecanizate", special destinate să combată o incursiune URSS – Tratatul de la Varșovia, precum și „desfășurarea regimentelor acestora".[1] Aceasta confirma informațiile generale sovietice și oferea detalii care lipseau Moscovei. Generalul sovietic și-a exprimat gratitudinea „pentru informațiile primite, ca și pentru promisiunea că ar putea avea și altele, pe viitor".

Conform transcriptului interogatoriului lui Șerb, el s-a întors la București, în mai 1971 (după ce a mai participat la o inspecție la Iași), și a pus pe hârtie ceea ce își mai amintea din planul de acțiune al armatei, din 1968, așa cum îi ceruse ofițerul GRU.[2] Acest „plan de reacție al armatei române, în cazul forțării liniei Prutului, printr-o invazie similară cu cea din Cehoslovacia" i-a fost dat lui Romanov în aceeași lună.[3] La contactul următor, Șerb i-a furnizat generalului sovietic informații referitoare la „misiunile Diviziei 9 și 10 din Dobrogea și câmpia Bărăganului, inclusiv podurile care urmau să fie distruse, în cazul unui atac sovietic".

Romanov a cerut, de asemenea, și a primit dosarele de cadre ale câtorva comandanți militari, printre care generalul Vasile Milea, pe atunci comandantul Gărzilor Patriotice, și generalul Nicolae Militaru, care îi va urma lui Șerb la comanda Armatei a II-a (Regiunea București) și în funcția de comandant al Garnizoanei București. Militaru, care fusese și el antrenat și recrutat de spionajul militar sovietic în URSS, va fi prins în flagrant în

[1] Pelin (1997), p. 68.
[2] Op. cit., p. 98.
[3] Descrierea falsă făcută de Pacepa, conform căreia regimul Ceaușescu ar fi fost, în secret, loial Moscovei, a servit, de asemenea, pentru distragerea atenției de la interesele prădalnice ale sovieticilor în România. În versiunea lui Pacepa, Șerb a fost contactat nu de ofițerul de legătură al Pactului de la Varșovia, generalul Romanov, ci de atașat, colonelul Mussatov, care nu i-ar fi cerut planurile de apărare contra invaziei sovietice în țară și detalii despre diviziile de mecanizate destinate apărării antisovietice, ci planurile de apărare ale orașului București împotriva unui atac NATO, care i-ar fi trebuit pentru dizertația de doctorat. Ceea ce ar fi fost normal de împărtășit între membrii aceleiași alianțe de apărare. Pacepa (1987), p. 195.

timp ce trimitea informaţii către GRU, în 1978.[1] Arestarea generalului Şerb, în septembrie 1971, fusese, se pare, doar vârful aisbergului, cu toate că rapoartele care ajunseseră la serviciile SUA, cum că arestarea lui fusese însoţită de arestarea altor 40 de ofiţeri de stat-major, fuseseră exagerate prin măsurile active sovietice, pentru a crea imaginea unei semnificative opoziţii prosovietice în armată.[2]

DIE şi conspiraţia Doicaru – Stănescu

Între timp, ofiţerii prosovietici de la nivelurile superioare ale DSS şi DIE îşi dezvoltau propriile contacte cu serviciile „frăţeşti". În primăvara lui 1971, o astfel de facţiune a încercat să creeze legături independente cu serviciile „aflate în strânsă cooperare", în scopul de a pune la cale operaţiuni împotriva lui Ceauşescu şi a surselor principale de sprijin din Occident. Această facţiune îi includea pe şeful DSS şi ministrul de Interne, Ion Stănescu, pe şeful DIE, Nicolae Doicaru, şi pe fostul şef al DSS, Alexandru Drăghici.[3]

Pe 22 martie 1971, Doicaru a călătorit sub identitate falsă la o conferinţă la Copenhaga, cu obiectivul real de a face o escală clandestină în RDG, la întoarcere, unde i-a făcut o vizită neanunţată partenerului său est-german, Markus Wolf, şeful HVA. Doicaru l-a informat pe Wolf că primise „mandat de la tovarăşul Stănescu", şeful DSS, şi că nu venise cu mâna goală. După

---

[1] Versiunea lui Pacepa despre arestarea lui Militaru din cauză că ar fi dat o agendă telefonică este dificil de considerat verosimilă, mai ales că Militaru a recunoscut ulterior că a conspirat cu spionajul sovietic pentru a-l răsturna pe Ceauşescu. Compară Pacepa (1987), p. 195, şi interviul pe care Nicolae Militaru şi Silviu Brucan i l-au dat lui Darie Novăceanu, „Adevărul şi numai adevărul", *Adevărul*, 23 august 1990. Militaru „şi-a asumat", în mijlocul revoluţiei, postul de ministru al Apărării cu ajutorul celulei sale GRU, înainte de formarea unui guvern. Silviu Brucan a insistat ca el să fie confirmat în funcţie pe 26 decembrie 1989, după care Militaru a reactivat în funcţii superioare 30 dintre cei mai bine antrenaţi ofiţeri sovietici, dintre care mulţi fuseseră deja demascaţi ca agenţi sovietici, ceea ce a provocat o revoltă în cadrul armatei.

[2] Pelin (1997), p. 99; Ronald D. Bachmann, ed., *Romania: A Country Study*, Washington DC, Library of Congress Federal Research Division, 1991, capitolul 5, www.lcweb2.loc.gov.

[3] Doicaru a fost identificat ca agent sovietic, prima oară, la o anchetă a DSS din 1978. Mai târziu, a fost prins la o întâlnire clandestină cu un „handler" GRU din 1988. Transcript nr. 111 din 12 iunie 1994 (audierea generalului-locotenent Victor Neculicioiu), Arhiva Senatului României, Bucureşti, p. 11; Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, Bucureşti, RAO, 2005, volumul 4, partea a II-a, p. 128. La recomandarea lui Brucan, Doicaru a fost reactivat consilier pe probleme de informaţii al vicepremierului în ianuarie 1990, unde a ajutat la înfiinţarea unui serviciu guvernamental de informaţii, separat (UM 0215), fără aprobarea preşedinţiei provizorii, bazat pe cadrele din Securitate care fuseseră considerat indezirabile pentru serviciul aprobat (SRI). Salvaţi de şomaj şi condamnare, aceşti oameni erau dornici să facă tot ceea ce li se cerea.

cum i-a raportat Wolf şefului Stasi, Ernst Mielke, nu numai că „Doicaru a elaborat un program vast", suficient pentru o „discuţie extinsă", dar adusese cu el „liste şi materiale" de interes informativ pentru Berlin, precum şi „noi echipamente" realizate în unitatea de producţie secretă a Securităţii.[1]

Subliniind repetat că venise în calitate de „comunist şi prieten", care dorea „să facă ceva bun pentru ţările şi partidele noastre", în „lupta contra imperialismului german şi american", şeful Serviciului de Informaţii Externe a declarat că, pe lângă mandatul lui Stănescu, abordarea sa clandestină era întreprinsă şi cu aprobarea nemulţumitului fost şef al DSS şi ministru de interne, Alexandru Drăghici.[2] Punându-şi trădarea sub acoperirea convingerilor ideologice, Doicaru a descris DIE ca fiind o forţă prin ea însăşi, capabilă şi dornică să ignore politica partidului şi a statului:

> În activitatea oficială noi nu ne limităm la documentele scrise care ne-au fost date de conducerea de partid şi de ministrul de resort. Nu am venit aici fără mandat şi însărcinare. [...] Am venit dintr-o serie de motive importante, de mare interes, în calitate de comunist şi pentru lupta comună pe care o ducem.[3]

Printr-o serie de declaraţii la fel de remarcabile, care ilustrau gravitatea problemei loialităţii printre înalţii conducători ai DIE şi DSS, Doicaru a afirmat că:

- El, Stănescu şi Drăghici, „din partea română, consideră că nu este deloc justificat faptul că relaţiile noastre [cu celelalte organe de securitate ale Pactului] sunt la un nivel atât de scăzut"[4].
- El a fost împuternicit „să înceapă discuţii asupra unor probleme comune, de interes pentru ambele părţi şi, pe această bază, să fie dezvoltate viitoarele relaţii"[5].
- Şeful Securităţii, Stănescu, „semnase deja un protocol de cooperare", la Moscova, cu şeful KDS-ului bulgar, Anghel Solakov, şi era programat

[1] Întâlnirea Doicaru – Wolf II, Herbstritt şi Olaru (2005), p. 298. Era vorba despre aceleaşi capacităţi de producţie înfiinţate în decembrie 1969 pentru a sparge monopolul Stasi asupra echipamentului de spionaj tehnic.

[2] Întâlnirea Doicaru – Wolf I, Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 293, 295.

[3] Op. cit., pp. 293, 296. După căderea lui Drăghici, în aprilie 1968, DSS-ul a devenit Consiliul pentru Securitatea Statului (CSS) şi a fost separat de Ministerul de Interne. În 1972, CSS a redevenit DSS, în cadrul Ministerului de Interne, iar şeful DSS, Ion Stănescu, a devenit, pentru scurt timp, ministru de Interne. Cu toate că nu era ministru de Interne la data acestei întâlniri, Stănescu avea ambele funcţii în timpul vizitei turistice Kalughin – KGB din 1972, Doicaru fiind ministru adjunct de Interne şi director al DGIE/DIE.

[4] Întâlnirea Doicaru – Wolf I, Herbstritt şi Olaru (2005), p. 295.

[5] Op. cit., p. 294.

să se întâlnească „în scurt timp" cu șeful AVH-ului maghiar, András Benkei, „pentru a găsi o modalitate de rezolvare a problemelor de interes comun".

• Doicaru însuși se întâlnise cu șefii spionajului polonez, Miroslaw Milewski și Franciszek Szlachcic, „stabilind problemele de interes bilateral" și schimbul de informații; și, în final,

• Doicaru vorbise „personal" cu șeful KGB, Andropov, și „începuse un schimb de informații și cu tovarășii sovietici", mai ales referitoare la teme privind „informațiile tehnico-științifice".[1]

Din replicile lui Wolf era evident că Doicaru și Stănescu încercaseră să pună la cale o alianță cu serviciile partenerilor „din strânsa cooperare", în opoziție cu deciziile și politicile Partidului Comunist Român – o operațiune datând, cel puțin, din martie 1969, la o lună după ce raportul Stasi identificase obiectivele „naționaliste" și pe posibilii conducătorii din România, printre care și Drăghici. Șefii DIE și Stasi se mai întâlniseră „pe linia serviciilor de informații", la Budapesta și ajunseseră la „o concordanță de opinii referitoare la problemele fundamentale, în aprecierea situațiilor operaționale", urmată de încă trei întâlniri (inclusiv la Moscova, cu ocazia celei de-a 50-a aniversări a Ceka).[2] Wolf l-a asigurat pe Doicaru că „nu uitase nimic din ceea ce vorbiseră la Budapesta și la Moscova, nu numai la masa oficială a negocierilor, ci și cu ocazia discuțiilor din afara cadrului oficial".[3]

Doicaru și Stănescu erau nerăbdători să deschidă discuții secrete cu șeful Stasi, Ernst Mielke, și să încheie un acord detaliat de cooperare, proiect pe care Doicaru i l-a dat lui Wolf. Cele 17 articole ale acestui *Protocol privind colaborarea dintre Consiliul Securității de Stat al Republicii Socialiste România și Ministerul Securității de Stat al Republicii Democrate Germania* nu reflecta deloc politicile de independență ale României, mai ales în privința relațiilor cu Germania și SUA, atât sub conducerea lui Gheorghiu-Dej, cât și a lui Ceaușescu.[4] De exemplu, articolul 10 al Protocolului afirma că DSS și Stasi vor schimba informații și vor coopera „pentru a contracara acțiunile

[1] Ibidem. Doicaru a semnat într-adevăr un protocol cu Solakov în 1971, pe care succesorul lui, Anghel Țanev, îl va denunța în decembrie. Atenția specială a lui Doicaru pentru cooperarea tehnico-științifică cu KGB-ul este interesantă, dat fiind faptul că acest domeniu era condus de adjunctul și apropiatul său Ion Mihai Pacepa. Pacepa afirmă că s-ar fi întâlnit cu Andropov în februarie 1972 la Moscova, în legătură cu această cooperare. Pacepa (1987), pp. 133, 172.

[2] Întâlnirea Doicaru – Wolf I, Herbstritt și Olaru (2005), pp. 289-290.

[3] Op. cit., p. 298.

[4] Întâlnirea Doicaru – Wolf II, pp. 302-303, nota 72.

inamice întreprinse împotriva țărilor noastre prin anumite posturi de radio, precum Europa Liberă și Vocea Americii, care sunt conduse și finanțate de serviciile secrete occidentale".[1]

O asemenea poziție nu avea nici un sens din perspectiva politicilor, alianțelor și riscurilor pe care Bucureștiul și le asumase în urmă cu peste un deceniu. Și nu corespundea nici cu relația tacită a României cu posturile Europa Liberă și Vocea Americii. Din 1963, când România încetase să bruieze Europa Liberă și Vocea Americii, și până la sfârșitul anilor 1970, cu excepția unei politici editoriale ostile, emisiunile Europei Libere erau foarte puțin diferite de știrile naționale românești, determinându-i pe oficialii români să privească radio Europa Liberă ca pe un post, în general, „prietenesc".[2] De fapt, Europa Liberă și Vocea Americii (și alte posturi de radio occidentale importante, precum BBC și Deutshe Welle) sprijineau din plin, prin emisiunile lor, „eforturile conducerii României de a se distanța de Moscova", ajutând la generarea legitimității politice interne și validarea internațională, care ar fi protejat regimul și politicile sale de manipularea sovietică.[3] Fostul șef de analiză, Sherman Kent, a remarcat într-un raport pentru directorul CIA că România a fost singurul dintre guvernele din Europa de Est „oarecum cooperant" cu Europa Liberă.[4] Doicaru, Stănescu, Drăghici și alți membri ai conducerii DIE își căutau aliați pentru a răsturna conducerea din acea perioadă a partidului și a întoarce politica de independență, aducând-o din nou sub control sovietic. Întreruperea relațiilor româno-americane a constituit unul dintre cele mai importante țeluri pentru succesul unei astfel de misiuni.

Doicaru nu și-a exprimat nici opoziția, nici rezerva față de mențiunea lui Wolf că în materie de informații și „relații dintre organele de securitate" era vorba de „totul sau nimic". „Colaborarea cekistă strânsă" – codul pentru subordonare totală și multilaterală, față de Centrala KGB – era obiectivul

---

[1] Op. cit., p. 308. Focalizarea antiamericană a lui Doicaru și Stănescu este sugerată de faptul că Protocolul menționează numai posturile de radio „occidentale" fondate de SUA.

[2] A. Ross Johnson și Eugene R. Parta, editori, *Cold War Broadcasting: Impact on the Soviet Union and Eastern Europe*, Budapesta, Central European University, 2010; *Cold War Broadcasting Impact: Conference Summary*, organizată de Hoover Institution și de Cold War International History Project al Woodrow Wilson International Center for Scholars la Stanford University, 13–16 octombrie 2004, Palo Alto, Hoover Institution Library and Archives, 2005, p. 30.

[3] Ibidem.

[4] *Memorandum for the Director: Reactions to Closing of Radio Free Europe and Radio Liberty*, Office of National Estimates, 26 octombrie 1967 (declasificat în iunie 1999), p. 4. Kent observa că până și românii ar rămâne suspicioși față de REL pentru că amenința „controlul lor totalitar", la fel ca și controlul totalitar exercitat de regimurile loiale sovieticilor.

lor, în timp ce „colaborarea formală, numai pe anumite probleme" nu era „de dorit".[1] Ironic, singura problemă – de fapt cea care a „rupt târgul" în acea perioadă – a fost că, în materie de informații, colaborarea trebuia să fie inițiată de conducerea de partid și de stat. Conform șefului informațiilor externe al Germaniei de Est:

> Elementul decisiv este cum apreciază conducerile noastre de partid acest lucru, cum văd situația și ce concluzii se vor trage de aici. Colaborarea noastră se bazează pe politicile comune ale partidelor noastre [...] pe aprecierea comună: „Cine este inamicul? Unde se află inamicul? Cât de puternic este inamicul? Și cu ce mijloace și metode luptă acesta?"[2]

După cum nota Wolf și după cum a confirmat Mielke a doua zi, întreaga cooperare internațională a Stasi „era efectuată direct de către ministru", în calitate de șef al aparatului de securitate, prin Departamentul Internațional al Comitetului Central al Partidului. Departamentele internaționale ale „partenerilor apropiați" se aflau printre cele mai controlate de Kremlin, deoarece, prin ele, Moscova controla politicile externe și contactele aliaților servili și își conducea operațiunile de „măsuri active" și dezinformare. Șefii departamentelor internaționale erau aleși dintre cei mai de încredere protejați ai sovieticilor (ca și șefii spionajului și ambasadorii în URSS). Deci, insistența lui Mielke că „singura manieră de a stabili un contact" era posibilă doar prin Departamentul Internațional nu a fost deloc o întâmplare.[3]

---

[1] Întâlnirea Doicaru – Wolf II, Herbstritt și Olaru (2005), p. 290.
[2] Op. cit., p. 293.
[3] Op. cit., pp. 292, 301. Regretul lui Wolf „că această călătorie nu a fost inițiată, pregătită și realizată așa cum ar fi fost corect" a fost probabil sincer, dat fiind „întregul volum de materiale și mandatul" pe care Doicaru le adusese cu el. Op. cit., p. 299.

VIII

ANGAJAREA ÎN RĂZBOIUL CLANDESTIN

Ceauşescu a mers prea departe. Conduce lupta împotriva noastră [şi] constituie principalul obstacol în calea liniei noastre [...] Noi am avut răbdare în privinţa comportamentului României. Trebuie să încercăm să exercităm influenţă asupra evoluţiilor din interiorul ţării.[1]

Leonid Brejnev, august 1971

Ceauşescu ne-a abandonat întotdeauna în momente critice. S-a revoltat împotriva politicii noastre coordonate împotriva Germaniei de Vest [...] Ne-a abandonat în lupta împotriva contrarevoluţiei din Republica Socialistă Cehoslovacia. Acum ne trădează prin vizita lui în China. [...] Totul este direcţionat împotriva Uniunii Sovietice, a Pactului de la Varşovia şi a CAER-ului.[2]

János Kádár, august 1971

Nu pot să cred că nu putem exercita influenţă asupra activului Partidului Comunist Român. [...] Măcar acum să identificăm persoanele din România pe care ne vom putea baza în viitor.[3]

Edward Gierek, august 1971

Ceauşescu se distanţează complet de linia stabilită de noi. Neagă escaladarea luptei ideologice. Spune că imperialiştii nu pun la cale o campanie de subversiune ideologică. [...] După părerea mea, trebuie să ne orientăm spre persoanele care ne vor sprijini în viitor.[4]

Gustáv Husák, august 1971

Ceauşescu e un trădător [care] nu dă nici doi bani [...] pe socialism sau pe prietenia cu Uniunea Sovietică. Noi, cei din organele de securitate, începem să realizăm că va trebui îndepărtat.[5]

Ofiţer DSS către un ofiţer KGB, primăvara anului 1972

---

[1] Întâlnirea din Crimeea dintre Leonid Brejnev şi liderii partidelor est-europene, 2 august 1971, pp. 40-43, în Nuenlist şi Locher (2004), PHP.
[2] Op. cit., pp. 27-29.
[3] Op. cit., pp. 31-32.
[4] Op. cit., pp. 36-37.
[5] Victor Dorobanţu către Oleg Kalughin. Kalugin şi Montaigne (1994), p. 190.

România vede în prezența Chinei la ONU o contrapondere la Uniunea Sovietică și posibilitatea de a-și manifesta propriile interpretări și activități naționaliste, care deviază de la linia celorlalte state socialiste. [...] Relațiile România – China dăunează abordării convenite de celelalte state socialiste asupra principalelor probleme internaționale și asupra dezvoltării unității și coeziunii sistemului socialist mondial.[1]

Spionajul est-german, decembrie 1972

Este evident imposibil ca lucrurile să meargă așa și pe mai departe cu România. Așadar, trebuie luate unele măsuri pentru a elimina această situație [...] Armata Sovietică este pregătită și operațiunea ar putea avea loc mult mai rapid decât în cazul Republicii Socialiste Cehoslovacia.[2]

Mareșalul A. Greciko, noiembrie 1973

[1] Analiză a relațiilor româno-chineze de la Ambasada RDG la București, 18 decembrie 1972, pp. 7, 9, „Documentare generală“, în Nuenlist și Locher (2004), PHP.
[2] Minută referitoare la întâlnirea dintre tovarășul Erich Honecker și tovarășul mareșal Greciko, 17 noiembrie 1973, BStU, MfS, SdM 1577, S. 50-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 314-315.

CAPITOLUL 22

TRECEREA RUBICONULUI
1971–1972

Egalitate, naționalism și provocarea puterii sovietice

Un element intrinsec al strategiei României pentru eliberarea sa și a regiunii de dominația sovietică a fost mobilizarea altor membri ai Pactului să se implice activ în afacerile internaționale. Bucureștiul a apărat acest principiu pe terenul cel mai nefavorabil și în circumstanțele cele mai nefericite, adăugând o notă unică, prin paradoxul ei, eforturilor de dezinformare ale Pactului de a desemna România ca fiind oscilantă, și pe alții ca mult mai hotărâți. Dezbaterea a fost încadrată în diverse moduri: ca „interes particular de stat" versus „internaționalism proletar", ca „principii organizatorice leniniste" și „centralism democratic" versus principiile clasice ale dreptului internațional și drepturile egale ale statelor, precum și ca sprijin pentru sau opoziție la „rolul conducător" al Uniunii Sovietice. Toate se contopeau în conflictul dintre controlul sovietic versus controlul național al politicii din cadrul comunității socialiste.

Ceaușescu a fost singurul membru al Pactului care nu a beneficiat de o audiență privată cu Brejnev în timpul celui de-al 24-lea Congres al PCUS de la Moscova, din aprilie 1971, după ce exprimase „opoziția partidului său la orice amestec în treburile interne ale celorlalte partide" și a reafirmat că relațiile socialiste de „tip nou" trebuie să se bazeze pe „principiile suveranității naționale și independenței, egalității depline în drepturi, neintervenției în treburile interne și avantajului reciproc".[1] La întoarcerea la București, el a declarat că: „Fiecare partid comunist își va îndeplini rolul istoric, atât pe plan național, cât și internațional numai în măsura în care

[1] *Scînteia*, 2 aprilie 1971.

se identifică cu aspirațiile poporului căruia îi aparține și pe care îl conduce cu succes pe calea socialismului și a comunismului".[1] Ca răspuns, Radio Moscova a difuzat o serie de emisiuni în limba română, în care sublinia că „întărirea continuă a solidarității dintre URSS și România socialistă este în interesul fundamental al popoarelor celor două țări", și în care insista că „internaționalismul proletar și naționalismul burghez sunt incompatibile".[2] O a doua serie de emisiuni susținea că strânsa integrare economică servește intereselor României, prin „consolidarea politică a celor două state frățești", într-o perioadă în care se susținea că „imperialismul își intensifică eforturile de subminare a unității și coeziunii țărilor socialiste".[3]

Ca și înainte, prin intermediul măsurilor active sovietice, se susținea că relațiile sovieto-române și România – Tratatul de la Varșovia erau în continuă ascensiune și că fiecare întâlnire oficială marca începutul unei noi căi pe calea reconcilierii și a perfecționării acestora. Faptul că nu fusese niciodată așa a saturat analizele occidentale cu o ambiguitate care, adesea, a fost atribuită eronat ambivalenței românilor și nu disonanței dintre campania de dezinformare sovietică și comportamentul real a României.[4] De exemplu, deoarece Ceaușescu participase la cel de-al 24-lea Congres al PCUS, unii observatori au tras concluzia: „copilul-problemă al Blocului Estic pare să se fi întors acasă", o temă care a fost răspândită rapid în media occidentală.[5] În 1971, media occidentală și din Statele Unite publica negațiile oficiale ale României că ar exista vreo modificare în politica sa externă, dar și explicația lor, că Moscova preferă să-și amelioreze poziția față de București și arată „o atitudine mai moderată și mai înțelegătoare", din propriile ei motive, aserțiune care s-a bucurat de diverse grade de acceptare.[6]

Strategiile ofensive și defensive ale României erau legate indisolubil, din moment ce una dintre ele – egalitatea și independența țărilor mici – conducea inexorabil la cealaltă – control sovietic diminuat asupra aliaților. Ceaușescu a pledat adesea, referindu-se destul de evident la Uniunea Sovietică, că statele mici și medii erau chemate să se opună „politicilor

[1] Vezi articolul său, „Strânsa unitate a poporului – garanția victoriei politicii partidului", *Scînteia*, 21 aprilie1971, care a fost apoi republicat în *World Marxist Review (Probleme ale păcii și socialismului)*, nr. 5, mai 1971; King (1971a), p. 12.
[2] Op. cit., pp. 6-7; Radio Moscova, 21–25 aprilie 1971.
[3] King (1971a), p. 9; Radio Moscova, 26–29 aprilie 1971.
[4] King (1971a), p. 1. King face afirmația greșită că: „Semnarea tratatului de prietenie dintre România și Uniunea Sovietică, în iulie 1970, a marcat începutul unei faze de îmbunătățire a relațiilor româno-sovietice".
[5] Kai Meiritz în *Jyllands-Posten*, 15 aprilie 1971; King (1971a), p. 2.
[6] *The Washington Post*, 14 martie 1971; Vincent Buist, știre Reuter de la Viena, 16 martie 1971; King (1971a), p. 2.

imperialiste de forță, dictat și imixtiune".[1] Motivele din spatele acestei afirmații erau elocvente – „din moment ce toate popoarele sunt interesate să obțină securitatea", atunci „toate trebuie să contribuie la realizarea ei", pentru că „ea nu poate fi rezultatul unui acord între câteva state sau între blocurile existente, ci al unei înțelegeri între toate statele de pe continent, în virtutea egalității în drepturi".[2]

Egalitatea, insista Bucureștiul, trebuia să fie reflectată cu adevărat în orice înțelegere europeană de securitate, din moment ce numai „statele, subiecte egale ale dreptului internațional și nici un fel de alte entități create de ele au dreptul să discute și să determine modul în care intenționează să coopereze. [...] Orice poziții privilegiate trebuie să fie imediat eliminate".[3] România nega astfel, explicit, pretențiile sovietice la „rolul conducător" și la dominația asupra Blocului, asupra comunității largi socialiste și asupra statelor din întreaga lume, aflate sub protecționism sovietic, motiv pentru care și-a atras un potop de critici și presiuni deschise, în paralel cu un set de contramăsuri clandestine. Ungaria, care de obicei prelua „conducerea în criticarea politicii externe a României", a fost, de asemenea, un „critic principal" al rolului independent al statelor mici, susținând, spre exemplu, ideea ca statele mici să se angajeze în politici externe constructive numai prin intermediul unor alianțe, în caz contrar putând apărea „distorsiuni naționaliste și înclinații către izolaționism național".[4]

Merită de subliniat că „naționalismul", la care se făcea referire în rapoartele serviciilor asupra României, din anii 1960–1970, nu era legat de epurarea etnică sau şovinism, aşa cum a fost desemnat ulterior, în campania de dezinformare coordonată de sovietici. După cum sublinia Stasi, în februarie 1969, „linia naționalistă și oportunistă de aripă-dreaptă" a Bucureştiului „accentuează, de fapt, prioritatea dezvoltării naționale, în detrimentul internaționalismului proletar și a colaborării internaționale între țările

[1] Agerpres, 6 mai şi 28 iunie 1971; Robert R. King, „România şi securitatea europeană", Rumania/13, RFER, 20 iulie 1972b, OSA, caseta 114, dosarul 2, raportul 266, pp. 12-13.
[2] *Scânteia*, 26 iulie 1971.
[3] *Le Monde*, 22 mai 1971. Vezi şi Sergiu Celac, „Spre deplina afirma a principiului egalității în dreptul internațional al statelor", *Lupta de clasă* nr. 10, octombrie 1971.
[4] King (1972b), p. 13; Tamas Palos, „Țări mici – Politici mari", *Népszava*, 20 august 1971; Charles Andras, „Securitatea europeană şi securitatea Europei," Condițiile relațiilor Est-Vest, Raport/1, RFER, martie 1970. Pentru comentarii asupra precedentelor Ungariei în atacurile asupra opoziției României împotriva controlului sovietic, vezi şi King (1972c), p. 18.

socialiste", ceea ce este în detrimentul controlului sovietic.[1] În iunie 1971, prin ceea ce analiştii occidentali au denumit un atac oficial „fără precedent" la politica României, în parlamentul maghiar, şeful Departamentului Internaţional, Zoltán Komócsin, a făcut limpezi relaţiile cauzale: politicile independente conduc la „distorsiuni" naţionaliste, care duc la nemulţumirea şi neliniştea minorităţilor, şi numai ţările cu adevărat socialiste (adică loiale Moscovei) pot rezolva efectiv problemele minorităţilor, în timp ce „diferendele pe probleme de principii şi în abordarea problemelor internaţionale fac dificilă cooperarea cu România".[2]

Construirea coaliţiei intra-Bloc şi loialiştii Moscovei II

Pentru România, realizarea de coaliţii a constituit un aspect central al strategiei de „eliberare", atât din motive defensive, cât şi ofensive. Adevărul crud, foarte bine înţeles la Bucureşti, era acela că până şi la momentul maxim al confruntării sovieto-române, din 1968, Statele Unite şi Marea Britanie (şi Germania Federală) nu oferiseră genul de asistenţă economică şi militară care ar fi permis o ieşire oficială din alianţă, cu atât mai puţin o alternativă de alianţă. Tentativele timpurii ale României de construire a unor coaliţii ilustrează dificultăţile cu care s-a confruntat în atragerea de partea sa a unor membri ai Pactului – care erau adesea mai interesaţi să trădeze către Moscova şi să deturneze ideea în propriile scopuri.

În 1966, Bucureştiul a lansat o iniţiativă de cooperare între Austria, Belgia, Danemarca, Finlanda, Ungaria, România, Suedia şi Iugoslavia. După ce iniţiativa a fost prezentată Budapestei, Ministerul maghiar de Externe a insistat pe lângă conducerea partidului: „Trebuie să îi informăm pe prietenii noştri – mai ales, Uniunea Sovietică – despre tot ceea ce se întâmplă în acest cadru" şi să preîntâmpine posibilitatea „să ia un caracter de separare de restul ţărilor socialiste". Apoi, a propus ca Ungaria să folosească oportunitatea apărută prin iniţierea „unei alte conferinţe, de natură similară, dar cu un conţinut diferit", care va redirecţiona atenţia de la iniţiativa României, va izola Bucureştiul şi va oferi Budapestei prestigiul

[1] *Situaţia Republicii Socialiste România şi influenţa imperialistă asupra acestei ţări*, 7 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 259-260, 263. Raportul mai nota: „Conceptul naţionalist este exprimat cu deosebită claritate în dezvoltarea comerţului exterior. Din 1960, cota ţărilor socialiste în comerţul exterior al României a scăzut de la 73,0% la 52,9%, în 1967. Iar procentul cu ţările capitaliste dezvoltate a crescut de la 22,3% la 39,6" (p. 266).

[2] *Népszabadság*, 24 iunie 1971. Pentru răspunsul României vezi Robert R. King şi William F. Robinson, „Rumanian-Hungarian Relations: Friendship with Reservations?" Eastern Europe/5, RFER, 10 martie 1972, OSA, caseta 114, dosarul 1, raportul 254, pp. 2-3.

unei politici de stat independente.[1] Ministerul de Externe sugera că acest lucru se putea realiza propunând o „cooperare sporită între țările central-europene și dunărene (Ungaria, Cehoslovacia, Iugoslavia și Austria)“, adică fără România.[2]

Românii nu au avut mai mult noroc nici cu polonezii, al căror naționalism tradițional, vizavi de vecinul din Est, era legendar. Bucureștiul, care se lăsase oarecum înșelat de publicitatea prin care generalul Wojctiech Jaruzelski era portretizat ca mare patriot polonez, a făcut o serie de avansuri, promițând sprijinul României în cazul în care ei ar dori să apere unele interese naționale poloneze sau „ar adopta o linie mai independentă“, în cadrul consiliilor militare ale Tratatului de la Varșovia. Însă Jaruzelski nu numai că s-a declarat în mod repetat și neechivoc „clar împotriva“ unui drum independent, de genul celui pe care „România l-a ales“, dar s-a comportat ca și cum românii i-ar fi fost dușmani personali, la fel cum făcuse și în timpul invaziei din Cehoslovacia.[3]

Agentul CIA din conducerea militară poloneză, colonelul Kuklinski – care, ulterior, a ajuns șef al Planificării Strategice de Apărare pentru armata poloneză și, astfel, responsabil pentru întreaga planificare de război și planificarea comună a armatelor Pactului de la Varșovia – i-a „transmis personal“ lui Jaruzelski asemenea „semnale de la români“, în mai multe ocazii, dar ele nu au fost niciodată bine primite.[4] Din contră, generalul Jaruzelski a militat, în interiorul armatei poloneze și al conducerii poloneze, împotriva oricărei simpatii pentru România sau pentru armata ei și a descurajat contactele dintre ofițerii români și cei polonezi.[5]

Căutând să iasă din impasul unei confruntări singulare cu Moscova, Bucureștiul s-a întors la strategia interbelică, prin construirea unor coaliții

---

[1] Propunerea Ministerului de Externe către Comitetul Politic al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar pentru pace, securitate și cooperare europeană, 17 ianuarie 1967, pp. 3-5, în Békés și Locher (2003), PHP.

[2] Ibidem.

[3] Vezi Întrebări și răspunsuri: col. Kuklinski pentru CIA, „Jaruzelski's Attitude, Behavior and Style“ (Atitudinea, comportamentul și stilul lui Jaruzelski) – (publicat parțial, extrase: HR70-14, 19 august 2008), p. 47, în „Preparing for Martial Law: Through the Eyes of Colonel Ryszard Kuklinki“, (Pregătiri pentru Curtea marțială: prin ochii colonelului Ryszard Kuklinski), CIA.

[4] Ibidem.

[5] Atitudinea foștilor militari polonezi emigranți despre militarii români ca „o problemă majoră pentru Pactul de la Varșovia“ poate că reflecta parțial aceasta. A. Ross Johnson și Barbara Kliszewski, *United States Policy Toward Poland: A Conference Report*, R-3545-FF, Santa Monica, The RAND Corporation, aprilie 1987, p. 8.

regionale.[1] Una dintre inițiative – o „Mică Antantă" revitalizată, în cadrul comunității socialiste – nu reușise să depășească reticența guvernelor Dubček și Tito, înainte de a fi zdrobită odată cu Primăvara de la Praga. O alta, mai ambițioasă, reminiscență a „Antantei Balcanice" interbelice, a încercat să treacă peste divizarea Pactului de la Varșovia – NATO și să extragă Bulgaria de pe orbita sovietică. Inițiativa Pactului Balcanic includea România, Bulgaria, Grecia și Turcia. În timp ce, public, Sofia a sprijinit-o, Jivkov și spionajul bulgar au lucrat clandestin să o saboteze, la ordinul Moscovei.[2]

Inițial, Bucureștiul și-a sprijinit inițiativa de cooperare balcanică pe propunerea, de inspirație sovietică, a unor zone libere de arme nucleare în Balcani și în regiunea nordică. Președintele finlandez, Urho Kekkonen, și-a arogat în mod fals paternitatea „zonei nordice libere de arme nucleare", ca fiind contribuția sa la „medierea" relațiilor Est-Vest.[3] Scopul său real era să împiedice SUA și NATO să consolideze atașamentul țărilor scandinave față de Occident, prin dezarmarea nucleară regională. Prin apelurile sale la zona liberă de arme nucleare din Balcani, Moscova a urmărit același scop, până când România a transformat conceptul.

Maniera acestei „translații" a fost destul de directă. Bucureștiul a redefinit, pur și simplu, ideea moscovită a Balcanilor liberi de arme nucleare, pentru a include cooperarea balcanică (într-o manieră similară, conceptul unei zone nordice, liberă de arme nucleare, a fost preluat de mult mai vizionara inițiativă a Cooperării Nordice, condusă de Suedia, Norvegia, Danemarca și Islanda, în locul Moscovei). Apoi, Bucureștiul a promovat cooperarea, separat de inițiativa sponsorizată de Kremlin, cu „scopul clar,

---

[1] Despre eforturile similare ale României în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, vezi F.W. Deakin, *The Brutal Friendship: Mussolini, Hitler and the Fall of Italian Fascism*, Garden City, NY, 1966, pp. 139-141 și 311-316. Pentru strategia alianțelor interbelice, vezi Talpeș (1988); Larry L. Watts, *Romanian Cassandra: Ion Antonescu and the Struggle for Reform 1916–1941*, Boulder, East European Monographs, distribuită de Columbia University Press, 1993 (publicată în România cu titlul *O Casandră a României: Ion Antonescu și lupta pentru reformă*, București, Fundația Culturală a României, 1995).

[2] Vezi Minuta convorbirii dintre Todor Jivkov – Leonid I. Brejnev, reședința Voden [Bulgaria], 20 septembrie 1973, Arhiva Centrală de Stat, Sofia, fond 378-B, dosar 360, în „Bulgaria și Războiul Rece", CWIHP.

[3] Hannu Rautkallio, *Neuvosto vallen asialla, NKP: n vaikutus Suomessa 1960 – luvulla* [Sovieticii acolo: Influența NKP în Finlanda, în anii 1960], Helsinki, Tammi, 1993, p. 154 și nota de subsol 7. Vezi și Timo Vihavainen, „Finland's Relations with the Soviet Union 1944–1991" (Relațiile Finlandei cu Uniunea Sovietică) pe: www.virtual.Finland.fi, și *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia* [Nation On All Fours: O scurtă istorie a finlandizării], Helsingissa, Otava, 1991.

dar nedeclarat de a reduce influenţa sovietică în zonă".[1] Deşi, în anii 1960 şi la începutul anilor 1970, românii au mai proclamat, ocazional, sloganul „zonei libere de arme nucleare", mai ales pentru a-şi legitima contactele şi eforturile din regiune – când, sub presiunea Kremlinului, au insistat mai mult pe necesitatea cooperării balcanice –, la începutul anilor 1980, au început să renunţe cu totul la solicitarea unei zone libere de arme nucleare (menţionând necesitatea retragerii tuturor armelor nucleare *din* întreaga Europă).[2] Astfel, în loc să facă Grecia şi Turcia mai vulnerabile la influenţa sovietică, eforturile României ameninţau să extragă întreaga zonă a Balcanilor din sfera de influenţă sovietică. Bulgaria a fost desemnată la conducerea operaţiunilor secrete de blocare a eforturilor României în Balcani, iar Ungaria, stat nominal balcanic, a condus atacul împotriva conceptului în mass-media şi l-a ridiculizat în discuţiile private cu oficialităţile occidentale.[3]

Vizita în China şi repercusiunile ei: iunie 1971

Moscova a fost extrem de afectată de vizita lui Ceauşescu la Beijing, prima vizită a unui conducător de partid din Tratatul de la Varşovia de la sciziunea chino-sovietică din urmă cu peste un deceniu. În timp ce Ceauşescu se afla în Orient, generalul Şerb era ocupat să furnizeze GRU planurile de apărare împotriva unei invazii sovietice, Moscova mobiliza douăsprezece divizii de-a lungul frontierelor cu România ale RSS Moldova

---

[1] King (1972b), p. 11.

[2] Robert R. King, „Rumania and the Balkans", Rumanian BR/20, RFER (EERA), 10 noiembrie 1970; *Scînteia*, 30 iunie, 24 iulie, 4 şi 15 august, 27 septembrie 1971, 4 şi 17 martie 1972, şi Agerpres, 28 iunie şi 27 septembrie 1971. Neavând cunoştinţă de confruntarea clandestină, Radio Europa Liberă şi analiştii americani au concluzionat, în anii 1960–1970, că „Uniunea Sovietică şi aliatul ei cel mai apropiat, Bulgaria, au sprijinit puternic propunerile României de cooperare multilaterală şi demilitarizare a Balcanilor". Vezi King (1972b), p. 11. În 1982, Bucureştiul a renunţat complet la solicitările de cooperare în Balcani. Informaţie dată de Todor Jivkov Biroului Politic al CC al PCB, 22 ianuarie 1982, Personal, Strict confidenţial, CWIHP, p. 346.

[3] Reacţiile presei iugoslave la articolele din presa maghiară care speculează referitor la apariţia în Balcani a unei axe antisovietice, cuprinzând Albania, România şi Iugoslavia, 1971, British National Archives, Public Records Office (PRO), Foreign Office şi Foreign and Commonwealth Office (FCO) 28/1416. La sfârşitul anilor 1970, Jivkov a dezvăluit public opoziţia faţă de iniţiativa României: Pactul Balcanic. De asemenea, Ministerul de Externe maghiar a făcut limpede că ţara sa „cu siguranţă, nu doreşte să vadă cooperarea în Balcani luând forma unui grup închis, chiar dacă este vorba numai de cooperare economică". În opinia Ungariei „ţările din Balcani nu pot rezolva nici o problemă dacă nu cooperează cu restul regiunii". Interviul lui Otto Schulmeister cu ministrul de Externe Frigyes Puja, Die Presse, 16–17 iulie 1977.

și Ucraina, iar flota sovietică din Marea Neagră făcea manevre în dreptul coastelor României în cadrul impresionantei aplicații *Yugo-71*. Moscova solicitase chiar „să se permită accesul a trei divizii sovietice care să tranziteze teritoriul românesc“, în presupusul drum spre aplicațiile comune din Bulgaria.[1] Între timp, KGB-ul făcuse din România ținta prioritară pentru penetrările ilegale din cadrul operațiunii PROGRESS, îndreptată împotriva aliaților din Pactul de la Varșovia.[2]

Operațiunile de spionaj la nivelul Blocului și presiunile militare au fost acompaniate de campanii deschise de propagandă și dezinformare. Meniul a fost bogat și includea atacuri în media împotriva tentativelor României de a forma „o axă antisovietică“, precum și distribuirea largă a zvonurilor și rapoartelor referitoare la apropierea Bucureștiului de Moscova. O intervenție militară coordonată de serviciile de spionaj – posibil ca parte a unei lovituri de stat – a fost rareori exclusă. De exemplu, în august 1971, URSS-ul a organizat, de-a lungul frontierei României cu Ungaria, aplicația *Opal-71*, cu forțele sovietice, maghiare și cehoslovace, care, alături de trupele care urmau să fie redislocate de la exercițiul *Yugo-71*, constituiau o prezență militară dispusă de-a lungul frontierei României, care rivaliza cu cea din timpul invaziei Cehoslovaciei.

La cea de-a 4-a „deliberare INTERKIT asupra Chinei“, din februarie 1971, partenerii din „strânsa cooperare“ și-au exprimat preocuparea profundă față de „politicile diferențiate“ ale Beijingului și eforturile de a crea „grupuri și curente prochineze în diverse țări și partide“, dintre care numai România era membră a alianței sovietice.[3] Prin strângerea legăturilor – a explicat delegația sovietică – Beijingul avea ca scop „românizarea“ lor, adică să neutralizeze opoziția față de politica Chinei, pentru „a-i separa de poziția sovietică“.[4] Conducătorul român își făcuse limpede poziția prochineză, încă din timpul vizitei din iunie 1971. În timpul escalei făcute la Moscova, pe care Brejnev se gândise să o anuleze cu totul, Ceaușescu a fost muștruluit de șeful statului sovietic, Aleksei Kosîghin.

Kosîghin l-a mustrat pe Ceaușescu că fusese de acord, tacit, cu referirile chineze la amenințarea unei mari puteri la adresa țării lui, făcute în timpul vizitei. Tirada lui Kosîghin avea loc în mijlocul unei campanii de

---

[1] Vezi Stephen S. Kaplan, et. al., *Diplomacy of Power: Soviet Armed Forces as a Political Instrument*, Washington, DC, 1981, pp. 84-85.

[2] Christopher Andrew și Vitali Mitrokhin, *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York, Basic Books, 2001, p. 270.

[3] *Al patrulea INTERKIT*, 15 februarie 1971, INTERKIT, PHP, pp. 1-6. Și partidul comunist japonez, partidul muncitoresc coreean, partidul muncitoresc vietnamez și partidul comunist spaniol au fost criticate.

[4] Ibidem.

propagandă antichineze, extrem de virulente, care continuase pe tot parcursul vizitei conducătorului român și coincidea cu manevrele sovieto-bulgare de amploare, de-a lungul frontierelor terestre și maritime românești. Șeful statului sovietic l-a întrebat indignat:

> A amenințat Uniunea Sovietică pe cineva? V-a amenințat Uniunea Sovietică pe dumneavoastră? [...] ați vorbit de superputeri. La urma urmei, România are frontieră numai cu Uniunea Sovietică, Bulgaria, Ungaria și Iugoslavia. Asta înseamnă că numai Uniunea Sovietică amenință România. Poate că vă amenință Statele Unite, dar nu organizația Tratatului de la Varșovia, care este o umbrelă de protecție. Poate vă amenință China, însă atunci ar fi trebuit să o spuneți.[1]

Relatând conducerii de partid afirmația lui Kosîghin, că URSS-ul întreținea numai „relații bune cu toate țările socialiste", Ceaușescu a comentat ironic: „De parcă nu ar ști toată lumea".

Ceaușescu îi explicase lui Mao, în timpul întâlnirii avute, că „singurul pericol" care provocase Kremlinul să monteze invazia Cehoslovaciei era pericolul reprezentat de „criticile serioase împotriva politicii de dominație" din cadrul comunității socialiste. Mao a fost de acord, adăugând: „În acel moment, aveau planuri mari, nu numai împotriva Cehoslovaciei, dar și împotriva voastră și a Iugoslaviei".[2] Admițând că e posibil ca Moscova să se fi gândit să-i invadeze țara, Ceaușescu a subliniat: „Și atunci, și acum, noi am fost și continuăm să fim hotărâți să nu acceptăm vreo astfel de acțiune":

> Suntem o țară mică, dar nu vrem să trăim sub dominație străină. Desigur, avem relații prietenești cu toată lumea, apreciem prietenii și relațiile prietenești, dar considerăm că problemele României trebuie să fie rezolvate, în primul rând, de partid, de clasa muncitoare, de poporul român.[3]

„Marele Cârmaci" a subliniat că măsurile preventive și hotărârea pot descuraja chiar și cele mai puternice amenințări:

> Dacă sunteți pregătiți, o să le fie teamă de voi. Și Vietnamul este o țară mică; Cambodgia e mai mică, iar Laosul foarte mic. Dar duc un război de zece

[1] Proces-verbal al discuției Comitetului Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 72/1971, f. 10-58, în Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP.

[2] Proces-verbal al discuției dintre Nicolae Ceaușescu și Mao Zedong la Beijing, 3 iunie 1971, în Munteanu (2008), documentul nr. 10, pp. 444-445; ANIC, Fond CC al PCR, Relații Externe, dos. 39/1971; Budura (2005), pp. 1064-1071.

[3] Ibidem.

ani, fără să-l mai socotim pe cel împotriva francezilor. [...] Noi îi ajutăm pe cei care luptă împotriva invaziei.[1]

Spionajul est-german raporta că, în timp ce Ceaușescu „s-a ferit să atace direct Uniunea Sovietică", caracterul fundamental antisovietic al vizitei a fost ilustrat prin aceea că a reafirmat că „nu există nici o justificare pentru existența unui rol conducător" în comunitatea socialistă:

Vizita nu reprezintă, așa cum susține PCR, o contribuție la înțelegerea, prietenia și unitatea tuturor statelor socialiste, ci este îndreptată împotriva unității și solidarității statelor din Tratatul de la Varșovia și a coeziunii mișcării comuniste și muncitorești internaționale. „Rolul de mediator" pe care și-l asumă PCR servește numai politicile naționaliste ale Republicii Socialiste România și vrea să demonstreze rolul crescând al statelor mici și mijlocii în relație cu marile puteri. Nu este exclus ca, pe parcursul acestei vizite, RSR să-și fi asumat rolul de „mediator" al relațiilor dintre China și SUA, precum și cu Republica Federală Germania.[2]

Oficialitățile de la ambasadele Cehoslovaciei, Bulgariei, Poloniei și URSS erau de acord cu colegii din Germania de Est, că discursurile erau „antisovietice" și „direcționate împotriva unei mai mari coeziuni a comunității statelor socialiste și a mișcării muncitorești și comuniste internaționale". Oficialii de la Ambasada sovietică opinau că „pentru Statele Unite era important să se poată adânci contradicțiile dintre China – RSR și Uniunea Sovietică".[3] Cât de adânci erau „contradicțiile" româno-sovietice era pe cale să devină în curând foarte, foarte clar.

După Beijing, Ceaușescu a vizitat câteva state asiatice în 1971, inclusiv clienta sovieticilor, Mongolia, membră a cercului INTERKIT. Când mongolii au început să înșire suferințele istorice provocate de chinezi, ca o critică indirectă a relațiilor București – Beijing, conducătorul PCR le-a amintit de „jugul țarist" la care fuseseră supuși românii. Apoi, după cum a raportat ulterior Ceaușescu, el le-a subliniat mongolilor că puterea sovietică

[1] Ibidem.
[2] Evaluare a Ambasadei RDG la București, referitoare la vizita lui Ceaușescu în China, 11 iunie 1971, pp. 1-3, „Documentare generală", în Nuenlist și Locher (2004), PHP. Această evaluare repetă cuvânt cu cuvânt câteva fragmente din raportul făcut de Stasi, în 1969. BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 268.
[3] Evaluare a Ambasadei RDG la București, referitoare la vizita lui Ceaușescu în China, 11 iunie 1971, pp. 4-7, „Documentare generală", în Nuenlist și Locher (2004), PHP. Ambasadele Belgiei și Franței au acționat, fără voie, ca agenți de influență împotriva României, asociindu-și politicile cu ale lui de Gaulle, și au apreciat vizita ca acționând „împotriva rolului și poziției Uniunii Sovietice, precum și împotriva politicii SUA".

fusese aceea care confiscase tezaurul României trimis la Moscova, în timpul Primului Război Mondial, fiind deplin conştient că „mongolii vor informa exact Moscova". De asemenea, a atacat aserţiunea conducătorului mongol, Juumjaaghin Tendenbal, că „imperialiştii voiseră să ocupe Cehoslovacia, iar cele cinci ţări o salvaseră", replicând: „Nu am venit ca să ascult predicile dumneavoastră despre Cehoslovacia [sau] ca să-mi daţi mie lecţii, pentru că noi suntem cei care ştim mai bine".[1]

Ceauşescu a văzut mâna Moscovei în insistenţa cu care Ţendenbal apăra invazia, mai ales atunci când acesta a încercat să insereze, în comunicatul comun, referiri la lupta colectivă a Pactului „pentru sprijinirea securităţii europene". Liderul român a susţinut cu hotărâre că „o asemenea interpretare a problemei Cehoslovaciei" era departe de adevăr, oferindu-i conducătorului mongol şansa fie să admită deschis „că nu suntem de acord şi să explicăm participanţilor cum stau lucrurile", fie să scoată propoziţia cu totul din declaraţie. De asemenea, Ceauşescu a contracarat predicile lui Tendenbal referitoare la necesitatea luptei împotriva revizionismului şi naţionalismului, evidenţiind duplicitatea Moscovei în această privinţă:

> Chinezii spun că sovieticii sunt revizionişti. Sovieticii spun că chinezii sunt revizionişti. Alţii spun că iugoslavii sunt revizionişti şi eu nu mai ştiu cine este. În privinţa naţionalismului, unii spun că noi suntem naţionalişti. [...] Şi în Arabia sunt naţionalişti. Dar Uniunea Sovietică nu a încheiat un tratat cu arabii, cu naţionaliştii?[2]

Întâlnirea din 1971 din Crimeea: „Ceauşescu a mers prea departe"

Brejnev era livid. La întâlnirea din august 1971, din Crimeea, cu „partenerii apropiaţi" el a declarat că „cea mai scandaloasă, din partea lui Ceauşescu, era comportarea insolentă din Mongolia".[3] Liderul cehoslovac, Gustáv Husák, a turnat şi el repede gaz pe foc, reamintind cum conducătorul român „dorise să taie orice referiri la Uniunea Sovietică" din comunicat, în cazul în care China nu era tratată de pe o bază egală. Ceauşescu a respins, de asemenea, aserţiunea că Beijingul s-ar fi amestecat în problemele interne ale membrilor Pactului, insistând că partenerii care participaseră la invazie erau şi ei vinovaţi de interferenţă. Pentru a fi sigur că punctul său de vedere nu

---

[1] Informaţia lui Tendenbal a venit de la Varşovia. Stenograma şedinţei Comitetului Executiv al CC al PCR, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 72/1971, f. 10-58, „Documentare generală" în Nuenlist şi Locher (2004), PHP.
[2] Ibidem.
[3] Înregistrare a întâlnirii din Crimeea dintre Leonid Brejnev şi liderii partidelor est-europene (inclusiv discuţia asupra Chinei), 2 august 1971, p. 14, op. cit.

era prea subtil, Ceauşescu a atacat deschis linia Kremlinului conform căreia „agresiunea" Germaniei de Vest fusese cea care provocase intervenţia, afirmând că „nici un singur soldat din vreo ţară capitalistă nu avusese intenţia să intre în Cehoslovacia".[1]

Punctele de vedere ale „partenerilor apropiaţi", de la întâlnirea din 1971, din Crimeea, ilustrau adâncimea prăpastiei dintre dezinformarea sovietică referitoare la reintegrarea României în Bloc şi adevărata stare de lucruri. Brejnev a subliniat că era „limpede că pe timpul călătoriei în China, Ceauşescu nu a reprezentat interesele comunităţii noastre, ci a acţionat împotriva lor". Liderul sovietic a anunţat:

> Referitor la România: Ceauşescu a mers prea departe. El conduce lupta împotriva noastră şi reprezintă obstrucţia fundamentală în calea liniei noastre. A arătat-o atunci când a deschis relaţiile diplomatice cu RFG-ul şi o arată şi acum, prin vizita la Beijing. Noi am avut răbdare în privinţa comportamentului României. Trebuie să încercăm [şi mai mult] să exercităm influenţă asupra evoluţiilor din interiorul ţării.[2]

Liderul ungur, János Kádár, a scos în evidenţă, cu entuziasm, „trădarea" României:

> Ceauşescu ne-a abandonat întotdeauna în situaţii critice. Ne-a abandonat în executarea politicilor coordonate împotriva Germaniei de Vest şi împotriva a ceea ce se hotărâse referitor la stabilirea relaţiilor diplomatice cu RFG. Ne-a abandonat în lupta împotriva contrarevoluţiei din RS Cehoslovacia. Acum ne-a trădat vizitând Beijingul. A trădat poziţia comună pe care am luat-o la consultările internaţionale din 1969. [...] Acum există o linie Beijing – Bucureşti – Tirana – Belgrad. Totul este direcţionat împotriva Uniunii Sovietice, a Pactului de la Varşovia şi a CAER-ului.[3]

Şeful partidului polonez, Edward Gierek, nu numai că a fost de acord cu Brejnev că venise vremea să se acţioneze împotriva indisciplinaţilor români, dar a sugerat şi cum se putea realiza aceasta. Conducerea poloneză, a afirmat el, considera că bunăoară cheia problemei era o abordare „ofensivă" şi proactivă:

> Nu pot să cred că nu putem exercita nici o influenţă asupra activului de partid din România. Trebuie să le vorbească cineva frumos oamenilor, celor pe

[1] Op. cit., pp. 36-37.
[2] Op. cit., pp. 40-43. Acest transcript est-german nu conţine luările de poziţie ale lui Honecker.
[3] Op. cit., pp. 27-29.

care îi cunoaştem. Când ne vom exercita influenţa, Ceauşescu nu va putea evita această întrebare. Trebuie să identificăm acum persoanele din România pe care ne vom putea baza în viitor.[1]

În acord cu Brejnev, Kádár şi Gierek, conducătorul cehoslovac, Gustáv Husák, a vorbit despre natura „complicată" a „chestiunii României" şi a subliniat că, din moment ce nu exista nici o comunicare cu Ceauşescu, ar trebui să se orienteze spre „oamenii care, în viitor, ne vor sprijini".[2] Confruntarea România – Pact, a accentuat el, avea loc la un nivel fundamental:

Ceauşescu se depărtează total de linia noastră comună. Neagă escaladarea luptei ideologice. Spune că imperialiştii nu alimentează o campanie de subversiune ideologică. A vrut, şi a cerut-o pe un ton dictatorial, să tai trei paragrafe din discursul meu, în care era vorba despre imperialiştii care încearcă să divizeze statele socialiste, să distrugă unitatea şi determinarea ţărilor socialiste prin intermediul naţionalismului şi cu ajutorul diversiunilor ideologice.[3]

Ca de obicei, Brejnev era preocupat de politica subversivă a României din Balcani. Kádár atribuia Bucureştiului rolul principal în formarea unei axe antisovietice şi anti-Pact, Beijing – Balcani.[4] Husák s-a referit, de asemenea, la „Blocul Beijing – Bucureşti – Tirana – Belgrad", menţionând că Ceauşescu îi spusese că „legăturile bilaterale dintre România şi Albania evoluează bine, iar acum vom dezvolta relaţii între partidele noastre".[5] Conducătorul bulgar, Todor Jivkov, al cărui serviciu de informaţii avea responsabilitatea primară în contracararea mişcărilor României din Balcani, a spus că şi China preluase „ideea Pactului Balcanic":

Avem informaţii că Ceauşescu a organizat asta împreună cu chinezii. Interesele americanilor şi ale chinezilor sunt în acord asupra acestei chestiuni. [...] Nu este nici o îndoială că nu vorbim despre un pact balcanic, ci mai degrabă despre un Pact împotriva Tratatului de la Varşovia, cu un

---

[1] Op. cit., pp. 31-32.
[2] Op. cit., pp. 35-36.
[3] Ibidem. Această formulare „aprobată" se pare că a fost făcută iniţial de şeful KGB, Andropov, şi a apărut prima oară în raportul anual KGB, din 1967, apărut în mai 1968 şi reiterat în faţa cadrelor KGB, într-un discurs publicat în octombrie 1968. Vezi Raportul KGB din 1967 (1998), pp. 215, 218, CWIHP.
[4] Înregistrare a întâlnirii din Crimeea dintre Leonid Brejnev şi liderii partidelor est-europene (inclusiv discuţia asupra Chinei), 2 august 1971, pp. 27-29, în Nuenlist şi Locher (2004), CWIHP.
[5] Op. cit., pp. 35-36.

impuls antisovietic. România şi Iugoslavia cooperează în acest sens, dar nu este încă nimic finalizat.[1]

Conducătorul bulgar a încheiat prin a menţiona că „în Vest, Mao şi Ceauşescu sunt priviţi ca gemeni". Chinezii, a explicat Jivkov, se bazează „pe România", iar „românii sprijină politicile chinezeşti", mai ales în Balcani.

Brejnev a tras concluzia comună că politica Pactului trebuie să încerce să influenţeze politicile interne din România, ţinând cont „că există în România şi buni tovarăşi", şi i-a îndemnat pe ceilalţi aliaţi să-şi folosească „ambasadele de acolo şi celelalte contacte" pentru a aborda şi a recruta lideri mai rezonabili.[2] Apoi a subliniat că aceste abordări se vor desfăşura în paralel cu efortul comun al secretarilor departamentelor internaţionale şi ideologice de a „coordona activitatea noastră comună, în legătură cu China şi România" în cadrul INTERKIT. Concluzia unanimă a fost că politicile şi conducerea lui Ceauşescu trebuiau să ia sfârşit. Dacă nu putea fi înlocuit prin forţă, atunci va fi împresurat şi neutralizat prin procedee secrete. Toţi „aliaţii" României din Pactul de la Varşovia îşi vor coordona eforturile în acest sens.

Modelul INTERKIT şi priorităţile KGB-ului în România

Dacă ne-am ghida după memorandumul cuprinzător din 1 septembrie 1971, despre organizarea propagandei în Ungaria, înseamnă că nu s-a pierdut timpul în stabilirea cadrului de coordonare a acestei campanii.[3] Deşi China şi România erau, din foarte multe puncte de vedere, foarte diferite, ameninţarea pe care o reprezentau era considerată similară în cadrul reuniunilor „partenerilor apropiaţi". Cooperarea Bucureşti – Beijing a determinat şi mai mult tratarea lor în comun, astfel încât, în anii de început (1967–1971) şi, foarte probabil, chiar şi mai devreme, când sarcini similare erau executate mai neoficial, INTERKIT s-a preocupat intensiv şi de România. Date fiind aceste precedente şi aluzia explicită a lui Brejnev la cooperarea din INTERKIT atunci când a propus un efort coordonat

---

1 Op. cit., pp. 21, 23-24.
2 Op. cit, pp. 40-43.
3 Oikari în Halmesvirta (2006), pp. 306-314; MOL M-KS-288-22cs.-1971-43.öe, pp. 117-133. Budapesta, 1 septembrie 1971, Institutul pentru Relaţii Culturale (Kulturális Kapcsolatok Intézete, KKI) către Departamentul de agitaţie şi propagandă al Partidului Socialist Muncitoresc Ungar. KKI era varianta maghiară a VOKS şi colabora îndeaproape cu partenerul sovietic.

împotriva conducerii României, este de presupus că modelul INTERKIT a fost cel care a inspirat ulterioarele „deliberări" antiromâneşti.[1]

Deşi detaliile cadrului pentru „deliberările asupra României" nu au fost încă scoase la iveală, a fost în schimb recuperată copia est-germană a modelului INTERKIT pe care s-a bazat. Modelul prevedea un efort informativ comun pentru evaluarea situaţiei interne a ţării şi a politicilor şi intenţiilor unei conduceri care „se pregătea să se rupă complet de principiile marxism-leninismului".[2] De asemenea, prevedea coordonarea „activităţii de propagandă şi de cercetare ştiinţifică" pentru criticarea aspră a conducerii pe plan internaţional, fiind stabilită clar „orice referire se făcea" în legătură cu liderul şi cu cei din jurul lui. Au avut loc consultări pentru evaluarea politicii externe şi a influenţei din exterior şi s-a „stabilit să fie coordonate activităţile pentru diminuarea acestei influenţe", nu numai în Vest, ci şi „în Africa, Asia [şi] America Latină".

Au fost considerate foarte propice pentru lansarea unor atacuri de propagandă ocaziile aniversare, precum ziua de naştere a lui Lenin, marea revoluţie din octombrie, înfiinţarea Ceka şi „aniversarea înfiinţării Cominternului". În materie de implementare practică – şi înlocuind „China" cu „ţara ţintă" şi „Mao" cu „lider" – „membrii presei, radioului, TV, agenţii de presă şi edituri" au primit instrucţiuni să aibă consultări comune pentru „întărirea şi coordonarea propagandei antilider", pe următoarele căi:

În domeniile radio şi TV

• Schimbul de materiale radio şi TV [...] pentru programe interne şi externe.

• Organizarea unor emisiuni comune, în special operaţionale, în scop de contrapropagandă asupra celor mai importante probleme curente.

• Producerea în viitorul apropiat a unui documentar TV asupra evenimentelor din ţara-ţintă.

• Coordonarea eforturilor ţărilor noastre la Organizaţia Internaţională pentru Radiodifuziune şi Televiziune (OIRT) şi la Intervision.[3]

---

[1] Vezi în special secţia IV: „Asupra coordonării activităţilor de propagandă şi cercetare ştiinţifică a partidelor frăţeşti în problema Chinei" din protocolul confidenţial al celui de-al doilea INTERKIT, 28 ianuarie 1969, pp. 4-7, INTERKIT, PHP. Scopurile generale ale INTERKIT au fost stabilite în şedinţa Moscova, 14 decembrie 1967, op. cit.

[2] Cel mai important „principiu organizatoric" leninist era „centralismul democratic", eufemismul pentru autoritatea decisivă a Moscovei, adoptat pentru prima oară de Comintern.

[3] Organizaţia Internaţională pentru Radiodifuziune şi Televiziune (OIRT) a fost creată iniţial de Moscova pentru a-şi instituţionaliza accesul la media occidentală. Finlanda a fost singura membră occidentală.

• Trimiterea de specialişti pentru schimb de experienţă în zona de propagandă în chestiune în ţara-ţintă.

• Informarea mutuală referitoare la direcţia fundamentală a propagandei radio.

Propagandă scrisă în terţe ţări

• Coordonarea în terţe ţări a activităţilor agenţiilor de presă şi de informaţii şi a celorlalte organe de propagandă externă, din ţările frăţeşti, pentru diseminarea materialelor pe această problemă din ţara-ţintă.

• Pregătirea unei colecţii de materiale asupra evenimentelor din ţara-ţintă. Colecţia trebuie să fie tradusă (în engleză, franceză, spaniolă şi arabă) şi distribuită în ţările terţe.

• Coordonarea planificării viitoare a propagandei antilider.

• Schimbul regulat de informaţii şi materiale curente asupra problemei din ţara-ţintă.

• Organizarea cooperării dintre corespondenţi externi ai ţărilor noastre, referitor la colectarea şi schimbul de informaţii.

În domeniul cercetării

• Organizarea unui simpozion [...] pe tema „Probleme fundamentale actuale ale dezvoltărilor economico-sociale" din ţara-ţintă şi publicarea materialelor de la simpozion.

• Schimburi la nivel de oameni de ştiinţă, asociaţii ştiinţifice, aspiranţi şi studenţi care sunt implicaţi în problemele din ţara-ţintă.

• Organizarea unei consultări cu şefii institutelor de cercetare, în vara anului 1969, pentru a schimba informaţii şi a se pune de acord asupra unui plan de lucrări şi publicaţii ştiinţifice.[1]

Pe lângă o varietate de reuniuni specializate asupra unor chestiuni practice de-a lungul anului (au fost programate atât consultări la nivel înalt, cât şi numeroase alte consultări şi schimburi legate de aspecte practice şi specifice ale campaniei), a fost programată o altă adunare generală pentru evaluarea implementării şi stabilirea unor noi obiective, deosebit de importante, având în vedere că urmau după congresul partidului din ţara-ţintă. În timp ce scopul acestei întâlniri a fost stabilirea cadrului pentru denigrarea sistematică a ţintei, scopul următoarei a fost coordonarea acţiunilor pentru reducerea avantajelor de politică externă ale ţintei. Înlocuindu-l pe Mao cu Ceauşescu, ea necesita:

[1] *Al doilea INTERKIT*, 28 ianuarie 1969, INTERKIT, PHP, pp. 6-7.

> Coordonarea eforturilor ţărilor şi partidelor frăţeşti în lupta împotriva activităţilor subversive ale conducerii lui [Ceauşescu] la nivel internaţional, mai ales contra ţărilor socialiste şi a evoluţiilor din ţările în curs de dezvoltare din Asia, Africa şi America Latină, ca şi împotriva organizaţiilor democratice internaţionale.[1]

Strategia Moscovei pentru înlocuirea lui Ceauşescu şi a tovarăşilor lui, susţinători ai politicii naţionale independente, a încercat să exploateze vulnerabilităţile externe („contradicţiile" existente cu diverşi parteneri), să exacerbeze vulnerabilităţile interne (tensiuni, insatisfacţii) şi să recruteze o conducere alternativă. Succesul înregistrat în prima etapă ar fi tăiat sprijinul economic şi de politică externă acordat României şi ar fi demoralizat conducerea şi opinia publică. Succesul în a doua fază ar fi sporit tensiunile economico-sociale şi insatisfacţia generală. În timp ce ambele ar fi creat un mediu propice pentru recrutarea unei conduceri alternative, trebuiau să fie create şi oportunităţile pentru asemenea recrutări (precum şi identificarea şi /sau crearea acelei conduceri alternative).

Aceste preocupări erau reflectate în lista colecţiei de obiective ale spionajului sovietic, dată agenţilor KGB trimişi în România în 1971.[2] Relaţiile României cu SUA şi China erau, primele priorităţi, dat fiind rapoartele despre rolul Bucureştiului în medierea a ceea ce părea a fi o deplasare globală în balanţa de putere. Interesant este că acţiunile şi intenţiile Bucureştiului referitoare la fosta Basarabie, precum şi la nordul Bucovinei (încorporată în RSS Ucraina) şi al populaţiei de etnie română care locuia acolo, se aflau pe locul imediat următor, indicând serioasa îngrijorare referitoare la permanenţa stăpânirii Moscovei:

> Conducerea Partidului Comunist Român nu-şi dezvăluie public pretenţiile teritoriale; dar face totul pentru a demonstra că, istoric, etnic şi în alte moduri, Moldova şi regiunea Cernăuţi aparţin României. Declaraţia făcută de Mao în conversaţia cu socialiştii japonezi despre acapararea ilegală de către URSS a Basarabiei a fost creaţia României. Ziarul francez *Le Monde* a publicat două articole în care erau prezentate îndoieli referitoare la legalitatea includerii Basarabiei în Uniunea Sovietică. Nu este imposibil ca iniţiativa publicării articolelor să vină din România.[3]

Merită să fie menţionat că în perioada în care Moscova încerca să câştige Basarabia, în anii 1920–1930, linia de propagandă şi temele măsurilor active

---

[1] Op. cit., p. 7.
[2] Andrew şi Mitrokhin (2001), p. 270.
[3] Ibidem.

desemnau administrația românească fiind cea mai sângeroasă, mai brutală și mai incompetentă din Europa, în timp ce, prin operațiuni acoperite, erau provocate sistematic violențe și distrugeri, menținând starea de insecuritate și de neliniște a populației. În consecință, „Societățile Basarabene" cominterniste au purtat, în Europa și în Statele Unite, adevărate campanii pe sloganurile despre brutalitatea și incapacitatea României de a administra provincia, precum și situația oribilă a populației locale. Acum, Moscova fiind deja în posesia Basarabiei, Transilvania putea fi pusă într-un rol similar, iar „brutalitatea" și „incompetența" României, folosite pentru a descuraja orice luare în considerare de a oferi Basarabiei o soartă de evitat.

Următoarea pe lista de priorități a KGB-ului era „baza economică și politică a opoziției față de Uniunea Sovietică", care îi permitea României să-și promoveze politica de independență. Țintirea legăturilor economice și politice cu Occidentul și țările în curs de dezvoltare, mai ales cele referitoare la dezvoltarea industriei petroliere, a devenit piesa centrală a operațiunilor coordonate de sovietici. Această prioritate era urmată de alte zone de tensiuni și insatisfacții, care puteau fi exploatate pentru a recruta simpatizanți prosovietici: poziția minorității germane și maghiare, cultul personal al lui Ceaușescu și situația internă a Partidului Comunist Român.[1] Instrucțiunile KGB nu au fost foarte diferite de cele primite de ofițerii Stasi, la începutul anului 1969: insatisfacțiile minorității germane și maghiare (și sârbe, în varianta Stasi), precum și identificarea membrilor înlăturați din conducerea lor politică.[2]

Anul 1971 a marcat sfârșitul oficial al cooperării informative dintre URSS și România, care, din 1963, fusese superficială și extrem de nesinceră (lăsând la o parte cooperarea neoficială a agenților dubli sovietici cu serviciile din România). Pentru a se asigura că România va pierde accesul la secretele alianței, Moscova a instruit și celelalte servicii de informații din Pact să rupă complet orice contacte ar mai fi avut cu DSS. În decembrie 1971, nou-numitul ministru bulgar de Interne și președinte al KDS, Anghel Țanev, a fost chiar obligat să-și facă mea culpa în fața președintelui KGB, Andropov, pentru acordul de cooperare semnat de predecesorul său, Anghel Sokalov, cu șeful DSS, Ion Stănescu; același despre care Doicaru vorbise cu atâta mândrie, în martie, în fața șefului serviciului extern al Stasi, Markus Wolf.

Conform noului șef al KDS, predecesorul său comisese o eroare de neacceptat prin „încercarea de a dezvolta, fără vigilență revoluționară,

[1] Ibidem.
[2] Herbstritt și Olaru (2005), pp. 260-284; *Situația Republicii Socialiste România și influența imperialistă asupra acestei țări*, 2 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38.

asemenea relaţii strânse cu serviciul secret românesc".[1] După cum avea să noteze, ulterior, un fost şef al contrainformaţiilor externe ale KGB, în timp ce „Securitatea de Stat a României îşi încheiase legăturile cu KGB-ul, celelalte servicii secrete est-europene au devenit şi mai servile sovieticilor".[2]

Oficializarea strategiei de disuadare şi blocare

„Deliberările" în cazul României au fost diferite, într-un aspect foarte important, de acelea din INTERKIT. China se afla fără echivoc în afara mecanismelor alianţelor economice şi militare sovietice, atât de facto, cât şi de jure, şi de aceea era tratată deschis ca stat inamic. România deţinea încă, formal, statutul de membră atât în Pactul de la Varşovia, cât şi în Consiliul de Ajutor Economic Reciproc, cu toate că îşi folosea acel statut pentru a încerca să le slăbească pe amândouă, aşa cum subliniau cu regularitate Stasi şi ceilalţi „parteneri apropiaţi". Iar liderii de la Kremlin se temeau că o ruptură totală ar atrage sprijinul necesar din partea Occidentului, care ar fi ajutat România să-şi consolideze independenţa, aşa cum se întâmplase cu ajutorul american şi britanic pentru Iugoslavia, în perioada 1948–1951.

În ciuda succesului sovietic în propagarea temelor despre lipsa de importanţă strategică a României, asemenea evoluţii ar fi provocat haos în securitatea sovietică. Aşa cum subliniase Hruşciov în 1964, o ruptură totală ar fi distrus strategia sovietică din Balcani.[3] Influenţa regională a Moscovei ar fi fost radical diminuată pentru că Bulgaria, singura în zonă apropiată şi dependentă de sovietici, îşi pierduse mult din capacitatea de a obstrucţiona progresul cooperării balcanice. În loc ca România să fie încercuită de URSS, Bulgaria şi Ungaria, Bulgaria ar fi fost încercuită de România, Iugoslavia, Turcia şi Grecia.

Temelia controlului sovietic asupra guvernului bulgar ar fi fost pusă în faţa unei provocări serioase, prin puterea de atracţie a unei cooperări regionale mutual benefice, sprijinită de Occident şi ai cărei participanţi înconjurau ţara. Controlul sovietic din Ungaria ar fi fost, de asemenea,

---

[1] Jordan Baev şi Kostadin Grozev, „Bulgaria" în Krzysztof Persak şi Lukasz Kaminski, editori, *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe, 1944–1989*, Varşovia, Institutul pentru Memoria Naţională, 2005, pp. 49, 85. Şeful DIE, Doicaru, iniţiase acest acord ca parte a unei conspiraţii prosovietice împotriva conducerii PCR.

[2] Oleg Kalugin, „A Window of Opportunity: Russia's Role in the Coalition Against Terror", *Harvard International Review*, vol. 24, nr. 3 (toamna 2002), www.hir.harvard.edu/articles/1063/2/. O versiune uşor diferită, datată august 2002, apare pe website-ul Centrului pentru Contrainformaţii şi Studii de Securitate (Center for Counterintelligence and Security Studies), www.cicentre.com/Documents/DOC_Kalughin_WindowOp_01.htm.

[3] Sejna (1982), p. 76.

afectat, mai ales dacă etnicii maghiari din Transilvania s-ar fi bucurat de standarde de viață mai bune decât populația din Ungaria. Moscova ar fi pierdut Transilvania ca pârghie eficientă asupra Bucureștiului și ar fi putut deveni chiar pârghia folosită de România și noii săi parteneri antisovietici împotriva controlului asupra Budapestei. Un asemenea scenariu era chiar și mai dezastruos pentru securitatea sovietică din cauza impactului potențial asupra majorității populației din RSS Moldova, ca să nu mai menționăm sutele de mii de etnici români din RSS Ucraina.

Astfel, în paralel cu distrugerea parteneriatelor externe ale României și prezentarea ei ca „stat paria", prin propaganda bine focalizată și măsurile active secrete, strategia insidioasă, de blocare și disuadare, a fost adoptată, la primele „deliberări" despre România cu triplul scop (1) de a preveni o ruptură completă și o părăsire oficială a mecanismelor multilaterale sovietice; (2) de a o împiedica să-și exercite și să-și extindă independența (și de a o reduce dacă era posibil); și (3) semănarea de îndoieli pe plan internațional referitoare la gradul și autenticitatea acelei independențe. „Partenerii apropiați" au încercat să prindă România într-o îmbrățișare frățească – o pânză de păianjen de interacțiuni și obligații care o va îngrădi în cadrul Blocului și le va oferi oportunitatea pentru identificarea și crearea unei conduceri alternative, în timp ce observatorilor occidentali li s-ar fi prezentat spectacolul unei prietenii și cooperări reînnoite.

În multe privințe, aceasta reprezenta oficializarea și extinderea aceleiași abordări folosite de Moscova, încă de la începutul anilor 1960, pentru a stimula participarea României la ședințele comune, conservând, astfel, posibilitatea de acces, presiune și manevrare a vechilor comuniști români. Pentru început, urmau să fie atacate doar pozițiile independente ale României și pusă la îndoială calitatea de membru al comunității comuniste, apoi avea să fie scoasă în evidență participarea la adunările sovietice ca fiind o dovadă clară a continuității statutului de țară membră a comunității socialiste. Ca să nu intre în conflict cu o poziție la care nu dorea să renunțe, Bucureștiul va reacționa prin trimiterea unei delegații.

Un exemplu clasic a fost atacul lui Kádár din septembrie 1967. Este „imposibil", exclama conducătorul maghiar, „să consideri internaționalistă" poziția unui partid care „ignoră opinia celorlalte partide" și nu vrea să semneze „declarațiile comune asupra unor probleme actuale, concrete".

> Astfel, continuarea ajutorului pentru frații vietnamezi, care luptă eroic împotriva agresorilor americani, lichidarea consecințelor agresiunii israeliene și respingerea revanșismului vest-german sunt sarcinile militante ale oricărui partid comunist sau muncitoresc, fără excepție. [...] Este imposibil să aprobăm pozițiile adoptate, uneori, care exprimă o atitudine „neutră" asupra

> problemelor disputate sau chiar un refuz direct al contactelor internaţionale şi al schimburilor tovărăşeşti de opinii. [...] Întărirea unităţii mişcării comuniste internaţionale necesită consultări şi reuniuni internaţionale. [...] nici un partid nu se poate descurca singur, fără experienţa partidelor frăţeşti.[1]

Faptul că Moscova a publicat atacul lui Kádár, cu „tonul său făţiş antiromânesc", în paginile ziarului partidului, *Pravda*, pe care ceilalţi parteneri l-au citat apoi în ziarele lor de partid, scotea în evidenţă abordarea comună a membrilor Blocului.[2]

Conform unui raport est-german, generat ca parte a INTERKIT, „statele din Tratatul de la Varşovia" căzuseră de acord asupra politicii externe vizavi de România, care includea „eforturi pentru o implicare practică, mai puternică, a României în activităţile economice şi politice multilaterale", pentru „a crea mai multe elemente de legare mai strânsă a României de comunitatea socialistă".[3] Drept exemplu, analistul est-german cita semnătura oficială a României pe programul CAER, pe tratatele de prietenie cu RDG şi Republica Unită Yemen (un apropiat client sovietic) şi pe declaraţia de la Praga, precum şi acordul lui Ceauşescu de a-l vizita pe Brejnev, în Crimeea, toate fiind descrise ca „succese" ale politicii de disuadare şi blocare, care creaseră posibilităţi suplimentare de modificare a comportamentului României, şi puteau fi „ţesute" în Vest ca fiind indicii ale reintrării sub aripa sovietică (care servea, de asemenea, pentru legitimizarea unor posibile viitoare intervenţii de natură mai energică). Întâlniri şi vizite dintre cele mai banale, contradictorii sau chiar deschis ostile, puteau fi prezentate ca dovadă a reconcilierii dacă se focaliza pe repetabilitatea lor şi se ignora conţinutul.

Aceste legături, raportau est-germanii, împreună cu măsurile active şi de propagandă generau nesiguranţă printre contactele antisovietice ale României pentru că trebuiau să ţină cont că ţara se afla, „obiectiv, sub influenţa puternică şi continuă a Uniunii Sovietice şi a altor membre ale Tratatului de la Varşovia" şi deci un partener nesigur care nu prezenta încredere pentru forţele antisovietice. Conform est-germanilor, strategia insidioasă de disuadare şi blocare „redusese deja spaţiul de manevră" aflat la dispoziţia Bucureştiului.[4] Păstrarea calităţii oficiale de membru al Pactului şi al CAER, cuplată cu lipsa de vizibilitate a reacţiilor dure de la Moscova

---

[1] János Kádár, „Internaţionalismul azi", *Pravda*, 17 septembrie 1967; Ermarth (1967b), pp. 3-4.
[2] Ermarth (1967b), p. 1.
[3] Analiză a relaţiilor chino-române a Ambasadei RDG la Bucureşti, 18 decembrie 1972, p. 2, „Documentaţie generală", în Nuenlist şi Locher (2004), PHP.
[4] Op. cit., pp. 3, 9.

referitoare la pozițiile ei independente, au conferit plauzibilitate diferențelor radicale dintre intențiile României și comportamentul ei.[1]

Spre deosebire de succesul propagandei/dezinformării, impactul politicii de blocare și disuadare asupra comportamentului României era evaluat ca nul, chiar contraproductiv. În loc să-i determine să se îndepărteze de Beijing, românii „și-au intensificat activitățile, prin numeroase contacte bilaterale" cu China, ca o „contrapondere vizibilă" la Moscova.[2] „Cu toate că, recent, latura propagandistică a relației [României] cu China fusese exercitată cu mai multă moderație" – continua raportul – Bucureștiul nu numai că persista în „atitudinea negativă", spre exemplu prin atacarea „unității pozițiilor în problema securității europene", ci continua „să ofere asistență politică chinezilor" și să sprijine „întotdeauna", deschis, „dezvoltarea unei cooperări neprincipiale și dăunătoare cu antisovietismul chinez".[3]

Concentrându-se pe relația româno-chineză, raportul ajungea la următoarele concluzii diametral opuse:

> Politicile coordonate ale statelor din Pactul de la Varșovia și CAER, precum și implicarea mai puternică a României în relațiile comune reprezintă o contrapondere puternică pentru a reduce influența negativă a Chinei și a întări sistemul socialist mondial. [...] În ciuda conexiunilor existente ale României și a necesității obiective a unei cooperări strânse cu Uniunea Sovietică și cu celelalte țări socialiste, orientarea naționalistă a PCR nu exclude dezvoltarea fără restricții a relațiilor oportuniste cu China și sprijinirea punctului ei de vedere.[4]

Unul dintre păcatele de care era acuzată România era propagarea „tezei rolului special al statelor mici și mijlocii, indiferent de clasă", în problemele

[1] Aceasta se conforma exact liniei „calului troian" a lui Golițin, că „legătura" creată prin statutul de membru al CAER era mult mai important decât „dezacordurile superficiale ale României, cu atâta publicitate", în timp ce refuzul de a permite manevre ale trupelor „nu ar trebui să mai păcălească pe nimeni cu faptul că România rămânea membră a Tratatului de la Varșovia". Golițin (1984), p. 191. Tema „calului troian" a fost reiterată în punctele ei esențiale în Socor (1976), pp. 701-732; Juliana Geran Pilon, „Why Romania No Longer Deserves to Be a Most Favored Nation", („De ce nu mai merită România să fie o națiune favorizată"), Backgrounder nr. 441, Heritage Foundation, 26 iunie 1985; Pacepa (1987) și Funderburk (1987).

[2] Analiză a relațiilor chino-române a Ambasadei RDG la București, 18 decembrie 1972, p. 3, „Documentație generală", în Nuenlist și Locher (2004), PHP. România s-a contrazis din nou cu „partenerii apropiați" asupra „unor probleme fundamentale" ale mișcării comuniste internaționale și ale Internaționalei Socialiste și asupra „concepțiilor despre politica internă și externă". Op. cit., p. 1.

[3] Op. cit., p. 9.

[4] Ibidem.

internaționale; o teză care sprijinea „direct antisovietismul" și constituia „un punct central de convergență" între maoism și „linia naționalistă" a PCR. De asemenea, „relațiile speciale din Balcani" – cuprinzând nu numai Iugoslavia și proscrisa Albania, dar și membrele NATO Grecia și Turcia – subminau „strategia comună a statelor din Pactul de la Varșovia". Conform raportului INTERKIT, Beijingul sprijinea aceste relații „cu marea speranță" că România va reuși „să promoveze un separatism balcanic, cu un caracter antisovietic".[1]

România era atacată și pentru că promova „intrarea Chinei în ONU" și, mai ales, în Consiliul de Securitate, ca o „contrapondere la Uniunea Sovietică" și pentru că „se poziționase deja, în câteva rânduri, de partea Chinei, împotriva punctului de vedere al Uniunii Sovietice și al celorlalte țări socialiste".[2] Mai mult, Bucureștiul a girat „poziția Germaniei de Vest" referitoare la „așa-zisa națiune germană unită și la reunificare", a lăudat „apropierea antisovietică dintre China și SUA", precum și deschiderea relațiilor dintre Bonn și Beijing (în timp ce le-a ignorat, practic, pe cele dintre RDG și India) și a sprijinit tacit declarațiile chineze că „nu doreau o reducere a prezenței SUA în Pacific".[3] Concluzia, încheia raportul, era că „relația România – China dăuna abordării convenite de țările socialiste asupra principalelor probleme internaționale", strica „unitatea și coeziunea sistemului mondial socialist" și submina „eficiența acțiunii comune" a statelor din Pactul de la Varșovia.[4]

Crearea rețelei cultural-ideologice

Cadrul de abordare a acestei probleme sau a altora a fost creat printr-o serie de acorduri bilaterale de cooperare, încheiate frenetic între sfârșitul anului 1971 și sfârșitul lui 1973. Partenerii acestor acorduri au pledat pentru o cooperare mai strânsă în domeniile cultural, ideologic și de propagandă, în special referitor la securitatea europeană, unde România se situa pe poziții diametral opuse cu restul Pactului. În final, rețeaua a acoperit nu numai Bulgaria, Cehoslovacia, RDG, Ungaria, Polonia și Uniunea Sovietică, ci chiar și Iugoslavia și a fost „completată printr-un număr crescut de discuții bilaterale pe probleme ideologice, mai multe conferințe multilaterale pe

[1] Op. cit., p. 2.
[2] Op. cit., pp. 4-7.
[3] Ibidem. RDG era iritată pentru că Bucureștiul „acorda considerabil mai multă atenție reluării relațiilor diplomatice dintre Germania și China" decât relațiilor de-abia stabilite cu India.
[4] Op. cit., pp. 7, 9.

teme culturale şi ideologice şi şedinţe frecvente, la nivel naţional, despre coexistenţa paşnică şi lupta împotriva ideologiei burgheze".[1]

În atacul său asupra României, din septembrie 1967, Kádár semnalizase importul acestei campanii ideologice, al cărei scop principal era să împiedice strângerea legăturilor partenerilor est-europeni ai Moscovei cu Occidentul. După ce şi-a prezentat vechea incantaţie, că „devoţiunea faţă de URSS" era „piatra de temelie a internaţionalismului", Kádár a pretins că, în situaţia curentă, „când nu există nici o Internaţională Comunistă sau alte astfel de forme de organizare", era de „mare importanţă" ca fiecare guvern comunist să asigure „puritatea şi aplicarea principiilor marxist-leniniste" şi să rămână „conştient că fiecare partid comunist sau muncitoresc" răspundea pentru activitatea sa nu numai în faţa propriului popor, dar şi „în faţa clasei muncitoare internaţionale".[2]

Ca parte a campaniei, institutele de cercetare au primit sarcina să studieze „implicaţiile ideologice ale cooperării Est-Vest în probleme de securitate" şi să „demaşte adevărul" modernizării capitaliste, fiind sporită, concomitent, colaborarea între instituţiile mass-media din diverse ţări. În această nouă ofensivă au fost angajate toate mijloacele de comunicare în masă şi de informare ale „partenerilor apropiaţi" şi toate „au adoptat rezoluţii care chemau la o mai mare vigilenţă pe frontul cultural-ideologic", strângerea „controlului asupra redacţiilor, editurilor, institutelor de cercetare, întreprinderilor şi persoanelor individuale implicate în schimburile Est-Vest", emiţând chiar şi „instrucţiuni speciale, referitoare la modul de comportare faţă de turiştii străini."[3]

România a fost singurul stat est-european care „nu se afla pe lista confederaţilor ideologici" care se angajau în „coordonarea şi consolidarea ideologică", la nivel de bloc.[4] Din contră, PCR a continuat să nege „rolul conducător" al Moscovei, aşa cum era el propagat prin această campanie, şi a refuzat să disemineze „conceptul Blocului despre coexistenţa paşnică" ce, în ciuda tuturor războaielor ideologice, menţinea relaţiile paşnice interstatale. De asemenea, a refuzat să acuze Vestul de ideologie subversivă sau să caracterizeze cooperarea Est-Vest ca „instrument ideologic subversiv" şi a respins „necesitatea unei contraofensive colective sau ideologice împotriva Vestului".[5]

---

[1] Robinson (1973), pp. 13-14.
[2] *Pravda*, 17 septembrie 1967; Ermarth (1967b), p. 4.
[3] Charles Andras, „East-West Co-Operation and Ideological Conflict: Soviet Bloc Reactions to the Freer Flow of Peoples, Ideas, and Information", East-West/11, RFER, 5 septembrie 1973, p. 42.
[4] Op. cit., pp. 22-23. Andras a subliniat că PCR se menţinuse la distanţă de „campania ideologică condusă de sovietici", iar „referirile la o campanie a «blocului» şi a guvernelor est-europene" nu includea România. Op. cit., p. 4.
[5] Andras (1973), p. 51.

În conformitate cu necesitățile strategiei de disuadare și blocare, conflictul evident al Bucureștiului cu obiectivele efortului de coordonare ideologică a fost ignorat, iar românii au continuat să fie invitați la conferințele cultural-ideologice ținute în cadrul acestei campanii. Delegațiile din România participau, ocazional, la ședințele de deschidere ale acestor conferințe, unde, în general, își exprimau principiile diferite referitoare la relațiile internaționale, după care plecau imediat pentru a se disocia de comunicatele conferințelor, care condamnau, invariabil, „agresiunea“ Statelor Unite, procesul de pace din Orientul Mijlociu, politica chineză și apropierea chino-americană. Atunci când „partenerii apropiați“ au început să formuleze comunicatele astfel încât acordul Bucureștiului să pară implicit, PCR a preferat să renunțe cu totul să mai participe.

Multe dintre reuniunile culturale erau doar aparent mai puțin ofensive, părând să ofere Bucureștiului posibilitatea să-și reafirme identitatea ca parte a comunității largi socialiste, fără a-i influența politicile antisovietice. Însă, această largă plasă instituțională era, cel puțin parțial, destinată să ofere acces persoanelor responsabile cu problemele culturale și ideologice, precum personalul de agitație/propagandă, directorii din mass-media și jurnaliști, ideologi și intelectuali și, de aceea, mai probabil să fie deranjate de capriciile ideologice ale lui Ceaușescu. Într-adevăr, instrucțiunile KGB, din 1971, către spionii ilegali din România, identificau membri ai redacției ziarului partidului, *Scînteia*, ca fiind agenți ai săi.[1]

În consecință, participarea României la aceste conferințe a oferit spionajului sovietic oportunități pentru recrutarea unor rețele de agenți pe care, în mod normal, nu le-ar fi avut, date fiind limitările impuse de București asociațiilor de prietenie româno-sovietice (ARLUS) și organizațiilor „culturale“ similare.[2] Conform unei plângeri care a circulat printre membrii grupului INTERKIT, „în timp ce asociațiile de prietenie româno-sovietice (ARLUS) erau subordonate Comitetului Central al PCR“ și făceau

[1] Andrews și Mitrokhin (1999), p. 270. Stasi avea agenți și în colectivul de la *Volk und Kultur*. Această rețea a ajuns să includă, în final, zeci de jurnaliști și intelectuali. În anii 1980, era condusă de „consilierul de presă“ sovietic, Vladimir „Volodia“ Volodin, în special prin mecanisme stabilite în timpul campaniei cultural-ideologice. Mulți dintre cei recrutați de Volodia au devenit politicieni, lideri ai „societății civile“ românești și formatori de opinie.

[2] Importanța centrală a organizațiilor „culturale“ pentru spionajul sovietic era evidentă în rolul pe care îl avea „Asociația Uniunilor pentru Legături Culturale în Străinătate“ (VOKS) în campania pentru Basarabia, din anii 1930, precum și de faptul că agentul sovietic Sándor Radó a fost instalat la VOKS imediat după ce a condus stațiile radio de propagandă ROSTA din Suedia și Austria. Organizațiile culturale ofereau acces la elitele din toate organizațiile politice, facilitând recrutările pe alte baze decât cele pur ideologice. ARLUS, înființată de Departamentul Internațional al PCUS, poza ca o instituție „independentă“. După 1989, „Societatea rusă de prietenie“ a devenit o prezență permanentă în bugetul Ministerului de Externe rus.

subiectul unor restricții dure, „noua societate româno-chineză a intrat sub conducerea societății pentru relații culturale externe“ și, astfel, „avea posibilități mai largi pentru activitățile culturale, ideologice și politice“.[1] ARLUS era un element-cheie în eforturile de subminare a Guvernului de la București, iar Moscova se străduia puternic, uneori cu disperare, să revigoreze această organizație care aducea reprezentanți sovietici în contact cu elitele românești de aceeași orientare.[2] În mod paradoxal, procesul de la Helsinki a oferit un impuls considerabil eforturilor Kremlinului în această direcție, deoarece Bucureștiul a fost de acord cu extinderea unor legături culturale „normale“, ca parte a „Basket (Coșului) III“, permițând spionajului sovietic un acces mult mai mare la elitele intelectuale și ale partidului.

Lansarea campaniei

Campania cultural-ideologică a fost interpretată în Vest, în principal, ca un efort de a coordona politica Blocului împotriva mișcărilor Occidentului în pregătirea și în timpul negocierilor pentru securitate europeană. Însă, o astfel de coordonare la nivelul Blocului semăna atât de bine cu activitățile Cominformului împotriva Iugoslaviei lui Tito, din 1948, încât ziariștii iugoslavi au sesizat-o de la lansarea oficială, la Moscova, în februarie 1972.[3] Autoritățile sovietice au negat și au ridiculizat imediat asemenea alegații. Interesant este că și Radio Europa Liberă a atacat ideea iugoslavilor, a negat credibilitatea jurnaliștilor, subliniind că articolele acestora prin care anunțau lansarea campaniei erau, de fapt, atacuri „destul de clare“ împotriva României și a politicilor ei.[4]

Campania a fost anunțată oficial în februarie 1972, prin trei articole care prezentau vederile Kremlinului, în timp ce Kádár se afla la Moscova ca să pună la punct „mijloacele și metodele specifice de a obține o și mai

[1] *Atitudinea românească față de maoism*, 1974, p. 5, „Documentație generală“, în Nuenlist și Locher (2004), PHP.

[2] De exemplu, șeful delegației sovietice – la un nivel neobișnuit de înalt, la cel de-al 11-lea Congres al partidului –, secretar al CC și membru al Biroului Politic, Andrei Kirilenko, nu a ținut un discurs la congres, ci a vorbit la „o ședință a Societății de Prietenie Sovieto-Române“ și a acordat o medalie sovietică organizației, King (1974), p. 4.

[3] Rista Bajalski, «Model» – What Is This?“, *Politika*, 2 martie 1972; Slobodan Stankovic, „Reports Emerge on Moscow's Alleged Revival of Cominform“, RFER, 10 martie 1972, OSA, caseta 114, dosarul 1, raportul 252, pp. 1-2.

[4] R.R.G., „Rumors of a Mini-Cominform Appear Unsubstantianted“, RFER, 14 martie 1972, OSA, caseta 114, dosarul 1, raportul 239, pp. 1, 3-4, 6-7. În această privință, pare probabil că afirmația dezertorului Ion Mihai Pacepa, că Ceaușescu lansase o falsă politică de independență, în februarie 1972, fusese făcută cu intenția să mascheze realitatea diametral opusă. Vezi Pacepa (1987).

mare intensificare a consultărilor și colaborărilor sovieto-maghiare".[1] Primul articol, realizat de Departamentul Internațional al Institutului Lenin (institutul de marxism-leninism al Comitetului Central al PCUS), îi eticheta drept „revizioniști" pe toți cei care negau rolul conducător al Moscovei și „caracterul internațional al principiilor organizatorice leniniste" sau care denaturau principiile universal valabile „numai ca produs al condițiilor specifice din Rusia și al circumstanțelor luptei politice, de la începutul secolului 20", pentru a le înlocui cu „formule" naționale, particularizate.[2] Era citat discursul secretarului de cadre al Comitetului Central al PCUS, ținut la Școala Superioară de Partid de la Moscova, care îi ataca pe „revizioniștii care încercau să submineze unitatea și internaționalismul proletar":

> [...] oportuniștii de dreapta și de stânga au fost, practic, uniți în marșul lor împotriva partidelor comuniste și al țărilor socialiste care au respectat cursul internaționalist. Un exemplu evident a fost atitudinea oportuniștilor de dreapta și de stânga, în perioada evenimentelor din 1968, din Cehoslovacia, când, practic, s-au unit cu forțele antisocialiste.[3]

Un articol similar, cu referiri clare la România, dar fără să o nominalizeze, îl cita pe Gheorghi Dimitrov pentru a aduce în discuție importanța și „autoritatea internațională" a rolului conducător al Uniunii Sovietice. Dimitrov fusese șef al Cominternului și al Federației Balcanice, ambele militând pentru secesiunea de România a Basarabiei, Dobrogei și a Transilvaniei. Conform autorului sovietic, Dimitrov credea că bunăoară „criteriul fundamental al unei mișcări politice progresiste este atitudinea față de țara noastră, abordarea obiectivă față de politica internă și externă a URSS", iar opoziția vreunui partid comunist față de Moscova era „contrară propriilor interese vitale".[4] Apoi, articolul pretindea că în Bloc există o singură politică externă, după care susținea din nou, cu tărie, doctrina Brejnev:

> Centrul principal de coordonare a politicii externe a țărilor socialiste este Pactul de la Varșovia. În cadrul său se elaborează politica unită asupra

[1] William F. Robinson, „Hungarian-Soviet Relations: Support for Kádár Reaffirmed", Hungary/20, RFER, 15 decembrie 1972, OSA, caseta 114, dosarul 2, raportul 22, pp. 1-9.
[2] Articolul a apărut în ziarul teoretic al PCUS, *Kommunist*, nr. 3, februarie 1972, pp. 114-115; R.R.G. (1972), p. 2. Articolul a fost pregătit de institut, și nu de un anume autor sau colectiv, pentru a-i oferi „o autoritate politică specială". Bajalski (1972); Stankovic (1972), pp. 1-2
[3] *Kommunist*, nr. 3, 1972, pp. 29-46; Bajalski (1972); Stankovic (1972), p. 2.
[4] Sh. Sanakoiev, „Țările socialiste în lupta pentru securitate europeană", *Mezhdunarodnaia Zhizn* [Viața Internațională], nr. 3, 1972, pp. 3-13; R.R.G. (1972), p. 3.

> tuturor problemelor europene şi, în fiecare stadiu, este determinată direcţia fundamentală a luptei pentru un sistem de securitate în Europa. [...] Unii nu se deranjează să observe că principiile independenţei şi suveranităţii pot deveni rapid o simplă ficţiune, dacă ajutorul real şi efectiv al Uniunii Sovietice şi al celorlalte ţări socialiste nu s-ar afla în proximitatea imediată.[1]

Cel de-al treilea articol, al şefului Departamentului Internaţional est-german şi membru al Biroului Politic, Hermann Axen, avertiza asupra „noilor forme ale luptei comune a largilor forţe antiimperialiste" şi chema la „maximă obedienţă" şi subordonarea intereselor naţionale „ţelurilor internaţionaliste".[2] Axen scria că, atunci când „interesele tactice ale luptei dintr-o ţară ar putea intra în conflict cu cerinţele luptei de clasă internaţionale", singura soluţie acceptabilă era „de subordonare la interesele luptei mondiale". Plângerea lui Axen – care venea în mijlocul campaniei din media care denunţa implicarea României – că „mişcarea bruscă şi vicleană" a preşedintelui Nixon spre Beijing „exclusese" URSS-ul nu lăsa nici o îndoială asupra cui erau aţintite criticile.[3] Un an mai devreme, *The New York Times* desemnase România ca „principalul" jucător în aranjarea vizitei lui Nixon.[4]

Bucureştiul a ripostat cu încă o denunţare a „rolurilor conducătoare" şi a doctrinei Brejnev, subliniind că scopul securităţii europene era „să garanteze dreptul inalienabil al fiecărei naţiuni la existenţă suverană şi independenţă, la pace şi securitate", principii care erau „universale, în sensul că erau în mod egal obligatorii pentru toate statele şi protejau toate statele cu aceeaşi fermitate", indiferent de sistemul politic sau de statutul de membru în vreo alianţă.[5] Adevărata securitate, insista Bucureştiul, necesita:

> [...] garanţia că statele mici şi mijlocii se pot angaja în relaţiile internaţionale cu drepturi egale, eliminând „dreptul" pumnului şi legea junglei şi stabilind rolul legii şi puterea dreptăţii. [...] Ceea ce este interzis de dreptul general internaţional nu poate fi permis în relaţiile dintre vreun stat şi un continent, regiune sau grup de state.[6]

---

[1] Sanakoiev (1972), p. 3-13. Atât presa iugoslavă, cât şi Radio Europa Liberă au văzut în aceasta un avertisment „puternic" adresat României. *Combat*, 11 martie 1972; R.R.G. (1972), pp. 2-4.
[2] Hermann Axen, „Internaţionalismul proletar şi interesele naţionale", *Pravda*, 10 martie, 1972; R.R.G. (1972), pp. 4-5.
[3] Ibidem.
[4] *The New York Times*, 27 aprilie 1971.
[5] Nicolae Ecobescu şi Edwin Glaser, „Securitatea europeană şi dreptul internaţional", *Lupta de clasă*, nr. 3, martie 1972; King (1972b), pp. 13-14. King scrie că „principiile politice externe de suveranitate şi independenţă, egalitate în drepturi, avantaj mutual, neintervenţie în treburile interne, inviolabilitate teritorială şi interzicerea folosirii forţei apar aproape neschimbate, în orice declaraţie de politică externă a României, de la începutul anilor 1960. Op. cit., pp. 14-15.
[6] Ecobescu şi Glaser (1972).

CAPITOLUL 23

UNGARIA ȘI CAMPANIA DE MĂSURI ACTIVE

Budapesta trece în avangardă

Interesul brusc al lui Kádár pentru semnarea unui nou tratat de prietenie cu România (pe 5 martie 1972) indică rolul central al Ungariei în noua campanie. Vizita sa a fost folosită ca să prezinte distorsionat, ca îmbunătățite, relațiile României cu restul Pactului, pentru a servi scopurilor politicii de disuadare și blocare și pentru a mustra România referitor la rolul conducător al Moscovei, la necesitatea unei integrări mai strânse și a coordonării politice cu Pactul de la Varșovia. De asemenea, vizita a oferit liderului maghiar ocazia să atragă atenția Bucureștiului că independența va aduce neliniștirea minorităților, reiterând avertizarea, din 1970, a lui Boris Ponomarev, șef al Departamentului Internațional sovietic.[1]

Subliniind că politica externă a Budapestei era bazată pe „alianța noastră cu Uniunea Sovietică", Kádár descria relațiile româno-ungare ca „organic adaptate totalității comunității socialiste, integrării economice a țărilor din CAER și întăririi capacității comune de apărare în Pactul de la Varșovia".[2] Conducătorul maghiar a insistat asupra necesității „restaurării și consolidării unității în cadrul comunității socialiste" și întăririi „Pactului de la Varșovia și Uniunii Sovietice, care garantează împreună pacea și cuceririle noastre" împotriva „intrigilor agresive și subversive ale imperialiștilor" și „a dușmanilor de clasă, care exercită presiuni politice,

---

[1] Vezi King și Robinson (1972), pp. 2-3.

[2] Op. cit., pp. 6-7; Slobodan Stankovic, „Săptămânalul iugoslav despre relațiile româno-ungare," RFER, 7 martie 1972, OSA, caseta 114, dosarul 1, raportul 278, p. 1; Dragan Rancic, „Acordul de la București", *Nedeljne informativne novine* (*Nin*), 5 martie 1972.

economice și ideologice".[1] Atrăgând atenția audienței „să nu uite niciodată să lupte împotriva capitalismului, încă puternic și periculos", Kádár declara că unitatea și „cauza progresului cer ca noi să ne coordonăm conceptele asupra problemelor internaționale importante", dând ca exemplu Orientul Mijlociu.

Kádár a condamnat apoi tendința României de a obscuriza „liniile de putere din politica mondială", clasificând statele în funcție de mărime („superputeri" și „țări mici și mijlocii") în locul criteriului de clasă, ignorând că erau „socialiste" sau „capitaliste". Afirmând că liniștea minorităților era legată de loialitatea față de Moscova, Kádár declara: „Numai sistemul socialist poate asigura pe termen lung un viitor plin de speranță și fericire pentru națiuni și naționalități".[2]

Ofensivele de presă ale Ungariei, lansate mai ales împotriva pactului balcanic, la câteva zile după decizia din Crimeea, au fost cele mai rapide manifestări ale rolului Budapestei în campanie.[3] O oficialitate maghiară din sistemul de agitație și propagandă a declarat că nu era nici necesar, nici posibil ca „un bloc format din mici puteri" să coopereze pe baza „proximității geografice", fără să țină cont de criteriul de clasă, iar tentativele de a face acest lucru serveau „dușmanilor clasei muncitoare", subminau lupta de clasă internațională și slăbeau sistemul mondial socialist.[4] Apărătorii unor coaliții separate și ai activismului micilor state erau acuzați că propagă „idei reacționare" și „serveau politica marilor puteri" și interesele „naționaliste separatiste", făcând micile state să creadă că se puteau alătura unui „bloc lipsit de principii", care nu ținea cont de „caracterul de clasă și ignora «realitățile mondiale»". Asemenea „viziuni distorsionate", avertiza dur oficialul, erau „împotriva intereselor" statelor mici și „vor fi corectate eficient de viața însăși".[5]

O altă oficialitate a condamnat ingratitudinea României pentru „ajutorul acordat de statele socialiste frățești", mai ales de Uniunea Sovietică, și a avertizat că „poziția geografică" și „eforturile fățișe și secrete" ale imperialismului de „a rupe comunitatea socialistă" o obligau să coopereze, din

---

[1] King și Robinson (1972), p. 7. De asemenea, Jenö Fock a pretins că „spiritul acestui tratat presupune ca guvernele noastre să facă tot ce este posibil pentru a dezvolta și îmbunătăți înțelegerea politico-militară comună – Tratatul de la Varșovia".

[2] Ibidem. King și Robinson au scris despre Kádár că „a repetat declarația lui Komócsin pe acest subiect", dar fără referirea la România făcută de șeful Departamentului Internațional.

[3] Vezi *Népszabadság*, 8 august 1971; Viktor Palfi, „Activitatea diplomatică bilaterală", *Magyar Hírlap*, 27 august 1971; K.K., „Ungaria și vecinii ei din Sud", Hungary/14, RFER, 26 august 1971, OSA, caseta 113, dosarul 3, raportul 211, p. 3.

[4] Tamas Palos, „Țări mici – Politici mari", *Népszava*, 20 august 1971; K.K. (1971), p. 9.

[5] Ibidem. K.K. (1971), p. 10.

moment ce numai „forța unită, voința comună și efortul reunit" îi puteau păstra suveranitatea națională.[1] România, mai argumenta cineva, era de asemenea obligată, ca „parte organică" a comunității socialiste [și] membru cu drepturi depline al CAER și al Tratatului de la Varșovia", să se conformeze politicii externe comune referitoare la agresiunea SUA în Vietnam, la poziția din Orientul Mijlociu și la securitatea europeană.[2]

Alegerea Ungariei să conducă această masivă campanie de măsuri active antiromânești avea baze foarte solide. În primul rând, spionajul maghiar era legendar pentru abilitatea de a pasa dezinformări audienței din Occident, o capacitate vitală pentru a insinua neîncredere în regimul Ceaușescu printre principalele surse ale sprijinului strategic.[3] La fel de convingător era faptul că asemenea operațiuni erau în totalitate conforme cu dezideratul ungar de a „recupera" Transilvania, dacă nu prin posesia formală a teritoriului, atunci prin exercitarea unei influențe privilegiate asupra ei.

Acest obiectiv rămăsese, în esență, neschimbat de la colapsul monarhiei austro-ungare și fusese urmărit de toate regimurile politice maghiare – începând de la Károlyi, Kun și Horthy până la Rákosi, Nagy și Kádár –, oferind o continuitate uimitoare operațiunilor de spionaj și propagandă ale Budapestei. Vestita primă telegramă a lui Béla Kun către Lenin declara recuperarea Transilvaniei de la România ca principala cauză a revoluției, dându-i chiar o justificare ideologică și, ulterior, transformând-o în scop central al conducătorilor Partidului Comunist Ungar. Aceasta a permis Budapestei să încheie simultan coaliții „roșii-albe" pentru scopul comun și să servească drept unealtă a Moscovei, contradicția fiind numai aparentă.

Spre exemplu, ca parte a unui atac deosebit de dur asupra politicii externe a României, în ziua în care Ceaușescu s-a întors din China, în iunie 1971, șeful Departamentului Internațional maghiar, Zoltán Komócsin, a reafirmat pretenția Ungariei de a avea autoritate discreționară asupra populației de etnie maghiară din Transilvania.[4] Conform lui Komócsin, Ungaria avea un interes fundamental „ca atât țara noastră, cât și România – inclusiv cei de naționalitate maghiară care trăiesc acolo – să înțeleagă că soarta și destinul popoarelor noastre sunt inseparabile de socialism".[5] În timp ce „guvernul de la Budapesta revigora problema minorității din Transilvania,

---

[1] *Népszabadság*, 23 august 1971; K.K. (1971), p. 8.
[2] *Magyar Nemzet*, 23 august 1971; K.K. (1971), p. 8.
[3] Posibilitățile maghiare de dezinformare sunt menționate în Bittman (1972), pp. 106-122, 130, 145-148, 157-158; Bittman (1985), pp. 193-197; Frolik (1975), p. 79; Arhiva Vasili Mitrokhin, *Măsurile active ale KGB în Asia de Sud-Vest în 1980–1982*, aprilie 2004, CWIHP; Andrew și Mitrokhin (2005), p. 162.
[4] King (1974), p. 9.
[5] *Népszabadság*, 25 iunie 1971.

pentru a pune sub presiune guvernul Ceaușescu", personalul Ambasadei sovietice a început să viziteze frecvent regiunea, „sporind îngrijorarea conducătorilor români".[1]

Operațiuni de sporire a prestigiului pentru guvernul Kádár

Același set de abilități a permis guvernului maghiar să se prezinte ca o „disidentă" prooccidentală. Poate că succesul ei cel mai remarcabil a fost desemnarea NEM ca o dovadă a „extraordinarei abilități politice și diplomatice", aflată în opoziție cu preferințele Moscovei și acceptată până și de cei mai exigenți analiști din Vest.[2] De fapt, de la începutul reformelor economice maghiare, cele mai înalte și conservatoare autorități sovietice, Hrusciov, Brejnev, Andropov și, mai ales, Vladimir Kriucikov au sprijinit NEM și au apreciat rolul lui Kádár în introducerea sa.[3]

Conceptul maghiar al „războiului de propagandă totală" valorifica orice alt domeniu în acest scop (inclusiv, spre exemplu, educația) și făcea din propagandă un element intrinsec al tuturor activităților Ministerului de Externe, recomandând în continuare Budapesta pentru transmiterea de mesaje-țintă, pe un front larg. Un lung memorandum din 1971 al Institutului pentru Relații Culturale (*Kulturális Kapcsolatok Intézete*: KKI), condus de șeful propagandei lui Kádár, György Aczél, menționa că legăturile educaționale, științifice și culturale erau un element „organic" al efortului de propagandă externă, permițând propagandei maghiare să ajungă la persoane și instituții imposibil de contactat în alte moduri, mai ales la aripa de dreapta conservatoare, evitând rezistența provocată prin propaganda politică, directă.[4]

---

[1] Eugene K. Keefe, Donald W. Bernier, Lyle E. Brenneman, William Giloane, James M. Moore, jr, Neda A. Walpole, *Romania: A Country Study*, Washington DC, The American University, 1979, p. 166.

[2] Vezi Brown (1978a), p. 3. Volumul mare al dezinformărilor plauzibile l-au convins și pe Brown de „puternica opoziție a lui Kádár față de invazia Cehoslovaciei".

[3] Pentru Hrușciov și Brejnev vezi și Felkay în Romsic (1995), pp. 276-278. Pentru Andropov și Kriucikov vezi *CIA Intelligence Report: The KGB's Role in Soviet Politics* (1972), pp. 84-88, CIA; Kriucikov (1962), pp. 83-86; Ivanov și Kriucikov (1965); *CIA Special Analysis, USSR – Hungary: Interest in the Hungarian Example*, 22 mai 1982 (declasificat la 29 iulie 1999), pp. 10-12, CIA; *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment (EUR 82–10124)*, 1 decembrie 1982 (declasificat la 29 ianuarie 2001), p. vii și 33, CIA; și *The Impact of Soviet Political Succession on Moscow's Policy Toward Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (Biroul pentru analize sovietice (SOVA) coordonat cu Consiliul Național de Informații (NIC)), 1 iunie 1983 (declasificat la 29 ianuarie 2001), pp. 3-5, 7, CIA.

[4] Oikari în Halmesvirta (2006), p. 310; Arhivele HSWP/MOL M-KS-288-22cs.-1971-43. öe, pp. 117-133. Budapesta, 1 septembrie 1971. În consecință, angajarea ideologică era o cerință principală pentru maghiarii implicați în asemenea schimburi.

În consecinţă, toate evenimentele culturale şi ştiinţifice erau privite ca oportunităţi de propagandă, iar celor implicaţi li se solicita să se angajeze „constant“ în operaţiuni de influenţă.

Încă din septembrie 1971, KKI a raportat succesul campaniei de propagandă „nu numai în ţările socialiste şi progresiste, dar şi în ţările capitaliste“, prin manifestarea unui „interes tot mai mare pentru Ungaria, peste hotare“.[1] Campania avusese un asemenea succes, încât acum era necesară extinderea „sferei de influenţă a propagandei“, dezvoltând variante mai nuanţate, care să se adreseze, în mod specific, diverselor straturi ale societăţii, micilor grupuri şi chiar indivizilor. După cum explica Institutul Cultural, acum „era important să extindem ţinta propagandei spre mase şi spre tineretul din ţările capitaliste, deoarece la agenţii-cheie din societate – precum politicienii şi conducătorii din domeniile culturale şi ştiinţifice – se ajunsese deja“.[2] O mare parte din acest succes a fost atribuit strategiei de influenţare a maselor, prin mici grupuri, concentrându-se pe figurile lor centrale, definite de memorandum ca „acele persoane care au posibilitatea să influenţeze opinia publică“ din politică, televiziune, radio şi media scrisă.[3] În Finlanda, spre exemplu, utilizarea „relaţiilor personale“ şi a „informaţiilor indirecte“ s-a dovedit foarte eficientă, ca şi contactele cu presa de aripă dreaptă.[4]

Autorităţile maghiare erau experte în ascunderea controlului centralizat al operaţiunilor de propagandă şi al măsurilor active. Această abilitate de a „tăinui utilizarea puterii“ într-o „reţea complexă, complicată şi interconectată“, cu ierarhii paralele şi relaţii instituţionale, făcea aproape „imposibil de înţeles unde se luau, de fapt, deciziile“ şi cine le lua.[5] De exemplu, deşi şef incontestabil al propagandei lui Kádár, Aczél deţinea funcţia puţin importantă de secretar de stat într-un departament separat (KKI) al Ministerului Educaţiei şi Culturii, iar semnătura sa apărea foarte rar pe documente, chiar şi pe cele emise de departamentul său.

Practica straturilor multiple de secretizare, din cadrul administraţiei maghiare, referitoare la politica externă, de propagandă şi securitate, avea o lungă tradiţie. Prima oară a fost implementată ca să evite restricţiile supravegherii aliate, la scurt timp după Primul Război Mondial. În acea perioadă, Budapesta şi-a ascuns operaţiunile de informaţii în departamentul

[1] Oikari în Halmesvirta (2006), p. 306. Vezi şi Juha Pohjonen, „In Kekkonen and Kádár We Trust“, în Halmesvirta (2006).
[2] Oikari în Halmesvirta (2006), p. 306.
[3] Op. cit., p. 313.
[4] Op. cit., p. 314.
[5] Op. cit., pp. 309-310. Pentru politicile lui Aczél, vezi şi Raija Oikari, „Discursive Use of Power in Hungarian Cultural Policy during the Kádár Era“, în Halmesvirta (2002).

cabinetului prim-ministrului, pentru a acoperi contactele și politicile revizioniste, de exemplu ilegalele legături ale spionajului militar cu cercurile militare ale dreptei radicale din Germania.[1] De asemenea, Liga Revizionistă Maghiară și Federația Mondială a Maghiarilor au fost înființate pentru a continua fostele misiuni secrete, aproape simultan cu retragerea supervizorilor aliați, în primăvara anului 1927.

Memorandumul din 1971 menționa că ierarhia din propaganda externă a Ungariei includea organele de partid de nivel superior, institutele de cercetare, universități, „instituții culturale și instanțe oficiale, precum edituri și agenții de artă, muzicale și cinematografice", în timp ce „bazele" străine cuprindeau „ambasadele, atașații cultural și științifici", reprezentanții UNESCO la Paris, institutele și centrele culturale maghiare", precum și „secțiile și birourile comerciale din exterior".[2] Finanțarea lor provenea din surse, aparent, diverse: „statul, companiile, drepturile de autor ale artiștilor și alte surse (fonduri guvernamentale destinate pentru activitățile culturale și de relații publice etc.)" În timp ce spionajul maghiar se bucura de un statut aproape legendar la Moscova și, probabil, de libertate de acțiune în desfășurarea operațiunilor antiromânești, „sarcinile internaționale" – acele operațiuni coordonate de KGB și GRU (iar, uneori, de conducătorii sovietici înșiși) – aveau întotdeauna prioritate asupra „sarcinilor naționale", care în toate cazurile erau puse în aplicare numai după ce primeau aprobarea sovietică. În acest sens, toate operațiunile Budapestei împotriva României erau operațiuni sovieto-ungare și se puteau baza, când era necesar, pe resursele sovietice, infrastructura și asistența în materie informativă.

Cu sprijinul financiar al Moscovei, Budapesta își putea permite să mențină reprezentanțele străine, să sprijine schimburile și să ofere stimulente mult mai mari decât i-ar fi permis, în mod normal, situația economică și interesele ei (și mult peste capacitățile României de a replica). De fapt, cu toate că România era cel de-al doilea stat non-sovietic ca mărime din Pactul de la Varșovia, ea avea cea mai mică reprezentare în capitalele occidentale. La începutul anilor 1980, de exemplu, Ungaria avea 110 reprezentanți în Statele Unite, spre deosebire de România care avea numai

[1] Vezi Sándor Szakály, „Hungarian-German Military Cooperation during World War II", în Romsics (1995), pp. 147-149.
[2] Oikari în Halmesvirta (2006), pp. 308-309. Ungaria a menținut centre culturale la Washington DC, Paris, Roma, Viena, Berlin, Varșovia, Praga și Sofia, cu un centru adițional la București, care era mai direct subordonat spionajului maghiar.

72.[1] Până și Bulgaria păstra un personal mai numeros la Washington (84). Diferențele individuale păleau în fața resurselor comune ale celor cinci „parteneri apropiați“ din ambasade și reprezentanțe comerciale – fără să includem prezența sovietică mamut care, în general, se ținea la distanță de acțiunile antiromânești, identificabile – care își coordonau mesajele către autoritățile americane referitoare la politica, intențiile și comportamentul Bucureștiului.

Gradul în care resursele sovietice sprijineau activitățile maghiare a fost exemplificat prin folosirea de către Moscova a președintelui finlandez, Kekkonen, pentru legitimizarea guvernului Kádár (și guvernul Husák, în perioada „normalizării“ din 1969). Descriind prioritățile de politică externă ale Finlandei, un fost ministru de Externe menționa că „rușii erau primii ca importanță“, urmați de Ungaria, iar România se afla exact pe ultimul loc, „la coada listei“.[2] Kekkonen a fost primul președinte occidental care a vizitat Ungaria și i-a oferit recunoașterea internațională, în 1963, iar ministrul finlandez al Apărării a fost primul șef militar occidental care a vizitat Budapesta, în noiembrie 1973.[3] Kekkonen i-a făcut lui Kádár prezentări strălucite în fața liderilor occidentali, în timpul întâlnirilor CSCE de la Helsinki, și chiar l-a așezat pe Kádár la dreapta sa, la cina oficială, după semnarea actului final de la Helsinki, din 1 august 1975, prezentând evenimentul ca pe un „un triumf pentru cei doi șefi de stat“.[4]

Kekkonen a avut o asemenea eficiență în deschiderea ușilor pentru Kádár, deoarece acesta era deja acceptat de diverse state occidentale ca sursă de încredere pentru evoluțiile din Est. Date fiind dezvăluirile post-1989, că Kekkonen era agent KGB, iar controlul executiv asupra spionajului finlandez cădea în sarcina lui, rămâne deschisă întrebarea dacă „NATO a beneficiat vreodată de competentul serviciu de informații finlandez“ în

---

[1] Vezi *The Technology Acquisition Efforts of the Soviet Intelligence Services (u): Interagency Intelligence Memorandum* (NI IIM 82–100002), 1 iunie 1982 (declasificat în noiembrie 1999), pp. 4-5, 18, 22, CIA; și *Hostile Intelligence Threat – U.S. Technology*, Biroul consilierului secretarului adjunct al Apărării (Contrainformații și Securitate), Departamentul Apărării, DoD 5200.1 -PH-2, noiembrie 1988, pp. 5-6.

[2] Mari Vares, „President Kekkonen's Visits to Hungary in the 1960s: Satellite Policy in the Context of Kinship“, în Halmesvirta (2002), p. 119. Vares îl citează pe fostul ministru de Externe finlandez, Keijo Korhonen.

[3] Finlanda a fost, de asemenea, prima țară occidentală vizitată de ministrul maghiar al Apărării, Lajos Czinege, în august 1974. Bereznai, „High-Ranking Hungarian Military Official in the West“, RAD/Hungarian Section, RFER, 5 ianuarie 1978, OSA, caseta 36, dosarul 3, raportul 3, pp. 1-3.

[4] Rentola în Halmesvirta (2002), pp. 112-113.

legătură cu vreo problemă referitoare la securitatea sovietică.[1] După cum au declarat câţiva foşti ofiţeri KGB, în discuţiile sale cu interlocutorii occidentali, Kekkonen transmitea sistematic acestora temele măsurilor active sovietice, primite de la Serviciul A al KGB-ului.[2]

Aşadar, tonul autolaudativ din memorandumul din 1971, al departamentului lui György Aczél, era mai mult decât justificat. Cel mai relevant mijloc media vizat de măsurile active a fost secţia maghiară de la Radio Europa Liberă (REL), care fusese transformată într-un agent de influenţă semiconştient – legitimând guvernul Kádár atât în interior, cât şi în exterior, mai ales printre analiştii din informaţii şi din mediul academic. Secţia maghiară nu numai că îl considera o sursă de încredere pe Aczél, şeful acestui efort de propagandă, ci şi ca un recipient legitim al informaţiilor nonpublice ale REL, oferite la schimb.[3] Cu ajutorul lui Kekkonen, Kádár a fost insinuat ca sursă neoficială a ministrului de Externe britanic, a cancelarului german şi a viitorului preşedinte francez, prezentându-se ca un om de stat modest, simplu, capabil de autosacrificiu, care îndurase mari suferinţe, prin ceea ce un analist descria ca fiind „cea mai veche reclamă politică" din lume.[4]

Acest concentrat efort de lobby a fost foarte eficient. Helmut Schmidt, spre exemplu, şi-a exprimat totala încredere – mai multă decât cea pe care o avusese pe vremuri în Dubček – că liderul maghiar îi oferea informaţii sigure despre intenţiile sovietice şi evoluţiile est-europene. Conform cancelarului german, el şi Kádár colaboraseră „pornind de la acordul că puteau transmite reciproc informaţii ce puteau fi de interes propriilor aliaţi", dar bazându-se pe faptul „că numele nu îi va fi menţionat de celălalt ca sursă".[5]

Pe lângă prezentările făcute de Kekkonen, François Mitterrand – neogaullist şi arhitect al coaliţiei de stânga din Franţa şi care avea, în orice caz, relaţii mai bune cu Moscova decât cu Washingtonul – a fost cu siguranţă încurajat de Kremlin să stabilească o relaţie mai strânsă cu Kádár. Cu câţiva ani înainte, partenerul principal al Partidului Socialist al lui Mitterrand, Partidul Comunist Francez (PCF), loial Moscovei, a portretizat activ Ungaria ca pe o semidemocraţie, iar pe György Aczél ca un erou liberal, justificând sistemul partidului unic, prin ceea ce un analist a descris ca fiind „o îndemânatică activitate de relaţii publice din partea a doi clienţi cu

---

1 Vojtěch Mastný, „The New History of Cold War Alliance", *Journal of Cold War Studies*, 4, nr. 2 (2002), p. 73; Kimmo Rentola, „From Half-Adversary to Half-Ally: Finland in Soviet Policy, 1953-1958", *Cold War History*, vol. 1, nr. 1 octombrie 2000, pp. 75-102.

2 Vezi Kalugin şi Montaigne (1994), pp. 169-170; Andrew şi Gordievsky (1990), p. 433.

3 Puddington (2003), p. 256.

4 Vares în Halmesvirta (2006), p. 140.

5 După cum este citat în Gough (2006), pp. 196-197.

interese comune – guvernul maghiar și PCF".[1] Mitterrand l-a considerat pe liderul maghiar ca fiind deplin convingător și a mărturisit chiar că, în anii 1970, fusese convins de Kádár în legătură cu pretențiile Ungariei asupra Transilvaniei. Rolul de culise al Moscovei în relațiile franco-maghiare și faptul că Mitterrand începuse să privească „Trianonul cu ochii maghiarilor" au influențat pozițiile oficiale ale Franței de-a lungul întregului Război Rece, cu consecințe severe pentru România imediat înainte și după revoluția din decembrie 1989.[2]

Pârghiile și influența Moscovei și a Budapestei asupra cercului lui Mitterrand par să fi fost foarte puternice. În perioada în care negocia Coaliția Stângii, Mitterrand a vizitat toate țările din Blocul Sovietic cu excepția României și i s-a atribuit personal rolul de a fi inserat în platforma Partidului Socialist Francez fraza: „drumul către securitatea franceză trece prin Moscova".[3] Atât în 1974, cât și în 1981, KGB-ul i-a acordat o asistență considerabilă, prin metode active, în campaniile pentru președinție. În numai o săptămână a campaniei extrem de strânse, dar în final lipsite de succes, din 1974, zece ofițeri KGB, de la rezidența din Paris, au întreprins nu mai puțin de 56 de „măsuri operative semnificative" pentru sprijinirea campaniei.[4] Conform dosarelor KGB, omul de încredere al lui Mitterrand și succesorul său la conducerea Partidului Socialist – după ce el a devenit președinte – a fost agent KGB.[5]

Continuitatea strategiei antiromânești a Ungariei

Politica Partidului Socialist Muncitoresc Ungar (HSWP) de desfășurare a unei rețele de operațiuni provocatoare în România, pe care apoi le prezentau în Vest ca ajutoare pur umanitare pentru coetnicii persecutați,

---

[1] Kevin Devlin, „French Communist Picture of 'Liberal' Hungary," RFER, 5 octombrie 1973, OSA, caseta 35, dosarul 4, raportul 296, pp. 1-4. Vezi și Serge Leyrac, „Hongrie: Debats et experiences", *L'Humanité*, 2 și 3 octombrie 1973.

[2] Gough (2006), p. 197. Începând din 1988, Mitterrand a început să emită ideea posibilității retrasării frontierelor României în diverse foruri europene și în fața mass-mediei.

[3] Pierre Hasner, „The View From Paris", în Lincoln Gordon, editor, *Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe*, Washington, Brookings, 1987, pp. 199-200. Vezi și Pierre Gremion, *Paris-Prague: La gauche face au renouveau et la regression tchecoslovaques (1968–1978)*, Paris, Julliard, 1985. În contrast cu Ceaușescu, șeful socialiștilor francezi, François Mitterrand, nu a condamnat invazia din Cehoslovacia.

[4] Andrew și Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West* (2001) capitolul 18, „Eurocommunism", p. 396, capitolul 27, „France and Italy During the Cold War", pp. 611-612, 616-617. Mitterrand a pierdut alegerile din 1974, cu mai puțin de două procente din voturi.

[5] Vezi *Le Monde*, 15 septembrie 1999; Vincent Jauvert, „Le KGB en France: Révélations sur la supertaupe des Soviétiques à Paris", *Le Nouvel Observateur*, 23 septembrie 1999.

însoțită de barajul propagandistic care discredita țara în exterior, era atât de similară cu politica implementată de amiralul Horthy încă de la începuturile guvernării sale, de parcă s-ar fi bazat chiar pe ordinele lui operative. În octombrie 1919, spre exemplu, Horthy identifica România ca fiind „inamicul nr. 1" și „ținta principală" a politicii externe ungare, stipulând că, în timp ce „relațiile pașnice" trebuiau menținute până ce împrejurările permiteau altceva, „trebuia folosită orice oportunitate pentru a o izola pe plan diplomatic, iar în Transilvania trebuia să continue să existe o organizație iredentistă activă".[1] De asemenea, „orice mijloc de propagandă al epocii, precum și sistemul de învățământ public și formele colective de educație" erau utilizate pentru a inculca maghiarilor de pretutindeni că frații lor erau brutal reprimați de o ocupație temporară și ostilă.[2]

Diferența majoră era că Budapesta nu mai emitea pretenții teritoriale. În aceeași linie cu deciziile postbelice ale conducerii de partid, se făcea campanie pentru autonomia teritorială a Transilvaniei, sub acoperirea că erau dezvăluite abuzuri împotriva drepturilor omului.[3] Acum, ca și atunci, a fost întreprins un efort major pentru a furniza Occidentului „dovezi" ale represiunii. Kádár a stabilit un sistem „de monitorizare și de criticare a politicii guvernului comunist al României față de minoritatea maghiară", ca rezultat direct al „iritării considerabile" a lui Brejnev față de București, astfel încât Moscova să poată folosi „problema Transilvaniei ca mijloc de presiune împotriva României".[4]

Kádár a înființat o „comisie oficială însărcinată cu monitorizarea și analizarea situației minorității maghiare din statele vecine", cu accent predominant pe România, pentru a aduce „dovezile" necesare.[5] Rezultatele eforturilor comisiei erau apoi direcționate spre Washington, Bonn, Londra, Paris și Bruxelles, nu și către București. Lipsa de interes în urmărirea reacției României indica faptul că rezolvarea problemelor nu era scopul central al

---

[1] Juhász (1979), pp. 42-43.

[2] *Istoria Ungariei*, vol. 1918–1945, Budapesta, Editura Academiei Ungare de Științe, 1986, p. 423. Aceasta este versiunea în limba română a *Istoriei Ungariei*, editată în mai multe volume de Academia Ungară de Științe.

[3] Nastasă, Andreescu și Varga (2002), documentul 110, pp. 357-358; MOL, KÜM, XIX-J-1-a-Rom-IV-135-1540-1946, f. 220-226; Mevius (2005), p. 119. Vezi și *Le probleme hongrois par rapport à la Roumanie*, publicat de Ministerul Afacerilor Externe al Ungariei, Budapesta, 1946.

[4] Ignác Romsics, *Magyarország története a XX. Században*, Budapesta, 2002, p. 516, după cum este citat în Lönhárt, în Nastasă, Andreescu și Varga (2003), pp. 946-948. Lönhárt afirmă că a început în 1967–1968. Vezi și Tomas Niklasson, *Regime Stability and Foreign Policy Change: Interaction Between Domestic and Foreign Policy in Hungary 1956–1994*, Lund, Lund Political Studies 143, Lund University, 2006, p. 94.

[5] Romsics (2002), p. 516; Lönhárt, în Nastasă, Andreescu și Varga (2003), pp. 947-948.

monitorizării și permitea insinuarea că autoritățile române oricum nu ar fi luat nici o măsură.

Din nou, ecourile din trecut erau uimitoare. După cum raporta Inspectoratul General al Poliției române, în 1945, practica standard, instituționalizată era să fie adresate plângeri:

> [...] nu autorităților române, ci Uniunii Populare Maghiare [UPM], care întreprinde investigațiile, reține originalele plângerilor și trimite copii autorităților române. Plângerile sunt în majoritate exagerate sau inventate, fiind folosite numai ca dovadă a unei așa-zise opresiuni a maghiarilor. UPM nu monitorizează rezultatele intervențiilor autorităților române.[1]

Centrul lui Kádár de analiză și monitorizare a minorității maghiare, care inițial a constat din „diverse instituții aduse laolaltă" la Biblioteca Maxim Gorki din Budapesta, sponsorizată de sovietici, fusese precedat de Grupul de Studiere a Minorităților, coordonat de Academia Ungară de Științe și de Biblioteca Gorki, înființată în 1950.[2] Afilierea instituțională directă, care reflecta cooperarea maghiaro-sovietică, s-a menținut până la mijlocul anilor 1980, când centrul a fost mutat la Biblioteca Széchényi și, astfel, separat formal de Biblioteca Gorki. De-a lungul anilor 1970–1980, prin acest efort a fost dezvoltată o rețea de instituții interconectate, coordonate cu Federația Mondială a maghiarilor, la fel cum făcuse Budapesta în anii 1920, sub regimul hortist.[3]

Lucrările realizate de centrele lui Kádár pentru studierea minorităților au fost apoi propagate prin publicațiile Centrului de Studii Maghiare, ale Academiei Ungare de Științe și ale altor edituri, toate centralizate sub controlul lui Aczél, la Ministerul Culturii și Educației. Acest minister a fost condus, la scurt timp după aceea, de același Béla Köpeczi care condusese toate editurile Ministerului în perioada în care încercase să convingă autoritățile române să nu mai facă cercetări referitoare la prezența daco-romană în

[1] Nastasă, Andreescu și Varga (2002), documentul 121, p. 416; ASB, Direcția Generală a Poliției, dos. 46/1945, f. 1-49. Acest lung raport face sumarul organizațiilor clandestine maghiare, al personalului și al operațiunilor din România, între 1944–1946. Fabricarea de plângeri pentru consumul sovietic era practica obișnuită, cel puțin din 1945. O bună descriere este oferită în Ibidem, documentul 52, pp. 177-180.

[2] Andrew Ludanyi, „Programmed Amnesia and Rude Awakening", în Ignác Romsic, editor, 20th Century Hungary and the Great Powers, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995, p. 323. Conform lui Ludanyi, aceasta reînființa în esență Institutul interbelic, Pál Teleki.

[3] Lönhárt, în Nastasă, Andreescu și Varga (2003), pp. 947-948.

Transilvania.[1] Impactul activității acestui aparat, asistat de ambasadele și institutele culturale maghiare, a fost simțit imediat în Vest.

Printr-unul din cele mai devastatoare succese, aparatul de măsuri active al Pactului de la Varșovia a creat o populație virtuală de maghiari în Transilvania a căror identitate etnică era negată, ca „dovadă“ a asimilării forțate, a „genocidului cultural“ și chiar a „etnocidului“.[2] În timp ce cifrele recensământului din 1977 arătau o minoritate maghiară de 1,7 milioane pentru întreaga țară, măsurile active au propagat o cifră mult exagerată, la peste 2 milioane.[3] La sfârșitul deceniului, majoritatea guvernelor occidentale, analizele informative și academice au cedat în fața volumului dezinformărilor repetate, considerând cifrele românești o subestimare și citând-o ca mult mai „convingătoare“ pe cea „de minim“ sau „în jur de două milioane“ (despre care Budapesta insista că era extrem

---

[1] Interlocutorul român al lui Köpeczi din acel moment menționa convingerea lui că oficialul maghiar discutase anterior și căzuse de acord asupra abordării cu György Aczél, pe atunci ministru adjunct al Culturii. Nastasă, Andreescu și Varga (2003), documentul 98, p. 671.

[2] Vezi „Will the United States Endorse Cultural Genocide in Rumania?“ *The Transylvania Quarterly*, mai 1976; Sociologul Academiei Maghiare de Științe, Ferenc Kunszabo, „Genocide for the Whole World to See“, în *Report from Transylvania*, New York, American Transylvanian Federation, 1977, p. 77–108; Michael Sozan, „Ethnocide in Rumania“, *Current Anthropology*, vol. 18, nr. 4 (1977), pp. 781-782; Albert Wass de Czege, editor, *Documented Facts and Figures on Transylvania*, colecție realizată de The Danube Research Centre și The Transylvanian World Federation, Astor, FL, The Danubian Press, 1977, pp. 4-5; George Schöpflin, *The Hungarians of Romania*, Londra, Minority Rights Group, 1978; Ferenc Kunszabo, „Modern Genocide and its Remedy“, *Uj Latohatar* [Orizonturi noi] (München), vol. XXIX (25 ianuarie 1979), pp. 329-358; *Witnesses to Cultural Genocide: First-Hand Reports on Rumania's Minority Policies Today*, New York, American Transylvanian Federation, Inc. și Committee for Human Rights in Romania, 1979; Louis Lote, Stephen Bordsody, Nandor Dreisziger, Adam Makkai și George Schöpflin, editori, *Transylvania and the Theory of Daco-Roman-Rumanian Continuity*, Committee of Transylvania, 1980; „Why the Discrimination Against the Hungarians of Transylvania“ și „Exterminate the Hungarians“, *The Transylvania Quarterly*, octombrie 1981.

[3] În 1990, spre exemplu, prim-ministrul maghiar, Joszef Antall, a insistat repetat că erau 2,5 milioane de etnici maghiari. *Der Spiegel*, 21 mai 1990, pp. 172-176; FBIS, JPRS-EER-90-092, 26 iunie 1990, pp. 18-20. Alții au susținut public cifra de 2,8-3 milioane. Vezi Wass de Czege (1977), pp. 4-5; „Why the Discrimination Against the Hungarians of Transylvania“ (1981); „Exterminate the Hungarians“ (1981); „Will the United States Endorse Cultural Genocide in Rumania?“ (1976). Vezi și George Schöpflin, „Transylvania: Hungarians under Romanian Rule“, în Stephen Borsody, editor, *The Hungarians: A Divided Nation*, New Haven, Yale Center for International and Area Studies, 1988, pp. 129-130.

de moderată).[1] Prin acceptarea acelei exagerări statistice, România a fost făcută responsabilă pentru negarea sau distrugerea identităţii etnice a cel puţin 300 000 (şi posibil a peste 1,5 milioane) de unguri „lipsă".

Deşi recensământul din 1992, organizat cu asistenţă occidentală, a confirmat statisticile româneşti, autorităţile ungare au acceptat acest lucru numai spre sfârşitul anilor 1990, acceptând că recensământul din 1977 oferise o reflectare „relativ autentică" a tabloului etnic.[2] După recensământul din 2002, Budapesta a recunoscut oficial că afirmaţiile conform cărora mărimea populaţiei maghiare din Transilvania fusese premeditat „manipulată de statisticile oficiale ale regimului comunist din România" fuseseră eronate şi menţionau, în acelaşi timp, că „trebuie să se renunţe la iluzia" unei populaţii de peste 2 milioane.[3]

Aceste recunoaşteri nu au redresat impactul otrăvitor şi de durată asupra imaginii României şi a românilor, al numeroaselor, poate chiar sutelor de lucrări „academice" care pretindeau asimilarea brutală şi genocidul. Ceea ce departamentul guvernului ungar pentru minoritatea maghiară de peste hotare a prezentat ca fiind o eroare statistică reprezintă „dovada" că românii erau extremişti intoleranţi, care se angajaseră într-un „etnocid" sau „cel puţin, genocid cultural" al minorităţii maghiare.[4] După ce

---

[1] Vezi şi Bachman (1991). Delegaţia britanică la consiliul NATO a raportat în aprilie 1978, în timp ce Ceauşescu era la Washington, că cercurile de emigranţi insistau asupra cifrei de 2,5-3 milioane. Vezi raportul şefului Securităţii de Stat maghiare, András Benkei, referitor la raportul spionajului britanic la consiliul NATO, *A magyar kisebbség helyzete Romániában: újabb megpróbáltatások.* [Situaţia minorităţii maghiare din România: Noi vicisitudini], 1 iulie 1978, BM KI miniszteri iratok 1978/96. 1-a-776, în Béla Révész, „«Out of Romania!» Reasons and Methods as Reflected in State Security Documents 1987–1989", *Regio – Minorities, Politics, Society*, vol. 11 (2008), pp. 16-19. Pentru insistenţa cu care ministerul maghiar de Externe susţinea că cifra de 2 milioane de etnici maghiari era o „subestimare" conservatoare, vezi Andre Liebich, „Minorities in Eastern Europe: Obstacles to a Reliable Count", REFER, vol. 1, nr. 20, 15 mai 1992, p. 38.

[2] *Hungarians in Translyvania Between 1870 and 1995*, Occasional Paper no. 12, László Teleki Foundation, Budapesta, martie 1999.

[3] Vezi *Határon Túli Magyarok Hivatala* [Departamentul guvernamental pentru minoritatea maghiară de peste hotare], Rapoarte asupra situaţiei maghiarilor, „The Situation of Hungarians in Romania in 2006", www.hhrf.org, accesat pe 17 iulie 2006.

[4] Vezi Sozan (1977), pp. 781-782. Ivan Volgyes a susţinut că „tratamentul a circa două milioane de maghiari" era „clar unul aflat la graniţa genocidului cultural". Ivan Volgyes, „Hungary", în Daniel N. Nelson, editor, *Soviet Allies: The Warsaw Pact and the Issue of Reliability*, Boulder, Westview Press, 1984, p. 213. George Schöpflin se referea la „aproximativ 2 milioane" de maghiari, afirmând că prin politica românească se dorea „dispariţia minorităţii maghiare", în *The Hungarians of Romania*, Londra, Grupul pentru Drepturile Minorităţilor, 1978, şi în „Transylvania: Hungarians under Romanian Rule", în Stephen Borsody, editor, *The Hungarians: A Divided Nation*, New Haven, Yale Center for International and Area Studies, 1988, pp. 129-130.

„clopotul" fusese bătut atât de tare și de insistent, ecourile lui nu mai puteau fi oprite prea ușor.

Organizațiile emigrației maghiare erau deosebit de receptive la prezentarea dușmănoasă a României bazată pe inocularea stereotipurilor, prejudecăților și intereselor. Încă de la începutul anilor 1960, o parte a comunității emigrației maghiare din SUA a făcut un lobby activ pentru condamnarea presupuselor abuzuri ale României împotriva etnicilor maghiari din Transilvania și a îmbrățișat deschis iredentismul Budapestei, cu antiromânismul ei aferent.[1] Congresul SUA a fost chiar convins să publice o lucrare bibliografică pe acest subiect, în 1969, al cărei titlu – *Hungarians in Rumania and Transylvania (Ungurii în România și Transilvania)* sugera chiar că Transilvania nu era teritoriu românesc.[2] Ca încă o reflexie a acestei influențe extraordinare, în bibliografie erau menționate lucrările în limba maghiară de la Biblioteca Congresului, inclusiv cele sponsorizate de Liga Revizionistă Maghiară și de Federația Mondială a Maghiarilor, în timp ce lucrările în limba română erau total excluse.[3]

O influență mai directă a fost exercitată prin Federația Mondială a Maghiarilor, sponsorizată de statul ungar, a cărei misiune inițială a fost revizionismul teritorial (în special în Transilvania). Contactele dintre Federație (denumită adesea „Alianță", mai ales înainte de 1938) și organizațiile emigranților din Vest au existat în toată perioada interbelică.[4] Din anii 1970, odată cu legitimizarea guvernului Kádár ca relativ liberal și „opus în secret" Moscovei, contactele dintre Federația Mondială a Maghiarilor și organizațiile

[1] Federația maghiaro-americană a continuat să sprijine pretențiile teritoriale ale Ungariei asupra Transilvaniei și în noul mileniu, solicitarea pentru revocarea tratatului de la Trianon aflându-se pe prima pagină a site-ului lor: www.ahf.com. Acest lobby a devenit foarte activ în perioada în care guvernul Kádár a fost, în cele din urmă, recunoscut de Vest, în toamna lui 1963 (chiar dacă János Kádár a justificat intervenția sovietică din 1956 în fața adunării generale a ONU, în 1960).

[2] Elemer Bako și William Solyom-Fekete, *Hungarians in Rumania and Transylvania: A Bibliographical List of Publications in Hungarian and West European Languages Compiled from the Holdings of the Library of Congress*, 91st Congress 1st Session... House Document No. 91–134, Washington DC, US Government Printing Office, 1969.

[3] De exemplu, erau incluse justificarea lui László Makkai atât în fața autorităților aliate, cât și ale Axei pentru transferarea Transilvaniei la Ungaria, precum și panegiricul lui Arthur Yolland din 1917, pe care britanicii l-au interzis ca fiind „nefericit". Despre agenții de influență maghiari, în presa britanică, vezi Mark Cornwall, „Great Britain and the Splintering of Greater Hungary 1914–1918", p. 11, lucrare dată publicității la Conferința „Relațiile ungaro-britanice începând din 1848", Centre for the Study of Central Europe, School of Slavonic and East European Studies, University College London, 16–17 aprilie 2004, www.ssees.ucl.ac.uk/confhung.htm.

[4] Mark Imre Major, *American Hungarian Relations 1918–1944*, Astor, Fl., Danubian Press, 1974, mai ales capitolul VI, pe site-ul www.hungarian-history.hu.

emigraţiei din Occident au fost reînnoite şi cultivate atât de mult, încât atitudinea lor faţă de Ungaria „putea fi descrisă ca una de loialitate".[1]

Coaliţia „roşie-albă" (în care Kádár era caracterizat şi perceput ca nefiind „atât de roşu") a fost restabilită în chestiunea Transilvaniei, în unele cazuri fiind condusă chiar de persoanele implicate în fostele coaliţii roşii-albe din lupta pentru Transilvania. Spre exemplu, astfel a fost cazul lui Albert Wass, publicist şi poet americano-maghiar de frunte. Condamnat pentru crime de război în perioada ocupaţiei maghiare din nordul Transilvaniei, el a colaborat strâns cu baronul Ede Atzél, atunci când acesta s-a angajat în operaţiunile de epurare etnică din Transilvania, în cooperare cu spionajul ungar şi autorităţile guvernamentale.[2] Se pare că ambii au intrat, ulterior, în Partidul Comunist şi au activat în rezistenţa maghiară care încerca să câştige autonomia Transilvaniei şi retragerea din război.[3]

---

[1] Jorg K. Hoensch, *A History of Modern Hungary: 1867–1994*, New York, Longman, 1996, p. 274. În perioada anilor 1990, Federaţia a fost condusă de extremistul radical de dreapta Sándor Csoori (care împreună cu camaradul radical de dreapta, István Csurka, a înfiinţat, în 1987, Forumul Democratic Maghiar – ulterior primul partid de guvernământ postcomunist), Op. cit., pp. 314, 328. Începând din 2008, Federaţia a devenit cea mai mare organizaţie nonguvernamentală maghiară şi articol permanent în bugetul Ministerului de Externe. Şeful ei actual, Miklós Patrubany, şi Imre Borbely, şeful Secţiei pentru Bazinul Carpatic, responsabil pentru România, Slovacia, Ucraina şi Iugoslavia, sunt ambii transilvăneni şi cofondatori ai Uniunii Democrate Maghiare din România. Borbely este cunoscut pentru vederile lui separatiste.

[2] Wass a fost condamnat, împreună cu tatăl său şi membri ai Regimentului 19 Honvéd Nyiregyhaza, pentru numeroase omucideri comise în septembrie 1941. Condamnarea a fost confirmată de tribunalul pentru crime de război de la Nürnberg şi de Institutul Wiesenthal. Autorităţile maghiare şi conducerea UDMR din România au contestat verdictul şi ambele grupări au ridicat statui în onoarea sa. Wass se referă scurt la colaborarea cu Atzél, în „The Story of a Forlorn Underground", Astor, Fl. 1953, accesibilă pe www.wassalbert.re/wasalbert/irasai/the story of a forlorn underground.pdf. Despre Atzél, vezi capitolul 4 al acestui volum. Conform unui autor maghiar, ura vitriolică a lui Wass faţă de români provenea parţial din faptul că-şi pierduse terenurile în urma reformei agrare din România din 1921 (proprietăţile lui Wass au fost împărţite atât ţăranilor români, cât şi celor maghiari). Vezi Benamy Sándor, *A XX. Században éltem* [Am trăit în secolul XX], Budapesta, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1996. Cea mai mare organizaţie a emigranţilor maghiari din Statele Unite a continuat să militeze pentru anularea condamnării „eronate" a lui Wass şi a negat comiterea crimelor de război. Vezi anexa la scrisoarea copreşedintelui Federaţiei Maghiaro-Americane, Frank Koszorus, jr, către vicepreşedintele, Joe Biden, 15 octombrie 2009, „News from Rumania: AHF expresses concerns to Vice President Joe Biden" [Noutăţi din România: AHF îşi exprimă îngrijorările vicepreşedintelui Joe Biden], pe www.AHF.org.

[3] Versiunea memoriilor lui Horthy, republicată în Statele Unite, trece cu vederea faptul că Atzél a fost atât fascist, cât şi membru al Partidului Crucii cu Săgeţi, descriindu-l în schimb ca pe un „luptător antifascist din rezistenţă" şi „activist transilvănean". Nicholas Horthy şi Andrew L. Simon, *Admiral Nicholas Horthy: Memoirs*, Simon Publications LLC, 2000, p. 275. De asemenea, Wass l-a descris pe Atzél ca un „lider de vârf al mişcării de rezistenţă." Vezi www.wassalbert.re/wasalbert/irasai/the story of a forlorn underground.pdf.

Wass a condus un număr de organizații din SUA, interconectate (Federația Transilvăneană, Federația Mondială Transilvăneană, Danubian Press și Centrul de Informare și Cercetare Danubian), implicate în lobby, cercetare și activități editoriale. Acestea din urmă erau specializate în lucrări care susțineau independența Transilvaniei de România și clamau așa-zise abuzuri asupra minorității etnice maghiare, precum *The Ethnic History of Transylvania (Istoria etnică a Transilvaniei* – publicată inițial în 1965 și republicată de Wass, în 1971), care îi acuza pe români de genocid.[1] Această acuzație – contrazisă de observatorii occidentali la vremea când a fost publicată inițial – de-abia dacă a atras vreun comentariu atunci când a apărut din nou în titlul unei lucrări, după 15 ani de propagandă coordonată.[2]

Temele măsurilor active, care puneau semnul egalității între naționalismul românesc și șovinismul antislav și antimaghiar, serveau admirabil scopurilor Budapestei. Pentru sovietici, aceasta a oferit o denaturare eficientă a sfidării României, prin portretizarea insistenței Bucureștiului asupra „națiunii" și „naționalismului" nu ca pe o armă împotriva dominației sovietice („internaționalismul proletar"), ci ca pe o caracteristică retrogradă, care mai degrabă provoca repulsie în loc să atragă sprijinul occidental. De fapt, rebeliunea României împotriva „politicii leniniste pentru naționalități" nu avea nimic de-a face cu tratamentul minorităților, ci doar cu importanța pe care România o acorda intereselor naționale în locul supunerii internaționaliste față de Moscova. După cum sublinia Stasi, în 1969, „naționalismul" României:

> [...] sublinia prioritatea dezvoltării naționale, în detrimentul internaționalismului proletar și al colaborării internaționale a țărilor socialiste. Întreaga activitate ideologică a PCR servește promovării punctului său de vedere naționalist. Naționalismul este declarat o forță motivațională considerabilă pentru dezvoltarea socială. Activitatea partidului și a statului este explicată

[1] Endre Haraszti, *The Ethnic History of Transylvania*, Astor, Fl, Danubian Press, 1971, pp. 57, 202-208. Vezi și Gyula Zathureczky, *Transylvania, Citadel of the West*, Astor, Fl, Danubian Press, 1970; Juliana Nagy, *Transylvania: The Hungarian Minority in Rumania*, Astor, Fl., Danubian Press, 1976; Albert Wass de Czege, *Documented Facts and Figures on Transylvania*, editată de Danubian Research Center și de Transylvanian World Federation, Astor, Fl., Danubian Press, 1977; Endre Haraszti, *Origin of the Rumanians: Vlach origin, migration and infiltration to Transylvania*, Astor, Fl., Danubian Press, 1977; și Anne Fay Sanborn și Géza Wass de Czege, *Transylvania and the Hungarian-Rumanian Problem*, Astor, Fl., Danubian Press, 1979.

[2] Vezi *Genocide in Transylvania: Nation On The Death Row*, culegere întocmită de Transylvanian World Federation și de Danubian Research and Information Center, Astor, Fl., Danubian Press, 1985.

poporului ca fiind în interesul creării unei Românii puternice și înfloritoare, care se bucură de o apreciere crescândă pe plan mondial.[1]

Pentru Ungaria, lupta în desfășurare a României cu Moscova putea fi exploatată ca un indiciu al șovinismului extrem, adânc înrădăcinat, care motiva așa-zisele brutalități împotriva tuturor minorităților, mai ales împotriva etnicilor maghiari.[2] Regimul Ceaușescu era portretizat ca exploatând și exagerând intenționat tensiunile dintre etnicii maghiari și români (și, de aceea, creând vulnerabilitate și o fisură majoră care putea implica țara într-un război etnic ce punea în pericol integritatea teritorială), ca un mijloc obtuz de a menține controlul politic și de a distrage atenția opiniei publice de la greutățile interne. Concluzia uneori explicită, alteori implicită, era că șovinismul românesc antimaghiar era atât de prevalent, încât populația răspundea cu entuziasm unor asemenea manipulări abjecte.[3]

În contrast cu represiunea insistentă și genocidul descris de aceste măsuri active, intelectualii occidentali implicați în domeniul transilvănean notau că, în ciuda unor oarecare insatisfacții și tensiuni ocazionale , etnicii maghiari din regiune își exprimau „satisfacția generală cu statutul și decretele referitoare la drepturile naționalităților conlocuitoare“ și „diverse grade de satisfacție sau insatisfacție față de condițiile actuale“, în timp ce opiniile din interiorul comunității variau atât asupra subiectelor, cât și a importanței lor.[4] În orice

---

[1] Herbstritt și Olaru (2005), pp. 260-262; *Situația Republicii Socialiste România și influența imperialistă asupra acestei țări*, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38.

[2] Acesta este unul dintre subiectele centrale ale lui George Schöpflin, în „Transylvania: Hungarians under Romanian Rule“. Schöpflin în Borsody (1988), pp. 123-124. Adaptând argumentul românesc (sprijinit și de istoricii cehoslovaci), folosit pentru a combate Școala „Révai“ a interpretării istorice, care sublinia că românii și slavii au suferit discriminări duale naționale și sociale, sub dominația maghiară, Schöpflin susținea în schimb că asemenea discriminări duale au caracterizat tratamentul aplicat de români etnicilor maghiari. Op. cit., p. 129. Școala Révai afirma că Ungaria a fost întotdeauna forța principală de progres liberal din Balcani. Ulterior, a fost urmată de teza că naționalismul românesc a fost intolerant și blamabil, în timp ce naționalismul maghiar a fost liberal și admirabil. Vezi László Deme, „Liberal Nationalism in Hungary, 1988–1990“, *East European Quarterly*, vol. 32 (1998).

[3] Schöpflin relua una dintre temele măsurilor active punând în ecuație naționalismul românesc cu șovinismul antimaghiar, antirus și antisemit, negând astfel orice aspect pozitiv al culturii și neamului românesc și făcând imposibil prin definiție pentru români să acționeze într-o manieră patriotică, fără a fi asimilați extremiștilor naționaliști și șovini. Schöpflin, în Borsody (1988), pp. 120-124.

[4] Grupul de Cercetări Românești, „On Transylvanian Ethnicity: A Critique of «Ethnocide in Romania»“, *Current Anthropology*, nr. 1, vol. 20 (martie 1979), p. 135. Membrii grupului erau profesori la University of Massachusetts: Sam Beck, John W. Cole, David Kideckel, Marylin McArthur, Steven Randall și Steve Sampson.

caz, atmosfera prevalentă nu era „una de opresiune constantă", iar utilizarea unor termeni de genul „etnocid" pentru a sugera că românii omorau etnici maghiari „nu era doar o exagerare greșită, ci o declarație absolut falsă, total nejustificată de *nici o probă*".[1]

Campania teribilă de măsuri active făcea toate eforturile pentru a discredita contradovezile și pe cei care le prezentau. Astfel, argumentele erau ridiculizate și respinse ca false sau „clar mincinoase", din cauză că autorii erau „motivați politic", iar observatorii occidentali, independenți, care emiteau asemenea alegații (și astfel acordau un sprijin de facto poziției României) erau etichetați ca naivi, irelevanți și chiar corupți și mituiți de București.[2] Aparatul măsurilor active menținea cu diligență argumentația că Bucureștiul promova o politică de asimilare forțată atât de „secretă", încât nu era reflectată în nici o lege, în nici un decret, regulament sau declarație publică a conducătorilor săi – nici chiar și cele destinate publicului intern – și că toate declarațiile și documentele oficiale erau create doar pentru consum public și intoxicare, ordinele „reale" fiind date numai verbal.[3]

Afacerea valahă

Combinația de măsuri active care ataca identitatea României și sentimentul național ca fiind intrinsec blamabil și atroce distrăgea atenția Occidentului de la soarta etnicilor români din URSS (români și „moldoveni") și de la sudul Dunării (români, aromâni, valahi, vlahi, cuțo-vlahi etc.). În timp ce Moscova se lansase în crearea unei noi etnicități pentru românii din fosta Basarabie, guvernele de la Sofia și de la Belgrad (și de la Atena) le negau cu totul existența. De exemplu, fără existența vreunui exod explicit, populația românească din Iugoslavia scăzuse de la cifra oficială de 102 953, în 1948, la numai 9 000, în 1961, o cădere precipitată de peste 90%.[4]

---

1 Ibidem. Subliniere în original. Critica a fost scrisă ca replică la articolul lui Michael Sozan, „Ethnocide in Romania", *Current Anthropology*, nr. 4, vol. 18 (decembrie 1977), p. 781.

2 Vezi Grupul de Cercetări Românești (1978), pp. 135-147; Pacepa (1987), p. 9. Sozan a respins „intelectualitatea unei întregi națiuni, împreună cu cercetările despre națiune ale vesticilor" care nu erau de acord cu el, descurajând în același timp investigațiile și judecățile independente.

3 Vezi Károly Király, „Tovarășului János Vincze [Ion Vințe], membru al Comitetului Central al PCR, București", RFER, 27 ianuarie 1978, OSA, caseta 36, dosarul 3, raportul 17, p. 3-4; Schöpflin (1978), pp. 11-12; Shafir (1985), p. 163; Révész (2008), p. 17, nota de subsol 29.

4 *Agenda statistică a Iugoslaviei, 1970*, Belgrad, Institutul Federal de Statistică, 1970, p. 24.

Presiunea asupra comunităţilor etnice româneşti din afara graniţelor pentru asimilarea „tăcută" era adesea uimitoare. În noiembrie 1969, un post de radio macedonean difuza discursul unui reputat etnograf cu studii în URSS, preluat apoi de presa iugoslavă, care relua preceptele şovinismului antiromânesc, din secolul al XIX-lea:

> Valahii sunt singurul grup naţional din Balcani în al cărui caracter există mai multe însuşiri negative decât pozitive [...] Valahii sunt moderaţi, deştepţi, învaţă cu uşurinţă, cunosc limbi străine şi posedă un spirit speculativ. La nomazii din munţi, morala familiei este foarte fermă, dar printre cei care locuiesc în oraşe este foarte scăzută. Caracteristicile lor negative sunt următoarele: minciuna este considerată de ei ca fiind ceva pozitiv, pe baza moralităţii lor tipic bizantine. De aceea, ei nu au fost loiali nimănui [...] Sunt, fără excepţie, un popor lacom şi, în consecinţă, neospitalier [...] Se ajută unii pe alţii ca evreii [...] odată ce valahul a ocupat o poziţie publică, el îi va exclude treptat pe non-valahi şi îi va înlocui cu valahi, indiferent de pregătirea lor. [...] Cariera, alături de îmbogăţirea rapidă şi uşoară, reprezintă scopul suprem al vieţii lor. Sunt consideraţi cel mai ipocrit popor din lume.[1]

Ca urmare a protestului unui număr de 130 de rezidenţi „valahi", Tito a intervenit pe lângă Partidul Macedonean. Drept urmare, autorităţile locale de partid i-au acuzat pe valahi că sunt „extremişti" şi se angajează în „acţiuni politice ostile" pentru a-şi exprima dezacordul cu această zugrăvire publică, manifest şovinistă, a comunităţii lor.[2] Etnograful Dusko Konstantinov a fost în cele din urmă demis de la radio, dar şi-a păstrat locul în consiliul local, în ciuda faptului că, în ianuarie 1971, a fost condamnat la trei luni de închisoare pentru ofensă. Oricum, sentinţa a fost imediat anulată de Curtea Districtuală din Bitolj, care s-a angajat într-o demonstraţie clasică de şovinism, de „blamare a victimei". Valahii, a susţinut Curtea, „deţin proporţional mai multe" poziţii de conducere în administraţia locală decât le-ar fi „garantat" numărul lor şi „inventaseră" singuri problema.[3] Identitatea românească era considerată potrivită să facă obiectul unor atacuri,

---

[1] Postul a fost Radio Bitolj, din Bitolj, Macedonia. Slobodan Stankovic, „«Conflictul valah» din Macedonia", RFER, 15 mai 1972, OSA, caseta 114, dosarul 1, raportul 102, p. 3; *Nedljne informativne novine* (Belgrad), 30 aprilie 1972.

[2] Stankovic, „«Conflictul valah» din Macedonia", (1972), p. 2.

[3] Ibidem.

de la cele pseudointelectuale la cele mai vulgare, nu numai de loialiştii Moscovei, precum Bulgaria, Ungaria sau Polonia, ci chiar de Iugoslavia.[1]

Rotirea cadrelor: consecinţe intenţionate şi neintenţionate

La Conferinţa Naţională a Partidului, din vara anului 1972, Ceauşescu a postulat caustic că, în timp ce de la „imperialişti" poate fi de aşteptat să atace naţionalismul ca pe un obstacol în calea dominaţiei lor, „criticarea naţiunii de către cercurile progresiste şi chiar marxist-leniniste nu este de înţeles".[2] El a declarat că, deoarece naţionalismul rămânea „un factor principal în lupta pentru schimbări democratice şi revoluţionare care produc progresul social", toate partidele comuniste „trebuie să fie exponenţi reali ai intereselor naţionale şi să afirme cu hotărâre noile caracteristici ale naţiunii":

> Nu poţi fi internaţionalist dacă nu-ţi iubeşti propria naţiune şi nu lupţi pentru [...] construirea noii naţiuni socialiste şi comuniste. Totodată, nu poţi fi simbol al luptei pentru interesele naţiunii dacă nu acţionezi ferm pentru dezvoltarea cooperării cu celelalte naţiuni, pe baza egalităţii depline în drepturi şi a respectului mutual.[3]

---

[1] De exemplu, redactorul unui săptămânal polonez, Wladyslaw Machejek, a repetat aproape toate dezinformările sovietice, de la negarea identităţii proprii româneşti până la incompetenţa militară şi relaţiile externe „ridicole", într-un articol de trei pagini, în 1976. Machejek era, la acea vreme, membru supleant al Comitetului Central polonez şi membru al Comisiei de Control a partidului. *Zycie Literackie*, nr. 34, 22 august, şi nr. 35, 29 august 1976; „History, Rumanian Style: A Translation with Comment by the Polish Unit", RAD Background Report/97, RFER, 20 septembrie 1976, OSA, caseta 116, dosarul 1, raportul 240, pp. 1-18; Anneli Maier şi Eva Celt, „A Rumanian-Polish Literary Controversy," RAD Background Report/195, RFER, 15 septembrie 1976, OSA, caseta 116, dosarul 1, raportul 259, pp. 1-7. Pentru participarea bulgară la ofensivă, vezi Antonina Kuzmanova, *Politica balcanică a României*, Sofia, Academia de Ştiinţe a Bulgariei, 1985, şi replica dată de Viorica Moisuc şi Cristian Popişteanu, „Cine profită prin denaturarea adevărului istoric?", în *Magazin istoric*, nr. 12, vol. 225 (decembrie) 1985. Aserţiuni similare, că „vlahii nu sunt români, ci o etnie separată", au fost exprimate mult după perioada comunistă. Vojislav Dusan Stojanovic, *Etnogeneza apariţiei vlahilor: Vlahii şi popoarele balcanice*, Negotin, Editura Estetika, 2007. Conform lui Stojanovic, „valahii sunt descendenţi ai tracilor, celţilor şi slavilor sudici". Moscova a insistat că „moldovenii" sunt descendenţi ai slavilor estici, iar Budapesta susţinea că în Transilvania nu era nimeni atunci când au sosit maghiarii, iar valahii s-au infiltrat din sud, mult după aceea, lăsând foarte puţin spaţiu pentru existenţa unui popor român descendent din daci şi romani.

[2] King (1972c), p. 18.

[3] Ibidem.

Ceaușescu a afirmat deschis că „existența unui singur centru de putere nu mai este posibilă" și a reiterat chemarea pentru relații „de tip nou", argumentând că, în timp ce relațiile capitaliste se bazau pe „dominația celor slabi de către cei puternici, pe inegalitate și exploatare, pe oprimarea unui popor de către altul", relațiile între țările socialiste nu trebuiau „să se bazeze pe inegalitate și opresiune, ci pe respectul general al independenței și suveranității naționale".[1] Într-o anumită măsură, aceasta era o replică directă adresată lui János Kádár, care proclama cu plăcere că „cei care se întorc împotriva Uniunii Sovietice nu pot fi numiți comuniști sau internaționaliști".[2] Concomitent, într-un articol publicat atât la Moscova, cât și la Budapesta, Departamentul Internațional maghiar ridiculiza naționalismul ca fiind „o supraevaluare a individualității naționale", care conducea la „confundarea cu suveranitatea partidului și a statului", primul fiind definit de doctrina Brejnev.[3]

Destinat aparent tuturor revizioniștilor, nu României în special, Radio Moscova îi ataca ulterior pe toți revizioniștii de dreapta și de stânga care, de fapt, împărtășeau același obiectiv:

> În apărarea modelelor naționale ale socialismului, ei încearcă să distorsioneze și să zdruncine adevăratul socialism din țările socialiste, să slăbească relațiile frățești dintre aceste state și să încurajeze sentimentele naționaliste, care nu au nimic în comun cu respectul integrității și caracteristicilor naționale. Ei încearcă să justifice „pluralismul" socialist prin care s-ar ajunge ca fiecare țară sau grup de țări „să aibă propriul tip de socialism, distinct de socialismul științific al lui Marx, Engels și Lenin, care au inițiat introducerea sa în Uniunea Sovietică și în celelalte țări socialiste".[4]

În această luptă retorică, Ceaușescu a angajat exemple istorice negative pentru a condamna practicile curente sovietice (și maghiare). Reafirmând că dizolvarea Cominternului fusese corectă, deoarece era incompatibil cu interesele partidelor comuniste, el a declarat că PCR greșise grav când ceruse separarea unor părți din teritoriu de statul român", sub conducerea Cominternului.[5] Chiar și mai explicit, el a declarat că „orice tentativă de amestec în treburile interne ale altui stat trebuie considerată un act împotriva păcii și a umanității", aruncând o acuzație care putea fi recunoscută până

[1] Op. cit., p. 20.
[2] Kádár a afirmat pentru prima oară acest lucru în 1967. Vezi *Népszabadság*, 8 septembrie 1967.
[3] Op. cit., p. 18; *Tarsadalmi Szemle* (Budapesta), iulie-august 1972.
[4] Profesor N.V. Pilipenko, Radio Moscova, 20 septembrie 1972; Andras (1973), p. 32.
[5] King (1972c), pp. 19, 21.

şi de cel mai umil *apparatchik* de la Moscova. Apoi, a condamnat „guvernele anterioare din România şi din străinătate care incitaseră naţionalităţile una împotriva alteia pentru a diviza şi stăpâni“.[1]

Acesta era contextul în care congresul a adoptat hotărârea de „rotire a activiştilor de partid şi de stat“, o măsură organizatorică destinată să prevină crearea unor baze de putere prosovietice, care ar fi putut înlătura conducerea şi realinia politica României la preferinţele Moscovei. Cu toate că a complicat posibilităţile sovieticilor de recrutare – atât rapoartele INTERKIT, cât şi cele Stasi se plângeau frecvent de asta – din diverse motive, consecinţele nedorite ale „rotaţiei cadrelor“ s-au dovedit devastatoare pentru interesele României, în acel deceniu.[2] Prima problemă a fost hipercentralizarea autorităţii de decizie (chiar şi în contextul autoritarist comunist). Problemele uzuale nu puteau fi rezolvate fără referirea la conducătorul a cărui autoritate nu putea substitui expertiza reală şi care, în orice caz, era mai preocupat de problemele externe şi de securitate, şi pentru că era necesar, dar şi pentru că le prefera.[3] De asemenea, a obstrucţionat grav dezvoltarea experienţei, expertizei şi a memoriei instituţionale, o degradare a capacităţilor administrative care a fost curând reflectată în declinul corespunzător al bunăstării interne.

Unul dintre cele mai disfuncţionale aspecte ale „rotirii cadrelor“ a fost că a plasat soarta majorităţii funcţionarilor la mila Secţiei de cadre de partid şi de stat a Comitetului Central, aflată sub conducerea „marelui academician şi om de ştiinţă“ Elena Ceauşescu.[4] Conducerea ei a fost deosebit de capricioasă şi îngustă, iar autoritatea de şefă a cadrelor de partid şi de stat i-a permis „să dicteze schimbări organizatorice şi de personal, în partid şi în

---

[1] Op. cit., pp. 18, 20.

[2] După cum nota un raport Stasi, în 1986, „principiul rotaţiei cadrelor practicat până acum“ a făcut dificilă „formarea unor grupări alternative care au fost obstrucţionate“. Notă informativă referitoare la aprecieri ale ţărilor occidentale despre situaţia curentă din RS România, 25 aprilie 1986, BStU, MfS, ZAIG 14061, S. 36; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 378. INTERKIT s-a plâns frecvent despre „practicile capricioase din politica centrală de cadre“ din România.Vezi Analiză a relaţiilor româno-chineze a Ambasadei Germaniei de Est de la Bucureşti“,18 decembrie 1972, p. 4, şi *Maoism în România* (1974), p. 5, „Documentaţie generală“, Nuenlist şi Locher (2004), PHP.

[3] Diplomaţii de la Bucureşti notau că Ceauşescu îşi petrecea tot timpul cu politica externă, ignorând necesităţile interne ale ţării. Vezi Govrin (2002).

[4] Elena Ceauşescu a devenit membră a conducerii Secţiei de cadre a CC, în 1972, unde a devenit şefă de facto, poziţie pe care şi-a asumat-o oficial câţiva ani mai târziu, cu toate că Emil Bodnăraş a rămas cel mai influent în domeniul instituţiilor coercitive ale statului, până la moartea sa, în 1976. Prin introducerea rotaţiei cadrelor, Elena Ceauşescu a devenit cea mai puternică persoană din conducerea României, după soţul ei. În 1980, a devenit adjunctă a şefului guvernului, oferind prin expresia „dictatorul şi soţia lui“, cum au fost cei doi adesea numiţi după 1989, o descriere greşită a codictatorilor.

guvern".[1] Drept rezultat, numai cadrele în care ea avea încredere personal, indiferent de competenţă şi aptitudini, populau instituţiile responsabile de guvernarea internă, rezultând un fenomen care a fost etichetat greşit ca „socialism de familie". Lipsa de oportunităţi pentru persoanele talentate şi/sau ambiţioase din cadrul partidului, dar care nu aparţineau acestui cerc a provocat imense insatisfacţii şi a facilitat eforturile de recrutare sovietice, exact genul de evoluţie pe care „rotaţia cadrelor" fusese destinată să îl prevină.

Până la sfârşitul anului, spionajul est-german identificase deja „îndoieli serioase" ale unui „număr de tovarăşi români", referitoare la politica externă şi la „recentele practici pline de capricii din politica de cadre centrală".[2] „Măsurile administrative şi ale organelor de control pentru a reglementa conducerea politicilor naţionaliste şi de a le proteja în faţa criticilor" – mai degrabă de tip sovietic ortodox decât de orientare liberală – au provocat de asemenea insatisfacţie printre „prietenii" Moscovei din PCR. „Îndoielile" facţiunilor prosovietice au fost suplimentate copios de rapoartele şi zvonurile larg răspândite despre insatisfacţia populaţiei faţă de politica lui Ceauşescu de orientare către Vest.[3]

[1] Bachman (1989), Secţiunea: „Almost Free" pe: www.countrystudies.us/romania/. Fundamentul de putere al Elenei era format în majoritate din femei, foste cominterniste, precum şi agente sovietice şi maghiare din vechea gardă. Vladimir Tismăneanu, „Tragicomedia comunismului românesc", în Ferenc Fehér şi Andrew Arato, *Crisis and Reform in Eastern Europe*, New Brunswick, Transaction, 1991, pp. 152-153.
[2] Analiză a relaţiilor româno-chineze a Ambasadei Germaniei de Est de la Bucureşti, 1972, „Documentaţie generală", Nuenlist şi Locher (2004), PHP.
[3] Vezi Robert R. King, „Ceausescu and the Resistance to His Domestic Policies", Rumanian BR/13, RFER, 20 aprilie 1971b, şi „Rumania's Cultural-Ideological Campaign: Is Passive Resistance Becoming Active Opposition?" Rumanian BR/22, RFER, 18 noiembrie 1971c.

CAPITOLUL 24

PENETRĂRI OSTILE ȘI DEZINFORMARE
1971–1974

Cei cinci (nu prea) magnifici ai României

Pe parcursul anului 1972, operațiunile de recrutare și de spionaj sovietice și ale Pactului au continuat în ritm rapid. În martie, Andropov a discutat cu ministrul de Interne bulgar și șefii KDS despre obiectivul România, aflată acum pe aceeași poziție ca și SUA, China, Iugoslavia, Albania, Turcia și Grecia, de țintă inamică.[1] Operațiunile de spionaj coordonate de sovietici au escaladat evident pe parcursul anului din moment ce, spre exemplu, șeful KDS, Țanev – „în strânsă cooperare cu KGB-ul" – a solicitat Biroului Politic să fie alocat „un număr mai mare de personal din serviciile de informații, ca răspuns la necesitatea extinderii operațiunilor de spionaj" împotriva României.[2] În același timp, foștii agenți sovietici din conducerea DSS și DIE au început să restabilească, în secret, contactele și cooperarea cu foștii lor supervizori din KGB, mai ales după ce, în martie 1971, șeful DIE, Nicolae Doicaru, a abordat conducerea Stasi din însărcinarea șefului DSS, Ion Stănescu, și a predecesorului său căzut în dizgrație, Alexandru Drăghici.

---

[1] Notă informativă asupra discuției dintre Iurii Vl. Andropov și conducerea Ministerului de Interne bulgar (Direcțiile I, II și VI) din 5 martie 1972, 29 aprilie1972, Arhiva Ministerului de Interne, Sofia, fond 1, înregistrare 10, dosar 879, documentul nr. BO-766, în „Bulgaria în Războiul Rece", CWIHP. Numai paginile 1, 9 și 17 au supraviețuit cenzurii. Deși secțiunea referitoare la România a fost ștearsă cu totul, se fac referiri la ea în secțiunea despre Albania, care indică statutul de țintă inamică.

[2] Decizia Biroului Politic al CC al PC Bulgar: Activitatea de informații împotriva Chinei, 20 septembrie 1972, Arhivele centrale de stat, fond 1-B, înregistrare 64, dosar 417, op. cit. KDS-ul căuta personal suplimentar pentru efortul împotriva Chinei, Iugoslaviei și Albaniei.

Conform fostului șef al contrainformațiilor externe ale KGB, Oleg Kalughin, în 1972, în timpul unei vizite ca parte dintr-un „turneu KGB", conducerea DSS/DIE i-a comunicat intenția de a-l răsturna pe Ceaușescu.[1] Dat fiind faptul că KGB avea cunoștință despre vizita neanunțată a lui Doicaru din anul anterior – pe care șeful Stasi, Erich Mielke, și șeful HVA, Markus Wolf, o raportaseră cu promptitudine – și decizia comună a „partenerilor apropiați" de a recruta o conducere alternativă în România, luată la întâlnirea din 1971, din Crimeea, este improbabil ca una sau mai multe persoane din delegația lui Kalughin să nu fi primit misiunea de a-l contacta pe Doicaru sau pe Stănescu. Cu siguranță, condițiile erau ideale.

Kalughin a fost „primit cu căldură" de Stănescu, de Doicaru și de cadrele superioare din DIE. De fapt, Doicaru a însoțit delegația sovietică la Mangalia, pe țărmul Mării Negre.[2] La recepția oferită la întoarcerea în București de ministrul de Interne și șef al Securității, Stănescu, Kalughin a fost luat deoparte de consilierul lui Stănescu și condus la o întâlnire separată la minister, cu Victor Dorobanțu, șeful Biroului de transmisiuni cifrate.[3] Dorobanțu îi era cunoscut lui Kalughin de pe vremea când se aflaseră amândoi în misiune la Washington, în anii 1950, perioadă în care DSS-ul era total și direct subordonat KGB-ului. Ulterior, românul fusese expulzat din Franța pentru că făcuse parte din rețeaua Caraman, condusă de sovietici.[4]

Ofițerul DIE era acum responsabil de toate comunicațiile securizate cu exteriorul, atât cele ale serviciului său, cât și cele ale Ministerului de Externe și ale PCR. Dorobanțu l-a avertizat pe șeful contrainformațiilor externe de la KGB să „nu aibă încredere în zâmbetele oficiale" și s-a plâns că Ceaușescu dăduse ordin ca acesta să fie ultimul contact de orice fel cu KGB-ul. Apoi s-a lansat „într-o diatribă împotriva lui Ceaușescu", făcându-l „trădător", care „nu dădea nici doi bani" pe „socialism sau pe prietenia cu

---

[1] Kalugin și Montaigne (1994), p. 190. Ca parte a strategiei de control a Moscovei, fuseseră instituționalizate de KGB schimburile „sociale" neoficiale ale ofițerilor din informațiile externe, împreună cu soțiile lor (de obicei 20–30 de ofițeri). Ofițerii români nu au mai participat după 1971. La acest ultim turneu al KGB în România, Kalughin notează că au participat numai 10 ofițeri și soțiile lor. Un turneu al KGB-ului în RDG, din 1967, este descris în BStU, MfS, SdM 1432, S. 2, 8.

[2] Kalugin și Montaigne (1994), p. 190.

[3] Kalughin l-a identificat greșit pe Dorobanțu ca adjunct al șefului informațiilor externe. Această funcție era deținută de Ion Mihai Pacepa, care se ocupa de spionajul tehnico-științific, domeniu pe care Doicaru i l-a subliniat lui Wolf, în 1971, ca fiind destinat cooperării clandestine cu Pactul, în afara competenței PCR. Drăghici îl numise pe Pacepa șef al Departamentului tehnic, în 1959. Deletant (1995), p. 323.

[4] Theirry Wolton, *Le KGB en France*, Paris, Bernard Grasset, 1986, pp. 104-105. Vezi și Rochet (1985).

Uniunea Sovietică".[1] Conform lui Kalughin, Dorobanțu i-a anunțat apoi: „Noi, cei din organele de securitate, am început să realizăm că el va trebui să fie înlăturat".[2]

S-ar părea că aceste conversații au constituit baza pentru o preluare acoperită, de facto, a spionajului extern românesc. Mihai Caraman, agentul onorat și de încredere al Centralei KGB, a fost resuscitat din obscuritatea carierei și adus înapoi la DIE. Cu aprobarea șefului DSS, Stănescu, și a șefului DIE, Doicaru, și, se pare, cu „sprijinul masiv" al noului adjunct al lui Doicaru, Ion Mihai Pacepa, Caraman a fost transferat din postul de linie moartă, de la poliția politică internă a municipiului București, și făcut adjunct al unității DIE responsabile pentru contraspionajul extern, la începutul lui aprilie 1973, devenind apoi șeful acesteia (devenind, în unele aspecte, corespondentul lui Kalughin) înainte de sfârșitul anului.[3]

Caraman a recunoscut mai târziu că îi era dator pentru aceasta unui coleg din conspirația prosovietică, și a declarat că „numai cu ajutorul lui Pacepa s-a putut întoarce la DGIE și că [Pacepa] îl ajutase inclusiv să călătorească în străinătate".[4] Pacepa a confirmat și el că „l-am ajutat, pentru că este un lucrător bun, iar, dacă Alexandru Drăghici nu ar fi dispărut de pe scena politică, Caraman ar fi ajuns în vârful ierarhiei".[5] Afirmația lui Pacepa a fost surprinzătoare și ar fi avut drept urmare punerea sa sub o supraveghere atentă, dacă ar fi fost făcută în fața altcuiva decât a celuilalt trădător, Victor Dorobanțu.[6] În acea perioadă, Drăghici era deja suspectat că este agent sovietic (la fel ca și soția lui, pentru contacte cu spionajul maghiar).[7]

---

[1] Kalugin și Montaigne (1994), p. 190.

[2] Ibidem. Doicaru a avut funcția de consilier al primului guvern postcomunist din 1990, după care a murit într-un accident de vânătoare. Pacepa a dezertat în SUA, în 1978, iar Dorobanțu a devenit și el rezident SUA, după revoluția din 1989.

[3] Dosar referitor la problemele rezultate din materialele referitoare la general-maiorul Mihai Caraman, Ministerul de Interne, Departamentul Securității de Stat, Strict Secret, 22 iunie 1979 (în continuare: Dosarul Caraman), ASRI, fond „D", dosar 11200, vol. 37, f. 3-5; Pelin (1997), pp. 83, 273. Contraspionajul extern a fost denumit ulterior UM 0195. Vezi și „Armaghedonul spionilor: «Rețeaua Caraman»", *Ziua*, 7 februarie 2005.

[4] Notă întocmită de Comisia de anchetă asupra principalelor rezultate obținute din declarațiile date de cadrele DGIE pe 23 și 24 august 1978, 24 august 1978, documentul 97, în Țăranu (2009), p. 232.

[5] Ibidem.

[6] Pacepa îi datora tot lui Drăghici numirea la secția externă, în ciuda unei biografii descalificante. Țăranu (2009), p. 225.

[7] Drăghici și soția lui, Maria (născută Csikó), au fugit în Ungaria, imediat după revoluția din decembrie 1989, unde le-a fost acordat azil de către guvernul de dreapta al Forumului Democratic Maghiar, apărându-l pe Drăghici de extrădarea în România și judecarea pentru multiple crime pe care le ordonase sau/și le comisese personal în perioada stalinistă.

Comentariul lui Pacepa a fost, totodată, profetic. La scurt timp după revoluţia din decembrie 1989, Caraman a fost rapid „reabilitat“ de un tovarăş agent sovietic din noua autoritate provizorie şi numit şef al spionajului extern românesc. Numirea sa a asigurat ca NATO să nu aibă nici un contact cu România până când el a fost eliminat, doi ani şi jumătate mai târziu.[1]

Remarcabil este că nu s-a efectuat nici o verificare suplimentară consistentă asupra lui Caraman, înainte de a fi numit, în 1973, într-un post în care îi revenea responsabilitatea primară pentru combaterea operaţiunilor sovietice împotriva oficialilor români de peste hotare.[2] Această lipsă de verificare corectă a personalului a devenit o vulnerabilitate cronică, exploatată cu uşurinţă de Moscova şi de Budapesta de-a lungul întregului Război Rece (şi în noul mileniu). De fapt, nu a fost făcută nici o anchetă serioasă referitoare la afacerile lui Caraman, înainte ca Stănescu să fie înlocuit de la şefia DSS-ului şi Doicaru de la DIE, în octombrie-noiembrie 1977, şi numai trădarea lui Pacepa, din iulie 1978, a determinat într-un final DSS-ul să lanseze ceea ce s-a transformat într-o anchetă de doi ani, de reconstituire a evenimentelor

---

[1] Caraman „a fost recrutat de serviciile de informaţii sovietice“ şi folosit „atât în ţară, cât şi în exterior“, inclusiv după ce s-a întors în „sediul central al DIE“. Dosarul Caraman, 22 iunie 1979, ASRI, fond „D“, dosar 11200, vol. 37, f. 2-5; Pelin (1997), pp. 272-276; Notă întocmită de Comisia de anchetă asupra principalelor rezultate obţinute din declaraţiile date de cadrele DGIE pe 23 şi 24 august 1978, 24 august 1978, documentul 97, în Ţăranu (2009), p. 232. Silviu Brucan şi nou numitul prim-ministru, Petre Roman, s-au luptat să-l numească pe Caraman şef al spionajului românesc, iar ulterior Roman a pretins că Mihai Caraman a fost „cu adevărat, unul dintre cei mai străluciţi spioni pe care i-a cunoscut lumea“. *Ziua*, 11 februarie 2005. În noiembrie 1990, directorul CIA, William Webster, a vizitat Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia, dar nu şi România. În 1991, secretarul general NATO, Manfred Wörner, a vizitat toate statele membre ale fostului Bloc, cu excepţia României. Până în „primăvara lui 1991, CIA stabilise legături strânse cu serviciile de informaţii din Cehoslovacia, Polonia şi Ungaria, iar după septembrie 1991 cu Bulgaria“, în timp ce contactele cu „România, prin contrast, au rămas minimale şi uşor ostile“. Raymond L. Garthoff, *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War*, Washington, DC, Brookings Institute, 1994a, p. 618, nota de subsol 187. Vezi şi „Armaghedonul spionilor: «Reţeaua Caraman»“, *Ziua*, 7 februarie 2005; „Un grup, cu o clară dependenţă estică, a încercat împiedicarea integrării României în NATO“, interviu cu Ioan Talpeş, fost coordonator al comunităţii de informaţii din România, *Independent*, 18 ianuarie 2008, pp. 6-7, www.independent-al.ro. Talpeş a fost pionierul relaţiilor cu CIA, în calitate de director al Serviciului de Informaţii Externe (SIE), între 1992–1997.

[2] Ar fi fost dificil de făcut verificări suplimentare deoarece înregistrările convorbirilor lui Caraman, aflate în sarcina departamentului condus de Dorobanţu, fuseseră demagnetizate. Caraman a fost, în mod similar, imun la ancheta din 1976, când „o maşină aparţinând unui ofiţer de informaţii sovietic“ care vizita România „ca turist a fost văzută parcată în apropierea casei lui din Bucureşti“. Dosarul Caraman, ASRI, fond „D“, dosar 11200, vol. 37, f. 3-5; Pelin (1997), p. 273.

și de identificare a daunelor aduse serviciului.[1] Dar, în 1980, chiar și acest efort a fost blocat de viitorul șef al spionajului extern și coleg al lui Stănescu, Nicolae Pleșiță.

Ancheta DSS a ajuns la concluzia că recrutarea lui Caraman și folosirea sa „de către serviciile de informații sovietice, atât în interior, cât și în exterior", fusese „cunoscută și aprobată de conducerea Ministerului de Interne", ca și de cea a DSS și a DIE.[2] Doicaru era recunoscut ca excesiv de „servil față de consilierii sovietici atunci când se aflaseră la DGIE". Sub supravegherea lui Doicaru, consilierii sovietici primiseră „întregul registru" cu agenți și ofițeri care lucrau în afară, permițând spionajului sovietic să recruteze nestingherit ofițeri DIE (în unele cazuri, precum cel al lui Caraman, acordându-le chiar grade sovietice).[3] Caraman a continuat să lucreze pentru spionajul sovietic și din funcția de șef al contraspionajului extern și a fost chiar angajat „în misiuni din străinătate, inclusiv în țări capitaliste europene, unde persoana sa, ca rezultat al afacerii NATO, avea notorietate publică", făcând efectiv publicitate sprijinului României pentru operațiunile anti-NATO.

Se pare că unitatea anti-KGB de la DIE fusese compromisă încă din 1965, când Doicaru l-a numit pe protejatul său, Constantin Iosif, să preia Biroul pentru țările socialiste și l-a menținut apoi în funcție și după reorganizarea din 1969, când biroul a devenit independent, sub denumirea UM 0920/A.[4] (Cei doi lucraseră împreună cu noul adjunct al lui Doicaru, Ion Mihai Pacepa, în conducerea lagărului de la Canalul Dunăre – Marea Neagră.) Unitatea a revenit acum în subordinea lui Caraman, ca șef al Brigăzii de contrainformații a DIE. Iosif și unitatea lui erau astfel subordonați șefului DIE, Doicaru, adjunctului său, Pacepa, și lui Caraman, ca șef al contrainformațiilor externe.

Caraman a încheiat prompt operațiunile anti-KGB și anti-Pact, nu prin închiderea UM 0920/A, care ar fi atras atenția politică și ar fi provocat o contrareacție, ci prin schimbarea obiectivelor sale. Unitatea primise acum

---

[1] Părți ale anchetei DSS, inclusiv dosarele lui Caraman, Doicaru, Pacepa și ale șefului unității anti-KGB, Constantin Iosif, au fost publicate ca anexe, în Pelin (1997) și în Țăranu (2009).

[2] Dosarul Caraman, ASRI, fond „D", dosar 11200, volum 37, f. 3-5; Pelin (1997), pp. 273-275.

[3] Dosar referitor la problemele legate de Nicolae Doicaru, Ministerul de Interne, Departamentul Securității Statului, nr. C/1582, din 22 iunie 1979, strict secret, copia nr. 2 (în continuare: Dosarul Doicaru), ASRI, fond „D", dosar nr. 11200, vol. 6, f. 290-5; Pelin (1997), pp. 267-272.

[4] Pelin (1997), p. 83. Doicaru a fost adjunct al șefului DIE din 1955 până în 1961. Între 1958 și 1961 nu a existat nici un șef (în afară de consilierul sovietic care conducea, de fapt), deci a condus oficial DIE din funcția de adjunct și apoi ca șef, din 1958 până în 1978.

sarcina să supravegheze personalul membru NATO şi operaţiunile din Blocul Socialist – facilitând eforturile de recrutare ale KGB şi GRU (şi probabil ale altora din Pact) printre românii aflaţi la post în afară –, sarcini diametral opuse de cele autorizate de conducerea lui Ceauşescu. Cu toate că, aparent, era responsabil cu combaterea operaţiunilor sovietice ostile serviciului său şi a ţării, Iosif călătorea frecvent în Berlinul de Est şi chiar la Moscova, „unde se întâlnea cu fostul şef al consilierilor sovietici care lucraseră în cadrul DIE".[1] Ancheta l-a desemnat pe Iosif ca fiind total necalificat şi complet dependent pentru promovarea şi menţinerea sa în funcţie de „strânsele relaţii" cu Nicolae Doicaru şi Ion Mihai Pacepa, ale căror ordine le executa cu „docilitate", fără discuţie. Aceste „caracteristici negative conveneau atât lui Doicaru, cât şi lui Pacepa", a raportat ancheta DSS, pentru că le permitea „să aducă unitatea A în subordinea lor".[2]

Prin subordonarea unităţii anti-KGB lui Doicaru, Pacepa, Caraman şi Iosif, şi cu Stănescu completând grupul de comandă, KGB-ul a obţinut o variantă românească a „celor cinci magnifici" de la Cambridge. Unul dintre scopurile operative principale ale KGB-ului era plasarea de cârtiţe şi agenţi în cadrul secţiilor de contraspionaj extern din serviciile ostile, deschizând astfel uşa unor viitoare penetrări şi anulări ale contramăsurilor. Centrala KGB a reuşit repetat asemenea penetrări, pe cont propriu sau prin intermediul Stasi, în Germania de Vest, prin recrutarea şefului contrainformaţiilor de la BND, Heinz Felfe; şeful contrainformaţiilor de la Oficiul pentru protejarea Constituţiei *(Bundesamt für Verfassunsschutz*: BfV*)*, Hans-Joachim Tiedge; colegul lui Tiedge, Klaus Kuron, şi adjunctul şefului contrainformaţiilor militare ale Germaniei de Vest *(Militärische Abschirmdienst*: MAD*)*, colonelul Joachim Krase.[3] Recrutarea lui Kim Philby, care a condus contrainformaţiile MI6 pentru o vreme, înainte să fie angajat pentru a compromite efortul contrainformativ al CIA, s-a încadrat într-o categorie similară.

KGB-ul este posibil să fi făcut acelaşi lucru, prin Anatoli Goliţîn, şi cu Jesse James Angleton la CIA.[4] Într-adevăr, conform adjunctului şefului Diviziei pentru URSS şi Europa de Est (SE) de la CIA, KGB-ul „s-a referit ulterior la Angelton ca fiind unul dintre cele mai mari câştiguri, nu în

---

[1] Dosar privind problemele care au rezultat din materialele referitoare la colonelul Constantin Iosif, Ministerul de Interne, DSS, 22 iunie 1979, strict secret (în continuare: Dosarul Iosif), ASRI, fond „D", dosar 11200, vol. 2, f. 51-52; Pelin (1997), p. 278.
[2] Ibidem.
[3] Schäfer (2002), p. 8; Jackson (1990).
[4] Dacă în cazurile Angleton şi Goliţîn nu a existat nici o hotărâre definitivă, un caz convingător este prezentat în Martin (2003).

sensul că le-a fost agent, ci pentru că le-a fost de mare ajutor".[1] Și trădătorul Aldrich „Rick" Ames se ocupa de contrainformațiile din cadrul Diviziei CIA pentru URSS și Europa de Est, când s-a oferit să spioneze pentru Moscova.

Deturnarea politicii externe și de securitate românești

Concluziile la care a ajuns ancheta DSS referitoare la penetrarea spionajului sovietic în România au fost îngrijorătoare. După reactivarea lui Caraman ca șef al contraspionajului extern în centrala DIE, „ofițerii de contrainformații din țările socialiste" au primit instrucțiuni să-și reorienteze activitatea de la „apărarea personalului (român) aflat la post peste hotare, împotriva recrutărilor serviciilor de informații și contrainformații ale statelor respective", spre „recrutarea de personal de la ambasadele capitaliste din respectivele țări socialiste".[2] Responsabilitatea lui Doicaru pentru această dezastruoasă reorientare a fost clară:

> Nicolae Doicaru, în loc să orienteze sectorul din DGIE – care avea responsabilitatea în domeniul contraspionajului, pentru apărarea personalului din ambasade, agenții economice, diplomați și alți cetățeni români trimiși în misiuni în țările socialiste –, a neglijat sau subapreciat pericolul reprezentat de serviciile de spionaj ale acelor țări împotriva membrilor misiunilor României și le-a cerut, în schimb, să recruteze diplomați străini ai țărilor capitaliste, acreditați în țările în care operau.[3]

Iosif, specifica ancheta, a ignorat deliberat sarcinile centrale stabilite pentru unitatea sa, lăsând misiunile României mai vulnerabile decât oricând la recrutările din partea sovietică și a Pactului. De asemenea, el a fost direct implicat în reorientarea:

> [...] activității de informații a personalului aflat la post spre stabilirea de contacte și menținerea de relații cu diplomații țărilor capitaliste, acreditați la ambasade sau reprezentanți ai firmelor comerciale ale statelor lor, cu scopul de a-i atrage să colaboreze.[4]

---

[1] Vezi remarcile lui Paul Redmond la conferința reprezentanților din serviciile de informații sovietice și americane, la George Bush School, Texas A&M University, 20 noiembrie 1999. *Panel III „Espionage and Counterintelligence"*, 20 noiembrie 1999, p. 48, CIA.

[2] Dosarul Caraman, ASRI, fond „D", dosar 11200, vol. 37, f. 3-5; Pelin (1997), pp. 274-275.

[3] Dosarul Doicaru, ASRI, fond „D", dosar nr. 11200, vol. 6, f. 290-295; Pelin (1997), pp. 267-272.

[4] Dosarul Iosif, ASRI, fond „D", dosar 11200, vol. 2, f. 51-52; Pelin (1997), p. 279.

Totodată, Iosif a demonstrat „lipsă de interes pentru prevenirea acțiunilor inițiate de serviciile externe de contrainformații și informații [ale Pactului de la Varșovia] împotriva personalului Unității" și a neglijat „informațiile operative din exterior", chiar și atunci când „demonstrau clar și fără echivoc acțiuni deschise ale acelor servicii de informații și contrainformații". Ancheta cita ca „elocvent în această privință" cazul atașatului militar adjunct din Moscova, ofițer al Direcției de Informații Militare, care „a fost solicitat deschis să coopereze" cu GRU. Ofițerul a respins abordarea, a raportat tentativa și, la „două săptămâni după eveniment", a fost rechemat de la post cu știința și aprobarea colonelului Iosif. Atunci când ofițerul de contrainformații de la Moscova a fost și el abordat, Unitatea A de la București i-a trimis, pur și simplu, o telegramă cu recomandarea sumară „să aibă grijă să evite în viitor astfel de acțiuni provocatoare". După cum concluziona ancheta DSS:

> Acesta și alte cazuri similare constituie dovada că ofițerul Constantin Iosif a aplicat exact și cu mult zel practica promovată de Doicaru și de Pacepa de a minimiza, prin orice mijloace, pericolul reprezentat de activitatea organelor de informații și contrainformații din țările socialiste pentru personalul nostru. Cu toate că vorbea despre necesitatea de a lupta împotriva acțiunilor acestor organe, în practică, invocând „sensibilitatea" problemei, măsurile de contrareacție pe această linie erau sistematic scurtcircuitate.[1]

Judecând după dosarele publicate ale anchetei, DSS-ul nu a luat în considerare sau nici măcar nu și-a dat seama de toate implicațiile schimbării de misiune orchestrate de „cei cinci nu prea magnifici" – Caraman, Doicaru, Iosif, Pacepa și Stănescu –, pe lângă faptul că permitea accesul liber la recrutarea diplomaților români, a personalului auxiliar și a ziariștilor aflați la post în țările din Blocul Sovietic. Prin redirecționarea activității unității anti-KGB de la apărarea împotriva penetrărilor KGB-ului și a serviciilor Pactului și utilizarea sa pentru recrutarea agresivă a surselor NATO și occidentale, DSS/DIE le-a fost efectiv răpit controlul asupra politicii externe și de securitate românești. Astfel, politica României a fost distorsionată și prezentată de organele de informații externe de peste hotare ca ostilă față de Occident, în loc de amicală. Aceste cinci personaje au deturnat de-abia născuta colaborare România – NATO în domeniul securității, care începuse

[1] Pelin (1997), p. 278.

în 1968, și au reușit să saboteze promițătoarea evoluție a cooperării cu Germania de Vest, Marea Britanie și, mai ales, cu Statele Unite.[1]

Discrepanța dintre comportamentul DSS/DIE și politicile discutate de conducătorul român la Washington, Londra și Bonn apărea nu doar ca incoerentă și schizofrenică, ci în mod hotărât inamicală. Moscova și ceilalți membri ai Pactului au exploatat, apoi, această discrepanță evidentă ca fiind dovada impredictibilității României și au folosit-o ca pe o confirmare a faptului că România era un „cal troian" sovietic. 1972 a fost anul unei confruntări extreme româno-sovietice și unul în care conducerea prosovietică DSS/DIE a căutat sprijinul serviciilor de informații ale Pactului și ale KGB împotriva regimului Ceaușescu. În acest context, afirmația ulterioară a lui Pacepa, cum că 1972 ar fi fost anul ales de dictatorul român ca să lanseze așa-zisa operațiune *(ORIZONT)* împotriva Occidentului pentru a deveni cel mai valoros aliat al Pactului de la Varșovia, a servit admirabil scopurilor dezinformării sovietice.[2]

Realizările „celor cinci nu prea magnifici" nu s-au limitat la distrugerea unității anti-KGB. Anii 1971–1972 au fost, totodată, o perioadă de vârf pentru efortul DIE de a concentra toate contactele externe ale României în mâna sa, începând de la personalul trimis în străinătate la misiunile economice și diplomatice până la toate comunicările cifrate cu lumea exterioară (inclusiv dintre instituțiile interne de partid și de stat). În 1973, DIE primise deja aprobarea să-și plaseze agenții în posturile diplomatice din exterior (recrutând adesea persoane aflate deja la post), iar personalul său domina posturile din comerțul exterior.[3]

Se pare că DIE a fost capabilă să-și atingă acest scop cu sprijinul Elenei Ceaușescu, care a devenit deosebit de apropiată de DSS/DIE și,

---

[1] Era similar, dar pe o scală mult mai mare și exponențial mai dăunătoare intereselor naționale decât ceea ce făcuse Caraman în a doua jumătate a anilor 1960, prin „rețeaua Caraman", când „Direcția de Informații Externe a fost angajată într-o altă politică decât cea acreditată public, în toate documentele de partid și de stat" ale regimului comunist din România. Op. cit., p. 82.

[2] Pacepa (1987), p. 8.

[3] Deletant (1995), p. 325. Alte surse confirmă persistența conducerii DIE în a căuta să stabilească un monopol al contactelor externe. Vezi Pelin (1997), p. 62; și Dohotaru (1994), pp. 146-150. Merită menționat că practica numirii ofițerilor de informații în posturi diplomatice era deja mult mai răspândită în rândurile „partenerilor apropiați". În timp ce, prin măsurile active ale Pactului de la Varșovia, era prezentată ca o anomalie insidioasă – din cauză că despre diplomații lor se pretindea că nu au nici o afiliere la organele Securității de Stat –, de fapt, cea mai mare problemă cu aceste numiri și recrutări în cazul României era lipsa lor de profesionalism. Cei numiți de DIE erau lipsiți adesea de abilități diplomatice, iar funcționarii diplomatici erau lipsiți de capacitățile de spionaj indispensabile. În final, efectul a fost o restrângere vastă a capacității de producere și colectare de informații consistente.

în special, de ministrul adjunct al lui Stănescu, Nicolae Pleșiță, ofițer de Securitate de carieră. În cercurile conducătoare ale României, era larg răspândită ideea că Elena Ceaușescu își datora ascensiunea „aliaților ei din Comitetul Central și din puternica poliție secretă" ajungând „unul dintre candidații principali la succesiunea soțului ei".[1] Elena Ceaușescu a acordat o greutate semnificativă campaniei DIE de a câștiga controlul asupra tuturor comunicațiilor cifrate „cu contactele din exterior" – inclusiv cele ale Comitetului Central, Ministerului Comerțului Exterior, Ministerului Afacerilor Externe și Direcției de Informații Militare (DIM) din Ministerul Apărării Naționale.[2]

Asalturile interne asupra resurselor, asalturile externe asupra percepțiilor occidentale

Începând din anii 1960, spionajul militar s-a aflat sub un constant asalt birocratic și administrativ „al organelor speciale ale Ministerului de Interne", al DSS. Chiar și fără a avea mandat, ofițerii DSS „își depășeau competențele", încercau să „controleze activitățile spionajului militar", preluau rezultatele activității DIM, îi limitau „posibilitățile de culegere a informațiilor" și reușeau chiar să subordoneze „o parte din personalul organelor de informații militare, inclusiv pe cei aflați la post în străinătate".[3] Aceasta a creat o situație „extrem de periculoasă", care a compromis sever subordonarea armatei față de conducerea statului și independența ei în „procurarea informațiilor specifice, pentru adoptarea de măsuri la timp și în cunoștință de cauză referitoare la apărarea integrității teritoriale a țării" și a subminat „însăși rațiunea de a fi a Armatei Române".[4]

Conducerea DIE a fost deosebit de agresivă în promovarea ideii de unificare „a tuturor organelor de informații la Ministerul de Interne", concept considerat „periculos" de conducerea spionajului militar și „respins categoric" de Ceaușescu, dar, evident, favorizat de Elena Ceaușescu.[5] Faptul că statutul special al militarilor îi plasa în afara controlului ei (cu excepția celor de la contrainformațiile militare, care erau o direcție a DSS plasată în cadrul Ministerului Apărării) îi displăcea profund soției dictatorului. Prin ceea ce a fost, *probabil*, o convergență întâmplătoare de atitudini, spionajul militar, organizarea militară orientată național în totalitatea ei era, de

---

[1] Bachman (1989), www.countrystudies.us/romania/.
[2] Pacepa susține ca acesta a fost proiectul lui, care a primit aprobare oficială în 1973. Pacepa (1987), pp. 381-382.
[3] Dohotaru (1994), pp. 147-148.
[4] Op. cit., p. 147.
[5] Op. cit., p. 148.

asemenea, resimțită într-adevăr de Moscova ca un obstacol dovedit împotriva eforturilor sovietice de izolare și impunere a voinței sale în România.[1] Informațiile furnizate de DIM au menținut capitalele occidentale informate despre evoluția evenimentelor din perioada crizei cehoslovace și, prin ei, Bucureștiul a primit informații utile de la statele NATO (și nu numai), în perioada confruntării cu Moscova. Cu DSS și DIE aflate deja sub influența determinantă a Kremlinului, prin conducătorii lor cheie, amenințarea contrainformațiilor militare putea fi rapid anihilată prin integrarea lor forțată.

Deși nu au fost niciodată pe deplin conștienți de adevărata dimensiune a animozității și conflictului cu sovieticii, analiștii spionajului occidental au făcut o treabă corectă în înțelegerea antagonismului româno-sovietic, la începutul anilor 1970, în ciuda vastului război de dezinformare al Pactului. Au avut mai puțin succes referitor la relațiile România – Pact, unde a existat o tendință nezdruncinată de a confunda populațiile est-europene cu guvernele lor și de a percepe greșit aceste regimuri ca fiind la fel de ostile Moscovei, încât ar fi putut fi atrase de animozitatea comună și de sentimentul amenințării sovietice.[2] Rezultatul a fost un unghi mort în interpretare, în care asalturile media ale Pactului erau privite ca fiind inspirate de Moscova, dar nu erau percepute ca reflectând angajamentul mai profund al membrilor Pactului, loiali Moscovei, în atacurile lor împotriva României. Exprimările private ale simpatiei față de România, pentru sfidarea Moscovei, făcute de conducătorii comuniști polonezi și maghiari în fața interlocutorilor occidentali, erau acceptate mai mult sau mai puțin ca adevărate.

După cum nota comunitatea de informații a SUA, în primăvara anului 1972, în timp ce „România și URSS deviaseră de la cursul de coliziune", chestiunea fusese „amânată, nu rezolvată, iar românii se puteau aștepta

---

[1] „Probabil" este subliniat aici pentru că, spre deosebire de Nicolae Ceaușescu și fratele lui, viitorul ministru adjunct al Apărării, Ilie Ceaușescu, Elena nu a avut și nu a apărat pozițiile „naționaliste". Din contră, ea era cunoscută ca o puternică „internaționalistă", categorisire care se aplica multora din cercul ei, spre exemplu ca agenta sovietică și adjunctă a șefului secției externe, Ghizela Wass, sau Ana Toma și Tatiana Bulan, ambele măritate cu ofițeri sovietici GRU, care au condus Poliția Politică și Academia Militară în perioada stalinistă.

[2] De exemplu, Ermarth a susținut că antagonismele naționale dintre Ungaria și România au fost dominate de „ostilitatea comună față de Moscova", ceea ce nu era cazul la nivelul conducerii. Ermarth (1969), p. 125. Spre deosebire de aprecierea relativ sofisticată a relației sovieto-bulgare, unde a existat o oarecare înțelegere a felului în care tradițiile condiționează relațiile contemporane, practic nu a existat nici o înțelegere a cooperării tradiționale ruso-maghiare vizavi de România, și astfel, nici o înțelegere a modului în care aceste relații au afectat dinamica Pactului de la Varșovia.

să simtă, într-o oarecare măsură, în ceafa lor respirația rece, sovietică, sub forma presiunilor militare sau politice".[1] Şase luni mai târziu – în contextul scăderii atenției generale asupra României şi a preocupării americanilor cu scandalul Watergate şi cu Războiul din Vietnam – comunitatea informativă a încercat să armonizeze observarea comportamentului României cu fluxul masiv al dezinformărilor, care afirmau „retragerea" de pe fosta poziție de sfidare.

Astfel, s-a considerat că Moscova optase pentru o strategie de izolare şi control mai puțin activă, prin care „într-o bună zi, problema va fi rezolvată de timp şi geopolitică", cu toate că posibilitatea de a folosi forța militară „fără îndoială, le trecea din când în când prin minte sovieticilor, în cazul României", iar conducătorii de la Kremlin continuau „să caute, mai mult sau mai puțin constant, mijloace de a obține conformarea României şi de a-i diminua independența".[2] Totuşi, continua să domine dezinformarea referitoare la absoluta lipsă de semnificație a opoziției României:

> Până şi comportamentul indisciplinat al României nu pare să-i mai deranjeze pe ruşi la fel ca altădată, amenințarea voalată cu intervenția militară, deosebit de evidentă în toamna anului 1968 şi revigorată în vara lui 1971, trecând în culise – cel puțin pentru moment.[3]

Într-adevăr, opțiunea militară deschisă fusese lăsată să se „ofilească", deoarece România îşi consolidase contramăsurile, iar parteneriatele internaționale, deşi nu au oferit alianțe oficiale sau asistență specifică, au injectat o nesiguranță serioasă în planificarea operațională sovietică. Pe de altă parte, Moscova a adoptat aceeaşi strategie față de România pe care o aplicase în cazul Iugoslaviei şi al Chinei – alimentând tensiunile şi conflictele interne pentru a exploata neliniştile sau/şi haosul intern, prin crize economice severe, conflicte etnice, lupte pentru succesiune sau combinații ale acestora. În consecință, caracterizările şi percepțiile despre diminuarea

---

[1] *Soviet Foreign Policies and the Outlook for Soviet-American Relations (NIE 11-72)*, 20 aprilie1972 (declasificat la 4 februarie 1994), p. 20-21, CIA.

[2] *The USSR and the Changing Scene in Europe (NIE 12-72)*, 26 octombrie 1972 (declasificat la 4 februarie 1994), pp. 17-18, CIA.

[3] Op. cit., p. 11. În această perioadă şi de-a lungul anilor 1970, o parte semnificativă a comunității informative a SUA vedea Moscova gata să folosească forța militară împotriva României, în anumite circumstanțe. De exemplu: „În Europa de Est este uşor de prevăzut o reacție promptă şi decisivă, spre exemplu, pentru a împiedica încercarea României de a ieşi din Pactul de la Varşovia". *Soviet Détente Policy: National Intelligence Analytical Memorandum No. 471 (NIAM 11-9-74)*, 23 mai 1974 (declasificat la 13 noiembrie 1997), p. 9, CIA.

preocupărilor sovietice erau cu siguranță false. Comportamentul României în cadrul Pactului, în comunitatea socialistă mai largă (mai ales cu China) și internațională (în special în Orientul Mijlociu), submina direct strategiile Kremlinului și amenințau interesele sovietice.

Blocarea accesului României la Comunitatea Economică Europeană

Măsurile active care negau orice inovație, singularitate sau independență în acțiunile României au continuat, prin lansarea, spre exemplu, a zvonurilor și „informațiilor" care reatribuiau inițiativa unor asemenea acțiuni altor membri ai Pactului, prezentându-le ca pe un fenomen general sau descriindu-le ca parte a unei strategii sovietice mai largi – reinterpretând, astfel, opoziția României ca pe o conspirație generală împotriva Occidentului. Sarcina măsurilor active sovietice a fost facilitată de succesul categoric înregistrat prin strategia de disuadare și blocare, în mascarea unității „partenerilor apropiați" împotriva României. La fel cum, în cadrul comunității de informații occidentale, existența confruntărilor sovieto-române, deși bine cunoscută, era contestată periodic, la fel a fost interpretat eronat și faptul că naționalismul și ura comună față de Moscova și dominația ei dură ar predispune guvernele din Europa de Est la simpatie față de opoziția României.

În consecință, analiștii occidentali au încercat să găsească dovezi care să confirme sau să infirme sfidarea României din partea celorlalți membri non-sovietici ai Pactului, dar care colaborau cu toții cu Moscova pentru a denatura gradul acelei opoziții. Manipularea percepțiilor occidentale a fost o afacere nu prea complicată, din moment ce Vestul considera sursele dezinformării ca fiind valabile și de încredere. Spre exemplu, acesta a fost cazul scrisorii din ianuarie 1972, pe care România a adresat-o Consiliului de Miniștri al Comunității Economice Europene și guvernelor țărilor membre, prin care pleda pentru „a-i fi acordat tratamentul preferențial extins la țările în curs de dezvoltare", considerat de Bruxelles „un major pas înainte" spre reintegrarea Europei. Primul val al dezinformării a încercat să obscurizeze originalitatea și unicitatea României printr-o salvă de zvonuri că diverse state est-europene solicitaseră același lucru.[1]

---

[1] Henry Schaefer, „The Eastern Reassessment of the EEC", East-West/3, RFER, 4 mai 1972, OSA, caseta 98, dosarul 5, raportul 114, p. 16. Scrisoarea de la ministrul Comerțului Exterior din România către președintele Consiliului de Miniștri, Gaston Thorn, a fost trimisă pe 31 ianuarie 1972.

După ce acest prim val de dezinformare a fost stins (și demascat ca neadevărat), un al doilea a afirmat că mișcarea României făcea parte dintr-o strategie sovietică mai generală și că ieșise în evidență numai din cauza sincronizării greșite a Bucureștiului, care furase startul din cadrul politicii mai largi a Pactului.[1] Ca să ajungă la această concluzie, observatorii occidentali nu au ținut cont de faptul că Moscova protestase oficial față de demersul României și aceasta pentru că nici un comunicat oficial al Pactului „și nici vreo altă sursă nu a confirmat știrea [Pactului]".[2]

Un analist de la Radio Europa Liberă argumenta că, deși „speculațiile larg răspândite în Occident că România ar sfida, din nou, dorințele sovietice" aveau „o oarecare plauzibilitate", „starea mai calmă" a relațiilor româno-sovietice, o „reevaluare sovietică pozitivă a CEE", aflată în curs, și „vechea respingere din partea Estului a negocierilor Bloc – Bloc" o făceau „improbabilă".[3] De fapt, Moscova încerca disperată să câștige recunoașterea rolului conducător și a dominației asupra Blocului Sovietic, insistând ca în negocierile Bloc–Bloc să nu fie inițiate sau menținute nici un fel de contacte individuale între Occident și membri ai Blocului, fără a fi aprobate anterior de sovietici. Totodată, Kremlinul rămăsese atât de profund neîncrezător față de CEE, încât o desemnase „amenințare pentru securitatea sovietică" și țintă prioritară pentru infiltrări, prin exploatarea „contradicțiilor și diferențelor dintre statele membre CEE, pe de o parte, și dintre SUA și CEE, pe de altă parte".[4]

Lansarea ideii reapropierii și a lipsei de semnificație

Strategia de disuadare și blocare a fost susținută de o campanie consistentă de măsuri active prin lansarea zvonului „reconcilierii" României cu Moscova și al distanțării față de China (cu varianta ei extremă de desemnare a Bucureștiului ca fiind calul troian al Moscovei). Până în 1973, această

[1] Schaefer (1972), pp. 16-17.
[2] Ibidem; *Vjesnik u. Srijedu* (Zagreb), 22 martie 1972; Slobodan Stankovic, „Zagreb Weekly Claims Russians in Bucharest Protested Rumanian Relations with Common Market", Yugoslav Background Report/1349, RFER, 23 martie 1972. Vezi și C.G. Stroem în *Deutsche Zeitung/Christ und Welt*, 31 martie 1972.
[3] Schaefer (1972), pp. 16-17.
[4] KGB Ordinul nr. 1582/PR, 1 august 1977, semnat de șeful Departamentului III, V.F. Grușko (nume de cod SEVEROV); și ordinele circulare ale KGB 2041/PR/52 și 1058/PR/61, 15 aprilie 1977, semnate de Y.I. Șișkin (IRTIȘOV), adjunct al lui Vladimir Kriucikov, la Direcția I (informații externe), citate în Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *Comrade Kriuchkov's Instructions: Top Secret Files on KGB Foreign Operations, 1975–1985*, Stanford, Stanford University Press, 1993, pp. 155-158.

temă a apărut cu regularitate în analizele occidentale. În timp ce relațiile româno-sovietice erau prezentate ca „normalizate“ și „calde“, se raporta o „răcire“, la fel de neadevărată, a relațiilor chino-române.[1] Ca şi înainte, situația era total opusă față de cea descrisă prin măsurile active sovietice.

În ciuda suişurilor şi a coborâşurilor (şi a acțiunilor inamice), relațiile România – SUA se îmbunătățeau constant, începând cu administrația Kennedy şi continuând pe timpul administrației Johnson. Preşedintele Nixon a adoptat chiar politica „România pe primul loc“, în domeniul relațiilor economice cu Europa de Est. După cum spunea Henry Kissinger la o întâlnire a grupului superior de evaluare (Senior Review Group), din martie 1973, „România şi-a pus capul în joc pentru noi“, iar preşedintele era hotărât să unească relațiile economice de considerentele politice, în special din domeniul politicii externe, plasând Bucureştiul „mult înaintea altora“.[2]

Paradoxal, baremul pentru un tratament favorizat a fost plasat mult mai jos pentru celelalte membre non-sovietice ale Blocului. Washingtonul a căutat să obțină doar imparțialitate față de politica SUA, renunțând chiar să mai convingă celelalte state est-europene să voteze cu SUA sau împotriva Moscovei, la ONU, spre exemplu.[3] Între timp, Moscova se străduia, neobosită, să convingă aliații SUA din Europa să o rupă cu Washingtonul. În consecință, guvernele comuniste din Ungaria, Polonia și din alte țări puteau linişti cu uşurință Washingtonul, temperându-şi ascuțimea atacurilor din media şi exprimându-şi, în particular, „nemulțumirile“ față de politica sovietică, în timp ce îşi continuau politicile duplicitare, antiamericane, prin serviciile diplomatice şi de informații.

În aprilie 1973, Bucureştiul şi-a continuat campania pentru „o mai largă participare a Statelor Unite“ la „explorarea și exploatarea rezervelor

[1] Robert R. King, „România: Dificultatea menținerii unei politici externe autonome“, RFER, 20 noiembrie 1973c, OSA, caseta 114, dosarul 4, raportul 125, p. 4; *Népszabadság*, 5 iunie 1974. King a menționat atacurile maghiare referitoare la „neutralitatea“ României „în lupta împotriva politicilor Chinei“ şi a comentat că, în mod tradițional, partidul maghiar „prelua conducerea în criticarea publică a politicii externe româneşti, în timp ce Uniunea Sovietică rămânea relativ tăcută pe acest subiect“. King (1973c), p. 9.

[2] *Minutes of Senior Review Group Meeting*, Washington, martie 7, 1973, 3.13-3.44 p.m., (declasificat la 19 iunie 2008), documentul 3, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976*, vol. E–15, *Foreign Relations, 1969–1976.* Kissinger a subliniat clar că „România se află înaintea Ungariei“ deoarece „nu avea nici un sens să răsplătim Ungaria“ pentru că păstra linia sovietică şi îşi folosea prezența la Comisia de Control Internațional pentru Vietnam, ca să obstrucționeze investigațiile (ca şi Polonia).

[3] Ibidem.

de petrol din Marea Neagră" și la alte proiecte majore de infrastructură. România a fost uimitor de sinceră în cooperarea cu Washingtonul pentru securitatea europeană. Ceaușescu a încercat, chiar, să convingă Washingtonul să sprijine politica antisovietică, de cooperare în Balcani, declarând că țara sa „va primi cu satisfacție orice manifestare de înțelegere și interes din partea SUA față de o reuniune a țărilor din Balcani, care să conducă la pace și cooperare în zonă", la care Statele Unite au fost invitate să participe.[1] De asemenea, după cum a subliniat ambasadorul României în fața lui Kissinger și a altor membri ai NSC, România acorda „o importanță specială începutului normalizării relațiilor dintre Statele Unite și China", considerându-l un „eveniment cu semnificații istorice", pentru politica globală.[2]

Între timp, participanții la INTERKIT se plângeau de legăturile tot mai strânse ale Bucureștiului cu China, alăturând România de Albania, Australia, Noua Zeelandă, Franța și Italia (pentru că Roma stabilise, de asemenea, relațiile cu Beijingul prin intermedierea Bucureștiului).[3] În iulie 1973, Ceaușescu a intrat în conflict deschis luând apărarea Chinei, la întâlnirea conducătorilor Pactului din Crimeea. Conform lui Jivkov, conducătorul român „a explodat" și a amenințat că pleacă dacă ceilalți lideri nu încetau să atace celelalte partide și metodele lor.[4] Confruntarea se pare că a fost atât de dură, încât Brejnev nu a mai avut nici un fel de întâlniri cu conducătorii Pactului, în Crimeea, în 1974 și 1975. Când întâlnirile din Crimeea au fost reluate, în 1976, ele s-au ținut într-un format neoficial, al unor întâlniri individuale cu liderul sovietic (iar ședințele în grup restrâns, minus România, au fost învăluite de secret).

Într-un sinopsis al relațiilor româno-chineze, de la începutul anilor 1970, spionajul est-german relata că România era criticată pentru că apăra China și bloca „punctul de vedere colectiv al partidelor frățești, care se împotrivea cursului maoist".[5] Printre pozițiile comune pe care România

---

[1] Memorandum al discuției, Washington, 21 aprilie 1973, 11.50 a.m. – 12.40 p.m. (declasificat la 19 iunie 2008), documentul 26, vol. E–15, *Foreign Relations, 1969–1976.*

[2] Ibidem.

[3] *Al șaselea INTERKIT,* întâlnirea cu Boris Ponomarev și Konstantin Katușev, 21 mai 1973, pp. 1-8, INTERKIT, PHP.

[4] Declarația șefului statului bulgar, Todor Jivkov, la întâlnirea conducătorilor Pactului de la Varșovia din Crimeea, 31 iulie 1973, Arhivele Centrale de Stat, Sofia, Fond 1-B, Record 35, dosar 4300, Jordan Baev și Anna Locher, editori, „Întâlnirile lui Brejnev din Crimeea, din anii 1970", 14 august 2003, CWIHP.

[5] Analiza atitudinii românești față de maoism (1974), p. 2, „Documentație generală", în Nuenlist și Locher (2004), PHP.

le avea cu China, se numărau reunificarea celor două state germane şi politica din Balcani, în care „conducerea României se alăturase planurilor Beijingului de a crea o grupare de state antisovietice, în Balcani“.[1] „Partenerii din strânsa cooperare“ (plus Mongolia) condamnau „dezvoltarea ostentativă a relaţiilor dintre RSR şi China, în toate domeniile“, „ca pe un afront deschis împotriva statelor din Tratatul de la Varşovia“.[2]

Linia de dezinformare sovietică, prin care disidenţa României era caracterizată ca neserioasă şi contraproductivă pentru scopurile americane – spre exemplu, prin aceea că subminau relaţiile SUA – URSS şi erau o ameninţare contra destinderii *(deténte)* –, a început să fie şi ea reflectată în analizele occidentale.[3] Foarte repede, părţi semnificative ale comunităţii informative occidentale au interpretat politica Bucureştiului ca oportunistă şi abilă, dar fără fond. Din această perspectivă, Bucureştiul îşi manifesta independenţa numai atunci când o permiteau prilejurile ivite întâmplător – spre exemplu, cu ocazia luptelor pentru succesiune de la Kremlin, a complicaţiilor provenite din ruptura chino-sovietică, legate de preţul scăzut al petrolului etc. În consecinţă, atunci când una sau mai multe dintre aceste oportunităţi vor dispărea, analiştii previzionau o întoarcere spre sovietici, care însă nu a avut loc niciodată.

Asemenea analize treceau cu vederea că politicile de independenţă apăruseră pe agenda României în cele mai neprielnice circumstanţe, o scăpare înlesnită de încrederea pe care Occidentul o avea în sursele provenite din celelalte state ale Blocului Sovietic, care colaborau în secret împotriva României. A te baza pe asemenea surse era ca şi cum s-ar considera corecte informaţiile referitoare la intenţiile şi comportamentul Tel-Avivului provenite de la Damasc. Analizele occidentale aveau, de asemenea, tendinţa să dateze începutul sfidării Bucureştiului la adresa Moscovei, la începutul anilor 1960, ca fiind în primul rând o problemă economică, provocată de planul Valev, scăpând din vedere motivaţiile naţionale care provocaseră

[1] Op. cit., p. 4.

[2] Op. cit., pp. 4-5.

[3] King a repetat ceea ce a devenit o înţelegere greşită tipică în literatura analitică anume că „mulţumită îmbunătăţirii relaţiilor sovieto-americane“, între 1972–1973, date fiind cele două vizite Nixon – Brejnev, „interesul Americii în sprijinirea statelor-satelit sovietice ca să se îndepărteze de Moscova, a scăzut“. King (1973c), pp. 3-4. Politica americană de diferenţiere a continuat, dar a fost întotdeauna legată de prioritatea de a evita un război nuclear sau convenţional cu URSS, şi nu implica renunţarea la relaţiile cu anumite state est-europene contra relaţiilor cu Uniunea Sovietică. Măsurile active sovietice au încercat cu putere să prezinte relaţiile SUA – România şi SUA – URSS ca pe o relaţie de tip ori-ori.

conflicte în partid, în perioada interbelică și perioada neagră a subjugării staliniste, precum și tensiunile generate de efortul de a scăpa de trupele și consilierii sovietici, între 1955 și 1963.

Între anii 1940 și începutul anilor 1960, spionajul SUA a considerat România ca fiind cel mai puțin probabil să se opună dominației sovietice sau să arate tendințe independente, considerându-se astfel că este cea mai puțin demnă de atenție din cadrul Blocului Sovietic. Paradoxal, atunci când a început să arate o mai mare independență decât celelalte țări din Bloc, comportamentul României a fost considerat important doar în măsura în care influența și comportamentul acestora. Spre exemplu, la mijlocul și spre sfârșitul anilor 1960, CIA raporta „agenda România" în termeni ai diminuării influenței sovietice din zonă și prevedea un efect în lanț care, cu scurta excepție a Cehoslovaciei, nu s-a întâmplat. Când posibilitatea ca și alte membre ale Pactului să sfideze URSS-ul s-a diminuat, dar și cu ajutorul dezinformării sovietice, „agenda România" a fost, în consecință, degradată. „Bebelușul a fost aruncat cu tot cu apa din copaie", atunci când, la începutul anilor 1970, ideea că Bucureștiul era angajat numai în extinderea propriei autonomii a fost adoptată ca interpretare predominantă.

De la inconsecvență la acțiuni acoperite

Într-adevăr, așa cum era de așteptat, animozitățile dintre România și diversele state membre ale Pactului care cooperau cu Moscova creșteau. Desigur, Ungaria rămânea un caz special. Kremlinul a avut grijă să rupă toate vechile legături de prietenie dintre București, Praga și Varșovia, mai ales după 1968. Criticile aduse cu entuziasm de Jaruzelski, în acea perioadă, ajungeau repede la urechile românilor. Când, la sfârșitul anului 1970, generalul Jaruzelski a ordonat armatei poloneze să tragă împotriva greviștilor și a protestatarilor, la Gdansk, omorând 47 de oameni conform statisticilor oficiale comuniste, și cam 300, conform altor observatori, Ceaușescu a declarat că „nici o conducere comunistă care trage împotriva propriului popor nu merită dreptul de a conduce", avertisment care a fost inclus în toate edițiile manualelor ofițerilor români, începând de atunci și până la revoluția din 1989.[1]

[1] Andrew și Mitrokhin evaluează numărul morților provocat de ordinul lui Jaruzelski la 300. Andrew și Mitrokhin (2001), p. 268; Jurcek Kurczewski, *The Resurrection of Rights in Poland*, Oxford, Clarendon Press, 1993, cap. 5.

Ministrul polonez al Apărării nu numai că a respins toate „semnalele României" de a coopera împotriva imposturii sovietice, dar, conform colonelului Kuklinski:

> Jaruzelski le-a considerat aproape un complot sau o mişcare contrarevoluţionară şi a respins ideea cu repulsie. Fără a clipi din ochi, s-a lăsat atras de ruşi într-o campanie de „solidarizare" împotriva românilor, la şedinţele comitetului miniştrilor Apărării. Mai mult, el şi-a exprimat insatisfacţia atunci când membrii delegaţiei poloneze au încercat a stabili contacte sociale mai strânse de orice fel cu românii. În rapoartele pe care le-a înaintat conducerii de partid şi de stat a Republicii Populare Polonia (Gierek, [şi prim-ministrul] Jaroszewicz), el a minimalizat importanţa poziţiei României.[1]

Est-germanii aveau şi ei o serie de răfuieli proprii cu Bucureştiul. Un punct special de frustrare şi ostilitate pentru Stasi era refuzul României de a coopera în încercările lor de a înăbuşi emigrarea ilegală a est-germanilor. Spre deosebire de unguri, cehoslovaci, bulgari şi polonezi, românii refuzaseră să se angajeze în supravegherea comună, anchetarea şi arestarea cetăţenilor RDG care încercau să fugă, trecând prin România, în Germania de Vest, după 1963.[2] Aceasta a creat, la începutul anilor 1970, un lent exod al est-germanilor peste frontiera româno-iugoslavă, căruia DSS-ul, miliţia

---

[1] Vezi „Întrebări şi răspunsuri: Col. Kuklinski pentru CIA", „Jaruzelski's Attitude, Behavior and Style", – „Atitudinea, comportamentul şi stilul lui Jaruzelski" (declasificat parţial, dispensă: HR70–14, 19 august 2008), p. 47, în *Preparing for Martial Law: Through the Eyes of Colonel Ryszard Kuklinski* (Pregătiri pentru Curtea Marţială: prin ochii colonelului Ryszard Kuklinski), CIA.

[2] Extrase din instrucţiunile referitoare la Ordinul nr. 1/75 privind identificarea, recunoaşterea şi împiedicarea părăsirii ilegale a RDG şi combaterea comerţului cu persoane ostile statului, 15.01.1976, BStU, BV Magdeburg, Abt. IX, 642, S. 120; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 95. Budapesta a fost de acord oficial să ajute Stasi ca să monitorizeze capturarea est-germanilor care încercau să evadeze în Vest, în 1964. Praga şi Sofia au făcut acelaşi lucru în 1971, iar Polonia în 1975. Vezi Monika Tantzscher, *Die verlangerte Mauer. Die Zusammenarbeit der Sicherheitsdienste der Warschauer-Pakt-Staaten bei der Verhinderung von „Republikflucht"* [Zidul prelungit. Colaborarea serviciilor de securitate din statele Pactului de la Varşovia pentru a bloca „Evadarea din republică"], Berlin, ed. BStU, 1988, pp. 47-48, 53-57, 61-62. Vezi şi Wlodimierz Borodziej, Jerzy Kochanowski şi Bernd Schafer, *Grenzen der Freundschaft. Zur Kooperation der Sicherheitsorgane der DDR und der Volksrepublik Polen zwischen 1956 und 1989* [Granițe ale prieteniei: Despre cooperarea organelor de securitate ale RDG şi Republicii Populare Polonia între 1956 şi 1989], Dresda, ed. Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung, 2000.

şi grănicerii nu i se prea împotriveau, atât cât le-o permitea un minimum efort de discreţie.[1]

RDG-ul va rezolva în cele din urmă problema graniţei relativ deschise a României, interzicând est-germanilor călătoriile turistice în România, lucru care, cu cooperarea Ungariei, a fost realizat aproape în totalitate. În septembrie 1973, în ciuda faptului că existase o singură comunicare Stasi – DSS de la începutul anului (care se va dovedi a fi şi ultima), est-germanii au trimis o echipă care să coopereze cu DSS-ul, „împotriva unor vest-germani care ajutau cetăţeni din RDG să fugă, prin România, în Germania Federală."[2] Vizita nu a avut succes. Echipa Stasi a raportat că, în pofida tuturor regulilor de protocol, de-a lungul „întregii şederi în România, nici un singur membru al conducerii nu s-a întâlnit cu noi".[3]

De asemenea, Bucureştiul şi-a atras antipatii prin relativa atitudine de *laissez-faire* contra „evadaţilor" din Cehoslovacia, după conflictele din perioada Primăverii de la Praga.[4] Se pare că, la mijlocul anilor 1970, ruta românească spre Vest devenise cunoscută în URSS, deoarece KGB-ul reţinuse cetăţeni sovietici care încercaseră să treacă într-acolo prin RSS Moldova.[5] Pe acest fond este de presupus că decizia CIA de a scoate prin România familia colonelului Ryszard Kuklinski, agentul lor din colectivul de planificare al Pactului de la Varşovia, nu a fost o simplă coincidenţă.[6]

Analiştii occidentali erau receptivi la măsurile active – care descriau sfidarea din partea României ca falsă sau cel puţin ca o impostură egoistă, menită să pună în umbră „opoziţia acoperită", mult mai substanţială, a altor membri ai Pactului şi chiar descurajându-le „disidenţa" – tocmai pentru că aceste teme formau un refren constant al unor plângeri comune, provenite din atâtea surse, aparent diferite. Măsurile active, coordonate ale

---

[1] Herbstritt relatează acest lucru cu lux de amănunte, în capitolul 5 din Herbstritt şi Olaru (2005).

[2] Op. cit., p. 89. Echipa era formată din locotenet-colonelul Franz Mattern, de la Direcţia a IV-a, şi căpitanul Werner Kamilli, de la Direcţia a X-a. Kamilli era un sas transilvănean care plecase din România în anii 1950. Ultima comunicare se referea la o linie telex cifrată între HVA-ul Stasi şi sediul DIE, posibil în legătură cu eforturile ofiţerilor prosovietici din DIE să-l răstoarne pe Ceauşescu. Vezi Kalugin (1994), p. 190; BStU, MfS, Departamentul X 247, S. 196-213, 240-250; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 288-310.

[3] BStU, MfS, Abt X, 247, S. 339-341; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 89.

[4] BStU, MfS, Abteilung X 247, S. 196-213, 240-250; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 288-310.

[5] Vezi *Hot Pursuit, 1975. dosarul 25. The Chekist Anthology*, Arhiva Mitrokhin, CWIHP.

[6] Weiser (2005), p. 297.

Pactului au fost remarcabil de eficiente în abilitatea de a „înceţoşa" minţile observatorilor. Tema de dezinformare prin care se afirma că România acţiona din însărcinarea sovieticilor (tema „calului troian") a fost deosebit de eficientă în compromiterea eforturilor de a construi o coaliţie în Balcani. Mulţi analişti occidentali au interpretat iniţiativa ca pe un proiect sovietic, sprijinit de Pactul de la Varşovia şi, mai ales, de „campionul" cooperării în Balcani, loialistul Moscovei, Todor Jivkov.[1]

Confruntarea Pactul de la Varşovia – România de la începutul anilor 1970

Repetând avertismentele lui Hruşciov, că iniţiativele româneşti pentru Balcani erau antisovietice prin concepţie şi proiectare, un punct de vedere reiterat de, practic, toate membrele Pactului în deliberările lor interne, de la sfârşitul anilor 1960 – începutul anilor 1970, conducătorul bulgar i-a comunicat lui Brejnev, în septembrie 1973, că Bucureştiul (şi Belgradul) încercau „să reziste şi să se împotrivească Uniunii Sovietice" şi „să izoleze şi discrediteze Bulgaria", ceea ce constituia „obstacolul major pentru implementarea planurilor lor pentru Balcani".[2] Felicitându-l pe liderul bulgar pentru poziţia sa corectă, Brejnev a subliniat că:

> Tipul de naţionalism al lui Ceauşescu sau al altor persoane, pe care îl cunoaştem cu toţii, este o ameninţare. Am discutat această chestiune de multe ori. Am discutat cu dumneavoastră, de asemenea, de mai multe ori, situaţia din Balcani. Suntem conştienţi de tentativele României şi Iugoslaviei de a construi un Bloc în Balcani, care este rău intenţionat şi ne va ataca. [...] Sunt convins că va trebui să fim şi mai hotărâţi şi să nu permitem ca vreun bloc politic antisocialist să fie constituit împotriva noastră.[3]

Numai cu câteva zile înainte, în timp ce Radio Europa Liberă relata despre presupusa perspectivă a diminuării autonomiei politicii externe româneşti şi prezicea o inevitabilă întoarcere la vatră, ministrul sovietic al

---

[1] King (1972b), p. 11. Un alt analist a afirmat că propunerile româneşti pentru cooperarea balcanică serveau „perfect" scopurile Moscovei şi se bucurau de sprijinul Pactului. Shafir (1985), p. 190.

[2] Minută a discuţiei dintre Todor Jivkov – Leonid I. Brejnev, Reşedinţa Voden [Bulgaria], 20 septembrie 1973, Arhiva Centrală de Stat, Sofia, Fond 378-B, File 360, în „Bulgaria şi Războiul Rece", CWIHP. Jivkov s-a axat mai mult pe duşmanul tradiţional al Bulgariei, Iugoslavia, în tirada lui, în timp ce Brejnev a fost preocupat de România.

[3] Ibidem.

Apărării, mareșalul Andrei Greciko, se ralia șefului partidului est-german, Erich Honecker, împotriva animozității crescânde a regimului Ceaușescu. Românii, se plângea el, anulaseră ședința Consiliului Miniștrilor Apărării din Pactul de la Varșovia, programată să aibă loc peste mai puțin de două săptămâni la București, pentru că ministrul lor al Apărării avea „treburi mult mai importante".[1] Conform lui Greciko, aceasta era „o insultă și o provocare crasă, una dintr-un șir de numeroase exemple ale impertinenței cu care tovarășii români se comportă mai nou".[2]

„Afrontul României" de respingere a politicii comune a Pactului, în problema Orientului Mijlociu, din timpul și ulterior războiului din octombrie 1973, l-a înfuriat atât de tare pe ministrul sovietic al Apărării, încât a solicitat intervenția militară pentru a pune lucrurile la punct. Conform notei scrise de mână a șefului Statului-Major est-german:

> Ministrul Greciko a discutat cele de mai sus și cu tovarășul Brejnev și au ajuns la concluzia că este imposibil ca lucrurile să mai continue [în această manieră] cu România. Deci, trebuie luate unele măsuri pentru a elimina situația. *Mareșalul Greciko a explicat că el este de părere că problema trebuie rezolvată rapid. El i-a comunicat tovarășului Brejnev că armata sovietică este pregătită și că operațiunea poate fi realizată mult mai rapid decât în cazul Republicii Socialiste Cehoslovacia.*[3]

Două săptămâni mai târziu, după ce și-a reiterat solicitarea ca SUA să se implice în exploatarea rezervelor petroliere ale României, Ceaușescu a prezis în fața lui Kissinger că imperiul sovietic se va prăbuși mult mai curând decât o sugerau trecutele cicluri imperiale:

> Înainte era nevoie de 100 de ani ca un mare imperiu să se prăbușească. Acum lucrurile se mișcă mult mai rapid [zâmbind]. Acum nu mai există imperii, desigur [cineva a comentat într-un mod care a ridicat semne de

---

[1] Sovieticii anulaseră o manevră a trupelor programată în România, în martie 1968, folosind o scuză similară. În acest caz anularea s-a datorat planurilor sovietice și ale Pactului, pentru înăbușirea Primăverii de la Praga.

[2] Minută referitoare la convorbirea dintre tovarășul Erich Honecker și tovarășul mareșal Greciko, 17 noiembrie1973, BStU, MfS, SdM 1577, S. 50-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 314-315.

[3] Ibidem. Șeful Statului-Major est-german, general-locotenentul Fritz Streletz, a considerat propozițiile în italice „atât de explozive încât nu i-a permis secretarei să le dactilografieze", adăugându-le „cu mâna lui sub formă de observații". Otto Wenzel, „Ministerul sovietic al Apărării sugerează ocuparea militară a României", *Zeitschrift des Forschungsverbundes S.E.D.-Staat an der Freie Universitat Berlin*, nr. 6/1998, p. 94.

întrebare pentru SUA, dar preşedintele Ceauşescu se pare că excludea Statele Unite dintre acestea]. Cred că nu aveţi motive să vă îngrijoraţi.[1]

După cum nota Kissinger, în aprilie 1973, între „România şi Statele Unite există relaţii bilaterale speciale, mai ales între cei doi preşedinţi".[2] În acest sens, SUA au început să protejeze interesele României în negocierile lor cu Brejnev, provocând noi direcţii în chestiunile de cel mai mare interes pentru Bucureşti.[3] Motivat de interesul comun în politicile majore (obstrucţionarea eforturilor sovietice pentru continuarea integrării în Bloc, apropierea chino-americană, încheierea Războiului din Vietnam etc.), Bucureştiul s-a gândit şi să ajute SUA, aducând „companiile americane cu ea" în Africa şi în America Latină, acolo unde diplomaţia americană fusese deosebit de neglijentă.[4]

Într-un contrast total, după câteva luni, o estimare de la comunitatea de informaţii americană (National Intelligence Estimate) descria opoziţia României faţă de Moscova ca nesemnificativă şi „ineficientă", sugerând că e posibil să fi reuşit doar „să determine celelalte ţări est-europene să-şi ţină capul plecat", demonstrând astfel impactul negativ pe care îl pot avea asemenea contacte „subţiri" şi canalele de comunicare limitate asupra înţelegerii largi americane, chiar şi atunci când au loc la nivel prezidenţial.[5] Corecţiile ocazionale ale unor asemenea interpretări eronate ale comunităţii informative a SUA oferă o privire asupra dimensiunilor reale ale opoziţiei României faţă de Moscova şi ale cooperării sale cu

---

[1] Memorandum al discuţiei, Washington, 4 decembrie 1973 (declasificat la 19 iunie 2008), documentul 28, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15.

[2] Memorandum al discuţiei, Washington, 21 aprilie 1973, 11.50 a.m.–12.40 p.m., (declasificat: 19 iunie 2008), documentul 26, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15.

[3] Ibidem. Spre exemplu, înainte de vizita lui Brejnev la Washington, programată pentru vară, Kissinger l-a încurajat pe ambasadorul român să discute despre „orice probleme care ar putea fi ridicate, la care voi sunteţi deosebit de sensibili", deoarece SUA doreau să evite o încălcare accidentală a intereselor în necunoştinţă de cauză.

[4] Din nefericire, avantajele care puteau fi obţinute din asemenea cooperări au fost deturnate de dominaţia crescândă a personalului puternic penetrat al DIE asupra misiunilor economice din exterior (precum şi de activitatea serviciilor loiale sovieticilor din cadrul mişcării laburiste din SUA). Eşecul Bucureştiului de a crea canale de comunicare multiple, precum şi verificarea şi supravegherea personalului şi a operaţiunilor instituţiilor aflate în contact cu Vestul au constituit o vulnerabilitate critică.

[5] *National Intelligence Estimate: Soviet and East European Attitudes Toward MBFR* (NIE 11.12-73 preluat de NIE 11/20-73), 4 octombrie 1973 (declasificat la 31 ianuarie 1994), p. 15, CIA. În acest caz particular, România a sprijinit un set de măsuri mult mai cuprinzătoare şi mai concrete pentru controlul armelor convenţionale decât ar fi acceptat sovieticii şi aliaţii lor.

Washingtonul și ilustrează disfuncția creată atunci când contactele bilaterale se limitează numai la nivelul cel mai înalt al conducerii Statelor Unite și României.

Memorandumul întocmit de National Intelligence (Comunitatea Națională de Informații) pentru amendarea și modificarea estimării de mai sus oferă un exemplu clar în acest sens. În loc să constituie o opoziție ineficientă și contraproductivă, România a continuat să reprezinte „cea mai dificilă problemă a sovieticilor", pentru că ea nu a renunțat să introducă amendamente la propunerea sovietică de reducere a forțelor, care „ar fi extins considerabil prevederile privind necesitatea anunțării și verificării mișcărilor de trupe", postură pentru care delegația României a făcut subiectul unui „baraj de critici", din partea celorlalte membre ale Pactului.[1] Bucureștiul, continua Memorandumul, condamna sever practica Pactului de a ține ședințe săptămânale pentru a-și coordona mesajul, de la care delegația României era exclusă, ca apoi să-i prezinte un *fait accompli* la întâlnirile lunare ale alianței, la care i se permitea să participe și la care nu existau decât două opinii – cea a Uniunii Sovietice și cea a României.[2]

Deloc surprinzător, România a devenit poate campioana măsurilor intruzive și obligatorii de sporire a încrederii din cadrul procesului de la Helsinki și a dus o campanie activă pentru o implicare mai intensă a Statelor Unite la conferințele de securitate europeană.[3] De la începutul anilor 1970, până în a doua jumătate a anilor 1980, a fost singura membră a Pactului de la Varșovia care s-a aliniat puterilor occidentale în procesul CSCE, într-o chestiune de securitate de importanță majoră pentru URSS. Documente interne ale Pactului de la Varșovia arată cât de serios era privită sfidarea

---

[1] *Memoradum To Holders Of National Intelligence Estimate 11/12-73: Soviet and East European Attitudes Toward MBFR*, 7 mai 1974 (declasificat la 31 ianuarie 1994), p. 5, CIA.

[2] Ibidem.

[3] Vezi Nicolae Ecobescu și Edwin Glaser, „Securitatea europeană și dreptul internațional", *Lupta de clasă*, nr. 3, martie 1972; *Scînteia*, 27 aprilie 1972; Constantin Mitea, „Ideea securității europene în lumina acțiunilor practice", *Lupta de clasă*, nr. 2, februarie 1972; King (1972b), pp. 7, 9; Memorandum al discuției, Washington, 11 iunie 1975, 3–4.15 p.m., documentul 34, și Memorandum al discuției, 3 august 1975, 4–4.40 p.m., documentul 38, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976; *CSCE: The View From Moscow* (CIA/OCI/Memo 750718A), 18 iulie 1975 (declasificat la 29 ianuarie 2001), p. 8, CIA. România solicitase asemenea măsuri de sporire a încrederii [CBM-uri] în Europa, încă de la sfârșitul anilor 1960, ca mijloc de a reduce presiunile militare sovietice împotriva ei și a celorlalte membre ale Pactului. Vezi *Scînteia*, 7 martie 1970; J. Arthur Johnson, „Rumanian-Soviet Polemics: An Escalation of Pressures on Bucharest?" Rumania/9, RFER, 22 aprilie 1970, OSA, caseta 112, dosarul 3, raportul 77, pp. 2, 16-17.

României față de linia Moscovei de către „partenerii din strânsa cooperare". Conform unui proiect al discursului lui Honecker, la cel mai înalt forum al Pactului, românii încercau:

> [...] crearea unui control internațional amplu pe teritoriile statelor socialiste, prin stabilirea unor posturi de control internaționale fixe și mobile. [...] Acesta este complet inacceptabil. Seria de măsuri propuse are scopul să limiteze și să plaseze sub control activitățile forțelor armate ale statelor socialiste. Propunerile tovarășilor români sunt în concordanță cu vederile statelor NATO asupra așa-numitelor „măsuri de promovare a stabilității". [...] De fapt, Republica Socialistă România adoptă poziții care sunt în directă contradicție cu politica convenită de noi.[1]

Secretul în care s-au desfășurat activitățile prooccident, cuplat cu deciziile de politică internă catastrofale pe care le-a luat regimul Ceaușescu care, spre deosebire de politica externă inspirată de orientarea către Vest a României, își datora inspirația Estului sovietic, au contribuit la îndepărtarea partenerilor occidentali, atât de dorită de Kremlin. Mascarea acestor activități de politică externă și de securitate a împiedicat generarea unui sprijin și simpatii largi ale Occidentului și a acordat substanță temelor măsurilor active, că România nu se putea distanța decisiv de Moscova și nu va accepta niciodată să părăsească Pactul de la Varșovia (chiar și în cazul, improbabil, că i s-ar fi oferit garanții alternative de securitate). Secretizarea a restricționat și numărul canalelor de comunicație dintre Washington și București, făcându-le deosebit de vulnerabile la compromitere, prin efortul concertat al serviciilor de spionaj loiale sovieticilor.

La începutul anilor 1970, Kissinger și-a exprimat adesea satisfacția pentru cooperarea SUA – România. Într-adevăr, președinții Johnson, Nixon și Ford au acordat mare atenție cooperării SUA–România, oferind Bucureștiului un parteneriat privilegiat cu Washingtonul. Partenerii construiseră relației o fundație solidă și ridicaseră chiar și zidurile, dar, așa cum sublinia ambasadorul român, în 1973, structura rămăsese vulnerabilă

---

[1] *Asupra poziției Republicii Socialiste România: Completări la discursul șefului statului est-german (Erich Honecker)*, 4 aprilie 1974, XIV. Varșovia, 17-18 aprilie 1974, PCC Meetings 1970–1990, în Mastný, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP, pp. 1-9. Notele est-germane asupra proiectului conferinței de securitate în Europa (17 aprilie 1974) reiterau „plângerile" asupra „insistenței exagerate" a României pe „aspectele militare concrete" ale CBM și împotriva chemărilor României „pentru un control internațional amănunțit pe teritoriul statelor socialiste, prin puncte internaționale de control", ceea ce coincidea cu „vederile statelor NATO" și „contrazicea interesele de securitate ale comunității socialiste". Ibidem.

la elementele politice, pentru că mai aveau încă „de terminat acoperişul". Nu avea de unde să ştie că, în decurs de un deceniu, acoperişul relaţiilor româno-americane se va prăbuşi şi fostele ziduri solide vor cădea. Iar „prietenii tradiţionali" ai României, din Pactul de la Varşovia, se vor alinia ca să ajute la demolare.

IX

DUŞMANUL DIN „CASA COMUNĂ"

[România] dezvăluie Chinei secretele Pactului de la Varşovia.[1]

Oleg Rahmanin, Departamentul de relaţii al PCUS, martie 1974

[România ar trebui] să renunţe, pe viitor, să mai facă demersuri care nu se situează pe linia poziţiilor noastre comune în problemele importante. Nu este un secret pentru nimeni că propunerile Republicii Socialiste România [...] sunt în acord cu intenţiile statelor NATO.[2]

Mátyás Szürös, Departamentul Internaţional maghiar, aprilie 1974

[România propune] controale internaţionale, complete, pe teritoriile statelor socialiste prin stabilirea unor puncte de control mobile şi fixe, cu scopul clar de a limita şi de a plasa sub control activităţile forţelor [noastre] armate [...] în directă contradicţie cu politicile asupra cărora am căzut de acord.[3]

Erich Honecker, aprilie 1974

Deviaţionismul României de la poziţiile comune ale statelor socialiste în problemele de securitate şi de reducere a armamentelor şi a efectivelor vine în întâmpinarea eforturilor Chinei de a slăbi influenţa Uniunii Sovietice.[4]

Spionajul est-german, mai 1974

---

[1] Mastný, în Mastný şi Byrne (2005), p. 42.

[2] Rezoluţia nr. 3185/1974 a Consiliului de Miniştri asupra Întâlnirii Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia, 17–18 aprilie 1974, p. 7, pregătită de Mátyás Szürös, „Records of the Political Consultative Committee, 1955–1991", în Mastný, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP.

[3] *Despre poziţiile Republicii Socialiste România: anexe la discursul şefului statului est-german (Erich Honecker)*, 4 aprilie 1974, pp. 1-9, „XIV. Varşovia, 17-18 aprilie 1974", „PCC Meetings 1970–1990", în Mastný, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP.

[4] *Analize asupra atitudinii româneşti faţă de maoism*, 1974, pp. 1-3, „Documentaţie generală", în Nuenlist şi Locher (2004), PHP.

[Noi nu] vorbim despre retragerea trupelor americane, ci despre reduceri reale care ar trebui să fie echilibrate şi sub un control adecvat. [...] De fapt, chinezii au făcut mai mult decât oricine pentru a se ajunge la reducerea trupelor în Europa, obligându-i pe sovietici să disloce trupe substanţiale [44 de divizii] la graniţa cu China.[1]

Nicolae Ceauşescu către preşedintele Gerald Ford, august 1975

Ori de câte ori cineva [din America Latină] nu este de acord cu politica noastră faţă de China, românii încep să le spele creierii şi încearcă să instige la conflicte prin semănarea neîncrederii în Uniunea Sovietică, cu scopul destrămării mişcării noastre.[2]

Fidel Castro către Todor Jivkov, martie 1976

Cu mare pasiune, mareşalul Uniunii Sovietice, Ustinov, împreună cu alţi miniştri ai Apărării au încercat să-i convingă pe tovarăşii români de nesustenabilitatea argumentelor lor. [...] În ciuda lungilor discuţii din cadrul şedinţei şi din afara ei, nu am reuşit să-i convingem pe tovarăşii români să-şi abandoneze punctele de vedere, care reflectă o mentalitate naţionalistă, de acută suveranitate.[3]

Comitetul miniştrilor Apărării ai Pactului de la Varşovia, decembrie 1976

Beijingul şi Washingtonul încearcă să realizeze apropierea pe o bază antisovietică şi antisocialistă [şi] profită de deviaţionismul naţionalist al lui Ceauşescu. Este dificil să spui ceva despre comportamentul lui. În esenţă, el este un trădător. Dracu' ştie ce mai e în stare să facă.[4]

Leonid Brejnev către Erich Honecker, iulie 1978

De la oficialităţile române se scurg informaţii către Vest.[5]

Mareşalul Viktor Kulikov, octombrie 1978

---

[1] Memorandum al discuţiei, 3 august , 1975, 4-4.40 p.m., document 38, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976.*

[2] Minută a întâlnirii dintre Todor Jivkov şi Fidel Castro la Sofia, 11 martie 1976, Arhivele Centrale de Stat, Sofia, fond 1-B, înregistrare 60, dosar 194, în „Bulgaria şi Războiul Rece", CWIHP.

[3] Raport al celei de-a noua sesiuni a CDM, 13 decembrie 1976, pp. 19-20, „Breakdown of Détente, 1976–1980", în Nuenlist (2001), PHP.

[4] Transcript, Întâlnirea dintre liderul est-german, Erich Honecker, şi conducătorul sovietic Leonid Brejnev, Crimeea, URSS, 25 iulie 1978, document 8, „U.S.–Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977–1980 – New Russian & East German Documents", *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 8/9 (iarna 1996), p. 123, CWIHP.

[5] Weiser (2005), p. 178.

CAPITOLUL 25

CONFLICTUL PENTRU ORIENTUL MIJLOCIU 1970–1978

Caracterul secret imprimat raporturilor speciale cu România a avut ca primă consecință promovarea unei imagini ambivalente asupra comportamentului internațional al României atât la nivelul opiniei publice americane, cât și în interiorul comunității informative a Statelor Unite, și mai ales în cadrul Congresului, în special în ceea ce privea natura relațiilor Bucureștiului cu Washingtonul și Moscova. În mod paradoxal, percepția generală a afectat și abordările comunității informative a SUA care prezenta măsurile active care evidențiau îngrijorarea sovietică față de opoziția României ca limitându-se numai la diferendele intraalianță, în timp ce confruntările din domeniul politicii externe și de securitate erau considerate ca neelocvente. Ilustrativă pentru o astfel de abordare este analiza făcută la mijlocul anului 1977, într-un *Memorandum al comunității de informații interagenții*:

> În ultimii ani, a existat un dezgheț perceptibil al relațiilor româno-sovietice, simbolizat de vizita lui Brejnev din noiembrie 1976. [...] Totuși, ambele părți continuă să susțină concepții conflictuale fundamentale, legate de modul în care ar trebui să evolueze relațiile dintre țările comuniste, atât din Pactul de la Varșovia, cât și din afara lui. *Această breșă în* „unitatea și coeziunea" *Pactului – scop fundamental al sovieticilor – rămâne sursa majoră de tensiune dintre cele două țări. Celelalte inițiative de politică externă ale României îi preocupă mai puțin pe sovietici.*[1] [subl. noastră – L.W.]

Memorandumul continua prin a descrie preocuparea permanentă a României pentru „o relație specială" cu SUA, motivată de „poziția rebelă a lui Ceaușescu față de Moscova" și de nevoia de obținere a unei susțineri

[1] *Interagency Intelligence Memorandum: Prospects for Eastern Europe* (NI IIM 77-015), 10 iunie 1977 (declasificat în mai 1994), p. 20, CIA.

în scopul creşterii economice.[1] Din Memorandum lipsea orice aluzie la interesele strategice comune România – SUA sau la interesele pe care Bucureştiul le-a promovat permanent, cu mult înainte de stabilirea relaţiei speciale. Scopul comportamentului său provestic şi pro-SUA era interpretat ca limitat la consideraţii economice şi de prestigiu, iar dimensiunea reală a acestei sfidări redusă la problemele „intra-Bloc". Mai mult, aceste politici îi erau atribuite doar lui Ceauşescu, cu toate că îl precedaseră, şi erau foarte populare atât în rândul PCR, cât şi la nivelul populaţiei, sugerând un izvor mult mai profund.

Insistenţa României asupra principiilor provenite din teoria clasică a dreptului internaţional (egalitatea în drepturi a statelor, independenţa şi suveranitatea naţională şi neintervenţia în treburile interne) şi solicitările ei privind retragerea trupelor străine situate pe teritoriul altor state aveau implicaţii mult mai puternice decât cele care afectau relaţiile în cadrul comunităţii socialiste. De exemplu, solicitarea de retragere a trupelor străine – făcută iniţial pentru a obţine sprijinul maghiar, polonez şi est-german ca să descurajeze intervenţia din Cehoslovacia – a constituit, totodată, un atac direct la adresa politicii Kremlinului în Africa, Asia, America Latină şi Orientul Mijlociu. În faţa reacţiilor „aliaţilor", Bucureştiul şi-a apărat poziţia la atacurile verbale, precizând că avertismentele sale se aplicau „tuturor forţelor străine", inclusiv celor ale NATO. Dar nu acestea erau forţele la care se refereau în discuţiile bilaterale cu membrii non-sovietici ai Pactului sau, mai ales, cu statele cliente ale URSS din lumea în curs de dezvoltare.[2]

Rolul României în pierderea Egiptului de către Moscova

Ideile promovate de Bucureşti au găsit un teren fertil în Egiptul lui Anwar As Sadat. Împărtăşind aversiunea regimului Ceauşescu faţă de dominaţia sovietică, Sadat se împrietenise cu conducătorul român încă de pe timpul când se număra printre apropiaţii lui Gamel al-Nasser. Astfel, Bucureştiul era bine plasat atunci când Sadat a devenit preşedinte al Egiptului, la sfârşitul lui 1970. Pe lângă atenţia pe care Bucureştiul o acorda relaţiilor bilaterale cu cel mai important stat din regiune – Egiptul era cunoscut încă

[1] Op. cit., p. 21.

[2] Conducătorii români au făcut presiuni pentru egalitatea între state, neintervenţie şi retragerea trupelor străine pentru a încuraja comportamentul independent al statelor cliente sovietice şi pentru a micşora influenţa armatei sovietice, insistând, pe acele principii, nu numai în faţa liderilor cu aceleaşi puncte de vedere, precum Sadat, dar şi a celor loiali Moscovei. România a avut aceeaşi abordare şi cu liderul Angolei luptând împotriva clienţilor sovietici şi cu cei impuşi de sovietici în Afghanistan, în anii 1970 şi 1980.

sub denumirea de Republica Arabă Unită (RAU), în ciuda retragerii Siriei din această cvasifederaţie –, românii erau în contact permanent cu Sadat şi ca parte a eforturilor de facilitare a unei apropieri israeliano-egiptene.

Românii s-au dovedit partenerii ideali pentru Sadat în planul politicii de sfidare a arogantei „asistenţe“ militare a Kremlinului, cât şi în cel de argumentare a renunţării la îmbrăţişarea sovietică. Triumviratul Ceauşescu, Bodnăraş şi Maurer, continuându-l pe Gheorghiu-Dej, reuşise exact acest lucru, în circumstanţe mult mai dificile, cu un deceniu mai devreme. După cum i-a spus Sadat lui Ceauşescu în aprilie 1972, el era de acord cu liderul român în privinţa „principiului neamestecului în afacerile interne“ şi ducea în secret o campanie împotriva influenţei sovietice.[1]

În 1970, Ceauşescu discutase deja cu prim-ministrul israelian, Golda Meir, posibilitatea unei înţelegeri israeliano-egiptene şi a obţinut asigurarea sprijinului ei pentru o „soluţie politică“. În aprilie 1972, el a încercat să-l convingă pe Sadat să se angajeze în negocieri „confidenţiale“ directe cu Israelul, subliniind că israelienii erau gata „să accepte orice loc şi în orice condiţii“ – parafrazând oferta făcută de Washington Beijingului, cu doi ani înainte –, în timp ce Sadat a insistat ca România să se implice ea însăşi în acest proces.[2] După ce a fost convins să intermedieze contactele din partea Egiptului, conducătorul român l-a asigurat pe Sadat că va vorbi el însuşi cu liderii israelieni şi că, dacă se va convinge de seriozitatea intenţiilor lor, „va face următorul pas“ informându-i că Sadat era pregătit să reacţioneze pozitiv.[3]

O lună mai târziu, în mai 1972, Ceauşescu îi dădea prim-ministrului israelian, Golda Meir, ceea ce ea a descris ca fiind „cea mai bună veste pe care am auzit-o în ultimii ani“, în timpul unei discuţii-maraton care a durat 14 ore: Sadat era „gata a se întâlni cu israelienii“.[4] La scurt timp după aceea, conducătorul egiptean a început să-şi elimine consilierii sovietici, dând Moscovei prima lovitură majoră din Orientul Mijlociu, de după cea primită în criza Suezului, din 1956. Sadat l-a informat pe ambasadorul sovietic din Egipt că „va renunţa la serviciile tuturor experţilor militari

[1] Memorandum al discuţiei dintre Nicolae Ceauşescu şi Anwar As Sadat, Cairo, 3 aprilie 1972, în Mircea Munteanu, „CWIHP Launches New Middle East Initiative“, Cold War International History Project Bulletin, nr. 16 (2008) p. 541; ANIC, CC al PCR – Relaţii Externe, 19/1972, f. 37-41.

[2] Ibidem.

[3] Memorandum al discuţiei dintre Nicolae Ceauşescu şi Anwar As Sadat, Cairo, 6 aprilie 1972 [fragmente], în Munteanu (2008), p. 543; ANIC, CC al PCR – Relaţii Externe, 19/1972, f. 45-56.

[4] Kenneth W. Stein, *Heroic Diplomacy: Sadat, Kissinger, Carter, Begin and the Quest for Arab-Israeli Peace*, New York, Routledge, 1999, pp. 63, 185.

sovietici" şi acorda celor 15 000–20 000 de membri ai personalului sovietic doar o săptămână să părăsească ţara.[1]

În acelaşi timp, Sadat, având în vedere aceste mutări, a făcut şi o propunere surprinzătoare administraţiei americane rămase perplexă. După cum avea să recunoască, ulterior, o oficialitate americană, dacă s-ar fi acţionat conform acelei propuneri, poate că războiul din octombrie 1973 ar fi fost evitat.[2] Emblematică în ceea ce priveşte schimbarea de atitudine a liderului egiptean a fost trecerea lui de la dependenţa de echipamentul sovietic, folosit pentru desfăşurarea războiului din 1973, la încrederea în bunele oficii ale SUA pentru intermedierea încetării focului; o mutare pe care Bucureştiul s-a grăbit să o aprobe pe deplin. Conducătorul egiptean a continuat pe această linie şi a eliminat şi ultimii consilieri sovietici. Conform ministrului israelian al Apărării, Moshe Dayan, Bucureştiul a continuat să medieze între Tel Aviv şi Cairo într-o manieră semioficială, convingându-i să continue convorbirile între emisarii serviciilor lor de informaţii, în România şi în Maroc, în ciuda stării de război existente.[3]

Influenţa sovietică asupra Egiptului în epoca Nasser (întărită prin relaţia foarte strânsă dintre Tito şi Nasser) atinsese o asemenea cotă, încât Washingtonul era obligat să ceară aprobarea Kremlinului pentru orice efort de pace din Orientul Mijlociu. După cum se sublinia într-una dintre primele conferinţe ale lui Nixon, ţinute în calitate de preşedinte, „SUA trebuie să rămână în contact cu sovieticii în problema Orientului Mijlociu", parţial din cauza pericolului războiului catalitic, dar mai ales „din cauză că sovieticii au o mare influenţă în ţările arabe, care este cheia pentru aplanarea tensiunilor şi pericolelor din Orientul Mijlociu".[4] Washingtonul nu considera dominaţia sovietică nici de dorit şi nici permanentă. El refuza „să accepte

[1] Anwar As Sadat, *In Search of Identity: An Autobiography*, New York, Harper & Row, 1978, p. 230. Sadat mai menţionează că mişcarea fusese necesară pentru că Moscova se comporta ca şi cum „ar fi avut o poziţie privilegiată în Egipt – în aşa măsură încât ambasadorul sovietic îşi asumase o poziţie comparabilă cu cea a Înaltului Comisar Britanic în perioada ocupaţiei britanice din Egipt". Op. cit., p. 231.

[2] William B. Quandt, *Camp David: Peacemaking and Politics*, Washington DC, The Brookings Institution, 1986, pp. 22-23.

[3] Interviu cu Moshe Dayan, Televiziunea internă Ierusalim, 5 octombrie 1977, în *Foreign Broadcast Interpretation Service*, Daily Report – Middle East and North Africa, 6 octombrie 1977, p. N2. Sadat şi prim-ministrul israelian, Yitzak Rabin, au folosit aceste contacte ca să testeze hotărârea partenerului şi ca să exploreze conţinutul viitoarelor negocieri. Stein (1999), pp. 184-185.

[4] Comunicat, Probleme ale relaţiei SUA – URSS care necesită decizii rapide, 14 ianuarie 1969, documentul 2, *FRUS, 1969–1976*, vol. XII, p. 5.

că URSS era agentul arabilor" sau „să se bazeze exclusiv sau predominant pe sovietici, ca intermediari între noi şi arabi".[1]

Or, evidenta preponderență a influenței sovietice putea fi destrămată, iar dinamica politică din Orientul Mijlociu putea fi chiar redefinită, dacă li se demonstra sovieticilor că nu puteau controla contactele arabo-israeliene și că obstrucția lor permanentă îi putea exclude cu totul din acest proces. Conform surselor egiptene, israeliene și americane, România a fost agentul extern care a contribuit cel mai mult la depășirea obstacolului sovietic și a facilitat contactele directe arabo-israeliene. În acest proces, participarea sovietică la un aranjament regional a devenit temporar superfluă, iar politica Moscovei în Orientul Mijlociu a primit o lovitură de pe urma căreia nu-și va mai reveni pe tot parcursul Războiului Rece.

Implicarea Bucureștiului se încadra în strategia sa generală, de destabilizare a dominației sovietice. Astfel, angajarea României în relațiile egipteano-israeliene fusese solicitată de Israel din 1956, de Statele Unite din 1967, iar de Egipt chiar de la începutul anilor 1970. În Orientul Mijlociu, ca și în Europa de Est, Moscova își menținea influența prin alimentarea tensiunilor și conflictelor și exploatarea lor ulterioară prin extinderea controlului asupra actorilor regionali. Emil Bodnăraş îi explica ambasadorului american, Harry Barnes jr, în primăvara lui 1974, că Moscova „încerca foarte clar să submineze eforturile constructive de pace ale secretarului de stat Kissinger" prin înscenarea unor provocări, precum „incidentul terorist de la Maalot", întrucât „influența sa depindea de forța militară și de tensiunile continue".[2] Demnitarul român arăta că astfel de mutări sovietice ignorau cu totul considerentele ideologice, cum se întâmpla de exemplu în Irak, unde „Moscova băgase armament cu duiumul, ca să beneficieze orice armată ar veni la putere", indiferent de impactul asupra situației comuniștilor irakieni.[3]

Serviciile de informații americane ajunseseră și ele la o concluzie similară. Interesul dominant al Kremlinului nu consta „atât în a se ajunge la o decizie autentică", cât de a reuși „insinuarea URSS-ului în

---

[1] Ibidem.

[2] Bodnăraş îi acuza astfel pe sovietici că erau răspunzători pentru atacul Maalot asupra unui autobuz plin cu elevi.

[3] Discuția Bodnăraş – Barnes (1974), pp. 1, 3 în „Romania and the Cold War", CWIHP. „Armele sovietice, a continuat el, au început să lucreze împotriva kurzilor, pe al căror conducător, Barzani, românii îl ajutaseră (Bodnăraş a spus că fusese personal implicat) să se întoarcă în Irak, la sfârșitul anilor 1950, din URSS, unde fusese obligat să muncească împreună cu frații lui ca simpli țărani colectiviști pentru că sovieticilor nu le plăcuse atitudinea lui independentă". În legătură cu extinderea influenței sovietice în Orientul Mijlociu, Bodnăraş adăuga că Kremlinul părea că urmează testamentul lui Petru cel Mare, „literă cu literă".

diplomația păcii, ca mijloc de a-și extinde capacitatea de a influența evenimentele".[1]

> Noi credem – se menționa într-o astfel de analiză – că sovieticii nu văd procesul de pace arabo-israelian ca pe un scop în sine, ci ca mijloc de a-și spori influența în Orientul Mijlociu, mai ales în dauna Statelor Unite. Moscova realizează că sprijinul Statelor Unite pentru Israel este obstacolul major în calea îmbunătățirii legăturilor americano-arabe și că disputa arabo-israeliană crește receptivitatea arabilor la sprijinul politic și militar sovietic. Sovieticii nu doresc cu tot dinadinsul să rezolve o problemă care le-a adus până acum beneficii substanțiale [...][2]

Mizele erau extrem de mari. Atât URSS-ul, cât și SUA declaraseră Egiptul „țară-cheie și cea mai importantă din lumea arabă".[3] După ce se „implicase activ" în facilitarea apropierii chino-americane și, astfel, în deplasarea balanței de putere globale, România era acum pe cale să dea încă o lovitură intereselor sovietice.[4] Țara care fusese bijuteria coroanei sovietice din Orientul Mijlociu era pe cale de a le scăpa acum printre degete, iar rolul României în această evoluție catastrofală îi conferea poziția de vinovat moral.

De-a lungul Războiului Rece, Moscova nu avea să mai fi capabilă „să-și recupereze poziția în lumea arabă, după pierderea Egiptului", în ciuda unor câștiguri din alte părți.[5] După cum se nota la CIA, un deceniu mai târziu: „Influența sovietică în Siria, Libia și Yemenul de Sud înlocuiește cu greu pierderea influenței din Egipt".[6] Scopurile Kremlinului în regiune, de la sfârșitul anilor 1980, reflectau preocuparea sa de a-și recâștiga influența în Egipt și „de a bloca aranjamentele de pace arabo-israeliene, sprijinite de SUA, care lăsau Moscova în afară și, doar în caz optim, în poziția de a redeveni o voce în procesul de pace".[7] Și în continuare opoziția constantă a Bucureștiului i-a împiedicat pe liderii sovietici să lanseze o

---

[1] *Poziția lui Andropov referitoare la problemele cheie SUA – URSS* (NIE 11-9-83), 9 august 1983, p. 22, CIA.
[2] *Politica sovietică față de Orientul Mijlociu (SOV 86–10048X)*, 1 decembrie 1986 (declasificat la 30 ianuarie 2001), Anexa B, „Moscow and the Arab-Israeli Peace Process", p. 83, CIA.
[3] *Politica sovietică față de Orientul Mijlociu* (1986), p. 10, CIA. Acest raport citează o analiză informativă a URSS care ajunge la aceeași concluzie.
[4] Vezi și Nuenlist și Locher (2004), CWIHP.
[5] *Politica sovietică față de Orientul Mijlociu* (1986), p. 7, CIA.
[6] Op. cit., p. 10.
[7] Op. cit., p. iii.

campanie împotriva procesului de pace prin antrenarea Pactului sau a întregii comunităţi socialiste.

Competiţia româno-sovietică şi procesul de pace din Orientul Mijlociu

În ciuda unei ostentative lipse de reacţie publică a Moscovei la acţiunile României din Orientul Mijlociu, Kremlinul a persistat în tentativele sale de a-i obliga pe români să înceteze. Presiunea sovietică directă asupra României pentru ruperea relaţiilor cu Israelul, afirmată atât de explicit de Brejnev în timpul războiului israeliano-arab din 1967, făcea parte din acest efort. Plângerile exprimate de Stasi, în februarie 1969, că România „sprijinea Israelul şi politica negocierilor directe dintre israelieni şi arabi", că refuza să condamne Israelul pentru că era un instrument al politicii agresive a SUA şi că „intensifica" relaţiile cu Israelul, în loc să înceteze o astfel de politică, erau refrene constante în rapoartele informative ale Pactului de la Varşovia şi în operaţiunile „partenerilor apropiaţi", precum INTERKIT.[1]

Un alt element persistent l-a constituit presiunea sovietică de a rupe relaţiile cu guvernele arabe moderate, soluţie pe care Bucureştiul o refuza. Când Brejnev a condamnat politicile României din Orientul Mijlociu, la o întâlnire dintre cei doi conducători, la Moscova, în mai 1970, Ceauşescu a contrat exprimându-şi „surprinderea" că Kremlinul se baza pe informaţii provenite „din cercuri arabe deosebit de reacţionare", referindu-se, în acelaşi timp, la sprijinul acordat de sovietici regimurilor militare arabe.[2]

A te rezuma la constatarea că Moscova califica implicarea României în procesul de pace ca reprezentând o trădare nu este de ajuns pentru înţelegerea fenomenului. Ministrul Apărării sovietic, mareşalul Andrei Greciko, înnebunise de furie în timpul războiului arabo-israelian din octombrie 1973, când Bucureştiul nu numai că nu s-a „abţinut" de la furnizarea de ajutor militar, dar, ca şi în 1967, a refuzat să aprobe folosirea spaţiului său aerian şi a facilităţilor militare de către forţele sovietice

---

[1] *Politica sovietică faţă de Orientul Mijlociu* (1986), p. 7, CIA.

[2] Rezumat nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR (1970), în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP; ANIC, fond CC al PCR, dos. 59/1970, ff. 2-27. Brejnev a atacat şi atitudinea Bucureştiului faţă de politica de emigrare a evreilor, repetând aproape cuvânt cu cuvânt reproşurile făcute de Hitler dictatorului român, din vremea războiului, pentru că permisese „multor evrei" să plece „în Israel, inclusiv tinerilor eligibili pentru serviciul militar" (f. 2).

şi ale Pactului, care trimiteau ajutoare militare clienţilor arabi.[1] O astfel de poziţie, sublinia mareşalul în faţa liderului partidului est-german, Erich Honecker, contrazicea strategia oricărui alt membru al Tratatului de la Varşovia, precum şi a Iugoslaviei, care „acordaseră asistenţă statelor arabe în timpul agresiunii". Culmea, clama Greciko, a fost „insolenţa şi afrontul de cea mai joasă speţă" pe care Bucureştiul le exprimase invitându-l pe ministrul de Externe israelian la convorbiri în România, „ca şi cum nu ar fi fost nici un război în Orientul Mijlociu".[2] Conform celor spuse de Greciko, el şi Brejnev erau de părere că aceste acţiuni constituiau efectiv un *casus belli* şi erau deja în pregătire planurile operative de eliminare a acestui „cras" deviaţionism politic.[3]

Concomitent, organele de securitate sovietice şi ale Pactului erau mobilizate ca să discrediteze România în faţa Israelului, a Egiptului şi a celorlalte state arabe, a Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei (OEP) şi a Statelor Unite. Cea mai frecventată tactică era aceea de „a demonstra" că Bucureştiul ar lucra în interesul celorlalţi inamici – în cazul Statelor Unite, al Moscovei. Natura facţională a culturii politice regionale din Orientul Mijlociu era deosebit de predispusă promovării unor asemenea tactici.

Dar a existat şi o acţiune mult mai directă. În 1971, o echipă de trei palestinieni a fost trimisă în România ca să atace Ambasada Israelului şi să-l asasineze pe ambasador.[4] Din fericire, ruda unuia dintre asasini era agent al DSS-ului, iar planul a fost deturnat prin sabotarea clandestină a armelor, grenadelor şi cartuşelor pe care le aduseseră pentru misiune. În timpul vizitei pe care i-a făcut-o lui Ceauşescu în octombrie 1972, prim-ministrul israelian, Golda Meir, a fost ţinta unei tentative de asasinat în timp ce asista la slujba de la Templul Coral din Bucureşti, din

[1] BStU, MfS, SdM 1577, S. 50-56; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 314-315.
[2] Între mai şi octombrie 1972, Ceauşescu a negociat o întâlnire dintre Sadat şi o oficialitate israeliană. Stein (1999), pp. 63, 185. Vezi şi interviul lui Moshe Dayan în FBIS (1977), p. N2.
[3] Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 314-315; Wenzel (1998), p. 94.
[4] Incidentul este descris în Troncotă (2004) şi Hagop Hairabetian, „Cum s-a născut «ARTA»: Scurtă istorie de la începuturile antiterorismului în România", *Vitralii: Lumini şi umbre*, nr. 1 (decembrie 2009), pp. 30-35. *Vitralii* este ziarul veteranilor din Serviciul Român de Informaţii.

partea unei echipe de teroriști special infiltrate aparținând organizației Septembrie Negru. Contraspionajul românesc a descoperit tentativa și i-a prins pe cei patru asasini chiar lângă sinagogă. După o scurtă detenție, personajele respective au fost deportate.[1]

O deosebită atenție a acordat, în continuare, Kremlinul mutărilor României în regiune, fapt reflectat și de reacția sovietică la relațiile prietenești stabilite de Ceaușescu cu Yasser Arafat. Acesta vizitase Moscova cu câțiva ani înainte. În loc să-l cultive, Centrala KGB nu l-a considerat o prioritate, concentrându-se în schimb pe posibilii viitori șefi ai serviciilor lui de securitate și informații.

Prima întâlnire dintre liderul palestinian și Ceaușescu a avut loc sub auspicii egiptene, la Cairo, în aprilie 1972. Întâlnirea a „întărit suspiciunea Moscovei" față de Arafat și a determinat Kremlinul să ordone KGB-ului și serviciilor subordonate să stabilească legături secrete cu OEP, ca o contramăsură la mișcările românești.[2] Spre exemplu, Securitatea de Stat bulgară a primit de la KGB sarcina „să abordeze mișcarea de eliberare palestiniană" și să stabilească apoi contacte active cu Arafat. Drept

[1] Barry M. Rubin și Judith Culp Rubin, *Yasir Arafat: A Political Biography*, New York, Oxford University Press, 2003, p. 63. Sursa lor, Ion Mihai Pacepa, probabil că încerca să submineze relația României cu interlocutorii din SUA și Orientul Mijlociu care erau implicați în procesul de pace. Pacepa se autocaracterizează ca fiind salvatorul Goldei Meir și îl acuză pe Ceaușescu că l-a informat pe Arafat (pe care îl acuză că ar fi organizat lovitura), după care susține că prima reacție a lui Ceaușescu a fost să-i execute pe asasini. Pacepa (1987), pp. 94-96. De fapt, teroriștii au fost prinși de contrainformațiile românești, mai exact de unitatea ARTA (Terorism Arab) unit, nu de Pacepa și de ramura sa externă. Vezi și documentul 107, în Țăranu (2009), p. 294; CNSAS, Fond Documentar, dosar nr. 3447, vol. 6, f. 218-228. Contrainformațiile au interceptat și un al doilea grup de teroriști din Orientul Mijlociu care urma să execute o misiune în România, cu doi ani înainte, în 1970. ARTA a fost redenumită UM 0625/R.P. la mijlocul anilor 1970, și apoi a devenit Unitatea Specială de Luptă Antiteroristă (USLA) în 1977, când a fost structurată după model antiterorist (și cu expertiză) din Germania federală.

[2] Andrew și Mitrokhin (2005), p. 251. Cam în această perioadă, serviciile Blocului subordonate sovieticilor au început să înființeze unități antiteroriste care, de fapt, erau însărcinate cu susținerea terorismului împotriva Occidentului. Vezi, de ex., Tobias Wunschik, „Hauptabteilung XXII: 'Terrorabwehr'" [Direcția principală XXII: „Contraterorism"] în Klaus-Dietmar Henke, Siegfried Suckut, Clemens Vollnhals, Walter Süß și Roger Engelmann, editori, *Anatomie der Staatssicherheit. Geschichte, Struktur, Methoden (MfS-Handbuch)* [Anatomia securității statului: istorie, structură, metode (Manualul Ministerului pentru Securitatea Statului)], Berlin, BStU, 1996, MfS Manual, Part III/16, pp. 14, 18, 30, 40, www.bstu.bund.de.

rezultat, liderul OEP a vizitat Sofia, în februarie 973.[1] În septembrie 1973, Kremlinul a ordonat explicit KGB-ului să extindă penetrarea serviciului de informații al OEP.[2]

La scurt timp după aceea, KGB-ul a reușit să-și plaseze câțiva oameni în serviciul de informații al OEP (de exemplu, agenții cu numele de cod GIDAR și KOCHUBEY). Spionajul OEP era condus la acea vreme de unul dintre cei mai de încredere consilieri ai lui Arafat, Abu „Hani" Hassan (Ali Hassan Salameh), pe care, mai târziu, Pacepa se va strădui intens să-l discrediteze.[3] În ciuda faptului că participase la atacul terorist de la München, din 1972, Hassan a devenit „un activ valoros" al informațiilor americane și lui i se atribuie faptul că, între 1973 și 1979, nici un cetățean american nu a fost ucis de vreo organizație palestiniană. Hassan, personal, a jucat un rol central în salvarea vieților a zeci de americani (și a sute de occidentali) în timpul evacuării din Liban.[4] Conform unui autor, cu ajutorul lui Hassan, „datele obținute de CIA despre terorismul din Orientul Mijlociu au fost mai bune decât fuseseră și vor mai fi vreodată".[5]

---

[1] Jordan Baev, „The Soviet Bloc Intelligence Services' Collaboration Against The USA and NATO in The Balkans and Eastern Mediterranean 1967–1989", discurs la seminar, Oslo, Institutul Nobel al Norvegiei, 2002, pp. 29-30, accesibil pe IMOS *Journal for History, International Relations and Security*, www.imos.96plus.net. Baev nu abordează controlul sovietic asupra „partenerilor apropiați" și mai ales ruptura dintre România și restul Pactului, deși citează documente care reflectă acest lucru. (Comparați, de exemplu, comentariile lui de la paginile 1 și 14-15 și pe cel de la pagina 17.) Baev menționează excluderea României din INTERKIT, care era îndreptat și împotriva României (p. 20). Bulgaria a fost evident implicată în livrările de armament către OEP, la sfârșitul anilor 1960 (p. 29).

[2] Andrew și Mitrokhin (2005), p. 251.

[3] Op. cit., p. 250. Pacepa a pretins că România îl recrutase pe Hassan pentru bani, că șeful serviciului de spionaj al OEP controla în secret organizația Abu Nidal și că Hassan și Arafat îl foloseau pe Nidal pentru a scăpa de reprezentanții inutili ai OEP de peste hotare. Pacepa (1987), pp. 16-17, 20, 25, 30-34. Dezinformarea că tensiunile din OEP erau un cal troian serveau acelorași scopuri ca și cele referitoare la tensiunile chino-sovietice și româno-sovietice. Dezvăluirile din arhive, post-1989, au demontat majoritatea alegațiilor lui Pacepa.

[4] Hani Hassan a fost pentru prima oară contactat de CIA în 1969, dar a fost recrutat de-abia în 1972, după ce jucase un rol în organizarea atacului terorist antiisraelian de la Olimpiada de la München, fapt pentru care a fost asasinat de israelieni în 1978. Christopher Andrew, *For the President's Eyes Only: Secret Inteligence and the American Presidency from Washington to Bush*, New York, HarperPerennial, 1996, p. 437; Tim Weiner, *Legacy of Ashes: The History of the CIA*, New York, Doubleday, 2007, pp. 389-390. Vezi și Kameel B. Nasr, *Arab and Israeli Terrorism: The Causes and Effects of Political Violence, 1936–1993*, Londra, McFarland, 1997, pp. 108-109; Simon Reeve, *One Day in September: The Full Story of the 1972 Munich Olympics Massacre and the Israeli Revenge Operation „Wrath of God"*, Londra, Arcade, 2000, pp. 204-205; și David Ignatius, „In the End, CIA-OEP Links Weren't Helpful", *The New York Times*, 12 noiembrie 2004.

[5] Weiner (2007), pp. 389-390.

Moscova s-a străduit din răsputeri să otrăvească relațiile pe care România le avea în regiune. Bodnăraş nu exagera când îi explica ambasadorului american Barnes, în 1974, că „sovieticii merseseră atât de departe" în această competiție inegală cu Bucureştiul, încât „călcau în urma paşilor reprezentanților comerciali români, în țările arabe (și în America Latină) şi le supralicitau deliberat ofertele, mergând până la a furniza gratis bunuri și servicii".[1] Scopul acestui război economic era dublu: să prevină stabilirea unor contacte care ar facilita politicile independente ale Bucureştiului în regiune și să blocheze accesul la materiile prime şi la produsele care ar fi permis independența României de Moscova (mai ales în planul resurselor energetice).

Bodnăraș „i-a sfătuit pe americani să fie prudenți în strategia adoptată față de Egipt", să minimizeze vulnerabilitatea lui Sadat față de atacurile sovietice și arabe și să evite viitoare reacții sovietice contraproductive. Viceprim-ministrul român știa despre ce vorbeşte. Deşi ofițerii KGB au protestat ulterior și au susținut neimplicarea lor, cu siguranță spionajul sovietic a fost complice la planurile siriene de asasinare a lui Sadat. KGB-ul nu numai că a fost informat anterior de aceste planuri, ci, în plus, Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei, ale cărui operațiuni erau conduse de agentul KGB Wadi Haddad (nume de cod: NAȚIONALIST), a fost chiar desemnat să le ducă la îndeplinire.[2]

Ambasadorul american a mai fost avertizat de Bodnăraş şi în legătură cu vulnerabilitatea comunicărilor cifrate ale SUA, țintă a serviciilor coordonate ale Pactului. Demnitarul român i-a cerut, în plus, diplomatului ca orice raport american asupra discuției lor să fie trimis „numai prin curier diplomatic, nu prin telegramă", pentru că „nu se ştie niciodată cine ascultă" şi a dispus să nu fie redactat nici un transcript pentru întâlnire.

> Nu a fost clar – menționa ambasadorul american – dacă Bodnăraş ştia sau doar credea că ştie ceva despre securitatea comunicațiilor SUA, dar părea sincer preocupat ca discuțiile să rămână strict confidențiale. La începutul conversației, a menționat că va fi neobişnuit de franc cu ambasadorul, pentru că ştia că acesta participase la ambele întâlniri dintre preşedintele Nixon şi Ceauşescu.[3]

---

[1] Bodnăraş (1974), p. 4.

[2] Andrew şi Mitrokhin (2005), pp. 207, 249-250. Dosarele KGB menționează că teroriştii lui Haddad au fost antrenați la Institutul KGB Steagul Roşu – redenumit ulterior Institutul Andropov – între 1976 şi 1978. Op. cit., p. 255. Vezi şi Seale (1989), pp. 305-307, 331.

[3] Bodnăraş (1974), p. 7.

Din nou, Bodnăraş avea motive temeinice să recomande o mai mare prudenţă. Moscova era avidă de informaţii despre relaţia americano-română şi încerca mai ales să identifice şi să controleze canalele de comunicaţie dintre cele două ţări (şi, în caz contrar, să le blocheze). Spionajul sovietic a încercat să realizeze aceasta în mod agresiv, atât prin mijloace tehnice (SIGINT), cât şi prin resurse umane (HUMINT) – prin discreditarea sau recrutarea personalului american de la Ambasada SUA din Bucureşti; infiltrarea sau recrutarea personalului de la Ambasada României la Washington; şi prin folosirea agenţilor dubli, care lucrau în alte instituţii româneşti.[1] Spre exemplu, în aceeaşi perioadă, ofiţerii DIE din reţeaua „celor cinci nu prea magnifici" – Doicaru, Pacepa, Caraman şi Iosif – au ordonat în mod abuziv unităţii anti-KGB (UM 0920/A) să utilizeze capacităţile tehnice de supraveghere pentru a monitoriza comunicaţiile propriului minister de Interne şi ale celorlalte instituţii de securitate.[2]

Influenţa acestui grup în stratosfera conducerii partidului era atât de mare, încât ei au fost protejaţi de orice consecinţă negativă, chiar şi după ce contraspionajul DSS i-a descoperit că „interceptau ilegal mesajele cifrate ale armatei şi, mai ales, pe cele ale Direcţiei de Informaţii Militare".[3] În loc să sufere vreo consecinţă pentru acest abuz de putere (cel puţin), din contră, Doicaru şi partenerii lui au eliberat spionajul extern de orice monitorizare a contraspionajului sau de vreo altă privire exterioară. Au reuşit chiar să compromită iniţiativa de înfiinţare a unei unităţi de contraspionaj, special destinată să prevină asemenea abuzuri ale spionajul extern, plasând noua unitate în subordinea lor, ceea ce a provocat plângerea frustrată a şefului contraspionajului care o propusese iniţial: „Am pus lupul paznic la oi!"[4]

Kremlinul a folosit reţeaua de dezinformare a Pactului ca să îngroape orice menţiune despre rolul României în procesul de pace din Orientul Mijlociu şi să propage, prin diverse surse, „scurgeri" de rapoarte, zvonuri şi opinii care ridiculizau rolul României, ca fiind neserios şi motivat de bravade egoiste şi o paranoia iraţională. Încă o dată, discreţia României

---

[1] Vezi şi manualul „Practica recrutării americanilor în SUA şi în ţările Lumii a Treia" pentru Înalta Şcoală a KGB 101, aprobată de conducerea Direcţiei Generale I a KGB, de sub conducerea Consiliului de Miniştri al URSS. Barron (1974), p. 466.

[2] Pelin (1997), p. 133. Această fenomenală realocare a tehnicii dinspre inamici din ţările socialiste spre instituţiile de securitate ale României a fost menţionată doar sumar în acele părţi ale anchetei DSS care au fost până acum declasificate. Nu a fost făcut nici un efort pentru a clarifica problema, înainte de 1989, din cauza implicării unor activişti comunişti de rang înalt (în special cei apropiaţi de Elena Ceauşescu).

[3] Op. cit., p. 63.

[4] Ţăranu (2009), p. 295; CNSAS, fond Documentar, dosar nr. 3447, vol. 6, f. 218-228.

referitoare la eforturile ei a avut consecinţa neintenţionată de a facilita măsurile active sovietice şi ale Pactului de denigrare a adevăratului rol jucat de Bucureşti. Volumul copleşitor al dezinformărilor sovietice şi diversitatea surselor care le propagau i-a determinat chiar şi pe analiştii perspicace să afirme că strategiile sovietice şi româneşti din Orientul Mijlociu erau „convergente", că politica României suferea „o mutaţie observabilă spre statele arabe" împotriva Israelului, iar cea sovietică devenise „mai moderată" şi „mai echilibrată", făcând diferendele româno-sovietice „mai puţin semnificative".[1]

Întâlnirile lui Ceauşescu cu Sadat şi cu liderii iordanian, algerian, libian, tunisian, sirian şi irakian erau citate ca „dovezi" ale acestei aşa-zise mutări, şi nu ca elemente necesare ale oricărui proces de mediere regional. Conform acestei linii de interpretare, asemenea întâlniri, alături de interesul evident al României de a accede la petrolul arab „nu puteau aduce decât o viitoare atrofiere a relaţiilor cu Israelul".[2] Tema repeta măsurile active sovietice de subminare a credibilităţii României la Tel Aviv şi Washington şi de neutralizare a rolului ei în procesul de pace. După cum nota o oficialitate israeliană din Ministerul de Externe, după 1989, nu exista „absolut nici o îndoială" referitoare la „influenţa constructivă a lui Ceauşescu în naşterea procesului" sau despre eforturile permanente şi uriaşe ale României pentru progresul procesului de pace în anii 1970 şi 1980.[3]

---

[1] Robert R. King, „Rumania and the Soviet Union: Disharmony, In A Low Key", RFER, Rumania/12, 31 iulie 1974a, OSA, caseta 115, dosarul 1, File 1, pp. 1, 9, 10. Cu doar o săptămână înainte, şeful Secţiei externe a Comitetului Central sovietic, Boris Ponomarev, a trimis un avertisment direcţionat spre Bucureşti, în mod evident, prin care critica „antisovietismul" şi afirma că „sentimentele naţionaliste" vor putea „submina stabilitatea societăţii socialiste în unele ţări". Op. cit., p. 8; *World Marxist Review*, nr. 17, vol. 6, iunie 1974.

[2] King (1974a), p. 10; Robert R. King, „Rumania", în „Survey of East European Developments (April-June 1975)", William F. Robinson, editor, RFER, RAD Background Report/116, 3 noiembrie 1975, p. 31.

[3] Govrin (2002), p. 245. Vezi şi pp. 136-138, 157, 242, 335-337. Govrin a fost şeful Departamentului pentru Europa de Est din Ministerul de Externe israelian (1976–1985), ambasador în România (1985–1989) şi director-general în Ministerul de Externe israelian (1989–1993). El îi acordă lui Ceauşescu meritul „pentru succesul de a-l convinge pe Arafat" asupra dreptului Israelului de a exista şi „de a convinge conducătorii israelieni de moderaţia OEP" şi de dorinţa de a intra în negocieri de pace. Efortul lui a reprezentat „o contribuţie de ambele părţi ale baricadei pentru începerea procesului de pace în regiune" şi „a pavat drumul spre Madrid şi Oslo". Ceauşescu, notează Govrin, „a acţionat personal cu toate forţele" pentru avansarea procesului de pace.

Calul troian III: Discreditarea lui Sadat și a lui Ceaușescu

Întoarcerea evidentă a lui Sadat către SUA a provocat contramăsuri imediate din partea sovietică. De exemplu, la 25 aprilie 1974, președintele KGB, Andropov, a ordonat măsuri active pentru limitarea daunelor aduse influenței sovietice în Orientul Mijlociu, pentru „a-i forța pe arabii antisovietici să intre în defensivă“ și să submineze influența americană și chineză din regiune.[1] Sadat și ministrul său de Externe au fost considerați deosebit de nocivi din cauza contactelor pe care le avuseseră cu directorul CIA, William Colby, în octombrie 1974. Pe lângă campaniile în care s-a pretins că erau agenți CIA, Andropov a ordonat KGB-ului să coopereze cu Departamentul Internațional pentru finanțarea unui Partid Comunist Egiptean „renăscut“ subit.[2] Paradoxal, chiar mișcările timide spre pluralism politic și un regim mai liberal inițiate de Sadat, în 1976, au înlesnit activitățile partidului controlat de Moscova și „au facilitat contactele KGB-ului cu acesta“, inclusiv asigurarea instruirii în URSS pentru înființarea serviciului lor de informații.[3]

Opinia Moscovei despre conducătorul egiptean nu s-a îmbunătățit deloc atunci când, în martie 1976, Sadat a abrogat unilateral Tratatul de prietenie egipteano-sovietic, vechi de 20 de ani (și care ar mai fi trebuit să rămână valabil încă 15), provocând astfel un nou val de dezinformări sovietice și ale Pactului, cu scopul de a-i distruge credibilitatea, atât în țară, cât și în afara ei. Un obiectiv central al acestei campanii de dezinformare era „să submineze relațiile SUA cu guvernul egiptean și prietenia dintre președintele Sadat și președintele Carter“.[4] În paralel, se făceau eforturi pentru subminarea relației româno-egiptene.

Budapesta a jucat un rol direct în această campanie, prin Operațiunea *RAMZES*, prin care organele de securitate maghiare au falsificat un număr de documente și rapoarte sub semnătura ambasadorului SUA în Egipt, Hermann P. Elits, printre care o presupusă comunicare către ambasadorul saudit la Cairo, prin care se plănuia răsturnarea lui Sadat, proiectându-se un profil psihologic total negativ al lui Sadat pentru Departamentul de Stat al SUA și un raport care îl denigra pe liderul egiptean în fața

[1] Andrew și Mitrokhin (2005), p. 161.
[2] Op. cit., p. 162. Partidul a reapărut pe 1 mai 1975.
[3] Op. cit., pp. 162, 164.
[4] Bittman (1985), p. 100. Bittman menționează că „o mare“ parte a falsurilor „detectate între 1976 și 1980“ de informațiile SUA erau destinate acestui scop. Administrația Sadat a fost caracterizată în aceste falsificări drept „incapabilă“, „nerealistă“, nu de „primă importanță“, nu „cel mai potrivit“ partener pentru SUA și care va fi răsturnată curând de forțele interne sau de vecinii care complotau împotriva ei. Op. cit., pp. 100-102.

directorului CIA, Stansfield Turner.[1] Aceste măsuri erau destinate să-l convingă pe conducătorul egiptean că noii lui prieteni americani nu îl considerau un partener serios și căutau să-l înlocuiască și, în același timp, să-i convingă pe americani că Sadat era o bombă cu ceas de necontrolat, fiind mai bine să fie evitat. În acest scop, oficinele maghiare i-au fabricat o serie de defecte de caracter (Sadat ar fi recunoscut că admirase realizările de început ale lui Hitler, în Germania). Mai mult, Budapesta insista, sub pretinsa semnătură a lui Elits, că Sadat era un megaloman a cărui capacitate mentală se deteriora constant și care, în același timp, nu reușea să-și rezolve gravele probleme din mariaj și tot mai accentuata dependență de droguri.[2]

Campania concertată de măsuri active împotriva lui Sadat, care urmărea să-l eticheteze ca un paria atât în lumea arabă, cât și în Occident, sugerează în același timp și genul operațiunilor la care a fost supus Ceaușescu, multe dintre aceste mijloace fiind utilizate și în campania antiromânească. Diferența majoră consta doar în faptul că, în timp ce acuzația la adresa lui Sadat, că ar fi agent american, i-ar fi putut afecta acestuia masiv credibilitatea în lumea arabă, în cazul lui Ceaușescu i-ar fi crescut, probabil, reputația în rândul unei populații proamericane și ar fi constituit o recunoaștere a independenței crescânde față de Moscova (și i-ar fi putut chiar îmbunătăți statutul de mediator cu „o reală" influență în SUA). În consecință, era mult mai avantajos să se insiste pe tema că România era calul troian al URSS, și Ceaușescu agentul Moscovei pentru a-i submina legitimitatea din interior și credibilitatea în Vest și în Israel. Tema calului troian era susținută de măsurile active care portretizau politica externă a României ca fiind determinată de motive egoiste și nu de îngrijorările bazate pe interesul național. Aceste teme au fost curând preluate de evaluările occidentale, în care eforturile României erau privite ca fiind destinate, în primul rând, „ridicării prestigiului diplomatic" fără vreun scop sau vreun rezultat semnificativ și „cu un mic impact asupra complicatei situații din Orientul Mijlociu".[3]

Combinația dintre contactele internaționale ale României și capacitatea ei de negociere, sprijinită de puterea americană, s-a dovedit devastatoare pentru interesele sovietice, în cel puțin două cazuri, și a blocării unor planuri sovietice, în alte câteva. De aceea, relația România – SUA a devenit ținta principală a eforturilor sovieticilor și ale Pactului de la Varșovia împotriva Bucureștiului. Tema calului troian a fost reintrodusă cu presiune sporită, astfel încât a reușit să câștige sprijinul unor intelectuali respectați din Statele

---

[1] Andrews și Mitrokhin (2005), p. 162; „Soviet Covert Action: The Forgery Offensive" (1980), pp. 68, 145-146, 154-157, 161-165; Bittman (1985), pp. 101-103.

[2] Arhiva Vasili Mitrokhin, *KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980–1982*, aprilie 2004, CWIHP; Andrews și Mitrokhin (2005), p. 162.

[3] King (1974), p. 10; King, „Rumania", în Robinson (1975), p. 31.

Unite.[1] Spre exemplu, în 1976, a apărut un articol într-o prestigioasă publicație academică americană, în care, în timp ce se sugera faptul că nu se putea avea încredere în nici o sursă românească, autorul făcea următoarele afirmații:

- nici ruptura chino-sovietică nu era atât de serioasă și nici rolul de mediator al României nu era atât de semnificativ precum părea;
- COMECON [CAER] eșuase din cauza „obstacolelor economice insurmontabile și nu exista vreo legătură cu opoziția României";
- România oferea „amplasamente pentru rachetele sovietice îndreptate spre statele NATO";
- Bucureștiul coopera strâns cu Moscova în procesul de pace din Orientul Mijlociu;
- propunerile pentru Pactul Balcanic erau sprijinite de URSS și de Pactul de la Varșovia;
- întoarcerea României către Vest era parte a unei conspirații sovietice de a facilita operațiuni de spionaj împotriva NATO și a instituțiilor europene și de a câștiga resurse occidentale și tehnologii sofisticate pentru a le transfera în URSS. [2]

Autorul susținea că, dacă i s-ar fi cerut „la fel ca și guvernului Kádár", regimul Ceaușescu ar fi participat la invazia din 1968, din Cehoslovacia, lansând, totodată, alegația că excluderea sa din planurile de acțiune fusese pusă la cale de Moscova ca să „păstreze aspectul de disensiune", pentru a spori „credibilitatea și reputația de independență a României în Vest" și

[1] Vezi și Socor (1976). Socor a subliniat meritul profesorului său, Charles Gati, „pentru critica lui asupra unui draft inițial", sugerând că argumentul său a beneficiat de aprobarea lui Gati. Mai târziu, în calitate de consilier pe problemele Europei de Est, în Consiliul Național de Securitate al președintelui Clinton, Gati a intrat sub ancheta FBI și a Departamentului de Stat pentru legături neadecvate cu spionajul maghiar. Vezi și Bill Gertz, „Security Breach in the State Family? Intelligence Chief Subject of Probe", *The Washington Times,* 14 noiembrie 1996; Tom Rhodes, „Clinton Appointee Faces Spy Scandal," *The London Times,* 15 noiembrie 1996; „The Gatis Were Investigated In Espionage Case", *Magyar Nemzet Online,* 22 octombrie 2005.

[2] Socor (1976), pp. 704, 708-709, 714, 717-720, 726-729, 732. Despre unele afirmații făcute în articol se știa că sunt false la acea vreme, de exemplu, că România rezistase derusificării și „a avut nevoie de un impuls explicit din partea lui Hrușciov" și că nu a fost niciodată „făcută vreo referire oficială" la subiectul interzis al Basarabiei din cauză că ar fi depășit „limitele impuse de toleranța sovietică". Socor cita analizele de la Radio Europa Liberă, dar ignora rapoartele acestora despre conflictele româno-sovietice în legătură cu Basarabia, de la mijlocul anilor 1960. Vezi și Ermarth (1967a); King (1971a); King (1976a); King (1976c). Socor a devenit cercetător la REL, între 1983–1994.

pentru a o poziţiona mai bine ca să joace „un rol proeminent în campania de securitate europeană a Uniunii Sovietice".[1] În concluzia acestei variante mai detaliate a liniei Goliţîn, autorul descria politica României din anii 1960 şi 1970 ca pe o „mascaradă de independenţă" şi o „iluzie de autoafirmare", fără a fi mai independentă de controlul sovietic decât oricare alt stat membru al Pactului.[2]

După cum sublinia un analist occidental care a criticat aceste aserţiuni, premisele şi concluziile argumentaţiei respective presupuneau „să se ignore sistematic" două decenii de comportament şi atitudini consecvente, în timp ce se accepta abilitatea sovietică de a manipula Bucureştiul, nedemonstrată până în acel moment, toate fără a „avea la bază vreo dovadă".[3] A convinge o autoritate academică de legitimitatea temei calului troian a fost o lovitură majoră, întrucât apărea ca ipoteză validă într-o prestigioasă revistă sponsorizată de o şi mai prestigioasă universitate, sub patronajul unuia dintre cei mai de seamă specialişti în problemele Europei de Est din Statele Unite. Acum, o astfel de aserţiune era consacrată ca o opinie academică legitimă şi, *volens nolens*, un punct de plecare pentru viitoarele măsuri active sovietice.[4]

Medierea breşei egipteano-israeliene

Între timp, Bucureştiul era pe cale de a facilita o spectaculoasă breşă în impasul arabo-israelian. În decembrie 1976, ambasadorul român la Tel Aviv a făcut o vizită deosebit de neortodoxă ministrului israelian de Externe, la el acasă, de Sabat, pentru a-l invita pe prim-ministrul Yitzak Rabin în România, cât mai curând posibil. Aflându-se sub influenţa campaniei de intoxicare şi a măsurilor de dezinformare sovietice, ministrul israelian

[1] Socor (1976), p. 714.
[2] Op. cit., p. 732.
[3] Ronald H. Linden, „Romania Foreign Policy in the 1980s", în Daniel N. Nelson, *Romania in the 1980s*, Boulder, Westview Press, 1981, p. 252.
[4] *Orbis* este o revistă deosebit de respectată, atunci publicată la Universitatea Columbia, iar Charles Gati era cunoscut drept unul dintre specialiştii de frunte pentru Blocul Sovietic. Măsurile active sovietice şi maghiare au reuşit o performanţă similară prin plasarea în anul următor a unui articol polemic, în deosebit de respectata *Current Anthropology*, care afirma că românii comiteau un „etnocid" contra maghiarilor. Vezi Michael Sozan, „Ethnocide in Rumania", *Current Anthropology*, vol. 18, nr. 4 (1977). Pentru replica uimitoare a unui grup de profesori de la Universitatea Massachusetts, vezi replica Grupului pentru Cercetări Româneşti: „On Transylvanian Ethnicity", în *Current Anthropology*, vol. 20, nr. 1 (martie 1978).

de Externe și secretarul său general au respins abordarea românească, de teamă să nu fie „o inițiativă sovietică ascunsă", fără să dea curs invitației.[1]

În timp ce încă mai există versiuni divergente asupra părții care a inițiat prima întâlnire dintre Anwar As Sadat și Menahem Begin, toți sunt acum de acord asupra rolului-cheie jucat de România.[2] Conform oficialităților din Ministerul israelian de Externe, România a fost împuternicită de Sadat să „verifice cât de pregătit era Begin pentru un acord", în urma alegerii sale din mai 1977, și să aranjeze o întâlnire, după câteva tentative eșuate, cu același scop ca aceea organizată între predecesorul său, Yitzak Rabin, și Ceaușescu.[3] Ambasadorul român s-a întâlnit în cele din urmă cu Begin, la Ambasada SUA de la Tel Aviv, cu ocazia zilei de 4 iulie, unde „a reformulat invitația lui Ceaușescu, iar nou-instalatul prim-ministru a acceptat imediat".[4] Între timp, israelienii și egiptenii au continuat să se tatoneze în „schimburi secrete de opinii, în Maroc și România", pentru a identifica zone în care „s-ar putea ajunge la o înțelegere".[5]

Ca urmare a repetatelor demersuri făcute de români, Begin a venit apoi în România pentru o discuție-maraton de opt ore cu Ceaușescu, la sfârșitul lui august 1977. Sadat avea să menționeze apoi că, în timpul propriei sale „sesiuni prelungite", ulterioare, cu liderul român, de la sfârșitul lui octombrie 1977, Ceaușescu l-a asigurat că „Begin dorește o soluție". Când Sadat l-a presat neîncrezător să-i spună dacă Israelul, administrația Israelului, blocul Likud și Begin doreau „cu adevărat" pacea, Ceaușescu a declarat categoric că liderul israelian o dorea cu siguranță.[6] Subliniind că el a avut încredere în „judecata acelui om", Sadat a menționat că „accentul pus pe dorința de pace a lui Begin, pe faptul că Begin era un om puternic" au întărit hotărârea liderului egiptean de a dezvolta demersurile necesare unei astfel de politici.

---

[1] Stein (1999), p. 184.

[2] Vezi Zvi Harry Hurwitz, *Begin*, Washington DC, B'nai B'rith Books, 1994, p. 132. Ariel Sharon susține că Begin intenționa deja să găsească „o cale spre pace" atunci când a vizitat România, unde „se pare că l-a impresionat pe conducătorul român prin curajul și sinceritatea sa, ca și prin hotărârea de a găsi o rezolvare a conflictului arabo-israelian". Ariel Sharon și David Chanoff, *Warrior: An Autobiography*, New York, Simon & Schuster, 1989, p. 394. Dayan a afirmat, de asemenea, că prin „președintele României, Ceaușescu, Begin i-a trimis lui Sadat mesajul că dorea o întâlnire". Martin Van Creveld, *Moshe Dayan*, Londra, Wiedenfeld & Nicholson, 2004, p. 188. Vezi și Ministerul de Externe israelian: *Highlights of Main Events 1977–1979*, vol. 4-5, documentul 38, www.mfa.gov.il.

[3] Stein (1999), p. 185.

[4] Ibidem.

[5] Op. cit., p. 202.

[6] Sadat (1977), pp. 305-306.

La rândul său, Begin a subliniat, de asemenea, și natura decisivă a acelei întâlniri, observând că, atunci când Sadat și Ceaușescu „s-au întâlnit, acolo a avut loc un schimb de opinii între cei doi, ceea ce a fost de mare importanță".[1] Un alt mare implicat în procesul de destindere, Ariel Sharon, avea să confirme că Sadat i-a explicat că „ceea ce îl făcuse să se decidă să vină la Ierusalim" a fost insistența lui Ceaușescu asupra caracterului prim-ministrului Begin, ca fiind „un om puternic" pe care se putea pune bază că „își va respecta întocmai promisiunile", implementându-le „până la ultima virgulă".[2] Cu toate că Sadat a rămas sceptic față de un guvern din care făceau parte generalul Moshe Dayan, generalul Ariel Sharon și generalul Ezer Weizman, care cu toții luptaseră în conflictele israeliano-egiptene, „afirmațiile lui Ceaușescu despre Begin" l-au convins că „ar merita să facă un efort".[3] Sadat i-a repetat același lucru președintelui Jimmy Carter, care și-a amintit ulterior că asigurările lui Ceaușescu despre „onestitatea și forța lui Begin" au fost „de-ajuns pentru președintele egiptean".[4]

În caz că totuși Centrala KGB ar fi avut vreo îndoială asupra celui care era responsabil pentru noua ofensă, aceasta i-a fost risipită de declarațiile publice ale lui Sadat și ale Departamentului de Stat, care au recunoscut implicarea României.[5] În timp ce administrația Nixon a minimizat implicarea României în procesul de apropiere chino-americană și și-a revendicat întregul merit pentru un proces care începuse din perioada administrației democrate a președintelui Lyndon B. Johnson, administrația Carter a recunoscut deschis rolul României și beneficiile pe care le adusese Statelor Unite de-a lungul câtorva administrații. În timpul vizitei oficiale de stat, de la mijlocul lui aprilie 1978 – cea de-a treia din 1970 –, președintele Jimmy Carter a subliniat că „Ceaușescu fusese esențial în stabilirea vizitei istorice

[1] Hurwitz (1994), p. 132. În contrast cu dezinformarea sovietică și a Pactului, liderul român nu a părut nerăbdător să-și asume meritele pentru inițiativă (și să atragă în continuare furia sovietică). Mai târziu, a menționat simplu: „Noi am acționat pentru rezolvarea problemelor din Orientul Mijlociu, prin negocieri".

[2] Sharon și Chanoff (1989), pp. 394 și 399.

[3] Op. cit., p. 394.

[4] Jimmy Carter, *Keeping Faith: Memoirs of a President*, Fayetteville, University of Arkansas, 1995, p. 292.

[5] Sadat a recunoscut cu entuziasm. Departamentul de Stat al SUA a negat – la fel ca și în cazul conflictului din Vietnam și în procesul de apropiere chino-american – că „România ar fi lucrat pentru SUA în calitate de mediator în Orientul Mijlociu", dar a recunoscut că „România fusese parte interesată la discuții". RFE Special/Washington, 28 noiembrie 1977; J.L. Kerr, „East European Media and the Sadat Visit to Israel", 29 noiembrie 1977, RFER, RAD Background Report/234, OSA, caseta 115, dosarul 2, raportul 51, p. 6, ft. 1.

a președintelui Sadat al Egiptului în capitala Israelului", și că ambele țări „găsiseră, prin România, o cale de comunicare și înțelegere".[1]

Carter a oferit mai multe detalii în timpul toastului său din acea seară, când a descris „abilitatea unică a lui Ceaușescu de a relaționa cu ușurință cu liderii unor națiuni, indiferent de angajarea lor politică sau orientare, sau istorie, sau convingeri despre statutul viitor sau prezent al țărilor lor". Președintele Carter a subliniat, de asemenea, că România jucase un rol similar și în alte situații din perioada anterioarelor administrații SUA. Asistența României, a spus el, „mi-a fost de mare ajutor, mie și predecesorilor mei de la Casa Albă, în încercarea de a aduce mesaje direct din partea liderilor cu care noi nu comunicăm din cauza lipsei relațiilor diplomatice".[2]

Carter a recunoscut fără echivoc rolul personal al lui Ceaușescu, declarând că „mai mult decât oricare alt lider – inclusiv eu, cu siguranță –, el a fost cel responsabil de vizita istorică a președintelui Sadat al Egiptului, la Ierusalim și în Israel".[3] Abilitatea sa, a afirmat președintele SUA, „adusese mari beneficii" Statelor Unite. Comparate cu reala performanță, eforturile României din Orientul Mijlociu nu aveau în nici un caz „motivația egoistă" insinuată de dezinformarea sovietică și a celorlalte state membre ale Pactului de la Varșovia. Printr-o apreciere confirmată de oficialitățile israeliene direct implicate, Carter nota mai târziu că eforturile de mediere ale Bucureștiului au continuat să-și dovedească valoarea și după întâlnirea dintre Begin și Sadat, spre exemplu, în procesul care a condus la semnarea Acordului cadru de pace în Orientul Mijlociu.[4]

Reacția Pactului de la Varșovia: „simple nimicuri" *și* „amenințări majore"

Pentru că semnase, la începutul lui octombrie 1977, un comunicat comun cu State Unite asupra conflictului arabo-israelian, Moscova a crezut că își asigurase recunoașterea rolului în procesul de pace din Orientul Mijlociu. Lucru valabil mai ales în cazul lui Evgheni Primakov (viitor șef al KGB și SVR), omul responsabil pentru orchestrarea comunicatului

[1] *Vizita președintelui României Nicolae Ceaușescu – luări de cuvânt la ceremonia de deschidere*, 12 aprilie, 1978, John T. Woolley și Gerhard Peters, *The American Presidency Project* [online]. Santa Barbara, CA: University of California, Gerhard Peters. Disponibil pe http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30655.

[2] *Vizita președintelui României Nicolae Ceaușescu – toasturi la cina oficială*, 12 aprilie, 1978, John T. Woolley și Gerhard Peters, *The American Presidency Project* [online]. Santa Barbara, CA: University of California, Gerhard Peters. Disponibil pe http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30660.

[3] Ibidem.

[4] Carter (1995), p. 292.

comun.[1] De aceea, Kremlinul și-a ieșit din fire când, prin bunele oficii ale României, Sadat s-a dus brusc la Ierusalim pentru a începe convorbirile directe cu liderii israelieni. Public, Moscova a denunțat-o ca fiind o manevră americană, prin care, „la presiunea Israelului, administrația Carter violase acordul".[2] *Pravda* a condamnat Acordul-cadru de la Camp David „ca fiind o vânzare tranzacționată de Sadat, Begin și Carter pe la spatele națiunii arabe și care servea interesele israeliene, americane, ale imperialismului și ale reacționarilor arabi".[3]

Într-un contrast izbitor cu recunoașterea explicită a principalilor actori implicați, referirile publice sovietice la rolul Bucureștiului au lipsit cu desăvârșire. Ca o reflectare a omertei Blocului vizavi de pozițiile antisovietice ale României, nici un raport public al diplomaților sovietici sau din partea ofițerilor KGB nu a făcut vreo referire la procesul de pace din Orientul Mijlociu și la întâlnirea Sadat – Begin, ca și cum rolul României nici nu ar fi existat.[4] Kremlinul a abordat practic aceeași strategie în legătură cu rolul României în procesul de apropiere egipteano-israelian, cum a făcut și cu ocazia vizitei președintelui Nixon la București, în 1969. În acel moment, Moscova a menținut o tăcere „de țiuiau urechile" referitoare la „vizita lui Nixon în România", citând inițial numai comentariile occidentale negative, după care a caracterizat călătoria „europeană" ca o publicitate lipsită de semnificație, o „provocare" și o „deghizare a subminării politice și economice a țărilor socialiste".[5]

Între timp, ceilalți membri ai Pactului au primit însărcinarea să atace frontal, prin articole publicate în ziare, tipărite în limbile înțelese de specialiștii sovietici din Occident. Atacurile abordau două teme contradictorii: prima caracterizând vizita lui Nixon la București, ca fiind doar „senzaționalism ieftin" și „zgomot", căruia „îi lipsea orice perspectivă serioasă", iar a doua prezentând același eveniment ca fiind o camuflare sinistră

---

[1] Se spune că, în ciuda declarațiilor publice ale Statelor Unite, Egiptului și Israelului despre rolul-cheie jucat de România în conflictul egipteano-israelian, Primakov a exclus orice menționare a României din memoriile sale, cu o singură excepție: denaturarea clară că, „atunci când Pactul de la Varșovia încă exista", în timpul prăbușirii Blocului Sovietic, în 1989, „într-un exces de isterie, Nicolae Ceaușescu a poruncit ca trupele sovietice să fie trimise în România". Primakov (2004), p. 131.

[2] Andrei A. Gromîko și Boris N. Ponomarev, ed., *Soviet Foreign Policy 1917–1980*, Moscova, Progress Publishers, 1981, vol. II, pp. 607-608. Vezi și Primakov (2004).

[3] *Pravda*, 21 septembrie 1978; Andrew și Gordievski (1990), p. 545.

[4] De exemplu, deși atât Gordievsky, cât și Gromîko se referă la procesul de pace din Orientul Mijlociu și la întâlnirea Sadat – Begin, nici unul nu menționează România. Andrew și Gordievsky (1990), pp. 543-545; Andrei Gromyko, *Memories*, Londra, Hutchinson, 1989. De fapt, Gromîko nu menționează absolut deloc România.

[5] Maloney (1969), pp. 1-2; *Za Rubezhom*, 4 iulie 1969; *Nedelia (Izvestia)*, 3 iulie 1969.

a unei periculoase intervenții a SUA în „problemele interne ale țărilor socialiste central și est-europene".[1] Lansând o campanie de descurajare prin publicitate, cehoslovacii au insistat asupra rolului României de „mediator între China și Statele Unite" și cea de „catalizator" al negocierilor din Orientul Mijlociu.[2] Media din Polonia și din Ungaria au lansat ipoteza că Nixon își propusese să exploateze „punctul de vedere singular" al României și „poziția ei specială, pentru a stabili un nou tip de contact cu China".[3] Însă, în fața unei astfel de atmosfere, România, la rândul ei, nu a accentuat importanța vizitei, subliniind că fiecare stat avea dreptul a se întâlni cu oricine dorea, în special în interesul cooperării internaționale.[4]

Abținându-se din nou de la orice menționare a României în legătură cu vizita Sadat – Begin, presa sovietică a reeditat atacurile promovate de cercurile arabe care caracterizau momentul ca pe „o amenințare majoră" la adresa procesului de pace din Orientul Mijlociu sau, dimpotrivă, ca pe un „simplu nimic".[5] Presa bulgară a balansat între a o eticheta ca pe un efort de a submina negocierile serioase și de a izola OEP și între perspectiva unui „show senzațional" lipsit de conținut, care nu va aduce nimic nou.[6] Presa cehoslovacă a descris-o ca fiind „un compromis neprincipial" și „o conspirație a sionismului și a reacțiunii arabe", care constituia „un cuțit înfipt în spatele" luptei arabe, și a prezis că „nu avea nici o șansă de succes", acuzându-l pe Sadat pentru caracterul său „perfid și venal", „comportamentul capitulativ" și de trădare a palestinienilor.[7] Conform presei poloneze, vizita torpilase propusa conferință de la Geneva asupra Orientului Mijlociu și a prevăzut că nu va produce „nici un fel de rezultate practice". Urmând scenariul dezinformării sovietice scris de AVH în cadrul Operațiunii *RAMZES*, Varșovia a avertizat că „eșecul" previzibil al inițiativei ar putea „însemna suicid politic" pentru Sadat, din moment ce „anumite cercuri" din Vest îl considerau un „impediment" în calea păcii din Orientul Mijlociu.[8]

---

[1] Maloney (1969), pp. 3-4; *Otechestven Front*, 3 iulie 1969; *Neues Deutschland*, 6 iulie 1969.
[2] Maloney (1969), p. 3, *Smena*, 3 iulie 1969.
[3] Maloney (1969), p. 5; *Magyarorszag*, 6 iulie 1969; Radio Varșovia, 30 iunie 1969, ora 17.00.
[4] *Scînteia*, 29, 30 iunie și 6 iulie 1969.
[5] Kerr (1977), p. 1; *Sovetskaia Rossia*, 18 noiembrie, TASS, 21 noiembrie, *Novosti*, 22 noiembrie 1977.
[6] Kerr (1977), p. 2; Radio Sofia, 17, 21 noiembrie, și *Rabotnichesko Delo*, 18, 24 noiembrie 1977.
[7] Kerr (1977), p. 3; *Pravda* (Bratislava), 16, 19 noiembrie, și Radio Praga, 13 noiembrie 1977.
[8] Kerr (1977), p. 5; *Glos Pracy* și *Zycie Warszawy*, 17 noiembrie, Radio Varșovia, 18, 19 noiembrie 1977.

Spre deosebire de metoda folosită în cazul vizitei lui Nixon – când Budapestei i s-au alăturat Varşovia şi Praga pentru a semnala şi critica rolul României în procesul de apropiere chino-americană –, media maghiară a fost singura din Pact care i-a menționat rolul în medierea israeliano-egipteană. Citând un ziarist arab referitor la opoziția față de vizită, Budapesta afirma că Ceaușescu „acționase ca intermediar între Egipt şi Israel", cu aprobarea președintelui Carter, afirmând că roadele acestui efort vor provoca un nou război, prezicând, astfel, efecte violente eforturilor de pace ale României și sugerând că aveau un scop agresiv.[1] În plus, presa maghiară adăuga că Sadat făcuse vizita în calitate de reprezentant al reacționarei „clase arabe conducătoare", pentru a preveni ascensiunea unui „nou Nasser" în Iordania și în Arabia Saudită.[2]

Din nou, atitudinea Guvernului român a fost în opoziție cu autopromovarea ostentativă, afirmată cu insistență de dezinformarea sovietică și a Pactului. Media din România a evitat să facă vreo referire, remarcând doar că protestele și controversele „nu anulau necesitatea" de a rezolva problema din Orientul Mijlociu.[3] Această reținere din mass-media a fost notabilă, ținând cont mai ales de faptul că Sadat își exprimase public gratitudinea pentru că România „făcuse vizita posibilă".[4] Lipsa vreunei referiri sovietice sau a vreunei confirmări din partea Pactului, cuplată cu zvonurile dezinformării sovietice, care ridiculizau contribuția românească, i-au făcut pe unii analiști occidentali să treacă cu vederea confirmările egiptene și americane anterioare, prezentând rolul Bucureștiului, la sfârșitul lui 1978 – deci mult după declarațiile publice ale președintelui Carter –, ca o simplă speculație și nu ca un fapt cert.[5]

În ceea ce privește Kremlinul, acesta a omis, din referirile sale publice, activitățile din regiune ale României, la fel cum făcuse în 1967 și 1973 (referitoare la Orientul Mijlociu). Dar, dacă aprecierile comunității informative a SUA reflectau măcar parțial așteptările sovietice, Moscova le-a considerat în intimitatea analizelor sale ca fiind cea mai mare lovitură, de la apropierea chino-americană, adusă politicii ei externe și de securitate, conferindu-i doar un rol minor în regiune și „omorând" efectiv acordul sovieto-american, semnat în octombrie 1977. Iar amprentele Bucureștiului

---

[1] Kerr (1977), p. 4; Radio Budapesta, 17 noiembrie 1977.
[2] Ibidem, *Magyar Hírlap*, 22 noiembrie 1977.
[3] Kerr (1977), p. 6; Radio București, 24 noiembrie 1977.
[4] Kerr (1977), p. 6; RFE Special/Washington, 28 noiembrie 1977.
[5] Analiștii au folosit fraze de genul „Este larg răspândită ideea că România a jucat un rol-cheie", în loc să accepte pur și simplu recunoașterea oficială americană și egipteană că făcuse acest lucru. Vezi și Patrick Moore, „The Ceausescu Saga", RAD Background Report/275, RFER, 20 decembrie 1978b, OSA, caseta 116, dosarul 4, raportul 15, p. 1.

erau peste tot la locul crimei. Pentru a înțelege efectele dure ale politicii românești este de menționat că într-o prognoză a National Intelligence, făcută anterior „dezertării“ lui Sadat, Moscova avea toate motivele să fie satisfăcută de poziția pe care o avea în Orientul Mijlociu:

> Pentru a-și proteja legăturile politice și militate strânse cu Egiptul, sovieticii doriseră să-și sporească implicarea directă și să accepte riscuri mai mari în contextul conflictului arabo-israelian. [...] Este de presupus că rușii sunt în general optimiști referitor la perspectivele lor pe termen lung în Orientul Mijlociu, considerând că forțele radicale, antioccidentale le vor asigura o influență continuă, dacă nu chiar una pe o scală și mai largă.[1]

Avantajele menționate confereau chiar o oarecare consolare pentru dezechilibrul recent și foarte dezavantajos apărut în balanța globală de putere, semnalat prin apropierea chino-americană. Spre exemplu, conform unui studiu CIA din 1975:

> Moscova este clar conștientă de norii negri adunați la orizontul ei internațional. Cel mai întunecat nor este China – a cărei „pierdere“ a dăunat major imaginii URSS de nucleu al unei mișcări politice internaționale tot mai intense – și a cărei ostilitate adânc înrădăcinată amenință să-i supraviețuiască lui Mao.[2]

Acum, Moscova nu numai că „pierduse“ Egiptul, considerat de către toți cel mai important stat din lumea arabă, ci se afla și în situația de a eșua în inițiativa spre un acord în Orientul Mijlociu, exact atunci când era mai încrezătoare că reușise să-și instituționalizeze rolul ei dominant. Iar pentru a sesiza dovada complicității României în provocarea acestui dezastru, nu era nevoie de vreo lupă. Repetând plângerile referitoare la medierea românească, cu un deceniu înainte, în relația israeliano-egipteană, Stasi raporta:

> Eforturile active ale României – necoordonate cu celelalte state socialiste – în medierea conflictului din Orientul Mijlociu favorizează abordarea forțelor imperialiste din regiune și reflectă o poziție care diferă de politica externă a celorlalte state socialiste. România a colaborat într-o manieră decisivă în realizarea acordului de la Camp David și este singura țară din comunitatea socialistă care menține relațiile diplomatice cu statul Israel.[3]

---

[1] *Soviet Foreign Policies and the Outlook for Soviet-American Relations* (NIE 11-72), aprilie 1972, p. 6, CIA.
[2] *Changing Soviet Perceptions of World Politics and the USSR's International Role*, OPR Research Study, 1 octombrie 1975, p. 5, CIA.
[3] HVA, Abt. VII, Notă informativă a șefului de serviciu referitoare la situația curentă a României și la politica acestui stat, 15 decembrie 1983, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 284-286; Herbstritt și Olaru (2005), p. 366.

Moscova și KGB-ul erau, deci, mult mai preocupate de rolul „distructiv" al României decât dorea a lăsa să pară prin absența atacurilor din media sovietică și lipsa unor atestări ulterioare ale KGB-ului. Nivelul nemulțumirii este sugerat de natura contramăsurilor sovietice îndreptate împotriva lui Sadat. Conform unor foști ofițeri KGB, opinia semnificativă din Centrala KGB favoriza ideea asasinării lui Sadat pentru rolul avut în subminarea strategiei sovietice, iar KGB-ul s-a implicat în planurile siriene care au condus la acest final.[1]

Moscova a implicat și resursele aliaților împotriva noii sperietori din Orientul Mijlociu. În fața unei astfel de perspective, autoritățile egiptene au decis să închidă ambasada bulgară în 1978, după ce au descoperit „dovezile unui complot care incita populația egipteană să-l răstoarne pe președintele Anwar As Sadat".[2] Serviciile speciale de la Sofia, împreună cu mult mai renumitul Stasi est-german, au fost cele mai active servicii non-sovietice care s-au implicat în combaterea eforturilor României în Orientul Mijlociu.[3] În plus, grupuri diverse de teroriști sprijiniți de KGB și GRU, printre care Abu Nidal, Brigăzile Roșii, Henri Curiel și Ilici Ramirez Sanchez (Carlos Șacalul), au fost mobilizate în efortul de a-l elimina pe Sadat.[4]

---

[1] Andrew și Gordievsky (1990), pp. 544-545.

[2] Glenn E. Curtis, editor, *Bulgaria: A Country Study*, Washington DC, Federal Research Division, Biblioteca Congresului, iunie 1992, secțiunea despre: „Terrorist and Espionage Activities", http://lcweb2.loc.gov. KDS-ul avertizase conducerea partidului despre Sadat și tendințele lui provestice, încă de la începutul anilor 1970. *Situația RAU după moartea lui Nasser*, 2 decembrie 1970, CDA [Arhivele bulgare de stat], fond 1-B, înregistrare 35, dosar 2449, în Baev (2002), p. 28.

[3] Orientul Mijlociu era o țintă majoră a KDS-ului bulgar și a spionajului militar. Într-o mostră a gândirii comune a „partenerilor apropiați", conducerea Bulgariei nota că: „Pentru noi este clar că [conflictul din Orientul Mijlociu] este o luptă dintre socialism și imperialism, o luptă pentru preluarea controlului în regiune". Baev (2002), p. 27. Vezi și p. 10, 28-30. La începutul anilor 1970, spionajul est-german a primit responsabilitatea principală pentru Orientul Mijlociu, aranjată prin Honecker, a șefului Departamentului Internațional, Hermann Axen, din partea KGB, datorită marii popularități a germanilor în statele arabe. Tradiția germană în statele arabe avea rădăcini adânci. La sfârșitul secolului al XIX-lea, împăratul Wilhelm al II-lea s-a proclamat „protectorul musulmanilor de pretutindeni", a pătruns în Ierusalim printr-o breșă specială în zid, făcută de sultanul Abdul Hamid (atunci o pariah internațională pentru genocidul asupra armenilor), iar aparatul său de propagandă a lansat zvonul că se convertise în secret la islamism. Hopkirk (1994), în special pp. 22-25. Acest complot real de a incita un jihad împotriva Imperiului Britanic fost o temă centrală a romanului lui John Buchan, *Greenmantle* (1916). Relația germano-arabă creată de Wilhelm a supraviețuit atât războaielor mondiale, cât și Războiului Rece.

[4] Vezi și Samuel T. Francis, „Palestinian Terrorism: The International Connection", nr. 69, Washington DC, *The Heritage Foundation*, 8 decembrie 1978, p. 15. Guvernul lui Sadat „a arestat un grup de europeni și arabi" implicați în complotul din aprilie 1978 și 16 membri ai Partidului Comunist Egiptean care plănuiau un atentat, în octombrie 1978. Ibidem; *Washington Post*, 26 octombrie, 1978, p. A16. Acest ultim grup avea și numeroase manifeste care atacau acordul de la Camp David. Vezi și Sterling (1981), p. 61.

Concomitent, prin măsuri active, KGB-ul și-a reînnoit acțiunile de discreditare a lui Sadat, prezentat ca fiind un agent secret american corupt, protejat de bodyguarzii CIA, aflat în posesia a numeroase conturi secrete în bănci străine (evreiești) și care se pregătea să fugă de „furia națiunii arabe pe care o trădase" într-o vilă din Montreux, sub protecția CIA.[1] Mincinoasa evaluare psihologică americană fabricată de spionajul maghiar – care îl caracteriza pe Sadat ca un „intrus incompetent" , „o nulitate" și „un schizofrenic maniaco-depresiv" – a fost relansată în presa siriană, pentru a-l stânjeni pe liderul egiptean.[2] Gromîko a reiterat întocmai această linie când s-a referit la Sadat ca fiind „întunericul Egiptului" și a afirmat că „toată viața suferise de o megalomanie", care căpătase „proporții patologice după ce devenise președinte".[3]

Conform lui Gromîko, Sadat nu fusese numai „neloial", „nedemn de încredere" și „rasist", dar și un „terorist", „extremist de dreapta" care „trădase interesele tuturor arabilor și palestinienilor" și „pusese teritoriul Egiptului la dispoziția SUA".[4] Spre deosebire de el, liderul sirian, Hafez al-Assad, un bun client sovietic, pe care Centrala KGB îl considera cu adevărat un egomaniac clinic, era descris de șeful diplomației sovietice ca „un conducător puternic și vizionar, respectat în lumea arabă și dincolo de ea, care înțelese întotdeauna importanța prieteniei sovieto-arabe".[5] Paralela cu tratamentul sovietic pentru „megalomanul" Ceaușescu în contrapartidă cu „marii oameni de stat" Kádár și Jaruzelski este izbitoare.

Practic, spre orice posibil interlocutor din Orientul Mijlociu au fost ațintite eforturi specifice pentru a sabota relațiile Washingtonului cu Sadat. De exemplu, ziarul egiptean al Frăției Musulmane a primit un „raport confidențial" falsificat despre planurile americane de a genera conflicte între organizațiile islamice care se opuneau negocierilor de la Camp David.[6] De asemenea, Ambasada egipteană de la Belgrad a primit un interviu falsificat cu vicepreședintele american, Walter Mondale, din iulie 1978, în care acesta ar fi afirmat că Sadat nu era un partener „potrivit" pentru negocierile de pace din cauza opoziției interne și a regimului său „nepopular", iar SUA ar fi preferat un interlocutor mai „experimentat și imparțial".[7]

---

[1] Andrews și Mitrokhin (2005), p. 165; Andrews și Gordievsky (1990), pp. 544-545.
[2] Bittman (1985), p. 103; „Soviet Covert Action: The Forgery Offensive" (1980), p. 68, 101, 138-157, 161-165.
[3] Gromyko (1989), pp. 222-223.
[4] Op. cit., pp. 271-274.
[5] Op. cit., p. 274. Vezi și Andrew și Gordievsky (1990), pp. 549-550.
[6] *Al Dawa*, februarie 1979, nr. 406; Bittman (1985), p. 165.
[7] Bittman (1985), pp. 161-165.

Tot în această perioadă, KGB-ul a fondat și a finanțat în Franța un buletin bilunar cu titlul *Sinteze*, editat de vechiul agent KGB Pierre-Charles Pathé. Buletinul era trimis gratuit unui număr de aproximativ 500 de lideri de opinie și oameni cu putere de decizie, printre care 70% dintre membrii Camerei Deputaților a Parlamentului francez, 47% ai Senatului și 41 de ziariști.[1] Ofițerul de legătură al lui Pathé de la rezidența KGB-ului din Paris era Igor Aleksandrovici Saharovski, fiul fostului șef al spionajului extern al KGB-ului, care se aflase în România în calitate de consilier sovietic pe probleme de informații, între 1947 și 1953. Fiind acum capabilă să citeze aserțiuni similare din reviste academice recunoscute, *Sinteze* s-a alăturat prompt campaniei care îl portretiza pe Ceaușescu ca pe un megaloman brutal și un xenofob antisovietic.[2]

Atacul din *Sinteze* a evidențiat, chiar probat implicit, legătura dintre KGB și măsurile sale active împotriva României. Afirmațiile cinice despre postura nesinceră a lui Ceaușescu, despre megalomania și brutalitatea șovinistă mergeau în paralel cu prezentarea Statelor Unite ca o „democrație politică" agresivă și ostilă, în care puterea era de fapt deținută de un șef al FBI, care ar fi fost complice în asasinarea lui Kennedy.[3] Totodată, se pretindea că NATO era „inutil și chiar distructiv" și trebuia dizolvat, pentru că nu exista nici o amenințare sovietică și pentru că SUA nu aveau nici o intenție să apere Europa cu riscul unui atac nuclear asupra propriului teritoriu.[4] Revista lui Pathé denunța, de asemenea, cu regularitate China, în termeni dintre cei mai violenți, spre exemplu pentru că încheiase în secret un acord cu SUA ca să atace Vietnamul. Germania Federală era și ea desemnată ca „moștenitoarea lui Hitler", iar terorismul dezvoltat pe teritoriul ei – pus la cale, de fapt, de clienții sovietici și sprijinit de „partenerii din strânsa cooperare" – era prezentat ca „dovadă" a „caracterului extremist" al vest-germanilor.[5]

În contrast cu plasarea României alături de SUA, NATO, China și Germania de Vest ca fiind regimuri nedrepte, chiar criminale, Germania de Est era descrisă ca „un model de ordine și stabilitate", iar conducerea RDG ca fiind obligată să ridice Zidul Berlinului „pentru a se apăra de infiltrările

---

[1] Andrew și Mitrokhin (2001), pp. 470-471. *Synthesis* reflecta liniile principale ale dezinformării sovietice pe o largă varietate de subiecte. A apărut în 70 de numere, înainte ca Pathé să fie arestat, în iulie 1979, fiind „singurul agent de influență sovietic condamnat vreodată de un tribunal occidental". Op. cit., p. 471.

[2] Vezi Richard H. Shultz și Roy Godson, *Dezinformatsia: The Strategy of Soviet Disinformation*, New York, Pergamon-Brassey's, 1984, p. 146.

[3] *Sinteze*, 5 aprilie, 5 iunie 1977 și 20 martie 1979, citat în Wolton (1986), pp. 225-227. Pathé susținea că SUA atacau Franța printr-un război economic secret, iar proatlantiștii precum d'Estaing făcuseră din Franța „un vasal al SUA" (mai 1977 și 5 decembrie 1976).

[4] Op. cit., 5 ianuarie 1978 și 20 ianuarie 1979.

[5] Vezi și op. cit., 20 aprilie 1977.

imperialiştilor."[1] Totodată, Pathé justifica măsurile represive ale lui Castro ca măsuri defensive contra spionajului subversiv american.[2] Atâta timp cât Moscova a sprijinit regimul Khmerilor Roşii ai lui Pol Pot, metodele sale sângeroase au fost justificate de *Sinteze* ca „inevitabile" şi „necesare".[3]

Pathé şi *Sinteze* au sprijinit cu entuziasm campania de măsuri active purtată de organizaţiile frontului sovietic împotriva „eurorachetelor" şi a Iniţiativei Strategice de Apărare a Statelor Unite, au apărat politica sovietică de protecţie contra criticilor occidentale şi ale SUA şi au caracterizat „zvonurile despre infiltrările unor agenţi sovietici în anturajul lui de Gaulle ca fiind o invenţie a americanilor" [4] Dezvăluirile jurnalistice legitime ale Occidentului despre URSS erau, de asemenea, tratate ca „dezinformări", care încurajau disidenţe ilegitime şi ai căror lideri erau caracterizaţi de Pathé „marionete" ale Vestului.[5] Buletinul îi ironiza pe analiştii occidentali pentru „maniera ridicolă în care reveneau mereu la problema Gulagului" şi îi considera lipsiţi de calificarea necesară ca „să vorbească despre sisteme opresive, care se află la o aşa mare distanţă de ei".[6]

Belgrad versus Bucureşti, în Orientul Mijlociu

Vizita lui Sadat la Tel Aviv şi implicarea României în pregătirea momentului au plasat conducerea iugoslavă într-o poziţie neconfortabilă. Tito sprijinea strategiile Moscovei în Orientul Mijlociu, dar nu-şi putea permite să se distanţeze complet de Washington, iar Washingtonul împărtăşea scopurile Bucureştiului în regiune. Afirmând că ruptura lui Sadat cu Moscova „ridicase prestigiul Egiptului în Vest", dar redusese prietenia egipteano-sovietică la dimensiunea unor „resturi ridicole", în 1976 presa iugoslavă (prin vocea unui jurnalist egiptean de vârf pro-Nasser şi prosovietic) ridica în slăvi „moştenirea lui Nasser" – care legase o relaţie extrem de strânsă cu Belgradul, precum şi cu Moscova – şi avertiza că renunţarea la aceasta putea „nega însăşi existenţa Egiptului".[7]

---

[1] Op. cit., 20 februarie 1978.
[2] Ibidem.
[3] Wolton (1986), pp. 225-227. Când relaţia sovieto-cambodgiană s-a rupt, Pathé a descris aceleaşi măsuri ale lui Pol Pot ca fiind o „acţiune absurdă".
[4] Ibidem; *Sinteze*, 20 aprilie 1977, 20 mai 1977, 20 februarie 1978 şi 20 aprilie 1978.
[5] *Sinteze*, 5 noiembrie 1977 şi 20 noiembrie 1978.
[6] Op. cit., 20 mai 1978 şi 5 iunie 1978.
[7] Slobodan Stankovic, „Reacţia iugoslavă la conflictul lui Sadat cu Moscova", RFER, RAD Background Report/68, 18 martie 1976; Radio Zagreb, 16 martie 1976, ora 18.00; *Nedeljne novosti* (Belgrad), 14 martie, *Vecernje novosti* (Belgrad), 15, 17 martie 1976.

Imediat după călătoria lui Sadat în Israel, Tito a anulat vizita planificată a liderului egiptean la Belgrad. Între timp, presa iugoslavă își exprima îndoielile că întâlnirea Sadat – Begin ar putea conduce la vreun rezultat care să „treacă testul timpului", din moment ce „mișcări mult mai importante, cu mult mai multe perspective de succes", și anume acordul URSS – SUA din octombrie 1977, nu reușiseră.[1] Deloc surprinzător, Belgradul încerca să protejeze influența lui Tito în Orientul Mijlociu și în rândul țărilor „nealiniate", relația privilegiată cu Moscova și alinierea crucială a politicilor sovietice și iugoslave în regiune.

Din motive similare, Tito acționase în trecut de bunăvoie ca agent „sub steag străin" al Kremlinului vizavi de Egipt. Pentru a atinge aceleași scopuri, spionajul iugoslav a cooperat probabil cu KGB-ul în campania de măsuri active pentru deraierea procesului de pace, din care Belgradul și Moscova fuseseră excluse. De exemplu, serviciile de informații ale lui Tito erau – cel puțin – încunoștințate despre mesajul trimis la Ambasada egipteană din Belgrad, zice-se de la Ambasada SUA din Iran, care descria modul în care Washingtonul, Teheranul și Riadul „conspirau ca să-l răstoarne pe Sadat".[2]

Chiar serviciile de informații americane l-au ajutat pe Tito în aceste eforturi. Odată ce regimul Tito a fost declarat de interes strategic, spionajul american a început să dea mai puțină importanță, dacă nu chiar să ignore cu totul, informațiile disonante care subminau acel angajament.[3] De exemplu, un studiu din 1977, elaborat special pentru CIA, reitera concluziile la care se ajunsese cu un deceniu mai devreme, prin care se

---

[1] Kerr (1977), pp. 8,9; Radio Belgrad, 27 noiembrie 1977.

[2] Bittman (1985), p. 103. Cooperarea în materie informativă dintre Belgrad și Moscova este menționată în Barnett (2006), p. 138. Vezi și Beloff (1985), p. 176.

[3] Există un număr de „patologii" analitice care pot explica acest lucru, de exemplu, „problema informațiilor finale", prin care evaluări generate prin „procese de revizuire și coordonare oficiale" sunt considerate mai de încredere decât informația pură, rezultată din „supraîncrederea acordată judecăților anterioare". Spre deosebire de practica academică, judecățile analitice și produsele informative „finale" fac „rareori subiectul unor reexaminări", numai dacă produc o eroare majoră. Jeffrey R. Cooper, *Curing Analytic Pathologies: Pathways to Improved Intelligence Analysis*, Washington DC, Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 2005, pp. 33-34. Asemenea erori analitice sunt propagate și de alte prejudecăți, denumite variat: „gândire de grup", „prejudecată de confirmare" sau "prejudecată pozitivă", „prejudecată-model", „suprasensibilitate la uniformitate" și „persistența impresiilor bazate pe mărturii discreditate". Vezi și Rob Johnston, *Analytic Culture in the US Intelligence Community: An Ethnographic Study*, Washington DC, Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 2005, pp. 10-11, 63; Richards J. Heuer, jr, *Psychology of Intelligence Analysis*, Washington D.C., Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 1999, pp. 111, 115-117, 120-125, 161-163.

susținea că, în anii 1960, atunci când Iugoslavia devenise „dependentă de armamentul modern al URSS", ea „acceptase acest armament în termeni compatibili cu independența ei", iar atunci când, după 1971, încheiase „contracte militare" și achiziționase armament sovietic s-a considerat că tot „nu reprezenta vreo dovadă a unui sentiment prosovietic".[1] Pe aceleași considerente, este foarte probabil ca ofițerii armatei iugoslave instruiți în URSS să fi fost subiectul acelorași proceduri operative standard ale GRU și KGB, prin care participanții la cursuri erau convinși să lucreze ca agenți, prin diverse combinații de verificări prealabile, șantaj și recompense, chiar dacă erau tratați mai curând ca „parteneri" decât ca subordonați.

La aceeași întâlnire din Crimeea, din 1971, care lansase eforturile coordonate ale Pactului împotriva României, Brejnev afirma despre Tito că era disperat să strângă legăturile cu Moscova.[2] Liderul sovietic menționa că „fabricile iugoslave lucrează 100% pentru noi" și că „Iugoslavia nu poate fi dată pur și simplu la o parte", acceptând cererea lui Tito de a veni în vizită. Șeful partidului polonez, Edward Gierek, a subliniat și el „legăturile relativ bune ale Poloniei cu Iugoslavia". Până și liderul bulgar, Jivkov, în ciuda vechii dispute cu Belgradul asupra Macedoniei, a afirmat că „relațiile dintre Bulgaria și Iugoslavia se îmbunătățiseră".[3] Conducătorii sovietici au reafirmat trendul ascendent al relațiilor dintre Moscova și Belgrad la reuniunea INTERKIT din mai 1973, de la Berlin, subliniind că, în timp ce antagonismul româno-sovietic își continua cursul ascendent, „în Iugoslavia, procesele de însănătoșire erau evidente".[4]

O judecată inegală, stimulată de măsurile active sovietice, a dat naștere unei tendințe în cadrul comunității informative a SUA (și în serviciile din Europa de Vest), care minimiza tendințele de îmbunătățire a relațiilor

---

[1] A. Ross Johnson, *The Yugoslav Military Elite (U)*, R-2131, Raport pregătit pentru Biroul de analize politice regionale, Central Intelligence Agency, februarie 1977, pp. 10, 29, CIA. Johnson sesizează că „din când în când", mai ales în timpul războiului arabo-israelian din 1967, „armata iugoslavă părea mult mai îngrijorată de potențiala amenințare din partea Vestului decât de cea din partea Estului", dar aceasta nu a avut impact asupra liniei stabilite. (op. cit., p. 10). Acest studiu a fost reactualizat pentru CIA în 1986.

[2] Conform lui Brejnev, Tito „mă roagă să vin să-l vizitez". Înregistrare a întâlnirii dintre Leonid Brejnev și conducătorii partidelor est-europene în Crimeea, 2 august 1971, pp. 20, 43, „Documentație generală", în Nuenlist și Locher (2004), PHP.

[3] Op. cit., pp. 23-24, 32.

[4] Notă asupra discuției conducătorului Comisiei Centrale de Revizie a CC al PCUS, cu prim-adjunctul șefului de secție al CC, tovarășul Rahmanin în a șasea întâlnire INTERKIT, Înregistrare a întâlnirilor cu Oleg Rahmanin și Konstantin Katușiev, 21 mai 1973, Berlinul de Est, p. 2, INTERKIT, PHP.

iugoslavo-sovietice, subestimând în același timp extinderea antagonismelor româno-sovietice. De exemplu, în timpul războiului din octombrie 1973, în timp ce Greciko sprijinea ideea unei intervenții militare în România pentru că refuzase să participe la operațiunile de realimentare ale clienților arabi ai Moscovei, CIA a presupus în mod eronat că Bucureștiul permitea transporturile sovietice și ale Pactului pe căile sale ferate și navale.[1] Similar, în timp ce analizele CIA din 1968–1969 considerau armata română indisponibilă pentru operațiunile sovietice împotriva Iugoslaviei, la mijlocul anilor 1970 și pe tot parcursul Războiului Rece, spionajul american s-a înșelat consecvent în evaluarea ca probabilă a participării ei la o ofensivă a Pactului de la Varșovia împotriva Occidentului, în ciuda atât a declarațiilor oficiale repetate, cât și a pregătirilor și a dislocărilor armatei române în sens opus.[2]

Statele Unite au protestat, în termeni foarte seci, împotriva furnizării de echipament militar din partea Belgradului către Uniunea Sovietică și Pactul de la Varșovia, în timpul războiului din 1973, observând explicit alarmanta întoarcere a lui Tito către Moscova.[3] Totuși, deoarece independența Iugoslaviei era definită ca fiind de interes strategic pentru SUA, reacția Washingtonului nu a fost de a sancționa, ci de a convinge, în acest caz, prin cantități și mai mari de echipament militar.[4] Astfel, o alegere strategică (logică desigur) a creat o bază persistentă în favoarea regimului Tito și în detrimentul României, sub orice guvern. Dacă alegerea strategică poate a avut un sens, în schimb, abilitatea SUA de a înțelege comportamentul României și dinamica regională a fost compromisă în consecință.

---

[1] *Intelligence Report: Soviet Military Resupply Activities in the Middle East* (ER I R 73-24), decembrie 1973 (declasificat în 1999), pp. 3, 9, CIA. Conform raportului: „Sunt disponibile puține informații despre livrările din porturile românești, bulgărești și iugoslave", referindu-se la livrările de tancuri din Iugoslavia. Acest efort a adăugat „o nouă dimensiune crizei aducând Tel Avivul în raza de acțiune" a sistemelor de rachete sovietice SCUD, instalate pentru prima oară în regiune (op. cit., p. 2).

[2] Vezi și *Warshaw Pact Forces Opposite NATO (NIE 11–14-75),* 4 septembrie 1975 (declasificat la 13 martie 1996), Section E. „The Realibility of East European Forces", p. 33, CIA.

[3] Vezi și Memorandum al discuției, Belgrad, 19 octombrie, 1973, 9-9.45 a.m. (declasificat la 18 iunie 2008), documentul 66, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976.*

[4] Memorandum de la secretarul-adjunct pentru apărare (Clements) către asistentul președintelui pentru probleme de securitate națională (Scowcroft), Washington, 21 noiembrie 1975 (declasificat la 18 iunie 2008), documentul 79.

Acest favoritism a fost reflectat de contrastul dintre evaluarea din 1977, care nega „orice dovadă a vreunui sentiment prosovietic" printre iugoslavi, şi o analiză paralelă a comportamentului României şi Iugoslaviei vizavi de SUA:

• relaţiile politice iugoslave cu Statele Unite au fost deranjate mai ales de confruntările Lumii a Treia cu ţările dezvoltate şi prin suspiciunile adânc înrădăcinate, că activităţile emigranţilor iugoslavi din SUA se însumează într-o conspiraţie de „presiuni" împotriva Iugoslaviei. Aceşti factori – combinaţi cu dorinţa guvernului Tito de a anula sentimentele prooccidentale – fac media iugoslavă uneori chiar mai antiamericană decât cea a ţărilor din Pactul de la Varşovia [...]
• românii cultivă „o relaţie politică specială" cu Washingtonul, pentru că o aşază într-o poziţie aparte faţă de aliaţii Moscovei. În ciuda puternicei presiuni sovietice, românii doresc din când în când să rupă rândurile şi să coopereze strâns cu SUA în probleme internaţionale. Ceauşescu a indicat că doreşte să extindă aceste relaţii [...][1]

Dacă autorii ar fi dorit, ar fi putut face comparaţii mai precise. De exemplu, ar fi putut observa că regimul Ceauşescu chiar sprijinea un sentiment proamerican în media internă sau că strategiile Bucureştiului în lumea în curs de dezvoltare erau mult mai adesea aliniate (sau cel puţin neutre) cu interesele SUA.[2] Efortul României de a dezvolta în continuare o relaţie specială nu a fost identificat ca fiind motivat de interesele comune de a se opune dominaţiei sovietice, aşa cum se declara adesea explicit la întâlnirile bilaterale dintre preşedinţii SUA şi ai României sau ai emisarilor lor. Dimpotrivă, serviciile de informaţii americane l-au caracterizat clar ca fiind stimulat numai din grija pentru propriul prestigiu.

De asemenea, comunitatea informativă a SUA a interpretat sistematic greşit politicile interne restrictive ale României, nu ca pe o măsură defensivă, de apărare împotriva sovieticilor şi a eforturilor „aliaţilor" de a răsturna regimul şi de a bloca politicile independente – o posibilitate sugerată de foarte puţini analişti –, ci ca pe o concesie făcută Moscovei, care le garanta spaţiul de manevră pentru o autonomie limitată în alte domenii.

[1] *World Trends and Developments: CIA Intelligence Memorandum*, 1 februarie 1977 (declasificat la 19 august 2003), p. 28, CIA. Atestând încă o dată succesul măsurilor active de a desemna orice participare a României la vizite, conferinţe şi întâlniri cu URSS-ul ca pe o dovadă a reconcilierii şi cooperării strânse, memorandumul încheia secţiunea despre România astfel: „În ciuda tentativelor recente ale României de a cânta în strună sovieticilor".
[2] Vezi King (1972c), p. 22; Agerpres, 3-5 iulie 1976, şi *Scînteia*, 4 iulie 1976.

CIA, de exemplu, considera că Kremlinul „arătase o toleranță și o flexibilitate considerabile" față de România, suportând „vocea ei discordantă și insubordonată în Pactul de la Varșovia și pe scena internațională pentru că erau siguri că Ceaușescu nu tolera nici o interferență acasă".[1] Astfel, se aprecia că România scăpase de intervenția sovietică directă nu din cauza contramăsurilor ei extensive și a largului sprijin din partea SUA, China, Marea Britanie, Germania de Vest etc., ci pentru că toate diferendele erau considerate mai puțin importante pentru Moscova decât menținerea unui regim intern intolerant.

Chiar și în cazul în care România și Iugoslavia erau comparate mai direct, analizele spionajului SUA tindeau să asocieze gradul și motivația opoziției acestora într-o manieră nefavorabilă pentru București. De exemplu, după ce afirma independența comună față de controlul sovietic, același studiu afirma că ambele „vor încerca să echilibreze relațiile cu Moscova prin legături mai strânse cu Washingtonul".[2] De fapt, conducerea PCR privea URSS-ul nu numai ca pe o putere imperială, care încerca să le domine țara într-o manieră foarte asemănătoare cu a Rusiei țariste, cu peste un secol în urmă, dar și ca deschis ostilă față de cultura și identitatea românească. Occidentul, în particular NATO și membrii săi de frunte, nu erau priviți de București ca o amenințare în nici unul din aceste aspecte.[3] Politica de securitate românească identifica în Moscova amenințarea, iar Washingtonul era văzut ca o soluție parțială.[4] Cele două nu erau percepute ca fiind două amenințări contrabalansate.

Dimpotrivă, în timp ce amenințarea directă a rupturii Tito – Stalin din 1948 lăsase la Belgrad moștenirea unei încrederi limitate față de Moscova, iugoslavii considerau și Occidentul o amenințare (în special Italia și Grecia) din cauza animozității provenite din al Doilea Război Mondial și a problemelor teritoriale încă nerezolvate (cum ar fi Triestul și Macedonia). În același timp, suspiciunea Belgradului față de Moscova era temperată, cel

---

[1] *World Trends and Developments: CIA Intelligence Memorandum*, 1 februarie 1977 (declasificat la 19 august 2003), p. 25, CIA.

[2] Op. cit., p. 28.

[3] Pentru a înțelege factorii majori care influențau politica de la București, ar fi îndeajuns de menționat că România, spre deosebire de Iugoslavia, nu avea nici cel mai mic diferend cu vreunul dintre statele occidentale.

[4] Analizele care se concentrează exclusiv pe ideologia comună și fac abstracție de experiența istorică românească sunt incapabile să înțeleagă atitudinea nonostilă a Bucureștiului față de țările NATO și antagonismul său față de membrii Tratatului de la Varșovia. A considera că obiectivele ideologice și doctrinare „comune" situau Bucureștiul într-o dependență indiscutabilă de Moscova ar obliga, în primul rând, la o reformulare drastică a tuturor aprecierilor făcute și argumentate, mai mult sau mai puțin științific, asupra „naționalismului" românesc.

puțin parțial, de vederile partidului iugoslav, care îi considera pe tovarășii ruși ca neamuri slave, salvatori și eliberatori istorici. Drept rezultat, Belgradul „balansa“ cu adevărat între Moscova și Washington.

CAPITOLUL 26

ROMÂNIA ȘI PROCESUL DE LA HELSINKI 1970–1978

Întâlnirile europene pentru securitate – care au devenit Conferința (și, ulterior, Organizația) pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE, ulterior OSCE), cunoscute și sub denumirea de Procesul de la Helsinki – oferă o ilustrare a gradului în care măsurile active concertate obscurizau și denaturau rolul României și caracterul regimului ei. Aceasta a putut fi observată deschis, în august 1975, prin simbolistica cinei oficiale care a urmat semnării Actului Final, unde președintele finlandez, Urho Kekkonen, în calitate de gazdă, a ocupat locul principal și l-a așezat pe János Kádár la dreapta sa. Pentru a-l poziționa pe Kádár în lumina reflectoarelor, Moscova l-a desemnat să fie el acela care înmâna aprobarea Actului Final, în numele „partenerilor apropiați“ din Pactul de la Varșovia.[1] Mass-media finlandeză, aparatul de propagandă maghiar și întreaga rețea de măsuri active a Pactului au portretizat acest eveniment memorabil ca pe „un succes al celor doi oameni de stat“.[2]

În schimb, aceeași rețea de influență desemna România ca fiind cea care obstrucționase și întârziase Procesul de la Helsinki, mai ales în privința Coșului III, referitor la „liberul schimb“ de persoane, care a ajuns să fie cunoscut sub denumirea de Coșul pentru Drepturile omului. Practic, orice condamnare a Guvernului român, venită la începutul revoluției din 1989 (17-20 decembrie) din partea loialiștilor Moscovei, a acuzat faptul că

---

[1] Serviciile de informații occidentale au confirmat ulterior că János Kádár „a făcut observațiile la Coșul III, în calitate de purtător de cuvânt din partea taberei socialiste“. Gough (2006), p. 196.

[2] Rentola, în Halmesvirta (2002), pp. 112-113.

Ceauşescu nu respecta deciziile de la Helsinki.[1] Privaţiunile economice şi represiunea care au caracterizat regimul Ceauşescu în perioada dinaintea prăbuşirii sale au impregnat atât de mult aprecierile occidentale ale rolului României în procesul de securitate europeană, încât l-au obscurizat complet. Mult timp după colapsul comunismului această impresie a rămas atât de prevalentă, încât una dintre tezele unei conferinţe a CSCE, sponsorizată de *Proiectul de Istorie paralelă a Securităţii Europene*, a fost că Basket (Coşul) III şi insistenţa preşedintelui Jimmy Carter asupra drepturilor omului determinaseră Washingtonul să renunţe la politica tratamentului diferenţiat şi să abandoneze regimul Ceauşescu în favoarea lui Kádár şi Gierek.[2]

Loialiştii sovietici şi Coşul III

De fapt, guvernele Kádár şi Gierek au aderat întocmai la poziţia sovietică, iar Budapesta a fost printre „cei mai activi participanţi“ la campania ideologică anti-Occident“ care „sprijinea cu loialitate conceptul sovietic al cooperării Est-Vest“.[3] Împreună cu ceilalţi parteneri din „strânsa cooperare“, ei au abordat securitatea europeană, în concordanţă cu direcţia sovietică, drept mijloc de reducere a rolului SUA şi de a menţine divizarea din Europa. Spre exemplu, în propunerea sa din 1967 către HSWP, Ministerul de Externe maghiar îşi stabilea priorităţile sale în

[1] Unii erau clar necalificaţi pentru o judecată corectă. De exemplu, atât Jaruzelski, cât şi Mladenov au rupt rapid relaţiile oficiale de partid cu România, la fel ca şi ceilalţi „parteneri apropiaţi“ şi au condamnat regimul „criminal“ şi „genocidul“, în mijlocul evenimentelor de la Timişoara, care luase vieţile a 77 de persoane (inclusiv 8 militari). Jaruzelski poartă răspunderea pentru peste 100 de victime provocate de aplicarea legii marţiale, în 1981, şi este acuzat de moartea unui număr care variază între 47 (conform cifrelor oficiale ale regimului comunist) şi 300 de demonstranţi de la Gdansk, în 1970. Prim-ministrul bulgar, Petăr Mladenov, are o mare parte din responsabilitate, alături de Jivkov, pentru un număr variind între 500 şi 1 500 de etnici turci şi musulmani, ucişi între 1984 şi 1989, în încercarea de a eradica identitatea turcă, acţiuni pe care le-a negat şi le-a justificat în faţa comunităţii internaţionale din acea vreme. Natura cinică a izbucnirii furioase a lui Mladenov a fost scoasă în evidenţă câteva luni mai târziu, când a fost obligat să-şi dea demisia pentru că susţinuse folosirea tancurilor în faţa demonstranţilor neînarmaţi. Kádár părăsise scena cu un an mai devreme, astfel încât complicitatea lui la decesele provocate de represiunea sovietică a revoltei din 1956, incluzând 400 de persoane executate în timpul „normalizării“ lui, nu a mai fost pusă în discuţie.

[2] Vojtěch Mastný, de exemplu, susţine că, înainte de Helsinki, administraţiile SUA au încercat să dezbine „Moscova de aliaţii ei din Pactul de la Varşovia“, în timp ce, după 1975, Carter „a încercat să încurajeze schimbările interne şi s-a concentrat pe Polonia şi Ungaria, în locul rebelei România“. Mastný, citat în Nuenlist şi Locher (2005), p. 13, PHP.

[3] Andras (1973), p. 3.

convorbirile pentru securitatea europeană – așezând „scăderea influenței și a rolului SUA în Europa“, „izolarea politicii revanșarde și militariste a RFG“, „slăbirea NATO“ și obținerea „recunoașterii internaționale a RDG“ înainte de cooperarea europeană.[1] Ministerul de Externe maghiar sublinia că Budapesta trebuia să exploateze „posibilitățile oferite de secțiunile europene ale organizațiilor mondiale“ și să „trimită Statele Unite din ce în ce mai mult în fundal“.[2]

După semnarea Actului Final, Budapesta a participat cu entuziasm la atacurile asupra Coșului III, considerat un „cal troian“ al Occidentului.[3] „Partenerii apropiați“ au preluat chiar principiul, atât de des repetat de România, de „neamestec în treburile interne“ – pe care Bucureștiul îl folosea exclusiv împotriva intervențiilor politice și militare sovietice (și ale membrilor subordonați din Pact) – pentru a condamna insistența Statelor Unite asupra drepturilor omului.[4] Coșul III a fost în mod similar denunțat de polonezi drept un vehicul „pentru diversiunea politică și ideologică, pentru amestecul în treburile interne“; de cehoslovaci, ca fiind „destinat să faciliteze căile de răspândire a ideilor burgheze în țările socialiste“; iar de bulgari, ca un instrument „al intervenției directe în treburile interne ale națiunilor socialiste“ și de inițiere „a unor activități anticomuniste în țările socialiste“.[5]

În conferințele ulterioare, mai ales maghiarii au avut drept țintă insistența președintelui Jimmy Carter pe drepturile omului.[6] „Cruciada“ președintelui Carter era denigrată și „considerată periculoasă, chiar fără a exista vreo

---

[1] Propunerea Ministerului de Externe către conducerea HSWP asupra Cooperării și Securității pentru Pacea Europeană, 17 ianuarie 1967, în Békés și Locher (2003), p. 1, PHP.

[2] Op. cit., p. 4. Comitetul Economic European al ONU a fost identificat ca punctul central în acest efort. Propunerea a fost aprobată și „Parlamentul, Frontul Patriotic Național, Consiliul Național al Uniunii Sindicatelor, Consiliul Național al Femeilor, Consiliul Național pentru Pace“ au primit ordin să întocmească un plan de acțiune. Ultimele trei erau ramurile maghiare ale organizațiilor sovietice de front.

[3] Vezi și *Kulpolitka*, nr. 4, 1975.

[4] RAD Staff, „Six Months After: The East European Response to Helsinki“, [Șase luni mai târziu: Răspunsul est-european la Helsinki], RFER, RAD Background Report/46, 18 februarie 1976a, OSA, caseta 115, dosarul 5, raportul 114, pp. 26-28. Vezi și Andras (1973).

[5] *Nowe Drogi*, septembrie 1975; *Sprawy Miedzynarodowe*, septembrie 1975; *Rude Pravo*, 8 august 1975; *Tribuna*, 12 noiembrie 1975; *Nova Vreme*, 9 noiembrie 1975; *Rabotnichesko Delo*, 25 decembrie 1975.

[6] Vezi Ferenc Várnai în *Népszabadság*, 18 februarie 1977; „Drepturile omului și Helsinki: «*Népszabadság*» despre slăbiciunile occidentale“ (traducere cu comentarii a secției maghiare), RFER, RAD Background Report/49, 2 martie 1977, pp. 1-4. Várnai era expertul în ideologie al partidului.

tentativă evidentă și clară de intervenție", pentru că, „prin alegațiile anticomuniste de manipulare, prin instigarea opiniei publice occidentale și prin încurajarea aventurierilor politici", amenința să compromită „negocierile asupra limitărilor armamentelor strategice sau a reducerii armamentelor și trupelor din Europa Centrală", precum și viitorul „sistemului de securitate europeană" însuși.[1] Mai puțin public, președintele finlandez, Kekkonen, era „iritat de politicile pentru drepturile omului ale președintelui Jimmy Carter" și îl ridiculiza, în privat, pe partenerul său american, „care călărea pe călușul lui de lemn al drepturilor omului".[2]

Budapesta a respins, totodată, mișcările disidente ale Cartei 77 și ale Comitetului Polonez pentru Apărarea Muncitorilor, desconsiderându-le ca fiind „o mână de oameni" care căutau „faima prin declarațiile făcute presei burgheze din Vest" și pozând în „mișcări de rezistență".[3] După ce îi etichetau pe disidenții maghiari ca infractori trădători, autoritățile comuniste de la Budapesta insistau că:

> [...] statul are dreptul de a se apăra contra celor care încalcă legea și, prin denaturarea realității, încearcă să ofere combustibil propagandei străine burgheze. El are dreptul să solicite cetățenilor săi, chiar dacă au convingeri politice diferite, să rămână loiali concetățenilor și țării lor.[4]

Conform autorităților maghiare, recunoașterea de către ONU a drepturilor extinse „dăunează prestigiului drepturilor omului și lungește excesiv lista". Problema reală, susțineau ei în cor cu Moscova, era în Vest:

> [...] puterile imperialiste nu au reușit să garanteze drepturile fundamentale ale omului nici în interiorul frontierelor (în special dreptul la muncă), nici în sfera internațională, unde ei continuă campania de distorsionare a esenței

---

[1] „*Nepszabadsag* asupra politicii pentru drepturile omului a președintelui Carter", RFER, RAD Background Report/70, 30 martie 1977 (Traducere cu comentarii a secției maghiare), OSA, caseta 36, dosarul 2, raportul 44, p. 2; János Hajdu, „Ce este în joc", *Népszabadság*, 20 martie 1977. Hajdu era „unul dintre comentatorii de frunte ai ziarului pe probleme internaționale" și reflecta „vederile partidului și ale guvernului maghiar". Ungurii au atacat explicit „amestecul în treburile interne ale Uniunii Sovietice".

[2] Max Jacobsen, „Saviour of the Nation or a Devious Faustian Bargainer?" [Salvator al națiunii sau un parior faustian diabolic] *Helsingin Sanomat*, 31 august 2000; Juhani Suomi, ed., *Urho Kekkosen päiväkirjat* [Jurnalele lui Urho Kekkonen], vol. 8, Keuruu, Otava, 2004.

[3] *Népszabadság*, 18 februarie 1977; „Drepturile omului și Helsinki: *Népszabadság* despre slăbiciunile occidentale" (traducere cu comentarii a secției maghiare), RFER, RAD Background Report/49, 2 martie 1977, pp. 1-2.

[4] Ibidem.

apărării drepturilor omului cu scopul de a îndrepta cetățenii statelor socialiste împotriva puterii de stat și a instituțiilor statului.[1]

Totodată, partidul maghiar susținea că, deși insistența burgheziei asupra „drepturilor înnăscute, permanente ale omului, independent de poziția socială", este posibil să fi favorizat progresul umanității în epoca feudală, „fundamental ea a fost o teorie greșită și rămâne astfel și azi".[2] În socialism nu este „nevoie" să „aperi cetățenii împotriva propriului stat", argumenta Budapesta, datorită „relațiilor fundamental pozitive dintre stat și individ" și a „garanțiilor adecvate pentru cetățeni împotriva unor posibile abuzuri de putere ale statului".[3] În consecință, „indivizii nu pot să se adreseze unei organizații internaționale cu o plângere împotriva propriului stat".[4]

Respingerea maghiară a „interferenței" din exterior nu se aplica și propriilor sale inițiative referitoare la România. De fapt, Budapesta a susținut frecvent exact opusul, pentru a-și justifica interesul marcat de prejudecăți pentru Transilvania (și influența asupra acesteia). Odată cu semnarea Actului Final, Budapesta a devenit mai insistentă în legătură cu așa-zisele ei „responsabilități pentru maghiarii care trăiau în afara granițelor", mai ales în România, cu justificarea suplimentară că acum „spiritul de la Helsinki făcea ca o asemenea îngrijorare să devină obligatorie".[5]

Într-adevăr, la Helsinki, Kádár a subliniat în declarația lui că „teritoriul Ungariei" fusese „redus la o treime din fosta sa mărime" din cauză că se aflase de partea învinșilor din Primul Război Mondial, adresându-se nu numai audienței din Ungaria și „minorității maghiare din țările vecine", dar și comunităților de emigranți etnici maghiari din Occident.[6] Totuși, a continuat să se alăture celorlalți „parteneri apropiați" în denunțarea „promovării drepturilor omului de către Occident ca fiind o interferență" (aprilie 1978), în respingerea ca „falsă" a grijii pentru cooperarea în domeniul umanitar și drepturile omului care „făcea din modul în care un stat suveran își tratează proprii cetățeni, o grijă legitimă pentru celelalte state" (decembrie 1979) și

---

[1] *Népszabadság*, 14 august 1977; „Timar despre drepturile omului", RFER, RAD Background Report/175, 2 septembrie 1977, pp. 3-4. István Timár a fost implicat în unele dintre cele mai mari abuzuri împotriva drepturilor omului, din epoca Rákosi, fiind coinculpat alături de șeful poliției secrete, Gábor Péter, în 1954. Reabilitat după instalarea lui Kádár în 1956, Timár a devenit șef de departament în Ministerul Justiției.

[2] *Népszabadság*, 14 august 1977; RAD (1977), pp. 1-2.

[3] Ibidem.

[4] Op. cit., p. 3.

[5] *Népszava*, 25 decembrie 1975, p. 15.

[6] King (1976c), p. 13. De fapt, Transilvania s-a declarat pentru unirea cu România chiar înainte de dizolvarea oficială a monarhiei austro-ungare.

în ridiculizarea „întrebărilor banalizate referitoare la așa-zișii disidenți" și în denunțarea „amestecului în treburile interne" (decembrie 1984).[1]

Colaborarea cu Nixon, Ford și Carter în procesul CSCE

Rolul României a fost atât de diferit și de diametral opus față de ce ceea ce prezentau măsurile active sovietice încât, practic, nu există nici o corespondență între comportamentul ei real și imaginea post-1989 privind atitudinile adoptate față de Procesul de la Helsinki. În primă instanță, România a insistat pentru includerea Americii de Nord în procesul de securitate din Europa, presând administrația de la Washington să se angajeze mai mult și susținând la Moscova că implicarea SUA în securitatea europeană trebuia recunoscută ca o realitate evidentă.[2] După cum îl informa trimisul special al lui Ceaușescu pe Henry Kissinger, în aprilie 1973:

> România acordă o mare semnificație participării Statelor Unite în acest proces, în pregătirea și desfășurarea Conferinței, conștientă de faptul că poziția SUA poate avea un rol important în lucrările Conferinței și în rezolvarea favorabilă a problemelor europene. Din aceste motive noi am fi interesați să vedem că Statele Unite arată un interes mai mare și contribuie mai activ. [...] Noi dorim ca SUA să joace un rol mai activ.[3]

Bucureștiul a fost, totodată, membrul Blocului Sovietic care a susținut cel mai entuziast înființarea unei „organizații permanente, care să se ocupe de securitatea europeană", făcând lobby atât în SUA, cât și pe lângă ceilalți membri ai Pactului în acest scop.[4] În iunie 1970, Ceaușescu a fost primul care a sprijinit ideea, pe care miniștrii de Externe ai Pactului de la Varșovia au și adoptat-o câteva zile mai târziu, probabil cu scopul de a discredita ideea în Occident.[5] Un an mai târziu și cu un an înainte de începerea ședințelor pregătitoare pentru Helsinki, românii au fost cei care au denumit

---

[1] Locher (2002), p. 13, PHP. În 1979 și 1984 plângerea citată a fost făcută, de fapt, de reprezentantul Cehoslovaciei, dar nu există vreo mărturie a dezacordului delegației maghiare.

[2] Date fiind numeroasele rapoarte contrare, King a fost precaut în formularea sa că România „fusese probabil mai dornică să permită Statelor Unite și Canadei să participe la conferință" decât Moscova, dar „nu au ieșit la iveală diferențe de vederi". King (1972b), p. 18.

[3] Memorandum al discuției, Washington, aprilie 21, 1973, 11.50 a.m.–12.40 p.m., documentul 23, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976.*

[4] King (1972b), p. 18.

[5] *Le Monde*, 18 iunie 1970; *Pravda*, 27 iunie 1970.

viitoarea instituţie permanentă „Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa“, un detaliu care nu este de obicei menţionat în istoriografia occidentală a Procesului de la Helsinki.[1] La acea vreme, românii au specificat că statutul de membru „se va baza pe un principiu fundamental: numai statele, subiecte egale ale dreptului internaţional şi nici o altă entitate creată de ele, au dreptul de a discuta şi determina modul în care intenţionează să coopereze“, eliminând astfel „orice poziţii privilegiate“ pentru conducătorii alianţelor.[2]

După cum le-a explicat Ceauşescu preşedintelui Gerald Ford şi lui Henry Kissinger, summitul Conferinţei nu trebuia să constituie „finalul, ci mai degrabă începutul procesului de securitate europeană“, iar o organizaţie permanentă trebuia să aibă rolul de a pregăti sistematic (anual sau o dată la doi ani) conferinţe de tip „follow up“.[3] La îngrijorarea lui Kissinger referitoare la posibilitatea „interferenţei permanente în Occident“, Ceauşescu a argumentat convingător că organizaţia putea fi constituită în aşa fel încât „să se excludă posibilele interferenţe“ şi să se limiteze la pregătirea noilor conferinţe. România, a declarat el, nu dorea „vreo intervenţie a Estului în Vest sau o intervenţie a Vestului în Est“ şi, în la fel de mică măsură, „vreo intervenţie a Estului în Est“.[4]

În contradicţie evidentă cu măsurile active de discreditare, care au prezentat Bucureştiul că ar fi fost contra procesului, România a refuzat să se angajeze în acţiunile contrare Actului Final de la Helsinki sau în campania împotriva preşedintelui Carter şi a politicii sale pentru drepturile omului, la care autorităţile comuniste din Berlin, Budapesta, Praga, Sofia şi Varşovia şi-au alăturat glasurile de bunăvoie. România nu a sprijinit conceptul sovietic al „coexistenţei paşnice“ (absenţa înfruntărilor fizice, continuarea războiului ideologic), nu s-a dedat la „acuzaţii generale de subversiune ideologică împotriva Vestului“ şi a respins necesitatea unei „contraofensive colective sau individuale contra Occidentului“.[5] În timp ce Budapesta acuza „adversarii destinderii din Europa Occidentală, SUA şi China“ de pretinsa obstrucţionare a acordurilor de la Helsinki (aşa cum făcuseră şi Varşovia, Berlinul, Praga, Moscova şi Sofia), România nu a nominalizat „puternicele

---

[1] *Le Monde*, 22 mai 1971. Autorii au fost Nicolae Ecobescu şi Sergiu Celac.
[2] Ibidem. King (1972b), p. 19.
[3] Memorandum al discuţiei, Washington, 11 iunie, 1975, 3-4.15 p.m., documentul 34, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976.
[4] Ibidem. Ford şi Kissinger au fost de acord să reflecteze asupra problemei şi să-şi reconsidere poziţia.
[5] Andras (1973), p. 51.

forțe reacționare" pentru că, așa cum nota un analist, nu credea că ele „erau de găsit în Vest".[1]

Este de remarcat că Bucureștiul nu numai că s-a abținut să-i atace dur pe disidenții polonezi și pe cei din Carta 77, ci le-a făcut chiar „o oarecare publicitate".[2] Conform unui observator, era destul de evident, la acel moment, că Blocul Sovietic includea „doar statele active ale Tratatului de la Varșovia, minus România, plus Mongolia".[3] De asemenea, Bucureștiul nu a invocat nici principiul „neamestecului în treburile interne" împotriva Coșului III (sau împotriva politicii lui Carter pentru drepturile omului), așa cum o făceau „partenerii apropiați", încercând aproape ostentativ să implice România în acțiunile lor, prin împrumutarea unor elemente ale retoricii ei cunoscute.

În evident contrast, criticile Bucureștiului față de Coșul III au fost rare și extrem de blânde. În loc să acuze, în „conspirația subversivă a Occidentului", se citau normele general acceptate, care erau adresate mai curând imposturii maghiare și sovietice; de exemplu, cooperarea culturală nu trebuia „privită ca o justificare a amestecului în treburile interne ale altor popoare" și „liberalizarea" contactelor umane nu ar trebui să promoveze „ideile naționaliste, antiumane, retrograde și reacționare sau ideile rasiste".[4] De fapt, „liberul schimb" cu Occidentul nu amenința Bucureștiul atât de mult ca numeroasele contacte cu aliații din Tratatul de la Varșovia, care căutau cu toții oportunități să recruteze și să încurajeze opozanți ai regimului, inclusiv prin alimentarea tensiunilor etnice cu scopul de a deturna politicile sale independente.

Campania Bucureștiului pentru măsuri obligatorii de sporire a încrederii

Încă de la începutul Procesului de la Helsinki, Bucureștiul a încercat să utilizeze conferința pentru a micșora controlul sovietic asupra Blocului, în timp ce Moscova a încercat să-l exploateze pentru a-și consacra controlul

[1] *Partien Zhivot*, nr. 16, 1975; RAD Staff (1976a), pp. 19-20. Cehoslovacii au condamnat „forțele aventuriste ale imperialismului internațional și ale maoiștilor chinezi", așa cum au făcut și bulgarii. Vezi *Rabotnichesko Delo*, 10 decembrie 1975; *Trybuna Ludu*, 25 august 1975; și televiziunea cehoslovacă, 24 noiembrie 1975.

[2] H. Gordon Skilling, „Socialism and Human Rights: Charter 77 and the Prague Spring", în Lowenthal și Horn (1978), pp. 209-210. Atacul asupra disidenților a fost mult mai dur în Cehoslovacia, RDG, Polonia și Ungaria, decât în România.Vezi Gale Stokes, *The Walls Came Tumbling Down: The Collapse of Communist in Eastern Europe*, Oxford, Oxford University Press, 1993, p. 88.

[3] Aspaturian, în Lowenthal și Horn (1978), p. 259.

[4] *Scînteia*, 18 mai 1973; Agerpres în engleză, 4 iulie 1973; Andras (1973), p. 51.

prin oficializarea divizării Europei. Așa cum i-a spus ambasadorul român lui Kissinger, încă în 1973, „noi împărtășim aceeași îngrijorare că [Conferința] ar putea conduce la consfințirea divizării din Europa", la care Kissinger a replicat că ceea ce încercau românii să facă „era absolut clar", la fel cum era și opoziția lor „la ceea ce încercau să facă alții".[1] În acest punct, interesele României erau de asemenea diametral opuse cu cele ale URSS și ale celorlalți din Pact, sincronizate strâns cu scopurile SUA și ale majorității Occidentului și recunoscute ca atare de administrația SUA.

Kissinger – evident cu autorizația președintelui Nixon – a propus o cooperare bilaterală, neoficială, cu românii care „să complice intervenția unor forțe externe în Europa".[2] În consecință, Bucureștiul s-a distins ca fiind cel mai activ avocat al măsurilor concrete de implementare și monitorizare, în conformitate cu Actul Final. În acest sens, Ceaușescu explica președintelui Ford și lui Henry Kissinger, cu mai puțin de două luni înainte de summitul final de la Helsinki:

> În primul rând, trebuie să existe angajamente ferme pentru renunțarea la forță și pentru neamestecul în treburile interne ale altor state. [...] Se pune problema, spre exemplu, de acele angajamente referitoare la manevrele militare. Și nici aici nu contează dacă vor fi 250 sau 180 de kilometri, ori 10 sau 20 de mii de oameni, ci simplul fapt că aceste măsuri trebuie să fie obligatorii și nu ceva voluntar. [...] ceea ce facem este să introducem în dreptul internațional anumite reguli. [...] anumite înțelegeri trebuie să fie obligatorii și nu voluntare.[3]

Poziția României a fost atât de diferită de cea a Uniunii Sovietice și a partenerilor loiali, încât ea nu a fost inclusă ca parte în Tratatul de la Varșovia în timpul negocierilor. După cum menționa CIA, cu două săptămâni înainte de semnarea Actului Final de la Helsinki:

> Singura excepție evidentă la docilitatea est-europeană a fost România. [...] Românii au deviat de la poziția sovietică într-o varietate largă de probleme. De exemplu, Bucureștiul a încercat cu insistență să întărească stipulările

---

[1] Memorandum al discuției, Washington, 21 aprilie, 1973, 11.50 a.m.-12:40 p.m., documentul 23, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976*.

[2] Ibidem. Reprezentantul României, ministrul adjunct de Externe, Vasile Pungan, a menționat că se purtau deja unele discuții la nivelul Departamentului de Stat, după ce Kissinger exprimase dorința Administrației „de a schimba idei pe baze bilaterale și să ne cunoască reacțiile".

[3] Memorandum al discuției, Washington, 11 iunie, 1975, 3-4.15 p.m., documentul 34, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976*.

ulterioare, cu intenția evidentă de a-i putea face pe sovietici responsabili de eventuale violări ale acordurilor.[1]

La mijlocul lui 1974, Emil Bodnăraş i-a explicat ambasadorului Harry Barnes de ce impunerea de constrângeri asupra comportamentului sovietic era un scop central al politicii României. Conform lui Bodnăraş, „în timp ce cuvântul unui gentleman englez sau chiar și al unui comunist chinez era o garanție, nici măcar un raft întreg de dicționare nu era de ajuns să-i faci pe sovietici să respecte vreo negociere sau vreun acord“.[2] Similar, în replică la întrebarea lui Henry Kissinger dacă România chiar considera că era de dorit retragerea trupelor Statelor Unite din Europa, el a răspuns:

> Preşedintele Ceauşescu spune că el nu se gândeşte la retragerea trupelor SUA, ci la reduceri reale, care vor trebui echilibrate sub un control adecvat. Este nevoie de un mecanism pentru a asigura atât reducerea, cât şi controlul. De fapt, chinezii au făcut mai mult decât oricine pentru a se ajunge la reducerea trupelor în Europa, obligându-i pe sovietici să disloce trupe substanțiale [44 de divizii] la granița cu China.[3]

România începuse să insiste, încă din 1966, asupra a ceea ce aveau să devină „măsurile de sporire a încrederii“ (CBM), când a reuşit să includă ca principii generale referiri la retragerea trupelor străine din Europa şi la desființarea bazelor militare străine, la şedința Tratatului de la Varşovia, care a avut loc la Bucureşti. După invazia Cehoslovaciei condusă de sovietici, românii au adăugat interzicerea amenințării cu forța, în particular, a manevrelor militare de-a lungul frontierelor (într-o perioadă în care

---

[1] *CSCE: The View From Moscow* (CIA/OCI/Memo 750718A), 18 iulie 1975 (declasificat la 29 ianuarie 2001), p. 8, CIA.

[2] Discuția Bodnăraş – Barnes (1974), p. 1. Deng Xiaoping i-a spus practic acelaşi lucru lui Henry Kissinger, câteva luni mai târziu, informându-l că părerea conducerii chineze era că „nu exista nici un fel de acord care să poată lega mâinile Rusiei“ şi l-a avertizat că țelurile sovietice erau aceleaşi: „să încerce să dezbine Statele Unite de aliații ei“. Kissinger (2000), pp. 872-873.

[3] Memorandum al discuției, 3 august, 1975, 4–4.40 p.m., documentul 38, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976*. În timpul acestei discuții, Ceauşescu i-a prevenit pe americani să fie atenți la proliferarea nucleară din partea țărilor mici din „Orientul Mijlociu, Asia sau chiar din America Latină, cum ar fi Brazilia“. Când Kissinger a glumit că „indienii ar putea intra şi ei în această categorie deşi sunt atât de morali şi pacifişti“, Ceauşescu a replicat: „Nu sunt aşa de pacifişti“. Cei doi au căzut de acord şi să coopereze la ONU în legătură cu problemele din lumea în curs de dezvoltare, fără să permită să devină o arenă pentru conflictele politice. Ceauşescu a continuat, totodată, să transmită mesaje între Ford şi Kim Il Sung în efortul de a îmbunătăți relațiile SUA – Coreea de Nord.

„partenerii apropiați“ făceau același lucru de-a lungul granițelor României). Din 1969, ungurii fuseseră instruiți de Moscova să încerce să convingă România să nu mai vină cu propuneri referitoare la „retragerea trupelor străine din țările europene, desființarea bazelor militare străine și renunțarea la demonstrațiile de forță“.[1]

Sovieticii au pretins că propunerile românești „nu puteau fi acceptate de statele NATO“ nici măcar ca subiect de discuție și că ele vor „torpila conferința“. Dar aceste eforturi s-au dovedit în van. Spre exemplu, la conferința pentru dezarmare de la Geneva, din martie 1970, propunerile generale ale Bucureștiului pentru „angajamente internaționale obligatorii de nerecurgere la forță sau la amenințări cu forța“, au fost acompaniate de propuneri foarte specifice pentru „renunțarea la manevre militare pe, sau în apropiere de teritoriile altor state“ fără permisiunea acestora.[2] Adoptarea unui asemenea principiu ar fi dărâmat însăși fundația doctrinei Brejnev și a menținerii dominației sovietice în Europa de Est.

Una dintre reacțiile sovietice a apărut două zile mai târziu în *Pravda*, unde un colonel sovietic de la comanda unificată a Pactului de la Varșovia îi ataca pe „revizioniștii de dreapta și pe oportuniștii de stânga pentru trădarea intereselor internaționalismului socialist, prin aderarea la ideile anticomuniste și antisovietice ale ideologilor imperialiști“. Ofițerul argumenta că acei trădători erau „oponenți ai suveranității socialiste, care poate fi protejată cu adevărat numai prin eforturi colective“. De asemenea, el insista că „ajutorul dat de cele cinci state aliate poporului cehoslovac“ prin invazia lor și răsturnarea guvernului Dubček era o „confirmare convingătoare a principiilor internaționalismului“.[3] Nemenționarea directă a României a permis speculația că și alți membri ai Pactului împărtășeau această disidență și a dat spațiu liber de manevră măsurilor active în acest scop.

„Suveranitatea socialistă“ la care se referea colonelul conținea „obligația internaționalistă“ de „apărare a dictaturii proletariatului și a fundamentelor sociale ale socialismului în orice țară a comunității socialiste“.[4] Colonelul sovietic ridiculiza conceptul bazării pe forțele proprii – esența strategiei

---

[1] Károly Erdélyi, Memorandum al Ministerului de Externe către Comitetul Politic al HSWP legat de consultările sovieto-maghiare pentru Conferința Europeană de Securitate, 18 octombrie 1969, p. 2, în Békés și Locher (2003), PHP. Ministrul adjunct de Externe, Erdélyi, era confidentul lui Kádár și agent KGB. Miklós Kun, „Kádár și Primăvara de la Praga“, *The Hungarian Quarterly*, vol. 39, nr. 152 (iarna 1998), pp. 113-126.

[2] *Scînteia*, 7 martie 1970; Johnson (1970), pp. 2, 16-17. A fost urmată de o campanie publică în mass-media, Comitetul Central și Marea Adunare Națională.

[3] *Pravda*, 7 martie 1970.

[4] *Horizont* (Berlinul de Est), nr. 43, octombrie 1969; *Pravda*, 26 septembrie 1968; King (1972b), p. 10.

de apărare a României, unică în cadrul Blocului – ca fiind „nu mai puțin periculoasă" decât contrarevoluția cehoslovacă și constituia „o respingere a principiilor internaționaliste de apărare a patriei socialiste și o acoperire pentru tendințe aventuriste și hegemonice".[1]

Începând din 1972, Bucureștiul a legat principiul susținerii reducerii armamentelor și a cheltuielilor militare de securitatea europeană, argumentând că, „în timp ce principiul abținerii de la folosirea forței constituie un bastion legal esențial al securității, eliminarea instrumentelor de forță – a armamentelor – reprezintă garanția sa materială".[2] Înainte de convorbirile pregătitoare pentru CSCE, România a făcut presiuni pentru reducerea „efectivelor armatelor naționale, eliminarea tuturor bazelor străine, retragerea tuturor trupelor în interiorul frontierelor naționale și renunțarea la manevre militare la granițele altor state".[3] Era esențial, insista Ceaușescu, ca dezarmarea și reducerea trupelor „să fie verificate prin unele sisteme de control".[4] Chiar înainte de începerea convorbirilor preparatorii, România a lansat o serie de declarații comune care au inclus, cu excepția Coșului III, practic toate punctele care s-au regăsit în Actul Final de la Helsinki și a încercat chiar să obțină ratificarea din partea Națiunilor Unite.[5]

Contramăsurile antiromânești

Având în vedere poziția președintelui Kekkonen (și a altor personalități de frunte finlandeze), care lucra pentru spionajul sovietic și „relația specială" finlandezo-maghiară, patronată și chiar susținută de Moscova, românii nu considerau Finlanda un teritoriu cu adevărat neutru.[6] La prima întâlnire de la conferința pregătitoare din noiembrie 1972, conflictul iscat prin refuzul de a accepta delegația României și apoi prin suspendarea precipitată a ședinței a atras asemenea proteste generale, încât reprezentanții Finlandei au fost nevoiți să ceară oficial scuze României la sesiunea următoare.[7] În

[1] Ibidem.
[2] Ecobescu și Glaser (1972).
[3] *Scînteia*, 27 aprilie 1972; Constantin Mitea, „Ideea de securitate europeană în lumina acțiunilor practice", *Lupta de clasă*, nr. 2, februarie 1972; King (1972b), pp. 7, 9.
[4] King (1972c), p. 21.
[5] Declarațiile au fost emise împreună cu Belgia, Congo, Iran, Italia, Olanda, Sudan, Volta Superioară și Germania de Vest. King (1973c), p. 7. Secretarul-general al Națiunilor Unite, Kurt Waldheim, a făcut publică propunerea României pe 6 noiembrie 1973.
[6] Pentru legăturile lui Kekkonen cu KGB, vezi Kalugin și Montaigne (1994), pp. 169-170; Andrew și Gordievsky (1990), p. 433. Vezi și Rautkallio (1996); Rautkallio (1999).
[7] Robert R. King, „Rumanian Demands at Helsinki Preparatory Conference Delay Adoption of Procedural Rules", RFER, Rumania/19, 4 decembrie 1972d, OSA, caseta 114, dosarul 2, raportul 46, p. 2.

ciuda insistenței sovietice pentru „convorbiri bloc-bloc cu SUA și URSS, în calitate de lideri ai NATO și ai Pactului de la Varșovia", românii au înregistrat „proiectul regulamentului de procedură, ca prim document oficial al CSCE" (Documentul de lucru nr. 1 al CSCE), care stipula că numai statele și nu alianțele militare create de ele erau participanți legitimi la discuții.[1] Românii au solicitat, de asemenea, o președinție prin rotație și, în final, s-a stabilit rotația vicepreședinților adunărilor și președinții oricăror viitoare grupuri de lucru.

Insistența României ca statele să participe indiferent de statutul de membru al vreunei alianțe militare a fost „în general respinsă de toți ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia".[2] Media sovietică a evitat să menționeze explicit România când a criticat „anumite tentative de a crea dificultăți în realizarea unor progrese", sugerând însă că Bucureștiul constituia o obstrucție în însăși calea Procesului de la Helsinki.[3] Conducând atacul, media maghiară a acuzat România că nu a păstrat confidențialitatea negocierilor și că „își făceau publicitate pentru ea și pentru punctele ei de vedere", în timp ce polonezii o criticau pentru că „despica firul în patru și prelungea negocierile", cu scopul de „a slăbi solidaritatea grupurilor ideologice din Europa".[4] Bucureștiul nu s-a retras din fața ofensivei comune a partenerilor din alianță și chiar a introdus formula de compromis, care a pus Moscova la colț, respectiv a făcut-o să accepte că ședințele „vor avea loc în afara cadrului alianțelor militare".[5] Faptul că discuțiile nu s-au transformat „într-o confruntare Tratatul de la Varșovia–NATO" a fost atribuit de observatorii internaționali tenacității României, ceea ce i-a „atras admirația" unui număr de state occidentale.[6]

Conform rezoluției conducerii partidului maghiar, pregătită de adjunctul Departamentului Internațional, Mátyás Szürös, liderul est-german „a urmat în toate aspectele linia noastră comună" și, de aceea, le-a cerut românilor:

> [...] să se abțină, pe viitor, să mai facă demersuri care nu sunt pe linia pozițiilor noastre comune în problemele importante. Nu este un secret că propunerile Republicii Socialiste România referitoare la chestiunea așa-numitelor măsuri

[1] Nuenlist și Locher (2005), p. 12, PHP.
[2] King (1972d), pp. 1-5. România a insistat că procesul „nu trebuie în nici un fel și sub nici o formă să pornească de pe pozițiile de bloc". *Scînteia*, 24 noiembrie 1972.
[3] Radio Moscova, în limba română, 28 noiembrie 1972.
[4] Radio Budapesta, 25 noiembrie; *Zycie Warszawy*, 26 noiembrie; Radio Varșovia, 27 noiembrie 1972; King (1972d), p. 5.
[5] Ibidem.
[6] King (1972d), p. 6. Vezi și King (1972b), pp. 13-15. Statele Unite nu au fost hotărâte în legătură cu propunerea României, oficialitățile responsabile de relația SUA – URSS fiind în favoarea abordării de pe poziții de bloc.

de sporire a încrederii şi renunţarea la forţă sunt în acord cu intenţiile ţărilor NATO, care sunt direcţionate spre complicarea şi prelungirea convorbirilor.[1]

Ceauşescu a caracterizat atacul lui Honecker ca „un amestec inadmisibil în afacerile interne ale României", menţionând că singurul motiv pentru care se abţinea să răspundă mai dur era „profundul său respect pentru partidul lui Thälmann şi Pieck".[2]

După cum nota Kissinger, după discuţia cu liderul român, „îngrijorarea majoră" a lui Ceauşescu era că „CSCE nu mergea îndeajuns de departe", încât să asigure măsuri de siguranţă „suficiente, care să protejeze Europa de Est" de intervenţia sovietică.[3] În timp ce Statele Unite au preluat responsabilitatea pentru negocierea Coşului I şi Marea Britanie pentru Coşul II, Franţa „a purtat majoritatea negocierilor asupra Coşului III" şi nu a manifestat nici un interes pentru efortul României de a stabili şi impune măsuri de creştere a încrederii care vizau Uniunea Sovietică.[4] Ministerul de Externe francez i-a spus clar lui Kissinger, la mijlocul lui 1975, că „pentru Franţa, măsurile de sporire a încrederii nu reprezintă unul dintre punctele esenţiale ale Conferinţei".[5]

De fapt, Parisul era prea puţin interesat la acea vreme de Procesul de la Helsinki, privindu-l ca pe o ameninţare la propria sa dominaţie în afacerile de securitate europeană, mai ales după ce românii reuşiseră să-i aducă la egalitate pe toţi participanţii la discuţii (ceea ce diminua rolul special pe care Franţa şi l-ar fi asumat, inevitabil). Ungurii şi sovieticii erau conştienţi de acest dezinteres şi au încercat să-l folosească în propriul avantaj.

---

[1] Rezoluţia nr. 3185/1974 a Consiliului de Miniştri asupra întâlnirii Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia, din 17-18 aprilie 1974 de la Varşovia, pregătită de Mátyás Szürös, în PHP, „Records of the Political Consultative Committee, 1955–1991", publicată de Douglas Selvage şi Vojtěch Mastný, ianuarie 2008, p. 7. Şi Gierek „a deplâns faptul că propunerile României pentru convorbirile de dezarmare de la Viena diferă de poziţia comună". (p. 8).

[2] Op. cit., p. 8. Conducătorul român a criticat şi „declaraţia preliminară de principii", considerând-o „prea slabă", insistând asupra unui regim de control şi sancţiuni şi reiterând propunerile pentru „retragerea trupelor străine şi încetarea manevrelor militare" la frontierele altor state şi pentru „reducerea cheltuielilor militare". King (1972b), p. 8.

[3] Kissinger (2002), p. 662.

[4] Părea că autorităţile franceze erau susceptibile la abordări din partea „partenerii lor din strânsa cooperare" tocmai din cauza atitudinii lor „mai degrabă rezervată" faţă de CSCE, pe care oficialii sovietici o descriseseră anterior maghiarilor ca fiind „rezervată şi dezinteresată". Károly Erdélyi, Memorandum al Ministerului de Externe către Comitetul Politic al HSWP legat de consultările sovieto-maghiare pentru Conferinţa Europeană de Securitate, 18 octombrie 1969, la PHP.

[5] Kissinger (2000), p. 646.

După cum menţiona o oficialitate maghiară, în urma consultărilor bilaterale sovieto-ungare:

> Atitudinea Franţei este mai degrabă rezervată. Conducătorii francezi sunt conştienţi că întreprinderea lor politică majoră, slăbirea simultană a poziţiilor europene ale celor două tabere opuse, se poate realiza cu greu la conferinţă, aşa încât atitudinea lor este caracterizată prin dezinteres şi rezervă.[1]

Majoritatea analizelor occidentale ale Procesului de la Helsinki nu au acordat prea multă atenţie României, chiar şi atunci când se deranjau să menţioneze că acesta adoptase o poziţie diferită de Moscova şi de restul Pactului de la Varşovia. Totuşi, ceea ce rezida în acea diferenţă a avut un efect enorm asupra Războiului Rece. Esenţa acelor diferenţe a fost bine reliefată în proiectul discursului lui Honecker de la întâlnirea Pactului de la Varşovia din 1974:

> [...] În subcomitetul care se ocupă de măsurile CBM, delegaţia României a venit, de asemenea, cu o propunere de document separată. Astfel, aspectele militare generale, în unele părţi într-o formă detaliată, au devenit obiectul deliberărilor conferinţei. Iniţiativa românească, împreună cu propunerile din partea ţărilor vestice includ solicitări care depăşesc recomandările de la Helsinki [...]
> [Delegatul României a propus] realizarea unor controale internaţionale amănunţite pe teritoriile statelor socialiste, prin posturi internaţionale fixe şi mobile. În circumstanţele actuale, în care există riscul continuu al unei agresiuni imperialiste, un astfel de punct de vedere este total inacceptabil. Seria de măsuri propuse are scopul clar de a limita şi a plasa sub control activităţile forţelor armate ale statelor socialiste. Aceste propuneri ale tovarăşilor români sunt în concordanţă cu opinia statelor NATO referitoare la aşa-numitele „măsuri de promovare a stabilităţii".
> În final, unele dintre modificările şi amendamentele românilor au efectul de a extinde aria asupra căreia acordul trebuie să aibă valabilitate. [...] Decisiv pentru noi – şi le cerem tovarăşilor români să reflecteze la aceasta cu atenţie – este că aceste modificări şi corecţii ignoră interesele de securitate ale întregii comunităţi socialiste şi drepturile suverane ale statelor

[1] Memorandum al Ministerului de Externe către Comitetul Politic al HSPW legat de consultările sovieto-maghiare pentru Conferinţa Europeană de Securitate, 18 octombrie 1969, p. 1, în Békés şi Locher (2003), PHP. Autorul raportului (de fapt, un memorandum către Biroul Politic maghiar), ministrul adjunct de Externe, Károly Erdélyi, este identificat ca agent KGB, în Kun (1988).

socialiste [...] De fapt, RSR adoptă o poziție în totală contradicție cu politica stabilită de noi.[1]

După cum nota ulterior un analist: „Aspectele militare ale CSCE, măsurile voluntare de sporire a încrederii (CBM) au reprezentat un nou element în relațiile Est – Vest – ceva ce nu a avut nici o legătură cu ideea sovietică de destindere".[2] Bucureștiul și-a continuat aceste eforturi, alăturându-se, practic, „țărilor nealiniate împotriva Pactului de la Varșovia", „solicitând notificarea anterioară a mișcărilor de trupe, precum și a manevrelor navale și aeriene", la conferința din 1978 de la Belgrad.[3] La acea vreme, spionajul SUA a evaluat că Moscova era acum confruntată cu „dificultăți pe două fronturi" Una era creată de aprobarea Coșului III, iar cealaltă, pe care CIA o situa pe primul loc, era provocată de acceptarea fără entuziasm „a unui număr de măsuri de notificare anterioară și observare a manevrelor militare majore – așa-numitele măsuri de sporire a încrederii (CBM)".[4]

Cu toate că s-a recunoscut rareori, România a jucat un rol important și în împiedicarea tentativelor sovietice de a transforma „conferința CSCE de la Madrid într-o conferință pe teme de dezarmare" și în garantarea că va fi, în schimb, „o conferință pe tema CBM".[5] Delegația României și-a menținut poziția exigentă în timpul negocierilor CSCE din 1984–1986, de la Stockholm, la care Moscova a acceptat solicitările de notificare și inspecțiile internaționale, îngreunându-se major capacitatea sovieticilor

---

[1] *Asupra pozițiilor Republicii Socialiste România: Anexe la discursul șefului statului est-german (Erich Honecker)*, 4 aprilie 1974, pp. 1-9, „XIV. Varșovia, 17–18 aprilie 1974", „PCC Meetings 1970–1990", în Mastný, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP. *Notele est-germane asupra proiectului conferinței pentru securitate europeană* (17 aprilie 1974) reiterau plângerile pentru „accentul exagerat" pus de România pe „aspectele militare concrete" ale CBM, pe „principiul renunțării la forță", pe reduceri mai mari ale armamentelor și forțelor militare ale URSS, RDG, RPP și RSC și pentru solicitarea României „de controale internaționale extinse pe teritoriile statelor socialiste, prin puncte internaționale de control", propuneri care coincideau „larg" cu „vederile statelor NATO". Nota concluziona că: „Propunerile României complică negocierile de la Viena, contravin intereselor de securitate ale comunității socialiste și aduc atingere drepturilor suverane ale statelor socialiste". Ibidem.

[2] Nuenlist și Locher (2005), pp. 13-14, PHP.

[3] Moore (1977), p. 5.

[4] *Soviet Objectives and Tactics at the Belgrade Conference*, mai 1977, p. 3, CIA.

[5] Nuenlist și Locher (2005), p. 14, PHP. Cu toate că erau conștienți de importanța acestor măsuri, analiștii nu au recunoscut rolul României, afirmând în schimb că SUA au renunțat la România ca partener principal, preferând Polonia și Ungaria, în perioada de după Helsinki.

„de a pregăti un atac-surpriză".[1] Motivațiile pentru acest efort românesc extraordinar rezidau în dorința sinceră a Bucureştiului de a avea o asigurare împotriva incursiunilor militare sovietice. Aşa cum îi mărturisea Ceauşescu preşedintelui Ford, în 1975, el era preocupat de „problema serioasă", care depăşea „ceea ce se semnase la Helsinki":

> În primul rând, la 30 de ani după război, Europa se află încă sub condițiile armistițiului. [...] Aceasta implică, desigur, că aceia care au fost victorioşi în război [...] au dreptul să intervină acolo unde nu există nici un tratat de pace, în orice moment doresc. [...] A continua să trăim sub auspiciile Tratatului de la Potsdam înseamnă un risc de intervenție în orice moment. [...] [Scopul nostru este] să scăpăm de statutul de la Potsdam şi să ajungem la o stare de lucruri normală în Europa, care exclude dreptul de intervenție în treburile interne ale altor state.[2]

Era necesar, îi spunea preşedintele român partenerului său american, un document obligatoriu care „să înlăture orice drepturi ale vreunui stat asupra altuia". Când a fost întrebat de preşedintele Ford dacă el credea că soluția se afla în reunificarea Germaniei, Ceauşescu i-a răspuns afirmativ.[3]

Răstălmăcirea performanțelor României la CSCE

În perioada summitului de la Helsinki, eficiența măsurilor active antiromâneşti de sorginte sovietică a devenit tot mai vizibilă în analizele academice şi ale spionajului SUA. De exemplu – după ce descrisese politica României din 1972 ca fiind consecventă şi tactica ei ca urmărind „un model al confruntării, urmat de o perioadă de consolidare, în care tensiunile vor fi destinse, fără însă să se facă Uniunii Sovietice concesii de substanță" – patru ani mai târziu, acelaşi analist a început să afirme că linia strategică generală a României împotriva Moscovei era marcată de „un zigzag" şi

---

[1] Ibidem. Vezi Hannes Gamillschlag, „In der Konferenzpause beginnt die Arbeit", *Frankfurter Rundschau*, 23 martie 1984. Românii au jucat un rol-cheie în crearea premiselor pentru viitoarele acorduri „cer deschis" şi au fost primii care au propus şi au implementat un acord „cer deschis" în fostul Bloc Sovietic, cu vecinii lor maghiari în 1991.

[2] Memorandum al discuției, Bucureşti, 2 august, 1975, 7-8.10 p.m., documentul 36, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976.*

[3] Ibidem.

nu era „în nici un caz consecventă sau lipsită de ambiguități".[1] Abilitatea măsurilor active sovietice de a sădi confuzie și îndoieli – demonstrată evident prin contrastul dintre etichetarea opoziției României ca ineficientă și contraproductivă, făcută în Evaluarea Comunității Informative Naționale (National Intelligence Estimate) din 1973, și addenda la această evaluare, din 1974, care sublinia că România „rămăsese cea mai dificilă problemă a sovieticilor" – a continuat să aibă un efect cumulativ asupra percepțiilor din Statele Unite.[2]

În 1975, chiar și atunci când observa corect opoziția singulară a României față de Moscova și eforturile ei serioase de a introduce controale mai exigente în procesul CSCE, care ar fi îngreunat devierile sovietice, CIA descria comportamentul României în termeni care sugerau superficialitatea, autopublicitatea și lipsa de consecvență, toate acestea aflându-se printre efectele majore ale măsurilor active și ale criticilor din mass-media sovietică și a Pactului:

> Într-un mod caracteristic, delegația română a făcut un mare spectacol din clamarea independenței și apărarea intereselor și interpretărilor sale speciale. [...] În final, nu au fost reținute prea multe elemente care să poată fi citate de București ca încorporând conceptele sale, iar românii, ca de obicei, au bătut în retragere în fața unor confruntări potențiale cu sovieticii.[3]

Judecând însă după convorbirile desecretizate dintre conducătorii români și americani din anii 1973–1975, realizările românești de la Helsinki fuseseră enorme, cu un efect de durată.[4] Faptul că nu au fost atribuite Bucureștiului este o altă poveste.

---

[1] King (1972b), p. 27; King (1976b), p. 1. Tipică, de asemenea, a fost și interpretarea îngustă a politicii României ca tinzând să-și „crească autonomia față de Uniunea Sovietică" și ducând „o politică conform intereselor naționale ale României", în timp ce ignora eforturile de reducere a dominației sovietice la nivel regional și global. Op. cit., pp. 1, 2.
[2] *National Intelligence Estimate: Soviet and East European Attitudes Toward MBFR* (NIE 11/12-73 preluat de NIE 11/20-73), 4 octombrie 1973 (declasificat la 31 ianuarie 1994), p. 15, CIA, și *Memorandum To Holders Of National Intelligence Estimate 11/12-73: Soviet and East European Attitudes Toward MBFR*, 7 mai 1974 (declasificat la 31 ianuarie 1994), p. 5, CIA.
[3] *CSCE: The View from Moscow* (1975), p. 8, CIA.
[4] Vezi documentele 25-43 în *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976. În 1978, președintele Carter declarase, de asemenea, că România „promovase activ scopurile conferinței de la Helsinki", în special prin consolidarea unei necesare încrederi mutuale. *Visit of President Nicolae Ceausescu of Romania Remarks at the Welcoming Ceremony*, 12 aprilie 1978, John T. Woolley și Gerhard Peters, *The American Presidency Project* [on-line]. Santa Barbara, CA: University of California, Gerhard Peters. Disponibil pe: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30655.

Operaţiunile sovietice de „sporire a prestigiului", din perioada conferinţei, nu s-au limitat la îmbunătăţirea imaginii lui Kádár (cu ajutorul generos al lui Kekkonen) sau la prezentarea Ungariei ca o „semidemocraţie liberală".[1] Ele s-au extins şi la liderul polonez, Edward Gierek. Atât Kádár, cât şi Gierek au afişat o „opoziţie tăcută" faţă de Moscova în discuţiile cu interlocutorii occidentali, atât în timpul Procesului de la Helsinki, cât şi în timpul vizitelor bilaterale ce au urmat, convingându-i că nu existau nici un fel de diferenţe esenţiale între vederile lor şi cele ale conducătorului român, cu singura excepţie că, în timp ce ei aleseseră o cale tăcută, serioasă şi astfel cu un sprijin mai puternic, acesta prefera „să facă paradă".[2] Mai mult, susţineau ei, aleseseră acest nivel de discreţie datorită importanţei strategice pe care ţara lor o acorda URSS, în timp ce inconsecvenţa strategică a României îi permitea o libertate mai mare în acest domeniu. În acelaşi timp, prin comportamentul lor din cadrul Pactului de la Varşovia, s-au dovedit a fi printre cei mai loiali parteneri ai sovieticilor, iar remarcile lor – care făceau plăcere Washingtonului –, revoltător de duplicitare.

Spre deosebire de aceştia, în ciuda autodistrugerii pe care a practicat-o în politica internă, conducătorul român a fost singurul lider ale cărui intenţii exprimate la Washington au fost confirmate atât de acţiunile sale de la Pactul de la Varşovia, cât şi ale ţării sale pe plan internaţional. Remarcabil este faptul că, în anii 1960–1970, se pare că el nu a exploatat „relaţia specială" cu Washingtonul pentru a submina alte state est-europene. Belgradul, spre exemplu, a subminat România în faţa interlocutorilor americani, în primul rând din motive de concurenţă, iar Budapesta a făcut-o din cauza antagonismului tradiţional şi a iredentismului moştenit, precum şi a directivelor de la Moscova. Politica de dezinformare practicată de Pactul de la Varşovia a prezentat cu mare succes guvernul Gierek (şi, anterior, regimul Gomułka) ca pe un opozant şi un mediator de încredere al poziţiilor sovietice în percepţiile SUA, astfel încât credibilitatea lui Ceauşescu a scăzut atunci când – ca răspuns la una dintre întrebările directe ale lui Kissinger – a

---

[1] Partidul Comunist Francez, loial Moscovei, a făcut-o deschis prin Coaliţia Stângii, prezentându-l pe György Aczél ca erou liberal şi justificând sistemul partidului unic printr-o „metodă de relaţii publice îndemânatică, în slujba a doi clienţi cu interese comune – regimul maghiar şi Partidul Comunist Francez". Kevin Devlin, „French Communist Picture of «Liberal» Hungary", RFER, 5 octombrie 1973, OSA, caseta 35, dosarul 4, raportul 296, pp. 1-4; Serge Leyrac, „Hongrie: Debats et experiences", *L'Humanité*, 2 şi 3 octombrie 1973.

[2] Vezi şi Kissinger (2000), pp. 645 şi 656-657.

remarcat că Polonia era unul dintre campionii integrării strânse în Tratatul de la Varşovia.[1]

Întâlnirile partenerilor Moscovei din „strânsa cooperare" cu Washingtonul, Londra, Bonnul şi Parisul, cu prilejul convorbirilor de la Helsinki, au deschis oportunităţi pentru desfăşurarea operaţiunilor antiromâneşti la un nivel cu totul nou. Kissinger i-a relatat lui Ceauşescu faptul că diverse state est-europene abordaseră reprezentanţi americani la Helsinki pentru a le propune „îmbunătăţirea relaţiilor" cu SUA, cerându-i, în acelaşi timp, sfatul „cum ar trebui trataţi de Statele Unite – spre exemplu, în ce ordine, bineînţeles, după România".[2] Deşi i se oferea o ocazie extraordinară, aceea de a juca rolul „uşierului", şi chiar posibilitatea de a-şi bloca opozanţii, preşedintele român, „după ce a reflectat o vreme, a spus că ar merita să încerce să-şi îmbunătăţească relaţiile cu toţi". Este de presupus că extragerea Europei de Est din strânsoarea îmbrăţişării sovietice ar fi servit admirabil scopurilor României.

Şi toate acestea în pofida faptului că Gierek îl devansase pe Ceauşescu prezentându-se, el însuşi, proamerican şi antisovietic în timpul vizitei preşedintelui Gerald Ford şi a lui Henry Kissinger la Varşovia, imediat după semnarea Actului Final, care a precedat vizita acestora la Bucureşti.[3] Se pare că aprecierea din 1972 a Consiliului Naţional de Securitate, din perioada administraţiei Nixon, că Gierek îl invitase pe preşedintele american în ţara lui „aproape sigur" la comanda Moscovei pentru a submina poziţia României vizavi de SUA, nu a rezistat trecerii timpului.[4] Ulterior, Kissinger nu numai că l-a inclus pe Gierek (şi pe Kádár) în grupul „opozanţilor" faţă de Moscova, alături de Ceauşescu, dar le-a oferit şi întâietate în ordine nealfabetică: „Polonia, Ungaria şi România".[5]

---

[1] Întrebat de Kissinger ce atitudine aveau membrii non-sovietici ai Pactului faţă de integrarea mai mare CMEA, Ceauşescu a replicat că, în timp ce românii „erau clar împotrivă", ceilalţi erau de acord şi a subliniat că: „De fapt, polonezii sunt unul dintre susţinătorii puternici ai planului, ca şi bulgarii". Memorandum al discuţiei, Bucureşti, 3 august 1975, 9-10.25 a.m., documentul 37, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976.*

[2] Ibidem.

[3] Kissinger (2000), pp. 656-657. Conform lui Kissinger, „Ceea ce Gierek exprimase eliptic la Varşovia Ceauşescu a făcut explicit". Op. cit., p. 661.

[4] *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. XIV, documentul 75, p. 240.

[5] Kissinger (2000), p. 645. Această clasificare reflecta importanţa organizaţiilor de emigranţi din SUA. Kissinger a condamnat involuntar România printr-o laudă palidă, caracterizând politica ei externă ca „tinzând spre neutralitate". Op. cit., p. 654.

În perioada vizitei președintelui Ford la București (și începând din a doua jumătate a anilor 1960), ordinea țărilor est-europene fusese oarecum diferită. După cum îi explica Kissinger lui Ceaușescu, în august 1975:

> Politica noastră generală, domnule președinte, este să poziționăm România, în relațiile noastre, cu doi pași înaintea celorlalte state est-europene. [...] Depinde de dumneavoastră să faceți sugestii referitoare la relațiile României cu noi, astfel încât ele să rămână pe primul loc.[1]

La gluma lui Kissinger, că ministrul de Externe român ar putea să-i facă o vizită și să-i aducă propunerile după „ce-și va ține discursul antiimperialist" la ONU, în toamnă, Ceaușescu i-a dat replica lui Ford și l-a asigurat că: „Nu e nici un motiv să vă supărați când oamenii încep să vorbească pe un ton antiimperialist, din moment ce acestea sunt probleme cu o aplicabilitate mai largă".[2]

Penetrarea spionajului sovietic în DSS a fost demonstrată, din nou, printr-o tentativă clară de a compromite și descuraja vizita președintelui Ford, din 1975, după semnarea Actului Final de la Helsinki. Când echipa de antemergători a președintelui a aterizat la București, personalul DSS a confiscat pașaportul lui Robert Gates, pe atunci ofițer CIA și membru în echipă – DIE fiind cea care preluase, cu câțiva ani înainte, responsabilitățile pentru vamă, pașapoarte și vize.[3] Gates a făcut atunci obiectul unor repetate hărțuiri telefonice și amenințări cu consecințe teribile, în cazul în care încerca să plece din țară fără pașaport, toate fiind provocări evidente despre care, bineînțeles, echipa americană a presupus că erau înscenate de guvernul român.

De fapt, ofițerul CIA nu și-a mai primit niciodată pașaportul înapoi și a fost obligat să obțină un pașaport nou de la Ambasada SUA de la București.[4] Aceasta a provocat o animozitate care, conform propriilor amintiri ale lui Gates, amenința să torpileze întreaga vizită prezidențială – care fusese inițial planificată atât la Washington, cât și la București ca „manifestarea de dragoste" a unor parteneri apropiați.[5] Experiența deosebit de neplăcută i-a

---

[1] Memorandum al discuției, București, 2 august, 1975, 7-8:10 p.m., documentul 36, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976.*
[2] Ibidem.
[3] Gates (2006), p. 86.
[4] Ancheta șefilor serviciilor de informații postcomuniste din România nu a avut succes nici în găsirea pașaportului, nici în găsirea vreunui ordin, instrucțiune sau raport privind incidentul, indicând o operațiune de tip „rogue" (tâlhăresc).
[5] Ibidem.

lăsat atât lui Gates, cât şi întregii echipe o amintire amară care nu a lucrat în favoarea României, atunci când Gates a devenit directorul CIA.[1]

Prezentările ulterioare făcute de Radio Europa Liberă răspunsului statelor non-sovietice din Pactul de la Varşovia la acordurile de la Helsinki au reflectat prejudecăţile bine înrădăcinate pro-Kádár şi anti-Ceauşescu, consecinţe ale măsurilor active ale Pactului.[2] Poziţia maghiară a fost prezentată în general ca „rezonabilă", „moderată", „temperată" şi „convingătoare", iar aşa-zisele „reţineri arătate de media" referitoare la Coşul III au fost descrise ca fiind motivate de atitudinea „relativ liberală" a lui Kádár, în timp ce despre România se afirma că afişa numai „variaţiuni" ale conformării cu poziţiile sovietice şi dădea răspunsuri „contradictorii" (pe care însă REL nu le cita), caracterizate prin „rigiditate ideologică".[3] Conform REL, Helsinki a reprezentat pentru români „mai mult decât orice" o „ocazie să se răsfeţe, arătând un pic de aroganţă faţă de URSS şi cu atragerea luminii reflectoarelor dinspre Brejnev la Ceauşescu" şi un forum în care să-şi demonstreze în faţa lumii „autonomia în cadrul alianţei sovietice", în timp ce consolida „zidurile politicii sale externe sui generis" [4]

[1] Gates şi-a exprimat măsura acelei amărăciuni astfel: „Am luat degetul din uşa Air Force II chiar înainte ca uşa să fie închisă şi avionul să decoleze de pe aeroportul Bucureşti-Otopeni". Plasarea unor agenţi ostili dezvoltării relaţiilor mai strânse dintre SUA şi România a rămas o problemă serioasă pe tot parcursul Războiului Rece.

[2] RAD Staff (1976a). Secţia maghiară a REL a demonstrat o favorizare extremă a guvernului Kádár, incluzând decizia internă de a nu-i critica niciodată pe liderul maghiar şi pe guvernul lui. Un favoritism oarecum similar a fost arătat şi de secţia poloneză faţă de Gomułka şi Gierek (cel puţin pentru o perioadă îndelungată). Dimpotrivă, secţia română a fost profund negativă şi l-a ridiculizat personal pe Ceauşescu, chiar şi în perioada de liberalizare a PCR, de la mijlocul şi la sfârşitul anilor 1960. Vezi Puddington (2003), pp. 256, 264, 120, 212, 239. Vezi şi George R. Urban, *Radio Free Europe and the Pursuit of Democracy: My War Within the Cold War*, New Haven, Yale University Press, 1998.

[3] RAD Staff (1976a), pp. 3, 41. Afirmând, în introducere şi la concluzii, că România nu manifestase nici o opoziţie semnificativă faţă de poziţiile sau politicile Pactului, autorii au demonstrat repetat opusul în conţinutul raportului, ori de câte ori au fost descrise poziţiile specifice.

[4] Op. cit., p. 41. Raportul descria poziţia Bulgariei ca „aproape identică" cu cea a Moscovei, afirma că părerea Cehoslovaciei o „reflecta pe cea a Uniunii Sovietice", nota că Ungaria „recita răspunsurile corecte" şi declara că Polonia „călca pe urmele Moscovei". Paragrafele din concluzie asimilau România „opiniei estice", deşi ea împărtăşea ceea ce autorii considerau a fi primul şi cel mai important element al opiniei Vestului, acela că „destinderea înseamnă înlocuirea armelor prin încrederea că nu este nevoie de ele". De asemenea, abordarea iugoslavă era opusă eronat României, ele fiind de fapt identice. Op. cit., pp. 41-42.

După conferința de la Belgrad din 1977, un analist a considerat că propunerile României pentru CBM aveau „puține șanse să fie acceptate" și le-a caracterizat nesincere – „mai mult o chestiune de spectacol și de stil decât de substanță" –, o alegație care e posibil să fi fost preluată din mass-media Pactului de la Varșovia, care denunța în termeni similari orice inițiativă românească din politica externă și de securitate.[1] Raportul CIA asupra obiectivelor sovietice de la Belgrad a uitat cu totul să menționeze lobby-ul tenace al Bucureștiului pentru măsurile de sporire a încrederii. În schimb, propunerea României pentru „o reducere cu 5–10% a forțelor armate" din Europa a fost considerată „o idee despre care ei pretind că le aparține", dar pe care CIA o respingea pentru că semăna „foarte bine" cu „poziția fundamentală a sovieticilor, care doresc să forțeze reduceri ce ar menține echilibrul existent – unul care este favorabil Moscovei".[2]

În același timp, documentele Pactului de la Varșovia atestau conflictele repetate și persistente ale Bucureștiului cu Moscova și cu ceilalți „parteneri apropiați" legate de măsurile de sporire a încrederii, dezarmare și reducere a efectivelor.[3] Conform raportului ministrului est-german al Apărării către Honecker, acestea au fost cu siguranță principalele puncte de dispută – la întâlnirea din 1976, de la Sofia, a miniștrilor Apărării din Pactul de la Varșovia – alături de refuzul Bucureștiului de a lua în considerare standardizarea armamentelor bazate pe echipament sovietic. România își menținea „mentalitatea naționalistă și de suveranitate exagerată", în ciuda presiunii exercitate cu „mare pasiune" de mareșalul Ustinov și de ceilalți miniștri loiali, „atât în timpul ședinței, cât și în afara ei".[4] „Era limpede, opinau conducătorii armatei sovietice, că delegația română era pornită să submineze deciziile Comitetului."[5]

Propunerile Bucureștiului pentru „o reducere semnificativă a bugetelor militare, a trupelor, manevrelor și aplicațiilor" – pe care CIA le interpreta ca fiind înaintate cu implicarea Moscovei – au fost din nou în centrul dezbaterilor din aprilie 1978, de la întâlnirea miniștrilor de Externe ai Pactului. Urmând conducerea sovietică, ceilalți membri ai Pactului au acuzat

[1] Moore (1977), p. 5.
[2] *Soviet Objectives and Tactics at the Belgrade Conference*, mai 1977, p. 8, CIA.
[3] Vezi Discursuri ale liderilor partidelor comuniste (János Kádár, Edward Gierek, Erich Honecker, Todor Jivkov și Nicolae Ceaușescu), 25 noiembrie 1976; Raportul polonez asupra întâlnirii PCC, noiembrie 1976; și Raportul cehoslovac asupra întâlnirii PCC, noiembrie 1976, în Mastný, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP.
[4] *Report on the Ninth Session of the CDM*, 13 decembrie 1976, în „Records of the Warsaw Pact Committee of the Ministers of Defense, 1969–1990", editat de Christian Nuenlist, mai 2001, PHP.
[5] Ibidem.

Bucureştiul că „îşi folosea poziţiile divergente pentru a-şi întări poziţia pe scena internaţională".[1] România a continuat să promoveze măsurile de sporire a încrederii de-a lungul anilor 1980. Numai atunci când Gorbaciov a adoptat, în cele din urmă, o atitudine favorabilă, statele loiale Moscovei şi-au modificat poziţia pentru a se conforma noii linii a Moscovei, acceptând astfel, implicit, argumentele României.[2]

---

[1] *Information Report*, 24 aprilie 1978 în „IX. Sofia, 24-25 aprilie 1978", „Faltering Détente, 1976–1980", Anna Locher, ed., „Records of the Warsaw Pact Committee of Ministers of Foreign Affairs, 1976–1990", PHP.
[2] Brown (1988), p. 271.

CAPITOLUL 27

COOPERAREA MILITARĂ ANTISOVIETICĂ 1973–1978

Din punctul de vedere al Kremlinului, contactele militare externe ale României reprezentau cele mai îngrijorătoare elemente ale independenței sale. După neașteptatul sprijin primit din partea americanilor, chinezilor, britanicilor și nemților, în timpul și după invazia condusă de sovietici în Cehoslovacia, românii își diversificaseră relațiile militare din afara Pactului de la Varșovia, nu numai în domeniul pregătirii și echipamentelor militare, dar exista temerea că și în domeniul unor „alianțe" de facto antisovietice. După ce procurase stații de emisie mobile din Germania Federală, înainte de invazia din 1968, Bucureștiul a achiziționat avioane de la Londra (1968, 1970) și elicoptere *Allouette* și *Puma* din Franța (1971, 1976), pe care a început apoi să le producă sub licență.[1]

Relațiile militare chino-române

Relațiile militare chino-române provocau deja mare îngrijorare la Moscova. Contactele militare dintre cele două țări s-au dezvoltat constant după ce, în 1968, China a sprijinit ostentativ România. Pe la mijlocul anilor 1970, miniștrii români ai Apărării vizitau constant Beijingul, iar grupuri de ofițeri superiori din România petreceau câte o lună de „vacanță" în China.[2] Această relație a devenit obiectul unor observări atente din partea partenerilor „apropiați" din INTERKIT (și în cadrul grupului dedicat României), precum și obiectul unor intense presiuni la consiliile Pactului de la Varșovia și din partea liderilor acestuia.

---

[1] Alexiev, în Adelman (1982), pp. 159-160; *Armées d'Aujourd'hui*, nr. 22 (iulie-august 1977), p. 69.
[2] King (1972a), p. 15.

Moscova a considerat deosebit de alarmant rolul important al șefului intendenței Armatei Chineze de Eliberare a Poporului (AEP) în negocierea unui credit cu dobândă zero, de aproape 250 milioane dolari pentru România, în martie 1971. Delegația militară de nivel înalt, primită de Ceaușescu la sfârșitul lui august, a declarat cum nu se poate mai explicit solidaritatea și sprijinul Chinei pentru „lupta României împotriva folosirii forței și pentru apărarea suveranității naționale".[1] În diverse ocazii, delegația condusă de șeful Departamentului politic al AEP a afirmat că „poporul chinez și Armata de Eliberare a Poporului vă vor sta alături, vă vor sprijini ferm în eforturile de a asigura prosperitatea, de a bloca folosirea forței de către imperialiști și de a vă menține independența națională și suveranitatea statului".[2] În septembrie 1971, o delegație de ofițeri superiori români a petrecut o „vacanță" de o lună în China, un eveniment anual care avea să se instituționalizeze.

Agenții est-germani considerau prezența în delegația chineză a doi experți în armament și natura „cuprinzătoare" a programului acestora o indicație că fuseseră discutate „măsuri concrete" de „cooperare strânsă în domeniul militar", care includea vizite la, „în principal, unități combative ale armatei și la baze de antrenament ale Gărzilor Patriotice".[3] Prezența la toate recepțiile oficiale a unui grup de „turiști" chinezi neidentificați a fost considerată și mai suspectă de spionajul RDG, indicând cooperarea oficială în domeniul informațiilor. Câteva luni mai târziu, Bodnăraș a condus o delegație militară superioară la Beijing, urmată la scurt timp după aceea de vizita unor chinezi din Gărzile Patriotice. După aceea, din China au început să sosească primele torpiloare *Ho Chwan* și canoniere din clasa *Shanghai*, pe care Bucureștiul a început ulterior să le producă sub licență (1971–1976).[4]

Atitudinile sovietice față de această evoluție a alianței româno-chineze erau influențate de dezbaterea paralelă de la Kremlin și din KGB, legată de redefinirea Chinei ca „inamicul principal" al URSS. Pericolul pe care îl reprezenta axa București – Beijing pentru liderii de la Kremlin nu a fost deloc atenuat atunci când, la mijlocul lui 1973, conform lui Oleg Borisovici

---

[1] Evaluarea Ambasadei Germaniei de Est la București a vizitei unei delegații militare chineze în România, 1 septembrie 1971, pp. 1-3 în „Documentație generală", Nuenlist și Locher (2004), PHP.

[2] Ibidem; Agerpres, 26 august 1971; *Xinhua*, 30 august 1971.

[3] Evaluarea Ambasadei Germaniei de Est la București a vizitei unei delegații militare chineze în România, 1 septembrie 1971, pp. 1-3 în „Documentație generală", Nuenlist și Locher (2004), PHP. Pe lângă consilierea și echipamentul chinez (cum ar fi canonierele din clasa *Shanghai* și torpiloarele de tip *Hu Chwan*), Bucureștiul a beneficiat și de specialiști în tactici de gherilă chinezi și vietnamezi.

[4] Alexiev, în Adelman (1982), p. 159; *Jane's Fighting Ships 1976–1977*, Londra, 1976.

Rahmanin, prim-adjunct al Departamentului Comitetului Central sovietic pentru relațiile cu partidele socialiste conducătoare, Mao Zedong a desemnat „Uniunea Sovietică ca inamicul nr. 1 al Chinei".[1] Statutul de facto al României, de prieten nr. 1 al Chinei, a avut un impact negativ asupra relațiilor cu Moscova.

Ostilitatea evidentă a sovieticilor împotriva Beijingului nu a împiedicat cu nimic Bucureștiul să ia apărarea Chinei la consiliile Pactului de la Varșovia. La întâlnirea din august 1973, din Crimeea, conducătorul român a vociferat la tentativele „partenerilor apropiați" de atacare a Chinei și politicile ei și a amenințat că va părăsi ședința, dacă vor continua.[2] În același timp, „partenerii apropiați" s-au plâns că România bloca repetat „punctul de vedere critic al partidelor frățești împotriva cursului maoist".[3]

Într-o evaluare din 1973 a politicilor față de China, germanii din Republica Democrată subliniau că poziția României reflectă „accente antisovietice care nu pot fi ignorate" referitoare la „problemele fundamentale ale mișcării comuniste mondiale".[4] România nu numai că se „opusese activ" și „repetat" condamnării Chinei, dar se ralia „deschis sau indirect" țelurilor Beijingului și se plasa „în opoziție cu linia comună a comunității statelor socialiste".[5] Aceeași evaluare denunța refuzul permanent din partea Bucureștiului „al unor măsuri concrete de coordonare și solicitări importante ale țărilor din comunitatea socialistă", respingerea „Tratatului de la Varșovia, CAER sau a formelor multilaterale de cooperare", accentul exagerat pe care îl punea pe „rolul relațiilor bilaterale" și poziția eretică asupra „rolului special al țărilor mici și mijlocii", indiferent de ideologie, în medierea relațiilor dintre marile puteri.[6]

---

[1] *Al șaselea INTERKIT – întâlnirile cu Oleg Rahmanin și Konstantin Katiușev*, 21 mai 1973, p. 1, INTERKIT, PHP. Rahmanin a menționat și că 60-70% din efectivul forțelor chinezești se afla la granița chino-sovietică.

[2] Declarație a șefului statului bulgar (Todor Jivkov) la întâlnirea liderilor Pactului de la Varșovia, 31 iulie 1973, Arhivele Centrale de Stat, Sofia, Fond 1-B, Record 35, File 4300, Baev și Locher (2003), PHP.

[3] *Analiză a atitudinii României față de maoism*, 1974, p. 2, „Documentație generală", Nuenlist și Locher (2004), PHP.

[4] Op. cit., p. 1.

[5] Op. cit., p. 2. Bucureștiul a blocat chiar distribuirea ziarului partidului est-german, *Horizont*, nr. 24 (1973), din cauza unui articol care ataca politica externă a Beijingului în Asia, pentru a-și respecta promisiunea că nu va republica polemicile dintre sovietici și chinezi.

[6] *Analiză a atitudinii României față de maoism*, 1974, pp. 2-3, „Documentație generală", Nuenlist și Locher (2004), PHP.

Proiectul discursului lui Honecker, de la întâlnirea din aprilie 1974 a Tratatului de la Varşovia, includea ca una dintre principalele teme politicile României faţă de China şi răbufnea o furie cruntă:

> [...] Pentru noi este total de neînţeles cum pot tovarăşii români să evalueze dezvoltarea relaţiei cu conducerea de la Beijing „ca o contribuţie semnificativă la întărirea forţelor socialismului şi la unitatea tuturor forţelor antiimperialiste". (*Scînteia*, 1.10.1973)
> Pentru noi este de neînţeles pe ce fapte îşi bazează tovarăşii români poziţia că, astăzi, China [...] a adus „o contribuţie semnificativă la lupta împotriva imperialismului, colonialismului şi neocolonialismului, pentru victoria păcii, a libertăţii şi socialismului în întreaga lume" (*Scînteia*, 2.09.1973)
> În lumina evenimentelor curente din China este şi mai de neînţeles cum pot tovarăşii românii să-l aprecieze pe Mao ca pe un „lider excepţional al Partidului Comunist Chinez şi un luptător de frunte în mişcarea muncitorească şi comunistă internaţională".
> Ne întrebăm cum se împacă tovarăşii români cu principiile şi obligaţiile alianţei noastre, atunci când promovează relaţii strânse şi tovărăşii de arme cu reprezentanţi din conducerea armatei chineze şi nu dau nici o importanţă faptului că aceştia se înarmează în vederea unei confruntări militare cu armata sovietică, cea care este coloana vertebrală a coaliţiei noastre defensive.[1]

La întâlnirea reprezentanţilor Departamentelor Internaţionale ale „partenerilor apropiaţi", de la Budapesta, din 26 martie 1974, adjunctul Departamentului de relaţii externe pentru legături cu ţările socialiste, Rahmanin, raporta că spionajul sovietic descoperise „accidental" hărţi militare în bagajul unei înalte oficialităţi române, aflată în drum spre China, via Moscova.[2] Conform lui Rahmanin, aceasta era o dovadă clară că Bucureştiul „trăda secretele Pactului către China", ceea ce justifica excluderea ei pe viitor din planificarea operaţională comună (şi tratarea ca o ţară inamică).[3]

Dezinformarea sovietică a fost capabilă să obscurizeze consecvenţa politicilor Bucureştiului faţă de Moscova, Blocul Sovietic, China şi SUA şi apoi să impună imaginea falsă – tranzitorie, oscilantă, nesinceră sau/ori nesemnificativă – asupra performanţelor şi iniţiativelor României în aceste domenii. Sub tirul acestui baraj informativ, chiar şi cei mai experimentaţi specialişti occidentali în probleme balcanice şi româneşti au considerat relaţia Bucureştiului cu Beijingului ca fiind un „scurt flirt", care a apărut

---

[1] *Asupra poziţiilor Republicii Socialiste România: Anexe la discursul şefului statului est-german (Erich Honecker),* 4 aprilie 1974, pp. 1-9, în Mastný, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP.
[2] Mastný, în Mastný şi Byrne (2005), p. 42.
[3] Ibidem.

și s-a disipat în 1971, și au caracterizat-o doar ca „o posibilă excepție" în presupusa obediență a României față de URSS post-1968.[1] În același timp, partenerii din „strânsa cooperare" se plângeau de continuarea și dezvoltarea relațiilor cu China, în toate domeniile, care reprezenta un „afront deschis al României împotriva statelor din Tratatul de la Varșovia", exemplificat de schimburile politice și militare la nivel înalt ce deveniseră „mult mai active" după vizita lui Ceaușescu din 1971, în ciuda intenselor presiuni sovietice și ale Pactului.[2]

Unele dintre aceste „afronturi" erau relativ minore, de exemplu acordarea unei „înalte decorații românești" ambasadorului chinez și apoi ignorarea totală, imediat după aceea, a plecării de la post a mult detestatului ambasador sovietic, Aleksandr Vasilievici Basov. Altele aveau implicații profunde. De exemplu, eforturile României să convingă alți aliați din Pact (cum ar fi directorul Institutului polonez pentru Relații Internaționale) să sprijine „încheierea unui tratat de pace între cele două state germane" și declarația publică a lui Ceaușescu referitoare la sprijinul țării sale pentru „o singură națiune germană unificată", făcută în fața ambasadorului Germaniei de Est, ceea ce contrazicea direct unul dintre fundamentele politicii sovietice în Europa.[3] Grupul INTERKIT considera că toate demonstrau alinierea cu politica Chinei, deși Bucureștiul își exprimase sprijinul pentru reunificarea Germaniei cu mult înainte ca Beijingul să devină interesat de problemă.

Această cooperare cu China avea, în opinia Kremlinului, cele mai reacționare țeluri, de la apropierea „între China și statele imperialiste" (pe care România avusese neobrăzarea să o portretizeze ca pe „un succes al socialismului") la crearea unei „grupări antisovietice în Balcani" și până la un set de măsuri deviaționiste „în problemele de securitate europeană, precum și a reducerii armamentelor și a forțelor armate". Conform spionajului est-german, toate acestea urmăreau un singur scop:

> [...] slăbirea influenței Uniunii Sovietice asupra statelor comuniste. (Printre altele, poziția României asupra „renunțării la forță", principiului inviolabilității frontierelor indiferent de cerințele de clasă, retragerii tuturor tru-

[1] King (1973b), p. 25.
[2] *Analiză a atitudinii României față de maoism*, 1974, p. 2, „Documentație generală", Nuenlist și Locher (2004), PHP. De exemplu, Societății de Prietenie Chino-Română, din subordinea Ministerului Culturii, i se acordaseră „posibilități mai largi pentru activitățile culturale, ideologice și politice" decât asociației de prietenie româno-sovietice – ARLUS, care era în „directa subordonare a Comitetului Central al Partidului Comunist Român". Op. cit., p. 5.
[3] Op. cit., pp. 3-4.

pelor de pe teritoriile străine şi interzicerea manevrelor militare [de-a lungul frontierelor fără notificare prealabilă].)[1]

În ciuda atacurilor sovietice insistente împotriva apropierii chino-americane şi a „complicităţii Chinei cu NATO", Ceauşescu a refuzat solicitarea lui Brejnev pentru semnarea unei „rezoluţii de condamnare a Chinei", ceea ce a provocat secretarului-general al partidului est-german, Erich Honecker, un atac de furie necontrolată în legătură cu demascarea „rolului «distructiv» al delegaţiei române" şi a acuzat România că „joacă, practic, pe mâna NATO".[2] Indispoziţia provocată de România a fost atât de mare, încât în 1975 nu s-a mai ţinut nici o întâlnire a comitetului Pactului. Ceauşescu a respins, de asemenea, şi propunerea lui Edward Gierek, loialist al Moscovei, pentru organizarea unei sesiuni speciale a comitetului Pactului cu ocazia a 20 de ani de existenţă a Tratatului de la Varşovia, iar la Bucureşti aniversarea alianţei sovietice a trecut necelebrată.[3]

Relaţiile militare cu statele mici

Şi intensificarea relaţiilor militare ale Bucureştiului cu alte părţi ale lumii constituia o sursă de îngrijorare intensă pentru Kremlin. România intrase într-o societate mixtă cu Marea Britanie şi Iugoslavia pentru producerea avionului *IAR-93*, „primul avion de atac nesovietic, care era introdus în Pactul de la Varşovia".[4] Stasi raporta la începutul lui 1973 că, deşi românii considerau într-adevăr avioanele de asalt sovietice „depăşite", ţinta reală a acestei colaborări era „obţinerea unui mai mare nivel de independenţă faţă de Uniunea Sovietică", în acelaşi sens Bucureştiul plănuind, de asemenea, să realizeze un submarin împreună cu Belgradul.[5] Din nefericire, Moscova a reuşit să-şi folosească influenţa asupra lui Tito, incluzând se pare o generoasă ofertă de avioane MiG, ca să se asigure că proiectul se va poticni şi va da numai rezultate dezamăgitoare. De asemenea, Bucureştiul a căutat

---

[1] Ibidem.
[2] Vezi *Asupra poziţiilor Republicii Socialiste România: Anexe la discursul şefului statului est-german* (Erich Honecker), 4 aprilie 1974, şi *Note est-germane asupra Proiectului Conferinţei de Securitate Europeană*, 17 aprilie 1974, şi Vojtěch Mastný, „XIV. Şedinţa PCC, Varşovia, 17–18 aprilie 1974. Notă editorială", ambele în Mastný, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001) şi PHP.
[3] Ibidem.
[4] Alexiev, în Adelman (1982), p. 160.
[5] *Nota informativă nr. 110/73 referitoare la colaborarea iugoslavo-română în domeniul producerii de armament*, 9 februarie 1973, BStU, MfS, HVA 90, S. 49-50; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 312-313. Din 1975, Belgradul şi-a exprimat interesul în coproducţia de subansamble pentru armamentul sovietic. *Süddeutsche Zeitung*, 25 aprilie, 1975.

să obţină din Germania de Vest motoare diesel pentru tancuri, precum şi avioane şi carlingi americane.[1]

Ca parte a politicii de disuadare şi blocare şi, în particular, pentru a se împiedica accesul României la tehnologia occidentală sofisticată, la nivelul Pactului s-a lansat tema de dezinformare că România ar fi fost angajată în acelaşi program de procurare de tehnologii sovietice ca şi „partenerii din strânsa cooperare" când, de fapt, Bucureştiul urma o strategie exact opusă. Cu toate că, la mijlocul anilor 1970, aproximativ 75% din livrările de armament pentru armata română proveneau din producţia internă, Bucureştiul era presat de necesitatea de a-şi dezvolta capacităţile de producţie pentru piese de schimb şi facilităţi de reparare a echipamentului sovietic greu. Pe de o parte, acel echipament forma încă majoritatea armamentului său (mai ales armamentul greu), pe de altă parte, aprovizionarea cu armament sovietic – în special cel de ultimă generaţie – devenise firavă odată cu ruptura româno-sovietică din 1968 (şi nu fusese uşor accesibilă nici în deceniul precedent).

În anii 1970, Bucureştiul folosea aceste capacităţi pentru a repara echipamentul sovietic din alte ţări – fie că le fusese furnizat iniţial de Moscova sau capturat în luptele împotriva statelor cliente ale sovieticilor. De exemplu, România „a început să livreze piese de schimb pentru tancurile şi artileria sovietică a Egiptului", după ce Sadat a abrogat Tratatul de prietenie egipteano-sovietic.[2] Conform unui fost ofiţer GRU, repararea de către România a echipamentului sovietic capturat de Israel a provocat un scandal româno-sovietic major. Criza s-a exacerbat atunci când Bucureştiul a refuzat să permită experţilor sovietici să examineze noile sale elicoptere franţuzeşti, „chiar şi de la distanţă".[3] România şi-a mărit capacitatea de a se angaja într-o competiţie cu URSS pe un nivel cu totul nou şi a solicitat chiar asistenţa SUA pentru a înlocui Moscova în calitate de furnizor în domenii în care interesele României şi ale Statelor Unite coincideau.

Între timp, relaţiile militare ale României cu restul Tratatului de la Varşovia deveneau tot mai îngheţate, Bucureştiul dublându-şi eforturile de a bloca o şi mai mare „integrare" a alianţei şi „cooperarea multilaterală". Acestea au fost evidente prin opoziţia sa de neclintit la proiectul de *Statut pentru perioade de război* al Pactului, prezentat de Moscova la sfârşitul anilor 1960, începutul anilor 1970 (care a continuat până la sfârşitul anilor 1980, când în cele din urmă Gorbaciov a abandonat proiectul ca pe o cauză

[1] Ibidem; *ADA*, nr. 22, p. 69; Alexiev, în Adelman (1982), p. 160.
[2] Dennis Deletant, „Moştenirea Securităţii în România", în Williams şi Deletant (2001), p. 192. Bucureştiul a făcut acelaşi lucru în Irak, după invazia sovietică din Afghanistan.
[3] Suvorov (1982), p. 7.

pierdută).[1] Desigur, Moscova putea și a și luat asemenea măsuri prin intermediul unor acorduri bilaterale sau multilaterale la nivel mai redus care excludeau România. Dar Bucureștiul a refuzat să adere la ele și a încurajat în același timp sentimentele naționale ale celorlalți „aliați".

Prieteni sau dușmani? Interpretarea crizei din 1974–1975

Furia exprimată de mareșalul Greciko față de România, la sfârșitul lui 1973, pentru obstrucționarea permanentă a operațiunilor Pactului nu a provocat intervenția militară pe care el i-o solicitase lui Brejnev. În schimb, Moscova a încercat indirect restabilirea controlului și prezența militară. La ședința din februarie 1974 a miniștrilor Apărării din Pactul de la Varșovia, Greciko a încercat să impună o serie de măsuri care ar fi servit acestui scop, ca și cum ar fi fost hotărâte și aprobate anterior. Acestea includeau un sistem de comunicații unificat al Pactului de la Varșovia și construcția unor posturi de comandă regionale ale alianței, centrul de comandă bulgar al Pactului de la Varșovia, despre care românii de-abia acum erau informați, aflându-se deja în construcție.

Firește, logistica pentru conectarea acestor comandamente cu sediul Pactului, aflat la Moscova, necesita o rută de transport sigură din Bulgaria în URSS, care nu putea trece decât prin România. Moscova, folosind Sofia ca reprezentant, și-a reînnoit vechea și persistenta solicitare pentru un coridor de transport cu drepturi extrateritoriale, pe care țarul îl impusese pentru prima oară pentru scurt timp în 1878, iar Stalin îl reconstruise în 1944 (completat cu o linie de cale ferată cu ecartament lat, care putea fi folosită numai de trenurile lor).[2] Coridorul și linia de tren sovietică, aflate pe aceeași rută (de la Isaccea, lângă granița româno-sovietică, direct spre

[1] Vezi rapoartele disponibile la CWIHP: Raport asupra ședinței Comitetului Consultativ al Pactului de la Varșovia, 3 iunie 1968, RMA, fond V2, vol. 3, dosar nr 12/35, f. 53-63; Notă a discuției dintre Nicolae Ceaușescu și mareșalul I.I. Iacubovschi, 28 septembrie 1968, RMA, fond V2, vol. 3, dosar nr. 13/37, ff. 64-70; Raport adresat de ministrul Forțelor Armate ale Republicii Socialiste România lui Ion Gheorghe Maurer președintele Consiliului de Miniștri, 30 octombrie 1968, RMA, fond V2, vol. 3, dosar nr. 15/29, f. 71-75; Stenograma ședinței Comitetului Politic Consultativ al CC al PCR, 24 noiembrie 1978, ANIC, fond CC al PCR, Cancelarie/2611, 11 decembrie 1978; Stenograma ședinței Comitetului Politic Consultativ al CC al PCR, 17 iunie 1988, ANIC, Comitetul Politic Executiv al CC al PCR, dosar nr. 1012, 1 iulie 1988; și Stenograma ședinței Comitetului politic consultativ al CC al PCR, 23 iulie 1988, ANIC, Comitetul Politic Executiv al CC al PCR, dosar nr. 1237, 12 august 1988, f. 1, 37-41.

[2] În 1878, aceasta a condus aproape la un război între „aliați". Hitchens (1994), pp. 47-53; Kellogg (1995), pp. 115-117. Vezi și Volgyes (1982), 1982, p. 106, nota de subsol 39, și Larry L. Watts, „Romanian Autonomy and Military Policy", *Südost Europa*, vol. 2, nr. 34 (ianuarie 1985), p. 80.

sud, prin Dobrogea) ca şi liniile energetice din URSS în Bulgaria, pentru care Moscova solicitase, tot fără succes, extrateritorialitate, au continuat să opereze până când românii le-au dezasamblat în tăcere, imediat după retragerea trupelor sovietice, în 1958.[1] Drept rezultat al refuzului României pentru „o linie cu ecartament lat de la Odessa, prin estul României, până la Varna, în Bulgaria, care putea fi folosită pentru transportul unor mari unităţi de trupe", Bulgaria era „efectiv izolată" de „celelalte ţări din Tratat, cu excepţia căii aeriene şi navale".[2] Ceauşescu a menţionat ulterior, în discuţia sa cu preşedintele Ford, că „bulgarii solicitaseră României să construiască o linie de cale ferată cu ecartament lat (de tip sovietic) ca să poată traversa România", adăugând că românii nu fuseseră „interesaţi".[3]

Bucureştiul a reacţionat la acest aparent *fait accompli* prin respingerea „înfiinţării unui sistem de comunicaţii unificat al Pactului de la Varşovia", opunându-se conceptului unor noi „posturi de comandă centrale" ale Pactului în Balcani şi implementării sale, deja începută în Bulgaria.[4] Conform unui fost ofiţer GRU, vetoul României la „propunerea de construire a unei şine de cale ferată pe teritoriul ei, care să lege Uniunea Sovietică de Bulgaria", a fost considerat o nouă dovadă a necesităţii de a se acţiona împotriva ei, cu „presiune sporită".[5] Animozitatea provocată de acest refuz a fost evidentă la şedinţa Comitetului Miniştrilor Apărării, din februarie 1974, de la Bucureşti. Conducătorii militari români au respins ostentativ

---

[1] În 1944, forţele sovietice au înlocuit şinele româneşti de tip european cu cele cu ecartament lat şi au tăiat toate legăturile telefonice şi telegrafice cu România, atât în Dobrogea („coridorul" spre Bulgaria), cât şi în Moldova românească, se pare, pentru a permite anexarea posibilă la URSS. În 1945, comunicaţiile au fost refăcute, dar şina lată a rămas pe loc, până când românii au demontat-o după retragerea din 1958 a trupelor sovietice. Vezi Hlihor şi Scurtu (2000), pp. 51-53.

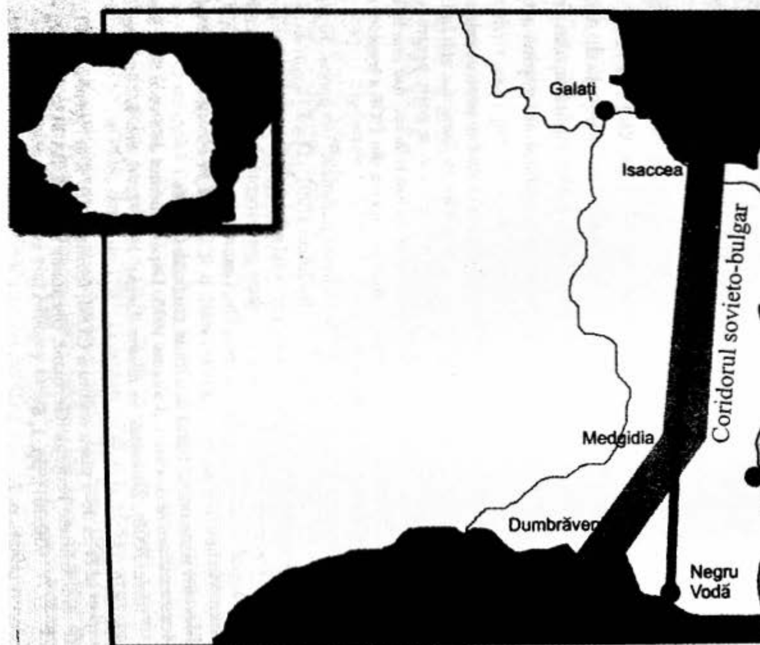
[2] Karl Wheeler Soper, „Capitolul 5 – Securitatea naţională" (secţiunea „Relaţiile militare externe: Pactul de la Varşovia"), în Bachman (1991). După cum nota un analist, „unul dintre motivele strategice" pentru controlul militar sovietic direct şi invaziv, din perioada lui Stalin, era acela „de a asigura o linie permanentă de comunicare cu Bulgaria" prin teritoriul românesc. Jordan Baev, „The Communist Balkans Against NATO In The Eastern Mediterranean Area, 1949–1969", p. 2, *Journal for History, International Relations and Security*, www.imos.96plus.net/imos_en/publ_en.htm.

[3] Memorandum al discuţiei, 3 august 1975, Departamentul de Stat al SUA (declasificat la 19 iunie 2008), *Documents on Eastern Europe, 1973–1976*, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976*.

[4] Raport al celei de-a şasea sesiuni a CDM, februarie 1974, în Nuenlist (2001), pp. 1, 6, PHP (din Arhivele Federale Germane, Secţiunea militară (BA-MA), Freiburg -Bresgau, DVW 1/7/1030)001), pp. 1, 6).

[5] Suvorov (1984), p. 7.

Coridorul sovieto-bulgar: tranzitul trupelor şi alim

varianta sovietică a istoriei, toastând pentru independența României și uitând, în același timp, să recunoască vreun merit autoproclamaților „eliberatori" sovietici care se aflau în fața lor, acțiune pe care ceilalți membri ai Pactului au descris-o ca pe o umilire intenționată a colegilor sovietici.[1] Ca să înrăutățească și mai mult lucrurile, la scurt timp după aceea, ambasadorul român la ONU a făcut lobby pentru „includerea acțiunii împotriva unui stat din partea membrilor propriei alianțe" în definiția Națiunilor Unite a agresiunii.[2]

Conflictele de la întâlnirile Pactului de la Varșovia, din aprilie 1974, dintre România și partenerii din „strânsa cooperare" în chestiunea Chinei, a integrării militare a Pactului și a politicilor față de țările în curs de dezvoltare din Orientul Mijlociu și Africa, au provocat un grad de ostilitate atât de sever, încât forțele armate ale României au fost puse în stare de alarmă.[3] Trupele au fost dislocate în principalele zone susceptibile pentru penetrarea armatei sovietice – mai ales în regiunea din Dobrogea, care se afla la graniță cu URSS, cu Marea Neagră și cu Bulgaria –, li s-a furnizat muniție și au fost informate cu privire la iminența posibilă a unui atac condus de sovietici. Conform ministrului român de Externe, Brejnev a insistat în acea perioadă asupra stabilirii, în cadrul Pactului, a unor relații interstatale asemănătoare cu acelea dintre republicile din URSS.[4]

Într-o discuție „de o sinceritate surprinzătoare", de două ore și jumătate, cu ambasadorul american Harry Barnes jr, din mai 1974, Emil Bodnăraș, acel guru în probleme de securitate al României, a confirmat cele mai pesimiste evaluări ale conducerii României. Bodnăraș a relatat că:

> Brejnev a pierdut două ore la Varșovia încercând să-l facă pe Ceaușescu să-și dea acordul pentru condamnarea Chinei, într-un comunicat al Pactului, motiv pentru care comunicatul bilateral a caracterizat întâlnirea lor doar ca „tovărășească". Ceaușescu a refuzat, desigur. [...] Ca răspuns la întrebarea ambasadorului, Bodnăraș a spus că el nu vedea nici o posibilitate prin care China să se închidă din nou și să se retragă de pe scena mondială. [...] România îi ruga de multă vreme pe chinezi să se alăture ONU, dar Pekingul a simțit timp de

[1] Raport al celei de-a șasea sesiuni a CDM, februarie 1974, în Nuenlist (2001), PHP.
[2] Volgyes (1982), p. 50; Agerpres, 24 februarie 1974.
[3] *Asupra pozițiilor Republicii Socialiste România: Anexe la discursul șefului statului est-german (Erich Honecker)*, 4 aprilie 1974, și *Note est-germane asupra Proiectului Conferinței de Securitate Europeană*, 17 aprilie 1974, și Vojtěch Mastný, „XIV. Ședința PCC, Varșovia, 17–18 aprilie 1974: Notă editorială", ambele în Mastný, Nuenlist, Locher și Selvage (2001) și PHR.
[4] Transcript al ședinței Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, din 24 noiembrie 1978, p. 20, citat sub forma Minută a ședinței Biroului Politic român, 14 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP.

mulţi ani că le putea fi mai bine în afara organizaţiei. Acum, diplomaţia chineză câştigase încredere; în timp, vor fi cu siguranţă un factor puternic.
[...] Bodnăraş a declarat că România se gândise să se retragă din Pactul de la Varşovia, la fel cum făcuseră albanezii în 1968, dar ajunsese la concluzia că era mai bine să rămână în interiorul consiliilor Pactului unde, cu toate că nu aveau nici o influenţă în conducerea afacerilor militare, putea cel puţin să pună întrebări şi să încerce să rămână informată. [...] Bodnăraş a susţinut categoric că România se va opune în continuare manevrelor Pactului pe teritoriul ei, cu excepţia aplicaţiilor pe hartă şi a exerciţiilor aeriene. [...] El a subliniat că, atunci când spuneau „integrare", sovieticii înţelegeau de fapt „dictat" şi „subordonare", aşa cum arătase experienţa bulgară şi cea maghiară.[1]

În timp ce liderii sovietici îi dispreţuiau pe „aliaţii" români, guvernul de la Bucureşti arăta la rândul său puţin respect faţă de calitatea celor de la Kremlin. După cum relata ambasadorul american, „Bodnăraş nu are nimic bun de spus despre vreun membru actual al Biroului Politic sovietic, dispreţuindu-i în ansamblu":

Brejnev este cel mai puţin informat dintre toţi conducătorii sovietici cu care a avut de-a face vreodată, un om care tratează doar superficial subiectele de discuţie. Bodnăraş spune că acest defect provoacă lipsa de predictibilitate şi este periculos, pentru că Brejnev este dependent în mare măsură de informaţiile pe care i le furnizează aparatul. Arta de a conduce un stat, a zâmbit Bodnăraş trist, este destul de grea, chiar şi pentru conducătorii bine informaţi. [...]
Şeful KGB şi membru al Biroului Politic, Iuri Andropov, spune Bodnăraş, este un alt exemplu de conducător care „nu înţelege politica" şi are o vedere îngustă, limitată, o miopie regretabilă, mai ales pentru un şef al securităţii. Bodnăraş a reamintit că raportul eronat al lui Andropov fusese acela care îl determinase pe Hruşciov să abordeze greşit declanşarea a ceea ce Bodnăraş a numit „revolta armatei ungare" din 1956.[2]

Ca răspuns la întrebarea lui Henry Kissinger, adresată un an mai târziu, dacă regimul sovietic post-Brejnev va fi „mai dur sau mai flexibil", Ceauşescu spunea că „e dificil de crezut cum ar putea fi lucrurile şi mai dure". Problema, le-a explicat el preşedintelui Ford şi secretarului de stat,

[1] Discuţia Bodnăraş – Barnes (1974). Documente ale SUA selectate despre relaţiile chino-americane şi sovieto-române (1969–1974), obţinute de Mircea Munteanu, Cold War International History Project, de la National Archives, College Park, Nixon NSC, caseta 701/703, pentru George Washington Cold War Conference despre deschiderea chino-americană şi Războiul Rece (1969–1972), George Washington University, 8–9 februarie 2002.
[2] Ibidem.

era că „întreaga conducere sovietică actuală este formată din oameni care au ajuns acolo unde sunt mulțumită lui Stalin și numai înlocuirea acestora cu oameni mai tineri ar aduce unele schimbări în politica lor".[1] Evenimentele ulterioare i-au dat dreptate lui Ceaușescu, cu toate că acuratețea analizelor lui nu va aduce din păcate nici un beneficiu nici lui, nici țării sale.

Amenințare sovietică sau dezinformare românească?

Deși criza era suficient de serioasă ca să-i determine pe conducătorii occidentali să facă planuri de urgență pentru o eventuală invazie în România a Pactului de la Varșovia sau pentru o lovitură de stat orchestrată de sovietici, Moscova și „partenerii ei apropiați" lucrau din greu ca să o înfățișeze ca pe o altercație minoră, aproape inexistentă. De exemplu, în timp ce rapoartele interne cehoslovace și est-germane nu au respectat omerta decretată față de opoziția României în cadrul Pactului, liderul comunist ungar, János Kádár, a exclus menționarea disidenței României din raportul său pentru Biroul Politic al Partidului Socialist Muncitoresc Ungar, a descris întâlnirea ca unanimă în concluziile ei și a pretins că „toți participanții" condamnaseră politica externă a Chinei".[2] Apoi, raportul lui Kádár s-a „scurs" spre Vest.

Impactul cumulativ al dezinformării sovietice a fost reflectat de contradicția dintre premisele și concluziile unui memorandum al CIA, din august 1974, care sublinia că efortul reînnoit al Moscovei de a spori „disciplina și unitatea" în cadrul Pactului se lovea de cel mai ridicat potențial de „probleme" cu România.[3] În ciuda iritării crescute a Kremlinului, nota memorandumul, „Ceaușescu este pe cale să facă o mutare care va constitui o tentativă majoră de a împinge independența României și mai departe". Conform CIA, noul program al Partidului Comunist Român constituia „cea mai directă și clar argumentată respingere a supremației sovietice care a fost vreodată făcută de un presupus aliat al URSS", și „o provocare reînnoită

---

[1] Memorandum al discuției, București, 3 august, 1975, 9–10.25 a.m., documentul 37, vol. E-15, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, *Foreign Relations, 1969–1976.*

[2] Raport al prim-secretarului Partidului Socialist Ungar (János Kádár) către biroul politic al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar, 25 aprilie 1974, în PCC (2001), PHP; MOL, M-KS-288, F. 5/635.öe (23 aprilie 1974).

[3] Memorandum pregătit de Biroul pentru informații curente al CIA, Washington, 13 august 1974 (declasificat la 18 iunie 2008), documentul 11, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976.* Ungaria și Iugoslavia au fost și ele incluse. Memorandumul menționa că, în timp ce „Kádár pare să fie în continuare foarte sigur pe el" deoarece „Brejnev i-a dat un sprijin inechivoc referindu-se la «totala lor identitate de păreri», iar Belgradul își continua „semiapropierea de Moscova", România o ia în direcția opusă.

pentru eforturile Moscovei de a-și afirma controlul militar, economic și politic asupra lumii comuniste“:

> Iritarea Kremlinului din cauza relațiilor Bucureștiului cu Pekingul s-ar putea combina cu reacția negativă față de programul Partidului Comunist Român și l-ar supune pe Ceaușescu unei presiuni mai mari decât se așteptase el. În același timp, e posibil ca el să fi subestimat reacția sovietică, bazându-se pe un prea mare sprijin moral din partea Occidentului.[1]

După ce atenționa astfel asupra gravității situației cu care se confrunta Bucureștiul, memorandumul CIA repeta una dintre temele principale ale măsurilor active sovietice, prezentând rapoartele despre tentativele sovietice și ale Pactului de la Varșovia de a-și spori influența militară asupra României ca pe o făcătură din setul de operațiuni destinate să păcălească Occidentul. Bucureștiul, se spunea, exagera „problemele cu Moscova“ și „răspândea alarmări exagerate“:

> • Răspândesc deliberat zvonuri că Bucureștiul se află sub presiunea intensă a Moscovei pentru că promovează o linie independentă.
> • Circulă o variantă care pretinde că sovieticii ar fi solicitat „un coridor extrateritorial“ prin România, spre Bulgaria.
> Lansarea acestor zvonuri pare calculată pentru a focaliza atenția internațională pe pretinsele probleme ale Bucureștiului cu Moscova. După cum s-a putut stabili până acum, nu a existat nici o solicitare sovietică pentru vreun coridor. Totuși, Moscova a propus construirea unei căi ferate cu ecartament lat prin Dobrogea, pentru a facilita transporturile spre Bulgaria. Românii au refuzat, după care au început să brodeze pe marginea poveștii pe care au lansat-o pe piața zvonurilor.[2]

Sfidarea românească, susținea de asemenea memorandumul CIA, avea scopul limitat de a-și spori „propriul spațiu de manevră în cadrul sistemului de alianțe sovietice“, pentru că „Ceaușescu și cei din jurul lui știu că nu pot face nimic care să sugereze intenția de a ieși din Pactul de la Varșovia; dacă ar face asta, ar însemna să provoace marele risc al unei intervenții militare

---

[1] Ibidem.

[2] Ibidem. Referitor la solicitările sovietice pentru o șină de cale ferată cu ecartament lat, prin regiunea Dobrogea, spre Bulgaria, vezi *International Herald Tribune*, 13 iunie 1974; *Frankfurter Allgemeine Zeitung* și *Deutsche Zeitung*, 20 iunie 1974; *The New York Times*, 22 august 1974. Respingerea de către PCR a „solicitărilor sovietice pentru a permite tranzitul trupelor sovietice către Bulgaria, pentru manevre militare comune sovieto-bulgare, în 1974“ a constituit încă o dovadă a acestui conflict. Volyges (1982), p. 106, nota de subsol 39.

sovietice".[1] Două săptămâni mai târziu, Emil Bodnăraş îi dădea ambasadorului SUA o motivaţie diferită pentru decizia de a rămâne în Pactul de la Varşovia. Ţara lui, afirma el, „a ajuns la concluzia că era mai bine să rămână în interiorul consiliilor Pactului, unde, cu toate că nu avea nici o influenţă în conducerea afacerilor armate, România putea măcar să pună întrebări şi să fie informată".[2] Inconsecvent, memorandumul se încheia cu concluzia că guvernul Ceauşescu se va retrage de pe poziţia independentă odată ce Moscova şi partenerii ei loiali îşi vor exercita presiunile „psihologice primare", iar „în final, românii nu vor avea nici o altă alternativă decât să intre din nou în rând, cel puţin temporar".[3]

Acest ciudat memorandum repeta în câteva aspecte măsurile active sovietice: (1) românii nu prezentau încredere (adică mai puţină încredere decât membrii loiali ai Pactului); (2) independenţa lor era în realitate destul de limitată (era la latitudinea şi mărinimia sovietică); şi (3) mai degrabă, vor capitula în loc să lupte atunci când presiunile vor începe a lovi, chiar dacă „loviturile" vor fi mai degrabă psihologice decât militare. Aceasta reprezenta o schimbare remarcabilă a opiniei pe care CIA o avusese chiar şi înainte de schimbul deschis de ameninţări din timpul invaziei din Cehoslovacia. În acea perioadă, CIA scosese în evidenţă faptul că Bucureştiul refuzase să „stabilească vreo limită" în relaţiile sale cu Kremlinul şi în abilitatea de a gândi şi acţiona în afara cadrului în care Moscova încerca să o închidă, solicitându-le analiştilor „să-şi imagineze imposibilul" când estimau ce vor face românii în continuare.[4]

Cu cinci luni înainte de invazia din 1968, acţiunile României au demonstrat „clar" CIA-ului că regimul Ceauşescu considera URSS-ul „principalul obstacol în calea atingerii scopurilor naţionale ale României", că ambiţiile sale merg dincolo de independenţa naţională, care „în mare parte fusese realizată" şi că acţiona pentru a „submina politicile sovietice în zone prea puţin legate" de suveranitatea naţională.[5] Şase ani mai târziu, vălul

---

[1] Memorandum pregătit de Biroul pentru informaţii curente al CIA (1974), documentul 11, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976.*

[2] Discuţia Bodnăraş – Barnes (1974).

[3] Memorandum pregătit de Biroul pentru informaţii curente al CIA, Washington, 13 august 1974 (declasificat la 18 iunie 2008), documentul 11, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976.* Formularea din Memorandum că „sovieticii ar putea ameninţa cu – şi poate chiar aplica – unele sancţiuni politice şi economice" pare să sugereze că asemenea ameninţări şi sancţiuni nu erau deja uzuale şi erau considerate mai puţin importante decât presiunile „psihologice".

[4] Memorandum special 6-68: URSS şi Europa de Est, 21 martie 1968 (declasificat la 21 martie 2001), CIA Board of National Estimates împreună cu Office of Current Intelligence, pp. 8-9, CIA.

[5] Ibidem.

mistificărilor creat de aparatul măsurilor active sovietice reuşise să obscurizeze aproape în întregime scopul şi consecvenţa acţiunilor României.

Deşi spionajul britanic suspecta şi el Bucureştiul că exploatează rapoartele despre presiunea sovietică în propriul interes, nu avea îndoieli că Moscova căuta să obţină privilegii de tranzitare a trupelor din URSS prin România, probabil cu un statut permanent (pentru care cita surse chinezeşti şi americane oficiale), şi anume „o şosea şi o cale ferată care să fie permanent la dispoziţia ruşilor spre Bulgaria".[1] Spre deosebire de analizele SUA (cel puţin cele desecretizate până în acest moment), spionajul britanic sublinia şi că – aşa cum făcuseră şi românii – aceste presiuni apăreau pe fundalul unor „accidente" misterioase şi sabotaje în toată ţara, precum:

> [...] seria de explozii care au avut loc în ultima lună la o serie de fabrici din România. O explozie gravă a fost la Piteşti. [...] o alta la Combinatul siderurgic de la Galaţi, două mai mici la fabrici din Bucureşti şi un incendiu destul de serios la Fabrica de tractoare din Braşov.[2]

Această bătălie pentru percepţii a avut implicaţii politice serioase. După cum menţiona un raport al Departamentului de Stat, de la mijlocul anilor 1970, reacţiile SUA şi ale NATO „vor depinde masiv" de „percepţiile lor asupra puterii şi probabilităţii" „rezistenţei fiecărei ţări la intervenţiile sovietice în forţă".[3] Asemenea evaluări vor fi făcute pe baza probabilităţii de a rezista, precum şi a tipurilor şi a gradului de presiune implicat. O ţară prietenă ce „părea probabil să cedeze rapid", în cazul unor ameninţări care puteau provoca un război mai general, avea „mult mai puţine şanse să câştige sprijinul aliat" decât una care prezenta o rezistenţă puternică.[4] Prezentând intenţia şi capacitatea de rezistenţă a României ca minimală şi nulă şi gradul de presiune limitat, se obţinea disuadarea Occidentului şi a SUA privind acordarea de asistenţă pentru România, care ar fi putut facilita şi întări capacitatea de a sfida Moscova.

---

[1] Vezi şi Michael Shea, Ambasada britanică, Bucureşti lui A.F. Green, Departamentul sovietic şi Europa de Est, Foreign Commonwealth Office, „Relaţiile România/Bulgaria/URSS şi Coridorul de acces", 25 iunie 1974, FCO 28/3496, Arhivele Naţionale britanice. Solicitările sovietice pentru extrateritorialitatea unei asemenea rute ca şi pentru conductele energetice care să meargă alături de aceasta din URSS în Bulgaria au constituit o permanentă cerinţă a autorităţilor sovietice pe perioada Războiului Rece.

[2] Ibidem.

[3] Rezumat al memorandumului secretarului de stat adjunct pentru afaceri europene (Hartman) pentru Secretarul de Stat Kissinger, Washington, nedatat (declasificat la 18 iunie 2008), vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976*. Briefingul se adresa Iugoslaviei, dar acelaşi principiu se aplica tuturor partenerilor secundari.

[4] Ibidem.

În mod repetat, în declarațiile lor publice și private, conducătorii români și-au exprimat convingerea că rezistența în fața unor forțe copleșitoare nu era deloc inutilă. O asemenea rezistență costisitoare ar fi capabilă să zdruncine hotărârea unor oponenți mult mai puternici și ar semnala unor potențiali parteneri valoarea rezistenței statelor mici. După cum clar se exprimaseră Ceaușescu, Bodnăraș și Maurer în fața liderilor occidentali și chinezi, în 1968 și 1969, și a ambasadorului SUA, în mai 1974, ei „erau siguri că, dacă regimul Dubček s-ar fi hotărât să lupte în 1968" și ar fi făcut pregătiri militate în acest sens, Uniunea Sovietică ar fi dat înapoi.[1] Costurile politice pentru Kremlin – și pe plan internațional, și în cadrul Pactului, cât și intern în URSS – ale oricăror acțiuni militare prelungite în Europa ar fi fost, după părerea Bucureștiului, prea mari.

Ceaușescu și Bodnăraș aveau o înțelegere foarte pragmatică a felului cum funcționa „descurajarea" ca strategie politico-militară. Recunoscând că Forțele Armate Române nu se aflau în poziția de a se apăra în câmp deschis de o armată mult mai bine echipată, așa cum admiseseră în fața liderilor iugoslavi și chinezi în 1968, guvernul de la București s-a angajat, în schimb, într-o rezistență populară pe termen lung. Succesul unei asemenea rezistențe necesita în primul rând „dorința de a lupta, combinată cu un sentiment sporit de mândrie națională", alături de pregătirile militare corespunzătoare, antrenamentul și echipamentul pentru un război de partizani.[2] Descurajarea militară consta în actul de a întreprinde asemenea pregătiri, asigurarea antrenamentului și producerea sau procurarea echipamentului și nu performanța combativă reală a forțelor sale de rezistență, care ar fi ajuns să fie testate numai în cazul în care strategia de descurajare ar fi eșuat.[3]

Concluzia pesimistă a memorandumului CIA, din 1974, referitor la hotărârea României se afla în contradicție cu evaluările contemporane ale oficialilor inițiați în detaliile și natura discuțiilor și cooperării dintre Washington și București. După cum raporta Departamentul de Stat al SUA

[1] Discuția Bodnăraș – Barnes (1974).

[2] Dale Herspring și Ivan Volgyes, „Political Reliability in the Eastern European Warsaw Pact Armies", *Armed Forces & Society*, vol. 6, nr. 2 (iarna 1980), pp. 281-282.

[3] Abordarea Bucureștiului a fost una dintre cele mai serioase în această privință. România a creat o întreagă infrastructură pentru supraviețuire pe termen lung în cazul unui atac, incluzând un sistem de generatoare de energie hidroelectrică subteran, ascuns în munți și ușor de apărat (la Mărișel, pe Lotru și pe Argeș), capabil să genereze, în total, peste 750 megawați. Primul, la Mărișel, a fost finalizat în 1975. Claudiu Pădurean, „Hidrocentrala tainică a lui Ceaușescu", *România Liberă*, 16 iunie 2010. Vezi și Ion Sandru, *România, geografie economică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975; Claudiu Pădurean, „Mărișel, satul de la marginea sălbăticiei din defileurile Apusenilor", *România Liberă*, 4 octombrie 2008. După 1989, acest sistem a exportat energie Europei.

adjunctului consilierului preşedintelui pentru Securitate Naţională în ianuarie 1975, conducătorul român nu era deloc în pericol să abandoneze campania de obţinere a independenţei faţă de controlul sovietic.[1] Mai mult:

> El a manifestat dorinţa de a lucra strâns cu noi într-un număr de chestiuni internaţionale şi are posibilitatea şi viziunea pentru a-şi aduce o contribuţie semnificativă la îndeplinirea unora dintre obiectivele noastre. Noua posibilitate de a acorda [României] clauza naţiunii celei mai favorizate ne va permite să capitalizăm pe spiritul cooperant al lui Ceauşescu. Bucureştiul va continua să reziste la orice presiune de a se întoarce la linia Moscovei. În măsura în care vor reuşi, românii ar putea încuraja un tip de politică externă comunistă compatibilă cu interesele noastre.[2]

Într-adevăr, condamnarea de către grupul INTERKIT a politicilor româneşti anti-Pact şi antisovietice, din 1974, pe care grupul le considera ca făcând parte dintr-un efort coordonat chino-român, a confirmat evaluările Departamentului de Stat mai mult decât precedentul memorandum CIA[3]:

---

[1] Memorandumul secretarului executiv al Departamentului de Stat (Springsteen) către asistentul adjunct al preşedintelui pentru securitate naţională (Scowcroft), Washington, 23 ianuarie 1975 (declasificat la 18 iunie 2008), vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976.*

[2] Ibidem. Raportul includea Iugoslavia şi Polonia „în trioul favoritelor". Însă descrierea relaţiilor cu Belgradul, deşi caracterizată ca fiind „greoaie, dar, în general, pozitivă", se referea numai la „diferenţe permanente asupra modului de lucru cu ţările în curs de dezvoltare, cu mişcările de independenţă şi asupra rolului alianţelor militare". În acelaşi timp, concluzia raportului că Washingtonul „se putea baza pe Varşovia pentru a exercita anumite influenţe în moderarea dialogului cu sovieticii şi pentru a sprijini viguros eforturile noastre pentru destindere" datorită „mândriei naţionale a polonezilor şi a tradiţionalelor legături strânse cu noi" a fost explicit contrazisă de poziţia guvernului Gierek la consiliile Tratatului de la Varşovia. Polonezii posedau, desigur, sentimentul mândriei naţionale, iar legăturile polonezo-americane erau într-adevăr profunde, dar ele nu condiţionau comportamentul conducătorilor comunişti polonezi ca factor de constrângere asupra voinţei lor pentru a adera la linia Moscovei.

[3] Încă din 1972, spionajul est-german raporta că România privea China „ca pe o contrapondere la Uniunea Sovietică" şi ca mijloc de a-şi continua „propriile interpretări şi activităţi naţionaliste, care deviau de la cele ale celorlalte ţări socialiste". Pentru acelaşi motiv, continua Stasi, relaţiile Beijingului „cu statele imperialiste sunt sprijinite activ de România". În particular, Bucureştiul caracterizează „procesul apropierii antisovietice dintre China şi SUA" ca „un pas pentru risipirea tensiunilor de ambele părţi", acceptând în acelaşi timp, „fără critici", dorinţa chineză ca prezenţa militară americană din Oceanul Pacific să nu fie redusă. Ambasada din Bucureşti, Secţia Politică, *Relaţia dintre RS România şi China şi poziţia ei faţă de politicile curente ale conducerii chineze*, p. 1 citată sub titlul: *Analysis of Romanian-Chinese Relations by the East German Embassy in Bucharest*, 18 decembrie 1972, „Documentaţie generală", în Nuenlist şi Locher (2004), PHP.

> Poziția deviaționistă a României de la pozițiile comune ale statelor socialiste pe problemele de securitate europeană și de reducere a armamentelor urmează eforturile Chinei de a slăbi influența Uniunii Sovietice în comunitatea statelor socialiste. [...] Prin strategia sa din Balcani, care fusese din nou explicată de ministrul român de Externe la conferința miniștrilor de Externe de la Helsinki, conducerea României se alătura planurilor Beijingului de a crea a o grupare de state antisovietice în Balcani.[1]

Lupta pentru a modela percepția oficială a Statelor Unite asupra comportamentului României nu a încetat pe tot parcursul Războiului Rece, dar, în a doua jumătate a anilor 1980, Kremlinul și Centrala KGB au repurtat mari succese. De exemplu, cu un deceniu mai devreme, în septembrie 1975, comunitatea informativă a SUA a considerat că – deoarece conducătorii sovietici „se bazau pe forțele est-europene în perioade de război" și pentru că „forțele naționale ale României" aveau un rol combativ „mai puțin critic, dar totuși important pe flancul Pactului" – România va lupta de partea Tratatului de la Varșovia într-un eventual război, chiar dacă acesta ar fi fost provocat de URSS. Acest lucru era posibil, continua raționamentul, din cauza abilității Moscovei „de a manipula atitudinile populare și liderii politici", din cauza inerției „structurii de mobilizarea a Pactului" care „va continua pregătirile militare" și pentru că Moscova putea să trateze refuzul „prin forță", astfel încât „să simtă că nu au altă posibilitate decât aceea de a participa".[2]

În timp ce comunitatea informativă a SUA ajungea la concluzia că participarea României alături de aliații săi într-un conflict Est-Vest era „un fapt împlinit" și, de aceea, sfidarea românească valora de fapt foarte puțin, comandantul-șef al Pactului de la Varșovia, mareșalul Iacubovschi, anunța că „trupele Armatei Republicii Socialiste România erau excluse" din planul operațional și din „planurile de acțiune comună ale Forțelor Armate Unite ale Tratatului de la Varșovia" tocmai din cauză că Moscova nu se dovedise capabilă să îi oblige să participe.[3] De fapt, din 1975 „România nu mai făcea practic parte din structurile militare ale Alianței".[4] Agentul CIA

---

[1] *Analiză a atitudinii românești față de maoism*, 1974, pp. 1-3, în op. cit.

[2] *Warsaw Pact Forces Opposite NATO* (1975), p. 33. Aprecierile NIE, cu excepția evaluărilor speciale, referitoare la domenii mai puțin critice, care erau adresate special României, Ungariei și Bulgariei, se refereau la toți membrii Pactului est-european ca la un grup comun.

[3] Raportul lui Iacubovschi despre Forțele Armate ale Statelor Unite, 31 decembrie 1975, documentul nr. 77, în Mastný și Byrne (2005), pp. 395-396.

[4] Ibidem. Mastný și Byrne descriu intenția și acțiunea României de a se retrage subordonării sovietice din structurile militare ale organizației ca fiind, de fapt, o excludere nedorită de București „din partea așa-zișilor parteneri".

care se afla în fruntea Departamentului de planificare al armatei poloneze, colonelul Ryszard Kuklinksi, raporta și el că România își păstrase sistemul de apărare națională „total independent de URSS", exercita un control „neechivoc" asupra forțelor sale armate, „spunea nu unor probleme de cea mai înaltă importanță pentru URSS" și rezista cu succes presiunilor sovietice, învingând repetat Moscova în asemenea lupte decisive.[1]

Interpretarea relațiilor România – SUA – care se făcea în mare măsură la nivelurile cele mai înalte ale Administrației SUA, în loc să urmeze căile instituționalizate și fără să se bucure de o cunoaștere mai largă, în special în Congres – era, de asemenea, foarte vulnerabilă la ciclurile electorale americane. În consecință, Bucureștiul trebuia să-și dovedească valoarea în fața conducătorilor americani la fiecare transfer de putere, existând foarte puțină (sau nici o) memorie instituțională a relației. Mai mult, natura compartimentată a informațiilor referitoare la această relație la vârful ierarhiei politice a SUA permitea interpretări foarte divergente ale comportamentului României de către actorii instituționali, mai ales în cadrul comunității informative, unii (din ce în ce mai mulți) având o atitudine nefavorabilă față de această relație.

La mijlocul anilor 1970, erau observabile diversele niveluri de înțelegere ale comportamentului României în evaluările informative foarte divergente și uneori exclusive asupra acțiunilor și intențiilor României. De exemplu, la începutului lui 1976, Comandamentul European al Armatei Statelor Unite (EUCOM) a emis un raport pentru cazul de urgență referitor la o posibilă invazie a Iugoslaviei de trupele Pactului de la Varșovia, în care se ajungea la concluzia că „probabil România nu va participa", dar nu va face mare lucru ca să ajute Belgradul și, în final, se va conforma liniei Moscovei. Acel raport a fost criticat în memorandumul pentru Secretarul de Stat Kissinger, din martie 1976, apreciindu-l nedrept față de strategia declarată de România și comportamentul ei real:

> [...] e greu de imaginat că românii vor privi colegul „rebel" iugoslav cum sucombă sub tancurile sovietice, fără să înțeleagă care ar fi implicațiile pentru ei. Considerăm că cel puțin nesiguranța față de reacția României va fi un factor de complicare a planurilor sovietice. De asemenea, nu putem fi de acord că, odată ce Iugoslavia va fi luată, România va fi obligată să se întoarcă în tabăra socialistă primind un certificat de bună purtare. În timp ce din partea sovieticilor este de așteptat că vor exercita presiuni considerabile

[1] Colonelul (în retragere) Ryszard J. Kuklinski, „Insiders View of the War Against the Nation", *Kultura* (Paris), nr. 4/475 (aprilie 1987), pp. 3-57. Kuklinski a început să furnizeze informații pentru CIA în 1972. Vezi și Weiser (2005), pp. 151-152, 156, 171, 174, 178, 183-184.

asupra României și, probabil, vor obține câteva concesii temporare din partea Bucureștiului, actuala conducere a României va continua politica externă nonconformistă.[1]

Tensiunile din relațiile româno-sovietice au rămas atât de ridicate încât, în 1976, Consiliul Național de Securitate (NSC) a emis un alt *Studiu asupra situațiilor de urgență pentru România* pentru președintele Ford, referitor la posibilitățile unei intervenții sovietice care începeau de la „amenințarea cu acțiuni armate și invazia totală" până la „un răspuns politic", prin care Moscova va căuta să obțină „o mai mare influență în România" printr-o „schimbare, posibil violentă, a conducerii României" – cu alte cuvinte, printr-o lovitură de stat clandestină.[2] NSC recomanda descurajarea Moscovei „în timpul fazelor de presiuni puternice din partea Pactului de la Varșovia sau de amenințare cu invazia" prin „diplomația preventivă" și prin coordonarea eforturilor cu NATO și considerau „improbabilă" o „decizie occidentală" de a interveni militar în cazul în care amenințarea se limita numai la România [...] Posibilitatea unei asemenea limitări – în conformitate perfectă cu interesele sovietice și total împotriva celor ale României, aflată în căutarea sprijinului din afară – ar fi presupus ca bunăoară China să nu-și respecte promisiunile permanente de sprijin și ca forțele de rezistență ale României să fie învinse rapid (sau măcar reduse rapid la câteva puncte de rezistență în munți).

În primăvara lui 1978, conducătorii militari sovietici denunțau România în fața „partenerilor apropiați" că trădase alianța Pactului de la Varșovia. În mai 1978, șeful de Stat-Major polonez, generalul Florian Siwicki, a ordonat să nu fie incluse nici un fel de „date concrete" în discursul său de la viitoarea întâlnire a miniștrilor Apărării de la Sofia (unde Kulikov și-a prezentat planul pentru subordonarea armatelor membrilor Pactului comenzii sovietice). Motivul pentru această prudență, a explicat Siwicki, era acela că Moscova suspecta România că scăpa informații despre ședințele lor în Occident.[3]

[1] Rezumat al memorandumului secretarului de stat adjunct pentru afaceri europene (Hartman) pentru Secretarul de Stat Kissinger, Washington, nedatat (declasificat la 18 iunie 2008), vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976*. Sursa: NARA, RG 59, Records of Helmut Sonnenfeldt, 1973–1977, Entry 5339, caseta 13, Quadripartite Ministerial Dec. 12, 1975. Top Secret. Rezumatul memorandumului a fost trimis în cadrul altui memorandum, din 9 martie 1976, de la Bridges către Dobbins. (Ibidem.)

[2] Studiu pentru situații de urgență pregătit de Grupul de lucru interdepartamental Europa al Consiliului Național de Securitate, Washington, nedatat, (declasificat la 18 iunie 2008), vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976*. Gruparea temporală a acestui studiu, publicat de Departamentul de Stat, sugerează că a fost întocmit la scurt timp după mijlocul lui iunie 1976.

[3] Weiser (2005), pp. 151-152.

Colonelul Kuklinski, temându-se în acea perioadă că „scurgerile“ descoperite de spionajul sovietic ar putea conduce spre el, raporta că România a fost singura care s-a opus „deciziei ruşinoase“ de a acorda Moscovei controlul asupra armatelor naţionale, în timp ce toţi ceilalţi „au aprobat în tăcere“.[1]

[1] Op. cit., pp. 156, 171.

Capitolul 28

Parteneriatul strategic SUA – România 1974–1978

Sprijinul politic și militar pentru Angola

Poziția Bucureștiului pentru „neintervenție" și „retragerea trupelor străine" din zonele de conflict din țările în curs de dezvoltare coincidea, în mare măsură, cu politica urmată de Statele Unite după Războiul din Vietnam, în special în zona Orientului Mijlociu și în Africa. În anii 1970, de exemplu, Ceaușescu insista că „problemele dintre statele africane trebuie să fie rezolvate de africanii înșiși, fără intervenții militate din afară".[1] Atunci când a susținut această poziție privind Angola, conducătorul român naviga contra curentului, dat fiind că forțele cubaneze aflate acolo serveau interesele sovietice (cu toate că el a condamnat numai prezența trupelor aparținând Africii de Sud).[2] Criticile din interviurile sale publice au vizat „intervențiile statelor de pe alte continente în afacerile africane" și activitățile externe care creau conflicte între statele africane suverane și serveau „forțele imperialiste și reacționare", fără să le nominalizeze.[3] În practica românească, acei termeni invocau imaginile fostelor incursiuni imperialiste pe care le experimentase ea însăși și, de aceea, țînteau în primul rând „spre Moscova".[4]

---

[1] Vezi *Scînteia*, 4 august și 24 decembrie 1978; Paul Gafton, „Romania's Presence in Black Africa", RAD Background Report/118, 23 mai 1979, pp. 9-10.
[2] Vezi *Scînteia*, 19 decembrie 1978; Gafton (1979), p. 5.
[3] *The Guardian*, 13 iunie 1978; Gafton (1979), p. 10.
[4] Vezi Kissinger (1999), p. 662.

Bucureştiul a început să livreze Angolei echipament militar în vara anului 1974.[1] Acţiunea a avut un impact destul de direct asupra intereselor militare sovietice, deoarece, în timp ce Moscova finanţa peste 10 000 de soldaţi cubanezi care luptau pentru Mişcarea promarxistă Populară de Eliberare a Angolei (MPLA), românii furnizau arme oponentului său, Frontul Naţional de Eliberare a Angolei (FNLA), sprijinit de SUA, al cărui lider, Holden Roberto, fusese „mult timp pe statul de plată al CIA".[2] Împreună cu guvernul SUA (şi „Fundaţia Ford şi AFL-CIO"), Bucureştiul s-a alăturat Beijingului în livrările de armament către FNLA.[3] Conducătorii de la Kremlin erau deosebit de îngrijoraţi de prezenţa personalului militar român pe post de instructori în taberele de antrenament FNLA, alături de colegii din armata chineză.[4]

Ceauşescu a reuşit o „unificare temporară" a celor trei mişcări de eliberare, aducându-i în România, într-o mutare lipsită de succes de a forţa excluderea trupelor străine şi diminuarea influenţei sovietice, pe preşedintele FNLA, Holden Roberto, şi pe preşedintele MPLA, Agostinho Neto, în iulie 1974, iar în 1975 o delegaţie UNITA condusă de Jonas Savimbi.[5] Câte ceva din reacţia furioasă a Cubei se poate întrezări din conversaţia lui Fidel Castro cu Todor Jivkov, avută în cadrul întâlnirii lor din martie 1976, când dictatorul cubanez a denunţat România că se alăturase Chinei şi obstrucţiona unitatea Americii Latine „spălând creierii mexicanilor" ca să nu se alăture condamnării Beijingului, „stimulând în acelaşi timp neîncrederea în Uniunea Sovietică". Castro a descris apoi campania lui împotriva Chinei – după ce, anterior, menţionase că ei adoptaseră „o poziţie similară atât în privinţa Chinei, cât şi a României" – din cauza „politicii lor din

[1] În timp ce România „a păstrat tăcerea referitor la ajutorul militar acordat mişcărilor de eliberare", agenţia de presă franceză Associated France Press a făcut publică povestea pe 27 august 1978. Gafton (1979), p. 11.

[2] Raymond L. Garthoff, *Détente and Confrontation*, New York, Transaction, 1994b, p. 558; Isaacson (1998), p. 675; Andrew (1996), pp. 411-412.

[3] Garthoff (1994b), p. 558; Isaacson (1998), p. 677. Marocul, Tunisia, Algeria şi India, primele trei partenere ale României în convorbirile de pace din Orientul Mijlociu, au oferit şi ele sprijin FLNA în 1974. Op. cit., p. 560.

[4] Coreea de Nord a fost şi ea prezentă. Odd Arne Westad, „Moscow and the Angolan Crisis, 1974–1976: A New Pattern of Intervention", *CWIHP Bulletin*, nr. 8–9 (iarna 1996), p. 25. Rezidenţa sovietică din Brazzaville a transmis Moscovei că România acorda încă asistenţă FNLA „în august 1975". Op. cit., p. 31, nota de subsol 42.

[5] *Scînteia*, 20 iulie 1974.

Angola", unde oamenii lui Castro „reuşiseră să adune dovezi ale cooperării cu mişcarea contrarevoluţionară", FNLA, care „fusese înfiinţată de CIA".[1]

Acordul militar România – SUA

Cu toate că, după invazia Cehoslovaciei, între Statele Unite şi România se ajunsese la un anumit grad de cooperare în domeniul informaţiilor militare, referitor la evoluţia cooperării în perioada 1969–1973 au fost declasificate puţine detalii din sursele SUA. În 1973, Washingtonul semnala intenţia de a întări cooperarea politică şi de securitate prin vânzarea a trei avioane comerciale Boeing 707-320C, pe care SUA le-au dotat ulterior cu un sofisticat echipament de comunicaţie şi care aveau să formeze flota oficială a conducerii României.

Începând, cel puţin din 1969, contactele militare americano-române au constituit un obiectiv principal privind culegerea de informaţii a serviciilor sovietice şi ale Pactului.[2] De exemplu, sovieticii instruiseră serviciile de informaţii militare bulgar şi maghiar să coopereze pentru obstrucţionarea contactelor şi sabotarea relaţiilor pe care ataşatul militar român din Sofia le menţinea cu partenerii din NATO.[3] Germania, care recruta intensiv personalul RFG din statele NATO, primea rapoartele informative ale ataşatului militar vest-german care a lucrat la Bucureşti în a doua jumătate a anilor 1970.[4] Conform ataşatului, armata SUA încheiase o convenţie de cooperare militară cu România, în 1974.[5]

---

[1] Minută a întâlnirii dintre Biroul Politic al CC al PC Bulgar cu tovarăşul Fidel Castro – prim-secretar al CC al PC Cubanez şi prim-ministru al guvernului revoluţionar al Republicii Cuba, 11 martie 1976, Reşedinţa Boyana, citat sub titlul Minută a întâlnirii dintre Todor Jivkov şi Fidel Castro, la Sofia, Arhivele Centrale de Stat, Sofia, Fond 1-B, înregistrarea 60, dosar 194, „Bulgaria in the Cold War", CWIHP.

[2] Vezi BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; BStU, MfS, SdM 352, S. 1-2; BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; BStU, MfS, HA II 18663, S. 223-226; BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 288; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 259-278, 316-330, 335-337; Andrew şi Mitrokhin (2001), pp. 269-270.

[3] Vezi Planul KDS de măsuri operaţionale contra ataşaţilor militar ceh, român şi iugoslav, 6 decembrie 1969, AMVR, Sofia, Fond 2, Record 3, File 356, CWIHP.

[4] Documentul nu specifică dacă ataşatul era agent Stasi intenţionat sau neintenţionat. Este posibil ca raportul ataşatului să fi ajuns la Stasi prin agenţii din Republica Federală Germania sau prin cei din Ambasada RFG din Bucureşti. De exemplu, adjunctul şefului spionajului militar al Germaniei de Vest (MAD), colonelul Joachim Krase, se aflase pe statele Stasi din 1973.

[5] Raport informativ „Imaginea operaţională de ansamblu a RSR", 12 septembrie 1978, întocmit de biroul adjunctului Stasi, Bruno Beater, BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 320-321.

Date fiind prejudecăţile analiştilor americani privind dimensiunea limitată a conflictului dintre România şi Moscova şi deschiderea faţă de SUA considerată ca fiind motivată doar de prestigiu, americanii au fost surprinşi când, prin deschiderea oficială a cooperării militare, românii „s-au mişcat mai repede decât se aşteptau".[1] În martie 1975, şeful Statului-Mmajor şi ministru adjunct al Apărării, Ion Coman, s-a întâlnit cu partenerul său american la Washington pentru discuţii secrete referitoare la achiziţionarea de armament, inclusiv, se pare, de avioane cu reacţie F-5.[2] Aceasta a coincis cu primele indicaţii că în Departamentul de Stat şi/sau al Apărării existau persoane care doreau să blocheze o dezvoltare mai profundă a relaţiei militare SUA   România. Noutăţi despre vizită au scăpat repede în presă, împreună cu comentarii că SUA erau interesate numai de „o relaţie militară protocolară sau limitată", din cauză că orice armament cu tehnologie secretă „ar putea cădea în mâini sovietice".[3]

De fapt, armata română se mişcase atât de repede, încât Washingtonul se temea că ar putea provoca un răspuns sovietic catastrofal, câteva oficialităţi americane sugerând deschis că guvernul României „o luase razna". După ce au invitat Bucureştiul să le prezinte o listă cu tehnologia americană supusă până atunci embargoului (după stipularea tehnologiilor care rămâneau inaccesibile), armata română a solicitat imediat 12 tipuri de armament. Cererea conducătorilor armatei de la Bucureşti includea echipament de fotografiere în infraroşu şi detectare la distanţă (tehnologie de urmărire şi de ghidare prin satelit), tehnologie laser (un punct central al cercetării

[1] Aceasta a fost expresia folosită de ambasadorul Barnes în telegrama 3724, din 30 iulie 1975. Statele Unite au fost la fel de surprinse când, după ce ţinuseră Bucureştiul la distanţă între 1989 şi 1993, au introdus programul de asistenţă IMET (MILITARY-TO-MILITARY) în care România a devenit „cel mai activ şi mai dinamic" participant, care „a realizat cele mai bune rezultate" din fostul Bloc Sovietic. Comandantul Mark R. Shelley, „NATO Enlargement: The Case for Romania", *Proceedings*, United States Naval Institute, Annapolis, 1997. SUA au fost din nou surprinse atunci când România a fost prima care a semnat Parteneriatul pentru Pace, în 1994, devenind, de asemenea, cea mai activă şi de succes participantă. Richard C. Holbrooke, „US Relations with Romania", *Central European Issues* 1, nr. 1 (toamna 1995): 35-45, şi general George A. Joulwan, „Commitment to Cooperation: The Romanian Military's Contribution to Stability and Security within a New Europe", *Central European Issues* 1, nr. 2 (iarna 1995/1996): 41-47.

[2] „Diplomacy: After Helsinki: Balkan Jitters", *Time*, 18 august 1975. Generalul Coman s-a întâlnit cu şeful Statului-Major al Armatei, generalul Frederick Weyand.

[3] Ibidem. Această informaţie a fost „scăpată" corespondentului *Time* (şi viitor consilier prezidenţial) Strobe Talbott. Din 1978 relaţia a evoluat la un nivel mult mai considerabil decât o simplă relaţie „protocolară".

româneşti) şi, mai ales, armament antitanc şi antiaerian (sisteme de rachete TOW, Stinger şi Red-Eye).[1]

Deşi intenţiona doar să reasigure Washingtonul de sănătatea raţionamentului lui Ceauşescu, raportul ambasadorului SUA releva însă o fundamentală greşeală de percepţie a relaţiei Bucureştiului cu Moscova. Ceea ce românii considerau a fi o serie de obstacole care trebuiau îndepărtate din calea spre independenţa totală, americanii interpretau ca reprezentând doar o constrângere de dimensiuni limitate, din care guvernul nu va ieşi (şi nici nu dorea să iasă):

> [...] Nu cred că Ceauşescu şi-a pierdut uzul raţiunii atunci când a abordat acest subiect, până acum tabu, cu Statele Unite. Guvernul României a avut în mod tradiţional un simţ supranatural despre cât de mult se poate întinde coarda cu sovieticii. Având în vedere experienţele trecute, este greu de presupus că românii nu ar avea lesa calibrată exact la milimetru. [...] Presupun că românii au ajuns la concluzia că dimensiunea relaţiei de aprovizionare pe care o doresc cu SUA (pe care ei o definesc, probabil, ca extrem de limitată) face subiectul unor raţiuni militare şi ideologice suficiente, care să acopere orice posibilă ameninţare cu represiuni din partea sovietică.[2]

Întrebările referitoare la raţiunea pentru care românii solicitaseră sistemele de rachete antitanc şi antiaeriene, la forţa cu care vor reacţiona sovieticii şi la impactul livrărilor faţă de Iugoslavia (căreia Washingtonul îi oferise asemenea rachete, cu numai o lună înainte, ca parte a efortului de a reintroduce Belgradul în circuitul occidental) l-au convins pe evazivul Kissinger să accepte sfatul ambasadei ca Statele Unite să temporizeze procesul. Referirea lui Kissinger că Egiptul lui Sadat „se afla în aceeaşi situaţie", în sensul că unele consideraţii de politică externă blocau solicitările de

[1] Telegrama 3630 de la Biroul ataşatului Apărării de la Ambasada României către Departamentul Armatei, Bucureşti, 30 iulie, 1975, 163Z, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976.* Unele dintre aceste elemente erau „disponibile pentru achiziţionarea liberă de pe piaţa SUA", dar „supuse embargoului pentru români". Unele fuseseră deja date sovieticilor şi românii au cerut să li se acorde aceeaşi oportunitate de achiziţionare. În ultimul moment, Consiliul Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie, condus de Elena Ceauşescu, s-a amestecat şi a informat Ambasada SUA că va discuta „toate aspectele militare şi cele legate de NASA" în timpul vizitei lui Ford din august. Cu toate că americanii au venit pregătiţi, delegaţia militară română n-a avut dezlegare să ridice chestiunea, şi subiectul nu a mai fost discutat atunci.

[2] Telegrama 3953 de la Ambasada din România către Departamentul de Stat, 13 august, 1975, 1505Z, documentul 39, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976.*

armament, a fost sugestivă. Majoritatea solicitărilor de la Cairo au fost, în cele din urmă, îndeplinite.

În timp ce forțele armate române priveau sistemele de rachete antitanc și antiaeriene ca pe o posibilitate de a reduce cea mai mare vulnerabilitate la o intervenție din partea Pactului de la Varșovia, argumentul ambasadorului Barnes reflecta opinia SUA că alte conflicte ale Bucureștiului cu Moscova erau oarecum delimitate prin relația militară româno-sovietică, iar solicitarea viza mai degrabă obținerea unei tehnologii pe care Moscova pur și simplu refuzase să i-o furnizeze decât o tehnologie care i-ar fi permis să se apere mai bine de amenințările sovietice:

> Cred că ar trebui să evităm pentru moment orice răspuns clar la solicitări mai ambițioase, spunând că le studiem, și să le cerem românilor să explice rațiunea care motivase cererea lor, în lumina dificultăților evidente. [...] Sunt convins că avem un interes valid și continuu într-o Românie din ce în ce mai independentă, dar nu sunt convins că aceasta trebuie să ia forma unei relații de furnizare de armament, care ar putea încuraja natura represivă a regimului Ceaușescu.[1]

Merită de observat că nici rachetele antiaeriene, nici cele antitanc nu erau prea folositoare în reprimarea unor revolte interne, că armata română nu avea un istoric de intervenții împotriva propriei populații și că un element fundamental al ideologiei „naționaliste“ în armată era că aceasta „nu putea fi folosită împotriva maselor, ci numai pentru protejarea populației de inamicii externi“. Așa cum insista Ceaușescu frecvent, armata „a sprijinit întotdeauna interesele poporului“ împotriva „dominației străine“ și pentru „salvgardarea existenței naționale“ pe baza „legăturilor istorice dintre Armată și Popor“.[2]

---

[1] Ibidem. Acestea erau percepțiile dominante din acea perioadă. Ambasadorul Barnes a rămas personal atașat de relația SUA – România, luând parte la vizita din 15 decembrie 1989 a unei echipe americane, care urma să ajute Bucureștiul în identificarea și promovarea reformei atât de necesare, și apoi a condus echipa care a vizitat România postrevoluționară în martie și mai 1990, pentru identificarea problemelor și a necesităților de asistență. Vezi Ambasador Harry Barnes, „Post-Revolutionary Romania: An Assessment“, *IREX TASK FORCE ON ROMANIA*, 10–18 mai 1990, raport intermediar pregătit pentru întâlnirea din 6 august 1990, cu Rockefeller Brothers Fund de la New York City. Ambasadorul a jucat, de asemenea, un rol important în medierea maghiaro-română, organizată de Project on Ethnic Relations (PER) și de Carter Center, în Atlanta, în 1996, prezidată de Jimmy Carter și Allen Kassof.

[2] Alexiev (1979), p. 13. Vezi și discursurile lui Ceaușescu la Ziua Armatei din 24 octombrie 1974, în *Romania, Documents – Events*, nr. 49, octombrie 1974, p. 30, și Radio București, 1 octombrie 1973, tradusă în FBIS Eastern Europe, nr. 191, 2 octombrie 1973.

Aparent, natura acelor sisteme de armament sau ce rol vor juca ele în strategia de apărare a teritoriului împotriva ameninţărilor sovietice nu era considerat un factor important de personalul din Departamentul de Stat al SUA. Câteva luni mai târziu, Helmut Sonnenfeldt demonstra o subestimare similară a antagonismului româno-sovietic, prin răspunsul pe care i l-a dat lui Henry Kissinger la întrebarea acestuia legată de motivul pentru care Bucureştiul dorea rachetele:

> Se pare că simt că au nevoie de ele; simt că nu obţin ceea ce doresc de la sovietici. Se presupune că vor să-şi diversifice sursele de aprovizionare. Probabil că are o semnificaţie simbolică pentru ei.[1]

În anii 1970, armata română a acordat o prioritate „clară" contactelor cu armatele non-pact, mai ales cu cele ale NATO, cu care schimburile militare deveniseră o chestiune de „rutină".[2] România a fost gazda miniştrilor Apărării şi şefilor de Stat-Major din Marea Britanie, Italia şi Franţa, inclusiv a şefului de Stat-Major al Statelor Unite, iar aceste ţări au găzduit în schimb delegaţiile ofiţerilor superiori români.[3] Nici o altă armată a Pactului de la Varşovia nu menţinuse asemenea contacte cu armatele NATO.[4] Iar aceste vizite nu erau doar de natură protocolară sau ceremonială. Cel mai adesea ele detaliau „proiecte majore, cu caracter tehnico-militar", ca de exemplu achiziţia şi/sau producerea în cooperare de elicoptere franţuzeşti, avioane britanice şi motoare de tanc vest-germane, precum şi achiziţionarea de tehnologie laser şi pentru satelit.[5]

---

[1] Memorandum al discuţiei, Washington, 1 noiembrie, 1975, 1 p.m., documentul 40, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976.* Ambasadorul Barnes recomanda ministrului român de Externe să trimită Statelor Unite o evaluare a „impactului politic pe care l-ar avea o asemenea decizie asupra relaţiei cu vecinul sovietic".

[2] Alexiev a reafirmat aceste concluzii în Adelman (1982), pp. 154-156.Vezi *Le Monde*, 7 decembrie 1971; *The Washington Post*, 11 martie 1975.

[3] Alexander Alexiev, *Party-Military Relations In Romania*, P-6059, Santa Monica, The RAND Corporation, 1977, p. 24.

[4] Acţiunile maghiare se limitau la începutul anilor 1970 la două ţări neutre în care şi Moscova, şi Budapesta au avut influenţă sporită – Finlanda şi Austria – şi erau făcute, se pare, mai ales din motive de „sporire a prestigiului" care serveau (atunci) mai mult intereselor sovietice decât securităţii maghiare.

[5] Ibidem. Într-adevăr, vizita şefului statelor majore comune, generalul John W. Vessey, jr, în 25–27 martie 1985, a avut „un asemenea succes" încât generalul Vessey, ministrul român al Apărării, generalul Constantin Olteanu, şi alţi „conducători ai armatei române au discutat chiar şi ipotetice scenarii de război, un episod fără precedent între două alianţe militare opuse". Garthoff (1994a), p. 582.

Sprijinul popular pentru relația româno-americană

Militarii Statelor Unite, care se așteptaseră la reticență în contactele bilaterale inițiale cu forțele armate din România Socialistă, au fost surprinși să vadă că ofițerii români păreau deosebit de entuziasmați de acea cooperare. În contrast puternic cu imaginea de inamic a Statelor Unite, promovată de „partenerii apropiați" din Pactul de la Varșovia, propaganda publică românească își menținuse atitudinea deschis pozitivă față de Statele Unite, încă anterior vizitei din 1969 a președintelui Nixon, iar acea abordare găsise rezonanță în rândul populației.[1] Totodată, Bucureștiul a sprijinit public călătoria lui Nixon la Beijing din iulie 1971 (ceea ce era și normal, având în vedere implicarea în realizarea ei), iar la Congresul Național al Partidului, din 1972, Ceaușescu a primit „aplauze furtunoase" după ce a prezentat entuziasmat vizita lui Nixon în România, în timp ce menționarea vizitei lui Brejnev într-o lungă listă de vizite a primit „aplauze zgomotoase" mai puțin entuziaste.[2]

Contrastul a fost și mai mare în perioada bicentenarului Statelor Unite din 1976, pe care mass-media din Ungaria, Bulgaria și Cehoslovacia l-au prezentat cu răceală, ridicol și batjocură, în timp ce media românească

---

[1] Președintele Nixon a comentat că mulțimile de români i-au făcut cea mai caldă primire din Blocul Sovietic, iar președinții Clinton și Bush jr au observat căldura extraordinară chiar dacă au adus vești nedorite (cum a fost în cazul lui Clinton). O discrepanță similară a existat și între propaganda românească și cea a partenerei din Axă, Ungaria, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Budapesta a purtat o campanie dușmănoasă împotriva SUA, astfel încât mulțimile i-au omorât pe piloții doborâți ai US Air Force. România nu a portretizat SUA ca pe inamicul ei, iar piloții americani doborâți au fost tratați ca eroi și protejați de represaliile naziștilor germani. Nagy-Talavera (1970), pp. 175-176; Ernest H Latham, jr, „All Thankful: Reports by Neutral Observers of American Prisoners of War Held in Romania, 1943–1944", *Romanian Civilization*, vol. 5, nr. 1 (primăvara 1996); Donald R. Falls, „American POWs in Romania", *Air Power History*, nr. 37 (primăvara 1990), pp. 37-44. Vezi și Ernest H Latham, jr, „Efficient and Rapid: The Letters of Major Walter Ross of OSS on the Evacuation of Allied Airmen from Romania, 30 august-2 septembrie 1944", *Romanian Civilization*, vol. 7, nr. 3 (iarna 1998–1999); Beverley Munford Bowie, *Operation Bughouse*, New York, Dodd, Mead, 1947.

[2] Romulus Căplescu, „Relații interstatale intensificate – o necesitate pentru destinderea și pacea mondială", *Scînteia*, 6 iulie 1971; King (1972c), p. 22. Pentru acțiunile militare cu Occidentul, vezi și Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății multilateral dezvoltate: Rapoarte, discursuri, articole, ianuarie 1973-iulie 1973*, București, Editura Meridiane, 1973, pp. 491-492.

l-a descris cu „entuziasm" și „căldură".[1] Loialiștii sovietici au exploatat aniversarea ca pe „un cârlig de care și-au agățat atacurile despre imensa neconcordanță americană dintre teorie și practică", în timp ce românii, începând cu Ceaușescu, „vorbeau în termeni prietenești, iar presa reflecta cu căldură bunăvoința generală, generată de sus".[2] De fapt, bicentenarul a fost o ocazie unică de a afirma devotamentul României față de principiile suveranității și independenței.

Media românească a subliniat că atenția străină fusese „captată de dezbaterile, provocate de bicentenar, asupra tendințelor americane de politică externă și, într-un context internațional mai extins, asupra principiilor pe care trebuiau să se ghideze relațiile internaționale". Aceste idei, sublinia Bucureștiul, au fost implementate cu succes de revoluția americană și adoptate, apoi, în alte părți ale lumii în beneficiul tuturor, în timp ce „abandonarea lor, în timp, avusese un efect negativ".[3] În 1976, Ceaușescu declara deschis dorința țării lui de a dezvolta „relații bune cu forțele armate ale țărilor socialiste din afara Pactului de la Varșovia și cu armatele altor țări prietene", indiferent de sistemul politic, pe care CIA a interpretat-o ca o referire implicită la „China, țările în curs de dezvoltare și Occident".[4]

Cooperarea SUA – România în materie de informații

Atașatul vest-german de la București raporta că „până în luna mai 1978", militarii români participaseră la 16 activități comune cu armata

---

[1] RAD Staff, „East European Reactions to the US Bicentenary", RAD Background Report/156, 7 iulie 1976b, OSA, caseta 99, dosarul 6, raportul 62, pp. 1-4. Chiar și rapoartele poloneze s-au focalizat în întregime pe relațiile istorice (și viitoare) polono-americane și nu pe simbolistica independenței americane.

[2] RAD Staff (1976b), p. 4. Spre exemplu, contrastul dintre abordarea ridiculizantă din ziarele maghiare *Magyar Nemzet*, *Népszabadság*, *Népszava* și *Magyar Hírlap*, 4 iulie 1976, cu cea din Agerpres, 3–5 iulie, și *Scînteia*, 4 iulie 1976.

[3] Ibidem; *Scînteia*, 4 iulie 1976. De asemenea, ambasadorul Barnes a menționat că independența și suveranitatea au fost „fundamentale pentru experiența noastră ca națiune, iar noi, americanii, înțelegem cât de importante sunt și pentru români".

[4] *Scînteia*, 2 octombrie 1976; CIA OCI, *Soviet Union – Eastern Europe (CI SNEE 76–18)*, 5 octombrie 1976 (declasificat la 18 noiembrie 1999), p. 1, CIA. În 1976, Bucureștiul a emis timbre comemorative pentru bicentenarul SUA și a trimis cântăreți populari la Festivalul american de folclor. Nava Școală *Mircea* a făcut o traversare transatlantică, fiind „una dintre cele «mai înalte nave» care au navigat pe râul Hudson, cu ocazia serbărilor de 4 iulie", nelăsând nici o îndoială cine era statul occidental principal cu care întreținea relații militare. Marea Britanie, Germania Federală și Franța erau, de asemenea, incluse în acest grup.

SUA de la semnarea acordului militar româno-american din 1974.[1] O mare parte din aceste activități implica un anume gen de personal militar român și american. Conform aprecierilor Stasi:

> Statisticile pe care le posedăm ilustrează faptul că armata SUA implică din ce în ce mai mulți ofițeri de informații și cercetare informativă (inclusiv cadre aflate la cursuri de specializare) în activitățile desfășurate cu scopul de a dezvolta relațiile cu forțele armate române. Această tendință este confirmată de faptul că invitația adresată directorului serviciului de informații al armatei române, general-maiorul D.I. Dumitru, de a întreprinde o vizită în SUA, a fost acceptată de români.[2]

În 1963, Gheorghiu-Dej îi dăduse instrucțiuni generalului Dumitru cu ocazia numirii sale în funcția de șef al Direcției de Informații Militare (DIM) să elimine influențele sovietice din spionajul militar.[3] În a doua jumătate a anilor 1970, generalul Dumitru a colaborat strâns cu fratele lui Nicolae Ceaușescu, general-maiorul Ilie Ceaușescu, plasându-și chiar principalul agent de legătură cu spionajul SUA de la București, acoperit ca „translator", în subordinea lui Ilie Ceaușescu, la Centrul pentru Istorie și Teorie Militară.[4] Această activitate în sprijinul relațiilor militare ale României cu Occidentul, precum și faptul că Centrul a dus greul în publicarea dezvăluirilor documentare ale aspectelor relațiilor militare sovieto- (și ruso-) române pe care Moscova încerca să le nege (și combătea în același timp contestările maghiare și sovietice ale etnogenezei

---

[1] Raport informativ „Imaginea operațională de ansamblu a RSR", 12 septembrie 1978, BStU, MfS, Abteilungen X 22, S. 3-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 320-321.

[2] Ibidem; BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56.

[3] Ion Dohotaru, coordonator, *Direcția Informații Militare: Între ficțiune și adevăr*, București, 1994, pp. 143-144; Troncotă (1999), pp. 327-328.

[4] Generalul Ilie Ceaușescu a fost numit șef al Centrului în 1980. „Translatoarea" Georgeta „Gritti" Blaj a continuat să lucreze sub acoperire împotriva țintelor GRU, după 1989. Spre exemplu, între 1992 și1996, ea a fost plasată ca secretară ca să supravegheze comportamentul generalului Vasile Ionel, un cunoscut agent GRU, de către directorul de atunci al Serviciului de Informații Externe, Ioan Talpeș, fostul ei coleg de la Centrul pentru Istorie și Teorie Militară. Ionel fusese „promovat în funcția" de consilier prezidențial pentru a putea fi înlocuit din cea de șef al Statului-Major, unde fusese postat de tovarășul lui, agent GRU, generalul Nicolae Militaru, imediat după Revoluție. Pe 22 decembrie 1989, Militaru „apăruse" (în uniformă) în calitate de nou ministru al Apărării cu ajutorul unei vechi rețele (ieșite din uz, vizavi de noile politici ale lui Gorbaciov), înainte de formarea primului guvern provizoriu. A fost forțat să demisioneze din cauza politizării armatei și sabotarea reformei pe 14 februarie 1990.

româneşti) l-au transformat într-o ţintă majoră a măsurilor active sovietice şi ale Pactului.

Conform spionajului est-german, americanii, încurajaţi de succesul iniţial considerabil al acordului militar bilateral, au încercat să testeze cât de mare era spaţiul de manevră al românilor:

> [...] în dezvoltarea cooperării politico-militare cu Statele Unite, ca membră a Tratatului de la Varşovia, şi care din domeniile de cooperare dintre cele două ţări ar permite Statelor Unite să-şi exercite influenţa asupra României. Statele Unite analizează, de asemenea, gradul în care condiţiile politice interne permit o dezvoltare mai accentuată a acestor relaţii precum şi măsura în care există o deschidere pentru aceasta, mai ales în rândurile forţelor armate române.
> În acest caz, se poate observa că forurile superioare ale forţelor armate americane nu întreprind mişcări precipitate, abordarea lor rămâne echilibrată, adaptată la ambiţiile şi eforturile naţionaliste ale conducerii României şi orientate de o manieră evidentă pe pătrunderea, din perspectivă militară, în sistemul Tratatului de la Varşovia, pe termen lung.[1]

Căldura cu care abordările armatei SUA au fost primite de corpul de ofiţeri români a fost demonstrată în termeni destul de concreţi la prezentarea din 4 iulie 1978, făcută de ataşatul militar al SUA la Bucureşti, colonelul R. Womack, în faţa generalilor şi ofiţerilor de la Ministerul Apărării, de la Academia Militară şi ai Armatei a 2-a (incluzând Garnizoana Bucureşti). Prezentarea colonelului Womack, a raportat Stasi, nu numai că fusese remarcată pentru „poziţia sa clar antisovietică", dar fusese acceptată „fără nici cea mai mică obiecţie din partea română". Mai mult, a fost clar că „ambele părţi" erau devotate „cooperării în continuare pentru dezvoltarea relaţiilor bilaterale".[2]

Stasi a mai raportat că, în perioada 15–21 noiembrie 1977, şeful sectorului Europa al spionajului SUA a vizitat Bucureştiul şi s-a întâlnit cu generalul Dumitru şi cu primul său adjunct şi şef al Serviciului de informare

---

[1] BStU, MfS, Abteilungen X 22, S 3-56; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 320-321.
[2] Ibidem. Stasi considera că SUA erau experte în „războiul psihologic, diversiuni speciale şi sabotaj ideologic al RSR".

strategică, general-maiorul Cucu, care a asigurat și translația.[1] Scopul vizitei a fost invitarea pentru întâlniri a generalului Dumitru în Republica Federală Germania sau în Statele Unite, în septembrie 1978:

> Se spune că Dumitru a refuzat vizita din RFG, dar a promis să facă o vizită în SUA „ca oaspete al armatei americane". Mai mult, o întâlnire neoficială în Republica Socialistă România a general-maiorului Dumitru cu șeful de Stat-Major al Serviciului Armatei Americane în cadrul CIA, general-maiorul Thompson, a fost planificată pentru perioada 1.05-6.05.1978.[2]

Caracteristic, Centrala KGB și serviciile subordonate ale Pactului interpretau titulatura Agenției Centrale de Informații – CIA ca descriind starea de subordonare și control ierarhic din cadrul comunității de informații a SUA. În cel mai bun caz, CIA putea fi considerată *prima inter pares* dintre Defense Intelligence Agency, National Security Agency și chiar a agențiilor specializate din armată care erau destul de suverane în propriile domenii. General-maiorul Edmund R. Thompson era în acea vreme adjunct al șefului de Stat-Major pentru Informații din armata SUA, fiind numit în funcție cu un an înainte, după ce anterior fusese comandantul Agenției de Informații a Armatei Statelor Unite.

Asistența economică occidentală și oferta președintelui Carter

Încă de la primul acord economic al României cu Germania de Vest, în 1963, eforturile occidentale de a extrage membrii Blocului Sovietic din îngrădirea economică au produs Kremlinului o mare îngrijorare. Pentru

[1] Herbstritt și Olaru (2005), p. 337; *Anexă la materialul „Raport operativ asupra RSR"*, 27 septembrie 1978, BStU, MfS, HA II 18663, S. 223-226. Toate serviciile „partenerilor apropiați" au urmat conducerea sovietică și au indus CIA în eroare, care a fost urmată de toate celelalte agenții de informații din sistemul SUA. Raportul l-a identificat ca șef al spionajului pe general-locotenentul Dillard. Colonelul Douglas C. Dillard fusese director adjunct al HUMINT, Defense Intelligence Agency între 1975–1977, și a fost introdus în 1990 în Military Intelligence Corps Hall of Fame. Raportul Stasi menționa că nu a participat nimeni altcineva la întâlnire, sugerând astfel că informațiile lor proveniseră de la Dumitru sau Cucu, de la dispozitivele electronice de înregistrare sau/și de la persoanele care au avut acces la transcriptul întâlnirii. Câțiva ani mai înainte, DIE fusese surprinsă când monitoriza comunicațiile DIM și își menținuse capacitatea să facă acest lucru și în perioada 1977–1978.

[2] Ibidem. Stasi a raportat, de asemenea, că „nu poseda informații" care să confirme dacă întâlnirea planificată dintre generalul Dumitru și generalul Thompson a avut loc. Generalul Thompson a fost adjunctul șefului Statului-Major pentru Informații din Armata SUA, între 27 aprilie 1977 și 1 noiembrie 1981.

șeful KGB, Andropov, devenise o adevărată obsesie, după „Raportul Tindemann", din 1975, asupra viitorului Comunității Economice Europene (CEE), care din 1980 urma să fie denumită Uniunea Europeană și va avea și o politică externă și de apărare comună. Centrala KGB a văzut în aceasta o parte a ofensivei generale, strâns coordonată cu SUA și legată intrinsec atât de Procesul de la Helsinki, cât și de recenta acreditare a ambasadorului chinez la CEE (septembrie 1975), în care ei au perceput constituirea unei „axe Bruxelles – Beijing".[1]

Din vara lui 1976, KGB-ul a fost deplin convins că „cel mai important obiectiv" al CEE era subminarea statelor socialiste.[2] Se presupunea că încercau să atingă acest scop exploatând agresiv „anumite puncte din Actul Final al CSCE, care sunt utile Occidentului", atacând „politica de coexistență pașnică" și căutând „să influențeze sistemul intern și politica externă a țărilor din Europa de Est".[3] Prin 1977, KGB-ul se convinsese că „cea mai importantă sarcină a guvernelor țărilor CEE era subminarea pozițiilor de politică externă a țărilor socialiste"[4]:

> Direcția dominantă a activităților de politică externă a statelor membre ale CEE este slăbirea integrării economice și a unității politice a țărilor din comunitatea socialistă, pe plan internațional, precum și de a folosi negocierile CMEA pentru a exercita presiuni asupra statelor socialiste ca să obțină din partea lor concesii unilaterale. Comunitatea a devenit un centru pentru coordonarea colectivă a acțiunilor economice, politice și ideologice, ațintite spre subminarea prestigiului internațional al Uniunii Sovietice și ale celorlalte țări din comunitatea socialistă.[5]

Drept urmare, KGB-ul a desemnat integrarea europeană, „în toate formele ei", „o amenințare la adresa securității Uniunii Sovietice".

[1] Andrew și Gordievsky (1993), pp. 140, 142.
[2] Op. cit., p. 142. Acest ordin din 8 iulie 1976 al Centralei KGB de a desemna CEE ca țintă prioritară a fost semnat de adjunctul președintelui KGB și șef al Direcției I, Vladimir Kriucikov, cel mai apropiat colaborator al lui Andropov.
[3] Ordinul circular al KGB nr. 3825/PR-52, 27 august 1976, către rezidenți, de la șeful Departamentului III, V.F. Grușko (nume de cod: SEVEROV), în Andrew și Gordievsky (1993), p. 142. Ordinul se referea la documentele Departamentului de Stat al SUA despre cooperarea SUA – CEE în Orientul Mijlociu, Africa de Nord și lumea în curs de dezvoltare, precum și eforturile de a realiza o reintegrare a Franței într-un sistem de apărare comun.
[4] KGB Ordinul circular nr. 411/PR, 28 februarie 1977, în Andrew și Gordievsky (1993), pp. 146-147.
[5] KGB Ordinul circular nr. 1058/PR/61, 15 aprilie 1977, al adjunctului lui Kriucikov, Y.I. Șișkin, nume de cod: IRTIȘOV, în Andrew și Gordievsky (1993), pp. 155-157.

„Principalul efort“ al măsurilor active sovietice era direcționat spre blocarea unei viitoare integrări prin exploatarea „contradicțiilor și diferențelor existente între statele membre CEE, pe de o parte, și dintre CEE și SUA, pe de altă parte“.[1] România, care câștigase statutul comercial preferențial cu CEE în 1973, era urmată acum de China, care primise acest statut în aprilie 1978. Beijingul, așa cum sublinia adjunctul informațiilor externe din KGB, avea acum acces „la tehnicile și tehnologiile avansate occidentale cu ajutorul CEE și, de asemenea, la arme și la piețele de armament“.[2] Conform spionajului sovietic, Beijingul intenționa să „se folosească de CEE pentru a stabili relații cu NATO, pe baza antisovietismului“:

> [...] interesele politice ale CEE coincid cu antisovietismul chinez. Semnarea acordului comercial dintre CEE și Republica Populară Chineză este privită în cercurile conducătoare ale Comunității ca un precedent pentru viitoare negocieri cu țările socialiste europene (în particular cu România) [...][3]

Conflictele adesea spectaculoase ale României cu Moscova din cauza controlului supranațional economic și militar, criza rachetelor din Cuba, invazia din Cehoslovacia și războaiele arabo-israeliene au servit indirect interesele strategice ale SUA, prin restrângerea puterii sovietice și încurajarea unui comportament independent în rândul membrilor Blocului Sovietic. Până în 1978, România se dovedise un prieten de nădejde în cadrul eforturilor americane de mediere în Laos, Vietnamul de Nord, Coreea de Nord și Republica Populară Chineză și un colaborator eficient în Procesul de la Helsinki. În Orientul Mijlociu, de asemenea, eforturile României contribuiseră la o turnură a norocului sovietic și la lansarea unor noi posibilități de discuții și abordări care au coincis, în general, cu interesele americane și care, uneori, au fost întreprinse în cooperare cu Washingtonul.

---

[1] Ordinul KGB nr. 1582/PR, 1 august 1977, semnat de Grușko, și ordinele circulare ale KGB 2041/PR/52 și 1058/PR/61, 15 aprilie 1977, semnate de Șișkin, în Andrew și Gordievsky (1993), pp. 155-158. KGB-ul a raportat că „o uniune politico-militară“ a CEE va conduce la o alianță NATO-Europa, care va include Franța, o preocupare majoră a Moscovei.

[2] KGB Ordinul circular nr. 1087/PR, 11 aprilie 1978, în Andrew și Gordievsky (1993), pp. 161-162.

[3] Op. cit., p. 162. Vezi și *Declarațiile comune de la vizita președintelui Ceaușescu*, 13 aprilie 1978, Colecția: *Public Papers of the Presidents*, John T. Woolley și Gerhard Peters, *The American Presidency Project* [on-line]. Santa Barbara, CA: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30660.

Administrația Carter, convinsă că România era singura din Pactul de la Varșovia care poseda capacitatea și dorința de a părăsi Blocul dominat de sovietici, a decis să-i ofere posibilitatea să facă exact acest lucru pentru un viitor economic și politic total diferit.[1] Oferta a fost făcută în timpul vizitei în SUA din aprilie 1978, când președintele Carter a recunoscut explicit cooperarea Bucureștiului cu precedentele administrații SUA și rolul esențial al conducătorului român în procesul de pace din Orientul Mijlociu. Într-o întâlnire la care au participat numai președintele Carter, Zbigniew Brzezinski, Nicolae și Elena Ceaușescu și translatorul român, Sergiu Celac, Carter s-a oferit să listeze la Bursă industria României, evaluată atunci la aproximativ 147 miliarde de dolari.[2]

Mișcarea fusese calculată nu numai pentru a include economia României „în sistemul occidental de evaluare", deschizând astfel calea pentru investiții, tranzacții, achiziții și acces la expertize critice, dar și pentru „a genera o dezertare în spațiul sovietic".[3] Ea nu a fost o simplă oportunitate de a reconecta economia României la lumea occidentală (vizita având deja ca rezultat un mare număr de acorduri economice SUA – România). Oferta

---

[1] Aprecierea lui Carter a fost evident împărtășită de Kremlin. Chiar și în februarie 1989 autoritățile sovietice erau deplin convinse de „pericolul unei întoarceri decisive" a României „în direcția Vestului", care includea posibilitatea reală a „ieșirii din Pactul de la Varșovia", dat fiind faptul că populația „trăia în spiritul comunității cu lumea latină *[romanskiy]*", în timp ce Polonia, Ungaria și RDG-ul „cu greu ar ridica" problema părăsirii Tratatului. Memorandum către Alexander Yakovlev de la Comisia Bogomolov (Mariana Sylvanskaya), februarie 1989, documentul nr. 1, în Jacques Levesque, „Soviet Approaches to Eastern Europe at the Beginning of 1989," *CWIHP Bulletin*, nr. 12/13 (toamnă/iarnă 2001), pp. 57-59.

[2] Ioan Talpeș a relatat că Zbigniew Brzezinski l-a informat despre acest lucru, în două ocazii, pe vremea când era consilier pe probleme de securitate națională. Vezi Interviul lui Ioan Talpeș de la emisiunea *Talk Șoc*, a lui Doru Braia, Televiziunea N24, ora 23.00, 15 martie 2006. Vezi și „Oferta președintelui Carter de a introduce România în economia de piață mondială", în Talpeș (2009), pp. 55-63.

[3] Ibidem; Talpeș (2009), pp. 48-68. Administrația Carter a identificat România ca fiind singurul membru din Pactul de la Varșovia care avea capacitatea să părăsească alianța și sistemul controlat de sovietici. Kremlinul a ajuns la aceeași concluzie care a fost menționată explicit în raportul Comisiei Bogomolov despre Europa de Est pentru consilierul de politică externă al lui Gorbaciov, Aleksandr Iakovlev, în februarie 1989. Raportul Bogomolov ajungea la concluzia că ieșirea României din Pactul de la Varșovia și realinierea la Vest era perfect fezabilă dată fiind combinația dintre capacitățile economice ale României și ajutorul probabil care ar fi venit din partea Vestului în sprijinul unei astfel de mutări. Memorandum către Aleksandr Yakovlev de la Comisia Bogomolov (Mariana Sylvanskaya), februarie 1989, documentul nr. 1, în Jacques Levesque, „Soviet Approaches to Eastern Europe at the Beginning of 1989", *CWIHP Bulletin*, nr. 12/13 (toamnă/iarnă 2001), pp. 57-59.

preşedintelui Carter presupunea un grad de implicare al marilor puteri occidentale la care românii aspiraseră, fără succes, încă de la fondarea statului lor unificat.

Elena Ceauşescu a reacţionat violent la propunere, clamând că americanii „vor să cumpere România pentru 147 miliarde de dolari". Ea şi soţul ei au petrecut toată noaptea la Blair House, argumentând pro şi contra, o dezbatere între soţi şi colideri, în care nu au îndrăznit să intervină nici unul dintre specialiştii calificaţi din delegaţia română. Se schimbaseră multe în ultimii ani faţă de vremurile în care Ceauşescu lua deciziile vitale din politica de securitate împreună cu Emil Bodnăraş (decedat în 1976) şi Ion Gheorghe Maurer (retras în umbră, în 1974).[1] Acum, cel mai apropiat consilier al lui era nevasta, care nu avea nimic din abilitatea lui înnăscută şi foarte puţin din orientarea lui naţională, din experienţa sa în problemele securităţii naţionale, a relaţiilor internaţionale sau din viziunea sa.[2]

Faptul că discuţia a fost aşa de lungă şi aprinsă sugerează că Ceauşescu s-a poziţionat în favoarea ofertei, împotriva soţiei sale, şi că ajunseseră la o răscruce. Întrebarea era dacă el dorea să continue pe traseul de la Est la Vest început în timpul lui Gheorghiu-Dej sau dacă voia să-şi conducă ţara şi spre Est, şi spre Vest către un destin neclar.

A doua zi, Nicolae Ceauşescu a declinat oferta, făcând în schimb sugestia ca Statele Unite să ia în considerare calea socialismului. Totuşi, preşedintele Carter a lăsat uşa deschisă, sugerându-i liderului român să se gândească în continuare. Oferta a fost repetată în esenţă, două luni mai târziu, în timpul vizitei oficiale de stat a conducătorului român în Marea Britanie, din iunie 1978. Şi în timpul acelei călătorii, guvernul britanic şi-a

[1] Retragerea lui Maurer este posibil să fi fost precipitată de o măsură activă sovietică. Până la sfârşitul vieţii el a rămas convins că Ceauşescu a încercat să-l omoare într-un accident de circulaţie înscenat. Hruşciov sugerează, în memoriile lui, interesul Kremlinului pentru a-l izola pe Maurer de Ceauşescu, pretinzând că Maurer era influenţat de „supravieţuitori ai trecutului cu caracter naţionalist" care exercitau „o influenţă dăunătoare pentru relaţia noastră". Hruşciov (2007), p. 717. Brucan a susţinut că Maurer nu fusese ales să semneze „Scrisoarea celor şase" pentru că era „omul lui Ceauşescu". Petrescu (2005), pp. 355-383; Betea (2008), pp. 507, 616-617, 398. Maurer nu a fost inclus în grupul foştilor conducători comunişti care au semnat scrisoarea de protest pentru că nu era „omul Moscovei".

[2] Într-o extraordinară ilustrare a relaţiei disfuncţionale mamă-fiu, Nicu Ceauşescu a repetat în câteva interviuri acordate imediat după Revoluţie că tatăl său ar fi trebuit să adopte „soluţia Tito": să scape de nevasta cu o ambiţie fără margini care se amesteca în deciziile politice. Vezi interviurile lui Nicu Ceauşescu, în John Sweeney, *The Life and Evil Times of Nicolae Ceausescu*, Londra, Hutchinson, 1991.

exprimat admiraţia pentru sfidarea dominaţiei sovietice şi rolul constructiv în afacerile mondiale, oferind de asemenea o largă cooperare economică.[1]

Vizitele în Statele Unite şi în Marea Britanie au fost deosebit de populare în România. Pentru mulţi ele au simbolizat un pas spre dezideratul – vechi de secole – de integrare în Occident, şi deci al unei mai mari securităţi şi prosperităţi. Nici un conducător român nu mai fusese atât de renumit, iar României nu i se mai oferiseră vreodată asemenea ocazii din partea râvniţilor parteneri occidentali. Promovate de Gheorghiu-Dej şi Ceauşescu încă de la sfârşitul anilor 1950, alinierea şi integrarea în Occident fuseseră şi anterior obiectivele primordiale ale conducătorilor burghezi şi ale boierimii, care îi precedaseră. Era, mai presus de toate, o politică a României şi constituise principala sursă a legitimităţii regimului comunist.

Nu a durat mult ca vestea despre oferta lui Carter să ajungă la Moscova şi nici nu a fost o surpriză că a ajuns acolo. Adjunctul DIE, Pacepa, cu toate că fusese exclus de la discuţia lui Ceauşescu cu preşedintele Carter şi cu consilierul său pe probleme de securitate naţională, Zbigniew Brzezinski, a fost membru al delegaţiei române atât la Washington, cât şi la Londra şi, se pare, a primit un raport extins al tuturor discuţiilor din partea translatorului român.[2] Pacepa a recunoscut ulterior că „petrecuse 27 de ani“ ca agent sovietic, primind „ordine de la KGB“, pe întreaga durată a carierei lui în organele de securitate ale României.[3]

România şi „Legenda neagră“

Confruntarea, care fusese ţinută în cel mai mare secret, escalada acum la nivelul acuzaţiilor explicite din partea sovieticilor şi ale „partenerilor apropiaţi“. Moscova, spre exemplu, era de părere că „abilitatea diplomatică

[1] Printr-un gest fără precedent, regina Elisabeta a II-a i-a acordat lui Ceauşescu „ordinul Bath şi rangul de Cavaler al Marii Cruci“. Reciproc, Ceauşescu a decorat-o pe regină cu „Steaua Republicii Socialiste România, clasa I“.

[2] Translatorul Sergiu Celac a fost unul dintre cei mai înverşunaţi apărători ai lui Pacepa şi una dintre sursele care a confirmat dezinformările lui referitoare la aşa-zisele relaţii strânse româno-sovietice şi ostilitatea (inclusiv prin operaţiuni ostile) împotriva Statelor Unite, care toate au fost negate de dezvăluirile din arhive, post-1989. Vezi şi interviurile lui Sergiu Celac din Sweeney (1991). Vezi şi Pelin (1997), p. 133.

[3] Vezi Pacepa (2003); Remarcile lui Pacepa în Glazov (2004c); şi Jamie Glazov, „From Russia With Terror“, FrontPageMagazine.com, 1 martie 2004b. Vezi şi interviul lui Pacepa la DUNA TV (2004a); RADOR (2004). Pacepa a încercat, se pare, să folosească mărturisirea despre propria lui legătură cu KGB-ul pentru a desemna aparatul Securităţii de Stat a României ca fiind subordonat spionajului sovietic.

cu care românii sunt atât de dotați începe să fie la fel de utilă cum sunt mănușile pe mâna unui copil când manevrează plutoniu", iar Praga și Sofia s-au alăturat Kremlinului în a acuza Bucureștiul că, împreună cu Beijingul, Tirana și Belgradul, complotează pentru a provoca un război în Balcani.[1] Temele au fost simple și dure, Romania provoca tensiune în relațiile internaționale și planifica agresiuni militare în Europa. Ceaușescu a replicat, lăudând relațiile „foarte bune" și „tradițional prietenești" cu statele membre NATO, care „ne-au ajutat întotdeauna în lupta împotriva dominației străine" și a sfătuit Pactul de la Varșovia să se inspire din structurile și modul de operare mai democratic al alianței NATO.[2]

Ca să răsucească apoi cuțitul în rană, conducătorul român a condamnat în termeni uimitor de expliciți spionajul Blocului Sovietic exercitat cu scopul de a aduce politica României înapoi pe linie. Menționând că existau diferențe între statele socialiste, el și-a exprimat dezaprobarea pentru aceia care „încurajau elementele contrarevoluționare" din alte țări socialiste „să se ridice împotriva propriilor guverne", în „contradicție flagrantă" cu „normele și principiile" socialiste, „cu carta Națiunilor Unite și cu însuși dreptul internațional".[3] După câteva săptămâni, conducătorul român a aprobat o operațiune secretă de procurare de tehnologie militară sovietică

[1] TASS, 21 august 1978. TASS cita, evident cu aprobare, un articol din londonezul *Observer*. Alegațiile despre provocările agresive au fost direct asociate de vizita lui Hua Guo-Feng la București. Patrick Moore, „Hua Kuo-Feng in Romania", RAD Background Report/187, 24 august 1978a, OSA, caseta 116, dosarul 8, raportul 24, pp. 8, 14; Radio Moscova în limba română și Radio Sofia, 10 august 1978; Radio Moscova în limba română și Radio Praga, 13 august 1978; TASS, Ceteka (Praga) și Rabotnichesko Delo (Sofia), 14 august; Radio Minsk, 15 august; TASS și Radio Moscova, 16 august 1978.

[2] Patrick Moore, „The Ceausescu Saga", RAD Background Report/275, 20 decembrie 1978b, OSA, caseta 116, dosarul 4, raportul 15, pp. 8, 12-14; *Scînteia*, 7 decembrie 1978. Secretarul Trezoreriei SUA a fost trimis ca emisar special „din partea președintelui Carter pentru a reafirma poporului român și președintelui Ceaușescu importanța pe care noi o acordăm independenței României și prieteniei SUA – România", precum și „rolului constructiv pe care îl joacă România în relațiile internaționale". Moore (1978b), p. 11, și Agerpres, 8 decembrie 1978. Vezi și Garthoff (1994b), p. 682.

[3] Radio București, 1 decembrie 1978; Moore (1978b), pp. 7, 8; C.A. [Charles Andras], „Ceausescu goes his Own Way: (A Second Look at the Warsaw Pact Summit)" RAD Background Report/254, 27 noiembrie 1978a, OSA, caseta 116, dosarul 4, raportul 81, p. 14. Cu numai câteva ore înainte, Ceaușescu a respins sec *Statutul pentru perioade de război*, precum și argumentele Kremlinului susținute cu putere de Gierek, Honecker, Husák, Kádár și Jivkov – că NATO era angajat într-o escaladare care prevestea „un război iminent". Datele sovietice care afirmă așa ceva, declara el, sunt eronate, din contră, „suntem martorii scăderii cheltuielilor militare [ale NATO]". Minută a raportului discuției de la Comandamentul Suprem al CCP, 3 decembrie 1978, pp. 193-200, în Mastný, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP.

pentru partenerii americani, condusă de frații lui, generalul Ilie Ceaușescu și Marin Ceaușescu.[1] Sugerând câte ceva din natura divizată a conducerii – pe care măsurile active sovietice o descriau ca aflându-se total sub controlul dictatorului –, operațiunea a fost ținută secretă față de soția lui, Elena, de Biroul Politic și de Comitetul Central și a fost condiționată de asigurarea azilului pentru Ilie, Marin și familiile lor, în eventualitatea în care ar fi fost descoperiți, deoarece conducerea lui Nicolae Ceaușescu putea spera să supraviețuiască, în cazul unei asemenea dezvăluiri, numai dacă și-ar fi dezavuat frații.[2]

KGB-ul a primit instrucțiuni să transfere România din Departamentul 11 al Direcției Generale I, responsabilă de relațiile cu țările socialiste, la Departamentultul 5, care se ocupa de membrele NATO – Belgia, Franța, Grecia, Italia, Luxemburg, Olanda și Spania (care își anunțase, în 1977, intenția să se alăture NATO) – și adversarele socialiste, Iugoslavia și Albania.[3] Cea mai frapantă caracteristică a acestei realocări a fost aceea că Departamentul 11 nu opera împotriva statelor din sfera sa, ci își coordona operațiunile cu „organele frățești" împotriva țintelor din țările terțe. Din contră, statele și serviciile din Departamentul 5 erau toate țintă a operațiunilor ostile ale KGB-ului. O realocare similară a avut apoi loc din partea organelor Securității de Stat ale celorlalți parteneri din „strânsa

[1] Inițiată de Pentagon, acțiunea a fost coordonată din partea americană de Direcția operațiuni a statelor-majore comune. Operațiunea este descrisă în Benjamin Weiser, „Ceausescu Family Sold Soviet Military Secrets to US", „One That Got Away: Romanians Were Ready to Sell Soviet Tank", *The Washington Post*, 6 mai 1990; Michael Wines, „U.S. Used Romania To Get Soviet Arms," *The New York Times*, 7 mai 1990; „Ceausescu's Brothers «Sold Secrets To US»", *Daily Telegraph*, 7 mai 1990. Pentru mecanismele procesului de achiziție a resurselor străine din perspectiva intermediarilor SUA, vezi Ken Silverstein și Daniel Burton-Rose, *Private Warriors*, New York, Verso, 2000, pp. 70-80.

[2] Ibidem. Marin, căruia SUA i-au garantat azilul pentru familia sa datorită acestei operațiuni, ca și celei a fratelui său, Ilie, a fost găsit spânzurat, cu gâtul rupt, în pivnița cu tavan foarte jos a Misiunii economice a României de la Viena. Moartea a fost declarată sinucidere după o anchetă rapidă a autorităților austriece, procurorilor din România le-a fost refuzat accesul la dosar, iar raportul autopsiei s-a pierdut. Alan Cowell, „Upheaval in the East: Ceausescu's Kin; Brother of Deposed Leader Dies in Vienna, Reportedly by Suicide", *The New York Times*, 29 decembrie 1989; Laurențiu Mihu, „Dosarul «Marin Ceaușescu»: raportul autopsiei a dispărut", *România Liberă*, 15 mai 2009; Laurențiu Mihu, „Marin Ceaușescu nu s-a sinucis", *România Liberă*, 14 mai 2009. Ilie Ceaușescu a fost arestat în București și eliberat ulterior, absolvit de orice vină și a primit toate beneficiile și privilegiile cuvenite unui militar în retragere.

[3] Andrew și Mitrokhin (2005), p. 500. Datorită legăturilor sale strânse cu SUA, Germania de Vest, China, Egipt și Israel, România constituia și obiectivul Departamentelor FCD 1, 4, 6, 8 și 18 (precum și 11) din KGB.

cooperare". HVA, spre exemplu, a transferat România din grupul „aliaților frățești" în Grupul F, împreună cu inamicii socialiști, China, Albania și Iugoslavia.[1]

În toiul acestei escaladări, fostul șef al spionajului Securității de Stat maghiare (Administrația principală III/II), Sandor Rajnai, a fost numit ambasador în România.[2] Prieten personal și evident protejat al lui Iuri Andropov din perioada în care fusese atașat cultural la Moscova între 1962 și 1966, numirea în postul de ambasador a șefului spionajului maghiar demonstra utilizarea de către Budapesta a „contactelor culturale" pentru operațiuni de spionaj.[3] Rajnai fusese implicat în epurările antisemite, cooperase strâns cu Andropov, în calitate de maior AVH, în orchestrarea procesului lui Imre Nagy și executarea lui în 1957, și controlase contactele dintre bisericile maghiare și Vatican, ca șef al spionajului.[4]

Între timp, Transilvania se confrunta cu o serie de explozii neașteptate și incendii în fabrici și în locuri publice.[5] Conform unui analist occidental, „agresivitatea în creștere" a etnicilor maghiari împotriva etnicilor români din Transilvania, din acea perioadă, se presupunea că era motivată de încrederea că „Ungaria avea sprijinul sovieticilor în problema minorităților, pentru că Moscova dorea să-l pedepsească pe Ceaușescu pentru politica

---

[1] Herbstritt (2002).

[2] Conform lui Charles Gati, Rajnai a fost maior în AVH în perioada Stalin și locotenent-colonel în 1957–1958 și era „un om bine educat, bun vorbitor, chiar sofisticat, dar totuși un om rău". Charles Gati, *Failed Illusions: Moscow, Washington, Budapest, and the 1956 Hungarian Revolt*, Standford, Standford University Press, 2006, pp. 227-228. Rajnai a fost numit ambasador în România pe 5 octombrie 1978.

[3] Lui Andropov i se atribuie chiar numirea lui Rajnai ca șef al spionajului maghiar (Direcția III/I), aproape în același moment în care Andropov a devenit șef al KGB-ului. *Der Spiegel*, nr. 31, 2 august 1982, p. 156.

[4] Charles Gati, „Letter to the Editor", 23 octombrie 1995, *CWIHP Bulletin*, Issue nr. 6–7, (iarna 1995/1996), p. 284; Gábor Batonyi, „Opoziția Ungariei și rezistența în fața stalinismului, la începutul anilor 1950", articol prezentat la conferința „Rezistență, rebeliune și revoluție în Europa Centrală: Comemorarea anului 1956", 21–22 septembrie 2006, Școala de Studii Slave și Est-Europene, p. 9; Bottoni (2008), p. 164.

[5] Charles Andras, „A Summit with Consequences: (A Review of the Events Surrounding the Latest Warsaw Pact Political Consultative Committee Meeting in Moscow)", RFER, RAD Background Report/271, 14 decembrie 1978b, OSA, caseta 116, dosarul 4, raportul 41, p. 14. Ceaușescu chiar a menționat fenomenul în unul dintre discursurile sale ce au urmat incidentului cu Moscova din noiembrie 1978. De asemenea, Stasi a raportat un incendiu la Teatrul Național din centrul Bucureștiului, o explozie la uzina „23 August" și deraierea unui tren lângă Constanța. *Supplementary Annex to the Material „Operative review survey of the RSR"*, 27 septembrie 1978, BStU, MfS, HA II 18663, S. 223-226; Herbstritt și Olaru (2005), p. 336.

lui independentă".[1] Un alt analist opina că Moscova încerca „să slăbească poziția personală a lui Ceaușescu în PCR și chiar să inflameze minoritățile etnice" într-un efort „de a-l scoate de pe cursul actual" și de a-l aduce „pe linia pozițiilor loiale sovieticilor".[2]

Concomitent, KGB-ul și StB-ul au pus la cale o operațiune împotriva conducerii lui Ceaușescu, în care a fost implicat șeful Departamentului Internațional de la Praga, Vasil Bilak – același care conspirase cu KGB-ul și cu János Kádár pentru „a fabrica invitarea" forțelor sovietice să intre în Cehoslovacia și să răstoarne regimul Dubček în 1968.[3] Complotul, pus la cale în Ambasada Cehoslovaciei de la București, a căpătat o asemănare ciudată cu operațiunea KGB–KDS condusă de ambasada bulgară din Cairo pentru a-l discredita și înlătura pe prietenul lui Ceaușescu, Anwar As Sadat, ambele operațiuni încercând să mobilizeze pentru „o lovitură din interior" elitele politice și intelectuale nemulțumite și pe membrii Partidului Comunist.[4] Conspirația KGB–StB, ca și cea a partenerilor din Bulgaria, a fost demascată în presa occidentală, provocând un val de proteste la Praga.[5] Bazându-se pe informațiile primite prin contraspionajul israelian (SHIN BET), DSS-ul raporta că „serviciile speciale sovietice și cehoslovace luaseră contact" cu agenții lor din România, care dețineau „funcții în aparatul central al partidului", folosind „acoperirea unor întâlniri și contacte tovărășești", ca să caute „căi de a modifica politica externă a statului nostru, precum și

[1] Brown (1988), pp. 431-432.

[2] Andras (1978b), p. 19.

[3] *Kronenzeitung* (Viena), 7 decembrie 1978; Andras (1978b), p. 14. În 1968, Bilak a complotat împreună cu fostul șef al KGB-ului din RSS Moldova, Serghei Savcenko, secretarul ucrainean (și fostul șef al KGB-ului ucrainean) Piotr Shelest și cu Kádár. Vezi Kun (1999), pp. 71-73, 90.

[4] În decembrie 1978, Egiptul a rupt relațiile diplomatice cu Bulgaria, după ce a descoperit complotul. „International Terrorism and «The Bulgarian Connection»", RFER, 19 martie 1982, OSA, caseta 8, dosarul 10, raportul 58, p. 3; „Terrorist and Espionage Activities", în Glenn E. Curtis, editor, *Bulgaria: A Country Study*, Washington DC, Federal Research Division, Library of Congress, iunie 1992. „Un grup de europeni și arabi" și un grup de membri ai partidului comunist egiptean fuseseră arestați în lunile anterioare pentru complot împotriva lui Sadat. Francis (1978), p. 15. Vezi și: Andrew și Mitrokhin (2005), pp. 161-162, 164.

[5] Vezi *Kronenzeitung* (Viena), 7 decembrie 1978; *The Washington Post*, 26 octombrie 1978. Media cehoslovacă a atacat imediat rapoartele ca fiind „o acuzație nefondată, un senzaționalism ieftin". Radio Praga și CTK, 8 decembrie 1978. Analistul de la Radio Europa Liberă, Charles Andras, a considerat negațiile oficiale cehoslovace pe deplin credibile și a respins, în același timp, rapoartele occidentale considerându-le „slab documentate" și „senzaționaliste". Andras (1978b), p. 14, nota de subsol 18.

eliminarea, prin orice mijloace necesare, a unor persoane proeminente din înalta conducere a partidului".[1]

Analiştii occidentali au considerat că „dezaprobarea deschisă" din partea lui Ceauşescu a politicii sovietice şi a Pactului a constituit „una dintre poziţionările cele mai clare şi directe" din întreaga „istorie misterioasă a Pactului de la Varşovia" şi care expusese masiv „efortul penibil" al loialiştilor sovietici de a nega existenţa confruntării.[2] Bucureştiul „a devastat faţada publică a unanimităţii Pactului de la Varşovia, păstrată până atunci cu grijă", determinându-i pe unii analişti să se întrebe „dacă Pactul de la Varşovia va mai putea fi vreodată acelaşi".[3] Această „atitudine lipsită de compromisuri şi fără precedent" a României, concluziona analistul, a impulsionat intrarea alianţei sovietice „într-una dintre cele mai serioase crize", marcând „începutul unei noi perioade în relaţiile Tratatului de la Varşovia".[4]

Aprecierea că România deschisese de una singură „un nou capitol" în „istoria Pactului de la Varşovia" a fost larg acceptată de comunităţile analitice occidentale.[5] Stasi raporta sec evaluările vest-germane şi ale SUA, că Bucureştiul forţase „începerea unei noi epoci în istoria sistemului socialist de alianţe".[6] Totuşi, după cum sublinia spionajul est-german, Bonnul şi Washingtonul nu era „sigure" dacă independenţa României va putea rezista „pe termen lung" şi nu erau capabile „să sprijine efectiv România, pentru că nu există o poziţie occidentală clară asupra acestei probleme".[7]

[1] Notă referitoare la discuţia unor ilegalişti din conducerea PCR cu privire la posibilităţile de a modifica politica externă a României, 20 august 1979, documentul 118, în Ţăranu (2009), pp. 357-359; CNSAS, fond Documentar, dosar nr. 3447, vol. I, f. 149–150. Raportul menţiona că „printre persoanele care colaboraseră cu serviciile speciale sovietice şi cehoslovace erau tovarăşii Ghizela Vass şi Leonte Răutu". Pentru trecutul Ghizelei Vass de spionaj în favoarea Moscovei, vezi RGAPSI, Moscova, fond 575, opis 1, dosar 239, f. 4 şi dosar 240, f. 31-65. Pentru Răutu, şeful Academiei de partid „Ştefan Gheorghiu" (1972–1982), unde a exercitat o influenţă considerabilă asupra noilor elite ale partidului, vezi Vladimir Tismăneanu şi Christian Vasile, *Perfectul acrobat: Leonte Răutu, măştile răului*, Bucureşti, Humanitas, 2008.

[2] C.A., „The Loyalist Position: Differences Do Not Exist", RFER, 30 noiembrie 1978c, OSA, caseta 116, dosarul 4, raportul 75, p. 2; Andras (1978a), pp. 1, 3.

[3] Moore (1978b), p. 4.

[4] Andras (1978a), p. 1; Andras (1978b), p. 2.

[5] Andras (1978a), p. 5.

[6] Nota informativă nr. 5 din 29 ianuarie 1979 referitoare la evaluarea politicii externe actuale a RS România, 29 ianuarie 1979, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 288; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 338.

[7] Ibidem.

Conform unei analize ulterioare a CIA, poziția neobosită și de mare risc a României în a-și promova pozițiile și politicile independente „a redefinit cu succes rolul unui membru al Blocului", a redus legăturile cu acesta la un nivel „pur formal" și a conferit „influenței sovietice, aproape în totalitate, un caracter negativ".[1] Făcând aceasta, a intrat în conflict cu Moscova asupra unor probleme care porneau de la confruntarea Est-Vest, politicile din Europa, Asia și Orientul Mijlociu, până la alianțele de facto și parteneriatele din afara Pactului de la Varșovia, integrarea militară și economică din cadrul Pactului, loialitatea popoarelor socialiste, adevărurile istorice și chiar elemente fundamentale ale ideologiei marxist-leniniste. „Toate aceste mișcări și poziții, continua analiza, fuseseră înghițite de conducerile sovietice post-staliniste, care nu păreau așa de tolerante cu cei care o învingeau".[2]

Conduși de Moscova, „partenerii din strânsa cooperare" au lansat acum o campanie multilaterală de măsuri active pentru a distruge reputația de mediator internațional pe care și-o câștigase România după o activitate intensă și adesea inspirată, reproiectând-o ca pe un stat agresiv, violent și intolerant, care se angajase într-un genocid împotriva minorităților din interior, își amenința vecinii și provoca tensiuni internaționale.[3] Scopul primar al acestor măsuri, devenit o adevărată obsesie a Kremlinului pentru tot

---

[1] *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (EUR 82-10124), 12 ianuarie 1982 (declasificat la 29 ianuarie 2001), p. 19, CIA.

[2] Ibidem. Sherman Kent ajunsese la o concluzie similară într-un memorandum pentru W. Averell Harriman, cu 18 ani înainte, observând cât de neputincioși fuseseră sovieticii în fața sfidării României la adresa integrării economice supranaționale când, după ce apelaseră inițial la „presiuni politice", apoi renunțaseră, pur și simplu, „cu prețul unei considerabile retrageri" în planurile lor de integrare a Blocului Sovietic. *Recent Trends in Eastern Europe*, 20 ianuarie 1964 (declasificat la iulie 2003), p. 4, CIA.

[3] Conducătorii români erau cu toții conștienți că la orizont era un val de presiuni concertate ale Moscovei, începând de la „o tentativă de a scoate organele militare de sub conducerea partidului" și „subordonarea lor armatei sovietice", până la tentative de dominare a „politicii externe" și a „dezvoltării relațiilor economice", iar Ceaușescu a subliniat că, „fără nici o îndoială, asemenea tentative merg împreună cu liniile de propagandă și din presă și vor lua o mai mare amploare". Conducătorul român credea că vor putea contracara aceste presiuni prin menținerea cu sânge rece a „pozițiilor total justificate și valabile" ale României. El nu a luat în considerare măsurile care vor anula total vocea internațională a României. ANIC, CC al RCP, Cancelarie/2611, 11 decembrie 1978, DR, vol. 2; *Stenograma ședinței Comitetului politic consultativ al CC al PCR*, 24 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP. Punctele vulnerabile ale României au devenit ținta operațiunilor informative, începând cel puțin din 1967. Principalele vulnerabilități – slăbiciunile economice și insatisfacțiile asociate cu ele, tensiunile interetnice – au fost notate cu insistență de KGB și de Stasi (și, probabil, de celelalte servicii ale „partenerilor apropiați". BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 288; Herbstritt și Olaru (2005), p. 338.

restul perioadei Războiului Rece, era să prevină alinierea în continuare a României la Occident și părăsirea Pactului de la Varșovia.[1]

CIA a menționat, ulterior, că „toate statele est-europene" beneficiaseră de pe urma „insistenței României (și recunoașterea din partea URSS) a dreptului membrilor de a susține păreri independente în consiliile Blocului", ceea ce „arătase calea spre o nouă formă de suveranitate est-europeană".[2] Conform unui fost director de la Radio Europa Liberă, „rezistența susținută" a României împotriva tentativelor sovietice de a impune supranaționalismul „a făcut mult pentru cauza libertății est-europene", de pe urma căreia „a câștigat toată lumea", chiar dacă „nimeni nu i-a mulțumit pentru asta" și „puțini au fost pregătiți să o recunoască".[3] În loc să-și exprime gratitudinea, aliații „prieteni" și „fraterni" din Pactul de la Varșovia au dezlănțuit o campanie de asasinare a caracterului personal și național, de un gen cum rar mai fusese văzut în Europa, din secolul al XVI-lea, când fusese propagată „Legenda neagră" despre Spania, ca „simbol al tuturor forțelor de represiune, brutalitate, intoleranță politică și religioasă, precum și înapoiere intelectuală și artistică".[4]

---

[1] Vezi Sejna (1982), p. 76; Andrew și Gordievsky (1990), p. 641; BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 282-283 (martie 1983); BStU, MfS, ZAIG 6267, S. 9–11 (decembrie 1983); BStU, MfS, ZAIG 14061, S. 36 (aprilie 1986); *Memorandum to Alexander Yakovlev from the Bogomolov Commission (Mariana Sylvanskaya)*, februarie 1989, Levesque (2001), pp. 57-59.

[2] Op. cit., pp. 8, 15, 20. Evaluarea CIA încheia aprecierea despre România cu afirmația că: „În cazul în care regimul Ceaușescu nu era răsturnat (o posibilitate din ce în ce mai mare) de o facțiune prosovietică", precedentul creat îi lăsa perplecși pe succesorii lui Brejnev.

[3] Brown (1991), p. 20. În acea perioadă, membru al conducerii RAND, Brown fusese anterior și director la Radio Europa Liberă.

[4] „Legenda neagră" era foarte similară cu metodele și scopurile măsurilor active și dezinformării sovietice (sau, mai degrabă, viceversa). După cum o definea un autor, „Legenda neagră" a fost „distorsionarea atentă a istoriei unei națiuni, perpetuată de inamicii ei, pentru a o putea învinge. O distorsionare cât mai monstruoasă posibil, cu scopul de a atinge un anumit scop: descalificarea morală a unei națiuni [...] în orice mod posibil". Alfredo Alvar, *La Leyenda Negra* [Legenda neagră], Ezquerra, Ediciones Akal, 1997, p. 5. La sfârșitul anilor 1500, Spania a devenit ținta „propagandei politice și religioase care a înnegrit caracterul spaniolilor și al conducătorilor lor într-o asemenea măsură încât Spania a devenit, pentru următoarele patru secole, simbolul tuturor forțelor de represiune, brutalitate, al intoleranței politice și religioase și al înapoierii intelectuale și artistice". Philip Wayne Powell, *Tree of Hate: Propaganda and Prejudices Affecting United States Relations With the Hispanic World*, New York, Basic Books, 1971. Mulți spanioli, conștienți de reputația lor negativă de peste hotare, au fost convinși prin greutatea propagandei că trebuie să fie adevărată și au devenit astfel complici, fără să vrea, la propria lor marginalizare la periferia Europei.

Cel puţin de la sfârşitul anilor 1960, România fusese de departe cel mai constructiv actor internaţional din Blocul Sovietic şi a devenit cunoscută pentru capacităţile de mediere şi realizările în comunitatea internaţională. Nu numai că guvernul ei participase la rezolvarea paşnică a conflictelor internaţionale şi blocase expansiunea influenţei distructive sovietice, dar refuzase şi să participe la traficul de droguri, la sprijinirea terorismului şi a operaţiunilor antioccidentale în care serviciile şi conducerile partidelor loiale Moscovei se angajaseră la comanda Kremlinului. Dar, în numai câţiva ani, „partenerii apropiaţi" aveau să transforme imaginea României şi a guvernului său din cea a unui partener apreciat în Occident într-una de paria internaţional, „nu numai în faţa comunităţii internaţionale, dar şi a propriului popor".[1] Cu astfel de prieteni, România nu avea nevoie să-şi caute duşmani mai înverşunaţi în afara alianţei Pactului de la Varşovia.

---

[1] Barnes (1990), p. 4.

BIBLIOGRAFIE

ARHIVE

Arhivele virtuale on-line ale Proiectului de Istorie Paralelă pentru Cooperare de Securitate (fost Proiectul Paralel pentru NATO și Pactul de la Varșovia) puse la dispoziție de Centrul pentru Studii de Securitate al Colegiului Tehnic Elvețian din Zürich, Arhiva de Securitate Națională de la Universitatea George Washington (www.isn.ethz.ch/php) și Proiectul de Istorie Internațională a Războiului Rece (CWIHP) al Centrului Internațional Woodrow Wilson (www.cwihp.org) au făcut acum accesibile un număr imens de documente ale Pactului de la Varșovia. Jordan Baev, Csaba Békés, James Earle Haynes, James Hershberg, Mark Kramer, Jacques Levesque, Anna Locher, Vojtěch Mastný, Vasili Mitrokhin, Mircea Munteanu, Christian Nuenlist și Douglas Selvage se numără printre autorii care au contribuit cu documente și comentarii la arhivele virtuale ale PHP sau/și CWIHP și sunt citați în această carte. De asemenea, de neprețuit a fost colecția de arhive on-line a Departamentului de Stat al SUA – *Foreign Relations of the United States* (www.state.gov), din care s-au și tipărit unele volume încă din anii 1950 – și arhiva CIA pentru liberul acces la informații de pe www.foia.cia.gov. Rapoartele Radio Europa Liberă au constituit o sursă de informare deosebit de valoroasă pentru interpretările contemporane. Începând din anul 1989, Open Society Fund (Fondul pentru o Societate Deschisă) le-a pus la dispoziție pe www.osaarchivum.org, și în notele de subsol sunt utilizați identificatorii acestora din arhive.

CĂRŢI ŞI ARTICOLE

1. *6 Martie 1945: Începuturile comunizării României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995
2. Accoce, Pierre şi Pouget, Daniel, *Le Reseau Caraman l'Roumains ont fait trembler l'OTAN* [Reţeaua Caraman: românii care au făcut NATO să tremure], Paris, Fayard, 1972
3. Adelman Jonathan R., *Communist Armies in Politics*, Boulder, Westview Press, 1982
4. Aioanei, Constantin şi Tunăreanu, Nevian, *Acţiuni ale spionajului ungar împotriva României în perioada 1940–1950*, Bucureşti, 1996
5. Aijazuddin, F.S., *From a Head to a Head, throuh a Head*, Oxford, Oxford University Press, 2000
6. Alba, Victor, *The Communist Party of Spain*, New Brunswick, NJ, Transaction, 1983
7. Alexiev, Alexander, *Party-Military Relations In Romania*, P-6059, Santa Monica, The RAND Corporation, 1977
8. Alexiev, Alexander, *Romania and the Warsaw Pact: The Defence Policy of a Reluctant Ally*, P6270, Santa Monica, RAND Corporation, 1979
9. Alexiev, Alexander, „*The Romanian Army*", în Jonathan R. Adelman, *Communist Armies in Politics*, Boulder, Westview Press, 1982
10. „Allambiztonsági tisztek listája" [Ofiţerii Securităţii de Stat, pe listă (1956–1989)], *HVG* (Budapesta), 12 aprilie 2005, www.hvg.hu
11. Alvar, Alfredo, *La Leyenda Negra* [Legenda neagră], Ezquerra, Ediciones Akal, 1997
12. „Alter Ego", revista *Time*, 11 decembrie 1978

13. Andras, Charles, „Neighbours on the Danube: New Varitions on the OLD Theme of Regional Cooperation“, Cercetările Radio Europa Liberă, 13 decembrie 1967
14. Andras, Charles, „European Security and the Security of Europe“, East-West Relations Background Report/1, Cercetările Radio Europa Liberă, martie 1970
15. Andras, Charles, „East-West Co-Operation and Ideological Conflict: Soviet Bloc Reactions to the Freer Flow of Peoples, Ideas, and Information“, East-West/11, RFER, 5 septembrie 1973
16. Andras, Charles, „Ceausescu goes his Own Way (A Second Look at the Warsaw Pact Summit)“, RAD Background Report/254, Cercetările Radio Europa Liberă, 27 noiembrie 1978a
17. Andras, Charles, „A Summit with Consequences (A Review of the Events Surrounding the Latest Warsaw Pact Political Consultative Committee Meeting in Moscow)“, RFER, RAD Background Report/271, Cercetările Radio Europa Liberă, 14 decembrie 1978b
18. A.,C., „The Loyalist Position: Differences Don't Exist“, Cercetările Radio Europa Liberă, 30 noiembrie 1978c
19. Andrew, Christopher și Gordievsky, Oleg, *KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, New York, HarperCollins, 1990
20. Andrew, Christopher și Gordievsky, Oleg, *Comrade Kriuchkov's Instructions: Top Secret Files on KGB Foreign Operations, 1975–1985*, Stanford, Stanford University Press, 1993
21. Andrew, Christopher, *For the President's Eyes Only: Secret Inteligence and the American Presidency from Washington to Bush*, New York, HarperPerennial, 1996
22. Andrew, Christopher și Mitrokhin, Vasili, *The World Was Going Our Way: The KGB and the Battle for the Third World*, New York, Basic Books, 2005
23. Andrew, Christopher și Mitrokhin, Vasili, *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive And The Secret History Of The KGB*, New York, Basic Books, 2001
24. Andropov, Iuri Vladimirovici, *Izbrannie rechi i stat'I* [Articole și discursuri selectate], Moscova, Politizdat, 1983
25. *Ani grei de colectivizări*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1990
26. Antal, János, editor, *Coping With The Past*, Oradea, Eparhia Reformată de pe lângă Piatra Craiului, 2002

27. Antosiak, Aleksei Alekseevich, *V boiakh za svobodu Rumînii* [În lupta cu românii liberi], Moscova, Voenizdat, 1974
28. Antosiak, Aleksei Alekseevich, *Osvoboditel'naia missiia Sovetskikh Vooruјhennikh Sil na Balkanakh* [Misiunea de Eliberare a Forțelor Armate Sovietice în Balcani], Moscova, Nauka, 1989
29. Aspaturian, Vernon V., „The Metamorphosis of the «Socialist Commonwealth»", în Richard Lowenthal și Hannelore Horn, editori, *Sozialismus in Theorie und Praxis: Festschrift fur Richard Lowenthal zum 70. Geburtstag am 15. April 1978*, Berlin, Walter de Gruyter, 1978
30. August, Frantisek și Rees, David, *Red Star Over Prague*, Londra, Sherwood Press, 1984
31. Axworthy, Max împreună cu Scafeș, Cornel, și Crăciunoiu, Cristian, *Third Axis, Fourth Ally: Romanian Armed Forces in the European War, 1941–1944*, Londra, Arms and Armour, 1995
32. Axworthy, Max, „Through British Eyes: Romanian Military Performance in World War I", *Romanian Civilization*, vol. 8, nr. 2 (toamna 1999)
33. Babos, Tibor, *Regulating the Intelligence System and Oversight in the Hungarian Constitutional Democracy*, Monterey, Naval Postgraduate School, iunie 2003
34. Bachman, Ronald D., editor, *Romania: A Country Study*, Washington DC, US Oficiul de publicații guvernamental pentru Librăria Congresului, 1989 și 1991
35. Backmann, Rene și Raffy, Serge, „The End of the Road for Carlos", *Le Nouvel Observateur*, 18 august 1994
36. Baev, Jordan, „Bulgaria and the Political Crises in Czechoslovakia (1968) and Poland (1980/1981)", *CWIHP Bulletin*, nr. 11 (iarna 1998)
37. Baev, Jordan și Locher, Ana, „The Irresistible Collapse of the Warsaw Pact: Documents from Bulgarian Archives, 1985–1991", noiembrie 2000, „Bulgaria in the Warsaw Pact", „National Perspectives", PHP
38. Baev, Jordan, „The End of the Warsaw Pact, 1985–1991: Viewed from the Bulgarian Archives", p. 6, în Jordan Baev și Ana Locher, „The Irrestible Collapse of the Warsaw Pact: Documents from Bulgarian Archives, 1985–1991", noiembrie 2000, PHP
39. Baev, Jordan, „The Soviet Bloc Intelligence Services' Collaboration Against The USA and NATO in The Balkans and Eastern Mediterranean 1967–1989", Oslo, Institutul Nobel, 2002

40. Jordan Baev şi Anna, Locher, editori, „Brezhnev's Crimea Meetings in the 1970s", 14 august 2003

41. Baev, Jordan şi Kostadin, Grozev, „Bulgaria", în Krzysztof Persak şi Lukasz Kaminski, editori, *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe, 1944–1989*, Varşovia, Institutul pentru Memoria Naţională, 2005

42. Baev, Jordan, „1968 – A Bulgarian Perspective", *Journal of History, International Relations and Security*, nedatat, www.imos.96plus.net/imos_en

43. Baev, Jordan, „The Communist Balkans Against NATO In The Eastern Mediterranean Area, 1949–1969", *Journal of History, International Relations and Security*, nedatat, www.imos.96plus.net/imos_en

44. Baev, Jordan, „The Evolution Of The Warsaw Pact Organizational Structure And Decision Making Process, 1955–1969", *Journal of History, International Relations and Security*, nedatat, www.imos.96plus.net/imos_en

45. Bagley, Tennent H., *Spy Wars: Moles, Mysteries, and Deadly Games*, New Haven, Yale University Press, 2007

46. Bako, Elemer şi Solyom-Fekete, William, *Hungarians in Rumania and Transylvania: A Bibliographical List of Publications in Hungarian and West European Languages Compiled from the Holdings of the Library of Congress*, 91st Congress 1st Session... House Document No. 91–134, Washington DC, US Government Printing Office, 1969

47. Banac, Ivo, editor, *The Diary of Georgi Dimitrov 1933–1949*, New Haven, Yale University Press, 2003

48. Banu, Florian şi Ţârău, Liviu, *Aprilie 196, Primăvara de la Bucureşti: Cum au adoptat „Declaraţia de Independenţă" a României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004

49. Bárány, Zoltán D., *Soldiers and Politics in Eastern Europe, 1945–1990: The Case of Hungary*, New York, St. Martin's Press, 1993

50. Barnes, Harry, „Post-Revolutionary Romania: An Assessment", *IREX TASK FORCE ON ROMANIA*, 10–18 mai 1990, raport intermediar pregătit pentru întâlnirea din 6 august 1990 cu Rockefeller Brothers Fund, New York

51. Barnett, Neil, *Tito*, Londra, Haus Publishing, 2006

52. Barron, John, *The KGB: The Secret Work of Soviet Secret Agents*, New York, Bantam, 1974

53. Barron, John, *KGB Today: The Hidden Hand*, New York, Reader's Digest Press, 1983

54. Batonyi, Gábor, *British Foreign Policy and the Problem of Hungarian Revisionism in the 1930s*, p. 6, document prezentat la conferința „British-Hungarian Relations Since 1848", Londra, School of Slavonic Studies and East European Studies, University of London, 16 aprilie 2004
55. Batonyi, Gábor, *Hungarian Opposition and Resistance to Stalinism in the early 1950s*, document prezentat la conferința „Resistance, Rebellion and Revolution in Central Europe Commemorating 1956", Londra, School of Slavonic and East European Studies, University of London, 21-22 septembrie 2006
56. Phillippe, Bandorre, *Barbusse*, Paris, Flammarion, 1995
57. Bearden, Milt și Risen, James, *The Main Enemy: The Inside Story of the CIA's Final Showdown with the CIA*, New York, Random House, 2003
58. Békés, Csaba, „The Communist Parties and the National Issue in Central and Eastern Europe (1945–1947): An Important Factor Facilitating Communist Takeover in the Region", în *6 Martie 1945: Începuturile comunizării României* (în continuare: *6 Martie 1945)*, București, Editura Enciclopedică, 1995
59. Békés, Csaba și Locher, Anna, editori, „Hungary and the Warsaw Pact, 1954–1989: Documents on the Impact of a Small State within the Eastern Block", octombrie 2003, PHP
60. Békés, Csaba, „Hungarian foreign policy in the Soviet alliance system, 1968–1989", *Foreign Policy Review* (Budapesta), vol. 3, nr. 1 (2004), pp. 87–127
61. Békés, Csaba, „Introduction", Records of the Meetings of the Warsaw Pact Deputy Foreign Ministers, 5 septembrie 2005, PHP
62. Beloff, Nora, *Tito's Flawed Legacy*, Londra, Victor Gollanz, 1985
63. Benamy, Sándor, *A XX. Században éltem* [Am trăit în secolul 20], Budapesta, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1996
64. Bensics, Lászlo, „The Lost Flight – MALEV 240", *Airliners*, 23 mai 2003, www.airliners.net
65. Bereznai, „High-Ranking Hungarian Military Official in the West", RAD/Hungarian Section, Cercetările Radio Europa Liberă, 5 ianuarie 1978
66. Berger, Susanne, „Stuck in Neutral: The Reason Behind Sweden's Passivity in the Raoul Wallenberg Case", 22 august 2005, www.raoul-wallenberg.asso.fr
67. Betea, Lavinia, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Arad, Editura Fundația „Ioan Slavici", 1995
68. Betea, Lavinia, „Conexiunea moscovită a problemei transilvane", *Magazin istoric*, nr. 12, decembrie 2000

69. Betea, Lavinia, *Partea lor de adevăr*, București, Compania, 2008
70. *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro* [Aparatul Securității, propaganda și Primăvara de la Praga], Praga, ÚSTR, 2009
71. Bischof, Günter, Pelinka, Anton și Steininger, Rolf, *Austria in the Nineteen Fifties*, New York, Transaction, 1995
72. Bischof, Günter, Karner, Stefan și Ruggenthaler, Peter, editori, *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*, Lanham, Lexington Books, 2010
73. Bittman, Ladislav, *The Deception Game: Czechoslovak Intelligence in Soviet Political Warfare*, Syracuse, Syracuse University Research Corporation, 1972
74. Bittman, Ladislav, *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider's View*, Washington, Pergamon-Brassey's, 1985
75. Black, J.L., *Russia Faces NATO Expansion: Bearing Gifts or Bearing Arms?* Lanham, Rowman & Littlefield, 2000
76. Bohlen, Celestine și Haberman, Clyde, „Revolt in Rumania: Days of Death and Hope – A Special Report: How the Ceausescu's Fell: Harnessing Popular Rage", *The New York Times*, 7 ianuarie 1990
77. Bohlen, Celestine, „Aide Says Hungary Gave Refuge in '79 to Terrorist Carlos", *The New York Times*, 28 iunie 1990
78. *Bol'sheviki Moldavii i rumînskogo fronta v bor'be za vlast' sovetov (mart 1917–ianvar' 1918), Dokumenti i materialli* [Bolșevici moldoveni pe frontul românesc în lupta pentru puterea sovietică (martie 1917–ianuarie 1918), documente și materiale], Chișinău, 1967
79. Boner, Charles, *Transylvania. Its Products and Its People*, Londra, Longman's, Green, Reader & Dyer, 1865
80. Borhi, Lászlo, „Kádár and the United States in the 1960s", în Halmesvirta (2002)
81. Borhi, László, *Hungary in the Cold War, 1945–1956: Between the United States and the Soviet Union*, Budapesta, Central European Press, 2004
82. Borodziej, Wlodimierz, Kochanowski, Jerzy, și Schafer, Bernd, *Grenzen der Freundschaft. Zur Kooperation der Sicherheitsorgane der DDR und der Volskrepublik Polen zwischen 1956 und 1989*, [Granițe ale prieteniei: Despre cooperarea organelor de securitate ale RDG și Republicii Populare Polonia între 1956 și 1989], Dresda, ed. Hannah-Arendt-Institut fur Totalitarismusforschung, 2000
83. Bottoni, Stefano, „The Creation of the Hungarian Autonomous Region in Romania (1952): Premises and Consequences", *Regio-Minorities, Politics, Society*, nr. 1 (2003), Teleki László Intezet

84. Bottoni, Stefano, „A Special Relationship: Hungarian Intelligence and the Vatican (1961–1978)“, în *NKVD/KGB Activities and its Cooperation with Other Secret Services in Central and Eastern Europe 1945–1989*, Bratislava, Nation's Memory Institute, 2008
85. Bowie, Beverley Munford, *Operation Bughouse*, New York, Dodd, Mead, 1947
86. Bozhilov, Nikolai, „Reforming the Intelligence Services in Bulgaria: The Experience of the Last Decade“, document pregătit pentru seminarul „Democratic and Parliamentary Oversight of the Intelligence Services“, Geneva Centre for Democratic of Armed Forces, 3–5 octombrie 2002
87. Braham, Randolf L., *The Hungarian Labor Service System: 1939–1945*, Boulder, East European Monographs, 1977
88. Bratu, Florin, „Direcția I Informații Externe (D.I.E.). Atribuții și organizare (1951–1956)“, CNSAS, *Studii*, vol. I, *Totalitarism și rezistență, teroare și represiune în România comunistă*, București, 2001
89. Braun, Aurel, *Romanian Foreign Policy Since 1965: The Political and Military Limits of Autonomy*, New York, Praeger, 1978
90. Brown, Anthony Cave și MacDonald, Charles B., *On A Field of Red: The Communist International and the Coming of World War II*, New York, G.P. Putnam, 1981
91. Brown, J.F., „Hungary's New Economic Mechanism is 10 Years Old“, Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background report/30, 15 februarie 1978a
92. Brown, J.F., *Surge to Freedom: The End of Communist Rule in Eastern Europe*, Durham, Duke University Press, 1991
93. Brown, J.F., „The East European Setting“, în Lincoln Gordon, editor, *Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe*, Washington, D.C., The Brookings Institute, 1987
94. Brown, J.F., „Eastern Europe's Western Connection“, în Gordon (1987)
95. Brown, J.F., „The Views from Vienna and Rome“, în Gordon (1987)
96. Brown, J.F., *Eastern Europe and Communist Rule*, Durham, Duke University Press, 1988
97. Brown, J.F., „Conservatism and Nationalism in the Balkans: Albania, Bulgaria and Romania“, în William E. Griffith, editor, *Central and Eastern Europe: The Opening Curtain?*, Boulder, Westview Press, 1989

98. Brown, J.F., *Hopes And Shadows: Eastern Europe After Communism*, Durham, Duke University Press, 1994

99. Brucan, Silviu, *Generația irosită*, București, Universal & Calistrat Hogaș, 1992

100. Brucan, Silviu, *Generația irosită*, București, Editura Hogistra, 1993

101. Brucan, Silviu, *Wasted Generation: Memoirs of the Romanian Journey from Capitalism to Socialism and Back*, Boulder, Westview, 1993

102. Bruchis, Michael, *One Step Forward, Two Steps Back: On the Language Policy of the Communist Party of the Soviet Union in the National Republics*, Boulder, East European Monographs, 1982

103. Bruchis, Michael, *Nations, Nationalities, People: A Study of Nationalities Policy of the Communist Party in Soviet Moldavia*, Boulder, East European Monographs, 1984

104. Brusilov, Aleksei general, *Memoires du General Broussilov: Guerre 1914–1948*, Paris, Hachette, 1920

105. Bucur, Maria și Wingfield, Nancy Meriweather, *Staging the Past: The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*, West Lafayette, IN, Purdue University Press, 2001

106. Bucur, Maria, „Treznea: Trauma, Nationalism and The Memory of World War II in Romania", *Rethinking History*, volumul 6, nr. 1, (aprilie 2002)

107. Budura, Ioan Romulus, editor, *Relațiile Româno-Chineze, 1880–1974*, București, 2005

108. Bugajski, Janusz, *Cold Peace: Russia's New Imperialism*, Westport, CT, Praeger, 2004

109. Bundy, William, *A Tangled Web: The Making of Foreign Policy in the Nixon Presidency*, New York, Hill și Wang, 1998

110. Byron, John și Pack, Robert, *The Claws of the Dragon: Kang Sheng – The Evil Genius Behind Mao And His Legacy of Terror in People's China*, New York, Simon & Schuster, 1992

111. Capelescu, Romulus, „Relații interstatale intensificate – o necesitate pentru destinderea și pacea mondială", *Scînteia*, 6 iulie 1971

112. Carothers, Thomas, *Assessing Democracy Assistance: The Case of Romania*, Washington, Carnegie Endowment, 1996

113. Carter, Jimmy, *Keeping Faith: Memoirs of a President*, Fayetteville, University of Arkansas, 1995

114. „Ceausescu's Brothers «Sold Secrets To US»", *Daily Telegraph*, 7 mai 1990

115. Ceaușescu, Nicolae, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, București, Editura Politică, 1968, volumul I
116. Ceaușescu, Nicolae, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 3, București, 1969
117. Ceaușescu, Nicolae, *România pe drumul construcției societății socialiste multilateral dezvoltate: rapoarte, discursuri, ianuarie 1973–iulie 1973*, București, Editura Meridiane, 1973
118. Celac, Sergiu, „Spre deplina afirmare a principiului egalității în dreptul internațional al statelor", nr. 10, octombrie 1971
119. Centrul de Istorie și Teorie Militară și Arhivele Statului, *23 August 1944: Documente 1939–1943* (în continuare: *23 August 1944 Documente*), vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984
120. Checinski, Michael, *Poland: Communism, Nationalism, Anti-Semitism*, New York, Karz-Cohl, 1982
121. Cherkashin, Victor și Feifer, Gregory, *Spy Handler, Memoir of a KGB Officer: The True Story of the Man Who Recruited Robert Hanssen and Aldrich Ames*, New York, Basic, 2005
122. Childs, David și Popplewell, Richard, *The Stasi: The East German Intelligence and Security Service*, New York, New York University Press, 1996
123. Chirițoiu, Mircea, „În Biroul Politic despre presă: atentatul contra lui Gheorghiu-Dej – România, republică sovietică", *Magazin istoric*, nr. 5, mai 1999
124. Chirițoiu, Mircea, „Hrușciov umbla la Cutia Pandorei: Granițele", *Magazin istoric*, nr. 8, august 1999
125. Chodakiewicz, Marek Jan, „The Jaruzelski Case: The Ascent of Agent «Wolski»", *World Politics Review*, 12 decembrie 2006
126. Ciano, Galeazzo, *Diario 1937–1943*, Milan, Rizzoli, 1980
127. Ciorănescu, George, *Aspects des Relations Russo-Roumaines. Rétrospectives et Orientations*, Paris, Minard, 1967
128. Ciorănescu, George, „Romanian-Russian Co-operation in context of the Independence Centenary", Raport de fundamentare nr. 163, Cercetările Radio Europa Liberă, 11 august 1977
129. Ciorănescu, George, „Romanian-Russian Co-operation in the Context of the Independence Centenary", Cercetările Radio Europa Liberă, 11 august 1977
130. Ciorănescu, George, „Romanian-Russian Relations During World War I", Raport de fundamentare nr. 129, Cercetările Radio Europa Liberă. München. 16 iunie 1978

131. Ciorănescu, George, *Bessarabia: Disputed Land Between East and West*, München, Jon Dumitru Verlag, 1985

132. Clark, Charles Upson, *Bessarabia: Russia and Roumania on the Dniester River*, New York, Dodd, Mead & Co., 1927

133. *Cold War Broadcasting Impact: Conference Summary*, organizată de Hoover Institution și de Cold War International History Project al Woodrow Wilson International Center for Scholars de la Stanford University, 13–16 octombrie 2004, Palo Alto, Hoover Institution Library and Archives, 2005

134. Conner, Walker, *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy*, Princeton, Princeton University Press, 1984

135. Conte, Francis, *Christian Rakovskii (1873–1941): A Political Biography*, Boulder, East European Monographs, 1969

136. Cook, Richard, „Malinovsky's Sharp Reminder to Rumania", Cercetările Radio Europa Liberă, 21 august 1964

137. Cooper, Jeffrey R., *Curing Analytic Pathologies: Pathways to Improved Intelligence Analysis*, Washington DC, Central Intelligence Agency, Centrul de studiu al spionajului, 2005

138. Cornwall, Mark, „Great Britain and the Splintering of Greater Hungary 1914–1918", p. 11, articol pentru conferința „British-Hungarian Relations Since 1848", Centre for the Study of Central Europe, School of Slavonic and East European Studies, University College London, 16–17 aprilie 2004

139. Corson, William R. și Crowley, Robert T., *The New KGB: Engine of Soviet Power*, New York, William Morrow, 1986

140. Crowder, Ashby, *Legacies of 1968: Autonomy and Repression in Ceausescu's Romania, 1965–1989*, Ohio University, Master's Thesis, august 2007

141. Creveld, Martin Van, *Moshe Dayan*, Londra, Wiedenfeld & Nicholson, 2004

142. Cruttwell, C.R.M.F., *A History of the Great War 1914–1918*, Chicago, Academy Chicago, 1991

143. Csendes, Ladislau Antoniu, „The Prague Spring, Seen Through Romania's *Securitate* Archives, January 1968–December 1970", articol prezentat la conferința internațională „Security Apparatus, Propagandism and The Prague Spring", Praga, 7–9 septembrie 2008, găzduită de Institutul pentru Studierea Regimurilor Totalitare al Republicii Cehia

144. Curtis, Glenn E., editor, *Bulgaria: A Country Study*, Washington DC, Federal Research Division, Biblioteca Congresului, iunie 1992
145. *Cuvîntelnic ortografic moldovenesc*, Tiraspol, 1939
146. Czerny, Oldrich, *Czechoslovak (Czech) Intelligence After the Cold War*, Working Paper nr. , Centrul de la Geneva pentru Controlul Democratic al Forţelor Armate, 2002
147. Dallin, Alexander, *Odessa, 1941–1944: Studiu de caz asupra teritoriului sovietic sub ocupaţie străină*, Iaşi, Centrul de Studii Româneşti, 1998
148. Dallin, David J., *Soviet Russia's Foreign Policy 1939–1942*, New Haven, Yale University Press, 1942
149. Dallin, David J., *Soviet Espionage*, New Haven, Yale University Press, 1955
150. Davidson, Appolon, *South Africa and the Communist International: Bolshevik Footsoldiers to Victims of Bolshevization*, Londra, Routledge, 2003
151. Davies, Norman şi Macauley, Martin, „Deportations" în I.C.B. Dear şi M.R.D. Foot, editori, *The Oxford Companion to World War II*, Oxford, Oxford University Press, 1995
152. Davies, Sarah şi Harris, James, editori, *Stalin: A New History*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005
153. Daystych, David M., „Abu Nidal's Polish Trail", *Canada Free Press*, 22 august 2002
154. de Sola Poole, Ithiel împreună cu Schueller, George K., *Satellite Generals: A Study of Military Elites in the Soviet Sphere*, Hoover Institute Studies, Stanford, Stanford University Press, 1955
155. Deakin, F.W., *The Brutal Friendship: Mussolini, Hitler and the Fall of Italian Fascism*, Garden City, NY, 1966
156. Dear, I.C.B., şi Foot, M.R.D., editori, *The Oxford Companion to World War II*, Oxford, Oxford University Press, 1995
157. Dedijer, Vladimir, *Tito Speaks*, Londra, Weidenfeld & Nicholson, 1953
158. Degras, Jane, *Soviet Documents on Foreign Policy 1933–1941*, Oxford, Oxford University Press, 1953, volumul III
159. Deletant, Dennis, *Studii în Istoria României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1991
160. Deletant, Dennis, *Ceausescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965–1989*, Londra, Hurst & Company, 1995

161. Deletant, Dennis, *România sub regimul comunist*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 1999
162. Deletant, Dennis, „Moştenirea Securităţii în România", în Williams şi Deletant (2001)
163. Deletant, Dennis, „Succesorii Securităţii", în Williams şi Deletant (2001)
164. Deletant, Dennis, Ionescu, Mihail E., şi Locher, Anna, „Romania and the Warsaw Pact: Documents Highlighting Romania's Gradual Emancipation from the Warsaw Pact, 1956–1989", martie 2004, PHP
165. Deletant, Dennis, şi Ionescu, Mihail, „Romania And The Warsaw Pact: 1955–1989", Cold War International History Project, *Working Paper #43,* aprilie 2004
166. Dembo, V., *Zece ani de ocupare sângeroasă a Basarabiei*, Tiraspol, Editura de Stat a Moldovei, 1928
167. Deme, László, „Liberal Nationalism in Hungary, 1988–1990", *East European Quarterly*, vol. 32 (1998)
168. Dempsey, Judy, „KGB-Trained Hungarian Has NATO Role", *The New York Times*, 4 februarie 2008
169. Devlin, Kevin, „French Communist Picture of «Liberal» Hungary", Cercetările Radio Europa Liberă, 5 octombrie 1973
170. Dimitrov, Gheorghi, *Dnevnik (9 mart 1933-6 fevruari 1949)* [Jurnal zilnic (9 martie 1933– 6 februarie 1949)]. Universitetsko Izdatelstvo „Cv. Kliment Okhridski", Sofia, 1997
171. „Diplomacy: After Helsinki: Balkan Jitters", *Time*, 18 august 1975
172. Djilas, Milovan, *Conversations with Stalin*, Cambridge MA, Harvard University Press, 1963
173. Dobrinescu, Valeriu Florin, *România şi Ungaria: De la Trianon la Paris 1920–1947*, Bucureşti, Viitorul Românesc, 1996
174. Dobrynin, Anatoly, *In Confidence: Moscow's Ambassador to Six American Cold War Presidents*, Seattle, University of Washington, 2001
175. Dobson, Christopher şi Payne, Ronald, *The Dictionary of Espionage*, Londra, Grafton, 1986
176. *Documente privind istoria României. Războiul de independenţă*, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1952, vol. I-II
177. *Documents Concerning Right Deviation in Romanian Workers' Party*, Bucureşti, Rumanian Workers' Party Publishing House, 1952
178. *Documents on German Foreign Policy 1919–1944* (DGFP), Series D (1937–1949), Washington DC, US Government Printing Office, 1954–1964, volumul IX

179. Dohotaru, Ion, coordonator, *Direcția de Informații Militare între ficțiune și adevăr*, București, Romcart, 1994
180. Dombrády, Lóránd și Tóth, Sándor, *A Mágyar Királyi Honvédség 1919–1945* [Armata regală ungară 1919–1945], Budapesta, Zrinyi Katonai Kiadó, 1987
181. Dorril, Stephen, *MI6: Inside The Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service*, New York, Touchstone, 2003
182. Douglass, Joseph D., Jr și Sejna, Jan, „International Narcotics Trafficking: The Soviet Connection", *Journal of Defense and Diplomacy*, decembrie 1986
183. Douglass, Joseph D., jr, *Red Cocaine: The Drugging of America*, Dunwoody, Ga.: Clarion House, 1990
184. Douglass, Joseph D., jr, *Red Cocaine: The Drugging of America and the West*, Londra și New York, Edward Harle, 1999.
185. Drug Enforcement Agency, „The Involvement of the People's Republic of Bulgaria in International Narcotics Trafficking", US Congress, Senate, *Drugs and Terrorism 1984*, Audiere în fața Subcomitetului pentru alcoolism și abuzul de droguri al Comitetului pentru Muncă și Resurse Umane, august 2, 1984, Washington DC, US GPO, 1984
186. Dubček, Alexander, *Hope Dies Last: The Autobiography of Alexander Dubček* (editată de Jiri Hochmann), New York, Kodansha International, 1993
187. Dumitru, Ioan, *Spionajul maghiar în România 1918–1940: Însemnări documentare*, București, Editura Concordia, nedatat
188. Dumitriu, Victor, *Urcuș pe cascade înghețate*, București, Editura Albatros, 1996
189. Dziak, John J., *Chekisty: A History of the KGB*, Lexington, Lexington Books, 1988
190. Ecobescu, Nicolae și Glaser, Edwin, „Securitatea europeană și dreptul internațional", *Lupta de clasă*, nr. 3, martie 1972
191. Endre, Ady, *Válogatott cikkei és tanulmányai* [O colecție de articole și studii de Ady Endre], 1954
192. Engels, Friedrich, „The Magyar Struggle", *Neue Rheinische Zeitung*, nr. 194, 13 ianuarie 1849, în *Marx and Engels Collected Works* [MECW], vol. 8, *Articole din Neue Rheinische Zeitung: November 8, 1848 – March 5, 1849*, Moscova, Progress Publishers, 1977
193. Engels, Friedrich, „Democratic PanSlavism", *Neue Rheinische Zeitung*, februarie 1849

194. Engels, Friedrich, „Hungary and Panslavism", în P., Blackstock și B., Hoselitz, editori, *The Russian Menace to Europe*, Glencoe Il, Free Press, 1952
195. Engels, Friedrich, *Politica externă a țarismului rus*, în Karl Marx și Friedrich, Engels, *Opere*, volumul 22, București, Editura Politică, 1965
196. Ermarth, Fritz, „Komócsin's Article in Pravda – Excerpts & Comments", Cercetările Radio Europa Liberă, 21 septembrie 1966
197. Ermarth, Fritz, „Bodyul Again Attacks Anti-Russian Feeling in Moldavia", 17 martie 1967a, Cercetările Radio Europa Liberă
198. Ermarth, Fritz, „Soviet Historian on Rumania's Prewar Foreign Policy", Cercetările Radio Europa Liberă, 17 iulie 1967b
199. Ermarth, Fritz, „Will the Real János Kádár Please Stand Up!", Cercetările Radio Europa Liberă, 22 septembrie 1967c
200. Ermarth, Fritz, *Internationalism, Security, and Legitimacy: The Challenge to Soviet Interests in East Europe, 1964–1968*, Memorandum RM-5909-PR, Santa Monica, The RAND Corporation, martie 1969
201. „Evolution in Europe; Hungary Communists on Film with Terrorist", *The New York Times*, 8 iulie 1990
202. Faligot, Roger și Kauffer, Remí, *The Chinese Secret Service: Kang Sheng and the Shadow Government in Red China*, New York, William Morrow and Company, 1989
203. Falin, Valentin, „The New World Disorder?: The Collapse of Eastern Europe: Moscow's View", *New Perspectives Quarterly*, vol. 7, nr. 2 (primăvara 1990)
204. Falls, Donald R,. „American POWs in Romania", *Air Power History*, nr. 37 (primăvara 1990)
205. Fehér, Ferenc și Arato, Andrew, *Crisis and Reform in Eastern Europe*, New Brunswick, Transaction, 1991
206. Felkay, Andrew, *Hungary and the USSR, 1956–1968: Kádár's Political Leadership*, New York, Greenwood Press, 1989
207. Felkay, Andrew, „Hungary and the Soviet Union in the Kádár Era, 1956–1988", în Romsic (1995)
208. Fermor, Patrick Leigh și Cooper, Artemis, *Words of Mercury*, Londra, John Murray, 2004
209. Fenyö, Mario D., *Hitler, Horthy, and Hungary: German-Hungarian Relations 1941–1944*, New Haven, Yale University Press, 1972
210. Fife-Cookson, col. Charles, *With The Armies of the Balkans*, Londra, Cassell, 1880

211. Filov, Bogdan, *Dnevnik* [Jurnal], Sofia, Otechestvenia Front, 1990
212. Fink, Carole, Gassert, Phillip, și Junker, Detlef, editori, *1968: The World Transformed*, New York și Cambridge, Cambridge University Press, 1998
213. Fischer, Tibor, „In the Goulash", *Times Literary Supplement*, 6 decembrie 2006
214. Fischer-Galati, Stephen, editor, *East-Central Europe Under The Communists: Rumania*, New York, Praeger, 1957
215. Fischer-Galati, Stephen, „Smokescreen and Iron Curtain: A Reassessment of Territorial Revisionism vis-à-vis Romania since World War I", *East European Quarterly*, vol. 22, nr. 1. (martie 1988)
216. Fisher, David James, *Romain Rolland and the Politics of Intellectual Engagement*, New Brunswick, NJ, Transaction, 2003
217. Floyd, David, *Rumania: Russia's Dissident Ally*, New York, Praeger, 1965
218. Floyd, Ryan, „For Want of Rubber: Romania's Affair with Firestone in 1965", *East European Quarterly*, vol. 38 (2004)
219. Foerster, Wolfgang, *Mackensen: Briefe und Aufzeichnungen* [Mackensen: scrisori și însemnări], Leipzig, 1938
220. *Foreign Relations of the United States*, Washington, DC, Government Printing Office, 1958
221. Francis, Samuel T., „Palestinian Terrorism: The International Connection", nr. 69, Washington DC, *The Heritage Foundation*, 8 decembrie 1978
222. Frolik, Josef, *The Frolik Defection: The Memoirs of an Intelligence Agent*, Londra, Corgi, 1975
223. Frolik, Josef, mărturie în fața Congresului SUA, Comitetul senatului pentru justiție, *Communist Bloc Intelligence Activities in the United States*, Washington DC, US Government Printing Office, 1975
224. Funderburk, David B., *Pinstripes and Reds: An American Ambassador Caught Between the State Department and the Romanian Communists, 1981–1985*, Washington DC, Selous Foundation Press, 1987
225. G., R.R., „Moldavian Daily Raises Bessarabian Issue Again", 24 septembrie 1971, Cercetările Radio Europa Liberă
226. G., R.R., „Rumors of a Mini-Cominform Appear Unsubstantianted", Cercetările Radio Europa Liberă, 14 martie 1972
227. Gafencu, Grigore, *Jurnal 1940–1942*, București, Globus, 1996
228. Gafton, Paul, „Romania's Presence in Black Africa", RAD Background Report/118, 23 mai 1979

229. Gamillschlag, Hannes, „In der Konferenzpause beginnt die Arbeit" [Munca începe în pauzele conferinței], *Frankfurter Runschau*, 23 martie 1984
230. Garthoff, Raymond L., *Détente and Confrontation*, New York, Transaction, 1994b
231. Garthoff, Raymond L., „When and Why Romania Distanced itself from the Warsaw Pact", Cold War International History Project, Buletin nr. 5, primăvara 1995
232. Garthoff, Raymond L., *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War*, Washington, DC, Brookings Institute, 1994a
233. Gates, Robert M., *From the Shadows: The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War*, New York, Simon and Schuster, 2006
234. Gati, Charles, *Failed Illusions: Moscow, Washington, Budapest, and the 1956 Hungarian Revolt*, Stanford, Stanford University Press, 2006
235. Gati, Charles, „Letter to the Editor", 23 octombrie 1995 în *Cold War International History Bulletin*, nr. 6–7 (iarna 1995–1996)
236. Gazur, Edward, *Alexander Orlov: The FBI's KGB General*, New York, Carroll & Graf Publishers, 2002
237. Găitan, Liviu, *Serviciul de spionaj hortist*, Bran, 1993
238. *Genocide in Transylvania: Nation On The Death Row*, culegere realizată de Transylvanian World Federation și Danubian Research and Information Center, Astor, Fl., Danubian Press, 1985
239. Gertz, Bill, „Security Breach in the State Family? Intelligence Chief Subject of Probe", *The Washington Times*, 14 noiembrie 1996
240. Gilbert, Martin, *The First World War*, New York, Henry Holt, p. 1994
241. Glantz, David M., *A History of Soviet Airborne Forces*, Londra, Routledge, 1994
242. Glantz, David M., *Red Storm Over the Balkans: The Failed Soviet Invasion of Romania, Primăvara 1944*, Lawrence, University Press of Kansas, 2007
243. Glatz, Ferenc, editor, *Hungarians and Their Neighbors in Modern Times*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995
244. Glazov, Jamie, „From Russia With Terror", *FrontPageMagazine*, 1 martie 2004a, www.frontpage.com
245. Glazov, Jamie, „Symposium: KGB Resurrection (Continued)", *FrontPageMagazine*, 30 aprilie 2004b, www.frontpage.com
246. Golitsyn, Anatoli, *New Lies for Old: An Ex-KGB Officer Warns How Communist Deception Threatens survival of the West*, New York, Dodd, Mead & Co, 1984

247. Gorbachev, Mihail, *Memoirs*, New York, Doubleday, 1995

248. Gordon, Lincoln, editor, *Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe*, Washington, Brookings, 1987

249. Gough, Roger, *A Good Comrade: János Kádár, Communism and Hungary*, Londra, I.B. Tauris, 2006

250. Govrin, Yosef, *Israeli-Romanian Relations at the End of the Ceausescu Era*, New York, Routledge, 2002

251. Grabo, Cynthia M., „Soviet Deception in the Czechoslovak Crisis: A Study in Perspective", *Studies in Intelligence*, vol. 14, nr. 1 (primăvara 1970)

252. Granville, Johanna, „Imre Nagy, aka «Volodya»: A Dent in the Martyr's Halo?", *Cold War International History Project Bulletin* 5 (1995)

253. Granville, Johanna, „Of Spies, Refugees and Hostile Propaganda: How Austria dealt with the Hungarian Crisis of 1956", *History*, vol. 91, nr. 2 (aprilie 2006)

254. Greciko, Andrei Antonovich, editor, *Osvoboditel'naia missiia Sovetskikh Vooruzhenikh Sil v vtoroi mirovoi voine* [Misiunea de eliberare a forţelor armate sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial], Moscova, Voenizdat, 1974

255. Gremion, Pierre, *Paris-Prague: La gauche face au renouveau et la regression tchecoslovaques (1968–1978)*, Paris, Julliard, 1985

256. Gribincea, Mihai, „Deportările staliniste din Basarabia", în Adrian Pop, editor, *Sub povara graniţei imperiale: Românii de dincolo de Prut de la ultimatumul anexării la proclamarea independenţei de stat*, Bucureşti, Editura Recif, 1993

257. Griffith, William E., *Sino-Soviet Relations, 1964–1965*, Cambridge, MIT Press, 1967

258. Griffith, William E., editor, *Central and Eastern Europe: The Opening Curtain?*, Boulder, Westview, 1989

259. Grigorescu, Liviu-David şi Moraru, Constantin, „Trupe în apropierea frontierei şi turişti în interior", *Magazin istoric*, vol. 32, nr. 7 (1998)

260. Gromîko, Andrei A., şi Ponomarev, Boris N., editori, *Soviet Foreign Policy 1917–1980*, Moscova, Progress Publishers, 1981, vol. II

261. Gromyko, Andrei, *Memories*, Londra, Hutchinson, 1989

262. Hahn, Gordon M., *Russia's Revolution From Above, 1985-2000: Reform, Transition, And Revolution in the Fall of the Soviet Communist Regime*, New Brunswick, NJ, Transaction, 2002

263. Hairabetian, Hagop, „Cum s-a născut «ARTA»: Scurtă istorie de la începuturile antiterorismului în România“, *Vitralii: Lumini și umbre*, (București), nr. 1 (decembrie 2009)

264. Hajdu, János, „What is at Stake“, *Népszabadság*, 20 martie 1977

265. Hajdu, Tibor, „Plans of Strategic Cooperation Between the Russian and Hungarian Red Armies“, în Peter Pastor, editor, *Revolutions and Interventions in Hungary and its Neighbor States, 1918–1919*, Boulder, Social Sciences Monographs, 1988

266. Hajdu, Tibor, „Soviet Foreign Policy Towards Hungary, 1953–1956“, în Romsic (1995)

267. Hajdu, Tibor, „The Confessions of János Kádár: The Last Speech“, *The Hungarian Quarterly*, vol. xlvii, nr. 184 (toamna 2006)

268. Halmesvirta, Ansii, editor, *Kádár's Hungary – Kekkonen's Finland*, Hungarologische Beiträge, vol. 14, Jyväskylä, Finland, University of Jyväskylä, 2002

269. Halmesvirta, Ansii, editor, *Bridge Building and Political Cultures: Hungary and Finland 1956–1989*, Hungarologische Beiträge, vol. 18, Jyväskylä, Finlanda, University of Jyväskylä, 2006

270. Hámor, Péter, „Magyar társdalomszervezési kísérletek Eszak-Erdélyben“ [Tentative de organizare a Societății Maghiare în nordul Transilvaniei 1938–1944], *Korall: Társadalomtörténeti journal* [Coral: Jurnal pentru Istorie Socială], nr. 18 (2004)

271. Haraszti, Endre, *The Ethnic History of Transylvania*, Astor, Fl, Danubian Press, 1971

272. Haraszti, Endre, *Origin of the Rumanians: Vlach Origin, Migration and Infiltration to Transylvania*, Astor, Fl., Danubian Press, 1977

273. Harchev, P.I. și Kozhekin, A.H., „Rumcherod u Borot'bi z Kontrrevoliutsiieiu ta interventamy u Bessarabii (Kinets' Hrudnia 1917 R-Berezen' 1918 r)“, *Ukrains'kii Istorichii Jurnal*, 1988 (11)

274. Harmsworth (Lord Rothermere), Harold Sydney, „Hungary's Place in the Sun,“ *Daily Mail*, 21 iunie 1927

275. Harrington, Joseph F., „American-Romanian Relations, 1952–1965“, articol prezentat la conferința Asociației americane pentru promovarea studiilor slave, Chicago, 2 noiembrie 1989

276. Harrington, Joseph F. și Courtney, Bruce J., *Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American-Romanian Relations*, New York, Columbia University Press, 1990

277. Harrison, Hope M., *Driving the Soviets Up the Wall: Soviet-East German Relations, 1953–1961*, Princeton, Princeton University Press, 2003
278. Hassner, Pierre, „The View from Paris", Lincoln Gordon, editor, *Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe*, Washington, Brookings, 1987
279. Haynes, John Earl şi Klehr, Harvey, *Venona: Decoding Soviet Espionage in America*, Yale University Press, 2000
280. Heiss, Mary Ann și Papacosma, S. Victor, editori, *NATO and the Warsaw Pact: Intrabloc Conflicts*, Kent, Kent State University Press, 2008
281. Herbig, Katherine L. și Wiskoff, Martin F., *Espionage Against The United States By American Citizens 1947-2001*, Monterrey, CA, Defense Personnel Security Research Center, iulie 2002
282. Herbstritt, Georg, „Eine fiendliches Brüderland: Rumänien im Blick der DDR-Staatssicherheit" [Un stat frățesc ostil: România din perspectiva Securității de Stat a RDG], *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik* (Berlin), nr. 1 (mai 2004)
283. Herbstritt, Georg și Olaru, Stejaru, *Stasi și Securitatea*, Bucureşti, Humanitas, 2005
284. Hersh, Burton, *The Old Boys: The American Elite and the Origins of the CIA*, St. Petersburg, FL, Tree Farm, 2002
285. Hershberg, James G., *The Soviet Bloc and the Aftermath of the June 1967 War: Selected Documents from Polish and Romanian Archives*, CWIHP *e-Dossier No. 13*
286. Herspring, Dale și Volgyes, Ivan, „Political Reliability in the Eastern European Warsaw Pact Armies", *Armed Forces & Society*, vol. 6, nr. 2 (iarna 1980)
287. Heuer, Richard J., jr, „Nosenko: Five Paths to Judgement", în H. Bradford Westerfield, *Inside CIA's Private World: Declassified Articles from the Agency's Internal Journal 1955–1992*, New Haven, Yale University Press, 1995
288. Heuer, Richard J., jr, *Psychology of Intelligence Analysis*, Washington DC, Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 1999
289. Himka, József, „Introduction", în Rosdolsky (1987)
290. Hingley, Ronald, *The Russian Secret Police: Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations*, New York, Dorset Press, 1970
291. Hitchens, Keith, *Rumania 1866–1947*, Oxford, Clarendon Press, 1994
292. Hitchens, Keith, „The Russian Revolution and the Rumanian Socialist Movement, 1917–1918", *Slavic Review*, vol. 27, nr. 2 (primăvara 1968)

293. Hlihor, Constantin şi Scurtu, Ioan, *Armata Roşie în România*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 2000

294. Hoensch, Jorg K., *A History of Modern Hungary: 1867–1994*, New York, Longman, 1996

295. Hogea, O.C., „Generalul Silinescu, fost spion, consilier special al prim-ministrului", *Evenimentul Zilei*, 19 ianuarie 2001

296. Holbrooke, Richard C., „US Relations with Romania", *Central European Issues* 1, nr. 1 (toamna 1995)

297. Holzman, Michael, *James Jesse Angleton, the CIA, and the Craft of Counterintelligence*, University of Massachusetts Press, 2008

298. Hopkirk, Peter, *Like Hidden Fire: The Plot to Bring Down the British Empire*, New York, Kondansha International, 1994

299. Horejsi, Tomas, „Minister Tvrdik to Replace Army Intelligence Chief", *Lidove Noviny*, 8 aprilie 2003

300. Horthy, Nicholas şi Simon, Andrew L., *Admiral Nicholas Horthy: Memoirs*, Simon Publications LLC, 2000

301. Howell, Edgar M., *The Soviet Partisan Movement 1941–1944*, Washington DC, Departamentul Armatei, 1956

302. Hruşciov, Nikita Serghevici, „Mesajul lui N.S. Hruşciov adresat şefilor de state şi de guverne", *Scînteia*, 5 ianuarie 1964

303. Huntington, Samuel P., „The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs*, vol. 72, nr. 3 (vara 1993)

304. Huntington, Samuel P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon şi Schuster, 1998

305. Hurwitz, Zvi Harry, *Begin*, Washington DC, B'nai B'rith Books, 1994

306. Husărescu, Zaharia, *Mişcarea subversivă în Basarabia*, Chişinău, Editura de Stat, 1925

307. Ignatius, David, „In the End, CIA-PLO Links Weren't Helpful", *The New York Times*, 12 noiembrie 2004

308. Ileana, Princess of Romania, *I Live Again*, New York, Rinehart & Company, 1952

309. Illyés, Elemér, *Ethnic Continuity in the Carpatho-Danubian Area*, Boulder, East European Monographs, 1988

310. *International Terrorism: The Darkening Horizon*, Ierusalim, The Jonathan Institute, 1979

311. *International Study Missions Summary Report 1984*, US Congress, House, Select Committee on Narcotics Abuse and Control, Washington DC, US GPO, 1984

312. Ionescu, Ghiţă, *Communism in Romania 1944–1963*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1964
313. Isaacson, Walter, *Kissinger: A Biography*, New York, Simon and Schuster, 1992
314. Islamov, Tofik M. şi Volokitina, Tatiana V., editori, *Vostochnaia Evropa v dokumentakh rossiiskikh arkhivov, 1944–1953 gg. Tom 2, 1949–1953* [Europa de Est în documentele din arhivele ruse, 1944–1953, vol. 2, 1949–1953], Moskva-Novosibirsk: Sibirskii Khronograf, 1998
315. Islamov, Tofic M., „Open Letter to Petre Roman", *Novaia I noveisaia istoria*, 19 august 2000
316. *Istoria Ungariei*, vol. 1918–1945, Budapesta, Editura Academiei Ungare de Ştiinţe, 1986
317. Ivanova, G.V., coordonator, *Pensionarii puterii*, Iaşi, Editura Polirom, 1998
318. Jacobsen, Max şi Tarkka, Jukka, „Finland's Security Policy After the Second World War", în Ermei Kanninen et. al., *Aspects of Security: The Case of Finland*, Vaasa, Finnish Military History Commission, 1985
319. Jacobsen, Max, „Saviour of the Nation or a Devious Faustian Bargainer?" *Helsingen Sanomat* (Helsinki), 31 august 2000
320. Jägerskiöld, Stig, *Gustaf Mannerheim 1906–1917*, Bonnier, Stockholm, 1965
321. Jansen, Marc şi Petrov, Nikita, *Stalin's Loyal Executioner: People's Commissar Nikolai Ejov 1895–1940*, Palo Alto, Hoover Institution Press, 2002
322. Jaszi, Oscar, *Revolution and Counter-Revolution*, Londra, P.S. King, 1924
323. Jelavich, Barbara, *History of the Balkans*, volumul 2, Cambridge, Cambridge University Press, 1994
324. Johnson, A. Ross şi Kliszewski, Barbara, *United States Policy Toward Poland: A Conference Report*, R-3545-FF, Santa Monica, The RAND Corporation, aprilie 1987
325. Johnson, J.A., „Speculations About Rumania", Rumania/16, Cercetările Radio Europa Liberă, 6 noiembrie 1968
326. Johnson, J.A., „Rumanian-Soviet Polemics: An Escalation of Pressures on Bucharest", Rumania/9, Cercetările Radio Europa Liberă, 22 aprilie 1970
327. Johnson, Lyndon Baines, *The Vantage Point: Perspectives of the Presidency 1963–1969*, New York, Holt, Reinhart and Winston, 1971
328. Johnson, Thomas R., *American Cryptology during the Cold War, 1945–1989*, Book II: *Centralization Wins, 1960–1972*, National Security Agency, Center for Cryptologic History, 1995

329. Johnston, Rob, *Analytic Culture in the US Intelligence Community: An Ethnographic Study*, Washington DC, Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 2005

330. Joulwan, general George A., „Commitment to Cooperation: The Romanian Military's Contribution to Stability and Security within a New Europe", *Central European Issues* 1, nr. 2 (iarna 1995/1996)

331. Juhász, Gyula, *Hungarian Foreign Policy (1919–1945)*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1979

332. Jukes, Geoffrey, „The Brusilov Offensive", în Peter Young, ed., *History of the First World War*, Londra, 1970, pp. 1576-1578

333. K., K., „Party and State on Hungarian Foreign Policy; Parliamentary Speeches by Komócsin and Peter Analysed", Hungary/52, Cercetările Radio Europa Liberă, 13 octombrie 1969

334. K., K., „Hungary and Her Southern Neighbors", Hungary/14, Cercetările Radio Europa Liberă, 26 august 1971

335. K., K.D. şi N., R., „Disgraced Romanian Decorated in Bulgaria", Bulgarian Unit, 4 septembrie 1963, Cercetările Radio Europa Liberă

336. Kalaşnikova, Marina şi fostul ministru adjunct de Externe al URSS, Aboimov, Ivan, „Conducerea ţării privea RDG ca unitate autonomă", *Kommersant*, 26 aprilie 2005

337. Kalughin, Oleg şi Montaigne, Fen, *The First Directorate: My 32 Years in Intelligence and Espionage Against the West*, New York, St. Martin's Press, 1994

338. Kalughin, Oleg, „A Window of Opportunity: Russia's Role in the Coalition Against Terror", *Harvard International Review*, vol. 24, nr. 3 (toamna 2002)

339. Kaminski, Ryszard şi Plesniak, Rafal, „Skola zbrodni" [Şcoală pentru crimă], *Wprost* (Varşovia), nr. 39 (octombrie 2001)

340. Kanninen, Ermei et. al., *Aspects of Security: The Case of Finland*, Vaasa, Finnish Military History Commission, 1985

341. Kaplan, Stephen S. şi Tatu, Michel, et al., *Diplomacy of Power: Soviet Armed Forces as a Political Instrument*, Washington DC, Brookings Institute, 1981

342. Karady, Victor şi Török, Borbála Zsuzsanna, editori, *Cultural Dimensions of Elite Formation in Transylvania (1770–1950)*, Cluj-Napoca, EDRC Foundation, 2008

343. Károly, Catherine, *A Life Together*, Londra, Allen & Unwin, 1961

344. Keefe, Eugene K., Bernier, Donald W., Brenneman, Lyle E., Giloane, William, Moore, James M., jr, și Walpole, Neda A., *Romania: A Country Study*, Washington DC, The American University, 1979
345. Kerr, J.L., „East European Media and the Sadat Visit to Israel", 29 noiembrie 1977, Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/234
346. Kellogg, Frederick, *The Road to Romanian Independence*, West Lafayette, IN, Purdue University Press, 1995
347. Kenedi, János, *Kis állambiztonsági olvasókönyv* [Scurtă antologie a Securității de Stat], Budapesta, Magvető, 1996
348. Kennan, George F., *Russia Leaves* the *War: Soviet-American Relations 1917–1920*, Princeton, Princeton University Press, 1989
349. Kern, Gary, *A Death in Washington: Walter G. Krivitsky and the Stalin Terror*, New York, Enigma Books, 2003
350. Kessler, Ronald, *Inside the CIA*, New York, Simon and Schuster, 1992
351. Khrushchev, Nikita Sergeievich, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Commissar 1918–1945*, volumul 1, Philadelphia, Penn State Press, 2005
352. Khrushchev, Nikita Sergeievich, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Reformer, 1945–1964*, volumul 2, Philadelphia, Penn State Press, 2006
353. Khrushchev, Nikita Sergeievich, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Statesman, 1953–1964*, volumul 3, Philadelphia, Penn State Press, 2007
354. King, Charles, *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture*, Palo Alto, Hoover Institution Press, 2000
355. King, Charles, „Remembering Romanian Communism", *Slavic Review*, vol. 66, nr. 4 (iarna 2007), pp. 719-720
356. King, Robert R., „Rumania and the Balkans", Rumanian BR/20, Cercetările Radio Europa Liberă (EERA), 10 noiembrie 1970
357. King, Robert R., „Rumania Reasserts Its Foreign Policy Position", Rumania/16, Cercetările Radio Europa Liberă, 6 mai 1971a
358. King, Robert R., „Ceausescu and the Resistance to His Domestic Policies", Rumanian BR/13, Cercetările Radio Europa Liberă, 20 aprilie 1971b
359. King, Robert R., „Rumania's Cultural-Ideological Campaign: Is Passive Resistance Becoming Active Opposition?", Rumanian BR/22, Cercetările Radio Europa Liberă, 18 noiembrie 1971c
360. King, Robert R. și William F., Robinson, „Rumanian-Hungarian Relations: Friendship with Reservations?", Eastern Europe/5, Cercetările Radio Europa Liberă, 10 martie 1972

361. King, Robert R., „Rumania and the Sino-Soviet Conflict“, Cercetările Radio Europa Liberă, East Europe, 26 mai 1972a

362. King, Robert R., „Rumania and European Security“, Rumania/13, Cercetările Radio Europa Liberă, 20 iulie 1972b

363. King, Robert R. „The National Party Conference“, Rumania/14, 31 iulie 1972c

364. King, Robert R., „Rumanian Demands at Helsinki Preparatory Conference Delay Adoption of Procedural Rules“, Cercetările Radio Europa Liberă, Rumania/19, 4 decembrie 1972d

365. King, Robert R., *Minorities Under Communism: Nationalities as a Source of Tension Among Balkan Communist States*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1973

366. King, Robert R., „Nicolae Ceausescu And The Politics of Leadership“, 29 martie 1973, Cercetările Radio Europa Liberă, Rumania/3

367. King, Robert R., „Rumania: The Difficulty of Maintaining an Autonomous Foreign Policy“, Cercetările Radio Europa Liberă, 20 noiembrie 1973c

368. King, Robert R., „Rumania and the Soviet Union: Disharmony, In A Low Key“, Cercetările Radio Europa Liberă, Rumania/12, 31 iulie 1974a

369. King, Robert R., „Foreign Policy Aspects of the 11th Rumanian Party Congress“, Cercetările Radio Europa Liberă, Rumania/20, 9 decembrie 1974

370. King, Robert R., „Rumania“ in „Survey of East European Developments (aprilie-iunie 1975)“, editor William F. Robinson, Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/116, 3 noiembrie 1975

371. King, Robert R., „Debate Between Rumanian and Soviet Historians Over Bessarabia Continues“, 15 iunie 1976a, Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/137

372. King, Robert R., „Romania and the Soviet Union: Assessing the Balance“, RAD Background Report/226, 3 noiembrie 1976b, Cercetările Radio Europa Liberă

373. King, Robert R., „The Escalation of Rumanian-Soviet Historical Polemics over Bessarabia“, RAD Background Report/38, Cercetările Radio Europa Liberă, 12 februarie 1976c

374. King, Robert R., „Soviet Party Leader Brezhnev Pays First Friendship Visit to Romania“, Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/247, 2 decembrie 1976d

375. Király, Béla, „The Hungarian Army Under Soviet Control", în Ignác Romsics, editor, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Boulder, Social Science Monographs, 1995
376. Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*, vol. III, București, Editura Casei Școalelor, nedatat
377. Kirpichenko, Vadim, *It arkhiva razvedchika* [Din arhiva unui ofițer de informații], Moscova, Mezhdunarodiie Otnosheniia, 1993
378. Kirpichenko, Vadim, *Veterani vneshnei razvedki Rossii* [Veterani ai spionajului extern rus], Moscova, Sluzhba Vneshnei Razvedki, 1995
379. Kissinger, Henry, *Years Of Renewal*, New York, Touchstone, 2000
380. Knight, Amy W., *The KGB: Police and Politics in the Soviet Union*, Boston, Unwin Hyman, 1990
381. Koch, Stephen, *Double Lives: Stalin Willi Münzenberg and the Seduction of the Intellectuals*, New York, Enigma Books, 1995
382. Koch, Stephen, „Lying for the Truth: Münzenberg & the Comintern", *The New Criterion online*, 12 noiembrie 1992, www.newcriterion.com/archive12/nov93/koch.htm
383. Kofos, Evangelos, *Greece and the Eastern Crisis 1875–1878*, Salonika, 1975
384. Komine, Yukinori, *Secrecy in US Foreign Policy: Nixon, Kissinger and the Rapprochement with China*, Aldershot, Ashgate, 2008
385. Komócsin, Zoltán, „Patriotism, National Interest, Internationalism", *Problems of Peace and Socialism: World Marxist Review*, nr. 6 (1966)
386. Komócsin, Zoltán, „National Interests and Proletarian Internationalism", *Pravda*, 18 septembrie 1966
387. Kondurushkin, Ivan, „Veliki Oktiabr' na rumynskom fronte" [Marea Revoluție din Octombrie pe Frontul Românesc], *Proletarskaia revoliutsiia* [Revoluția Proletară], Moscova, 1922
388. Kopanski, Ia. M. și Levit, I.E., (Lazarev, A.M., editor), *Soviet-Rumanian Relations 1929–1934: From the Signing of the Moscow Protocol to the Establishment of Diplomatic Relations*, Moscova, Nauka Publishing House, 1971
389. Kopanski, Ia. M., *Obshestvo bessarabtsev v SSSR i soiuz bessarabskikh emigratnoie (1924–1940)*, [Societatea Basarabenilor din URSS și Uniunea Emigranților Basarabeni], Chișinău, 1978
390. Kosztin, Arpád, *A dákóromán legenda* [Legenda daco-romană], Budapesta Népszava, 1989
391. Kóvari, Attila, *The Antecedents of Today's National Myth in Rumania, 1921–1965*, The Hebrew University of Jerusalem, Ierusalim, 1983

392. Kramer, John M., „Drug Abuse in Central and Eastern Europe", în James R. Millar, Sharon L. Wolchik, *The Social Legacy of Communism*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997
393. Kramer, Mark, editor, „Ukraine and the Soviet-Czechoslovak Crisis of 1968 (Partea 1): New Evidence from the Diary of Petro Shelest", *CWIHP Bulletin*, nr. 10 (martie 1998)
394. Kramer, Mark, „Moldova, Romania, and the Soviet Invasion of Czechoslovakia", *Cold War International History Project (CWIHP) Bulletin*, nr. 12/13 (toamna/iarna 2001)
395. Kramer, Mark, „Ukraine And The Soviet-Czechoslovak Crisis Of 1968 (Partea a 2-a): New Evidence From The Ukrainian Archives", *CWIHP Bullettin*, nr. 14/15 (iarna 2003/primăvara 2004), pp. 295-301
396. Kriegsarchiv, *Osterreich-Ungarns Letzter Krieg* [Ultimul război al Austro-Ungariei], Osterreichischen Bundesministerium fur Heereswesen [Ministerul Federal Austriac al Armatei], Viena, 1936, volumul VI
397. Kriucikov, Vladimir A., „Piatiletnii plan razvitiia Vengerskoi Narodnoi Respubliki (1961–1965)" [Elaborarea planului cincinal al Republicii Populare Ungaria], *Planovoe khoziastvo*, nr. 2 (1962)
398. Kriucikov, Vladimir A. şi Ivanov, K., *Vopleschchenie mechty k 20-letiiu osvobozhdeniia vengrii* [Întruparea unui vis: 20 de ani de la emanciparea maghiarilor], Moscova, Znanie, 1965
399. Krivitsky, Walter G., *In Stalin's Secret Service*, New York, Enigma, 2000
400. Krivosheev, G.F., editor, *Grif sekretnosti snyat: Poteri Vooruzhennykh Sil SSR b voynakh, boevykh deystviyakh i voennykh konfliktakh* [Înlăturarea sigiliului secret: Numărul victimelor forţelor armate ale URSS în război, acţiuni combative şi conflicte militare], Moscova, Voyenizdat, 1993
401. Kuklinski, Ryszard J., „Insiders View of the War Against the Nation", *Kultura* (Paris), nr. 4/475 (aprilie 1987)
402. Kumanev, G.A., „The Soviet Economy and the 1941 Evacuation", în Joseph L. Weiczynski, editor, *Operation Barbarossa: The German Attack on the Soviet Union June 22, 1941*, Salt Lake City, Charles Schlacks jr, 1993, p. 175
403. Kun, Miklós, „Kádár and the Prague Spring", *The Hungarian Quarterly*, vol. XXXIX, nr. 152 (iarna 1998)
404. Kun, Miklós, *Prague Spring – Prague Fall: Blank Spots of 1968*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1999
405. Kurczewski, Jurcek, *The Resurrection of Rights in Poland*, Oxford, Clarendon Press, 1993

406. Kurylo, V., et. al., *Pivnichna Bukovina, ii minule i suchasne*, Uzhorod, Karpaty, 1969

407. Kuzmanova, Antonina, *Romania's Balkan Policy*, Sofia, Academia Bulgară de Științe, 1985

408. Lackey, Scott W., *The Rebirth of the Habsburg Army: Friedrich Beck and the Rise of the General Staff*, Atlantic Highlands, NJ, Greenwood Press, 1995

409. Lahav, Yehuda, *Soviet Policy and the Transylvanian Question (1940–1946)*, Research Paper nr. 27, Soviet and East European Research Center, Hebrew University of Jerusalem, 1981

410. Lakatos, Géza, *As I Saw It: The Tragedy of Hungary*, Englewood N.J., Universe Publishing, 1993

411. Larrabee, Stephen F., „The Rumanian Challenge to Soviet Hegemony“, *Orbis* 19 (1973)

412. Larrabee, F. Stephen, *The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Romania, Hungary, East Germany*, R-3190-AF, Santa Monica, RAND, decembrie 1984

413. Latham, Ernest H., jr, „All Thankful: Reports by Neutral Observers of American Prisoners of War Held in Romania, 1943–1944“, *Romanian Civilization*, vol. 5, nr. 1 (primăvara 1996)

414. Latham, Ernest H., jr, „Efficient and Rapid: The Letters of Major Walter Ross of OSS on the Evacuation of Allied Airmen from Romania, 30 august-2 septembrie 1944“, *Romanian Civilization*, vol. 7, nr. 3 (iarna 1998–1999)

415. *Le probleme hongrois par rapport à la Roumanie, publié par le Minister des Affaires Etrangers de Hongrois*, Budapesta, 1946

416. Leason, „Béla Kun Rehab A Step Closer“, Cercetările Radio Europa Liberă, 21 martie 1956

417. Lebedev, Nikolai Ivanovici, „Unele întrebări ale istoriei politice externe a României în lumina istoriografiei burgheze“, *Novaia i noveshaia istoriia*, nr. 3 (1967)

418. Lendvai, Paul, *Eagles in Cobwebs: Nationalism and Communism in the Balkans*, Garden City, NY, Doubleday and Company, 1969

419. Lendvai, Paul și Major, Ann, *The Hungarians: A Thousand Years of Victory in Defeat*, Princeton, Princeton University Press, 2003

420. *Lenin's Collected Works*, Moscova, Progress Publishers, 1971, volumul 36 și 1975, volumul 44

421. Leonard, Raymond W., *Secret Soldiers of the Revolution: Soviet Military Intelligence, 1918–1933*, Westport CT, Greenwood Press, 1999

422. Levchenko, Stanislav, „Unmasking Moscow's «Institute of the USA»", Backgrounder nr. 234, *Heritage Foundation*, 17 decembrie 1982
423. Levchenko, Stanislav, *On the Wrong Side*, Washington, Pergamon-Brassey's, 1988
424. Levi, Csaba şi Vese, Vasile, editori, *Tolerance and Intolerance in Historical Perspective*, Pisa, Plus-Univerista di Pisa, 2003
425. Linden, Ronald H., „Romania Foreign Policy in the 1980s", în Daniel N. Nelson, *Romania in the 1980s*, Boulder, Westview Press, 1981
426. Liu, Xiaoyuan şi Mastný, Vojtěch, editori, *China and Eastern Europe, 1960s–1980s*, Beijing, 24–26 martie 2004, Zürich, Centrul pentru Studii de Securitate şi Cercetarea Conflictelor, ETH Zürich, noiembrie 2004
427. Livezeanu, Irina, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Ithaca, Cornell University Press, 1995
428. Locher, Anna, „Shaping the Policies of the Alliance: The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976–1990", în Anna Locher, ed., „Records of the Committee of the Ministers of Foreign Affairs", mai 2002, PHP
429. Locher, Anna, editor, „Records of the Warsaw Pact Committee of Ministers of Foreign Affairs, 1976–1990", în Anna Locher, ed., „Records of the Committee of the Ministers of Foreign Affairs", mai 2002, PHP
430. Lojkó, Miklós, *Meddling in Middle Europe: Britain and the 'Lands Between,' 1919–1925*, Budapesta, Central European University Press, 2006
431. Loghin, Leonida şi Petricean, Alexandru, *Gărzile Patriotice din România*, Bucureşti, Editura Militară, 1974
432. Lönhárt, Tamás şi Ţârău, Virgiliu, „Minorities and Communism in Transylvania (1944–1947)", în Csaba Levi şi Vasile Vese, editori, *Tolerance and Intolerance in Historical Perspective*, Pisa, Plus-Univerista di Pisa, 2003
433. Lönhárt, Tamás, „Problema minorităţii maghiare şi relaţiile interstatale româno-maghiare în cadrul Blocului Sovietic, 1945–1968", în Nastasă, Andreescu şi Varga (2003)
434. Lote, Louis, editor, *Transylvania and the Theory of Daco-Roman Continuity* (1980), Rochester, NY, Committee of Transylvania, 1980
435. Lowenthal, Richard şi Horn, Hannelore, editori, *Sozialismus in Theorie und Praxis: Festschrift fur Richard Lowenthal zum 70. Geburtstag am 15. April 1978*, Berlin, Walter de Gruyter, 1978

436. Löwy, Michael, „Marxists and the National Question", *New Left Review*, nr. 96 (martie-aprilie 1976)

437. Ludanyi, Andrew, „Programmed Amnesia and Rude Awakening: Hungarian Minorities in International Politics, 1945–1989", în Romsics (1995)

438. Ludendorff, Erich, *Souvenirs de guerre (1914–1918), tome premier*, Paris, Plon, 1921

439. Lungu, Corneliu Mihai şi Retegan, Mihai, editori, *1956 Explozie. Percepţii române, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996

440. Macartney, C.A., *October Fifteenth: A History of Modern Hungary 1929–1945*, Edinburgh, At the University Press, 1956–1957, volumele I şi II

441. Macierewicz, Antoni, coordonator, *Report on the actions of soldiers and employees of the former Military Intelligence Services (WSI) performing military intelligence and counter-intelligence activity and other actions going beyond the issues of State defense and safety of the Polish Army*, preşedinte al Comisiei de verificare, Varşovia, 16 februarie 2007

442. *Magyarorszag történte* [Istoria Ungariei], Budapesta, Akadémiai Kiaddó, 1976, vol. III

443. Maier, Anneli şi Celt, Eva, „A Rumanian-Polish Literary Controversy", RAD Background Report/195, Cercetările Radio Europa Liberă, 15 septembrie 1976

444. Major, Mark Imre, *American Hungarian Relations 1918–1944*, Astor, Fl., Danubian Press, 1974

445. Maloney, Robert F., „Initial East European Reaction to Nixon's Planned Visit to Romania", Cercetările Radio Europa Liberă, East Europe/2, 14 iulie 1969

446. Manea, Gheorghe, *Labirintul vieţii prin „sârma ghimpată": Biografie-memorii-amintiri*, Bucureşti, Editura UMC, 1998

447. Mannerheim, Gustaf, *Minnen*, vol. 1, Helsingfors, Holger Schildt, 1952

448. Manstein, Erich von, *Verlorene Siege*, Bonn, Athenäum-Verlag, 1955

449. Maracz, László, *Hungarian Revival: Political Reflections on Central Europe*, Nieuwegein, Aspekt, 1996

450. „Marea Neagră «lac rusesc»", *Ziua*, 6 decembrie 2008

451. Martin, David C., *Wilderness of Mirrors*, Guildford, CT, The Lyons Press, 2003

452. „Martori finlandezi ai războiului din 1877/1878", *Anale* (Bucureşti), nr. 4 (1968)

453. Marx, Karl, *Insemnări despre români*, Bucureşti, Editura Academiei, 1964
454. Marx, Karl şi Engels, Friedrich, *Collected Works*, vol. 8, Moscova, Progress Publishers, 1977
455. Mastný, Vojtěch, *The Cold War and Soviet Insecurity: The Stalin Years*, New York, Oxford University Press, 1996
456. Mastný, Vojtěch, *Learning from the Enemy: NATO as a Model for the Warsaw Pact?*, Zürcher Beiträge zur Sicherheitspolitik und Konfliktforschung nr. 58, Zürich, Centrul pentru Studii de Securitate şi Cercetarea Conflictelor, ETH Zürich, 2001
457. Mastný, Vojtěch, „Second Meeting of the PCC: 24 mai 1958, Moscow: Editorial Note", *Records of the Warsaw Pact Committee: Records of the Political Consultative Council*, august 2001, p. 2, CWIHP
458. Mastný, Vojtěch, „XIV. Meeting of the PCC, Warsaw, 17–18 April 1974. Editorial Note", în Mastný, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001) şi PHP
459. Mastný, Vojtěch, „Editorial Note XVII. Meeting of the PCC, Warsaw, 14–15 mai 1980", în Vojtěch Mastný, Christian Nuenlist, Anna Locher şi Douglas Selvage, editori, „Records of the Warsaw Pact Political Consultative Committee, 1955–1990", mai 2001, „Party Leaders", „Warsaw Pact Records", PHP
460. Mastný, Vojtěch, „Second Meeting of the PCC: 24 May 1958, Moscow: Editorial Note", *Records of the Warsaw Pact Committee: Records of the Political Consultative Council*, august 2001
461. Mastný, Vojtěch, „Editorial Note: XVII. Meeting of the PCC, Warsaw, 14–15 May 1980", în Mastný, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP
462. Mastný, Vojtěch, „Editorial Note: XVIII. Meeting of the PCC, Prague, 4–5 January 1983", *Records of the Warsaw Pact Committee: Records of the Political Consultative Council* [PCC], PHP.
463. Mastný, Vojtěch, „The New History of Cold War Alliance" *Journal of Cold War Studies*, 4, nr. 2 (2002)
464. Mastný, Vojtěch şi Byrne, Malcom, editori, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955–1991*, Budapesta, Central European Press, 2005
465. Mastný, Vojtěch, „The Warsaw Pact As History", în Vojtěch Mastný şi Malcom Byrne, editori, *A Cardboard Castle: An Inside History of the Warsaw Pact, 1955–1991*, New York, Central European University Press, 2005
466. „Mathematics for the Millions", *Time*, 1 iulie 1946

467. Matuszewski, Daniel C., „Empire, Nationalities, Borders: Soviet Assets and Liabilities“, în Wimbush (1985)
468. McKay, C.G., *From Information To Intrigue: Studies in Secret Service Based On The Swedish Experience, 1939–1945*, Londra, Routledge, 1993
469. McKnight, David, *Espionage and the Roots of the Cold War: The Conspiratorial Heritage*, Londra, Frank Cass, 2002
470. McMeekin, Sean, *The Red Millionaire: A Political Biography of Willi Münzenberg, Moscow's Secret Propaganda Tsar in the West, 1917–1940*, Yale, Yale University Press, 2004
471. Mevius, Martin, *Agents of Moscow: The Hungarian Communist Party and the Origins of Socialist Patriotism 1941–1953*, Oxford, Oxford University Press, 2005
472. Micunović, Keljko, *Moscow Diary*, New York, Doubleday, 1980
473. Millar, James R. şi Wolchik, Sharon L., *The Social Legacy of Communism*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997
474. Miller, Marshal Lee, *Bulgaria During the Second World War*, Standford, Stanford University Press, 1975
475. Mitea, Constantin, „Ideea securităţii europene în lumina acţiunilor practice“, *Lupta de clasă* (Bucureşti), nr. 2, februarie 1972
476. Mitrany, David, *The Land & The Peasant In Rumania: The War And Agrarian Reform (1917–1921)*, New York, Greenwood, 1968
477. Mitrokhin, Vasili Archive, *KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980–1982*, aprilie 2004, CWIHP
478. Moisuc, Viorica, „Evoluţia situaţiei politico-militare a României în anii 1938–1940“, în *Diplomaţia României şi problema apărării suveranităţii şi independenţei naţionale în perioada martie 1938 – mai 1940*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971
479. Moisuc, Viorica şi Popişteanu, Cristian, „Cine beneficiază de pe urma distorsionării adevărului istoric?“ *Magazin istoric*, nr. 12, vol. 225, (decembrie) 1985
480. Mokhor, N.A., *Ocherki istorii moldavsko-russko-ukrainskikh sviazei* [O scurtă istorie a contactelor moldoveano-ruso-ucrainene], Chişinău, Ştiinţa, 1961
481. Mokhor, N.A., *Ocherki istorii formirovania moldavskovo naroda* [O scurtă istorie a formării poporului moldovean], Chişinău, Cartea Moldovenească, 1978
482. Monkevitz, general Nicolas de, *La décomposition de l'Armée russe; mémoires d'un general russe*, Paris, Payot, 1918

483. Moore, Patrick, „Soviet-Romanian Relations: The Balance for 1977", Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/216, 10 noiembrie 1977
484. Moore, Patrick, „The Ceausescu Saga", RAD Background Report/275, Cercetările Radio Europa Liberă, 20 decembrie 1978b
485. Munteanu, Mircea, *New Evidence on the 1989 Crisis in Romania, e-Dossier No. 5,* Washington DC, Woodrow Wilson International Center for Scholars, decembrie 2001
486. Munteanu, Mircea, CWIHP Document Reader *Romania and the Warsaw Pact, 1955–1989*, vol. 1, pentru Conferința internațională „Romanian and the Warsaw Pact", 3–6 octombrie 2002, București, România, CWIHP
487. Munteanu, Mircea, „Romania and the Sino-American Rapprochement, 1969–1971: New Evidence from the Bucharest Archives", *CWIHP Bullettin*, nr. 16 (2008)
488. Munteanu, Mircea, „CWIHP Launches New Middle East Initiative", *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 16 (2008)
489. Murphy, David E., Kondrashev, Sergei A. și Bailey, George, *Battleground Berlin: CIA vs. KGB in the Cold War*, New Haven, Yale University Press, 1997
490. Mușat, Mircea și Ardeleanu, Ion, *Viața politică în România 1918–1921*, ediția a II-a, București, Editura Politică, 1976
491. Nagy, Juliana, *Transylvania: The Hungarian Minority in Rumania*, Astor, Fl., Danubian Press, 1976
492. Nagy-Talavera, Nicholas M., *The Green Shirts and the Others: A History of Facism in Hungary and Romania*, Standford, Hoover Institution Press, 1970
493. Nasr, Kameel B., *Arab and Israeli Terrorism: The Causes and Effects of Political Violence, 1936–1993*, Londra, McFarland, 1997
494. Nastasă, Lucian, Andreescu, Andreea, și Varga, Andrea, editori, *Maghiarii din România (1945–1955): Minorități etnoculturale. Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, CRDE, 2002
495. Nastasă, Lucian, Andreescu, Andreea, și Varga, Andrea, editori, *Maghiarii din România (1956–1968). Minorități etnoculturale. Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, CRDE, 2003
496. Navrátil, Jaromír, *The Prague Spring 1968: A National Security Archive Documents Reader*, Budapesta, Central European University Press, 1998
497. Neagu, Cosma și Stănescu, Ion, *În anul 1968 a fost programată și invadarea României: Informații inedite din interiorul Serviciilor Speciale ale României*, București, Paco, 1999

498. Nelson, Daniel N., editor, *Romania in the 1980s*, Boulder, Westview Press, 1981

499. Netanyahu, Benjamin, *International Terrorism: Challenge and Response – Proceedings of the Jerusalem Conference on International Terrorism Held Under the Auspices of the Jonathan Institute*, Ierusalim, The Jonathan Institute, 2–5 iulie 1979

500. Nevezhin, Vladimir Aleksandrovich, „The Making of Propaganda Concerning USSR Foreign Policy, 1939–1941", în Rosenfeldt et. al. (2000)

501. „New Evidence on Soviet Intelligence: The KGB's 1967 Annual Report, with Commentaries by Raymond Garthoff și Amy Knight", *CWIHP Bulletin*, nr. 10 (martie 1998)

502. Nicolae, Alexandru, „Der Angriff auf die Menschliche Substanz Rumäniens" [Atacul asupra capitalului uman al României], *Zeitschrift für Geopolitik*, Band XXII, 1951

503. Nicolaescu, Sergiu, *Revoluția. Începutul adevărului: Un raport personal*, București, Topaz, 1995

504. Niklasson, Tomas, *Regime Stability and Foreign Policy Change: Interaction Between Domestic and Foreign Policy in Hungary 1956–1994*, Lund, Lund Political Studies 143, Lund University, 2006

505. Niri, A., „V.B. Ușacov – Politica Externă a Germaniei hitleriste", *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român*, nr. 5, 1962

506. Nuenlist, Christian, „Cold War Generals: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969–1990", mai (2001)

507. Nuenlist, Christian, editor, „Records of the Warsaw Pact Committee of the Ministers of Defense, 1969–1990", mai 2001, PHP

508. Nuenlist, Christian și Locher, Anna, „At The Roots Of The European Security System: Thirty Years Since The Helsinki Final Act", Raport la conferință, Centrul pentru Studii de Securitate, Eth Zürich, noiembrie 2005

509. O., P.T., „Moscow Claims Bessarabia Was Illegally Attached to Romania", Cercetările Radio Europa Liberă, 28 iulie 1967

510. Oikari, Raija, „On the Border of Propaganda and What Can Be Said", în Ansii, Halmesvirta, editor, *Bridge Building and Political Cultures: Hungary and Finland 1956–1989*, Hungarologische Beiträge, vol. 18, Jyväskylä, Finlanda, University of Jyväskylä, 2006

511. Okari, Raija, „Discursive Use of Power in Hungarian Cultural Policy during the Kádár Era", în Halmesvirta (2002).

512. Okváth, Imre, „Hungary in the Warsaw Pact: The Initial Phase of Integration, 1957–1971", în Vojtěch, Mastný, Christian, Nuenlist și Anna, Locher, editori, „European Cities Targeted for Nuclear Destruction: Hungarian Documents on the Soviet Bloc War Plans, 1956–1971", 29 noiembrie 2001 (în continuare: Okváth (2001)), „Warsaw Pact War Plans", PHP

513. Orlov, Alexander, *The Secret History of Stalin's Crimes*, Londra, Jarrolds, 1954

514. Ormos, Maria, *From Padua To The Trianon 1918–1920*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1990

515. Oşca, Alexandru și Popa, Vasile, *România: O fereastră în Cortina de Fier*, Focşani, Vrantop, 1997

516. Otu, Petru, „În Biroul Politic, despre agentura sovietică: Vin vremuri grele", *Magazin istoric*, nr. 7, iulie 1999

517. Ouimet, Matthew J., *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, Chapel Hill, University of Northern California, 2003

518. P., L., „Năstase: «L-am apărat și îl mai apăr pe Priboi»", *Evenimentul Zilei*, 20 noiembrie 2002

519. Pacepa, Ion Mihai, *Red Horizons*, Washington DC, Regnery Gateway, 1987

520. Pacepa, Ion Mihai, „Russia Hid Saddam's WMDs", *The Washington Times*, 2 octombrie 2003

521. Pacepa, Ion Mihai, interviu, „Confesiunile unui spion", DUNA TV (Budapesta), 24 februarie 2004, ora: 1.00, în Agenția de presă RADOR (București), 24 februarie 2004.

522. Paczkowski, Andrzej, „Civilian Intelligence in Communist Poland, 1945–1989: An Attempt At a General Outline", *InterMarium* (Columbia University East Central European Center), vol. 10, nr. 1 (2007)

523. Pancea, Marin, *Armata. Securitatea. Populația. Decembrie 1989 – Revoluție sau lovitură de stat* (Interviu cu fostul șef al Direcției de Informații a Armatei, de Graziela Bârlă), București, Holding Reporter, 1999

524. Pasat, Valerii Ivanovici, coordonator, *Trudnie stranitsi istorii Moldovi 1940–1950-e gg. Sbornik dokumentov* [Pagini dificile în istoria Moldovei 1940–1950: Colecție documentară], Moscova, Terra, 1994

525. Pastor, Peter, *Hungary Between Wilson And Lenin: The Hungarian Revolution of 1918–1919 And The Big Three*, Boulder, East European Monographs, 1976
526. Pastor, Peter, editor, *Revolutions and Interventions in Hungary and its Neighbor States, 1918–1919*, Boulder, Social Sciences Monographs, 1988
527. Pelin, Mihai, *Culisele spionajului românesc: DIE 1955–1980*, București, *Evenimentul Românesc*, 1997
528. Perlez, Jane, „Touchy Issue of Bigger NATO: Spy Agencies", *The New York Times*, 5 ianuarie 1998
529. Persak, Krzysztof și Kaminski, Lukasz, editori, *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe, 1944–1989*, Varșovia, Institutul pentru Memoria Națională, 2005
530. Peterssen, Fredrik, „The League Against Imperialism: The Most Valuable Tool for Bolshevik Propaganda in the «Imperialist» and Colonial World During the Interwar Era? Synopsis of a Doctoral Thesis", *The International Newsletter of Communist Studies Online*, vol. XIII, nr. 20 (2007)
531. Petrescu, Cristina, „The Letter of Six: On the Political (Sub) Culture of the Romanian Communist Elite", *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, vol. 2, nr. 5 (2005)
532. Petricean, Alexandru, *Gărzile Patriotice: componentă a sistemului național de apărare*, București, Editura Militară, 1983
533. Pikhoya, Rudolf, „«Ia protivnik politicheskoi arkheologii»" [Sunt un oponent al arheologiei politice], *Nezavisimaia gazeta* (Moscova), 31 martie 1993
534. Pilon, Juliana Geran, „Why Romania No Longer Deserves to Be a Most Favored Nation", Backgrounder #441, Heritage Foundation, 26 iunie 1985
535. Pilon, Juliana Geran, „At the UN, Soviet Fronts Pose As Non-Governmental Organizations", Backgrounder #549, Heritage Foundation, 1 decembrie 1986
536. Pipes, Richard, „International Terrorism: The Soviet Connection", în *Proceedings of The Jerusalem Conference on International Terrorism*, Ierusalim, The Jonathan Institute, 1979
537. Plowman, Edward E., „Code Name Pecsi: Secret Police Records Reveal that the Former President of the Lutheran World Federation was a Communist Secret Agent", *World Magazine*, 11 noiembrie 2006
538. Pohjonen, Juha, „In Kekkonen and Kádár We Trust", în Halmesvirta (2006)

539. Pokivailova, Tatiana, „1944. Transilvania pe Masa Comisiei Litvinov“, *Magazin istoric*, nr. 1 (ianuarie 1998)
540. Poncea, Traian-Valentin și Rogojean, Aurel, *Spionajul ungar în România*, București, Editura Elion, 2007
541. Pop, Adrian, editor, *Sub povara graniței imperiale: Românii de dincolo de Prut de la ultimatumul anexării la proclamarea independenței de stat*, București, Editura Recif, 1993
542. Pop, Adrian, „1950. Legația SUA informează: Dominația URSS asupra României nu poate fi slăbită“, *Magazin istoric*, nr. 4 (aprilie 2001)
543. Powell, Philip Wayne, *Tree of Hate: Propaganda and Prejudices Affecting United States Relations With the Hispanic World*, New York, Basic Books, 1971
544. Poznyakov, Vladimir Vladimirovich, „The Soviet Intelligence Services and the Government: Information and Military-Political Decisions from the 1920s to the Early 1950s“, în Niels Erik Rosenfeldt, Bent Jensen, Erik Kulavig, ed., *Mechanisms of Power in the Soviet Union*, Palgrave Macmillan, 2000
545. Preda, Dumitru, Alexandrescu, Vasile, și Prodan, Costică, *In apărarea României Mari: Campania armatei române din 1918–1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994
546. Preda, Dumitru, editor, *România – Israel: documente diplomatice*, vol. 1, 1948–1969, București, Editura SYLVI, 2000
547. Price, Ruth, *The Lives of Agnes Smedley*, Oxford, Oxford University Press, 2005
548. Primakov, Evgheni, „Opravdano li rasshirenie NATO? Osoboe mnenie Sluzhby vneshnei razvedki Rossii“ [Este justificată expansiunea NATO? Opinie specială a Serviciului de Informații Externe al Rusiei], *Nezavisimaia gazeta*, 26 noiembrie 1993
549. Primakov, Evgheni, *Russian Crossroads: Toward the New Millenium*, New Haven, Yale University Press, 2004
550. *Proceedings of The Jerusalem Conference on International Terrorism*, Ierusalim, The Jonathan Institute, 1979
551. „Prominent Names Are Used To Raise Funds For Soviet“, *The New York Times*, 9 februarie 1922
552. Puddington, Arch, *Broadcasting Freedom: The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty*, University Press of Kentucky, 2003
553. Pungar, Joseph, „Protestantism in Hungary: The Communist Era“, în Sabrina P. Ramet, editor, *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia*, Duke University Press, 1992

554. Puşcaş, Vasile, *Transilvania şi aranjamentele europene (1940–1944)*, Cluj, Fundaţia Culturală Română, 1995
555. Quandt, William B., *Camp David: Peacemaking and Politics*, Washington DC, The Brookings Institution, 1986
556. Răceanu, Mircea, *Cronologie comentată a relaţiilor româno-americane*, Bucureşti, Silex, 2005
557. Radio Europa Liberă, secţia română, „Comment on Binder Article «Rumania Moving Towards Freedom»", Cercetările Radio Europa Liberă, 6 iulie 1964
558. Radio Europa Liberă, „Greciko's Man in Bucharest", Cercetările Radio Europa Liberă, 20 mai 1966
559. Radio Europa Liberă, „Corneliu Mănescu", Cercetările Radio Europa Liberă, 19 septembrie 1967
560. Radio Europa Liberă, „A Large Country Proposed for the Rumanian Szeklers", Cercetările Radio Europa Liberă, 13 decembrie 1967
561. Radio Europa Liberă , „Socialist Encirclement is Also Dangerous", USSR/5: Internal Affairs, Cercetările Radio Europa Liberă, 29 iulie 1968
562. Radio Europa Liberă, „Yazkova on the Little Entente: Hungarian and Rumanian Response", Cercetările Radio Europa Liberă, 10 februarie 1969
563. Radio Europa Liberă, „Open Anti-Rumanian Polemics Resumed", Radio Liberty Research, 11 iunie 1970
564. Radio Europa Liberă, „Soviet Polemics with Rumanian Historians", Cercetările Radio Europa Liberă, Communist Area, 18 ianuarie 1971
565. Radio Europa Liberă, „Soviet Historian Criticizes Rumanian Colleagues", Cercetările Radio Europa Liberă, Communist Area, 26 ianuarie 1971
566. Radio Europa Liberă, „History, Rumanian Style: A Translation with comment by the Polish Unit", RAD Background Report/97, Cercetările Radio Europa Liberă, 20 septembrie 1976
567. Radio Europa Liberă, „Human Rights and Helsinki: *«Népszabadság»* on Western Shortcomings" (traducere cu comentarii a secţiei maghiare), Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/49, 2 martie 1977
568. Radio Europa Liberă, „*«Nepszabadsag»* on President Carter's Human Rights Policies", Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/70, 30 martie 1977 (traducere cu comentarii a secţiei maghiare)

569. Radio Europa Liberă, „Timar on Human Rights", Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/175, 2 septembrie 1977
570. Radio Europa Liberă, „International Terrorism and «The Bulgarian Connection»", Cercetările Radio Europa Liberă, 19 martie 1982
571. RAD Staff, „Six Months After: The East European Response to Helsinki", RAD Background Report/46, Cercetările Radio Europa Liberă, 18 februarie 1976a
572. RAD Staff, „East European Reactions to the US Bicentenary", RAD Background Report/156, Cercetările Radio Europa Liberă, 7 iulie 1976b
573. Rákosi, Mátyás, *Vàlogatott beszédek és cikkek* [Articole și discursuri comentate], ediția a 3-a, Budapesta, Szikra, 1952
574. Rakovsky, Cristian, *Selected Writings on Opposition in the USSR 1923–1930*, editată de Gus Fagan, Londra, Allison & Busby, 1980
575. Ramet, Sabrina P., editor, *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia*, Duke University Press, 1992
576. Ramet, Sabrina, editor, *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia: The Communist and Post-Communist Eras*, Duke University Press, 1993
577. Ramet, Sabrina, „Protestantism and Communism: Patterns of Interaction in Eastern Europe and the Soviet Union", în Sabrina, Ramet, ed., *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia: The Communist and Post-Communist Eras*, Duke University Press, 1993
578. Rautkallio, Hannu, *Neuvosto vallen asialla, NKP: n vaikutus Suomessa 1960 – luvulla* [Sovieticii acolo: Influența NKP în Finlanda, în perioada anilor 1960], Helsinki, Jyväskylä, 1993
579. Rautkallio, Hannu, *Laboratorio Suomi. Kekkonen ja KGB 1944–1962* [Laboratorul Finlanda. Kekkonen și KGB-ul 1944–1962]. Juva, 1996
580. Rautkallio, Hannu, *Agenda Suomi. Kekkonen – SDP – NKP* [Agenda Finlanda. Kekkonen – SDP – NKP], Juva, 1999
581. Rayfield, Donald, *Stalin and His Hangmen: The Tyrant and Those Who Killed For Him*, New York, Random House, 2004
582. „Red Leaders in Hungary", *The New York Times*, 25 martie 1919
583. Ree, Erik Van, „Stalin as Marxist: The Western Roots of Stalin's Russification of Marxism", în Sarah Davies și James Harris, ed., *Stalin: A New History*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005

584. Reed, John, „Former Hungarian Secret Police Official Reveals His Role in Purges", Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/11, 24 ianuarie 1989
585. Reeve, Simon, *One Day in September: The Full Story of the 1972 Munich Olympics Massacre and the Israeli Revenge Operation „Wrath of God"*, Londra, Arcade, 2000
586. Regatul României, Memorandum referitor la contribuţia economică şi militară a României la războiul împotriva Germaniei şi Ungariei, Bucureşti, Ministerul român al Afacerilor Externe, 1945
587. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg* [Războiul Mondial], Berlin, 1942, volumul XIII
588. Reisch, Alfred şi Pataki, Judith, „Hungarian-Romanian Polemics Over Transylvania Continue", Cercetările Radio Europa Liberă, 15 noiembrie 1982
589. Reisman, W. Michael şi Antoniou, Chris T., editori, *The Laws of War: A Comprehensive Collection of Primary Documents on International Laws Governing Armed Conflict*, New York, Vintage, 1994
590. Rentola, Kimmo, „From Half-Adversary to Half-Ally: Finland in Soviet Policy, 1953–1958", *Cold War History*, vol. 1, nr. 1 (octombrie 2000)
591. Rentola, Kimmo, „Kekkonen and Kádár in the Soviet Sphere of Influence", în Ansii Halmesvirta, editor, *Kádár's Hungary – Kekkonen's Finland*, Hungarologische Beiträge, vol. 14, Jyväskylä, Finlanda, University of Jyväskylä , 2002
592. Retegan, Mihai, *În umbra Primăverii de la Praga: Politica externă a României şi criza din Cehoslovacia din 1968*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 2000
593. Révai, Józsefs, „On the Hungarian Peace", *Szabad Nép*, 28 aprilie 1946
594. Richelson, Jeffrey T., *Sword and Shield: Soviet Intelligence and Security Apparatus*, Cambridge, Ballinger, 1986
595. Riebling, Mark, *Wedge: From Pearl Harbor To 9/11, How the Secret War Between the FBI and CIA has Endangered National Security*, New York, Touchstone, 1994
596. Robb, Edmund W. şi Robb, Julia, *The Betrayal of the Church: Apostasy and Renewal in the Mainline Denominations*, Westchester, IL, Crossway Books, 1986
597. Roberts, Geoffrey, *The Soviet Union and the Origins of the Second World War: Russo-German Relations and the Road to War, 1933–1941*, New York, St. Martin's Press, 1995

598. Roberts, Henry L., *Rumania: Political Problems Of An Agrarian State*, New Haven, Yale University Press, 1951
599. Roberts, Henry L., *Eastern Europe: Politics, Revolution and Diplomacy*, New York, Alfred A. Knopf, 1970
600. Robertson, Sir William, *Soldiers and Statesmen 1914–1918*, Londra, 1926, vol. II
601. Robinson, William F., „Hungarian-Soviet Relations: Support for Kádár Reaffirmed", Hungary/20, Cercetările Radio Europa Liberă, 15 decembrie 1972
602. Robinson, William F., „Hungary and European Security: Hunting with the Hounds", Cercetările Radio Europa Liberă, 31 octombrie 1973
603. Rochet, Jean, *Cinq ans à la tête de la DST: 1967–1972: la mission impossible* [Cinci ani în fruntea DST 1967–1972: Misiune imposibilă], Paris, Plon, 1985
604. Rhodes, Tom, „Clinton Appointee Faces Spy Scandal", *The London Times*, 15 noiembrie 1996
605. Romanian Research Group, „On Transylvanian Ethnicity", *Current Anthropology*, vol. 20, nr. 1 (martie 1978)
606. Rommel, Erwin, *Infantry Attacks*, Washington, The Infantry Journal, 1944
607. Romsic, Ignac, editor, 20th Century Hungary and the Great Powers, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995
608. Romsics, Ignác, *Magyarország története a XX. Században* [Istoria Ungariei în secolul XX], Budapesta, 2002
609. Romsic, Ignac, „Hungary's Place in the Sun: A British Newspaper Article and its Hungarian Repercussion", articol prezentat la Conferința „British-Hungarian Relations Since 1848", Londra, School of Slavonic Studies and East European Studies, University of London, 16 aprilie 2004
610. Ronnås, Per și Orlova, Nina, *Moldova's Transition to Destitution*, studii SIDA nr. 1, Gothenburg, Swedish International Development Cooperation Agency, 2000
611. Rosdolsky, Roman, *Engels and the «Nonhistoric» Peoples: The National Question in the Revolution of 1848*, Glasgow, Critique, 1987
612. Rosenfeldt, Niels Erik, *Stalin's Secret Chancellery and the Comintern*, Copenhaga, C.A. Reitzels, 1991
613. Rosenfeldt, Niels Erik, „The Importance of the Secret Apparatus of the Soviet Communist Party during the Stalin Era", în Niels Erik, Rosenfeldt, Bent, Jensen, și Erik, Kulavig, ed., *Mechanisms of Power in the Soviet Union*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2000

614. Rosenfeldt, Niels Erik, Jensen, Bent şi Kulavig, Erik, editori, *Mechanisms of Power in the Soviet Union*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2000
615. Rosetti, general Radu, *Mărturisiri 1907–1914*, volumul II, Bucureşti, I.E. Torouţiu, 1941
616. Rubin, Barry M. şi Rubin, Judith Culp, *Yasir Arafat: A Political Biography*, New York, Oxford University Press, 2003
617. Sadat, Anwar, *In Search of Identity: An Autobiography*, New York, Harper & Row, 1978
618. Salloch, R., „Themes of Three Years: Before Budapest... And After", Cercetările Radio Europa Liberă, 8 martie 1958
619. Samuelson, James, *Roumania Past and Present*, Londra, Longman, Green & Co., 1882
620. Sanborn, Anne Fay şi Wass de Czege, Geza, *Transylvania and the Hungaro-Romanian Problem*, Astor, Fl., Danubian Press, 1979
621. Schäfer, Bernd, „Weathering the Sino-Soviet Conflict: The GDR and North Korea, 1949–1989", *CWIHP Bulletin*, nr. 14/15 (iarna 2003 – primăvara 2004)
622. Schaefer, Henry, „The Eastern Reassessment of the EEC", East-West/3, Cercetările Radio Europa Liberă, 4 mai 1972
623. Schöpflin, George, *Les Hongrois de Roumanie*, Paris, Groupement pour les Droits des Minorités, 1979
624. Schöpflin, George, „Transylvania: Hungarians under Romanian Rule", în Stephen Borsody, editor, *The Hungarians: A Divided Nation*, New Haven, Yale Center for International and Area Studies, 1988
625. Schramm, Percy E. şi Jacobsen, Hans-Adolf, editori, *Kriegstagbuch des Oberkommandos der Wehrmacht, 1940–1945*, Frankfurt am Main, Bernard & Graefe, 1961–1965, volumul II
626. Sciolino, Elaine, „US Says Poland Aided Terrorists", *The New York Times*, 25 ianuarie 1988
627. Shultz, Richard H. şi Godson, Roy, *Dezinformatsia: The Strategy of Soviet Disinformation*, New York, Pergamon-Brassey's, 1984
628. Schweizer, Peter, *Reagan's War*, New York, Doubleday, 2002
629. Scurtu, Ioan, coordonator, *România. Retragerea trupelor sovietice. 1958: Culegere de documente*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1996
630. Scurtu, Ioan, „PMR şi criza iugoslavă", *Dosarele istoriei*, nr. 3 (1998)

631. Scurtu, Ioan, „Unanimitate deplină pentru condamnarea intervenției", nr. 8 (24)/1998
632. Scurtu, Ioan, „Ceaușescu către Tito: Suntem hotărâți să apărăm independența țării", *Magazin istoric*, nr. 2, 1998
633. Seale, Patrick, *Asad of Syria: The Struggle for the Middle East*, Berkeley, University of California Press, 1989
634. Sejna, Jan, *We Will Bury You*, Londra, Sedgwick and Jackson, 1982
635. Selvage, Douglas, *The Warsaw Pact and Nuclear Non-Proliferation 1963–1965*, aprilie 2001, Cold War International History Project, Working Paper Series, Woodrow Wilson International Center for Scholars
636. Selvage, Douglas și Mastný, Vojtěch, editori, „Records of the Political Consultative Committee, 1955–1991", ianuarie 2008, PHP
637. Semriaga, Mihail Ivanovici, *Sgovor dvukh diktatorov. Istoriia i Stalinism* [Înțelegerea celor doi dictatori: istorie și stalinism], Moscova, Izdatel'stvo politicheskoi literature, 1991
638. Sergievski, M.V., *Moldavskie etiudi. Trudi Moskovskogo institute istorii, filosofi i literature* [Studii moldave. Lucrare a Institutului moscovit pentru Istorie, Filosofie și Literatură], Moscova, 1939, vol. V
639. Serviciul Român de Informații (SRI), *Punct de vedere preliminar al Serviciului Român de Informații privind evenimentele din decembrie 1989*, București, Arhiva Senatului României, 1990
640. *Sesia întâia a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești (8–12 februarie 1941)* [Transcript], Chișinău, Editura de Stat a Moldovei, 1941
641. Seton-Watson, Hugh, *The Decline of Imperial Russia 1855–1914*, New York, Frederick A. Prager, 1952
642. Seton-Watson, Hugh, *Eastern Europe Between The Wars, 1918–1941*, New York, Harper & Row, 1967
643. Seton-Watson, R.W., *A History of the Roumanians from the Roman Times to the Completion of Unity*, Cambridge, Cambridge University Press, 1934
644. Shafir, Michael, *Romania: Politics, Economics, Society*, Boulder, Lynne Rienner, 1985
645. Shafir, Michael, „A Light from the East: A Romanian Writer Hails Perestroika on Radio Moscow", RFE Research, Romanian SR/11, 16 septembrie 1988
646. Sharon, Ariel și Chanoff, David, *Warrior: An Autobiography*, New York, Simon & Schuster, 1989
647. Shelley, Mark R., „NATO Enlargement: The Case for Romania", *Proceedings*, United States Naval Institute, Annapolis, 1997

648. Shevnchenko, Arkady, *Breaking with Moscow*, Alfred A. Knopf, New York, 1985

649. Shtemenko, Sergei Mikhailovich, *The General Staff in the War Years*, Book II, translated by *Joint Publications Research Service*, nr. 65733, septembrie 33, 1975

650. Sirkov, Dimitur Ivanov, „Bulgaria's National Territorial Problem During the Second World War", *Bulgarian Historical Review*, nr. 3 (1991)

651. Skilling, H. Gordon, „Socialism and Human Rights: Charter 77 and the Prague Spring", în Lowenthal and Horn (1978)

652. Smith, Richard Harris, *OSS: The Secret History of America's First Central Intelligence Agency*, Guilford, CT, Lyons Press, 2005

653. Socor, Vlad, „The Limits of National Independence in the Soviet Bloc: Rumania's Foreign Policy Reconsidered", *Orbis*, vol. 20, nr. 3 (toamna 1976), pp. 701-732

654. Sontag, R.J. şi Beddie, J.S., editori, *Nazi-Soviet Relations 1939–1941*, New York, 1948

655. Soper, Karl Wheeler, „Foreign Military Relations: The Warsaw Pact", în Bachman (1991).

656. *Soviet Covert Action*, Hearings before the Subcommittee on Oversight of the Permanent Select Committee on Intelligence, House of Representatives, 96th Congress, 6 şi 19 februarie 1980, Washington DC, Government Printing Office, 1980

657. Söhrman, Ingmar, „Mannerheim and Romania", *Romanian Civilization*, vol. 9, nr. 3 (iarna 2000–2001)

658. Sozan, Michael, „Ethnocide in Rumania", *Current Anthropology*, vol. 18, nr. 4 (1977)

659. *SSSR-Germaniia. Dokumenti i materiali o sovietskikh-germanskikh otnosheniiakh c aprelia po oktiabr 1939* [URSS–Germania. Documente şi materiale despre relaţiile sovieto-române din aprilie până în octombrie 1939] (în continuare: *URSS-Germania)*, Chast I, Vilnius, Mokslas, 1989

660. Stalin, Iosif, *Foundations of Leninism*, vol. 6, *The National Question*, New York, International Publishers, 1932

661. Stalin, Iosif, *On the Great Patriotic War of the Soviet Union*, Moscova, Foreign Language Publishing House, 1944

662. Stankovic, Slobodan, „Yugoslav Weekly on Rumanian-Hungarian Relations", Cercetările Radio Europa Liberă, 7 martie 1972

663. Stankovic, Slobodan, „Reports Emerge on Moscow's Alleged Revival of Cominform", Cercetările Radio Europa Liberă, 10 martie 1972

664. Stankovic, Slobodan, „Zagreb Weekly Claims Russians in Bucharest Protested Rumanian Relations with Common Market", Yugoslav Background Report/1349, Cercetările Radio Europa Liberă, 23 martie 1972

665. Stankovic, Slobodan, „«Walachian Conflict» in Macedonia", Cercetările Radio Europa Liberă, 15 mai 1972

666. Stankovic, Slobodan, „Yugoslav Reaction to Sadat's Conflict with Moscow", Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/68, 18 martie 1976

667. Statalitatea Moldovei Sovietice și problema Basarabeană, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1974

668. *Statistical Pocket Book of Yugoslavia 1970*, Belgrad, Institutul Federal de Statistică, 1970

669. Stefanov, Boris, „The Imperialist War and Rumania", *Communist International*, nr. 10, 2 decembrie 1939

670. Sterling, Claire, *The Terror Network: The Secret War of International Terrorism*, Holt, Rinehart and Winston, 1981

671. Stein, Kenneth W., *Heroic Diplomacy: Sadat, Kissinger, Carter, Begin and the Quest for Arab-Israeli Peace*, New York, Routledge, 1999

672. Stienon, Charles, *Le mystere roumain et la defection russe*, Paris, Plon, 1918

673. Stoenescu, Alex Mihai, *Istoria loviturilor de stat în România: „Revoluția din decembrie 1989"*, vol. 4, părțile I și II, București, RAO, 2004–2005

674. Stoenescu Alex Mihai, „Adevărata apartenență a lui Silviu Brucan", *Vitralii: Lumini și Umbre* (București), nr. 2 (martie 2010)

675. Stojanovic, Vojislav Dusan, *Etnogeneza apariției vlahilor: Vlahii și popoarele balcanice*, Negotin, Editura Estetika, 2007

676. Stokes, Gale, *The Walls Came Tumbling Down: The Collapse of Communist in Eastern Europe*, Oxford, Oxford University Press, 1993

677. Stone, Norman, *The Eastern Front: 1914–1917*, New York, Scribners, 1975

678. Stuart, Anthony, „Ceaușescu's Land", *Survey*, nr. 76 (1970)

679. Suciu, Mircea, „The Cuban Missile Crisis and the Romanian-American Rapprochement", *Dosarele istoriei* (București), nr. 6/1997

680. Sugar, Peter, editor, *A History of Hungary*, Bloomington, Indiana University Press, 1990
681. Sugar, Peter, *Southeastern Europe under Otoman Rule, 1354–1804*, Seattle, University of Washington Press, 1977
682. Sulzberger, Cyrus L., *A Long Row of Candles*, Toronto, Macmillan, 1960
683. Suomi, Juhani, editor, *Urho Kekkosen päiväkirjat* [Jurnalele lui Urho Kekkonen], vol. 8, Keuruu, Otava, 2004
684. Sutton, Anthony C., *Wall Street and the Bolshevik Revolution*, New York, Arlington House, 1974
685. Suvorov, Viktor, *Inside the Soviet Army*, New York, Berkeley Books, 1982
686. Suvorov, Viktor, *Inside Soviet Military Intelligence*, New York, Macmillan, 1984
687. Sweeney, John, *The Life and Evil Times of Nicolae Ceaușescu*, Londra, Hutchinson, 1991
688. Swianniewicz, Stanislaw, *Forced Labour and Economic Development: An Enquiry into the Experience of Soviet Industrialization*, Londra, Oxford University Press, 1965
689. Szayna, Thomas S. și Steinberg, James B., *Civil-Military Relations and National Security Thinking in Czechoslovakia*, Santa Monica: RAND, 1992
690. Szekely, Gábor, „Hungarians in the Comintern: Some Results of a Research Project", The European Workshop of Communist Studies: *The International Newsletter of Communist Studies*, vol. X, nr. 17 (2004)
691. Szakály, Sándor, „Hungarian-German Military Cooperation during World War II", în Romsics (1995)
692. Szporluk, Roman, *Communism and Nationalism: Karl Marx versus Friedrich List*, New York, Oxford University Press, 1988
693. Șandru, Vasile, „Conexiunea moscovită a problemei transilvane", *Magazin istoric*, nr. 10, octombrie 2000, www.magazinistoric.ro.
694. Șișcanu, Elena, *Basarabia sub regimul bolșevic (1940–1952)*, București, Editura Semne, 1998
695. Șișcanu, Ion, *Raptul Basarabiei 1940*, Chișinău, AGO-Dacia, 1993
696. Șperlea, Florin, *De la armata regală la armata populară: sovietizarea armatei române (1948–1955)*, București, *Ziua*, 2003
697. Ștemenko, Serghei Mikhailovici, „Eliberarea României", în Andrei Antonovici Greciko, editor, *Osvoboditel'naia missiia Sovetskikh Vooruzhenikh Sil v vtoroi mirovoi voine* [Misiunea de eliberare a forțelor armate sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial], Moscova, Voenizdat, 1974

698. Tagliabue, John, „Poland Says It Expelled Reported Abu Nidal Aide“, *The New York Times*, 26 ianuarie 1988

699. Talbot, Strobe, editor, *Khrushchev Remembers*, Boston, Little, Brown & Company, 1970

700. Talpeş, Ioan, *Diplomaţie şi apărare: Coordonate ale politicii externe româneşti, 1933–1939*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988

701. Talpeş, Ioan, la emisiunea „Talk Şoc“, moderator Doru Braia, Televiziunea N24, ora 23.00, 15 martie 2006

702. Talpeş, Ioan, interviu cu fostul coordonator al comunităţii române de informaţii, „Un grup, cu o clară dependenţă estică, a încercat împiedicarea integrării României în NATO“, *Independent* (Bucureşti), 18 ianuarie 2008, www.independent-al.ro

703. Talpeş, Ioan, *În umbra marelui Hidalgo*, Bucureşti, Vivaldi, 2009

704. Tantzscher, Monika, *Die verlangerte Mauer. Die Zusammenarbeit der Sicherheitsdienste der Warschauer-Pakt-Staaten bei der Verhinderung von 'Republikflucht*“ [Zidul prelungit. Colaborarea serviciilor de securitate ale statelor din Pactul de la Varşovia pentru blocarea „evadării republicii“], Berlin, ed. BStU, 1988

705. Ţăranu, Liviu, editor, *Ion Mihai Pacepa în Dosarele Securităţii 1978–1980*, Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2009

706. Teleki, Pal şi Balint, Homar, editori, *Siebenburgen*, Budapesta, Atheneum, 1940

707. „The Gatis Were Investigated In Espionage Case“, *Magyar Nemzet Online*, 22 octombrie 2005

708. Tilkovsky, Lóránt, „The Late Interwar Years and World War II“, în Peter Sugar, editor, *A History of Hungary*, Bloomington, Indiana University Press, 1990

709. Tilkovsky, Lóránt, „Cultural Policy Concerning the Nationalities“, în Ferenc Glatz, ed., *Hungarians and Their Neighbors in Modern Times*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995

710. Tismăneanu, Vladimir, „The Tragicomedy of Romanian Communism“, în Ferenc Fehér şi Andrew Arato, *Crisis and Reform in Eastern Europe*, New Brunswick, Transaction, 1991

711. Tismăneanu, Vladimir, *Reinventing Politics*, New York, Free Press, 1992

712. Tismăneanu, Vladimir, *Stalinism for All Seasons*, Berkeley, University of California Press, 2003

713. Tismăneanu, Vladimir, „Dubioasa convertire a lui Silviu Brucan", *Revista 22*, nr. 864 (29 septembrie – 5 octombrie 2006)

714. Tismăneanu, Vladimir, „În spatele faţadei regimului Ceauşescu", Radio Europa Liberă, 28 iunie 2008

715. Tismăneanu, Vladimir şi Vasile Christian, *Perfectul acrobat: Leonte Răutu, măştile răului*, Bucureşti, Humanitas, 2008

716. Tökés, Rudolf L., *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic: The Origins and Role of the Communist Party of Hungary in the Revolutions of 1918–1919*, Palo Alto, Stanford University Press, 1967

717. Tökés, Rudolf L., *Hungary's Negotiated Revolution: Economic Reform, Social Change and Political Succession, 1957–1990*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996

718. Toma, Valentin, „Stalinist Terror in Rumania: Real Face of the «Popular Democracy»", *New International*, vol. 14, nr. 1 (septembrie 1948)

719. Torrey, Glenn E., „The Entente and the Rumanian Campaign of 1916", *Rumanian Studies* (Leiden), volumul IV (1979), pp. 13, 188

720. Torrey, Glenn E., *General Henri Berthelot and Romania: Memoires et correspondance 1916–1917*, Boulder, Westview Press, 1987

721. Torrey, Glenn E., „The Romanian Intervention in Hungary 1919", în Peter Pastor, editor, *Revolutions and Interventions in Hungary and its Neighbor States, 1918–1919*, Boulder, Social Sciences Monographs, 1988

722. Torrey, Glenn E., „The Redemption of an Army: The Romanian Campaign of 1917", *War & Society*, volumul 12, nr. 2 (octombrie 1994)

723. Torrey, Glenn E., *The Revolutionary Russian Army and Romania, 1917*, Carl Beck Papers Nr. 1103, University of Pittsburgh, iulie 1995

724. Torrey, Glenn E., *Romania and World War I*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 1999

725. Torrey, Glenn E., *Henri Mathias Berthelot: Soldier of France, Defender of Romania*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 2001

726. Totok, William, „România, o zonă operativă a securităţii Stasi. Interviu cu cercetătorul german Georg Herbstritt", *Observator Cultural* (Bucureşti), nr. 227 (29 iunie–5 iulie 2004), www.observator-cultural.ro.

727. Troncotă, Cristian, *Istoria serviciilor secrete româneşti: De la Cuza la Ceauşescu*, Bucureşti, Editura Ion Cristoiu, 1999

728. Troncotă, Cristian, *Istoria Securităţii regimului comunist din România*, vol. I, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2003

729. Troncotă, Cristian, *Duplicitarii: O istorie a Serviciilor de Informaţii şi Securitate ale regimului comunist din România 1965–1989*, Bucureşti, Editura Elion, 2004

730. Trotsky, Leon, *The Military Writings of Leon Trotsky*, volumul I, *1918: How the Revolution Armed*

731. Trotsky, Leon, *The Military Writings and Speeches Of Leon Trotsky: How the Revolution Armed*, volumul IV: *The Years 1921–1923*, Londra, New Park Publications, secţiunea „Banditry and Famine", Leon Trotsky Internet Archive, 2003, www.marxist.org

732. *The Military Writings Of Leon Trotsky*, volumul 4, *1921–1923 Banditry and Famine*, www.marxist.org.

733. Tunăreanu, Nevian, *Organizarea şi activitatea desfăşurată de serviciile de informaţii maghiare împotriva României în perioada interbelică*, Bucureşti, 1995

734. Urban, George R., *Radio Free Europe and the Pursuit of Democracy: My War Within the Cold War*, New Haven, Yale University Press, 1998

735. Ureche, Marian, *Serviciile secrete maghiare*, Bucureşti, I.S.I., 1992

736. „US–Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977–1980 – New Russian & East German Documents", *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 8/9 (iarna 1996)

737. Serge Dimitriyevich, Urussov, *Memoirs of a Russian Governor: Bessarabia*, New York, Harper and Brothers, 1908

738. V.B., *Hitlerite Germany's Foreign Policy*, Moscova, Publish House of the Institute of International Ushakov, Relations, 1961

739. Vares, Mari, „President Kekkonen's Visits to Hungary in the 1960s: Satellite Policy in the Context of Kinship", în Halmesvirta (2002)

740. Vares, Vesa „Foes Who Grew Better With Time: The Image of János Kádár and Urho Kekkonen in the West from 1956 to the End of the 1960s", în Halmesvirta (2002)

741. Vares, Vesa, „Moral and Stability: The Image of János Kádár and Urho Kekkonen in the West from 1956 to the early 1970s", în Halmesvirta (2006)

742. Varga, Lászlo, „Watchers and the Watched", *The Hungarian Quarterly*, vol. 38, nr. 146 (vara 1997), p. 51-77

743. Varga, V.A., „From the History of the Revolutionary Solidarity of the Rumanian and Magyar Popular Masses", *Analele* (București), nr. 3, mai–iunie 1957
744. Vasile, Cristian, „The Suppression of the Romanian Greek Catholic (Uniate) Church", East European Quarterly, vol. 36 (2002)
745. Vasile, Cristian, *Între Vatican și Kremlin: Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, București, Curtea Veche, 2003
746. Văratic, Vitalie, *Preliminarii la raptul Basarabiei și nordul Bucovinei*, București, Libra, 2000
747. Vékony, Gábor , *Dacians-Romans-Romanians* (2000)
748. Verdery, Katherine, *National Ideology Under Socialism: Identity and Culural Politics in Ceaușescu's Romania*, Berkeley, University of California Press, 1995
749. Veress, Laura-Louise, *Clear The Line: Hungary's Struggle To Leave The Axis During The Second World War*, Cleveland, Prospero Publications, 1995
750. Verona, Sergiu, *Military Occupation and Diplomacy: Soviet Troops in Romania 1944–1958*, Durham, Duke University Press, 1992
751. Vihavainen, Timo, *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia* [Națiunea îngenuncheată: O scurtă istorie a finlandizării], Keuruu, 1991
752. Vinogradov, Vladlen N., *Rumania v Godi Pirvoi Mirovoi Voinii* [România în Primul Război Mondial], Moscova, Izdatelstvo Nauka, 1969
753. Vinogradov, Vladen N., „Dva obrascheniia rumynskikh sotsial-democratov k revoliutsionnoi Rossi" [Două abordări ale social-democraților români față de Revoluția Rusă], *Voprosi istorii*, 1967
754. Visoiu, N., *România în războiul antisovietic*, Tiraspol, Editura de Stat a Moldovei, 1928
755. Vladimirov, Peter, *The Vladimirov Diaries, Yenan, China: 1942–1945*, Garden City, Doubleday, 1975
756. Voinea, Mihai și Delcea, Cristian, „Oamenii lui Militaru, în acțiunea la Dunăre", *Adevărul*, 6 mai 2010
757. Volgyes, Ivan, *The Reliability of the Warsaw Pact Armies*, Durham, Duke University Press, 1982
758. Volgyes, Ivan, „Hungary", în Daniel N. Nelson, editor, *Soviet Allies: The Warsaw Pact and the Issue of Reliability*, Boulder, Westview, 1984

759. Volokitina, Tatiana V., Islamov, Tofik M., Murashko, Galina P., Noskova, Albina F. şi Rogovaia, L. A., editori, *Vostochnaia Evropa v Dokumentakh Rossiiskikh Arkhivov, 1944–1953 gg.* Tom 1, 1944–1948 [Europa de Est în documentele din arhivele ruse 1944–1953, vol. 1, 1944–1948], Moscova–Novosibirsk, Sibirskii Khronograf, 1997

760. Volokitina, Tatiana V., Islamov, Tofik M., şi Poliakova, Tatiana A., editori, *Transilvianskii Vopros: Vengero-Rumînskii Territorialnii Spor I SSSR, 1940–1946. Dokumenti* [Problema transilvăneană: disputa teritorială româno-maghiară 1940–1946, documente], Moscova, Rosspan 2000

761. Voloktina, Tatiana V., editor, *Sovietskii faktor v Vostochnoi Evropa 1944–1953.* T. 2. 1949–1953 [Factorul sovietic în Europa de Est 1944–1953, vol. 2, 1949–1953], Moscova, Rosspen, 2002

762. W., P.R., „Few Real Changes in Rumanian Territorial Reorganization: Borders of Hungarian Autonomous Changed“, Cercetările Radio Europa Liberă, 24 decembrie 1960

763. Walzer, Michael, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York, Basic Books, 1977

764. Wardlaw, Grant, *Political Terrorism: Theory, Tactics, and Counter-Measures*, New York, Cambridge University Press, 1989

765. *The Warsaw Pact and The Question of Cohesion: A Conference Report*, Washington DC, The Wilson Center, Kennan Institute for Advanced Russian Studies, mai 1985

766. Washburn, Stanley, *On the Russian Front in World War I: Memoirs of an American War Correspondent*, New York, R. Spelling & Son, 1982

767. Wass de Czege, Albert, *Documented Facts and Figures on Transylvania*, editat de Danubian Research Center şi Transylvanian World Federation, Astor, Fl., Danubian Press, 1977

768. Watt, Richard M., *Bitter Glory: Poland and Its Fate 1918–1939*, New York, Barnes and Noble, 1998

769. Watts, Larry L., „Romanian Autonomy and Military Policy“, *Südost Europa*, vol. 2, nr. 34 (ianuarie 1985)

770. Watts, Larry L., „Civil-Military Relations: The Polish Case“, *Nordic Journal of Soviet and East European Studies*, vol. 2, nr. 4 (1985)

771. Watts, Larry L., „New-Type Socialist Armies“, *Problems of Communism*, vol. 37, nr. 3–4 (mai–august 1988)

772. Watts, Larry L., *Romanian Cassandra: Ion Antonescu and the Struggle for Reform 1916–1941*, Boulder, East European Monographs, distribuit de Columbia University Press, 1993 (publicat în România cu titlul: *O Casandră a României: Ion Antonescu și lupta pentru reformă*, București, Fundația Culturală Română, 1995)

773. Watts, Larry L., coordonator, *Interethnic Relations in Romania: Sociological Diagnosis and Evaluation of Tendencies*, Cluj, Editura Carpatica, 1995

774. Watts, Larry L., „Ethnic Tensions: How the West Can Help", *World Policy Journal*, 1995

775. Watts, Larry L., „Romania's Bid for NATO Entry: An Overview", *Romanian Civilization*, vol. 6, nr. 1 (primăvara-vara 1997)

776. Watts, Larry L., „Introduction: Alexander Dallin and Romanian Historiography", în Alexander Dallin, *Odessa, 1941–1944: A Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule*, Iași, Oxford, Portland, Center for Romanian Studies, 1998

777. Watts, Larry L., „Romania as Military Ally (Part I): Czechoslovakia in 1938", *Romanian Civilization*, vol. 7, nr. 2 (toamna 1998)

778. Watts, Larry L., „Reform and Crisis in Romanian Civil-Military Relations: 1989–1999", *Armed Forces & Society*, vol. 27, nr. 4 (vara 2001)

779. Watts, Larry L, *Incompatible Allies: Small State Alliance Behavior in Wartime*, Umeå, Umeå University Press, 2003

780. Watts, Larry L. „Intelligence Reform in Eastern Europe's Emerging Democracies", *Studies in Intelligence*, vol. 48, nr. 1 (aprilie 2004)

781. Weinberg, Gerhard L., *The Foreign Policy of Hitler's Germany: Starting World War II 1937–1939*, Atlantic Highlands, NJ, Humanities Press, 1994

782. Weinberg, Gerhard L., *A World At Arms: A Global History of World War II*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994a

783. Weiner, Tim, *Legacy of Ashes: The History of the CIA*, New York, Doubleday, 2007

784. Weinstein, Allen și Vassiliev, Alexander, *The Haunted Wood: Soviet Espionage in America – The Stalin Era*, Modern Library, 2000

785. Weir, Fred, „Spies Keep Busy As Ever, Quietly", *Christian Science Monitor*, 2 ianuarie 2003

786. Weiser, Benjamin, „Ceaușescu Family Sold Soviet Military Secrets to US", *The Washington Post*, 6 mai 1990

787. Weiser, Benjamin, „One That Got Away: Romanians Were Ready To Sell Soviet Tank", *The Washington Post*, 6 mai 1990

788. Weiser, Benjamin, *A Secret Life: The Polish Colonel, His Covert Mission, And The Price He Paid To Save His Country*, New York, PublicAffairs, 2005

789. Wenzel, Otto, „The Soviet Defense Minister Suggests the Military Occupation of Romania", *Zeitschrift des Forschungsverbundes S.E.D.-Staat an der Freie Universitat Berlin*, nr. 6/1998

790. West, Nigel şi Ţarev, Oleg, *The Crown Jewels: The British Secrets at the Heart of the KGB's Archives*, Londra, HarperCollins, 1998

791. Westad, Odd Arne, „Moscow and the Angolan Crisis, 1974–1976: A New Pattern of Intervention", *Buletin CWIHP*, nos. 8-9 (iarna 1996)

792. Westerfield, H. Bradford, *Inside CIA's Private World: Declassified Articles from the Agency's Internal Journal 1955–1992*, New Haven, Yale University Press, 1995

793. Williams, Kieran, *The Prague Spring and Its Aftermath: Czechoslovak Politics, 1968–1970*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997

794. Williams, Kieran şi Deletant, Dennis, editori, *Security Intelligence Services In New Democracies: The Czech Republic, Slovakia And Romania*, New York, Palgrave, 2001

795. Wimbush, S. Enders, „Introduction: The Ethnic Costs of Empire", în S. Enders Wimbush, editor, *Soviet Nationalities in Strategic Perspective*, Londra, Croom Helm, 1985

796. Wimbush, S. Enders, editor, *Soviet Nationalities in Strategic Perspective*, Londra, Croom Helm, 1985

797. Wolf, Markus împreună cu McElvoy, Anne, *Man Without A Face*, Londra, Jonathan Cape, 1997

798. Wolton, Theirry, *Le KGB en France*, Paris, Bernard Grasset, 1986

799. Woolley, John T. şi Peters, Gerhard, *The American Presidency Project* [on-line], Santa Barbara, CA, University of California, http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30655

800. Young, Peter, editor, *History of the First World War*, Londra, 1970

801. Zaloga, Steven şi Loop, James, *Soviet Bloc Elite Forces*, Londra, Osprey, 1985

802. Zathureczky, Gyula, *Transylvania, Citadel of the West*, Astor, Fl, Danubian Press, 1970

803. Zielonka, Jan şi Pravda, Alex, editori, *Democratic Consolidation in Eastern Europe*: volumul 2: *International and Transnational Factors*, Oxford, Oxford University Press, 2001

INDICE

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

R

S

Ș

T

Ț

U

V

W

X

Y

Z

RAO CLASS

Rafael Ábalos – GRIMPOW
John L. Allen, jr. – OPUS DEI
Michael Baigent – DOSARELE ISUS
Carl Bernstein & Bob Woodward – TOŢI OAMENII PREŞEDINTELUI
Steve Berry – AL TREILEA SECRET ♦ CAMERA DE CHIHLIMBAR ♦ MOŞTENIREA TEMPLIERILOR ♦ PROFEŢIA FAMILIEI ROMANOV ♦ CONEXIUNEA ALEXANDRIA ♦ TRĂDARE LA VENEŢIA
Jules Boucher – SIMBOLURILE FRANCMASONERIEI
Marlon Brando, Robert Lindsey – BRANDO. CÂNTECE ÎNVĂŢATE DE LA MAMA
Dan Brown – SIMBOLUL PIERDUT
Gheorghe Buzatu – ROMÂNIA SUB IMPERIUL TIMPULUI
Tom Clancy – URSUL ŞI DRAGONUL
John leCarré – CÂNTECUL MISIUNII
Jennifer Lee Carrell – CODUL SHAKESPEARE
Maxime Chattam – SÂNGELE TIMPULUI
Susanna Clarke – JONATHAN STRANGE & MR NORRELL
Bill Clinton – VIAŢA MEA
Tom Clancy – URSUL ŞI DRAGONUL
John Connolly – ÎNGERUL NEGRU ♦ NELINIŞTIŢII
Nelson DeMille – FOCUL SĂLBATIC
John Darnton – SECRETUL LUI DARWIN
Arnaud Delalande – CAPCANA LUI DANTE
Gordon Dahl Quist – DEVORATORII DE VISE
Wolfgang Hohlbein – INCHIZITORUL ♦ ANUBIS
Jeffery Deaver – LUNA RECE ♦ PĂPUŞA ADORMITĂ
Juan Manuel de Prada – FURTUNA ♦ VIAŢA INVIZIBILĂ
Umberto Eco – ÎNAINTE CA RACUL
Andreas Eschbach – SECĂTUIT ♦ PREMIUL NOBEL
Ken Follett – STÂLPII PĂMÂNTULUI
Max Foran – ORDINUL FECIOAREI MARIA
Ildefonso Falcones – CATEDRALA MĂRII
Claus Cornelius Fischer – ŞI NE IARTĂ NOUĂ GREŞELILE NOASTRE
Tana French – PĂDUREA
Laurence Gardner – TESTAMENTUL MAGDALENEI
Joseph Gelineck – SIMFONIA A X-A
Maria Georgescu & Mihai Retegan – SSI-SOE. JURNAL POLITIC
Dinu C. Giurescu – FALSIFICATORII. „ALEGERILE“ DIN 1946
Mircea Goga – VETURIA GOGA, „PRIVIGHETOAREA LUI HITLER“ ♦ GOLGOTA – OCTAVIAN GOGA ÎNTRE APOLOGEŢI ŞI DETRACTARI
Jason Goodwin – COPACUL IENICERILOR ♦ COLOANA ŞERPUITĂ

John Grisham – NEVINOVATUL ◆ ASOCIATUL
Tess Gerritsen – CHIRURGUL ◆ CLUBUL MEFISTO
Efraim Halevy – OMUL DIN UMBRĂ
John Twelve Hawks – CĂLĂTORUL
Elizabeth Kostova – COLECȚIONARUL DE ISTORIE
John Le Carre – CÂNTECUL MISIUNII
Jonathan Littell – BINEVOITOARELE
David McCullough – 1776
Gerd Langguth – ANGELA MERKEL
Philip Le Roy – ULTIMUL TESTAMENT
Ruggero Marino – CRISTOFOR COLUMB – ULTIMUL TEMPLIER
Esteban Martin & A. Carranza – CHEIA GAUDI
Kathleen McGowan – CEA AȘTEPTATĂ
Andy McNab – BEZNA
Kate Moss – LABIRINTUL ◆ SEPULCRUL
Julia Navarro – SÂNGELE NEVINOVAȚILOR ◆ CONFRERIA SFÂNTULUI GIULGIU ◆ BIBLIA DE LUT
Roberto Pazzi – CONCLAV
Michael Peinkofer – FRĂȚIA RUNELOR ◆ UMBRA LUI THOT
L. Picknett & C. Prince – MISTERUL SIONULUI ◆ MĂȘTILE LUI HRISTOS
Juan Manuel de Prada – FURTUNA ◆ VIAȚA INVIZIBILĂ
Douglas Preston & Lincoln Child – RELICVA ◆ RELICVARIUL ◆ VITRINE DE CURIOZITĂȚI ◆ NATURA MOARTĂ CU CIORI
Tom Reiss – ORIENTALISTUL
Craig Russell – VULTURUL ÎNSÂNGERAT ◆ FRATELE GRIMM
Silvia Ronchey – ENIGMA LUI PIERO
John Sack – CONSPIRAȚIA FRANCISCANĂ
Antoine de Saint-Exupéry – MICUL PRINȚ
Franck Schatzing – ADÂNCURI
Boris von Smercek – AL DOILEA GRAAL
José Carlos Somoza – ZIGZAG
Margaret Starbird – FEMEIA CU VASUL DE ALABASTRU
Alex Mihai Stoenescu – DIN CULISELE LUPTEI PENTRU PUTERE 1989–1990. PRIMA GUVERNARE PETRE ROMAN ◆ ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ
Arno Strobel – MAGUS
Paul Sussman – SECRETUL TEMPLULUI
Pierre-André Taguieff – ILUMINAȚII
Philipp Vandenberg – CONJURAȚIA SIXTINĂ ◆ A CINCEA EVANGHELIE ◆ FIICA AFRODITEI ◆ AL OPTULEA PĂCAT
Enrique de Vicente – CHEI OCULTE ÎN CODUL LUI DA VINCI
Edwin Williamson – BORGES – O VIAȚĂ
Michael White – ECHINOX
Bob Woodward – INFORMATORUL

clubul cărţii rao

